

Proza

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT BADAŃ LITERACKICH

Biblioteka Pisarzy Polskich
Seria B nr 23

Redaktor naczelny
JERZY WORONCZAK

Komitety redakcyjne
ELŻBIETA SARNOWSKA-TEMERIUŚ, MARIAN BORECKI,
MIKOŁAJ SZYMAŃSKI (sekretarz redakcji)

oraz

zespół opracowujący „Dzieła wszystkie”
Jana Kochanowskiego

ELŻBIETA SARNOWSKA-TEMERIUŚ (przewodnicząca zespołu),
ANNA AXER (sekretarz Edycji), JERZY AXER, MARIA BOKSZCZANIN,
MARIAN BORECKI, MARIA CYTOWSKA, ZOFIA GŁOMBIOWSKA,
MARIA KARPLUK, BOGUSŁAW KREJA, JERZY MAŃKOWSKI,
MARIA RENATA MAYENOWA, ZBIGNIEW NOWAK,
BARBARA OTWINOWSKA, JANUSZ PEŁC, FRANCISZEK PEPLÓWSKI,
MIROSLAW PERZ, ANNA SIEMIGIŃSKA, MIKOŁAJ SZYMAŃSKI,
WIKTOR WEINTRAUB, KRYSZYNA WILCZEWSKA, TADEUSZ WITCZAK,
JERZY WORONCZAK, LUCYNA WORONCZAKOWA,
ZDZISŁAW ZAWADZKI, JERZY ZIOMEK

Jan
Kochanowski

DZIEŁA WSZYSTKIE

Wydanie sejmowe

TOM VII

Część 2

Proza

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT BADAŃ LITERACKICH

Jan
Kochanowski
Proza

Opracowali
BOGUSŁAW KREJA, BARBARA OTWINOWSKA,
MIKOŁAJ SZYMAŃSKI

WROCLAW · WARSZAWA · KRAKÓW
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO
POLSKIEJ AKADEMII NAUK
MCMXCVII

**Edycja ukazuje się pod wysokim patronatem
Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej**

UCHWAŁA

powzięta na V sesji – 19 posiedzenia Sejmu
dnia 26 października 1978 r.

„Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej
dla upamiętnienia 450 rocznicy urodzin i 400 rocznicy śmierci
znakomitego humanisty i wielkiego poety

Jana Kochanowskiego

twórcy polskiego języka literackiego
świadom wielkiej roli sztuki poetyckiej i myśli patriotycznej Poety
dla rozwoju kultury narodowej i ogólnoludzkiej

postanawia

zrealizować narodowe wydanie dzieł wszystkich Jana Kochanowskiego,
aby dostarczyć społeczeństwu autentycznych tekstów poety
we wzorowym opracowaniu naukowym i typograficznym
wraz z nowoczesnym tłumaczeniem utworów łacińskich na język polski.

Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zleca Radzie Ministrów
przeznaczenie na ten cel odpowiednich środków i przekazanie
tej uchwały do wykonania Polskiej Akademii Nauk i Ministrom:
Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki
oraz Kultury i Sztuki”.

Wstępy wydawców

Wybór przekazu i charakterystyka wydania

Teksty prozą Jana Kochanowskiego zebrane — z paru wyjątkami — w niniejszym tomie nie ukazały się drukiem za życia autora; zbierał je i wydawał dopiero po śmierci poety Jan Januszowski, przeświadczony, iż „jako namniejsza rzecz jego godna światá i piástowania ludzkiego, tak to, cokolwiek jest, bez grzechu zákryć by człowiek nie mógl”. Zapewne sam Kochanowski nie pochwaliłby decyzji swego wydawcy, gdyż nie było to przecież przypadkiem, że teksty te i fragmenty nie dokończonych rozprawek nie zostały przez niego samego skierowane do oficyny Januszowskiego. Należy się jednak skrzętnemu drukarzowi wdzięczność nawet za te okruczki, poszerzające naszą wiedzę o kierunkach zainteresowań Jana z Czarnolasu, o jego uczestnictwie w życiu publicznym — jak w wypadku *Wrózek*, a także o jego języku na terenie tak odmiennym od zasadniczego zrębu jego twórczości, jakim jest proza fabularna, refleksyjno-moralistyczna, naukowa i publicystyczna — takie bowiem typy wypowiedzi przedstawiają zgromadzone tu teksty, ocalone od zapomnienia przez krakowskiego wydawcę.

Spośród rzeczy drukowanych za życia autora *Pieśni* można było poznać jego pióro prozatorskie jedynie na podstawie dwu listów dedykacyjnych do Jana Zamojskiego: jeden poprzedził *Pieśni trzy* wydane przez Mikołaja Szarffenbergera w roku 1580, drugi — wcześniej — *Odprawę* wydaną w tejże oficynie w roku 1578 (przedmowa Kochanowskiego datowana 22 XII 1577 r.). List do Fogelwedera zachował się w rękopisie u Władysława hr. Ostrowskiego, jego zaś ręcznie wykonane facsimile opublikował W. S. hr. de Broel-Plater w *Zbiorze pamiętników do dziejów polskich*, t. I, Warszawa 1858, s. 231 — 233 + dwie karty wkładki. Pozostała, zapewne obfita, korespondencja Kochanowskiego nie zachowała się. Listy do Zamojskiego w naszej edycji znajdują się w tomach IV i VI, list do Fogelwedera znajduje się w tomie I, cz. 1. Wśród *Fragmentów* ukazały się nadto po 1590 roku *Przy pogrzebie rzecz* oraz *Apophtegmata* — mieszczą się one w tomie V obecnego wydania.

Zebrane w niniejszym tomie teksty ukazywały się w następującej kolejności chronologicznej:

1. *Wzór pań mężnych*, który trafił już do pierwszego wydania zbioru *Jan Kochanowski*, JK1A, datowanego przez K. Piekarskiego na rok 1585/86.

2. *Wróżki*, wydane osobno po 15 V 1587, a potem w zbiorze *Jan Kochanowski*, w wydaniu JK1B (datowanym: 1585, a w rzeczywistości – wedle badań Piekarskiego pochodzącym z roku 1589 lub 1590).

3. I wreszcie trzy rozprawki połączone początkowo w jednej książeczce, w osobnym wydaniu, które opuściło drukarnię Januszowskiego po 4 VI 1589 (podaję wedle karty tytułowej): *O Czechu i Lechu historyja naganiona. Ktemu O cnocie i o sprośności pijaństwa*. Mieszczą się w niej także wiersze: poprzedzający rozprawkę *O Czechu* wiersz *Omen* oraz dodane w zakończeniu (po rozprawce *Iż pijaństwo jest rzecz sprośna a nieprzystojna człowiekowi*) wiersze: *Źle dopijać się przyjaciela*, *Pełna prze zdrowie* i *Przymówka chłopska*. Teksty te weszły również do wydania zbiorowego poczynając od wydania JK1B (1589/90).

W tej sytuacji wybór podstawy przedruku *Wzoru pań mężnych* nie przedstawia zasadniczych trudności i opiera się na pierwszej edycji zbioru *Jan Kochanowski*, który dawniej był własnością biblioteki w Chyrowie (sygn. g 5569 adl.), a obecnie znajduje się w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu pod sygnaturą XVI.Qu.3110 adl.

Inaczej rzecz się ma przy dwu pozostałych pozycjach: oprócz wydań zbiorowych, do których zostały wcielone poczynając od wydania JK1B (tj. od roku 1589/90) – istnieją również ich wydania osobne. Sprawa jest bezproblemowa w wypadku *Wróżek* – ich osobna edycja wyprzedza o niepełne dwa lata drugie wydanie zbioru *Jan Kochanowski*, stając się niekwestionowaną podstawą wydawniczą. Korzystamy z egzemplarza zachowanego w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, oznaczonego sygnaturą XVI.Qu.2196.

Natomiast grupa tekstów wymienionych w punkcie trzecim ukazała się niemal równocześnie w dwu jednostkach wydawniczych: w wydaniu osobnym i w zbiorze JK1B. Tu jednak również jako *editio princeps* traktujemy wydanie osobne. Po pierwsze ze względu na daty: ukazało się ono – sądząc po przedmowie Januszowskiego – latem 1589, natomiast drugie wydanie zbioru *Jan Kochanowski* Piekarski datował ostrożnie na rok 1589 albo 1590. Po drugie ze względu na dedykację, ofiarowującą ten zbiorek księdzu Adamowi Dzierżanowskiemu; musiała to być zatem pierwsza edycja tych tekstów. Wynika to także z samego tekstu tej dedykacji: od czasu pierwszego wydania zbiorowego spuściz-

ny poety jeszcze się „cokolwiek frągment jego zebrało” i dlatego wydawca zebrał je w jedną całość. Całość ta zachowała się również w zbiorze *Jan Kochanowski*, aczkolwiek już bez dedykacji i ze zmienioną pozycją wiersza *Omen*: po wierszykach o pijaństwie, a nie przed *O Czechu i Lechu historiją naganioną* jak w przedruku. Zespół ten przedrukujemy na postawie egzemplarza Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, sygnowanego XVI.Qu.2299.

Przegląd wariantów w kolejnych wydaniach utworów prozatorskich opracowanych w obecnym tomie nie nasuwa przypuszczeń o ewentualnych wyborach Januszowskiego wśród istniejących zapisów rękopiśmiennych. Wydania osobne służą redaktorom następnych wydań w zbiorze *Jan Kochanowski*, aczkolwiek niektórzy składacze korzystając z nich wprowadzają własne poprawki lub mylne odczytania, własne zwyczaje ortograficzne, a także odnoszą się równocześnie do poprzednich edycji zbioru *Jan Kochanowski*.

Ciekawe, że właśnie *Wzór pań mężnych* – tekst od początku figurujący jedynie w *Janie Kochanowskim* – dostarcza stosunkowo dużo, i to dość ważnych wariantów tekstowych:

s. 135/5 – od JK1A do JK4 jest *rodzaiów*, w wydaniach Piotrkowczyka od 1611 r. wprowadzone *rodziców*;

s. 139/15 – apostrofa *nazacnieysza bogini* również od pierwszego wydania Piotrkowczyka (JK5) zmienia przydawkę na *naznácnieysza* i dopiero w ostatnim wydaniu tego drukarza (JK8) przywraca się tu poprzedni epitet;

s. 142/14–15 – wyrażenie *będac y winem y gniewem zápalony* już w drugim wydaniu zbioru (JK1B) zostało mylnie odczytane: *będac y winien y gniewem zápalony*, i dopiero drugie wydanie Piotrkowczyka (JK6A) przywraca właściwy zapis.

Te i inne, bardziej sporadyczne zmiany, wynikające – jak wolno sądzić – z niedokładnego odczytania przez składacza, świadczą na korzyść pierwszego wydania tekstu w zbiorze JK1A, bezpośrednio zależnego od posiadanego przez Januszowskiego rękopisu.

Rzecz nie jest tak ewidentna w wypadku *Wrózek*. Być może kursowały przed rokiem edycji pierwodruku różne odpisy tego tekstu, jak świadczy o tym niedokładny cytat (zapewne z pamięci) zamieszczony w broszurze z roku 1573 pt. *Naprawa Rzeczypospolitej Koronnej do elekcyjnej nowego króla* (wyd. przez J. Czubka w *Pismach politycznych z czasów pierwszego bezkrólewia*, Kraków 1906, s. 195–196) – zob. komentarz I do k. tyt. *Wrózek*. Jednakże Januszowski miał dostęp do rodzinnego archiwum Kochanowskich, musiał więc mieć w ręku tekst

poprawny. Mimo to niektóre poprawki w dalszych wydaniach, czy to na podstawie ponownego odczytania rękopisu (autografu), czy dzięki istnieniu innego jeszcze niż pierwotnie użyty rękopisu, czy też po prostu w wyniku logicznej rewizji poprzednich wydań – w co najmniej kilku wypadkach tekst słusznie korygują. Przytoczmy niektóre z nich:

s. 22/18 – w pierwodruku (*rzeczypospolité . . .*) *vżyli* – już od JK1B poprawiono na *vżyly*;

s. 25/22 – od JK5 wszystkie wydania Piotrkowczyka mają *vkazał* zamiast *okazał* – w znaczeniu ‘wyłożył, udowodnił’; może jednak i czasownik *ukazać* mógł funkcjonować w tym samym znaczeniu;

s. 26/23–27/1 – w zdaniu *áni ludzie | . . . áni obyczáie | . . . niemogłyby były álbo záložyc | álbo tak dlugo trzymác . . . rzeczypospolitéy* orzeczenie u Piotrkowczyka nawiązuje do podmiotu *ludzie*, nie zaś do drugiego podmiotu *obyczaje*, jak w wydaniach Drukarni Łazarzowej, co jest kwestią takiej czy innej interpretacji, ale dokonanej z rozmysłem;

s. 27/18 – poczynając już od JK6A wyraźniejsze sformułowanie *iuże/my ią stráćili* (por. także cytaty w broszurze z r. 1573);

s. 29/11 – tu błąd składniowy już w pierwodruku: *dáry, którym*, i tak w następnych wydaniach Łazarzowych, dopiero JK5 wprowadza słuszną korektę na *ktoremi*.

Są tu jednak również zmiany błędne lub obojętne dla spójności tekstu. Do tych ostatnich należy zmiana dawnej postaci *Bogurodzice* – tak w pierwodruku *Wr 39/7–8* oraz w JK1B, ale już od lat dziewięćdziesiątych postać ta zostaje unowocześniona na *Bogárodzice*, poczynając od JK1C. Do nieudanych należą takie zmiany, jak:

s. 24/13 – gdzie wszystkie wydania Piotrkowczyka opuszczają *fye* w zdaniu *przyložyl fye y sam*;

s. 28/3–4 – tu w pierwodruku *strách y słuchác*, ale drukarze zmienili na *słychác* w wydaniach Łazarzowych od JK1B do JK4 oraz w JK5 Skalskiego, dopiero Piotrkowczyk wraca do wersji z pierwodruku;

s. 30/2 – *ná których żywot należy*, ale już od JK1B poprawiono na *zależy*, zachowując według dawnej rekcji czasownika *zależec* ten sam przyimek *na*; tylko Januszowski (JK1C) i Skalski (JK4) odtwarzają postać z pierwodruku;

s. 41/15–16 – zdanie *żem od mądrych dáleko* zachowuje złą zmianę w wydaniach zbioru *Jan Kochanowski*, z wyjątkiem JK4, w rewizji tekstu dokonanej przez Skalskiego.

Pozostałe zmiany polegają głównie na opuszczeniu zaimka *sie* (26/11), partykuły *li* (41/4) oraz na innych sporadycznych raczej odstępstwach od przyjętego kanonu tekstu.

Zmiany tekstu w rozprawce *O Czechu i Lechu* nie wykazują istnienia dwu przekazów rękopiśmiennych – zbiór *Jan Kochanowski* przejmuje tekst wydany w tej samej drukarni i poza doraźnymi zmianami graficznymi i fonetycznymi, charakteryzującymi zapewne tendencje ortograficzne kolejnych składaczy, nie wykazuje większych różnic. Niektóre ingerencje w sam tekst – na ogół mało szczęśliwe – pochodzą zapewne z tego samego źródła. Tak więc – z ważniejszych – dwie zmiany są dla sensu przekazu obojętne: na k. B2v/6, gdzie zamiast *ku (zachodu)* jeden z późniejszych drukarzy wprowadził rzadkie *do* (JK7); poza tym na k. A4v/14 *winien téż* zostało zastąpione przez *winien ieft* w wydaniach JK1C₂–JK3 oraz JK5–JK8, a więc oprócz edycji przygotowanej przez B. Skalskiego (JK4), który najwyraźniej nawiązywał do pierwodruku. Tu oba warianty mają sens. Natomiast dwie dalsze korekty wydają się błędne: k. Bv/3 – *ták wiele się ludzi sfostrzeć miało, iáko to są té dwa narody* Skalski koryguje wyjątkowo na *iákíe to są*; w pytaniu na k. Bv/4 *A Ruśi ... co rzeczem?* Piotrkowczyk wprowadza poprawkę *A o Ruśi* błędnie, bo niezgodnie ze składnią całego zdania.

W *Wykładzie cnoty* są dwie sporadyczne poprawki, zresztą niekonieczne, ponieważ nie mają znaczenia dla sensu zdania; tak jest na k. B3v/10, gdzie *iáko* zastąpił sporadycznie Skalski przez *ieno*, oraz w miejscu B4/7, gdzie w jednym z dalszych wydań (JK7) spójnik *á* wymieniono na *y*.

W tekście *Iż pijaństwo...* na k. C/12 w dopełnieniu *ludzi bączne* została zachowana forma pierwotna akuzatywu *ludzi*; nowszą formę tego przypadku wniósł wydawca JK7, pisząc *ludzie bączne*. Natomiast w tym wydaniu poprawka do k. C2/19 jest błędna: *ię* zamiast *ie* – chodzi tam bowiem o strojenie dworzan, nie zaś o barwę. Na k. C2v/1 zamiast powtózonego *y baczą y czynią* – Skalski wprowadza sporadycznie uproszczenie: *baczą y czynią*, a na k. C3/1–3 ze zdania skutkowego uczynił współrzędne, zamieniając *ták* na powtózone *tá*. Na k. C3/8–9 w pierwodruku *o nię* (jakby odnoszące się do cnoty z poprzedniego zdania) zostało we wszystkich wydaniach zbioru poprawione na *o nie* zgodnie z rzeczownikiem *zachowanie*, będącym dopełnieniem tego zdania. Wszystkie te różnice nie naruszają wagi wydania osobnego jako podstawy obecnej edycji.

Pozostaje jeszcze parę refleksji na temat kształtu i chronologii publikowanych tekstów. Dlaczego nie ukazały się za życia Jana Kochanowskiego? Właściwie tylko jeden z tych tekstów ma charakter zamknięty, skończony – są to oczywiście *Wróżki*. Zarówno *Wzór pań*, będący wyborem zaledwie paru sylwetek z dwu tekstów Plutarcha – zestaw ten mógł być jeszcze poszerzany – jak i zawarte w osobnym

zbiorku trzy „fragmenty”, jak je określił Januszowski, nie były prawdopodobnie ukończone. Refleksje historiograficzne (czy raczej mitograficzne) mógł Kochanowski w rozprawce *O Czechu i Lechu* snuć jeszcze dalej, i mógł ją zakończyć jakąś bardziej zdecydowaną konkluzją. Następne dwa teksty to swego rodzaju retoryczne *chriae*, ćwiczenia amplifikacyjne, opierające się na centonie cytatów i maksym starożytnych (jak *Wykład cnoty*), a zapewne i współczesnych w rozprawce *O pijaństwie*. Obie jednak próby pióra nie stanowią zamkniętych całości.

Kiedy teksty te powstawały? *Wzór pań* mógł być rezultatem wspólnych zainteresowań obu braci Plutarchem, jak gdyby pracą na dwie ręce. Mikołaj Kochanowski, pracowity tłumacz Plutarcha, autor liczącego ok. 500 stron rękopisu, który do dziś nie doczekał się wydania, zmarł w roku 1582. Prawdopodobnie do końca prowadził swe dzieło, musiał je jednak rozpocząć o dobre parę lat wcześniej. I na ten czas schyłku lat siedemdziesiątych można wyznaczać inspirację Jana Kochanowskiego. Śladem tego samego kierunku zainteresowań jest *Wykład cnoty*, zawdzięczający tyleż Cyceronowi, co i Plutarchowi.

Na temat czasu powstania *O Czechu i Lechu historyi naganionej* odbyła się dyskusja pomiędzy H. Baryczem a J. Malickim. Por. H. Barycz, *Wojski sandomierski contra wojski krasnostawski?*, [w:] *For Wiktor Weintraub*, The Hague 1975, s. 65–83, przedr. w: H. Barycz, *Z zaścianka na Parnas. Drogi kulturalnego rozwoju Jana Kochanowskiego i jego rodu*, Kraków 1981, s. 192–211; J. Malicki, *Jana Kochanowskiego „O Czechu i Lechu historyja naganiona” wobec historiografii polskiej XVI wieku*, „Ruch Literacki” XVIII, 1977, z. 6 (105), s. 431–445, oraz tenże w książce *Mity narodowe. Lechiada*, Wrocław 1982, rozdz. 4, s. 119–128. Jeszcze raz powrócił J. Malicki do tego sporu, rekapitułując wywody własne oraz H. Barycza w książce *Legat wieku rycerskiego. Studia staropolskie*, Wrocław 1989, rozdz. IV: *O Czechu i Lechu historyja naganiona – po raz ostatni* (s. 49–63).

Barycz uważa *Historyję naganioną* za krytykę projektu *Kroniki* Stanisława Sarnickiego, przedstawioną w broszurze *Annalium Polonicorum ... brevissima synopsis* (1592), z której wynikało, iż batoriański dziejopis zamierzał przeznaczyć połowę swego przyszłego dzieła na czasy przedhistoryczne, rozpoczynając je od króla Assarmotha. Plan *Kroniki* był znany już wcześniej i Kochanowski zabrał zapewne głos, by przestrzec autora oraz jego mecenasa, króla Stefana Batorego, przed spodziewaną kompromitacją w ówczesnym świecie naukowym. A zatem – według Barycza – polemika między Kochanowskim a Sarnickim musiała się toczyć w latach 1580–1581. Datacja ta pokrywa się z wcześniej for-

mułowanymi przypuszczeniami T. Ulewicza w książce *Świadomość słowiańska Jana Kochanowskiego. Z zagadnień psychiki polskiego renesansu*, Kraków 1948, s. 90, w której badacz umieszczał traktat poety w latach batoriańskich.

Jan Malicki przesunął czas powstania *Historii naganionej* na lata sześćdziesiąte, na okres pobytu na dworze królewskim Jana Kochanowskiego oraz Jerzego Joachima Retyka, zgodnie ze wzmianką pozostawioną przez Jana Brożka na temat toczących się ówczesznie na dworze dyskusji. Między innymi na przykładzie legendy o Czechu i Lechu usiłowano w nich rozwiązywać zagadki przeszłości metodą astronomiczną, sugerowaną przez Retyka. Podajemy w pełnym brzmieniu fragment traktatu Brożka (*Tractatus de cometa*), będący podstawą hipotezy Malickiego:

„Podczas swego pobytu w Krakowie Retyk wykazywał, że Polacy złączyli się w jedną całość w taki sposób, jak to czynią teraz Kozacy. Przypuszczenie swoje opierał na wielkich koniunkcjach planet, które przenośli na minione wieki. Sądził bowiem, że podobnie jak przyszłość zgaduje się z ruchów planet, tak można z nich wnosić o przeszłości, stosując w tym celu lekturę historyków. Czy więc Lech stał się wodzem Polaków, gdy zrastał się w jeden organizm rzeczypospolitej? Czy stąd, jego zdaniem, wywodzi się nazwa Polaków, że żyli na polach oderwawszy się od głównych sił reszty Sarmacji?

Te i tym podobne szczegółowe zagadnienia, wysuwane przez Retyka, dały asumpt Janowi Kochanowskiemu do napisania rozprawy, w której podaje w wątpliwość podanie o Czechu i Lechu. Rzecz ta wydana drukiem zachowała się we *Fragmentach* Kochanowskiego. Domyśli Retyka wraz z rachunkiem koniunkcji i wzmianką o Kochanowskim znajdują się u mnie . . . Przytoczyłem to z okazji wypowiedzi Retyka o pochodzeniu Polaków” (rkps Jag. 2390, s. 874; cyt. za: Jan Brożek, *Wybór pism*, oprac. H. Barycz, t. I, Warszawa 1956, s. 193–194).

Na podstawie tej relacji i dat bytności Retyka i Kochanowskiego w Krakowie Malicki przyjmuje jako prawdopodobną datę tej dyskusji oraz powstania rozprawy *O Czechu i Lechu* rok 1564 lub (mniej prawdopodobny) rok 1567. Malicki wskazuje równocześnie na rolę, jaką piśmienna wypowiedź Kochanowskiego miała odegrać w toczącym się ówczesznie historiograficznym dialogu pomiędzy Kromerem a Bielskim (wydania ich kronik przeplatały się nie bez wzajemnych wpływów i korektur w latach 1558–1568), a także w obronie dzieła Kromera przed wysuwanymi przez obóz szlachecki zarzutami. W sprawie pradziejów Kochanowski podtrzymywał stanowisko Kromera, jego tezę o migracji

Słowian z północnego wschodu na południe, a nie z południa na północ i na zachód, co na ogół sugerowała opowieść o przybyłych z Kroacji dwu braciach – protoplastach czeskiego i polskiego narodu. Kromer oddzielił kwestię prakolebki Polaków i ich pierwszego przybycia na ziemię między Wisłą a Odrą od wędrówki dwu mitycznych książąt, przybyłych od pokrewnego ludu słowiańskiego z południa (ich przybycie usiłował nawet datować między rokiem 550 a 650). Kochanowski, w duchu humanistycznego sceptycyzmu wobec eponimicznych legend, idzie dalej, zastanawiając się nad wiarygodnością opowieści o Czechu i Lechu.

Jednym z najbardziej trudnych do ustalenia problemów w spuściźnie Jana Kochanowskiego jest przyjęcie określonej daty powstania *Wróżek*. Wysuwane na ten temat hipotezy opierały się dotychczas na kilku orientacyjnych wskazówkach zawartych w samym tekście *Wróżek*. Pismo to powstało zatem przed śmiercią Zygmunta Augusta (tj. przed 7 VII 1572 r.) – por. Wr 40/6–12, po zdobyciu Połocka (15 II 1563; wiadomość o tym dotarła do sejmu z pewnym opóźnieniem) i po napisaniu *Satyra* (koniec 1563 r. – por. Wr 26/11), a nadto prawdopodobnie w czasie wakatu na stanowisku hetmana, w okresie trudności w rokowaniach polsko-litewskich dotyczących rozmiaru unii obu narodów i wreszcie po którymś pobycie wojsk polskich na Litwie (por. s. 36/12–16, 21/19–21 oraz 41/10–12). Jako argument *ex silentio* bywa nadto traktowany brak wzmianki o zakończeniu soboru trydenckiego (4 XII 1563), którego dekrety Zygmunt August przyjął już w czasie trwania sejmu w Parczewie, w sierpniu 1564 r. Brak tej informacji jest o tyle istotny, że problematyka religijna we *Wróżkach* jest sprawą dominującą.

W trakcie badań nad tym tekstem padały następujące propozycje datowania *Wróżek*: Wydanie Pomnikowe w t. II, s. 257, przyjmuje lata 1570–1572; A. Brückner w: Jan Kochanowski, *Pisma zbiorowe*, t. I, s. 76, a za nim L. Nowak-Dłużewski, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Czasy zygmunto-wskie*, Warszawa 1966, s. 286, przyjmują rok 1564: „po rozjechaniu się sejmu warszawskiego w marcu 1564, a przed zebraniem się sejmu parczowskiego w sierpniu 1564”; również na rok 1564, ale raczej na pierwszą jego połowę wskazywał H. Gaertner w: *Ziemiannin. Bezimienny dialog XVI wieku na tle współczesnej publicystyki (Myśli – styl – autorstwo)*, Kraków 1922, s. 6–7; B. Nadolski wskazywał na rok 1566 w książce *Jan Kochanowski*, Warszawa 1960; J. Pelc w monografii *Jan Kochanowski. Szczyt renesansu w literaturze polskiej*, Warszawa 1985, s. 124, widzi datę powstania tego pisma pomiędzy

WSTĘPY. WYBÓR PRZEKAZU

1 marca a 1 lipca 1569, w czasie rozdźwięków między sejmem a delegacją litewską; M. Korolko w książce *Jana Kochanowskiego żywot i sprawy*, Warszawa 1985, s. 124, przyjmuje datację Gaertnera i Brücknera. W objaśnieniach do *Wrózek* w przygotowanej obecnie edycji staraliśmy się ukazać różne możliwości, jednakże sprawa najbardziej kontrowersyjna, mianowicie wakans na stanowisku hetmana wielkiego koronnego, okazała się w rezultacie nie tak kluczowa, jak się dotychczas wydawało. Mogła to być niedawna reminiscencja i przestroga na przyszłość (por. komentarz do s. 36/12–16). Wydawcy wydaje się, że tekst ten jest osadzony w atmosferze sejmu egzekucyjnego 1563–1564 i że wraz z całą bogatą literaturą polityczną tego czasu odnosi się do spraw, których widownią były posiedzenia sejmu i rady królewskiej w tym tak burzliwym czasie. Przeświadczenie to dyktuje dobór materiału wprowadzonego do komentarzy. Pewne szczegółowe kwestie oraz ewentualne możliwości innego widzenia rozpatrywane są w konkretnych miejscach komentarza historyczno-literackiego.

B.O.

Cechy gramatyczne prozy Kochanowskiego

Niniejszy opis obejmuje warstwę językową prozaicznej części twórczości Jana Kochanowskiego. W dorobku artystycznym poety nie jest ona czymś szczególnie istotnym, jednak dla pełniejszego widzenia językowej strony tego artystycznego dorobku może być ważna¹. Jest mianowicie interesujące, w czym język dzieł wierszowanych poety różni się od jego dzieł pisanych prozą. Żeby jednak język prozy Kochanowskiego mógł stanowić odpowiednio przekonujący punkt odniesienia dla ujęcia porównawczego, trzeba dać możliwie pełny opis tego języka. A więc opis, który by prezentował nie tylko jakieś dobrane próbki języka prozy, ale pokazywał ten język w możliwie szerokim wyborze zagadnień i, chociaż w części, od strony artystycznej. Dlatego zdecydowałem się przy niektórych zagadnieniach, głównie przy fleksji, na prezentację pełnego materiału, przy innych – na możliwie bogaty wybór.

Sporo miejsca poświęciłem składni wyrazów. Zrobiłem to w przekonaniu, że ta płaszczyzna języka może być dla przyszłych badaczy języka poety szczególnie wdzięcznym przedmiotem porównań.

Rzecz jasna, że proponowany tu opis jest przede wszystkim prezentacją odpowiednio uporządkowanego materiału, a więc jest to tylko materiałowa podstawa do przyszłych ujęć porównawczych. Będą one w pełni możliwe dopiero wtedy, gdy cała twórczość Kochanowskiego w jej najwierniejszej postaci zostanie udostępniona badaczom.

UWAGI O GRAFICE, FONETYCE I TRANSKRYPCJI

1. W ortograficznym systemie opracowanych tu tekstów Jana Kochanowskiego występowały na oznaczenia niektórych dźwięków pary liter alternujących ze sobą. Pojawiły się te litery w różnych, sobie właś-

---

¹ S. Urbańczyk, *Jaką polszczyzną mówił Jan Kochanowski i jego rówieśnicy*, „Język Polski” XXXIII, 1953, s. 217.

ciwych pozycjach. Jedną z takich alternujących ze sobą par były litery *u* || *v* na oznaczenie samogłoski *u*. Nacechowana w tej parze była litera *v*, która występowała w nagłosie wyrazu, np. *viechal*, *vćiąwfszy*, a także w pozycji niezależnej jako przyimek *u*, np. *v mnie*. W śródgłosie i w wygłosie wyrazu występowała zawsze litera *u*, np. *poruſzenie*, *poſlušna*, *z Rzymu*.

2. Więcej uwag należy się parze *f* || *s* na oznaczenie spółgłoski *s*, a także innym, szczególnym funkcjom liter *f* i *s*.

a) Nacechowana w parze liter *f* i *s* jest litera *s*, która występuje przede wszystkim w wygłosie, np. *czás*, *nas*, natomiast litera *f* występuje w zasadzie we wszystkich innych pozycjach, a więc w nagłosie i w różnego rodzaju pozycjach śródgłosowych, np. *ſam*, *ſiądiady*, *ſwary*, *czáſu*, *beſpieczeńſtwo*, *poſpolity*, *bliſkie*. Normalne są więc alternacje ortograficzne typu *czás* || *czáſu*, *głos* || *głofem* itd.

b) Znak *f* występuje też jako składnik dwuznaku *fz* na oznaczenie spółgłoski *sz*, np. *ſzeroko*, *ſzkody*, *przyſzedſzy*, *náſzládowác*, a także – w niektórych pojedynczych wyrazach – jako składnik dwuznaku *fy* czy *fi* na oznaczenie spółgłoski *ś*, np. *ſye*, *ſie*, *ſię*; tylko wyjątkowo (jeden raz!) jest *ſię* (o szczegółach w zakresie pisowni przyczasownikowego *ſię* zob. punkt c). Zazwyczaj jednak do oznaczania głoski *ś* przed samogłoską służy (dwu)znak *ſi*, np. *ſieią*, *ſiádáli*, *ſiedziemy*, *nieſie* (ale jest i *nieſie*), *poſiedli*, *wyſiedzi*.

c) Jak wspomniałem, przyczasownikowe *ſię* jest w opisywanych tu tekstach zapisywane różnie, a mianowicie: *ſye* – 81 razy, *ſie* – 51 r., *ſię* – 57 r., *ſyę* – 1 r., i *ſię* – 1 r.

Zapis *ſye* jest charakterystyczny tylko dla Wz (29 r.) i Wr (52 r.), poza tym jako wyłączny występuje na przykład w *Trenach* (1583 rok);

TABELA I
Pisownia zaimka *ſię*

	Wz (1)	Wr (2)	Cz (3)	Cn (4)	Pij (5)	Ogółem
<i>ſye</i>	29	52				81
<i>ſie</i>		46			5	51
<i>ſię</i>		1	22	14	20	57
<i>ſyę</i>	1					1
<i>ſię</i>					1	1
Ogółem	30	99	22	14	26	191

fię jest charakterystyczne również dla Wr (46 r.), też dla Pij (5 r.); *fię* występuje przede wszystkim w Cz (22 r.), Pij (20 r.) i Cn (14 r.); formy *fyę* (Wz – 1r.) i *się* (Pij – 1 r.) są pojedyncze.

Pozycje 3–5 (Cz, Cn, Pij) były wydane razem, co tłumaczy ich zbieżność w zakresie pisowni *się*.

Dane liczbowe zestawia tabela I na stronie poprzedniej.

d) W wygłosowym *-ść* pojedynczy znak *f* może mieć, zupełnie wyjątkowo, wartość fonetyczną spółgłoski *ś*, np. *nieść* Wr 24/9, ale poza tym normalnie *iść*, *vpaść*, *garść* itd. Zapisy *ieśli* (24 r.) transkrybują jako *jesli*, np. *jesli* Wz 135/18, ale *ieśli* Wr 30/22 itd. jako *jesli*. Jako *-s-* transkrybują też *-f-* w przysłówku *właśnie* Cz A4v/8, *właśnię* Wr 22/4. Zazwyczaj grupa *-śń-* jest zapisywana jako *-śń-*, np. *waśń* Wr 21/25 (w sumie 4 r.), podobnie formy wyrazów *mysł* i *myslić* są zapisywane przez *-śl-* (łącznie 9 r.) itd.

Również przy transkrypcji końcówki 1 osoby liczby mnogiej czasu przeszłego powstał problem transkrypcji, bo zaistniał problem wymowy: *-smy* czy *-śmy*? I tutaj została przyjęta konsekwentna zasada: każde *-fmy* transkrybują jako *-smy*, np. *żesmy* (*zginęli*) Wr 19/9, *ażasmy* (... *nie poruszyli?*) Wr 21/14. Argument, który może świadczyć o twardości owego *-s(my)*, widziałbym w formach udźwięcznionych typu *-zmy*, por. np. *tedyśmy* (*przedsię* ... *przezwiśko iakié inszë mieć musieli*) Cz B2v/7–9. Ale jednak przede wszystkim z danych Sł. XVI s.v. być widać, że zapisy typu *byliśmy* (z *-ś-*) nie są w XVI w. w ogóle znane; znane są tylko zapisy typu *bylismy* i *bylichmy*. Z tego wynika, że powinno być też *żesmy*, *ażasmy* itd.

e) W szczególnych pozycjach pojedynczy znak *f* może mieć też wartość fonetyczną *sz*: jest to pozycja przed spółgłoską *cz*, np. *ieścze* (15 r.), *nieszczęście* Wz 137/19 i podobnie Wr 27/16, *szczęścia* Wr 28/23 i podobnie Cn B4v/9, *w Polfcze* Wr 29/16, (*Królowie*) *Polfczy* Wr 28/19.

f) Znak *s* (krótkie) pojawia się poza pozycją wygłosową jeszcze w nagłosie, ale tylko w czasowniku *fię* ... *sstało* Pij Cv/20 oraz w grupie spółgłoskowej *-ssz-* przed dwuznakiem *-fz*: *-sfz-*, np. *nawyszy* Wr 21/5.

3. Spółgłoski ciszące są zawsze zapisywane, we wszystkich pozycjach, a więc również przed samogłoskami, przez *ś*, *ź*, *ć*, *dź*, np. *z kościolá, chćiwóść, bieśiadá, śiostrá, ciáło, ziemię, ludzie*. Potrzeba kreskowania owego *ś(i)*, *ź(i)* również przed samogłoskami jest konieczna wobec wielofunkcyjności znaku *i*, por. np. *ziemiánin*, ale *ziednał, się* ... *ziáwił, zięćię; zwiérzqt, ale zwiódl*.

4. W opisywanych utworach służący do zapisywania głoski *ń* znak *ń* jest na ogół kreskowany, np. *Mácedońjki, pogańskięgo*, też *pánřka* (ten przymiotnik przez *-ń-* zapisano łącznie 5 razy), ale również *pánřka* Pij

C2/3, *Pánfka* Wr 25/23; też *pjaństwo* (łącznie w tym rzeczowniku *-ń-* 6 razy), jednak i *pjaństwo* (łącznie *-n-* 3 razy); też *ślonce* (3 r.), ale *śloncá* (1 r.); *kónccá* (2 r.), *końccá* (1 r.), *końcowi* (1 r.), ale *konccá* (1 r.). Tego typu zapisy z *-n-* poprawiam w transkrypcji na *-ń-*.

Znak *n(i)* na oznaczenie spółgłoski *ń* nie jest nigdy kreskowany przed samogłoską, np. *kóniec*.

5. W kilku wyrazach przed spółgłoską nosową *ń* samogłoska *e* ma zaznaczoną nosowość. Pospolite jest to na przykład w przymiotniku *Słowieński* (łącznie 7 r.), tylko wyjątkowo jest *Słowieniski* (1 r.). Nosowość jest zaznaczona jeszcze w takich wyrazach, jak *przystoieństwá* Wr 32/12, *znamięnité* Wr 29/11. Jednak na ogół w pozycji przed *-eń-* || *-eni-* nosowość się nie pojawia, np. *małżeństwo*, *ku nabożeństwu*, *podobieństwo*; *porużenie*, *stworzenie* itd.

Z drugiej strony wygłosowe *-ę* nie pojawia się (wyjątkowo) w wyrazie *przedsię*, choć zwykle jest jednak *przedsię* (9 r.) i *przećię* (2 r.).

6. Kolejnym dźwiękiem, który był obsługiwany przez alternującą parę liter, był dźwięk *j (i)*. Na ogół był on, zależnie do pozycji, zapisywany przez *i* i *y*. Litera *i* występowała w nagłosie, np. *iednać*, *ieździła*, *ia* (zaimek), między samogłoskami, np. *náździeiá*, *máią*, *przyięlá*, *boiáźni*, a także, zresztą dosyć rzadko, w pozycji między spółgłoską a samogłoską, np. *ziednał*, *się ziawił*, *zięćie*. Alternantem litery *i* była litera *y*, która występowała regularnie w wygłosie wyrazu, np. *zwyczay*, *pokóy*, *niechay*, *do niéy*, i w pozycji przed spółgłoską, np. *Moyzész*, *dziśieyzy*, *przystoyność*, *woyško*, *poyszrzéc*. W rezultacie mamy regularne oboczności ortograficzne typu *zwyczay* || *zwyczáiu*, *przez Dunay* || *około Dunáią*, *rodzay* || *przećiw rodzáiowi*.

Od powyższej reguły są pojedyncze wyjątki, np. *w reyestrách* Wr 28/13 (zamiast „oczekiwanego” *w reiestrách*) oraz *téj* Wz 139/19 (zamiast „oczekiwanego” *téy*); zresztą zapis *téj* pojawił się tylko 1 raz wobec regularnego zapisu *téy* (w dopełniaczu i w celowniku łącznie 10 razy), zawsze też *iéy* i *niéy*. Można by sądzić, że zapis *w reyestrách* jest tu reliktem starego systemu ortograficznego, a zapis *téj* jakoś zapowiada nowy porządek ortograficzny.

Jest jeszcze kilka wyrazów, w których litera *j* pojawia się na „nie swojej” pozycji (zamiast litery *-i-*); bywa to głównie przy połączeniu *i + i*. Wyróżnia się tu wyraz *pjaństwo*, pisany (w tekście Pij) regularnie przez *pj-* (8 r.), a tylko wyjątkowo przez *pü-* (1 r.); też w tytule *Iż piiánstwo...* i 1 raz w żywej paginie. Owo *-j-* między samogłoskami pojawia się (zamiast *-i-*) w jeszcze jednej charakterystycznej pozycji: w zakończeniu *-(i)jéy*, np. *w Azyiéy* Wz 136/5, ale *w Azüiéy*, *w Grecüiéy*

Wr 25/25; z *Kroáciéy* Cz B/24, z *Kroáciéy* Cz Bv/6; z *Sláwonijéy* Cz Bv/9; ale por. też w *Thráciéy* Wr 22/10; też *Timokliéy* Wz 140/8.

7. Samogłoski *i* i *y* są zapisywane w zasadzie przez litery *i* i *y*, np. *iść*, *linié*, w ... *pićiu*, *siádáli* ...; *być*, *syná*, *tedy* ... , *wszyjcy* ... Regularnie za pomocą litery *y* jest zapisywany spójnik *i* (łącznie 294 r., bez wyjątków), co jest chyba pozostałością starego porządku ortograficznego.

Błędem (refleksem starych „zasad”?), w którym samogłoska *-i-* jest zapisana przez *-y-*, jest zapis *krotochwylá* Pij Cv/4. Sytuację odwrotną, a więc zapisanie samogłoski *y* przez literę *-i-*, mamy w formie *krziwda* Pij Cv/24, ale *krzywdę* Wz 142/17, *się brzydźić* Pij C3/17 itd. Mamy też sytuację, że przedrostek *przy-* jest zapisywany jako *przi-*, lecz zawsze w pozycji przed literą *-y-*: *przyimuiá* Pij Cv/23, Cn B3/19, *przydzie* Wr 35/23, 36/18, Cn B4v/7, ale *przydzie* Wr 20/20, też *przyszedł* Wz 137/18 itd. Zagadkowym zapisem, chyba błędnym, jest *cudzych* Pij C3/23.

Na oznaczenie samogłoski *y* pojawia się czasami litera *j*, np. *Tjran* Wz 141/19, *tjránów* Wz 142/1, ale *pod Tyránná* Wr 28/4; *tedj* Cn B3v/15, *pospolitjch* Wr 21/15. Owo *j* pojawia się również po spółgłoskach *cz*, *sz*, *rz*, a więc *wszjfcyc* Wr 19/8 (ale z reguły *wszyjcy*), *nieporuszjli* Wr 21/16, *rzeczjpospolitéy* Wr 22/19, *przjzedł* Wz 136/11. Wszystkie przykłady typu *tedj*, *przjzedł* potraktowałem jako błędy druku, choć może owo *j* zamiast *y* pojawia się wtedy, gdy rządki są zbyt pełne.

8. Osobny problem ortograficzny stanowi pisownia wyrazów obcego pochodzenia. Zagadnień szczegółowych jest tu kilka. Jednym z nich jest sprawa występowania liter *i* || *y* w pozycji po spółgłoskach *t*, *d*, *r*, *c*, *s*, *z*; wiąże się to zapewne z odpowiednią wymową. Przytoczone niżej wahania w zapisie nazw własnych mogą być przejawem ścierania się obcej ortografii z rodzimą wymową.

Połączenie *ti* występuje głównie w obcych nazwach własnych: *Aristotimus* Wz 141/19, podobnie Wz 142/17, *Antigoná* Wz 141/19, *Konfántinopole* Wr 22/6, *Kátiliná* Wr 30/11, *Timoklia* Wz 140/20 (łącznie w różnych formach fleksyjnych 5 r.), ale *Tymokliá* Wz 140/10; też *Tymoteuszá* Wr 39/3. Z wyrazów pospolitych: *antikristów* Wr 36/8, *práktiki* Wr 34/14, ale *o ... práktyce* Wr 39/25, itd.

Połączenie *di* mamy tylko w wyrazie *komædiéy* Wr 37/3, poza tym np. *medykowie* Wr 29/22.

Pisownia *ri* jest częstsza, pisownia *ry* – wyjątkowa, np. *Aristotimus* Wz 141/19, podobnie Wz 142/17, ale *Arystokliá* Wz 137/5; *Pirithous*

Cn B4/18, *Synorix* Wz 138/15, podobnie Wz 139/12, [Prokop] *Cefarinski* Cz B2/16. W wyrazach pospolitych: [uczynili] *primatem* Wr 36/4, w *Kancellárii* Wr 37/10, *antikriřtów* Wr 36/8, ale *Chryřtufá* Wr 22/7. Wyraz *historyk* jest zapisywany (w różnych formach fleksyjnych) przez ry, np. *historykowie* Cz A4v/1 (łącznie 4 r.), ale wyjątkowo *historikowie* Cz B/10.

Pisownię *ci* mamy w imionach *Scipio* Wr 24/1, Cn B4/19, *Cicero* (w różnych formach fleksyjnych) we Wr łącznie 6 razy, ale też *Cycero* Wr 33/3, poza tym *Arcybiskup* Wr 36/6. Pisownia *ci* występuje też w wygłosie typu *-cius*, *-cia*, np. *Lucius* Wz 141/23, 142/14, ale *Lucyus* Wz 142/6, też *ambicia* Wr 55/6.

Połączenie *si* mamy w imieniu *Sinátus* Wz 138/17, 21, podobnie Wz 139/1, ale *Synorix* Wz 138/14, podobnie Wz 139/12.

Połączenie *zi* mamy tylko w formie *Aziiéy* Wr 25/25, w *Azijiéy* Wr 22/11, ale poza tym w *Azyiéy* Wz 136/5 i *muzyká* (łącznie 7 r.), np. Wr 38/13.

9. Osobny problem pisowni wyrazów obcych to pisownia (i wymowa) sylab końcowych typu *-tia* (i podobnych w śródgłosie). Sytuacja może tu być dwójaka: albo pisownia jest „jednosamogłoskowa” typu *ámbicia* Wr 35/6, albo „dwusamogłoskowa” typu *Gréćia* Wr 20/20; owo „jedno-” czy „dwu-” nie dotyczy oczywiście samogłoski końcowej (i jej „odpowiednika” w śródgłosie).

Typ *ámbicia* w zapisach przeważa, np. *Timoklia* Wz 140/21, *Timokliá* Wz 141/2, *Aryřtokliá* Wz 137/5, *Fráncia* Wr 39/18, *Scipio* Wr 24/1, Cn B4/19, *Lucius* Wz 141/23, 142/14; *Uniéy* Wr 21/19, *Słáwoniá* Cz B/7; *Diałóg* Wz 135/15, *Ortiágontá* Wz 136/4; w ... *historiéy* Cz A4v/3, *krześciánié* Wr 22/2; *Lucyus* Wz 142/6, *bestye* Pij Cv/13, *Kuryufá* Wr 29/9, *Exekucyá* Wr 21/19, *historyé* Wr 29/9.

Pisownia „dwusamogłoskowa” typu *Gréćia* jest rzadsza, ale wcale nie wyjątkowa, por. w *Aziiéy*, w *Greciiéy* Wr 25/25, *Gréćiiéy* Wz 141/7, w *Thráćiiéy* Wr 22/10, *Timokliiiéy* Wz 140/8, z *Kroáciéy* Cz B/24, z *Słáwonijéy* Cz Bv/9, w *Azyiéy* Wz 136/5; w *Kancellárii* Wr 37/10, w *historiách* Wr 39/2 itd.

Zapisy zarówno typu „dwusamogłoskowego”, jak i „jednosamogłoskowego” transkrybują regularnie jako wymawiane dwusylabowo.

10. Jest jeszcze kilka innych kwestii ortograficznych (i wiążących się z nimi fonetyczno-transkrypcyjnych) przy wyrazach (imionach) obcego pochodzenia (czy w ogóle obcych):

a) Obok formy *Plato* (3 r.) jest też, odpowiadający najpewniej rodzimej wymowie, zapis *Platonowi* Wr 39/10.

b) Obok pisowni *philozophowie* Wr 38/3 (przez -z-) jest też zapis *philosofhowie* Wr 31/1, podobnie Wr 19/17. Są też zapisy *Aefop* Wr 30/25 i [Prokop] *Cefarinjki* Cz B2/16. Zapisy przez -s- zdecydowałem się transkrybować przez -z-.

c) Zapis *Exekucyą* Wr 21/19 transkrybuję – wbrew dzisiejszej wymowie – przez bezdźwięczne -ks-, a więc *eksekucyją*, podobnie jak *Alexánder* Wz 140/6 transkrybuję przez *Aleksander* itd.

Swoją transkrypcję *eksekucyja* opieram na jedynym co prawda, ale przecież dostatecznie wymownym zapisie *eksekucyja* w Śl. XVI; zapisy typu *egzekucyja* nie zostały w Śl. XVI odnotowane. Zresztą w słowniku Knapskiego są wyraźne zapisy typu: *Ekzámén ábo éksámén*, *Ekzékutor ábo éksékutor*, *Ekzemplarz ábo éksemplarz*. Skoro więc jeszcze słownik z 1643 r. ma wyraźne zapisy świadczące o wymowie *ekse-*, to tym bardziej można ją przyjmować dla czasów Kochanowskiego.

11. Trochę osobnej uwagi warto zwrócić na problem grup spółgłoskowych. Identyczne grupy spółgłoskowe nie zawsze są zapisywane w sposób identyczny, o czym była mowa już wyżej przy omawianiu funkcji litery *f* (zob. s. 17). Przypomnę więc tutaj, że grupa -śc jest pisana z reguły przez -śc, np. *uśc* Wr 24/23, *garśc* Cz Bv/7, ale wyjątkowo *niśc* Wr 24/9. Spójnik *jeśli* jest zapisany przez -ś- 8 razy (tylko we Wr), ale jako *ieśli* łącznie 24 razy (z różnych analizowanych tu tekstów, z Wr tylko wyjątkowo). Grupa -śń(-) zazwyczaj jest zapisywana jako -śń(-), np. *waśń* Wr 21/25, ale *właśnie* Cz A4v/8, *właśniéy* Wr 22/4, *naśprofnieyzy* Pij C2v/8. Grupa -źń- jest często zapisywana jako -źń(-), np. *kaźń* Pij C2/2, *boiáźnią* Wz 142/3, *bliźniégo* Pij Cv/23, ale *teráźnieyżą* Wz 136/15, *teráźnieyżégo* Wz 136/2, też *oyczyźnie* Wr 29/17, 135/4 i *trućiznie* Wz 140/1.

W pisowni typu *właśnie*, *teráźnieyzy* mamy zapewne do czynienia z pisownią „ufundowaną” na pisowni odpowiednich wyrazów podstawowych, a więc *właśny*, *teraz*, też *oyczyźna*, *trućizna* itd. Byłby to więc rodzaj pisowni o charakterze morfologicznym, który zachowałem w transkrypcji. Ale czy taka pisownia (ewentualnie) morfologiczna musi świadczyć jednocześnie o odpowiednio twardej, „morfologicznie” uwarunkowanej wymowie typu *właśnie*, *terazniejszy*?

Grupa -szcz- w interesujących nas tutaj utworach jest zapisywana jako -fcz-: *w Polfcze* Wr 29/16, *nie dopufczwał* Wz 142/5, *niśczeiá* Wr 20/17, *śczeréy* Wz 135/11, *zwałaśczá* Cz Bv/15 itd. Jest to pisownia typowa dla *Satyra* i *Proporca*, wynikająca z pewnych założeń ortograficznych Kochanowskiego, o czym szerzej przy omówieniu pisowni w *Satyrze* (t. VII, cz. 1 – *Poezja polityczna*).

12. Pewien problem jest związany z odczytaniem zapisu *wyszfzýy* ‘wyżej’ Cz B/18. Właściwie „powinno” być *wyszfzýy*, ale nie jest to takie oczywiste, bo np. typ *wyszszzej* jest i w innych utworach Kochanowskiego, np. w KochPieś 3/8: *Sniég ná ziemi wyszfzýy łókiá leżał*. Podobne formy notuje też Linde z Leopolicy (s.v. wysoko).

Czy owo podwojone *-szsz-*, niewątpliwie występujące też w wymowie, jest przeniesione z przymiotnika w stopniu wyższym, a więc z formy (regularnej) *wyszszy* (por. tu np. *nawyszzy*)? Wr 21/5? A może mamy tu ślad małopolskiej gwarowej geminaty typu *bossó*?

13. Osobna sprawa to kreskowanie. Gdzie brak kreski nad *a*, *e* czy *o* uznać za błąd, gdzie zaś za błąd taki uznać pojawienie się kreski? Sprawy te trzeba oczywiście rozstrzygać dla każdej formy oddzielnie. Wydaje się jednak, że z materiału zgromadzonego w rozdziale Morfonologia rysuje się zasada, że alternacja *á* || *a*, znana dobrze z wyrazów typu mianownik liczby pojedynczej *práwá* – dopełniacz liczby mnogiej *praw*, mianownik liczby mnogiej *Rzymiámie* – dopełniacz liczby mnogiej *Rzymian* (o spółgłosce dźwięcznej lub półotwartej w wygłosie tematu), charakteryzowała też rzeczowniki o temacie kończącym się spółgłoską bezdźwięczną, por. np. *miástá* – *miast*, *utrátý* – *utrat*, (*Włóchy*) – *do Włóch*.

Trzeba więc do wahań w kreskowaniu samogłosek podchodzić z ostrożnością, by przez ingerencję transkrypcyjną nie zatrzeć śladów autentycznej wymowy. Z zasady zatem zachowuję wahania w kreskowaniu samogłosek w pozycji przed spółgłoskami nosowymi, a więc wahania typu *dom* || *dóm*, *on* || *ón*, *zoná* || *z zóná* itd. Zapisy typu *dóm*, *dziéń* oddają zapewne wymowę, a zapisy typu *dom*, *dzień* mogą wskazywać na pewną normę ortograficzną. Stąd wahania, które w transkrypcji powinny być uszanowane.

Również różnice typu *nié mász* || *nie masz* nie muszą być objawem jakiegoś niejasnego nieporządku ortograficznego, lecz mogą być wyrazem wahań o charakterze fonetycznym. Pouczające są pod tym względem dane, które można znaleźć w *Małym atlasie gwar polskich* PAN. Mapa 289 w tomie VI poświęcona jest właśnie gwarowej wymowie wyrażenia *nie ma(sz)* ‘non est’. W polskich gwarach znane są dobrze postaci zarówno typu *nie ma(sz)*, jak i typu *nié ma(sz)*. Mówiąc w dużym uproszczeniu, formy typu *nie ma(sz)* znane są (obok typu *nié ma*) po prawej stronie Wisły i na Pomorzu, natomiast formy typu *nié ma(sz)* – przede wszystkim po lewej stronie Wisły. W północnej Małopolsce występuje niemal wyłącznie forma *ni ma* ‘non est’.

14. Nawet z takich zapisów – wydawałoby się, że ewidentnie błęd-

nych — jak dopełniacz liczby mnogiej *miejsć*, można próbować wydobyc pewne informacje. Przyjrzyjmy się temu bliżej.

Rzeczownik *miejsce*, poświadczony w opisywanych tekstach aż 17 razy, ma w 16 wypadkach temat *miejsce*-. Tylko w jednym wypadku jest inaczej: *od tych miejsc* Cz B2v/14. Ponieważ w Śl. XVI poza najczęstszą formą *miejsce* (7086 r.) są odnotowane również takie formy, jak *mieśce* (446 r.) i *miejsce* (37 r.), nie można wykluczyć, że owa forma *miejsć* jest jakimś refleksem formy *mieśce*. T. Skulina w swej pracy *Rozwój grup spółgłosek zwarto-szczelinowych w języku polskim* (Poznań 1964) pisze na temat fonetyki wyrazu *miejsce* w XVI w.: „W pierwszej połowie stulecia typ *miejsce* był poza Wielkopolską wyjątkowy. Przeważają formy uproszczone *mieśce* ew. *miesce*” (s. 72). „Niemał pełną powszechność przykładów typu *miejsce* właściwie już od lat sześćdziesiątych XVI wieku tłumaczyć trzeba ustaleniem się odpowiednich przepisów ortograficznych. Dowodem tego nie tylko bądź co bądź dosyć liczne jeszcze, chociaż zdecydowanie unikane formy *mieśce* (*miesce*) czy sama nagłość upowszechnienia się postaci z jotą w drukach. Właśnie starszych form bez antycypacji miękkości używają jeszcze niektórzy autorzy w rękopisach... Pisownia taka niewątpliwie miała oparcie w wymowie” (s. 73). „Można dodać, że postać bez joty spotyka się z rzadka i dzisiaj w różnych gwarach” (s. 74).

Zatem formę *od miejsc* można by odczytać jako trochę zniekształconą formę *od miejsc*, w której należałoby widzieć specyficzne skrzyżowanie starszej formy *mieśce* z nowszą, zwycięską formą *miejsce*.

15. Ciekawym zjawiskiem ortograficznym przejawiającym się w zapisach niektórych wyrazów jest zjawisko, które można by określić jako morfologizację pisowni. Chodzi tu o zjawisko polegające na związaniu — wbrew wymowie — pewnego wyrazu czy jego formy — z odpowiednim wyrazem (formą) podstawowym. Być może, że taką morfologizację pisowni można by widzieć we wspomnianych wyżej zapisach typu *właŃnie, teraznieyŃzy*.

Taką morfologizację należy widzieć też w zapisach bezokolicznika *bydź* 'być' Cn B3v/19, Cz A4v/21, B2v/8 (łącznie 3 r.) wobec pisowni *być* (łącznie 18 r.); też *wynidź* 'wynić, wyjść' Wz 140/22. Mamy tu ortograficzne nawiązanie do spółgłoski *-d-* w takich formach, jak *będq*, *idq* itp. W wymowie zapisy typu *bydź*, *wynidź* zupełnie się nie różnią od form zapisywanych jako *być*, *wynić*.

Ortograficzny wpływ form podstawowych na pisownię form pochodnych (bez wpływu na ich wymowę) należy widzieć też w zapisach

typu: *w świetckich ... rzeczach* Wr 21/22, *od Látfkiéy wiary* Cz B2/1, *w Aegiptcie* Wr 25/25.

Innym ciekawym przykładem zmorphologizowania pisowni czy wręcz jej (fałszywej) etymologizacji może być pisownia *szćięfzki* 'ścieżki' Wr 35/9. W pisowni tej widać nawiązanie do rzeczownika *szcie* 'chodzenie, „iście”'.

I jeszcze jeden przykład pisowni, którą można by określić jako morfologiczną. Na ogół przedrostki *roz-*, *z-* zapisywane są według zasady fonetycznej, np. *rozmiłował fye* Wz 138/19, ale *ku rofkoſzy* Cn B3v/24, *roſpuſty* Wr 26/13; *zginął* Wr 36/24, ale *ſie ... ſkłonić* Wr 40/20. Są jednak zapisy typu *zkládác* Wr 36/5, *zklámał* Wr 36/11, w których *z* wystąpiło na zasadzie „morfologicznej”. Podobnie można by interpretować zapisy typu *zkąd* Wr 38/18, Pij C2v/9, *zkąd inąd* Cz Bv/16, *z kądże* Wr 33/18; *z tąd* Wr 23/5 itp.

Przyimek *z* (również *bez*), niezależnie od wartości fonetycznej nagłosu wyrazu, z którym się bezpośrednio łączy, zawsze jest pisany „dźwięcznie”.

MORFONOLOGIA

Zostaną tu przedstawione przede wszystkim różnice w zakresie kreskowania, a więc w zakresie historycznej długości samogłosek w poszczególnych morfemach, i to zarówno te różnice, które dają się zinterpretować morfologicznie, jak i te, których charakter nie jest zbyt jasny, co zresztą może w jakimś stopniu wynikać też z błędów w kreskowaniu. Szczegółowa lokalizacja przykładów – w indeksie.

I

A. Przykłady na dawne zróżnicowanie iloczynowe morfemu rdzennego (widoczne poprzez zróżnicowanie kreskowania samogłosek) w obrębie paradygmatu rzeczownikowego:

1. W mianowniku (i w bierniku) liczby pojedynczej samogłoska historycznie długa – w innych przypadkach samogłoska historycznie krótka:

a) w rodzaju męskim: *Bóg* Wz, Wr, Pij – *Bogá* Wz, Wr i in.; *Dunaj* (A) Cz – *Dunájá* Cz; *pan* Wr – *páná* Wr, *pánóm* Wz, *pány* Wr; *przykład* Wr – *przykłádu* Wr, *przykłádem* Wr, *przykłádów* Wr; *tyran* Wr – *tyránná* Wr;

b) w rodzaju żeńskim: *baśń Cz* – *básniámi Cz*; *kaźń Pij* – *kážni Wr*.

2. W dopełniaczu liczby mnogiej samogłoska długa – w pozostałych przypadkach samogłoska krótka: *miast Wr* – *miásto Wr*, *miástá Wz*; *praw Wr* – *práwo Wr*, *práwá Wr*, *ná práwách Wr*; *Rzymian Wr* – *Rzymiánie Wz, Wr*; *utrat Wr* – *utráty Wr*, *utrátóm Wr*; *wiar Wr* – *wiárá Wz*, *wiáry Cz*, *wiárę Wz*; *do Włóch (n-loc) Wr* – *Włóch (n-ethn) Wr*, *Włóchów (n-ethn) Pij*.

W punkcie 2 zwraca uwagę to, że tzw. wzdłużenie zastępcze jest też widoczne przed samogłoskami bezdźwięcznymi, por. *miast*, *utrat*, *do Włóch*, czego ślady mamy do dzisiaj w takich formach, jak dopełniacz liczby mnogiej *robót* czy *sobót*, też (*święto*) *świąt*, (*zwierzę*) *zwierząt*.

B. Inne przykłady różnicowania kreskowania (o niejasnym charakterze) w obrębie rzeczowników:

1. w różnych formach fleksyjnych tego samego rzeczownika: *chwále Wr* – *chwałá Wr*, *chwały Wr*, *Pij*, *chwałą Wr* 2 r.; *hétmáná Wr* – *hetmánów Wz*; *podátek Wr* – *podatku Wr*; *w trzézwości Wr* (też *trzézwi Wz*, *po trzézwiu Pij*) – *trzeźwość Pij* 2 r. (też *trzeźwio Pij*);

2. w różnych rzeczownikowych formacjach słowotwórczych: *pánéy (G) Wz, Wr*, *pánna Wz* – *paniát (G pl) Wz*, też oczywiście *pan* (ale *páná* itd. – zob. s. 25); *száleństwo Pij* 2 r. – *u szaloného Cn*, *szaleni Pij*.

C. Przykłady różnic w kreskowaniu w obrębie przymiotników: *zácný Cz* – *zacny Wr, Wz*.

D. Przykłady różnicowania morfemów końcówkowych pod względem kreskowania samogłosek w obrębie paradygmatu czasownikowego.

1. Samogłoskę *-á-* (jasne) mają:

a) bezokoliczniki na *-ác-*: *czekác Wz*, *domácác się Cz*, *dostawác Cn*, *hánowác Wr*, *jechác Wr*, *jednác Cn*, *się karác Wr*, *málowác Cz*, *miánówác Cz*, *miłowác Cn*, *nászládówác Pij*, *obráć Wz*, *okázác Wr* (ale: *okazác się Cn*), *pokázác Wz*, *pokládác Wr*, *przestác Wr*, *przestrzegác Cn*, *skládác Wr*, *správówác Wr*, *się stárác Pij*, *ukázác Wz* (ale: *ukazác Wr*), *wykládác Wr*, *wyznawác Wr*, *zábiégác Wr*, *zgdzác się Pij* i in.;

b) formy 3 osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego na *-áją*: *dáją Wr*, *jednáją Pij*, *miészáją Wr*, *mieszkáją Cz*, *miéwáją Wr*, *mijáją Wr*, *mniémáją Wr*, *nápráwiáją Cn*, *pámiętáją Cn*, *popiéráją Cz*, *powiádáją Wr*, *przyplácáją Pij*, *stáwiáją Cz*, *upadáją Wr*, *zásiadáją Wr*, *zezwaláją Wr* itd.;

c) formy 3 osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego w rodzaju żeńskim i nijakim oraz formy 3 osoby liczby mnogiej, np.: *dála Wz*,

jeździła Wr, obrala Wz, odpowiedziała Wz, powiadała Wr, powiedziała Wz, rzekła Wz, rozkazała Wz, wiodła Wz, wskazała Wz; dostawało Cn, się powiedziało Cn, nie wakowało Wr, wyjechało Wz, zdało się Wr; dali Wr, Cz, mieszkali Cz, miłowali Wz, osiadali Cz, pánowali Wr, pisali Wr, pokładali Wr, pomagali Wz, poznali Cz, rozerwali Wz, siadali Wr, się wiészali Wr, się zakładali Wr, się zgadzali Wr; miéwały Wr;

d) formy imiesłowu terażniejszego czynnego: dając Wr, mieszając Wr, niechając Wr, umierając Wr itd.

2. Samogłoskę *-a-* (pochylone) mają:

a) poszczególne formy osobowe czasu terażniejszego (z wyjątkiem 3 osoby liczby mnogiej), np.: czekam Wr, mniémam Wr, się opowiadam Pij, pamiętam Wr, zbraniam Wz, Wr, zgadzam się Wr, zostawam Pij (ale: *przestawám* Wr); dawa Pij, jedna Cn, odpowiada Wr, powiada Wz, Wr, Cz, się stara Cn, się wraca Wz, wyraca Wr; doświadczamy Cn, mamy Wr, Pij, poczytamy Wr, szukamy Wr, trzymamy Wr, używamy Wr, się wysadzamy Wr; stawiacie Wr;

b) formy 3 osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego na *-ał*, np.: dawał Cn, jechał Wr, obierał Wz, pátzrał Wr, pisał Wr, Cz, powiadał Wr, rozkazał Wz, rozmilował się Wz, starał się Wz, wywiadował Wz, wyznawał Wr, zániedbał Wr, zawiązał Wr, znał Wz;

c) formy bezosobowe czasu przeszłego, np.: kazano Wr, napisano Wr, poimano Wz, powiadano Wr;

d) formy trybu rozkazującego na *-aj*, np.: *daj* Wr, *pátzraj* Wr;

e) formy imiesłowu przeszłego czynnego, np.: *obiecawszy* Wz, *podrápawszy* Wz, *powiedziawszy* Wr, *przewieczierzawszy* Wr itd.

II

A. Przykłady różnic w kreskowaniu w przyrostkach (daję je w porządku alfabetycznym):

1. *-aj* || *-áj-*: *rodzaj* (A sg) Wr — *rodzajowi* Wr, *rodzajów* Wz; *zwyczaj* Wr — *zwyczajú* Wz, Wr, *zwyczajów* Wr;

2. *-ak* || *-ak-*: *Polak* Cz 2 r., *Polaká* Cz, *Polakiem* Cz 2 r., *Polacy* Wr, Cz, *Polaki* (I pl) Cz; *Słowacy* Cz 5 r., *Słowaki* (A pl) Cz, *Słowaki* (I pl) Cz 3 r.;

3. *-ánié*: *gránié* Wr, *kochánié* Pij, *málowánié* Wr, *mieszkánié* Cz, *nástánié* Wr, *podawánié* Wr, *uslánié* Wr, *zachowánié* Pij itd.;

4. *-ánin* (*-án-*): *dworzánin* Wz, *dworzánóm* Pij; *krześcijánié* Wr, *krześcijánóm* Wr; *pogánin* Wr, *pogány* Pij 2 r., *z pogány* Wr; *Rzymiánié* Wz, Wr (ale: *Rzymian* Wr); *ziemiánin* Wr;

5. *-árnia*: *do drukárnie* Wr; *w piekárniách* Wr;
6. *-arz* || *-arz-*: *césarz* Wr, *gospodarzá* Wr (ale: *gospodárski* Wr), *krojnikarze* Cz;
7. *-ciél* || *-ciel-*: *przyjaciél* Cn 2 r., *przyjacielá* Cn 2 r., *przyjacielowi* Cn itd. (ale: *nieprzyjaciel* Wr, *nieprzyjacielá* Wz, Wr i in.);
8. *-enié*: *opátrzenie* Wr, *porozumienie* Wr, *poruszenie* Pij, *postánowienie* Pij, *przyrodzenie* Wr, *roztárgnienie* Wr, *spuszczenie* Wz, *stworzenie* Wz, *uprzedzenie* Wz, *zelzenie* Wz i in.;
9. *-erz* || *-erz-*: *probiérzem* Wr; *żołniérz* Cn, *żołniérzowi* Cn, *żołniérze* Wz.

B. W formach wielokrotnych czasowników *-a-* wywodzące się z wymiany *-o-* jest na ogół pochylone, np. *nágradzał* Wr, *pomagáli* Wz, *powtarzał* Wr, *sposabia* Wr, *się wraca* Wz (ale: *wywráca* Wr), *zbraniám* Wz, Wr, *zezwalájá* Wr 2 r., *się zgadzác* Pij, *zgadzám się* Wr, *się zgadzáli* Wr itd. Samogłoskę *-a-* pochylone mają też inne formy wielokrotne wchodzące w opozycję do odpowiednich form niewielokrotnych z *-a-* jasnym, np. *wzgardzájá* Wr – *gárdziłá* Wz, *przyplacájá* Pij – *plácić* Pij. Por. też regularną oboczność typu *dawác* – *dać*, *-stawác* – *-stác*, *-znawác* – *-znác*: *dawác* Pij, *dawa* Pij, *dawał* Cn 2 r., *podawájá* Cz – *dác* Wz 2 r., Wr, Cn 2 r.; *dostawác* Cn 2 r., *dostawáło* Cn, *przestawám* Wr, *zostawám* Pij – *przestác* Wr, Pij, *przestánę* Wr; *wyznawác* Wr 2 r. – *rozeznác* Pij.

III

Z innych kwestii o charakterze morfonologicznym należałoby zwrócić uwagę na następujące:

1. Rzeczownik *droga*, poświadczony w opisywanych tekstach 10 r., ma we wszystkich formach *-ó-*: *drógá*, *dródze*, *dróge*, *w dródze*, *dróg*. Forma z *-ó-* jest dobrze poświadczona nie tylko w historii języka polskiego (w Sł. XVI forma z *-ó-* przeważa), ale i w polskich gwarach. Według danych *Małego atlasu gwar polskich* PAN (mapa 241) forma *dróga* (i jej kontynuanty) występuje w zachodniej i południowej Polsce, w zasadzie po linię Wyrzysk – Konin – Częstochowa – Kraków – Rzeszów.

2. Rzeczownik *wódz* ma *-ó-* w całym paradygmacie. Poświadczone są następujące formy: *wódzem* Wr, *wódzowie* Cz i *wódzmi* Wr.

3. Rzeczownik *pieniądze* pl t (?) ma *-q-* w bierniku i narzędniku: *pieniądze* Wz, Wr 2 r., *pieniądzi* Wr 3 r.; forma z *-ę-* wystąpiła tylko w dopełniaczu: *pieniędzy* Wz.

4. Nazwa *Niemcy* (n-loc) ma w miejscowniku niezalternowaną spółgłoskę *-c-*: *w Niemcéch* Cz.

5. Rzeczownik *studnia* jest poświadczony tylko w formie dopełniacza liczby mnogiej *studzien* Cn. Zwraca uwagę to, że spółgłoska wygłosowa *-n* jest tutaj już twarda (zamiast „oczekiwanej” spółgłoski *-ń*). W Sł. XVI twarde *-(e)n* w dopełniaczu liczby mnogiej mają też rzeczowniki *kuchnia* (*kuchen*) i *łaźnia* (*łazien*), ale rzeczownik *lutnia* ma w dopełniaczu liczby mnogiej *lucień*, *luteń* i *lucien*.

6. Przymiotnik *polski* wystąpił we *Wrózkach* 2 r. w mianowniku liczby mnogiej: *Ták skromnie ná ón czas królowie polszczy żyli* Wr 28/19, *byli námáłowáni rzędem wszyscy królowie polscy* Wr 40/5. Są to oczywiście 2 różne formy: *polshczy* i *polscy*. W. Taszycki² wykazał, że w XVI w. obok form miejscownika typu *w Polshcze* były też dosyć szeroko znane formy mianownika liczby mnogiej *polshczy*; forma *polscy* jest rezultatem wtórnego wyrównania. Zapis *polshczy* z Wr 28/19 trzeba czytać właśnie jako *polshczy*.

7. Czasownik *złęknąć się* wystąpił w formie 3 osoby liczby pojedynczej rodzaju męskiego *złękl się*; oczekiwana by tu była forma *złękl się*. Forma męska *złękl się* jest wynikiem wyrównania do formy żeńskiej *złękla się*; por. też w Sł. XVI hasło *lęknąć się*, gdzie jest 14 r. *lękl się* i ani razu *lękl się*. Forma *złękl się* jest w jakimś sensie podobna do takich dzisiejszych form czasu przeszłego, jak np. *mógłem* (zamiast oczekiwanej formy *mógłem*), *szłem* itd. W świetle formy *złękl się* można formę *rzekl* Wr potraktować również nie jako pomyłkę, lecz jako rezultat wyrównania do form typu *rzekła*, *rzekło*. W KochCz wystąpiła oczekiwana forma *rzękl*; por. też *wypadł* Wz obok *upádło* Wr.

FLEKSJA

ODMIANA RZECZOWNIKÓW

Daję tu pełny materiał w ujęciu liczbowym, uwzględniając w każdej grupie osobno ilość rzeczowników (liczba w nawiasie przed dwukropkiem) i osobno ilość ich poświadczeń (liczba w nawiasie po dwukropku). Osobno też przedstawiam dane dotyczące rzeczowników pospolitych i osobno dane dotyczące nazw własnych. Liczby przy poszczególnych przykładach wskazują na ilość poświadczeń danego rzeczownika w cytowanym przypadku.

Materiał przedstawiam najpierw według liczb (pojedynczej, mnogiej, podwójnej), w ramach każdej liczby – według przypadków, a w obrębie przypadków – według rodzajów gramatycznych.

² W. Taszycki, *O przymiotnikach typu „polshczy (królowie)”*, „Język Polski” XLVI, 1966, s. 1–8.

Podsumowanie materiału przedstawiam w czterech tabelach. Dwie pierwsze mówią o frekwencji każdego przypadku w grupie rzeczowników pospolitych (II) i w grupie nazw własnych (III), dwie pozostałe pokazują statystykę końcówek w poszczególnych przypadkach.

A. Liczba pojedyncza

1. MIANOWNIK (151 : 283)

a) Rodzaj męski (66 : 130)

Rzeczowniki twar-dotematowe (54 : 115)

Żywotne (21 : 64): *arcybiskup* 1, *biskup* 1, *Bóg* 14, *chłop* 1, *człowiek* 15, *dworzánin* 1, *dziad* 1, *historyk* 1, *król* 8, *mąż* 1, *ojciec* 3 || *ocięc* 1, *pan* 5 || *P.* 1, *pogánin* 1, *poseł* 2, *prádziad* 1, *prorok* 1, *tyran* 1, *ziemiánin* 1, tu liczę też *nieboszczyk* 1; *bocian* 1, *osieł* 1.

Nieżywotne (31 : 49): *czas* 3, *dziw* 1, *edykt* 1, *fundáment* 1, *głos* 1, *gwált* 2, *krés* 1, *munsztuk* 1, *nálóg* 1, *naród* 7, *niedostátek* 1, *nierząd* 1, *pożar* 1, *raz* 1, *rozum* 6, *rząd* 1, *skutek* 1, *spótek* 1, *spór* 1, *sposób* 1, *strách* 1, *ucinek* 1, *umysł* 1, *upadek* 2, *wiek* 1, *wiérzyk* 2, *wizerunk* 1, *wstępek* 1, *zbytek* 2, *znák* 1, *żywot* 2.

Poza tym są 2 rzeczowniki rodzaju męskiego o odmianie żeńskiej na -á (jasne): *poetá* 1, *slugá* 1.

Rzeczowniki miękkotematowe (12 : 15)

Żywotne (8 : 9): *césarz* 1, *gość* 1, *myśliwiec* 1, *nieprzyjaciel* 1, *przyjaciel* 2, *rotmistrz* 1, *szláhcic* 1, *żołniérz* 1.

Nieżywotne (4 : 6): *cień* 3, *miecz* 1, *wiérz* 1, *zwyczaj* 1.

Nazwy własne rodzaju męskiego są następujące: *Áleksánder* 1, *Árystotymus* 1, 1. *Czech* 3, 2. *Czech* 2, *Dámon* 1, *Ennijus* 1, *Ezop* 1, *Filip* 1, *Herkules* 1, *Hiszpan* 1, *Jádam* 1, *Kállistenes* 5, *Lách* 2, *Lech* 2, *Lucyjus* 3, *Mojzész* 1, *Niderlánd* 1, *Orestes* 1, *Piládes* 1, *Pirytyous* 1, *Pitágorás* 1, *Pityjás* 1, *Polak* 2, *Poncyjus* 1, *Prokop* 1, *Sámnis* 1, *Sátyr* 1, *Synátus* 3, *Synoryks* 4, *Teofánes* 2, *Tezeus* 1, *Włoch* 3; *Cycero* 5, *Pláto* 2, *Scypijo* 2, *Stráto* 5; *Ĵugurtá* 1, *Kátyliná* 1, *Scewolá* 1.

b) Rodzaj żeński (54 : 109)

Rzeczowniki twar-dotematowe z -á (jasnym): *biádá* 1, *białogłowá* 1, *biesiádá* 1, *chwałá* 2, *cnotá* 8, *drógá* 2, *fortuná* 1, *krzywdá* 1, *mátká* 3, *miará* 1, *muzyká* 4, *náuká* 4, *odmiáná* 3, *ojczyzná* 1, *pánná* 1, *potrzebá* 1, *prawdá* 4, *przyczyná* 3, *przygodá* 2, *rádá* 2, *siostrá* 1, *trucizná* 1, *wiárá* 6, *winá* 1, *zgodá* 1, *żoná* 2.

Rzeczowniki miękko tematowe z *-á* i *-a* (jasnym i pochylonym): *krotochwilá* 1, *nádzieżá* 3, *salá* 1; *ámbicyja* 1, *swawola* 1; poza tym *wolá* 1 || *wola* 1.

Rzeczowniki miękko tematowe spółgłoskowe: *baśń* 1, *chciwość* 3, *chuć* 2, *część* 1, *garść* 1, *kaźń* 1, *mądrość* 1, *miłość* 2, *moc* 1, *myśl* 1, *niedbłość* 1, *niemierność* 1, *niepowściągliwość* 1, *pleć* 1, *powinność* 1, *powolność* 1, *rzecz* 16, *skromność* 1, *sprawiedliwość* 1, *trzeźwość* 2, *wielkość* 1, *wszeteczność* 1.

Nazwy własne z *-a* jasnym i pochylonym oraz na spółgłoskę: *Chijomárá* 1, *Ewá* 1, *Moskwá* 1; *Fráncyja* 1, *Grécyja* 1, *Tymoklija* 2; *Ruś* 5.

c) Rodzaj nijaki (31 : 44)

Rzeczowniki na *-o*: *bezpieczeństwo* 2, *ciáło* 1, *dobrodziejstwo* 1, *królestwo* 1, *ląkomstwo* 4, *miásto* 2, *niebezpieczeństwo* 2, *pijánstwo* 3, *pochlébstwo* 1, *podobieństwo* 3, *práwo* 2, *słowo* 1, *stárostwo* 1, *wino* 1, *złoto* 1.

Rzeczowniki z *-e* i *-é* (jasnym i pochylonym): *miejsce* 1, *serce* 1, *słóńce* 2; *násłánie* 1, *nieszczęście* 1, *podawánie* 1, *poruszenie* 1, *postánowienie* 1, *przyrodzenie* 2, *przyszcie* 1, *roztárgnienie* 1, *spuszczenie* 1, *ustánie* 1, *zániedbánie* 1, *zjęcie* 1; poza tym: *imię* 1.

2. DOPEŁNIACZ (159 : 239)

a) Rodzaj męski (55 : 87)

Końcówka *-á* (jasne) wystąpiła u 25 rzeczowników (16 osobowych i 9 nieżywotnych) w 42 poświadczeniach: 1) *Bogá* 6, *brátá* 1, *człowieká* 1, *gospodarzá* 1, *hétmáná* 1, *historyká* 1, *królá* 1, *kupcá* 1, *mężá* 2, *mnistryrá* 1, *muzyká* 1, *nieprzyjacielá* 2, *potomká* 2, *przodká* 1, *przyjacielá* 2, *żydá* 1; 2) *dnjá* 1, *języká* 3, *káftaná* 1, *kłébká* 1, *kóńcá* 2 || *końca* 1 || *końcá* 1, *kościolá* 2, *ogrodá* 1, *wiérszá* 2, *żywotá* 2.

Końcówka *-u* wystąpiła u 30 rzeczowników w 45 poświadczeniach (tylko przy rzeczownikach nieżywotnych): *boku* 1, *bráku* 1, *czásu* 5, *domu* 1, *dostátku* 1, *dowcipu* 1, *gruntu* 1, *gwałtu* 2, *instrumentu* 1, *krésu* 3, *łupu* 1, *narodu* 3, *podatku* 1, *pożytku* 1, (*z*) *przodku* 3, *przykłádu* 1, *rozruchu* 1, *roztyrku* 1, *rozumu* 2, *státutu* 1, *stołu* 1, *ślubu* 1, *uczynku* 1, *umysłu* 1, *upadku* 1, *urzędú* 1, *wieku* 3, *zbytku* 1, *znáku* 1, *zwyczajú* 2.

W nazwach własnych osobowych: *Ántygoná* 1, *Czechá* 3, *Filodemá* 1, *Homerá* 1, *Láchá* 1, *Lechá* 4, *Leoná* 1, *Tymoteuszá* 1; w kilku wypadkach temat dopełniacza różni się od tematu mianownika: *Cyceroná* 1 (*Cycero*), *Ortyjágotá* 1 (*Ortyjágon?*), *Teofáná* 1 (*Teofánes*). W na-

zwach – ogólnie mówiąc – miejsc wystąpiły w dopełniaczu 2 końcówki: *około Baru* 1, *z Rzymu* 1, ale: *około* || *do Dunájá* 2.

Rozkład końcówek odpowiada w zasadzie dzisiejszemu poza dwoma przykładami: *ogrodá* i *Dunájá*.

b) Rodzaj żeński (74 : 112)

Występują tu końcówki: *-y*, *-i*, *-e*, *-é*, *-ej*. Końcówka *-y* (z wariantem *-i* po tylnojęzykowych) wystąpiła w 35 rzeczownikach twar-dotematowych w 54 poświadczeniach: *białej głowy* 2, *chwały* 2, *chyby* 1, *cnoty* 5, *doby* 1, *gliny* 1, *litery* 1, *mácieryzny* 1, *miáry* 2, *niecnoty* 1, *niezgody* 1, *odmiány* 1, (*bez*) *pochyby* 3, *potrzeby* 1, *pómsty* 1, *prawdy* 3, *przyczyny* 1, *rády* 1, *rozpusty* 2, *spráwy* 1, *strony* 1 || *stróny* 1, *szkody* 1, *urody* 1, *wiáry* 6, *zabáwy* 1, *zapláty* 1, *żony* 1; *dziewki* 1, *kłęski* 1, *muzyki* 1, *náuki* 1, *rzéki* 1 || *rzeki* 1, *wrózki* 1, *wymówki* 1, *wzmiánki* 1.

U rzeczowników miękko-tematowych z mianownikiem na *-ø* (spółgłoskowym) jest to z reguły końcówka *-i* (z wariantem *-y*); są tu 24 rzeczowniki w 28 poświadczeniach: *bójażni* 1, *godności* 1, *kárności* 1, *káźni* 1, *korzyści* 1, *kości* 1, *lekkości* 1, *májętności* 1, *mierności* 1, *miłości* 1, *poczciwości* 1, *powinności* 2, *powolności* 1, *przyjaźni* 3, *przykrości* 1, *różności* 1, *śmierci* 1, *wielkości* 1, *wilgotności* 1, *wszeteczności* 1; *niemocy* 1, *nocy* 2, *rozkoszy* 1, *twarzy* 1.

Rzeczowniki miękko-tematowe na *-a* czy *-á* mają zawsze końcówkę *-e*: *Bogurodzice* 1, *drukárnie* 1, *dusze* 1, *łożnice* 1, *nádzieje* 1, *niewolnice* 1, *zbroje* 1, *ziemie* 1. Końcówkę *-e* ma też dopełniacz liczby pojedynczej od rzeczownika *krw*: *krwie* 1.

Rzeczownik *lutnia* ma w dopełniaczu końcówkę *-é*: *lutnié* 1.

Końcówka *-ej* występuje u rzeczowników obcego pochodzenia na *-(i)ja*: *etymoloijej* 1, *komedyjéj* 1, *Unijéj* 1; poza tym *pániéj* 2 oraz *rzeczypospolitej* 15.

W nazwach własnych mamy sytuację podobną: *do Kámmy* 1, *do Europy* 1, *z Polski* 1; *Tymoklijéj* 1, *Etolijéj* 1, *Grécyjéj* 1, *Kroácyjéj* 2, *z Sławonijéj* 1.

c) Rodzaj nijaki (30 : 40)

U 30 rzeczowników rodzaju nijakiego wystąpiło łącznie 40 przykładów dopełniacza liczby pojedynczej: 20 przykładów z końcówką *-á* (jasne) i 20 przykładów z końcówką *-a* (pochylone).

Końcówka *-á* (jasne) jest charakterystyczna przede wszystkim dla rzeczowników twar-dotematowych z końcówką *-o* w mianowniku liczby pojedynczej: *błogosłáwieństvá* 1, *dobrá* 1, *lákomstvá* 1, *miástá* 1, *mordérstvá* 1, *páństvá* 1, *pismá* 1, *práwá* 2, *towárzystvá* 1, *złotá* 2, *źródlá* 1;

u rzeczowników na *-e* (jasne) w mianowniku końcówka dopełniacza *-á* (jasne) wystąpiła kilka razy: *miejsca* 4, *polá* 1, *słońcá* 1.

Kończówka *-a* (pochylone) występuje wyłącznie u rzeczowników na *-é*. Przede wszystkim są to dopełniacze od rzeczowników na *-anié* i *-enié*: *baczenia* 1, *ćwiczenia* 1, *karania* 1, *miłowania* 1, *pisania* 1, *przyrodzenia* 2, *zachowania* 3, *zginienia* 2, *zniszczenia* 1, poza tym od kilku innych: *przedsięwzięcia* 1, *szczęścia* 1, *wesela* 1, *zdrowia* 1, *życia* 1; też *imięcia* 1 (od *imię*). Poza tym: *łożá* 1 || *łoża* 1.

3. CELOWNIK (49 : 53)

a) Rodzaj męski (18 : 20)

Wystąpiły tu 2 końcówki: *-owi* i *-u*. Typowa jest końcówka *-owi*, która wystąpiła u 13 rzeczowników w 14 przykładach: *áffektowi* 1, *końcowi* 1, *królowi* 1, *myśliwcowi* 1, *narodowi* 1, *nierządowi* 1, *posłowi* 1, *przyjacielowi* 1, *rodzajowi* 2, *rotmistrzowi* 1, *trupowi* 1, *upadkowi* 1, *żołnierzowi* 1.

Kończówka *-u* pojawiła się jako wyłączna tylko w 3 rzeczownikach: *ku jednemu krésu* 1, *świátu* 1, *ku zachodu* 1. Przy rzeczowniku *człowiek* pojawiły się obie końcówki: *ku człowieku* 1, *człowiekowi* 1; przykłady: *obiedwie rzeczy w sobie mieć rzecz nieprzeplácona jest człowiekowi* Cn B3v/3; *Jednákié téż obyczáje . . . człowieká ku człowieku pospolicie ciągná* Cn B4v/2. Jest możliwe, że z przyimkiem *ku* łatwiej się łączą formy celownika na *-u*³.

Poza tym: *stúdze* 1.

Osobno wymieniam nazwy własne: *Máchometowi* 1, *Plátónowi* 1 || *Plátonowi* 1, *Synoryksowi* 1.

b) Rodzaj żeński (21 : 23)

Wystąpiły tu 3 końcówki: po tematach twardych *-e* (*-'é*), po tematach miękkich *-i* (*-y*); w wyrazie *rzeczpospolita* (odmiana przymiotnikowa): *-ej*.

Kończówka *-e* wystąpiła w 13 rzeczownikach (w 15 przykładach): *cnocie* 1, *dródze* 1, *fortunie* 1, *naprawie* 1, *ojczyźnie* 2, *pánnie* 2, *skázie* 1, *służbie* 1, *spráwie* 1, *truciznie* 1, *wierze* 1, *zgubie* 1; poza tym z *-é*: *korónié* 1 (błąd drukarski). Osobno wymieniam nazwę własną: *Dyjánie* 1.

Kończówka *-i* (*-y*) wystąpiła u 7 rzeczowników (tylęż poświadczeń): *mierności* 1, *powieści* 1, *przystojności* 1, *spółeczności* 1, *złości* 1; *rozko-szy* 1, *rzeczy* 1; też nazwa własna: *Rusi* 1.

³ Zob. tu M. Kucala, *Parę uwag o przyimku „ku”*, „Język Polski” XL, 1960, s. 250–261; o interesującym nas tu problemie zob. s. 261.

Końcówka *-ej* wystąpiła w jednym rzeczowniku: *rzeczypospolitej* 1.

c) Rodzaj nijaki (10 : 10)

Pojawia się jest tu tylko jedna końcówka: *-u*. Wystąpiła u 10 rzeczowników i w tyłuż poświadczeniach: *baczeniu* 1, *bezpieczeństwu* 1, *mięniu* 1, *nabożeństwu* 1, *pijaństwu* 1, *przyrodzeniu* 1, *kazaniu* 1, *sercu* 1, *ulęczeniu* 1, *utwierdzeniu* 1.

4. BIERNIK (167 : 267)

a) Rodzaj męski (58 : 95)

Występują tu tylko dwie sytuacje: końcówka *-á* (jasne) obsługuje rzeczowniki żywotne (przykłady są tylko na rzeczowniki osobowe) – biernik jest tu równy dopełniaczowi; końcówka *-ø* obsługuje rzeczowniki nieżywotne – biernik jest tu równy mianownikowi.

Końcówka *-á* (jasne) wystąpiła w 14 rzeczownikach (w 22 poświadczeniach): *arcybiskupá* 1, *Bogá* 1, *człowieká* 4, *Duchá* 1, *królá* 2, *mężá* 2, *ministrá* 1, *mlódzięcá* 1, *páná* 3, *papiężá* 1, *przyjacielá* 1, *syná* 2, *towárzyszá* 1, *tyránná* 1. Osobno wymieniam nazwy własne: *Ándroginá* 1, *Árystotymá* 1, *Chrystusá* 1, *Czechá* 1, *Kállistená* 2, *Kuryjusá* 1, *Láchá* 1, *Lechá* 1, *Máchometá* 1, *Polaká* 1, *Synátá* 1. Rzeczownik osobowy *Noe* ma biernik w odmianie przymiotnikowej: *Noego* 1.

Końcówka *-ø* (spółgłoskowa) wystąpiła u 41 rzeczowników w 70 poświadczeniach: *czas* 13 (głównie w skostniałych wyrażeniach), *datek* 1, *dól* 1, *dóm* 3 || *dom* 2, *dowcip* 1, *dyjálóg* 1, *dzień* 2 || *dzień* 1, *edykt* 1, *glos* 1, *grób* 1, *jad* 1, *komiec* 5 (tylko w wyrażeniu *ná komiec*), *krés* 1, *naród* 1, *ogiéń* 1, *okup* 1, *oltarz* 2, *ostátek* 2, *początek* 1, *podátek* 1, *pogrzeb* 1, *pokój* 2, *porządek* 1, *przodek* 1, *przykład* 1, *raz* 1, *ród* 1, *rodzaj* 1, *roztyrk* 1 || *roztérk* 1, *rozum* 3, *sejm* 1, *sens* 1, *sztých* 1, *ślub* 1, *taniec* 1, *umysł* 1, *urząd* 2, *wieczór* 1, *zachód* 1, *znák* 1, *związek* 1.

Osobno wymieniam nazwy własne: *Dunaj* 2, *Jeruzálem* 1, *Rzym* 1.

Dodatkowo należy wspomnieć o rzeczownikach rodzaju męskiego o odmianie żeńskiej: *roziéwęc* 1, *skażęc* 1, *slug* 1.

b) Rodzaj żeński (79 : 129)

Występują tu 3 końcówki: *-ę*, *-q* i *-ø*.

U rzeczowników mających w mianowniku *-á* (jasne) występuje w zasadzie końcówka *-ę*. Pojawiła się ona u 43 rzeczowników w 70 poświadczeniach: *bárwę* 1, *białą głowę* 1, *bitwę* 2, *chmurę* 2, *chwale* 1 || *chwałę* 2, *cnotę* 2, *drogę* 5, *dziewkę* 3, *głowę* 2, *háńbę* 1, *krojnikę* 1, *krzywdę* 1, *liczbę* 1, *literę* 1, *łaskę* 1, *muzykę* 1, *naukę* 1, *odmięną* 1, *ofiárę* 1,

ojczyznę 1, panny 4, pomyślenie 1, powagę 1, prawdę 3, przyczynę 2, radę 1, rękę 1, rzepę 1, służbę 1, sprawę 1, sromotę 1, 1. stronę 3 || stronę 1, 2. stronę 1, szatę 1, wiarę 4, winę 1, wróżkę 1, wymówkę 1, żonę 1; czaszę 1, nadzieję 3, połowicę 1, ziemię 2.

Osobno wymieniam nazwy własne z *-á* (jasnym) w mianowniku: *Kámmę 2, Litwę 1, Mikkę 1.*

Końcówka *-ą* wystąpiła w bierniku rzeczowników mających *-a* (pochylone) oraz *-i* w mianowniku: *eksekucyją 1, swąwolą 1, wolą 1; rzeczpospolitą 9; też panią 1.*

W nazwach własnych: *Árystokliją 1, Tymokliją 3.*

Rzeczowniki (miękkotematowe) mające w mianowniku liczby pojedynczej końcówkę *-o* mają tę samą końcówkę również w bierniku. Wystąpiła ona u 31 rzeczowników w 46 poświadczeniach: *bezpieczeństwo 1, całość 1, chęć 1, część 1, dawność 1, godność 1, lekkość 3, ludzkość 1, mądrość 1, mierność 1, miłość 2, moc 5, myśl 1, niechęć 2, niemoc 1, nieświadomość 1, noe 1, pamięć 1, poczciwość 1, powinność 2, przystojność 1, różność 1, rzecz 6, starość 1, światłość 1, uczynność 1, waśń 2, wielkość 1, wolność 1, złość 1, zwierchność 1.*

c) Rodzaj nijaki (30 : 43)

Biernik jest zawsze równy mianownikowi, niezależnie od jego postaci. Łącznie wystąpił on w 30 rzeczownikach, w 43 poświadczeniach: *bezpieczeństwo 1, gárdło 2, królestwo 1, małżeństwo 1, oko 1, pijąństwo 1, pismo 1, podobieństwo 1, prawo 1, przeklęctwo 1, przezwisko 3, szaleństwo 2, wojsko 1; baczenie 1, granie 1, kochanie 1, malowanie 1, mieszkanie 1, opatrzenie 1, porozumienie 2, stworzenie 1, uprzedzenie 1, zachowanie 2, zaniebdanie 1, zdrowie 1, zelzenie 1, zjednoczenie 1; miejsce 4, wesele 1; imię 5. Poza tym jedyna nazwa własna: *Konstantynopole 1.**

5. NARZĘDNIK (86 : 117)

a) Rodzaj męski (30 : 47)

W zasadzie występuje tu tylko końcówka *-em*, ale przy tematach miękkich może pojawić się też końcówka *-ém*. Końcówka *-em* przy tematach twardych wystąpiła u 19 rzeczowników (w 33 poświadczeniach): *bratem 1, czasem 5, człowiekiem 2, duchem 3, głosem 1, gniewem 1, gwałtem 2, językiem 1, niedostatkim 1, porządkiem 1, postępkim 1, przykładem 2, razem 4 (tylko w połączeniu *zarázem*), roztyrkiem 1, rozumem 2, rzędem 2, stropem 1, tyrannem 1, umysłem 1. Osobno (też poza statystyką) wymieniam narzędnik (?) od *primas*: *uczynili primatem**

arcybiskupá gmiężnięńského Wr 36/3; nie jest jednak wykluczone, że jest to łaciński accusativus, por. tu np. zdanie: *Grekowie wszystkie narody na zachód słońca mieszkające Latinos zowią* Cz B2/12.

Przykłady na nazwy własne: *Czechem* 4, *Filodemem* 1, *Láchem* 2, *Lechem* 2, *Polakiem* 2.

Końcówka *-em* po tematach miękkich (i funkcjonalnie miękkich) wystąpiła u 9 rzeczowników (w 12 poświadczeniach): *fortélem* 1, *nieprzyjacielem* 1, *nożem* 1, *obyczajem* 3, *oltarzem* 1, *plączem* 1, *probięrzem* 1, *przyjacielem* 2, *wódzem* 1. Na końcówkę *-ém* (po temacie miękkim) jest tylko 1 przykład apelatywny: *więźniém*. Poza tym: *Polockiem* 1.

Rzeczownik męski o odmianie żeńskiej *sluga* ma *-q*: *slugą* 1.

b) Rodzaj żeński (31 : 36)

Występuje tu zawsze tylko jedna końcówka: *-q*. Narzędnik wystąpił w 31 rzeczownikach w 36 poświadczeniach: *bestyją* 1, *bliskością* 1, *bojążnią* 1, *ciżbą* 1, *cnotą* 2, *grozą* 1, *hojnością* 1, *krótkością* 1, *laską* 1, *mąjętnością* 1, *nauką* 1, *niezgodą* 2, *odmianą* 1, *pánną* 1, *pomocą* 2, *prawdą* 1, *prosbą* 1, *przyczyną* 3, *przyjąźnią* 1, *rádą* 1, *rádością* 1, *ręką* 1, *rzeczą* 1, *skazą* 1, *śmiercią* 1, *uczciwością* 1, *urodą* 1, *waśnią* 1, *zgoda* 1, *żoną* 1, też *królową* 1; nazwa własna: *Sláwoniją* 1 (jeżeli to nie jest biernik).

c) Rodzaj nijaki (25 : 34)

Podobnie jak i w rodzaju męskim, wyraźną przewagę ma końcówka *-em*, jednak niekiedy przy tematach miękkich pojawia się końcówka *-ém* czy *-im*. Końcówka *-em* występuje ogółem w 18 rzeczownikach w 24 poświadczeniach: *bezpieczeństwem* 1, *ciąłem* 2, *jédłem* 1, *niedbáłstwem* 1, *obżárstwem* 1, *pijánístwem* 2, *práwem* 2, *przezwickiem* 1, *słowem* 3, *winem* 1, *żelazem* 1; *morzem* 2, *nieszczęściem* 1, *objáwieniem* 1, *piciem* 1, *przyszciem* 1, *słońcem* 1, *zdrowiem* 1. Końcówka *-ém* wystąpiła w 5 rzeczownikach, wyłącznie miękkotematowych: *ćwiczeniem* 1, *przewróceniem* 1, *roztárgnieniem* 1, *wzgárdzeniem* 1, *záchowaniem* 1. Narzędnik rzeczownika *imię* występuje w dwóch wariantach: *imieniem* 1 || *imieniem* 3. Przykład z końcówką *-im*: *odpowiádaním* 1.

6. MIEJSCOWNIK (78 : 104)

a) Rodzaj męski (21 : 25)

Występują tu, podobnie jak dzisiaj, dwie końcówki: *-u* i *-e*, o identycznym też jak dzisiaj rozkładzie. Końcówka *-u* pojawia się przy tema-

tach miękkich, tylnojęzykowych i wyjątkowo innych (*w domu*). Wystąpiła u 15 rzeczowników (w 17 poświadczeniach): *po królu* 1, *po mężu* 1, *nieprzyjacielu* 1, *w ogniu* 1, *ná plácu* 1, *przy towarzyszu* 1; *o człowieku* 1, *ná nowotku* 1, *w ostátku* 1, *w porządku* 2, *w rozruchu* 2, *w roztérku* 1, *o upadku* 1, *o zamku* 1; *w domu* 1; nazwa własna: *w Illiryku* 1. Końcówka *-e* występuje wyłącznie po tematach twardych – odpowiednio ten temat alternując – w 6 rzeczownikach (w 8 poświadczeniach): *w kościele* 1, *w ogrodzie* 1, *ná rozumie* 1, *we ... sposobie* 1, *ná świecie* 3, *o żywocie* 1. Nazwy własne: *w Poznaniu* 1, *o Áleksándrze* 1, *po Cyceronie* 1, *w Ejipte* 1, *o Kaukázie* 1, *w Rzymie* 2, *po Zygmuncie* 1.

b) Rodzaj żeński (36 : 54)

Rzeczowniki rodzaju żeńskiego dysponują dla miejscownika liczby pojedynczej trzema końcówkami: *-’e*, *-i* || *-y*, *-ej*. Końcówka *-’e* wystąpiła u 20 rzeczowników (w 30 poświadczeniach) twar-dotematowych: *w cénie* 1, *przy cnocie* 3, *na desce* 1, *w dródze* 1, *w głowie* 1, *o lásce* 1, *w mierze* 7, *w mowie* 1, *w muzyce* 1, *przy náuce* 1, *o* || *w niezgodzie* 2, *o odmiánie* 1, *w potrzebie* 2, *o práktyce* 1, *po prawdzie* 1, *w próbie* 1, *w rozpuszcie* 1, *o skázie* 1, *ná wierze* 1, *ná zgodzie* 1; w nazwach własnych: *w Gálácie* 1, *w Polszcze* 1. Końcówka *-i* || *-y* wystąpiła u 13 rzeczowników (w 15 poświadczeniach) miękko tematowych: *o dobroci* 1, *ná lutni* 1, *o miłości* 1, *ná myśli* 1, *po nici* 1, *w przyjázni* 1, *o* || *po śmierci* 2, *w toni* 1, *w trzézwości* 1; *w czászy* 1, *w nocy* 1, *w rzeczy* 2, *w ziemiocy* 1. Końcówka *-ej* wystąpiła u 3 rzeczowników miękko tematowych (w 9 poświadczeniach): *w historyjej* 1, *w káncellaryjej* 1, *też o* || *w rzeczypospolitej* 7; w nazwach własnych: *w Ázyjjej* 3, *w Grecyjjej* 1, *w Tracyjjej* 1.

c) Rodzaj nijaki (21 : 25)

W rodzaju nijakim sytuacja jest taka sama jak w rodzaju męskim: *-u* przy temacie miękkim i tylnojęzykowym, *-e* przy temacie twardym (z alternacją). Końcówka *-u* wystąpiła u 13 rzeczowników (w 17 poświadczeniach): *ná miejscu* 5, *w nábywaniu* 1, *przy ognisku* 1, *w picciu* 1, *w podziwieniu* 1, *o niewoleniu* 1, *o stworzeniu* 1, *przy szácowaniu* 1, *w szczęściu* 1, *ná używaniu* 1, *ná wzgárdzeniu* 1, *ná zdaniu* 1, *w zgromáczeniu* 1. Rzeczowników z końcówką *-’e* jest 8 (i tyleż poświadczeń): *w bezpieczeństwie* 1, *w ciele* 1, *ná dnie* 1, *w niebezpieczeństwie* 1, *w niebie* 1, *o páństwie* 1, *w pijaństwie* 1, *ná wapnie* 1.

7. WOŁACZ (5 : 14)

a) Rodzaj męski

W wołaczu występują tylko 4 rzeczowniki rodzaju męskiego (13 poświadczeń). We wszystkich występuje końcówka *-e* (z odpowiednią alternacją): *Boże* 7, *człowiecze* 1, *pánie* 4, *plebanie* 1.

b) Rodzaj żeński

Jest tu tylko 1 przykład: *bogini*.

B. Liczba mnoga

1. MIANOWNIK (47 : 109)

Mianownik liczby mnogiej charakteryzuje się całą grupą końcówek. Najpospolitsze to: *-e* (*-é*), *-y*, *-i*, *-owie*, *-a*. Forma mianownika liczby mnogiej pojawiła się w sumie u 47 rzeczowników w 109 poświadczeniach.

Końcówka *-e* obsługuje rzeczowniki miękkotematowe wyłącznie rodzaju męskiego: *falsze* 1, *krojnikarze* 1, *obyczaje* 11, *przyjaciele* 2, *stróże* 1, *wiérsze* 1, *żołnierze* 1, wyjątkowo rzeczownik osobowy na *-ca*: *pochłébce* 1. W nazwie własnej: *Rzymiánie* 3. Osobno trzeba wymienić mianownik liczby mnogiej *ludzie* 28.

Wariantem końcówki *-e* jest końcówka *-é*, zapisana przy trzech różnych rzeczownikach: *strumienié* 1, *krześcijánié* 1, *historyjé* 1; poza tym *-é* wystąpiło u rzeczownika żeńskiego odmiany przymiotnikowej: *rzeczypospolité* 5.

Końcówka *-y* jest charakterystyczna dla rzeczowników twar-dotematowych, zarówno męskich nieżywotnych, jak i żeńskich: *mordy* 1, *národy* 1 || *narody* 6, *umysły* 1, *urzędy* 1; *émy* 1, *náuki* 2, *praktyki* 1, *ścieżki* 1, *trucizny* 1, *utrąty* 1, *wojny* 1, *wrózki* 1, *zdrady* 1.

Końcówka *-i* jest w zasadzie dwojakiego rodzaju: 1) po tematach miękkich u rzeczowników rodzaju żeńskiego (*pieśni* 1, *rzeczy* 2, *wątpliwości* 1) i u rzeczowników męskich osobowych na *-ec*: *młodzienicy* 1, *oźrálcy* 1; też pl t *dzieci* 2; 2) u rzeczowników osobowych twar-dotematowych, gdzie temat ulega odpowiedniej palatalizacji (z towarzyszącą zamianą *-i* na *-y*): *prorocy* 1, tu też *śludzy* 1; poza tym nazwy własne: *Polacy* 3, *Słowacy* 4.

Końcówka *-owie* występuje tylko u rzeczowników męskich osobowych: *filozofowie* 3, *królowie* 4, *medykowie* 1, *potomkowie* 1, *przodkowie* 2, *wódczowie* 1. Poza tym mamy *-owie* w nazwach własnych: *Bulgárowie* 2,

Czechowie 5, Grekowie 3, Láchowie 1, Lászkowie 1, Sámnitowie 1, ale Cekkowie 1 || Cekki 1.

Rzeczownik *historyk* ma mianownik liczby mnogiej w dwojakiej postaci: *historycy 1 || historykowie 2: ktoré historycy zarázem zá ich przysziem ich własnými imiony zową Cz A4v/18; historykowie cudzoziemscy ich nie wspomináją Cz A4v/1, to stąd przyszło, že historykowie z tego narodu ludzi najpiérwěj Slovaki poználi i swiátu jákoby oznajmili Cz B/10.*

Część nazw własnych etnicznych ma końcówkę *-i*, która jest tu może pochodzenia obcego: *Ábázgi 2, Áláni 2, Hunni 2, Serbi 2, Sorábi 1*, por. też wyżej *Cekki*.

Ostatnia końcówka obsługująca mianownik liczby mnogiej to końcówka *-á* (jasne) właściwa tylko rzeczownikom rodzaju nijakiego na *-o*: *miástá 1, miejscá 1, práwá 4, słowá 1, wojská 1*, ale od rzeczownika na *-enié*: *zábáwienía (-a* pochylone) *1.*

2. DOPEŁNIACZ (65 : 128)

Dla dopełniacza liczby mnogiej charakterystyczne są 3 końcówki: 1) końcówka *-ów* przede wszystkim dla twar-dotematowych rzeczowników rodzaju męskiego, 2) końcówka *-ø* przede wszystkim dla rzeczowników rodzaju żeńskiego i nijakiego, wyjątkowo dla rodzaju męskiego i pl t, 3) rzadko też końcówka *-i* dla rzeczowników miękdotematowych rodzaju żeńskiego i rodzaju męskiego. W wyrazach pospolitych dopełniacz liczby mnogiej pojawia się ogólnie u 65 rzeczowników w 129 poświadczeniach.

Kończówka *-ów* wystąpiła w następujących rzeczownikach: *ántykrystów 1, čásów 2, dowodów 1, fundámentów 1, hetmánów 1, kościołów 2, krájów 1, królów 1, narodów 1, niedostátków 1, obyczájów 12, początów 1, poetów 1, przodków 2, przykładów 2, rodzájów 12, skárbów 1, synów 2, teologów 1, umysłów 1, wieków 1, wieszczków 1, zakonników 1, zamków 2, zbytów 4, zwyczájów 1*; nazwy własne: *Cekków 1, Láchów 1, Niemców 1, Turków 2, Włochów 2*. Tu dają też rzeczownik pl t: *rodziców 2*.

Rzeczowniki z końcówką *-ø*: a) rodzaju żeńskiego: *cnót 2, dróg 1, historyj 1, liter 1, náuk 1, nóg 2, przyczyn 1, rąk 1, sil 2, 1. stron 1 || strón 2, 2. strón 1, uchwał 1, utrat 1, wiar 1, wrózek 1, zwad 1; obietnic 1, studzien 1*; b) rodzaju nijakiego: *imion 1, książąt 1, lat 2, miast 2, panniąt 2, praw 5, słów 2, zwierząt 1; miejsc 1*; c) rodzaju męskiego: *slug 2* (ale por. wyżej: *poetów 1*), *nieprzyjaciól 1, przyjaciól 4*; w nazwach własnych: *Rzymian 1* i pl t *Atén 1, Włoch 1*.

Rzeczowniki spółgłoskowe miękkotematowe mają końcówkę *-i* (*-y*): rodzaju żeńskiego – *części* 1, *niemocy* 1, *rzeczy* 4, *trudności* 1; rodzaju męskiego – *dni* 1, *pieniędzy* 1; pl t – *ludzi* 11.

Osobno trzeba wymienić rzeczownik *rzeczypospolita* o odmianie przymiotnikowej drugiego członu: *rzeczypospolitych* 2.

3. CELOWNIK (14:21)

W celowniku liczby mnogiej wystąpiły 2 warianty tej samej końcówki: *-óm* i *-om*. Przypadek ten pojawił się u 14 rzeczowników w 21 poświadczeniach.

Rzeczowniki z końcówką *-óm*: *domóm* 1, *dworzánóm* 1, *królóm* 1, *krześcijánóm* 1, *nieprzyjaciólóm* 1, *pánóm* 2, *pomocníkóm* 1, *potomkóm* 1, *uszóm* 1, *umysłóm* 1, *utrátóm* 1.

Rzeczowniki z końcówką *-om*: *narodom* 1, *żábom* 1; w nazwie własnej: *Czechom* 1.

Rzeczownik *ludzie* wystąpił w celowniku w obu wariantach: *ludzióm* 6 || *ludziom* 1.

4. BIERNIK (47:68)

W bierniku liczby mnogiej mamy kilka końcówek: głównie *-y*, *-e*, rzadziej *-á*, *-i*. W sumie przypadek ten wystąpił u 47 rzeczowników w 68 poświadczeniach (bez nazw własnych).

Końcówka *-y* występuje przede wszystkim u rzeczowników twar-dotematowych, zarówno rodzaju męskiego, jak i żeńskiego: *bitwy* 1, *miáry* 1, *nogi* 3, *száty* 1, *utráty* 1, *wiáry* 1, *winy* 1, *wróžki* 2, *żony* 1; *bunty* 1, *czásy* 1, *dáry* 3, *frásunki* 1, *kościóły* 1, *narody* 1, *pożytki* 1, *roztérki* 1, *skárby* 1, *zборы* 1, też pl t *orgány* 1; męskoosobowe: *pány* 1, *pogány* 2, *posły* 1, *proroki* 1, *przodki* 1; w nazwach własnych: *Czechy* 2, *Láchy* 1, *Słowaki* 2, *Gáláty* 1.

Jedyny rzeczownik miękkotematowy z końcówką *-y*, ale z alternacją tematu *l* w *ł* to *przyjacióły* 1.

Końcówka *-e* (wyjątkowo *-é*) cechuje wyłącznie rzeczowniki miękkotematowe: *bestyje* 1, *hármonije* 1, *jenealoije* 1 (pisane *genealogiæ*), ale *linijé* 1; *goście* 1, *kámienie* 1, *kónie* 1, *kráje* 3, *obyczáje* 2, *pieniádze* 3.

Końcówka *-á* pojawia się wyłącznie w bierniku liczby mnogiej rzeczowników rodzaju nijakiego: *ciálá* 1, *dobrodziejstwá* 1, *imioná* 2, *królestwá* 1, *miejscá* 1, *słowá* 3.

Końcówka *-i* jest poświadczona tylko u rzeczowników żeńskich miękkotematowych: *myśli* 1, *waśni* 1, może też *rzeczy* 1 (jeżeli to nie A du); również pl t *dzieci* 1.

Rzeczownik pl t *ludzie* może mieć w bierniku postać dwojaką: *ludzi*

5 || *ludzie* 3. Przykłady: *wznoszą rozterk między ludzi* Wr 25/21, *ludzi bączné ... po sobie mieć będą* Pij C/12; *jąką waśń między ludzie wnosi* Wr 21/25, *aby ludzie ku nabożeństwu pobudzają* Wr 38/39.

5. NARZĘDNIK (29 : 42)

Narzędnik liczby mnogiej obsługują 4 końcówki: *-y, -e, -ami, -mi*. Wystąpił on ogółem u 29 rzeczowników w 42 poświadczeniach.

Najlichniesze przykłady są z końcówką *-y*. Obsługuje ona w zasadzie tylko rzeczowniki twar-dotematowe rodzaju męskiego i nijakiego: *áfekty* 1, *dáry* 1, *narody* 2, *pány* 1, *pogány* 1, *postępki* 1, *sąsiády* 1, *swary* 1, *umysły* 1, *wyklády* 1, *występy* 1, też nazwy własne: *Gigánty* 1, *Polaki* 1, *Sáráceny* 1, *Słowaki* 2, *Turki* 1; *imiony* 1, *słowy* 6. Jedyny przykład z końcówką *-y* przy rzeczowniku miękkotematowym (z towarzyszącą alternacją spółgłoski miękkiej na twardą): *nieprzyjacióły*; rzeczownik ten występuje w narzędniku też w wariacie z końcówką *-mi*: *nieprzyjacielmi*. Przykłady: *którzy się nam jawnie nieprzyjacióły stawią* Wr 20/25; *między tak wielkimi nieprzyjacielmi siedząc* Wr 36/14.

Jako narzędnik potraktowałem też formę *posły* w zdaniu: *Chybábyś chciał oratores posły wykládać* Wr 37/9. Może należałoby zaliczyć tu także formę *Sábery* (pisaną *Sáberi*) w zdaniu: *Tu – powiáda – między inszými narody Áláni i Ábázgi mieszkáją, i Cekki, i Hunni, które i Sabéry zową* Cz B2/19. Czasownik *zwać* ma na ogół składnię narzędnikową, zob. np. *i od nichże ziemię támtę Sláwoniją zową* Cz B/7, choć w formie *Sláwoniją* można by widzieć i biernik.

Końcówka *-e* wystąpiła w jednym przykładzie – w miękkotematowym rzeczowniku rodzaju męskiego *mężobójce* w zdaniu: *ludzi występne ... mężobójce ... rzeczypospolitéj zowie* Wr 27/21 (zob. też s. 42).

Końcówka *-ami* występuje przede wszystkim u rzeczowników rodzaju żeńskiego: *básniámi* 1, *fárbámi* 1, *práctykámi* 1, *prośbámi* 1, *wiárámi* 1; w rodzaju męskim po grupie spółgłoskowej: *przychodniámi* 1. Poza tym w nazwach własnych: *Leszkámi* 1, *Wláchámi* 1.

Przy dwu nazwach własnych wystąpiły końcówki oboczne: *Czechámi* 1 || *Czechy* 1, *Láchámi* 1 || *Láchy* 5: *álbosmy jeden naród z Czechy byli á zá czásem się roztárgnęli* Cz B2v/9, *Czechy záváždy Czechámi zwano* Cz B2v/16; *i nie Polaki nas, ále Láchy po stáreму po dziś dzień jeszcze zowie* Cz B2/10, *polski naród Láchy jeszcze z przodku się nazywał* Cz B2v/17, *od Lechá ... jákięgo ... Láchy się nazywáli* Cz B2v/20, *Ruś jészce przykładem nas ... Láchámi przezywáją* Cz B2/15.

Końcówka *-mi* charakterystyczna jest przede wszystkim dla miękkotematowych rzeczowników rodzaju męskiego i dla takichże pluraliów

tantum: *mężmi* 1, *obyczajmi* 3, *pieniądzmi* 3, *stróżmi* 1, *wódzmi* 1; *dziećmi* 1, *ludźmi* 3. Por. też na s. 41 *nieprzyjacióły* 1 oboczne z *nieprzyjacielmi* 1. Wyjątkowa forma narzędnika *mężobójce* (zob. s. 41) może się tłumaczyć tym, że w temacie jest grupa spółgłoskowa, chyba że przyjmiemy, iż w cytowanym wyżej zdaniu składnia czasownika *zwać* jest biernikowa.

6. MIEJSCOWNIK (21 : 31)

W miejscowniku liczby mnogiej występują 2 końcówki z wariantami iloczynowymi: *-ách* i *-ach* oraz *-éch* i *-ech*. Zasada dystrybucji nie jest tu jasna. Miejscownik wystąpił u 21 rzeczowników w 31 poświadczeniach.

Końcówka *-ách* wystąpiła w następujących rzeczownikach: *przy górách* 1, *ná nogách* 1, *w królestwách* 1, *o myślách* 1, *przy nizinách* 1, *w obiádách* 1, *w obyczajách* 1, *w piekárniách* 1, *ná práwách* 1, *w rejestrách* 1, o || *w rzeczách* 2, *o správách* 1, *w uczynkách* 1.

Oboczność końcówek *-ách* || *-ach* mamy w następujących rzeczownikach: *w historyjách* 4 || *w historyjach* 1, *w krájách* 3 || *w krájach* 1.

Przykład z wyłącznym *-ach* jest tylko jeden: *o gránicach*. Materiał dla końcówki *-éch*: *przy doléch* 1, *przy lesiéch* 1, *o pośléch* 1, też *w Niemcéch* 1.

Przykłady z *-éch* || *-ech*: *o ludziéch* 1 || *w ludziech* 1, *ná séjmiéch* 1 || *ná séjmiech* 1.

Końcówka *-éch* (*-ech*) jest charakterystyczna tylko dla rzeczowników rodzaju męskiego i dla rzeczownika *ludzie*. Spółgłoska twarda zmienia się przed *-éch* (*-ech*) na odpowiednią miękką. Spółgłoska *-c* (*w Niemcéch*), ani też oczywiście *-dź-* (*o ludziéch*), nie ulega wymianie.

C. Liczba podwójna

Specjalne formy liczby podwójnej pojawiły się tylko u 3 rzeczowników: *oko*, *ręka*, *przyczyna*. *Oko* wystąpiło w następujących formach dualnych: *zniknął z oczu ludzkich* Wz 138/9, *Chwalić go nie tak w oczy, jáko przed ludźmi* Cn B4/2, *przed oczymá własnych rodziców* Wz 142/15. *Ręka* wystąpiła w następujących formach dualnych: *w nieprzyjacielskie ręce przyjdzie* Wr 20/20, *stąd ... podawanie zamków i miast w ręce nieprzyjacielskie* Wr 32/18, *tego ná rękú, tego ná nogách karze* Pij C2/14. Poza tym rzeczownik *przyczyna* wystąpił w mianowniku liczby podwójnej w połączeniu z liczebnikiem: *Dwie są przyczynie, które miłość w ludziech pobudzają* Cn B4v/23. Za formy liczby podwójnej można by też uważać: w mianowniku: *Dwie tedy rzeczy człowieká szláhcą* Cn B3/22, w dopełniaczu: *Trzebá tedy dwu rzeczy w téj mierze* Cn B3v/15, i w bierniku: *obiedwie rzeczy w sobie mieć* Cn B3v/2.

Na zakończenie omawiania fleksji rzeczowników warto pokazać w tabeli frekwencję poszczególnych przypadków w poszczególnych liczbach gramatycznych. Takie zestawienie stanie się wymowne dopiero po porównaniu go z podobnymi danymi z innych okresów rozwoju polszczyzny, a może też przy porównywaniu różnych odmian stylistycznych czy osobniczych języka XVI w. Liczba znajdująca się nad kreską mówi o ilości rzeczowników, liczba znajdująca się pod kreską – o ilości poświadczeń.

TABELA II

Frekwencja poszczególnych przypadków w rzeczownikach pospolitych

	Mian.	Dop.	Cel.	Biern.	Narz.	Msc.	Woł.	Ogółem
l. poj.	$\frac{151}{283}$	$\frac{159}{239}$	$\frac{49}{53}$	$\frac{167}{267}$	$\frac{86}{117}$	$\frac{78}{104}$	$\frac{5}{14}$	$\frac{695}{1077}$
l. mn.	$\frac{47}{109}$	$\frac{65}{128}$	$\frac{14}{21}$	$\frac{47}{68}$	$\frac{29}{42}$	$\frac{21}{31}$	–	$\frac{223}{399}$
l. podw.	$\frac{1}{1}$	$\frac{1}{1}$	–	$\frac{2}{3}$	$\frac{1}{1}$	$\frac{1}{1}$	–	$\frac{6}{7}$
Ogółem	$\frac{199}{393}$	$\frac{225}{368}$	$\frac{63}{74}$	$\frac{216}{338}$	$\frac{116}{160}$	$\frac{100}{136}$	$\frac{5}{14}$	$\frac{924}{1483}$

TABELA III

Frekwencja poszczególnych przypadków w nazwach własnych

	Mian.	Dop.	Cel.	Biern.	Narz.	Msc.	Ogółem
l. poj.	$\frac{46}{81}$	$\frac{22}{29}$	$\frac{5}{6}$	$\frac{21}{26}$	$\frac{7}{13}$	$\frac{13}{16}$	$\frac{114}{171}$
l. mn.	$\frac{15}{34}$	$\frac{8}{10}$	$\frac{1}{1}$	$\frac{5}{7}$	$\frac{10}{17}$	$\frac{1}{1}$	$\frac{40}{70}$
Ogółem	$\frac{61}{115}$	$\frac{30}{39}$	$\frac{6}{7}$	$\frac{26}{33}$	$\frac{17}{30}$	$\frac{14}{17}$	$\frac{154}{241}$

W osobnych tabelach (IV i V) zostały zestawione (ze statystyką) końcówki obsługujące poszczególne przypadki rzeczowników w liczbie pojedynczej i w liczbie mnogiej. Kończówki umieszczono w poszczególnych rubrykach z całkowitym pominięciem zagadnienia ich dystrybucji. Problemy dystrybucji zostały poruszone przy cytowanym materiale.

TABELA IV

Statystyka końcówek w poszczególnych przypadkach liczby pojedynczej
(bez nazw własnych)

	Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki
Mian. 151	-ø (-á) 64 (2)	-á -a -á -a -ø 29 2 1 22	-o -e -é -ę 15 3 12 1
Dop. 159	-á -u 25 30	-y -i -i -y -e -é -éj 35 24 9 1 5	-á -á -a -a 14 1 15
Cel. 49	-owi -u -u -owi -e 13 3 1 1	-e -é -i -y -éj 12 1 7 1	-u 10
Biern. 167	-á -ø (-ę) 14 41 (3)	-ę -ą -ø 43 5 31	-o -é -e -ę 13 14 2 1
Narz. 86	-em -ém (-ą) 28 1 (1)	-ą 31	-em -ém -ém -em -im 18 5 1 1
Msc. 78	-e -u 6 15	-e -i -y -éj 20 13 3	-u -e 13 8
Wol. 5	-e 4	-i 1	

Końcówki ujęte w nawiasach (w grupie rzeczowników rodzaju męskiego) odnoszą się do rzeczowników męskich o odmianie żeńskiej.

Uwaga: znak *á* wskazuje na *a* jasne, znak *a* – na *a* pochylone.

TABELA V

Statystyka końcówek w poszczególnych przypadkach liczby mnogiej
(bez nazw własnych)

Mian. 47	-e -é -y -i -i -y ₁ -i -y ₂ -owie -i -owie -á -a 9 4 13 6 2 6 1 5 1
Dop. 65	-ów -ø -i -y -ych 27 30 7 1
Cel. 14	-óm -om -óm -om 11 2 1
Biern. 47	-y -i -e -á -i -e -i 26 10 6 4 1
Narz. 29	-y -i -e -ami -mi -y -mi 14 1 6 7 1
Msc. 21	-ách -ach -ách -ach -éch -éch -ech 13 1 2 3 2

UWAGI SZCZEGÓŁOWE O KOŃCÓWKACH WYJĄTKOWYCH

1. Dopełniacz liczby pojedynczej *lutnié*. Jedyna końcówka *-é* w dopełniaczu liczby pojedynczej odmiany żeńskiej wystąpiła w formie *do lutnié* Wr 39/6. W Śl. XVI forma dopełniacza liczby pojedynczej *lutnié* jest wyjątkowa, notowana tylko z KochWr. Zostały odnotowane przede wszystkim formy dopełniacza liczby pojedynczej *lutnie* (16 r.), *lutniej* (5 r.) i *lutni* (3 r.). Dla Kochanowskiego – jak wynika z danych Śl. XVI – typowa jest forma *lutnie*. Przyjęcie, że za zapisem *lutnié* kryje się forma dopełniacza *lutni*, jest mało prawdopodobne.

2. Mianownik liczby pojedynczej *wolá*. W Pij C2/3 została odnotowana forma mianownika liczby pojedynczej *wolá*. Może to być błąd, gdyż w bierniku liczby pojedynczej jest *wolą* Wr 23/5, poza tym jest mianownik liczby pojedynczej *wola* Wr 20/10, też *swawola* Wr 30/12; końcówka biernika *-ą* występuje regularnie u rzeczowników mających *-a* (pochylone), np. *swąwola*, *eksekucyją* (por. *ámbicyja*). Jednak zapis *wolá* nie musi być błędem, ponieważ wśród form dopełniacza liczby pojedynczej na *-i* odnotowanych przez Rosponda⁴ u Kochanowskiego występują przede wszystkim formy *woli* i *niewoli* z końcówką *-i* typową dla rzeczowników na *-á*.

3. Mianownik liczby pojedynczej *wesele*. Można mówić o pewnej regularności w odmianie rzeczowników rodzaju nijakiego polegającej na tym, że: 1) rzeczowniki z *-é* w mianowniku – bierniku liczby pojedynczej mają w dopełniaczu liczby pojedynczej *-a*, np. mianownik liczby pojedynczej *przyrodzenie* – dopełniacz liczby pojedynczej *przyrodzenia*, biernik liczby pojedynczej *zdrowié* – dopełniacz liczby pojedynczej *zdrowia*; 2) rzeczowniki z *-e* w mianowniku – bierniku liczby pojedynczej mają w dopełniaczu liczby pojedynczej *-á*, np. mianownik liczby pojedynczej *miejsce*, *słońce* – dopełniacz liczby pojedynczej *miejsca*, *słońca*.

Zapis dopełniacza liczby pojedynczej *miásto wesela* Wz 139/22 mógłby sugerować, że w mianowniku – bierniku powinno być *weselé*, a tymczasem jest *ná wesele* Wz 137/22. Z punktu widzenia słotwórczego również oczekiwalibyśmy formy *weselé* (bo od *wesoły*), podobnie jak jest *zdrowié* (od *zdrowy*).

4. W narzędniku liczby pojedynczej rzeczowników rodzaju męskiego i nijakiego regularna jest końcówka *-em*, również z rzeczownikami miękkotematowymi. Kończąca *-ém* wystąpiła przede wszystkim u 5 rzeczowników na *-enié* i *-anié*, np. *ćwiczeniém*, *záchowaniém*, poza

⁴ S. Rospond, *Język i artyzm językowy Jana Kochanowskiego*, Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, seria A, nr 68, Wrocław 1961, s. 81.

tym w formie *więźniém* i *imieniém* 3 r. (wobec *imieniem* 1 r.). Można by więc powiedzieć, że *-ém* jest charakterystyczne przede wszystkim w pozycji po *-ń-*. Jedyne przykłady z *-ém* nie po *-ń-* to *Polockiém* Wr 36/23. Z przykładu, jedyne zresztą, z *-im*: *odpowiádánim* Wr 21/18, można by ostrożnie wnioskować, że owo *-(ni)ém* było wymawiane jako *-im*.

ODMIANA PRZYMIOTNIKÓW I IMIESŁÓWÓW PRZYMIOTNIKOWYCH

I. FORMY ODMIANY ZŁOŻONEJ

A. Liczba pojedyncza

MIANOWNIK

Zwykłą formą mianownika przymiotników jest forma tzw. odmiany złożonej, a więc forma z końcówkami *-y* || *-i*, *-a* (pochylone), *-é* (pochylone), np. *godny* (*człowiek*) Wr, *długi* (*czas*) Wz, (*czas*) *náznáczony* Wz; *zacna* (*rzeczpospolita*) Wr; (*miásto*) *przedájny* Wr.

DOPEŁNIACZ

W dopełniaczu przymiotników rodzaju męskiego i nijakiego występuje wyłącznie końcówka *-ého*, np. *chudého* (*gospodarzá*) Wr, (*znáku*) *pewného* Wz; *dusznego* (*blógosláwienstwá*) Wr, (*miejscá*) *Mojżészowého* Wz. Dopełniacz rodzaju nijakiego widziałbym też w konstrukcji *co najpiękniejszego* i *co naporzyteczniejszego* ludzie między sobą *májá* Wr 24/5.

W rodzaju żeńskim końcówka dopełniacza ma regularnie formę *-ěj* (31 r.), np. *ostátnej* (*litery*) Cz, *wielkiej* (*rzeczypospolitěj*) Wr, *więtszej* (*kaźni*) Pij. Jedyne w całym opisywanym materiale wyjątek stanowi końcówka *-y* w przykładzie: *okróm nádzije tej dzisiejszy pómsty* Wz 139/19.

Przykładów imiesłowów w dopełniaczu nie ma.

CELOWNIK

W rodzaju męskim i nijakim mamy z reguły końcówkę *-ému*, np. *ludnému* (*narodowi*) Cz, *dobrému* (*miéniu*) Wr (w sumie 7 r.). W jednym zapisie z *-emu*: (*rodzájowi*) *ludzkiemu* Wr, można widzieć błąd.

Rodzaj żeński reprezentują tylko dwa przykłady, oba z końcówką *-ej*: *rymskiej* Wr, *wypitej* (*truciznie*) Wz.

BIERNIK

Biernik rodzaju męskiego występuje w dwojakiej postaci. Rzeczownikiem nieosobowym towarzyszy przymiotnik w formie równej mianow-

nikowi, np. *jásny (dzień)* Cn, *zły (przykład)* Wr. Rzeczownikom osobowym towarzyszy przymiotnik w formie równej dopełniaczowi, np. *gniewliwego (młodzińcá)* Wr, (*arcybiskupá*) *gniéźniéńskiego* Wr.

W rodzaju nijakim biernik ma zawsze formę równą mianownikowi: *śluszné á przystojné (przezvisko)* Pij, *zlé (opátrzenié)* Wr.

W rodzaju żeńskim występuje zawsze końcówka -*a*, np. *jáwná (lekość)* Pij, (*rzeczpospolitá*) *mocná i obronná* Wr; (*wiárę*) *przyjętá* Wr.

NARZĘDNIK

Zarówno w rodzaju męskim, jak i nijakim występuje tylko jedna końcówka -*ym* || -*im*, np. *prorockim (duchem)* Wr, (*ciálem*) *człowieczym* Wr, *nowym (imieniem)* Cz, (*Morzem*) *Weneckim* Cz, (*piciem*) *zbytнім* Pij.

Dla rodzaju żeńskiego charakterystyczna jest tyko końcówka -*a*, np. *własną (ręká)* Wz, (*náuká*) *niebieską* Wr.

MIEJSCOWNIK

Również w miejscowniku rodzaj męski i nijaki dysponują jedną końcówką: -*ym* || -*im*, np. *doczésnym (żywocie)* Wr, *wiecznym (błogosławieństwie)* Wr, *cudzoziemskim (picíu)* Wr.

W rodzaju żeńskim mamy końcówkę -*ej*, np. *málej (ziemicy)* Cz, *zlěj (toni)* Wr.

WOŁACZ

Przypadek ten ma formy równe mianownikowi, np. *zły (człowiecze)* Wz, *nazacniejsza (bogini)* Wz.

B. Liczba mnoga

MIANOWNIK

Występują tu, podobnie jak i dzisiaj, dwie kategorie przymiotników: 1) te, które towarzyszą rzeczownikom osobowym, mają końcówkę -*i* || -*y*, z reguły z poprzedzającą alternacją, 2) te, które towarzyszą rzeczownikom nieosobowym, mają końcówkę -*é*. Przykłady: 1) (*ludzie*) *chciwi i lákomi* Wr, (*ludzie*) *máli, wielcy* Wr, (*historykowie*) *cudzoziemscy* Cz, *mądrzy (ludzie)* Wr, *srodzy* Wr; alternacji nie podlega spółgłoska -*sz-* (zawsze w stopniu wyższym), np. *mniejszy (Łászkowie)* Wr, *nawierniejszy (stróże)* Pij, *gorszy* (męskoosobowe) Wr; 2) *ciché (práctyki)* Wr, *rozpustné (obyczáje)* Wr, *wielkie (narody)* Cz. Analogiczne przykłady z formami imiesłowowymi: *námáłowáni (królowie)* Wr, (*słowá*) *powiezdziáne* Wr.

DOPELNIACZ

Mamy tu tylko jedną końcówkę: *-ych* || *-ich*, np. (*hetmánów*) *Áleksándrowych* Wz, *starych* (*obyczajów*) Wr, *nieodmiennych* (*przyczyn*) Wr, *ciężkich* (*niemocy*) Pij, *uchwalonych* (*zwyczajów*) Wr, (*praw*) *ludzkich* Wr; *zebranych* (*zakonników*) Wr, (*obietnic*) *uczynionych* Wr, (*rzeczy*) *nabytych* Wr.

CELOWNIK

W celowniku występuje tylko jedna końcówka: *-ym* (*-im*), np. *po-spolytym* (*utrátóm*) Wr, (*ludzióm*) *rycérskim* Wr.

BIERNIK

W bierniku, niezależnie od rodzaju gramatycznego i znaczenia rzeczownika, przymiotnik ma zawsze tylko jedną końcówkę: *-é*, np. *roz-máité* (*wiáry*) Wr, (*kraje*) *nowé* Cz, (*ciála*) *ludzkie* Wr.

Przykłady (wszystkie) przymiotników towarzyszących rzeczownikom osobowym: *napewniejszé* *przodki* Cz, *ludzi* *báczné* Pij, *ludzi* *wy-stępné á rozpustné* Wr. Pojedynczy przykład imiesłowu: (*narody*) *miesz-kájące* Cz.

Formy biernika liczby mnogiej *ludzi* *báczné*, *ludzi* *występné á rozpustné* zwracają uwagę tym, że forma biernika *ludzi* ma formę równą dopełniaczowi, a forma biernika przymiotników ma starszą postać biernikową.

NARZĘDNIK

W narzędniku obok typowej końcówki *-émi* (13 r.) występuje też końcówka *-ymi* || *-imi* (3 r.). Przykłady z *-émi*: *niespráwiedliwémi* (*po-stępki*) Wz, *cudnémi* (*słowy*) Pij, *ludzkiémi* (*áfekty*) Wr, (*narody*) *słowieńskiémi* Cz.

Przykłady z *-ymi* || *-imi*: (*pány*) *własnymi* Wr, *postrónnymi* Wr, *wielkimi* (*nieprzyjacielmi*) Wr. Przykłady z *-ymi* || *-imi* pochodzą tylko z *Wrózek*.

MIEJSCOWNIK

Miejscownik dysponuje tylko jedną końcówką: *-ych* || *-ich*, np. *nie-swornych* (*myślách*) Wr, (*rejestrách*) *starych* Wr, *dusznych* (*rzeczách*) Wr, (*gránicach*) *iberskich* Cz.

W opisywanym materiale formy niezłożone przymiotników i imiesłów wystąpiły we wszystkich trzech rodzajach gramatycznych. Formy mianownika wystąpiły na ogół w pozycji składniowej orzecznika. Najwięcej przykładów jest na rodzaj męski, rzadsze są przykłady na rodzaj żeński i nijaki. Cytuję pełny materiał z niezbędnym kontekstem, by jasna była sytuacja składniowa form przymiotnikowych.

Rodzaj męski

Przymiotniki

godzien: *á godzien by, áby ... tego práwá przeciwko niemu użyli* Wr 22/16, *Tymeś większej kaźni godzien* Pij Cv/19, ale por. *godny człowiek* Wr 27/19;

mocen: *Bóg mocen wszystko jáko chce obrócić* Wr 20/8, *Pan Bóg mocen wszystko w dobré obrócić* Wr 40/21;

pewien: *polski naród przodków swoich ... nie jest pewien* Cz A4/10, ale por. *zá czym pewny upadek* Wr 25/21;

pożyteczen: *Ále i słowy może człowiek pożyteczen być drugiemu* Cn B3v/19;

rad: *którą Lucyjus ... rad widział* Wz 142/1, *Bóg ... rad widzi* Wr 24/6, *Á nie tylko rad widzi* Wr 24/6, *á łakomy to podobno winien, żeby sie rad dobrze miał* Wr 31/20, *będę cie ząwždy rad słuchał* Wr 41/22, *człowiekiem się rad widzi* Pij Cv/10;

świadom: *jáko jěj [= muzyki] on był świadom* Wr 38/14;

tyrannów: *Lucyjus niejáki, dworzánin tyrannów* Wz 142/1;

wdzięczen: *Bo jesli wdzięczen tego* Pij Cv/9;

winien: *á łakomy to podobno winien, żeby ...* Wr 31/20, *ten ... winien téż to oznajnić* Cz A4v/14;

żyw: *z tych ... tylko jeden żyw był* Wz 137/3, *póki by był Synátus żyw* Wz 138/22.

Imiesłowy: *swoim własnym przezwiskiem ząwždy był miánowan* Cz A4v/17, *Herkules co czynił, áby był miłowan?* Cn B4v/22, *i dáli mu moc séjm skłádać, ná którym by król miał być obiéran i od niego koronowan* Wr 36/5, *áby stąd był poznán i chwálón* Wr 23/5, *Á Jugurtá ... puszcżón był wolno* Wr 32/24, *ták od látskiej wiáry Lách wiedzion być może* Cz B2/3, *który wiérsz ... jákoby z orákulum był wyrzeczón* Wr 26/21, *z jákiem niebezpieczeństwem rzeczypospolitěj ten spór o wiárę złączón jest* Wr 25/17, *Lách ząwždy był zwan Láchem* Cz B2/7, *o wolność wszytkiej Grécyjěj jest zábit* Wz 141/7.

Nie wymieniam w tym miejscu przymiotników utworzonych od nazw własnych typu *Ápollinow*, gdyż w opisywanych tekstach występują one tylko w postaci złożonej.

Rodzaj żeński

Przymiotniki

godna: *Jákiej tedy chwały táka cnotá nie godná* Pij C2v/19;
Teagenowa: *Jestem Tymoklija, siostrá Teágenowá* Wz 141/5;
żywa: *żem ... dotychmiast żywá zostála* Wz 139/17.

Imiesłowy: *nie wiem, jáka im i w ostátku wiárá ma być dáná* Cz A4v/21, *jesli mu wiárá ma być daná* Wz 135/18, *nie jest [Ewa] ták jáko Jádám z gliny ulepioná, ále ... z kości szczérej i z boku wziętá* Wz 135/10–12, *I stąd wniesioná jest muzyká do kościołów* Wr 38/8.

Rodzaj nijaki

Przymiotniki

godno: *co jest godno miłowánia* Cn B4v/25;
niewdzięczno: *znác dawa, że mu to niewdzięczno, że ...* Pij Cv/8.
przeciwno: *tedy to owému nie jest nic przeciwno* Wr 23/2, ale por. *zawszy je [= pijaństwo] przedsię mierności najdziesz przeciwne* Pij C3v/4;
ważno: *Ważno li to ma być álbo nieważno* Wr 40/18.

Imiesłowy: *co pod słońcem ták sprosného náleziono być może* Pij C/20, *Co mu tym więcéj zá zlé ma być poczytano* Wr 25/10.

Jest oczywiście też cały szereg przymiotników, które w pozycji orzecznikowej mają formę złożoną.

Przykłady przymiotników rodzaju męskiego: *cóż to ... szkodzić ma, żem ja ábo lákomy, ábo utrátny?* Wr 31/17, *i Bóg podobno nie jest ták miły, jáko ...* Wr 34/2, *pánnie był niejáko powinowáty* Wz 137/9, *i dlategóż prawdziwy ono wiérzyk jest* Wr 32/7, *jáko Pan ... zászdy przychylny* Wr 23/20, *rozum, którym od innych zwiérzát jest różny* Pij Cv/11, *táki przyjaciél trwály nie jest* Cn B3v/11.

Przykłady przymiotników rodzaju żeńskiego: *Cnotá ... chwalebna jest i pożyteczna* Cn B3v/7, *miłość ... nie jest ták mocna jáko spółna á spojona* Cn B4/14, *Nieprzeplácona jest rzecz rozum* Pij C2v/15, *ná złość fortunie, która niestála jest* Cn B4v/13, *która ludzióm rycérskim jest potrzebna* Wr 29/1, *Żadna ták sromotna rzecz nie jest ... żadna ták sprosna* Pij C2/10.

Przykłady przymiotników rodzaju nijakiego: *Bo to imię Polak nowé jest* Cz B2v/11, *nie tylko ludzkie bezpieczeństwo pewniejszé* Wr 24/11.

Inne formy odmiany niezłożonej

Poza tym wystąpiły formy dopełniacza i celownika odmiany niezłożonej, ale wyłącznie w skostniałych konstrukcjach o funkcji przysłówkowej. Przykłady (wszystkie) są następujące:

– dopełniacz: *wiარę z dawną od wszystkich przyjętą wzrusza* Wr 25/7, *i rozum, i zdrowie z pełną zachować mogli* Pij C2/24, *jąko je z stárádawná zwano* Cz Bv/12, *jesli nas z stárádawná Láchy nie zwano* Cz B2v/7;

– celownik: *śludze po cichu rozkazála* Wz 136/17, *kto kogo po málu miłuje, tego téż po málu miłują* Cn B4/15, *O czym człowiek po trzézwiu áni pomyśli* Pij C2/7.

STOPNIOWANIE PRZYMIOTNIKÓW

Stopień wyższy

a) Regularny

Tworzy się go za pomocą przyrostków *-szy* i *-ejszy*. Przyrostek *-szy* tworzy stopień wyższy od tematów ze spółgłoską pojedynczą, przyrostek *-ejszy* – od tematów kończących się grupą spółgłoskową z drugim elementem *-n-*. Przyrostek *-szy* tworzy stopień wyższy także od przymiotników *mądry* i *ciężki* (z ucięciem *-k-*), zob. na s. 52 przykłady stopnia najwyższego.

Przykłady z *-szy*: *Stráto był bogátszy* Wz 137/7, *nań pánná ląskáwsza* Wz 137/13, *nic miłszégo ná świecie nié ma* Wr 24/2.

Przykłady z *-ejszy*: *chwałá jego gruntowniejsza* Wr 24/12, *chciałbych od ciebie co gruntowniejszého słyszeć* Wr 20/6, *ludzkie bezpieczeństwo pewniejsze* Wr 24/11, *Podobniejsza rzecz dáleko* Cz Bv/6, *jeden z przedniejszych hetmánów Áleksándrowych* Wz 140/8, *ále to przystojniejsza, áby ...* Wz 137/2.

b) Nieregularny

Tworzy się go również za pomocą przyrostków *-szy* i *-ejszy*, ale od leksemów innych niż te, które tkwią w formie podstawowej przymiotnika. Przykłady z *-szy*: *Ále owo gorszy, qui sua perdiderunt* Wr 34/8, *Jesli ... nie będzie ... postanówienia lepszého ...* Wr 41/6, *Tymes więtszéz kaźni godzien* Pij Cv/18. Przykład z *-ejszy*: *od wielkiego jákiegoś Láchá mniejszy Ląszkowie ... się pokazáli* Cz B2v/23.

Stopień najwyższy

Tworzy się go przez dodanie do formy stopnia wyższego przedrostka *na-* (z *a* pochylonym).

Przykłady z *-szy*: *nasłabszy* Pij C2v/9, *człowiek ... zda się sobie namędrszy* Pij C2v/7, *ale to nacięższa bywa* Pij C/15.

Przykłady z *-ejszy*: *Á to nadziwniejsza, że ...* Pij C2v/7, *zda się sobie namężniejszym* Pij C2v/8, *za napewniejsze przodki ... podawają* Cz A4/14, *co napięknieszego, i co napożyteczniejszego ludzie między sobą mają* Wr 24/5, *nasprośniejszy* Pij C2v/8, *toć są nawierniejszy stróże* Pij C2v/21, *Tobą świadczę, nazacniejsza bogini* Wz 139/15.

Od innych leksemów podstawowych zostały utworzone następujące formy stopnia najwyższego: *nalepszy, nawiętszy, nawyyszzy: aby co nalepszym był* Cn B4v/16, *niżli nawiętsza głupia moc* Pij C2v/18, *ón nawyyszzy prorok powiada* Wr 21/5.

ODMIANA LICZEBNIKÓW

1. Liczebniki główne w opisywanych utworach są nieliczne. Wystąpiły tylko liczebniki *jeden, dwa, cztery, dziewięć*.

Liczebnik *jeden* ma odmianę przymiotnikową, ale mieszaną (częściowo prostą, częściowo złożoną): *jeden, jedną, jedno; jedného; jednému; jedną, jedno; jednym; o jednym, przy jednej*.

Liczebnik *dwa* występuje tylko w mianowniku i w dopełniaczu: 1) mianownik: *dwie rzeczy* Cn BC/22, *dwie przyczynie* Cn B4v/23; *té dwa narody* Cz Bv/3, A4v/12, 22, *ci dwa wódzowie* Cz A4/20, *dwa młodzieńcy* Wz 137/6, 2) dopełniacz: *dwu rzeczy* Cn B3v/15, *dwu liter* Cz B2/3, por. też *z obudwu strón* Wr 21/20, *z obu strón* Wz 138/6. Por. też biernik: *obiedwie rzeczy (w sobie mieć)* Cn B3v/2.

Liczebnik *cztery* wystąpił tylko w dopełniaczu: *czterech cnót* Cn B3/16, *czterech studzien* Cn B3/16, *czterech set* Wz 142/19.

Liczebnik *dziewięć* pojawił się tylko w bierniku: *dziewięć strón (do lutni przydano)* Wr 39/6.

2. Liczebnik zbiorowy wystąpił tylko w postaci mianownika – biernika *dwoje*: *dwoje paniąt zacnych było* Wz 138/14, *narody, które dwoje królestwo założyły* Cz A4v/22. Por. tu też formę *oboje*: *wiara i prawo ... oboje ku jednemu krésu ciągną* Wr 22/21.

3. Liczebniki porządkowe odmieniają się jak przymiotniki: 1) liczba pojedyncza – mianownik: *drugi, wtóry, trzeci (sposób), druga, trzecia, czwarta*; dopełniacz: *drugiego, drugiej (nocy)*; celownik: *pierws-*

szej (powieści); biernik: *piérwsze (miejsce, zelżenié), piérwszą (literę)*; 2) liczba mnoga – mianownik: *piérwsze (miejsca)*; dopełniacz: *piérwszych (rodziców, lat)*; biernik: *piérwsze (pány)*.

Poza tym porównaj formy przypadkowe liczebnika *kilka* – mianownik: *Leszkámi się kilká książąt nazywáło* Cz B2v/22; biernik: *w kilká dni* Wz 137/17, *ále niżli my króla obierzem, tym ich już kilká mieć będziem* Wr 36/12; miejscownik: *mówionóć już o tym ná kilku sejmiéch* Wr 35/20.

ODMIANA ZAIMKÓW

W sposób szczegółowy zostaną tu przedstawione tylko zaimki osobowe (*ja, ty, on . . .*) oraz zaimki dzierżawcze (*mój, twój, swój . . .*). Z odmiany innych zaimków omówię tylko wybrane zagadnienia, a więc przede wszystkim formy mianownika – biernika liczby mnogiej, poza tym formy narzędnika liczby pojedynczej (rodzaju męskiego i nijakiego) i liczby mnogiej, także formy biernika zaimka *co* i formy zaimka *się*. Są to te przypadki, w których pojawia się większe czy mniejsze zróżnicowanie form. Każdorazowo po formie danego zaimka daję informację o tym, ile razy ta forma pojawiła się w omawianych tekstach. Konteksty przytaczam tylko przy formach obocznych.

ZAIMKI OSOBOWE

Zaimek *ja*

MIANOWNIK: *ja* (a pochylone) 17 r.

DOPEŁNIACZ: *mnie* 3 r. || *mię* 2 r. Przykłady: *ode mnie* Wr, *u mnie* Cz, Pij; *Słuchajże mię dálej* Wr 37/1, *Rozumiém temu, że mię nie wszyscy rádzi słuchać będą* Pij C/7. Co do składni dopełniaczowej czasownika *słuchać* por. np. *Słuchać twego upomnienia* KochTr 9/27, *rády méj słuchajcie* KochPieś 56/18.

CELOWNIK: *mnie* 1 r. || *mi* 12 r. Przykłady: *mnie to bárziej niż komu inszému wádzi* Wr 31/18; *Zdáło mi sie zá rzecz potrzebną* Wr 25/13, *Przychodzą mi ná myśl wiérsze jedné* Wr 37/2, *Á ná to zezwolisz mi* Wr 37/25, *żaden mi tego przyczytác nie może* Pij C3/8, *Ále mi podobno rzeczesz* Pij C3/17, *ná co mi każdy pozwoli* Pij C3v/5.

BIERNIK: *mnie* 1 r. || *mię* 3 r. Przykłady: *co i mnie sámego niepráwie cieszy* Wr 20/4; *Trudna to ná mię* Wr 38/2, *niechaj mię każdy jáko chce*

sądzi Pij C/10, *Gdzieś mię to była fortuná ná té czásy záchowálá* W_r 33/4.

Zaimek ty

MIANOWNIK: *ty* 6 r.

DOPELNIACZ: *ciebie* 2 r. || *cie* 1 r. || *cię* 1 r. Przykłady: *chciałbych od ciebie ... słyszeć* W_r 20/6; *będę cie ząwždy rad słuchał* W_r 41/21; *jáko cień w jáсны dzień, ták cię nászládują* C_n B4v/9. Co do składni czasownika *słuchać* zob. wyżej o dopełniaczu *mnie*, a co do składni dopełniaczowej czasownika *nászláduwáć* por. np. *Wielkich pieniędzy wielká troská nászláduje* KochPieś 36/18.

CELOWNIK: *tobie* 1 r. || *-ć* 4 r. Przykłady: *Á tobie, zły człowiecze ... pogrzeb ... krewni twoi sprąwią* W_z 139/21; *ábys ták dawał, jákobyć ząwždy dostawáło* C_n B3v/16.

BIERNIK: *ciebie* 1 r. || *cię* 1 r. Przykłady: *datek więcéj niż ciebie miłuje* C_n B3v/12; *ná cię sámego się puszcze* Pij C3v/6.

NARZĘDNIK: *tobą* 2 r.

Zaimek on (bez 2. on)

MIANOWNIK: *on* 7 r. || *ón* 3 r.

DOPELNIACZ: *jego* 15 r. || *go* 6 r. || *niego* 7 r. Przykłady: *náuká Jęgo święta* W_r 23/24, *káżdému, co jego jest, dáć káże* C_n B3/11; *iż go potym nikt nie widział* W_z 138/9, *iż go nieprąwie posłuszna być chciałá* W_z 142/10, *Ábo będziem li go chcieć wszyscy słuchać?* W_r 36/7, *tóz go szukać będziem* W_r 36/18; *od niego wzięli* W_z 136/13, *od niego koronowan* W_r 36/6.

CELOWNIK: *niemu* 1 r. || *mu* 18 r. Przykłady: *tego práwá przeciwko niemu użyli* W_r 22/18; *mmiémal, że mu wótno było* W_z 136/8, *chciał mu ją gwałtem wydrzeć* W_z 138/5, *iż mu nie szły ciché práktyki* W_r 34/14, *dáli mu moc sejm skládáć* W_r 36/4, *znáć dawa, że mu to niewdzięczno* Pij Cv/8.

BIERNIK: *go* 11 r. || *-ń* 4 r. || *ji* 1 r. Przykłady: *przyjęlá go wdzięcznie* W_z 139/9, *jákosmy go stráciłi* W_r 37/1, *przecz by go słusznie káždy miłowáć miał* C_n B4/8; *że náń pánná láskáwsza niżli ná Kállistená* W_z 137/13, *wskazátá pón, áby ...* W_z 139/8, *spuścił sie weń (= w dół)* W_z 140/20, *poczęlá náń wálić kámienie* W_z 140/21; *Ále oná, klęknąwszy u nóg ojcowskich, prosilá ji dla Bogá, áby jęj po hanbę ... chodzić nie dopuszczal* W_z 142/4.

NARZĘDNIK: *nim* 1 r.

MIEJSCOWNIK: *nim* 3 r.

Forma rodzaju żeńskiego *ona*

MIANOWNIK: *oná* (a jasne) 10 r.

DOPELNIACZ: *jej* 12 r. || *niěj* 3 r. Przykłady: *iż jěj prosbámi užyc nie mógl* Wz 138/20, *žadájac jej w małženstwo* Wz 139/2, *wszyscy krewni jěj Wz 141/16, ku temu końcowi przyszlá, že jej i cień nie został* Wr 28/7; *rzucił sie ... do niěj* Wz 138/5, *od niěj* Wr 30/22.

CELOWNIK: *jej* 5 r.

BIERNIK: *já* 9 r. || *nię* 1 r. Przykłady: *pozwoлил já dác ná okup* Wz 136/11, *przyjaciele já do tego ustáwicznie wiedli* Wz 139/6; *pręcż się o nię boję* Wr 40/23.

NARZĘDNIK: *niá* 6 r.

MIEJSCOWNIK: *niěj* 3 r.

Forma rodzaju nijakiego *ono*

MIANOWNIK: *ono* 2 r.

DOPELNIACZ: *go* Wr 27/6.

BIERNIK: *je* 2 r., *nie* 1 r. Przykład: *ále się wołę czym inszym o nie [= o zachowanie] stárác* Pij C3/9.

NARZĘDNIK: *nim* 1 r.

Formy liczby mnogiej *oni, one*

MIANOWNIK: forma osobowa *oni* 10 r. Przykłady: *Á oni zátym prosili go ná weselé* Wz 137/21, *oni imię swé dawné ... stráciwszy ... Láchy się názwali* Cz B2v/18.

DOPELNIACZ: *ich* 18 r. || *nich* 2 r. Przykłady: *to wniwecz, co ich nagle pomrze* Pij C2/17, *czemu ich nászładowác nie masz?* Pij C3v/1, *Spytác by ich, kogo by woleli* Wr 26/4.

Składnię czasownika *spytác* interpretuję dopełniaczowo, a więc tak jak i składnię czasownika *pytác*, por. tu np. *Á ono było lepiěj sercá pytác* KochFragm 24/20.

CELOWNIK: *im* 13 r.

BIERNIK: forma osobowa *je* 5 r. || *ich* (?) 1 r. — forma nieosobowa *jé* 2 r. Przykłady formy osobowej: *zá Slovaki je mieli* Cz B/13, *By — mówię — tácy wszytko byli, jeszcze bych je jáko táko ciérpiał* Wr 34/7; *á snadž ich więcěj bliźnięgo przygodá niżli swoja własna krzywdá boli* Pij Cv/23; rząd czasownika *boleć* interpretuję jako biernikowy, por. też np. *mię, smutną, ciężkié rázy bolá* KochPieś 29/5. Przykłady na formę nieosobową: *Máchometowi jé [= kościoły] poświęcił* Wr 26/3, *jáko jé [= wróżki] ty zowiesz* Wr 20/6.

NARZĘDNIK: *nimi* 3 r. || *niemi* 1 r. Przykłady: *z nimi* Wz 137/20, *za nimi* Wz 142/21; *Żeby się też z niemi i ci Cekkwowie ruszyli* Cz B2/24.

MIEJSCOWNIK: *nich* 4 r.

Przy omawianiu odmiany zaimków osobowych trzeba zwrócić przede wszystkim uwagę na istnienie obocznych form długich (ortotonicznych) i krótkich (enklitycznych) w dopełniaczu, celowniku i bierniku, rozłożonych w sposób podobny do dzisiejszego: formy długie po przyimkach i w pozycji akcentowanej (logicznie), oczywiście też na początku zdania, formy krótkie – w pozycji atonicznej. Forma krótka ma (może mieć) w dopełniaczu formę z nosówką: *mię, cię*. W odmianie zaimka 3 osoby rodzaju męskiego zwraca uwagę archaiczna (pojedynczo występująca) forma biernika liczby pojedynczej *ji* (obok normalnie występującej formy *go*), poza tym w bierniku liczby mnogiej występują 3 formy o dość zaskakującym rozkładzie: nieosobowe *je* i osobowe *je* oraz – także osobowe – *ich*. Rozkład owych form biernika liczby mnogiej *je* || *je* może być przypadkowy.

W odmianie zaimków *my* i *wy* nie wystąpiły żadne formy oboczne.

ZAIMKI DZIERŻAWCZE *MÓJ, TWÓJ, SWÓJ*

Liczba pojedyncza

MIANOWNIK: *mój* 1 r., *twój* 2 r., *swoj* 1 r. (przykładów rodzaju męskiego i nijakiego brak); są tu tylko formy nieściągnięte.

DOPEŁNIACZ: *mého* n 1 r., *swého* m 8 r. i n 5 r., *swej* 7 r. || *swojój* 1 r. Przykłady: (*łoża*) *mého* Wz; (*męża*) *swého* Wz, (*dowcipu*) *swého* Pij, (*panię*) *swój* Wz, *swej* (*poczciwości*) Wr, (*dusze*) *swojój* Wz, (*szcześcia albo mniemania*) *swého* Wr, *swého* (*mniemania*) Cz, *przewieść swého praktykami nie mogą* Wr 35/6.

CELOWNIK: *swemu* m 1 r. i n 1 r. (w sumie 2 r. – oba zapisy bez kreski!), *swój* 3 r.; są tu tylko formy ściągnięte. Przykłady: *Máchometowi swemu je poświęcił* Wr 26/3, *przyrodzeniu swemu jáwną niechuc okázuje* Pij Cv/7, (*powieści*) *swój* Wr, (*ojczyźnie*) *swój* Wr.

BIERNIK: *mój* 1 r., *swého* 5 r. || *swój* 1 r., *swoje* 1 r. || *swé* 3 r., *swoję* 4 r. || *swą* 3 r. Przykłady: *mój* (*ród*) Wz, (*slugę*) *swého* Wz, (*Syná*) *swého* Wr, *swého* (*ándroginá*) Wz, *ná swého* Wr, *swój* (*urząd*) Wr, (*stworzenie*) *swoje* Wz, (*zelżenie*) *swé* Wz, *w swoją* (*hrubą*) Cz, (*wolę*) *swoję* Wr, (*chwiałę*) *swą* Wr, *swą* (*powinność*) Pij.

NARZĘDNIK: *twą* 1 r., *swym* m 1 r., *swoim* n 1 r. || *swym* n 2 r., *swoją*

1 r. || *swą* 2 r. Przykłady: *swym (postępkim) Wr, swoim (przezwickim) Cz, swym (obżárstwem) Pij, swym (pijánstwem) Pij, (ráda) swojá Pij, swą (ręką) Wz, (náuka) swą Wr.*

MIEJSCOWNIK: *twym* 1 r., *swym* 1 r., *swój* 6 r.

WOŁACZ: *mój* 3 r. Przykład: *mój pánie Wr.*

Liczba mnoga

MIANOWNIK: *twoi* 1 r. Przykład: *(krewni) twoi Wz.*

DOPELNIACZ: *swoich* 2 r. || *swych* 6 r. Przykłady: *(niedostátków) swoich Pij, swych (praw, uchwał) Wr.*

CELOWNIK: *swym* 5 r.

BIERNIK: *swé* 1 r., *swoje* 1 r. || *swojé* 1 r. Przykłady: *(posły) swé Wz, swoje (skárby) Wz, (imioná) swojé Cz A4v/13.*

NARZĘDNIK: *swymi* 2 r.

Odmiany zaimków dzierżawczych *nasz* i *wasz* ze względu na brak form obocznych tu nie omawiam.

WYBRANE ZAGADNIENIA ODMIANY INNYCH ZAIMKÓW

W grupie pozostałych zaimków zwraca uwagę duża zbieżność ich odmiany z odmianą przymiotnikową (zob. s. 46n).

MIANOWNIK liczby mnogiej

Formy osobowe: *ci* 8, *drudzy* 1, *inszy* 2, *którzy* 17, *nászy* 6, *sámi* 8, *tácy* 6, *wszyscy* 11. Przykłady: *do Dunájá część, drudzy ku zachodu Cz B2v/6, bo Hunni inszy są Cz B2v/4, poetów ... , którzy ... włádác mogą Wr 39/11, krojnikarze nászy podawáją Cz A4/15, sami zły przykład ... dáją Wr 31/14, gdzieby byli tácy ludzie nie rządžili Wr 26/23, ci nowi prorocy Wr 38/10, ci dwá wódzowie Cz A4/20, wszyscy sie zezwaláją Wr 19/15.* Zwracają tu uwagę formy *inszy, nászy*, w których brak jeszcze alternacji *sz* || *ś*. Poza tym uderza to, że w mianowniku liczby mnogiej zaimków osobowych mamy tylko formę *wszyscy* 11 r.; brak tu form typu *wszytcy*. W innych przypadkach zaimka *wszystek* || *wszytek* żadna z form obocznych nie ma tak wyraźnej przewagi.

Formy nieosobowe: *drugié* 1, *inszé* 1, *które* 8, *té* 5, *wszystki* 7 || *wszytki* 4 || *wszystkie* 1. Przykłady: *jáko i drugié Wr 40/21, inszé narody Cz A4/5, narody, które ... Cz A4v/22, Dwie ... przyczynie, które ... Cz B4v/23, té dwá narody Cz Bv/3, Cnotá á ukládné obyczájé, té ludzióm záchowáné jednáją Pij C3/14, wszystkie á wszystkie ziemské narody Wr 20/1, wszystkie skoro narody Cz B2/8, wszystkie ... narody Cz A4/4.*

BIERNIK liczby mnogiej

Formy osobowe: *drugie* 1, *jakie* 1, *które* 6, *tych* (?) 1. Przykłady: *drugie z miastá wygnał* Wz 142/18, *tacy ludzie rządzą, jakie tu poeta opisuje* Wr 37/15, *tych, które sobie ... za przyjaciół poczytamy, niepráwie szanujemy* Wr 21/1. Ostatni przykład (*tych*) może budzić wątpliwości, czy nie jest to czasami forma dopełniacza, wywołana wpływem przeczenia *nie*(*prawie*).

Formy nieosobowe: *inné* 1, *inszé* 1, *jakie* 1, *które* 4, *té* 8, *wszystki* 1 || *wszystki* 1, *wszystkié* 1. Przykłady: *dowcip ... , co nád inné bestyje ma* Pij Cv/13, *między inszé wróżki* Wr 40/21, *prze jakie frásunki rozumu pozbyli* Pij Cv/21, *narody, które on tu ... miánuje* Cz B2/22, *owé wszystkie jeneáloije* Cz A4/11, *té słowa głosem rzekła* Wz 139/14, *będąc ... w té kraje przychodniámi* Cz A4v/23, *iż wszystkie jednym słowem zamknę* Wr 30/18, *wszystki swoje skárby* Wz 140/17.

NARZĘDNIK liczby pojedynczej

Rodzaj męski: *inszym* 2, *jakim* 1, *którym* 2, *sámym* 1, *žadnym* 3.

Rodzaj nijaki: *czym* 7, *inszym* 2, *jakim* 2 || *jakim* 1, *którym* 1, *nászym* 1, *tym* 16. Przykłady: *nieszczęściem jakim* Wr 27/17, *z jakim ... odpowiadaniem* Wr 21/18; *z jakim niebezpieczeństwem* Wr 33/24.

NARZĘDNIK liczby mnogiej

Formy: *inszymi* 4, *jamiémi* 2, *któremi* 2, *nászými* 1, *tými* 2, *wszystkimi* 1. Przykłady: *między inszymi* Wz 135/15, *z jamiémi swary* Wr 21/18, *tými fárbámi, któremi było, odnowić zániedbał* Wr 27/6, *starych obyczajów, któremi ... rzecz rzymska stoi* Wr 27/10, *Nászými bowiem występy ...* Wr 27/16, *pismo ... wykrésłone temi słowy* Wr 40/11, *przed wszystkimi stánqwszy* Wz 138/10.

Zaimek *co* – biernik

Formy: *co* 22 r., *-cz* 3 r. Przykłady: *ná co sie i Sátyr skárży* Wr 26/11, *zá co by sie spráwnie wstydác mieli* Pij C/16; *i przécz sie o nie boję* Wr 40/23, *przécz by go slusznie káždy miłowác miał* Cn B4/8, *pytał jój, co by zacz była* Wz 141/4.

Odmiana zaimka *się*

Formy: dopełniacz *siebie* 6 r., celownik *sobie* 27 r., biernik *się* 4 r. || *się* 1 r., narzędnik *sobą* 13 r., miejscownik *sobie* 8 r. Przykłady: *do siebie* Wz, *z siebie* Wr, *i sam siebie zápomniéc musi* Pij Cv/2, *równi sobie*

Wz 138/16, *przypátrzymź sie ... sámi sobie* Wr 21/14; *wziął przed sie* Wz 138/22, *sámismy ná sie ... obrociłi* Wr 22/9, *i człowiekiem się rad widzi* Pij Cv/10; *w drogę z sobą niośłá* Wz 136/20; *chcąc ... po sobie pokázác* Wz 136/14, *wiele w sobie zámyka* Cn B3/6.

ODMIANA CZASOWNIKÓW

Zostaną tu omówione wybrane zagadnienia, związane przede wszystkim z budową form poszczególnych czasów i trybów, poza tym zagadnienia szyku poszczególnych elementów w formach złożonych czasownika, też inne pojedyncze zjawiska.

1. CZAS TERAŹNIEJSZY

W opisie form czasu teraźniejszego czasowników niedokonanych, a także form czasu przyszłego czasowników dokonanych trzeba zwrócić uwagę przede wszystkim: 1) na miejsce końcówek osobowych czasownika *być*, 2) na formę końcówki 1 osoby liczby mnogiej oraz 3) na różne kwestie szczegółowe.

1. Wszystkie końcówki 1 i 2 osoby liczby pojedynczej oraz 1 osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego czasownika *być* znajdują się z reguły na drugim miejscu w zdaniu, oczywiście wtedy gdy są one oderwane od czasownika, ale jest to sytuacja typowa. Jest zresztą interesujące, że w odmianie czasu teraźniejszego czasownika *być* forma *jest-* pojawia się (oczywiście poza 3 osobą liczby pojedynczej i poza *są* w 3 osobie liczby mnogiej) zupełnie wyjątkowo — tylko wtedy, gdy zdanie zaczyna się od tej właśnie formy; jest to więc pozycja składniowa nacechowana. Poza tą jedyną sytuacją mamy „elipsę” formy *jest-*. Być więc może, że między formami „pełnymi” typu *jestem* a formami „zredukowanymi” typu *-em* zachodzi opozycja podobna do tej, która zachodzi między zaimkowymi formami pełnymi, ortotonicznymi, typu *jego* a formami zredukowanymi, enklitycznymi, typu *go*. Oczywiście w opozycji typu *jestem* : *-em* formy krótkie są formami w pewnym sensie pierwotnymi, a formy długie typu *jestem* są formami wtórnymi. W opozycji zaimkowej jest odwrotnie. Przykłady:

1 osoba liczby pojedynczej: *Jestem Tymoklija, siostrá Teágenowá* Wz 141/5; *Nie jednociem ja sam táki, mój pánie* Wr 19/7, *Ále cóź to rzeczypospolitej szkodzić ma, żem ja ábo lákomy, ábo utrátny?* Wr 31/17, *iź wiém, żem od mądrych dáleko* Wr 41/15;

2 osoba liczby pojedynczej: *Tymeś więtszej kaźni godzien, żeś i bliźnięgo obráził* Pij Cv/18, *masz miejsce okazać się, jeśliś mu przyjacielelem* Cn B4v/8, *bo pochłébce, pókiś w szczęściu, ... cię nąszládają* Cn B4/9;

1 osoba liczby mnogiej: *Názbytechmy bezpieczni* Wr 36/16, *Toś już powiedział i wywiódl, żeśmy Polacy we złej toni* Wr 41/3. Wyjątkowo inaczej (co do szyku): *bo z przyrodzenia wszycysmy ku złości skłónni* Wr 30/21.

W 1 osobie liczby mnogiej czasownika *być* wystąpiła 2 razy końcówka *-smy* i raz końcówka *-chmy* (wszystkie przykłady z *Wrózek*).

2. Kończówki 1 osoby liczby mnogiej są w poszczególnych koniugacjach następujące:

A. U czasowników na *-am*, *-asz* występuje końcówka *-amy*: *doświadczamy* Cn, *poczytamy* Wr, *szukamy* Wr, *trzymamy* Wr, *używamy* Wr, *wysadzamy* Wr. Por. tu też *mamy* Wr (3 r.), Pij.

B. U czasowników na *-ę*, *-esz* występują: a) końcówka *-emy*: *miłujemy* Cn, *nie możemy* Wr, *szanujemy* Wr, por. też *chcemy* Wr; b) końcówka *-em*: *możem* Wr (4 r.), *obierzem* Wr, *rzeczem* Cz. Por. tu też *będziem* 2 r. w formach czasu przyszłego złożonego; por. też *będziem* 2 r. w tych samych formach czasu przyszłego.

C. U czasowników na *-ę*, *-isz* występują: a) końcówka *-im*: *musim* Pij, *odstąpił* Wr, *zwodzim* Wr; b) końcówka *-em*: *dostąpiem* Wr; c) końcówka *-ém*: *postanowiém* Wr; d) końcówka *-emy*: *siedziemy* Wr; e) końcówka *-émy*: *cierpiémy* Wz.

D. U czasowników na *-em*, *-esz* występuje zakończenie *-émy*: *rozumiémy* Wr, *nie wiémy* Wr, *wiémy* Wr.

3. Z kwestii bardziej szczegółowych w formach odmiany czasu terazniejszego warto zwrócić uwagę na następujące:

A. Czasownik *pomnieć* ma formę 3 osoby liczby mnogiej *pomnią*: *wszystko pomnią, co sie wczorá działo* Pij Cv/16.

B. Czasownik *przypomnieć* ma 1 osobę liczby pojedynczej *przypomnię*: *iż ná ten czas to sámó przypomnię* Wr 28/14, *to przypomnię, że ...* Wr 39/15.

C. Bezokolicznikowi *słychać* odpowiada forma osobowa *słyszysz*: *co więc ode mnie i od inszych w kościele słyszysz* Wr 23/3; por. tu też *żeś słychał* Wr 39/24.

D. Czasownik *rosć* występuje w 3 osobie liczby mnogiej w postaci *rosą*: *miástá ... ná zgodzie ... rosą* Wr 21/11, *zbytek i utrąty rosą* Wr 30/16. W 3 osobie liczby pojedynczej mamy: *zá niedbáłstwem przelożonych roście contemptus legum* Wr 31/4.

E. Czasownik *ślać* ma w 3 osobie liczby pojedynczej formę *ściele*: *tá jedná cnotá wszytkim innym dróge ściele* Pij C3/2, *pátrzaj dáléj, jáko sie drógá ku złému ściele* Wr 36/1.

2. CZAS PRZESZŁY

Omawiając formy czasu przeszłego, trzeba przede wszystkim zwrócić uwagę na miejsce końcówek osobowych. Typowa jest sytuacja taka, że końcówka osobowa występuje przed formą podstawową czasownika, lokując się na drugim miejscu w zdaniu.

Przykłady końcówek ruchomych w liczbie pojedynczej: *zá czym pewny upadek, jákom to z przodku okazał* Wr 25/22, *które – jákom powiedział – już jeno jedno było zostało* Wr 40/9, *To, com rozumiał ... , wszytkom powiedział* Wr 40/24, *który – jákom wysszej powiedział – przeprowadził się przez Dunaj* Cz B/18; *Toś już powiedział i wywiódł* Wr 41/2; *Tymeś wiétszėj kaźni godzien, żeś i bliźniégo obráził, i k temu, žeś się upił* Pij Cv/19, *Ále mi podobno rzeczesz : „U Włochóweś tego náwykl”* Pij C3/18.

Przykłady końcówek ruchomych w formach liczby mnogiej: *ludzie ... wobec mówią, żeśmy zginęli* Wr 19/10, *ázasmy już tego gruntu rzeczypośpolitéj nászej ... nie poruszyli?* Wr 21/16, *sámismy ná sie zá tym roztárgnieniém obroćili* Wr 22/10, *ná co sie i Sátyr skárży, żeśmy stárych á chwalebnych obyćzájów odstápiłi* Wr 26/12, *bysmy go ták láčno zásię dostáć mogli, jákosmy go stráćili* Wr 37/1, *álbosmy jeden náród z Czechy byli á zá czásem się roztárgnęli* Cz B2v/10, por. też (po spójniku i): *i jam sie námówił, i tyś sie náśluchał* Wr 41/18.

Wyjątkowa jest sytuacja, że końcówka osobowa występuje po formie podstawowej czasownika: 1 raz, gdy czasownik stoi na początku zdania, i 1 raz, gdy czasownik znajduje się na dalszym miejscu w zdaniu: *roztárgnęłismy sie ná dziwné i rozmáité wiáry* Wr 21/23, *á miásto tego jéłismy sie zbytków* Wr 26/13.

W cytowanych wyżej przykładach w formach 1 osoby liczby mnogiej występuje 9 razy końcówka *-smy* i 1 raz końcówka *-chmy*.

Szczególne sytuacje są w zdaniu, w którym w orzeczeniu brak końcówki 1 osoby liczby mnogiej, a oczywistość co do osoby wynika z formy czasu teraźniejszego w zdaniu poprzedzającym: *rzczyypośpolitá słowy tylko trzymamy, ále rzeczą już stráćili* Wr 27/18; poczynając od JK6A tekst ma formę poprawniejszą: *jużesmy ją stráćili*.

3. CZAS ZAPRZESZŁY

Czas zaprzeszły jest zbudowany z form czasu przeszłego czasownika *być* i formy imiesłowu przeszłego czynnego odpowiedniego czasownika. W opracowanych tekstach wystąpił on 10 razy: 9 razy we *Wrózkach* i 1 raz we *Wzorze pań mężnych*.

Szyk elementów składowych czasu zaprzeszłego jest z reguły następujący: forma czasu przeszłego *być* + forma imiesłowu.

Przykłady: *Á iż sie w nim pospołu było zeszło i niepowściągliwość, i łakomstwo Wz 136/8, jużem był chciał przestać Wr 39/23, Gdzieś mię to była fortuná ná té czasy zachowała Wr 33/5, poki sie był z mnistryrá w ministrá nie przewierznął Wr 38/15, iż był jednę stronę do swého instrumentu przyczynił Wr 39/5, niżli ją był nieboszczyk biskup Czárnkowski odnowił Wr 40/4, już jeno jedno było zostało Wr 40/10, jeno jednému królowi miejsce było zostało Wr 40/16.*

Jedyny wyjątek o szyku odwrotnym jest następujący: *Opátrzyli to byli dobrze przodkowie nászy Wr 36/1.*

4. CZAS PRZYSZŁY ZŁOŻONY

Czas przyszły złożony tworzy się, wyłącznie od czasowników niedokonanych, przez dodanie do formy czasu przyszłego czasownika *być*: a) bądź bezokolicznika odpowiedniego czasownika, b) bądź formy imiesłowu przeszłego czynnego odpowiedniego czasownika.

Przykładów na czas przyszły złożony jest w opisywanych tekstach w sumie 16 (13 z *Wrózek* i 3 z *Pijaństwa*), w tym 10 z bezokolicznikiem i 6 z imiesłowem. Rozkład tych form jest charakterystyczny. Formy z imiesłowem występują tylko wtedy, gdy podmiot jest w liczbie pojedynczej rodzaju męskiego (6 r.): *Będę grał ná lutni Wr 34/6, będę cie ząwždy rad słuchał Wr 41/21; Co będziesz czynił Wr 34/5, będziesz chciał o tym mówić Wr 41/19; będzie utráty nągradzał Wr 33/17, będzie mógł mówić Wr 37/17.* Kolejność poszczególnych członów tak zbudowanego czasu przyszłego jest zawsze taka sama: forma osobowa czasownika posiłkowego *być* + forma imiesłowu, np. *będę grał, będziesz czynił, będzie nągradzał.*

Jedyny wyjątek, gdy przy podmiocie męskim (w liczbie pojedynczej) czas przyszły ma w swym składzie formę bezokolicznika, jest następujący: *po sobie mieć będę Pij C/14.* Tutaj bezokolicznik znajduje się przed słowem posiłkowym.

Przy podmiocie w liczbie mnogiej (9 r.) drugim składnikiem czasu przyszłego jest zawsze bezokolicznik: *Bogá wyznawác i słuchać będziem*

Wr 23/8, *będziem li go chcieć wszyscy słuchać?* Wr 36/7, *kilká mieć będziem* Wr 36/12, *tóż go szukać będziem* Wr 36/18; *przedsię źle czynić nie będą* Wr 24/23, *tych dróg będą chcieć szukać* Wr 34/25, *będą nam też służyć* Wr 37/3, *rádzi słuchać będą* Pij C/8, *Á będą li się z cnotą ... zgadzać* Pij C3/25. Pozycja owego bezokolicznika jest różna. 4 razy występuje on po formie osobowej czasownika *być* i 5 razy przed formą osobową czasownika *być*. Przed formą osobową czasownika *być* znajduje się też bezokolicznik *mieć* z przykładem wymienionym wcześniej: *po sobie mieć będą* Pij C/14.

Sytuacja pod względem rozkładu w formach czasu przyszłego form z imiesłowem i bezokolicznikiem jest w zasadzie zgodna z tą, którą stwierdził K. Nitsch⁵ dla współczesnych gwar małopolskich i mazowieckich.

5. TRYB ROZKAZUJĄCY

Formy trybu rozkazującego w ogólnych zarysach są zgodne z dzisiejszymi; różnią się jedynie w szczegółach.

Forma 2 osoby liczby pojedynczej ma postać różną, zależną od typu koniugacyjnego czasownika:

a) końcówka *-ø* jest poświadczona w następujących formach: *Strzeż Wr, powiedźże Wr, sie ... pożał Wr, sie ... przypátrż Wr, zostań Cn*; tu por. też formę *daj Wr* 3 r. i *cukruj Pij*;

b) końcówka *-i* wystąpiła wyjątkowo (po grupie spółgłoskowej): *pomni Cn*;

c) końcówkę *-j* mamy w następujących przykładach: *chowaj Wr, pátrzaj Wr, słuchaj Wr, słuchajże Wr, uchowaj Wr*.

Forma 3 osoby jest opisowa. W jej skład wchodzi partykuła *niech* || *niechaj*: *niech się ... stára Cn, niechaj czyta Wz, niechaj będzie Wr, niechaj ... sądzi Pij*; w liczbie mnogiej: *niechaj powiedzą Pij*.

Poza tym wystąpiły tylko formy 1 osoby liczby mnogiej: *słuchajmy Wr, przypátrzymyź sie Wr, wróćmy sie Wr*.

6. TRYB PRZYPUSZCZAJĄCY

Jest to forma czasownika zbudowana z opatrzonej końcówkami osobowymi cząstki *by* i formy imiesłowu przeszłego czynnego odpowiedniego czasownika. W opisywanych tekstach wystąpiła ona bardzo częs-

⁵ K. Nitsch, *Tajemnice polskiego czasu przyszłego złożonego*, „Język Polski” XXXVI, 1956, s. 190–196.

to: ogółem 118 razy. Jest rzeczą charakterystyczną, że cząstka *by* z reguły występuje na drugim miejscu w zdaniu (nie liczy się tu jednak przyimka, partykuły *nie*, a zestawienie *Pan Bóg* traktowane jest jako jeden wyraz), rzadko na pierwszym miejscu (7 r.) czy trzecim (8 r.), wyjątkowo na czwartym (1 r.) miejscu w zdaniu. Będąc na drugim miejscu, łączy się bardzo często z różnymi spójnikami, głównie z *a* (39 r.), *że* (13 r.), też *jako* (10 r.), *jesli* (4 r.), *gdzie* (3 r.), *kiedy* (1 r.); ze spójnikiem *a(by)* łączy się w sposób już nierozdzielny. Przykłady:

a) na połączenie *aby*: *ále to przystojniejsza, áby ... tylko jeden żyw był* Wr 137/3, *wolą swoje nam objáwił, áby stąd był poznán i chwalón* Wr 23/5, *ále i tego nie uczynił, áby był przynamniej wizerunk jego ... zachował* Wr 27/8, *niech się o to człowiek ... stára, áby co nalepszym był* Cn B4v/16, *ábych o tym nie mówił* Wr 41/15, *Boże daj to, ábych ja sklámal* Wr 36/11;

b) na połączenie *żeby*: *żeby sie im téż w tym rozruchu co dostało* Wr 34/11, *żeby sie wiele tákich náłázło* Wr 26/6, *żeby ... podał nam jednę drogę* Wr 23/20, *żeby Lech i Czech ... z Kroácýjéj wyszedł* Cz B/24; *żebychmy nie tylko ... , ále i w dusznych rzeczách od siebie różni byli* Wr 21/23, *żebyśmy sie rychléj ná tego zgodzili* Wr 35/17;

c) na połączenie *jakoby*: *wiérz ... zda sie, jakoby z orákulum był wyrzeczón* Wr 26/21, *jakoby to nápráwić, to by mądrého rzecz* Wr 41/14, *jakoby ... zá czásem się pokazáli* Cz B2v/24, *ále i to masz ták pewną, jakobyś sam ná to pátrzał* Wr 40/2, *myślila o tym, jakoby sie ... pómścić moglá* Wz 139/4, *i tym kościoły porządné ludzióm prostym hydzą, jakoby muzyká nic dáléj sie nie ściągála* Wr 38/13, *ábys ták dawał, jakobyć zázwdy dostawáło* Cn B3v/16, *mieszájác i podbórzájác ludzi, jakoby wszystkiého zniknąć mogli* Wr 35/2;

d) na inne połączenia ze spójnikiem, zaimkiem itd.: *pilnie sie wywiádował, jesliby gdzie piéniędzy ... jákich nie zákopála* Wz 140/12, *jeslibys ty tego zbrónić nie chciał* Wz 141/12, *pytał, jesliby tám osiel ... doléżć nie mógl* Wr 32/21, *która, jesliby im kiedy groźna była* Wr 34/25; *Á gdzieby im to nie szło* Wr 35/2, *áni ludzie, gdzieby było tych obyczájów miásto nie miáło* Wr 26/22, *Kiedyby tákomy człowiek do tego tylko krésu sie brał* Wr 31/21; *o poniewoleniu téż prózno miał myśleć, póki by był Synátus żyw* Wz 138/21; *áčby żadného práwá ... do nas nie miał* Wr 35/15; *pytał jej, co by zacz była* Wz 141/4; *tym by sie nam z nimi ná sztych puścić* Wr 29/7, *chýbáby i Áláni, i Ábázgi tegóz języká byli* Cz B2v/4, *jeszcze bych je jáko tákó ciérpiał* Wr 34/7, *kto by kotwiek z nią był jechał* Wr 33/9, *którému by bezpiecznie dufác mógl* Pij C3/11, *czym by się spráwnie brzydzić mogli* Pij C3/16, *Pána Bogá by nam trzebá prosić* Wr 39/21;

e) na wystąpienie na drugiej pozycji po czasowniku: *Spytać by ich, kogo ... Wr 26/4, chciałbym od siebie ... słyszeć Wr 20/6, nie śmiałybym ja tego twierdzić Cz B2v/2, nie miałby był pan nasz dzisiejszy takich trudności Wr 33/12, mógłby się jakokolwiek cierpieć Wr 31/22;*

f) na wystąpienia na pierwszej pozycji (w dodatkowej funkcji spójnika): *By – mówię – tacy wszystko byli Wr 34/7, Boże daj to, byśmy go wždy naleźli Wr 36/19, nie widzę, byście co inszego ... odnieśli Wr 21/20, nie wiem, bych ci już co miał Wr 39/15, Boże daj to, byśmy ... zasię dostać mogli Wr 36/25, bo, by karania zniknąć mogli, grzeszyliby Wr 24/20, by dobrze i kaźni uć mogli Wr 24/23;*

g) na wystąpienia na trzeciej i czwartej pozycji (z reguły poprzedzone przez czasownik): *inaczej nie wysiedziałby sie przed nią Wr 31/7, áczby żadnego práwá ... do nas nie miał, wszákóž byłaby wždy niejaka nádziejá Wr 35/16, Z tych słów mógłby się kto ... domysłać Cz B2/20, Á moglibyśmy sie Połockiem karác Wr 36/23, Á miałyby nas hámowác práwá Wr 30/22.*

W zakresie końcówek 1 osoby liczby pojedynczej i 1 osoby liczby mnogiej trybu przypuszczającego sytuacja przedstawia się następująco: 8 r. *bych*, 4 r. *bysmy* i 1 r. *bychmy*. Poza dwoma przykładami z Cz i Pij (po jednym *bych*) wszystkie pozostałe przykłady pochodzą z *Wrózek*.

7. TRYB PRZYPUSZCZAJĄCY PRZESZŁY

Ta forma czasownika wystąpiła w opisywanych tekstach ogółem 6 razy. Jest ona połączeniem normalnej formy conditionalis z formą czasu przeszłego czasownika *być*. W tych przykładach cząstka *by* wystąpiła nie na drugim miejscu w zdaniu tylko 1 raz.

Przykłady: *bo áni ludzie, gdzieby było tych obyczajów miásto nie miáło ... Wr 26/22, nie mogłyby były ... ták długo trzymác Wr 26/24, kiedy Rzymiánie dáry brác poczęli, nie dał bych im był dłużej pánowác Wr 33/6, áby była do Włóch nie jeździła Wr 33/8, bo zá tym nie miałby był pan náš ... takich trudności Wr 33/12, ábysmy my tego były uszły Wz 141/7.*

Poza tym trzeba tu zwrócić uwagę na wystąpienie końcówki 1 osoby liczby pojedynczej *bych* i 1 osoby liczby mnogiej *bysmy*.

SŁOWOTWÓRSTWO

Słowotwórstwo jest tu potraktowane wyłącznie formalnie, bez wchodzenia w szczegóły funkcyjne formantów. Zostaną tu więc wyliczone przede wszystkim te wyrazy, w których można dostrzec dosta-

tecnie wyrazistą, choć niekiedy już trochę zatartą, strukturę słowotwórczą. Szczegóły morfonologiczne (głównie w zakresie opozycji długość – krótkość) dotyczące poszczególnych przyrostków podaję w rozdziale poświęconym morfonologii. Przytoczone po każdym przyrostku dane liczbowe są oczywiście tylko przybliżone, gdyż nie obejmują formacji, które mają mniej przejrzystą budowę.

SŁOWOTWÓRSTWO RZECZOWNIKÓW

Kilka przyrostków słowotwórczych wyróżnia się swoją aktywnością. Przede wszystkim są to przyrostki tworzące formacje o znaczeniu abstrakcyjnym (nazwy czynności, cech i in.), np. *-anie* || *-enie*, *-ość*, częściowo też *-stwo*. Inne przyrostki tworzą formacje znacznie mniej liczne. Wyliczam tu też takie formacje, przy których można mieć wątpliwości co do ich przejrzystości strukturalnej.

Po przeglądzie formacji utworzonych za pomocą poszczególnych przyrostków gromadzę także formacje, które można uważać za powstałe w wyniku derywacji paradygmatycznej.

1. Rzeczowniki na *-anie* (20), *-enie* (25), *-cie* (5)

Tego typu formacje odczasownikowe należą do najczęściej występujących w opisywanym materiale. Z reguły zachowują one pełny związek motywacyjny z podstawowymi czasownikami:

a) *granie, karanie, kochanie, malowanie, mieszkanie, miłowanie, mniemanie, nabywanie, nastanie, odpowiadanie, pisanie, podawanie, podobanie, proznowanie, rozkazanie, usłanie, używanie, zachowanie, zaniedbanie, zebranie*, może też *zdanie*;

b) *baczenie, ćwiczenie, objawienie, opatrzenie, podziwienie, poniewolenie, porozumienie, poruszenie, postanowienie, przewrocenie, przyrodzenie, rozmnożenie, roztargnienie, spuszczenie, stworzenie, uleczenie, uprzedzenie, utwierdzenie, wzgardzenie, zabawienie, zelżenie, zginienie, zgromadzenie, zjednoczenie, zniszczenie*;

c) *picie, przedsięwzięcie, przyszycie, zjęcie, życie*.

2. Rzeczowniki na *-ość* (40) i *-stwo* (20)

Formacje na *-ość* to formacje wyłącznie odprzymiotnikowe: *bezpieczeństwo, bliskość, całość, chciwość, dawność, godność, hojność, karność, krótkość, lekkość, ludzkość, majątność, mądrość, mierność, miłość, niedbałość, niemierność, niepowściągliwość, niewiadomoś, poczciwość, powolność*,

przykrość, przystojność, radość, różność, skromność, społeczność, sprawiedliwość, starość, trudność, trzeźwość, uczciwość, czynność, wątpliwość, wielkość, wilgotność, wolność, wszeteczność, złość, zwierchność; dla formacji *trzeźwość* i *zwierchność* są w opracowanym tu materiale tylko przymiotniki miękko tematowe (*trzeźwi* i *zwierzchni*), ale w XVI w. są rejestrowane też odpowiednie przymiotniki twar dotematowe.

Wśród formacji na *-stwo* mniej więcej równomiernie rozkładają się formacje odrzeczownikowe i odprzymiotnikowe. Wyraźnie odprzymiotnikowe (11 r.) to: *bezpieczeństwo, błogosławieństwo, lakomstwo, nabożeństwo, niebezpieczeństwo, niedbalstwo, obżarstwo, pijaństwo, podobieństwo, przeklęstwo, przystojność*; odrzeczownikowe (9 r.): *dobrodziejstwo, królestwo, małżeństwo, morderstwo, państwo, pochlebstwo, siroctwo, starostwo, towarzystwo*. W kilku wypadkach mamy obcięcie w podstawie, np. w formacjach *obżarstwo, małżeństwo, pochlebstwo*, w innym sensie też *starostwo*; w jednym wypadku wystąpił intermorf *-e(w)-*: *królestwo*. *Pochlebstwo* mogłoby być interpretowane też odczasownikowo (od *pochlebiać*), ale motywacja czasownikowa byłaby tu izolowana.

Od dwóch podstaw przymiotnikowych zostały utworzone oboczne rzeczowniki na *-ość* i *-stwo*: *bezpieczność* i *bezpieczeństwo, niedbałość* i *niedbalstwo*.

3. Rzeczowniki na *-ek* i *-ka*

Najliczniejsze są tu formacje, które można interpretować odczasownikowo: *postępek, ucinek, uczynek, upadek, wstępek, związek*; podobnie jestem skłonny interpretować rzeczownik osobowy *wieszczek* (*wieszczyć*), może też, już zleksykalizowany, *kłębek* (od *kłębić się*?). W pewnym sensie do odczasownikowych (z intermorfem *-t-*) można zaliczyć też formacje *datek* i *podatek*, może również *początek*.

Formacje odrzeczownikowe widzę w wyrazach *nowotek* i *przodek*. Deminutywów apelatywnych na *-ek* w opracowywanych tekstach nie ma, występują tu jedynie 2 zdrobniałe nazwy własne: *Laszek* i *Leszek*.

Formacji na *-ek* wyraźnie odprzymiotnikowych nie ma, ale niektóre z tych formacji można tłumaczyć jako derywaty od przymiotników na *-ny* || *-ni* z odpowiednim ucięciem tego morfemu. Tak właśnie można by interpretować rzeczowniki: *dostatek, ostatek, porządek, spółek, zbytek* i osobowy *potomek*.

Formacje na *-ka* są pojedyncze: odczasownikowe *wrózka* i *wymówka*, może też *wzmianka*. Poza tym są, już (od dawna?) niemotywowane, *dziewka* i *matka*.

4. Rzeczowniki z innymi przyrostkami

Inne przyrostki tworzą również niezbyt liczne formacje. Wymieniam je alfabetycznie (co do szczegółów morfonologicznych zob. rozdział poświęcony morfonologii):

- ak: *Polak, Słowak*;
- anin: *dworzanin, krześcijanin, poganin, Rzymianin, ziemianin*;
- arnia: *drukarnia, piekarnia*;
- arz: *gospodarz, krojnikarz, por. też cesarz*;
- ba: *ciężba, liczba, prośba, służba, tu w pewnym sensie też hańba*;
- ca: *mężobójca, pochlebca, rozsiewca, skażca*;
- ciel: *przyjaciel i nieprzyjaciel*;
- da (?): *krzywda, prawda*;
- ec: *kupiec; młodzieniec, myśliwiec, oźralec*;
- eń: *przychodzień*; może tu też *więzień* (jeżeli to nie od imiesłowu *więziony*);
- ica: *połowica, ziemica, pewno też (już zleksykalizowana) granica*;
- (nic)a: *niewolnica*;
- ik: *wierszyk*;
- (n)ik: *pomocnik, zakonnik*;
- ina: *nizina*;
- isko: *ognisko, przezwisko*;
- izna: *macierzyzna, ojczyzna, trucizna*;
- nia: *studnia*;
- nica: *łożnica, obietnica*;
- oć: *dobroć*;
- ota: *cnota, niecnota, sromota*;
- un(e)k: *frasunek*; tu w pewnym sensie też *wizerunk*.

5. Derywaty paradygmatyczne

Stosunkowo liczną grupę rzeczowników stanowią takie, które różnią się od odpowiednich czasowników – przy tym samym (z uwzględnieniem alternacji) temacie słowotwórczym – tylko paradygmatem fleksyjnym: rzeczownikowym (np. *chwał-a, -y, -e . . . , gwałt-ø, -u, -owi . . .*) w odróżnieniu od czasownikowego (np. *chwał-ę, -isz, -i . . . , gwałc-ę, -isz, -i . . .*). Przeważnie są to rzeczowniki o odmianie żeńskiej (25 r.), rzadziej – o odmianie męskiej (18 r.), np.:

a) bez morfemów przedrostkowych: *chwała, groza, miara, mowa, rada, służa, wiara*; tu zaliczyłbym też – już odpowiednio zleksykalizowane – *zbroja, zdrada; dziw, gwałt, ród, rząd (i nierząd), strach, swar*; może też *skarb, sposób i znak*;

b) z morfemami przedrostkowymi: *naprawa, nauka, odmiana, pomsta, przyczyna, przygoda, rozpusta, skaza, sprawa, uchwała, utrata, zabawa, zapłata, zgoda, zguba, zwada; obiad, ogród, okup, przykład, rozruch, rozterk, wykład, zachód.*

Stopień i charakter motywacji tych wyrazów z odpowiednimi czasownikami jest oczywiście różny. Przy części tych formacji można widzieć dodatkową motywację przymiotnikową, np. *rozpusta, utrata, zgoda.*

SŁOWOTWÓRSTWO PRZYMIOTNIKÓW

Przyrostek *-ny*

Przyrostek *-ny* w opisywanym materiale występuje najczęściej. Tworzy on przymiotniki zarówno od rzeczowników, jak i od czasowników.

Odrzeczownikowo można interpretować następujące formacje: *cudny 1, duszny 2, dziwny 3, główny 1, haniebny 1, jawny 2, krewny 2, ludny 1, mężny 1, mierny 1, mocny 1, obronny 1, potrzebny 3, poważny 2, prawny 1, pułnocny 1, rozpustny 2, sławny 2, sromotny 1, spokojny 1, trudny 3, utratny 4, ważny 1, wieczny 2, wierny 1, wewnętrzny 2, występny 3, znaczny 3, żalostny 1.*

Odrzeczownikowo należałoby interpretować też formy podstawowe niektórych przymiotników na *nie-*, a więc *niewdzięczny 1, niewinny 2, niezwyyczajny 1.*

W przymiotniku *chwalebny* może już mamy – z punktu widzenia opisowego – przyrostek *-ebny*; w Sł. XVI rzeczownik *chwalba* nie jest notowany.

Wyrażenie przyimkowe należałoby widzieć w podstawie takich przymiotników na *-ny*, jak: *bezpieczny 1, doczesny 2, porządny 4, postroenny 4, powszechny 1, por. też niepobożny 1.*

Czasownikową podstawę należałoby widzieć w takich formacjach na *-ny*, jak: *baczny 3, dziedziczny 1, groźny 1, łagodny 1, nieodmienny 1, posłuszny 2, przedajny 1, przychylny 1, przystojny 4, skłonny 1, słuszny 2, układny 1, ułomny 1, władny 1.*

Przy niektórych przymiotnikach wymienionych w grupie odrzeczownikowej i odczasownikowej można się zastanawiać, czy nie należy ich interpretować odwrotnie lub potraktować jako podwójnie motywowane, por. *utratny, wierny, występny; posłuszny, układny* itd.

Spora grupa przymiotników na *-ny* to przymiotniki w zasadzie niemotywowane. Do takich można zaliczyć: *dawny, jasny, pełny, pewny (?), piękny, roztopny, równy, skromny, własny* itd.

Przyrostek *-ski*

Jest to przyrostek tworzący przymiotniki od dwu dosyć wyraźnie zarysowanych grup podstaw. Jedna grupa przymiotników na *-ski* jest tworzona od rzeczowników męskoosobowych: *gospodarski, krześcijański, męski, nieprzyjacielski, pański, pogański, prorocki, rycerski* oraz — już z intermorfem *-ew-* czy *-ow-* — *królewski* i *ojcowski*.

Druga duża grupa przymiotników na *-ski* ma w swej podstawie nazwy geograficzne — nazwy miast lub państw, np. *gdański, rzymski, wenecki* oraz *czeski, macedoński, polski, włoski*. Przymiotnik *grecki* motywuje się przez nazwę etniczną *Greki*, a *słowiański* przez *Słowianie*; podobnie zresztą można interpretować przymiotniki *czeski* i *włoski*.

W przymiotniku *gnieźniński* występuje przyrostek rozszerzony *-eński*.

W dwu przymiotnikach na *-ski* widoczna jest podstawa „topograficzna”, będąca nazwą określonej „przestrzeni”: *ziemski* oraz *niebieski* (od tematu *niebies-*). Przymiotnik *cudzoziemski* można tłumaczyć podwójnie: od podstawy osobowej *cudzoziemiec* lub od wyrażenia *cudza ziemia*.

Przyrostek *-ow-*

Poza przymiotnikiem *domowy* pozostałe w tej grupie są utworzone od podstaw osobowych. Od podstawy osobowej apelatywnej jest utworzony *tyrannów*, a od nazw własnych są utworzone *Ápollinow-*, *Áleksandrow-*, *Ennijusow-*, *Mojżeszow-*, zresztą w tekście występują one wyłącznie w formie dopełniacza liczby mnogiej lub dopełniacza liczby pojedynczej odmiany złożonej, np. *hetmánów Áleksándrowych Wz, miejsca Mojżeszowego Wz*.

Przyrostek *-(li)wy*

Przyrostek *-iwy* i jego rozszerzony wariant *-liwy* są dosyć produktywne. Odczasownikowo można tłumaczyć przymiotniki: *chciwy, poczciwy, uczciwy*, odrzeczownikowo: *prawdziwy*, poza tym *dobrotliwy, wrzodliwy*, zapewne też *gniewliwy, zwaardliwy*. Formację *osobliwy* może należałoby tłumaczyć przez przymiotnik *osobny*. Niemotywowany jest przymiotnik *sprawiedliwy*, który tkwi w poświadczonym w opisywanym tekście derywacie na *nie-*: *niesprawiedliwy*.

Inne przyrostki: *-i, -awy, -isty, -ity, -owaty, -owny, -ejszy*

Derywaty utworzone tymi przyrostkami występują rzadko. Z reguły tworzą przymiotniki od podstaw rzeczownikowych:

biskupi, człowieczy;

krwawy, laskawy;

ojczysty;

znamienity (od *znamię?*);

trędowaty, por. też *powinowaty* (od *powinien?*);

gruntowny.

Przymiotniki *dzisiejszy* i *terazniejszy* należałoby interpretować od-przysłówkowo; w tym ostatnim tkwi dość zagadkowy intermorf *-ń-*.

Niemotywowane są przymiotniki *bogaty, pospolity, rozmaity*.

SŁOWOTWÓRSTWO CZASOWNIKÓW

Zostaną tu wyliczone czasowniki według formantów, które je tworzą. Uwzględniam zarówno formanty przyrostkowe (i alternacyjne), jak i przedrostkowe. Funkcje formantów przyrostkowych zostaną zasygnalizowane tylko w sposób ogólnikowy. Czasowniki z przedrostkami zostaną tylko wyliczone. Na temat alternacji długa–krótka w poszczególnych formach czasownikowych zob. uwagi w rozdziale Morfonologia na s. 28. Przytoczone (w nawiasie) dane liczbowe są oczywiście tylko przybliżone i uwzględniają zarówno formy w danej grupie pewne, jak i wątpliwe.

1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA FORMANTÓW ALTERNACYJNYCH I PRZYROSTKOWYCH

Czasowniki z alternacją (7)

Alternacja w obrębie rdzenia czasownikowego występuje w kilku czasownikach. Samogłoska kontynuująca długą charakteryzuje formę wielokrotną: *nazywać się, przeżywać, zamykać, poczynać, wspominać, popierać, umierać*. Por. też wyżej (Morfonologia, s. 28) o typie *nagradzać* (z *a* pochyłonym).

Czasowniki na *-wa-ć* (13)

Są to stosunkowo liczne czasowniki o charakterze wielokrotnym. Ich podstawowy temat (na ogół rozszerzony przedrostkami) jest zawsze jednosylabowy. Należą tu czasowniki, które w podstawie mają bezokoliczniki na *-ać, -eć, -yć*: *dawać, podawać, dostawać, przestawać, zostawać,*

wyznawać, tu też dają *obawać się* (od *bać się*); *miewać*, *spodziewać się*; *bywać*, *dobywać się*, *używać*. Osobno trzeba zwrócić uwagę na czasownik *zachow-y-wa-ć się*, gdzie mamy do czynienia już z przyrostkiem *-y-wa-ć*.

Czasowniki na *-owa-ć (-uj-)* (28)

Czasowniki wielokrotne na *-ować (-uj-)* tworzone są od czasowników na *-ać*, *-ić* i pojedynczych innych: *okazować*, *ukazować*, *wskazować*, *opisować*, *obietować*; *naprawować* (por. też *naprawiać*), *przyprawować*, *sprawować*, *przypatrować się*, *zastępować*, *występować się*, też *dziwować się*; *najdować się*, *przyjmować*, *wywiadować się*.

Bezokolicznikowe *-ować* jest tu w zasadzie zrekonstruowane na podstawie form czasu teraźniejszego na *-uj-*. Jedynie dla czasowników *dziwować się*, *występować* i *wywiadować się* poświadczono są formy czasu przeszłego na *-owa-*.

Czasowniki na *-ować* tworzone są też od podstaw rzeczownikowych: *cukrować*, *mianować*, *mordować*, *panować*, z zatartą motywacją chyba również *budować*. *Miłować* to zapewne formacja odprzymiotnikowa, a *naszladować* można by wyprowadzać od wyrażenia przyimkowego. Zapewne bezpośrednio od obcych czasowników są tworzone (*po*)*hamować*, *malować*, *ratować*, *wakować*, *wotować*.

Inne czasowniki na *-ać* (41)

Pewna część czasowników wielokrotnych na *-ać* ma w swej podstawie czasowniki na *-ić*: *domyślać się*, *dopuszczać*, *doświadczać*, *naprawiać* (por. też *naprawować*), *pobudzać*, *przyplacać*, *stawiać*, *wysadzać się*, *wzgardzać*, *wzruszać*, por. też *wieszać się*, może i *wstydać się*.

Gdy w podstawie czasownika na *-ić* występuje samogłoska *-o-* czy *-ó-*, to w derywatach wielokrotnych wymienia się ona na *-a-* pochylone: *nagradzać*, *sposabiać*, *zbraniać się*, *zezwałać się*, *zgadzać się*, *powtarzać*, ale *wywracać* (z *-a-* jasnym; 3 osoba czasu teraźniejszego – *wywraca Wr*) i *podborzać* (bez zmiany *-o-* w *-a-*).

Wiele czasowników wielokrotnych na *-ać* wchodzi w relacje z czasownikami innego typu:

a) *przestrzegać*, *uciekać się*, *upadać*; z alternacją: *pomagać*; por. też *zabiegać*; tu zaliczyłbym również *-kładać* z przedrostkami *po-*, *wy-*, *s-*, *za-*, także *ogłądać się*;

b) *odpowiadać*, *opowiadać*, *powiadać*, *siadać* (też z przedrostkami *o-*, *za-*), tu pewno i *słyszać*, może też *patrzeć*;

c) *mijać*.

Jedynym przykładem na *-ać* o podstawie nominalnej jest odliczebnikowe (*zjednać*, może *sprostać*).

Czasowniki na *-nąć* (18)

Przyrostek *-nąć* tworzy na ogół czasowniki dokonane: a) *kłęknąć*, *minąć*, *stanąć*; *zawinąć*, *zniknąć*, *tknąć* (*się*), *zamknąć*; może tu też *władnąć* (*– władać*); b) *zgasnąć* (*– zgasić?*), *zginąć* (*– zgubić?*), może tu też *nawyknąć* (*– nauczyć się?*) i *zwyknąć*.

Formant przedrostkowo-przyrostkowy można widzieć w takich czasownikach, jak *potargnąć* i *roztargnąć* (*– targać*), *przewierzgnąć się* (*– wierzgać?*), *wyczerpnąć* (*– czerpać*), *złęknąć się* (*– lękać się*).

Raczej wyjątkowo występują czasowniki niedokonane na *-nąć*: *ciągnąć*, *puchnąć*. Trudno wskazać podstawę derywacyjną tych czasowników. Może wywodzą się z odpowiednich form przedrostkowych.

Czasowniki na *-eć* (16)

W tej klasie formalnej występują przede wszystkim czasowniki o charakterze duratywnym. Część z nich wchodzi w relacje z innymi czasownikami: *klęczeć*, *siedzieć*, *słyszeć*, *widzieć*, poza tym: *boleć*, *cierpieć*, *dzierżeć*, *musieć*, *patrzeć*, *wiedzieć*, *wisieć*; może tu też *należać*, *zależać*.

W pojedynczych wypadkach czasowniki na *-eć* są tworzone od przymiotników: niedokonane *niszczyć* (od *niski?*) i *tępieć* (*– tępy*), dokonane: *osłabić*. Czasowniki te mają charakter receptywny.

Czasowniki na *-ić* (27)

Spora czasowników na *-ić* wchodzi w relacje z odpowiednimi rzeczownikami, rzadziej z przymiotnikami, choć kierunek relacji nie zawsze jest oczywisty, jak też i charakter związku semantycznego. Por. tu np. bezprzedrostkowe *brzydzić się*, *chlubić się*, *chwalić*, *chybić*, *grozić*, *grzeszyć*, *gwałcić*, *myśleć*, *radzić*, *rządzić*, *sądzić*, *skarżyć*, *służyć*, *stracić*, *stroić*, *utracić*, *wierzyć*, *wozić się*, *znaczyć się*; z przedrostkami: *objawić*, *obrócić*, *odnowić*, *ogłodzić*, *ogłosić*, *pomścić się*, *ubezpieczyć się*, *uśmierzyć*.

2. FORMANTY PRZEDROSTKOWE

Ponieważ odpowiedni opis funkcyjny tych przedrostków nie wchodzi tutaj w rachubę, poprzestaną tylko na zestawieniu czasowników z danymi przedrostkami w porządku alfabetycznym. Kolejne przedrostki ułożone są w porządku frekwencyjnym.

Nie traktuję jako przedrostkowe tych czasowników, z reguły niedokonanych, które należy interpretować jako derywowane od odpowiednich czasowników dokonanych (z przedrostkami), np. *okazować* (od *okazać*), *przypatrować się* (od *przypatrzeć się*), *zastępować* (od *zastąpić*). Traktuję jednak jako przedrostkowe te, które mogą wchodzić (również) w relacje z formami bezprzedrostkowymi odpowiednich czasowników, np. *wnosić* (bo jest *nosić*).

Do grupy czasowników z przedrostkami zaliczyłem ostatecznie też te wszystkie wątpliwe pozycje, na ogół w XVI w. już mniej czy bardziej zleksykalizowane, w których przedrostka nie da się, przynajmniej ze stanowiska dzisiejszego, wyodrębnić; może jednak w XVI w. odczuwanie tych struktur przedstawiało się inaczej.

Umieszczona przy każdym przedrostku liczba wskazuje na przybliżoną ilość czasowników z danym przedrostkiem.

Czasowniki z przedrostkiem *po-* (40)

Wszystkie – poza kilkoma – są czasownikami dokonanymi: *pobić*, *pocieszyć*, *poczytać*, *podrapać*, *pohamować*, *poimać* i *pojąć*, *pojechać*, *pokazać (się)*, *pokusić się*, *pomrzeć*, *pomścić się*, *pomyśleć*, *popaść*, *popęłnić*, *poradzić*, *porazić*, *poruszyć*, *porwać się*, *posieść*, *posłać*, *postanowić*, *postąpić*, *poświęcić*, *potargnąć*, *potracić*, *powiedzieć*, *pozbyć*, *poznać*, *pozwolić*, *pojrzeć*, *pożalić się*, *pożywić się*, *pójść*. Mniej jasne co do struktury wydają się czasowniki *począć*, *podziać się*.

Czasownikami o aspekcie niedokonanym są tu czasowniki *pochodzić*, *podawać* i dość niejasne co do struktury *podobać się* i *pomnieć* (ale por. w Śl. XVI *mniec* 'sądzić').

Czasowniki z przedrostkiem *z-* (36)

Wszystkie – poza kilkoma – to czasowniki dokonane: *zbić*, *zbronić*, *zebrać*, *zbyć*, *zgasnąć*, *zginąć*, *zgodzić się*, *zjawić się*, *zjechać*, *zjednać*, *zejść się*, *skłamać*, *skłonić się*, *złęknąć się*, *zmylić*, *znaleźć*, *zniknąć*, *sprawić*, *spodziewać się*, *sprostac*, *spuścić się*, *spytać*, *zrzucić*, *zstać się*, *stracić*, *stworzyć*, *zwątpić*, *zwieść*, *zwyknąć*, *zezwolić*. W pewnym sensie niejasne co do struktury są czasowniki *zdradzić* i *zostać się*.

Czasownik niedokonany to *zwodzić*, wchodzący w relację z czasownikiem *zwieść*. Niejasne co do struktury są *zbroić*, *zdość się*, też *zostawać* (gdybyśmy go odnieśli również do *stawać*, co jednak mało prawdopodobne).

Czasowniki z przedrostkiem *u-* (20)

Wszystkie są czasownikami o aspekcie dokonanym: *ubezpieczyć, uciąć, uczynić, ująć, ujechać, uść, ukazać, umrzeć, upaść, upatrzeć, upić się, urość, usieść, usłyszeć, ustrzec się, uśmierzyć, utracić, użyzczyć, użyć*. Czasownik *ubezpieczyć* to zapewne formacja odprzymiotnikowa.

Czasowniki z przedrostkiem *za-* (20)

Wszystkie – poza dwoma – mają aspekt dokonany: *zabawić się, zabić (się), zachować (się), zagrać, za(j)ść, zakopać, założyć, zamilczeć, zaniedbać, zapomnieć, zasieść, zasłużyć, zastać, zastąpić, zathumić, zatrzymać, zawiązać, zająrzeć*.

Czasownikiem niedokonanym jest *zasiadać*, który wchodzi w podwójną relację (do *zasieść* i do *siadać*), poza tym *zależać*, które – być może – pozostaje w historycznym związku z czasownikiem *założyć*.

Czasowniki z przedrostkiem *przy-* (15)

Zdecydowana większość z nich to czasowniki o aspekcie dokonanym: *przyczynić, przeczytać, przyjąć (się), przyjść, przylecieć, przyłożyć się, przynieść, przypatrzeć się, przypomnieć, przysłuchać się, przywabić, przywieść*.

Jedynie 3 czasowniki na *przy-* mają aspekt niedokonany: *przychodzić, przynosić, przywozić*. Wchodzą one w relacje z odpowiednimi czasownikami dokonanymi (*przyjść, przynieść, przywieść*).

Czasowniki z przedrostkiem *wy-* (15)

Wszystkie – poza jednym – są czasownikami dokonanymi: *wychwalić się, wyczerpnąć, wydrzeć, wygnać, wyjechać, wyliczyć, wynić, wynieść, wypaść, wypić, wyrzucić, wysiedzieć się, wywieść, wywołać*.

Jedynym czasownikiem o aspekcie niedokonanym jest tu czasownik *wywozić*, wchodzący w relację nie tylko z czasownikiem *wywieść*, ale zapewne i z *wodzić*.

Czasowniki z przedrostkiem *o-* (13)

Prawie wszystkie czasowniki mają tu aspekt dokonany: *obaczyć, obrać, ogłodzić, ogłosić się, okazać (się), omylić się, opatrzeć, opuścić, osieść, osłabiec, oznajmić*.

Czasowniki niedokonane to *opowiadać* i *osiadać*. Czasownik *obawać się* można interpretować jako derywowany od *bać się* za pomocą złożonego formantu przedrostkowo-przyrostkowego *o- ... -wać*.

Czasowniki z przedrostkiem *na-* (12)

Wszystkie – poza jednym – czasowniki w tej grupie są czasownikami dokonanymi: *nabyć, najść, naleźć (się), namówić się, napić się, napisać, naprawić, nasłuchać się, nauczyć się, nawyknąć, nazwać (się)*.

Jedyny tu czasownik niedokonany to *należać*.

Czasowniki z przedrostkiem *prze-* (12)

Czasowniki na *prze-* są czasownikami dokonanymi: *przegrać, przejść, przekrzycić się, przelożyć się, przepomnieć, przeprowadzić, przestąpić, przewieczerzać, przewierznąć się, przewieść*.

Jedyny tu czasownik niedokonany to *przestawać* (jeżeli uznać go za wchodzący w relację z czasownikiem *stawać*).

Czasowniki z przedrostkiem *do-* (11)

Wszystkie – poza dwoma – są czasownikami dokonanymi: *doczekać się, doj(ś)ć, doleźć, doleżeć, dołożyć się, domagać się, domyślić się, dorozumieć się, dostać (się), dostąpić*.

Czasownik niedokonany to *dowodzić* i ewentualnie (zob. uwagę przy *przestawać*) *dostawać*, może też *dopuszczać*.

Czasowniki z przedrostkiem *od-* (10)

Są to przede wszystkim czasowniki dokonane: *odeprzeć, odjąć, odkupić, odłożyć, odmienić się, odnieść, odnowić, odpowiedzieć, odstąpić*.

Jedyny niedokonany to *odpowiadać* (jeżeli pozostaje w relacji do *powiadać*).

Czasowniki z przedrostkiem *roz-* (8)

Są to czasowniki dokonane: *rozkazać, rozmiłować się, rozmyślić się, rozerwać, rozsadzić, roztargnąć się, rozeznąć*.

Niedokonany jest czasownik *rozumieć* o strukturze już mocno zleksykalizowanej.

Czasowniki z przedrostkiem *w-* (5)

Wśród 5 czasowników z tym przedrostkiem 4 są dokonane i jeden niedokonany: *wbić, wpaść, wrzucić, wstąpić; wnosić*.

Czasowniki z przedrostkiem *wz-* (5)

Wśród 4 czasowników jeden jest niedokonany: *wziąć, wskazać, wskrzesić; wznosić*. Jako przedrostkowy mógłby tu też być interpretowany, choć z zastrzeżeniami, czasownik *wzruszać*.

Czasowniki z przedrostkiem *ob-* (4)

Są tu zaledwie 4 czasowniki, z których jeden jest niedokonany: *objawić, obejść się, obrazić (się); obchodzić się*.

Ogólnie można powiedzieć, że czasowniki z przedrostkami są przede wszystkim czasownikami dokonanymi. Aspekt niedokonany mają tylko te czasowniki, które wchodzą w relacje z odpowiednimi dokonanymi. Są to – z poświadczonych w opisywanym materiale – czasowniki: *-chodzić, -leżeć, -nosić, -siadać, -wodzić*, z mniejszym już prawdopodobieństwem też *-dawać* i *-stawać*, także *-powiadać*.

W opisywanym materiale zwracają również uwagę czasowniki, w których można wyodrębnić podwójny przedrostek, np. *spodziewać się, znaleźć*, też *zostać* i *zostawać*.

Pominąłem w tym krótkim opracowaniu słowotwórstwa czasowników całkowicie zagadnienie podstawy słowotwórczej, zwracam tu jednak uwagę na te czasowniki, w których można by się dopatrywać podstawy przymiotnikowej, choć w części przykładów stosunek derywatów do podstawy przymiotnikowej jest już nieco zatarty: *odnowić, osłabić, oznajmić, popelnić, pożywić się, (roz)mówić się, sprostac*; z ucięciem w podstawie: *objawić, ogłodzić, ubezpieczyć, uśmierzyć*.

SKŁADNIA

SKŁADNIA RZECZOWNIKÓW

Przytoczę tu tylko parę wybranych przykładów na składniowe łączenie się rzeczowników z innymi rzeczownikami czy to bezpośrednio, czy też poprzez przyimek.

Pospolita jest składnia rzeczownika z rzeczownikiem w dopełniaczu (zwykle na drugim miejscu), w tym z nazwami czynności, stanów i skutków, np. *nabywanie majątności, podawanie zamków i miast, uleczenie niemocy, zaniechanie zamków, skaza rzeczypospolitej, żywot królów*, poza tym z nazwami właściwości, np. *bezpieczność pisania, godność miłości, różność wiary, wielkość narodu*; por. też takie przykłady, jak np. *żona Ortyjagonta, wódz umysłów naszych, čmy zebranych zakonników, garsć ludzi, ucinek całego słowa*. Są to struktury zgodne z dzisiejszymi lub im bliskie.

Osobno przytoczę parę przykładów odbiegających od dzisiejszych konstrukcji z dopełniaczem: *jákich obyczájów to ludzie byli Wr 28/9, w nądzieję dzisiejszego dnia Wz 139/16, okróm nądziejie ... pómsty Wz*

139/19, w nadzieję króla *Ántygoná* Wz 141/19, wszystkim tego języka narodom *dáli* Cz B/14, *áč tegóž* języka, *ále różny i osobny* naród był Cz B/17, *chybáby i Álani*, i *Ábazgi tegóž* języka byli Cz B2v/4.

Przykłady z celownikiem są raczej rzadkie, por. np. *Tóž niebezpieczeństwo jest rzeczypośpolitéj od ludzi swowolnych i rozpustnych* Wr 34/22, *chuć ku służbie rzeczypośpolitéj* Wr 30/17, *ná złość fortune* Cn B4v/13.

Narzędnika związanego z rzeczownikiem przytoczę tylko parę przykładów — wszystkie są jednego typu: *Teofánes niejáki miał dziewkę imieniem Árystoklijá* Wz 137/5, *Synátus, pojął żonę imieniem Kámmę* Wz 138/17, *Ten miał dziewkę imieniem Mikkę* Wz 141/23.

A oto wybrane przykłady składni rzeczownika z wyrażeniem przyimkowym (w układzie według przyimków):

ku — *chuć ku czemu: jeśli zapłaty cnotá nie ma, tám chuć ku służbie rzeczypośpolitéj zgásnąć musi* Wr 30/17; *wstępek ku czemu: I to jest napiérwszy wstępek ku uléczeniu wszelákiej niemocy* Pij C2v/25;

na — *dowód na co: Nie trzeba mi ná száleństwo ich dowodów wiele* Pij Cv/14;

nad — *moc nad czym: muzyká ma moc nád umyśly ludzkiemi* Wr 38/4; *zdrada nad kim: stąd trucizny, stąd mordy, stąd zdrády nád pány własnymi i podawánié zamków i miast w ręce nieprzyjacielskie* Wr 32/16;

o — *niezgoda o co: że sie już málo nie wszystkie królestwá obeszły tą niezgodą o wiaré* Wr 39/17; *rzecz o kim: Dom Tymoklijéj, o której teraz rzecz, zástąpił jeden ...* Wz 140/8; *spór o co: z jákiem niebezpieczeństwem rzeczypośpolitéj ten spór o wiaré złączón jest* Wr 25/17; *wzmianka o kim: w swéj historyjéj żadnéj o nich ... wzmianki nie czyni* Cz A4v/3;

od — *niebezpieczeństwo od kogo: Tóž niebezpieczeństwo jest rzeczypośpolitéj od ludzi swowolnych i rozpustnych* Wr 34/22;

około — *trudności około czego: nie miałby był pan náš dzisiejszy tákich trudności około Baru* Wr 33/12;

przeciw — *láska przeciw komu: o nieprzebránéj dobroci Páńskiej i lásce przeciw rodzajowi ludzkiemu* Wr 23/13; *niechuć i waśni przeciw komu: jeno niechuć i waśni przeciw sobie* Wr 21/21.

SKŁADNIA PRZYMIOTNIKÓW

Część przymiotników ma charakterystyczną składnię. Na ogół rządzą one jednym przypadkiem, rzadziej — dwoma. Zestawiam je w tym miejscu w zasadzie w porządku wyznaczonym przez przypadek, którym

dany przymiotnik rządzi. Na początku tego zestawienia dają przymiotniki dwuwalencyjne, na końcu – przymiotniki wymagające składni przyimkowej. Dają też (w nawiasach) przykłady składni przysłówków odprzymiotnikowych. Składnię przymiotników ilustrują odpowiednio skróconymi przykładami.

1. PRZYMIOTNIKI DWUWALENCYJNE

(pilno) – komu czego: *nam i podatku pilno* Wr 41/10;
posłuszny – komu w czym: *być mu w czym posłusznym* Wr 36/9; *kogo w czym: w czym, iż go niepráwie posłuszna być chciała* Wz 142/11;
pożyteczen – komu czym: *i słowy może człowiek pożyteczen być drugiemu* Cn B3v/19;
równy – komu czym: *którzy i zachowaniem, i majątnością równi sobie byli* Wz 138/15.

2. PRZYMIOTNIKI O SKŁADNI DOPEŁNIACZOWEJ

bliski – czego: *miasto ... zginienia bliskie* Wr 33/1;
(nie)godzien – czego: *Tymeś więtszej kaźni godzien* Pij Cv/18; *jakiej tedy chwały táka cnotá nie godná* Pij C2v/19;
(pełno) – czego: *jakich przykładów w historyjach pełno* Wr 35/5;
pewien – czego: *polski naród przodków swoich ... nie jest pewien* Cz A4/8;
świadomy – czego: *trzeźwość, będąc świadoma dobrze i sił, i niedostátków swoich* Pij C2v/11;
winien – czego: *którzy łóżá mégo są winni* Wz 137/3.

3. PRZYMIOTNIKI O SKŁADNI CELOWNIKOWEJ

nieprzeplácony – komu: *rzecz nieprzeplácona jest człowiekowi* Cn B3v/3;
niezwykły – czemu: *Rzecz niezwykłą uszóm wászym powiem* Pij C/5;
potrzebny – komu: *ludzióm rycérskim jest potrzebna* Wr 28/25;
powinowaty – komu: *pánnie był niejáko powinowáty* Wz 137/8;
przeciwny – komu: *zawždy je przedsię mierności najdziesz przeciwné* Pij C3v/4, *nie rzekł nic ... wierze nászej przeciwného* Wr 23/25;
przychylny – komu: *rodzájowi ludzkiému zawždy przychylny* Wr 23/19;

rad – *komu*: *rádá* była tej drodze Wz 140/15;
srogi – *komu*: *nieprzyjaciółóm* swym srodzy byli Wr 29/14.
Zob. też w p. 1 przymiotniki *posłuszny*, *pożyteczen*, *równy*.

4. PRZYMIOTNIKI O SKŁADNI NARZĘDNIKOWEJ

różny – *czym*: *rozum*, *którym* od innych *źwierząt* jest *różny* Pij Cv/11.

Zob. też w p. 1 przymiotniki *pożyteczen* i *równy*.

5. PRZYMIOTNIKI O SKŁADNI PRZYIMKOWEJ

Materiał porządkuję według przyimków:

ku – *skłonny ku czemu*: *bo z przyrodzenia* *wszycysmy ku złości* *skłonni* Wr 30/21;

na – *chciwy na co*: *ludzié na pieniądze* *chciwi* Wr 33/25; *łaskawy na kogo* || *co*: *nie widzę, na co by ludzie . . .* *łaskáwi* *być mieli* Pij C3/15, *nań pánná* *łaskáwsza niżli na Kállistená* Wz 137/13; *trudny na co*: *Trudna to na mię* Wr 38/2.

Zob. też w p. 1 *posłuszny (komu)* *w czym*.

Można tu zwrócić uwagę na to, że kilka z cytowanych wyżej przymiotników zmieniło w ciągu wieków swoją składnię. Przymiotniki *pożyteczny* i *srogi* zmieniły swoją dawną składnię celownikową na nowszą składnię z przyimkiem *dla* (*pożyteczny*, *srogi* – *dla kogo*), a przymiotniki *łaskawy* i (*za*) *trudny* zmieniły dawną składnię z przyimkiem *na* na nowszą składnię z przyimkiem *dla* (*łaskawy*, *za trudny* – *dla kogo*).

SKŁADNIA CZASOWNIKÓW

Zostały tu zestawione, w zasadzie w komplecie, czasowniki ze względu na ich sposób łączenia się z rzeczownikiem – w formie dopełniacza, celownika, biernika, narzędnika, czy też, już tylko na wybranych przykładach, w formie wyrażenia przyimkowego. Jednak w każdej grupie składniowej należy wydzielić dwie podgrupy: podgrupę A, obejmującą czasowniki rządzące tylko danym przypadkiem, oraz podgrupę B, obejmującą czasowniki, które poza tym, że rządzą danym przypadkiem, mają jeszcze rząd dodatkowy. Między grupami A i B nie ma, rzecz jasna, ostrej granicy, więc zaklasyfikowanie do danej grupy może

być niekiedy wątpliwe. Niektóre czasowniki (por. np. *używać*) wprowadzam do obu grup, gdyż w różnych cytatach ich składnia przedstawia się różnie.

Przy niektórych czasownikach trudno też rozstrzygać — z braku jednoznacznych form fleksyjnych w opracowanym materiale — czy mamy do czynienia ze składnią dopełniaczową, czy też może biernikową. W takich wypadkach staram się sięgnąć do innych utworów Kochanowskiego, by znaleźć przykłady przesadzające wątpliwości składniowe w sposób możliwie jednoznaczny.

1. CZASOWNIKI ZE SKŁADNIĄ DOPEŁNIACZOWĄ

A. Łączące się tylko z dopełniaczem: *bać się (każni) Wr, chronić się (czego) Cn, czekać (znaku pewnego) Wz, doczekać się (której) Wz, dołożyć się (wieszczków) Wz, domacać się (prawdy) Cz, dostać (imion) Cz, dostawać (przyjaciół) Cn, dostąpić (wiecznego żywota) Wr, doświadczać (przyjaciela) Cn, dzierżyć się (cnoty) Wr, jąć się (zbytków) Wr, nawyknać (tego) Pij, odstąpić (zwyczaju) Wr, pomścić się (niewinnej krwi) Wz, popierać (swego mniemania) Cz, pozbyć (rozumu) Pij, pożalić się (czego) Wr, przepomnieć (dobra i pożytku) Wr, przestrzegać (urzędu i powinności) Wr, pytać (dziewki) Wz, spodziewać się (czego dobrego) Wr, spytać (ich Wr, jej Wz), szukać (prawdy Wr, przyjaźni Cn, dróg Wr), trzymać się (obyczajów zwykłych) Wr, tyczyć się (nieprzyjaciół Wr, utrat Wr, praw Wr), ustrzec się (niemocy) Pij, uść (każni) Wr, użyć (prawa Wr, dowcipu Pij), używać (dobrej przyjaźni Wz, zacnych ludzi Wr), wstydzić się (której) Pij, zajrzeć (żony) Wz, zamilczeć (godności) Pij, zapomnieć (powinności swojej) Pij, zbraniać się (tego) Wr, zbyć (niektórych niemocy) Pij, zniknąć (karania) Wr, żądać (jej w małżeństwo) Wz. Składnię czasownika *naszładować* również interpretuję dopełniaczowo: *czemu ich naszładować nie masz?* Pij C3v/1 — por. tu: *cięż nieodstępny ciała naszładowuje* KochPieś 44/3; podobnie traktuję składnię czasownika *śłuchać*: *Ábo będziem li go chcieć wszyscy słuchać?* Wr 36/7, *Rozumiem temu, że mię nie wszyscy rádzi słuchać będą* Pij C/7, *będę cie zawnždy rad słuchał* Wr 41/21 — por. tu: *śłuchać twego upomnienia* KochTr 9/27.*

Czasowniki *prosić* i *wzruszać* mają składnię zarówno dopełniaczową, jak i biernikową, por. tu *prosić: Páná Bogá by nam trzeba prosić* Wr 39/21, *oni zátym prosili go ná weselé*, Wz 137/21 oraz *kłęknuwszy u nóg ojcowskich, prosiła ji dla Bogá* Wz 142/4; *wzruszać: fundamentów rzeczypospolitej wzrusza* Wr 25/9 oraz *wiare ... wzrusza* Wr 25/7.

B. Łączące się z dopełniaczem i z innym przypadkiem: *doj(ś)ć (tego*

fortelem) Wr, *dowodzić (baśniami początków)* Cz, *pomścić się (lekkości nad nieprzyjacielem)* Wz, *podeprzeć (praw nauką)* Wr, *przyplacać (tego zdrowiem)* Pij, *użyczyć (czego rzeczypospolitej)* Wr, *używać (jej łagodnymi słowy)* Wz.

W przedstawionym wyżej materiale zwraca uwagę spora liczba czasowników, które u Kochanowskiego mają składnię dopełniaczową, a dziś charakteryzują się raczej ustabilizowaną składnią biernikową, por. np. *dostać, dostawać, doświadczyć, naśladować, odstąpić, popierać, podeprzeć, przyplacać, pytać, spytać*, por. też *prosić* i *wzruszać*. W kilku innych wypadkach dawna składnia dopełniaczowa przeszła z czasem w składnię przyimkową, por. np. *chronić się* (dziś: *przed czym*), *czekać* (dziś: *na co*), *dojść* (dziś: *do czego*), *odstąpić* (dziś: *od czego*), *ustrzec się* (dziś: *przed czym*), *uść* (dziś: *przed czym*), *zamilczeć* (dziś: *o czym*), *(w)zbraniać się* (dziś: *przed czym*). Nie wspominam tu o innego rodzaju zmianach formalnych i semantycznych, które zaszły w wyliczonych wyżej czasownikach, por. *pomścić się* (dziś: *pomścić*), *pozbyć* (dziś: *pozbyć się*), *zniknąć* (dziś: *uniknąć*) itd.

Dopełniacz występuje też regularnie po czasownikach zaprzeczonych, np. *przyjaciela nie będzie* Cn B3v/13, *jego chciwość nie ma ani końca, ani miary* Wr 32/2, por. też przykłady zaprzeczone przez spójnik *ani* (bez powtórzonej partykuły *nie*): *tęj rzeczypospolitej ani gruntownej, ani porządnej zwać mogę* Wr 24/16, *ani mierności żadnym obyczajem naszladować chcą* Pij C2/23, też *Znać, że na ón czas nie w długich obiadach ani w cudzoziemskim picciu szczęścia albo mnimania swęgo ludzie pokładali* Wr 28/23.

Dopełniacz występuje też po czasownikach pośrednio zaprzeczonych, przede wszystkim przez czasowniki modalne, por. np. *Nie godzi się ... tę rozpusty ... lekce ważyć* Wr 28/8, *tęj samej wróżki lekce nam pokładać nie potrzebą* Wr 19/12, *nie śmiałybych ja tego twierdzić* Cz B2v/2.

2. CZASOWNIKI ZE SKŁADNIĄ CELOWNIKOWĄ

Przy składni celownikowej mogą wystąpić problemy związane z tym, czy dany celownik wiąże się z czasownikiem, czy też raczej z rzeczownikiem, por. np. *czynić ofiarę* *Dyjjanie* Wz 139/11–12; przykłady tego typu interpretuję jako przykłady ze składnią celownikową. Osobno zwracam uwagę na przykład (jedyne) ze specyficzną składnią *być komuś*, gdzie celownik należy interpretować podmiotowo: *tedy być żabom na desce, aż bocian przyleci* Wr 30/24.

Poza tym i tutaj wyróżniam dwie grupy (A i B). W grupie A wymieniam czasowniki ze składnią wyłącznie celownikową, w grupie B na pierwszym miejscu (a) wyliczam czasowniki ze składnią celownikowo-biernikową (komu – co), na drugim zaś miejscu (b) – kilka pozostałych.

A. Czasowniki łączące się tylko z celownikiem: *dostać się (rotmistrzowi) Wz*, *dziwować się (sercu i baczeniu) Wz*, *kazać (im) Wr*, *oznajmić (światu) Cz*, *podawać (nam i Czechom) Cz*, *podobać się (ludziom) Pij*, *pomagać (panom swym) Wz*, *poświęcić (Machometowi) Wr*, *przypatrzeć się (nierządowi) Wr*, *przystać || przystoi (przyjacielowi) Cn*, *rozkazać (śludze) Wz*, *służyć (affektowi) Wr*, *szkodzić (rzeczypospolitej Wr, ludziom Cn)*, *tuszyć (ojczyźnie) Wr*, *upaść (ludziom serce upadło) Wr*, *wierzyć (Platonowi) Wr*, *wadzić (rzeczypospolitej) Wr*, *zabiegać (upadkowi) Wr*, *zostać (królowi) Wr*.

B. Czasowniki łączące się z celownikiem i z innymi przypadkami:

a) *chować (komu wiarę) Wz*, *cukrować (sobie pijaństwo) Pij*, *czynić (ofiary Dyjanie) Wz*, *dać (imię narodom) Cz*, *dawać (barwę dworzanom) Pij*, *hydzić (kościół ludziom) Wr*, *jednać (ludziom zachowanie) Pij*, *okazywać (przyrodzeniu niechęć) Pij*, *płacić (im służbę) Pij*, *podać (ostatek Synoryksowi) Wz*, *przeprowadzić (sobie winę) Wr*, *radzić (to jej) Wz*, *rzec (co Rusi) Cz*, *sposabiać (sobie myśli) Wr*, *uciąć (trupowi głowę) Wz*, *zjednać (sobie przyjaciela) Pij*, *znaleźć (pijaństwu przezwisko) Pij*;

b) *stawić się (nam nieprzyjacioły) Wr*, *wadzić (rzeczypospolitej tym) Wr*, *wydrzeć (mu gwałtem) Wz*; czasownik *użyczyć (czego rzeczypospolitej) Wr* był wymieniony już przy składni dopełniaczowej (w grupie B).

W zakresie składni celownikowej wyliczonych wyżej czasowników jakieś większe zmiany nie zaszły. Jedynie przy czasownikach *znaleźć* i *zostać* daje się zauważyć zmianę składni celownikowej na składnię z przyimkiem *dla*.

3. CZASOWNIKI ZE SKŁADNIĄ BIERNIKOWĄ

Czasowników o rządzie biernikowym jest w opisywanym materiale z górą 130. Niżej przytaczam tylko część materiału, dając przykłady na składnię wyłącznie biernikową. Czasowniki ze składnią dodatkowo celownikową, narzędnikową i „przyimkową” wymieniam w odpowiednio innych miejscach.

Baczyć (powagę) Wz, *swą powinność (Pij)*, *cieszyć (mnie samego) Wr*, *mieszać (ludzi) Wr*, *nagradzać (utraty) Wr*, *odkupić (pokój) Wr*, *odnieść*

(przezwisko) Cz, ogłodzić (*Litwę*) Wr, okazować (*niechuć*) Pij, pobudzać (*miłość*) Cn, podbórzacz (*ludzi*) Wr, pomnieć (*wszystko*) Pij, popaść (*lekkość*) Wz, popełnić (*wszystko*) Pij, posieść (*miejsca*) Cz, przewieczerzać (*majątność*) Wr, rozeznac (*przystojność a sromotę*) Pij, sprawować (*rozum ludzki i umysł*) Pij, stracić (*gardło*) Wr, szlachcić (*człowieka*) Cn, targać (*święty związek*) Wr, wskrzesić (*imię*) Cz, wzgardzać (*urząd*) Wr, wznosić (*rozterk*) Wr, wyczerpnąć (*swego Androgina*) Wz, zachowywać (*stare obyczaje*) Wr, zasłużyć (*wielkie przekłębstwo*) Wr, zastąpić (*dom*) Wz, zastępować (*pierwsze miejsce*) Wz, znaleźć (*przezwisko*) Pij, zwodzić (*krwawe bitwy*) Wr.

Warto tutaj zwrócić uwagę, że w kilku wypadkach czasowniki o dawnej składni biernikowej zmieniły swoją składnię na składnię z przyimkiem, por. np. *popaść* (dziś: *w coś*), *zasłużyć* (dziś: *na coś*), por. też (wymienione przy składni celownikowej) *placić* (dziś: *za coś*). Czasowniki *prosić* i *wzruszać*, mające również składnię biernikową, były wymienione przy omawianiu składni dopełniaczowej.

4. CZASOWNIKI ZE SKŁADNIĄ NARZĘDNIKOWĄ

Przykłady na tę składnię wymieniam, jak to robiłem podobnie już wyżej, w grupie A (wyłącznie z narzędnikiem) i w grupie B (z narzędnikiem i biernikiem czy też z wyrażeniem przyimkowym). Te czasowniki, które były wymienione już przy składni dopełniaczowej (grupa B), np. *dojść*, *dowodzić*, *podeprzeć*, *przyplacać*, *używać*, oraz celownikowej (grupa B), np. *stawić się*, *wadzić*, *wydrzeć*, *zjednać*, tutaj pomijam. Grupę B przy składni narzędnikowej dzielę na dwie podgrupy: podgrupę a) z narzędnikiem i biernikiem oraz podgrupę b) z narzędnikiem i wyrażeniem przyimkowym.

A. Czasowniki łączące się tylko z narzędnikiem: *brzydzić się* (*czym*) Pij, *gardzić* (*przyjaźnią* Wz, *prawem* Wr), *karać się* (*Połockiem*) Wr, *mówić* (*tymże językiem* Cz, *inszym porządkiem* Wr), *obejść* (*niezgodą*) Wr, *obrazić się* (*tym*) Wz, *pomóc* (*radą swoją*) Pij, *powiedzieć* (*prorockim duchem*) Wr, *pożywić się* (*tym*) Wr, *przełożyć się* (*jedlem*) Pij, *przycisnąć* (*bojaźnią*) Wz, *stać* (*starymi obyczajami*) Wr, *świadczyć* (*tobą*) Wz, *upadać* (*niezgodą a roztyrkiem*) Wr, *widzieć się* (*człowiekiem* Pij), *władać* (*ludzkimi affekty*) Wr, *władnąć* (*umysłem i ciałem*) Wr, *zabić się* (*własną ręką*) Wz, *zawiązać* (*krótkimi słowy*) Wr, *zginąć* (*niedostatkiem ludzi*) Wr, *zyskać* (*prośbą*) Wz.

B. Czasowniki łączące się z narzędnikiem i z innymi przypadkami:
a) *mianować* (*Polaka Lachem*) Cz, *mieć* (*kogo przyjaciелеm*) Cn, *na-*

*zwać (mierność cnotą) Pij, odnowić (go farbami) Wr, przezywać (nas Lachami) Cz, przywabić (prostych ludzi hojnością a dary) Cn, stworzyć (go człowiekiem) Pij, tłumić (rozum pijaństwem) Pij, tracić (dowcip obżarstwem) Pij, trzymać (rzeczpospolitą słowy tylko) Wr, ująć (pany pieniądzmi) Wr, wywieść (to rozumem) Wr, wziąć (wróżkę inszym duchem) Wr, zamknąć (wszystki jednym słowem) Wr, zatlumić (imię nowym imieniem) Cz; osobno w tej podgrupie wymieniam przykłady z czasownikami zaprzeczonymi *nie poruszyć i nie przewieść: ázasmy tego gruntu rzeczypospolitěj nászej ... wiárámi rozlicznými nie poruszyli? Wr 21/16, gdzie przewieść swého prácticámi nie mogą Wr 35/6;**

b) *chłubić się (czym sie biała płeć przed męską chlubić może) Wz 139/10, starać się (czym inszym o nie) Pij C3/9.*

Na koniec przytoczę tu czasowniki, których składnia narzędnikowa może budzić wątpliwości. Są to czasowniki 1) *wykladać* i 2) *zwać*: *Chybábyś chciał oratores posły wykládác Wr 37/9, ludzi występné á rozpustné męžobójce práwie rzeczypospolitěj zowie Wr 27/21.* Czasownik *zwać* ma dość dobrze poświadczoną składnię narzędnikową, por. np. *Czechá káždy słowięński naród Czechem zowie Cz Bv/21, ktoré historycy ... ich własnými imiony zowá Cz A4v/19, może tu też należą przykłady: Ruś przedsię sámá ... nas ... Láchy po stárému ... zowie Cz B2/11, Czyli nas od wiáry látskiej ... Láchy zowá? Cz Bv/25, i od nichże ziemię támtę Sláwoniją zowá Cz B/7, por. jednak przykład: Grekowie wszytki narody ... Latinos zowá Cz B2/13.* Zatem i formę *męžobójce* można by rozumieć jako narzędnik. Na składnię czasownika *wykladać* innych przykładów w opisywanym materiale nie ma, a swoją narzędnikową interpretację formy *posły* opieram na tym, że biernikiem jest już forma *oratores*.

5. CZASOWNIKI ZE SKŁADNIĄ PRZYIMKOWĄ

Czasowniki o składni przyimkowej są bardzo liczne. Niżej przytoczę tylko wybrane czasowniki, przede wszystkim te, które mają w opisywanym materiale składnię inną od spotykanej współcześnie: *czynić dla bojaźni Wr, karać na nogach Pij, kłaść za powinność Pij, mówić o krzywdę Wz, omylić się na tym Wr, pamiętać na dobrodziejstwa Cn, pocieszyć w tym Kamnę Wz, radzić o rzeczpospolitą Wr, rozmyślić się na to Wr, rozumieć o pospolitym człowieku Wr, sobić się na mieszkanie Cz, sprawować się jako o głowę Wr, ubezpieczyć o błogosławieństwie Wr, umieć dla rozkoszy Wr, użyzczyć ku naprawie Wr, wątpić w tym Cz, wskazać poń Wz, wskazować do niego Wz, wystrzec go z nieprzystojnej sprawy Cn,*

zależać na wzgardzeniu rzeczy doczesnych Cn, zezwalać się na cokolwiek Wr, znać się do swych przodków itd.

Pomijam sprawę zmian składniowych i innych, które z czasem w tych czasownikach zaszły. W wielu wypadkach mamy do czynienia ze szczególnym znaczeniem czasownika, por. np. *ubezpieczyć o czymś* 'upewnić', *wskazać po kogoś* 'wezwać', *zezwalać się na coś* 'zgadzać się', czy jakąś dziś nie znaną funkcją przyimka, np. *czynić dla czegoś* 'z powodu czegoś', *umieć dla czegoś* 'ze względu na coś'.

Jest też oczywiście sporo czasowników o składni przyimkowej identycznej z dzisiejszą. Oto kilka przykładów: *bać się o nię Wr, grać na lutni Wr, klęknąć przed ołtarzem Wz, lękać się o rzeczpospolitą Wr, myśleć o tym Wz, oglądać się na Rzym Wr, prosić na wesele Wz, starać się o to Wz, wołać o pomstę Wz, zostać na placu itd.*

PRZYIMKI

Lista przyimków występujących w opisywanych utworach obejmuje łącznie 28 pozycji. Jest wśród nich 18 przyimków o jednym rządzie, 8 przyimków o podwójnym rządzie i 2 przyimki o potrójnym rządzie (*po, za*).

Do najczęściej poświadczonych należą przyimki o podwójnym rządzie: *w(e)* – 142 r., *z* – 109 r. oraz *na* – 104 r., następne z kolei przyimki to: *o* – 63 r., *do* – 45 r. oraz *od(e)* – 39 r. i *po* – 38 r. Do najrzadszych należą: *prócz* – 1 r., *mimo* – 1 r., *okrom* – 2 r., *względem* – 2 r., *przeciwko* – 2 r., *miasto* – 3 r., *wedle* – 4 r. i *przeciw* – 5 r.

Najczęściej przyimki rządzą miejscownikami (229 r.), na drugim miejscu – dopełniaczem (214 r.), dalej biernikiem (192 r.), narzędnikiem (111 r.) i wreszcie celownikiem (37 r.).

Tabela VI ukazuje tę ogólnie scharakteryzowaną sytuację w sposób szczegółowy.

Część dawnych przyimków do dzisiaj się nie zachowała. Są to:

miasto, np. *Á tobie, zły człowiecze, miasto łóżnice grób, á miasto weseła pogrzeb przyjaciele i krewni twoi sprawią Wz 139/21;*

okrom, np. *okróm nadzieje tej dzisiejszy pómsty Wz 139/19, przyjaciele nie będzie, okrom którzy ná dobrodziejstwa pámiętają Cn B3v/13;*

prze, np. *A to nie ták prze dawność . . . , jáko prze dziwny początek Wz 135/7, málowánié napięknieszé, jeno już prze stárość niéco zeszlé Wr 27/5.*

TABELA VI
Rekcja przyimków

	Dop.	Cel.	Biern.	Narz.	Msc.	Ogółem
<i>bez</i>	8					8
<i>dla</i>	10					10
<i>do</i>	45					45
<i>k ku</i>		26				26
<i>miasto</i>	3					3
<i>między</i>			3	16		19
<i>mimo</i>			1			1
<i>na</i>			73		32	105
<i>nad</i>			4	9		13
<i>o</i>			20		43	63
<i>od(e)</i>	39					39
<i>około</i>	7					7
<i>okrom</i>	2					2
<i>po</i>		5	4		30	39
<i>pod</i>			3	4		7
<i>prócz</i>	1					1
<i>prze</i>			19			19
<i>przeciw</i>		5				5
<i>przeciwko</i>		2				2
<i>przed</i>			5	12		17
<i>przez</i>			9			9
<i>przy</i>					14	14
<i>u</i>	20					20
<i>w(e)</i>			36		108	144
<i>wedle</i>	4					4
<i>względem</i>	2					2
<i>z</i>	68			40		108
<i>za</i>	5		18	29		52
Ogółem	214	38	195	110	227	784

Przymyki *okrom* i *prze* zostały z czasem wyparte przez (znane już w XVI w.) przymyki współfunkcyjne *prócz* i *przez*, a przymiek *miasto* został z czasem zastąpiony przez (notowany dopiero od XVIII w. – zob. Linde) przymiek *zamiast(o)*. Przymyki *ku* i *wedle* mają dziś charakter wyraźnie archaiczny; zastąpiły je – odpowiednio – przymyki *do* (i inne) i *według*.

Z dawnych funkcji do dziś zachowanych przymyków zwracają uwagę niektóre funkcje takich przymyków, jak: *od(e)*, por. np. *bączny gość, od chudego gospodarzá w dóm wezwány Wr 24/7, król miał być ... od niego koronowan Wr 36/5* (dziś użylibyśmy tu przymyka *przez*); *około*, por.

np. *wiele około odmiány rzeczypospolitych pisali* Wr 31/1, *Okolo Láchów w starych historyjach nic się nie najduje* Cz Bv/13 (dziś użylibyśmy tu przyimka *o*); w pewnym sensie też *przed*, por. np. *przyszedzsy przed mężá, rzuciá jã przed nogi jego* Wz 136/21, *przyjęá go wdzięcznie i wiodlá przed oltarz* Wz 139/10 (dziś użylibyśmy tu raczej przyimka *do*), i *w* (z biernikiem), por. np. *przyszedł w dom do Teofána* Wz 137/18 (dziś użylibyśmy tu również raczej przyimka *do*), *wsztyki swoje skárby wrzuciá w jeden dól* Wz 140/17.

Dość mocno zmieniły się z czasem też funkcje takich przyimków, jak np. *względem* i *za* (z narzędnikiem), por. tu dawne użycia tych przyimków:

względem — *które słowá nie ták dálece prorockim duchem są powie-dziáné, jáko względem własnych á nieodmiennych przyczyn zniszczenia wszelákiego páństwa* Wr 21/8, *imię Polak ... dopiéro w tych krájách urosło; od polá bez chyby względem inszych, którzy álbo przy lesiéch ... lubo doléch mieszkájã* Cz B2v/12;

za — *Którój zem się zá pomocã twã doczekálã* Wz 139/20, *do niezgody się ciagnã, zá którã rzeczypospolité niszczejã* Wr 20/17, *urzędy i piérwsze miejscã zá pieniãdzmi idã* Wr 30/13, *mniejszy Lászkowie zá czásẽm się pokazáli* Cz B2v/24.

UWAGI O SKŁADNI ZDANIA

Trudno tu dać z oczywistych względów pełne opracowanie składni zdania, choć proza Kochanowskiego w pełni na to zasługuje. Jest to już jednak rzecz odpowiedniej monografii. Tutaj przedstawię tylko kilka wybranych, charakterystycznych kwestii.

1. Zwracającym na siebie uwagę zagadnieniem składniowym jest to, w jaki sposób łączą się pewne szczególne podmioty z orzeczeniem. Na przykład rzeczownik zbiorowy *Ruś* może się łączyć z orzeczeniem w liczbie mnogiej: *Ruś jeszcze przykładem nas ... Láchami przezywájã* Cz B2/13. Nie jest to jednak reguła, bo por. np.: *Polaká Láchem tylko sámá Ruś miánuje* Cz Bv/21, *Ruś przedsię sámá zãtrzymálã* Cz B2/9; w ostatnich przykładach wpływ na orzeczenie w liczbie pojedynczej może mieć to, że rzeczownikowi *Ruś* towarzyszy przydawka *sama*.

Z podmiotem szeregowym może się łączyć orzeczenie w rodzaju nijakim: *Á iż się w nim pospołu było zeszło i niepowściągliwość, i tákomstwo ... , pozwolił jã dáć ná okup* Wz 136/8. W innym przykładzie z podmiotem szeregowym orzeczenie dostosowane jest formalnie do ostat-

niego rzeczownika w szeregu, por. tu: *bo u takich ani żoná, ani dzieci, ani ojczyzná i Bóg podobno nie jest ták miły, jáko jest złoto* Wr 34/1.

Przy zdaniach podrzędnych z *który* może wystąpić kwestia zgodności z tym rzeczownikiem, do którego się dane zdanie podrzędne odnosi, por. np.: *Naprzód u żadného historyká, którzykolwiek naród słowieński wspominają . . . , nie nájdują się ci dwa wódcowie słowieńscy — Lech z Czechem* Cz A4/17. Mamy tu chyba sytuację, w której wyrażenie *żaden historyk* jest potraktowane jako struktura kolektywna.

W innym przykładzie zdanie podrzędne nawiązuje formalnie tylko do ostatniego członu dopełnienia szeregowego: *Znać, że ná ón czas nie w długich obiádách . . . mnimania swégo ludzie pokládali, ále rychléj w trzézwości á w mierze, która ludzióm rycérskim jest potrzebna* Wr 28/22.

2. Intrygujące jest zagadnienie miejsca w zdaniu partykuły przeczącej *nie*. Jak z analizy sensu niektórych zdań wynika, *nie* odnoszące się do orzeczenia może być rozdzielone od orzeczenia innymi wyrazami. W dzisiejszym rozumieniu takich zdań zaprzeczenia nie wiązano by z orzeczeniem, lecz z innymi częściami mowy, por. np.: *Lucyjus, widząc, że sie poseł nierychło wraca, będąc niepráwie trzézwi, szedł sam w dóm do Filodemá, tám . . . rozkazał jój práwie z grozą, áby z nim szła; w czym, iż go niepráwie posłuszna być chciała . . . zbil ją okrutnie* Wz 142/6, *Prawdác jest, żeć ludzióm jákoś serce upádło, co i mnie sáмого niepráwie cieszy* Wr 20/3, *i tych, które sobie jákokolwiek zá przyjacióły poczytamy, niepráwie szánujemy* Wr 21/1.

Przykład z opuszczonym orzeczeniem jest: *Niepráwie i to znák dobry, mój pánie, ná co sie i Sátyr skárzy, zesmy stárych á chwalebnych obyczájów odstąpili* Wr 26/10.

Powtarzającemu się połączeniu *nieprawie dobrze*, w którym *prawie* to zapewne ‘zupełnie, całkowicie’ (zob. Wz 140/23 i komentarz), można przypisać ogólny sens ‘zupełnie źle’, por. np.: *K temu owo zániedbání zamków potrzebnych, że ich nie náprawują, á dáją sie im wálić, niepráwie i to dobrze* Wr 36/19, *Rozumiém temu, żeś słychał o stárej jákiejści práktyce, która niepráwie dobrze téj Korónie zá tych czasów nászych tuszy* Wr 39/24.

Różne przykłady innego niż dzisiaj szyku *nie* znane są i spoza Kochanowskiego, zob. np. w Sł. XVI s.v. godność 1 przykład z RejPs 36: *I nie dla godności mej, miły Pánie, ále dla wielkiego miłosierdzia Twego nie rácz sobie przypomináć⁶ występów moich.*

⁶ Co do konstrukcji typu *nie racz przypominać* zob. też artykuł J. Langego „*Nie racz gardzić*” czy „*racz nie gardzić*”? „*Język Polski*” XV, 1930, s. 48–53 (i dopisek H. Oesterreichera na s. 53–54).

3. Po spójniku *ani* może wystąpić orzeczenie bądź zaprzeczone, bądź nie zaprzeczone, por. np.: *Ábowiém jeszcze tej rzeczypośpolitėj áni gruntownej, áni porzãdnej zwãc mozem Wr 24/16, bo u tãkich áni żonã, áni dzieci, áni ojczyznã i Bóg podobno nie jest tãk miły, jãko jest złoto Wr 34/1.*

4. Jest rzeczą charakterystyczną, że gdy podmiot czy inna część zdania składa się z szeregu rzeczowników, to spójnik *i* łączy nie tylko poszczególne elementy tego szeregu, ale znajduje się i przed pierwszym elementem tego szeregu, por. np: *W Gálãcie dwoje paniãt zacnych bylo, Synãtus i Synoryks, którzy i zãchowanãiem, i mãjẽnnoścãã równi sobie byli Wz 138/14, Z tych jeden, Synãtus, pojął żonę imieniem Kãmmę, białã głowę, która nã ten czãs i urodã, i uczciwoścãã przed inszymi przodek miãłã Wz 138/17, Á Tymoklijã wolno puścił i rozkazał, aby i onã sãmã, i wszyscy krewni jēj bez szkody wszelãkiej byli Wz 141/15, w jãkim niebezpieczeństwie i ten pan, i tã rzeczypośpolita jest Wr 33/24, Cnotę i w nieprzyjãcielu, i w nieznãjomych miłujemy Cn B3/3, pijãństwo, w którym człowiek i Bogã, i ludzi, i powinnosci swėj, nã ostãtek i sam siebie zãpomińc musi Pij C/20, áni mierności żãdnym obyczãjem nãszlãdowãc chçã, przez którã by i rozum, i zdrowiẽ z pełnã zãchowãc mogli Pij C2/23.*

Znacznie rzadsza jest sytuacja, gdy spójnik *i* przed pierwszym elementem szeregu się nie pojawia, por. np. *On, obiecãwszy, stãrał sie, aby nã ten dzieñ co nãwiẽcej towarzystwã i sług sobie sposobil, które nieznãcznie miẽdzy ciżbã rozsãdził i znãku pewnego czekãc kazał Wz 137/22.*

Spójnik *i* może się też pojawić przed pierwszym członem szeregu czasownikowego, por. np.: *Ábowiém kiedy ludzie najlẽpiẽj swã powinnosc i baczã, i czyniã? Jeno trzeżwio Pij C2/25.* Ale sã i przykãdady bez *i* przed pierwszym elementem: *Ábowiém od dawnych wieków już sie temu ludzie przypãtrzyli i przysłuchãli, że ... Wr 19/13, bo tã chwãłã Pãnska to zã sobã niesie, iż kiedy wszyscy jednostãjnie Bogã wyznawãc i słuchãc bẽdziem, tedy ... Wr 23/6.*

Por. też powtórzony spójnik miẽdzyzdaniowy: *Á iż i Synoryks miãry w swēj prośbie nie miãł, i przyjãciãle jã do tego ustãwicznã wiedli Wz 139/5.*

5. Interesujãcym zagãdzeniem skãadni staropolskiej jest zagãdzenie miejsca zdania podrzãdnego w zdaniu złożonym. Chodzi tu o takie zdania podrzãdne, które nãwiãzujã do pewnego konkretnego członu zdania nadrzãdnego. Na ogół jest tak, że owo zdanie podrzãdne nie jest dodane jako wtrãcone (jak to jest na ogół dzisiaj) zaraz po wyrazie, do którego się odnosi, ale dopiero po skończeniu zdania nadrzãdnego, por. np.:

a) zdania podrzędne z *który*: *wszystki niemal, jako strumienie do głównej rzeki, tak do niezgody się ciągną, za którą rzeczypospolite niszczeją* Wr 20/15, *godzien by, aby ... tego prawą przeciwko niemu użyli, które na rozsiwecę roztyrku ... jest postanowione* Wr 22/16, *bo prawą tylko na ciała ludzkie moc mają, które z przyrodzenia inszym panóm, to jest umysłóm, są podane* Wr 25/1, *Mogę też tu i nowo zeszlą panią nasze przypomnieć, którą chcąc hamować, aby była do Włoch nie jeździła, czyniono było edykt, iż ...* Wr 33/6, *Jest wierszyk jeden u Homera, którego ten sens pamiętam* Wr 37/17, *czego tak dalece ci nowi prorocy nie baczą, którzy mniemają, że to wszystko w taniac, kiedy organy słyszą* Wr 38/10, *Taka tedy odmiana w muzyce czyni odmianę i w rzeczypospolitej, jeśli Platonowi chcemy wierzyć, który w rzeczypospolitej swój poetów mieć nie chciał* Wr 39/8, *A z tych czterech cnót jako czterech studzien wiele inszych cnót pochodzi, które obyczaję ludzkie naprawiają* Cn B3/16, *Na rozumie zasię nauki się przyjmują, których jest wiele* Cn B3/19.

Są jednak i takie zdania, jak np.: *Przystoi tedy prawemu przyjacielowi na złość fortunie, która niestała jest, przy towarzyszu mocnie stać* Cn B4v/12, *czemu rozum, którym od innych zwierząt jest różny, dobrowolnie swym pijanstwem tłumi? Czemu dowcip a baczenie, co nad inne bestyje ma, swym obżarstwem tak nikczemnie traci? Pij* Cv/10;

b) zdania podrzędne z *co*: *bo oni tym jako skązą rzeczypospolitej gárdzili, na co my się dziś wysadzamy* Wr 29/4, *a ci też już podobno pomarli, co o tym wiedzieli* Wr 33/20, *Ále trzeźwość, będąc świadoma dobrze i sił, i niedostatków swoich, nigdy człowieka w to nie wda, czemu by sprostać nie mógł* Pij C2v/11;

c) zdania podrzędne z *jako*: *Ani to jest podobienstwo, aby w tak malój ziemicy tak wiele się ludzi spostrzec miało, jako to są té dwa narody* Cz Bv/1, *jesli co pod słońcem tak sprosnego naleziono być może, jako jest pijanstwo* Pij C/20, *winien też to oznajmić, jako je przedtym, niż w té kráje przyszli, zwano* Cz A4v/14;

d) zdania z *aby*: *Ále że fundament przyjazni cnotá jest, niech się o to człowiek naprzód stara, aby co najlepszym był* Cn B4v/15, *O zachowaniu ábych nie stał, żaden mi tego przyczytać nie może, ále się wolę czym inszym o nie starać niż pijanstwem* Pij C3/7.

6. W niektórych zdaniach złożonych dzisiejszy czytelnik wyraźnie odczuwa brak zaimka zapowiadającego zdanie podrzędne, por. np.: *Wielkie tedy przekleństwo ... zasłużył, który tak święty związek ... między ludźmi targa* Wr 22/13, *a kiedy nie będzie co dać, i przyjaciela nie będzie, okrom którzy na dobrodziejstwa pamiętają, których bárzo mało* Cn

B3v/12, *Nie kładęć za powinność cudzych obyczajów, ale tylko abyś się im przypátrzył* Pij C3/23.

7. Z interesującym zjawiskiem składniowym mamy do czynienia w zdaniach, w których zaimek w zdaniu następnym odnosi się do przymiotnika dzierżawczego w zdaniu poprzednim, tak jakby to był dopełniacz rzeczownika. Są dwa tego przykłady, tylko we *Wróźkach*: *Jestem Tymoklija, siostrá Teágenowá, który, niedawno zwiódszy bitwę z wami o wolność wszytkiej Grécyjej, jest zábit* Wz 141/5, *Ále oná, klękąwszy u nóg ojcowskich, prositá ji dla Bogá, áby . . .* Wz 142/3.

8. Dla niektórych opisywanych tutaj tekstów charakterystyczny jest swoisty paralelizm składniowy, powtarzanie tej samej struktury składniowej. Szczególnie uderza to w rozprawce *Iż pijaństwo . . .*, ale występuje i w innych tekstach: *czemu rozum, którym od innych zwierząt jest różny, dobrowolnie swym pijánstwem tłumi? Czemu dowcip á baczenie, co nád inné bestyje ma, swym obżárstwem ták nikczemie traci?* Pij Cv/10, *Żadna ták sromotna rzecz nie jest, której by się on wstydzil, żadna ták sproсна, której by się on nie ważył* Pij C2/8, *Ábowiém kiedy ludzie najlepší swą powinność i baczą, i czynią? Jeno trzeźwio. Kiedy najlepiej dowcipu swégo ku wszelkiej sprawie użyć mogą? Jeno kiedy się áni jédłem, áni piciem zbytnim nie przelożą* Pij C2/25, *Á to nadziwniejsza, że człowiek ná ten czas zda się sobie namędrszym, kiedy nasprośniejszy; zda się sobie namężniejszym, kiedy naslábszy* Pij C2v/6, *Przy téj ja cnocie zostawam, przy téj się opowiadám* Pij C3/6, *Ále i słowy może człowiek pożyteczen być drugiemu, kiedy mu w jego potrzebie porádzi, kiedy go z jákiej nieprzystojnej sprawy wystrzeże* Cn B3v/19.

B. K.

Aneks 1

ZMIANY TEKSTOWE W POSZCZEGÓLNYCH WYDANIACH

WZÓR PAŃ MEŻNYCH

	135/5	135/5–6	135/7	135/7	135/10
JK1A	wszystkich rodzajów	w ... Historiach	albo	wszystkich	chlubić
JK1B	wszystkich rodzajów	w ... Historiach	abo	wszystkich	chlubić
JK1C	wszystkich rodzajów	w ... Historiach	abo	wszystkich	chlubić
JK1C ₂	wszystkich rodzajów	w ... Historiach	albo	wszystkich	chlubić
JK2	wszystkich rodzajów	w ... Historiach	albo	wszystkich	chlubić
JK3	wszystkich rodzajów	w ... Historiach	abo	wszystkich	chlubić
JK4	wszystkich rodzajów	w ... Historiach	abo	wszystkich	chlubić
JK5	wszystkich rodziców	w ... Historyach	albo	wszystkich	chlubić
JK6A	wszystkich rodziców	w ... Historyach	abo	wszystkich	chlubić
JK6B	wszystkich rodziców	w ... Historyach	abo	wszystkich	chlubić
JK7	wszystkich rodziców	w ... Historyach	abo	wszystkich	chlubić
JK8	wszystkich rodziców	w ... Historyach	abo	wszystkich (<i>sic</i>)	chlubić

	135/11–12	135/15	135/18	135/18– –136/1
JK1A	z kości sczeréy y z boku wzięta	między infzymi	być	albo nie
JK1B	z kości sczeréy y z boku wzięta	między infzemi	bydź	albo nie
JK1C	z kości sczeréy y z boku wzięta	między infzemi	bydź	albo nie
JK1C ₂	z kości sczeréy y z boku wzięta	między infzemi	bydź	albo nie
JK2	z kości sczeréy y z boku wzięta	między infzemi	bydź	albo nie
JK3	z kości sczeréy y z boku wzięta	między infzemi	bydź	albo nie
JK4	z kości sczeréy y z boku wzięta	między infzemi	bydź	albo nie
JK5	z kości sczererey y z boku wzięta	między infzemi	bydź	albo nie
JK6A	z kości sczererey y z boku wzięta	między infzemi	bydź	albo nie
JK6B	z kości sczererey z boku wzięta	między infzemi	bydź	albo nie
JK7	z kości sczererey z boku wzięta	między infzemi	bydź	albo nie
JK8	z kości sczererey/ y z boku wzięta	między infzymi	bydź	albo nie

	136/8	136/12	136/15	137/3	137/5–6
JK1A	że mu wolno było	powinowáci	fy e wozić miała	mégo	Aryftoklią
JK1B	że mu wolno było	powinowáci	fi e wozić miała	mégo	Aryftoklią
JK1C	że mu wolno było	powinowáci	fi e wozić miała	mégo	Aryftoklią
JK1C ₂	że mu wolno było	powinowáci	fi e wozić miała	mégo	Aryftoklią
JK2	że mu wolno było	powinowáci	fi e wozić miała	mégo	Aryftoklią
JK3	że mu wolno było	powinowáci	fi e wozić miała	mego	Aryftoklią
JK4	że mu wolno było	powinowáci	fi e wozić miała	mego	Aryftoklią
JK5	że mu wolno było	powinowáci	fi e wozić miała	mego	Aristoklią
JK6A	że mu wolno było	powinowáci	fi e wozić miała	mego	Aristoklią
JK6B	że mu wolno było	powinowáci	fi e wozić miała	mego	Aristoklią
JK7	że mu wolno było	powinowáci	fi e miała wozić	moiego	Aryftoklią
JK8	że mu to wolno było	powinnowáci	fi e wozić miała	mego	Aristoklią

	137/8–9	137/9–10	137/15–16
JK1A	był nieiáko powinowáty	Oyciec ... fy e ... obawał	wfzytkich
JK1B	był nieiáko powinowáty	Oyciec ... fy e ... obawał	wfzytkich
JK1C	był nieiáko powinowáty	Oyciec ... fi e ... obawał	wfzytkich
JK1C ₂	był nieiáko powinowáty	Oyciec ... fi e ... obawał	wfzyftkich
JK2	był nieiáko powinowáty	Oyciec ... fi e ... obawał	wfzytkich
JK3	nieiáko był powinowáty	Oyciec ... fi e ... obawał	wfzytkich
JK4	był nieiáko powinowáty	Oyciec ... fi e ... obawał	wfzytkich
JK5	był nieiáko powinowáty	Oyciec ... fi e ... obawał	wfzyftkich
JK6A	był nieiáko powinowáty	Oyciec ... fi e ... obawał	wfzytkich
JK6B	był nieiáko powinowáty	Ociec ... fi e ... obawał	wfzytkich
JK7	był nieiáko powinowáty	Ociec ... fi e ... obawał	wfzyftkich
JK8	był nieiáko powinnowáty	Oyciec ... fi e ... obawał	wfzytkich

	137/19	137/20	138/1	138/2	138/4	138/7
JK1A	niefczęście	zayzrzáło	co nawięcý	między	fwym	między
JK1B	niefczęście	zayzrzáło	co nawięcý	między	fwym	między
JK1C	niefczęście	zayzrzáło	co nawięcý	między	fwym	między
JK1C ₂	niefczęście	zayzrzáło	co nawięcý	między	fwym	między
JK2	niefczęście	zayzrzáło	co nawięcý	między	fwym	między
JK3	niefczęście	zayzrzáło	co nawięcý	między	fwym	między
JK4	niefczęście	zayzrzáło	co nawięcý	między	fwym	między
JK5	niefczęście	zayzrzáło	co nawięcý	między	fwym	między
JK6A	niefczęście	zayzrzáło	co nawięcý	między	fwym	między
JK6B	niefczęście	zayzrzáło	co nawięcý	między	fwym	między
JK7	niefczęście	zayzrzáło	co nawięcý	między	fwoim	między
JK8	niefczęście	zayzrzáło	co nawięcý	między	fwym	między

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

	138/10–11	138/15	138/19	138/20	138/21
JK1A	tuż przed wftytkimi	Synorix	infzymi	Synorix	próżno
JK1B	tuż przed wftytkimi	Sinoryx	infzemi	Sinorix	próżno
JK1C	tuż przed wftytkimi	Sinoryx	infzemi	Sinoryx	próżno
JK1C ₂	tuż przed wftytkimi	Sinoryx	infzemi	Sinoryx	próżno
JK2	tuż przed wftytkimi	Sinoryx	infzemi	Sinoryx	próżno
JK3	tuż przed wftytkimi	Sinoryx	infzemi	Synoryx	próżno
JK4	tuż przed wftytkimi	Sinoryx	infzemi	Sinoryx	próżno
JK5	tuż przed wftytkimi	Sinoryx	infzemi	Sinoryx	próżno
JK6A	tuż przed wftytkimi	Sinoryx	infzemi	Sinoryx	próżno
JK6B	tuż przed wftytkimi	Sinoryx	infzemi	Sinoryx	próżno
JK7	iuż przed wftytkimi	Synoryx	infzemi	Synoryx	próżno
JK8	iuż przed wftytkimi	Sinoryx	infzymi	Sinoryx	próżno

	138/22	139/3	139/5	139/5	139/5	139/12–13
JK1A	wział przed fye	śiroctwá	Synorix	proźbie	niemiał	Synorixowi
JK1B	wział przed się	śiroctwá	Synoryx	proźbie	niemiał	Synoryxowi
JK1C	wział przed się	śiroctwá	Sinoryx	proźbie	niemiał	Synoryxowi
JK1C ₂	wział przed się	śiroctwá	Sinoryx	proźbie	niemiał	Synoryxowi
JK2	wział przed się	śiroctwá	Sinoryx	proźbie	niemiał	Sinoryxowi
JK3	wział przed fie	śiroctwá	Synoryx	proźbie	niemiał	Sinoryxowi
JK4	wział przed się	śieroctwá	Sinoryx	proźbie	nie miał	Sinoryxowi
JK5	wział przed się	śiroctwá	Sinoryx	proźbie	nie miał	Synoryxowi
JK6A	wział przed fię	śiroctwá	Sinoryx	proźbie	nie miał	Sinoryxowi
JK6B	wział przed fię	śiroctwá	Sinoryx	proźbie	nie miał	Synoryxowi
JK7	wział przed fię	śiroctwá	Synoryx	proźbie	nie miał	Synoryxowi
JK8	wział przed fię	śieroctwá	Sinoryx	proźbie	nie miał	Sinoryxowi

	139/15	139/17	139/19
JK1A	nazacnieyfza bogini	Abowiém	těj dźiśieyfyzý pómfty
JK1B	nazacnieyfza bogini	Abowiém	těj dźiśieyfyzý pómfty
JK1C	nazacnieyfza bogini	Abowiém	těj dźiśieyfyzý pómfty
JK1C ₂	nazacnieyfza Bogini	Abowiém	těj dźiśieyfyzý pómfty
JK2	nazacnieyfza Bogini	Abowiém	těj dźiśieyfyzý pómfty
JK3	nazacnieyfza Bogini	Abowiém	těj dźiśieyfyzý pómfty
JK4	nazacnieyfza Bogini	Abowiém	těj dźiśieyfyzý pómfty
JK5	naznácnieyfza bogini	Albowiém	tey dźiśieyfyzey pómfty
JK6A	naznácnieyfza bogini	Abowiém	tey dźiśieyfyzey pómfty
JK6B	naznácnieyfza bogini	Abowiém	tey dźiśieyfyzey pómfty
JK7	naznácnieyfza bogini	Abowiém	tey dźiśieyfyzey pómfty
JK8	nazacnieyfza Bogini	Abowiém	tey dźiśieyfyzey pómfty

	139/23	140/3	140/7	140/22	140/23	141/1–2
JK1A	Synorix	nie piérwéy	zárázem	zftámąđ	wynidź	poimano
JK1B	Synorix	nie piérwéy	zárázem	zftámąđ	wynidź	poimano
JK1C	Sinoryx	nie piérwéy	zárázem	zftámąđ	wynidź	poimano
JK1C ₂	Synoryx	nie piérwéy	zárázem	zftámąđ	wynidź	poimano
JK2	Sinoryx	nie piérwéy	zárázem	z támąđ	wynisźđ	poimano
JK3	Sinoryx	nie piérwéy	zárázem	z ftámąđ	wynidź	poymano
JK4	Sinoryx	nie piérwéy	zárázem	ztámąđ	wynisźđ	poimano
JK5	Synoryx	nie pierwey	zárázem	ftámąđ	wynisć	poimano
JK6A	Sinoryx	nie pierwey	zárázem	ftámąđ	wynisć	poimano
JK6B	Synoryx	nie pierwey	zárázem	ftámąđ	wynisć	poimano
JK7	Synoryx	nie pierwey	záráz	ftámąđ	wynisć	poimano
JK8	Sinoryx	nie pirwey	zárázem	ftámąđ	wynisć	poimano

	141/7	141/8	141/12	141/20	141/21	141/23
JK1A	wfzytkiéy Gréciéy	ćierpiémy	zbrónić	fwymi	Mięđzy	Lucius
JK1B	wfzytkiéy Gréciéy	ćierpiémy	zbrónić	fwémi	Mięđzy	Lucius
JK1C	wfzytkiéy Gréciéy	ćierpiémy	zbrónić	fwémi	Mięđzy	Lucius
JK1C ₂	wfzyftkiéy Gréciéy	ćierpiémy	zbrónić	fwémi	Mięđzy	Lucius
JK2	wfzytkiéy Gréciéy	ćierpimy	zbrónić	fwémi	Mięđzy	Lucius
JK3	wfzytkiéy Gréciéy	ćierpiémy	zbrónić	fwémi	Mięđzy	Lucius
JK4	wfzytkiéy Gréciéy	ćierpiemy	zbrónić	fwémi	Mięđzy	Lucyus
JK5	wfzyftkiey Grecyey	ćierpiemy	zábronić	fwemi	Mięđzy	Lucyus
JK6A	wfzyftkiey Grecyey	ćierpiemy	zábronić	fwemi	Mięđzy	Lucyus
JK6B	wfzytkiey Grecyey	ćierpiemy	zábronić	fwemi	Mięđzy	Lucyus
JK7	wfzytkiey Grecyey	ćierpiemy	zábronić	fwemi	Mięđzy	Lucyus
JK8	wfzyftkiey Grecyey	ćierpiemy	zábronić	fwemi	Mięđzy	Lucyus

	142/2	142/3	142/6	142/6–7	142/11	142/12
JK1A	przyść	oyćiec	niźli	Lucyus	być	Oyćiec
JK1B	przyść	oyćiec	niźeli	Lucyus	bydź	Oyćiec
JK1C	przyść	oyćiec	niźeli	Lucyus	bydź	Oyćiec
JK1C ₂	przyść	oyćiec	niźeli	Lucyus	bydź	Oyćiec
JK2	przyśdź	oyćiec	niźeli	Lucyus	bydź	Oyćiec
JK3	przyśdź	oyćiec	niźeli	Lucyus	bydź	Oyćiec
JK4	przyśdź	oyćiec	niźeli	Lucyus	bydź	Oyćiec
JK5	przyść	oyćiec	niźeli	Lucyus	być	Oyćiec
JK6A	przyść	oćiec	niźeli	Lucyus	być	Oyćiec
JK6B	przyść	oćiec	niźeli	Lucyus	być	Oćiec
JK7	przyść	oćiec	niźeli	Lucyus	bydź	Oćiec
JK8	przyść	oćiec	niźeli	Lucyus	bydź	Oćiec

	142/14–15	142/16–17
JK1A	Lucius będąc y winem y gniewem zápalony	tá rzecz namniéy
JK1B	Lucius będąc y winien y gniewem zápalony	tá rzecz namniéy
JK1C	Lucius będąc y winien y gniewem zápalony	tá rzecz namniéy
JK1C ₂	Lucyus będąc y winien y gniewem zápalony	tá rzecz namniéy
JK2	Lucyus będąc y winien y gniewem zápalony	ta rzecz namniéy

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

JK3	Lucyus będąc y winien y gniewem zápalony	ta rzecz namniéy
JK4	Lucyus będąc y winien y gniewem zápalony	namniéy tá rzecz
JK5	Lucyus będąc y winien y gniewem zápalony	tá rzecz namniéy
JK6A	Lucyus będąc y winem y gniewem zápalony	tá rzecz namniéy
JK6B	Lucyus będąc y winem y gniewem zápalony	tá rzecz namniéy
JK7	Lucyus będąc y winem y gniewem zápalony	tá rzecz namniéy
JK8	Lucyus będąc y winem y gniewem zápalony	tá rzecz namniéy

142/19

JK1A	do Aetoliéy wyiecháło
JK1B	do Aetoliéy wyiecháło
JK1C	do Aetoliéy wyiácháło
JK1C ₂	do Aetoliéy wyiácháło
JK2	do Aetoliéy wyiecháło
JK3	do Aetoliéy wyiácháło
JK4	do Aetoliéy wyiecháło
JK5	do Aetoliey wyiácháło
JK6A	do Aetoliey wyiácháło
JK6B	do Aetoliey wyiácháło
JK7	do Aetoliey wyiácháło
JK8	do Aetoliey wyiácháło

NIE FRASUJ SOBIE, MIKOŁAJU, GŁOWY

	16/9	16/24
Wr 1587	nam	Niech ią da
KochPieś1	nam	Niech ią da
KochPieś2	nam	Niech ią da
JK1C	nam	Niech ią da
JK1C ₂	nam	Niech ią da
JK2	nam	Niech ią da
JK3	nam	Niech ią da
JK4	nam	Niech ią da
JK5	wam	Niech ią da
JK6A	wam	Niech ią da
JK6B	wam	Niech da
JK7	wam	Niech ią da
JK8	wam	Niech ią da

WRÓŻKI

	19/18	20/1	20/8	20/9	20/12–13
Wr 1587	nie lądá	wfzyftki á wfzyftki	wfzyftko	wfzyftko	abo ... álbo
JK1B	nie lądá	wfzyftki á wfzyftki	wfzyftko	wfzyftko	álbo ... álbo
JK1C	nie lądá	wfzyftki á wfzyftki	wfzyftko	wfzyftko	álbo ... álbo
JK1C ₂	nie lądá	wfzyftki á wfzyftki	wfzyftko	wfzyftko	álbo ... álbo
JK2	nie lądá	wfzyftki á wfzyftki	wfzyftko	wfzyftko	albo ... álbo

JK3	nie lądá	wfzytki á wfzytki	wfzytko	wfzytko	álbo ... álbo
JK4	nie lądá	wfzytki á wfzytkiè	wfzytko	wfzytko	ábo ... ábo
JK5	nie ledá	wfzytki á wfzytki	wfzyftko	wfzyftko	álbo ... álbo
JK6A	nie ledá	wfzytki á wfzytki	wfzyftko	wfzytko	álbo ... álbo
JK6B	nieledá	wfzytkiè á wfzytkiè	wfzytko	wfzytko	álbo ... álbo
JK7	nie ledá	wfzytkiè á wfzytkiè	wfzytko	wfzytko	abo ... ábo
JK8	nie ledá	wfzytkiè á wfzytkiè	wfzyftko	wfzytko	álbo ... álbo

	20/15 – 16	20/18 – 20	20/19	20/20	20/22 – 23	20/23
Wr 1587	wfzyftki	álbo ... álbo	vpásć	przyydzie	miedzy	śiedziemy
JK1B	wfzyftki	álbo ... álbo	vpásć	przyydzie	między	śiedziemy
JK1C	wfzyftki	álbo ... álbo	vpásć	przyydzie	między	śiedziemy
JK1C ₂	wfzyftki	álbo ... álbo	vpásć	przyydzie	między	śiedziemy
JK2	wfzyftki	álbo ... álbo	vpázć	przyydzie	miedzy	śiedziemy
JK3	wfzytki	álbo ... álbo	vpásdz	przyydzie	między	śiedziemy
JK4	wfzytki	ábo ... ábo	vpásć	przyydzie	między	śiedziemy
JK5	wfzyftki	álbo ... álbo	vpásć	przyydzie	miedzy	śiedziemy
JK6A	wfzyftki	álbo ... álbo	vpásć	przyydzie	miedzy	śiedziemy
JK6B	wfzytkiè	álbo ... álbo	vpásć	przyydzie	miedzy	śiedziemy
JK7	wfzytkiè	ábo ... ábo	vpásć	przyydzie	miedzy	śiedziemy
JK8	wfzyftkiè	álbo ... álbo	vpásć	przyydzie	między	śiedziemy

	21/3	21/5	21/10	21/11 – 12	21/18 – 19
Wr 1587	A	nawysfzy	wfzytki	roftyrkciem	odpowiádáním
JK1B	A	nawysfzy	wfzytki	roftyrkciem	odpowiádáním
JK1C	A	nawysfzy	wfzyftki	roftérkiem	odpowiádáním
JK1C ₂	A	nawysfzy	wfzyftki	roftérkiem	odpowiádáním
JK2	A	nawysfzy	wfzytki	roftérkiem	odpowiádáním
JK3	A	nawysfzy	wfzyftki	roftérkiem	odpowiádáním
JK4	A	nawysfzy	wfzytki	roftérkiem	odpowiádáním
JK5	A	nawyzfzy	wfzyftki	rofterkiem	odpowiádáním
JK6A	A	nawyzfzy	wfzyftki	rofterkiem	odpowiádáním
JK6B	A	nawyzfzy	wfzyftkiè	rofterkiem	odpowiádáním
JK7	Ale	nawyzfzy	wfzytkiè	rofterkiem	odpowiádáním
JK8	A	nawyzfzy	wfzytkiè	rofterkiem	odpowiádáním

	21/19	21/21	21/23	21/23 – 24	21/25	21/25
Wr 1587	Vniéy	ieno	różni	roftárgnëlifmy fye	miedzy	w noši
JK1B	Vniiéy	ieno	różni	roftárgnëlifmy fie	między	wnoši
JK1C	Vniiiéy	iedno	różni	roztárgnëlifmy fie	między	wnoši
JK1C ₂	Vniiiéy	iedno	różni	roztárgnëlifmy fie	między	wnoši
JK2	Vniiiéy	iedno	różni	roftárgnëlifmy fie	miedzy	wnoši
JK3	Vniiéy	iedno	różni	roftárgnëlifmy fie	miedzy	wnoši
JK4	Vniiéy	iedno	różni	roztárgnëlifmy fye	między	wnoši
JK5	Vniiéy	iedno	rozni	roztárgnëlifmy fię	miedzy	wnoši
JK6A	Vniiéy	iedno	rozni	roztárgnëlifmy fię	miedzy	wnoši
JK6B	Vniiéy	iedno	rozni	roftárgnëlichmy fię	miedzy	wznoši
JK7	Vniéy	iedno	rozni	roftárgnëlichmy fię	miedzy	wnoši
JK8	Vniiéy	iedno	rozni	roztardnëlifmy fię	między	wnoši

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

	22/1	22/2	22/3	22/3	22/4	22/4,5	
Wr 1587	wfzyftki	krześciánié	z niłkąd	ieno z różności	krześciánłkié	álbo	
JK1B	wfzyftki	krześciánié	z niłkąd	ieno z różności	krześciánłkié	álbo	
JK1C	wfzyftki	Krześciánié	z niłkąd	ieno z różności	Krześciánłkié	álbo	
JK1C ₂	wfzyftki	Krześciánié	z niłkąd	ieno z różności	Krześciánłkié	álbo	
JK2	wfzyftki	Chrześciánié	niłkąd	ieno z różności	chrześciánłkié	álbo	
JK3	wfzyftki	Chrześciánié	niłkąd	ieno z różności	Chrześciánłkié	álbo	
JK4	wfzyftki	Chrześciánié	z niłkąd	iedno z różności	Chrześciánłkié	ábo	
JK5	wfzyftki	Chrześciánié	z niłkąd	ieno z różności	Chrześciánłkié	álbo	
JK6A	wfzyftki	Chrześciánié	z niłkąd	ieno z różności	Chrześciánłkié	ábo	
JK6B	wfzyftkie	Chrześciánié	z niłkąd	ieno z różności	Chrześciánłkié	ábo	
JK7	wfzyftkie	Chrześciánié	z niłkąd	ieno z różności	Chrześciánłkié	ábo	
JK8	wfzyftkie	Chrześciánié	z niłkąd	ieno z różności	Chrześciánłkié	ábo	
	22/8	22/9	22/11	22/12–13	22/13	22/15	22/16
Wr 1587	różnych	ná fye	álbo	wfzyftko	różność	miedzy	wfzyftki
JK1B	różnych	ná fię	álbo	wfzyftko	różność	miedzy	wfzyftki
JK1C	różnych	ná fię	álbo	wfzyftko	różność	miedzy	wfzyftki
JK1C ₂	różnych	ná fię	álbo	wfzyftko	różność	miedzy	wfzyftki
JK2	różnych	ná fię	álbo	wfzyftko	różność	miedzy	wfzyftki
JK3	różnych	ná się	álbo	wfzyftko	różność	miedzy	wfzyftki
JK4	różnych	ná fię	ábo	wfzyftko	różność	miedzy	wfzyftki
JK5	roznych	ná fię	álbo	wfzyftko	rozność	miedzy	wfzyftki
JK6A	roznych	ná fię	ábo	wfzyftko	rozność	miedzy	wfzyftki
JK6B	roznych	ná fię	ábo	wfzyftko	rozność	miedzy	wfzyftki
JK7	roznych	ná fię	ábo	wfzyftko	rozność	miedzy	wfzyftkie
JK8	roznych	ná fię	ábo	wfzyftko	rozność	miedzy	wfzyftkie
	22/18	22/19	23/10	23/11	23/12	23/16	
Wr 1587	vżyli	roftyrku	doftapiem	obronną	poftánowiém	álbo	
JK1B	vżyły	roftyrku	doftapiem	obronną	poftánowiém	álbo	
JK1C	vżyły	roftyrku	doftapiem	obronną	poftánowiém	álbo	
JK1C ₂	vżyły	roftyrku	doftapiem	obronnę	poftánowiém	álbo	
JK2	vżyły	roftérku	doftapim	obronną	poftánowim	álbo	
JK3	vżyły	roftyrku	doftapim	obronną	poftánowiém	álbo	
JK4	vżyły	roftérku	doftapim	obronną	poftánowim	ábo	
JK5	vżyły	roftyrku	doftapiem	obronną	poftánowiém	álbo	
JK6A	vżyły	roftyrku	doftapiem	obronną	poftánowiém	ábo	
JK6B	vżyły	roftyrku	doftapiem	obronną	poftánowiém	ábo	
JK7	vżyły	rofterku	doftapiem	obronną	poftánowiém	ábo	
JK8	vżyły	roftyrku	doftapiem	obronną	poftánowiém	ábo	
	23/18	23/19	24/6	24/12	24/13		
Wr 1587	doczefnym	niemiał	miedzy	być	przyłożył fye y fam		
JK1B	doczefnym	niemiał	miedzy	bydź	przyłożył fię y fam		
JK1C	doczefnym	niemiał	miedzy	bydź	przyłożył fię y fam		
JK1C ₂	doczefnym	niemiał	miedzy	bydź	przyłożył fye y fam		
JK2	doczefnym	niemiał	miedzy	bydź	przyłożył fye y fam		

JK3	docześnym	niémiał	między	bydź	przyłożył	fie y fam
JK4	doczefnym	nie miał	między	bydź	przyłożył	fye y fam
JK5	doczefnym	nie miał	miedzy	bydź	przyłożył	y fam
JK6A	doczefnym	nie miał	miedzy	bydź	przyłożył	y fam
JK6B	doczefnym	nie miał	miedzy	bydź	przyłożył	y fam
JK7	doczefnym	nie miał	miedzy	bydź	przyłożył	y fam
JK8	doczefnym	nie miał	między	bydź	przyłożył	y fam

	24/23	25/4	25/7	25/10	25/16	25/20
Wr 1587	vśc	fpofabia	wfzyftkich	być	z iakiem	wznofzą
JK1B	vśc	fpofabia	wfzytkich	bydź	z iákim	wznofzą
JK1C	vśc	fpofabia	wfzyftkich	bydź	z iákim	wznofzą
JK1C ₂	vśc	fpofabia	wfzyftkich	bydź	z iákim	wznofzą
JK2	vśdź	fpofabia	wfzytkich	bydź	z iákim	wznofzą
JK3	vśdź	fpofabia	wfzytkich	bydź	z iákim	wznofzą
JK4	vśdź	fpofobia	wfzytkich	bydź	z iákim	wnofzą
JK5	vśc	fpofabia	wfzyftkich	bydź	z iákim	wznofzą
JK6A	vśc	fpofabia	wfzyftkich	bydź	z iákim	wznofzą
JK6B	vśc	fpofabia	wfzyftkich	bydź	z iákim	wznofzą
JK7	vśc	fpofabia	wfzytkich	bydź	z iákim	wznofzą
JK8	vśc	fpofabia	wfzyftkich	bydź	z iákim	wznofzą

	25/21	25/22	26/1		26/11
Wr 1587	miedzy	okazał	wfzytkich ...	krześcianóm	ná co fye y Sátyr fkarzy
JK1B	miedzy	okazał	wfzytkich ...	krześcianóm	ná co fye y Sátyr fkarzy
JK1C	między	okazał	wfzytkich ...	krześcianóm	ná co fie y Sátyr fkarzy
JK1C ₂	między	vkazał	wfzytkich ...	krześcianóm	ná co fie y Sátyr fkarzy
JK2	między	vkazał	wfzytkich ...	krześcianóm	ná co fie y Sátyr fkarzy
JK3	między	vkazał	wfzytkich ...	Chrześcianóm	ná co fie y Sátyr fkarzy
JK4	między	okazał	wfzytkich ...	Chrześcianóm	ná co fie y Sátyr fkarzy
JK5	miedzy	vkazał	wfzytkich ...	Chrześcianóm	ná co fię Sátyr fkarzy
JK6A	miedzy	vkazał	wfzytkich ...	Chrześcianóm	ná co fię y Sátyr fkarzy
JK6B	miedzy	vkazał	wfzytkich ...	Chrześcianóm	ná co y Sátyr fkarzy
JK7	miedzy	vkazał	wfzytkich ...	Chrześcianóm	ná co y Sátyr fkarzy
JK8	między	vkazał	wfzytkich ...	Chrześcianóm	ná co fię y Sátyr fkarzy

	26/16 – 17	26/23 – 24	26/24
Wr 1587	Enniufowého	niemogłyby były	álbo ... álbo
JK1B	Enniufowého	niemogłyby były	álbo ... álbo
JK1C	Enniufowého	niemogłyby były	álbo ... álbo
JK1C ₂	Enniufowého	niemogłyby były	álbo ... álbo
JK2	Enniufowého	niemogłyby były	álbo ... álbo
JK3	Enniufowého	niemogłyby były	álbo ... álbo
JK4	Enniufzowego	niemogłyby były	ábo ... ábo
JK5	Enniufowego	nie mogliby byli	álbo ... álbo
JK6A	Enniufzowego	nie mogliby byli	ábo ... ábo
JK6B	Enniufzowego	nie mogliby byli	ábo ... ábo
JK7	Enniufzowego	nie mogliby byli	ábo ... ábo
JK8	Enniufzowego	nie mogliby byli	ábo ... ábo

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

26/25 – 27/1

Wr 1587	ták	świętobliwie/	y	ták	szero	władnéy	rzeczypospolitéy
JK1B	ták	świętobliwie/	y	ták	széro	władnéy	rzeczypospolitéy
JK1C	ták	świętobliwie/	y	ták	széro	władnéy	rzeczypospolitéy
JK1C ₂	ták	świętobliwie/	y	ták	széro	władnéy	rzeczypospolitéy
JK2	ták	świętobliwie/	y	tak	széro	władnéy	rzeczypospolitéy
JK3	ták	świętobliwie/	y	ták	széro	władnéy	rzeczypospolitéy
JK4	ták	świętobliwéy/	y	ták	széro	władnéy	Rzeczypospolitéy
JK5	ták	świętobliwie/	y	ták	szero	władnéy	Rzeczypospolitey
JK6A	tak	świętobliwie/	y	ták	szero	władnéy	Rzeczypospolitey
JK6B	tak	świętobliwie/	y	ták	szero	władnéy	Rzeczypospolitey
JK7	tak	świętobliwie/	y	ták	szero	władnéy	Rzeczypospolitey
JK8	tak	świętobliwie/	y	ták	szero	władnéy	Rzeczypospolitey

	27/18	27/22	28/2	28/3	28/4	28/10		
Wr 1587	iuż	stráćili	ieśli	roftyrk	miedzy	śluchác	to	
JK1B	iuż	stráćili	iefli	roftyrk	między	ślychác	to	
JK1C	iuż	stráćili	iefli	rofterk	między	ślychác	to	
JK1C ₂	iuż	stráćili	ieśli	rofterk	między	ślychác	to	
JK2	iuż	stráćili	iefli	rofterk	miedzy	ślychác	to	
JK3	iuż	stráćili	iefli	rofterk	między	ślychác	tu	
JK4	iuż	stráćili	iefli	rofterk	między	ślychác	to	
JK5	iuż	stráćili	iefli	rofterk	miedzy	śluchác	to	
JK6A	iużefmy	ią	stráćili	iefli	rofterk	miedzy	śluchác	to
JK6B	iużefmy	ią	stráćili	iefli	rofterk	miedzy	śluchác	to
JK7	iużefmy	ią	stráćili	iefli	rofterk	miedzy	śluchác	to
JK8	iużefmy	ią	stráćili	iefli	rofterk	miedzy	śluchác	tu

	28/18	28/23 – 24	29/3 – 4	29/6, 8	29/8	29/10	
Wr 1587	miedzy	álbo	mnimánia	niemáfz	być	wfzyftki	poyźrzéc
JK1B	między	álbo	mnimánia	niemáfz	bydź	wfzyftki	poyźrzéc
JK1C	między	álbo	mnimánia	niemáfz	bydź	wfzyftki	poyźrzéc
JK1C ₂	między	álbo	mnimánia	niemáfz	bydź	wfzyftki	poyźrzéc
JK2	miedzy	álbo	mnimánia	niemáfz	bydź	wfzyftki	poyźrzéc
JK3	między	álbo	mnimánia	niemáfz	bydź	wfzyftki	poyźrzéc
JK4	między	ábo	mnimánia	niemáfz	bydź	wfzyftki	poyźrzéc
JK5	miedzy	álbo	mnimánia	nie máfz	bydź	wfzyftki	poyźrzéc
JK6A	miedzy	ábo	mnimánia	nie máfz	bydź	wfzyftki	poyźrzéc
JK6B	miedzy	ábo	mnimánia	nie máfz	bydź	wfzyftki	poyźrzéc
JK7	miedzy	ábo	mnimánia	nie máfz	bydź	wfzyftkie	poyźrzéc
JK8	między	ábo	mnimánia	nie máfz	bydź	wfzyftkie	poyrzéc

	29/11	29/14	30/2	30/3 – 4				
Wr 1587	dáry/	którym	nieprzyaćiolóm	należy	muśzą	śye	niécó	odmienić
JK1B	dáry/	którym	nieprzyaćiolóm	należy	muśzą	śle	niécó	odmienić
JK1C	dáry/	którym	nieprzyaćiolóm	należy	muśzą	śie	niécó	odmienić
JK1C ₂	dáry/	którym	nieprzyaćiolóm	zależy	muśzą	niécó	odmienić	
JK2	dáry/	którym	nieprzyaćiolóm	zależy	muśzą	niécó	odmienić	

JK3	dąry/ którym	nieprzyaciółóm	zależy	mużą niečo odmienić
JK4	dąry/ którym	nieprzyaciółóm	należy	mużą ſie niečo odmienić
JK5	dąry/ ktoremi	nieprzyaciółom	zależy	mużą niečo odmienić
JK6A	dąry/ ktoremi	nieprzyaciółom	zależy	mużą niečo odmienić
JK6B	dąry/ ktoremi	nieprzyaciółom	zależy	mużą niečo odmienić
JK7	dąry/ ktoremi	nieprzyaciółom	zależy	mużą niečo odmienić
JK8	dąry/ ktoremi	nieprzyaciółom	zależy	mużą niečo odmienić

30/10–11,
12, 14, 16,
19, 22, 24

30/18

30/19

30/21

30/24

Wr 1587	ieſli	wfzyftki	między ... między	wfzyfcyfmy	być
JK1B	ieſli	wfzytki	między ... między	wfzyfcyfmy	bydź
JK1C	ieſli	wfzyftki	między ... między	wfzyfcyfmy	bydź
JK1C ₂	ieſli	wfzyftki	między ... między	wfzyfcyfmy	bydź
JK2	ieſli	wfzyftki	miedzy ... miedzy	wfzyfcyfmy	bydź
JK3	ieſli	wfzytki	między ... między	wfzyfcyfmy	bydź
JK4	ieſli	wfzytki	między ... między	wfzyfcyfmy	bydź
JK5	ieſli	wfzyftki	miedzy ... miedzy	wfzyfcyfmy	bydź
JK6A	ieſli	wfzyftki	miedzy ... miedzy	wfzyfcyfmy	być
JK6B	ieſli	wfzyftkie	miedzy ... miedzy	wfzyfcyfmy	być
JK7	ieſli	wfzyftkie	miedzy ... miedzy	wfzyfcychmy	bydź
JK8	ieſli	wfzyftkie	między ... między	wfzyfcyfmy	bydź

31/6

31/7–8

31/17

31/23

32/2

Wr 1587	munſztuk	Gigánti	ábo ... ábo	náſycona	niéma
JK1B	munſztuk	Gigánti	álbo ... álbo	náſycona	nie ma
JK1C	munſztuk	Gigánty	álbo ... álbo	náſycona	nie ma
JK1C ₂	munſztuk	Gigánty	álbo ... álbo	náſycona	niéma
JK2	munſztuk	Gigánty	álbo ... álbo	náſycona	niéma
JK3	munſztuk	Gigánty	álbo ... álbo	náſyconą	nie ma
JK4	munſztuk	Gigánty	álbo ... álbo	náſycona	niéma
JK5	munſztuk	Gigánty	álbo ... álbo	náſycona	nie ma
JK6A	munſztuk	Gigánty	ábo ... ábo	náſycona	nie ma
JK6B	munſztuk	Gigánty	ábo ... ábo	náſycona	nie ma
JK7	munſztuk	Gigánty	ábo ... ábo	náſycona	nie ma
JK8	munſztuk	Gigánty	ábo ... ábo	náſycona	nie ma

32/3

32/11

32/12

32/12

32/13

Wr 1587	nie przydzie	być	przyſtoieńſtwá	wfzyftko	niemáfz
JK1B	nie przydzie	być	przyſtoieńſtwá	wfzytko	niemáfz
JK1C	nie przydzie	bydź	przyſtoieńſtwá	wfzytko	niemáfz
JK1C ₂	nie przydzie	bydź	przyſtoienſtwá	wfzytko	niemáfz
JK2	nie przydzie	bydź	przyſtoieńſtwá	wfzytko	niemáfz
JK3	nie przydzie	bydź	przyſtoienſtwá	wfzytko	niemáfz
JK4	nie przydzie	bydź	przyſtoieńſtwá	wfzytko	niemáfz
JK5	nie przydzie	bydź	przyſtoieńſtwá	wfzytko	nie máfz
JK6A	nie przydzie	bydź	przyſtoieńſtwá	wfzytko	nie máfz

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

JK6B	nie przyjdzie	być	przystoienftwá	wfzytko	nie máfz
JK7	nie przyjdzie	być	przystoieñftwá	wfzytko	nie máfz
JK8	nie przyjdzie	bydź	przystoieñftwá	wfzytko	nie máfz

	32/17	32/21 – 22	33/18	34/3	34/4	34/5
Wr 1587	właŋnymi	wfzytkiego	ábo	wfzytko	być	wfzytko
JK1B	właŋnemi	wfzytkiego	ábo	wfzytko	bydź	wfzytko
JK1C	właŋnemi	wfzytkiego	álbo	wfzytko	bydź	wfzytko
JK1C ₂	właŋnemi	wfzytkiego	álbo	wfzytko	bydź	wfzytko
JK2	właŋnemi	wfzytkiego	álbo	wfzytko	bydź	wfzytko
JK3	właŋnemi	wfzytkiego	álbo	wfzytko	bydź	wfzytko
JK4	właŋnemi	wfzytkiego	álbo	wfzytko	bydź	wfzytko
JK5	właŋnemi	wfzytkiego	álbo	wfzytko	bydź	wfzytko
JK6A	właŋnemi	wfzytkiego	ábo	wfzytko	bydź	wfzytko
JK6B	właŋnemi	wfzytkiego	ábo	wfzytko	bydź	wfzytko
JK7	właŋnemi	wfzytkiego	ábo	wfzytko	bydź	wfzytko
JK8	właŋnemi	wfzytkiego	ábo	wfzytko	bydź	wfzytko

	34/7	34/14	34/17	34/19	35/1
Wr 1587	wfzytko	práktiki	przedsię	Nie tylko	podbórzáiąc
JK1B	wfzytko	práktyki	przedsię	Nietylko	podbórzáiąc
JK1C	wfzytko	práktyki	przedsię	Nietylko	podbórzáiąc
JK1C ₂	wfzytko	práktyki	przedsię	Nietylko	podbórzáiąc
JK2	wfzytko	práktyki	przedsię	Nietylko	podbórzáiąc
JK3	wfzytko	práktiki	przedsię	Nietylko	podbórzáiąc
JK4	wfzytko	práktyki	przedsię	Nietylko	podbórzáiąc
JK5	wfzytko	práktyki	przedsię	Nie tylko	podburzáiąc
JK6A	wfzytko	práktyki	przedsię	Nie tylko	podburzáiąc
JK6B	wfzytko	práktyki	przedsię	Nie tylo	podburzáiąc
JK7	wfzytko	práktyki	przedsię	Nie tylko	podburzáiąc
JK8	wfzytko	práktyki	przedsię	Nie tylko	podburzáiąc

	35/1 – 2	35/5	35/6	35/6	35/7
Wr 1587	wfzytkiego	w hiftoriiách	ámbicia	przewieść	práktikámi
JK1B	wfzytkiego	w hiftoriiách	ámbicia	przewieść	práktikámi
JK1C	wfzytkiego	w hiftoriiách	ámbicia	przewieść	práktykámi
JK1C ₂	wfzytkiego	w hiftoriiách	ámbitia	przewieść	práktykámi
JK2	wfzytkiego	w hiftoriiách	ámbitia	przewieźdź	práktykámi
JK3	wfzytkiego	w hiftoryách	ámbitia	przewieźdź	práktykámi
JK4	wfzytkiego	w hiftoriiách	ámbitia	przewieźdź	práktykámi
JK5	wfzytkiego	w hiftoryách	ámbitia	przewieść	práktykámi
JK6A	wfzytkiego	w hiftoryách	ámbitia	przewieść	práktykámi
JK6B	wfzytkiego	w hiftoryách	ámbitia	przewieść	práktykámi
JK7	wfzytkiego	w hiftoryách	ámbicya	przewieść	práktykámi
JK8	wfzytkiego	w hiftoryách	ámbitia	przewieść	práktykámi

	35/7—8	35/9	35/9	35/14	35/17	35/19
Wr 1587	ábo ... álbo	wfzyftko	fzciefzki	niema	oćiec	przydzie
JK1B	ábo ... álbo	wfzytko	fzciefzki	niema	oyciec	przydzie
JK1C	ábo ... álbo	wfzytko	fzciefzki	niema	oyciec	przydzie
JK1C ₂	ábo ... álbo	wfzytko	fzciefzki	niema	oyciec	przydzie
JK2	ábo ... álbo	wfzytko	fzciefzki	niema	oyciec	przydzie
JK3	ábo ... álbo	wfzytko	fzciefzki	niema	oyciec	przydzie
JK4	ábo ... ábo	wfzytko	fzciefzki	niema	oyciec	przydzie
JK5	ábo ... álbo	wfzytko	sciefzki	nie ma	oyciec	przydzie
JK6A	ábo ... ábo	wfzytko	sciefzki	nie ma	oyciec	przydzie
JK6B	ábo ... ábo	wfzytko	sciefzki	nie ma	oyciec	przydzie
JK7	ábo ... ábo	wfzytko	sciefzki	nie ma	oyciec	przydzie
JK8	ábo ... ábo	wfzytko	sciefzki	nie ma	oćiec	przydzie

	36/2	36/5	36/7	36/8	36/8	36/10
Wr 1587	przecię	być	ábo	antikriftów	być	stárodawného
JK1B	przedsię	bydź	álbo	antikriftów	bydź	stárodawného
JK1C	przedsię	bydź	álbo	Antikriftów	bydź	stárodawného
JK1C ₂	przedsię	bydź	álbo	Antikriftów	bydź	stárodawného
JK2	przedsię	bydź	álbo	Antikriftów	bydź	stárodawného
JK3	przedsię	bydź	álbo	Antichriftów	bydź	stárodawného
JK4	przedsię	bydź	ábo	Antichriftów	bydź	stárodawného
JK5	przedsię	bydź	álbo	Antikriftow	bydź	stárodawného
JK6A	przedsię	bydź	ábo	Antikriftow	bydź	stárodawného
JK6B	przedsię	być	ábo	Antikriftow	bydź	stárodawného
JK7	przedsię	bydź	ábo	Antychryftow	bydź	stárodawného
JK8	przedsię	bydź	ábo	Antykryftow	bydź	stárodawného

	36/14		36/15	36/16	36/18
Wr 1587	miedzy ...	nieprziiacielmi	niema	Názbytechmy	przydzie
JK1B	miedzy ...	nieprzyiacielmi	niema	Názbytechmy	przydzie
JK1C	miedzy ...	nieprzyiacielmi	niema	Názbytechmy	przydzie
JK1C ₂	miedzy ...	nieprzyiaciołmi	niema	Názbytechmy	przydzie
JK2	miedzy ...	nieprzyiaciołmi	niema	Názbytechmy	przydzie
JK3	miedzy ...	nieprzyiaciołmi	nie ma	Názbytechmy	przydzie
JK4	miedzy ...	nieprzyiaciołmi	niema	Názbytechmy	przydzie
JK5	miedzy ...	nieprzyiaciołmi	nie ma	Názbytechmy	przydzie
JK6A	miedzy ...	nieprzyiaciołmi	nie ma	Názbytechmy	przydzie
JK6B	miedzy ...	nieprzyiaciołmi	nie ma	Názbytechmy	przydzie
JK7	miedzy ...	nieprzyiaciołmi	nie ma	Názbytefmy	przydzie
JK8	miedzy ...	nieprzyiaciołmi	nie ma	Názbytechmy	przydzie

	37/3		37/10	38/3	38/4
Wr 1587	ziákiéysci komædiiey		w Káncelláriiey	zgadzáli	miedzy
JK1B	z iákiéysci komædiiey		w Kánceláriiey	zgadzáli	miedzy
JK1C	z iákiéysci komædiiey		w Kánceláriiey	zgadzáli	miedzy
JK1C ₂	z iákiéysci komædiiey		w Kánceláriiey	zgadzáli	miedzy
JK2	z iákiéysi komædiiey		w Kánceláriiey	zgadzáli	miedzy

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

JK3	z iákiéysi komediiey	w Kánceláriiey	zgdzáli	między
JK4	z iákiéysi komediiey	w Kánceláriiey	zgdzáli	między
JK5	z iákieysi komediey	w Kánceláriey	zgdzáli	między
JK6A	z iákieysi komediey	w Kánceláryey	zgdzáli	między
JK6B	z iákieysi komediey	w Kánceláryey	zgdzáli	między
JK7	z iákieysi komediey	w Kánceláryey	zgdzáli	między
JK8	z iákieysi komediey	w Kánceláryey	zgdzáia	między

	38/6	38/7	38/11	38/14	38/16
Wr 1587	álbo	fnadz	wfzytko	ieno iáko iey on był świádo ^m	ábo
JK1B	álbo	fnadz	wfzytko	ieno iáko iey ón był świádo ^m	álbo
JK1C	álbo	fnadz	wfzytko	ieno iáko iey ón był świádo ^m	álbo
JK1C ₂	álbo	fnadz	wfzytko	ieno iáko iey ón był świádo ^m	álbo
JK2	álbo	fnadz	wfzytko	ieno iáko iey ón był świádo ^m	albo
JK3	álbo	fnać	wfzytko	ieno iáko iey ón był świádo ^m	álbo
JK4	ábo	fnadz	wfzytko	ieno iáko iey ón był świádo ^m	ábo
JK5	álbo	fnadz	wfzytko	ieno iáko iey on był świádo ^m	álbo
JK6A	ábo	fnadz	wfzytko	ieno iáko iey on był świádo ^m	ábo
JK6B	ábo	fnadz	wfzytko	iedno iáko iey on był świádo ^m	ábo
JK7	ábo	fnadz	wfzytko	iedno iáko y on był świádo ^m	ábo
JK8	ábo	fnadz	wfzytko	ieno iáko iey on był świádo ^m	ábo

	38/17	38/25	39/2–3	39/4	39/4	39/6
Wr 1587	hároniie	odmiéni	whifstoriách	ieno	strónę	strón
JK1B	hároniie	odmiéni	w hifstoriách	ieno	strónę	strón
JK1C	hároniie	odmiéni	w hifstoriách	ieno	strónę	strón
JK1C ₂	hároniie	odmiéni	w hifstoriách	iedno	strónę	strón
JK2	háronie	odmiéni	w hifstoriách	iedno	strónę	strón
JK3	háronie	odmiéni	w hifstoriách	iedno	strónę	strón
JK4	háronie	odmiéni	w hifstoriách	iedno	strónę	strón
JK5	háronie	odmiéni	w hifstoriách	iedno	strónę	strón
JK6A	háronie	odmiéni	w hifstoriách	iedno	strónę	strón
JK6B	háronie	odmiéni	w hifstoriách	iedno	strónę	strón
JK7	háronie	odmiéni	w hifstoriách	iedno	strónę	strón
JK8	háronie	odmiéni	w hifstoriách	iedno	strónę	strón

	39/7–8	39/12	39/16	39/18	39/18–19
Wr 1587	Bogárodzice	ludzkiémi	wfzytki	Napofzledzey	Fráncia
JK1B	Bogárodzice	ludzkiémi	wfzytki	Napofzledzey	Fráncia
JK1C	Bogárodzice	ludzkiémi	wfzytki	Napofzledzey	Fráncia
JK1C ₂	Bogárodzice	ludzkiémi	wfzytki	Napofzledzey	Fráncia
JK2	Bogárodzice	ludzkiémi	wfzytki	Napofzledzey	Fráncia
JK3	Bogárodzice	ludzkiémi	wfzytki	Napofzledzey	Fráncia
JK4	Bogárodzice	ludzkiémi	wfzytki	Napofzledzey	Fráncia
JK5	Bogárodzice	ludzkiémi	wfzytki	Napofzledzey	Fráncia
JK6A	Bogárodzice	ludzkiémi	wfzytki	Napofzledzey	Fráncia
JK6B	Bogárodzice	ludzkiémi	wfzytkie	Napofzledzey	Fráncia
JK7	Bogárodzice	ludzkiémi	wfzytkie	Napofzledzey	Fráncya
JK8	Bogárodzice	ludzkiémi	wfzytkie	Napofzledzey	Fráncya

	39/19 – 20	39/24	39/25	40/4	40/5	
Wr 1587	téz ten požar	žeš slychał	iákiéyści	námálowáni		Polfcy
JK1B	téz ten požar	žeš slychał	iákiéyści	námálowáni		Polfczy
JK1C	téz ten požar	žeš slychał	iákiéyści	námálowáni		Polfczy
JK1C ₂	téz ten požar	žeš slychał	iákiéyści	námálowáni		Polfczy
JK2	téz ten požar	žeš slychał	iákiéyši	námálowáni		Polfczy
JK3	téz požar	žeš slychał	iákiéyši	námálowáni		Polfcy
JK4	téz ten požar	žeš slychał	iákiéyši	námálowáni		Polfcy
JK5	tež ten požar	žeš slychał	iákiéyści	námálowáni		Polfczy
JK6A	tež ten požar	žeš slychał	iákiéyši	námálowáni		Polfcy
JK6B	tež ten požar	žeš slychał	iákiéyši	námálowáni		Polfcy
JK7	tež ten požar	žeš slychał	iákiéyši	námálowáni		Polfcy
JK8	tež ten požar	žeš slyfzał	iákiéyši	málowáni		Polfcy
	40/6 – 7	40/11	40/14 16, 19	40/19	40/20	40/20
Wr 1587	niezoftało iuž mieyfcá	ábo	być	ábo	vśc	między
JK1B	niezoftało iuž mieyfcá	ábo	bydź	ábo	vśc	między
JK1C	niezoftało iuž mieyfcá	ábo	bydź	ábo	vśc	między
JK1C ₂	nie zoftało iuž mieyfcá	ábo	bydź	ábo	vśc	między
JK2	nie zoftało iuž mieyfcá	ábo	bydź	ábo	vśdź	między
JK3	niezoftało iuž mieyfcá	ábo	bydź	ábo	vyśdź	między
JK4	nie zoftało iuž mieyfcá bjo	ábo	bydź	ábo	vśdź	między
JK5	nie zoftało iuž mieyfcá	ábo	bydź	ábo	vyśc	między
JK6A	nie zoftało iuž mieyfcá	ábo	bydź	ábo	vyśc	między
JK6B	nie zoftało iuž mieyfcá	ábo	być	ábo	vyśc	między
JK7	nie zoftało iuž mieyfcá	ábo	bydź	ábo	vyśc	między
JK8	nie zoftało iuž mieyfcá	ábo	bydź	ábo	vyśc	między
	40/21 – 22	40/23 – 24	41/1	41/4		
Wr 1587	wfzytko	wfzytkom powieđział	być	iužli mamy ... zwątpić		
JK1B	wfzytko	wfzytkom powieđział	bydź	iužli mamy ... zwątpić		
JK1C	wfzytko	wfzytkom powieđział	bydź	iužli mamy ... zwątpić		
JK1C ₂	wfzytko	wfzytkom powieđział	bydź	iužli mamy ... zwątpić		
JK2	wfzytko	wfzytkom powieđział	bydź	iužli mamy ... zwątpić		
JK3	wfzytko	wfzytkom powieđział	bydź	iužli mamy ... zwątpić		
JK4	wfzytko	wfzytkom powieđział	bydź	iužli mamy ... zwątpić		
JK5	wfzytko	wfzytkom powieđział	bydź	iužli mamy ... zwątpić		
JK6A	wfzytko	wfzytkom powieđział	bydź	iužli mamy ... zwątpić		
JK6B	wfzytko	wfzytkom powieđział	być	iužli mamy ... zwątpić		
JK7	wfzytko	wfzytkom powieđział	bydź	iuž mamy ... zwątpić		
JK8	wfzytko	wfzytkom powieđział	bydź	iužlimamy ... zwątpić		
	41/5		41/9 – 10			
Wr 1587	czy ieft iefcze iáka nádzieiá?		iž nam y podatku pilno			
JK1B	czy ieft iefcze iáka nádzieiá?		iž nam y podatku pilno			
JK1C	czy ieft iefcze iáka nádzieiá?		iž nam y podatku pilno			
JK1C ₂	czy ieft iefcze iáka nádzieiá?		iž nam y podatku pilno			

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

JK2	czy iest iefcze iáka nádzieiá?	iż nam y podatku pilno
JK3	czy iest iáka nádzieiá?	iż nam podatku pilno
JK4	czy iest iefcze iáka nádzieiá?	iż nam y podatku pilno
JK5	czy iest iefzcze iáka nádzieiá?	iż nam y podatku pilno
JK6A	czy iest iefzcze iáka nádzieiá?	iż nam y podatku pilno
JK6B	czy iest iefzcze iáka nádzieiá?	iż nam y podatku pilno
JK7	czy iest iefzcze iáka nádzieiá?	iż nam y podatku pilno
JK8	czy iest iefzcze iáka nádzieiá?	iż nam y podatku pilno

	41/15 – 16	41/17	41/21 – 22
Wr 1587	żem od mądrych dáleko	przećię	będe ćie ... słuchał
JK1B	że od mądrych dáleko	przeđsię	będe ćię ... słuchał
JK1C	że od mądrych dáleko	przeđsię	będe ćię ... słuchał
JK1C ₂	że od mądrych dáleko	przeđsię	będe ćię ... słuchał
JK2	że od mądrych dáleko	przeđsię	będe ćie ... słuchał
JK3	że od mądrych dáleko	przeđsię	będe ćie ... słuchał
JK4	żem od mądrych dáleko	przeđsię	będe ćię ... słuchał
JK5	że od mądrych dáleko	przeđsię	będe ćię ... słuchał
JK6A	że od mądrych dáleko	przeđsię	będe ćię ... słuchał
JK6B	że od mądrych dáleko	przeđsię	będe ćię ... słuchał
JK7	że od mądrych dáleko	przeđsię	będe ćię ... słuchał
JK8	że od mądrych dáleko	przeđsię	będe ćię ... słuchał

OMEN

	A3v/3	A3v/7	A3v/9	A3v/14
Omen 1589	piękné	poźrzę	przez	Wfzytko
JK1B	piękné	poyźrzę	przez	Wfzytko
JK1C	piękné	poyźrzę	przez	Wfzytko
JK1C ₂	piękné	poyźrzę	przez	Wfzytko
JK2	piękné	poyźrzę	przez	Wfzytko
JK3	Piękné	poyźrzę	przez	Wfzytko
JK4	piękné	poyźrzę	prze	Wfzytko
JK5	piękné	poyźrzę	przez	Wfzytko
JK6A	piękné	poyźrzę	przez	Wfzytko
JK6B	piękné	poyźrzę	przez	Wfzytko
JK7	piękné	poyźrzę	prze	Wfzytko
JK8	piękné	poyźrzę	przez	Wfzytko

O CZECHU I LECHU HISTORYJA NAGANIONA

	A4/2	A4/4	A4/7	A4/11 – 12
Cz 1589	hifctoria	wfzytkie	fwych	wfzytkié genealogiæ
JK1B	hifctoria	wfzytkié	fwych	wfzytkié genealogię
JK1C	hifctoria	wfzyftkié	fwych	wfzyftkié genealogię

JK1C ₂	historia	wszystkie	fwych	wszystkie Genealogie
JK2	historia	wszystkie	fwych	wszystkie Genealogie
JK3	historia	wszystkie	fwych	wszystkie Genealogie
JK4	historia	wszystkie	fwych	wszystkie Genealogie
JK5	historia	wszystkie	fwych	wszystkie Genealogie
JK6A	historia	wszystkie	fwych	wszystkie Genealogie
JK6B	historia	wszystkie	fwych	wszystkie Genealogie
JK7	historia	wszystkie	fwych	wszystkie Genealogie
JK8	historia	wszystkie	swoich	wszystkie Genealogie

	A4/15	A4/16–17	A4/19	
Cz 1589	Kroynikarze	nie owfzeyki	Słowieńki	
JK1B	Kroynikarze	nie owfzęzyki	Słowieńki	
JK1C	Kroynikarze	nie owfzęzyki	Słowieńki	
JK1C ₂	Kroynikarze	nie owfzęzyki	Słowieńki	
JK2	Kroynikarze	nie owfzęzyki	Słowieńki	
JK3	Kronikarze	nie owfzęzyki	Słowieńki	
JK4	Kroynikarze	nie owfzeki	Słowieńki	
JK5	Kronikarze	nie owfzeyki	Słowieńki	
JK6A	Kronikarze	nie owfzeyki	Słowieńki	
JK6B	Kronikarze	nie owfzeki	Słowieńki	
JK7	Kronikarze	nie owfzeki	Słowieńki	
JK8	Kronikarze	nie owfzeki	Słowieńki	

	A4/21	A4v/3	A4v/3	A4v/7
Cz 1589	Słowieńscy	Kroynikę	historiëy	álbo
JK1B	Słowieńscy	Kroynikę	historiiëy	álbo
JK1C	Słowieńscy	Kroynikę	historiiëy	álbo
JK1C ₂	Słowieńscy	Kroynikę	historiiëy	álbo
JK2	Słowieńscy	Kroynikę	historiiëy	ábo
JK3	Słowieńscy	Kronikę	historiiëy	álbo
JK4	Słowieńscy	Kroynikę	historiiëy	ábo
JK5	Słowieńscy	Kroynikę	historyey	álbo
JK6A	Słowieńscy	Kroynikę	historyey	álbo
JK6B	Słowieńscy	Kroynikę	historyey	ábo
JK7	Słowieńscy	Kroynikę	historyey	ábo
JK8	Słowieńscy	Kroynikę	historyey	álbo

	A4v/11	A4v/12	A4v/14	A4v/16	B/7
Cz 1589	wfzytko	twirdzić	winien téz to	Słowieńki	Sławonia
JK1B	wfzytko	twirdzić	winien téz to	Słowieńki	Sławonia
JK1C	wfzytko	twiërdzić	winien téz to	Słowieńki	Sławonia
JK1C ₂	wfzytko	twiërdzić	winien iëft to	Słowieńki	Sławonia
JK2	wfzytko	twiërdzić	winien iëft to	Słowieńki	Sławonia
JK3	wfzytko	twiërdzić	winien iëft to	Słowieńki	Sławonia
JK4	wfzytko	twiërdzić	winien téz to	Słowieńki	Sławonia
JK5	wfzytko	twiërdzić	winien iëft to	Słowieńki	Sławonia
JK6A	wfzytko	twiërdzić	winien iëft to	Słowieńki	Sławonia

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

JK6B	wszystko	twierdzić	winien ieft to	Słowienŕki	Sławonia	
JK7	wszystko	twierdzić	winien ieft to	Słowienŕki	Sławonia	
JK8	wszystko	twierdzić	winien ieft to	Słowienŕki	Sławonia	
	B/9	B/10	B/14	B/16	B/17	B/18*
Cz 1589	Słowienŕkiemi	hifitorikowie	wszystkim	ábo	różny	wyszŕy
JK1B	Słowienŕkiemi	hifitorikowie	wszystkim	ábo	różny	wyszŕy
JK1C	Słowienŕkiemi	hifitorikowie	wszystkim	ábo	różny	wyszŕy
JK1C ₂	Słowienŕkiemi	hifitorikowie	wszystkim	ábo	różny	wyszŕy
JK2	Słowienŕkimi	hifitorikowie	wszystkim	ábo	różny	wyszŕy
JK3	Słowienŕkiemi	Hifitorikowie	wszystkim	ábo	różny	wyszŕy
JK4	Słowienŕkimi	hifitorikowie	wszystkim	ábo	różny	wyszŕy
JK5	Słowienŕkiemi	hifitorikowie	wszystkim	ábo	rozny	wyzŕzey
JK6A	Słowienŕkiemi	hifitorikowie	wszystkim	ábo	rozny	wyzŕzey
JK6B	Słowienŕkiemi	hifitorikowie	wszystkim	ábo	rozny	wyzŕzey
JK7	Słowienŕkiemi	hifitorikowie	wszystkim	ábo	rozny	wyzŕzey
JK8	Słowienŕkiemi	hifitorikowie	wszystkim	ábo	rozny	wyzŕzey
	B/19	B/22	B/23	B/23	B/24	B/24
Cz 1589	w Illiryku	twirdzą	Słowienŕkiéy	ábo	zową	z Kroáciéy
JK1B	w Illiryku	twirdzą	Słowienŕkiéy	ábo	zową	z Kroáciéy
JK1C	w Illiryku	twirdzą	Słowienŕkiéy	ábo	zową	z Kroáciéy
JK1C ₂	w Illiryku	twirdzą	Słowienŕkiéy	ábo	zową	z Kroáciéy
JK2	w Illiryku	twirdzą	Słowienŕkiéy	ábo	zową	z Kroáciéy
JK3	w Illiryku	twirdzą	Słowienŕkiéy	ábo	zową	z Kroáciéy
JK4	w Illiryku	twirdzą	Słowienŕkiéy	ábo	zową	z Kroáciéy
JK5	w Illiryku	twirdzą	Słowienŕkiéy	ábo	zową	z Kroáciéy
JK6A	w Illiryku	twirdzą	Słowienŕkiéy	ábo	zową	z Kroáciéy
JK6B	w Illiryku	twirdzą	Słowienŕkiéy	ábo	zowią	z Kroáciéy
JK7	w Illiryku	twirdzą	Słowienŕkiéy	ábo	zowią	z Kroáciéy
JK8	w Illiryku	twirdzą	Słowienŕkiéy	ábo	zowią	z Kroáciéy
	B/25	Bv/3	Bv/4			
Cz 1589	puńnocnych	iáko to ŕą	A Ruŕi			
JK1B	póńnocnych	iáko to ŕą	A Ruŕi			
JK1C	póńnocnych	iáko to ŕą	A Ruŕi			
JK1C ₂	póńnocnych	iáko to ŕą	A Ruŕi			
JK2	póńnocnych	iáko to ŕą	A Ruŕi			
JK3	póńnocnych	iáko to ŕą	A Ruŕi			
JK4	póńnocnych	iákié to ŕą	A Ruŕi			
JK5	póńnocnych	iáko to ŕą	A o Ruŕi			
JK6A	pońnocnych	iáko to ŕą	A o Ruŕi			
JK6B	pońnocnych	iáko to ŕą	A o Ruŕi			
JK7	puńnocnych	iáko to ŕą	A o Ruŕi			
JK8	puńnocnych	iáko to ŕą	A o Ruŕi			

* W wydaniu JK6B w porównaniu z wydaniem pierwszym brak jednej linii na k. B/18 – 19: ktory iákom wyŕzŕy powiedział przeprowadził ŕię przez Dunay (zapis wg JK7).

	Bv/6			Bv/9		Bv/12	
Cz 1589	czyli téż ci z Kroáciyéj pozli?			z Sláwonijéj		przędsię	
JK1B	czyli téż ci z Kroáciiey pozli?			z Sláwoniiéy		przędsię	
JK1C	czyli téż ci z Kroáciiey pozli?			z Sláwoniiéy		przędsię	
JK1C ₂	czyli téż y ci z Kroáciiey pozli?			z Sláwoniiéy		przędsię	
JK2	czyli téż y ci z Kroáciiey pozli?			z Sláwoniiéy		przędsię	
JK3	czyli téż y ci z Kroáciiey pozli?			z Sláwoniiéy		przędsię	
JK4	czyli téż y ci z Kroáciiey pozli?			z Sláwoniiéy		przędsię	
JK5	czyli téż y ci z Kroáciiey pozli?			z Sláwoniiéy		przędsię	
JK6A	czyli téż y ci z Kroáciiey pozli?			z Sláwoniiéy		przędsię	
JK6B	czyli téż y ci z Kroáciiey pozli?			z Sláwoniiéy		przędszym	
JK7	czyli téż y ci z Kroáciiey pozli?			z Sláwoniiéy		przędszym	
JK8	czyli téż y ci z Kroáciiey pozli?			z Sláwoniiéy		przędsię	
	Bv/12–13	Bv/13		Bv/19–20		Bv/20	
Cz 1589	z ftárádawná	w ... hiftoryách		trudna rzecz iest		Słowieński	
JK1B	z ftárádawná	w ... hiftoryách		trudna rzecz iest		Słowieński	
JK1C	z ftárádawná	w ... hiftoryách		trudna rzecz iest		Słowieński	
JK1C ₂	z ftárádawná	w ... Hiftoryách		trudna rzecz iest		Słowieński	
JK2	z ftárádawná	w ... Hiftoriách		trudna rzecz iest		Słowieński	
JK3	z ftárádawná	w ... Hiftoriách		trudna iest		Słowieński	
JK4	z ftárodawná	w ... Hiftoriách		trudna rzecz iest		Słowieński	
JK5	z ftárádawná	w ... Hiftoryách		trudna rzecz iest		Słowieński	
JK6A	z ftárádawná	w ... Hiftoryách		trudna rzecz iest		Słowieński	
JK6B	z ftárádawná	w ... Hiftoryách		trudna rzecz iest		Słowieński	
JK7	z ftárodawná	w ... Hiftoryách		trudna rzecz iest		Słowieński	
JK8	z ftárádawná	w ... Hiftoryách		trudna rzecz iest		Słowieński	
	Bv/23	B2/1	B2/3	B2/4	B2/4	B2/8	B2/8
Cz 1589	ćienkiéy	etymologiey	być	między	álbo	wfzytki	imieniem
JK1B	ćienkiéy	etymologiiéy	bydź	między	álbo	wfzytki	imieniem
JK1C	ćienkiéy	etymologiiéy	bydź	między	álbo	wfzytki	imięniem
JK1C ₂	ćienkiéy	etymologiiéy	bydź	między	álbo	wfzytki	imięniem
JK2	ćienkiéy	etymologiiéy	bydź	między	álbo	wfzytki	imięniem
JK3	ćienkiéy	etymologiiéy	bydź	między	álbo	wfzytki	imięniem
JK4	ćienkiéy	etymologiiéy	bydź	między	ábo	wfzytki	imięniem
JK5	ćienkiéy	etymologiey	bydź	miedzy	álbo	wfzytki	imięniem
JK6A	ćienkiéy	etymologiey	bydź	miedzy	álbo	wfzytki	imięniem
JK6B	ćienkiéy	etymologiey	bydź	miedzy	ábo	wfzytkie	imięniem
JK7	ćienkiéy	etymologiey	bydź	miedzy	ábo	wfzytkie	imięniem
JK8	ćienkiéy	Etymologiey	bydź	między	álbo	wfzytkie	imięniem
	B2/12	B2/13, 15, B2/14		B2/16		B2/18	B2/19
		19–20					
Cz 1589	wfzytki	zowá	Wláchámi	Prokop Cefarínski		między	Sáberi
JK1B	wfzytki	zowá	Wláchámi	Prókop Cefarínski		między	Sáberi
JK1C	wfzytki	zowá	Wláchámi	Prókop Cefárinfski		między	Sáberi
JK1C ₂	wfzytki	zowá	Wláchámi	Prokop Cefárinfski		między	Sáberi

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

JK2	wfztyki	zową	Wláchámi	Prokop Cefárinŕki	między	Sáberi
JK3	wfztyki	zową	Wláchámi	Prokop Cefárinŕki	między	Sábery
JK4	wfztyki	zową	Wláchámi	Prokop Cefárinŕki	między	Sáberi
JK5	wfztyki	zową	Wláchámi	Prokop Cefárinŕki	między	Sáberi
JK6A	wfztyki	zową	Wláchámi	Prokop Cefárinŕki	między	Sáberi
JK6B	wfztykie	zową	Wláchámi	Prokop Cefárinŕki	między	Sáberi
JK7	wfztykie	zową	Wláchámi	Prokop Cezáryńŕki	między	Sábery
JK8	wfztyki	zowią	Wláchámi	Prokop Cefáryńŕki	między	Sábery

	B2/20 – 21	B2/22	B2/24 – 25	B2v/2	B2v/3	B2v/6
Cz 1589	fię ... domysłać	wfztyki	zniemi	twirdzić	iść	ku zachodu
JK1B	fię ... domysłać	wfztyki	z nimi	twirdzić	iść	ku zachodu
JK1C	fię ... domysłać	wfztyki	z nimi	twirdzić	iść	ku zachodu
JK1C ₂	fię ... domysłać	wfztyki	z nimi	twiárdzić	iść	ku zachodu
JK2	fię ... domysłać	wfztyki	z nimi	twiárdzić	iść	ku zachodu
JK3	fię ... domyslać	wfztyki	z nimi	twiárdzić	iśdź	ku zachodu
JK4	fię ... domyslać	wfztyki	z nimi	twiárdzić	iść	ku zachodu
JK5	fię ... domyslać	wfztyki	z nimi	twiárdzić	iść	ku zachodu
JK6A	fię ... domyslać	wfztyki	z nimi	twiárdzić	iść	ku zachodu
JK6B	fię ... domyslać	wfztyki	z nimi	twiárdzić	iść	ku zachodu
JK7	fię ... domyslać	wfztykie	z nimi	twiárdzić	iść	do zachodu
JK8	fię ... domyslać	wfztykie	z nimi	twiárdzić	iść	ku zachodu

	B2v/7	B2v/7 – 8	B2v/9	B2v/12 – 13	B2v/14
Cz 1589	z stárádawná	tedyzmy	ábofmy	ábo ... ábo ... ábo	od tych mieyśc
JK1B	z stárádawná	tedyfmy	ábofmy	ábo ... ábo ... ábo	od tych mieyśc
JK1C	z stárádawná	tedyfmy	ábofmy	ábo ... ábo ... ábo	od tych mieyśc
JK1C ₂	z stárádawná	tedyfmy	ábofmy	ábo ... ábo ... ábo	od tych mieyśc
JK2	z stárádawná	tedyfmy	ábofmy	ábo ... ábo ... ábo	od tych mieyśc
JK3	z stárádawná	tedyfmy	ábofmy	ábo ... ábo ... ábo	od tych mieyfc
JK4	z stárodawná	tedyfmy	ábofmy	ábo ... ábo ... ábo	od tych mieyfc
JK5	z stárádawná	tedyfmy	ábofmy	ábo ... ábo ... ábo	od tych mieyfc
JK6A	z stárádawná	tedyfmy	ábofmy	ábo ... ábo ... ábo	od tych mieyfc
JK6B	z stárodawná	tedyfmy	ábofmy	ábo ... ábo ... ábo	od tych mieyfc
JK7	z stárodawná	tedyfmy	ábofmy	ábo ... ábo ... ábo	od tych mieyfc
JK8	z stárádawná	tedyfmy	ábofmy	ábo ... ábo ... ábo	od tych mieyfc

	B2v/21	B2/24 (róznica w interpunkcji)
Cz 1589	w hiftoriách	pośiedli. Zeby
JK1B	w hiftoriách	pośiedli. Zeby
JK1C	w hiftoriách	pośiedli. Zeby
JK1C ₂	w hiftoriiách	pośiedli. Zeby
JK2	w hiftoriách	pośiedli. Zeby
JK3	w hiftoryách	pośiedli/ zeby
JK4	w hiftoriách	pośiedli/ zeby
JK5	w hiftoryách	pośiedli. Zeby
JK6A	w hiftoryách	pośiedli. Zeby

JK6B	w historyách	pošiedli. Zeby
JK7	w historyách	pošiedli. Zeby
JK8	w historyách	pošiedli : žeby

WYKŁAD CNOTY

	B3v/10	B3v/22	B4/4	B4/7		
Cn 1589	iáko hoynością	wfzytko	wfzytkim	cnotliwie á przyftoynie		
JK1B	iáko hoynością	wfzytko	wfzytkim	cnotliwie á przyftoynie		
JK1C	iáko hoynością	wfzytko	wfzytkim	cnotliwie á przyftoynie		
JK1C ₂	iáko hoynością	wfzyftko	wfzyftkim	cnotliwie á przyftoynie		
JK2	iáko hoynością	wfzyftko	wfzyftkim	cnotliwie á przyftoynie		
JK3	iáko hoynością	wfzyftko	wfzytkim	cnotliwie á przyftoynie		
JK4	ieno hoynością	wfzytko	wfzytkim	cnotliwie á przyftoynie		
JK5	iáko hoynością	wfzyftko	wfzyftkim	cnotliwie á przyftoynie		
JK6A	iáko hoynością	wfzyftko	wfzytkim	cnotliwie á przyftoynie		
JK6B	iáko hoynością	wfzytko	wfzytkim	cnotliwie á przyftoynie		
JK7	iáko hoynością	wfzytko	wfzytkim	cnotliwie y przyftoynie		
JK8	iáko hoynością	wfzyftko	wfzyftkim	cnotliwie á przyftoynie		
	B4/10	B4/18 – 20				
Cn 1589	wfzytko	Pylades	Pirithous	Pythiás	Scipio	Scəwolá
JK1B	wfzytko	Pylades	Pirithous	Pythiás	Scipio	Scęwolá
JK1C	wfzyftko	Pylades	Pirithous	Pythias	Scipio	Scewolá
JK1C ₂	wfzyftko	Pylades	Pirithous	Pythias	Scipio	Scewolá
JK2	wfzyftko	Pylades	Pirithous	Pythias	Scipio	Scewolá
JK3	wfzyftko	Pyládes	Pirithous	Pythias	Scipio	Scewolá
JK4	wfzytko	Pylades	Pirithous	Pythias	Scipio	Scewolá
JK5	wfzyftko	Pyládes	Pirithous	Pythias	Scipio	Scewolá
JK6A	wfzyftko	Pyládes	Pirithous	Pythias	Scipio	Scewolá
JK6B	wfzytko	Pyládes	Pirithous	Pythias	Scipio	Scewolá
JK7	wfzytko	Piládes	Pirythous	Pithyás	Scypio	Scewolá
JK8	wfzyftko	Piládes	Pirythous	Pithyas	Scypio	Scewolá
	B4/21	B4v/7	B4v/9 – 10	B4v/20	B4v/23	B4v/25
Cn 1589	wfzytko	przydzie	náfzláduią	wfzytko	w ludziech	álbo
JK1B	wfzytko	przydzie	náfzláduią	wfzytko	w ludziéch	álbo
JK1C	wfzytko	przydzie	náfzláduią	wfzytko	w ludziéch	álbo
JK1C ₂	wfzyftko	przydzie	náfzláduią	wfzyftko	w ludziéch	álbo
JK2	wfzyftko	przydzie	náfzláduią	wfzyftko	w ludziéch	álbo
JK3	wfzyftko	przydzie	náfzláduią	wfzytko	w ludziéch	ábo
JK4	wfzytko	przydzie	náfzláduią	wfzytko	w ludziéch	ábo
JK5	wfzyftko	przydzie	náfzláduią	wfzyftko	w ludziech	álbo
JK6A	wfzytko	przydzie	náfzláduią	wfzyftko	w ludziech	álbo
JK6B	wfzytko	przydzie	náfzláduią	wfzyftko	w ludziéch	ábo
JK7	wfzytko	przydzie	náfzláduią	wfzyftko	w ludziách	ábo
JK8	wfzytko	przydzie	náfzláduią	wfzyftko	w ludziech	álbo

IŻ PIJAŃSTWO JEST RZECZ SPROSNA

	C/12	C/20	Cv/5	Cv/9	Cv/11	Cv/13	Cv/16
Pij 1589	ludzi bączné	być	być	beſtyą	różny	beſtye	wſzyſtko
JK1B	ludzi bączné	bydź	bydź	beſtyą	różny	beſtye	wſzytko
JK1C	ludzi bączné	bydź	bydź	beſtyą	rozny	beſtye	wſzytko
JK1C ₂	ludzi bączné	bydź	bydź	beſtyą	różny	beſtye	wſzyſtko
JK2	ludzi bączné	bydź	bydź	beſtyą	różny	beſtye	wſzyſtko
JK3	ludzi bączné	bydź	bydź	beſtyą	różny	beſtiie	wſzytko
JK4	ludzi bączné	bydź	bydź	beſtią	różny	beſtye	wſzytko
JK5	ludzi bączne	bydź	bydź	beſtyą	rozny	beſtye	wſzyſtko
JK6A	ludzi bączne	bydź	być	beſtyą	rozny	beſtyie	wſzyſtko
JK6B	ludzi bączne	być	być	beſtyą	rozny	beſtyie	wſzyſtko
JK7	ludzie bączne	bydź	bydź	beſtyą	roźny	beſtye	wſzytko
JK8	ludzi bączne	bydź	bydź	beſtyą	roźny	beſtye	wſzyſtko

	Cv/21	C2/1	C2/2	C2/8	C2/11	C2/15
Pij 1589	ábo ... ábo	niéma	ábo	pomyśli	wſzytko	ábo ... ábo
JK1B	ábo ... ábo	nie ma	ábo	pomyśli	wſzytko	ábo ... ábo
JK1C	abo ... abo	nie ma	ábo	pomyśli	wſzytko	álbo ... álbo
JK1C ₂	álbo ... ábo	nie ma	álbo	pomyśli	wſzyſtko	álbo ... álbo
JK2	álbo ... ábo	nie ma	álbo	pomyśli	wſzytko	álbo ... álbo
JK3	álbo ... álbo	niéma	álbo	pomyſli	wſzyſtko	álbo ... álbo
JK4	ábo ... ábo	nie ma	ábo	pomyśli	wſzytko	ábo ... ábo
JK5	álbo ... ábo	nie ma	álbo	pomyśli	wſzyſtko	álbo ... álbo
JK6A	álbo ... álbo	nie ma	álbo	pomyśli	wſzyſtko	álbo ... álbo
JK6B	álbo ... álbo	nie ma	álbo	pomyśli	wſzyſtko	álbo ... álbo
JK7	ábo ... ábo	nie ma	ábo	pomyśli	wſzyſtko	ábo ... ábo
JK8	álbo ... álbo	nie ma	álbo	pomyśli	wſzyſtko	álbo ... álbo

	C2/15	C2/16	C2/17	C2/19	C2/23
Pij 1589	wrzodliwi	niémáfz	ábo	ták ie ſobie ſtroi	náfzładowác
JK1B	wrzodliwi	niémáfz	ábo	ták ie ſobie ſtroi	náfzładowác
JK1C	wrzodliwi	niémáfz	álbo	ták ie ſobie ſtroi	náfzładowác
JK1C ₂	wrzodliwi	niémáfz	álbo	ták ie ſobie ſtroi	náfzładowác
JK2	wrzodliwi	niémáfz	álbo	ták ie ſobie ſtroi	náfzładowác
JK3	wrzodliwi	niémáfz	álbo	ták ie ſobie ſtroi	náfzładowác
JK4	wrzodliwi	niémáfz	ábo	ták ie ſobie ſtroi	náfzładowác
JK5	wrzodliwi	nie máfz	álbo	ták ie ſobie ſtroi	náfzładowác
JK6A	wrzodliwi	nie máfz	álbo	ták ie ſobie ſtroi	náfzładowác
JK6B	wrzodliwi	nie máfz	álbo	ták ie ſobie ſtroi	naſładowác
JK7	wrzodliwi	nie máfz	ábo	ták ię ſobie ſtroi	naſładowác
JK8	wrzodliwi	nie máfz	álbo	ták ie ſobie ſtroi	náfzładowác

	C2/25	C2/25	C2v/1	C2v/2
Pij 1589	Abowiém	naylepiéy	y baczą/ y czynią/ ieno trzeźwio?	nalepiéy
JK1B	Abowiém	naylepiéy	y baczą/ y czynią/ ieno trzeźwo?	naylepiéy

JK1C	Abowiem	naylepiéy	y baczą/ y czynią/ ieno trzeźwio?	naylepiéy
JK1C ₂	Abowiem	naylepiéy	y baczą/ y czynią/ ieno trzeźwio?	naylepiéy
JK2	Abowiem	naylepiéy	y baczą/ y czynią/ ieno trzeźwio?	naylepiéy
JK3	Abowiem	naylepiéy	y baczą/ y czynią/ ieno trzeźwio?	naylepiéy
JK4	Abowiem	naylepiéy	y baczą/ y czynią/ ieno trzeźwio?	naylepiéy
JK5	Abowiem	naylepiéy	y baczą/ y czynią/ ieno trzeźwio?	naylepiéy
JK6A	Abowiem	naylepiéy	y baczą/ y czynią/ ieno trzeźwio?	naylepiéy
JK6B	Abowiem	naylepiéy	y baczą/ y czynią/ ieno trzeźwio?	naylepiéy
JK7	Abowiem	naylepiéy	y baczają/ y czynią/ ieno trzeźwio?	naylepiéy
JK8	Abowiem	naylepiéy	y baczą/ y czynią/ ieno trzeźwio?	naylepiéy

	C2v/5	C2v/10	C2v/11	C2v/13	C2v/14	C2v/16
Pij 1589	zaidźie	ábo	trzeźwość	rychléy	wfzytko	ieft rzecz
JK1B	zaydźie	abo	trzeźwość	rychléy	wfzytko	ieft rzecz
JK1C	zaydźie	álbo	trzeźwość	rychléy	wfzytko	ieft rzecz
JK1C ₂	zaydźie	álbo	trzeźwość	rychléy	wfzytko	ieft rzecz
JK2	zaydźie	álbo	trzeźwość	rychléy	wfzytko	ieft rzecz
JK3	zaydźie	álbo	trzeźwość	rychléy	wfzytko	ieft rzecz
JK4	zaydźie	ábo	trzeźwość	rychléy	wfzytko	ieft rzecz
JK5	zaydźie	álbo	trzeźwość	rychley	wfzytko	rzczech ieft
JK6A	zaydźie	álbo	trzeźwość	rychley	wfzytko	rzczech ieft
JK6B	zaydźie	álbo	trzeźwość	rychley	wfzytko	rzczech ieft
JK7	zaydźie	ábo	trzeźwość	rychley	wfzytko	rzczech ieft
JK8	zaydźie	álbo	trzeźwość	rychley	wfzytko	rzczech ieft

	C2v/20	C3/2	C3/2–3	C3/5
Pij 1589	rozum ... y moc	wfzytkim	cnotá ... ták ... spráwuie	wfzytkiemu
JK1B	rozum ... y moc	wfzytkim	cnotá ... ták ... spráwuie	wfzytkiemu
JK1C	rozum ... y moc	wfzytkim	cnotá ... ták ... spráwuie	wfzytkiemu
JK1C ₂	rozum ... y moc	wfzytkim	cnotá ... ták ... spráwuie	wfzytkiemu
JK2	rozum ... y moc	wfzytkim	cnotá ... ták ... spráwuie	wfzytkiemu
JK3	rozum ... y pomoc	wfzytkim	cnotá ... ták ... spráwuie	wfzytkiemu
JK4	rozum ... y moc	wfzytkim	cnotá ... tá ... spráwuie	wfzytkiemu
JK5	rozum ... y moc	wfzytkim	cnotá ... ták ... spráwuie	wfzytkiemu
JK6A	rozum ... y moc	wfzytkim	cnotá ... ták ... spráwuie	wfzytkiemu
JK6B	rozum ... y moc	wfzytkim	cnotá ... ták ... spráwuie	wfzytkiemu
JK7	rozum ... y moc	wfzytkim	cnotá ... ták ... spráwuie	wfzytkiemu
JK8	rozum ... y moc	wfzytkim	cnotá ... ták ... spráwuie	wfzytkiemu

	C3/8–9	C3/11	C3/16	C3/16	C3/19	C3/19
Pij 1589	fię wołę ... o nie stárác	bezpiecznie	być	czymby	takiéż	ieflić
JK1B	fię wołę ... o nie stárác	bezpiecznie	bydź	czymby	takiéż	ieflić
JK1C	fię wołę ... o nie stárác	bezpiecznie	bydź	czymby	tákíéż	ieflić
JK1C ₂	fię wołę ... o nie stárác	bezpiecznie	bydź	czymby	tákíéż	ieflić
JK2	wołę fię ... o nie stárác	bezpiecznie	bydź	czymby	takiéż	ieflić
JK3	wołę fię ... o nie stárác	bezpiecznie	bydź	czym	tákíéż	iefli
JK4	fię wołę ... o nie stárác	bezpiecznie	bydź	czymby	takíéż	ieflić
JK5	fię wołę ... o nie stárác	bezpiecznie	bydź	czymby	takíéż	ieflić

ANEKS 1: ZMIANY TEKSTOWE

JK6A	fię wołę ... o nie stáráć	befpiecznie	bydź	czymby	tákież	ieflić
JK6B	fię wołę ... o nie stáráć	befpiecznie	bydź	czymby	tákież	ieflić
JK7	fię wołę ... o nie stáráć	befpiecznie	bydź	czymby	tákież	ieflić
JK8	fię wołę ... o nie stáráć	befpiecznie	bydź	czymby	tákież	ieflić

	C3/20	C3/25 – C3v/1	C3v/2
Pij 1589	náfzládowác	czemu ich náfzládowác niémáfz?	ábó
JK1B	náfzládowác	czemu ich náfzládowác niémáfz?	ábó
JK1C	náfzládowác	czemu ich náfzládowác niémáfz?	álbó
JK1C ₂	náfzládowác	czemu ich náfzládowác niémáfz?	álbó
JK2	náfzládowác	czemu ich náfzládowác niémáfz?	álbó
JK3	náfzládowác	czemu ich náfzládowác niémáfz?	álbó
JK4	náfzládowác	czemu ich náfzládowác niémáfz?	ábó
JK5	náfzládowác	czemu ich náfzládowác niémáfz?	álbó
JK6A	naśládowác	czemu ich naśládowác niémáfz?	ábó
JK6B	naśládowác	czemu ich naśládowác niémáfz?	ábó
JK7	naśládowác	czemu ich naśládowác niémáfz?	ábó
JK8	naśládowác	czemu ich naśládowác niémáfz?	ábó

ŻLE DOPIJĄĆ SIĘ PRZYJACIELA

	C3v/18	C3v/19	C3v/21
PijFr 1589	wfzytko	niémáfz	vpásć w vboftwo
JK1B	wfzytko	niémáfz	vpásć w vbóztwo
JK1C	wfzytko	niémáfz	vpásć w vbóztwo
JK1C ₂	wfzyftko	niémáfz	vpásć w vbóztwo
JK2	wfzyftko	niémáfz	vpásdź w vboftwo
JK3	wfzytko	niémáfz	vpásć w vbóftwo
JK4	wfzytko	niémáfz	vpásdź w vboftwo
JK5	wfzyftko	niémáfz	vpásć w vboftwo
JK6A	wfzyftko	niémáfz	vpásć w vboftwo
JK6B	wfzytko	niémáfz	vpásć w vboftwo
JK7	wfzytko	niémáfz	vpásć w vboftwo
JK8	wfzyfto (<i>sic</i>)	niémáfz	vpásć w vboftwo

PELNA PRZE ZDROWIE

	C4/1 (tytuł)	C4/9	C4/14
PijFr 1589	prze zdrowie	co rychléy	prze Hrábie
JK1B	prze zdrowie	co rychléy	prze Hrábie
JK1C	prze zdrowie	co rychléy	prze Hrábie
JK1C ₂	prze zdrowie	co rychléy	prze Hrábie
JK2	prze zdrowie	co rychléy	prze Hrabie
JK3	prze zdrowie	co rychléy	prze Hrabie
JK4	prze zdrowie	co rychléy	prze Hrábie
JK5	prze zdrowie	corychley	prze Hrábie

JAN KOCHANOWSKI: PROZA

JK6A	prze zdrowie	co rychley	prze Hrabie
JK6B	przez zdrowie	co rychley	prze Hrabie
JK7	przez zdrowie	corychley	prze Hrabie
JK8	prze zdrowie	co rychley	prze Hrabie

PRZYMÓWKA CHŁOPSKA

	C4/22	C4/23	C4v/3
PijFr 1589	przeię	niemam za fwé	wfzytko ... wfzytko
JK1B	przeię	niemam za fwé	wfzytko ... wfzytko
JK1C	przeię	niemam za fwé	wfzytko ... wfzytko
JK1C ₂	przeię	niemam za fwé	wfzytko ... wfzytko
JK2	przeię	niemam za fwé	wfzytko ... wfzytko
JK3	przeię	niemam za fwé	wfzytko ... wfzytko
JK4	przeię	niemam za fwé	wfzytko ... wfzytko
JK5	przeię	nie mam za fwe	wfzytko ... wfzytko
JK6A	przeię	nie mam za fwe	wfzytko ... wfzytko
JK6B	przeię	nie mam za fwe	wfzytko ... wfzytko
JK7	przeię	nie mam za fwe	wfzytko ... wfzytko
JK8	przeię	nie mam za fwe	wfzytko ... wfzytko

WYKAZ BŁĘDÓW DRUKU

WZÓR PAŃ MĘŻNYCH

Lokalizacja	Jest	Powinno być
135/2	Mężnych	Mężnych
135/16	Plato	Pláto
135/ <i>kust</i>	nie	nié
136/11	przjŹzedł	przyŹzedł
136/ <i>kust</i>	Źpyta	Źpytał
137/5	THEophanes	THEophánes
137/6	Strato	Stráto
137/7	Strato	Stráto
137/12	Strato	Stráto
137/15	Theophanes	Theophánes
137/18	Theophaná	Theopháná
138/10	Strato	Stráto
138/19	miála	miálá
139/22	pogrzeb	pogrzeb
140/7	zołnierze	zołnierze
140/22	Źtámtáđ	Źtámtáđ
141/19	Tjran	Tyran
142/1	tjránnów	tyránnów
142/1	Źlugę	Źlugę
142/2	ifti	ifty
142/10	Źzła	Źzłá

NIE FRASUJ SOBIE, MIKOŁAJU, GŁOWY

16/8	ludzkie	ludzkié
------	---------	---------

DEDYKACJA JANA JANUSZOWSKIEGO

17/1	Wielmożnému	Wielmożnému
17/7	naniŹŹzé	naniŹŹzé
17/10	Jáfnie	Jáfnie
17/19	żałofniéyŹza	żałofniéyŹza
18/14	przyiąć	przyiąć
18/18	Krak:	Krák:

WRÓŻKI

19/5	tak	ták
19/8	wfzjfcyc	wfzyfcyc
19/11	powiedzieć	powiedzieć
20/1	národy	narody
20/3	żec	žec
20/12	abo	ábo
20/14	nieprzyiaciel	nieprzyiaciel
20/16	rzeki	rzéki
20/25	nieprzyiacióły	nieprzyiacióły
21/15	rzeczypośpolitéy	rzeczypośpolitéy
21/16	pośpolitjch	pośpolitych
21/16	poruszjli	poruszylí
21/23	ale	ále
22/12	bytwy	bitwy
22/19	rzeczypośpolitéy	rzeczypośpolitéy
23/12	pokomkóm	potomkóm
23/16	chwąłę	chwałę
23/17	blogosławieńſtwie	blogosławieńſtwie
23/18	doczéfny	doczefnym
23/20	ludzkiemu	ludzkiemu
24/9	niéc	niěć
25/16	z iakiem	z iákiem
26/3	Pánfką	Páńfką
26/5	papiéza	papieža
26/8	koncá	końcá
26/11	zefmy	žefmy
26/24	tak	ták
26/25	świętobliwié	świętobliwie
28/9	zwłafcza	zwłafczá
28/11	záłożyli	záložylí
28/14	łoża	ložá
29/11	którym	którymi
29/13	béz	bez
29/14	nieprzyiaciólóm	nieprzyiaciólóm
29/18	tufzyc	tufzyc
30/4	iako	iáko
30/24	na	ná
31/8	Gigánti	Gigánty
33/24	niebepieczenſtwie	niebepieczeńſtwie
34/14	práktiki	práctyki
35/7	práctikámi	práctykámi
35/22	Nákokóz	Ná kogóz
36/8	antikriſtów	ántikriſtów
37/1	iákoſmy	gli/ iákoſmy
37/3	przjwodzi	przywodzi
37/16	zwłafcza	zwłafczá

WYKAZ BŁĘDÓW DRUKU

37/25	Plato	Pláto
38/12	wtániec	w taniec
38/15	mniŧtirá	mniŧtyrá
38/17	affektowi	áffektowi
39/10	Platonowi	Plátonowi
39/12	affekty	áffekty
39/13	mówic	mówić
39/14	ŧzłyŧę	ŧlyŧę
39/17	obefzly	obefzly
39/ <i>kust</i>	korónié	korónie
40/1	korónié	korónie
40/1	czáfów	czáfów
40/21	drugie	drugie
41/18	Przeŧtawám	Przeŧtawam

*O CZECHU I LECHU HISTORYJA NAGANIONA
K TEMU O CNOCIE I O SPROSNOŦCI PIJAŦSTWA*

PRZEDMOWA JANA JANUSZOWSKIEGO

A2/14	ludzkiego	ludzkiego
A2/19	ludzkie	ludzkie
A2v/4	Pátricym	Pátrycym
A2v/5	etć.	etc.
A2v/7	ŧekretá	ŧekreta
A3/1	takim	tákim
A3/5	rzeczj	rzeczy

OMEN

A3v/8	ŧwieże	ŧwieżę
-------	--------	--------

O CZECHU I LECHU HISTORYJA NAGANIONA

A4/5	wszytkie	wszytkie
A4/12	genealogiæ	genealogiæ
B/16	Sorabi	Sorábi
Bv/25	Lácinŧkiéy	Lácinŧkiéy
B2/12	ŧloncá	ŧloncá
B2/16	Cefarinŧki	Cefaryńŧki
B2/16	zácný	zácny
B2v/14	mieyŧć	mieyŧć

JAN KOCHANOWSKI: PROZA

WYKŁAD CNOTY

B3/22	fzláchcią	fzláchcą
B3v/15	tedj	tedy
B4/18	Pylades	Pyládes
B4/19	Damon	Dámon
B4/21	przyaciól	przyaciól
B4v/ <i>kust</i>	Iz piiánstwo	Iz piiánstwo

IŻ PIJAŃSTWO JEST RZECZ SPROSNA

C/1	Iz piiánstwo	Iż piiánstwo
Cv/ <i>żp</i>	O pijanstwie	O piiánstwie
Cv/4	krotochwylá	krotochwilá
Cv/22	iákie	iákié
Cv/24	krziwdá	krzywdá
Cv/ <i>kust</i>	nie ma	nie ma
C2/ <i>żp</i>	O pijánstwie	O pijánstwie
C2/3	pánfka	pánfka
C2/3	wolá	wola
C2/4	nalóg	nalóg
C2/7	pijánstwo	pijánstwo
C2/20	więcey	więcéy
C2v/ <i>żp</i>	O pijanstwie	O pijánstwie
C2v/21	zupelná	zupelná
C3/ <i>żp</i>	O pijanstwie	O pijánstwie
C3/9	nię	nie
C3/9	pijanstwem	pijánstwem
C3/15	w piiánstwie	w piiánstwie
C3/24	cudzych	cudzych
C3v/ <i>żp</i>	O pijanstwie	O pijánstwie
C3v/3	pijánstwo	pijánstwo
C3v/7	pijánstwu	pijánstwu
C4/ <i>żp</i>	O pijanstwie	O pijánstwie
C4v/ <i>żp</i>	O pijanstwie	O pijánstwie

Tekst

**Reprodukcja fototypiczna
Transkrypcja**

W Z Ó R P A Ń

mężnych

J⟨aná⟩ Kochánowskiego

E W Á

Ewá, wszystkich rodzajów mátká, słusznie w
 tych historyjach piérwsze miejsce zástępuje. Á 5
 to nie ták prze dawność álbo uprzedzenie wszystkich in-
 szych ludzi, jáko prze dziwny początek i niewyczájne
 stworzenie swoje. Ábowiém, czym sie biała pleć przed
 męską chlubić może, nie jest ták jáko Jádam z gliny u- 10
 lepióná, ále — jáko Mojżész pisze — z kości szczéréj i z bo-
 ku wziętá. O którym piérwszych rodziców nászych
 stworzeniu kto chce więcej co wiedzieć, niż sie z pro-
 stych słów Mojżészowych podobno domyslić może,
 między inszymi niechaj czyta Dyjálóg wtóry o miłości 15
 náuczonego Żydá Leoná, gdzie wywodzi, iż Pláto
 swégo ándroginá z tego miejsca Mojżészowégo wy-
 czérpnął; w czym jesli mu wiára ma być daná ál-

[R4]

bo nie

W Z O R P A N

Mężnych

J. Kochánowskięgo.

E W A.

EWA / wſzytkich rodzaiów mátká / ſluſnie w tych Hiſtoriach piérwſie mieyſce zaſtepuie. A to nie ták prze dawnoſć / albo vprzędzemié wſzytkich inſzych Indzi / iáko prze dziwny poczatek / y niezwoyčajné ſtworzenie ſwoie : Adowiém / czym ſye diala plec przed meſką chludic moze / nie ieſt ták iáko Jadam z gliny vlepioná / ale / iáko Moyſeſz piſe / z koſci ſczerey y z doſku wziętá. O którym piérwſzych rodziców náſzych ſtworzeniu / kto chce wiécę co wiedzieć / niſz ſye z proſtych ſłów Moyſeſzowych podobno domyſlic moze / miedzy inſzymi niechay czyta Dialóg wtóry o miłoſci / náuczonęgo Zyda Leona / gdzie wywodzi / iż Plato ſwego Androgina z tego mieyſcá Moyſeſzowego wy czérpnął : w czym ieſli mu wiara ma dyc daná / ál-

bo.niel

bo nie/ sądzić o tym/ nie iest rzecz nášégo przedsięwzięcia terażnieyşégo.

C H I O M A R A

Chiomará żoná nieiákiego Ortiągontá/ była ná ten czas poimána/ kiedy Rzymianie Galáty w Azyiéy porážili. Tá przy śacowaniu korzyści / dostała sye iednemu Kotmistrzowi/ który z nią tań poczynal/ iáło mnie mał że mu wólno bylo. A iż sye w nim pospolu bylo zęşlo/ y niepowóściagliwość / y lákomstwo / dedac w tym od przyiaciół onéy niewolnice przénaydowany/ pozwolil iá dáć ná okup. Gdy tedy czas náznáczony przyşedł/ powinowáci onéy pániéy odložywşy pieniádze/ same z tań od niego wzili. Kotmistrz chcąc przedsię ludzkość nieiáka po sobie pokázac / prowadzil iá aż do rzeki/ gdzie sye wozić miała. Oná nie tań dálece ná terážnieyşá wczynność iego/ iáło bázziéy ná piérwşé zelżenie své pómniac/ stuzde po cichu rozkazála/ aby go zábil. Slugá wpatrzywşy czas/ wczynil rozkazaniu pániéy swéy dosyc. A oná wciáwşy trupo wi głowe/ záwinela iá wşáte/ y tań w dróge z sobą nioşła. Potym przyşedşy przed mezá/ rzucila iá przed nogi iego. Náz zlekl sye naprzód / potym dorozumiawşy sye co bylo /

spyta

bo nie, sądzić o tym nie jest rzecz nášégo przedsięwzięcia terázniejszégo.

CHIJOMÁRÁ

Chijomára, zóná niejákiégo Ortyjágotá, bylá ná ten
 5 czas poimána, kiedy Rzymiánie Gáláty w Ázyjéj por-
 rázili. Tá przy szácowánium korzysci dostála sie jedné-
 mu rotmistrzowi, który z nią ták poczyná, jáko mnié-
 mał, że mu wólno byó. Á iž sie w nim pospołu byó
 zeszo i niepowściągliwość, i ląkomstwo, będąc w
 tym od przyjaciól onéj niewolnice przénájdowány, po-
 10 zwolił ją dáć ná okup. Gdy tedy czas náznáczony przy-
 szedł, powinowáci onéj pániéj, odłóżywszy pieniądze,
 sámę z rąk od niego wzięli. Rotmistrz, chcąc przedsię
 ludzkość niejáką po sobie pokázác, prowadził ją áž do
 rzeki, gdzie sie wozić miála. Oná, nie ták dálece ná te-
 15 rázniejszą uczynność jego, jáko bárziej ná piérwsze zel-
 żenie swé pómniąc, sludze po cichu rozkazála, áby go zá-
 bił. Slugá, upátrzywszy czas, uczynił rozkazánium pá-
 niéj swéj dosyć. Á oná, uciáwszy trupowi głowę, zá-
 winéła ją w szátę i ták w drógę z sobą niosła. Potym
 20 przyszedszy przed mężá, rzuciła ją przed nogi jego. Mąż
 zlékl sie naprzód, potym dorozumiawszy sie, co byó,

[R4v]

spyta<1>

spytał jěj, ma li zá rzecz przystojną chować komu wi-
 rę? „I owszem — powiáda — ále to przystojniejsza, áby z
 tych, którzy lozá mégo są winni, tylko jeden żyw był”.

ÁRYSTOKLIJA

Teofánes niejáki miał dziewczkę imieniem Áry-
 stoklija. Tę dwa młodzieńcy miłowáli, Stráto i Kál-
 listenes. Stráto był bogátszy i bárziej pánnę miło-
 wał, Kállistenes zásię więtszą láskę znał i pánnie był
 niejáko powinowáty. Ojciec, iż sie bárziej jednégo o-
 bawiał niż drugiégo, myślił dołóżyć się wieszczków Á-
 pollinowych, którého by z nich miał sobie zá syná w-
 ziąć. Ále Stráto, májác od sług domowych tę sprá-
 wę, że nań pánná láskáwsza niżli ná Kállistená, stá-
 rał sie o to uprzéjmie, áby pánnie wolno było sobie
 męźá obráć. Potym gdy Teofánes jáwnie przy w-
 szytkich dziewczki pytał, á oná Kállistená obrála, znác
 było zarázem, że sie tym Stráto obráził. W kilká dni
 potym przyszedł w dom do Teofáná, gdzie był i
 Kállistenes, i obiecał im to, że ácz mu nieszczęście já-
 kiés żony zajrzáło, jednák, jáko począł, chciał z nimi
 w dobrej przyjáźni mieszkáć. Á oni zátym prosili go ná
 weselé. On, obiecawszy, stárał sie, áby ná ten dzień

S

co nawię-

spytal iey: mali za rzecz przystoyna chowac komu wiacer: X owsem / powiada: ale to przystoynieysza / aby z tych / kt orzy loza mego sa winni / tylko ieden zywo byl.

A R I S T O K L I A.

Theophanes nieiaki / miał dziewke imieniem Aryskollia. Te dwa mlodziency milowali / Strato y Kallisthenes. Strato byl bogatszy / y barzicy Panne milowal: Kallisthenes zasie wietsza kaste znal / y pannie byl nieiako powinowaty. Oyciec / iz sye barzicy iednego obawal niz drugiego / myslil dolozye sye wieszkow Apollinowych / ktorego by z nich miał sobie za syna wziac. Ale Strato / mając od slug domowych te sprawe / ze nań panna kaskawsza nizli na Kallisthená / staral sye o to vprzeymie / aby pannie wolno bylo sobie meza obrac. Potym gdy Theophanes iawnie przy wysytlich dziewki pytal / a ona Kallisthená obrala / znae bylo zarazem / ze sye tym Strato obrazil. W kilka dni potym przyshedl w dom do Theophaná / gdzie byl y Kallisthenes / y obiecal im to / ze acz mu nieszczescie iakies zony zayzrzalo / iednak iako poczal / chcial z nimi w dobrej przyjazni mieszkac. A oni zatym prosili go na wesele. On obiecawszy / staral sye / aby na ten dzien

co nawiecéy towárzystwa/ y slug/ sobie sposobil/ któ-
 ré nieznácznie miedzy ciżbą rozsábził / y znáku pewné-
 go czekác kázal. A gby pánné do slubu wiedziono/ da-
 wšy znák pomocníkóm swym / rzucil sye sam naprzób
 do niéy. Kallisthenes obaczywšy/ chciał mu iá gwał-
 tem wydźcéć. Slubzy z obu strán pánnóm swym po-
 magáli: owa / że w tym rozruchu pánné miedzy sobą
 rozetwáli/ ták iž gárbło dáć musiatá. Co bacząc Kál-
 listhenes/ zniknął z oczu ludzkich/ ták iž go potym mkt
 nie widział/ ani o nim slyšal. A Strato tuž przed w-
 šytkimi stanąwšy náđ pánną / swą własną ręką sye
 zabił.

K A M M A.

W Galácie dwoie Paniąt zacnych bylo/ Sinátus
 y Synorix / którzy y zachowániém/ y máietnością ró-
 wni sobie byli / y sámi miedzy sobą dobréy przyiáźni w-
 żywáli. Z tych ieden Sinátus/ poiął žone imieniem
 Kámme: dialagłowe/ która ná ten czas/ y wrodą/ y wcz-
 ciwością / przed inszymi przodek miała. Tey rozmilo-
 wal sye Synorix : A iž iéy prośbámi wżyc nie mógl / o
 poniewoleniu tež próžno miał myšlic/ póki by był Si-
 nátus żyw / ráde niepobožną wziął przed sye/ że dáł po

táiemnie

co nawięcéj towarzystwá i slug sobie sposobił, które nieznácznie między ciżbą rozsádził i znáku pewného czekáć kazał. Á gdy pánnę do slubu wiedziono, dáwszy znák pomocníkóm swym, rzucił sie sam naprzód do niéj. Kállistenes, obaczywszy, chciał mu ją gwałtem wydrzéc. Słudzy z obu stron pánom swym pomagáli; owa, że w tym rozruchu pánnę między sobą rozerwáli, ták iż gárdło dáć musiáá. Co bacząc, Kállistenes zniknął z oczu ludzkich, ták iż go potym nikt nie widziá ani o nim slyszá. Á Stráto, tuż przed w-szytkimi stánąwszy nád pánną, swą wlásną ręką sie zábil.

10

KÁMMÁ

W Gálacie dwoje paniát zacnych byó, Synátus i Synoryks, którzy i záchowániém, i májétnością równi sobie byli i sámi między sobą dobréj przyjáźni używáli. Z tych jeden, Synátus, pojął żonę imieniem Kámmę, białą głowę, która ná ten czás i urodá, i uczciwością przed inszými przodek miáá. Téj rozmilował sie Synoryks. Á iż jéj prósbámi użyć nie mógl, o poniewoleniu téz próżno miá myślić, póki by był Synátus żyw, rádę niepobożną wziął przed sie, że dáł po-

15

20

[Sv]

tájemnie

tajemnie Synatá zabić. Málo potym posły swé do Kámmy posłał, żądając jéj w małżeństwo. Oná wiedząc, kto przyczyną jéj siroctwá był, myśliła o tym, jakoby sie niewinnéj krwi męźa swégo pómścić mogła. Á iż i Synoryks miary w swéj próbie nie miał, i przyjaciele ją do tego ustawicznie wiedli, áby przyjąźnią jego nie gárdziła, dáła sie námówić i wskazała pón, áby do niéj do kościoła przyszedł, á tam ślub z nią brał. Skoro przyszedł, przyjęła go wdzięcznie i wiodła przed oltarz. Tým wziąwszy w rękę czaszę zło- 5
tą, czyniąc w rzeczy ofiarę wedla zwyczajú pogańskiego Dyjanie, nápiła sie sámá naprzód, á ostátek Synoryksowi podála; á w czaszy była trucizná, którą gdy wypił, oná, klękąwszy przed oltarzem, té słowá głosem rzekła: „Tobá świadczę, nazacniejsza bogini, žem 15
tylko w nádzieję dzisiejszego dnia po męžu swym do-
tychmiast żywá zostála, ábowiém stráciwszy niemal
połowicę dusze swojej, co mi ták długi czas przynieść
mógł okróm nádzieje téj dzisiejszy pómsty? Której žem 20
sie zá pomocą twą doczekála, z radością i wesolo do
męźa idę. Á tobie, zły człowiecze, miásto lóźnice grób,
á miásto wesela pogrzyb przyjaciele i krewni twoi
sprawiá”. Co Synoryks słyszác i już niejáko jad w so-
bie czujác, zléknąwszy sie, wypadł z kościoła, á nie mo-

S2

gąc za-

táiemnie Sinatá zabić. Mátó potym pošly swé d^o
 Kámmy poštal/ žádaiac iéy w małżeństwo. Oná wi^e
 dzac/ kto przyczyna iéy síroctwá byl / myśliła o tym /
 iákoby sye niewinney krowie meżá swégo pómścić mó-
 gla. A iż y Synorix miáry w swéy próźbie niemial / y
 przyiáciele iá do tego wstáwicznie wiedli / áby przyiá-
 zniá iego nie gárdziła : dáła sye námówić / y wflazála
 pón / áby do niéy do Kóściolá przyšedł / á tam ślub
 z nią brał. Skoro przyšedł / przyiela go wdziejnie / y
 wiodła przed oltarz. Tam wziąwszy w ręké czászê zło-
 ta/ czyniac wrzeczy ofiáre wedła zwyczajú pogánstie
 go Diánie/ nápiła sye samá naprzód / á ostátek Syno-
 rixowi podála : á w czászy była trncizná : która gdy
 wypil / oná kletnąwszy przed oltarzem / té słowá glo-
 sem rzekła : Tobá świadcze nazacnieysza bogini / zem
 tylko w nádziecie dzisieyszego dnia po meżu swym do-
 tychmiást żywá zostála : Abowiem stráciwszy niemal
 połowice dusze swoiéy / co mi ták dlugi czás przymieść
 mógl / okróm nádziecie téj dzisieyszy pómsty : której zem
 sye zá pomocą twą doczekála / z radością y wesolo do
 meżá ide. A tobie zly człowiecez miásto łóznice gród /
 á miásto wesela pogrzeb / przyiáciele / y krewni twoi
 spráwia. Co Synorix slyšac / y inż nieiáko iad w so-
 bie czuiac / zleknąwszy sye wypadł z kóściolá / á nie mó

gac żadnéy rády wypitéy truciznie nalésc/ mordowa-
wszy sye długo/ tézże nociy vmárl. A Kámme y w tym
Bóg pocieszył/ że nie piérwéy vmárlá/ áz o smierci nie
przyaciela swégo vstýřalá.

T I M O K L I A.

KJedy Alexánder Król Mácédónski wziął przez
moc Tebas/ żołnierze zárazem do lupu syc rzucili. dom
Timokliiey/ o którey teraz rzecz / zářtąpił ieden z prze-
dniéyřych Hetmánów Alexándriowych. Ten poczyná
iac sobie w domu/ iáko iego myřl mostá/ y ná same Ty
mokliá baczenia nie miał. Nádto pilnie sye wywiádo-
wał / iesliby gđzie piéniedzy / álbo řárbow iákich nie
zákopálá / groząc iey czásém / czásém téz y lágodnémi
řlowsy iey vřyváiac. Oná / iáko byla bialagłowá ro-
řtropná/ rádá byla téy dřódze/ która moglá sye nád nie-
przyacielem leřkóřci swéy pómřcié. A powiedziála
mu/ že wřyřtki swoje řárby wřzucilá w ieden dól/ któ-
ry byl w ogrodzie. Człowiek chciwy řazal sye zárazem
do ogrodá prowadzić / y dól sobie vřázác. A obaczy-
wszy/ že nie owřsem trudné spuszczenie bylo/ spuscił sye
wen. Timokliá rozumiac / kiedy iuž ná dnie řámym
był/ poczelá náń wálíc kámiénie tak gęřte/ že zřtámtáđ
žadnym obyczáiem wynidz mu nie dála / áz go práwie

w řiemie

gąc żadnej rády wypitéj truciznie náležć, mordowa-
wszy sie długo, téjże nocy umárl. Á Kámmę i w tym
Bóg pocieszył, że nie piérwéj umárlá, áz o śmierci nie-
przyjacielá swégo usłyszálá.

TYMOKLIJA

5

Kiedy Áleksánder, król mácedoński, wziął przez
moc Tebás, żołnierze zarázem do lupu sie rzucili. Dom
Tymoklijéj, o której teraz rzecz, zástąpił jeden z prze-
dniejszych hetmánów Áleksándrowych. Ten, poczyná-
jąc sobie w domu, jáko jego myśl nioslá, i ná sámę Ty-
moklijá baczenia nie miał. Nádto pilnie sie wywiádo-
wał, jesliby gdzie piéniędzy álbo skárbów jákich nie
zákopálá, groząc jéj czássem, czássem téz i lágodnémi
słowy jéj używájac. Oná, jáko bylá bialá głowá ro-
ztropna, rádá bylá téj dródze, którą moglá sie nád nie-
przyjacielem lekkości swéj pómsćić, i powiedziálá
mu, że wszytki swoje skárby wrzuciłá w jeden dół, któ-
ry był w ogrodzie. Człowiek chciwy kazał sie zarázem
do ogrodá prowadzić i dół sobie ukázác. Á obaczy-
wszy, że nie owszem trudné spuszczenie było, spuścił sie
weń. Tymoklija rozumiejác, kiedy juź ná dnie sámym
był, poczęłá nań wálić kámiénié ták gęsté, że stámtąd
żadnym obyczájem wynić mu nie dáłá, áz go práwie

10

15

20

[S2v]

w ziemię

w ziemię wbiła. Co gdy sie nálezjutrz ogłosilo, poi-
 mano Tymoklija i widziono przed króla. Król ba-
 cząc w niéj tak z urody, jako i z twarzy powagę já-
 kąs, pytał jéj, co by zacz była; która mu w té słowá
 odpowiedziála: „Jestem Tymoklija, siostrá Teágeno- 5
 wá, który, niedawno zwiódszy bitwę z wámi o wol-
 ność wszytkiéj Grécyjéj, jest zábit, ábysmy my tego by-
 ly uszły, co dziś ciérpiemy. Á izem ja tę lekkość dziś po-
 páść musiála, która ná mój ród nigdy nie przychodzi- 10
 lá, śmierci namniéj sie nie zbraniam, bo wolę um-
 rzéć, niżli tákiéj drugiéj nocy czekać, jeslibys ty tego
 zbrónić nie chciał”. Dziwował sie król i sercu, i ba-
 czeniu onéj poważnéj białéj głowy i kazał wywołác,
 áby od tego czásu żaden gwałt sie nie dział uczciwym 15
 domóm. Á Tymoklija wolno puścił i rozkazał, áby i
 oná sámá, i wszyscy krewni jéj bez szkody wszelákiéj
 byli.

MIKKÁ

Árystotymus, tyran elijeński, w nádziejé króla Án-
 tygoná surowo i niepoboźnie z ludźmi swymi sie ob- 20
 chodził. Między inszými niespráwiedliwými jego postę-
 pki znaczny i to jest, co nád Filodemem uczynił. Ten
 miał dziewkę imieniem Mikkę, którą Lucyjus niejáki,

S3

dwo-

w ziemię wbiła. Co gdy sye naząutrz ogłosiło / poi-
mano Timoklia / y wiadziono przed Króla. Król ba-
cząc w nię tak z wrody / iako y z twarzy powage iá-
kás / pytał iey / coby zacz była : która mu w té słowá
odpowiedziála : Jestem Timoklia / siostrá Theágeno-
wá / która niedawno zwiódzsy ditwe zwámi / o wol-
ność wšytkiey Greciey jest zábit / abysmy my tego by-
ty všly / co dziś cierpiemy. A iżem ia te lekkość dziś po-
pásć musiała / która ná mój ród nigdy nie przychodzi-
ła / śmierci namniey sye nie zbriam : bo wole vm-
rzéc / niżli takiey drugiey noey czekać / ieslibys ty tego
zbróńć niechciał. Dziwował sye Król / y sercu / y ba-
czeniu oney poważnéy białeyglowy / y kazał wywołác
ády od tego času żaden gwałt sye nie dział vczciwym
domóm. A Timoklia wolno puscil / y rozkazał / ády y
oká sama / y wšyscy krewni iey bez škody wšelakiey
dyli.

M I K K A.

Aristotimus Tyran Elienski / w nádziecie Króla An-
tigoná / surowo y niepobożnie z ludzmi swymi sye od-
chodził. Miedzy inšemi niespráwiedliwými iego poste-
pki znaczny y to jest / co náđ Philodemem vczynil. Ten
miał dziewczęte imieniem Mikke / która Lucius nieiaki

dworzánin tiránnow rad widział. Postawšy tedy slu-
 ge swégo ten to isti/ kazał iéy do siebie przyść. Tož iéy
 oyciec y mátká/ boiáznia przyciśnieni rádzili. Ale oná
 kłénowšy v nóg oycowškich/ prošla y dla Boga/ á-
 by iéy po háńbe y lekkość chodzie nie dopuščzal/ á ráczéj
 obrał widzieć iá vmártá / nižli smotnie żywá. Lu-
 cyus widzac / že syc poset nie rychlo wraca / będąc nie
 práwie trzézwi/ siedl sam w dóm do Philodema/ táni
 zástawšy pánie v nóg oycowškich kłeczac/ rozkazał iéy
 práwie z grozá aby z nim šla/ w czym iž go nie práwie
 poslušna być chciała / podrápawšy ná niéy šáty / zbil
 iá okrutnie. Oyciec potym y mátká pátrzac ná tak zá-
 lošná rzecz / á nie mogac nic prošba zyšć / z pláčem
 do Boga o pómšte wołali. A Lucius będąc y winem y
 gniewem zápalony/ przed oczymá wlasnych rodziów
 one niewinná dziewkę zabil. Nie rusyla tá rzecz ná-
 mniéy Aristotimá y owšem wiele ich/ któzy o te trzy
 wde mówili/ dal stráć / druhé z miásta wygnal/ któ-
 rych okolo czérech set do Aetoliéy wyiechalo. Ci wšlá-
 zujac czéstokróć do niego/ aby žony y děti ich
 zá nimi pušćil / nie mogli tego
 v niego zyšć.

3032112

dworzánin tyránnow, rad widział. Posławszy tedy słu-
 gę swégo ten to isty kazał jéj do siebie przyść. Toż jéj
 ojciec i mátká, bojážnią przyciśnieni, rádzili. Ále oná,
 klękńawszy u nóg ojcowskich, prosiła ji dla Bogá, á-
 by jéj po háńbę i lekkość chodzić nie dopuszczał, á ráczéj 5
 obrał widziéć ją umárlą niżli sromotnie żywą. Lu-
 cyjus widząc, że sie poseł nierychło wraca, będąc nie-
 práwie trzézwi, szedł sam w dóm do Filodemá; tám
 zástawszy pánnę u nóg ojcowskich klęcząc, rozkazał jéj
 práwie z grozą, áby z nim szła; w czym iż go niepráwie 10
 posłuszna być chciała, podrápawszy ná niéj száty, zbił
 ją okrutnie. Ojciec potym i mátká, pátrząc ná tak zá-
 łosną rzecz, á nie mogąc nic prośbą zyskác, z płáczem
 do Bogá o pómstę wołáli. Á Lucyjus, będąc i winem, i 15
 gniewem zápalony, przed oczymá własnych rodziców
 onę niewinną dziewczkę zabił. Nie ruszyła tá rzecz na-
 mniéj Árystotymá. I owszem, wielé ich, którzy o tę krzy-
 wdę mówili, dał strácić, drugié z miástá wyгнаł, któ-
 rych około cztérechset do Etolijéj wyjechało. Ci, wská-
 zując częstokroć do niego, áby żony i dzieci ich 20
 zá nimi puścił, nie mogli tego
 u niego zyskác.

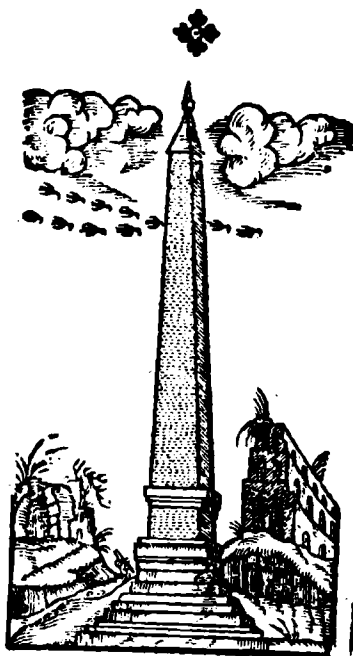
[S3v]

ZUZÁNNÁ

W R Ó Ź K I
J A N Á
K O C H Á N O W S K I É G O

W Kráko⟨wie⟩, w Drukárni Łázá⟨rzowej⟩
roku Páńskiego 1587

WROZKI
I A N A
KOCHANOWSKIEGO

7.420

W Kráko. w Drukárni Czá.
Roku Pánstkiego / 1587.

NJe frásuy sobie/ Mikoláiu/ głowy /
 Kto ma być Królem : już dekret gotowy
 Przed Bogiem leży : nie piórem pisány/
 Lecz w diamentcie twárdym wykwány.
 Nie spól lud nocny/ lud dnia : nie ze wschodu/
 Ani czekamy páná od zachodu :
 Ten Królem będzie/ Kogo Bóg miánuie/
 Latwie ón ludzkie serca sprádkuie.
 Tenże nam/ mimo znáiomské sasiády/
 W smiech obróciwszy náše ploné rády/
 Przywiódl był Krolá z dálektyé kráiny/
 Po którym wychle miał vsieśc kto iny.
 Gdzie ony złoté góry nie przebráné ?
 Gdzie Gasconowie ? y woyská vdráné ?
 W co poszły džiáta/ y náše turnieie ?
 Wiatrem nádžiané pułnety nádžieie.
 Fortuná narwy ná morzu spráwuie/
 Fortuná w bitwách zwyciestwem háwuie :
 Onéy rákosze/ y Sęymy słucháio :
 A ludzkie rády w spáł syc obráciáio.
 Precz krásomówce : wywody ná strone :
 A my gdzie w polu ná słupie Korone
 Záviesmy złoto : iesli nie medžsému /
 Niech is da szczęście przynamniéy ratšému.

Iásnie

Nie frásuj sobie, Mikołáju, głowy,
 Kto ma być królem: już dekrét gotowy
 Przed Bogiem leży, nie piórem pisány,
 Lecz w dyjámencie twárdym wykowány.
 Nie z pół- lub nocy, lub dnia, nie ze wschodu 5
 Áni czekajmy páná od zachodu:
 Ten królem będzie, kogo Bóg miánuje;
 Łatwie Ón ludzkie serca spráktykuje.
 Tenże nam mimo znájomsze sąsiády,
 W śmiéch obróciwszy násze płoné rády, 10
 Przywiódł był króla z dálekiej kráiny,
 Po którym wrychle miał usieść kto iny.
 Gdzie ony złoté góry nieprzebráné?
 Gdzie Gaszkonowie i wojská ubráné?
 W co poszły działá i násze turnieje? 15
 Wiátrem nádziané puknęły nádzieje.
 Fortuná nawy ná morzu spráwuje,
 Fortuná w bitwách zwycięstwem száfuje;
 Onéj rákosze i séjmy słuchájá,
 Á ludzkie rády wspák sie obrácájá. 20
 Precz, krásomówce, wywody ná stronę!
 Á my gdzie w polu ná słupie koronę
 Záwieśmy złotá: jeśli nie mędrszému,
 Niech ją da Szczęście przynamniéj rętszému.

[Cv]

Jásnie

Jásnie Wielmożnému Pánu á Pánu

JEGO M<IŁO>ŚCI

PÁNU JĘDRZEJOWI, HRÁBI
NÁ TĘCZYNIE, WOJEWODZIE
krákowskiému etc., etc. 5

Jan Jánuszowski Łázárzowic służby swé
naniższe w miłościwą
łáskę záléca

Wiedząc, in turbulentissimo hoc rerum
omnium statu, Jásnie Wielmożny á 10
mnie Miłościwy Pánie, że nie tyl-
ko wszytká rzeczpospolita krześciján-
ska, ále i miła ojczyzná nászá, któ-
réjesmy wszyscy wiele powinni,
turbine et procellis undique agitatur, á bojąc sie, by- 15
smy zás i sámí sobie, i jéj w czym winni nie zostáli,
tę máłą wrózkę Janá Kochánowskiého, oného wiel-
kiého, którego nam śmierć záłosna dlužéj zájrzá-
lá, á tym zálosniejsza, że i jedyného postumá zá
nim porwála, posylám W<ászéj> M<iłości> memu Miłosci- 20
wému Pánu jáko patri patriae et legum paternarum
custodi vigilantissimo. Widząc, że po wielkiéj czę-

C2

ści

Iásnie Wielmoznému Pánu á Pánu,

IE^o MSCI.

PANV IENDRZEIOWI, HRABI
ná Tęczyńie, Woiewodzie
Krakówskiemu &c. &c.

*Ian Ianuszowski Lázárzowic, służby śwę
nanizsé, w miłości-wp
Iáske záléca.*

Jedzac/ in turbulentissimo hoc rerū
omnium statu, Iásnie Wielmożny á
mnie Miłościwy Pánie/ że mietyl-
ko wšytká rzeczpospolita Krześcian-
ska/ ále y miła oyczyzná nášša/ któ-
réyśiny wšyscy wiele powinni/
turbine & procellis vndique agitatur: á boiác sye/by-
śmy zász y sámí sobie/ y iey w czym winni niezostáli/
te máła wrózke Jana Kochánowskiego one^o wiel-
kiego / którego nam śmierć žalosna dlužey záyżrzá-
lá/ á tym žalosméyssa / że y iedyńego posthumá zá-
nim porwála / posyłam W. M. memu Miłosci-
wému Pánu/ iáko patri patriæ, & legum paternarū
custodi vigilantissimo : Widzac że po wielkiéy cze-

ści czasowi terazmcyßemu służy : aby cześćią przy-
 pátrować sye wszyscy mogli / przyczynie wpadku tęg
 miléy oyczyzny nášéy : cześćią teź iesli być może / in-
 clinatam & penè cadentem patriæ fortunam , rati-
 onibus & consilijs salutaribus ratowali / á temu w
 czas zabiegali / by to incendium armorum , które
 passim po wszystkich krześciánstwie sye roznoši / do
 Polski teź pożarem iáko nieprzyßlo : á osobliwie / á-
 by defuncto vno , tym rychléy vicem illius expleat
 alter : gdyż / iesli wozym / tedy in principis & ciuiú
 incolumitate Reipub. salus consistit. Proße tedy á-
 by W. M. mój Miłosćiwý Pan tym bezpieczeni-
 stwem moim nieobráżaiac sye / te zabawke málu-
 czka która posylam / z Miłosćiwą lástką przyiac / y
 mym Miłosćiwym Pánem y obrońcą być ra-
 czyl : którego Miłosćiwéy lásce y obronie
 pilnie sye zálecam. Dat: w

Krak: 15. dnia Máia

I 5 8 7.

Wro=

ści czasowi terazniejszemu służy, aby częścią przy-
 pátrować sie wszyscy mogli przyczynie upadku téj
 miłej ojczyzny nászég, częścią też, jeśli być może, in-
 clinatam et pene cadentem patriae fortunam rati- 5
 onibus et consiliis salutaribus rátowáli, á temu w
 czas zábiegáli, by to incendium armorum, które
 passim po wszystkim krześcijánstwie sie roznosi, do
 Polski też pożarem jáko nie przyszło; á osobliwie, á-
 by defuncto uno tym rychléj vicem illius expleat
 alter, gdyż jeśli w czym, tedy in principis et civium 10
 incolumitate reipub⟨licae⟩ salus consistit. Proszę tedy, á-
 by W⟨aszá⟩ M⟨iłość⟩ mój Miłóściwy Pan, tym bezpieczeń-
 stwem moim nie obrážając sie, tę zábawkę málu-
 czką, którą posyłam, z miłóściwą láską przyjąć i
 15 mym Miłóściwym Pánem i obrońcą być ra-
 czył, którego miłóściwég lásce i obronie
 pilnie sie zalecam. Dat⟨um⟩ w
 Krák⟨owie⟩, 15 dnia májá
 1587.

[C2v]

Wro-

W R Ó Ź K I

JANÁ KOCHÁNOWSKIÉGO

Ziemiánin á Pleban

ZIEMIÁNIN:

Co to jest, ks<ięże> plebanie, że ták bárzo 5
 źle tuszycie rzeczypospolitěj nászěj?

P<LEBAN>: Nie jednociem ja sam tákí, mój
 pánie, ále wszyscyć to ludzie, ták máli,
 jáko i wielcy, wobec mówią, źesmy
 zginęli, á bych dobrze żadnej przyczyny ná to po- 10
 wiedzieć nie umiał, jedno że ták jest głos pospolity,
 tedy jednák i těj sáměj wróźki lekce nam poklá-
 dáć nie potrzebá. Ábowiém od dawnych wieków
 już sie temu ludzie przypátrzyli i przysłucháli, że ná
 cokolwiek jednostájnie wszyscy sie zezwalają, to 15
 trudno chybić ma; i stąd urósł ón głos zadowolány:
 Vox populi, vox Dei. Á ná koniec i filozofo-
 wie, którzy nie ládá ná czym sie wiészáli, ále prawdy
 ták jáko kłębka po nici szukáli, chcąc to rozumem
 wywiészć, że Bóg jest, tym sie naprzód ząkládáli, 20

C3

że sie

W R O Z K I

IANA KOCHANOWSKIEGO.

Ziemiánin á Pleban.

ZIEMIANIN.

Sto iest X. Plebanie / że tak bárzo
że tużycie Rzeczypospolitey nášey:
P. Nie iednociem ia sam táti / móy
Panie / ale wššiscy to ludźie tak máli
iáko y wielcy wobec mówią / żeśmy
zgineli : á bych dobrze żadney przyczyny ná to po-
wiedzieć nie vniął / iedno że tak iest glos pospolity /
tedy iednak y téy samey wroźki lecce nam poślá-
dác nie potrzeba. Albowiem od dawnych wieków
iuż sye temu ludźie przypátrzyli / y przyślucháli / że ná
cołolwiek iednostaynie wššiscy sye zezwaláią / to
trudno chybić ma: y ztąd vróst ón glos záwołány :
Vox populi , vox Dei. A ná koniec / y Philosopho-
wie którzy nieláda ná czym sye wiešáli / ale prawdy
tak iáko kłebka po nici szukáli / chcąc to rozumem
wyrwieść / że Bóg iest / tym sye naprzód zákládáli /

C ij

že sye

że sye na to wszyscy á wszyscy ziemskie národy ze-
 zwaláią / á żaden tak gruby nie iest / którzyby Boga
 iákokolwiek nie wyznawał. Z. Prawdać iest / że
 ludzióm iákos serce wpádło / co y mnie same^o nieprá-
 wie ciešzy: ale oblozywszy te wroźki na stronie (iáko
 ie ty zowieš) chciałbych od ciebie co gruntowniey-
 šęgo slyšec. P. Mówić o przyšlych rzeczách / moy
 panie / to są wszystko wroźki / ádowiem Bóg mo-
 cen wszystko iáko chce obrócić: wskaźze iż to iest na
 ten czas wola twoia / powiem ia / co w téy mierze
 o rzeczypospolitey nášey rozumiem. Wpadaia rzec-
 zypošpolite / iáko y każda rzecz wszelka / abo prze-
 wnetrzna / abo prze zwiérzchnia przyczyna. Zwiérz-
 chnia przyczyna iest gwalt / lubo nieprzyiaciel po-
 štronny. Wnetrznych zda sye być wiecey / ale wszy-
 Ńki niemal / iáko strumienie do glówney rzeki / tak
 do niezgody sye ciągná / zá która rzeczypospolite ni-
 sceia. Bo w rostertu / albo sama od swych sił rzecz
 pošpolita wpaść musi / co sye Rzymškiey dostało :
 albo w nieprzyiacielskie rece przyydzie / iáko Grecia
 zá niedawnych lat. Co sye poštronnych nieprzyia-
 ciól tycze / niŃt nie iest tak tepy / żeby niedaczył / mie-
 dzy iákiemi sąsiady siedziemy / y co zá niebespieczeń-
 Ństwo ztąd nád námi wiš: bo y tym którzy sye nam
 iáronie nieprzyiacioly stawia (prawda sye rzec mu-

śi)

że sie ná to wszystkie á wszystkie ziemskie narody ze-
 zwalają, á żaden tak gruby nie jest, który by Boga
 jakokolwiek nie wyznawał. Z⟨IEMIÁNIN⟩: Prawdác jest, żeć
 ludzióm jákoś serce upádło, co i mnie sáмого nieprá- 5
 wie cieszy; ále odłożywszy té wróżki ná stronę — jáko
 je ty zowiesz — chciałbych od ciebie co gruntowniej-
 szégo słyszeć. P⟨LEBAN⟩: Mówić o przyszłych rzeczách, mój
 pánie, to są wszystko wróżki, ábowiém Bóg mo-
 cen wszystko jáko chce obrócić; wszákże iż to jest ná 10
 ten czas wola twojá, powiém ja, co w téj mierze
 o rzeczypospolitéj nászej rozumiém. Upadają rze-
 czypospolité, jáko i kážda rzecz wszelka, ábo prze
 wnętrzną, ábo prze zwierzchnią przyczynę. Zwiérz-
 chnia przyczyná jest gwałt lubo nieprzyjaciól po- 15
 stronny. Wnętrznych zda sie być wiécj, ále wszy-
 stki niemal, jáko strumienié do głównej rzeki, tak
 do niezgody sie ciągną, zá którą rzeczypospolité ni-
 szczeją. Bo w roztérku álbo sáma od swych sił rzecz-
 pospolita upáść musi, co sie rzymskiéj dostało, 20
 álbo w nieprzyjacielskié ręce przyjdzie jáko Grécya
 zá niedawnych lat. Co sie postronnych nieprzyja-
 ciól tycze, nikt nie jest tak tępy, żeby nie baczył, mie-
 dzy jákiemi sąsiády siedziemy i co zá niebezpieczeń-
 stwo stąd nád námi wisi. Bo i tym, którzy sie nam
 jáwnie nieprzyjacióły stáwią — prawdá sie rzéc mu- 25

[C3v]

si –

si — odeprzéc nie możemy, i tych, które sobie jákokol-
 wiek zá przyjacioły poczytamy, niepráwie szánuje-
 my. Á o nieswornych myślách nászych niżli co po-
 cznę mówić, słuchajmy piérwéj, co o roztárgnio-
 nym páństwie ón nawysszy prorok powiáda: Om-
 ne — inquit — regnum in se divisum desolabitur; które
 5
 słowá nie ták dálece prorockim duchem są powie-
 dziáné, jáko względem wlasnych á nieodmiennych
 przyczyn zniszczenia wszelákiego páństwa. Bo iż
 miásta i wszytki rzeczypospolité ná zgodzie naprzód
 10
 zásiadájá i potym rostá, tedy zásię niezgodá á ro-
 ztyrkiem upádác muszá, bo contraria contrariis fa-
 cilime dissolvuntur. To naprzód obaczywszy, przy-
 pátrzymyž sie potym sámi sobie, ázasmy już tego grun-
 tu rzeczypospolitéj nászej to róznými praw pospoli-
 15
 tych wykłady, to wiárámi rozlicznými nie poruszylí?
 Á co sie praw tycze, nie jest rzecz tájna, z jáką wa-
 śnią, z jákiými swary i z jákim ná koniec odpowia-
 dáním tę eksekucyjá ná nogi stáwiacie. Á z Unijéj
 20
 nie widzę, byście co inszého dotychmiast z obudwu
 stron odniešli, jeno niechuc i waśni przeciw sobie.
 Z drugiéj strony, žebychmy nie tylko w świeckich,
 ále i w dusznych rzeczách od siebie różni byli, ro-
 ztárgnęliśmy sie ná dziwné i rozmáité wiáry; kto-
 25
 ré roztárgnienie jáką waśń miedzy ludzie wnosi!

[C4]

Stąd

śi) odeprzec niemożemy / y tych które sobie iako kol-
 wiek za przyiacioły poczytamy / nieprawie śanue-
 my. A o nieswornych myślach naszych / niżli co po-
 czne mówić / słuchaymy pierwey / co o roztárgnio-
 nym páństwie ón nawyszy prorok powiáda: Om-
 ne , inquit , regnum in se diuisum desolabitur : które
 słowa me tak dálece Proročkim duchem są powie-
 dziane / iáko wzgledem własnych / á nieodmiennych
 przyczyn zniszczenia wszelákiego Páństwa : Bo iż
 miásta y wszystkie rzeczypospolité ná zgodzie naprzód
 zásiadáia / y potym rosta / tedy záse niezgodá / á ro-
 styrkiem wpađac musá : bo Contraria contrarijs fa-
 cilime dissoluuntur. To naprzód obaczysz / przy-
 pátrzymysz sje potym sami sobie : á zasmy iuż te^o grú-
 tu rzeczypospolitey nášej / to różnemi praw pospoli-
 tich wyklády / to wiarámi rozlicznemi niepowuśjli :
 A co sje praw tycze / nie iest rzecz táyna / z iáká wa-
 śniá / z iákimi swary / y z iákim nákoniec odpowia-
 dáním te Execucyá ná nogi stawiacie : A z Oméy
 niewidze / byście co inśzego do tych miast z obudwu
 stron odmesli / ieno niechuc / y wasni przeciw sobie.
 Z drugiey strony / zebychmy nie tylko w swietekich
 ale y w dusznych rzeczách od siebie różni byli / ro-
 stárgnelismy sje ná dziwne y rozmaite wiary : któ-
 ré roztárgnienie / iáká wasń miedzy ludzje w nośi :

3 tab

Z tąd rozumieć mozem/iż wszyscy woyny/którekol-
 wiek ieszcze z przodku krześcianié z pogány wiedli /
 z niškąd nie pochodzily/ieno z różności wiary: ani
 one krześcianińskie woyska/ albo własnicy cmy zebia-
 nych zakonników / tak dalece o Jeruzalem / albo o
 Konstantinopole z Turki/y z Saraceny sye dili/iá-
 ko o same° Chrystusa wiecéy/á o wiare ie°. Te przy-
 rodzona wasń/która z różnych wiar idzie/opuści-
 wszy pogány / samisiny ná sye zátym rostárgnie-
 niem obrócili: á nietylko/ze Turków w Thraciicy/
 albo w Azijey nie szukamy/ale sami z soba (czego sye
 Boże pozał) krwawé bytroy zwodzím / á to wszy-
 skto przye różność wiary. Wielkie tedy przeklectwo/
 iż czego wiecéy nie rzekł/zásłużył/który tak święty
 związek/ y to chwalebne ziednoczenie miedzy ludz-
 mi targa:á godzienby/aby wszyscy rzeczypoospolité/
 którekolwiek calosc y bezpieczenstwo své miluią /
 tego práwa przeciwko niemu vzyli/które ná rozsie-
 wce rostyrku/y skázce rzeczypoospolitéy iest postano-
 wione. Bo wiara/ y práwo (zá láská tych dzisiey-
 szych nowych Theologów) zda sye iż odoie ku ie-
 dnemu kresu ciągną/to iest/ku utwierdzeniu/y be-
 bezpieczenstwu rzeczypoospolitych: á kto iedno z tych
 gwałci / ten iednáko rzeczypoospolitéy škodzi. A co
 mowie iż tak wiara iáko y práwo do iednego kresu

ciągną/

Stąd rozumieć mozem, iż wszystkie wojny, którekol-
 wiek jeszcze z przodku krześcijanie z pogány wiedli,
 znikąd nie pochodziły, jedno z różności wiary; ani
 one krześcijańskie wojska albo własniej cmy zebrá-
 nych zakonników tak dálece o Jeruzalem albo o 5
 Konstantynopole z Turki i z Saraceny sie bili, ja-
 ko o samego Chrystusa wiecej a o wiare jego. Te przy-
 rodzoną waśń, która z różnych wiar idzie, opuści-
 wszy pogány, samismy na sie za tym roztargnie-
 niem obrocili; a nie tylko że Turków w Tracyjéj 10
 albo w Azyjéj nie szukamy, ale sami z sobą — czego sie
 Boze pozał — krwawé bitwy zwodzím, a to wszy-
 stko prze różność wiary. Wielkie tedy przekleństwo
 — iż czego wiecej nie rzekę — zasłużył, który tak święty 15
 związek i to chwalebne zjednoczenie miedzy ludź-
 mi targa; a godzien by, aby wszystkie rzeczypospolite,
 którekolwiek całość i bezpieczeństwo swe miłują,
 tego prawa przeciwko niemu użyli, które na rozsié-
 wce roztyrku i skażce rzeczypospolitéj jest postáno-
 wione. Bo wiara i prawo — za łaską tych dzisiej- 20
 szych nowych teologów — zda sie, iż oboje ku je-
 dnému krésu ciągną, to jest ku utwierdzeniu i be-
 zpieczeństwu rzeczypospolitych; a kto jedno z tych
 gwałci, ten jednako rzeczypospolitéj szkodzi. A co
 mówię, iż tak wiara jako i prawo do jedného krésu 25

[C4v]

ciągną,

ciągną, to jest do utwierdzenia rzeczypospolitéj,
 tedy to owému nie jest nic przeciwno. Co więc ode
 mnie i od inszych w kościele słychasz, iż dlatego P<an>
 Bóg jeszcze dawno przez proroki i zaś potym przez
 Syná swégo wołá swoję nam objáwił, áby stąd 5
 był poznán i chwalón; bo tá chwałá Páńska to zá
 sobá niesie, iż kiedy wszyscy jednostájnie Bogá wy-
 znawác i słuchác będziem, tedy nie tylko duszného
 błogosláwienstwá wedle obietnic nam uczynio-
 nych dostápiem, ále i rzeczypospolitá, co zá zgoda 10
 idzie, mocná i obronná ná tym świecie sobie i
 swym potomkóm postanowiém. Áni sie nam tak
 skápie o nieprzebránéj dobroci Pánskiéj i lásce prze-
 ciw rodzajowi ludzkiému rozumieć godzi, żeby
 przepomniawszy dobrá i pożytku nášého, sámę tyl- 15
 ko chwałę swá ná myśli miec miał, álbo, ubezpie-
 czywszy nas o przyszłym wiecznym błogosláwień-
 stwie, żeby téz o tym doczesnym naszym żywocie
 myślic nie miał; ále jáko Pan dobrotliwy i rodzá- 20
 jowi ludzkiému zázwdy przychylny, podał nam je-
 dnę drógę, którój sie trzymájác, i ná świecie w po-
 rzádku i w bezpieczeństwie wiétszym żyć, i po ś-
 mierci wieczného żywotá dostápic mozem. Á tá
 ista drógá jest wiárá nászá á náuká Jego święta. I
 nie rzekł nic — jáko ja rozumiém — wierze nászégj prze- 25

D

ciwného

ciągnę/ to jest/ do utwierdzenia rzeczypospolitey/
 tedy to owemu nie jest nic przeciwno/ co wiec ode-
 mnie/ y od inſzych w kościele ſtychasz/ iż dla tego P.
 Bóg ieſzcze dawno przez proroki / y zaś potym przez
 Syna ſwego wola ſwoie nam obiaſwil / aby z tad
 był poznany y chwalaſon; bo ta chwala Pańſka to za
 ſobą nieſie/ iż kiedy wſyſcy iednoſtawnie Boga wy-
 znawać y ſluchać bedziem / tedy nietylko duſznego
 błogoſławieństwa / wedle obietnic nam uczynio-
 nych/ doſtapiem/ ale y rzeczypoſpolitą/ co za zgoda
 idzie / mocną / y obronną na tym ſwiecie ſobie/ y
 ſwoym poſtomkom poſtawiam. Ani ſye nam taſt
 ſtapie o nieprzebranej dobroci pańſkiej/ y laſce prze-
 ciw rodzajowi ludzkiemu rozumieć godzi/ żeby
 przepomniałszy dobra/ y pożytku naſzego/ ſame tyl-
 ko chwale ſwoją na myſli miec miał: albo vbеспе-
 czyłszy nas o przyſłym wiecznym błogoſławień-
 ſtwie/ żeby też o tym doczeſnym naſzym żywocie
 myſlić niemiał: ale iako Pan dobrotliwy/ y rodza-
 iowi ludzkiemu zawsze przychylny/ podał nam ie-
 dne droge/ którey ſye trzymając/ y na ſwiecie wpo-
 rządku/ y w beſpieczeńſtwie wiekſzym żyć/ y po ſ-
 mierci wiecznego żywota doſtąpić mozem. A ta
 iſta droga/ ieſt wiara naſza/ a nauka iego ſwieta. A
 nie rzekł nic/ iako ja rozumiem/ wierze naſzey prze-

D

ciwnego

ciwnego v Cicerona Scipio / mieniac to / iż Bóg
 nic miłszego na świecie niema / iedno zbory porzą-
 dnie postanowione : a to są rzeczypospolite : bo iż
 ón rodzaj ludzki miłował / podobieństwo że y to /
 co napiękniejszego / y co napożyteczniejszego ludzie
 między sobą mają / rad widzi. A nietylko rad wi-
 dzi / ale iako baczny gość od chudego gospodarza w
 dom wzwany dostátku swęgo część / tak wiele dla
 swej / iako y gospodarstkiej pocziwości / za sobą nieśc
 każe : także y Bóg / rozumieiac / iż w tym porządnym
 zgromadzeniu / nietylko ludzkie bezpieczenstwo pe-
 wnieysze / ale y chwala iego gruntownieysza byc
 miała / przyłożył sye y sam ku tęg społeczności / a
 praw ludzkich / y vchwalonych zwyczajów / obja-
 wieniem samego siebie / y nauka swa niebieska pod-
 parł / y ratował. Abowiem ieszcze tęg rzeczypospoli-
 tęg ani gruntowney / ani porządney zwac mozem /
 gdzie boiac sye kaźni / co prawo w sobie ma / ludzie
 swoy v rzad czynią : bo / by karania zniknac mogli /
 grzeszyliby : ale tam dopiero bezpieczenstwo iest / y
 rzad dobry / gdzie ludzie nie dla boiazni iakieg / ale z
 cnoty swęy dobrze czynią : bo tacy / by dobrze y kaźni
 vsć mogli / przedsie zle czynić niebeda / a to iest sku-
 tek wiary. I tad sye tedy znaczyć moze / iż ieszcze wie-
 cey na wierze / niżli na prawach porządney rzeczy-

pospolitey

ciwného u Cyceroná Scypijo mieniać to, iż Bóg
 nic miłszégo ná świecie nié ma, jedno zbory porzą-
 dnie postanowioné, á to są rzeczypospolité; bo iż
 Ón rodzaj ludzki miłował, podobieństwo, że i to,
 co napięknieszégo i co napożytecznieszégo ludzie
 między sobą mają, rad widzi. Á nie tylko rad wi-
 dzi, ále jáko bączny gość, od chudého gospodarzá w
 dóm wezwány, dostátku swégo część, tak wiele dla
 swéj, jáko i gospodárskiej pocziwości, zá sobą nieść
 każe; także i Bóg rozumiejąc, iż w tym porządnym
 zgromádeniu nie tylko ludzkie bezpieczeństwo pe-
 wniejszé, ále i chwałá Jego gruntowniejsza być
 miała, przyłożył sie i sam ku téj społeczności, á
 praw ludzkich i uchwalonych zwyczajów objá-
 wieniem sámého siebie i náuką swą niebieską pod-
 párl i rátował. Ábowiem jeszcze téj rzeczypospoli-
 téj áni gruntownéj, áni porządnéj zwąć możem,
 gdzie, bojąc sie kaźni, co práwo w sobie ma, ludzie
 swój urząd czynią; bo, by karánia zniknąć mogli,
 grzeszyliby; ále tám dopiéro bezpieczeństwo jest i
 rząd dobry, gdzie ludzie nie dla bojáźni jákiej, ále z
 cnoty swéj dobrze czynią; bo tacy, by dobrze i kaźni
 uść mogli, przedsię źle czynić nie będą, á to jest sku-
 tek wiary. Stąd sie tedy znaczyć może, iż jeszcze wię-
 céj ná wierze niżli ná práwach porządnéj rzeczy-

5

10

15

20

25

[Dv]

pospolitéj

pospolitéj należy; bo práwá tylko ná ciáta ludzké
moc máją, ktoré z przyrodzenia inszym pánóm, to
jest umyslóm, są podáné. Ále wiára myśli ludzké
sobie sposabia, zá czym to idzie, że i umysłem, i ciá-
łem ludzkim záraz władnie, czego práwá tak dále-
ce nie máją i to, co máją, bez wiary słábo dzierzą. 5
Kto tedy wiarę z dawná od wszystkich przyjętá w-
zrusza — iż sie ku piérwszej powieści swéj wróce —
fundamentów rzeczypospolitéj wzrusza. Co mu
tym więcéj zá zlé ma być poczytano, iż czego Bóg 10
rzeczypospolitéj ku jéj napráwie užyczyć raczył, te-
go ón swym niebácznym postępkem ku jéj skázie
używa. Zdáło mi sie zá rzecz potrzebná, mówiac o
niezgodzie nászej, ná tym miejscu nieco sie zabá-
wić, á to dlatego, iż ludzie, którym to należy, nie 15
chcą rozumieć, z jákiem niebezpieczeństwem rzeczy-
pospolitéj ten spór o wiarę złączón jest; druga, áby
ci, którzy tego rozruchu są przyczyná, obaczyli, iż ten
krés rozmnożenia chwały Pánskiéj, do którego sie
oni biorá, dáleko mijáją, ábowiém wznoszá roztérk 20
miedzy ludzi, zá czym pewny upadek, jákom to z
przodku okazał, idzie rzeczypospolitéj; á stráciwszy
rzeczypospolitá, nie wiém, jáką oni chwałę Pánská w
swéj głowie budują. Ja inszej nie widzę, jeno jáka
dziś w Ejipte, w Ázyjéj, w Grecyjéj, jáka w tych 25

D2

wszystkich

pospolitéy należy: bo práwa tylko ná ciała ludzké
moc máia / ktoré z przyrodzenia inszym pánom / to
iest / vmyslóm sa podané. Ale wiara mysli ludzké
sobie sposabia / zá czym to idzie / ze y vmyslem / y ciá-
tem ludzkim záraz władnie / czego práwa tak dále-
ce niémaia / y to co máia / bez wiary slábo dzierza.
Kto tedy wiare zdawná od wssytskich przyeta w-
zrusza / (iz sye ku piérwszhey powiesci swey wróce)
fundamentów rzeczypospolitéy wzrusza. Co mu
tym wiecéy zá zlé ma byc poczytano / iz czego Bóg
rzeczypospolitéy ku iey napráwie vzytacz / te-
go ón swym niebácznym postepkiem ku iey skázie
vzywá. Zdálo mi sye zá rzecz potrzebná / mówiac o
niezgodzie náshéy / ná tym mieyscu nieco sye zabá-
wic: á to dla tego / iz ludzie / ktorým to należy / nie-
chca rozumiec z iakiem niebespieczeństwem rzeczy-
pospolitéy ten spór o wiare złączón iest: druga / aby
ci / ktorzy tegó rozruchu sa przyczyna / obaczyli / iz ten
kres rozmnozenia chwaly Pańskéy / do ktorého sie
oni biorá / dáleko miúia: abowiem wznosá rostérk
miedzy ludzi / záczym pewny vpadék / iákom to z
przodku okazał / idzie rzeczypospolitéy: á stráciwsszy
rzeczypospolita / niewiém iáká oni chwale Pańska w
swey głowie buduiá: ia inszhey nie widze / ieno iáká
dzis w Aegiptcie / w Aziiéy / w Greciiéy / iáká w tych

D ij

wssytskich

wszystkich królestwach/ które poganin krześcianóm
wydarł / a wyrzuciwszy z kościołów prawdziwą
chwale Pánską/ Máchometowi swemu ie poświę-
cił. Z. Spytácbý ich kogoby woleli/ Máchometá
czy Papiężá. P. Nic w tym nie wátpie / żeby sýe
wiele takich náházlo/ coby ná Pilatá wołáli : dimit-
te nobis Barabbam. Ale czas nam podobno w rzecz
wstąpić / á okazać to iuż do końca / czemu sýe ia o
rzeczpospolitą náşe lekám. Z. X owšem/ bo tego
od ciebie czekám. P. Nieprawie y to znać dobry/
móy Pánie/ ná co sýe y Sátyr stárzy/ zesmy stárých
á chwalebnych obyczáiów odstąpili/ á miásto tego
ielismy sýe zbytów/ rospusty/ wśteteczności/ lákom-
stwa/ y temu równia: o takięy odmianie sluchay co
mádrzy ludzie rozumieią. Wychwalić sýe niemoże
Cicero ná niektóрым mieyscu Wierszá Enniusowé-
go/ który ták sýe v niego czyta : Moribus antiquis,
stat res Romana, virisque. to iest. Obyczáyami stáre-
mi stoi rzeczpospolita Rzymská / y meźmi : który
wiersz (mówi Cicero) y krótkością/ y prawdą zda
sýe iákoby z orátulum był wyrzeczón: bo áni ludzie/
gdzieby bylo tych obyczáiów miásto niemiálo/ áni
obyczáie / gdzieby byli tácy ludzie nie rządžili/ nie-
mogłyby byly albo záložyc/ albo ták długo trzymáć
táki wielkię/ ták swiátobliwię/ y ták szeroko wła-

dné y

wszystkich królestwach, które pogánin krześcijánóm
wydął, á wyrzuciwszy z kościołów prawdziwą
chwałę Páńską, Máchometowi swemu jé poświę-
cił. Z<IEMIÁNIN> | Spytác by ich, kogo by woleli: Máchometá
czy papieżá. P<LEBAN>: Nic w tym nie wąpię, żeby sie
wiele tákich náłázło, co by ná Pilatá wołáli: Dimit-
te nobis Barabbam. Ále czas nam podobno w rzecz
wstąpić á okazać to juź do końcá, czemu sie ja o
rzeczpospolitą nászę lękam. Z<IEMIÁNIN>: I owszem, bo tego
od ciebie czekam. P<LEBAN>: Niepráwie i to znák dobry,
mój pánie, ná co sie i Sátyr skárży, żesmy stárych
á chwalebnych obyczájów odstąpili, á miásto tego
jëlismy sie zbytków, rozpusty, wszeteczności, ląkom-
stwá i temu równia. O tákiej odmiánie słuchaj, co
mądrzy ludzie rozumieją. Wychwalić sie nie może
Cycero ná niektórym miejscu wiérszá Ennijusowé-
go, który ták sie u niego czyta: Moribus antiquis
stat res Romana virisque, to jest: Obyczájmi stáré-
mi stoi rzeczpospolita rzymska i mężmi; który
wiérsz — mówi Cycero — i krótkością, i prawdą zda
sie, jákoby z orákulum był wyrzeczón; bo áni ludzie,
gdzieby było tych obyczájów miásto nie miáło, áni
obyczaje, gdzieby byli tacy ludzie nie rządžili, nie
mogłyby były álbo záłożyć, álbo ták długo trzymác
ták wielkiéj, ták świątobliwie i ták szeroko wła-

[D2v]

dněj

dněj rzeczypospolitěj. Á przeto zá pierwszych lat
onych i zwyczaj ojczysty zacnych ludzi używał, i
stáré obyczaje á-dawny porządek záchowywali po-
ważni ludzie. Ále náš wiek, wziąwszy rzeczpospoli-
tą jáko málowánié napięknjejszé, jeno już prze stá-
rość niéco zeszlé, nie tylko że go témi fárbámi, które-
mi było, odnowić zániedbał, ále i tego nie uczynił,
áby był przynamniěj wizerunk jeho á zwierzchnié
linijé záchował. Ábowiem co dziś mamy z onych
stárých obyczájów, któremi — ten powiáda — że rzecz
rzymska stoi? Któré w tákié zániedbánié przyszly, że
nie tylko ich nie używamy, ále áni o nich wiémy. Á
o ludziéch co mam powiedziec? Obyczaje bowiem
niedostátkiem ludzi zginęly; z którego upadku nie
tylko że mamy liczbę dáć, ále jáko o głowę mamy
sie spráwować. Nászémi bowiem występy, nie nie-
szczęściem jákim, rzeczpospolitą słowy tylko trzy-
mamy, ále rzeczą już stráчили. Tu słyszysz, co ten ma-
dry á w rzeczypospolitěj swěj godny człówiek o
těj skázie obyczájów trzyma; że ludzi występné á
rozpustné mężobójce práwie rzeczypospolitěj zo-
wie. Á jeśli Ennijus prawdě powiádał, iż stárémi
obyczájmi rzymska rzecz stoi, nie omylił sie i Cy-
cero ná tym tusząc, że ten upadek stárých obyczá-
jów miał zá sobą i rzeczpospolitą potárgnać, bo

D3

jeszcze

dnęj rzeczypospolitéy. A przeto zá pierwszych lat onych/ y zwyczaj oyczysty zacnych ludzi vzywál/ y staré obyczaje/ á darony porządek zachowywali poważni ludzie. Ale náš wiek wziąwszy rzeczpospolitą iáko malowanie napięknieysze / ieno iuż prze starosc nieco zeszle/ nietylko że go temi sárbami/ ktorými bylo/ odnowić zaniedbal/ áley tego nie uczynil/ aby byl przynamniéy wizerunk iego/ á zwierzechnie linie zachował. Abowiem co dziś mamy z onych starých obyczajów / ktorými ten powiáda że rzecz Rzymśka stoi: ktoré w takie zaniedbanie przyszly/ że nietylko ich nie vzywamy/ ále áni o nich wiemy. A o ludziéch co mam powiedziec: obyczaje bowiem niedostátkiem ludzi zginely: z ktorého wypadku nietylko że mamy liczbę dáć / ále iáko o głowe mamy sye sprawowác: Nášemi bowiem wystepy/ nie nieszczesciem iákim / rzeczpospolita stowý tylko trzymamy/ ále rzeczę iuż stracili. Tu slyszysz co ten mądry / á w rzeczypospolitéy swéy godny czlowiek o téy skázie obyczajów trzyma / że ludzi występne/ á rozpustné/ meżobóyce prawie rzeczpospolitéy zowie. A iesli Ennius prawde powiádal/ iz starými obyczajami Rzymśka rzecz stoi/ nie omylit sye y Cicero ná tym / tużac/ że ten wpadek starých obyczajów miał zá sobę y rzeczpospolita potárgnac: bo

ieszcze za iego wieku za tym starych obyczajów wzgardzeniem przyšli w rostyrt Rzymianie / w którym iako wiele ludzi między sobą potracili / strach y słuchac : nakoniec pod Tyranna wpadli / którego potym nigdy z siebie zrzucic niemogli / aż ona tak wielka / y tak zacna rzeczpospolita ku temu koncowi przyšla / że iey y cień nie został. Niegodzi sye nam tedy tey rozpusty / y tych dzisieyszych zbytków naszych lekce wazyc : a zwlaszcza wiedzac takich obyczajów to ludzie byli / którzy naprzód te sławna rzeczpospolita zalożyli / y dlugo trzymali: bo regna iisdē artibus cōseruantur, quibus ab initio parantur. Władzie sye w reyesrach starych (iż na ten czas to samo przypomnie) wiele wstanie królewskiego toż stało / wiele nastanie kasty / wiele wino / kiedy król goście miał / bo to tam przydano / wierze aby sye wiele nie zdało : co / kiedy dziś czytamy / kto iest między nami / coby sye temu nie śmiał : Tak śromnie na ón czas Królowie Polscy żyli / żeby tych czasów y podly ziemianin wstydzil sye tak żyć : Cóż rozumiemy o pospolitym człowieku / kiedy tacy królowie byli: Żnac że na ón czas nie w dlugich obiadach / ani w cudzoziemskim picciu szczęścia albo miniania swęgo ludzie pokładali / ale rychley w trzeźwości / a w mierze / która ludzióm rycerskim iest

potrzebna

jeszcze zá jego wieku zá tym stárych obyčajów wz-
 gárdzeniém przyszli w roztyrk Rzymiánie, w któ-
 rym jáko wiele ludzi miedzy sobą potrácili, strách i
 słuchác. Ná koniec pod tyránná wpádli, którego 5
 potym nigdy z siebie zrzucić nie mogli, áz oná ták
 wielka i ták zacna rzeczpospolita ku temu końco-
 wi przyszlá, że jéj i cień nie został. Nie godzi sie nam
 tedy téj rozpusty i tych dzisiejszych zbytków ná-
 szych lekce ważyć, á zwłaszcza wiedząc, jákich oby-
 czájów to ludzie byli, którzy naprzód tę sławná 10
 rzeczpospolitá záložyli i długo trzymáli, bo regna
 iisdem artibus conservantur, quibus ab initio parantur.
 Nájdúje sie w rejestrách stárych — iž ná ten czas to
 sámó przypomnę — wiele uslánie krolewskiego ložá
 stało, wiele náslánie káftaná, wiele wino, kiedy 15
 król goście miał; bo to tám przydano, wierzę, áby
 sie wiele nie zdáło; co kiedy dziś czytamy, kto jest
 miedzy námi, co by sie temu nie śmiał? Ták skro-
 mnie ná ón czas królowie polszczy żyli, žeby tych
 czasów i podły ziemíánin wstydzil sie ták żyć. Cóz 20
 rozumiémy o pospolitym człowíeku, kiedy tácy kró-
 lowie byli? Znáć, że ná ón czas nie w długich obiá-
 dách áni w cudzoziemskim picíu szczéscia álbo mni-
 mánia swégo ludzie pokládáli, ále rychléj w trzé-
 zwości á w mierze, która ludzióm rycérskim jest 25

[D3v]

potrzebna

potrzebna. Iż tedy dawnych królów żywot, á przy
 tym bez pochyby i poddánych, mizerny sie zda prze-
 ciw naszym dzisiejszym pospolitým utrátóm, nie-
 masz sie czemu dziwować, bo oni tym jáko skázá
 rzeczypospolitěj gárdzili, ná co my sie dziś wysa-
 dzamy. Ále w czym téz oni znáczni być chcieli, tym
 by sie nam z nimi ná sztych puścić, którym probie-
 rzem ja ná ten czás być nie chcę. Chwałá wszystkie
 historyjé Kuryjusá rzymskiégo, który siedząc przy
 ognisku á rzepę sobie piekąc, nie chciał áni pojżrzéc
 ná oné známienité dáry, którym<i> u niego Sámni-
 towie pokój odkupić chcieli. Tóz ci podobno i oni
 nászy cni królowie czynili, á bez pochyby i poddáni;
 w piekárniách siádáli, á przedsię nieprzyjaciołóm
 swym srodzy byli. Ále niechájác stárych obyczájów,
 których już w Polszcze niémász, wróćmy sie do dzi-
 siejszych, dla których i ja po Cyceronie ojczyźnie
 swěj źle tuszyć muszę. I zda mi sie, że rzeczpospoli-
 ta ma niejákie podobieństwo w téj mierze z ciálem
 człowieczym, ábowiem co ludzie pospolicie mó-
 wia, iż káždy człowiek przed śmierciá sie odmieni,
 to podobno stąd idzie, iż umysły ludzkie — jáko me-
 dykowie powiádájá — sequuntur temperaturam cor-
 poris, która póki w swěj mierze trwa, á nie jest ná-
 ruszona, póty i człowiek obyczájów zwykłych sie

[D4]

trzymá.

potrzebna. Iż tedy dawnych królów żywot / a przy-
 tym bez pochyby y poddanych mizerny sye zda prze-
 ciw naszym dzisiejszym pospolitym wtratom: nie-
 masz sye czemu dziwowac: bo oni tym iako skaza
 rzeczypospolitey gardzili / na co my sye dzis wysa-
 dzamy. Ale w czym tez oni znacznymi byc chcieli / tym-
 by sye nam znimi na szych puścić / ktorzym probie-
 rzem ia na ten czas byc miedze. Chwala wssytki
 historye Kurysa Rzymskiego / ktorzy siedzac przy
 ognisku / a rzepe sobie piekac / niechcial ani pozrzec
 na one znamienite dary / ktorzym w niego Samni-
 towie pokoy odkupic chcieli. Tozci podobno y oni
 nasi cni krolowie czynili / a bez pochyby y poddani:
 w piekarniach siadali / a przed sie nieprzyjaciolom
 swym strodzy byli. Ale miedziac starych obyczaiow
 ktorzych iuz w Polsce niemasz / wróćmy sye do dzi-
 siejszych / dla ktorzych y ia po Ciceronie oyczyznie
 swoyeyle tuszyc musze. A zda mi sye ze rzeczypospoli-
 ta ma nieakie podobienstwo w tey mierze z ciałem
 czlowieczym: abowiem co ludzie pospolicie mó-
 wią / iż każdy czlowiek przed smiercia sye odmieni /
 to podobno stad idzie / iż wmysly ludzkie (iako me-
 dykowie powiadają) sequuntur temperaturam cor-
 poris, ktora póki w swoy mierze trwa / a nie iest na-
 tuzona / póty y czlowiek obyczaiow zwyklych sye

trzymaj.

trzymaj: Ale skoro ono zięć / y spółek wilgotności przyrodzonych na których żywot należy imie sye dzielić / y psować / teby y obyczaje ludzkie musza sye niečo obmienić: bo iako sye iuż rzekto / ciało a vmysl mają z sobą porozumienie. Także równie y w rzeczypospolitey sye dzieie: póki sye ona swych praw / swych vchwał státeczenie trzymaj / póty y ludzie v rzedu swęgo / y powinności przestrzęgaia: iako namnię rzeczpospolita osłabieie / a z mieysca swęgo postapi / wnet y w obyczajách obmiana będzie: ieśli kárności na występne nie masz / tam bez pochyby wsteteczność / y swawola pánować musi: ieśli v rzeby y piérwsze mieysca za pieniądzmi ida / tam nie dziw że ludzie są chciwi / y łakomi: ieśli ćwiczenia żadnego ludzie mlodzi niemają / tam z próżnowania zbytek / y vtráty rosta: ieśli zapłaty cnota niema / tam chuć ku służbie rzeczypospolitey zgaśnać musi: a nakoniec / iż wszystko iednym słowem zamkne / ieśli między dobrym / a między złym braku niemasz / tam daleko wiecey złych niżli dobrych będzie: bo z przyrodzenia wszyscyśmy ku złości sklonni / ieśli nas co od nięy nie pohamuje. A miałyby nas hamować práwa / y ci którzy są praw stróżmi: czego ieśli nieczynią / kiedy tedy być zabom na desce aż bocian przyleci / iako Aesop baie. Acz tak baie / że

trzymać. Ale skoro ono zjęcie i spółek wilgotności przyrodzonych, na których żywot należy, imie sie dzielić i psować, tedy i obyczaje ludzkie muszą sie niečo odmienić, bo jáko sie już rzekło, ciało á umysł mają z sobą porozumienie. Tákże równie i w rzeczypospolitėj sie dzieje: póki sie ona swych praw, swych uchwał státecznie trzymać, póty i ludzie urzędu swęgo i powinności przestrzegają; jáko namniej rzeczpospolita osłábieje á z miejscá swęgo postąpi, wnet i w obyczajách odmiáná będzie; jeśli kárności ná występne niemász, tám bez pochyby wszeteczność i swawola pánować musi; jeśli urzędy i piérwsze miejscá zá pieniądzmí idą, tám nie dziw, że ludzie są chciwi i łákomi; jeśli ćwiczenia żadného ludzie młodzi nie mają, tám z próznowania zbytek i utráty rostą; jeśli zapláty cnotá nie ma, tám chuc ku służbie rzeczypospolitėj zgásnąć musi. Á ná koniec, iż wszystkie jedným słowem zámknę: jeśli między dobrym á między złym bráku niemász, tám dáleko wiécéj złych niżli dobrych będzie, bo z przyrodzenia wszycysmy ku złości skłonni, jeśli nas co od niej nie pohámuje. Á miályby nas hámować práwá i ci, którzy są praw stróźmi, czego jeśli nie czynią, kiedy tedy być żábom ná desce, aż bocian przyleci, jáko Ezop báje. Ácz ták báje, że

[D4v]

co

co inszy filozofowie wiele około odmiány rze-
 czypospolitych pisáli, to jednym przykłądem i kró-
 tkiémi słowy zawiązał. Ábowiém zá niedbálstwem
 przelożonych roście contemptus legum; á kto pod
 práwem żyć nie chce, ten pod tyránnem musi, bo
 5 to już ostatni munsztuk ná swáwołą; ináčéj nie
 wysiedziałby sie przed nią, jáko i piérwéj przed Gi-
 gánty i Bóg w niebie. Zlé tedy á swowolné oby-
 czáje — jáko sie już nieraz rzekło — są przyczyną zginié-
 10 nia rzeczypospolitéj. Á zlych obyczájów zásię przy-
 czyná skázóné nászé przyrodzenie naprzód, á potom
 rzeczypospolitéj niedbáłość, to jest przelożonych,
 którzy ludzi swowolnych i występnych w czas nie
 hámują álbo i sámi zly przykłąd z siebie dáją ták
 15 w nábywaniu lákomym májétności, jáko i we wsze-
 lákim inszym sposobie żywotá. Z<IEMIÁNIN>: Ále cóz to rze-
 czypospolitéj szkodzić ma, zem ja ábo lákomy, ábo
 utrátny? I owszem, co sie utrat tycze, mnie to bár-
 ziój niż komu inszému wádzi, á lákomy to podobno
 20 winien, żeby sie rad dobrze miał. P<LEBAN>: Kiedyby lá-
 komy człowiek do tego tylko krésu sie brał, áby sie
 miał dobrze, móglby sie jákokolwiek ciérpieć, ále iż
 chciwość nie jest násycona, i owszem, im więcéj
 ma, tym jeszcze więcéj chce, przeto trudno sie tym
 25 człowiek lákomy zdobić ma, że to czyni, áby sie miał

E

dobrze

co inſy philoſophowie wiele około odmiany rze-
czyſpoſpolitych piſali/ to iednym przykła-
dem y kró-
tkiemi ſłowy zawiązał. Abowiem za niebbałstwem
przełożonych roſcie contemptus legum: á kto pob
prawem żyć niechce/ ten pod Tyrannem muſi: bo
to iuż oſtátni munſtuł ná ſwawola: Ináczey nie-
wysiedzialby ſie przed niá/ iáko y piérwey przed Gi-
gánti y Bóg w niebie. Ale tedy á ſwawolné oby-
czáie/ iáko ſie iuż nie raz rzekło/ ſá przyczyna zginie-
nia Rzeczyſpoſpolitéy. A zlych obyczáiów záſie przy-
czyna ſkażóné náſze przyrodzenie naprzód / á potym
Rzeczyſpoſpolitéy niedbałość/ to ieſt/ przełożonych/
którzy luźni ſwawolnych/ y wyſtepných w czas nie-
hámuia/ albo y ſámi zly przykła-
d z ſiebie dáia/ ták
w nábywaniu lákomym máietnoſci/ iáko y wewſze
lákim inſzym ſpoſobie żywotá. Z. Ale cóż to Rze-
czyſpoſpolitéy ſzkodzić ma/ żem ia ábo lákomy / ábo
vtrátny: y owſzem co ſie vtrat tycze/ mnie to bár-
żiéy niź komu inſzemu wádzi: á lákomy to pobobno
winien / żeby ſie rad dobrze miał. P. Kiebyby lá-
komy człowiek do tego tylko křesu ſie brał / áby ſie
miał dobrze/ móglby ſie iákoſkolwiek ciérpieć: ale iź
chciwoſć nie ieſt náſycona / y owſzem im wiecey
ma/ tym ieſzcze wiecey chce: przeto trubno ſie tym
człowiek lákomy zdo-
bić ma/ że to czyni/ áby ſie miał

E

dobrze

dobrze / bo iuż ten kres dawno minął : ale iako ie-
 go chciwość niema ani kónca / ani miary / tak y on
 ku dobremu mieniu nigdy nie przydzie : bo nie tego
 ón chce / aby sie miał dobrze (co ná vzywaniu rze-
 czy nábytych zależy) ale żeby miał co nawiecey / á
 tego nigdy y sam nie vzywał / y drugiemu vzywać
 nie dał : y dla tegoż prawdziwoy ono wierszyk iest /
 Auarus nisi cum moritur nihil rectè facit: Łakomy /
 powiada / chyba vmiéraiąc dobrze czyni. A rzeczy-
 pospolitey tym łakomstwo wádzi / iż ona trwała
 żadnym obyczaiem być nie może / ieno gdzie cnoty /
 á przystoiénstwa ludzie sie dzierżá : co wszystko łá-
 komstwo wywróca : bo niemaż tak sprosney nie-
 cnoty / y tak skarádego vczynku / do którego by chci-
 wość á łakomstwo człowieka nieprzywiodło : ztąd
 fałsz / ztąd trucizny / ztąd mordy / ztąd zdrády ná
 Pány własnymi / y podawanie zamków / y miast
 w ręce nieprzyacielskie. Filip Król Mácédónski /
 kiedy mu o dziwnie twárdym á niedobrym zam-
 ku powiádano / pytał / iesliby tam ósiel z skrzynią
 złotá doléć nie mógl : báiąc znác / iż pieniądzmi w-
 szyskiego zyskác może. A Jugurta będąc więzniem
 w Rzymie / vixwšy sobie piérwszè Pány pienią-
 dzmi / y przepiáwiwšy sobie wine przez dáry / pu-
 sczón był wolno : á ogládáiąc sie ná Rzym té słowa

czesto

dobrze, bo już ten krés dawno minął. Ale jáko je-
 go chciwość nie ma áni kónćá, áni miáry, ták i on
 ku dobrému miéniu nigdy nie przyjdzie, bo nie tego
 ón chce, áby sie miał dobrze (co ná używaniu rze-
 czy nábytych zależy), ále żeby miał co nawięcej, á
 tego nigdy i sam nie używał, i drugiemu używać
 nie dał. I dlategoż prawdziwy ono wiérzyk jest:
 Avarus, nisi cum moritur, nihil recte facit: łákomy
 — powiáda — chyba umierájac dobrze czyni. Á rzeczy-
 popolitěj tym łákomstwo wádzi, iż oná trwála
 żadnym obyczajem być nie może, jeno gdzie cnoty
 á przystojęństwá ludzie sie dzierżą; co wszystko łá-
 komstwo wyrwáca; bo niemász ták sprosněj nie-
 cnoty i ták szkárádého uczynku, do którého by chci-
 wość á łákomstwo człowieká nie przywiodło; stąd
 fałsze, stąd trucizny, stąd mordy, stąd zdrády nád
 pány własnymi i podawánié zamków i miast
 w ręce nieprzyjacielskié. Filip, król mácedónski,
 kiedy mu o dziwnie twárdym á niedobyтым zam-
 ku powiádano, pytał, jesliby tám osiel z skrzyniá
 złotá doléżć nie mógl, dájac znáć, iż pieniádzmi w-
 szystkiego zyskác może. Á Jugurtá, będąc więźniém
 w Rzymie, ujáwszy sobie piérwsze pány pieniá-
 dzmi i przepráwiwszy sobie winę przez dáry, pu-
 szczón był wolno; á ogládájac sie ná Rzym, té słowá

[Ev]

często

często powtarzał: „Miásto předájné i zginieňa
 bliskie, jesli kupcá najdzie”. Tymže duchem i on
 Poncyjus Sámnis, ktorého Cycero wspomina,
 powiedział: „Gdzieś mię to była fortuná ná té czasy
 zachovála, kiedy Rzymiáne dáry brác poczęli, 5
 nie dałbych im był dłużej pánowác”. Mogę též tu
 i nowo zeszlá pániá nászę przypomnieć, ktorą chcąc
 hánowác, áby była do Włóch nie ježdziła, uczyni-
 ono bylo edykt, iż kto by kolwiek z nią był jechał, ten
 pocziwość, jesli szláhcic, á jesli chłop, tedy gárdło 10
 miał strácić. Dobra to była rádá, bo zá tym nie
 miałby był pan nász dzisiejszy tákich trudnoścí o-
 koło Baru, własnej mácierzynny swěj, áni około
 zebránia jěj. Ále cóž potym? Jeno przez jednę noc
 ten edykt trwał. Názájutrz zásię wołano, iż nie tyl- 15
 ko wolno káždému z królowá jechać, ále jeszcze nád-
 to król będzie utráty nágradzał tym, co z nią pojá-
 dá. Skądže ták přédka odmiáná? Ábo ktorým te-
 go fortélem doszto? Trudno to wiedziéć, bo sie w
 nocy działo, á ci též już podobno pomárli, co o tym 20
 wiedzieli. Ále to jednákr królowa przed swymi, już
 będąc w dródze, w głos powiádála: „Si voluissem,
 et filium mihi vendidissent”. Z tych tedy przykładów
 obaczyć możesz, w jákim niebezpieczeństwie i ten
 pan, i tá rzeczpospolita jest, gdzie ludzie ná pię- 25

E2

niądze

czesto powtarzał: miasto przedayne / y zginienia
 bliſkie / ieſli kupca naydzie. Tymże duchem y on
 Poncius Samis (którego Cycero wspomina)
 powiedział: Gdzieś mie to była fortuna na te czasy
 zachowała / kiedy Rzymianie dary brać poczeli /
 nie dał bych im byl dłużey panować. Moge też tu
 y nowozesła pamią nasze przypomnieć / która chcąc
 hamować / aby była do włóch nie ieżdżiła wczynio
 no bylo edykt / iż ktobykolwiek z nią byl iechal / ten
 poczciwość / ieſli ſłachcic : a ieſli chlop / tedy gardło
 miał ſtracić : Dobra to była rada / bo zátym nie
 miałby byl Pan náš dzisieyſzy takich trudnoſci o-
 kolo Baru właſney mácieryzny ſwey / ani okolo
 zebrania ieý. Ale cóż potym : ieno przez iedne noc
 ten edykt trwał. Nazaiutrz zaśie wolano / iż nie tyl-
 ko wolno każdemu z Królową iechać / ale ieſzcze nád
 to Król bedzie wtráty nagradzał tym co z nią poia-
 da : z każde tak przedka odmiana : abo którym te-
 go fortelem doſto : Trudno to wiedzieć / bo ſie w
 nocy działo : a ci też iuż podobno pomarli / co o tym
 wiedzieli : Ale to iednak Królowa przed ſwoimi iuż
 bedac w diódze w glos powiadała: Si voluiſſem,
 & filium mihi vendidiſſent. Œtych tedy przykła-
 dów obaczyć możeſ / w iákim niebeſpieczeńſtwie y ten
 Pan y ta Rzeczpoſpolita ieſt / gdzie ludzie ná pie-

niądze chciwi: bo v takich ani żoná / ani dzieci /
ani oyczyna / y Bóg podobno nie iest tak miły /
iako iest złoto. A wtrátni / by tácy wśytko chcieli
być / iakom o iednym slyśał / którego gdy pytano /
co będzieś czynił wtráciwszy wśytko: powiedział /
będę grał ná lutni / y tym sie pożywie: by mówie tá-
cy wśytko byli / ieszczebych ie iako tako cierpiał: Ale
owo go: *qui sua perdidērūt, cūm deest, aliena se-
quūtur*: nie mogli inaczey / wiec rośterki sieiá / rzecz
pospolitá mieśáiá: żeby sie im téż w tym rozruchu
co dostało / iako wiec w ogień bywa / że nie wśyscy
gáśá. Taki był Kátiliná w Rzymie / przewieczył
wśy wśytkę máietność swá / chciał sie ná rzecz po-
spolitá rzucić: á iż mu nie śly ciché práktiki / wiechal
z Rzymu / zebrał woystko z takichże iako y sam / ná-
kóniec zwiódl bitwę / á iako Bóg chciał przegrał / y
sam ná plácu został: á okolo niego przedsie śilá za-
cnych Rzymian tak z téy / iako y zowéy stróny le-
gło. Nie tylko sobie tedy ludzie wtrátni škodliwi /
iakoś ty o nich powiádał / ale y rzeczypospolitey bár-
zo wádzá / iako sie z tego przykłádu znáczy. Toż nie
bepieczénstwo iest rzeczypospolitey od ludzi swo-
wolnych y rozpustnych: bo oni gárdzác práwem /
wzgardzáiá wząd / y zwierzchność páńśká: która
iesliby im kiedy groźná bylá / tych drog będą chcieć

śukać

niądze chciwi, bo u takich ani żoná, ani dzieci,
ani ojczyzná i Bóg podobno nie jest ták miły,
jako jest złoto. Á utrátni, by tácy wszystko chcieli
być, jakom o jednym słyssał, którégó gdy pytano: 5
„Co będziesz czynił, utráciwszy wszystko?” – powiedział:
„Będę grał ná lutni i tym sie pożywię”. By – mówię – tá-
cy wszystko byli, jeszcze bych je jako tákó ciérpiał. Ále
owo gorszy, qui sua perdiderunt, cum deest, aliena se-
quuntur. Nie mogą li ináčej, więc rozterki sieją, rzecz-
pospolitą miészają, żeby sie im téz w tym rozruchu 10
co dostało, jako więc w ogień bywa, że nie wszyscy
gászą. Taki był Kátyliná w Rzymie: przewieczerza-
wszy wszystkę majątność swą, chciał sie ná rzeczpo-
spolitą rzucić. Á iż mu nie szły ciché praktyki, ujechał
z Rzymu, zebrał wojsko z takichże jako i sam, ná 15
kóniec zwiódł bitwę, á jako Bóg chciał, przegrał i
sam ná plácu został, á okolo niego przedsie siłą za-
cnych Rzymian ták z téj, jako i z owéj stróny le-
gło. Nie tylko sobie tedy ludzie utrátni szkodliwi,
jakoś ty o nich powiádał, ále i rzeczypospolitéj bár- 20
zo wádzą, jako sie z tego przykládu znáczy. Tóz nie-
bezpieczeństwo jest rzeczypospolitéj od ludzi swo-
wolnych i rozpustnych, bo oni gárdząc právem,
wzgardzają urząd i zwiérzchność páńską, która
jesliby im kiedy groźna byłá, tych dróg będą chcieć 25

[E2v]

szukác

szukać, miészając i podbórzając ludzi, jákoby wszy-
 stkiého zniknąć mogli. Á gdzieby im to nie szło, tedy
 ojczyznę i páná zdrádziwszy, do nieprzyjacielá zjá-
 dą i wódzmi przeciw ojczyźnie swéj będą, jákich
 przykładów w historyjách pełno. Do tegóz krésu i 5
 ámbicyja ludzi wiedzie, bo gdzie przewieść swégo
 praktikámi nie mogą, tám sie ábo do gwałtu pospo-
 licie uciekájá, álbo z postrónnymi niejákíe porozu-
 mienié i bunty miéwájá, co wszystko są szciézki ku
 zgubie rzeczypospolitéj. Mam zá to, že już stąd 10
 rozumiesz, jáko złé á rozpustné obyczájé rzeczy-
 spolitéj szkodzá. Z<IEMIÁNIN>: Rozumiém dobrze, ále słu-
 cham dáléj. P<LEBAN>: Á to coć sie zda, že w téj niezgodzie
 i rozpuście nászég pan potomká nie ma? Który ácz- 15
 by żadnégo práwá dziedzicznég do nas nie miał,
 wszákóz byłáby wždy niejáká nádziejá, žebyśmy sie
 rychléj ná tego zgodzili, którégó ociec, dziad i prá-
 dziad rzędem nam pánowáli, niż gdzie nam kogo
 obcégo szukać przydzie. Z<IEMIÁNIN>: I toć niemála, i mó- 20
 wionóc już o tym ná kilku séjmiéch, ále jáko nászy:
 umiejá rzeczy podác, á potym z miészácá nikam. P<LEBAN>:
 Ná kogóz wotowáli? Z<IEMIÁNIN>: Káždy ná swégo. P<LEBAN>: Ták-
 żeć i ná on čász będzie, jesli kiedy przyjdzie k temu,
 á wié Bóg, jáka zgodá będzie. Pánie Boże, chowaj
 nam tego páná dlugo. Wiéć pátrzáj dáléj, jáko 25

E3

sie

szukac/ mieřaiac/ y podbórzaiac ludzi/ iakoby wřzy
 ťkiego zniknac mogli: a gdzieby im to nieřlo/ tedy
 oyczyzne y Pána zdrađiwřzy do nieprzyiaciela zia-
 da/ y wódzmi przeciw oyczyźnie swęy beda/ iakich
 przyklábów w historiách pelno. Do tegoř křesu y
 ámbicia ludzi wiedzie: bo gdzie przewieř swęgo
 praktikami niemoga/ tam sie abo do gwałtu pospo-
 licie wciekaiá / álbo zpostrónnymi nieiakie porozu-
 mienie/ y bunty niewaia/ co wřzystko řa řcieřki ku
 zgubie rzeczypospolitéy. Mam za to / že iuř z tad
 rozumieř / iako złe a rozpustne obyczaię rzeczypo-
 spolitéy řkodza. Z. Rozumiem dobrze / ale řlu-
 cham dáley. P. A to coć sie zda/ že wtęy niezgodzie
 y rozpucie nářey Pan potomka niema: który acz-
 by żadnego práwa dziedzicznego do nas nie miał /
 wřakóř bylaby wřdy nieiaka náđzieia / žebyřmy sie
 rychléy ná tego zgodzili/ ktoręgo oćiec/ dziad/ y prá-
 dziad rzędem nam pánowáli/ niř gdzie nam řogo
 obcego řukac przydzie. Z. A toć niemála / y mó-
 wionoc iuř o tym ná řilku řeymiech/ ale iako nářzy /
 vmieia rzeczy podac/ a potym z mieyřca niřam. P.
 Wakořóř woto wáli: Z. Kařdy ná swęgo. P. Tak
 řec y ná on czas bedzie / iesli kiedy przydzie řtemu:
 a wie Bóg/iaka zgotá bedzie: Pánie Bože choway
 nam tego Pána dlugo. Wierc pátrzay dáley / iako

sie drogá ku złemu ściele. Opátrzyli to byli dobrze
 przodkowie nášy / aby tempore interregni przecie
 rzeczpospolita wporządku była: uczynili primatem
 Arcybiskupa Gnieźnińskiego / y dali mu moc seym
 zkládac / ná którymby Król miał być odieran / y od
 niego koronowan. Wiątkieże dziś cenie Arcybiskup:
 ábo bedziemi go chcieć wszyscy słuchac? powiada-
 ią że jest slugą antykrystów / Boże wchoway być mu
 wczym posłusznym. A iesli ten nierząd bedzie / że
 tego starodawnego zwyczaju odstąpi (Boże day
 to ábych ja zklámał) ale niżli my Króla obierzem/
 tym ich już kilka mieć bedziem. Wtym sie też przy-
 patrzą nášemu nierządowi / że tak wielkie królestwo
 między tak wielkimi nieprzyiacielmi siedząc het-
 maná niema: Starostwoby tak dlugo nieważo-
 wało. Názbytechmy despieczni. A on Włoch praw-
 de powiedział / że sorte in Polonia viuitur: áż kiedy
 nagła potrzeba przydzie / tóż go szukać bedziem: á
 Boże day to / byśmy go wżdy náleźli: ktemu owo
 zaniebdanie zamków potrzebnych / że ich nie nápra-
 wuią / á dają sie im walić / nie prawie y to dobrze:
 bo czasu potrzeby gdzie sie indziej z żoną / y z dzie-
 ćmi ludzie wcieć mają? A mogli byśmy sie Poloc-
 kiem karać / do ten ieno prze złe opátrzenie zginął / á
 Boże day to / byśmy go tak łatwo zásie dostać mo-

gli / iá=

sie drógá ku złému ściele. Opátrzyli to byli dobrze
 przodkowie nászy, áby tempore interregni przecię
 rzeczpospolita w porządku była: uczynili primatem
 árcybiskupá gnieźniéńskiego i dáli mu moc séjm
 skládác, ná którym by król miał być obiéran i od
 niego koronowan. W jákiéjże dziś cénie árcybiskup?
 Ábo będziem li go chcieć wszyscy słuchác? Powiádá-
 ją, że jest slugą ántykrystów: „Boże uchowaj być mu
 w czym posłusznym!” Á jesli ten nierząd będziem, że
 tego stáradawného zwyczajú odstápm — Boże daj
 to, ábych ja sklámał — ále niżli my króla obierzem,
 tym ich już kilká mieć będziem. W tym sie téż przy-
 pátrz nászému nierządowi, że ták wielkie królestwo,
 między ták wielkimi nieprzyjacielmi siedząc, hét-
 máná nie ma; stárostwo by ták długo nie wáko-
 wáło. Názbytechmy bezpieczni. Á on Włoch praw-
 dę powiedział, że sorte in Polonia vivitur. Áż kiedy
 nagła potrzebá przyjdzie, tóz go szukać będziem, á
 Boże daj to, bysmy go wždy náleźli. K temu owo
 zániedbánié zamków potrzebnych, że ich nie náprá-
 wują, á dáją sie im wálić, niepráwie i to dobrze;
 bo czásu potrzeby gdzie sie indziej z zóną i z dzie-
 ćmi ludzie uciéć máją? Á moglibysmy sie Połoc-
 kiém karác, bo ten jeno prze złé opátrzenié zginął, á
 Boże daj to, bysmy go ták łacno zásię dostác mo-

5

10

15

20

25

[E3v]

gli, já-

<gli>, jákosmy go stráчили. Ále ja wátpié. Słuchajze mié
 dáléj. Przychodzą mi ná myśl wiérse jedné, któr é
 Cycero z jákiéjsci komedyj éj stár éj przywodzi, á bę-
 dą nam též służyć ku nász éj rzeczy, bo o upadku rze-
 czypospolit éj mówią. Pyta jeden: „Quaeso, qui ve-
 stram rempub<licam> tam cito amisistis?” Odpowiada mu
 drugi: „Proveniebant oratores novi, stulti, adole-
 scentuli”. Z<IEMIÁNIN>: Á nie o nászychże to posléch mówi?
 P<LEBAN>: Chybábys chciał oratores posły wykládać. Z<IEMIÁNIN>:
 Á jákóz? Áza nie ták w káncelláryj éj piszą: oratori
 nostro – posłowi nász ému? P<LEBAN>: Prawdác, że ták piszą.
 Ále tu ná tym miejscu – jáko mniémam, że i sam
 wiész – nie poseł sie znáczy. Á wszákże tego sie z tego
 wiérsza możem náuczyć, iż biádá téj rzeczypospoli-
 téj, o któr á tácy ludzie rádzą, jákie tu poeta opisuje,
 á *zwłászczá* gdzie ich jészce ták wiel é bédzie, że im
 bédzie mógl mówić: „Proveniebant oratores”. Jest
 wiérszyk jeden u Homerá, któr égo tén sens pámię-
 tam: „Źle, gdzie ich wiele rządzi; jeden król niechaj
 bédzie”. Á césarz též któr órys umiérájac powiedzial,
 że multitudo medicorum occidit principem. Strzeż
 Boże, by o nász éj rzeczypospolit éj tegóz nie mówio-
 no potym. Z<IEMIÁNIN>: Zgadzam sie i w tym z tobą, że źle,
 gdzie ich wiele rządzi; lepiéj, by málo, á mądrych.
 P<LEBAN>: Á ná to zezwolisz mi, co gdzieś Pláto mówi, że

[E4]

zá od-

iakosmy go stracili: Ale ja wotpie. Sluchayze mie
 daley. Przychodza mi na mysl wiersze iedne / ktore
 Cicero ziateysci komædiey starey przywodzi / a be-
 da nam tez sluzyc ku naszey rzeczy: bo o wypadku rze-
 czypospolitey mowia. Pyta ieden / Quæso, quî ve-
 stram Rempub: tam citò amisistis? Odpowiada mu
 drugi: Proueniebant oratores noui, stulti, adole-
 scentuli. Z. A nie o naszychze to poslechy mowi?
 P. Chybabyś chcial Oratores posly wykladac. Z.
 A iakoz? aza nie tak w Kancellariuey pisza / Oratori
 nostro, postowi naszemu. P. Prawdac ze tak pisza.
 Ale tu na tym miejscu (iako mniemam ze y sam
 wiesz) nie posel sie znaczy. A wszakze tego sie z tego
 wiersza mozem nauczyc / iz biada tey rzeczypospoli-
 tey / o ktora tacy ludzie radza / iakie tu Poeta opisu-
 ie / a zwlaszcza gdzie ich ieszcze tak wiele bedzie / ze im
 bedzie mogl mowic / Proueniebant oratores. Jest
 wierszyk ieden v Homera / ktorego ten sens pamie-
 tam: Ale gdzie ich wiele rzadzi: ieden Król niechay
 bedzie. A Cesarz tez ktorys vmieraiac powiedzial /
 ze multitudo medicorū occidit principem. Strzeż
 Boze / by o naszey rzeczypospolitey tegoz niemowio-
 no potym. Z. Dgadzam sie ywtym z toba / ze zle
 gdzie ich wiele rzadzi / lepiej / by malo / a madych.
 P. A na to zezwolisz mi / co gdzieś Plato mowi / ze

za od-

za odmianę muzyki / y rzeczpospolita odmienić sie
 musi: Z. Trudna to na mie. P. Na to sie wszyscy
 philozophowie stárzy zgadzali / że Muzyka ma
 moc nad vmysły ludzkiemi / y między inszym cwi-
 czeniem / które dzieci mięwały / kazano im y Muzy-
 ke vmieć / tak wiele dla przystoynéy rozkoszy / albo
 zabawy / iako snadź wiecéy dla postanowienia do-
 brych obyczaiów : y ztąd w niesioná iest muzyka
 do kościołów / y tak postanowiona / aby ludzkie ku
 nabożeństwu pobudzała : czego tak dálece ci nowi
 prorocy niebaczą / którzy mniemają / że to wszystko
 wtaniec kiedy organy slyszą / y tym kościoły porzą-
 dne ludzióm prostym hydzą / iakoby muzyka nie da-
 ley sie nieściagała / ieno iako iey on był świadō / po-
 ki sie był z ministrá w ministrá nieprzewierzgnal.
 Mieli tedy stárzy iuż pewné miary / abo iz ich slo-
 wem rzeka / harmonie / które któremu affektowi slu-
 żyły : ztąd ono iest co powiadaia o Alexándrze / że
 skoro wstyszał granie / porwał sie od stolu do zbroie.
 Pithágorás także widząc gniewliwego młodzien-
 cá / który sie gwałtē wdóm do iednéy bialéy głowy
 dobywał / kazal zágrác (iako oni zwáli) spondæū,
 y wsmierzyl go / że dal pokóy y szedl do domu / nie
 uczyniwszy żadného gwaltu. Kiedy sie tedy Mu-
 zyka odmieni / która iest iakoby wodzem vmysłów

nászych /

zá odmiáną muzyki i rzeczpospolita odmiénić sie
 musi? Z<IEMIÁNIN>: Trudna to ná mié. P<LEBAN>: Ná to sie wszyscy
 filozofowie stárzy zgadzáli, że muzyká ma
 moc nád umysły ludzkiémi i między inszym cwi- 5
 czeniém, które dzieci miéwały, kazano im i muzy-
 kę umiéć; ták wiele dla przystojnéj rozkoszy álbo
 zabawy, jáko snadź wiéćej dla postánowiénia do-
 brych obyczájów. I stąd wniesióna jest muzyká
 do kościołów i ták postánowióna, áby ludzie ku
 nabozeństwu pobudzálá; czego ták dálece ci nowi 10
 prorocy nie baczą, którzy mniémájá, że to wszystko
 w taniec, kiedy orgány slyszą; i tym kościoły porzą-
 dne ludzióm prostym hydzą, jákoby muzyká nic dá-
 lój sie nie ściągálá, jeno jáko jój on był świadom, po-
 ki sie był z mnistryrá w ministrá nie przewiérzgnął. 15
 Mieli tedy stárzy już pewné miáry ábo — iż ich sło-
 wem rzekę — hármonije, które którému áffektowi słu-
 żyły; skąd ono jest, co powiádájá o Áleksádrze, że
 skoro usłyszał gránié, porwał sie od stołu do zbroje.
 Pitágorás tákże, widząc gniewliwého mlódzién- 20
 cá, który sie gwałtem w dóm do jednéj bialéj głowy
 dobywał, kazał zágrác — jáko oni zwáli — spondaem
 i uśmierzył go, że dał pokój i szedł do domu, nie
 uczyniwszy żadnégo gwałtu. Kiedy sie tedy mu-
 zyká odmiéni, która jest jákoby wódzem umysłów 25

[E4v]

nászych

nászych, tedy zá niá i ludzkie obyczáje, á zá obyczáj-
mi i práwá. I o žádná inszá przyczynę — jáko w histo-
ryjách czytamy — Tymoteuszá, sławného muzyká, z
Átén nie wygnano, jeno iż był jednę strónę do
swého instrumentu przyczynił. Ále zá nászého wie- 5
ku nie jednę, ále dziewięć strón do lutnié przydano,
á pieśni dzisiejszé tak dáleko są rózné od Boguro-
dzice, jáko i obyczáje od státutu. Táka tedy odmiá-
ná w muzyce czyni odmiánę i w rzeczypospolitéj,
jesli Plátónowi chcemy wierzyć, który w rzeczypos- 10
politéj swěj poetów mieć nie chciał jáko tych, któ-
rzy ludzkiémi áffekty, gdzie chcą, wládać mogą.
Z<IEMIÁNIN>: Nie śmiém nic przeciw Plátónowi mówić, bo
to — slyszę — uczóny człowiek był, ále masz tych wrózek
co więcéj? P<LEBAN>: Á nie wiém, bych ci już co miał; to przy- 15
pomnié, że sie już málo nie wszystkie królestwá obe-
szly tą niezgodá o wiárę i rzadkié, ktoré by jákiéj
znáčnéj klęski nie wzięło. Naposzledzěj teraz Frán-
cyja, á po niéj Niderlánd; boję sie, áby nas téz ten po- 20
żar nie doszedł, bo similes causae similes effectus przy-
noszą. Páná Bogá by nam trzebá prosić, áby nam
dał Duchá swého. Dobrze, że mi przyszło ná pámięć;
jużem był chciał przestác. Jáków to sámó powiedzia-
wszy, przestánę. Rozumiém temu, żeś slychał o stá-
réj jákiéjści práktyce, która niepráwie dobrze téj 25

F

Korónie

nášych/ tedy za nia y ľudzké obyczáie/ á za obyczáy
mi y práva. A o žádná inšá przyczyna (iako w histo
riách czytamy) Tymoteuszá staroného muzyka z
Athén nie wygnano / ieno iz byl iedne stróné do
swého instrumentu przyczynil: Ale za nášého wie
ku nie iedne/ ále dziewieć strón do lutnie przydano/
á pieśni dzisiejšé tak daleko są różné od Boguro
dzice/ iako y obyczáie od státutu. Taka tedy odmiá
ná w muzyce czyni odmiáne y w rzeczypospolitey
iesli Platonowi chcemy wierzyć/ który w rzeczypos
politey swéy Poetów mieć niechcial/ iako tych/ któ
rzy ľudzkými affekty / gdzie chcą / władać mogą.
Z. Nieśmiem nic przeciw Plátónowi mówić : bo
to slyše wczóny czlowiek byl: ále masz tych wróżeł
co wiecéy? P. A niewiem bychci iuż co miał: to przy
pomnie/ że sie iuż málo nie wšyřtki królestwa obe
řly tą niezgodą o wiáre / y rzadkie któreby iakiey
znácznéy kleski nie wzięło. Naposledzéy teraz Frán
cia/ á po niéy Niderland/ boie sie aby nas též ten po
zar nie doředil: bo similes causæ, similes effectus przy
noszą : Pána Bogáby nam trzeba prořić/ aby nam
dal Duchá swého. Dobrze že mi przyřlo ná pámiéć
iużem byl chciał przestáć: iakóž to sámo powiedziané
wřy/ przestáne. Rozumiem temu žeř slychal o stá
réy iakiejšci práktyce / która nie práwie dobrze téy

Koronie za tych czasow naszych tuſy : ale y to maſz
 tak pewną / iako bys sam na to patrzał: W Poznaniu
 ieſt ſala wielka biſkupia / tam niſli iſz był nieboſczyk
 Biſkup Czárnkowſki odnowił / byli namalowani
 rzede wſyſcy królowie Polſcy / iako ſz podobno ieſcze
 y dziś ſa. Owa po Królu Zygmunćie / niezoſtało iuſz
 mieyſca inſzym królóm ieno iednému. Tam kiedy
 przyſzło malować dziśieyſzego też Pána na tym
 mieyſcu / które iako m powiedział / iuſz ieno iedno
 było zoſtało / przypátruiać ſie náleżiono nád nim pi
 ſmo na wapnie żelázem / abo nożem wykreſloné té
 mi ſłowy / híc Regnum mutabitur. Tego niewie
 dzieć kto to piſał / y iako tam doláſz / bo pod ſámy m
 ſtropem. Może być / że ten któkolwiek był ztąd w
 ział naprzód wróżkę / iſz to iuſz ieno iednému Kró
 lowi mieyſce było zoſtało : á może też być że iaki m
 inſzym duchem / którego my niewiemy. Jákokol
 wiek / rzecz pewna / że to tam było nápiſano / wa
 żnoli to ma być / albo nieważno / nieſmiem ſie ná
 żadną ſtrónę ſkłonic : Ale iednáć może vſc między
 inſze wróżki / iako y drugie / á Pan Bóg mocen w
 ſyſtko w dobre obróćić. To com rozumiał o rzeczy
 poſpolitey náſzey / y przecz ſie o nie boie / wſyſtkom
 powiedział : poprawdzie trzeba ſie było lepiéy ná
 to rozmyſlic / y inſzym porządkiem podobno mó

wić:

Koronie zá tych czasów nászych tuszy; ále i to masz
 ták pewná, jákobyś sam ná to pátrzał. W Poznaniu
 jest salá wielka biskupia; tám, niźli ją był nieboszczyk
 biskup Czárnkowski odnowił, byli námálowáni
 rzędem wszyscy królowie polscy, jáków podobno jeszcze 5
 i dziś są. Owa po królu Zygmuncie nie zostało już
 miejscá inszym królóm, jeno jednému. Tám, kiedy
 przyszło málowác dzisiejszého též páná ná tym
 miejscu, które – jákom powiedział – już jeno jedno
 było zostało, przypátrując sie, nálezióno nád nim pi- 10
 smo ná wapnie żelázem ábo nożem wykrésloné té-
 mi słowy: Hic regnum mutabitur. Tego nie wie-
 dzieć, kto to pisał i jáko tám dolazł, bo pod sámym
 stropem. Może być, że ten, ktokolwiek był, stąd w-
 ziął naprzód wróżkę, iż to już jeno jednému kró- 15
 lowi miejsce było zostało; á może též być, że jákim
 inszym duchem, którego my nie wiémy. Jákokol-
 wiek, rzecz pewná, że to tám było nápisano. Wa-
 żno li to ma być álbo nieważno, nie smiém sie ná
 żadná strónę skłónić. Ále jednák może uśc między 20
 inszé wróżki, jáko i drugié, á Pan Bóg mocen w-
 szystko w dobré obrócić. To, com rozumiał o rzeczy-
 pospolitěj nászěj i przécz się o nię boję, wszystkim
 powiedział. Po prawdzie trzebá sie było lepiej ná
 to rozmyślic i inszym porządkiem podobno mó- 25

[Fv]

wić

wić, ále wedle času nie mogło być ináčej, á též
 z tym nie pójde do drukárnie. Z<IEMIÁNIN>: Toś już powie-
 dział i wywiódł, žesmy Polacy we złěj toni. Po-
 wiédźże mi, już li mamy do kónčá o sobie zwátpić,
 czy jest jeszcze jáka nádziejá? P<LEBAN>: Jesli Bogá naprzód 5
 nie będzie á postánowiénia lepszého, prózno sie cze-
 go dobrego spodziéwáć. Z<IEMIÁNIN>: To by o tym mówić,
 jákoby temu upadkowi zábiégáć. P<LEBAN>: Áža nie o tym
 ná séjmiech rádžá? Z<IEMIÁNIN>: I owszem o tym, jeno iż
 nam i podatku pilno. P<LEBAN>: I zá ten podátek – widžę – 10
 niewiele spráwili: z Polski kónie i pieniádze wy-
 niešli, á Litwę ogłodzili. Z<IEMIÁNIN>: Owa nie umiész jeno
 gánić, co jest lácno, ále ukazáć drógę, jákoby to ná-
 prawić, to by mądrého rzecz. P<LEBAN>: Przetóz sie ja tego 15
 zbraniám, ábych o tym nie mówił, iż wiém, žem od
 mądrych dáleko. Ále jednáč času swého powiém ja
 przecię, co rozumiém. Bo teraz zda mi sie, že i
 jam sie námówił, i tyś sie násluchał. Z<IEMIÁNIN>: Przesta-
 wám ná twym zdániu i kiedykolwiek bę- 20
 dziesz chciál o tym mówić, jáko o-
 bicujesz, będę cie záváždy
 rad sluchał.

[F2]

wic : ale wedle czasu nie mogło być inaczej / a też
z tym nie póyde do Drukarnie. Z. Toś już powie
dział / y wywiódł / żeśmy Polacy we złey toni : po-
wiedzże mi / iuzli mamy do końca o sobie zwatpic/
czy iest ieszcze iaka nadzieia? P. Jesli Boga naprzód
nie bedzie / a postanowiemia lepszego / prózno sie cze-
go dobrego spodziwać. Z. Toby o tym mówić /
iako by temu wypadkowi zabiégac. P. Aza nie o tym
na seymiech radza? Z. X owšem o tym / ieno iż
nam y podatku pilno. P. X za ten podatek widze
nie wiele sprawili : z Polski konie / y pieniadze wy-
niesli / a Litwe ogłodzili. Z. Owa niewmieśz ieno
ganic / co iest łacno : ale wskazać droge / iako by to na-
prawic / to by mądrego rzecz. P. Przetóż sie ia tego
zbraniem aby ch otym nie mówił / iż wiem / że od
mądrych daleko. Ale iednak czasu swęgo powiem ia
przećie / co rozumiem. Bo teraz zda mi sie / że y
iam sie namówił / y tyś sie nastuchał. Z. Przeska-
wam na twym zdaniu : y kiedykolwiek be-
dziesz chciał o tym mówić / iako o-
biecuiesz / bede cie zawždy
rad sluchał.

JANÁ
KOCHÁNOWSKIÉGO

O C Z E C H U
I L E C H U

historyja nágániona

5

k temu

O cnoce
i o sprosności pijaństwa

W Krákovie, z Druk⟨árnie⟩ Łáz⟨árzowéj⟩
roku Páńskiego 1589

10

I A N A
K O C H A N O W S K I E G O
O C Z E C H V
Y L E C H V
Historia nágániona.

Ktemu /
G Cnocie /
R o sprosności pijánstwa.

Joannis Boguslawski
1589

W Krákwie / z Druk. Cáz.
Roku Pánstiegi 1589.

7.414

JEGO M<IŁOŚCI> KS<IĘDZU>
ÁDÁMOWI
DZIERŻÁNOWSKIÉMU,

kánonikowi wárszáwskiému
et caet<era>

Jan Jánuszowski służby swé
záleca

Jest temu coś blisko czterech
lat, M<ości> Ks<ięże>, zem oného po wszem
świecie sławného i w godność
dzielného Janá Kochánowskiego, 10
poety polskiego, rzeczy pisanych po
części był między ludzi wydał. Teraz, iż sie jeszcze
cokolwiek frágment jego zebráło, jáko namniejsza
rzecz jego godna światá i piástowania ludzkiego,
ták to, cokolwiek jest, bez grzechu zákryć by czło- 15
wiek nie mógl. Przyczyny nie kładę dlaczego, bo
koždy, kto go zá żywotá znał álbo i teraz kto pi-
smá jego pozostále czyta, łączno wszystkiego dójść
może; czego i głosy ludzkie, iż jeden takowy czá-
sów swoich poetá był w Polsce, łączno podeprzeć 20
mogą. O W<ászėj> M<iłości> to rozumiem, iżes mu sie

A2

W.M.

(?) (?)

IEGO M. X. ADAMOWI
DZIERZANOWSKIEMV

Kanonikowi Warszawskiemu,
&cæt.

*Ian Januſzowski, ſłużby ſwé
záleca.*

JEst temu coſ bliſko czterech
lat / M. X. zem onęgo po wſem
ſwiecie ſlawnego / y w godnoſć
dzielnego / Jana Kochanowſkiego /
Poety Polſkiego / rzeczy piſanych po
częſci był miedzy ludzi wydal : Teraz iſz ſie ieſzcze
coſkolwiek fragment ięgo zebralo / iako namnieyſza
rzecz ięgo godna ſwiata y piastowania ludzkiego /
tak to coſkolwiek ieſt / bez grzechu zakryczy czlo-
wiek niemogł. Przyczyny nie klade dla czego / bo
kozdy kto go za żywota znal / albo y teraz kto pi-
ſma ięgo pozoſtale czyta / lacno wſyſtkiego doyſc
moze : czego y glosy ludzkie / iſz ieden takowy czas-
ſow ſwoich poeta byl w Polſcze / lacno podeprzec
moga. O W. M. to rozumiem / iſes mu ſie

A 2

W. M.

Przedmowa.

W. M. sam dobrze przypatrzył / na ón czas gdy z
Wuiem W. M. niemnię w godność / w sławę / y
w zacność zawołanym Je° M. X. Andrzejem Pá-
tricym Nideckim / pamięci świętey Biskupem In-
flantckim / etc. we Włoszech w towarzystwie / ál-
bo śmieley mówiac / mało nie iako brat z bratem
domá żyiac / w szytkie secretá ingenij z sobą commu-
nicowali / y ieden nád drugiego / czemum sie sam
czesto przysłuchał y przypatrzył / nie mieli / ani mieć
chcieli rzeczy swych censorá wiernieyszego y przed-
nieyszego. A nie dżiw też : pospolicie bowiém ró-
wny równego szuka sobie : gdyż / nie wymuiac
nic in szym / byli in rei veritate dwoie lumina zacné
Korony Polskiey. Jednak żywosz y za żywotá z so-
bą / bez siebie dlugo żyć potym niechcieli / po sobie
zostawiwosz nomen immortale takowé / iż ich też
wieki żadne zetrzec nie będą mogły. O X. Bi-
skupie nie mówie / który / acz za żywotá swého nie
máło rzeczy ważnych sam wydał / ale y po zeszciu
iego / ile rozumiem / W. M. sam iako własny y ro-
dzony Siestrzeniec iego / á co wietrza / successor
iedyny / tak dzielności y pism pozostálych / iako y w-
szytkich fortun iego / niezaniechasz / aby secretá in-
genii iego mole psowác / albo prochem w łacie le-
żac / zagnić miały : gdyż / ile bacze / nieupósledził

Pan

Przedmowa

W⟨aszá⟩ M⟨iłość⟩ sam dobrze przypátrzył ná ón czas, gdy z
Wujem W⟨aszéj⟩ M⟨iłości⟩ nie mniej w godność, w sławę i
w zacność zwołánym Jego M⟨iłością⟩ Ks⟨iędzem⟩ Ándrzejem Pá-
trycym Nideckim, pámiéci świętėj biskupem in-
flanckim etc. we Włoszech w towarzystwie ál- 5
bo – śmielėj mówiac – máło nie jáko brát z brátem
domá żyjąc, wszystkie secreta ingenii z sobą kommu-
nikowáli i jeden nád drugiého, czemum sie sam
często przysłuchał i przypátrzył, nie mieli áni mieć
chcieli rzeczy swych cenzorá wierniejszego i przed- 10
niejszego. Á nie dziw téz, pospolicie bowiém ró-
wny równého szuka sobie, gdyż – nie ujmując
nic inszym – byli in rei veritate dwoje lumina zacné
Korony Polskiej. Jednak żywszy zá żywotá z so-
bą, bez siebie długo żyć potym nie chcieli, po sobie 15
zostáwiwszy nomen immortale tákowé, iż ich téz
wieki żadné zetrzec nie będą mogły. O Ks⟨iędzu⟩ Bi-
skupie nie mówię, który ácz zá żywotá swého nie-
máło rzeczy ważnych sam wydał, ále i po zeszciu 20
jego, ile rozumiem, W⟨aszá⟩ M⟨iłość⟩ sam jáko własny i ro-
dzony siestrzeniec jego, á co więtsza, successor
jedyny tak dzielności i pism pozostálych, jáko i w-
szystkich fortun jego, nie zániechasz, áby secreta in-
genii jego mole psowác álbo, prochem w kącie le-
żąc, zágnić miały, gdyż – ile baczę – nie upośledził 25

[A2v]

Pan

Przedmowa

Pan Bóg baczeniem i szczęściem takim, jakim nie tylko imię nieboszчыká Wujá swégo, ále i swoje podeprzec i do potomnych lácno podác będziesz mógl i umiał. Ále mówiac o pánu Kochánowskim, poniewáz rzeczy jego rękü mych doszły, ile mi czas i curta suppellex domestica dopuszcza, jedné teraz wydáję, drugié téz niedlugo, da Bóg, wydám. Pomniác tedy, M<ości> Ks<ięże>, ná ono towarzystwo i miłość onę, która byłá miedzy niemi zá żywotá, k te<m>u téz, będąc wdzięczen láski W<ászėj> M<iłości>, którą przeciwko sobie mimo zasługi moje doznawam, nie májąc czym inszym oddác, tę kilká kart pism Janá Kochánowskiego do rąk W<ászėj> M<iłości> posyłam. Częściá ná znak powolności mych, częściá téz áby u W<ászėj> M<iłości> byłá pámiéc onégo towarzystwá Wujá W<ászėj> M<iłości> z pánem Kochánowskim, częściá téz ábyś W<ászá> M<iłość> był mým M<iłościwym> Pánem do końcá. Przyjmieź tedy, W<ászá> M<iłość>, z láská ode mnie, dotąd áz sie, da Pan Bóg, służby moje do czego godniejszého przydác W<ászėj> M<iłości> będą mogły. Z Krákowá, 4 dniá czerwcá MDLXXXIX.

A3

Przedmowa.

Pan Bóg baczeniem y szczęściem takim / iakim nie tylko imie nieboszczyka Wuiá swęgo / ale y swoje podeprzec / y do potomnych lácno podać bedziesz mógł y umiał. Ale mówiac o panu Kochánowskiem / ponieważ rzeczy iego reku mych doszły / ile mi czas y curta suppellex domestica dopuszcza / iedné teraz wydaie / drugie téż niedług da Bóg wydam. Pomniac tedy M. X. ná ono towarzysztwo y miłość one / która była miedzy niemi zá żywota : kte^o téż bedac wdzieczen láski W. M. która przeciwko sobie mimo zasługi moie doznawá / niemáiac czym inšym oddać / te kilka kart pism Jana Kochánowskiego do rąk W. M. posylam : czescią ná znać powolności mych : czescią téż aby v W. M. była pámieć onęgo towarzysztwa Wuiá W. M. z pánem Kochánowskim : czescią téż abyś W. M. byl mym M. Pánem do końca. Przyjmiesz tedy W. M. z láská odemnie / dotąd aż sie da Pan Bóg služby moie do czego godniejšęgo przydać W. M. beda mogly. Z Krakowa 4. dnia Czerwca / M. D. Lxxxix.

O M E N
I. KOCHANOWSKIEGO.

Gdyś to piękne boginie tak łaskawé były/
Zebych ia / ile chęci tyle miał y siły/
Służyć oyezycznie miłéy : a iéy sprawom sławnym/
Nie dopuszczał zamierzając w ciemnym wieku da-
Gdzie pojrze/wśledy widze Polskiéy siły znaki/ (wonym:
Tu do czarného morzá ieszcze świeże flaki :
Tu drogá znakomita przez śnieżné Białchány:
Tu psie polá/ a sám bieżę Pruski zwoiowany.
A ktoby oczy podał ieszcze w głębszé láta/
Przodkóm naszym wielka część holdowała światá.
Bo od zmárzłego morzá po bieżę Adryániski/
Wszystko był opánował eny naród Słowianiski.

© Czechu

OMEN

J<ANÁ> KOCHÁNOWSKIÉGO

Gdzieś to piękne boginie tak łaskawé były,
    Żebych ja ile chęci, tyle miał i siły
Służyć ojczyźnie miléj, á jéj sprawom sławnym 5
    Nie dopuszczał zamiérzknąć w ciemnym wieku dawnym!
Gdzie poźrzę, wszędy widzę polskiej siły znáki:
    Tu do Czarného Morzá jeszcze świeżé szláki,
Tu drogá znakomita przez śnieżné Bálchány,
    Tu Psié Polá, á sám brzeg pruski zwojowány. 10
Á kto by oczy podał jeszcze w głębszé látá,
    Przodków naszym wielka część hołdowála świátá,
Bo od Zmárzłego Morzá po brzeg adryjański
    Wszystko był opánował cny naród słowiáński.

[A3v]

O Czechu

O Czechu i Lechu

historyja nágániona

J<ANÁ> KOCHÁNOWSKIÉGO

Jáko wszytkié niemal
insze narody básniámi wię- 5
cój niżli czym pewnym po-
czątków swych dowodzą,
ták i polski naród przodków
swoich do tój doby nie jest
pewien. Bo puściwszy ná 10
stronę Noego i owé wszytkié

jeneólójje, przez które naród słowieński niedró-
żnie i niepodobnie wiodą, ten Czech z Lechem
brátem, które nam i Czechom już zá napewniejsze 15
przodki krojnikarze nászy podawają, ciągną zá
sobą jeszcze nieco wątpliwości, że potomkowie nie
owszejki się do przodków swych znác mogą. Na-
przód u żadného historyká, którzykolwiek naród
słowieński wspominają (prócz tych – mówię – co 20
od nászych brác mogli), nie nájdują się ci dwa wó-
dzowie słowieńscy: Lech z Czechem. Á nie tylko

[A4]

historyko-

O Czechu y Lechu historia nágániona. I. KOCHANOWSKIEGO.

Alko wszystkie niemal
inše narody/ básniami wie-
cęg/ niżli czym pewnym po-
czatków swych dowodzą:
tak y Polski naród przodków
swych do tęg doby nie iest
pewien. Bo puścivszy ná
strone Nioeg/ y owe wszystkie
genealogię/ przez które naród Słowięński niedro-
żmie / y niepodobnie wioga: ten Czech z Lechem
bratem/ które nam y Czechom iuz zá napewnieyše
przodki Kroynikarze nášy podawaią / ciągną zá
sobą ieszcze nieco wątpliwosci/ że potomkowie nie
owšeyki sie do przodków swych znać moga. Na-
przód/ v żadnego historyka / którzykolwiek naród
Słowięński wspominaią (prócz tych mówie / co
od nášych brac mogli) nie náyduią sie ci dwa wó-
dzowie Słowięscy/ Lech z Czechem. A nie tylko

historyko-

historykowie cudzoziemscy ich nie wspominaia: ale ani Kadlubski / który Polakiem bedac / Polska Kroynika pisal / w swej historii / zadney o nich / ile pomniec moze / wzmianki nie czyni. Potym ktorzykolwiek tego Lecha z Czechem na nogi stawia / tak niedowodnie tego swego mniemania popieraja / ze y synow ich / albo potomka iakiegokolwiek wlasnie mianowac nieumieja: y o sprawach ich tak glucho pisza / ze w tej rzeczy niewiadomosc tylko swoje / a bezpieczenosc pisania same okazuja. Mimo to wysytko niebacza sie w tym / ze kto chce twirdzic / iz te dwa narody od Czechy y Lecha dopiero w tych krajach imiona swoje wzily: ten (mowie) winien tez to oznaymic / iako ie przed tym / niz w te kraie przyšli / zwano: poniewaz kazdy narod Słowiencki swoim wlasnym przezwiskiem zarazem byl mianowan: Jako to Bulgarrowie / Serbi / Słowacy / y wiele inszych / ktore historycy zarazem za ich przyjsciem ich wlasnymi imiony zowia. Czego iz oni nie wklazuja / niewiem iaka im y w ostatku wiara ma bydz dana. Bo to nie iest podobno / aby te dwa tak wielkie narody / ktore dwoie królestwo zalozyly / bedac zwlaszcza w te kraie przychodniami / nie mialy miec wlasnego swego imienia do tego czasu / az kiedy sie im dopiero ten

Czech

O Czechu i Lechu

historykowie cudzoziemscy ich nie wspominają,
ale ani Kádłubski, który Polakiem będąc polską
krojnijkę pisał, w swój historyjéj żadnéj o nich – ile
pomnieć mogę – wzmianki nie czyni. Potym któ- 5
rzykolwiek tego Lechá z Czechem ná nogi stáwiá-
ją, tak niedowodnie tego swégo mniémánia po-
piérają, że i synów ich álbo potomká jákiégokol-
wiek własnie miánować nie umieją, i o spráwách
ich tak głúcho piszą, że w téj rzeczy niewiádomóść 10
tylko swóję á bezpieczeńóć písánia sámę okázują.
Mimo to wszytko nie baczą się w tym, że kto chce
twirdzić, iż té dwa narody od Czechá i Lechá do-
piéro w tych krájách imioná swóję wzięły, ten – mó-
wię – winien téż to oznajmić, jáko je przedtym, 15
niż w té kráje przyszli, zwano; ponieważ káždy na-
ród słowięński swoim własnym przezwiskiem
záwždy był miánowan, jáko to Bulgárowie,
Serbi, Słowacy i wiele inszych, które historycy
zárazem zá ich przysciem ich własnémi imiony zo- 20
wą. Czego iż oni nie ukázują, nie wiem, jáka im i
w ostátku wiará ma być dáná. Bo to nie jest po-
dobno, áby té dwa tak wielkie narody, które dwo-
je królestwo záłożyły, będąc zwlászczá w té kráje
przychodniámi, nie miály mieć własnégo swégo i-
miénia do tego czásu, áż kiedy się im dopiéro ten 25

[A4v]

Czech

historija nágániona

Czech z Lechem zjawił. Á zjawił się w tych krá-
jách dopiéro i pod ten czás, kiedy nowo té kráje
nowé osiadáli i ná mieszkánié się sobili. Bo cho-
ciaby kto rzékł, że to byli Słowacy, tedy to nie
može stać. Bo Słowacy przeszli przez Dunaj i nád
Morzem Weneckim usiedli, gdzie i dziś siedzą, i
od nichže zemię támtę Sláwoniją zowá. Á iž ták
Polacy, jáko i Czechowie, Ruś k temu i Mo-
skwá, i wiele inszych narody słowięńskými się
miánują, to stąd przyszło, že historykowie z tego
narodu ludzi najpiérwěj Słowaki poználi i
świátu jákoby oznajmili. Przetóz kórzykolwiek
jedno tymže językiem mówili, zá Słowaki je mie-
li i to jákoby powszechné imię wszystkim tego ję-
zyká narodom dáli. Ále ná nowotku jáko Czecho-
wie, Ruś, Bulgárowie, Serbi álbo Sorábi, ták
i Słowacy, ácz tegóz języká, ále różny i osobny na-
ród był, który – jákom wysszěj powiedział – przepro-
wádził się przez Dunaj i w Illiryku osiadł. Cze-
chowie tedy i Polacy nie byli práwými Słowa-
ki nigdy, žeby z tego narodu mieli się w Czechy i
w Láchy przekrzcić. Bo co niekórzy twirdzą, že-
by Czech i Lech z słowięńskiej zemie álbo – jáko
oni zowá – z Kroácyjěj wyszedł, to jest baśń, bo z
tych tu pułnocnych krájów i sámi Słowacy tám

B

przyszli

Czech z Lechem ziaávil. A ziaávil sie w tych kraá-
iách dopiéro / y pod ten czas / kiedy nowo te kraie
nowé osiadali / y ná mieszkánié sie sobili. Bo chó-
ciaby kto rzekł / że to byli Slowacy / tedy to nie
može stać. Bo Slowacy przeszli przez Dunay / y nád
morzem Weneckim vsiedli / gdzie y dzis siedza / y
od nichże ziemié tánte Sláwonia zowá. A iz tak
Polacy / iáko y Czechowie / Rus ktemu / y Mo-
stkwá / y wiele inszych / narody Slowienstkiemi sie
mianuia: to z tad przyšlo / że historikowie z tego
narodu ludzi nappierwéy Slowaki poználi / y
świátu iáko by oznaymili. Przetóz którzokolwiek
iedno tymże ięzykiem mówili / zá Slowaki ie mie-
li / y to iáko by powszechné imie wšytkim tego ie-
zyká narodom dali. Ale ná nowotku / iáko Czecho-
wie / Rus / Bulgárowie / Serbi / álbo Sorabi / tak
y Slowacy / ácz tegóz ięzyká / ale różny y osobny na-
ród byl: któzy iákom wysšey powiedzial / przepro-
wádzil sie przez Dunay / y w Illiryku osiadl. Cze-
chowie tedy / y Polacy nie byli práwémi Słowa-
ki nigdy / žeby z tego narodu mieli sie w Czechy y
w Láchy przekrzćić. Bo co niektórzy twirdza / że-
by Czech y Lech z Slowienstkiey ziemié / álbo iáko
oni zowá z Kroáciyej wyszedl / to iest baśń: bo z
tych tu pulnocnych kraiów y sami Slowacy tam

B

przyšli

O Czechu y Lechu

przyšli/iako z prawdziwych historyi sie znaczy. Ani to jest podobienstwo/aby w tak maley ziemicy tak wiele sie ludzi spostrzec miało / iako to są te dwa narody. A Rusi/tak ludnemu narodowi/y orwym co nad Gdańskim morzem mieszkali / co rzeczem : czyli też ci z Kroacijey poszli : Podobnieysza rzecz daleko/ że z tey tu wielkości tamtą garść ludzi / iż tak mam rzec/ wyszła. Jako tedy przodkowie naszymy nie z Sławomijey wyszli/ tak ani Słowaki byli : A iesli nie byli Słowaki / a tych imion dzisieyszych od Czechá y Lechá dopiero dostali / musieli iakiekolwiek imie przedsie miec / iako ie z starawna zвано. Okolo Láchow w starych historyách nic sie nie nayduie. Ale iako Czechowie nie od Czechá podobno ida/ tego niedawnego zwlaszcza : tak y Láchowie podobno zkad inąd rychley to przyzwisko odnieśli / nizli od tego istego Lechá brata Czechowego. Domacac sie w tey mierze prawdy/ nie maiać zwlaszcza pisma przed soba żadnego/ trudna rzecz jest. Czechá każdy Słowiensti naród Czechem zowie : Polaká Láchem tylko sama Rus mianuie. Czy to jest iakoby rcinek całego słowa / Polak / z przewróceniem ostatniej litery cienkiej w swoje hruba : Czyli nas od wiary Łatkiej / to jest Łacinskiej / (bo sami są Greckiej) Láchy zo-

wa/ a to

Czechu i Lechu

przyszli, jáko z prawdziwych historyj się znaczy. Áni to jest podobieństwo, áby w ták máléj ziemicy ták wiele się ludzi spostrzec miáło, jáko to są té dwa narody. Á Rusi, ták ludnému narodowi, i owym, co nád Gdańskim Morzem mieszkáli, co rzeczem? Czyli téż ci z Kroacyjéj poszli? Podobniejsza rzecz dáleko, że z tég tu wielkości támtá garśc ludzi – iż ták mam rzec – wyszłá. Jáko tedy przodkowie nászy nie z Sławonijéj wyszli, ták áni Słowaki byli; á jesli nie byli Słowaki, á tych imion dzisiejszych od Czechá i Lechá dopiéro dostáli, musieli jákiékolwiek imię przedsię mieć, jáko je z stárádná zwano. Około Láchów w stárych historyjách nic się nie nájdúje. Ále jáko Czechowie nie od Czechá podobno idá, tego niedawnégo zwlászczá, ták i Láchowie podobno skądinąd rychlég to przerwisko odnieśli niżli od tego istégo Lechá, brátá Czechowégo. Domácác się w tég mierze prawdy, nie májác zwlászczá pismá przed sobá żadnégo, trudná rzecz jest. Czechá káždy słowieński naród Czechem zowie, Polaká Láchem tylko sámá Ruś miánuje. Czy to jest jákoby ucinek cálégo słowa Polak, z przewróceniem ostatniej litery cienkiéj w swojé grubá? Czyli nas od wiáry látskiéj, to jest lácińskiéj (bo sámí są greckiéj), Láchy zo-

5

10

15

20

25

[Bv]

wą? Á to

historija nágániona

wą? Á to wedle etymoloiijěj, bo jáko od czeskiěj Czech, od włoskiěj Włoch, ták od látskiěj wiá-
ry Lách wiedzion być może zá tą tych dwu liter,
którą między sobą máją, bliskością: s álbo ts á z
greckim x, á nászym ch. Czyli též podobno jáko 5
Czech od wieku Czechem, ták i Lách záváždy był
zwan Láchem? Któré imię, chociasmy je my, á zá ná-
mi wszytki skoro narody, nowym imieniem, to jest
Polakiem, jákoby zátłumili, Ruś przedsię sámá zá-
trzymálá; i nie Polaki nas, ále Láchy po stáre-
mu po dziś dzień jeszcze zowie. Czyli jáko Grekowie 10
wszytki narody ná zachód słońcá mieszkájácé La-
tinos zowá, ták též Ruś jeszcze przykładem nas
tákte Wláchámi (którym słowem nas i Greko-
wie zowá), odjávšy piérwszą literę, Láchámi 15
przezywájá? Prokop Cezáryński, zacny historyk, o
Kaukázie i o gránicach iberskich mówiác: „Tu
– powiáda – między inszými narody Áláni i Ábáz-
gi mieszkájá, i Cekki, i Hunni, ktoré i Sábery zo-
wá”. Z tych słów móglby się kto podobno domy- 20
ślác, že Czechowie nászy od támtých Cekków i-
dá, zvlášczá že té wszytki narody, ktoré on tu ná
tym miejscu miánuje, przyszly potym do Europy
i około Dunájá miejscá posiedli; žeby się též z nie-
mi i ci Cekkowie ruszyli i w Niemcých zásiedli. 25

B2

Ále prze

wa / á to wedle etymologiey : bo iáko od Czeskiey Czech / od Włostkiey Włoch / tak od Łatstkiey wiary / Lách wiedzion być może / za tą tych dwou liter / która między sobą máią / bliskością s. albo t s / á z Greckim X. á naszym ch. Czyli też podobno iáko Czech od wieku Czechem / tak y Lách zawždy był zwan Láchem. które imię chociaśmy ie my / á za nami wszystkie skoro narody / nowym imieniem / to iest / Polakiem iáko by zátłumili: Rus przedsié samá zadržymatá : y nie Polaki nas / ale Láchy postáremu podziś dzień ieszcze zowie. Czyli iáko Grekowie wszystkie narody na zachód słońca mieszkájące Latinos zowa / tak też Rus ieszcze przykładem nas takze Wláchami (którym słowem nas y Grekowie zowa) odiawszy piérfszą literę / Láchami przyzwáią. Prokop Cesarinski / zacny historyk / o Kaukazie / y o gránicach Iberstich mówiac : Tu (powiáda) między inšemi narody Allani / y Abázgi mieszkáią / y Cekkí / y Hunni / które y Saberi zowa. Z tych słów móglby sie kto podobno domyślac / ze Czechowie nášy od tamtych Cekków ida : zwołaszcza / ze te wszystkie narody / które on tu ná tym miejscu miánuie / przyšly potym do Europy / y okolo Dunáia miejsca posiedli. Zeby sie też zniemi y ci Cekkowie rusyli / y w Niemcóch zasiedli :

O Czechu y Lechu

Alle przy wielkość Słowienstkiego narodu / nieśmiałbych ia tego twirdzić / aby wszyscy z tego źródła iść mieli : chybaby y Alani / y Abazgi tegóż ięzyka byli : do Hunni inszy są. Przyjście tych wszystkich narodów / które sie tu mianuią / do Dunajá część / duudzy ku zachodu. Wątpić w tym nie trzeba / że iesli nas z staradawná Láchy nie zwano / tedyzmy przedsie ná to mieysce przezwisłko iakie insze mieć musieli : albozmy ieden naród z Czechy byli / á za czasem sie rozstargneli. Bo to imie Polak / nowe iest / y tu dopiero w tych krájach wrostło : od polá bez chyby : względem inszych / którzy albo przy lesiach / albo przy górách / albo przy nizinach / lubo dolách mieszkáią / y od tych mieysc imiona niosą. A choćci v mnie nie malé podobienstwo do prawdy sie zda / że y Czechy záwždy Czechámi zwano / y Polski naród Láchy ieszcze z przodka sie nazywał : wszakże mogło też to bydź / że omi imie swé dawne / iesli które insze ná Láchá mieli / stráciwszy / od Lechá potym iakiego iuz w tych krájach Láchy sie nazywali. Bo nie darmo przedsie w historiách naszych Leskámi sie kilka Książat nazywało : iakoby to od wielkiego iakiegoś Láchá mnieyszy Lászkowie zá czasem sie pokazáli / y przodka swégo imie iakoby wskrzésili.

I. KOCHA-

O Czechu i Lechu

Ále prze wielkość słowieńskiego narodu nie
śmiałybych ja tego twirdzić, áby wszyscy z tego
źródła íć mieli; chybáby i Áláni, i Ábázgi tegóz
języká byli, bo Hunni inszy są. Przyszcie tych wszyt-
kich narodów, które się tu miánują, do Dunájá 5
część, drudzy ku zachodu. Wątpić w tym nie trze-
bá, że jesli nas z stárádawná Láchy nie zwano, te-
dyzmy przedsię ná to miejsce przezwisko jákie in-
szé mieć musieli, álbosmy jeden naród z Czechy by-
li á zá czasem się roztárgnęli. Bo to imię Polak 10
nowé jest i tu dopiéro w tych krájach urosło; od
polá bez chyby względem inszych, którzy álbó przy
lesiéch, álbó przy górách, álbó przy nizinách lubo
doléch mieszkáją i od tych miejsc imioná niosą.
Á choć ci u mnie niemálé podobieństwo do praw- 15
dy się zda, że i Czechy záváždy Czechámi zwano, i
polski naród Láchy jeszcze z przodku się názywał,
wszákże mogło téz to być, że oni imię swé dawné,
jesli które inszé nád Láchá mieli, stráciwszy, od Le-
chá potym jákiego już w tych krájach Láchy się ná- 20
zwáli. Bo nie dármo przedsię w historyjách ná-
szych Leszkámi się kilká ksiąząt názywáło; jákoby
to od wielkiego jákiegoś Láchá mniejszy Lászko-
wie zá czasem się pokazáli i przodká swégo imię
jákoby wskrzésili. 25

[B2v]

J. KOCHÁ-

J<ANÁ> KOCHÁNOWSKIÉGO

Wykład cnoty

Cnotę i w nieprzyja-
cielu, i w nieznajomych mi-
łujemy. Ale to słowo cno-
ta wiele w sobie zámyka.

5

Naprzód mądrość, któ-
ra, czego szukać á czego się
chronić, uczy.

10

Potym sprawiedliwość,
która káždému, co jego jest, dáć każe.

Trzecia – wielkość umysłu, która ná wzgárdze-
niu rzeczy doczesnych zależy.

Czwarta – skromność tak w mowie, jáko i w
uczynkách.

15

Á z tych czterech cnót jáko czterech studzien
wiele inszych cnót pochodzi, które obyczaje ludzkie
náprawiáją.

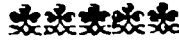
Ná rozumie zásię náuki się przyjmują, których
jest wiele; napiérwsze miejsce – rycérskie i prá-
wné, po nich náuki wyzwoloné máją.

20

Dwie tedy rzeczy człowieká szláhcą: obyczá-

B3

je á

I. KOCHANOWSKIEGO Wykład Cnoty.

Note y w nieprzyja-
cielu / y w nieznaomych mi-
lujemy. Ale to słowo cno-
ta wiele w sobie zamyka.

Na przód mądrość / któ-
ra / czego szukać / á czego sie
chronić / vczy.

Potym sprawiedliwość /
która każdemu / co iego jest / dać każe.

Trzecia wielkość vmysłu / która ná wzgárdze-
niu rzeczy doczesnych zależy.

Czwarta / skromność tak w mowie / iáko y w
vczynkach.

Z tych czterech cnót / iáko czterech studzien /
wiele inszych cnót pochodzi / które obyczáie ludzkie
naprawiaią.

Na rozumie zá sie náuki sie przyjmuią / których
jest wiele: Napiérwsze miejsce / rycérskie / y prá-
wne / po nich náuki wyzwolone máią.

Dwie tedy rzeczy człowieka sfláhcia / obyczá-

B ij

ie / á

O Cnocie.

ie / á rozum : obyczáie z cnót pochodzą / á rozum z náuk : obiedwie rzeczy w sobie mieć / rzecz nieprzeplácona iest czlowiekowi. Ale iesli przy iednéy tylko masz zostáć / ráczéy przy cnoće / niż przy náuce zostań : bo náuká bez cnoty / iáko miecz w szalonego / y w sobie y ludzióm szkodzi : Cnota choc dobrze sáma bedzie / chwalebna iest / y pozyteczna.

Miluią tedy ludzie cnote / á przy cnoće náuke : miluią téż y pozytki. A prostych ludzi niczym rychley nie przywabisz / iáko hoynościa / á dáry. Ale taki przyiaciel trwáły nie iest : abowiem daték wiecéy / niż ciebie / miluie : á kiedy nie bedzie co dáć / y przyiacielá nie bedzie / okrom którzy ná dobrodzieystwa pámietáią / którzych bázno málo.

Trzebá tedy dwou rzeczy w téy mierze. Naprzód ábys tak dawal / iáko byc zámzdy dostawálo. Druga / ábys tym dawal / którzy tego są godni : do dobrenu dobrze czyniac / sobie dobrze czynisz.

Ale y słowý moze czlowiek pozyteczen byc / drugiemu / kiedy mu w iego potrzebie poradzi / kiedy go z iákiéy nieprzyystoynéy sprawy wystrzeze : zá to w szytko czlowieká ludzie miluią.

Trzeci sposob iest zachowánia dostawác / kiedy kto komu iest ku rozkoszy : w czym teg trzebá przestrzegác / áby dla podobánia komu przeciwo cno-

cie / á

O cnocie

je á rozum; obyczaje z cnót pochodzą, á rozum z
náuk; obiedwie rzeczy w sobie mieć rzecz nieprze-
plácona jest człowiekowi. Ále jeśli przy jednéj tyl-
ko masz zostać, ráczéj przy cnocie niż przy náuce
zostań, bo náuká bez cnoty jáko miecz u szaloné-
go: i sobie, i ludzióm szkodzi. Cnotá, choć dobrze
sámá będzie, chwalebna jest i pożyteczna.

5

Milują tedy ludzie cnotę, á przy cnocie náukę;
milują též i pożytki. Á prostych ludzi niczym ry-
chléj nie przywabisz jáko hojnością á dáry. Ále
taki przyjaciel trwały nie jest, ábowiém datek wię-
céj niż siebie miłuje, á kiedy nie będzie co dáć, i
przyjaciela nie będzie, okrom którzy ná dobrodziej-
stwa pámiętają, których bárzo málo.

10

Trzebá tedy dwu rzeczy w téj mierze. Naprzód,
ábyś tak dawał, jákobyć zázždy dostawało. Dru-
ga, ábyś tym dawał, którzy tego są godni, bo do-
brému dobrze czyniąc, sobie dobrze czynisz.

15

Ále i słowy może człowiek pożyteczen być dru-
giému, kiedy mu w jego potrzebie porádzi, kiedy go
z jákiéj nieprzystojnéj spráwy wystrzeże; zá to
wszystko człowieká ludzie miłują.

20

Trzeci sposób jest záchowania dostawác, kiedy
kto komu jest ku rozkoszy; w czym tego trzebá prze-
strzegác, áby dla podobania komu przeciwko cno-

25

[B3v]

cie á

O cnocie

cie á przystojności nic się nie występowało. Chwalić go nie ták w oczy, jáko przed ludźmi, kogo chcesz przyjacielem mieć, dobrze.

Ále że jest rzecz niepodobna wszystkim się podobać (bo co jeden miłuje, tym się drugi brzydzi), dosyć będzie, kiedy ten, który zachowania szuka, cnotliwie á przystojnie się w káždéj rzeczy zachowa, przecz by go słusznie káždy miłować miał. Czego jeśli nie dostąpi, nie jego winá będzie (bo on wszystko uczynił, co mógl), ále tych, którzy cnoty nie miłują. 5 10

Ále i wiele przyjaciół sobie jednáć nie jest do końca dobrze, ábowiém miłość roztárgniona ná wiele części nie jest ták mocna jáko spólna á spojona, á kto kogo po máłu miłuje, tego téz po máłu miłują. 15

Mojá rádá tedy, áby człowiek niewiele przyjaciół miał, ále tákich, którym by się dufać godziło, jáko był Piládes á Orestes, jáko był Pirytos á Tezeus, Dámon á Pityjás, Scypijo á Scewolá. 20

Tákich przyjaciół dostawác, ácz i to wszystko służy, co się tám powiedziało, wszákóz osobliwéj i tu náuki trzebá, á nawięcéj powolności; wszákóz — ták jáko się powiedziało — poki się cnoty nie tknie, á jáko Grekowie mówią — po óltarz. 25

[B4]

Jedná-

cie/á przystoyności nic sie nie występowało. Chwalić go nie tak w oczy / iako przed ludzmi / kogo chcesz przyiacielem mieć / dobrze.

Alle że iest rzecz niepodobna / wszystkim sie podobać (bo co ieden miłuię / tym sie drugi bzydzi) dosyć będzie / kiedy ten który zachowania szuka / cnotliwie á przystoynie sie w każdej rzeczy zachowa / przeczby go słusznie każdy miłowac miał. Czego iesli niedostapi / nie iego winá będzie (bo on wszystko uczynił co mógł) ale tych / którzy cnoty nie miłuią.

Alle y wiele przyiaciół sobie iednać / nie iest do końca dobrze: abowiem miłość rosfargniona na wiele części / nie iest tak mocna / iako spólna / á spoiona : á kto kogo pomalu miłuię / tego też pomalu miłuią.

Moiá rada tedy / aby człowiek nie wiele przyiaciół miał / ale takich / którymby sie dusić godziło : iako był Pylades / á Orestes : iako był Pirithous / á Thezeus : Damon á Pythias : Scipio / á Scawola.

Takich przyiaciół dostawac / acz y to wszystko słuzý / co sie tam powiedziało / wszakóż osobliwéy y tu nauki trzeba / á nawiecéy powolności : wszakóż tak iako sie powiedziało / pošli sie cnoty nie tknie / á iako Grekowie mówia / po oltarz.

Jedna=

O Cności.

Jednakię też obyczaię/iędnakię zabawienia czło-
wieka ku czlowieku pospolicie ciągną : iako żoł-
nierz ku żołnierzowi / myśliwiec ku myśliccowi
zawždy sie ma.

Alle iako złota w ogniu / tak przyiacielą w po-
trzebie doświadczamy : iesli tedy ná towarzyszą
co przyydzie/ pomni/ że ná ten czas masz mieysce o-
kazać sie/ ieslis mu przyiacielem : bo pochlebce/ pó-
tis w szczęściu/ iako cień w iasny dzień / tak cie ná-
ślądnią : iako namnięę fortimá zmyli / równie iá-
ko y cień/ kiedy słońce zá chmure zaydzie / ani wie-
dzieć gdzie sie podzieiá. Przystoi tedy prawému
przyiacielowi/ ná złość fortunie/która niestala ięst
przy towarzysząu mocnie stać.

Alle że fundamēt przyiazni cnota ięst/niech sie o to
czlowiek naprzód stara/ aby co najlepzym był : po-
tym będąc sam dobrym/v dobrych przyiazni szukał.

Gnuśny/vtrátny/ łakomy/zwádlivy/nie dobry
przyiaciel. Dobrodzięystwo/nádzieia/milosc/náu-
ka/ powolność/ pochlebstwo/wszystko to nam mi-
losć v ludzi iędna.

Herkules co czynil/aby był milowan :

Dwie są przyczynie/które milosc w ludzięch po-
budziá/rzecz własna/á to co w sobie ma godność
milosci/ albo co ięst godno milowánia. ∞

Iz piianstwo

O cnocie

Jednakié téz obyczaje, jednakié zabawienia człowieka ku człowieku pospolicie ciągną; jáko żołnierz ku żołnierzowi, myśliwiec ku myśliwcowi ząwždy się ma.

Ále jáko złotá w ogniu, ták przyjaciela w potrzebie doświadczamy. Jesli tedy ná towarzyszá co przyjdzie, pomni, że ná ten czas masz miejsce okazać się, jesliś mu przyjacielem, bo pochlébce, pókiś w szczęściu, jáko cień w jáсны dzień, ták cię nászládają; jáko namniej fortuná zmyli, równie jáko i cień, kiedy słońce zá chmurę zajdzie, áni wiedzieć, gdzie się podzieją. Przystoi tedy právemu przyjacielowi ná złość fortunie, która niestała jest, przy towarzyszu mocnie stać.

Ále że fundáment przyjáźni cnotá jest, niech się o to człowiek naprzód stára, áby co najlepszym był; potym, będąc sam dobrym, u dobrych przyjáźni szukał.

Gnuśny, utrátny, łakomy, zwádliwy – niedobry przyjaciél. Dobrodziejstwo, nádziejá, miłość, náuka, powolność, pochlébstwo – wszystko to nam miłość u ludzi jedna.

Herkules co czynił, áby był miłowan?

Dwie są przyczynie, które miłość w ludziach pobudzają: rzecz własna á to, co w sobie ma godność miłości álbo co jest godno miłowania.

[B4v]

Iż pijáństwo

Iż pijáństwo jest rzecz sprosna á nieprzystojna człowiekowi

J<ANÁ> KOCHÁNOWSKIÉGO

Rzecz niezwykłą 5
uszóm wászym powiém. Ro-
zumiém temu, że mię nie
wszyscy rádźi słucháć będą.
Ále kiedy ja prawdę po-
wiém, niechaj mię káždy 10
jáko chce sądzi. Tę nádzie-
ję mam, że ludzi báczné, któ-
rzy przystojność á sromotę rozeznáć mogą, po so-
bie mieć będą. Záprawdę zbytku żadného chwálić 15
nie mogę, ále to nacięższa bywa, kiedy ludzie já-
wną lekkość cudnémi słowy zdobią, á zá co by sie
spráwnie wstydáć mieli, to sobie nie tylko zá kochá-
nie, ále i zá chęć poczytáją. Á puściwszy ná stronę
wiele innych rzeczy, jesli co pod słońcem ták spro-
sného náleżiono być może, jáko jest pijáństwo, w 20

C

którym

Iz piiiánstwo iest rzecz
sprofna, á nieprzystoyna
człowiekowi.

I. KOCHANOWSKIEGO.

ZŁCZ niezwykła
wsóm wászym powiem: ro-
zumiem temu / że mie nie
wszystcy rádzi sluchác beda:
Ale kiedy ia prawde po-
wiem / mechay mie każdy /
iáko chce / sádzi. Te nádzie-
ie mam / że ludzi bączne / kó-
rzy przystoyność á sromote rozeznác moga / po so-
bie mieć beda. Záprawde zbytku żadnego chwalic
nie moge: ále to nacieższa bywa / kiedy ludzie iá-
wna lekkość cudnemi słowy zdobia: á zá coby sie
spráwnie wstydać mieli / to sobie nie tylko zá kochá-
nie / ále y zá chec poczytáia. A puścivszy ná strone
wiele innych rzeczy / iesli co pod słońcem ták spio-
snego náleżiono być moze / iáko iest piiiánstwo / w

C którym

Opianst-wie.

którym człowiek y Boga / y ludzi / y powinności
swęy / ná ostátek y sam siebie zapomniéc musí : á
wždy to ludzie tak sobie cukrowác vmieią / iż za-
dna dieśiada / żadna krotchwyla bez pijaństwa
być niemoże : tym zachowania szukać : tym sie lu-
dziom podobac chcą. Taki każdy przyrodzeniu
swemu iáwną niechuc okázuie / á práwie znać da-
wa / że mu to niewdziecznie / że go Bóg człowie-
kiem / á nie inšą bestyą stworzył. Bo iesli wdzie-
czen tego / y człowiekiem sie rad widzi : czemu ro-
zum / którym od innych zwierzat iest różny / dobro-
wolnie swym pijaństwem tlumi : czemu dowcip /
á baczenie / co nád inne bestye ma / swym obzar-
stwem tak ničzemnie tráci : Nie trzeba mi ná śa-
leństwo ich dowodów wiele : nechay sami powie-
dzą / iesli wszystko pomnią / co sie wczorá działo. A
náleżli sobie wymówkę / kiedy iuż co zbroią / że sie
pod pijańny wieczór sstało. Tymes wietšey kaźni
godzien / żeś y bliźniego obraził / y ktemu żeś sie v-
pil. Czynią wiele przytkości ludzióm społoyim
śaleni / którzy ábo prze ciężką niemoc / ábo prze iá-
kie śrásunki rozumu pozbyli : ale to od nich przed sie
śtromnie ludzie przymuią : á snadź ich wiecey bli-
źniego przygoda / niżli swoiá wlasna krzywda doli.
Ale pijańny / żadney w téy mierze wymówki słusnej

nie ma /

O pijánstwie

którym człowiek i Bogá, i ludzi, i powinności
swój, ná ostátek i sam siebie zápomniéc musi? Á
wždy to ludzie ták sobie cukrowác umieją, iż za-
dna biesiádá, żadna krotochwilá bez pijánstwa
być nie może; tym záchowánia szukác, tym sie lu- 5
dziom podobác chcą. Tákí káždy przyrodzeniu
swemu jáwná niechuc okázuje á práwie znác da-
wa, że mu to niewdzięczno, że go Bóg człowie-
kiem, á nie inszą bestyją stworzył. Bo jesli wdzię-
czen tego i człowiekiem się rad widzi, czemu ro- 10
zum, którym od innych zwiérząt jest różny, dobro-
wolnie swym pijánstwem tłumi? Czemu dowcip
á baczenié, co nád inné bestyje ma, swym obźár-
stwem ták nikczemnie tráci? Nie trzebá mi ná szá-
leństwo ich dowodów wiele. Niechaj sámí powie- 15
dzą, jesli wszystko pomniá, co sie wczorá działo. I
náležli sobie wymówkę, kiedy już co zbroją, że sie
pod pijány wieczór zstáło. Tymeś wiétszój kaźni
godzien, żeś i bliźniégo obráził, i k temu, żeś się u-
pił. Czyniá wiele przykrości ludzióm spokojnym 20
szaleni, którzy ábo prze ciężką niemoc, ábo prze já-
kié frásunki rozumu pozbyli, ále to od nich przedsię
skromnie ludzie przyjmują, á snadź ich wiécój bli-
źniégo przygodá niżli swójá wlasna krzywdá boli.
Ále pijány żadnej w téj mierze wymówki slusznój 25

[Cv]

nié ma

O pijáństwie

nié ma áni miéć może, bo go o száleństwo żadna
przyczyná postronna, żadna przygodá ábo kaźń
Páńska, ále jego własna chuć, jego wolá sámá á zły
nałóg przyprawuje. Kto by mógl wyliczyć, jáko
wiele zwad, jáko wiele mordérstwá i innych wie- 5
le hániebnych rzeczy sie dzieje prze to zbytnié á nie-
mierné pijáństwo? O czym człowiek po trzézwíu á-
ni pomyśli, to wszystko upiwszy się popelni. Żadna
ták sromotna rzecz nie jest, którój by się on wsty-
dził, żadna tám sprosna, którój by się on nie ważył. 10
Wszystko mu równo; i Bóg się czasem nie wysie-
dzi. Jáko się im téż to płáci, to káždy ná oko widzi.
Sámo przyrodzenie jáko z niewdzięcznych synów
winy bierze: tego ná rękú, tego ná nogách karze;
ten puchnie, ów gnije; ábo wrzodliwi, ábo trędo- 15
wáci; żadného zdrowého niémász; to wniwecz, co
ich nagle pomrze ábo co ich pobijá. Táka rozmái-
tá bárwę swym dworzánóm zwykłą niemierność
dawác, tám je sobie stroi, tám im służbę płáci. Co u
mnie tym więcéj w podziwieniu jest, że ludzie, 20
choć dobrze baczą, że tego zdrowiem przyplacájá,
á wždy jednák zbytków swych przestác nie mogá
áni mierności żadnym obyczájem nászládowác
chcą, przez którą by i rozum, i zdrowié z pełná zá-
chowác mogli. Ábowiém kiedy ludzie najlepij 25

C2

swą po-

Opjánst-wie.

miéma / áni miéć moze / bo go o sáleństwo zadna
przyczyna postronna / zadna przygoda / ábo kázná
pánska / ále iego wlasna chuć / iego wola sáma / á zly
nálóg przyprawuie. Kto by mógł wyliczyć / iáko
wiele zwad / iáko wiele morderstwá / y innych wie-
le hániebnych rzeczy sie dzieie / prze to zbytnie / á nie
miérne puánstwo: o czym człowiek potrzebuiu á-
ni pomysli / to wszytko vpiwszy sie popelni. Zadna
ták sromotna rzecz nie iést / którey by sie on wszty-
dził. Zadna ták sprosna / którey by sie on niewáżył :
wszytko mu równo : y Bóg sie czásem nie wysie-
dzi. Jako sie im téz to placi / to kázdy ná oko widzi.
Samopzyzrodzenie iáko z niewódziecznych synów /
winy bierze : tego ná reku / tego ná nogách karze :
ten puchnie / ów gnuje : ábo wzzodliwi / ábo tredo-
wáci / zadnego zdrowégo niémasz : to wniwecz co
ich nagle pomze / ábo co ich pobija. Taká rozmái-
ta bárwé swym dworzánóm zwyzlá niémiérność
dawáć / ták ie sobie stroi / ták im sluzbę placi. Co v
mnie tym wiecey w podziwieniu iést / ze ludzie /
choć dobre bacza / ze tego zdrowiem przyplácaia /
á wzdy iednák zbytkwów swych przéstáć nie moga :
áni miérności zadnym obyczáiem násladowáć
chęć / przez któzáby y rozum / y zdrowie spelná zá-
chowáć mogli. Abowiem kiedy ludzie náylepięy

C ú

swá po

Opjansztwie.

swą powinność y bacza/y czynią/ ieno trzeźwio :
kiedy nalepię dowcipu swęgo ku wszelkiej sprá-
wie użyć mogą / ieno kiedy się ani iędlem / ani pi-
ciem zbytym nie przelożą : Zaprawde iáko słońce
światłość swoje traci/ gdy zá chmurę zaidzie / ták
rozum ludzki od zbytów tepieie. A to nadziw-
nieyša / że człowiek ná ten czas zda się sobie na-
medzišym / kiedy nasprosnięšy : zda się sobie na-
mežnięšym / kiedy nastábsy : zład łatwie niedo-
státek / ábo porušenje rozumu znáczyc się może.
Ale trzeźwość / będąc świadoma dobrze y sił / y
niedostátków swoich / nigdy człowieka w to nie
woda/czemuby sprostać nie mógl: y owszem rychley
godności swey (co wszytko rozum spráwuie) zá-
milczy/nizli się o rzecz sobie nierówną pokuši. Nie
przeplácona iest rzecz rozum/choć będzie czasem w
stábym / á w włomnym cieie : bo ráda swoiá wie-
céy pomoc może / nizli nawietša głupia moc. Já-
kiey tedy chwaly táka cnota niegodná / której się
trzymájac / nie tylko rozum zdrowy / ále y moc zu-
pełná mamy? Trzeźwość á miára/ toć są nawier-
nieyšy stróže zdrowia nášeg. Já tych pomocá/nie
tylko człowiek wiele ciężkich niemocy się vstrzeže /
ále y niektórych zbedzie. A to iest napierwšy wste-
peť ku wleczeniu wszelákiey niemocy / skromné á

mierné

O pijánstwie

swą powinność i baczą, i czynią? Jenó trzeźwio.
Kiedy nalepij dowcipu swégo ku wszelkiéj sprá-
wie użyć mogą? Jenó kiedy się áni jédłem, áni pi-
ciem zbytnim nie przelożą. Záprawdę jáko słońce
świátłość swoję tráci, gdy zá chmurę zajdzie, ták
5 rozum ludzki od zbytków tępuje. Á to nadziw-
niejsza, że człowiek ná ten czás zda się sobie na-
mędrszym, kiedy nasprosniejszy; zda się sobie na-
mężniejszym, kiedy nasłábszy; stąd łatwie niedo-
státek ábo poruszenié rozumu znaczyć się może. 10
Ále trzeźwość, będąc świadoma dobrze i sił, i
niedostátków swoich, nigdy człowieká w to nie
wda, czemu by sprostác nie mógl; i owszem, rychléj
godności swéj (co wszystko rozum spráwuje) zá-
milczy, niżli się o rzecz sobie nierówną pokusi. Nie-
15 przeplácona jest rzecz rozum, choć będzie czásem w
slábym á w ulómnym ciele, bo rádá swoję wię-
cój pomoc może niżli nawiętsza głupia moc. Já-
kiéj tedy chwały táka cnotá nie godná, którój się
20 trzymájąc, nie tylko rozum zdrowy, ále i moc zu-
pełną mamy? Trzeźwość á miárá toć są nawier-
niejszy stróże zdrowia nászého. Zá tych pomocą nie
tylko człowiek wiele ciężkich niemocy się ustrzeże,
ále i niektórych zbędzie. I to jest napiérwszy wstę-
pek ku uléczeniu wszelákiéj niemocy: skromné á 25

[C2v]

mierné

O pijánstwie

mierné postánowienié žycia. Krótce mówiac, tá
jedná cnotá wszystkim innym drógę ściele: tak ro-
zum ludzki i umysł sprawuje, że się ná nim wszelka
poczciwa náuká, wszelka cnotá lätwie przyjac mo-
že, ku czemu wszytkiemu pijánstwo á zbytek nam
drógę zamykájá. Przy téj ja cnotie zostawam, przy
téj się opowiadam. O záchowanié ábych nie stał,
żaden mi tego przyczytać nie może, ále się wolę
czym inszym o nie stárác niż pijánstwem, bo temu
nie wierzę, áby kto sobie práwego przyjaciela á
którému by bezpiecznie dufác mógl, tym kiedy zje-
dnał. I tak pospolicie mówią: Kogo u pełnéj nábę-
dziesz, tego u pełnéj pozbędziesz. Cnotá á ukládné
obyczaje – té ludzióm záchowanié jednájá. W pi-
jánstwie nic tákiego nie widzę, ná co by ludzie słu-
sznie ląskáwi byc mieli; tego wiele, czym by się sprá-
wnie brzydzić mogli. Ále mi podobno rzeczesz: „U
Włochówé tego náwykl”. Prawdá, że nie u Niem-
ców, bo tákiéž ožralcy jáko i my. Ále jeslić się Wło-
chów w tym nászládowác nie zda, najdziesz to i u
Turków, které ty zá pogány masz. Lecz bączny
człowiek nie to ma czynić, co u drugiégo widzi, ále
to, co mu przystoi. Nie kładęc zá powinność cu-
dzych obyczájów, ále tylko áby się im przypátrzył.
Á będą li się z cnotá á z rozumem zgadzác, czemu

C3

ich ná-

O pjaństwie.

mierné postanowienie życia. Krótce mówiąc/ tá jedná cnota wſzytkim innym dróge ſciele: tá rozum ludzki y wmyſł ſpráwue/ że ſie ná nim wſzelka poczciwa náuka/ wſzelka cnota łatwie przyiac mo-
że / ku czemu wſzytkiemu pjaństwo á zbytek nam dróge zámyſkaia. Przy tey ia cnoce zoſtawam/ przy tey ſie opowíadam. O zachowanie ábych nieſtal / żaden mi tego przyczytać nie mo-
że / ale ſie wole czym inſzym o nie ſtarac/ ni-
ż pjaństwem: bo temu nie wierze / áby kto ſobie práwego przyiaciela / á któremu by bezpiecznie dufac mógł / tym kiedy ziednał: y ták poſpolicie mówia/ tego v pelney nábedzieſz/ tego v pelney pozbedzieſz. Cnota á vkladné obyczáie / té ludzióm zachowanie iednáia: w pjaństwie nic tákiego nie widze/ ná coby ludzie ſuſnie laſtáwi byc mieli: tego wiele/ czymby ſie ſpráwnie bzydzic mogli. Ale mi podobno rzeczeſz / v Wlochóweſ tego náwytk: prawda/ że nie v Niemców: bo tákież ózralcy iáko y my. Ale ieſlic ſie Wlochów w tym náſladowac niezda/ naydzieſz to y v Turków / które ty zá pogány maſz. Lecz báczny czlowiek nie to ma czynic/ co v drugiego widzi/ ale to co mu przystoi. Nie kládec zá powinnoſc cudzych obyczáiów/ ale tylko/ áby ſie im przypátrzył: á bedali ſie z cnota / á z rozumem zgadzac / czemu

C iij

ich ná-

O pijanstwie.

ich naśladować niemaś i nieprzeto że tak Włoch
abo Hiszpan czyni/ ale przeto że tak twoia powin-
ność niesie. Bo cukruy ty sodie iako chcesz pijan-
stwo/zawždy ie przedśie mierności naydzieś prze-
ciwne. A iesli mierność (ná co mi każdy pozwo-
li) cnotą nazwać musím/ ná cie samego sie puszcze / á-
dys pijanstwon słusne á przystoyné przezwiśto sam-
że znalazł.

Zle dopić sie przyjaciela.

Czeczeli słuchać/ powiem wam swé zdání/
Tá czym zależy dobre zachování.
Ale wczas wiedzcie / że nie dźierze z temi/
Którzy przyiaciół szukaia pełnemi.
Trudnoby sie tam miłość rodzić miałá/
Gdzie swar/ gdzie zwádá gniazdo swé wstátá.
Trudno ma wrósc / co kiedy niedácznie/
A bez rozmysłu summa głowá zácnie.
Cnota nád wśytko : á stárdu wietśego/
Tád przyiaciela niemáś wprzýmego.
Kto sie w taki starb dobrze zápomoze/
Póki żyw wpaśc w wdośtwo mie moze.
Ale poczawszy od stworzenia swiátá/
Aż po té náśe ostáteczné látá :
Ledwie par kílka w dzieiách opisano/
Które zá práwé przyiacioły miano.
A my sie tego piwem dopić chcemy :
Záprawda lekce przyiażńi śácuiemy.

Pełna

O pijáństwie

ich nászládowác nie masz? Nie prze to, że tak Włoch
ábo Hiszpan czyni, ále prze to, że tak twojá powin-
ność niesie. Bo cukruj ty sobie jáko chcesz pijáń-
stwo, zázwdy je przedsię mierności najdziesz prze-
ciwné. Á jesli mierność (ná co mi kázdy pozwo-
li) cnotą názwać musim, ná cię sámého się puszcze, á-
byś pijáństwu słuszné á przystojné przezwisko sam-
że znalazł.

5

Żle dopijác się przyjacielá

Chcecie li słuchác, powiem wam swé zdánié,
Ná czym zależy dobré záchowanie.
Ále w czas wiédzcie, że nie dzierzę z témi,
Którzy przyjaciól szukájá pełnémi.
Trudno by się tám miłość rodzić miałá,
Gdzie swar, gdzie zwádá gniazdo swé usłálá.
Trudno ma uróść, co kiedy niebácznie
I bez rozmysłu szumna głowá zácnie.
Cnotá nád wszystko, á skárbu wiépszégo
Nád przyjacielá niemász uprzéjmého.
Kto się w táki skarb dobrze zápomoże,
Póki żyw, upác w ubostwo nie może.
Ále poczáwszy od stworzenia swiátá
Áż po té nászé ostáteczne látá
Ledwie par kilka w dziejách opisano,
Które zá práwé przyjacioly miano.
Á my się tego piwem dopić chcemy?
Záprawdę lekce przyjaźń szácujemy.

10

15

20

25

[C3v]

Pełna

O pijáństwie

Pełna prze zdrowie

- Prze zdrowie gospodarz pije,
Wstawaj, gościu! – Á prze czyje?
– Prze królewskié. – Powstawajmy
I także ją wypijajmy! 5
– Prze królowéj. – Wstác się godzi
I wypić; tá zá tą chodzi.
– Prze królowny. – Już ja stoję!
Á podaj co rychléj moję!
– Prze biskupié. – Powstawajmy 10
Álbo ráczéj nie siadajmy!
– Tá prze zdrowie márszałkové.
– Owa, gościu, wstań ná nowé!
– Tá prze hrábie. – Wstańmy tedy!
Odpoczniémże nogóm kiedy? 15
Gospodarz ma w ręku czászę,
My wiédzmy powinność nászę!
– Chłopié, wymkni łáwkę moję,
Już ja tak obiad przestoję.

Przymówká chłópska 20

- Pijże, włódárzu! – Pánie, jużem podpił sobie.
– Pij ty przecię! – Dziękuję jáko pánu tobie.
Máło już nie mam zá swé, á człowiek się boi,
By słówkiem nie wyleciał, co więc chmiél rad broi.
– Pij ty, włódárzu, i mów, cóc się będzie zdáło, 25
Prosto, jáko zá nászych ojców więc bywáło.

[C4]

Ták ci by-

Wetna prze zdrowie.

W Rze zdrowie gospodarz pije /
Wstawaj gościu : a prze czyie ?
Prze Królewskie : powstawaymy /
A także ia wypijaymy.
Prze Królowey : wstac sie godzi /
A wypic : ta za ta chodzi.
Prze Królowny : iuz ia stoie /
A poday co rychley moie.
Prze Biskupie : powstawaymy /
Aldo raczey nie siadaymy.
Ta prze zdrowie Marszałkowé /
Owa gościu wstan na nowe.
Ta prze Hrabie : wstanmy tedy :
Odpoczniemy nogóm kiedy ?
Gospodarz ma w reku czasse /
My wiemy powinność nasze.
Chłopie / wymkni ławke moie /
Iuz ia tak obiad przestoie.

Przymowka chłopka.

W Jyze Włódarzu : Panie iuzem podpil sodie.
Piy ty przecie : dziekuje iako panu tobie :
Malo iuz niemam za swé / a czlowiek sie doi /
By słówkiem nie wylecial / co wiec chmiel rad broi.
Piy ty Włódarzu / y mów coc sie dedzie zdalo /
Prosto / iako za naszych oyców wiec bywalo.

Takci by=

Opjant-wic.

Takci bywalo/ pánie/ pójalisny z sobe/
Ani gárdził pan kmiotkã swoięgo osobe:
Dzis wszytko iuz inaczey / wszytko spowazniało/
Jako mówia/ postawy dosyc/ wotku máto.

O pijáństwie

- Ták ci bywáło, pánie, pijálismy z sobá
Áni gárdził pan kmiotká swojégo osobá.
Dziś wszytko już ináčéj, wszytko spowážniało;
Jáko mówią: postáwy dosyc, wátku málo.

[C4v]

Objaśnienia

Źródła i literatura

Wykaz skrótów stosowanych w całej edycji *Jan Kochanowski*,
Dziela wszystkie znajduje się w tomie wstępnym:
Wprowadzenie wydawnicze

POZYCJE Z LITERATURY PRZEDMIOTU PRZYWOŁANE W OBJAŚNIENIACH WIĘCEJ NIŻ JEDEN RAZ

- Abravanel Leo   Leo Abravanel, *Dialoghi di amore*, composti per Leone medico Hebreo, ed. 3, Officina Alda, Vinegia 1552.
- Bobrzyński   M. Bobrzyński, *Stanowisko polityczne Jana Kochanowskiego*, [w:] tenże, *Szkice i studia historyczne*, t. II, Kraków 1922.
- Cochanoviana I   *Cochanoviana*, pod red. J. Pelca, I: *Źródła urzędowe do biografii Jana Kochanowskiego*, wyd. i oprac. M. Garbaczowa i W. Urban, Wrocław 1985.
- Cochanoviana II   *Cochanoviana*, pod red. J. Pelca, II: *Materiały do dziejów twórczości Jana Kochanowskiego z lat 1551–1625*, wyd. i oprac. M. Korolko, Wrocław 1986.
- Czubek   *Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia*, wyd. J. Czubek, Kraków 1906.
- Dembińska   A. Dembińska, *Polityczna walka o egzekucję dóbr królewskich w latach 1559–1564*, Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego XIV, 1935.
- Diar   *Diariusz sejmku piotrkowskiego R.P. 1565. Poprzedzony kroniką 1559–1562*, objaśnił W. Chomętowski, wyd. W. hr. Krasieński, Warszawa 1868.
- Elementa   *Elementa ad fontium editiones LIX*, II pars, ed. C. Lanckorońska, Romae 1984.
- Gaertner   J. D. Solikowski, *Ziemanin*, wyd. H. Gaertner, Lublin 1921.
- Grzybowski   S. Grzybowski, *Mikołaj Sienicki – Demostenes sejmów polskich*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” II, 1957.
- Konopczyński   W. Konopczyński, *Dzieje Polski nowożytnej*, t. I, wyd. 2, Warszawa 1986.
- Kotarski   E. Kotarski, „*Wróżki*” *Jana Kochanowskiego*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” XXV, 1980.
- Krowicki   M. Krowicki, *Chrześcijańskie a żalobliwe napominanie. Adhortatio. Obraz a kontrefet własny antykrystów*, oprac. B. Otwinowska i J. Tazbir, Warszawa 1969.

- Krzyżanowski J. Kochanowski, *Dziela polskie*, oprac. J. Krzyżanowski, t. I–II, Warszawa 1969; wyd. 10, Warszawa 1980.
- Kürbisówna B. Kürbisówna, *Dziejopisarstwo wielkopolskie XIII i XIV wieku*, Warszawa 1959.
- Lutyński K. Lutyński, *Prokuratorzy Jana Kochanowskiego jako prepozyta poznańskiego (1564–1574)*, „Pamiętnik Literacki” LXXII, 1981, z. 1.
- Malicki J. Malicki, *Mity narodowe. Lechiada*, Wrocław 1982.
- MKoch *Plutarchus autor grecki, przełożony na język polski przez Mikołaja Kochanowskiego*, rkps BN BOZ 1393, zbiór: *Zacne białe głowy*.
- MPH *Monumenta Poloniae Historica – Pomniki Dziejowe Polski*. Seria II, Warszawa 1960 i nast.
- Morawski K. Morawski, *Andrzej Patrycy Nidecki – jego życie i dzieła*, wyd. 2, Kraków 1892.
- Nowak-Dłużewski J. Nowak-Dłużewski, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Pierwsi królowie elekcyjni*, Warszawa 1969.
- Nowy Korbut *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*, t. I–XVII, Warszawa 1963–1981.
- Orzelski Ś. Orzelski, *Interregni Poloniae libri VIII 1572–1576*, wyd. E. Kunze, Kraków 1917; przekład pol.: *Bezkrólewia ksiąg ośmioro 1572–1576*, tłum. W. Spasowicz, t. I–III, Petersburg–Mohylew 1856–1858.
- Otwinowska B. Otwinowska, *Język – naród – kultura*, Wrocław 1974.
- Pelc J. Pelc, *Jan Kochanowski. Szczyt Renesansu w literaturze polskiej*, Warszawa 1980.
- Plenkiewicz R. Plenkiewicz, *Jan Kochanowski. Jego ród, żywot i dzieła*, [w:] J. Kochanowski, *Dziela wszystkie*, Wydanie Pomnikowe, t. IV, Warszawa 1884.
- PSB *Polski słownik biograficzny*, Kraków 1935 i nast.
- Silnicki T. Silnicki, *Prawo elekcyi królów w dobie jagiellońskiej*, Lwów 1913.
- Sobieski W. Sobieski, *Trybun ludu szlacheckiego. Pisma historyczne*, Warszawa 1978.
- SSS *Słownik starożytności słowiańskich*, pod red. W. Kowalenki, G. Labudy i T. Lehra-Splawińskiego, t. I–VIII, Wrocław 1961–1991.
- Sucheni-Grabowska *Sejm w latach 1540–1578*, oprac. A. Sucheni-Grabowska, [w:] *Historia sejmu polskiego*, t. I: *Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1984.
- Vol. leg. *Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem księży pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782*, Petersburg 1859.
- Vulg. Vulgata.
- Weintraub W. Weintraub, *Polityka w poezji Kochanowskiego*, [w:] *Jan Kochanowski i epoka Renesansu*, pod red. T. Michałowskiej, Warszawa 1984.
- WP J. Kochanowski, *Dziela wszystkie*, Wydanie Pomnikowe, t. I–IV, Warszawa 1884.

OBJAŚNIENIA: ŹRÓDŁA I LITERATURA

- Zakrzewski W. Zakrzewski, *Po ucieczce Henryka. Dzieje bezkrólewia 1574–1575*, Kraków 1878.
- Źródlopisma Źródlopisma do dziejów Unii Korony Polskiej i W.Ks. Litewskiej. Cz. II. Oddz. I: *Diariusze sejmów piotrkowskiego r. 1562 i warszawskiego r. 1563*; Cz. III: *Diariusze lubelskiego sejmiku Unii r. 1569*, wyd. A. T. Działyński, Poznań 1856.

ŹRÓDŁA SŁOWNIKA STAROPOLSKIEGO

- Błaż *Żywot św. Błażeja. Zabytek z początku w. XV*, wyd. L. Malinowski, Prace Filologiczne V, 1895–1899.
- BZ *Biblia królowej Zofii (szarospatacka) wraz ze staroczeskim przekładem Biblii*, wyd. S. Urbańczyk i V. Kvas, Wrocław 1965–1971.
- Fl *Psalterz floriański łacińsko-polsko-niemiecki, rkps Biblioteki Narodowej w Warszawie*, wyd. R. Ganszyniec, S. Kubica, pod red. L. Bernackiego, Lwów 1939.
- Hube Zb R. Hube, *Zbiór rot przysięg sądowych poznańskich, kościańskich, kaliskich, sieradzkich, piotrkowskich i dobroszyckich z końca w. XIV i pierwszych lat w. XV*, Warszawa 1888.
- Kościan *Wielkopolskie rotę sądowe XIV–XV wieku*, t. III: *Roty kościańskie*, zebrali i opracowali H. Kowalewicz i W. Kuraszkiwicz, Wrocław 1967.
- KsMaz *Najdawniejsze księgi sądowe mazowieckie. Księga zakroczymska druga 1434–1437*, wyd. K. Tymieniecki, Warszawa 1920.
- MW *Modlitwy Wacława. Zabytek języka polskiego z w. XV*, wyd. L. Malinowski, Kraków 1887.
- Pozn *Wielkopolskie rotę sądowe XIV–XV wieku*, t. I: *Roty poznańskie*, zebrali i opracowali H. Kowalewicz i W. Kuraszkiwicz, Poznań 1959.
- Rozm *Rozmyślanie o żywocie Pana Jezusa*, ok. 1500, wyd. A. Brückner, Kraków 1907.
- Sul *Tłumaczenia polskie statutów ziemskich ... Kodeks Świętosławów, przepisane przez Mikołaja Suleda, pisarza i burmistrza wareckiego w drugiej połowie XV wieku*, wyd. F. Piekosiński, Archiwum Komisji Prawniczej AU, t. III (1895), Kraków.
- Tęcz *Wiersz o zabiciu Andrzeja Tęczyńskiego, napisany po r. 1461*, [w:] S. Vrtel-Wierczyński, *Wybór tekstów staropolskich. Czasy najdawniejsze do r. 1543*, Lwów 1930.
- Zab. J. Łoś, *Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543*, Kraków 1915.

KRONIKI

- Joachim Bielski, *Kronika polska*, Kraków 1597.
- Marcin Bielski, *Kronika wszytkiego świata*, Kraków 1551, 3 wyd. 1564.
- [Dalimil], *Nejstarší česká rymovaná kronika tak řečeného Dalimila*, wyd. B. Havránek, J. Daňhelka, Praha 1957.

- Jan Długosz, *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, pod red. J. Dąbrowskiego, Warszawa 1961.
- Ioannes Dubravius, *Historia Bohemica*, Basileae 1575.
- Galla Anonima podobizna fotograficzna rękopisu Zamoyskich z XIV w.*, wydał i wstępem opatrzył J. Krzyżanowski, Warszawa 1948. Także: Gallus Anonymus, *Kronika polska*, tłum. R. Grodecki, przekład przejrzał, wstępem i przypisami opatrzył M. Plezia, BN. Seria I nr 59, Wrocław 1965 (3 wyd. Wrocław 1968).
- Vaclav Hájek z Liboczan, *Kronika česká*, Praha 1541.
- [Wincenty Kadłubek] *Historia Polonica Vincenti Kadlubkonis episcopi Cracoviensis, Dobromili, in officina Joannis Szeligae, Anno Domini 1612; Mistrza Wincentego kronika polska*, Monumenta Poloniae Historica, t. II, Lwów 1872 (facsimile Warszawa 1961), s. 241–447.
- Marcin Kromer, *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, Basileae 1555, 2 wyd. 1558, 3 wyd. 1568; przekład pol.: *O sprawach, dziejach i wszytkich inszych potocznościach koronnych polskich ksiąg XXX*, tłum. M. Błażowski, Kraków 1611.
- Kronika wielkopolska*, wyd. B. Kürbis, Monumenta Poloniae Historica. Series Nova, t. VIII, Warszawa 1970; przekład pol.: *Kronika wielkopolska*, tłum. K. Abgarowicz, wstęp i komentarze opracowała B. Kürbisówna, Warszawa 1965.
- Maciej z Miechowa, *Chronica Polonorum*, wyd. 2, Cracoviae 1521.
- *Tractatus de duabus Sarmatiis, Asiana et Europiana, et de contentis in eis*, Cracoviae 1517; przekład pol.: *Opis Sarmacji azjatyckiej i europejskiej oraz tego, co się w nich znajduje*, przel. T. Bieńkowski, wstęp H. Barycza i posłowie W. Voisé, Wrocław 1972.
- [Mierzwa], *Kronika Mierzwy*, Monumenta Poloniae Historica, t. II, Lwów 1872 (facsimile Warszawa 1961), s. 163–190.
- Eneas Sylvius Piccolomini, *Historia Bohemica*, [w:] *Eneae Sylvii Opera quae extant omnia*, Basileae 1551.
- Stanisław Sarnicki, *Annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum libri VIII*, Cracoviae 1587.
- Bernat Wapowski, *Kronika*, drukowana w *Kronice wszytkiego świata* M. Bielskiego w wyd. 1551, 1554, 1564, obejmująca dzieje od czasów prehistorycznych do r. 1528 (tytuł na k. 338 w wyd. 3: *Bernat Wapowski kanonik niegdy krakowski tak swoją Kronikę poczyna*).

SPIS SKRÓTÓW STOSOWANYCH PRZY CYTOWANIU
LITERATURY KLASYCZNEJ

Aes.	Aesopus
<i>Fab.</i>	<i>Fabulae</i>
Alc.	Alcaeus (wyd. E. Diehl)
Apul.	Apuleius
<i>Met.</i>	<i>Metamorphoses</i>
Arist.	Aristoteles
<i>Cael.</i>	<i>De caelo</i>
<i>Eth. Nic.</i>	<i>Ethica Nicomachea</i>
<i>Pol.</i>	<i>Politica</i>

Aug.	Aurelius Augustinus
<i>Civ. Dei</i>	<i>De civitate Dei</i>
Aur. Vict.	Sextus Aurelius Victor
—	<i>Caesares</i>
Boeth.	Anicius Manlius Severinus Boethius
<i>Inst. mus.</i>	<i>De institutione musica</i>
Cic.	Marcus Tullius Cicero
<i>Att.</i>	<i>Ad Atticum epistulae</i>
<i>Cato</i>	<i>Cato maior de senectute</i>
<i>De or.</i>	<i>De oratore</i>
<i>Div. in Caec.</i>	<i>Divinatio in Caecilium</i>
<i>Fam.</i>	<i>Ad familiares epistulae</i>
<i>Fin.</i>	<i>De finibus</i>
<i>Inv.</i>	<i>De inventione</i>
<i>Lael.</i>	<i>Laelius de amicitia</i>
<i>Leg.</i>	<i>De legibus</i>
<i>Nat. deor.</i>	<i>Natura deorum</i>
<i>Off.</i>	<i>De officiis</i>
<i>Rep.</i>	<i>De republica</i>
Dig.	<i>Digesta</i>
Diod. Sic.	Diodorus Siculus
—	<i>Bibliotheca</i>
Enn.	Quintus Ennius
<i>Ann.</i>	<i>Annales</i>
Eur.	Euripides
<i>Hec.</i>	<i>Hecuba</i>
Flor.	Lucius Annii Florus
—	<i>Epitome bellorum omnium annorum DCC</i>
Gell.	Aulus Gellius
<i>Noct. Att.</i>	<i>Noctes Atticae</i>
Hes.	Hesiodus
<i>Op.</i>	<i>Opera et dies</i>
Hippocr.	Hippocrates
Hom.	Homerus
<i>Il.</i>	<i>Illias</i>
<i>Od.</i>	<i>Odyssea</i>
Hor.	Quintus Horatius Flaccus
<i>Carm.</i>	<i>Carmina</i>
Hyg.	Hyginus
<i>Fab.</i>	<i>Fabulae</i>
Lact.	Lucius Caelius Firmianus Lactantius
<i>Inst.</i>	<i>Divinae institutiones</i>
Liv.	Titus Livius
—	<i>Ab urba condita</i>
Luc.	Lucianus
Mart. Cap.	Martianus Capella
—	<i>De nuptiis Mercurii et Philologiae</i>

Men.	Menander
<i>Sent.</i>	<i>Sententiae</i>
Naev.	Cnaeus Naevius
Ov.	Publius Ovidius Naso
<i>Met.</i>	<i>Metamorphoses</i>
<i>Trist.</i>	<i>Tristia</i>
Pers.	Aulus Persius Flaccus
<i>Sat.</i>	<i>Satirae</i>
Phaedr.	Phaedrus
—	<i>Fabulae Aesopiae</i>
Pind.	Pindarus
<i>Pyth.</i>	<i>Pythia</i>
Plat.	Plato
<i>Conv.</i>	<i>Convivium</i>
<i>Rep.</i>	<i>De republica</i>
Plin.	Caius Plinius Secundus (Maior)
<i>Nat.</i>	<i>Naturalis historia</i>
Plut.	Plutarchus
<i>Am. mult.</i>	<i>De amicorum multitudine</i>
<i>Mor.</i>	<i>Moralia</i>
Ps.-Plut.	Pseudo-Plutarchus
Publil. Syr.	Publilius Syrus
—	<i>Sententiae</i>
Quint.	Marcus Fabius Quintilianus
<i>Inst.</i>	<i>Institutio oratoria</i>
Sall.	Caius Sallustius Crispus
<i>Cat.</i>	<i>De coniuratione Catilinae</i>
<i>Iug.</i>	<i>Bellum Iugurthinum</i>
Sen.	Lucius Annaeus Seneca iunior
<i>Epist.</i>	<i>Epistulae</i>
Suet.	Caius Suetonius Tranquillus
<i>Ner</i>	<i>Nero</i>
Tac.	Cornelius Tacitus
<i>Ann.</i>	<i>Annales</i>
Ter.	Publius Terentius Afer
<i>Adelph.</i>	<i>Adelphoe</i>
Theogn.	Theognis
—	<i>Elegiae</i>
Val. Max.	Valerius Maximus
—	<i>Facta et dicta memorabilia</i>
Ven. Fort.	Venantius Honorius Clementianus Fortunatus
<i>Carm.</i>	<i>Carmina</i>
Verg.	Publius Vergilius Maro
<i>Aen.</i>	<i>Aeneis</i>

WYKAZ EDYCJI, WEDLE KTÓRYCH CYTOWANE SĄ TEKSTY
NOWOŁACIŃSKIE I WŁOSKIE

- (Bocc.) Boccaccio G., *De mulieribus claris*. Ed. V. Zaccaria, [w:] *Tutte le opere di Giovanni Boccaccio*, t. X, Roma 1970, s. 28–30.
- (Cast.) *Il libro del Cortegiano del Conte Baldesar Castiglione*, [Wenecja] 1541.
- (Erasm.) Erasmus Roterodamus, *Adagia (Adag.)*, Basileae, H. Frobenius, 1536.
– *De pueris instituendis*, [w:] *Opera omnia*, ordo I, t. II, Amstelodami 1971.
- (Modrz.) *Andreae Fricii Modrevii Commentariorum de republica emendanda libri quinque*. Ed. C. Kumaniecki, [w:] *Andreae Fricii Modrevii Opera omnia*, t. I, Varsaviae 1953.
- (Pol.) *Amatoriae narrationes Angelo Politiano interprete*, [w:] *Plutarchi Opuscula omnia*, Basileae 1530.
- (Ran.) *De virtutibus mulierum liber Alamano Ranutino Florentino interprete*, [w:] *Plutarchi Opuscula omnia*, Basileae 1530.
- Roizjusz P., *Carmina*. Ed. B. Kruczkiewicz, Cracoviae 1900.

Objaśnienia, jakimi opatrywane są utwory Kochanowskiego w Wydaniu Sejmowym, dotyczą leksykalno-frazeologicznej i składniowej płaszczyzny tekstu, umożliwiają właściwe rozumienie szesnastowiecznej polszczyzny. Za niezbędne wydawcy uznali także omówienie realiów historycznych, obyczajowych, kulturowych oraz ujawnienie nawiązań do tradycji literackiej (aluzji literackich, cytatów). Osobno objaśniany jest stosunek poezji Kochanowskiego do antyku (do literatury i kultury grecko-rzymskiej).

Ta dwudzielnosc komentarza zachowana jest również w tomie *Proza*. W komentarzu I zwiększono jednak dość znacznie udział objaśnień historycznoliterackich uznając, że w dotychczasowych tomach edycji dominowały uwagi językowe, gramatyczne. Będzie się dążyć w kolejnych tomach do utrzymania mniej więcej równych proporcji.

Komentarz II sporządzony został (podobnie jak w tomach poprzednich) przez filologa klasycznego. Wyjątek stanowi tutaj *O Czechu i Lechu*. Tematyka tej rozprawki sprawia, że komentarz II do tego tekstu jest wypełniony, poza kilku similiami antycznymi, głównie materiałem czerpanym z historiografii średniowiecznej i renesansowej: neolacińskiej, czeskiej i polskiej. Komentarz opracowała Barbara Otwinowska, przyjmując parę sugestii prof. dr Marii Renaty Mayenowej i dra Mikołaja Szymańskiego.

Prawie cały *Wzór pań mężnych* jest mniej lub bardziej swobodnym przekładem opowieści z dwóch zbiorów Plutarcha. Zadaniem komentatora jest tu objaśnienie techniki przekładu, a przede wszystkim ustalenie, w jakim stopniu Kochanowski korzystał z oryginału, a w jakim z przekładów łacińskich.

Stosunkowo obszernego komentarza wymaga, mimo swej zwięzłości i fragmentarycznego charakteru, *Wykład cnoty*. W tym wypadku poprzestano na wskazaniu antycznych źródeł utworu i nie próbowano przedstawić bogatej i skomplikowanej historii renesansowych poglądów na omawiane w nim zagadnienia filozoficzne.

Źródła starożytne są również tematem komentarza do *Wrózek*. Jedynie w ograniczonym stopniu sięgnięto do renesansowych traktatów politycznych, w których często można znaleźć myśli i sformułowania przywołujące na myśl utwór Kochanowskiego.

Komentarz do traktatu *Iż pijaństwo jest rzecz sproсна...* stawia sobie za cel pokazanie pewnych zależności od tradycji antycznej występujących w tym utworze, tak mocno – zdawałoby się – osadzonym w polskiej rzeczywistości szesnastowiecznej.

Szczególnego rodzaju komentarza wymagają wstępy Januszowskiego do *Wrózek* i *O Czechu i Lechu*. Są one bogato inkrustowane zwrotami i wyrażeniami łacińskimi. W komentarzu starano się wskazać źródła cytatów lub analogiczne zwroty u autorów starożytnych.

Komentarza nie otrzymały w tomie *Proza* wiersze: *Nie frasuj sobie, Mikołaju, głowy* – pieśń drukowana jako wstęp do *Wrózek* (Kraków 1587), *Omen* – wiersz poprzedzający rozprawkę *O Czechu i Lechu* (Kraków 1583) oraz zamykające tekst *O sprośności pijaństwa* fraszki: *Żle dopijać się przyjaciela, Pełna prze zdrowie, Przymówka chłopska* (Kraków 1589). Pieśń *Nie frasuj sobie, Mikołaju, głowy*, drukowana w XVI w. także w zbiorze *Pieśni* (Kraków 1586), występuje wraz z objaśnieniami w t. IV niniejszej edycji (*Pieśni*, II 8); w tomie *Proza* dopelniono komentarz jedynie niezbędnymi uwagami. *Omen* opatrzone będzie komentarzem w tomie VII, cz. 1: *Poezja polityczna*. Pozostałe wiersze (fraszki) znajdują się wraz z objaśnieniami w t. III Wydania Sejmowego. Dodać trzeba, że zarówno *Omen*, jak trzy wiersze towarzyszące tekstowi *O sprośności pijaństwa* weszły w XVI w. w skład zbiorowego wydania *Jan Kochanowski* (JK1B, Kraków 1589/90). Wiersze te, jak również pieśń *Nie frasuj sobie, Mikołaju, głowy* w tomie *Proza* objęte zostały fototypią i transkrypcją dla zachowania w pełnej postaci dawnych jednostek wydawniczych.

WZÓR PAŃ MĘŻNYCH

Komentarz I

s. 135/1–2: WZÓR PAŃ mężnych – wzór ‘przykład’, zob. np. Skarżów 285: *już to był wzor i figurá namilszego syná Bożego*.

O źródłach: traktatach Plutarcha i Boccaccia, zob. kom. II.

Kochanowski nie daje wiernego przekładu, szkicuje tylko wątki powiastek Plutarcha. Oprócz Jana Kochanowskiego tłumaczył traktaty o kobietach jego brat Mikołaj Kochanowski w pozostałym w rękopisie dziele *Plutarchus autor grecki* – zob. kom. II. Przekład ten był poddany korekcie Szymona Szymonowica, który miał zamiar zastąpić przekład Mikołaja własnym, jednak tego nie uczynił. Również Łukasz Górnicki notuje opowieść o Kamie w *Dworzanie*, Kraków 1566, k. Y6, idąc za tekstem Castiglione, ale też zestawiając ją z oryginałem Plutarcha. Ponadto apoftegmaty kobiet – na wzór Plutarcha – zamieścili w swoich zbiorach: Bieniasz Budny, *Krótkich a węzłowatych powieści, które po grecku zowią apophtegmata, ksiąg 4*, Kraków 1583 (w tym wydzielone *Powieści i sprawy białych głów roztropnych*); Jan Grotowski, *Apophtegmatum flores*, Kraków 1574, a na początku XVII w. Stanisław Witkowski, *Apophtegmata abo subtelné powieści z ksiąg Plutarcha i różnych philozofów, cesarzów, królów*, Kraków 1615 (podają za: J. Czarniatowicz, *Z dziejów grekistyki w Polsce w okresie Odrodzenia*, Wrocław 1965, s. 23–30). Sam Jan Kochanowski zamieścił również wierszowane sylwetki sławnych niewiast starożytności we *Fragmentach: Na obraz Lukrecyjej* (XVII), *Na obraz Klelijej* (XVIII), *Na mężną Telezylłę* (XIX).

s. 135/5: Ewá, wszystkich rodzajów mátká – rodzaj ‘plemień; naród’, zob. np. RejPos 243: *Pátrzej, iż do inszych rodzajów sam dobrowolnie nieproszony chodził, nieproszony je uzdraiwiał, nieproszony onej nędznej á ubogiej wdowce syná wskrzesił, páralizem zaráżonego uzdrowił*.

s. 135/6: pierwsze miejsce zastępuje – zastępować ‘zajmować’, zob. np. Skar-Kaz 205: *może na wielu za raz miejsc być i może miejsca nie zastępować, a przedsię prawdziwym ciałem zostawać*; zob. też KochWz 140/8–9: *dom zastąpić ‘zająć dom’*.

s. 135/6–8: *Á to nie tak prze dawność albo uprzedzenie wszystkich inszych ludzi – prze ‘z powodu’*, zob. np. BielKron 84: *ále tá rzeczka po kilku dni wyschła prze dawność deszczá*; też KochDz 106/18: *Z krolá swégo Spártanie wzięli wielką winę Nie prze inszą, jedno prze tę niską przyczynę, Że był obrał niezgrábną jákąś żonę sobie*; zob. też KochWr 20/12, 22/13 i in.; *uprzedzenie ‘poprzedzenie, wyprzedzenie’*, por. *uprzedzić ‘poprzedzić, wyprzedzić’*, np. BielKron 467: *Ántykrystowe przyście na świat uprzedzi sądny dzień, ktorego Pan Bog náznáczył u Janá swiętego*.

s. 135/8–9: prze dziwny początek i niewyczerpane stworzenie swoje – dziwny ‘osobliwy, szczególny’, zob. np. BielKron 322v: *Árnolf dziwną niemocą umárl*; też KochSat B3v: *Com slychał od Chirona, mieszańca dziwnego; niezwyčajny ‘nadzwyczajny, niezwykły’*, zob. np. WysKaz 42: *Á już teraz do tej niezwyčajnej máchiny, rozbierając przedniejsze cząstki jej, co ktora znáczy, przystápmy*.

s. 135/9–12: czym sie biała płeć ... z boku wzięta – por. Gen 2/21–22. Polemika na temat roli i wartości kobiety (a również rodzajów miłości) sięga czasów średniowiecza (*Roman de la Rose* i in. pisma), ale w czasach Odrodzenia ożywia się w związku z ideami reformacji i humanizmu oraz krystalizowaniem się odrębnej etyki mieszczańskiej. Omawia ten problem M. Lazard, *Images littéraires de la femme à la renaissance*, Paris 1985. Odwołując się do książki E.V. Telle’a *L’oeuvre de Marguerite d’Angoulême reine de Navarre et la querelle des femmes* (Toulouse 1937), autorka ta wyróżnia kilka nurtów (i związanych z tym postaw): nurt polemiczny, nurt dworski, nurt platoński i nurt matrymonialny. M. Lazard zwraca także uwagę na to, że poglądy wyrażone w literaturze miały często charakter elitarny, nie odbijały wprost świadomości społecznej, która – w swym nurcie mizoginicznym – łączyła się między innymi z ówczesną wiedzą medyczną, również deprecjonującą kobietę jako niepełnowartościowy odpowiednik fizyczny mężczyzny. Nawet teoria macierzyństwa w tym czasie nie stanowiła dostatecznej podstawy do pełniejszej rehabilitacji kobiety. Polemiki toczyły się na ogół nie w aspekcie równouprawnienia obu płci, lecz emulacji: argumentowania o ewentualnej wyższości jednej lub drugiej strony (por. *ib.*, s. 12 i *passim*). Wśród autorów broniących kobietę autorka wymienia następujących: Agrippa de Nettesheim, Symphorien Champier, Jean Marot, Erazm z Rotterdamu, Lodovico Vives, Antoine Héroët i in., także Baltassare Castiglione. Zob. też kom. II.

Motyw ten pojawia się także w Polsce już w 1 połowie XVI w., por. GlabGad A2v: „Gdyż Pan Bog nie chciał tylko samych otroków na świecie mieć, ale jako skoro Adama stworzył, tudzież dał mu towarzyszkę we wszystkim jemu podobną, i owszem, z rzeczy subtelniejszej stworzoną, bowiem z kości białej, gdyż mąż ulepien jest z ziemi grubej”. Podobnie wypowiadał się Maciej Wierzbęta w drukowanym u niego przekładzie Henryka Korneliusza Agryppy *O ślachtetności a zacności płci niewieściej*, Kraków 1575: „Niewiasta przechodzi męża materiją stworzenia, a to prze to, iż nie z czego bezdusznego albo nędznego błota jest stworzona, ale z materiję chędogiej, żywej i duszę mającej” (cyt. za wydaniem S. Tomkowicza, Kraków 1891, s. 19).

s. 135/9–10: czym sie biała płeć przed męską chlubić może – *biała płeć ‘kobiety’*, zob. np. KromRozm I M4: *nie tylko od mężow doskonálych, ále i od białej płci i od dzieci jest zwyciężon*; też LatHar 679: *Cierpiał od stanow rozmaitych: od pogan i od żydow, od męskiej i białej płci*; zob. też KochJez A4v: *Nikomiu nie ustąpisz, ták to imię dawné Rádziwilów pod siedmią Tryjonów jest sławné Nie tylko z męskiej, ále i z białej płci*

strony (identyczny fragment wystąpił też w KochEpRadz A3); *chlubić się* 'być dumnym, szczerzyć się' występuje w XVI w. obocznie do *chlubić się*, jest nawet nieco częstsze (w Sl. XVI *chlubić się* 182 r., *chlubić się* 133 r.); składnia *chlubić* || *chlubić się kim*, czym jest najpospolitsza, zob. np. RejWiz 97: *Drudzy się chlubią herby, narody stáremi, Á wszystko állegując záwždy przodki swemi*; też KochZg A2: *Sády milczą i práwá, á czym się chlubi-cie, Onę ták piękná wolność niebácznie tráćicie*. Składnia wprowadzająca dopełnienie (*chlubić się czym*) przed kim jest dosyć rzadka, notowana głównie z Reja, zob. np. RejPos 201: *powieda, iż dufał sobie á <c>hlubił się tym przed ludźmi, á omylnie było serce jego*.

s. 135/11–12: z kości szczerój i z boku wziętá – *szczery* 'prawdziwy', zob. np. WujJud 172: *ále wiedzcie, żeć to nie będzie ciáło, ále ... szczery trup: áni kreńb, ále posoká, jeśli je od Páná Chrystusá oddzielicie*.

s. 135/12–13: O którym piérwszych rodziców nászych stworzeniu – co do wyrażenia *pierwsi rodzice naszy* zob. np. GliczKsiąż C2: *Rodzicy nászy piérwszy, Ádam i Ewá, jáko im skoro Pan Bog płód dáł, wielce się rádownáli*; też SkarŻyw 257: *Żywot piérwszych rodziców nászych, Jádamá i Jáwy, ná dwie części rozdzielony*.

O stworzeniu człowieka por. Gen 1/26–30, 2/7 oraz 2/18–25.

s. 135/13–14: sie ... podobno domyślić może – *podobno* 'prawdopodobnie', zob. np. RejPs 106: *tedy ja też sobie podobno pomysle, iż sie prózno stáram*; też GliczKsiąż M5: *iż podobno nigdy z krewnych swych musiał nie mieć żadnego człowieka uczonego á godnego, sam też podobno domá sie w barłogu między świmiámi chował*; także KochTr 3: „Próżno plákáć” – *podobno drudzy rzeczecie*.

s. 135/15–16: Dyjálóg wtóry o miłości náuczónego Żydá Leoná – Kochanowski wskazuje błędnie: temat ten porusza Leo Abravanel w III dialogu swojej książki *Dialoghi di amore*, Vinegia 1552 (wyd. 3, najbliższe Kochanowskiemu), na k. 166v–176; *nauczony* 'wykształcony, uczony', zob. np. FalZiol V 74v: *Lekarstwa barzo dobre i od wiela ludzi, zwłaszcza nauczonych lekarzow, częstokróć doświadczone*; też KochPieś 31: *Zákládaj korańb, cieślá náuczony*; także KochPieś 34: *Ja chcę podobáć sie w mowie Náuczoney białéjgłowie*. Zob. też kom. II.

s. 135/16–18: wywodzi, iż Pláto swégo ándroginá z tego miejscá Moj-zészowégo wyczerpnał – zob. Leo Abravanel, k. 166v: „Troviamo Platone ancor lui favoleggiando assegnare altri principi all'origine dell'amore, onde ei dice nel convivio in nome d'Aristofane, che l'origine dell'amore fu in questo modo che essendo nel principio de gli huomini un'altro terzo genere di huomini, cioè non solamente huomini, et non solamente donne, ma quello che chiamavano Androgeno, il qua le era maschio e femina insieme ...” A na k. 167v: „La favola è tradutta da auttore piu antico delli Greci, cioè della sacra historia di Moise, della creatione delli primi parenti humani, Adam et Eva ... Nel di sesto della creatione dell'universo fu la creatione dell'huomo, l'ultima di tutte le sue parti, della quale dice Moise queste parole. Creó Dio Adam, cioè l'huomo in sua forma, in forma di Deo, creó esse maschio e femina, creó essi, et benedisce essi Dio, et gli disse fruttificate, multiplicare, et empite la terra, et dominate la”. W dalszym ciągu Leo rozważa różnicę między opowieścią biblijną i Platonąską: u Platona przecięcie pierwotnej jedności dokonało się w wyniku grzechu pychy człowieka-androgina, w *Księdze Rodzaju* podział na dwie osoby został dokonany, zanim zrodził się w raju grzech piérwszych ludzi. Por. Plato, *Uczta*, 189D–190D. Zob. kom. II.

Neoplatonicy renesansowi dość często łączyli Mojżesza z Platonem, a obu z Her-mesem Trismegistosem ewentualnie także z Pitagoraszem i Orfeuszem, zob. M. Ficino, *Theologia Platonica*, [w:] tenże, *Opera omnia*, Basileae 1576, s. 1537. Por. F. A. Yates, *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition*, N.Y. 1969, s. 5–19, 76–83; D. P. Walker,

Orpheus the Theologian and the Renaissance Platonists, „Journal of the Warburg and the Courtauld Institutes” XVI, 1953, s. 100–120; J. Pelc, *Orfeusz pisarzy renesansowych*, „Pamiętnik Literacki” LXX, 1979, z. 1, s. 56, 64, 68, 81–82 (podaję za: Pelc, s. 475–476). W tym duchu – mitu o pierwotnej doskonałości androgina – interpretowane były wg J. Pelca następujące miejsca *Pisma św.*: Gen 2/24, Marc 10/6, Matth 19/4–5 („et erunt duo in carne una”), Joann 17/111, Gal 3/28, Rom 12/4–5, 1. Cor 12/17, a także niektóre teksty apokryficzne.

s. 135/17–18: z tego miejsca ... wyczerpnął – wyczerpnąć ‘zaczerpnąć’, zob. np. ModrzBaz 129v: *á wszákże to pewna, że práwy onych praw sok ze źrzodeł filozofijej wyczerpnęli*.

s. 135/18–136/1: w czym jesli mu wiará ma być daná albo nie – *jesli ... albo ... ‘czy ... , czy ...’*, zob. np. PatKaz III 118v: *spytalby tu, jesli była tlusta a cielista, abo sucha*; też StryKron 1: *swárzyli sie o to, iesliby jájca albo ptacy pierwej były stworzone; wiarę dać komu w czym ‘uwierzyć komu’*, zob. np. GroicPorz m2: *Á jesliby mu stroná wiary w tym nie dála, by miał być gościem, tedy tego będzie powinien przysięgá dowieść*.

Kochanowski w tonie żartobliwym przedstawił Platońską baśń o androginie w epitalamijnej elegii III 16. Natomiast Łukasz Górnicki, nie powołując się na Leona, przeprowadza – jak i on – paralelę między duszą a ciałem i między mężczyzną a kobietą (Leo pisał o intelekcie), a następnie stwierdza: „Co widząc teologowie pogańscy stárzy, że jedna sámá pleć doskonałości w sobie mieć nie może, przywłaszczają oboję pleć bogu: przeto Orpheus powiedział Iovem być masculum et feminam: I w Pismie świętym czytamy, gdzie mówi Moizesz, á jeszcze był Bog Jewy nie stworzył: Ad imaginem Dei creavit illum, masculum et foeminam creavit eos. I poetowie, mówiąc o bogach, wielokróć jednę pleć miásto drugiej kładą, i mieszają wszystko pospołu”. Wedle Górnickiego problem nie ma charakteru humorystycznego lub baśniowego, sądząc po reakcji interlokutorów: „Ná to pan Bojánowski ták powiedział: „Nie chcę ja z w.m. w głęboke gadki záchodzić, á też, bym dobrze chciał, tedy nie umiem” (*Dworzanin polski*, Kraków 1566, k. X8).

s. 136/4–6: Chijomará ... była ná ten czas poimána, kiedy Rzymiánie Gáláty w Ázyjéj porázili – *porazić* ‘pobić, pokonać’, zob. np. Leop Rev 36: *Ádad, syn Bodády, który porázil Mádyjánczyki w kráinie moábskiej*; też RejZwierc 265: *Wspomnisz też sobie onego Gedeoná, pásterzá prostego, jáko w máluczkiem poczcie wielkie wojská porázil*. Historię Chiomary przejął Kochanowski z *Moraliów* Plutarcha – zob. kom. II.

s. 136/6–7: przy szácowaniu korzyści dostála sie jednému rotmistrzowi – szácowanie ‘oceniecie, wyceniecie’, zob. np. ModrzBaz 35: *Ták wielka jest swawola u nas w szácowaniu piemiędzy postronnych ták złotych, jáko i srebrnych, że nigdzie indzie wiétsza nie jest; korzyść ‘łup, zdobycz wojenna’*, zob. np. ModrzBaz 108: *Bo z korzyści by naobfitszej nikt rozkoszy uczuć nie może, jedno rozbojnik*; też KochPs 186: *Możni mię trapią, á ja Twych wyroków pilnuję, Które drożej niżli korzyść nawiétszą szácuję; dostać się komu ‘przypaść komu w udziale’*, zob. np. RejZwierc 172: *Gdy Rzymiánie świat posiadáli, tedy między hetmány miásta, zamki i kráiny rozdawali, dostála sie też jednému Spártá, miásto niebárzo ozdobne*.

s. 136/8–9: Á iż sie w nim pospołu było zeszło i niepowściągliwość, i lákomstwo – *pospołu* ‘razem’, zob. np. KochPieś 31: *Z ludźmi pospołu i miásta, i grody Nieuśmierzone zátopiły wody; niepowściągliwość ‘nieopanowanie w postępowaniu’*, zob. np. WujNT 1. Petr 4/3: *Ábowiem dosyć wam, iżeście przeszłego czasu żywotá pełnili wolą pogańską, chodząc w niepowściągliwościách, pożądliwościách, opilstwách, biesiádách, pijaństwách i sprosnych bákwochwálstwách; lákomstwo ‘chciwość, żądza posiadania’*, zob. np. BielKron 176: [Benedykt VIII] *odpowiedział: jestem o lákomstwo potępion, á ták cię*

proszę, idź á wyjmi ná tym miejscu moje skárby á rozdaj przebog ubogim, też KochDz 105: *Ták lákomstwo bezecné ludzká mysl fálszuje, Ze mu nic, okróm co wrzód rodzi, nie smákuje*; zob. też KochWr 32/10 i KochSat B2.

s. 136/9–10: będąc w tym od przyjaciół onéj niewolnicy przénajdowány — *przenajdować* ‘błagać’, zob. np. Mącz 326d: Propitio, propitior — Jednam, blágam, przénajduję, láski szukam álbo czynię; też Mącz 88b: Dies iusti — Trzydzieści dni, w których ci, którzy w jakim długi byli przekazáni, mogli sie jednáć álbo stronę jakokolwiek przénajdowác; forma *przenajdowany* jest w kartotece Sl. XVI notowana tylko 1 raz, z tego właśnie miejsca w KochWz.

s. 136/10–11: pozwolił ją dáć ná okup — *dać na okup* ‘przeznaczyć na wykupienie’, zob. np. BielKron 326v: *drugie poimano, zwłaszcza pany z Lipego, którzy byli starszemi, aż je potym dano na odkup*, też KmitaSpit C6: *Więźniów cztery tysiące rozmaitych było, Których się ná okup dáć i z krolew godziło*.

s. 136/12–13: powinowáci onéj pániéj, odłożywszy pieniądze, sáme z rąk od niego wzięli — *odłożyć (pieniądze)* ‘przekazać pieniądze, zapłacić’, zob. np. GrabPospR N4v: *niewielka, mowię, sumá grosz ábo pultorá odłożyć ná ochronienie násze*; też ZapKościer 1595/88: *Ktore pieniądze obiecał ten Błażej Fafrink temu Piotrowi Pekowi ... odłożyć*; *sama* występuje tu w jakiejś szczególnej funkcji zaimkowej, jakby w funkcji zaimka 3 osoby: ‘powinowaci onej paniej ... ją z rąk od niego wzięli’; analogiczną funkcję można by widzieć też w KochTr 3: *tym czásem mátká szczebiece Uboga, á ná zbójce co raz się miece. Prózno; bo i ná sáme okrutnik zmiérza, Á tá niebogá ledwé unyka pierza*.

s. 136/13–14: chcąc ... ludzkość niejáką po sobie pokázác — *ludzkość pokazać* ‘okazać uprzejmość’, zob. np. GórnDworz S4v: *pan krákowski, áby ludzkość swą pokazał ... , ustáwicznie z pánią Giżycką chciał mowić*; zob. też KochSat ktv: *Panie moj ... racz ... Ludzkość okazać przeciw tej leśnej potworze*; także KochJez A4v: *po sobie ‘ze swej strony’*, zob. np. KochPieś 5: *Chciałbym ták być szczęśliwy i życzyłbym sobie, Ábych już tę ná wieki láskę znał po tobie*.

s. 136/15: gdzie sie wozić miałá — *wozić się* ‘przeprawić się’, zob. np. BielKron 314: *Joáchim rozkazał, áby sie wozili ná inną stronę Dunájá do Pesztu*.

s. 136/15–16: Oná, nie ták dálece ..., jáko ... — ‘nie tyle ..., ile ...’, zob. np. ModrzBaz 41: *prawdziwe sláchectwo nie ták dálece ná zacności przodków ábo ná stárożytności herbow należało, jáko ná godności á ná cnotliwych postępkách*; zob. też KochWr 21/7–8 i KochWr 22/5–6.

s. 136/16–17: ná piérszéz zelżenie swé pómniác — *piérszéz* ‘wcześniejsze’, zob. np. KochPs 165: *Słowem swoim ich wszytki choroby okrócił I mdlé ku zdrowiu piérszému wrócił*; *zelżenie* ‘pohańbienie’, zob. np. SkarŻyw 348: *ná pomstę zelżenia pánienskiej czystości*.

s. 136/18–19: Slugá, upátrzywszy czás, uczynił rozkazaniu ... dosyć — *upatrzywszy czas* ‘w odpowiednim momencie’, zob. np. BierEz G3: *Názájutrz, gdy z krolew gadał, Upátrzywszy czás, list mu podał*; też BierEz Gv: *Ezop, gdy czás upátrzył słuszny, Jáchal do Egiptu z nimi; uczynić rozkazaniu dosyć* ‘wykonać rozkaz’, zob. np. KochFr 111: *Ja jednáć dosyć czynię rozkazaniu twemu*; por. też *dosyć uczynić* żądzej ‘zaspokoić żądanie’, np. RejPs 89v: *Ábowiem ty z dobrośliwości swej nigdy nie omieszkaasz dosyć uczynić słusznej żądy káždego*.

s. 136/22: dorozumiawszy sie, co było — *dorozumieć się* ‘domyślić się’, zob. np. GrzepGeom 04v: *Áżeby to ták było, láčno sie káždy tego dorozumieć może*.

s. 137/1–2: ma li zá rzecz przystojną chowác komu wiárę? — *przystojny* ‘słuszny, właściwy’, zob. np. Mącz 482a: *Conveniens — godny, słuszny, przystojny*,

trafny, potemny, sposobny k czemu; *chować komu wiare* 'dotrzymać słowa, być godnym zaufania', zob. np. RejZwierc 241: *Kiedy co komu rzeczce, mocno chowa wiare*; też CzechEp 13 marg: *I pogódnie wiare nieprzyjacielom chowają*; zob. też KochSob 68: *Á wiare, coś mi ślubował, Pómni, ábys przy tym chował*.

s. 137/3: którzy łożá mégo są winni — łoże tu w znaczeniu 'współzycie płciowe', zob. np. WujNT Rom 13/13: *Chodźmy uczciwie jáko we dnie; nie w biesiádách i pijaństwach, nie w cielesnościách ... w łożách, to jest: nie w porubstwie ani w cudzołóstwie*; por. też KochOdr C4: *Niech towárzyszá życzliwego, Jednemu łożu przyjaciela Mam z láski twojej; inszy więcej Chcá li, niech proszą; być winien 'popelnić coś, być za coś odpowiedzialnym'*, zob. np. ModrzBaz 78v: *Od tego, który jest winien krwie, nie bierzcie zapłaty, ále unet śmiercią niech umrze*; też Leop Ios 7/12: *nie będę dále s wámi, áż skruszycie tego, który tego grzechu winien jest*.

s. 137/5–6: Teofánes niejáki miał dziewczkę imieniem Árystoklijá — dziewczka 'cóрка', zob. np. SienLek 30v: *Á przeto często bywa syn ojcu w obyczájoch podobien á dziewczká mátcie*, też HistRzym 105: *Miał niektory krol krasną dziewczkę, który ją też bárzo milował*; także KochPieś 8: *Nikczemna dziewko — ojciec ci przyciska — Czemu nie umrzesz?; dziewczkę imieniem Arystoklijá — w XVI w. forma imieniem wprowadza na ogół imię w przypadku zgodnym z przypadkiem rzeczownika, do którego to imię się odnosi*; Sł. XVI cytuje liczne na to przykłady, zob. np. ZapWar 1513 nr 2093: *jakom ja nie wziął slugi imieniem Lenarta wielmożnego Aleksego z Ruszcza*; też BielKron 351v: *syn Kolomanow pojął zá małżonkę corę krolá polskiego Judytę imieniem*; zdarzają się jednak już w XVI w. konstrukcje, w których po imieniem występuje mianownik, zob. np. MiechGlab 34: *Książę Leszko ... zajechał do Węgier z żoną swą imieniem Gryfina*.

s. 137/8: Kállistenes zásię więtszą láskę znał — *láskę znać* 'cieszyć się życzliwością, przychylnością', zob. np. RejKup Dv: *Jeno ci dziś láskę znają, co nalepiej pochlebiją*, też ActReg 171: *się starać o ten urząd ja nie będę, bom vocatus na to ultro od K.J.M. pana mego, po którym wielką láskę z twarzy znam i z rozmow*; zob. też KochPieś 5: *Chciałbym tak być szczęśliwy i życzylbym sobie, Ábych już tę ná wieki láskę znał po tobie*.

s. 137/9: iż sie bárziéj jednégo obawał niż drugiégo — *jeden* 'pierwszy (z dwu wcześniej wymienionych)', a więc chodzi tu o Stratona, zob. np. BielKron 392: *á dano je [starostwo] Janowi Kościeleckiemu, wojewodzie inowrocławskiemu, á Prándocie Lubelczykowi, áby jeden sprawował dochody, á drugi áby był pilen zamku; obawać się 'obawiać się' jest poświadczone też u Mącz 71c: Gdyż więc jest tak cnotliwy, nád to obawał sie tej pánnie krzywdy uczynić álbo nie chciał jej w sromocie zostawić*; też KochPam 86: *Jesliż téż Duńczyk, czego sie bárziéj obawam, Bez trudności nie będziem, w czas wam to znać dawam*; forma *obawać się* jest w Sł. XVI częstsza (162 r.) niż forma *obawiać się* (131 r.).

s. 137/10: myślił dolożyć się wieszczków — *dolożyć się* 'poradzić się, zapytać się', zob. np. WujNT 546: *iż pierwej niżli się obaczy i niżli się rozumu doloży, człowiek uwiedzion bywa*; też SarnStat 574: *Woźni nie máją pozywać, nie dolożywszy się sędziégo*.

s. 137/11–12: którégó by z nich miał sobie zá syná wziąć — *wziąć za syna* 'potraktować jako syna', zob. np. LibLeg 6/55: *Krol Jégo, co sie pierwszej rzeczy dotczyce, rad jégo za syna weźmie, jako przodkowie Jégo K.Mci téż iné wojewody za syny mieli*.

s. 137/12–13: májąc od sług domowych tę sprawę — *sprawa* 'wiadomość', zob. np. BielKron 380v: *Usłyszawszy Jágiello przyjazd krolewny Edwigi z Węgier do Polski, májąc téż o niej sprawę, iż była urodziwa, obyczájna ... posłał do niej w dziewosłóstwie brácią swoję*; zob. też KochSob 66: *Nie wymyślaj przyczyn sobie, Pewnáć już sprawá o tobie; Nie składaj nic ná źwierz chciwy*.

s. 137/13: nań pánná łáskáwsza niżli ná Kállistená – co do składni *łaskawy* ('życzliwy, przyjazny') *na kogo* zob. RejJóz E6v: *Iście on o tym nie pisze, Gdy dwa dobrzy towarzysze Jeden sie z drugim zabawi, Zwłaszcza gdy na się łaskawi; niżli 'niż',* zob. np. SienLek 4: *Zdrowszac chłopu kápustá, groch, szoldrá, słoniny niżli śliże álbo kuropátwy i ine jedzenie lekkie;* zob. też KochFr 21: *Posle papieski rzymskiego narodu, Uczysz nas drógi, á sam chybiasz brodu. Náwracaj lepiej niżli twój woźnicá, Strzeż nas tám zawiésć, gdzie plácz i tesknicá;* zob. także KochWr 24/25.

s. 137/13–14: stárał sie o to uprzejmie – *uprzejmie* 'usilnie, bardzo mocno', zob. np. Górndworz Cc4: *zwłaszcza kiedy sie więc wzrok z wzrokiem często styka, bo wtenczas jeden drugiego miłością zaraża, tak jako niezdrowe oko uprzejmie we zdrowe pá-trzác zaraża je chorobą;* zob. też Mącz 363d: *Zás álbo znowu uprzejmie á pilnie proszę, prósbę zaś odpraszam, to jest to, o com prosił, nie proszę.*

s. 137/14–15: áby pánnie wolno było sobie mężá obrác – *męża sobie obrac* 'dokonać wyboru męża', zob. np. RejZwierz 43: *Párys między piękniemi pániámi obierał Pállás, Júnó á Wenus ... Ominął zacność, rozum, á Wenusá plotkę obral i dał jej jábłko;* też KochSz A4v: *Dwie pięści Borzuj zámknione pokazal, Jednę z nich obrác Fiedurowi kazal.*

s. 137/15–16: jáwnie ... dziewczki pytał – *jawnie* 'głośno', zob. np. OrzList f: *Marcin z Opoczna śmiał ... jáwnie przy Wászej M. mowić; dziewczki 'córkí',* zob. KochWz 137/5 i komentarz.

s. 137/16–17: z náć było zarázem, że ... – *zarazem* 'od razu, natychmiast', zob. np. ModrzBaz 10: *áby syny swoje temi náukámi wyćwiczyli, z których by oni zarázem z dzieciństvá poczęli poznáwác, co jest uczciwego, á co sprosnego;* zob. też KochWz 140/18 i KochCz A4v/19.

s. 137/18: potym przyszedł w dom do Teofáná – *przyjść w dom* 'przyjść do domu' jest w Sl. XVI często notowanym połączeniem: wśród charakterystycznych połączeń zanotowano je 26 razy.

s. 137/19–20: ácz mu nieszczęścié jákiéś żony zajrzzáło, jednák... – *acz ... , jednák ... 'choćaż ... , to jednák ...'*, zob. np. KuczbKat 230: *áč ten sákráment wszystkim ludziom służy, jednák są niektorzy, ktorým nie ma być dawány; zajrzéć (czego) 'pozazdrościć',* zob. np. Phil K3: *Á bárzo szeroko między wszemi ludziami ten áffekt pánuje, gdyż to jest zástarzály zwyczaj zajrzéć ludziom szczęśliwego powodzenia á cieszyć sie z nieszczęścia;* zob. też KochPieś 19: *Jam tylko sámá bez mężá zostála : Sroga Fortuná, tá mi go zájrzzáła;* zob. także KochWr 17/18.

s. 137/21: w dobréj przyjáźni mieszkác – 'żyć w przyjáźni', zob. np. BielKron 304: *Ámurat, chcąc s nim w dobrej przyjáźni mieszkác, do dziesiáci lat wziął przymierze.*

s. 137/21: Á oni zátym prosili go – *zátym* 'na skutek czego, w wyniku czego', zob. np. Prot D3v: *Dojrzy swych miast i zamkow jáko pan ostrożny, Zátym nieprzyjaciolom twoim bédziesz grozny.*

s. 138/1: co náwiécéj towarzysztvá i sług sobie sposobil – *co (nawięcej)* 'jak (najwięcej)', zob. np. ModrzBaz 143v: *do tego się co napotężniej przyłożmy;* też Koch-Odpr B2v: *O to by Bogá prósić, żeby człowiek Co námniej szczęścia przeciwnego doznał;* zob. także KochWr 32/5 i komentarz; *towarzystwo* 'ludzie równi stanem, koledzy, przyjaciele', zob. np. Mącz 61a: *Incomitatus – Bez sług, bez towarzysztvá, sam jedyny;* por. też Mącz 59c: *Collega – Towarzystw, który jednego stanu i urzędu jest;* zob. też KochPieś 48: *Á kiedy równé towarzystwo siędzie, Prędká dobra myśl, á tym jeszczé chutniéj, Gdy nie bez lutniéj; sposobić sobie co 'przygotowác sobie co',* zob. np. PowodPr 81: *sposobcie zebrańcie do nabożeństvá : zgromadźcie stárce, zbierzcie mlódz;* też Leop Ex 2/10: *Wychowane i podrosle [dziecié] oddála corce fáraónowej, ktorego ona sposobilá sobie zá syná.*

s. 138/2: nieznacznie między ciźbą rozsądził – *nieznacznie* 'niepostrzeżenie, w sposób trudny do zauważenia', zob. np. PudlFr 68: *Już sie gwiazdy przede dniem bárzo umykają Á po jednej nieznacznie z daleką znikają*; też KochOdpr Cv: *jako powoź Pomyka swoich granic nieznacznie, aż potom Wszytki polá zálezje; ciźba 'tłum, mnóstwo ludzi'*, zob. np. RejPos 256v: *wcisnąwszy sie między onę ciźbę ludzi, dotknęła sie szaty jego*; zob. też KochPs 20: *Jaka obfitość tych omylnych bogów, Jaka (o błędzie!) ciźba do ich progów!*

s. 138/3–4: dawszy znak ... rzucił sie sam naprzód – *dawszy znak* 'uczyniwszy znak', zob. np. Leop Marc 14/44: *Á on wydawcá dal im byl znak, mowiąc: Kogoćkolwie pocałuję, ten ci jest; naprzód 'najpierw, jako pierwszy'*, zob. np. CzahTr Ev: *Bo niezgodni brytáni naprzod zuciekali, Chárci, ogárzy, wyźli ná plácu zostáli*; zob. też KochSat Bv: *Wszytko mam z pustelnikow, co mieszkają z nami Miedzy lasy i miedzy pustymi gorami. Ci mi naprzod prawego Boga ukazali I wiarę dostateczną do serca podali.*

s. 138/7: owa, że – *owa* to rodzaj partykuły, funkcyjnie dosyć zróżnicowanej; w tym miejscu wskazuje ona na nieoczekiwany skutek jakiegoś działania: 'w rezultacie, w ten sposób', zob. np. KochSob 58: *Pómoż oto dobrej rzeczy, Á nasz taniec miéj ná pieczy. Owa najdziesz i w tym rzedzie, Coć zá wszytki płatná będzie.*

s. 138/8: iż gárdło dáć musiałá – *gardło dáć* 'ponieść śmierć'; zwrot *gardło dáć* jest w XVI w. już w dużym stopniu zleksykalizowany, używany m.in. również w odniesieniu do ptaków i pszczół, zob. np. RejWiz 15: *Dobryć miód pczolom bywa, kiedy ji zbierają, Á wždy widzisz, dla niego iż gárdlá dawają.*

s. 138/8–9: Co bacząc, Kállistenes ... – *baczyć* 'widzieć', zob. np. HistAl A3: *Bacząc to Olimpija, iż tak ná nię wezrzal, rzekła: mistrzu, coś pomyslił, ná mię tak wezrzawszy*; zob. też KochFr 134: *á gospodarz baczy, Że mu do żony z wiosłem flis przymiérzác raczy*; zob. także KochWz 141/2.

s. 138/15–16: którzy i zachowaniém ... równi sobie byli – *zachowanie* 'znaczenie', zob. np. PaprPan S4v: *Wywrocilby go káždy z rozumem ná nice, Záchowaniém celują cesárzá onego, Ktory byl w wielkiej wadze senatu rzymskiego*; zob. też KochTarn 77: *Urodził sie w Tarnowskim zasłużonym domu, W záchowaniu nie dal sie uprzédzić nikomu, Znácznie posługi czynił Rzeczypospolitej, Z cnotliwych spraw swych dostal sławy znamienitej.*

s. 138/16–17: sami między sobą dobrej przyjaźni używali – *używać przyjaźni* 'żyć w przyjaźni', zob. np. BielKron 186v: *Wolimy z Czechy przyjaźni używác niź walki*; zob. też KochEpRadz A3v/1: *Wielkiej przyjaźni z sobą záváždy używali*; por. też KochWz 137/21: *w dobrej przyjaźni mieszkác 'żyć w przyjaźni'*.

s. 138/18: białá głowę – *biała głowa* 'kobieta, zwłaszcza dojrzała', zob. np. GroicPorz d: *Ná sędzięgo przynależy dáwác rzeczniká białym głowom, ludziem niedolężnym, sierotom*; też KochPs 71: *Tám boleść ná nię przyszlá, jaka więc przychodzi Ná białá głowę, kiedy dziatki rodzi*; zestawienie *biała głowa* jest w XVI w. pospolite (w Sl. XVI odnotowane 982 r.); postać *białogłowa* jest w Sl. XVI odnotowana wyjątkowo (2 r. z Górnickiego).

s. 138/19: przed inszymi przodek miałá – *mieć przodek (przed kim)* 'przodować, górować, mieć pierwszeństwo', zob. np. BibRadz II 67b marg: *Bo Saduceusowie ná ten czas mieli wielki przodek miedzy Żydy*; też KochMuza 25: *Kto ma pieniądze ... ón ma przodek wszędy.*

s. 138/19–20: Tój rozmiłował sie Synoryks – *rozmiłować się kogo (G)* 'bardzo pokochać, zakochać się', zob. np. BierEz K4: *Bárzo sie jej rozmiłował, Tedy ojca pilnie žádal, Áby mu ją zá żonę dal.*

s. 138/20: Á iż jéj próbámi użyć nie mógl – *użyć* 'namówić, nakłonić', zob. np. SkarŻyw 200: *Rádzila mu mátká jego, áby kápicę zrzucił, rozmáicie w tym sercá jego*

macierzyńskimi łagodnościami używając; zob. też KochWz 140/14: *łagodnemi słowy jęj używając*.

s. 138/20–21: o poniewoleniu też próżno miał myśleć — *poniewolenie* ‘przy-
mus, gwałt’, zob. np. LibMal 111v: *Byli też przy nim w Lubiniu, gdy w karczmie dzie-
weczkę gwałtem sobie na uczynek cielesny poniewolił*; w kartotece Śl. XVI *poniewolenie* jest
tylko 1 raz — z tego właśnie miejsca w KochWz; *próżno* ‘na próżno, nadaremnie’, zob.
np. KochTr 3: *tym czasem mátká szcześnie Uboga, á ná zbójcę co raz sie miece. Próżno; bo
i ná sámę okrutnik zmiérza, Á tá niebogá ledwé umyka pierza. „Próżno plákáć” — podobno
druzdy rzeczecie*.

s. 138/22: radę niepobożną wziął przed się — *rada* ‘zamyśl, zamiar’, zob. np.
BierEz H3: *Liszka potym k domu przyjdzie, Á gdy swych lisiąt nie najdzie, Porozumiála
orlą zdráde, Á o pomście brála radę; niepobożny* ‘zły, grzeszny, niezgodny z prawem
Bożym’, zob. np. RejPos 326: *gdy sie udasz zá tym Pánem swoim, opuściwszy ty omylnie
rády á niepobożne nádziewe swiáta tego*; zob. też KochTr 3: *Wszystki á wszystkie zaráz w dom
sie mój noście, Á mnie plákáć méj wdzięcznej dziewczki pomoście, Z którą mię niepobożna
śmierć rozdzieliła I wszystkich moich pociech nagle zbáwiła*; wyrażenie *niepobożna rada* zob.
też w KochPs 10: *Powstań, o Pánie wieczny, w gniewie Twoim Przeciw złych ludzi niepobo-
żnej rádzie*.

s. 139/1: *Máło potym* — *mało* ‘krótko, niedługo’, zob. np. BielKron 126v: *Ábowiem
przedtym máło uciekł sie był do niego o pomoc przeciw krolikowi jednemu syn jej*; w Śl. XVI
połączenie *mało potym* jest odnotowane 16 razy.

s. 139/2: *žadając jęj w małżeństwo* — *žadac* ‘usilnie prosić’, zob. np. SkarŻyw
356: *posłał zacne posły do Prus, o ciáło ich św. Wojciechá žadając*; też KochPs 28: *ócz Go
žadamy, Wszystko z láski Jego záwždy otrzymamy*.

s. 139/3: kto przyczyną jęj siroctwá był — *siroctwo* ‘samotność’, zob. np. Mącz
452d: *Per tuam fidem, perque huius solitudinem te obtestor, ne ab ste hanc segre-
ges — Proszę cie dlá wiary álbo cnotliwego záchowania twego i dla siroctwá tej, ábys jej
od siebie nie odłączał*.

s. 139/3–5: myśliła o tym, jakoby się ... *krwie męzá swęgo pómścić*
mogła — *pomścić się czego* ‘pomścić co’, zob. np. Mącz 85d: *Pomścić sie swojej krzywdy
na kim*; też KochMon 56: *Jam sie dziś myślił pomścić zelżywości swojej Nád ... Parysem*;
zob. także KochWz 140/16; zwrot *pomścić sie krwie niewinnej* zob. też GórnDworz Y6v:
*prze żadną przyczynę iną nie zostálań ná tym nędznym świecie po męzu swym ták długo,
jedno iżbym sie krwie niewinnej jego pomściła*.

s. 139/5: miáry w swęj próšbie nie miał — *nie mieć miary* ‘nie postępować
z umiarem’, zob. np. BielKron 54v: *Ty rzeczy niektóre są wymyslné od poetow greckich, bo
oni miáry nie mieli chwale swej w písaniu, zwłaszcza gdy co jeden z ich narodu ukazał
osobliwego, przydáli k temu wiele niepodobnych rzeczy*; też KochSob 59: *Nie ma w swym
szalenstwie miáry, Kto gárdzi Páńskimi dáry*.

s. 139/6: przyjaciele ją do tego ... *wiedli* — *wieść do czego* ‘namawiać, na-
kłaniać’, zob. np. GórnDworz B8v: *záprawdę W.M. by to przystało, ktorzy świežo
z Włoch przyjeżdżacie, nie zániechywáć tych dobrych zwyczajow, ále owszem wieść do tego
drugie, żeby sie ich inowáli*.

s. 139/6–7: *aby przyjaźnią jego nie gárdziła* — *gárdzić przyjaźnią* ‘lekcewa-
żyć, odrzucać przyjaźń’, zob. np. HistJóz B3: *ktora miała tak serce ślachtetne a czyste, iż
gárdziła wszelkim obcowaniem męskim*; por. też KochPs 92: *Do Ciebie, który prósbami
ludzkiemi Nie gárdzisz, przyjdą wszyscy, co po ziemi Okrągłéj chodzą*.

s. 139/7–8: wskazała pón – ‘poleciła mu’, zob. np. SkarŻyw 15: *gdy się jej już koniec żywota przybliżył, do ojca swego, który z zrządzenia Bożego na ten się czas do klasztoru trafił, wskazała, aby do trzeciego dnia w klasztorze został, dając znać, iż tego z pociechą użyje*; por. też KochWz 142/19.

s. 139/9: Skoro przyszedł, przyjęła go wdzięcznie – skoro ‘gdy tylko’, zob. np. SkarŻyw 27: *Skoro z miasta wyjechali, onę im gwiazdę ukazał, która je do Betleem przyprowadziła; przyjął wdzięcznie ‘przyjął miło, uprzejmie’, zob. np. BierEz G4v: Ezop k temu mało westchnął, Jego radę wdzięcznie przyjął*; też RejJóz Q: *Jożef wie dzie ojca swego. Jako ji krol wdzięcznie przyjął, jako im dał osiadłość*.

s. 139/10–11: wziąwszy w rękę czaszę złotą – czasza ‘naczynie niewielkich rozmiarów, służące do picia’, zob. np. MWilkHist G2: *Nákarmię was z mlekiem kásze I miod dam pić z złotej czasze*; wyrażenie *złota czasza* jest w Śl. XVI odnotowane (wśród charakterystycznych połączeń) 11 razy.

s. 139/11: czyniąc w rzeczy ofiarę – w rzeczy ‘pozornie’, zob. np. Mącz 196d: *Logodaedalus – Mądry w rzeczy, pięknych słów używający*; zob. też KochZg A3v: *świetcy, widząc ich nierząd, w rzeczy poprawili*.

s. 139/14–15: té słowá głosem rzekła – głosem ‘głośno’, zob. np. BielKron 67v: *mowił głosem Dawid ku Ábnerowi, aby wszyscy słyszeli*; zob. też KochPam 86: *Hej, pánowie moi – Szyper głosem zawała – miejmy sie ku zbroi!*

s. 139/16: w nadzieję dzisiejszego dnia – w nadzieję czego ‘licząc na co’, zob. np. Prot D2: *Ci nie w nadzieję stárostw i márnego złotá Krew swoją rozlewáli; samá szczyra cnotá*; zob. też KochPs 6: *Ja w nadzieję láski Twej będę spał bezpiecznie, Bo mię Ty sam, Pánie mój, opátrujesz wiecznie*; zob. także KochWz 141/19.

s. 139/16–17: dotychmiast żywá została – dotychmiast ‘do tej pory’, zob. np. HistAl G6v: *Persowie, dotychmiast będąc krnábrni, pod moc sie nászę poddáli*; zob. też KochPs 2: *I wdárlem sie ná skále pięknej Kállijopy, Gdzie dotychmiast nie było znaku polskiéj stopy*.

s. 139/18: połowicę dusze – połowica ‘połowa’; połączenie *połowica dusze* jest w Śl. XVI dosyć częste, zob. np. HistRzym 33: *jużem stráciłá jedyná nadzieję má, połowicę dusze mojej*; zob. też KochTr 13: *Wzięłás mi, zgoła mówiąc, dusze połowicę, Ostátek przy mnie został ná wieczną tesknicę*.

s. 139/19: okróm nadzieje téj dzisiejszy pómsty – okrom ‘oprócz, z wyjątkiem’, zob. np. GroicPorz pv: *Ábowiem to jest ná woli sędziego kázác pozwác żywym głosem álbo písmem, okrom pewnych przypadkow, w których listowny pozew jest potrzebny*; zob. też KochCn B3v/14.

s. 139/21: miásto łóźnice grób – miásto ‘zamiast’, zob. np. RejZwierc 198v: *Bo nie mnimaj, abyć tylko dla tego písmá święte zostáwiono, abyś to sobie czytał miásto fábul*; zob. też KochPam 88: *Trzy słowá śrzodek niesie nagrobnéj tablice: Tu, miásto obiecánéj królewskiéj łóźnice, Jamie Tęczyński, leżą twé kości uspióné; łóźnica tu metonimicznie ‘małżeństwo, stosunki małżeńskie’, zob. np. PowodPr 81: sposobcie zebránie do nabożeństwá: zgomadźcie stárce, zbierzcie pospołu młodź: mlodożeńskie stadło niech zaniecha łóźnice swojej*.

s. 139/24–140/2: nie mogąc żadnéj rády wypitéj truciznie náležć, mordowawszy sie długo – radę czemu náležć ‘znaleźć na co sposób’, zob. np. BierEz G2v: *Nálażł temu taką radę*; jest to zwrot notowany w Śl. XVI wiele razy; *mordowác się ‘męczyć się’*; zob. np. GostGosp 154: *chybá to jeden nád drugiego ma, iż jeden zaráz skona, á drugi sie dłużej morduje*; też KochPs 169: *Niech on klnie, Ty błogóslaw: niech sie morduje, Á darmo*.

s. 140/3–4: nie piérwój umárłá, aż o śmierci ... usłyszálá – *aż ‘dopóki nie’, zob. np. RejWiz 169v: Bo Pan z swojej dobroci nikogo nie sądzi, Aż sam kto dobrowolnie od niego ząbłdzi; też KochPieś 4: Dzbanie mój písány ... Trzymaj sie ná mocy, Bo cię cålój nocy Z rąk nie wypuścím, aż dzień, jáko trzeba, Gwiazdy rozpędzi co do jednej z niebá.*

s. 140/7: zárázem do łupu sie rzucili – *zarazem ‘natychmiast’, zob. KochWz 137/17 i komentarz; łup ‘grabież, rabunek’, zob. np. BielŻyw 150: Jużem sie teraz dowiedzial, iżes ty z niektórymi lotrzyki rzekę Eufraten łupem odzierzał á ziemi nasze kradniesz.*

s. 140/7–9: Dom Tymoklijój, o którój teraz rzecz, zástąpił jeden z ... hetmánów – *rzecz tu ‘mowa’, zob. RejWiz 22: Podziękował mu, wstawszy, nadobnemi słowy. O jákoż to wdzięczna rzecz z tej poczciwej głowy; zastąpić ‘zająć’, zob. np. Mącz 344a: Jáko go teraz widzisz, nie ma ták wiele, jákoby stopą zástąpił; zob. też KochPieś 32: Niebo á morze ... były Świat zástąpiły; także KochSz A4v: Wtory rząd pieszy zástąpili; por. też KochWz 135/6: zastępować miejsce ‘zajmować miejsce’.*

s. 140/10: jáko jego myśl niosłá – *myśl ‘wola, chęć, upodobanie’; jáko jego myśl niesie || wiedzie ‘jako mu się podoba’, zob. np. RejWiz 144: Tedy sie tu rozumem á stráchem spráwują, Áby ták nie czynili, ná co je myśl wiedzie, Gdyż więc kážda swawola wnet guzu dowiedzie.*

s. 140/11: baczenia nie miał – *nie mieć baczenia na kogo ‘nie liczyć się z kim’, zob. np. LubPs M2: Ktory [sprzeciwnik] mię prześládował z uporu srogiego, Nie májąc ná mię ni w czym baczenia żadnego.*

s. 140/12–13: jesliby gdzie pieniędzy ... nie zákopálá – *jesliby ‘czy’, zob. np. WujNT Luc 23/6: Á Piłat, usłyszawszy Gálileq, pytał, jesliby był człowiekiem gálilejskim.*

s. 140/13–14: grożąc jój czásem, czásem tész i łagodnemi słowy jój używájąc – *czasem ..., czasem ... ‘niekiedy ..., niekiedy’, też ‘albo ..., albo ...’, zob. np. KlonWor 81: Człowiek człowiekowi jest czásem miásto Bogá, Czásem też miásto wilká ábo złego wrogá; też KochTr 25: Á czas co ma zá fortél? Dawniejsze świeżemi Przypadkami wybija, czásem weselszemi, Czásem tész z tészé miáry, co człowiek z baczeniem Piérwój niż przyjdzie, widzi; używać kogo słowy ‘nakłaniać kogoś’, zob. tu komentarz do KochWz 138/20.*

s. 140/14: jáko byłá bialá głowá roztropna – *jako ‘ponieważ’, zob. np. BielKron 349v: kazał Bolesław przeciw ich chytrósci kilká domow czynić okolo zamku i pobijác gontámi, jáko tám drzewá dosyc, dawájąc znác, iż tám chcą zimowác; też KochOdpr D3: Jáko nas tám niewielki ná ten czas był poczet, Kusiuszy się kilkákroć o nie, musielichmy Ná ostátek dáć pokój; bialá głowa ‘kobieta, zwłaszcza dojrzała’, zob. KochWz 138/18 i komentarz.*

s. 140/15: rádá byłá tész dródze – *dróga ‘możliwość, sposób’, zob. np. SkarKazSej 696a: Dwie rzeczy ma w sobie kážde práwo: drogę, ktorą iść, jáko świecá w ciemności ukázuje, á karánim, áby z niej nie ustępował, grozi; zob. też KochWr 23/21 i KochWr 34/25.*

s. 140/16: lekkości swēj pómścić – *lekkości się pomścić ‘pomścić zniewagę’, zob. np. RejZwierz 44: Wpadszy ná koń do męzá przybieglá w rádości I wolná, i pomścila sie swojej lekkości; por. też KochWz 139/4: krwie pomścić.*

s. 140/18: zárázem – ‘natychmiast’, zob. KochWz/17 i komentarz.

s. 140/21: Tymoklija rozumiejąc, kiedy ... – *rozumieć ‘wiedzieć’, zob. np. Mącz 85c: Indicare in vulgus nefas – Nie godzi sie o tym pospolitemu człowiekowi wiedzieć ábo rozumieć; zob. też KochSob 61: Bo ty z tym nadobnie umiesz, Á gdzie kogo tknąć, rozumiesz.*

s. 140/22: poczęła nań walić kámienié tak gęsté — gęste ‘liczne’, zob. np. GrochKal 18: *Widzę i poczty ze wszystkich stron gęste, Ogromne trąby i strzelby tak częste; też KochSat A3v: Na każdy rok pływając do Gdańska z traftami, Widzicie gęste miasta i zamki budowne.*

s. 140/23: żadnym obyczajem wynić mu nie dała — żadnym obyczajem ‘w żaden sposób’, zob. np. LibLeg 10/70v: *bez tych poł poddani naszym obyc się żadnym obyczajem nie mogą dla żywności swej i statków swoich; też KochWr 32/11–12: iż ona trwała żadnym obyczajem być nie może; także KochPij C2/23.*

s. 140/23–141/1: aż go prawie w ziemię wbiła — aż ‘dopóki nie’, zob. np. FalZioł V 113v: *niech się smaży wspolek, aż się żywica rozpuści, a skoro się żywica rozpuści, przecedź przez chustę; też KochPs 83: Niechaj ulegę w pewnej Twych skrzydel zaslonie, Aż bystra zapálczywość i miechęc optomie; zob. także KochWr 30/25; prawie tu ‘całkowicie, zupełnie’, zob. np. Mącz 48d: nie mogę się prawie domyślić; zob. też KochPieś 32: *A kiedy się już prawie dosyć zastało Páńskiemu gniewu, po trosze spadało Wielkiego morza.**

s. 141/1: gdy się nájutrz ogłosiło — ogłosiło się ‘wyszło na jaw, stało się wiadomym’, zob. np. SkarŻyw 270: *Tedy się to po wszystkim świecie ogłosiło, ... iż taki á taki człek buduje ná gorze korab dla potopu.*

s. 141/2–3: bacząc — ‘widząc’, zob. KochWz 138/8 i komentarz.

s. 141/4: pytał jej, co by zacz była — co by zacz była ‘kim jest’, zob. np. ModrzBaz 132: *Kustoszowie, co by zacz byli, samo przezwisko ich okázuje; zob. też KochMon 27: Co zacz ten drugi Greczyn urodziwy.*

s. 141/6: niedawno zwiódszy bitwę z wámi — zwieść bitwę ‘stoczyć bitwę’ to połączenie w Sl. XVI często poświadczane, zob. np. BibRadz 1. Reg 31/1: *A tak Filistyni zwiędli bitwę z Izráelity; zob. też KochProp 10: mężny Włodzisláwie, ... bitwę zwodzisz z pogáninem srogim; zob. też KochWr 22/12 i 34/16.*

s. 141/6–7: o wolność wszytkiej Grécyjéj — wszytek tu ‘cały’, por. np. Leop-Gen 41/54: *jęli náchodząc siedm lat głodnych, ktore był Jozef opowiedział, tak iż po wszytkiej ziemi głod się zmogł.*

s. 141/7–8: ábysmy my tego były uszły — usć (czego) ‘uniknąć (czego)’, zob. np. ModrzBaz 87v: *A który by sędzia ináczej czynił, nie ujdzie podejrzenia, że jednemu dobrze, á drugiemu źle życzy.*

s. 141/8–9: Á iżem ja tę lekkość dziś popać musiała — lekkość popać ‘doznać zniewagi, hańby’, zob. np. BielKron 448: [Portugalczycy] *lekkość álbo porážkę przed tym od Maurów popádli u Máláki, miásta w Indyjej; też KochZuz A3v: A ná koniec, coś zá lekkość jáwnie popać miála; por. też KochWz 140/16: lekkości się pomścić.*

s. 141/10: śmierci namniej sie nie zbraniam — namniej ‘wcale, zupełnie, ani trochę’, zob. np. KuczbKat 40: *iż ciáło Paná Chrystusowe namniej w grobie náruszone nie było; zob. też KochOdpr B3v: Nie myśliłciem ja w ten czas namniej o Helenie; zbraniac się czego ‘wzbraniac się przed czym’, zob. np. GórnDworz Kk8v: áni tego, áni żadnej inej rzeczy zbraniac się nie będę.*

s. 141/11–12: jeslibyś ty tego zbrónić nie chciał — jesliby ‘gdyby’, zob. np. MetrKor 40/822: *jesliby kto zbil, za głowę i za szkody ma dosyć uczynić; zob. też KochPs 201: Jeslibyich cię zápomniał, o kráino święta, Niech moją swej náuki ręká zápamięta; zob. KochJez B4, KochEpRadz A4; zbrónić ‘zabronić’, zob. np. SarnStat 545: *A jesliby więc zbrónił wwiázania, tedy sie uciéc do brachium regale, wládzéj królewskiej, wprzódn wysławszy list.**

s. 141/12–13: Dziwował sie król i sercu, i baczeniu onéj poważnej biálej głowy — serce ‘odwaga’, zob. np. KochPieś 13: *Tu téż jest Olbrácht, król sercá*

wielkiego; baczenie tu 'rozum', zob. np. RejZwierz 182: *abyś upominał i drugą bracią swoją, a prawie jako młotem kolątał do rozważnego baczenia ich*; też KochTr 11: *Owa już oboje Mam stracić: i pociechę, i baczenie swoje?*

s. 141/13: kazał wywołać – 'ogłosić, rozgłosić', zob. np. Mącz 329b: Publico – *Jawnie dawam wywołać, oznajmić, roslawić, wydać na światło.*

s. 141/14–15: aby ... żaden gwałt się nie dział uczciwym domóm – *uczciwy 'szanowany, godny szacunku'*, zob. np. PaprPan F4: *Do nas, miły Zofokles, zjedź w ruskie kráje, A rozpowiedz uczciwych białych głów zwyczaję; dom 'ród, rodzina'*, zob. np. SkarKazSej 668a: *Obyście takie serce ku ojczyźnie mieli, a za własnymi pożytki domow swoich nie biegali*; też KochFr 52: *Jędrzej Bzicki w tym grobie leży położony, Który, acz nie w majątnym domu urodzony ... , Był wziętym u wszech ludzi.*

s. 141/16: wszyscy krewni ję bez szkody wszelákięj byli – *szkoda 'krzywda'*, zob. np. RejZwierc 165: *Ále mają li być krotofile, mają być poćciwe, pomierne, bez szkody a bez urázu jeden drugiego*; zob. też KochPs 20: *Pan część własności, Pan część méj nagrody, W opiece Jego nie boję się szkody.*

s. 141/19: w nadzieję królá – *w nadzieję 'licząc na ...'*, zob. komentarz do KochWz 139/16.

s. 141/20–21: surowo i niepobożnie z ludźmi swymi się obchodził – *niepobożnie 'złe, niezgodnie z prawem Boskim'*, zob. komentarz do KochWz 138/22: *niepobożny.*

s. 141/21–22: Między ... jego postęпки znaczny i to jest, co nád Filodemem uczynił – *znaczny 'znany, głośny'*, zob. np. PaprPan D4v: *W káżdej sprawie postępek jego tu znaczniejszy, Więtsze á niż ná krolá bywały przygody, Świádom wiele ná suszy, świádom też i wody*; zob. też KochTarn 74: *Jego dzielność i spráwá znaczna była w boju, Znaczny jego porządek i rozum w pokoju; uczynić co nád kim 'uczynić co komu'*, zob. np. BielKron 366v: *Mieszczanie zásię krákowscy, bojąc się, by im Bolesław nie oddawał srogością jáką tego, co nád jego brátem Konradem uczynili, posłali tájemie do Henryká Probusá.*

s. 141/23: miał dziewczkę imieniem Mikkę – *dziewka imieniem ... 'córka o imieniu ...'*, zob. KochWz 137/5 i komentarz.

s. 142/2: ten to isty – 'wspomniany', zob. np. SarnStat 952: *Jákóż to i przed tákovej ustáwy dekrétém tá to ista konstytucyja zá czásu szczęśliwego nászego pánowánia z potwiárdzenia nászego była dzierzáná*; zob. też KochWr 23/23–24: *tá ista drógá.*

s. 142/3: ojciec i mátká, bojáźnią przyciśnieni – *bojáźń 'lęk, przerażenie'*, zob. np. HistAl H6: *widząc to [smoki] on zastęp bojáźnią przestrászony był, bo mniemáli wszyscy, aby je już mieli pożrzed; przyciśniony 'przymuszony'*, zob. np. Phil D: *Káleteńczykowie, gdy przez jedenaście miesiécy byli oblężeni od Ángielskiego krolá Edwárdá Trzeciiego, głodem przyciśnieni i nie májécy żadnej nádzieje o pomocy, umyślili miásto poddáć nieprzyjacielowi.*

s. 142/4–5: aby ję po háńbę i lekkość chodzić nie dopuszczał – *szereg háńba i lekkość ('wstyd i poniżenie')* jest zanotowany w Sl. XVI (s.v. lekkość) – poza tym miejscem z KochWz – jeszcze 3 razy, zob. np. ForCnR E: *aż sąsiedzi moi przypadawszy, káždy się swe háńby i lekkości mćcił*; por. też KochWz 140/16 i 141/8.

s. 142/5–6: ráczěj obrał widziéc ją umártá niźli sromotnie żywą – *obrał 'zdecydować się (na jedną z dwu ewentualności)'*, zob. np. CzechEp 156: *Obrałem [sobie] być w progu domu Bogá mego niź mieszkáć w przybytkách niezbożności; sromotnie 'w pohańbieniu, we wstydzie'*, zob. np. SkarŻyw 69: *Tedy z gniewem obnáżyć sromotnie páńienkę kazał i do domu nierządneho prowadzić*; też WerGość 248: *Ách, niestetyż, národziwszy się*

mnie na ten świat, o bezecne pijaństwo, do czegożeś ty mnie przywiodło, iż oto marnie á sromotnie gárdło dáć muszę; sromotnie żywa, wyderywowane zapewne ze zwrotu sromotnie żyć, należy rozumieć jako 'żyjąca w hańbie'.

s. 142/6–8: *Lucyjus ... będąc nieprawie trzeźwi – prawie to m.in. 'zupełnie, całkowicie' (zob. KochWz 140/23 i komentarz); z tego można by wnosić, że nieprawie to 'niezupełnie'; czy jednak połączenia nieprawie trzeźwi z tego miejsca nie należałoby rozumieć jako prawie nietrzeźwy, czyli 'zupełnie nietrzeźwy'?; por. też KochWz 142/10–11: nieprawie posłuszna, także KochWr 20/4–5: nieprawie cieszy, również KochWr 21/2–3: nieprawie szanujemy, które należałoby raczej rozumieć jako 'zupełnie + przymiotnik czy czasownik antonimiczny do tego, który jest w tekście'; zob. jednak u Mączyńskiego nieprawie 'niezupełnie', np. Mącz 171d: Jeszczem nieprawie ozdrowiał jáko ma być; por. tu też KochPam 80: chociaż był nieprawie jeszcze dorósł wojny; trzeźwi 'trzeźwy' to pospolita w XVI w. forma, zob. np. WujJud 235: Przypátrz sie jedno, proszę cię, czytelniku miły, jesli to trzeźwiego, á nie pijánego człowieka mowá; też KochPieś 23: Znał kto kiedy poetę trzeźwiego?*

s. 142/7: *że sie poseł nierychło wraca – nierychło 'nieprędko', zob. np. Górn-Rozm 43v: Wczoras się dziwował, iż się nierychło do koł zjecháli, á dziś oto później; á cóż ná tym.*

s. 142/10: *prawie z grozą – groza 'groźba, pogróżka', zob. np. BielKron 399v: ták iż już niektorzy z ziemie uciekác chcieli, by byli przez krolá nie hámowani grozą; zob. też KochSat B4v: Ale pańskiego zdrowia ani mocne sklepy, Ani tak dobrze strzegą poboczne oszczepy Jáko miłość poddanych i wiara zyczliwa, Czego strach nie wyciśnie i groza fukliwa.*

s. 142/11: *podrąpawszy ná niéj száty – podrąpać 'podrzeć, porwać', zob. np. SkarŻyw 107: Tedy on opętány podrąpawszy száty ná sobie, gdy k sobie przyszedł, bieżał do komorki onej, gdzie umárty leżał Witalisz, wołájac ...*

s. 142/15: *gniewem zápalony – 'rozdrażniony, zirytowany', zob. np. Phil E3: Gdy tej przemowy Brutus dokończył, Collátinus, zápalony gniewem i záłością zjęty, nazywał proditorem Brutum, że siebie niewinnego i nic nie zásluzonego do gniewliwego pospolstwa oskárzył; zob. też KochPs 162: Pan téż, ostatním prawie gniewem zápalony, Lud swój omiérził sobie i kraj ulubiony.*

s. 142/16–17: *Nie ruszyła tá rzecz namniej Árystotymá – ruszyć 'poruszyć', zob. np. RejJóz A3v: Nic go ta rzecz nie ruszyła; namniej 'wcale, ani trochę', zob. komentarz do KochWz 141/10.*

s. 142/17–18: *o tę krzywdę mówili – mówić o kogo, co 'mówić na temat kogo, w sprawie czego', zatem mówić o krzywdę to zapewne tyle, co 'skarżyć się na krzywdę, przeciwko krzywdzie protestować', zob. np. BielKron 108v: ktorzy by [kilko magistratów] nászych praw i inych rzeczy strzegli á o krzywdy násze mowili, ták w rádzie, jáko i osobno; por. też KochPieś kt: wszyscy dármno miéjcie [księgi]. O drukárzá nie mówię, z tym sie zrozumiéjcie.*

s. 142/19–20: *Ci, wskazując ... do niego ... – wskazać do kogo 'zwracać się do kogo', zob. np. BielKron 442: Potym krol onego wyspu wskazał do Kolumbusá, iż tu ná mię powstáli ini krolowie możniejszy nád mię, iżem dopuścił Hiszpánom osiádác ten wysep; por. też KochWz 139/7–8: wskazała pón.*

Komentarz II

Całość, z wyjątkiem otwierającej zbiór sylwetki Ewy, jest zaczerpnięta z dwóch utworów Plutarcha: Γυναικῶν ἀρεταί (Cnoty kobiet) i Ἐρωτικαὶ διηγήσεις (Opowieści miłosne). Z pierwszego pochodzą sylwetki Chiomary, Kammy, Tymoklii i Mikki, z drugiego –

Arystoklii. Pierwszą sylwetkę – biblijnej Ewy – podał Kochanowski za przykładem Boccaccia, który również od niej rozpoczął swój zbiór *De mulieribus claris*. Oba dziełka Plutarcha wraz z resztą jego *Moraliiów* zostały przełożone przez Mikołaja Kochanowskiego, brata Jana (przekład zachowany w rękopisie pt. *Plutarchus autor grecki* – BOZ 1393). W aneksie niniejszego tomu zamieszczamy wykorzystane we *Wzorze pań męźnych* ustępy w przekładzie Mikołaja Kochanowskiego. Historię Kammy wraz z innymi, nie wyzyskanymi przez Jana Kochanowskiego, wątkami z *Cnót kobiet* przytacza Górnicki w *Dworzaniu* – zob. kom. I. Śladom tego zbioru opowieści Plutarcha u pisarzy polskich – począwszy od Górnickiego i Jana Kochanowskiego – poświęcona jest praca W. Hahna *Γυναικῶν ἀρεταί Plutarcha w literaturze polskiej*, [w:] *Charisteria Casimiro de Moratuski ... oblata*, pars Polona, Cracoviae 1922, s. 87–101. Zob. też kom. I.

Kochanowski opiera się w znacznej mierze na pochodzących z przełomu XV i XVI w. przekładach łac.: *De mulierum virtutibus liber* Alamanna Ranucciniego z Florencji i *Amatoriae narrationes* sławnego humanisty Angela Poliziana. Przekłady te, często wydawane w zbiorze tłumaczeń *Moraliiów* pióra różnych humanistów (np. *Plutarchi Opuscula omnia*, Basileae 1530; *Plutarchi Moralia opuscula*, Parisiis 1566), były też podstawą przekładu Mikołaja Kochanowskiego. Jak się wydaje, Jan Kochanowski najczęściej korzysta z przekładu łac. nie zaglądając do oryginału, co powoduje czasem – podobnie jak u Mikołaja – wypaczenie pierwotnego sensu (zob. kom. II do s. 136/19–20). Z drugiej strony jednak we *Wzorze pań męźnych* znajdujemy zdanie opuszczone w przekładzie Poliziana (zob. kom. II do s. 137/8–9) i parę innych miejsc świadczących o tym, że autor korzystał także z oryginału gr. (zob. kom. II do s. 141/5–7). Nie ma natomiast wyraźnych dowodów na to, że Jan Kochanowski korzystał z przekładu brata lub z odpowiedniego ustępu dzieła Górnickiego: występujące zbieżności dają się w pełni wyjaśnić wpływem tego samego przekładu łac. Zestawiając z oryginałem zakończenie *Wzoru pań męźnych* łatwo zauważyć, że dzieło Kochanowskiego jest nie dokończone, przytacza on bowiem szczegóły, które u Plutarcha służą jedynie do wprowadzenia kolejnej postaci męźnej kobiety – Temisto.

s. 135/2: męźnych – słowo to może nawiązywać do rzeczownika ἀρεταί w gr. tytule *Cnót kobiet* Plutarcha. Słowo ἀρετή i jego łac. odpowiednik *virtus* oznaczają zarówno 'cnotę, zaletę', jak i (w pierwotnym, etymologicznym sensie) 'dzielność, męstwo'.

s. 135/5–136/2: Ewá ... terázniejszego – sylwetka Ewy otwiera również poczet sławnych kobiet u Bocc. Być może cała opowieść o Ewie włącza się w spór o naturę kobiety, rozpoczęty w średniowieczu i trwający w XVI w.; zob. M. Lazard, *Images littéraires de la femme à la Renaissance*, Paris 1985, s. 9–16.

s. 135/5–6: Ewá, wszystkich rodzajów mątká, słusznie w tych historyjach pierwsze miejsce zastępuje – podobnie uzasadnia swą decyzję rozpoczęcia od Ewy Bocc. 1, 1: a matre omnium sumpsisse exordium non apparebit indignum.

s. 135/6–9: Á to nie ták prze dawność álbo uprzędzenie wszystkich inszych ludzi, jáko prze dziwny początek i niezwyčajné stworzenie swoje – niezwykłość przyjścia na świat Ewy podkreśla również Bocc. 1, 1–2: ea quippe vetustissima parens uti prima, sic magnificis fuit insignis splendoribus. Nam non in hac erumnosa miseriarum valle ... producta est, nec ... ceterorum ritu venit in vitam.

s. 135/10–12: nie jest ták jáko Jádam z gliny ulepióná, ále ... z kości szczeréj i z boku wziętá – sposoby stworzenia mężczyzny (por. Gen 2/7) i kobiety (por. Gen 2/21–23) zestawia również Bocc. 1, 2, nie podkreślając jednak wyższości tego drugiego sposobu: cum iam ex limo terre rerum omnium Faber optimus Adam manu compegisset propria, ... ex dormientis latere eduxit eandem; zob. też Henricus Cornelius

Agrippa, *De nobilitate et praecellentia feminei sexus eiusdemque supra virilem eminentia libellus*, b.m. 1567 (pierwodruk Antverpiae 1529), k. A11v: Praecellit mulier virum materia creationis, propterea quod non ex inanimato quopiam aut vili luto creata, quaemadmodum vir, sed ex materia purificata, vivificata et animata, anima inquam rationali mentem participante divinam, i przekład polski Macieja Wirzbięty pt. *O ślachtetności a zacności płci niewieściej*, w Krakowie 1575.

s. 135/15–18: Dyjálóg wtóry o miłości náuczónego Żydá Leoná, gdzie wywodzi, iż Pláto swégo ándroginá z tego miejscá Mojżészowégo wyczerpnął – w rzeczywistości dialog III. Zob. Leone Medico Hebreo (Jehuda Abravanel), *Dialoghi di amore*, in Vinegia 1552, k. 166v–170. Chodzi tu o mit opowiedziany przez Arystofanesa u Plat. *Conv.* 189d–191d. Zgodnie z tym mitem mężczyźni i kobiety wywodzą się z istot dwupłciowych (androginów), rozciętych na pół przez Dzeusa.

s. 136/3–137/3 – opowieść o Chiomarze jest zaczerpnięta ze zbioru *Cnoty kobiet* (Plut. *Mor.* 258e–f).

s. 136/4–6: Chijomárá, zóná niejákiego Ortyjágotá, byłá ná ten czás poimána, kiedy Rzymiánie Gáláty w Ázyjéj porázili – skrócony przekład Plut. *Mor.* 258e: Χιομάραν δὲ συνέβη τὴν Ὀρτιάγοντος αἰχμάλωτον γενέσθαι μετὰ τῶν ἄλλων γυναικῶν, ὅτε Ῥωμαῖοι καὶ Γναῖος ἐνίκησαν μάχη τοῦς ἐν Ἀσίᾳ Γαλάτας. Por. przekład Ran., k. 41: Ex eadem quoque Galatia et Chiomara orta est, Ortiagontis uxor, per id temporis capta, quo Romani Galatas, qui in Asia sunt, bello superavere.

Z oryginałem gr. łączy tu Kochanowski pominięcie dodanych przez Ran. słów: Ex eadem quoque Galatia ... orta est, które miały za zadanie spoić tę opowieść z poprzednią w zbiorze. Natomiast podobnie jak Ran. pomija Kochanowski wyrażenia μετὰ τῶν ἄλλων γυναικῶν ('z pozostałymi kobietami') i καὶ Γναῖος ('i Gneusz'). Oba wyrażenia pomija również w swoim przekładzie MKoch 259.

w. 4–6: byłá ná ten czás poimána, kiedy Rzymiánie Gáláty ... porázili – bliski odpowiednik Ran.: per id temporis capta, quo Romani Galatas ... superavere.

w. 4–5: byłá ... poimána – wyrażenie *była poimána* również u MKoch 259.

w. 5–6: kiedy Rzymiánie Gáláty w Ázyjéj porázili – chodzi tu o wyprawę wojenną pod wodzą konsula Gneusza Manliusza Wulsóna w roku 189 p.n.e.

s. 136/6–7: Tá przy szácowáníu korzyści dostálá sie jednému rotmistrzowi – por. Plut. *Mor.* 258e: ὁ δὲ λαβὼν αὐτὴν ταξίαρχος, i Ran., k. 41: hanc Tribunus quidam in dividenda praeda sortitus.

w. 6: przy szácowáníu korzyści – odpowiednik Ran.: in dividenda praeda; por. *Mącz* 317b/49: Praeda ... Lup, korzyść.

dostálá sie – por. Ran.: sortitus; *Mącz* 403c/1–4: Sortior ... Losem dostaję czego. Sortiri aliquid. Puszcząć los, co sie komu miedzy kilkiem ich ma dostać.

w. 6–7: jednému rotmistrzowi – odpowiednik Ran.: Tribunus quidam. Co prawda słowo *rotmistrz* jest dokładnym odpowiednikiem gr. ταξίαρχος (τάξις 'szereg, sztyk bojowy', ἀρχός 'wódz'), por. jednak *Mącz* 463d/10: Tribunus militaris. Rotmistrz. Wyrażenie *jeden rotmistrz* również u MKoch 259.

s. 136/7–8: który z nią ták poczynął, jáko mniémaal, że mu wólno było – Kochanowski tu bardzo oględnie oddaje treść Plut. *Mor.* 258e: ἐχρήσατο τῇ τύχῃ στρατιωτικῶς καὶ κατήσχυεν. W przekładzie Ran.: ut plerumque militarium hominum fert consuetudo, vitiavit.

s. 136/8–9: Á iż sie w nim pospołu było zeszło i niepowściągliwość, i lákomstwo – skrócona wersja Plut. *Mor.* 258e: ἦν δ' ἄρα καὶ πρὸς ἡδονὴν καὶ ἀργύριον ἐμπαθῆς καὶ ἀκρατῆς ἀνθρώπος, ἠττήθη δ' ὁμως ὑπὸ τῆς φιλαργυρίας. Por.

Ran., k. 41: Is erat cum propensus ad libidinem, tum vero pecuniae avidissimus, ut facile avaritia libidinem superaret.

w. 9: niepowściągliwość – por. Ran.: libidinem; Mącz 192a/18: Libidinosus, a, um. Niepowściągliwy.

łákomstwo – por. Ran.: avidissimus; Mącz 20a/43: Avidus, a, um. Chciwy, łákomy.

s. 136/9–13: będąc w tym od przyjaciół onéj niewolnicy przénájdowány, pozwolił ją dáć ná okup ... powinowáci onéj pániéj, odłóżywszy pieniądze, sámę z rąk od niego wzięli – bardzo swobodna parafraza tekstu Plut. *Mor.* 258e: καὶ χρυσίου συχνοῦ διομολογηθέντος ὑπὲρ τῆς γυναικὸς ἦγεν αὐτὴν ἀπολυτρώσων ... οἱ Γαλάται τὸ χρυσίον ἔδωκαν αὐτῷ καὶ παρελάβαν τὴν Χιομάραν. W przekładzie Ran., k. 41: Igitur cum Chiomarae affines multum auri pro ipsa redimenda pollicerentur, Tribunus diligentissime mulierem observabat. ... Chiomarae cognati ... postquam illi promissum redemptionis praemium afferentes (fluvium) transgressi sunt iamque ea recepta domum remearent ...

w. 12: powinowáci – odpowiednik Ran.: cognati (u Plut. w tym miejscu: οἱ Γαλάται ‘Galaci’). Por. Mącz 241d/48–49: Cognatio ... Powinowáctwo. Por. też MKoch 259: *Powinowaci*.

s. 136/13–15: Rotmistrz, chcąc przedsię ludzkość niejáką po sobie pokázác, prowadził ją aż do rzéki, gdzie sie wozic miałá – swobodna parafraza Plut. *Mor.* 258f: τὸν Ρωμαῖον ἀσπαζόμενον αὐτὴν καὶ φιλοφρονούμενον, oraz wcześniejszego ustępu (258e): ἦγεν αὐτὴν ἀπολυτρώσων, ποταμοῦ τινος ἐν μέσῳ διείργοντος. Por. Ran., k. 41: Romanum, qui eam salutandi gratia usque ad fluvium prosequabatur. Kochanowski, podobnie jak Ran., stapia w jedná całość te dwa ustępy oryginału.

w. 13–14: chcąc ... ludzkość ... po sobie pokázác – być może odpowiednik Plut. φιλοφρονούμενον ‘okazującego życzliwość’ (słowo pominięte w przekładzie Ran.).

w. 14: prowadził – może być odpowiednikiem zarówno Plut. ἦγεν, jak i Ran.: prosequabatur; por. Mącz 386a/20: Prosequor ... Prowadzę.

s. 136/15–17: Oná ... rómníac – ustęp nie mający odpowiednika w oryginale.

w. 16: uczynność – być może nawiązanie do Plut. 258f: φιλοφρονούμενον, lub też do wcześniejszego ustępu Ran., k. 41: diligentissime mulierem observabat.

s. 136/17–18: słudze po cichu rozkazálá, áby go zábił – przekład Plut. *Mor.* 258f: ἡ μὲν ἀπὸ νεύματος προσέταξεν ἐνὶ παῖσι τὸν Ρωμαῖον. Por. Ran., k. 41: ipsa servorum cuidam iubet, ut Romanum ... interficeret.

w. 17: słudze – odpowiednik Ran.: servorum cuidam (w oryginale: ἐνὶ ‘jednemu [z Galatów]’).

po cichu – być może odpowiednik Plut.: ἀπὸ νεύματος ‘skinieniem głowy’. To samo wyrażenie u MKoch 259.

w. 17–18: áby ... zábił – odpowiednik Ran.: ut ... interficeret (u Plut.: παῖσι ‘uderzyć’). Ten sam zwrot u MKoch.

s. 136/18–19: Sługá, upátrzywszy czas, uczynił rozkazániu pániéj swéj dosyć – przekład rozwiniętego przez Ran. zwrotu Plut. *Mor.* 258f: ἐκείνου δὲ πεισθέντος. Por. Ran., k. 41: Quumque eius mandata servus obtemperans captata opportunitate Tribunum occidisset ...

w. 18: Sługá – odpowiednik Ran.: servus; u Plut. genetivus od ἐκεῖνος ‘ów’.

upátrzywszy czas – odpowiednik Ran.: captata opportunitate (zwrot nieobecny w oryginale); por. Mącz 266b/37–38: Opportunitas ... Pogodá á czas ku której rze-czy. Ten sam zwrot u MKoch 259.

w. 18–19: rozkazaniu paniéj swéj – odpowiednik Ran.: eius mandata.

s. 136/19–20: Á oná, uciáwwszy trupowi głowę, záwinęlá ją w szaté i ták w dróge z sobą nioslá – niedokładny przekład Plut. *Mor.* 258f: ἐκείνου ... τὴν κεφαλὴν ἀποκόψαντος, ἀραμένη καὶ περιστείλασα τοῖς κόλποις ἀπήλαυνεν. Por. Ran., k. 41: ipsa desectum a cadavere caput propriis vestibis involvens una cum suis domum remeavit.

w. 19: uciáwwszy trupowi głowę – u Plut. głowę Rzymianinowi ucina zabójca: ἐκείνου ... τὴν κεφαλὴν ἀποκόψαντος ‘gdy ów ... odciął głowę’. Kochanowski najwyraźniej nie zagląda tu do oryginału i daje się zwieść dwuznacznemu wyrażeniu Ran.: desectum a cadavere caput. Podobny błąd popełnia MKoch 259: *Ktojemu głowę uciáwwszy Chijomara ... nioslá ją z sobą.*

Podobnie jak Ran., Kochanowski pomija w tłumaczeniu imiesłów ἀραμένη ‘podniósłszy’. Z drugiej strony natomiast nie tłumaczy dodanego przez Ran. wyrażenia: una cum suis.

s. 136/20–21: Potym przyszedłszy przed mężá, rzuciłá ją przed nogi jego – przekład Plut. *Mor.* 258f: ὡς δ’ ἤλθε πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῷ προὐβαλεν ... Por. Ran., k. 41: utque primum in viri conspectum pervenit, laxato sinu caput, quod gestabat, ante illius pedes effudit.

Kochanowski pomija w przekładzie dodane przez Ran. zwroty: laxato sinu i quod gestabat.

w. 21: przed nogi jego – odpowiednik Ran.: ante illius pedes. Podobne wyrażenie u MKoch 259: *przed jego nogami.*

s. 136/21–22: Mąż zléłł sie naprzód – niedokładny przekład Plut.: *Mor.* 258f: ἐκείνου θαυμάσαντος; por. Ran., k. 41: ille rei novitate ac magnitudine percussus.

w. 22: zléłł sie – odpowiednik Ran.: percussus. Zwrot Plut. oznacza ‘gdy ów się zdumiał’, natomiast łac. imiesłów *percussus* może znaczyć zarówno ‘zdumiony’, jak i ‘przeżażony’. Por. Mącz 290c/56–290d/1: percussus est atrocissimis litteris. Przestrąszón jest barzo surowym listem.

Kochanowski pomija w tłumaczeniu dodane przez Ran. wyrażenie: rei novitate ac magnitudine.

s. 136/22: dorozumiawszy sie, co było – zwrot ten nie ma odpowiednika ani w tekście Plut., ani w przekładzie Ran.

s. 137/1–2: spytał jéj, ma li zá rzecz przystojną chowáć komu wiárę? – pośredni przekład Plut. *Mor.* 258f: εἰπόντος· ὃ γύναι, καλὸν ἢ πίστις’. Por. Ran., k. 41: Quumque ille ... mulierem interrogaret, num fidem servare praeclarum arbitraretur ...

w. 1: spytał – odpowiednik Ran.: interrogaret (u Plut.: εἰπόντος· ‘gdy powiedział’). To samo słowo u MKoch 259.

ma li – odpowiednik Ran.: num ... arbitraretur (u Plut. zdanie twierdzące: καλὸν ἢ πίστις ‘piękna rzeczą jest lojalność’).

chowáć – odpowiednik Ran.: servare, por. Mącz 389a/11: Servo ... Chowam.

s. 137/2–3: „I owszem – powiáda – ále to przystojniejsza, áby z tych, którzy lozá mégo są winni, tylko jeden żyw był” – przekład Plut. *Mor.* 258f: ‘ναί’ – εἶπεν – ἄλλὰ κάλλιον ἔνα μόνον ζῆν ἔμοι συγγεγεννημένον’. Por. Ran., k. 41: Sane, inquit illa, verum hoc longe, ut opinor, praeclarus est, unum dumtaxat ex his, qui mecum concubuerint, vivere.

w. 2: owszem – może być odpowiednikiem zarówno Plut.: ναί, jak i Ran.: Sane.

s. 137/4–138/12: opowieść o Arystoklei została zaczerpnięta ze zbioru *Opowieści miłosne* (Plut. *Mor.* 771e–772c). Wielu uczonych uważa, że ten zbiór jest niesłusznie przypisywany Plutarchowi.

s. 137/5–6: Teofánes niejáki miał dziewkę imieniem Árystoklija – zwięzła parafraza Plut. *Mor.* 771e: Ἐν Ἀλιάρτῳ τῆς Βοιωτίας κόρη τις γίνεται κάλλι διαπρέπουσα, ὄνομα Ἀριστόκλεια· θυγάτηρ δ' ἦν Θεοφάνους. Por. przekład Pol., k. 167v: In Aliarto Boeotiae urbe puella quaedam fuit forma praecellens, Aristoclea nomine, Theophani cuiusdam filia.

w. 5: niejáki – odpowiednik Pol.: cuiusdam (brak takiego określenia u Plut.).

w. 5–6: Árystoklija – Kochanowski przyswaja to imię inaczej niż Pol. (Aristoclea); za wzór mogła tu posłużyć stosowana przez Ran. łac. forma imienia Τιμόκλεια – Timoclia (zob. kom. II do s. 140/7–9).

s. 137/6–7: Τε δύο młodzieńcy miłowáli, Stráto i Kállistenes – przekład Plut. *Mor.* 771f: Ταύτην μυνῶνται Στράτων Ὀρχομένιος καὶ Καλλισθένης Ἀλιάρτιος. Por. Pol., k. 167v: Hanc duo amabant iuvenes, Strato Orchomenius et Callisthenes Aliartius.

w. 6: dwa – odpowiednik Pol.: duo (liczebnika nie ma u Plut.).

miłowáli – odpowiednik Pol.: amabant (u Plut. μυνῶνται ‘starają się o rękę’).

s. 137/7–8: Stráto był bogátszy i bárziej pánnę miłował – przekład Plut. *Mor.* 771f: πλουσιώτερος δ' ἦν Στράτων, καὶ μᾶλλον τι τῆς παρθένου ἠττημένος. Por. Pol., k. 167v: Ditiior Strato erat multoque magis puellae amore incensus.

Kochanowski opuszcza kolejne dwa zdania oryginału (przełożone przez Pol.), mówiące o tym, że Straton widział Arystokleę, gdy kąpała się przed przystąpieniem do świętych obrzędów.

s. 137/8–9: Kállistenes zásię więtszą láskę znał i pánnie był niejáko powinowáty – przekład Plut. *Mor.* 772a: ἀλλ' ὁ Καλλισθένης γε πλέον ἐφέρετο· ἦν γάρ καὶ γένοι προσήκων τῇ κόρη. Zdanie to zostało opuszczone w przekładzie Pol. (nie występuje również w tłumaczeniu MKoch 278). Najwyraźniej Kochanowski korzystał tu z oryginału greckiego.

s. 137/9–10: Ojciec, iż sie bárziej jednégo obawał niż drugiégo – bardzo skrócona wersja Plut. *Mor.* 772a: ἀπορῶν δὲ πράγματι ὁ Θεοφάνης (ἐδεδίει γάρ τὸν Στράτωνα, πλοῦτῳ τε καὶ γένει σχεδὸν ἁπάντων διαφέροντα τῶν Βοιωτῶν) ... W przekładzie Pol., k. 167v: Incertus, quid ageret, Theophanes (metuebat enim Stratonem, ut qui et opibus et genere omnibus ferme Boeotiis anteiret) ...

s. 137/10–12: myślił dołóżyć się wieszczków Ápollinowych, którégó by z nich miał sobie zá syná wziąć – przekład Plut. *Mor.* 772a: τὴν αἰρεσὶν ἐβούλετο τῷ Τροφονίῳ ἐπιτρέψαι. Por. Pol., k. 167v: eius optionis Trophonium consulere cogitabat.

w. 10: myślił – odpowiednik Pol.: cogitabat (u Plut.: ἐβούλετο ‘chciał’).

dołóżyć się – odpowiednik Pol.: consulere (u Plut.: ἐπιτρέψαι ‘powierzyć’).

w. 10–11: wieszczków Ápollinowych – Kochanowski wspomina tu wyrocznię Apollina zamiast wyroczni Trofoniosa, herosa związanego z tym bogiem, z pewnością mniej znanego polskiemu czytelnikowi.

s. 137/12–13: Ále Stráto, májac od slug domowych tę spráwę, że nań pánná láskáwsza niżli ná Kállistená – przekład Plut. *Mor.* 772a: καὶ ὁ Στράτων (ἀνεπέπειστο γὰρ ὑπὸ τῶν τῆς παρθένου οἰκετῶν, ὡς πρὸς αὐτὸν μᾶλλον ἐκείνη ῥέπει) ... Por. Pol., k. 167v: At Strato, quum a virginis domesticis magis ad sese illam quam ad Callisthenem vergere persuaderetur ...

w. 12: Ále – odpowiednik Pol.: At (u Plut.: καὶ ‘i, a’). To samo słowo u MKoch 278.

w. 13: niżli ná Kállistená – odpowiednik Pol.: quam ad Callisthenem (takiego wyrażenia nie ma w oryginale). Por. MKoch 278: niżli za Kalistenesa.

s. 137/13–15: stárał sie o to uprzéjmie, áby pánnie wolno było sobie meżá obrác – przekład Plut. *Mor.* 772a: ἤξιου ἐπ’ αὐτῆ ποιῆσθαι τῆ γαμουμένη τὴν ἐκλογὴν. Por. Pol., k. 167v: operam enixe dabat, ut puellae ipsi optio coniugis daretur.

w. 13–14: stárał sie – odpowiednik Pol.: operam ... dabat (u Plut.: ἤξιου ‘prosił, domagał się’); por. MKoch 278: *czynił o to ... staranie.*

w. 14: uprzéjmie – odpowiednik Pol.: enixe (brak odpowiednika w oryginale); Grzegorz Knapski, *Thesaurus Latino-Polono-Germanicus*, Varsaviae 1780 (pierwodruk: Cracoviae 1626), s. 353: enixè – uprzéjmie, usilnie, chętnie, stale.

s. 137/15–16: Potym gdy Teofánes jáwnie przy wszystkim dziewczki pytał, á oná Kállistená obráta – przekład Plut. *Mor.* 772a: ὡς δὲ τῆς παιδός ὁ Θεοφάνης ἐπυνθάνετο ἐν ὄψει πάντων, ἡ δὲ τὸν Καλλισθένην προῦκρινεν ... Por. Pol., k. 167v: Ut vero Theophanes palam omnes natam interrogavit, eaque Callisthenem ma-luit ... Szyk zdania Kochanowskiego dokładnie odpowiada szykowi przekładu Pol.

w. 15: jáwnie – odpowiednik Pol.: palam; por. Mącz 273a/35: Palam ... Jáwnie.

s. 137/16–17: znác było zarázem, że sie tym Stráto obráził – przekład Plut. *Mor.* 772b: εὐθύς μὲν ὁ Στράτων δῆλος ἦν βαρέως φέρων τὴν ἀτιμίαν. Por. Pol., k. 167v: continuo apparuit iniquissimo Stratonem animo tulisse.

w. 16–17: znác było – odpowiednik Plut.: δῆλος ἦν, i Pol.: apparuit; por. Mącz 28a/14–16: Apparet servum hunc esse domini pauperis. Znác, że to jest ubogiego pána slugá. Podobnie MKoch 278: *znác to po nim bylo.*

w. 17: zarázem – odpowiednik Plut.: εὐθύς, i Pol.: continuo; por. Mącz 447b/51–53: continuo ... zá rázem. Kochanowski, podobnie jak Pol., nie oddaje w prze-kładzie rzeczownika τὴν ἀτιμίαν ‘zniewagę’. Odpowiednik tego słowa nie pojawia się też u MKoch.

s. 137/17–19: W kilká dni potym przyszedł w dom do Teofána, gdzie był i Kállistenes – przekład Plut. *Mor.* 772b: ἡμέρας δὲ διαλιπὼν δύο προσήλθε τῷ Θεοφάνει καὶ τῷ Καλλισθένει. Por. Pol., k. 167v: Post biduum igitur Theophanem Callisthenemque adiit. Kochanowski rozwiązuje tu skrót myślowy obecny u Plut. i Pol. Podobnie postępuje MKoch 278: *przyszedł ... w dom do Teofana, zastawszy go z zięciem pospołu.*

s. 137/19–21: i obiecał im to, że ácz mu nieszczęścié jákiés żony za-jrzrzało, jedná, jáko począł, chciał z nimi w dobrej przyjáźni mieszkáć – przekład Plut. *Mor.* 772b: ἀξιῶν τὴν φιλίαν αὐτῶ πρὸς αὐτοὺς διαφυλάττεσθαι, εἰ καὶ τοῦ γάμου ἐφθονήθη ὑπὸ δαιμονίου τινός. Por. Pol., k. 167v: affirmans velle se amicitiam adversus eos initam servare, tametsi nuptias sibi deus aliquis inviderit.

w. 19–20: nieszczęścié jákiés – wyrażenie bliższe sformułowaniu Plut.: δαιμονίου τινός ‘jakiejś siły boskiej, jakiegoś losu’, niż Pol.: deus aliquis.

w. 20: jáko począł – por. Pol.: initam; por. też Mącz 105a/37–38: proelium et certamen inire. Walkę począć.

s. 137/21–22: Á oni zátym prosili go ná weselé – skrócona wersja Plut. *Mor.* 772b: Οἱ δὲ ἐπήνουν τὰ λεγόμενα, ὥστε καὶ ἐπὶ τὴν ἐστίασιν τῶν γάμων παρεκάλουν αὐτόν. Por. Pol., k. 167v: Laudant illi eumque ad nuptiarum epulas vocant. Widoczne tu jest postępujące uproszczenie zdania przy przejściu od oryginału do przekładu Pol. i od przekładu Pol. do wersji Kochanowskiego.

w. 21–22: prosili go ná weselé – słowo *prosili* mogłoby się tu wydawać do-słownym odpowiednikiem Plut. παρεκάλουν; por. jednak Mącz 504a/46: Ad nuptias vocare. Ná wesele prosić. Identyczny zwrot – *prosili go na wesele* – znajdujemy u MKoch 278.

s. 137/22–138/1: On, obiecawszy, stárał sie, áby ná ten dzień co nawięcėj towárystwá i slug sobie sposobił – rozszerzony przekład Plut. *Mor.* 772b: ὁ δέ, παρεσκευασμένος ἐταίρων ὄχλον καὶ πληθὸς οὐκ ὀλίγων θεραπόντων ... Por. Pol., k. 167v: *Magnam vero is sociorum ac ministrorum instruit manum.*

w. 22: obiecawszy, stárał sie, áby ná ten dzień ... – ta część zdania nie ma odpowiednika w oryginale ani w przekładzie Pol.

s. 138/1: towárystwá i slug – odpowiednik Pol.: sociorum ac ministrorum (u Plut. oba rzeczowniki – ἐταίρων i θεραπόντων – umieszczone są w różnych częściach zdania).

s. 138/1–3: któré nieznácznie między ciżbą rozsądził i znáku pewného czekác kazał – przekład Plut. *Mor.* 772b: δισεπαρμένους παρὰ τοῦτοις καὶ λανθάνοντας, ἕως ἢ κόρη ... κατῆι. Por. Pol., k. 167v: eosque omnes inter ipsam turbam alium alibi dispersos ac veluti latentes esse iubet, donec puella ... descenderet.

w. 2: nieznácznie – odpowiednik Plut.: λανθάνοντας, i Pol.: latentes; por. Mącz 185a/5–6: *Lateo ... Nie dam sie znác.*

między ciżbą – odpowiednik Pol.: inter ... turbam (u Plut.: παρὰ τοῦτοις ‘obok nich’).

w. 2–3: znáku pewného czekác – u Plut. i Pol. sygnałem do ataku miało być zejście dziewczyny do źródła w celu złożenia ofiary.

w. 3: kazał – odpowiednik Pol.: iubet (brak odpowiednika u Plut.).

s. 138/3: Á gdy pánnę do ślubu wiedziono – słowa te zastępują szczegółowy opis ceremonii zawarty u Plut. *Mor.* 772b: ἕως ἢ κόρη κατὰ τὰ páτρια ἐπὶ τὴν Κισσόεσσαν καλουμένην κρήνην κατῆι ταῖς νόμφαις τὰ προτέλεια θύσουσα. W przekładzie Pol., k. 167v: donec puella de more ad fontem, qui Cissoëssa vocatur, descenderet, ut videlicet nympharum sacris, quae Protelea vocent, operaretur.

s. 138/3–5: dawszy znák pomocnikóm swym, rzucil sie sam naprzód do niéj – zwieźła parafraza Plut. *Mor.* 772c: τότε δὴ συνδραμόντες πάντες οἱ λοχῶντες ἐκεῖνοι συνελάμβανον αὐτήν. καὶ ὁ Στράτων εἶχετο τῆς παρθένου ... W przekładzie Pol. 167v: Tum facto impetu, qui in insidiis erant dispositi, puellam corripiunt. Ibi eam Strato ad se trahere ...

s. 138/5–7: Kállistenes, obaczywszy, chciał mu ją gwałtem wydrzéc. Słudzzy z obu strón pánoóm swym pomagáli – rozbudowana wersja Plut. *Mor.* 772c: ἀντελαμβάνετο δέ (ὡς εἰκόσ) ὁ Καλλισθένης ἐν μέρει καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. W przekładzie Pol., k. 167v: Callisthenes contra (ut decuit) retrahere ad se. Idem et utriusque socii pro se quisque obnixè agere.

w. 6: Słudzzy z obu strón – odpowiednik Pol.: utriusque socii (u Plut.: οἱ σὺν αὐτῷ ‘ci, którzy z nim [Kallistenesem] byli’).

s. 138/7–8: owa, że w tym rozruchu pánnę między sobą rozerwáli, ták iż gárdło dáć musiałá – przekład Plut. *Mor.* 772c: ἕως ἔλαθεν ἢ παῖς ἐν χερσὶ τῶν ἀνθελκόντων διαφθαρεῖσα. Por. Pol., k. 167v: donec puella inter repugnantium manus dilacerata exanimataque est.

w. 8: rozerwáli, ták iż gárdło dáć musiałá – odpowiednik Pol.: dilacerata exanimataque est (u Plut. tylko jeden imiesłów: διαφθαρεῖσα ‘zabita’).

Kochanowski, podobnie jak Pol., nie tłumaczy słowa ἔλαθεν (jego treść można by oddać przysłówkiem ‘niepostrzeżenie’).

s. 138/8–10: Co bacząc, Kállistenes zniknął z oczu ludzkich, ták iż go potym nikt nie widział – przekład Plut. *Mor.* 772c: ὁ Καλλισθένης μὲν οὖν

παραρρήμα ἀφανής ἐγένετο. Por. Pol., k. 167v: Callisthenes igitur continuo ex omnium sese oculis abstulit.

w. 9: z oczu – odpowiednik Pol.: oculis.

w. 9–10: τὰκ ἰζ γο ... nikt nie widział – być może odpowiednik Plut.: ἀφανής ‘niewidoczny’.

s. 138/10: ἀνι ο nim słyśzał – zwrot nawiązujący do treści Plut. *Mor.* 772c: εἶτε διακρησάμενος ἑαυτόν, εἶτε φυγὰς ἀπελθὼν ἐκ τῆς Βοιωτίας. Por. Pol., k. 167v: neque postea compertum cuiquam, interemeritne se, an profugus Boeotia exularit.

ἀνι ... słyśzał – odpowiednik Pol.: neque postea compertum; por. Mącz 279a/5–6: Nihil de hoc comperi. Nicem o tym nie słyśzał.

s. 138/10–12: Ἄ Στράτο, tuż przed wszystkimi stánąwszy nád pánną, swą własną ręką sie zabił – przykład Plut. *Mor.* 772c: ὁ δὲ Στράτων φανερώς ἐπικατέσφαξεν ἑαυτόν τῇ παρθένῳ. Por. Pol., k. 167v: Strato autem in omnium conspectu supra ipsam virginem ferro se iugulavit.

w. 10–11: przed wszystkimi – odpowiednik Pol.: in omnium conspectu (u Plut.: φανερώς ‘w sposób jawny, widoczny’).

s. 138/13–140/4: opowieść o Kammie została zaczerpnięta ze zbioru *Cnoty kobiet* (Plut. *Mor.* 257e–258c); tę samą opowieść przytacza Castiglione w *Il cortegiano*, Vinegia 1541, k. 119v–120v; por. GórńDworz Y5v–Y6v.

s. 138/14–17: W Gálacie dwoje paniąt zacnych było, Synátus i Synoryks, którzy i záchowániém, i mąjétnością równi sobie byli i sámi między sobą dobrój przyjázni używáli – parafraza Plut. *Mor.* 257e: Ἦσαν ἐν Γαλατίᾳ δυνατώτατοι τῶν τετραρχῶν καὶ τι καὶ κατὰ γένος προσήκοντες ἀλλήλοις Σινάτος τε καὶ Σινόριξ. Por. Ran., k. 41v: Galatae duo quidam fuere Sinatus et Sinorix, cum potentia apud suos clari, tum familiaritate inter se et generis propinquitate coniuncti.

w. 14: W Gálacie – forma niejasna. Jeśli mamy do czynienia z odpowiednikiem Plut.: ἐν Γαλατίᾳ, oczekiwalibyśmy formy *w Gálacyjéj*. Przy możliwej ortografii *w Galaciei* (tak u MKoch 257v) obecna w tekście formę można by uznać za błąd drukarski. Z drugiej strony można by się uciec do hipotezy, że Kochanowski potraktował nominativus pluralis *Galatae* jako locativus nie istniejącej w rzeczywistości nazwy miasta – *Galata* (jak nam zwrócił uwagę Jerzy Woronczak, nazywała się tak dzielnica Konstantynopola). Sytuację komplikuje fakt, że ta sama forma – *w Gálacie* – występuje u GórńDworz Y5v (o Galacji nie ma wzmianki u Cast.).

dwoje – odpowiednik Ran.: duo (brak odpowiednika u Plut.).

w. 15: záchowániém – słowo to jest być może echem Ran.: clari.

w. 16–17: między sobą dobrój przyjázni używáli – odpowiednik Ran.: familiaritate inter se coniuncti (u Plut.: κατὰ γένος προσήκοντες ἀλλήλοις ‘spokrewnieni ze sobą’).

s. 138/17–18: Z tych jeden, Synátus, pojął żonę imieniem Kámmę – przykład Plut. *Mor.* 257e: ὃν ὁ Σινάτος γυναῖκα παρθένον ἔσχε Κάμμαν ὄνομα. Por. Ran., k. 41v: E quibus Sinatus uxorem duxit virginem nomine Cammam.

w. 17: pojął żonę – ten sam zwrot u MKoch 257v.

s. 138/18–19: białą głowę, która ná ten czás i urodą, i uczciwością przed inszymi przodek miałá – zwięzła parafraza Plut. *Mor.* 257e: παρθένον ... περιβλεπτον μὲν ἰδέα σώματος καὶ ὄρα, θαυμαζομένην δὲ μᾶλλον δι’ ἀρετήν. οὐ γὰρ μόνον σώφρων καὶ φίλανδρος, ἀλλὰ καὶ συνετὴ καὶ μεγαλόφρων, καὶ ποθεινὴ τοῖς ὑπηκόοις ἦν διαφερόντως ὑπ’ εὐμενείας καὶ χρηστότητος. Por. Ran., k. 41v: virginem ... corporis forma et pulchritudine claram. Neque enim solum virtutibus, quae a muliere

exiguntur – modestia et erga virum observantia – sed prudentia quoque et ingenua quadam animi magnitudine excelebat.

w. 19: przed inszymi przodek miałá – odpowiednik Ran.: excelebat (brak odpowiednika u Plut.); por. Mącz 46b/47–48: Excellere ceteris. Przed inszemi przodek mieć.

Kochanowski pomija następne zdanie oryginału (przełożone przez Ran.), gdzie mowa jest o zasługach Kammy jako kapłanki Artemidy.

s. 138/19–20: Tój rozmiłował sie Synoryks – przekład Plut. *Mor.* 257f: ἐρασθεῖς οὖν αὐτῆς ὁ Σινόριξ ... Por. Ran., k. 41v: Huius igitur captus amore Sinorix ...

w. 19–20: Tój rozmiłował sie – odpowiednik zarówno Plut.: ἐρασθεῖς, jak i Ran.: Huius ... captus amore; por. Mącz 34d/9–10: Cepit me amor adulescentulae. Rozmiłowałem sie panny. Podobny zwrot u GórnDworz Y5v/19–20: *sie jej rozmiłował Synoryks* (Cast., k. 120: s' inamorò di questa giovane), i w przekładzie MKoch 258: *jej sie rozmiłowawszy Synoryks* ...

s. 138/20–22: Á iż jěj prósbámi użyć nie mógl, o poniewoleniu téz próżno miał myślić, póki by był Synátus żyw – przekład Plut. *Mor.* 257f: καὶ μήτε πείσαι, μήτε βιάσασθαι ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς δυνατὸς ὄν ... Por. Ran., k. 41v: quum neque precibus ipsam flectere, neque ulla vi cogere vivente Sinato posse animadvertet ...

w. 20: Á iż – odpowiednik Ran.: quum (u Plut. okolicznik przyczyny wyrażony imiesłowem).

prósbámi użyć – odpowiednik Ran.: precibus ... flectere (u Plut.: πείσαι 'przekonać').

w. 21–22: Synátus – odpowiednik Ran.: Sinato (u Plut.: τοῦ ἀνδρὸς 'męża').

s. 138/22–139/1: rádę niepobożną wziął przed sie, że dał potájemnie Synátá zabić – przekład Plut. *Mor.* 257f: ἔργον εἰργάσατο δεινόν· ἀπέκτεινε γὰρ δόλῳ τὸν Σινάτον. Por. Ran., k. 41v: scelestissimum facinus ausus, dolo Sinatum interemit.

w. 22: niepobożną – odpowiednik Ran.: scelestissimum (u Plut.: δεινόν 'straszne').

dał ... Synátá zabić – podobna interpretacja u GórnDworz Y5v/25–Y6/1: *kazał tego Synátá zabić* (Cast., k. 120: fece amazzar questo Sinatto).

s. 139/1–2: Málo potym pošły swé do Kámmy poštał, żądájąc jěj w małżeństwo – pośredni przekład Plut. *Mor.* 257f: καὶ χρόνον οὐ πολὺν διαλιπὼν ἐμνάτο τὴν Κάμμιν. Por. Ran., k. 41v: Nec ita multo post missis ad Cammam nuntiis ... connubium eius petebat.

w. 1: Málo potym – odpowiednik Ran.: Nec ita multo post (u Plut.: χρόνον οὐ πολὺν διαλιπὼν 'odczekawszy niedługi czas'); por. Mącz 314c/28–30: Post haud multo ad me venit. Málo potym do mnie przyszedł. Por. też MKoch 258: *mało co po tym*.

w. 1–2: pošły ... do Kámmy poštał – odpowiednik Ran.: missis ad Cammam nuntiis (podobnego zwrotu brak u Plut.); por. Mącz 254a/43: Nuncius ... Posel.

w. 2: żądájąc jěj w małżeństwo – odpowiednik Ran.: connubium eius petebat (u Plut.: ἐμνάτο 'starał się o rękę'); por. MKoch 258: *żądając jěj sobie w stan małżeński*.

Kochanowski pomija występujący w tym miejscu u Plut. zwrot: ἐν τῷ ἱερῷ ποιουμένην τὰς διατριβάς (w przekładzie Ran.: in Dianae templo degentem).

s. 139/2–5: Oná ... myśliłá o tym, jákoby sie niewinnéj krwie mężá swégo rómsćić mogliá – parafraza Plut. *Mor.* 258a: καὶ φέρουσαν οὐκ οἰκτρῶς καὶ ταπεινῶς, ἀλλὰ θυμῷ νοῦν ἔχοντι καὶ καιρὸν περιμένοντι τὴν τοῦ Σινόριγος παρανομίαν.

W przekładzie Ran., k. 41v: quae non humiliter aut abiecto animo indignam viri mortem ferens diligentissime, quonam pacto de Sinorige supplicium sumeret, observabat.

w. 4–5: jākoby sie ... pómścić mogła – ten sam zwrot w przekładzie MKoch 258: *jako by sie byla ... pomścić mogła*.

w. 4: sie niewinnej krwi męża swęgo pómścić – por. GórnDworz Y6v/10–11 (ustęp odpowiadający s. 139/19 w naszym tekście): *izbym sie krwie niewinnej jego pomścila* (u Cast., k. 120v, tylko: questa vendetta). Podobne wyrażenie u MKoch 258v (w przekładzie miejsca, do którego nawiązuje GórnDworz): *nadzieja pomsty za rozlanie niewinnej krwi jego*.

niewinnej krwi męża swęgo – odpowiednik Ran.: indignam viri mortem (brak odpowiednika u Plut.).

s. 139/5: Á iz i Synoryks miary w swęj prośbie nie miał – parafraza Plut. Mor. 258a: ὁ δὲ λιπαρῆς ἦν περὶ τὰς δεήσεις. W przekładzie Ran., k. 41v: Qui maiore in dies studio petitionem urgens ...

Kochanowski pominął następne dwa zdania oryginału (przełożone przez Ran.), gdzie Plut. wylicza argumenty, którymi Synoryks starał się przekonać Kamnę, i opowiada o udawanej zmianie nastawienia Kammy do zalotnika.

s. 139/5–7: i przyjaciele ją do tego ustawicznie wiedli, aby przyjął ją jego nie gárdziłá – parafraza Plut. Mor. 258a: καὶ γὰρ οἰκεῖοι, καὶ φίλοι προσέκειντο θεραπείᾳ καὶ χάριτι τοῦ Σινόριγος μέγιστον δυναμένου, πείθοντες αὐτὴν καὶ καταβιάζόμενοι. Por. Ran., k. 41v: quum praesertim affines amiceque omnes, Sinorigis gratia commoti, eius voluntati ut acquiesceret, hortarentur, vim quoque ad extremum illaturum illum minitantes.

w. 6: do tego ... wiedli – odpowiednik Ran.: hortarentur; por. Mącz 158c/47–50: Pacem quidem hortari non desino ... Wiodę bez przestanku ku pokojowi. Por. też MKoch 258–258v: *Do czego ją ... wiedli*.

s. 139/7–9: dáła sie námówić i wskazała póń, aby do nięj do kościoła przyszedł, á tám ślub z nią brał – przekład Plut. Mor. 258b: τέλος δὲ συνεχῶρει καὶ μετεπέμπετο πρὸς ἑαυτὴν ἐκείνον, ὡς παρὰ τῇ θεῷ τῆς συναίσεως καὶ καταπιστώσεως γενησομένης. Por. Ran., k. 41v: Quibus tot rebus tandem Camma permota Sinorigem ad se in templum vocari iubet, quasi deam autorem huius connubii factura.

w. 8: do nięj do kościoła – odpowiednik Ran.: ad se in templum (u Plut. nie występuje tu słowo oznaczające świątynię).

w. 8–9: ślub z nią brał – Kochanowski usuwa tu obecną u Plut. i Ran. wzmiankę o Artemidzie jako patronce obrzędu.

s. 139/9–10: Skoro przyszedł, przyjął go wdzięcznie i wiodłá przed ołtarz – przekład Plut. Mor. 258b: ἐλθόντα δὲ δεξαμένη φιλοφρόνως καὶ προσάγαθοῦσα τῷ βωμῷ ... Por. Ran., k. 41v: venientem deinde benigne atque humaniter excipiens ad aram perduxit.

s. 139/10–12: Tám wziąwszy w rękę czászę złotą, czyniąc w rzeczy ofiárę wedla zwyczajú pogańskięgo Dyjánie – rozbudowana parafraza zwrotu Plut. Mor. 258b: κατέσπεισεν ἐκ φιάλης. Por. Ran., k. 41v: et phialam tamquam deae libamen tenens.

w. 10: wziąwszy w rękę czászę – odpowiednik Ran.: phialam ... tenens.

w. 10–11: czászę złotą – odpowiednik Plut.: φιάλης, i Ran.: phialam; por. Mącz 297c/5–6: Phiala ... Srebro albo złota czászá.

w. 11: w rzeczy – odpowiednik Ran.: tamquam (brak odpowiednika u Plut.).

ofiarę – odpowiednik Ran.: libamen (brak odpowiednika u Plut.); por. Mącz 192b/3–5: Libamen ... Wszeląka ofiárá.

s. 139/12–13: nápiłá sie sámá naprzód, á ostátek Synoryksowi podá-lá – przekład Plut. *Mor.* 258b: καὶ τὸ ἐξέπιεν αὐτῆ, τὸ δ' ἐκεῖνον ἐκέλευσεν. Por. Ran., k. 41v: ipsa primo partem ebibit, reliquum deinde Sinorigi bibendum porrexit.

w. 12: naprzód – odpowiednik Ran.: primo (brak odpowiednika u Plut.); por. Mącz 321d/55: primo ... Naprzód. To samo słowo w przekładzie MKoch 258v.

ostátek – odpowiednik Ran.: reliquum; por. Mącz 194d/49: Reliquum vitae. Ostátek żywotá. Tego samego słowa używa MKoch.

w. 13: podáłá – odpowiednik Ran.: porrexit (u Plut. ἐκέλευσεν 'kazała (wypić)'); por. Mącz 350d/43–44: Porrigo ... podawam, podáję. Tego samego słowa używa MKoch.

s. 139/13: á w czászy byłá trucizná – parafraza Plut. *Mor.* 258b: ἦν δὲ πεφαρμαγμένον μελικρατον. Por. Ran., k. 41v: erat autem venenatum mulsum, quod phiala continebatur.

w czászy – odpowiednik Ran.: phiala (brak odpowiednika u Plut.).

s. 139/13–15: którą gdy wypił, oná, klęknąwszy przed ołtarzem, té słó-wá głósem rzekłá – przekład Plut. *Mor.* 158b: ὡς δ' εἶδε πεπωκότα, λαμπρὸν ἀνωλόλυξε καὶ τὴν θεὸν προσκυνήσασα ... εἶπεν. Por. Ran., k. 41v: Idque postquam ebibisse illum animadvertit, clara voce exclamans et deae simulacrum venerata ... inquit.

w. 14: klęknąwszy – słowem tym zastępuje Kochanowski Plut.: προσκυνήσασα 'upadłszy na twarz', i Ran.: venerata 'oddawszy cześć'. Podobnie czyni GórńDworz Y6v/5–6: *przed obrazem Dyjány klęcząc* (Cast., k. 120: á pie della imagine di Diana s' inginocchiò).

przed ołtarzem – u Plut. i w przekładzie Ran. mowa tu o posągu Artemidy.

w. 14–15: głósem – odpowiednik Ran.: clara voce; tego samego słowa używa MKoch 258v.

s. 139/15–17: Tobą świadczę, nazacniejsza bogini, żem tylko w ná-dzieję dzisiejszého dnia po mężu swym dotychmiast żywá zostálá – prze-kład Plut. *Mor.* 258b: μαρτύρομαί σε, ... ὃ πολυτίμητε δαίμων, ὅτι ταύτης ἔνεκα τῆς ἡμέρας ἐπέζησα τῷ Σινάτου φόνῳ. Por. Ran., k. 41v: Te, ... dearum praeclarissima, obtestor me huius tantum diei gratia Sinato superstitem hactenus fuisse.

w. 15: Tobą świadczę – ten sam zwrot u MKoch 258v.

nazacniejsza – odpowiednik Ran.: praeclarissima (u Plut.: πολυτίμητε 'bardzo czcigodna').

w. 16: tylko – odpowiednik Ran.: tantum (brak odpowiednika u Plut.).

w. 16–17: dotychmiast – odpowiednik Ran.: hactenus (brak odpowiednika u Plut.).

w. 17: żywá zostálá – odpowiednik Plut.: ἐπέζησα, i Ran.: superstitem ... fuisse; por. Mącz 419d/47–48: Superstes ... Jeszcze żywiący, żywy.

s. 139/17–19: ábowiém stráciwszy niemal połowicę dusze swójég, co mi ták długi czás przyniéść mógl ókróm nádzieje téj dzisiejszy rómszy? – pośredni przekład Plut. *Mor.* 258b: χρόνον τοσοῦτον οὐδὲν ἀπολαύουσα τοῦ βίου χρηστὸν ἀλλ' ἢ τὴν ἐλπίδα τῆς δίχης. Por. Ran., k. 41v: Quid enim illo mortuo tanti temporis usus afferre poterat praeter huiusce ultionis spem?

w. 17: ábowiém – odpowiednik Ran.: enim (brak odpowiednika u Plut.).

w. 17–18: stráciwszy niemal połowicę dusze swójég – odpowiednik Ran.: illo mortuo (brak odpowiednika u Plut.).

w. 18: połowicę dusze swojej – echo Hor. *Carm.* I, 3, 8, gdzie Hor. nazywa Wergiliusza: animae dimidium meae. Por. też kom. II do Koch Tr 13/7 (13, 13).

co – odpowiednik Ran.: Quid (u Plut. zdanie przeczące z οὐδέν ‘nic’).

w. 18–19: przynieść mógł – odpowiednik Ran.: afferre poterat (brak odpowiednika u Plut.).

w. 19: tój dzisiejszy – odpowiednik Ran.: huiusce (u Plut. tylko rodzajnik τῆς).

pómsty – odpowiednik Ran.: ultionis (u Plut.: δίκης ‘kary, sprawiedliwości’); to samo słowo u MKoch 258v.

s. 139/19–21: Którój żem sie zá pomocą twą doczekáła, z rádością i wesoło do mężá idę – pośredni przekład Plut. *Mor.* 258b: ἦν ἔχουσα καταβαίνω πρὸς τὸν ἐμὸν ἀνδρα. Por. Ran., k. 41v: cuius iam compos tuo numine effecta libens volensque ad virum descendo.

w. 19–20: żem sie ... doczekáła – por. Górndworz Y6v/13–14: *gdyżem już doczekáła tego požádanego dnia* (Cast., k. 120v: la speranza ..., che or mi trovo aver conseguita).

w. 20: zá pomocą twą – odpowiednik Ran.: tuo numine (brak odpowiednika u Plut.).

z rádością i wesoło – odpowiednik Ran.: libens volensque (brak odpowiednika u Plut.); por. Mącz 191d/44: Libens ... Rad; por. też Górndworz Y6v/15–16: *z wielką rádością* (Cast., k. 120v: allegra et contenta).

s. 139/21–23: Á tobie, zły człowiecze, miásto łóźnice grób, á miásto wesela pogrzeb przyjaciele i krewni twoi spráwią – przekład Plut. *Mor.* 258c: σοὶ δ', ὃ πάντων ἀνοσιώτατε ἀνθρώπων, τάφον ἀντὶ θαλάμου καὶ γάμου παρασκευαζέτωσαν οἱ προσήκοντες. Por. Ran., k. 41v–42: Tibi vero, omnium scelestissime, sepulchrum pro thalamo et pro nuptiis funus amici familiaresque parabant.

w. 21: zły człowiecze – to samo wyrażenie u MKoch 258v.

łóźnice – odpowiednik Plut.: θαλάμου, i Ran.: thalamo; por. Mącz 454a/17: Thalamus ... Łóźnica.

w. 22: miásto wesela pogrzeb – odpowiednik Ran.: pro nuptiis funus (u Plut. zeugma: τάφον ἀντὶ θαλάμου καὶ γάμου ‘grób zamiast łóža małżeńskiego i ślubu’); identyczne wyrażenie u Górndworz Y6v/21–22 (Cast., k. 120v: in iscambio del letto nuptiale ... il sepulcro), podobne u MKoch 258v: *pogrzeb miásto wesela*.

przyjaciele i krewni – odpowiednik Ran.: amici familiaresque (u Plut. tylko: προσήκοντες ‘krewni’).

w. 23: spráwią – odpowiednik Ran.: parabant (u Plut. tryb rozkazujący: ‘niech przygotowują’).

s. 139/23–24: Co Synoryks słyszác i już niejáko jad w sobie czujác – pośredni przekład Plut. *Mor.* 258c: ταῦτα δ' ἀκούσας ὁ Γαλάτης καὶ τοῦ φαρμάκου δρῶντος ἤδη καὶ διακινουόντος τὸ σῶμα συναισθόμενος ... Por. Ran., k. 42: Ea quum Sinorix audisset et iam visceribus inhaerens venenum sentiret ...

w. 23: Synoryks – tak samo u Ran. (u Plut.: ὁ Γαλάτης ‘Galata’).

w. 23–24: jad w sobie czujác – odpowiednik Ran.: quum ... visceribus inhaerens venenum sentiret (u Plut.: τοῦ φαρμάκου δρῶντος ἤδη καὶ διακινουόντος τὸ σῶμα συναισθόμενος ‘czujác, że trucizna już działa i trawi mu ciało’); por. MKoch 258v: *czujác już w sobie truciznę*.

s. 139/24–140/2: złęknąwszy sie, wypadł z kościołá, á nie mogác żadnéj rády ... náležć, mordowawszy sie długo ... – Kochanowski wprowadza ten ustęp w miejsce szczegółowego opisu walki Synoryksa ze śmiercią u Plut. *Mor.* 258c:

ἐπέβη μὲν ὀχήματος ὡς σάλῳ καὶ τιναγμῶ χρησόμενος, ἐξέστη δὲ παραχρῆμα καὶ μεταβάς εἰς φορεῖον ... W przekładzie Ran., k. 42: primo quidem currum conscendit, agitatione atque concussu venenum e corpore depulsurum existimans, verum ibi diutius consistere ob dolorem non potens lectica se circumferri iussit. Podobnie jak Kochanowski pomija szczegóły Cast., k. 120v: cercò molti rimedii, ma non valsero (u GórnDworz Y6v/24 – Y7/2 bardziej szczegółowy opis zacerpnięty z Plut.).

s. 140/2: téjże nocy umárl – przekład Plut. *Mor.* 258c: ἐσπέρας ἀπέθανεν. W przekładzie Ran., k. 42: neque ita multo post e vita migravit.

téjże nocy – por. Plut.: ἐσπέρας ‘wieczorem’. Kochanowski nie musiał jednak zaglądać do oryginału, by wiedzieć, że śmierć nastąpiła wieczorem lub w nocy: wynika to z następnego zdania przekładu Ran.

umárl – odpowiednik Plut.: ἀπέθανεν (u Ran. bardziej wyszukany zwrot: e vita migravit).

s. 140/2–4: Ἄ Κάμμαε i w tym Βόγ pocieszył, że nie piérwéj umárlá, áz o śmierci nieprzyjacielá swégo usłyszálá – parafraza Plut. *Mor.* 258c: ἡ δὲ Κάμμα, διενεγκοῦσα τὴν νύκτα καὶ πυθομένη τέλος ἔχειν ἐκείνον, εὐθύμως καὶ ἰλαρῶς κατέστρεψεν. Por. Ran., k. 42: At Camma magnam noctis partem contra veneni vim reluctata, ubi defunctum Sinorigem audivit, prompto atque alacri animo decessit.

w. 4: usłyszálá – odpowiednik Ran.: audivit (u Plut.: πυθομένη ‘dowiedziawszy się’).

s. 140/5–141/17 – opowieść o Tymoklei została zacerpnięta ze zbioru *Cnoty kobiet* (Plut. *Mor.* 259d–260d). Kochanowski pomija kilka zdań dotyczących wodza tebańskiego Teagenesa, brata Tymoklei. Za pomocą tego wstępu Plut. przygotowuje czytelnika do późniejszej wzmianki o Teagenesie (zob. kom. II do s. 141/5–7).

s. 140/6–7: Kiedy Áleksánder, król mácedoński, wziął przez moc Tebás, żołnierze zarázem do łupu sie rzucili – przekład Plut. *Mor.* 259e: ἐπεὶ γὰρ ἐκράτησε Θηβαίων Ἀλέξανδρος, ἄλλοι δ’ ἄλλα τῆς πόλεως ἐπόρθουν ἐπιόντες ... Por. Ran., k. 42v: Nam postquam Thebis potitus est Alexander, milites per omnem urbem praedabundi discurrentes alius aliam, ut cuique sors obtulerat, partem diripiebant.

w. 6–7: wziął przez moc – odpowiednik Plut.: ἐκράτησε, i Ran.: potitus est; por. Mącz 315d/25–30: Potior ... w swą moc biorę.

w. 7: Tebás – odpowiednik Ran.: Thebis (u Plut.: Θηβαίων ‘Tebańczyków’).
żołnierze – odpowiednik Ran.: milites (brak odpowiednika u Plut.).

Zarówno Kochanowski, jak i Ran. pomijają Plut.: δὲ ‘zaś’, zmieniając w ten sposób stosunki składniowe oryginału.

do łupu – odpowiednik Ran.: praedabundi (brak odpowiednika u Plut.).

s. 140/7–9: Dom Tymoklijéj ... zástąpił jeden z przedniejszych hetmanów Áleksánderowych – bardzo zwięzła parafraza Plut. *Mor.* 259e: ἐτυχε τῆς Τιμοκλείας τὴν οἰκίαν καταλαβὼν ἄνθρωπος οὐκ ἐπεικῆς οὐδ’ ἡμερος, ἀλλ’ ὕβριστῆς καὶ ἀνόητος· ἦρχε δὲ Θρακίου τινὸς Ἰλης καὶ ὁμώνυμος ἦν τοῦ βασιλέως, οὐδὲν δ’ ὁμοῖος. Por. Ran., k. 42v: forte evenit, ut Timocliae domum vir quidam impius atque inhumanus, Thracum equitum praefectus, occuparet, qui regi et nomine, et genere conveniens, moribus ab eodem vehementer dissidebat.

w. 8–9: jeden z ... hetmánów – odpowiednik Ran.: praefectus; por. Mącz 115d/54–56: Praeficere legatos legionibus. Ustawić hetmány nad ludem służebnym; por. też MKoch 260: *hetman jeden przelożony nad wojskiem z Tracyjej*.

Kochanowski nie wyzyskuje informacji Plut., że oficer miał na imię Aleksander (Ran. wspomina o tym mimochodem, w sposób, być może, niezupełnie jasny).

s. 140/9–11: Ten, poczynając sobie w domu, jako jego myśl niosła, i na samę Tymoklią baczenia nie miał – eufemistyczna parafraza Plut. *Mor.* 259e–f: οὐτε γὰρ τὸ γένος, οὐτε τὸν βίον αἰδεσθεὶς τῆς γυναικός, ὡς ἐνέπλησεν ἑαυτὸν οἴνου, μετὰ δειπνῶν ἐκάλει συναναπαυσομένην. W przekładzie Ran., k. 42v: Is Timocliae neque genus, neque anteactae vitae pudicitiam veritus, ubi coenatus multo se vino ingurgitavit, Timocliam secum dormitum accersiri iubet.

s. 140/11–13: Nádto pilnie sie wywiádował, jesliby gdzie pieniédzy álbo skárków jákich nie zákopála – przekład Plut. *Mor.* 259f: καὶ τοῦτο πέρασ οὐκ ἦν, ἀλλὰ καὶ χρυσὸν ἐζήτει, καὶ ἄργυρον, εἴ τις εἶη κεκρυμμένος ὑπ’ αὐτῆς. Por. Ran., k. 42v: neque illata iniuria contentus, inter loquendum diligentissime, nunquid auri aut argenti defodisset aut uspiam occulisset, sciscitabatur.

w. 11: pilnie – odpowiednik Ran.: diligentissime (brak odpowiednika u Plut.).

w. 11–12: sie wywiádował – odpowiednik Ran.: sciscitabatur (u Plut.: ἐζήτει ‘szukał’).

w. 12: álbo – odpowiednik Ran.: aut (u Plut.: καὶ ‘i’).

w. 13: zákopála – odpowiednik Ran.: defodisset (u Plut.: εἶη κεκρυμμένος ‘został ukryty’).

s. 140/13–14: grożąc jéj czásem, czásem téż i łágodnémi słowy jéj używájac – parafraza Plut. *Mor.* 259f: τὰ μὲν ὡς ἀπειλῶν, τὰ δ’ ὡς ἔξων διὰ παντός ἐν τάξει γυναικός (pierwsze ὡς występuje w kodeksach i we wczesnych edycjach, lecz jest usuwane przez dzisiejszych wydawców). W przekładzie Ran., k. 42v: ac partim minitendo, partim uxoris loco eam se habiturum pollicendo, quod cupiebat, extorquere conabatur. Kochanowski nie tłumaczy słów: quod cupiebat, extorquere conabatur, które są dodatkiem Ran.

s. 140/14–16: Oná, jáko była białá głowá roztropna, rádá była téj dródze, którą mogła sie nád nieprzyjacielem lekkości swéj pómscić – rozbudowana wersja Plut. *Mor.* 259f: ἡ δὲ δεξαμένη λαβὴν αὐτοῦ διδόντος ... Por. Ran., k. 42v: Illa vero, ut erat ingenio prompta, oblatam ab adversario occasione libenter arripiens ... Mamy tu do czynienia ze zjawiskiem od omówionego w kom. II do s. 137/21–22: tekst staje się coraz bardziej skomplikowany przy przejściu od oryginału do przekładu Ran. i od przekładu Ran. do wersji Kochanowskiego.

w. 14–15: Oná, jáko była białá głowá roztropna – por. MKoch 260v: *Ona, jako roztropna białogłowa* ...

w. 14: jáko była – odpowiednik Ran.: ut erat (brak odpowiednika u Plut.).

w. 14–15: roztropna – odpowiednik Ran.: ingenio prompta (brak odpowiednika u Plut.).

w. 15: rádá – por. Ran.: libenter (brak słowa o tym znaczeniu u Plut.); por. też Mącz 191d/51: Libenter ... Rad, i MKoch 260v: *była temu rada*.

w. 15–16: nieprzyjacielem – odpowiednik Ran.: adversario (brak odpowiednika u Plut.); por. Mącz 3d/15–16: Adversarius. Przeciwnik. Metaph. Nieprzyjaciel.

s. 140/16–18: i powiedziała mu, że wszystkie swoje skárby wrzuciła w jeden dól, który był w ogrodzie – parafraza Plut. *Mor.* 260a: πάντα συλλαβεῖν κελεύσασα τὰς θεραπαινίδας ἔρριψα, μᾶλλον δὲ κατεθέμην εἰς φρέαρ ὕδωρ οὐκ ἔχον. W przekładzie Ran., k. 42v: Omnia proieci, vel, ut verius loquar, in puteo aqua carente deposui. Kochanowski wyjął to zdanie z długiej mowy Tymoklei, pomijając całą resztę tej mowy.

w. 18: w ogrodzie – informacja, że dól znajdował się w ogrodzie, podana jest w dalszej części tekstu Plut. (zob. kom. II do s. 140/19).

s. 140/18–19: Człowiek chciwy kazał się zaráżem do ogrodá prowadzić i dół sobie ukázác – zwięzła parafraza Plut. *Mor.* 260b: ἀκούσας οὖν ὁ Μακεδῶν οὐ περιέμεινε τὴν ἡμέραν, ἀλλ' εὐθὺς ἐβάδιζεν ἐπὶ τὸν τόπον, ἡγουμένης τῆς Τιμοκλείας. *Por. Ran.*, k. 42v: Ea quum Macedo audisset, quoad illucesceret dies, expectare non valuit et Timocliae se ad monstratum locum deducere ... iubet.

w. 18–19: kazał się ... prowadzić – odpowiednik *Ran.*: se ... deducere ... iubet (u Plut.: ἐβάδιζεν ..., ἡγουμένης τῆς Τιμοκλείας 'szedł prowadzony przez Tymokleję').

w. 18: zaráżem – odpowiednik Plut.: εὐθὺς.

w. 19: ukázác – być może echo *Ran.*: monstratum, choć u *Ran.* słowo to znaczy '(wcześniej) wyjawione (miejsce)'.
 Kochanowski pomija następną część zdania Plut.: καὶ τὸν κῆπον ἀποκλεῖσαι κελεύσας, ὅπως ἀσθοῖτο μηδεῖς ... (w przekładzie *Ran.*: atque horti aditum, ne quis eo pervenire possit, claudere iubet), wyzyskując jedynie informację, że dół znajdował się w ogrodzie.

s. 140/19–21: Á obaczywszy, że nie owszem trudné spuszczenié było, spuścił się weń – rozbudowana parafraza Plut. *Mor.* 260b: κατέβαινε ἐν τῷ χιτῶνι. W przekładzie *Ran.*, k. 42v: Ipse post haec interiore duntaxat tunica indutus descendit in puteum.

w. 20: spuścił się – odpowiednik Plut.: κατέβαινε, i *Ran.*: descendit; *por.* Mącz 370d/35: Descensiones facere. Na dół się spuszczać.

Kochanowski pomija następné zdanie Plut.: συγερὰ δ' ἤγειτο Κλωθῶ τιμωρὸς ὑπὲρ τῆς Τιμοκλείας ἐφεστῶσης ἄνωθεν (w przekładzie *Ran.*: malo Genio et illatae in Timocliam iniuriae ultricibus eo ducentibus).

s. 140/21–22: Tymoklija rozumiejąc, kiedy już ná dnje sámym był ... – przekład Plut. *Mor.* 260b: ὡς δ' ἦσθετο τῇ φωνῇ κάτω γεγονότος ... *Por. Ran.*, k. 42v: Nam postquam illum iam ad fundum putei descendisse Timoclia animadvertit ...

w. 21: Tymoklija – odpowiednik *Ran.*: Timoclia (u Plut. podmiot domyslny).
 rozumiejąc – odpowiednik Plut.: ὡς ... ἦσθετο, i *Ran.*: postquam ... animadvertit; *por.* Mącz 10c/1: Animadvertito ... Rozumiem.

już ná dnje – odpowiednik *Ran.*: iam ad fundum (u Plut.: κάτω 'na dole'); *por.* MKoch 260v: *że już dna ... sięga.*

Zarówno Kochanowski, jak i *Ran.* pomijają Plut.: τῇ φωνῇ '(poznała) po głosie'.

s. 140/22–141/1: poczęłá nań wálić kámienié ták gęsté, że stámtdá żadnym obyczájem wynić mu nie dałá, áz go práwie w ziemię wbiłá – parafraza Plut. *Mor.* 260b: πολλοὺς μὲν αὐτῇ τῶν λίθων ἐπέφερε, πολλοὺς δὲ καὶ μεγάλους αἰθεραπαινίδες ἐπεκυλίνδουν, ἄχρι οὐ κατέκοψαν αὐτόν καὶ κατέχωσαν. W przekładzie *Ran.*, k. 42v–43: multos et ipsa propriis manibus lapides in puteum devolvens, plures etiam ancillas deiicere iubens, virum tandem nequiquam auxilia implorantem lapidibus obrutum interemit. Kochanowski wydatnia tu męstwo Tymoklei, przemilczając rolę jej panien służebnych w zabiciu Aleksandra.

s. 141/1–2: Co gdy się názájutrz ogłósiło, poimano Tymokliją i wiedziono przed królá – bardzo skrócona wersja Plut. *Mor.* 260b–c: ὡς δ' ἐγνωσαν οἱ Μακεδόνες καὶ τὸν νεκρὸν ἀνείλοντο κηρύγματος ἤδη γεγονότος μηδένα κτείνειν Θεβαίων, ἦγον αὐτὴν συλλαβόντες ἐπὶ τὸν βασιλεῖα καὶ προσήγγειλαν τὸ τετολμημένον. W przekładzie *Ran.*, k. 43: Ea res postquam Macedonibus comperta est, detracto ex puteo cadavere, quum iam rex per praecones edixisset, ne quis Thebanum civem auderet occidere, comprehensam Timocliam ad regem ducunt, perpetratae ab ea caedis accusationem deferentes.

s. 141/2–4: Król bacząc w niéj ták z urody, jáko i z twarzy powagę jákąś ... — zwięzła parafraza Plut *Mor.* 260c: ὁ δὲ καὶ τῆ καταστάσει τοῦ προσώπου, καὶ τῆ σχολαίῳ τοῦ βαδίσματος ἀξιοματικόν τι καὶ γενναίον ἐνιδῶν ... Por. Ran., k. 43: Qui cum ex vultu et statura corporis, tum et incessu, et morum gravitate generosam quandam in ipsa dignitatem contemplatur ...

w. 3: w niéj — odpowiednik Ran.: in ipsa (u Plut. brak zaimka).

powagę — odpowiednik Ran.: dignitatem (u Plut.: ἀξιοματικόν τι καὶ γενναίον 'coś godnego i szlachetnego'); por. Mącz 89a/3: Dignitas ... Powagá.

s. 141/4: pytał jéj, co by zacz byłá — przekład Plut. *Mor.* 260c: πρῶτον ἀνέκρινεν αὐτήν, τίς εἴη γυναικῶν. Por. Ran., k. 43: primum, quanam esset, interrogavit. Identyczny przekład u MKoch 260v.

s. 141/4–5: która mu w té słowá odpowiedziálá — skrócona wersja Plut. *Mor.* 260c: ἡ δ' ἀνεκπλήκτως πάνυ καὶ τεθαρρηκότως εἶπεν. Por. Ran., k. 43: ad quem ipsa constanter atque interrito vultu respondens ...

w. 4: mu — odpowiednik Ran.: ad quem (brak odpowiednika u Plut.).

w. 5: odpowiedziálá — odpowiednik Ran.: respondens (u Plut.: εἶπεν 'powiedziała').

s. 141/5–7: Jestem Tymoklija, siostrá Teágenowá, który, niedawno zwiódszy bitwę z wámi o wolność wszytkiéj Grécyjéj, jest zábit — przekład Plut. *Mor.* 260c: ἐμοὶ Θεαγένης ἦν ἀδελφός, ὃς ἐν Χαιρωνείᾳ στρατηγῶν καὶ μαχόμενος πρὸς ὑμᾶς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας ἔπεσεν. Por. Ran., k. 43: Mihi, inquit, Theagenes frater fuit, qui imperator in Chaeronia contra vos pro communi Graecorum salute pugnans occubuit.

w. 6–7: zwiódszy bitwę z wámi o wolność ... jest zábit — szyk tej części zdania dokładnie odpowiada szykowi u Plut.: μαχόμενος πρὸς ὑμᾶς ὑπὲρ τῆς ... ἐλευθερίας ἔπεσεν.

w. 6: zwiódszy bitwę — odpowiednik Plut.: μαχόμενος, i Ran.: pugnans; por. Mącz 330a/43: Pugno ... Zwodzę bitwę.

w. 6–7: wolność — odpowiednik Plut...: ἐλευθερίας.

w. 7: wszytkiéj — por. Ran.: communi (Graecorum salute); por. też MKoch 260v: o wszytką Grécyją.

s. 141/7–8: ábysmy my tego były uszły, co dziś ciérpiémy — przekład Plut. *Mor.* 260c: ὅπως ἡμεῖς μηδὲν τοιοῦτον πάσχωμεν. Por. Ran., k. 43: ne nos ea, quibus nunc premimur, mala sustineremus.

w. 8: dziś — por. Ran.: nunc (brak odpowiednika u Plut.).

s. 141/8–10: Á iżem ja tę lekkość dziś popásć musiálá, która ná mój róđ nigdy nie przychodziłá, śmierci namniéj sie nie zbraniám — przekład Plut. *Mor.* 260c: ἐπεὶ δὲ πεπόνθαμεν ἀνάξια τοῦ γένους, ἀποθανεῖν οὐ φεύγομεν. Por. Ran., k. 43: Ego vero, postquam nostro genere indigna pati sum coacta, nequaquam iam mortem abnuo.

w. 10: śmierci — odpowiednik Ran.: mortem (u Plut.: ἀποθανεῖν 'umrzeć').

namniéj — odpowiednik Ran.: nequaquam (brak odpowiednika u Plut.).

s. 141/10–12: bo wolę umrzeć, niżli tákiéj drugiéj nocy czekáć, jeslibys ty tego zbrónić nie chciał — przekład Plut. *Mor.* 260c: οὐδὲ γὰρ ἄμεινον ἴσως ζῶσαν ἑτέρας πειρᾶσθαι νυκτός, εἰ σὺ τοῦτο μὴ κωλύσεις. Por. Ran., k. 43: mihi enim mori longe melius est quam noctem praeteritae similem, nisi tu prohibeas, experiri. Kochanowski, podobnie jak Ran., odbiera zdaniu Plut. formę przeczącą ('bo może nie jest lepiej doczekać...').

w. 11: drugiej — por. Plut.: *ἑτέρας*; por. też MKoch 250v: *taka noc druga*.

w. 11–12: jeslibyś ty tego zbronić nie chciał — z użycia trybu warunkowego można by wysnuć wniosek, że Kochanowski miał przed oczyma zwrot Ran.: nisi tu prohibeas. Trzeba jednak pamiętać, że w większości kodeksów Plut. zamiast trybu oznajmującego *κωλύσεις* występuje — niezgodny zresztą w tym kontekście z regułami gramatyki — tryb łączący *κωλύσης*.

Kochanowski pomija znaczną część następnego zdania Plut.: οἱ μὲν οὖν ἐπιεικέστατοι τῶν παρόντων ἐδάκρυσαν, Ἀλεξάνδρω δ' οἰκτεῖρουν μὲν οὐκ ἔπει τὴν ἄνθρωπον ὡς μείζονα συγγνώμης πράξασαν ... (w przekładzie Ran.: His auditis adstantium plerique lachrymas continere non potuerunt. At Alexander non se quidem miserari tali animo praeditam mulierem inquitens ...).

s. 141/12–13: Dziwował się król i sercu, i baczeniu onéj poważnéj białéj głowy — parafraza Plut. *Mor.* 260d: θαυμάσας δὲ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸν λόγον εὖ μάλα καθαψάμενον αὐτοῦ ... Por. Ran., k. 43: sed magis virtutem ac prudentiam admirari.

w. 12–13: baczeniu — odpowiednik Ran.: prudentiam (u Plut.: τὸν λόγον 'mowę'); por. Mącz 328b/7: Prudens ... Bączny. W związku z takim przekładem słów τὸν λόγον Ran. — a za nim Kochanowski — pomija zwrot εὖ μάλα καθαψάμενον αὐτοῦ ('mowę'), która go bardzo ujęła'.

w. 13: onéj poważnéj białéj głowy — por. wcześniejszy ustęp przekładu Ran. (cytowany w kom. II do s. 141/10–12): tali animo praeditam mulierem (u Plut. jest tam jedynie wyrażenie τὴν ἄνθρωπον 'kobietę').

s. 141/13–15: i kazał wywołać, áby od tego czasu żaden gwałt się nie dziać uczciwym domóm — przekład Plut. *Mor.* 260d: τοῖς μὲν ἡγεμόσι παρήγγειλε προσέχειν καὶ φυλάττειν, μὴ πάλιν ὕβρισμα τοιοῦτον εἰς οἰκίαν ἐνδοξον γένηται. Por. Ran., k. 43: principibus militiae edixit, ut caverent, ne qua posthac ingenuae domui afferretur contumelia.

w. 13: kazał wywołać — odpowiednik Plut.: παρήγγειλε, i Ran.: edixit; por. Mącz 87b/32–33: Edicere conventum. Sjem dać wywołać.

w. 14: áby ... żaden — odpowiednik Ran.: ne qua (u Plut.: μὴ ... τοιοῦτον 'żeby nie ... taki').

od tego czasu — odpowiednik Ran.: posthac (u Plut.: πάλιν 'znów').

się nie dziać — być może odpowiednik Plut.: γένηται.

s. 141/15–17: Á Tymokliją wolno puścić i rozkazał, áby i oná sámá, i wszyscy krewni jéj bez szkody wszelákiéj byli — przekład Plut. *Mor.* 260d: τὴν δὲ Τιμόκλειαν ἀφῆκεν αὐτὴν τε καὶ πάντας, ὅσοι κατὰ γένος αὐτῇ προσήκοντες εὐρέθησαν. Por. Ran., k. 43: Timoclian vero atque omnes generis propinquitate sibi [!] coniunctos incolumes atque ab omni clade intactos servari praecepit.

w. 15: wolno puścić — odpowiednik Plut.: ἀφῆκεν.

rozkazał — odpowiednik Ran.: praecepit (brak odpowiednika u Plut.); por. Mącz 36c/40–41: Praecipio ... Rozkázuję.

s. 141/15–17: áby ... bez szkody wszelákiéj byli — odpowiednik Ran.: ab omni clade intactos servari (brak odpowiednika u Plut.); por. Mącz 55b/1: Clades ... Szkodá.

s. 141/18–142/22 — historia Mikki została zaczerpnięta ze zbioru *Cnoty kobiet* (Plut. *Mor.* 250f–251c).

s. 141/19–21: Árystotymus, tyran elijeński, w nadzieję królá Ántygoná surowo i niepobożnie z ludźmi swymi się obchodził — bardzo związane

streszczenie ustępu Plut. *Mor.* 250f–251a: Ἀριστότιμος Ἡλείοις ἐπαναστάς τύραννος ἴσχυε μὲν δι' Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως, ἐχρῆτο δὲ τῇ δυνάμει πρὸς οὐδὲν ἐπιεικὲς οὐδὲ μέτριον· καὶ γὰρ αὐτὸς ἦν φύσει θηριώδης, καὶ τοῖς φυλάττουσι τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ σῶμα βαρβάρους μιγάσι δουλεύων ὑπὸ φόβου πολλὰ μὲν ὕβριστικά, πολλὰ δ' ὠμὰ τοὺς πολίτας ὑπ' αὐτῶν περιεώρα πάσχοντας. Por. Ran., k. 38: Aristotimus Eliensium tyrannide occupata, viribus fretus Antigoni regis principatum tenebat atque intemperanter potentia abutens novis quotidie iniuriis miseros vexabat cives, quum esset et suapte natura ferus atque immanis, tum barbarorum hominum consiliis uteretur, quibus totius regni administrationem et corporis insuper custodiam commiserat.

w. 19: elijeński – przymiotnik utworzony na wzór Ran.: Eliensium.

w. 19–20: w nadzieję królá Antygoná – odpowiednik Plut.: δι' Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως, i Ran.: viribus fretus Antigoni regis; por. MKoch 249v: *w nadzieji króla Antygona.*

s. 141/21–22: Między inszemi niesprawiedliwemi jego postępkę znaczny i to jest, co nád Filodemem uczynił – pośredni przekład Plut. *Mor.* 251a: οἶον ἦν καὶ τὸ Φιλοδήμου πάθος. Por. Ran., k. 38: Unum tamen egregiae prae ceteris memoratur crudelitatis exemplum adversus Philodemum perpetratum.

w. 21: Między inszemi – por. Ran.: prae ceteris (brak odpowiednika u Plut.).

w. 22: znaczny – por. Ran.: egregiae (crudelitatis) (brak odpowiednika u Plut.).

i – odpowiednik Plut.: καὶ (również u Plut. spójnik pełni tu funkcję przysłówka).

co ... uczynił – por.: Ran. perpetratum (brak odpowiednika u Plut.).

s. 141/22–142/1: Ten miał dziewczkę imieniem Mikkę, którą Lucyjus niejaki, dworzánin tyránnow, rad widział – zwięzła i eufemistyczna parafraza Plut. *Mor.* 251a: ἔχοντας γὰρ αὐτοῦ θυγατέρα καλὴν ὄνομα Μίκκην ἐπεχείρησέ τις τῶν περὶ τὸν τύραννον ξεναγῶν ὄνομα Αεύκιος ὕβρει μᾶλλον ἢ ἔρωτι συγγενέσθαι. Por. Ran., k. 38: Is filiam habuit et moribus et forma praestantem, nomine Miccam, quam Lucius quidam, tyranni satelles, adamavit, si id amorem potius, et non efferatam immanemque libidinem oporteat appellare.

s. 141/23–142/1: Lucyjus niejaki, dworzánin tyránnow – odpowiednik Ran.: Lucius quidam, tyranni satelles (u Plut.: τις τῶν περὶ τὸν τύραννον ξεναγῶν ὄνομα Αεύκιος 'któryś ze związanych z tyranem dowódców wojsk najemnych o imieniu Lucjusz'); słowa *dworzánin* używa tu również MKoch 249v.

s. 142/1–2: Posławszy tedy sługę swęgo ten to isty kazał jęj do siebie przyść – przekład Plut. *Mor.* 251a: καὶ πέμψας ἐκάλει τὴν παρθένον. Por. Ran., k. 38: Igitur misso nuncio virginem statuto tempore ad se venire iubet.

w. 1–2: Posławszy ... sługę – odpowiednik Ran.: misso nuncio (u Plut. brak rzeczownika).

w. 1: tedy – odpowiednik Ran.: igitur (u Plut.: καὶ 'i').

w. 2: kazał jęj do siebie przyść – odpowiednik Ran.: ad se venire iubet (u Plut.: ἐκάλει 'wzywał'); por. MKoch 249v: *rozkazując jej przyść ... do siebie.*

s. 142/2–3: Toż jęj ojciec i mátká, bojážnią przyciśnieni, rádźili – przekład Plut. *Mor.* 251a: οἱ μὲν οὖν γονεῖς τὴν ἀνάγκην ὀρῶντες ἐκέλευον βαδίσειν. Por. Ran., k. 38: idemque parentes necessitate compulsi virginem, ut faceret, hortabantur.

w. 2: Toż – odpowiednik Ran.: idem (u Plut. tę samą funkcję w zdaniu pełni bezokolicznik βαδίσειν 'iść').

w. 3: przyciśnieni – por. Ran.: compulsi (u Plut.: ὀρῶντες 'widząc (konieczność)').

rádzili – odpowiednik Ran.: hortabantur (u Plut.: ἐκέλευον ‘kazali’).

s. 142/3–6: Ále oná, κλέκναψυζυ u nóg ojcowskich, prosilá ji dla Bogá, áby jéj po háńbę i lekkość chodźić nie dopuszczal, á ráczéj obral widzieć ją umárlá nizli sromotnie żywą – nieco eufemistyczna parafraza Plut. *Mor.* 251a–b: ἡ δὲ παῖς οὖσα γενναία καὶ μεγαλόφρων ἐδεῖτο τοῦ πατρὸς περιπλεκομένη καὶ καθικτεούσα μᾶλλον αὐτὴν περιδεῖν ἀποθανοῦσαν ἢ τὴν παρθενίαν αἰσχροῦς καὶ παρανόμας ἀφαιρεθεῖσαν. Por. Ran., k 38: verum ipsa, ut natura erat prudens, tum ingenue liberaliterque educata, paternis genibus advoluta rogabat, ne se in turpissimum flagitium proficisci pateretur, utque mortuam potius quam amissa virginitate turpiter viventem aspicere vellet.

w. 4–6: áby jéj ... nie dopuszczal – odpowiednik Ran.: ne se ... pateretur (brak odpowiednika u Plut.).

w. 5: po háńbę i lekkość chodźić – odpowiednik Ran.: in ... flagitium proficisci (brak odpowiednika u Plut.).

w. 5–6: á ráczéj obral – odpowiednik Ran.: utque ... potius ... vellet (u Plut.: μᾶλλον ... περιδεῖν ‘aby raczej pozwoili’).

w. 6: sromotnie żywą – odpowiednik Ran.: turpiter viventem (brak odpowiednika u Plut.).

s. 142/6–8: Lucyjusz widząc, że sie poseł nierychło wraca, będąc niepráwie trzézwi, szedł sam w dóm do Filodemá – parafraza Plut. *Mor.* 251b: καὶ διατριβῆς γενομένης σπαργῶν καὶ μεθύων ὁ Λεύκιος αὐτὸς ἐξανέστη μεταξύ πίνων πρὸς ὄργην. Por. Ran., k. 38: Longior itaque mora quum traheretur, libidine simul atque ebrietate furens Lucius ipse domum virginis proficiscitur.

w. 8: szedł sam w dóm – odpowiednik Ran.: ipse domum ... proficiscitur (u Plut.: αὐτὸς ἐξανέστη ‘sam wstał’); por. MKoch 249v: *przybiegl sam w dom do Filodema.*

do Filodemá – zarówno Jan Kochanowski, jak i jego brat poprawiają tu Ran., który pisze o „domu panny” – panem domu jest przecież Filodem (brak odpowiednika u Plut.).

s. 142/8–10: tám zástawszy pánnę u nóg ojcowskich κλέκząc, rozkazal jéj práwie z grozą, áby z nim szlá – przekład Plut. *Mor.* 251b: καὶ τὴν Μίκκαν εὐρῶν ἐν τοῖς γόνασι τοῦ πατρὸς τὴν κεφαλὴν ἔχουσαν ἐκέλευεν αὐτῷ συνακολουθεῖν. Por. Ran. 38: eamque paternis genibus apposito capite haerentem offendens, se statim ut sequeretur, minitabundus imperabat.

w. 10: práwie z grozą – odpowiednik Ran.: minitabundus (brak odpowiednika u Plut.).

s. 142/10–12: w czym iż go niepráwie postuszna być chciálá, podrápawszy ná niéj száty, zbil ją okrutnie – przekład Plut. *Mor.* 251b: οὐ βουλομένης δὲ τὸ χιτῶνιον περιρρήξας ἑμαστίου γυμνήν. Por. Ran., k. 38: Quod illa cum facere cunctaretur, laceratis vestibus Lucius nudatam gravissimis plagis cecidit.

w. 11: podrápawszy ná niéj száty – odpowiednik Plut.: τὸ χιτῶνιον περιρρήξας, i Ran.: laceratis vestibus; por. Mącz 181b/49: *Lacero ... Drapię.*

w. 12: okrutnie – por. Ran.: gravissimis plagis (brak odpowiednika u Plut.).

Kochanowski pomija wzmiankę Plut. (przełożoną przez Ran.), że Mikka znosiła ból w milczeniu.

s. 142/12–14: Ojciec potym i mátká, pátrząc ná ták záłosną rzecz, á nie mogąc nic prósbą zyskáć, z pláczem do Bogá o pómsťe woláli – przekład Plut. *Mor.* 251b: ὁ δὲ πατήρ καὶ ἡ μήτηρ, ὡς οὐδὲν ἀντιβολοῦντες καὶ δακρύοντες ἐπέβαινον, ἐτράποντο πρὸς θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἀνάκλησιν ὡς δεινὰ καὶ παράνομα

πάσχοντες. Por. Ran., k. 38: At parentes tam acerbo spectaculo graviter commoti flentesque, postquam nihil orando se proficere animadverterunt, hominum deorumque auxilium clamoribus implorantes indignis se contumeliis affici querebantur.

w. 12: Ojciec ... i mátká — odpowiednik Plut.: ó ... πατήρ και ή μήτηρ; ta zbieżność nie musi być jednak dowodem, że Kochanowski korzystał tu z oryginału: powyżej, na s. 142/3, mamy wyrażenie *ojciec i mátká*, któremu odpowiada zarówno u Plut., jak i w przekładzie Ran. słowo o znaczeniu 'rodzice'.

w. 12–13: pátrząc ná ták żáłosną rzecz — por. Ran.: tam acerbo spectaculo ... commoti (brak odpowiednika u Plut.).

w. 13–14: z pláczem ... wołáli — por. Ran.: clamoribus implorantes (u Plut. tylko: *δακρúοντες* 'placząc' — w poprzedniej części zdania); por. też Mącz 306b/38–39: *Imploro ... Z pláczem proszę*.

w. 14: do Bogá — u Plut. i w przekładzie Ran. jest w tym miejscu o „bogach i ludziach” (Plut.) lub o „ludziach i bogach” (Ran.).

s. 142/14–16: Á Lucyjus, będąc i winem, i gniewem zápalony, przed oczymá własnych rodziców onę niewinną dziewczkę zábił — skrócona wersja Plut. *Mor.* 251b–c: ó δē bárβαρος έκμανείς παντάπασιν υπό τοῦ θυμοῦ και μέθης άποσφάττει τήν παρθένον, ώς έτυχεν έν τοῖς κόλποις τοῦ πατρος έχουσα τὸ πρόσωπον. Por. Ran., k. 38: Tunc ira vinoque percitus barbarus virginem, ut forte in paterno sinu posito capite constiterat, iugulavit.

s. 142/16–18: Nie ruszyłá tá rzecz namniéj Árystotymá. I owszem, wielé ich, którzy o tę krzywdę mówili, dał strácić, drugié z miástá wyгнаł — przekład Plut. *Mor.* 251c: 'Αλλ' οὐδὲ τούτοις ὁ τύραννος ἐκάμπετο, πολλοὺς δ' ἀνήρει και πλείονας ἐφυγάδευεν. Por. Ran., k. 38: Nihil tamen est immanitate tam feroci permotus tyrannus, sed in cives, qui admissum facinus criminabantur, saevior effectus eorum aliquot morte, plurimos vero exilio damnavit.

w. 16–17: Nie ruszyłá tá rzecz namniéj Árystotymá — odpowiednik Plut.: οὐδὲ τούτοις ὁ τύραννος ἐκάμπετο, i Ran.: Nihil ... est ... permotus tyrannus; por. MKoch 249v: *to nic Arystotyma nie ruszyło*.

w. 17: I owszem — to samo wyrażenie u MKoch.

w. 17–18: którzy o tę krzywdę mówili — odpowiednik Ran.: qui admissum facinus criminabantur (brak odpowiednika u Plut.).

drugié z miástá wyгнаł — identyczny zwrot u MKoch.

s. 142/18–19: których około cztérechset do Etolijéj wyjechało — przekład Plut. *Mor.* 251c: ὀκτακόσιοι γούν λέγονται καταφυγεῖν ἐπ' Αἰτωλοῦς. Por. Ran., k. 38: e quibus octingenti forte in Aetoliam confugerunt.

w. 18–19: których — por. Ran.: e quibus (brak odpowiednika u Plut.).

w. 19: cztérechset — zarówno Plut., jak i Ran. piszą o ósmiuset wyгнаńcach.

s. 142/19–22: Ci, wskazując częstokroć do niego, áby żony i dzieci ich zá nimi puścił, nie mogli tego u niego zyskác — pośredni przekład Plut. *Mor.* 251c: δεόμενοι τὰς γυναίκας αὐτοῖς και τὰ νήπια τέκνα κομίσασθαι παρά τοῦ τυράννου. Por. Ran., k. 38: Qui cum summis precibus tyrannum rogarent, ut uxores parvosque natos ad se proficisci permitteret, nihil ab eo penitus impetrare potuerunt.

w. 21–22: nie mogli tego u niego zyskác — odpowiednik Ran.: nihil ab eo ... impetrare potuerunt (brak odpowiednika u Plut.); por. MKoch 249v: *nie mogli tego sobie u niego uprosić*.

Wygnanie obywateli i rozłączenie ich z rodzinami doprowadziło następnie do sprzy-

sieżenia i zabicia tyrana. Opisując te wydarzenia, Plut. przedstawia na ich tle męstwo innej kobiety – Megisto. Można przypuszczać, że Kochanowski zamierzał doprowadzić tę opowieść do końca – w przeciwnym wypadku przerwałby ją chyba w momencie śmierci Mikki.

WRÓŻKI

Karta tytułowa

kt/1–3: WRÓŻKI JANA KOCHANOWSKIEGO – tytuł być może pochodzi od wydawcy. W dedykacji Andrzejowi Tęczyńskiemu Januszowski używa liczby pojedynczej: „tę małą wróżkę Janá Kochánowskiého ... posyłam W.M.” Jan Brożek (*Gratis*, 1625) wprowadza te same postaci dialogu i odwołuje się do ich rozmowy, „co ją potym opisał Kochanowski i nazwał *Wrózkami*”, może jednak przejmując tu po prostu tytuł utrwalony przez wydania Januszowskiego i następnych drukarzy. Por. Cochanoviana II, poz. nr 85 i 170a, s. 160–161 i 233.

kt/4–5: W Kráko(wie) ... 1587 – jest to pierwsze wydanie *Wrózek*. Jednak odpisy krążyły wcześniej. J. Pelc (s. 461) przypuszcza, że sam Kochanowski przesłał *Wróžki* Mikołajowi Firlejowi wraz z wierszem do niego w r. 1576, w czasie drugiego bezkrólewia. Ale już w czasie pierwszego bezkrólewia tekst ten był znany, o czym świadczy fragment drukowanej broszury z r. 1573 *Naprawa Rzeczypospolitej Koronnej do elekcyjnej nowego króla*, zob. Czubek, s. 195–196: „Dawna piosnka w Polszcze, iż źle u nas, giniemy ... Ja dwiema słowy powiem: Przyszło to za odmianą ludzi i obyczajów starych. Chcesz poznać, iż tak jest, weźmi przed oczy rzeczpospolitą rzymską, która była rządnie postanowiona, za którym rządem jakmiarż wszytkiemu światu rozkazowała. Przypatrz się, dlaczego zginęła, ale pierwej obacz, czem była urosła. Pisze Ennius:

Moribus antiquis res stat romana virisque.

... Patrżże, jako stare obyczaje opuścili, a wniosła się do nich ambycyja, potem łakomstwo, za łakomstwem luksus, rozpusta młodzi: te rzeczy zgubiły Rzym ... Pytam, jeśli co zostało starych obyczajów, którymi Rzeczpospolita stała? Nie tylko żebyśmy się imi sprawowali, ale już ich nie wiemy. O ludziach próżno wspominać, bo obyczaje z ludźmi zginęły. Skąd każdy obaczyć może, że naszemi zlemi obyczajami, nie żadną przygodą ani przypadkiem giniemy (lecz się to nie za naszego wieku zaczęło), tak iż nazwiskiem tylko Rzeczpospolitą mamy, a rzeczą samą jużesmy ją zgubili.

Potrżeba tedy, abyśmy, jako tablicę cudnie malowaną, tak też Rzeczpospolitą nam podaną farbami takimi odnawiali, które by właśnie wyrażały i ludźmi, i obyczajami ludzie stare, zwyczaje i obyczaje stare”. Autor broszury cytował zapewne *Wróžki* z pamięci. Por. KochWr 19/9–10, 26/17–28/2.

NIE FRASUJ SOBIE, MIKOŁAJU, GŁOWY

Komentarz I

Wiersz ten zawarty jest także w zbiorze *Pieśni* (II 8) – wchodzi w skład tomu IV niniejszej edycji *Dzieł wszystkich* Jana Kochanowskiego, s. 184–186. Opracowanie wydawnicze tego utworu w tomie *Pieśni* kładzie nacisk przede wszystkim na objaśnienia językowe i filologicznoklasyczne (zob. kom. I i II, s. 430–432). Zamieszczony również w tomie *Proza* tenże wiersz, drukowany w wydaniu z 1587 r. jako wstęp do *Wróžek*, postanowiliśmy dopełnić komentarzem historycznym, korygując zarazem uwagę zamiesz-

czoną w kom. I do pieśni II 8, 1 (s. 430): wojewodą lubelskim był Jan Firlej, nie zaś przypuszczalny adresat tej pieśni – Mikołaj Firlej. (Uzupełnienie – E. Sarnowska-Temierusz.)

Być może wiersz ten przesłany został przez Kochanowskiego Mikołajowi Firlejowi wraz z tekstem *Wrózek* (por. wyżej komentarz do kt). Ta poetycka wypowiedź jest także świadectwem wspólnych działań i rozterek przeżywanych przez obu przyjaciół w okresie drugiego interregnum. Ślady tej przyjaźni są dość liczne w twórczości poety, zob. KochFr I 26, III 73, KochEl III w ks. IV, KochFor 36 i 75, KochLyr Ode V, a także dedykacja *Lyricorum libellus* z r. 1580 zaadresowana do Mikołaja: *De electione, coronatione et fuga Galli*, nadto KochFor 72: fraszka łac. *In villam Dąbrowitam*.

Mikołaj Firlej (zm. 1601) – syn Jana Firleja, marszałka w. koronnego, od r. 1562 starosta kazimierski, od 1576 kasztelan biecki i referendarz koronny, od 1585 starosta nowokorczyński, od 1589 wojewoda krakowski, od 1598 starosta wolbromski, w 1599 pilźnieński. W r. 1569 odbył podróż do Bolonii i Rzymu i wówczas przeszedł na katolicyzm (ojciec Mikołaja Jan Firlej był głównym przywódcą protestantów w Koronie). W r. 1570 wybrany posłem na sejm, powtórnie w 1572 r. W czasie pierwszego bezkrólewia podpisał konfederację warszawską o dysydentach, a następnie bronił jej w Paryżu, uczestnicząc w poselstwie do Henryka Walezego. Różne działania i stanowiska łączą obu przyjaciół: obaj figurują w akcie elekcji Henryka Walezego z dnia 16 maja 1573, a po ucieczce króla obaj czekają na jego powrót, por. KochLyr III: *In conventu Stesicensi*; Firlej na zjeździe stężyckim 31 maja obstaje za tym, by najpierw wydać wyrok złożenia króla z tronu, a dopiero potem przystąpić do mianowania następnego elekta, co mogło opóźnić elekcję – podejrzewano go, że działanie to ma ewentualnie przynieść korzyść kandydaturze Habsburga, dla której został już wówczas pozyskany (zob. Orzelski, s. 331, oraz Elementa, nr 52). Na konwokacji w dniu 4 czerwca 1575 Firlej – jako reprezentant Małopolan – żąda szybkiej daty elekcji, zob. Orzelski, s. 345. Takie samo stanowisko Kochanowskiego zob. też w *In conventu Stesicensi*, w. 25–26. W czasie sejmiku elekcyjnego Mikołaj przemawiał za kandydaturą rakuską w dniach 23 i 30 listopada, Jan Kochanowski w dniu 26 listopada. Jednakże Firlej – wbrew otrzymanym instrukcjom – głosował za samym cesarzem, a Kochanowski, tak jak chcieli Małopolanie – za Ernestem, dodając wszakże alternatywną kandydaturę carewicza Fiedora; stąd przy obu Orzelski notuje, że we własnym przemawiali imieniu (Orzelski, s. 416, 425, 445). Obaj też figurują na dekreście elekcji Maksymiliana II (datowanym: Na polu pod Warszawą 18 grudnia 1575, potwierdzonym 31 grudnia 1575), w którym nadto Mikołaj zostaje wybrany w skład 14-osobowej delegacji skierowanej z nominacją do Maksymiliana (zob. Orzelski, s. 480; Elementa, nr 55 oraz Cochanoviana I, poz. nr 192). Na zjeździe w Jędrzejowie nie słyhać głosu Firleja (wg Orzelskiego), natomiast na sejmie koronacyjnym Batorego otrzymuje on dwa urzędy: kasztelanie biecki i referendarię koronną, aczkolwiek ze zniważającą uwagą kronikarza: „ad extremum referendariatus Casimiriensi Praefecto tributus. Is solus Caesarianismi poenas abunde expiavit, cum aliis multa largita essent” (Orzelski, s. 682). Z tejże wspaniałomyślnej szczodroblowości Batorego korzystał przecież i Jan Kochanowski w nowym sojuszu z Janem Zamojskim. Firlej także służył z oddaniem Stefanowi Batoremu, a w czasie III elekcji był gorącym rzecznikiem Zygmunta Wazy i stronnikiem kanclerza Zamojskiego. Dalsze losy Mikołaja zob. hasło pióra K. Lepszego w PSB.

s. 16/1: Nie frásuj sobie ... głowy – por. podobne sformułowanie w KochLyr Ode VI: *In conventu Varsoviensi*, w. 1–4. Oba utwory powstały w okresie, gdy problem elekcji zawęził się już tylko do alternatywy: Maksymilian czy Batory, a więc w grudniu – styczniu 1575/76.

s. 16/2–3: już dekrét gotowy Przed Bogiem leży – akt nominacji króla zwal się dekretem: *Decretum electionis novi regis* (zob. Cochanoviana I, poz. nr 150, oraz Elementa, nr 55). W akcie tym odwoływano się do woli Boga, kierującego działaniami ludzi, por. dekret elekcji cesarza Maksymiliana z 18 grudnia potwierdzony 31 grudnia 1575: „In nomine Sanctae et Individuae Trinitatis, cuius providentia reges regnant et populi dominantur ...” (Cochanoviana I, poz. nr 192, s. 251).

s. 16/3–4: nie piórem pisány ... wykowány – por. KochPieś I 1 (t. IV niniejszej edycji), kom. II do KochPieś 1/10–11.

s. 16/5–6: Nie z pół- lub nocy ... od zachodu – na zjeździe w Stężyicy rozpatrywano różne kandydatury do korony polsko-litewskiej: dwu Habsburgów, cesarza Maksymiliana II i jego syna Ernesta, Iwana Groźnego i jego syna Fiedora, króla szwedzkiego Jana II, Wilhelma Rożemberka – burgrabi korony czeskiej (obiecującego unię z Czechami), Alfonsa d’Este – księcia Ferrary, a wreszcie Stefana Batorego – wojewody siedmiogrodzkiego, wodza antyhabsburskiej koalicji na Węgrzech, nadto kandydatury rodaków: „Piasta” – wojewody belskiego Andrzeja Tęczyńskiego, Jana Kostki – wojewody sandomierskiego, a także Mikołaja Mieleckiego – wojewody podolskiego (utrzymywały się głównie dwie pierwsze). Dopiero pod koniec sejmiku elekcyjnego – po rezygnacji „krajowców”: Tęczyńskiego i Kostki – stronnictwo piastowskie obrało „królowę Annę Królową Polski, przydawszy jej za małżonka Stefana Batorego” (14 grudnia, po uprzednio dokonanej przez prymasa Uchańskiego nominacji Maksymiliana w dniu 12 grudnia – zob. Orzelski, s. 476, w przekładzie W. Spasowicza: t. II, s. 333). Zob. też Konopczyński, s. 155–156.

s. 16/9–11: Tenże nam ... z dalekiej kráiny – w czasie pierwszego bezkrólewia rozpatrywano również „sąsiedzkie” kandydatury: obu Habsburgów, cara Iwana i jego syna Fiedora, nadto – bardziej lekko – Jana Wazy i Stefana Batorego; najmocniejsza okazała się jednak kandydatura francuska: Henryka Valois, księcia andegawskiego – w ostatnim momencie wsparta przez nuncjusza Commendoniego (zob. Konopczyński, s. 156–157). Pisząc: „nászże ploné rády”, mógł Kochanowski wspominać nie tylko całość debat podczas pierwszej elekcji, ale również i osobisty udział jego i Firleja w tym obiorze (por. komentarz Konopczyńskiego na s. 161). Reminiscencje z obioru i królowania Henryka Walezego zawarł z czasem (w 1582 r.) poeta w poemacie na cześć Batorego: *Epinicion* (w. 52–72).

s. 16/14: Gdzie ... wojská ubráné? – tzw. *pacta conventa* zaprzysiężone w dniu 11 maja 1573 r. na sejmiku elekcyjnym pod Warszawą przez posłów francuskich w imieniu wybranego Henryka Walezego zobowiązywały króla m.in. do zbudowania floty, sprowadzenia piechoty gaskońskiej, utrzymywania własnym nakładem obrony granic, spłacenia długów Rzeczypospolitej zaciągniętych przez Zygmunta Augusta, dźwignięcia Akademii Krakowskiej i kształcenia na koszt króla 100 młodzieńców w krakowskiej lub paryskiej wszechnicy, nadto ułatwień dla handlu polskiego we Francji itd. Wymieniono w nich m.in. sumę 450 tys. florenów, które Henryk miał co roku dostarczać do skarbu polskiego z dochodów swych francuskich prowincji. Na temat piechoty gaskońskiej obiecywano „quatuor milia Vasconum peditum electissimorum, quibus etiam stipendia in sex menses Christianissimus Rex persolvere debet...” (zob. *Zbiór pamiętników do dziejów polskich*, wyd. W. S. hr. de Broël-Plater, Warszawa 1858, s. 220–228, tamże przysięga posłów i Henryka, s. 229–232; nowsze wydanie Vol. leg. II, s. 133–134). Po ucieczce Henryka dworowano sobie z tych nadziei w pismach ulotnych, zob. np. *Echo o królu polskim Henryku rozmawia 1573*: „Albo się od niego spodziewali gór złotych?” (za Czubkiem, s. 69), także *Rozmowę Lecha z Piastem* (*ib.*, s. 50):

Więc druga kondycja ludziom się podoba,
Suma, którą tu chce wnieść; i jest w niej ozdoba,
Milony nam obiecać, kupując podobno
U nas polskie królestwo, jeśli targu godno!

s. 16/15: W co poszły działa i nasze turnieje? – *działa* – zob. Joachim Bielski, *Kronika polska*, Kraków 1597, k. 706–707, notuje przy wjeździe króla Henryka: „z dział wszędzie strzelano: że sie zamek prawie trząśł, a niebo wszystko grzmiało”; *turnieje* – por. Orzelski w przekładzie W. Spasowicza, t. I, s. 221: „Tegoż dnia Francuzi zatknęli na krążanku zamkowym wysoki drąg z chorągwią, na znak przybycia króla Henryka i rozpoczęcia jego rządów, na górny zaś zamek zwieziono wielką ilość piasku; miano bowiem wyprawic gonitwy na ostre, piaskiem więc przysypano bruk kamienny, ażeby jeźdźce zrzuceni z koni nie ponieśli szwanku. Dwanaście par potykających się wetknęło w ten piasek włócznie zwyczajem węgierskim”. Dalej kronikarz opisuje przebieg sporu między Samuelem Zborowskim a Janem Tęczyńskim, śmiertelne zranienie Andrzeja Wapowskiego, który usiłował ich pojednać, wreszcie przebieg sądu królewskiego (s. 221–245). Inną reminiscencję tego wydarzenia zawiera anonimowe pismo polemiczne przeciw paszkwiłowi *Deportes’a* (tj. przeciw jego polskiemu przekładowi) pt. *Odpowiedź przez Polaka wszetecznemu Francuzowi* (zob. Czubek, s. 655–661, cytat poniższy s. 661):

Jakoś to mógł baczyć sam, gdy Henryk w Krakowie
Był od nas koronowan, że naszy Lechowie
Tak na ostre gonili ku czci panu swemu,
Jako na wojnie bywa, że był strach drugiemu.

s. 16/19: Onój rákosze i sėjmy słuchają – wyrazy *rakosz*, *rakusz* odczuwane były jako świeża pożyczka jeszcze w 1587 r.; tak nazwano przez obóz Zborowskich projekt przeprowadzenia sądu powszechnego na senatorów, którzy króla Stefana Batorego wiedli ku deptaniu wolności szlacheckich (chodziło głównie o procesy Zborowskich). Jednym z agitatorów był Stanisław Sędziwój Czarnkowski, który po nieudanej akcji usprawiedliwił się, że nie on wymyślił to słowo: „parlamentum, colloquium, congregationem, coitionem – «rakusz» apellant Ungari, apud quos etiam aliquandiu sum commoratus” (za Solikowskim przytacza Sobieski, s. 295).

s. 16/21: Precz, krásomówce, wywody ná stronę! – por. Orzelski w przekładzie Spasowicza, t. II, s. 216: „Przystępuję do opisu głosowania. Kto był pilnym słuchaczem i widzem tych wypadków, widział najznakomitsze na świecie zgromadzenie. Stawali przed nim z pokorą i uniżonością posłowie najpotężniejszych monarchów całego świata ... Słuchano mów głębokich, pełnych nauki i doświadczenia, głoszonych z największą powagą, słuchano najsuubtelniejszych rozpraw. Taka była nieskończona rozmaitość osób i spraw, tyle zużyto rozumu i dowcipu, tyle się wykazało świetnych talentów, tyle bystrych i wielostronnie wykształconych umysłów, że cały ten sejm elekcyjny, a szczególnie samą elekcją uważać można za najświetniejsze teatrum wytworności, nauki i biegłości, na którym nie tylko młodzieńce, lecz i dojrzałym wiekiem mężowie uczyli się dworskości i delikatności obyczajów; na którym najpierwsze rozумы potykały się z niesłychaną zręcznością”. W. Zakrzewski notuje, że niektórych posłów musiano niekiedy upominać, by wypowiadali się zwięźle. A po pierwszym wotowaniu walka toczyła się już między mówcami polskimi: „Połała się cała powódź wymowy: Czarnkowski referendarz za cesarzem, a historyk Orzelski za Piastem ... stoczyli pierwsze zapasy. Za Piastem przemawiał ... Zamojski” (Zakrzewski, s. 414–419). Sam Kochanowski wypowiadał się

w dniu 26 listopada, po Orzelskim i wbrew jego piastowskiej kandydaturze, został też w relacji kronikarza wyjątkowo stronniczo potraktowany: mowa jego pocięta jest replikami, które zapewne miały miejsce *ex post*, a nawiązania (np. aluzja biblijna) do poprzednich mówców (np. Myszkowskiego) nie ujawnione. W relacji Heidensteina Kochanowski jest wymieniony wśród najwybitniejszych mówców stronnictwa habsburskiego: Mikołaja Firleja, Jakuba Secygniowskiego, Krzysztofa Zborowskiego i Stanisława Czarnkowskiego (R. Heidenstein, *Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII*, Francofurti a. M. 1672 – podają za: M. Korolko, *Jana Kochanowskiego żywot i sprawy*, Warszawa 1985, s. 195–196).

s. 16/22–24: *Á my ... rętszému* – aluzja do legendy o Lestku II, zanotowanej po raz pierwszy przez Kadłubka: Lechici postanowili, że ten z rycerzy będzie władcą, który pierwszy przybędzie konno do ustawionego w polu słupa; jeden z zawodników przygotował jednak zasadzkę dla rywali: żelazne kolce, które raniły kopyta ich koni. Sam przybył do celu bezpieczną ścieżką, ale – skoro podstęp się wydał – został stracony. Królem obrano jednego z młodzieńców, który dla zabawy ścigał się z drugim pieszo do tego samego słupa i przybył pierwszy. Por. *Kronikę* Wincentego 1, I, cap. XIII, XV, XVI – MPH II, t. II, s. 262–265. Legendę tę powtórzyła szerzej *Kronika* Mierzwy, cap. XIV, XV – MPH II, t. II, s. 175–178, a krócej *Kronika wielkopolska w Prologu* [1]–[3] – MPH II, t. VIII, s. 8–10 (por. komentarz B. Kürbisówny na s. 136), również J. Długosz (*Roczniki*, ks. 1, s. 201–203), po nim zaś inni kronikarze XVI w. Legendę tę omawiali: O. Balzer, *Studium o Kadłubku*, [w:] *tenże, Pisma pośmiertne*, t. I, Lwów 1924, s. 283, oraz S. Witkowski, *Podstęp Leszka z kolecami u Kadłubka i jego źródło*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, t. II, Lwów 1925, s. 677–690. Por. także komentarz I i II do KochPieś 12/17–20 (tom IV niniejszej edycji).

s. 16/22: w polu – oprócz pola z legendy o Lestku może tu być nadto znaczenie pola elekcyjnego – dekrety o wyborze króla tak były oznaczane: *Na polu pod Kamieniem* (elekcja Henryka), *Na polu pod Warszawą* (elekcja Maksymiliana), por. Cochraniana I, poz. nr 150 i 192.

s. 16/22–23: *ná słupie koronę Záwiešmy* – w legendzie Kadłubka nie było korony na słupie, ale w *Kronice* Marcina Bielskiego z 1564 r. na drzeworycie ilustrującym to wydarzenie (k. 341v) na słupie znajduje się korona królewska.

s. 16/22–23: *koronę ... złotą* – tak m.in. nazywano koronę koronacyjną królów polskich, por. Elementa, nr 65 (instrukcja senatu i pozostałych stanów dla posłów do cesarza i sejmu w Ratyzbonie z dnia 10 maja 1576): „Interim autem Rex Cracoviam ad diem XVIII Aprilis appulit, quem nos ... Calendis Maii ... corona aurea, quod est proprium Regni diadema, insignivimus Regnoque ipsi inauguravimus ...”; podobnie także tekst oracji tychże posłów (po 15 czerwca 1576), Elementa, nr 67: „Rege ... Calendis vero Maii corona aurea insignito ...” W XVI w. używano dwu rodzajów koron: otwartej, używanej do sakry koronacyjnej, korony Łokietka (przypisywanej często mniemnie Bolesławowi Chrobremu), którą zwano także *corona originalis* lub *privilegiata*, oraz koron homagialnych, wedle renesansowej tendencji na ogół zamkniętych na znak pełnej suwerenności państwa. Por. A. Gieysztor, „*Non habemus caesarem nisi regem*”. *Korona zamknięta królów polskich w końcu XV wieku i w wieku XVI*, [w:] *Muzeum i twórca. Studia z historii sztuki i kultury. Ku czci prof. dra Stanisława Lorentza*, Warszawa 1969, s. 277–292, oraz A. Brückner, *Encyklopedia staropolska*, hasła: Klejnoty i Koronacja, lam 588 – rysunek M. Bacciarellego z podpisem: *Złota korona Chrobrego*, oraz lamy 595–596, Warszawa 1937 – opis wg inwentaryzacji insygniów Jacka Przybylskiego w 1791 r. (tj. na cztery lata przed jej rabunkiem i zniszczeniem przez Prusaków): „Koro-

na Łokietkowa była wieńcem dziewięciu lili wykrojonych ze złotych płyt, ozdobionych perłami i kamieniami (kamieni większych: rubinów, szmaragdów, szafirów, było 117, mniejszych 280, perel 90⁷). Tażę koroną koronowano Henryka, Kochanowski mógł ją wówczas widzieć, jeśli w ceremonii tej dane mu było uczestniczyć, jak przypuszcza Pleniewicz, s. 509.

Również królowa Anna Jagiellonka została koronowana złotą koroną insygnialną, jak wskazują na to jej portrety: opisany przez B. Miodońską portret pędzla Marcina Kobera oraz późniejszy, anonimowy, przesłany przez Annę do kaplicy Zygmuntowskiej w 1586 r., z podpisem, w którym podkreśla się wagę jej koronacji: „Corona aurea quod est insigne regalis imperii . . . tempora rudimenta et sceptro regio dexteram implicita cum rege marito” (zob. J. Kowalczyk, *Nagrodek królowej Anny Jagiellonki w kaplicy Zygmuntowskiej*, „Folia Historiae Artium” XXIII, 1987, s. 15 i 16, ilustr. 13). B. Miodońska w: *Korona zamknięta w przekazach ikonograficznych z czasów Zygmunta I (Uwagi w związku z rozprawą A. Gieysztor: Non habemus caesarem nisi regem)*, „Biuletyn Historii Sztuki” XXXII, 1970, nr 1, s. 3–18, pisze o portrecie Kobera: „Wydaje się że na portrecie ostatniej królowej polskiej z rodu Jagiellonów przedstawiono gotycką koronę insygnialną, która stanowiła parę z Corona privilegiata”.

s. 16/23: mędrszemu – w dekrete elekcyjnym Maksymiliana, podpisanym m.in. przez Piotra Myszkowskiego, Mikołaja Firleja i Jana Kochanowskiego – po wyrazach uznania dla wszystkich pozostałych kandydatów i ich cnót – prymas Uchański motywował wybór cesarza, podkreślając głównie jego mądrość: „Ten to właśnie książę oby rządził z godną podziwu dla całego świata chrześcijańskiego i prawdziwie Boską mądrością i oby najznakomitsze dary ducha i natury połączone były z jego powodzeniem w rządzeniu, tak żeby ze wszystkich, którzy kiedykolwiek dzierżyli władzę, ten właśnie słusznie był uznany za najmądrzejszego; on to świat chrześcijański . . . rozdarty niesnaskami wielkich władców tak uspokoił, że więcej chwały zjednał sobie dzięki swojemu rozumowi w todze niż ktoś inny kiedykolwiek w groźnej zbroi” (przeł. M. Garbaczowa, *Cochanoviana I*, poz. nr 192, s. 257). Zakrzewski (s. 94–96 i *passim*) daje celną charakterystykę Maksymiliana, w której podkreśla z jednej strony wybitne intelektualne cesarza, a z drugiej strony wady charakterologiczne: brak zdecydowania, niekonsekwencję i opieszałość w działaniu. Tę ostatnią cechę Maksymiliana – jako zniechęcającą nawet jego stronników – wydobyl Kochanowski w *Epinicionie* (w. 120, 170, 233–234 wg numeracji wersów w przekładzie J. Ejsmonda), a przede wszystkim we fraszce *In Caesarem* (KochFor 121); por. interpretację tego ostatniego utworu: Z. Głombiowska, *Koncepcja cyklu w polskich i łacińskich utworach Jana Kochanowskiego*, Gdańsk 1980, s. 39.

s. 16/24: przynamniéj rętszemu – po dwu przeciwstawnych elekcjach: 12 grudnia cesarza Maksymiliana i 14 grudnia królowy Anny i Stefana Batorego, oba stronnictwa zarzucały stronie przeciwnej uchybienie przyjętym zasadom prawnym obioru króla. „W rzeczywistości każda strona miała poniekąd słuszność – pisał Zakrzewski – żądna z obu elekcji nie była zupełnie prawną; dlatego właśnie w całym kraju panowała niepewność pełna obaw i trwogi . . . Dla przyszłości nie to było rozstrzygającym, po której stronie więcej prawności, lecz tylko to jedynie, kto dzielniej i energiczniej do dzieła się zabierze; dlatego uważano powszechnie, że ten z elektów z pewnością się utrzyma, który pierwszy po koronę się zgłosi”. Tu Zakrzewski podaje w przypisie (s. 436, przyp. 1): „Masimo Milanese, sekretarz Myszkowskiego, przypomina biskupowi wrocławskiemu 4 lutego 76, że «concludemmo, che quello, che prima de nominati venisse, sarebbe stato Ré»” (wg Archiwum Wiedeńskiego, Polonica). Ale podobne wypowiedzi znajdujemy również zanotowane przez Orzelskiego: Piotr Zborowski, wojewoda krakowski, stwierdzał w dniu

21 kwietnia, że „Archiepiscopum dudum promississe, quod diadema eius Regis capiti esset impositurus, qui prior advenisset, eandem sententiam mutasse” (s. 623); podobnie jak Prymas, również Andrzej Opaliński, marszałek w. koronny, zapowiadał pojednawczo, że „Cracoviam venire et eo Rege, qui primus eodem veniret, coronando munus suum exequi cupiens” (list z 6 marca 1576 – za: Orzelski, s. 592). Były to jednak zapowiedzi łączące się z przeświadczeniem, że pierwszy przybędzie cesarz. W liście do cesarza z dnia 5 marca zebrani w Łowiczu jego zwolennicy użyli też tego argumentu, chcąc przynaglić przybycie ich elekta: „To jest, iż jeśli co radom i żądom ich przeciwnego zdarzy się, nikt nie wątpi, iż się królestwo pierwszemu je posiadającemu dostanie”. (Zob. *Panowanie Henryka Walezjusza i Stefana Batorego, królów polskich. Z rękopisów Albertrandego podług wydania Ż. Onacewicza*, wyd. 3, Kraków 1860, s. 69.) O tego rodzaju nastrojach pisał później w *Epinicjonie* Jan Kochanowski (w. 165–166 – podaję wg przekładu J. Ejsmonda: J. Kochanowski, *Utworthy łacińskie*, Warszawa 1953, s. 257):

Albowiem nikt nie wątpił, że temu korona
Przeznaczona, kto pierwszy wejdzie w Polski progi.

DEDYKACJA JANA JANUSZOWSKIEGO

Komentarz I

s. 17/1–4: Jásnie Wielmożnému Pánu ... Pánu Jędrzejowi, hrábi ná Tęczyńie – forma *hrabia* (tytuł możnego pana feudalnego) była w XVI w. znacznie rzadsza niż forma *grabia*, np. w Sl. XVI *grabia* jest odnotowany 101 razy, *hrabia* zaś tylko 43 razy; konstrukcja typu (*hrabia*) *na Tęczyńie* jest w Sl. XVI odnotowana 6 razy, np. OrzRozm N2: *Nieboszczyk pan krákowski, ná Tarnowie hrábiá, powiedział mi, że ...*, por. jednak innego typu konstrukcję z KochPam 79: *Tobie niechaj ta kártá będzie poświęcona, zacny hrábiá z Tęczyńá*.

Andrzej (Jędrzej) Tęczyński (zm. 1588) – syn Andrzeja, kasztelana krakowskiego (zm. ok. 1562), brat Jana, kasztelana wojnickiego, podkomorzego wielkiego nadwornego (który w 1563 r. towarzyszył Janowi Baptyście Tęczyńskiemu w podróży do Szwecji). Pierwszy przywilej na tytuł hrabiowski otrzymała rodzina Tęczyńskich w r. 1527 od cesarza Karola V, potwierdzenie – na ręce Andrzeja, kasztelana krakowskiego i jego dwu synów, wychowanków dworu cesarskiego – od cesarza Ferdynanda w 1561 r. Oba dokumenty drukuje B. Paprocki w *Herbach rycerstwa polskiego*, Kraków 1584, s. 19–21 i 29–31. (Zob. A. Kłodziński, *Tęczyńscy. Pogląd na rozwój, zamożność i znaczenie rodu*, Sprawozdania Komisji do Badania Historji Sztuki w Polsce IX, z. 1 i 2, Kraków 1913, s. 253, przyp. 4.)

Andrzej Tęczyński – kasztelan bęlski (od 20 stycznia 1569), wymieniony w tekście *Przywileju około Uniej W. Ks. Litewskiego z Koroną* (Żródłopisma III, s. 192), wojewoda bęlski od 1574 r., wojewoda krakowski od 1582 r., ponadto w latach 1569–1588 starosta hrubieszowski, a od 1577 do 1588 starosta oświęcimski i zatorski. Na konfederacji bęlskiej (21 lipca 1572) występuje jako zwolennik systemu reprezentacyjnego podczas elekcji. Wymieniony w gronie senatorów w dekrecie o elekcji Henryka Walezego. W czasie sejmu elekcyjnego 1575–1576 zwolennik „Piasta” (przemawiał w dniu 21 listopada 1575), parokrotnie występował jako mediator między senatem a kołem rycerskim, na wniosek wojewody krakowskiego Piotra Zborowskiego zgłoszony jako ewentualny „Piast” w dniu 9 grudnia 1575 wraz z wojewodą sandomierskim Janem Kostką (Tęczyński jako młodszy

na drugim miejscu) – jego kandydaturę popierał także Jan Zamojski. Zgłoszony został również wojewoda podolski Mikołaj Mielecki, ale do wyboru przez senat zostali przedstawieni tylko Kostka i Tęczyński. Po proklamacji Maksymiliana obaj kandydaci szlachecy wzbraniali się przed dalszym kandydowaniem. Poparli natomiast wybór Batorego. Tęczyński uczestniczy w zjeździe w Jędrzejowie, podpisuje dyplom elekcyjny Batorego z dnia 2 lutego 1576, a następnie towarzyszy królowi w jego podróży przez Ruś i Małopolskę oraz w uroczystym wjeździe do Krakowa w dniu 23 kwietnia.

W czasie trzeciej elekcji kandydatura „Piasta” była początkowo popierana przez Jana Zamojskiego, który w związku z tym czynił ponowne nadzieje Tęczyńskiemu. W czasie rokосу Zborowskich, grożącego walką na polu elekcyjnym z „czarnymi” oddziałami Zamojskiego (lipiec 1587), Tęczyński, jako jeden z poważanych senatorów, prowadził pertraktacje między obu stronami. Zob. Orzelski, s. 4–5, 150, 410, 464, 547, 627; Sobieski, s. 74, 76, 296, 299; Cochanoviana I, poz. nr 150.

s. 17/6–8: służby swé ... záléca – *służby swe zalecać* ‘ofiarować, polecać swoje usługi’ to rodzaj konwencjonalnego zwrotu, por. np. ModrzBaz 60: *Do łagodnych i pochlebnych mow przystąpił i ten obyczaj wszystkie nasze mowę raczeniem albo wászmościami nádziewać, siebie i swoje służby, bo tak mawiamy, káżdemu zálécać á bez bráku káżdemu posługi ábo uczynności nasze offiárować.*

s. 17/9–10: in turbulentissimo ... statu – w tym niezwykle burzliwym stanie wszystkich spraw.

s. 17/12–13: rzeczpospolita krześcijińska – ‘Kościół jako instytucja’, zob. np. BielKron 414: *Boże daj, áby to zjechánie nasze [królów z cesarzem] ku pożytku było nam i poddánym naszym, i wszej rzeczypospolitej krześcijińskiej.*

s. 17/13: miła ojczyzná – ‘godny miłości kraj ojczysty’; połączenie to jest w Sł. XVI odnotowane 63 r., zob. np. SkarŻyw 283: *Á nád inne miłe czleku rzeczy namilsza jest ojczyzná, narod i dom, i powinni;* też KochJez A2: *Mysliłeś zázwždy sławy domowej poráwić I o miłą ojczyznę śmieie sie zástáwić.*

s. 17/15: turbine et procellis undique agitatur – jest zewsząd miotana przez wiry i burze.

s. 17/15–16: bysmy ... w czym winni nie zostáli – *zostać w czym winien* ‘pozostać dłużnym’, zob. np. Mącz 75c/32–33: *Nie chcę nic być w tym winien.*

s. 17/17: tę małą wrózkę – *wrózka*, zob. KochWr 19/1 i komentarz.

s. 17/18–19: którego nam śmierć żáłosna dłużej zájżrzála – *żałosny* Cn. Th. 1376 objaśnia jako „żałości, użalenia, płaczu godny”, a *żałosny ... ubiór* to „żałość w patrzącym wzbudzający”; zob. także KochTr 8: *Nieszczesné ochędóstwo, żáłosné ubiory Mojéj namilszej cory; zájżrzec kogo* ‘pozazdrościć kogo’, zob. KochWz 137/19 i komentarz.

s. 17/19–20: jedyného postumá zá nim porwála – *posthum(us)* ‘syn urodzony po śmierci ojca’ (wyraz łaciński z polską odmianą).

R. Plenkiewicz (s. 652–653) cytuje akt datowany „feria 2 post D^{am} Laetare 1586”, w którym występują Piotr Kochanowski z Konar i Jan Podlodowski z Zakrzowa „tanquam tutores legitimi generosi Joannis Kochanowski filii olim generosi Joannis Kochanowski in Czarnolas haeredis”. Wynika z tego, że w marcu synek poety jeszcze żył. Ale już w następnym akcie z początku czerwca tegoż roku synek poety nie został wymieniony.

s. 17/21–22: patri patriae et legum paternarum custodi vigilantissimo – tytuł *pater patriae* ‘ojciec ojczyzny’ był na ogół przyznawany królom; prawdopodobnie Januszowski czyni tutaj aluzję do kandydatury Tęczyńskiego, dawnej z r. 1576, a może i nowszej (zob. 17/1–4). *Custodes legum* – tytuł przyznawany senatoro-

rom. Zob. J. Przulski, *Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae* (1553), w dedykacji skierowanej do senatu: „ipsarum imprimis custodia legum ad vos pertinet”. M. Rej na sejmie 1558/59 mówił: „też W.M. wszyscy panowie a rady J.K.M. tanquam custodes regis et legis to i pochwalić, i zezwolić już dalibóg szczęśliwie zacząć raczyli” (*Diariusz sejmu 1558/1559*, wyd. T. Lubomirski, [w:] *Dzienniki sejmów walnych koronnych za panowania Zygmunta Augusta Króla Polskiego, W. Ks. Litewskiego 1553 i 1558 r. w Piotrkowie złożonych*, Kraków 1869, s. 173). Tę rolę senatu omawia K. Grzybowski, *Teoria reprezentacji w Polsce epoki Odrodzenia*, Warszawa 1959, s. 100–102 (i stąd cytaty z Reja).

s. 18/1: czasowi terazniejszemu służy – *czas terazniejszy* ‘obecna chwila’, zob. np. LatHar ✕ 7v: *Á jeśli się okrom tych nieco inszych nowo złożonych modlitw do rozmaitych náuk tu przyczyniło, jákoż przyczynić nieco terazniejszym członóm potrzebno mi się zdáło, przycznasz to podobno láciuchno ... , iż się z láski Bożej pozytecznie przyłączyły.*

s. 18/1–3: áby częścią przypátrować się ..., częścią ... – ‘częściowo ..., częściowo ...; z jednej strony ..., z drugiej strony ...’, zob. np. KromRozm I E: *Á nie násládują ci błédów częścią nowych, częścią starych Mánicheuszowych, Aeryjuszowych*; zob. też KochPs 161: *Ále zbór niespokojny i sprzeczne hetmány Częścią ziemiá požártá, częścią niestýchány Ogień niebieski spalił.*

s. 18/2–3: upadku tój miléj ojczyzny nászej – Januszowski nawiązuje tu do słów Kochanowskiego (zob. KochWr 19/9–10): „żesmy zginęli!”, stosując tę przepowiednię do sytuacji trzeciego bezkrólewia.

s. 18/3–5: *inclinatam ... consiliis salutaribus* ratowali – chylącą się i niemal upadającą ojczyznę ratowali zbawiennymi ustawami i radami.

s. 18/5–6: á temu w czas zábiegáli – *zabiegać czemu* ‘zapobiegać czemu’, zob. np. Mącz 492c/15–16: *Sprzeciwiám się, zábiegám czemu*; też KochPieś 42: *Oná mężo- wym kłopotóm zábiega I jego uczásu ná wszystkim przestrzéga.*

s. 18/6: *incendium armorum* – niebezpieczeństwo wojny.

s. 18/7: *passim* – tu i ówdzie; z kontekstu wynika, że Januszowski bardziej obawia się zamieszek na tle religijnym niż wynikających z walki opozycyjnej stronnictw biorących udział w elekcji: zbrojne starcie Zamojskiego ze Zborowskimi groziło w lipcu 1587, a walka o tron dla Zygmunta III, wygrana przez Zamojskiego pod Byczyną, rozpoczęła się dopiero w r. 1588 (zatarg zakończył się w 1589 r. układem bytomsko-będzińskim). Januszowski pisze swą dedykację w maju, jeszcze przed elekcją, ale po konwokacji (luty–marzec 1587), na której wyłoniła się już silna opozycja Zborowskich przeciw kanclerzowi i którą Konopczyński (s. 174) określa jako „anarchiczną”.

s. 18/7–8: do Polski też pożarem jáko nie przyszło – *przyść pożarem* ‘rozszerzyć się jak pożar’, zob. np. VotSzl B3v: *gáśmy to incendium, poki do nas pożarem, strzeż Pánie Boże, nie przyjdzie.*

s. 18/8–10: áby *defuncto uno ... vicem illius expleat alter* – aby po zgonie jednego monarchy był na jego miejsce – tym rychlej – wynoszony następny.

s. 18/10–11: *in principis ... consistit* – zdrowie Rzeczypospolitej polega na bezpieczeństwie władcy i obywateli.

s. 18/12–13: áby ... tym bezpieczeństwem moim nie obrážając się – *bezpieczeństwo* ‘śmiałość, odwaga’, zob. np. GórnDworz Lv: *ma drugi w sobie bezpieczeństwo jákieś szczyre á otworzyście, nie pátrząc bárzo ná ceremonije*; też JanKar A4v: *Proszę i W.M. Pánów swych M., áby się W.M. tym bezpieczeństwem moim obrážać nie raczyli.*

s. 18/13–14: tę zábawkę máluczka ... posyłam – *zabawka* ‘upominek’, zob. np. LibLeg 6/117v: *Tedy ma porékę postawić, a nie ma li poréki, tedy <j>i urząd ma dáć usadzić i dzierżeć w wzięzieniu, aż zaptaci. A żadna zabawka za takiego nie ma być, ani żadna rzecz insza, jedno prawem.*

s. 18/11–16: áby ... z miłościwą łaską przyjąć ... raczył – *miłościwa łaska* – wyrażenie to jest w Sl. XVI odnotowane kilkanaście razy, zob. np. JanNKar A2: *Jan Jánuszowski służby své powolné w miłościwą łaskę pilnie záléca.*

s. 18/15: Pánem i obrońcą – szereg ten w Sl. XVI się powtarza, zob. np. PaprUp B2: *Kazimierz ... beł panem dobrem, sprawiedliwem i obrońcą znamieniem.*

s. 18/16–17: którego miłościwój łásce i obronie pilnie sie zálécam – *ilnie się zálécać* ‘usiłnie się polecać’, zob. np. SkarŻyw 441: *z wielką czcią w dom swój ciáło już nie slugi, ále jáko páná swego, ktorego się obronie i modlitwie zálécałá, przyjełá;* też KlonFlis Bv: *Z tym się łásce W.M. Mego Mściwego Páná pilnie á pilnie zálécam.*

Komentarz II

s. 17/9–10: in turbulentissimo hoc rerum omnium statu – podobne wyrażenie u Val. Max. III, 8, 3: *turbulento rei publicae statu.*

s. 17/13–15: miła ojczyzna nászà ... turbine et procellis undique agitatur – jedną z najslawniejszych alegorii starożytnych jest występujący u Hor. *Carm.* I, 14 obraz państwa jako wstrząsanego burzami statku (na utwór ten powołuje się w swoim wywodzie o alegorii Quint. *Inst.* VIII, 6, 44). Jest rzeczą niepewną, czy alegorii należy się doszukiwać w utworze Alkajosa (Alc. frg. 46a), naśladowanym w tej odzie przez Hor.

w. 15: turbine et procellis undique agitatur – być może echo Apul. *Met.* II, 14: *navis ... turbinibus procellarum quassata.*

s. 17/21: patri patriae – tytuł ojca ojczyzny został nadany przez senat rzymski Mariuszowi, a następnie Cynceronowi za ocalenie Rzymu przed wielkim niebezpieczeństwem. W późniejszym okresie tytuł ten nadawano cesarzom.

s. 17/21–22: legum ... custodi – wyrażenie to spotykamy w łacinie starożytnej: Cic. *Div. in Caec.* 18 (*legis custos*) i Liv. VI, 6, 15 (*custos legum*).

s. 18/3–5: inclinatum et pene cadentem patriae fortunam – nawiązanie do listu Cyncerona z okresu wojny domowej między Cezarem a Pompeuszem, Cic. *Fam.* II, 16, 1: *ab excitata fortuna ad inclinatum et prope iacentem desciscerem.* Naśladowując ten zwrot Cic., Januszowski nie kieruje się treścią zdania (dotyczy ono osobistych losów mówcy), lecz kontekstem (Cyncero zdawał sobie sprawę, że wojna domowa doprowadzi do upadku ustroju republikańskiego w Rzymie).

s. 18/5: consiliis salutaribus – wyrażenie pojawiające się wielokrotnie u autorów starożytnych – zob. np. Cic. *Off.* III, 11, 49 lub list Brutusa i Kasjusza w zbiorze Cic. *Fam.* XI, 3, 4.

s. 18/6: incendium armorum – obraz wojny jako rozprzestrzeniającego się pożaru jest częsty w literaturze starożytnej, zob. np. Verg. *Aen.* I, 566: *incendia belli.*

s. 18/9–10: vicem illius expleat alter – zwrot *explere vicem* spotykamy już w starożytności: Tac. *Ann.* IV, 8.

s. 18/10–11: in ... incolumitate ... salus consistit – słowa *incolumitas* i *salus* traktuje jako synonimy również Cic. *Inv.* II, 56, 169: *incolumitas est salutis rata atque integra conservatio.*

WRÓŻKI

Komentarz I

s. 19/1: WRÓŻKI – to tyle co ‘przepowiadanie przyszłości, snucie przypuszczeń na ten temat’. Wyraz ten występuje w tekście *Wróżeł* jeszcze 6 razy, także jako ‘wróżba, przepowiednia’, np. Wr 40/15. Na s. 20/5 *wróżki* jako coś niepewnego (por. tu 20/8) są

przeciwstawione „czemuś gruntowniejszemu”. Tytuł *Wróżki* nosi również utwór Jana Podworzeckiego (Jana Januszowskiego) z 1589 r., a wyraz *wróżka* występuje w tytule poematu Wespazjana Kochowskiego *Wróżka przez odgłos echa Piastowi* (informacje te przytaczam za Kotarskim, s. 79–98).

s. 19/3: Ziemianin a Pleban – co do znaczenia wyrazu *ziemianin* zob. np. Cn. Th. 1428: *ziemianin*, wolny sobie dzierżawcą starodawny a bo szlachcic domowy, urodzony tylko, a nie zasłużony Rzeczypospolitej; *pleban* 'ksiądz zarządzający parafią', zob. np. GliczKsiąż F3v: *Co dziś tego sie wszytkiego chycono, że nie poznać, co krol, co książę, co pan, co poddany, co biskup, co kánonik, co pleban, co wikáryj, co doktor, co student.*

Według J. Pelca (s. 464): „Pleban i Ziemianin we *Wrózkach* są postaciami kreowanymi przez autora i niezależnymi od jego osobowości”, choć Pleban wygłasza poglądy bliskie autorowi, a wzmianka (s. 41–42), że nie pójdzie z swym wywodem „do drukarnie”, może stwarzać sugestię, że postać Plebana wyraża samego Kochanowskiego (który od 1564 r. był proboszczem poznańskim, a od 1566 r. także zwoleńskim, por. Cochano-viana I, poz. nr 88–90, 96). *Wróźki* – jak wskazuje J. Pelc – należą do częstego w renesansie typu dialogów, w których postaci reprezentują nie konkretne indywidua, lecz określone grupy społeczne lub związane z nimi postawy ideowe. Postać Plebana występuje m.in. w *Krótkiej rozprawie* M. Reja (1543), a Ziemianina w dialogu J.D. Solikowskiego (atrybucja według H. Gaertnera) pt. *Ziemianin* (1564), w czasie zaś drugiego bezkrólewia w *Rozmowie ... ziemianina borowego i hajduka albo drabika górnego* (1575) oraz w *Dyjalogu księdza biskupa, pana wojewody, posła, dworzanina, ziemianina o tym, kogo by na królestwo dać* (zob. Czubek, s. 73 nn. i 408 nn.).

s. 19/5–6: tak bárzo źle tuszycie rzeczypospolitéj nászjéj – *tuszyc* komu 'przewidywać, przepowiadać', zob. np. Mącz 306b: *A medicis deploratus* – Od lekarzów opuszczony, któremu lekarze nie tuszą zdrowia; też KochPieś 14: *Ja sobie tak dobrych lat doczekać nie tuszę.*

s. 19/7: Nie jednociem ja sam taki – *nie jednoć* 'nie tylko', zob. np. GórnRozm M2v: *Abowiem nie jednoć te tylko są grzechy, ktore człowiek káždy z osobná popelni, ále są te grzechy, á dáleko cięższe, ktore popelni Rzeczpospolita.*

s. 19/8–10: wszyscyć to ludzie, tak máli, jáko i wielcy, wobec mówią, zesmy zginęli – wyrażenie *ludzie mali* jest w Śl. XVI wyjątkowe (3 razy) – poza cytowanym tu miejscem z Wr notowane jeszcze z LibLeg 10/98 i z ActReg 173; w tym ostatnim wypadku występuje również opozycja *ludzie mali* – *ludzie wielcy*: *mali ludzie wielkim ... przydać się jeszcze mogą kiedy*; wyrażenie *ludzie wielcy* jest znacznie częstsze, Śl. XVI sygnalizuje 49 takich wypadków; *ludzie wielcy* to 'ludzie wybitni, głośni, zasłużeni, należący do elity władzy', zob. np. GórnDworz D8: *Jednak w prawdzie wielkim ludziom niemász czego mieć zá złe, kiedy o sobie wiele rozumieją*; też KochPam 80: *Wiódłes swój ród wysoki z domu Tęczynskiego, Skąd ustáwicznie, jáko z koniá trojánskiego, Jeden po drugim ludzie wielcy wychodzili*; *wobec* – 'w ogóle, generalnie, powszechnie', zob. np. Mącz 205c/42: *Figere omnes maledictis* – Wobec o wszystkich źle mówić.

Przepowiednie katastroficzne należą do konwencji retoryki politycznej XVI w. Jednakże w okresie trwania sejmów egzekucyjnych pojawiają się szczególnie często, i to zarówno ze strony obozu egzekucyjnego, jak i po stronie opozycji możnowładczej oraz duchowieństwa. Nastroje te potęgowała tak sytuacja polityczna i przykłady upadku współczesnych państw (Węgry, Inflanty), jak i wewnętrzne konflikty społeczne oraz świadomość rozbicia jedności zachodniego chrześcijaństwa. Akcenty takie pojawiają się podczas obrad sejmu warszawskiego, zwłaszcza w inauguracyjnych przemówieniach Mikołaja Siennickiego i Piotra Myszkowskiego (*Źródłopisma* II, s. 190 i 192). Myszkowski wzywa

do rady nad ratunkiem Rzeczypospolitej, która „acz jeszcze za łaską Bożą nie upadła, ale bardzo zachwiana”. Siennicki, omówiwszy klęski na Litwie i zaniedbanie granic w Koronie oraz „domowy nierząd”, wołał: „Tak my za panowania W.K.M., teraz gdy to rozumiemy, że nas jest więcej i dostateczniejszych na wszem, giniemy — a giniemy tak, że W.K.M. ani się w historyjach tego nie doczysz, ani żaden powiedzieć umie, aby który naród tak sromotnie zginął, jak my giniemy. Przyczyna tego żadna inna nie jest, jeno nierząd ten nasz domowy, za którym idzie niesposób nasz — a stąd lekkie uważanie od każdego nieprzyjaciela prze niegotowość naszą”. Był to również częsty motyw ówczesnego kaznodziejstwa, jak świadczy S. Orzechowski, zob. *Quincunx* w: S. Orzechowski, *Wybór pism*, oprac. J. Starnawski, BN I 210, Wrocław 1972, s. 600: „Gdzie się kolwiek obrócisz, a uszy swe na świat podniesiesz, nic inego nie usłyszysz, jedno co ten jednostajny głos ludzki: Zginiemy! A tego zginienia nie najdzie nikt przyczyny żadnej inszej, mimo tę niesprawiedliwość przeciwko Bogu i przeciwko bliźniemu”. Orzechowski pisze dalej o Łukaszu Lwowczyku, dominikaninie, który szerzy takie katastroficzne prorocтва (s. 601), i dodaje (s. 604–605): „Zewsząd wołają do nas prorocy, do Polski od Boga posłani, opowiadają nam upadek pewny ... Tak też i my za szalone ludzi te u siebie mamy, którzy na nas ono słowo pospolite w Polsce «Zginiemy» na kazaniach po kościelech wszędzie wołają”. Od siebie żali się sam autor *Quincunxa* (s. 603): „cieniem doma jestem, ustawicznie myśląc o pewnym upadku swym: byś serce moje rozkroił, nie nalazł byś w niem nic inego, jedno to słowo: Zginiemy!” Por. także *Proteus abo odmieniec*, wyd. W. Wisłocki, Kraków 1890, s. 12 (w. 333–334): „aza nie słyszemy Tych pospolitych głosów: Giniemy! giniemy!” Por. także *Ziemiannin*, wyd. H. Gaertner, Lublin 1921: „Jeśli jaka ina pomsta Boża nie uprzędzi, leda kiedy sie trzeba obawać, aby taka sieczka nie była, iż konie we krwi ludzkiej brodzić będą ... A przyjechawszy do Polski obaczyłem jakieś strwożenie ludzi” (s. 5); „Wszyscy mówimy, iż giniemy. I przykłady inych ziem a państw sobie przypominamy” (s. 9); „Zginiemy rychlej, niż mnimamy, jeśli Bóg nas z tej zlej toniej nie wyrwie” (s. 53).

s. 19/10–11: á bych dobrze żadnej przyczyny ná to powiedzieć nie umiał — *by dobrze ‘choćażby nawet’*, zob. np. *RejPos 353: kto wierzy w mię, by też dobrze i umął, żyw będzie*; zob. też *KochPs 44: By dobrze ziemię morze zalać chciało, Za Twą pomocą on zostanie cało*; zob. też *KochJez A4/13*.

s. 19/11: jedno że tak jest głos pospolity — jedno (że) ‘tylko (że)’, zob. np. *SzarzRyt A2v: Nie będę názwan lekiem od żadnego, Bym sławił piękność w tobie doświadczonej Koźdemu cnoty. Jeno zem uczonej Máló pił wody, nie śmiem się jać tego; głos pospolity ‘powszechna opinia’*, zob. np. *Prot B2v: Á iż to szczyra prawdá, áza nie słyszemy Tych pospolitych głosow: giniemy, giniemy?*; też *KochPieś 2: do spólnego skárbu, gdzie życziwa Ludzka pochwałá i głos pospolity wzywa*.

s. 19/12–13: i téj sáměj wróžki lekce nam pokládać nie potrzebá — *lekce pokládać ‘lekceważyć, gardzić’*, zob. np. *LubPs A5v: Á stáraj sie, ábys ni w czym nie wzgárdzał áni sobie lekce pokládał świętej náuki mistrzá swojego*.

s. 19/14–15: ná cokolwiek jednostájnie wszyscy sie zezwaláją — *jednostájnie ‘zgodnie, jednomyślnie’*, zob. np. *BielSat c2: Smowmy sie jednostájnie*; też *BialKaz Lv: Á to się stáral, áby o jednej rzeczypospolitej w jednej rádzie wszyscy jednostájnie rádzili*; zob. też *KochWr 23/7: zezwalać się na co ‘być z czymś zgodnym, zgadzać się’*, zob. np. *Mącz 383b: Gdy sie zezwolili, spiknęli, ná to událi, ci ktorzy co mają, aby nic nie przedawáli, cóż by więc było*.

s. 19/16: trudno chybić ma — *chybić ‘zawieść, nie ziścić się’*, najczęściej z poprzedzającym zaprzeczeniem, zob. np. *BibRadz 4. Reg 10/10: Wiedzieź teraz, iż nic nie chybi*

z tego, co Pan mowił przeciw domowi Áchábowemu; też SkarŻyw 269: *Nie chybiło to prorocstwo*; zob. też KochPs 141: *Chybić nie może, co Ty kiedy swoim Słowem wyrzéciesz ... Prawdziwy Pánie; trudno chybić ma* – jedyne tego typu połączenie w Śl. XVI (s.v. chybić) – należy rozumieć jako ‘na ogół nie zawodzi, ziszcza się’.

s. 19/16–17: stąd urósł ón głos zawołany: *Vox populi, vox Dei* – *urósć* ‘powstać, wziąć początek’, zob. np. Mącz 268d: *Unde ortum est initium irae* – Skądże gniew albo roztryk urósł między niemi; *głos zawołany* to ‘znane, głośne powiedzenie’; Śl. XVI s.v. głos wyrażenie *głos zawołany* z tego miejsca w KochWr łączy z wyrażeniami *głos wołający, głos wołania, głos wołającego* (= *vox clamoris*); w przytoczonym w Śl. XVI materiale przykładowym nie ma drugiego przykładu z wyrażeniem *głos zawołany*.

s. 19/18: nie lądá ná czym sie wiészáli – *na czym się wieszac* ‘opierać się na czym, kierować się czym’, zob. np. CzechRozm 115v: *Ále sie nie trzebá bylo ná tych sámych słowách wieszác, lecz sie i temu, co tám dálej stoi, przypátrzac potrzebá bylo*.

s. 19/18–19: prawdy ták jako kłębka po nici szukáli – podobne przysłowie zob. StrykKron 66: *Á tu już, Czytelniku miły, po długiej nici kłębka będziem dochodzić*.

s. 19/19–20: chcąc to rozumem wywieść – *wywieść rozumem* ‘dowieść, udowodnić’, por. np. HistRzym 111: *Dosyć mądrze wywiodłeś ty rzeczy*.

s. 20/1–2: że sie ná to wszyscy á wszystkie ziemskie narody zezwaláją – *wszystki a wszystkie* ‘zupełnie wszystkie’ – tego rodzaju powtórzenia połączone spójnikiem *a* służą intensyfikacji znaczenia, por. np. GostGosp 162: [Włodarz] *záorác ma i pozác, kiedy i dworskie, byle mu kmiéc domá tajemnie nie robił nic á nic*; też KlonFlis Bv: *Z tym się lásce W.M. Mego Mściwego Pána pilnie á pilnie zálecam*; też KochTr 3: *Wszystki troski ná świecie, wszystkie wzdycháńia ... Wszystkie á wszystkie záraz w dom sie mój noście; ziemskie narody ‘narody świata’, zob. np. BibRadz 2. Par 32/19: Á mowili przeciw Bogu jerozolimskiemu jáko przeciw Bogom narodow ziemskich, robocie rąk ludzkich; zezwalać się na co ‘być zgodnym z czym’, zob. KochWr 19/15 i komentarz.*

s. 20/2: á żaden ták gruby nie jest – *gruby* ‘prymitywny’, zob. np. SkarKaz 381b: *Bo niemász ná świecie ták grubego narodu, który by się zá umárte swoje nie modlił*.

s. 20/4: ludzióm jákoś serce upádło – ‘ludzie stracili ducha, odwagę’, zob. np. KochSz C: *Przybyło sercá niemáło białemu, Ále záś wiele upádło czarnemu*.

s. 20/4–5: co i mnie sáмого niepráwie cieszy – *niepráwie cieszy* to zapewne ‘bardzo martwi’, zob. tu KochWz 142/7–8 i komentarz.

s. 20/5: odłóżywszy té wróźki ná stronę – *odłóżyć na stronę* ‘przerwać’, zob. np. CzechRozm 149v: *Á ták niezgody ná stronę tym czásém odłóżywszy, do wtorej rzeczy przystápmy*.

s. 20/6–7: chciałbych ... co gruntowniejszego slyszeć – *gruntowny* tutaj najprawdopodobniej ‘pewny’, gdyż w tekście tym wyrażenie *co gruntowniejszego* jest przeciwstawione *wróźkom*; wyróżnione w Śl. XVI przykłady na *gruntowny* 8 ‘niezawodny, pewny, budzący zaufanie’ są nieliczne, zob. np. OrzList f4v: *To jest, moj Pánie, człowiek gruntowny, á nie słowy, ále rzeczą ozdoby*; przykład z KochWr 20 został ujęty w Śl. XVI s.v. *gruntowny* 4 ‘ważny, istotny, podstawowy, zasadniczy’.

s. 20/7–8: Mówić o przyszłych rzeczách ... to są wszystko wróźki – *przyszłe rzeczy* ‘przyszłość’, zob. np. Mącz 163c: Bóg tego imienia Janus, który bywa ze dwoją twarzą malowany, to jest i naprzód, i nazad, znamięnując przez to, że on i przyszłych, i przeszłych rzeczy wiadomość miał i ludziom też to oznajmował; zob. też KochPieś 10: *Kto ták mądry, że zgádnie, Co nań jutro przypádnie? Sam Bóg wié przyszłe rzeczy; wróźki* tu ‘rzeczy niepewne’, zob. KochWr 19/1 i komentarz.

s. 20/9: wszystko jako chce obrócić – obrócić ‘zmienić’, zob. np. LubPs hh3v: *Inaczej niż zły człek myśli, wszystko on obrocił*; też KochPs 83: *Ty z niebą pomoc mnie ześlesz, a groźby Złych ludzi w śmiech obrócisz*.

s. 20/9–10: wszakże iż to jest na ten czas wola twoja – iż ‘ponieważ’, zob. np. GórnRozm 14: *Także też dla śmierci stárościnej ábo iż tám nieosiádły, ábo z jákiej inszej przyczyny, á za mály więc czas sądy grodzkie wákują?*; też KochOdpr C2v: *Radbych był, powiáda, Ná zgodę wászę pátrzał, lecz iż być nie moglá, Mnie nielża jeno wiétszej części násládownáć; ná ten czas ‘teraz, w tej chwili’, zob. np. BielSat N4: *Toć wam napotrzebniejsze ná ten czas náuki Pilne, czujne á spráwne z posłuszeństwem sztuki*; też KochPs 74: [Bóg] *Przyzwowie niebá i ziemie przyzwowie, Chcąc, áby były przy Jęgo rozmowie, Którá ná ten czas chce mieć z ludem swoim*.*

s. 20/12: każda rzecz wszelka – połączenie *każdy wszelki* ‘absolutnie każdy’ jest, jak by to mogło wynikać ze Śl. XVI (s.v. *każdy*, s. 218a), notowane tylko z tego miejsca.

s. 20/12–13: ábo prze wnątrzną, ábo prze zwiérzchnią przyczynę – *prze* ‘z powodu’, zob. KochWz 135/7 i komentarz; *wnątrzny* – *zwierzchni* ‘wewnętrzny – zewnętrzny’, zob. np. GórnDworz L15: *Cudność tedy zwierzchnia prawdziwy znak jest á piątno wnątrzej dobroci*.

s. 20/13–15: Zwiérzchnia przyczyná jest gwałt lubo nieprzyjaciél postronny – *gwałt* ‘przemoc, napaść’, zob. np. MetrKor 40/821: *Item częstokróć sie przygadza najazdy gwałtowne bywać z obu stron, to jest z Wálach do Podola a z Podola do Wálach, przeto kto by kolwiek na tym gwałcie był jęt, ten ma być ścięt*; zob. KochPs 69: *Temu gwałt i groźna zbrojá Nie może przerwać pokojá; nieprzyjaciél postronny ‘wróg zewnętrzny’, zob. np. ModrzBaz 101v: *fortyle też wojenne są wymyślone i broni mnostwo náspráwowano, którą byśmy postronnym nieprzyjaciólom odpor dawáli*.*

s. 20/15: Wnątrzných [przyczyn] zda sie być więcéj – *zdać się* ‘wydawać się’, zob. np. RejPos 179: *á iż sie im zda, iż czynią dosyc zakonowi od Moizészâ podánemu, tedy wiedzcie pewnie, iż ...*, zob. też KochPieś 12: *Wándę wydawa ubiór; bo z postáwy Zda sie mąż práwy*.

s. 20/16: jáko strumienié do głównej rzeki – *główny* ‘większy, znaczniejszy od innych’, zob. tu też takie wyrażenia, jak *główne miasto, główny zamek*, np. BielKron 278v: *Lissiboná álbo Uliksboná jest miásto główne w Portugálijej*; KwiatOpis B4v: *Riga ... Ten bywał główny zamek liflandzkích mistrzów*; wyrażenie *główna rzeka* jest w Śl. XVI poświadczone tylko 1 raz, właśnie z Wr 20/16.

s. 20/17: do niezgody sie ciągną – *ciągnąć się do czego* ‘zmierzać do czego’, zob. np. RejWiz 101 marg: *Náturá záwždy sie ciągnie do złęgo*.

s. 20/17–18: zá którą ... niszczeją – za ‘z powodu, na skutek’, zob. np. BielKron 401: *brátá jęgo zá słusznymi przyczynami, zwłaszcza dla zjednoczenia Litwy z Polską, ná krolestwo polskie wybráli*; też KochPieś 72: *Zá Twoim rozkazániém w brzegách morze stoi Á zámierzonych granic przeskoczyć sie boi*.

s. 20/18–20: Bo w rozterku ... rzeczpospolita upáść musi, co sie rzym-skiej dostało, álbo w nieprzyjacielskie ręce przyjdzie jáko Grécyja – *rozterk* ‘niezgoda’, zob. np. Mącz 268d: *Unde ortum est initium irae – Skądże gniew álbo roztyrk urósł między niemi*; też KochPieś 51: *Niech szczépi między ludźmi dobré obyczáje, Niechaj czyni porzádek, rozterkóm zábiega*; *dostać się* ‘przytrafić się’, zob. np. BiałKat 236: *Żle sie dostało, mozesz czytać w Dziejoch Ápostolskich, ónym żydom, którzy sie kusili wzywać imienia Páná Chrystusowego ná óny, którzy byli opętáni od szátánów*; zob. też KochTr 6: *Tákci sie méj namilszěj Orszuli dostało; przyjsc w nieprzyjacielskie ręce ‘dostać się pod władzę nieprzyjaciela’, zob. np. Mącz 245d: *Nequando ea arx hostium esset**

– Aby kiedy ten zamek nie przyszedł w ręce nieprzyjacielskie; z Kochanowskiego inne podobne wyrażenie nie jest w Śl. XVI notowane.

Por. także *Zgodę*, w. 35–44. Podobny sens miał fragment propozycji Piotra Myszkowskiego na sejmie warszawskim (22 listopada 1563): „abyście się strzegli onego srogiego bicza, który Pan Bóg nagotował na wszystkie nieporządne rzeczypospolite, którym za pamięci dziadów naszych skarał państwa greckie, niegdy sławne a mocne, i wiele inszym narodom panujące, którym teraz karze dwie możne a bogate Korony: Francuską i Węgierską, którym karze sąsiady nasze, Wołochy i Ifflanty, i czego się żal Panie Boże, karze i bracią naszą, Litwę, i wszystkie insze państwa ..., które odstąpiwszy od dobrej sprawy, odstąpiwszy Pana Boga swego ... udawają się na gnuśność ..., na ambycyje, na rozterki” (*Źródłopisma II*, s. 198). Tego rodzaju przykłady współczesne i historyczne są częste w literaturze politycznej towarzyszącej sejmom egzekucyjnym.

s. 20/23–24: niebezpieczeństwo ... wisi – frazę tę Śl. XVI notuje tylko z tego miejsca oraz, bez wycytowania, z *Diar* 77.

W *Zgodzie* (w. 21–24) Kochanowski ujmuje tę sytuację – jak i tu – ogólnie. Natomiast w *Satyrze* (w. 95–106) dokonuje przeglądu zagrożeń ze strony państw ościennych na podstawie wydarzeń z lat ostatnich – podobnie jak to uczynił Piotr Myszkowski w swej propozycji sejmowej z 22 listopada 1563 r. (*Źródłopisma II*, s. 195–197).

s. 20/24–21/1: i tym, którzy się nam jawnie nieprzyjacioly stawią ... odeprzeć nie możemy – *stawić się* ‘być, okazywać się’, zob. np. *Mącz* 216d: *Se iudicem acrem praebere – Surowym się sędzią stawić; odeprzeć komu* ‘skutecznie się przed kim obronić’, zob. np. *BielKron* 107v: *Jesli to dwoje między sobą umiarkujecie, lacno nieprzyjacielem odeprzem*.

Od r. 1561 W.Ks. Litewskie, a pośrednio i Polska były w stanie wojny z Moskwą o Inflanty. Mimo zwycięstw hetmana litewskiego Mikołaja Rudego Radziwiłła nad Ulą (26 stycznia 1564) i Orszą (7 lutego 1564) nie został przywrócony Litwie Połock, utracony w lutym 1563 r. Również ze Szwecją trwała od r. 1563 otwarta wojna (w przymierzu z Danią) o Inflanty. Zob. Konopczyński, s. 128–129.

s. 21/1–3: tych, które sobie jakokolwiek za przyjacioly poczytamy, niepráwie szánujemy – *jakokolwiek* ‘w jakimś stopniu’, zob. np. *SkarŻyw* 472: *á nikt go słuchać i nań pátrzyć nie mógł, który by się ku Pánu Bogu jakokolwiek nie wzruszył*; zob. też *KochPieś* 26: *Chciałem złość jakokolwiek wytrwać uprzejmością Á zwyciężyć niewdzięczność swoją státecznością; poczytać sobie za kogo* ‘uważać za kogo, mieć za kogo’, zob. np. *SkarŻyw* 135: *Dziękuję, Pánie, iżes mię między swe sługi poczytać raczył*; też *KochPieś* 16: *Niedawne czasy, gdy mię poczytano w liczbę fortunnych*; *KochPieś* 74: *Zá cześć więcéj niż lekkość poczytał to sobie Ludzkość wszelką okazać naliszszéj osobie; niepráwie szánujemy to zapewne ‘zupelnie lekceważymy’, zob. tu też *KochWr* 20/4–5: niepráwie cieszy ‘bardzo martwi’, oraz *KochWz* 142/7–8 i komentarz.*

Zbliżone sądy zawiera *Satyr* (w. 113–120): mowa o Turcji i Niemczech; podobną myśl sformułował Piotr Myszkowski w swej propozycji sejmowej (*Źródłopisma II*, s. 196): „A jeśli z której strony mogę sobie pokój obiecować, nigdzie tak pewny nie jest, żeby mu się dufać godziło. Nietajne są W. Mościam wieści, które ze Szląska i z Niemiec przychodzą. Gdzie acz J.K.M. wiele powinowatych ma, wszakże trzeba się obawać, aby za onem dawnem okolo Prus zajątrzeniem, pod tym płaszczem powinowactwa, nie chciano na nas jakiego kaptura włożyć ... Cesarz także turecki, acz ma przymierze z J.K.M., wszakże iż jest człowiek już w latach zeszyły, długo trwać nie może, a tego pewni być nie możemy, jeśli syn jego, człowiek młody, a wedle ich sekty ku walczeniu chciwy ... będzie chciał w tem ojca swego naśladować, a z nami przymierze dzierżyć”. Niebezpieczeństwo

ze strony Turcji stwarzało w XVI w. stałe poczucie zagrożenia pomimo odnowionego w 1553 r. traktatu pokojowego; por. M. Rej, *Spólne narzekanie wszej Korony*: „A tego u nas przedsię nic nie baczą, tylko sie cieszą omylnym przymierzem jakimiś, które iście nie z łaski, jedno czyhając, jako na insze narody, do czasu je nam dzierżą, aby sie pirwej z inemi odprawili” (cyt. za: Nowak-Dłużewski, s. 261).

s. 21/3: o nieswornych myślách naszych – *niesworny* ‘niezgodny, skłócony’, *niesworne myśli* to tyle co ‘sprzeczki, kłótnie, niezgoda’, zob. np. SkarKazSej 673a: *Coż będzie po wászych sejmách ... jeśli z różnemi wiátry i niestwornemi myślámi ná nie się zjedziecie?* (marg) *Sejmy się w niezgodzie tárgác muszą*; forma *niesworny*, choć etymologicznie właściwa, jest w Sł. XVI rzadsza; poza KochWr notowana jest jeszcze z Krom-Rozm I i z BielKron; częstsza jest forma *niestworny*.

s. 21/4–5: co o roztárgnionym páństwie ... powiáda – *roztárgniony* ‘podzielony, skłócony’, zob. np. KochZg A4: *lud roztárgniony ku zgodzie przywiedli*; zob. też KochWr 21/23–24: *roztárgniliśmy sie*.

s. 21/5–6: ón nawywszy prorok powiáda ... desolabatur – zob. Matth 12/25, Marc 3/24, Luc 11/17.

s. 21/7–8: słowá nie tak dálece prorockim duchem są powiedziáne, jáko ... – *nie tak dálece ... , jáko ...* ‘nie tyle, ile’, zob. KochWz 136/15 i komentarz; *prorocki duch* ‘natchnienie prorocze’, zob. np. BielKron 85: *Gdy tedy szedł Helijas, nadszedł dwánaście mężow orząc, káždy swemi wolmi, między ktorými też był Helizeusz oracz; włożył nań Helijasz płaszcz swój, á wnet miał ducha prorockiego*.

s. 21/8–9: jáko względem własnych á nieodmiennych przyczyn – *względem czego* ‘z powodu czego, ze względu na co’, zob. np. Mącz 470d: *Pro amicitia tua – Względem przyjaźniej mojej k tobie álbo z tobą; własny* ‘przyrodzony, naturalny’, zob. np. Mącz 241c: *Nativus – Przyrodzony, własny; nieodmienny* ‘stały, zawsze taki sam’, zob. np. GosłCast 36: *I tá grá tak tu idzie trybem nieodmiennym*; zob. też KochPs 211: *ták długo, póki nieodmiennym Kólem pójdzie gwiaździsta noc zá światłem dziennym*.

s. 21/9: iż – ‘ponieważ’, zob. KochWr 20/9 i komentarz.

s. 21/10–12: miásta i wszystkie rzeczypospolité ná zgodzie naprzód zásiadają i potom rostą ... á roztyrkiem upádác muszą – wyraz *miasta* znajdujący się w jednym szeregu składniowym z wyrazem *rzeczypospolite* może wskazywać, że chodzi tu o ‘samodzielną jednostkę polityczną’. Sł. XVI taką odmiankę znaczeniową w definicji rzeczownika *miasto* uwzględnia, choć w osobnym punkcie jej nie wyróżnia. Być może, że owo znaczenie występuje także w takich przykładach, jak np. BudBib Esth 9/28: *Bo dni godne pámięci i chwálebne między wszem potomstwem i národem po wszystkich ziemiách i miástach: tyć [są] dni*; też KochPs 209: *Ze miástom i walecznym národom pánuje, Wszystko to lásce Twój przypisuje; naprzód* ‘najpierw, przede wszystkim’, zob. np. OpecŻyw 89v: *Oni wszyscy naprzod ręce umyli, potem przeżegnanié uczynili, laktukę tamo też postawili*; też KochMon 33: *naprzod sie zdziwiła Niewymownie, a potem do niej tak mowiła; zasiadać na czym* ‘zasadzać się na czym’, zob. np. KochTr 23: *Człowiek ... zásiadł w práwie takim, Ze ma być jáko célem przygodom wszelákim; roztyrk* ‘niezgoda, kłótnia’, zob. np. Mącz 383c/24: *Dissensionem facere – Zwádzic, roztyrk uczynic*; szereg *niezgoda* i *roztyrk* występuje w KochZg A3: *Poki tego korzeniá zlégo nie wyrwiecie, Ná ktorým sporny roztyrk i niezgodá roście; antonimie rość – upadać* ‘rozwijac się – słabnąć, ginąć’ zob. też w BielKron 69: *dom Dawidow roś, ále Saulow upadał*; co do *upadać* ‘słabnąć, rozpadać się’ zob. też KochTarn 77: *Bo ná kóniec i páństwá szerokie ustáją, Á známienité miásta z gruntu upadáją*. Por. też Kochanowskiego *Zgodę*, w. 3–4.

s. 21/14–16: ázasmy już tego gruntu rzeczypospolitėj ... nie poruszyli? – *aza* ‘czyż’ w połączeniu z czasownikami zaprzeczonymi jest dosyć częste, zob. np. BudBib Ruth 2/9: *Ázam nie rozkazał párobkom, áby cię nie ruszyli?*, też KochZg A2v: *Ále czemu ták dawné dzieje wspomínamy, Áza świeżých przykładów w Grecyji nie mamy?*; grunt ‘trwałość, bezpieczeństwo’, zob. np. KromRozm II P4: *iż ápostolska stolicá, to jest rzymska, ustáwioná jest od Bogá pewnym i nieporuszonym gruntem álbo utwirdzenim*; zob. też KochPieś 17: *Nie dufaj temu, kto gládkość miłuje, Bo ten ná sláby m gruncie sie buduje*; być jednak może, że w KochWr 21/14 chodzi, jak to sugeruje Sl. XVI, o znaczenie grunt 5: ‘to, co najważniejsze, najistotniejsze, podstawowe, niezbędne’; poruszyć ‘zburzyć, zniszczyć’, zob. np. RejPs 123: *czásem pomyslam poruszyć fundámenty wszytkiej ziemi*.

s. 21/15–16: różnemi praw pospolitych wykłady – *pospolity* ‘ogólny, powszechny’, zob. np. LibLeg 11/159: *Czego gdy pana wojewodziny poslowie dowieść nie mogli, nie chcąc praw pospolitych koronnych łamać, wedle których powinniśmy panu wojewodzie sprawiedliwość czynić*; też LibLeg 11/159v: *A prawa pospolitego dla jednej osoby łamać sie nie godzi*; wykłady ‘interpretacje’, zob. np. BielKron 159v: *Wykládáczé byli Rábiná i Rábásá, żydowie uczeni á chytry, więcjé pisząc wyklád słow z mniámnia niż z wiedzenia álbo prawdy*.

Prawo pospolite – *ius commune* – obejmowało całokształt instytucji ustrojowych, sądownictwo i cały zespół szczegółowych norm dotyczących różnych aspektów życia społecznego. Udział szlachty we władzy prawodawczej (*Nihil novi*) oraz jej prawo do osobistej i majątkowej nietykalności bez szczególnego orzeczenia sądu (*Neminem captivabimus*) wytworzyły doktrynę o suwerenności i nienaruszalności prawa, któremu podlegał również monarcha. Toteż działacze ruchu egzekucyjnego na ogół utrzymywali, że przywracają czystość starego ładu prawnego, nie zaś dokonują jego reformy pojętej w duchu nowatorstwa. Temu celowi służyła rewizja dawnych dekretów i konstytucji, wydawanych od czasu Kazimierza Wielkiego, ich porównywanie i interpretacja. Na sejmie 1558/59 odczytywano statuty – wedle przyjętej formuły – „od deszczki do deszczki”. Zob. A. Sucheni-Grabowska, *Spory królów ze szlachtą w „złotym wieku”*. *Wokół egzekucji praw*, Kraków 1988, s. 4–8.

s. 21/17–25: Á co sie praw tycze ... roztárgnienié jáką waśń między ludzie wnosi! – Kochanowski wymienia tu lapidarnie podstawowe problemy, które – obok wysuwanego głównie przez króla i jego kanclerzy postulatu obrony Rzeczypospolitej – były przedmiotem dyskusji sejmowych od 1558 do 1569 r.: rewizja przywilejów królewskich i rewindykacja królewszczyzn, unia Korony i W.Ks. Litewskiego, reforma sądownictwa i administracji, unormowanie prawne sytuacji wyznaniowej.

s. 21/17–19: z jáką waśnią ... z jákim ... odpowiadánim tę eksekucyjá ná nogi stáwiacie – *odpowiadanie* ‘groźby, wrogie nastawienie’, zob. np. OrzQuin B2: *Skąd miérziączká górnych ludzi przeciwko nam sie mnoży, groźby i odpowiadánia jednósci Korony Polskiej przeciwné*; zob. też Mącz 222a: *Minatio* – Groźenie, odpowiedzanie; *eksekucyjá* ‘program szlacheckiego ruchu reformatorskiego, postulujący ściśle przestrzeganie istniejących praw i ustaw oraz odebranie bezprawnie rozdanych dóbr królewskich’, zob. np. OrzRozm B3: *Eksekucyjá polska nic inego nie jest, jedno szácowanie Rzeczypospolitej Polskiej w swoich práwach i przywilejách, wedle przysięgi krolá polskiego; ná nogi stawiac* ‘realizować, urzeczywistniać’, zob. np. OrzQuin C4v: *którzy wołájác : rzeczpospolita, rzeczpospolita, psują rzecz pospolitá, á swoję wlasną ná nogi stáwiá dziwnym fortele m i práktyką*.

Postulat egzekucji dóbr koronnych dzielił zasadniczo forsującą go izbę poselską od senatu, skupiającego wysokich dygnitarzy, zagrożonych utratą nieraz dziedzicznie dzierzonych królewszczyzn. Jednakże niektórzy panowie, zwłaszcza związani z królem (kan-

clerze i in.) opowiadali się po stronie egzekucji, przynajmniej od chwili, gdy król przyjął jej program. Zagrożone się czuło również wyższe duchowieństwo oraz niektóre miasta (Kraków, Gdańsk). Ponadto zaznaczyły się różnice regionalne: możnowładcy Prus królewskich upominali się o autonomię Prus i protestowali przeciwko objęciu ich posiadłości tym samym co w Koronie trybem postępowania; podobnie Podole i województwa ruskie protestowały przeciw egzekucji (również i w izbie poselskiej) ze względu na specyficzną sytuację wciąż napastowanych i na nowo kolonizowanych terenów pogranicznych: tu dobra królewskie były podstawą obrony potocznej. Spory i polemiki pomiędzy reprezentantami różnych grup wzbudzały na sejmach wiele namiętności, dochodziło nawet do pogróżek, a także do sytuacji dramatycznych. Por. Dembińska, *passim*.

s. 21/19–21: *Á z Unijéj ... byście co inszego dotychmiast z obudwu stron odnieśli, jeno niechuc i waśni przeciw sobie – dotychmiast 'do tej pory', zob. KochWz 139 i komentarz; odnieść co 'osiągnąć'; jeno (częściej: jedno) 'jedynie, tylko', zob. np. RejZwierz 142: *Á ten sie drugi zásié jedno wala á przewraca jáko kiernoz w bárlogu, kiedy sie drożdzy opije*; zob. też KochTr 5: *Á bodaj áni była świátá oglądála, Co bowiem więcéj, jedno ród á śmierć poznála; niechuc 'nieprzyjaźń, wrogość', zob. np. Mącz 251d: *Mácoszyńska nienawiść, niechuc; też Mącz 42d: *Dać na się przyczynę czyjej przeciw sobie niechuci á nieprzyjaźni*; por. też *niechęć* w KochMon 58: *Jákoby między Gréki i Trojány trwála Wieczna niechęć*.***

Wypowiedź Kochanowskiego niektórzy badacze (Niedźwiecki, Langlade, Pelc) traktują jako wskazówkę o powstaniu *Wrózek* w czasie obrad sejmu lubelskiego w 1569 r., podczas którego delegacja litewska opuściła obrady między 1 marca a 1 lipca. Jednakże podobna sytuacja wystąpiła w końcu sejmu warszawskiego w 1564 r., gdy po dwumiesięcznych trudnych pertraktacjach posłowie litewscy pod egidą Mikołaja Czarnego Radziwiłła opuścili sejm, przyspieszając tym samym zamknięcie obrad. Sytuację zaostrzyło wówczas wydanie przez Zygmunta Augusta w dniu 13 marca *Deklaracji o zrzeczeniu się praw dynastycznych na Litwie na rzecz Korony*, oprotestowanej uprzednio przez Radziwiłła: „Jeśliby co Król J.M. chciał nad nami absoluta potestate czynić, musiałoby to iść z wielkim ubliżeniem wolności naszej. A jako nie żałował ręki swojej Scevola upalić, tak też moja nie jest inaksza, pierwej, niżbych się na takie rzeczy podpisać miał. Protestuję się też, jeśli się nam jakie przesprowie stanie, tedy chcemy rady i pomocy od panów chrześcijańskich, i potem u pogańskich szukać” (*Źródłopisma II*, s. 354). Świadectwa tych nieporozumień pojawiają się w literaturze ówczesnej: w *Proteustie, w Krótkiej rozprawie Reja*, w *Rozmowie ... dwu baranów Marcina Bielskiego, w Ziemianinie Solikowskiego* i w in. (zob. *Ziemianin* w wyd. Gaertnera, s. 29–30, także Nowak-Dłużyński, s. 266). Poza tym rozegrała się na tle sejmowych nieporozumień utarczka literacka: S. Orzechowski w sposób obraźliwy zaatakował w *Quincunxie* obstającą przy autonomii Wielkiego Księstwa delegację litewską, dowodząc różnicy między wolnym Polakiem i „niewolnym Litwinem”; z inspiracji Radziwiłła odpowiedział mu (anonimowo) Augustyn Rotundus w *Rozmowie Polaka z Litwinem*; jego argumenty przejął częściowo Solikowski w *Ziemianinie* (s. 40–41).

s. 21/22–24: żebychmy nie tylko w świeckich, ále i w dusznych rzeczach od siebie różni byli, roztárgnęliśmy sie – *duszne rzeczy* 'sprawy dotyczące duszy, wiary', zob. np. KrowObr 38: *tákże Jan piętasty, który iż sie Bogá záprzał, duszne i cielesne rzeczy przedawał i ná koniec sie obiesił*; opozycja *świecki* – *duszny*, zresztą o nieco innym charakterze, wystąpiła też w SkarŻyw 235: *im się więcéj z májétności świeckich obnázał, tym sobie więcéj bogáctwá dusznego przymnázał; być różnym 'różnić się', zob. np. BielKom B3: *Á od pogan bálwáńskich byli wszędzie rozni; roztárgnąć się 'po-**

dzielić się, skłócić się', zob. np. KrowObr 137: *Minoryte mniszy ná dwie sie sekcyje rozdzielili i roztárgnęli, poswárzywuszy sie*; por. także np. KochZg A4: *lud roztárgnióny ku zgodzie przywiedli*; też KochWr 21/4–5: *o roztárgnionym państwie ... powiáda ...*

s. 22/2: z przodku — 'na początku, początkowo', zob. np. Leop Ier 33/7: *I náwrocé náwrocenie judzkie i náwrocenie jerozolimskie, á zbuduję je jáko i z przodku*; też SarnUzn A2v: *ále sie im zarázem z przodku zá pomocą Bożą mężnie zástáwić ... raczył*; zob. też KochCz B2v/17.

s. 22/3: znikąd — 'znikąd', zob. np. WerGośc 231: *Oni wielkim krzykiem pomocy wołáli, znikąd nie dostáli, i owszem, płomień wielki z gąb im pałáł.*

s. 22/3–7: áni ... ták dálece ..., jáko ... — 'nie tyle o ..., ile o ...', zob. np. WujJud 38: *Pan Bog nigdy tego nie dopuścił, áby sie błędy ták dálece szerzyć miály, jáko sie szerzy powszechny kościół Jęgo*; zob. też KochWz 136/15 i KochWr 21/7–8.

s. 22/4–5: álbo własniej émy zebránych zakonników — *własniej 'właściwiej, raczej, lepiej'*, zob. np. Mącz 11b/19: *Świętego Ántoniego niemoc, ále własniej piekielny ogień*; też Mącz 52d: *Cykorea niektórzy zową, języczek gęsi, podróżnik własniej; éma 'mnóstwo, tysiące'*, zob. np. CiekPotr 82: *Przez morzá, gdzie nieraz mi szło o gárdło, przez émę Zbójców morskich przebywuszy*; zob. też BudNT Luc 12/1 marg: *éma w sobie ma dziesięć tysięcy*; zob. też KochPs 98: *Jęgo wojská niezliczné, wozów nieuchronnych Émy nieprzeżrzáne stoją i ánjółów konnych.*

s. 22/7–8: Tę przyrodzoną waśń, która z różnych wiar idzie — przyrodzony 'naturalny, nieunikniony', zob. np. OrzRozm G3v: *ná tym miej dosyć, com powie-dział, skąd znác możesz, iż są nieprzyjázni przyrodzone w rzeczách stworzone; iść z czego 'być skutkiem'*, zob. np. RejKup q6v: *Grzech, co w ciało cicho wchodzi, Gorzką pokutą wychodzi, Ktora idzie z prawej wiary, Z pokory, z nadzieje, z miary.*

s. 22/8–9: opuściwszy pogány — opuścić 'pominać, zostawić na boku', zob. np. RejPos 56v: *i pomázal go wnet ná krolá, opuściwuszy ony stársze i pirworodne bráty jęgo*; też KrowObr 14v: *Ále opuściwuszy świádectwá ludzkie, podzmy do świádectw Duchá Świętego. Páwel święty ták powiáda, iż Petra álbo opoká bylá Krystus.*

s. 22/9–10: sámismy ná sie zá tym roztárgniémem obrocili — za tym 'w wyniku tego', zob. np. KochPieś 57: *Co rok słábsze urodzáje, Á zlá drogóść zá tym wstáje; roztárgnienie 'niezgoda, kłótnie'*, zob. np. KochWr 21/4 (*roztárgnione państwo*) i KochWr 21/23 (*roztárgnęliśmy sie*); *obrocić na się 'wystąpić przeciwko sobie'*, zob. np. BielSjem 22: *Bo ci nászy mężowie ten obyczaj máją, Iż swe miecze i zbroje ná się obracáją*; por. też KochPs 123: *Wrychle bych był ... obrócił Rękę swoję ná sprosne pogány.*

s. 22/10–11: á nie tylko że Turków ... nie szukamy — W. Weintraub (s. 28) wskazuje na antyturecką orientację Kochanowskiego, wywołaną m.in. napaścią Tatarów w r. 1575 (KochPieś II 5), ale orientacja ta była — jak widać — wcześniejsza.

s. 22/12: krwawé bitwy zwodzim — *krwawy 'okrutny, morderczy'*, zob. np. VotSzł B: *dla tej miłej ojczyzny ... mieciężko bylo ... Krzywoustemu kilkádziésiat bitew krwáwych á wygránych zwodzić; krwawe bitwy to wyrażenie u Kochanowskiego wyjątkowe, zwykle są u niego krwawe boje*, zob. np. KochFr 4: *Ja chcę spiewác krwawé boje, Łuki, strzáły, miecze, zbroje; zwodzić bitwy 'toczyć bitwy'*, zob. KochWz 141/6 i komentarz.

s. 22/13: prze różnoś wiáry — *różnoś wiary 'różnicowanie religijne, wieloś religii'*, zob. np. CzechEp 13 marg: *Rožnoś wiáry pokoju w rzeczypospolitej nie targa*; por. też SkarKazSej 684b marg: *Rožnoś wiar práwej przyjázni przeszkadza. (–) Á k temu różnoś wiar odejmuje práwą przyjaźń między ludźmi.*

s. 22/13–14: Wielkié ... przekłęctwo ... zásłużył — *przekłęctwo 'przekleństwo'*, zob. np. KrowObr B3v: *ktorego [papieža] zwierzchnoś nie jest od Páná Jęzu Krys-*

tá, Syná Bożego, postanowioná, ále jest, jako święty Páweł nápisal, ánatemá, to jest prze-
kłęctwo; zasłużyć co 'zasłużyć na co', zob. np. SkarŻyw 68: *co usłyszawszy, rádował się, iż*
zá tym znieuolić ją mógl ... jáko tę, która się bogom pogańskim sprzeciwując, gárdło zá-
slużyła; też KochTarn 77: *Rychléj dobré niżli zlé słowo zasłużyła*.

s. 22/15–16: to chwalebne zjednoczenie między ludźmi targa – chwaleb-
ny 'godny pochwały', zob. np. ModrzBaz 56: *Gwałt komu uczynić, cudze wydrzeć, człowie-*
ká zabić, święte i nieświęte rzeczy gwałcić zá chwalebnią rzecz poczytamy; zjednoczenie
'jedność', zob. np. Cn. Th. 1426: zjednoczenie 'unitas'; *targać 'zakłócać, niszczyć'*,
zob. np. KromRożm II alv: *ktorzy ... ludzie trwożą i ná swą wołą rozpuszczają, á zgodę*
i miłość spolną między krześcijány targáją; też SkarŻyw 119: *Ná on czas Áppolináris,*
heretyk bárzo uczony, kościelną jedność targał; zob. też KochZg A4: *Targájąc świętą zgodę*
Kościoła Páńskiego.

s. 22/16–18: godzien by, áby ... práwá przeciwko niemu użyli – godzien
'zasługuje', zob. np. BielKron 94v: *Pochwycili go tedy káplani i prorocy, i wszytek lud*
wolájąc: godzien, áby umárl śmierciá; też KochFr 122: *Ten mármór ... zámyka ... Zofijá*
Bonárotwnę, której żywot święty Godzien, áby wszem pániom zá przykład był wzięty; użyć
prawa przeciw komu 'zastosować prawo wobec kogo', zob. np. BielKron 215v: *pojednali je*
inne książetá tym obyczájem, áby káždy z ich poddanych swego práwá używał jáko z dawná;
co do *używać czego przeciw komu* zob. np. BielKron 165v: *Heráklhjus cesarz używał ich*
pomocy przeciw Persom.

s. 22/18–19: ná rozsiewcę roztyrku i skażcę rzeczypospolitéj – rozsiew-
ca 'ten, kto powoduje szerzenie się czegoś', zob. np. WujNT 525: *Ktoskolwiek jest, roz-*
siewcá nowych náuk, proszę cię, ábyś uszu Rzymian nie obrażał, á nie náruszał wiary
Apostolskimi usty pochwalonej; roztyrk 'niezgoda', zob. np. BielKron 362: *Ruskie książetá*
z Litwą, widząc rozterki domowe u polskich książąt, wciagnęli wielką mocá do Mázosz; zob.
np. KochZg A2: *Prze wász rozterk domowy mdleje [państwo] roztárgnióne; skażca 'ten,*
kto coś niszczy', zob. np. BielKron 109: *Stánąwszy tám, postępowano z pospolstwá przeciw*
jemu, jákoby on był skażcá pospolitej rzeczy.

s. 22/20–21: zá láską tych dzisiejszych nowych teologów – *za láską czyjá*
'za zgodá, za pozwoleniem; z láski czyjej', zob. np. UstPraw H2: *To tákowe listy tylko*
sláhcie zá nászú láskú máją być dawány; zob. też SarnStat 1019: *á zá láskú též páná swégo*
szczęśliwie ná ten czas nám pánującego páná á páná Zygmuntá Augustá ... tosmý ... odzirzeli.

s. 22/21–22: zda sie, iż oboje ku jednemu krésu ciągną – zob. KochWr
22/25–23/1: *ták wiárá jáko i práwo do jedného krésu ciągná*; *ku (do) kresu ciągnąć 'zmie-*
rzać do czego'; zwroty te są notowane w Sl. XVI (s.v. kres 3) wyłącznie z Kochanow-
skiego, i to jedynie powyższe przykłady z Wr; zob. też Wr 25/19–20 i 31/25–32/1.

s. 22/22: ku utwiérdzeniu – 'ku umocnieniu', zob. np. GórnDworz L4: *dekret*
Manlija Torkwata, który dla utwiérdzenia hetmáńskiej wladzej i rejimentu ... zwycięzył
w tym sam siebie.

s. 22/24: ten jednako rzeczypospolitéj szkodzi – *jednako 'tak samo, iden-*
tycznie', zob. np. GlabGad E2v: *słońce dlatego též jest w pośrzedku planet postawiono, aby*
wszytkim, ták wirzchnim, jáko i spodnim, światłość jednako podawáło; zob. też KochSat B2:
Nie bylo tej chciwości, która dziś panuje, Tak iż malé i wielkie jednako frasuje.

s. 23/2: nie jest nic przeciwno – 'nie sprzeciwia się', zob. np. SarnStat 863:
Á to ták, iżby nic spisóm Unijéj nie bylo przeciwno.

s. 23/2–3: Co ... w kościele slychasz – *slychać co 'slyścić o czym'*, zob. np.
RejPs 65v: *ojcowie nászy głośnie wyznawáli, co též slychali od przodkow swych, áż to i do*
uszu nászych wielekroć od nich przychodziło; por. też KochSz O3: *Tom ... slychał*.

s. 23/4–5: Bóg jeszcze dawno przez proroki ... nam objawił – *jeszcze dawno* ‘już dawno’, zob. np. RejPos 346: *Gdyż to jeszcze z dawną o nim powiedał*; zob. też KochOdpr A2: *żem to jeszcze z przodku W.M. opowiadał*. W tym fragmencie Kochanowski nawiązuje do Hebr 1/1–2.

s. 23/6–7: bo ta chwala Pańska to za sobą niesie – *chwala* ‘oddawanie czci Bogu’, zob. np. RejAp 156: *Apłostł powieda, iż ną przodku i ną dokończeniu chwały swojej mowią Álleluja*.

s. 23/7–8: jednostajnie Boga wyznawać i słuchać będziem – *jednostajnie* ‘jednomyślnie, wspólnie’, zob. KochWr 19/15 i komentarz; *wyznawać* ‘czcić, wyrażać się ze czcią’, zob. np. CzechEp 414: *wszákże nie inszego Boga wyznawali i chwalili procz jedynego sámeho wszech rzeczy stwórzycielá, Boga i ojca, Pána nászego Jezusá Chrystusá*; też KochPs 101: *Á ty więc, moja lutni, pomni chwałę dáváć I Pańską ląskę wiecznie wyznáváć*.

s. 23/8–10: tedy nie tylko dusznęgo błogosławieństwá ... dostąpiem – *błogosławieństwo* ‘szczęście w wyniku łaski Bożej’, zob. np. RejPosWstaw 21³: *Wszyscy wierni nádzieją tylko czekáją á czekáją onego błogosławieństwá od wiekow im zgotowanego*; zob. też KochPs 168: *Ponieważ ták przekłęctwo tedy miluje, Niechajże je zły człowiek ną sobie czuje. Iż go błogosławieństwo wielce mierziáło, Daj to, Pánie, áby go wiecznie mijáło*; wyrażenie *duszne* (duchowne) *błogosławieństwo*, notowane w Sł. XVI w sumie kilkanaście razy, to zapewne ‘szczęście duchowe’, zob. np. CzechRozm 222: [Bóg] *Sam nas w sobie obral ... i duchownym błogosławieństwem błogosławił*.

s. 23/10–11: rzeczpospolitą, co za zgodą idzie – *iść za czym* ‘kierować się czym’, zob. np. SkarJedn 146: *Ták iż wszytki koncylija powszechnie zá papieskim wyznanim szli i jęgo tłumáczem Piotrá św. zwáli*.

s. 23/12: potomkóm postanowięm – *postanowić* ‘ustanowić’, zob. np. RejPos 299 marg: *Ną jakim gruncie Pan jest postanowił Kościol swoj, á jaką moc dał i klucze jemu*; też ModrzBaz 21v: *á rzeczpospolitą w tákim postanowieniu, w jakim ją był od przodków swoich wziął, i on sam záchował, i swemu potomstwu podal*.

s. 23/12–14: Ani sie nam ták skąpie ... rozumieć godzi – *skąpie* ‘skąpo’; co do formy z *-e* zob. np. Mącz 205d: *Skąpie kómu nákládác*; (*ani*) *się godzi* ‘(nie) wolno, (nie) należy’, zob. np. CzechRozm 210v: *tedyć się pierwej godzi pilnie przypátrzyć sprawie onej dziwnej Bożej w rzeczách onych cielesnych zakonnych*; też KochPieś 51: *á o wolność miłá Godzi się oprzęd by więc i ostátnią siłá*.

s. 23/13–14: o nieprzebránęj dobroci Pańskieję i ląsce przeciw rodzjówi ludzkięmu – *nieprzebrany* ‘z którego ciągle można brać; obfity’, zob. np. SkarŻyw 82: *Lecz ną duszy wielką światłóść w pokucie brał modląc się Bogu á uważájąc sobie wielkość grzechow swoich i bogáctwo nieprzebráneję ląski Boskiej nád sobą*; też KochPs 160: *Chwalcie Páná prze dobroć Jęgo nieprzebráną; laska przeciw komu ‘laska wobec kogo’, zob. np. RejPosWstaw 21v: Á ukázala się tá ląská przeciw nam, gdy tu dla nas przysć raczył ną świat i zstác się prawdziwym człowiekiem*; w Sł. XVI *laska przeciw komu* notowana jest z Kochanowskiego – poza tym miejscem – jeszcze z EpRadz A4: *Który by ląski twojęj przeciw spráwiedliwym Świátu wszytkięmu był nic niewątpliwym*; rodzaj ludzki to częste w XVI w. wyrażenie, zob. np. GliczKsiąż E2v: *Bo jáko on [Kaim] czynił, ták go też oni jáko jednym sládem násládownáli, ktore wszytki násládownáia złości trwály áż do potopu, ktorým Pan Bog zálał á zátopił rodzaj ludzki*; też KochPieś 46: *wszytek ludzki mięc rodzaj ną pieczy*.

s. 23/15: przepomniawszy dobrá i pożytku nászého – *przepomnieć* czego ‘zapomnieć o czym’, zob. np. RejPs 118v: *Już ną ten czas, nász Pánie, rácz miłóściwie*

przepomnieć pierwszych występów naszych a ogarnąć nas rącz miłosierdziem przyrodzonym twojem; też CzahTr 12v: *Bog moj sam nie przepomni rozlania krwi mojej A niech dla mnie nie karze niewdzięczności twojej.*

s. 23/15–16: samę tylko chwałę swą na myśli mieć miał – *na myśli mieć* ‘pamiętać’, zob. np. Mącz 213a: *Meditabundus perpetuo incedit* – Zawszy ma coś na myśli; też KochPs 16: *Nie ma Bóg w myśli niczyich złości.*

s. 23/16–18: ubezpieczywszy nas o przyszłym wiecznym błogosławieństwie – *ubezpieczyć o czym* ‘upewnić o czym’, zob. np. Mącz 50a: *Certum alicui facere* – Ubezpieczyć kogo, item dać znać; *błogosławieństwo* ‘szczęście w wyniku łaski Bożej’, zob. KochWr 23/9 i komentarz.

s. 23/18: o tym doczesnym naszym żywocie – *doczesny żywot* to wyrażenie poświadczane w Sl. XVI 70 rzy, zob. np. RejPos 281: *Gdyż śmierci człowieka sprawiedliwego Pismo nie zowie śmiercią, jedno zaśnieniem a przestąpieniem z żywota doczesnego do żywota wiecznego*; też KochTarn 78: *Teraz w porcie bezpiecznym siedzę bez kłopotá, Dostałem zá doczesny wieczného żywota.*

s. 23/20–21: podał nam jedną drogę – *droga* ‘sposób’, zob. np. ModrzBaz 67v: *Bo to jest nasádniejsza drogá, którą łączniuchno przyść możemy do odpuszczenia grzechow naszym; zob. też KochWz 140/15 i komentarz.*

s. 23/21–22: na świecie w porządku i w bezpieczeństwie większym żyć – *bezpieczeństwo* ‘spokój’, zob. np. WysKaz 10: *W tym żywocie ludzie wielkimi pracami odpoczynienia i bezpieczeństwá szukájá; też KochProp 16: A rzeczypospolitéj pokój ugruntowác I bezpieczeństwo całé.*

s. 23/23–24: A tá ista drogá – *ten* isty ‘wspomniany, właśnie ten’, zob. KochWz 142/2 i komentarz.

s. 24/1: mieniąc to, iż ... – *mienić* ‘twierdzić, utrzymywać’, zob. tu np. Krom-Rozm III B6: *káżdá z tych sekt mieni, iż nie my áni która insza sektá okrom jej jest kościolem Bożym*; zob. też KochSat A3: *Ale sie tam ożywa jeden między wami, Mieniąc, iż gospodarstwo Polskę zbogacilo.*

s. 24/2–3: zbory porządnie postanowione – *zbor* tutaj to ‘społeczeństwo, społeczność’, zob. np. Mącz 99a: *Congregatio* – Zebranie, zgromadzenie, zbor; też KochPs 132: *O Pánie, cudá Twoje wyznawájá chory Ánjelskie, prawdę Twoję sławią ludzkie zbory; postanowiony* ‘urządzony, uporządkowany, ustanowiony’, zob. KochWr 23/12 i komentarz.

s. 24/3–4: bo iż Ón rodzaj ludzki miłował, podobieństwo, że ... – *iz* ‘ponieważ’, zob. tu KochWr 20/9 i komentarz; *podobieństwo* ‘możliwość, prawdopodobieństwo’, zob. np. RejRozm 402: *Chociaż to stare blażeństwo, Ale więtsze podobieństwo Chłopa kotu przez błoto wlec, Niż lwowi przed kurem uciec.*

s. 24/7–8: bączny gość, od chudego gospodarzá w dóm wezwány – *bączny* ‘taktowny, delikatny’, zob. np. GórnDworz I3v: *ábo májác cieszyć smętną mátkę, ktorej by syn umárł, popisowalby sie ná ten czas zártý á trefnością; iście że żaden bączny człowiek tego sie blażeństwá nie dopuści; chudy* ‘biedny, ubogi’, zob. np. GórnRozm I4v: *nie stárácie się o to, iżby chudzi szláhcicy ucísnieni nie byli*; zob. też KochSat A3v: *Polacy pruská ziemię wzięli, A oni się bogacze chudym nie odjęli; wezwany* ‘zaproszony’, zob. np. RejPos 41v: *Gody stály sie były w Kamie Gáhilejskiej, á była tá m i mátká Jezusowá, wezwan też tá m był i Jezus, i zwolennicy jego.*

s. 24/8: dostátku swégo część – *dostatek* ‘majátek, mienie, bogactwo’, zob. np. BudBib Tob 4/17: *dawaj jálmuznę z dostátku twego*; zob. też KochSob 70: *Zátým sprzęt-na gospodyní O wieczerzej pilność czyni, Májác domá ten dostátek, Że sie obéjdzie bez játek.*

s. 24/8–9: *tak wiele dla swęj ... poczciwości – tak wiele ‘zarówno’, zob. np. GórnDworz Ee7v: one sławne hetmány, ktorých kontrfet ... ná mieścach ... pospolitych stáwiali, tak wiele dla nieśmiertelnej sławy onych ludzi, jáko też dla pobitki á podżogi drugim; dla ‘ze względu na, z powodu’, zob. np. RejPs 36: I nie dla godności mej, miły Pánie, ále dla wielkiego miłosierdzia Twego nie rácz sobie przypominác występów moich; też SienLek 30v: Ná wsi málo ludzi cudnych dla grubych pokármow á ciężkiej prace; KochFr 47: dla twojej ochoty Jeszczem tu od soboty; KochDz 109: Dla spornéj żony drugi nie chciał wniść do niebá; zob. też KochWr 24/21; poczciwość ‘dobre imię, cześć’, zob. np. Mącz 201c: Lud rzymski ma w nienawiści hojne czci á czéstowania domowe, ále dla poczciwości á majestatu rzczyzpospolitej rzymskiej rad hojne á przepyszne czci wyrządza.*

s. 24/10–11: *w tym porządnym zgromádzieniu – porządny ‘należycie zorganizowany, postępujący zgodnie z prawem’, zob. np. ModrzBaz 72v: iż on będąc w porządnej rzczyzpospolitej wycwiczoný, tak się wielkiego występku dopuścił; też KochProp 16: Stąd práwá i porządne rzczyzpospolité.*

s. 24/12–13: *chwałá Jego gruntowniejsza być miałá – gruntowny ‘należyty, właściwy’, zob. np. RejPos 334 marg: Rádá w niezgodzie nigdy gruntowna być nie może; też KochZg A4: Tám sie stawcie wy wszyscy, którzy powiádacie, Że u siebie náukę gruntowniejszą macie.*

s. 24/13: *przyłożył się i sam ku téj społeczności – przyłożył się ku czemu ‘przyczynić się do czego’, zob. np. BielKron 306: Ci, ktorým tám bylo rozkazano ábo być sámým, ábo uffy swe posláć, nie przyłożyli się pilno k temu, tak iż próżne stárание było wojewodzine; też KochPieś 42: Jesli sie żoná nie przyłoży k temu, Zginác wszystkimu.*

s. 24/14–16: *praw ludzkich i uchwalonych zwyczajów ... podpárl i rá-tował – podeprzeć czego ‘wesprzeć, wspomóc’, zob. np. w Sl. stp. przykład z MW 135a: Gospodnie ..., proszę ciebie, wirzchnimi pomocami podeprzy mie miłóścíwie; zob. też Mącz 448c: Tenuitatem alicuius sustentare – Chudoby czyjej podeprzeć; zob. też KochTr 18: Á rozum ... Dziś ledwé sam wié o sobie: Ták mię podpárl w méj chorobie.*

s. 24/18: *bojąc się kaźni, co práwo w sobie ma – kaźń ‘kara, sankcja karna’, zob. np. BielKron 126v: słyszác, co iným urzędnikom podziálał, bojąc się też tákowej kaźni, przyrzádwił krolowi truciznę; co práwo ma ‘co przewidują przepisy prawne’, zob. np. Skar-KazSej 696a: Dwie rzeczy ma w sobie káźde práwo: drogę, ktorą iść ... ukázuje, á karánim, áby z niej nie ustępowal, grozi.*

s. 24/19: *swój urząd czynią – swój urząd czynić ‘wykonywać swoje obowiązki’, zob. np. SkarŻyw 188: Pisarzu, czynj swoj urząd, pisz, co widzisz.*

s. 24/19: *by karánia zniknąć mogli – by ‘gdyby’, zob. np. BielKron 42v: bych miał miecz, zabiłbych cię; też KochPs 89: Lekki naród jest człowieczy ..., By ná wagę nástąpili, Piórá by nie przeważyli; karanie ‘kara’, zob. np. BielŻyw 119: przetoż sie warować mamy, aby nie bylo więtsze karanie niżli przewinienie; zniknąć ‘uniknąć’, zob. np. KochTr 23: Śmierci zniknąć nie moglá, by téż dobrze byłá Onę dawną Sybillę wiekiem swým przeżyłá; zob. też KochWr 35/2.*

s. 24/21: *nie dla bojáźni jákiéj – dla ‘z powodu’, zob. KochWr 24/8 i komentarz.*

s. 24/22–23: *by dobrze i kaźni uść mogli – by dobrze ‘choćby nawet’, zob. np. BielKron 257: byśmy też dobrze bitwy wygráli, nie możem być bez wielkiej szkody w ludziech; zob. też RejPos Ooo: kto wierzy w mię, by też dobrze i umárl, żyw będzie; zob. też KochPs 33: By dobrze stálá śmierć tuż przede mną, Bąc sie nie będę, bo Pan mój ze mną; uść kaźni ‘uniknąć kary’, zob. np. GórnRozm C4: lepiej iż dziesięć winnych ujdá kaźni zá swe występki, niżli by jeden niewinny miał być skarány.*

s. 24/23–24: *á to jest skutek wiary – ‘skutek, rezultat, wynik’, zob. np. GórnDworz Ff3: *ták teź i te cnoty, które w nas są z przyrodzenia, żadną miarą skutku swego pokazać nie mogą, jeśli im ćwiczenie nie da pomocy.**

s. 24/24–25/1: *więcej ná wierze niżli ná prawách porządněj rzeczypospolitej należy – *należy komu na czym ‘jest sednem, istotą czego’, zob. np. BielSjem 31: *ná zgodzie rycerska spráwá wszem należy; teź GórnRozm C2: *Á ono należy na tym rzeczypospolitej, żeby pokoj pospolity był cały, bądź się ty zjednasz, bądź nie zjednasz.****

s. 25/1–2: *práwá tylko ná ciáłá ludzkie moc máją – (na co) moc mieć ‘wpływać, działać’, zob. np. RejWiz 136 marg: *Fatum ma moc, gdy Pan prze grzech opuści.**

s. 25/2–3: *z przyrodzenia inszym pánóm, to jest umysłóm, są podáne – z przyrodzenia ‘z natury rzeczy’, zob. np. GórnDworz Gg3v: *Ci tedy tákowi ludzie z przyrodzenia są niewolniki i pożyteczniej to im jest w járzmie chodzić, niż sámym rozkázowác; teź KochPieś 35: *Nie wierz Fortunie ... Bo to niestała páni z przyrodzenia; teź KochPs 194: *Áleś ty Pan jest dobrotliwy, Pan z przyrodzenia lutościwy; umysł ‘rozum’, zob. np. GórnDworz G7v: *náuká właśnie należy duszy, ábo – *ták rzekę – umysłowi, á rycerskie rzemiosło ciáłu; teź KochPieś 43: *Státeczny umysł pámiętaj záchowác; podany ‘poddany’, zob. np. LubPs Y5 marg: *Co teź włosnie możem przywłaszczyc więzieniu dusznemu, w ktorem bywamy prze grzech w moc czártowską podani; teź GórnDworz Gg4v: *Są tedy ludzie poruczeni od Bogá pánom i podáni ich straży jako owce pástyrzom.*********

s. 25/4–5: *z czym to idzie, że i umysłem, i ciáłem ludzkim zaráz władnie – za czym idzie ‘jest skutkiem’, zob. np. SkarKaz 316a: *Nie widzq, co zá tym idzie, gdy Ty oczy Twoje Boskie od nich odwrocisz; zob. teź GórnRozm L2v: *zá dobremi obyczájmi idzie miłość; teź Phil B2: *Nieśmiertelność zá miłościq ojczyzny idzie; zaraz ‘jednocześnie’, zob. np. KochPieś 17: *Stráciłem wszystko zaráz i z nádziejq; władnác czym ‘panowác nad czym’, zob. np. KochPs 69: *Pan, który zastępy władnie, Záwždy nas obroni snádnie.******

s. 25/5–6: *czego práwá ták dálece nie máją – tak dálece ‘tak bardzo, do tego stopnia’, zob. np. GroicPorz f3v: *Ten postępek ácz ták dálece nie jest wedle práwá, wszákże ... wwiezion jest w obyczaj.**

s. 25/7–8: *Kto tedy wiárę z dawná od wszystkich przyjętą wzrusza – z dawná ‘od dawná’, zob. np. GórnRozm E2v: *My Polacy z dawná jestesmy walecznemi; teź KochZg A4v: *Zábráliście jēj wolność, którą z dawná miáłá; wzruszác ‘naruszác, obalać’, zob. np. BielKron 57: *k temu pláczq mowilá i proszq, áby nie wzruszáli ślubu wierności, który z Párysem społu uczynilá.****

s. 25/8: *iż sie ku piérwszej powieści swěj wróćę – powieść ‘wypowiedź, mowa’, zob. np. RejPs 141v: *Á rozszerzajmy powieściami swemi między wszystkie národy, wielmożność jego wyznawájq, że to jest nád wszemi námożniejszy pan; teź CzechRozm 85: *żebym tej ich głupiej powieści i wywodóm rzákomo rozumnym więcej wierzyć miáł.***

s. 25/11: *ku jēj napráwie – naprawa ‘odrodzenie’, zob. np. GórnRozm L2: *nie mnimaj, żeby się tu już wszystko wypowiedziáło, w czym napráwy tej koronie potrzebá.**

s. 25/11–13: *tego ón swym niebácznym postępkim ku jēj skázie używa – niebaczny ‘nierozumny, nierozważny’, zob. np. Leop Eccli 5/14: *nie rozumiesz lí, wlož rękę ná ustá twoje, by cie nie pochwycono w słowie niebácznym á niemádrym; postępek ‘postępowanie’, zob. np. KochZg A4v: *Prze wász tedy postępek, prze té wásze spráwy Zginęły wszystkie práwie pocztiwé zabáwy; skaza ‘zepsucie, zniszczenie’, zob. np. BielKron 262: *Król niczemnym ludziem wolność dáje ku skázie rzeczypospolitej, bo oni inszq sie rzeczą nie żywiq, jedno kradzieżq; por. teź używác ku skázieniu w WujNT 387: *á iżby wladzej, którą wziął ku zbudowánium, źle nie używál ku skázieniu.*****

s. 25/13–15: Zdąło mi się za rzecz potrzebną ... ną tym miejscu nieco się zábawić — *zdało mi się* 'wydawało mi się', zob. *zda się* 'wydaje się' w KochWr 20/15 i komentarz; zob. też CzechRozm 41: *Zdało mi się za rzecz potrzebną teraz z tobą o tym mowić; zabawić się* 'zatrzymać się', zob. np. CzechEp 382: *ktorego [antychrysta] iżesmy już ... pokazáli być papieżem rzymskim, przeto się tu tym więcej zábawić nie potrzebá.*

s. 25/15: ludzie, którym to należy — *należy co komu* 'zależy od kogo', zob. np. ModrzBaz 41: *Niech się nie dawa krol ábo ten, komu to stáránie należy, tym herbom, dymowi podobnym, stárożytnych przodków ábo domow, oszukác;* zob. też KochPs 141: *Boże, którému pomstá należy spráwnie, Okáz wszystkimu świátu władzú swą jáwnie.*

s. 25/17–18: druga, áby ci, którzy tego rozruchu są przyczyną ... — *druga* 'po drugie', zob. np. CzechEp 382: *co tu z proroká sam przeciwko nam przywodzi mowiac, iż ántychryst miał być krolem; druga, iż miał być niewstydlíwey twarzy; rozruch 'niepokój, zamęt, bunt',* zob. np. GórnDworz Hb8: *áni bogáтым, áni ubogim rozwieść sie nie dopuszczá, iżby ábo przeciwko pánu, ábo przeciwko urzędóm buntowác sie á rozruch w ziemi czynić mogli.*

s. 25/19–20: krés rozmnożenia chwały Páńskiej ... dáleko mijájá — *míjac kres* 'nie osiągnąć celu, nie spełnić zadania'; w Sł. XVI jest tylko 1 przykład ze zwrotem *kres míjac*, właśnie z tego miejsca; zwrot o podobnym znaczeniu, ale z czasownikiem *chybić* notuje Sł. XVI z LatHar № 6: *Masz tedy w tych modlitwách tákie przewodníki, ktorých torem idác, kresu, do ktorego się myślá zánosisz, nie chybisz;* por. też KochWr 32/1 i komentarz.

s. 25/21–22: za czym pewny upadek, jákom to z przodku okazał, idzie rzeczypospolitéj — *za czym idzie* 'jest konsekwencją', zob. KochWr 25/4 i komentarz; *z przodku* 'na początku', zob. KochWr 22/2 i komentarz.

s. 25/23–24: nie wiem, jáką oni chwałę Páńską w swéj głowie budujá — *budowác co w swej głowie* to zapewne 'wyobrażać sobie', zob. tu np. GórnDworz M7: *Jáko kto Wenecyjej nigdy nie widziál ... może sobie ták piękńá w głowie zbudowác, jáka po tym, gdy ją użrzy, nigdy nie będzie;* połączenie *w głowie budowác* jest wśród charakterystycznych połączeń w Sł. XVI s.v. głowa 2 odnotowane tylko 1 raz.

s. 26/5: Nic w tym nie wátpię — *wátpić w czym* 'wątpić w co', zob. np. BielKron 41: *Moiżesz, nie wátpiac w lasce Bożej, wyszedł do ludu izráelskiego.*

s. 26/6–7: *Dimitte nobis Barabbam* — Matth 23/18.

s. 26/7–8: Ále czas nam podobno w rzecz wstápić — *rzecz* 'mowa, rozmowa', zob. np. GórnDworz V8v: *á iżby tym umiálá uczciwie á z wdzięcznością podług czasu i miejscá zábawić káżdego tego, kto sie s nią w rzecz wda kiedy; wstápić w rzecz 'wdać się w rozmowę'.*

s. 26/10: Niepráwie i to znák dobry — *niepráwie dobry* 'bardzo zły'; zob. KochWz 142/7–8 i komentarz.

s. 26/11–12: ná co sie i Sátyr skárzy, zesmy stárych á chwalebnych obyczájów odstápiłi — *chwalebny* 'godny pochwały' — zob. KochWr 22/15 i komentarz; *odstápić czego* 'odejść od czego', zob. np. RejPos 24: *O świętáz to byłá jego odmianá, iż tu odstápiwszy tej doczesnej nędze, ogládal jeszcze zá żywotá rádość zapláty swojej.*

Por. *Satyra* J. Kochanowskiego, w. 59 i nn., 111–112, 129–130, 218, 247–248, ponadto jego *Dryas*, w. 25–32. Por. także propozycję sejmową Piotra Myszkowskiego (*Źródłopisma* II, s. 194 i 195). Podobieństwo wywodów Myszkowskiego i Kochanowskiego od dawna zwracało uwagę badaczy (zob.: Bobrzyński, s. 130 i *passim*, Nowak-Dłużejowski, s. 289 i in.). Kochanowski liczy tu na znajomość *Satyry* wśród czytelników *Wrózek*. *Satyr* ukazał się dwukrotnie ok. 1564 r.: u dziedziców Marka Szarffen-

berga i u Mateusza Siebeneichera. Poeta otrzymał przesyłkę z egzemplarzami *Satyra* od dziadziów Szarffenberga prawdopodobnie w Bielsku ok. 5 lipca (wg M. Korolki *Jana Kochanowskiego żywot i sprawy*, Warszawa 1986, s. 118). W tym samym czasie, 6 lipca, Andrzej Patrycy Nidecki wysłał egzemplarz *Satyra* Hozjuszowi z rekomendacją polskiej i łacińskiej twórczości poety.

s. 26/12–14: *á* miásto tego jęliśmy się zbytków, rozpusty, wszeteczności, łakomstwa i temu równia – *miásto* ‘zamiast’, zob. np. BielKron 371: *Á gdyż zlotá áni srebrá Litwá nie miátlá ná posag, miásto tego więźnie wszytki, co ich w Polsce nábráli, wypuścili*; też KochProp 10: *Bo miásto zlotá ... Srebro kládli; jác się czego ‘zacząć oddawać się czemuś’, zob. np. BielKron 348: mieszkał tam Bolesław przez niemáły czas, áż sie jál rozkoszy, opilstwá, myslistwá, godowánia, milowánia; zbytki ‘nieskromne zachowanie się, rozpusta’, zob. np. ModrzBaz 36v: á tákowe uczyt skromnie á trzeźwie máją być spráwowáne i rozmowy z uczciwoścíá máją być czynione, á od táncow wszeláki zbytek ma być oddálon; wszeteczność ‘rozpusta’, zob. np. PowodPr 51: *to sie obraca ná biesiády, obżerstwo, opilstwo, stroje, táńce, zbytki, wszeteczności, zwády, tumulty i wszelkie nieprzystojności*; zob. też KochPs 51: *W nocy myśli, w jákiéj dzień strawić wszeteczności, Cnotę wzgárdził umyślnie, przyjacielem złości; łakomstwo ‘chciwość’, zob. KochWz 136/9 i komentarz; i temu równia ‘i temu (tym) podobne’; (być, mieć) komu równia to ‘(być, mieć) komu równym, podobnym || równego, podobnego’, zob. np. RejZwierc 126: *ktoremu [domkowi] równia żadne oko nie widáło áni ucho nie słyháło, jáko o tym písmá powiádájá*; por. też KochPs 126: *Tám dopiéro poznájá, że Pan imię Tobie, Á jáko świat jest wielki, nie masz równia sobie.***

s. 26/14–15: O tákíéj odmíánie słucháj, co mądrzy ludzie rozumieją – *odmíania* ‘zmiana na gorsze, pogorszenie’, zob. np. Górndworz H6v: *Á przeto czujác, iż rozkoszy od nich odeszły, skárżá sie i gániá czasy dzisiejsze, jákoby złe być miáły, nie baczác nic, iż odmíáná tá z nich pochodzi, á nie z czásu*; zob. też KochPieś 5: *Á bodaj tá wdzięczna twarz odmíány nie znála*; por. tu też *odmíenić* ‘zmienić, przemienić’ w KochTr 9: *Wszytki ludzkie frásunki umiész wykorzenić, Á czlowieká tylko nie w áńjólá odmíenić; rozumieć ‘sądzić, mniemać’, zob. np. w Śl. stp. przykład z Rozm 368: O Elijaszu też roznie mistrzowie czujá albo rozumieją*; też Mącz 412b: *Niecháj o mnie dzierzá, rozumieją jáko chcá*; zob. też KochPieś 52: *Jáká, rozumieész, zazdrość zjednáłéś sobie, Zacny biskupie, w mojej málej osobie ...?*

s. 26/16–17: Cycero ná niektórym miejscu wiérszá Ennijusowégo – *na niektórym miejscu* ‘w pewnym miejscu, gdzieś’, zob. np. KrowObr 155: *I toć by jeszcze musiałá być nieprawdá, co Paweł święty ná niektórych miejszczách píse.*

Do tej partii tekstu *De republica* Cyclerona Kochanowski proponował Andrzejowi Patrycemu Nideckiemu dwie, przyjęte przez wydawcę fragmenty, koniektury. Zob. A. P. Nidecki, *Fragmentorum M.T. Ciceronis tomi IV cum ... adnotationibus*, t. III, ed. 2, Venetiae 1565, k. 18v. Uwagi te przekazał Nideckiemu Kochanowski zapewne latem 1563 r. podczas pobytu wraz z dworem i kancelarią mniejszą podkanclerzego Piotra Myszkowskiego w Wilnie (od 10 VI do 19 X). Zob. *Cochanoviana* II, poz. nr 20a.

s. 26/19–21: który wiérsz ... i krótkościá, i prawdá zda sie, jákoby z orákulum był wyrzeczón – *krótkościá* ‘pod względem zwięzłości’, zob. np. LatHar 5: *[Modlitwa Pańska] bárzo wiele inszych modlitw przechodzi godnościá, krotkościá i pożytkiem; zda się ‘wydaje się’, zob. KochWr 20/15 i komentarz; orakulum* nie jest w materiałach Śl. XVI – poza tym miejscem – notowane. Jednak jako wyraz łaciński *oraculum* znajduje się w Mącz 267c: *Oraculum aliquando pro templo accipitur, in quo responsa dantur* – Miásto kościołá, w którym sie pogaństwo swych bogów rádziło. Zatem *oracu-*

lum można rozumieć jako 'miejsce, w którym przepowiadano przyszłość'. Por. też Cn.-Th. 1330, gdzie hasło wyrocznica: gdzie Bóg wyroki dawał żydom, a czärt poganom, jest objaśnione łacińskim wyrazem *oraculum*.

s. 26/22–23: gdzieby ..., gdzieby ... — 'gdymb', zob. tu np. GórnDworz Ff5: *Lecz gdzieby mieli pewną wiadomość, bez wątpienia nigdy by nie zgrzeszyli*; też SkarJedn 41: *Bo gdzieby jeden pasterz nie był, wiára by jedná i náuká á wyznánie jedno być nie mogło*; zob. też KochPs 134: *Á gdzieby dzieci jego zakon mój wzgárdziły Áni posłuszne memu rozkazániu były, Onic kaźni nie ujdą zá swé wszeteczności I odniosą zaplátę godną swoich złości*; KochSz A3v: *Gdzieby wpadł w sidło ... Á száchu nie wziął, táki met nie pláci*; KochMon 54: *A gdzieby ... znikal mu król nagrody*.

s. 26/23–24: nie moglyby były albo zálożyć, álbo ták długo trzymać — *albo ... , albo* (po czasowniku zaprzeczoym) 'ani ..., ani ...', zob. np. GórnRozm D4v: *Ále w práwie nászem nie wiem, co widzisz tákiego, przecz by się ábo tobie, ábo komu ná świecie podobác nie miáło*.

s. 27/2: zwyczaj ojczysty zacnych ludzi używał — *zacni ludzie* 'ludzie uczciwi, godni szacunku', zob. np. KromRozm I N: *Też ci przed stem lat niemáło sláchtý i zacnych ludzi poczęło sie bylo imováć czeskiej wiáry*; też GroicPorz e2v: *Ludziem zacnym á wysokiego stanu przystojna rzecz jest mieć prokuratorá swego dla utciwości; używác kogo, czego to zapewne 'posługiwác się kimś, czymś, korzystác z kogoś, czegoś', zob. tu np. KochPieś 17: Śmierć spráwiedliwa Jednákiego ná wszystkie práwá używa*.

s. 27/3–4: stáré obyczáje á dawny porządek záchoywáli powážni ludzie — wyrażenie *powážni ludzie* nie jest w Sl. XVI (s.v. ludzie) wyróżnione wśród charakterystycznych połączeń; w przykladzie z GlabGad N7v ludzie powážni są przeciwstawieni ludziom głupim: *male nosy u nich [u Persów] byly wzgárdzone, jakoby one ludzi głupich á niepowážnych byly znamiona* — zatem powážni ludzie to zapewne 'mádrzy ludzie'.

s. 27/4–5: wziąwszy rzeczpospolitą jáko málowánié napiękniesze — *wziác 'potraktowác'*, zob. np. GórnDworz R: *Iż páná Jáhubá, najmlodszezo z bráćiej, ludzie zá tego wzięli, jákoby go trunek nie miał mierzić*; *malowanie* 'obraz, malowidło', zob. np. WujJud 50: *Lecz dlatego pámiatki i málowánia swiętych mamy, ábychmy cnot i żywotá ich násládując, w nich Páná Bogá chwalili*; zob. też KochProp 14: *Málowánim proporzec tákim ozdobiony Wziął ná ten czas od króla Olbrycht przerzeczoony*.

s. 27/5–6: jeno już prze stárość niéco zeszlé — *jeno już* 'jednak już', zob. np. GliczKsiáz M5v: *rad by jej potym zaplácił, by wiedzial, jáko nadrożej, jedno już będzie pozno*; też KochSat B3v: *ba i owszem w lesie, Jedno już nie wszystkiego moja pámiéc niesie; prze starość 'z powodu starości'*, zob. KochWz 135/8 i komentarz; *zeszly* 'zniszczoony', zob. np. Mącz 130c/35: *Profligata valetudo* — zdrowie zeszlé, które sie ná włosku dzierży.

s. 27/10: ten powiáda — *ten* to Ennius z KochWr 26/16.

s. 27/12: ále áni o nich wiémy — co do konstrukcji *ani wiémy* 'ani nie wiémy' zob. np. RejPos 169: *Á tu sie potym ucz, iż tego grzechu twojezo z siebie zetrzec áni zlożyć możesz żadnemi wymysły swiátá tego*; też KochPieś 54: *áni ja już przebywác ná ziemi Wiécój będę*.

s. 27/14: niedostátkiem ludzi zginęly — *niedostatek* 'niedoskonáłość, ułomność', zob. np. w Sl. stp. przykład z F1 138, 15: *Niedostatek moj widziele jesta oczy twoi*; zob. też Mącz 99b: *Defectio* — *Niedostatek*, odjęcie, ujmás; w tym kontekście chodzi zapewne o 'słabość natury ludzkiej, skłonność do zła', zob. np. LubPs N3v: *Co záprawdę káždy człowiek grzechem uciázony ma ustáwicznie mieć przed oczymá swemi, znájąc cięż-*

kość grzechow i niedostatek mdlej a krewkiej natury swojej; niedostatkiem ludzi 'z powodu słabości natury ludzkiej'.

s. 27/14–16: z którego upadku nie tylko że mamy liczbę dać, ale jako o głowę mamy się sprawować — *liczbę dać* 'rozliczyć się', zob. np. Diar 89: *bo czas być musi, iż ze wszystkiego W.K.M. Panu Bogu liczbę dać musisz*; też ModrzBaz 107v: *Coż u ciebie waży baczenie na Bogá, ktoemu liczbá wszystkich spraw nászych musi być daná?*; głowa tu zapewne w znaczeniu 'zabójstwo', por. np. MetrKor 40/822: *A jeshlyby kto zabil, za głowę i za szkody ma dosyć uczynić; sprawować się z czego to zapewne 'wytłumaczyć się, usprawiedliwić'*, zob. np. BielKron 109: *Z tej przyczyny Márcyjus Koryjolanus musiał stánąc przed przelożonemi z pospolstwá a sprawować sie.*

s. 27/16–18: Nászemi bowiem występy ... rzeczpospolitą słowy tylko trzymamy, ale rzeczą już stracili — *występ* 'występek, przestępstwo, grzech', zob. np. GórnDworz Aa3v: *nie może być nigdy tak wielkie karánie, jákiego by za ten gámiebny występ potrzebá*; też Mącz 301c: *Ofiára, pokutá i wszeláka przepráwa ku odpokutowániu którego występu*; też Mącz 348a: *Winá, występ, grzech*; zob. też KochTr 19: *Wielkie przed Tobá sá występy moje, Lecz miłosierdzié Twoje Przewyssa wszytki złości; rzeczą 'w istocie, w rzeczy samej'*, zob. np. Mącz 195c/19: *Chorujący błádzá rzeczą niekiedy*; por. też Cn. Th. 968: *Rzeczá sáma, rzeczywiście, skutkiem co pokázác; też ib.: Rzeczywisty, w rzeczy samej będący, rzeczą sáma táki; słowy ... rzeczą ... 'formalnie, pozornie ... , faktycznie, w rzeczy samej'*, zob. np. GórnRozm A: *Ba, ták ci jest, żeć sie okolo elekcyjej nieco teraz nierządu závádzá, ale sie okolo tego może porządek táki náležć, iż nie słowy, ale rzeczą káždy szláhcic do niej náležć będzie; rzeczą już stracili* — o braku morfemu osobowego zob. Opis gramatyczny, s. 61. Por. też Anek 1: od wyd. JK6A *iuże/fmy iá stráćili.*

s. 27/18–20: co ten ... godny człowiek o tój skázie obyczajów trzyma — *godny* 'znakomity, szanowany', zob. np. SkarŻyw 528: *hojnie krolewską szczodrobliwostíá w kościele onym służbę Bożą opátrzył i nádał, i godnymi káplány osadził*; zob. też KochFr 8: *Tákżeć nie wiem, z kim wszytko drudzy zjedzá, Á ludzie godni gdzieś ná stronie siedzá; skáza 'zepsucie'*, zob. KochWr 25/12 i komentarz; *trzymac* 'sądzić, uważac, być zdania', zob. np. SkarŻyw 93: *O rzymskim biskupie trzymał, iż jest sędziá wszytkich ná świecie biskupow*; też KochTarn 75–76: *Śmiertelné jego ciálo odpoczywa w grobie, Ále slawá, którą ón zostáwił po sobie, Śmierci nie zna i będzie w uszach ludzkich brzmiałá ... Tá k o nim, hrábiá, trzymaj á chciéj plácz há mowác.*

s. 27/21–22: mężobójce prawie rzeczpospolitéj zowie — *mężobójca* 'zabójca, morderca', tu w znaczeniu przenośnym; zob. np. też WujJud 63: *nie ták rozumiej, żeby dyjabel z początku zły był od Bogá stworzony ... , ale sie zstał mężobojcá wszytkiego rodzaju ludzkiego, który zdráda swá záturáćil*; też Mącz 136a: *Fratricida — Mężobojca brátá swego*; zob. też KochPs 82: *Spráwiedliwego nigdy Pan nie odstępuje. Chytrého upad czeka, w pół wieku zostánie Mężobójcá; prawie 'właściwie, w rzeczy samej'*, zob. np. GórnDworz Ii3: *Pomysl to był wielki á prawie przystojny mocy Áleksándrá Wielkiego.*

s. 27/23–24: nie omylił sie i Cycero ná tym — *omylić się na czym* 'pomylić się w czym', zob. np. w Sl. stp. przykład z Rozm 617: *Baczczie, iżeć noc jest, łatwiej sie może człowiek omylić i możecie jáć niektorego prawego miasto jego z jego uczenników*; zob. np. też Mącz 176c: *Non recte iudicas de Catone — Żle dzierzysz, omyliłeś sie ná swym mniemániu*; też Mącz 180b: *Omylić sie ná słowiech.*

s. 27/24–25: tusząc, że ten upadek ... miał zá sobą i rzeczpospolitą potárgnáć — *tuszyć* 'sądzić', zob. np. GórnDworz C3: *Nie tuszę, pánie Bojánowski, aby kto W.M. ták latwie oszukác mógl, w dobrejś ćwiczon szkole; potárgnáć za sobą* 'pociągnąć za sobą', zob. np. CzechRozm 120: *Owa gdziekolwiek Bog z láski swej ku sobie potárgnie*

kogo, oznajmi sie mu, oświeci ducha umysłu jego; też CzechRozm 222v: *á ták ich wiele z sobą ná zátřácenie potárgnął.*

s. 28/1–2: zá ... wzgárdzeniem — za 'z powodu', zob. KochWr 20/17 i komentarz.

s. 28/2: przyszli w roztyrk Rzymiánie — roztyrk 'niezgoda' — zob. KochWr 20/18 i komentarz; co do zwrotu *przyjść w roztyrk* zob. Phil Q3: *zátým bowiem do rozruchow i rozterkow przychodzili, gdy przelożeni więcj swoj požytek upátřując, ón sie stárájá niź o pospolite dobro.*

s. 28/3: jáko wiele ludzi ... potřáciłi — jako wiele 'ile', zob. np. Leop Esth 9/12: *co mniemasz, jáko ich wiele pobili po wszystkich powieciech?*

s. 28/5–7: áž óná ... ku temu końcowi przyszłá, że jéj i cień nie został — áž 'wreszcie, w końcu', zob. np. KochOdpr Cv: *jáko powodź Pomyka swoich gránic nieznácznie, áž potým Wszyćki polá záleje; ku końcowi przyść 'skończyć się', zob. np. LeovPrzep H3: ktory [Zbawiciel] u Máteuszá Ewánjelisty powiedzieć raczył, żeby te dwá tysiącá ostáteczne nie miály do końca przyść; cień 'resztká', zob. np. ModrzBaz 117v: Ten obyczaj wojennego ciágnienia stárodawni Polacy státecznie záchowywáli, lecz dziś i cieńiá jego nie záchowujemy; zob. też KochFr 111: Tákí upad w mym sercu miłóść uczyniła, Że mię tylko cień zостаł, sámégo zniszczyłá.*

s. 28/7–9: Nie godzi sie nam ... tych dzisiejszych zbytków nászych lekke wáżyć — nie godzi sie 'nie wolno', zob. np. SienLek 31v: *Ále iż człowiek skłóniejszy zázwdy bywa k temu, co sie jemu lubi, niź k temu, co sie mu godzi ...; zob. też KochOdpr B4: Á mnie zász ich fortelu tákimże fortelem Oddáć się nie godziło; zob. też KochWr 23/13; zbytki 'rozpusta, niewłaściwe postępowanie', zob. KochWr 26/13 i komentarz.*

s. 28/10–11: którzy napřród tę sławną rzeczpospolitą záložyli — *napřród 'na początku; kiedyś, swego czasu', zob. np. CzechEp 335: Jákož to dobrze i włáśnie wyráził czásow swych ten, co ty wierszyki napřród zložyl; zob. też KochOdpr B3v: kiedy mie napřród trzy boginie sobie Zá sędziego obrály.*

s. 28/11–12: regna ... conservantur ... parantur — maksyma popularna, w polskim brzmieniu por. KochSat A2v: *Lecz tego snadz nie wiecie, iż jako dostájá, Tymże rownie sposobem krolestw ostrzegájá.* Nawiązuje do niej Piotr Myszkowski (1543 r.) w propozycji sejmowej (Źródłopisma II, s. 196): „A gdyż każde państwo, każda R.P., którym sposobem jest postanowiona, a w swój porządek wstawiona, tym też, a nie innym sposobem w całości swej ma być zachowana”. W łacińskiej wersji zapisał ją Orzechowski. Por. kom. II.

s. 28/13–17: Nájduje sie w rejestrách stárych — iż ná ten czás to sámó przypomnié — wiele usłánie królewskiégo łóžá stáło, wiele náslánie káf-taná — *na ten czás 'w tej chwili', zob. np. Diar 58: wierzył ci by K.J.M. waszem osobám, ktorzyście są na ten czás posłowie, ale iż tego żáden wiedzieć nie może, jeśli też osoby wasze na przyszly sejm posłane będą; zob. KochOdpr C: Lecz i ná ten czás, krołu, ... Násza niesprawiedliwóść do tego upadku Nás przywiodłá; samo 'tylko', zob. np. KochPs 80: Bo sie ná mię zwaśnili ludzie zazdrościwi, By mię gárdłá zbáwili, ná to sámó chciwi; por. też KochWr 39/23 i komentarz; wiele 'ile', zob. np. BielKron 457v: wywiádujú się też, kto jest á skąd, co zá towáry ma, wiele go kosztujá, co strawił, jeśli szkody nie popadł, wiele ludzi okręty noszá; usłánie 'posłanie' — wyraz ten jest w materiałach Śl. XVI notowany tylko 1 raz, z tego włáśnie miejsca w KochWr; *nasłánie kaftana* 'wyłózenie kaftana czymś miékkim, ciepłym', od *nasłáć* najpewniej w znaczeniu 'wyścielić czymś miékkim (ciepłym)', zob. np. Mącz 415a: Nidos mollissime substernere — Gniazda miékkusienkó ná-*

śląc; (*wiele*) stało '(ile) kosztowało', zob. np. *stoi* 'kosztuje' u Mącz 418a: Więcej mie stoi, niżli gdybych był w kramie kupił.

Rachunki dworu Władysława Jagielly porządkowali sekretarze królewscy, m.in. Jan Zamojski, stąd wiadomo było o nich na dworze. Zob. *Rachunki dworu króla Władysława Jagielly i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1896. Bieżące rachunki dworu Zygmunta Augusta prowadzili m.in. Justus Lodovicus Decius (junior), sekretarz królewski, oraz – dla dworu króla na Litwie – Stanisław Włoszek, zob. *Rachunki dworu królewskiego 1544–1567*, wyd. A. Chmiel, Źródła do Historii Sztuki i Cywilizacji w Polsce I, Kraków 1911. Różnice między poziomem życia walecznych przodków i współczesnym luksusem są często przedmiotem uwagi publicystów. Por. u Kochanowskiego także pieśń I 13, 17–18 oraz 21–22.

s. 28/16: bo to tam przydano – *przydać* 'dopisać', zob. np. BielKron Mmmm2: *Mogłoc sie jeszcze tu co więcej przydać, napisać tych rzeczy, ktore sie toczą niniejszego czasu u nas.*

s. 28/16–17: aby sie wiele nie zdało – 'aby się nie zdawało, że to jest za dużo', por. np. Leop 2. Reg 12/8: *á zdá li-ć sie to málo, przydam ci jeszcze dáleko więcej.*

s. 28/17–18: kto jest między nami, co by sie temu nie śmiał – *między nami* 'wśród nas', zob. np. GłabGad A3v: *Ale iż ten obyczaj jest między uczonymi, gdy jakie księgi napiszą, zwykli je niektoremu panu przemożnemu przypisować;* też KochPs 54: *Z ust pobożnego szczerą mądrość płynie, Á język prawdą między ludźmi słynie; co 'który',* zob. np. RejZwierc 153v: *Bo już niemasz nędzniejszego páná ná świecie, co by gorzej sługam swym płácił; śmiać się czemu* 'kpić, wyśmiewać się z czego', zob. np. Mącz 355d: *Ridere alicui – Śmiać się komu;* zob. też KochPieś 14: *Á mojej sie przygodzie nieprzyjaciél śmieje.*

s. 28/18–19: Ták skromnie ná ón czas królowie polszczy żyli – *na on czas* 'wtedy', zob. np. GórNDworz P: *Przyjechał práwy tatarski posel ná Wołyn do Jánu-szá, biskupá náonczas wilnińskiego; polszczy* 'polscy'; forma *pols(z)czy* była w XVI w. pospolita, zob. np. ReszPrz 126: *Powiadali nam ciż pielgrzymi nászy polszczy, iż często-kroć w nocy po nie przychodzil jeden dobry człowiek, ale i forma polscy nie była wyjątkowa,* zob. np. RejZwierc 185v marg: *Ludzie polscy jácy są;* też ModrzBaz 15v: *Á ponieważ królowie polscy nie rodzą się, ále zá zezwoleniem wszystkich stanów bywają obieráni, przeto ...* Co do oboczności *polscy* || *polszczy* zob. w rozdz. – Morfonologia, s. 29.

s. 28/19–20: żeby tych czasów i podły ziemianin wstydzil sie ták żyć – *tych czasów* (albo *tego czasu*) 'współcześnie, teraz', zob. np. BielŻyw 134: *Jać sie, Adry-janie, ciebie nie boję, acześ cesarzem tego czasu ustanowion, mnie gardla zbawić możesz, ale abych z tobą mowił, tej mocy nie masz;* zob. też KochFr 4: *Státek tych czasów nie płáci, Pracą człowiek próżno tráci; podły (ziemianin)* 'prosty, zwyczajny', zob. np. KochDz 108: *Podlejszą żonę pójmi, ták ja rádzą tobie, Bowiem inaczéj równi nie będziecie sobie;* znaczenie słowa *ziemianin* zob. w komentarzu do Wr 19/3. Szyk całego zdania należy rozumieć w sposób następujący: że w tych czasach i podły ziemianin wstydzilby się tak żyć.

s. 28/20–21: Cóż rozumiemy o pospolitym człowieku – *pospolity człowiek* to dosyć częste w XVI w. zestawienie w znaczeniu 'człowiek zwykły, prosty, z pospółstwa', a także – w sensie zbiorowym – 'pospółstwo', zob. np. MiechGłab 1: *laciną wypisane á ku pospolitego człowieka pożytku na polską rzecz wyłożone;* też RejZwierc 202v: *Pospolity człowiek ... chcieli Dánielá krolowi wydrzec;* z Kochanowskiego nie jest to wyrażenie – poza tym miejscem – więcej notowane.

s. 28/21–22: kiedy tácy królowie byli – *kiedy* 'gdy, skoro', zob. np. RejJóz H8v: *Ale kiedy ty tak chcesz mieć, Coż ja, niebożátko, mam rzec;* też KochOdpr B4: *Á ja, kiedy mie z chęci swjej tym potykáli, Miałem gárdzić?*

s. 28/23–24: *mnimania swęgo ludzie pokládáli – mniwanie* ‘(dobra) opinia’. *Mni(e)manie* może oznaczać w ogóle ‘opinię (różną o kimś)’, wtedy jednak jest potrzebna przydawka wskazująca na rodzaj opinii, zob. np. RejZwierc 4v: *Á on też nędznik, áby i sławę, i wdzięczność, i zdrowie wždy jako tako zachował, spráwując sie rozumem á bojážnią Bożą, także ku czci swojej i ku dobremu mniwaniu swemu*. Ale *mni(e)manie* (bez przydawki) może oznaczać też ‘dobrą opinię, szacunek’ jak właśnie w KochWr 28; zob. też KochTarn 78: *W tej sławie i mniwaniu przyszedł ku stárości*.

s. 28/24–25: w trzeźwości á w mierze – *miara* ‘umiarkowanie, wstrzeźliwość w jedzeniu’; Sl. XVI sygnalizuje tylko 3 przykłady na połączenie *trzeźwość a miara* w odniesieniu do jedzenia i picia, w tym 2 z Kochanowskiego: poza cytowanym tu miejscem jeszcze z KochPij C2v/21 oraz z Oczo 18v. Szereg *miara a trzeźwość* jest notowany jeszcze z RejPos 185: *Á tak miarą á trzeźwością, jako nas Piotr święty uczy, trzeba go jako ostrogami do tego docisnąć*; tutaj *miara* występuje w znaczeniu ogólniejszym ‘umiar, brak przesady, złoty środek’.

s. 28/25: *ludzióm rycerskim – ludzie rycerscy* ‘rycerstwo’, zob. np. BielKron 340: *Gdy szczedł rod Lechow, rycerscy ludzie uczynili sjem w Gnieźnie, po roznych rozmowách wybráli dwánaście wojewod ku spráwie rzeczypospolitej*; z innego miejsca u Kochanowskiego wyrażenie *ludzie rycerscy* nie jest notowane.

s. 29/1: *Iż tedy dawnych królów żywot – iż (tedy) ‘ponieważ’*, zob. KochWr 20/9 i komentarz.

s. 29/2: *bez pochyby* – ‘bez wątpienia’, zob. np. RejWiz 103: *I ná ziemi, i w niebie wszędy zacnym będziesz Á bez żadnej pochyby pewnie tám osiedziesz*; też WujJud 156: *Gdyż co wszytkiego swiáta Kościol postanowi, to bez pochyby od Duchá Świętego poszło*.

s. 29/2–3: *mizerny* się zda przeciw naszym dzisiejszym *pospolitým* utrátom – *mizerny* ‘budzący litość, godny współczucia’; połączenia *mizerny żywot* jest w Sl. XVI stosunkowo dużo przykładów (22 razy), zob. np. MrowPieś A3: *Wyrozumiał, iż mizerny żywot jego być miał I wesela w nim żadnego nigdy by nie uznał*; u Kochanowskiego to wyrażenie się nie powtórzyło; *przeciw ‘względem, wobec’*, zob. np. w Sl. stp. przykład z 1435 Pozn nr 1652: *Iże to świadczymy, iż jest Krczon w tych wszytkich rzeczach praw przeciw krolewi i przeciw Korunie*; zob. też GliczKsiąż D3v: *Bowiem miłość tá, którą Pan Bog wlał w rodzice ku płodu swemu, jest jakoby świadectwo á kształt láski i miłości Boskiej przeciw Kościolowi swemu*; też KochPam 82: *Ten, znając twarz láskawą i chuc przeciw sobie, Skłonił także cnotliwe swé serce ku tobie; pospolity ‘powszechny’*, zob. też KochWr 19/11 i komentarz; *utrata* ‘rozzutność, marnotrawstwo’, zob. np. Mącz 200a/34: *utrátá, hojne wydávání pieniędzy*; zob. też ModrzBaz 22: *Á to też jest rzecz pewna i prawdziwa, iż prze utrátę niepotrzebną niszczejá bogáctwá, á prze skromny á pomierny i porządny száfunek mnożą się*; zob. też KochWr 30/16, 31/18, 33/17.

s. 29/3–5: *niemasz* się czemu *dziwować*, bo oni tym jako skázá *reczypospolitéj* *gárdzili* – *niemasz* ‘nie należy, nie trzeba’, zob. np. SkarKaz 422a: *niemasz co duchownym i prelatom chwalić, iż o taką dziesięćcinę ... poddáne niewinne ząklinájá; dziwować się ‘dziwić się’*, zob. np. BierEz O3v: *Łzam sie nie trzeba dziwować Áni ná płacz wielki pátrząc; Mnodzy ten obyczaj máją, Łzami zdrády przykrywájá; skaza ‘zepsucie, wada’*, zob. KochWr 25/12 i komentarz; *gárdzić* *czym* ‘lekcewazyć co’, zob. też KochWz 139/7 i komentarz.

s. 29/5: *ná* co my się dziś *wysadzamy* – *wysadzić się na* co ‘popisywać się czymś z przesadą’, zob. np. ModrzBaz 50: *Názbyt sie ná száty wysadzasz*.

s. 29/6–7: *Ále* w czym ... *znáczni* być *chcieli*, tym by sie nam z nimi *ná* *szytch* *puścić* – *znáczni* – zob. kom. I do Wz 141/22; *na sztych się z kimś puścić*

'rywalizować, współzawodniczyć z kim', zob. np. KochFr 44: *Słyszcie, páni, té frászki, co teraz czytacie, Jesli podlejszê wászych, jeszcze nie wygracie. Mam ja drugié, co je rad ná sztych puszczê z wámi, Á moim być ná wirzchu, to ujrzycie sámi.* Por. także Satyra Jana Kochanowskiego, w. 169–170.

s. 29/7–8: którym probierzem ja ná ten czas być nie chcę – *probierz 'sędzia, rzeczoznawca, osoba rozstrzygająca spór'*, zob. np. RejWiz 187: *Boć ty ná nas probierze Pan tu spráwić raczył, Jákie też będzie serce á chuć po nas baczył*; też ReszPrz 36: *Z tą jego taką náuką podźmy do probierzá, wejźrzmy, co w tym Kościele Bożym uczyniono; ná ten czas 'teraz, w tej chwili'*, zob. KochWr 20/9–10 i komentarz.

s. 29/10–11: nie chciał ani spojrzeć ná oné známienité dáry – *ani 'nawet'*, zob. np. WujNT 151: *Jáko z tych słow Páńskich nie dowiedziesz tego ..., tak áni teraz z nich nie dowiedziesz*; zob. też KochCz A4v/2; *znamięnity 'wspaniały'*, zob. np. HistRzym 99v: *Krystowi nowo národzonemu dáry swe známienite offiárowáli.*

s. 29/11–12: którym (<i>) u niego Sámnitowie pokój odkupić chcieli – *odkupić 'uzyskać, osiągnąć, kupić'*, zob. np. MycPrz II C: *Iż piéniędzy wydał [cesarz] tu niemálo, chcąc krolestwo odkupić u pánow*; też Mącz 103a: *Pacem redimere – Pokój odkupić.*

s. 29/12–13: Tóz ci podobno i oni nászy cni królowie czynili – *podobno 'prawdopodobnie'*, zob. KochWz 135/14 i komentarz; *cny 'sławny'*, zob. np. GrochKal 22: *onej cnej Jágielowny plemię [!], Ktora w postronną szlá stąd szwedzká ziemię*; zob. też KochEpRadz A2v: *I wy, którym się strony głośné ozywają, Wszyscy Rádziwiłowi cnému gwóli grajcie.*

s. 29/13–15: bez pochyby ... w piekárniách siádáli, á przedsię ... sro-dzy byli – *bez pochyby 'bez wątpienia'*, zob. KochWr 29/2 i komentarz; *piekarnia 'izba czeladna, gdzie też wypiekano chleb; miejsce dobrze ogrzane'*, zob. np. KlonFlis H4v: *Á gdy sie w ciepłej piekárni rozgrzejesz, Á krzczká owák po swemu zálejesz; srogi 'groźny, niebezpieczny'*, zob. np. BielKron 403v: *gdy nam będziesz obiémá rękómá rozkázował, májąc w jednej száblé, w drugiej láskę, to jest áby złym srogi był, á ná powolne láskaw był.*

Por. także Czubek, s. 71: przekład polski paszkwilu Desportes'a, z łacińskiej wersji, pt. *Francuz żegnał Polskę, która się mu barzo naprzykrzela:*

Żegnam cię, dziwna ziemio, z dziwnym budowaniem,
<I> z teskliwym w gorących piekarniach mieszkaniem,
Kędy wespół z cielęty ludzie mieszkują,
[I] bez wszelakiej różnice z prosięty legają.

s. 29/15: Ále niechájąc stárych obyczájów ... – *niechać 'zaniechać, przestać mówić o kimś, o czymś'*, zob. np. BierRozm 21: *Ale już ludzi niechajmy, O nas lepak pogadajmy.*

s. 29/17–18: dla których i ja po Cyceronie ojczyźnie swój źle tuszyć muszę – *dla 'ze względu na, z powodu'*, zob. KochWr 24/8–9 i komentarz; *tuszyć 'przepowiadać'*, zob. KochWr 19/6 i komentarz. Zob. komentarz II do Wr 26/19–27/18.

s. 29/19: ma niejákíe podobieństwo w téj mierze z ciáłem – *mieć podobieństwo z czym 'być podobnym do czego'*, zob. np. RejWiz 111 marg: *Podobieństwo Boże z człowiekiem*; zob. też KochCz B2v: *podobieństwo do prawdy; w tej mierze 'pod tym względem'*, zob. np. ModrzBaz 19v: *Coż to tedy jest krolem być? Rzecz pewna, jeśli w tej mierze prawdę znác mamy, nic inszego nie jest, jedno rzádzić ludzi wládnosci jego poddáne*; też KochTr 24: *Łzy w téj mierze nieplátné. Gdy raz duszá ciáá Odbieży, prózno czekác, by sie wrócić miáá.*

s. 29/20: co ludzie pospolicie mówią — *pospolicie* 'najczęściej, powszechnie', zob. np. Prot Dv27: *W potrzebie przyjaciela pospolicie znają*; też KochPs 76: *wy, co pospolicie Na Boga w swoich sprawach nie pomnicie*.

s. 29/22: to podobno stąd idzie — *podobno* 'chyba, prawdopodobnie', zob. KochWz 135/14 i komentarz; *idzie* 'jest konsekwencją, wynika', zob. KochWr 25/4 i 25/22 oraz komentarze.

s. 29/24: która póki w swój mierze trwa — *w swej mierze trwać* 'być w normie', zob. np. RejWiz 119v: *Á pátrzajże, gdy ząsię też doróście ciało, Á iże już w swej mierze z pełną będzie trwało. Pátrz, iż rozum i potym przedsię dálej roście*.

s. 30/1—3: Ále skoro ono zjęcie i spółek wilgotności przyrodzonych, ná których żywot należy, imie sie dzielić i psować — *zjęcie* 'połączenie', zob. np. Leop Lev 36/31: *Nądziálał i drażkow ... pięć ku zjęciu forstow; wilgotności przyrodzone* — zob. RejZwierc 3v: „Ábowiem to jest rzecz nieomylna, iż ciało człowiecze z tych sie czterech wilgotności rodić musi, to jest ze krwi, z kolery, flegmy á z melánkoliję ... Á ty czterzy wilgotności są sobie bárzo rozne i sprzeciwné. Bo krew czyni człowieka wesołego, hojnego, wspaniałego, kolerá pysznego á zuchwałego, flegmá ząsię leniwego, ospáłego, bládego”; też LatHar 577 marg: *częścią żeś ze czterech żywiołow złożony i czworáką przyrodzoną wilkością álbo wilgotnością w ciele twym opátrzony; należeć na czym 'zależeć od czego', por. w Aneksie 1 Wr 30/2 wymiennie należy i zależy; zob. np. SarnStat 860: i ták jáko przed tym ná osobie nászęj królewskiej sądy ich należały i przez nas sądzoné bywały, ná trybunał ze wszystkim włożyli; imie 'zacnie' (od jąc 'zacząć') zob. np. GliczKsiąż H2: *gdy sie jął świat psować á ludzie sie jęli ná nim kázić, wtenczas dopiro sie rozmáite rzeczy według postępkú świata sáмого wynarzály; zob. też KochProp 6: Pruskie kráje, strapioné ustawicznym bojem, Wrychle jęly sie cieszyć požádnym pokojem; psować się 'psuć się', zob. np. GostGosp 26: *Gdyby sie co miało psować w folwárku, tedy to przedać lepiej*.**

s. 30/4—5: ciało á umysł mają z sobą porozumienie — *porozumienie* 'kontakt, łączność', zob. np. SkarJedn 309: *prze niebéspieczność drog i dálekość ich tej tám krainy częstego porozumienia z Stolicą Ápostolską mieć nie mogli; też PowodPr 2: sam żeglarz, który porozumienie mając z wierzchnim strážnikiem, wszystkim okrętem rządzí*.

s. 30/5—6: Tákże równie ... sie dzieje — *także równie* 'tak samo', zob. np. BielKron 114: *Równieś też ták brátu wierny był, jáko ten pies swemu*.

s. 30/7: státecznie trzyma — *státecznie* 'wiernie, trwale', zob. np. BielKron 254: *Przeto cie proszę, chciewa to przymierze trzymać státecznie á potwierdzić przysięgami*.

s. 30/7—8: urzędu swęgo i powinności przestrzegáją — *urząd* 'obowiązek, powinność', zob. np. BielKron 209: *Cesarz s wámi będzie ináczej poczynal, ná ktorego to urząd zależy kárác tákowe*.

s. 30/8—10: jáko namniej rzeczpospolita osłábieje á z miejscá swęgo postąpi, wnet w obyczájách odmiáná będzie — *jako* 'skoro, jeżeli', zob. np. RejZwierc 165: *záwždy po krotofilach dobrej biesiády trzebá, á tá jáko sie z mieszkím nie zrozumie, trudno więc dobra być ma; połączenie jako ... , wnet ... jest w Sl. XVI notowane tylko 1 raz, właśnie z KochWr 30/8—10; *namniej* 'choć trochę', zob. np. RejWiz 160: *Użrysz, jesli tám komu co namniej odpuszczą; też RejKup e8v: *Bo Bog żadnego nie żywi, Kto mu się namniej przeciwi; też KochPieś 47: *W siermiędze li go widzi, w złotych li głowách, jesli namniej przewinił, być mu w okowách; osłábić* 'stać się słabym', zob. tu Mącz 226a/24: *Debilitari — Osłábić; postąpić* 'ruszyć', zob. np. GórnDworz P3: *pchnął koniá sobą, iż z miejscá postąpić musiał, i rzekł: to ten dyjabel, by barká, z miejscá nie pojdzie, aż popchniesz; odmiana* 'pogorszenie', zob. KochWr 26/14 i komentarz.***

s. 30/10–12: jeśli kárności ná występne niemasz, tám bez pochyby wysteteczność — *kárność* 'kara, sankcja karna', zob. np. KromRozm II 13v: *Trzecie przykazania zakonne są ... służące ... ku ustrzeżeniu sprostności á ku kárności występnych*; też KlonWor 41: *Tuś już slyszal żywota złodziejskiego márnosc, Slyszales też okrutną ná tych ludzi kárność; występny* (w użyciu rzeczownikowym) 'przestępca', zob. np. BielKron 443v: *posłali tám hetmána swego ku wysłuchaniu ich rzeczy, dáwszy mu moc zupełną kárác występne; bez pochyby* 'bez wątpienia', zob. KochWr 29/2 i komentarz; *wsteteczność* 'rozpusta', zob. KochWr 26/13 i komentarz.

s. 30/12–13: urzędy i piérwsze miejscá zá pieniádzmi idą — *miejsce* 'stanowisko, urząd', zob. np. PaprUp Ev: *Niefarbowanych nam kasztelanow ... , co sobie kupują te miejsca pochlebstwem; (naj)piérwsze miejsce* 'naczelne stanowisko (w państwie)' jest w SI. XVI (s.v. miejsce 5) udokumentowane kilkanaście razy, ale wycytowane jest tylko to miejsce z KochWr; zob. też Mącz 447d: *Qui principatum in civitate multis annis obtinuerat — Który przez wiele lat najpiérwsze miejsce w mieście miał; íśé za czymś 'kierować się w swym postępowaniu chęcią otrzymania czegoś', zob. np. GórnDworz Ff4v: ále by tak prosto, bez żadnego gryzienia szli zá majetnościami [zam.: namiętnościami], á wtenczas już by nie byli niestrzymawálemi, ále by byli rozpustnemi.*

s. 30/14: nie dziw, że ludzie są chciwi i lákomi — *lákomy* 'chciwy, pożádlivy', zob. np. BielKron 446: *powiádal być Hiszpany lákome nád ine ludzi, przeto i ciebie chcá zabić, á skárby twoje pobráć*; zob. też KochSat A2: *I muszę ja podobno prze ludzi lákome ... Szukać ... inszego mieszkania.*

s. 30/14–15: jeśli ćwiczenia żadného ludzie młodzi nie máją — *ćwiczenie* 'zajęcie, zatrudnienie', zob. np. RejZwierz 77v: *Przypátrrze sie, co umie pocziwe ćwiczenie, Gdy sláchetne przypádnie k niemu przyrodzenie*; por. też tu KochWr 38/4–5.

s. 30/15–16: z próznowania zbytek i utráty rostą — *zbytek* 'rozpusta, niemoralne zachowanie się', zob. KochWr 26/13 i komentarz; też KochWr 28/8; *utráty* 'marnotrawstwo', zob. KochWr 29/3 i komentarz; *rość* 'powstawać, narastać, przybywać', zob. np. też KochPieś 28: *Z winá dobra myśl roście.*

s. 30/17: chuc ku służbie rzeczypospolitéj — *chuc ku czemu* 'chęć, pragnienie, gorliwość, zapal', zob. np. BielKom D4v: *Ten opátrzyć me siroctwo raczy, Gdy moję chuc k sobie wszystkie baczy*; też KochTarn 78: *Ále w téj mierze, synu, nic ná sáméj chuci, Jesli sie kto do tego sam práwie nie rzuci.*

s. 30/19–20: jeśli między dobrym á między złym bráku niemasz — *brak* 'róznica; róznicowanie, wyróżnienie'; połączenie *niemasz braku* jest dość częste, zob. np. LubPs A2: *u Pána Boga niemasz braku w personach*; też RejZwierz 51v: *gdyż u niego [u Pana Boga] bráku niemasz, gdyż tám niemasz wymianki, jesli krol álbo wojewodá*; zob. też przykład *brak między kim, czym* z CzechRozm 98v: *roźnice żadnej nie czynili, jákoby brák czyniác między rozkazáním Bożym.*

s. 30/20: tám dáleko wiécéj — *dáleko (wiécéj)* 'dużo (wiécéj)', zob. np. GórnDworz Hh6: *Gorące k niemu [Bogu] serce, ktore ácz káždy człowiek mieć powinien, ále krolowie, ksiáżetá dáleko bárziej*; też KochOdpr B2: *ná swiecie Mniej dobr dáleko niżli złych przypadkow.*

s. 30/21: z przyrodzenia — 'z natury', zob. np. KochWr 25/2 i komentarz.

s. 30/22–24: Á miályby nas hámowác práwá — *miályby nas hamowác* 'powinny nas hamowác', zob. np. ModrzBaz 86v: *Tę dumę uczycielowie słowá Bożego mieliby z ludzkich serc wykorzeniác*; też VotSzl E4: *Á my tákiego kosztu ... nie mielibysmy záłowác.*

s. 30/24–25: kiedy tedy być żabom na desce, aż bocian przyleci, jako Ezop bąje — *kiedy tedy być żabom na desce* należy zapewne interpretować jako ‘prędzej czy później przyjdzie żabom być na desce’, zob. np. podobne konstrukcje w Sl. XVI s.v. być 4 (D + inf), np. RejZwierc 250: *Álbo nam być w Tálmućie, álbo w Álkoranie, Kiedy sie ták náš Krystus ná szrot puścił tanie*; zob. też KochPieś 47: *Jesli namniéj przewinił, być mu w okowách*; KochFr 44: *Á moim [fraszkom] być ná wirzchu; deska* to najprawdopodobniej belecza z bajki Ezopowej, która nie sprawdziła się jako król żab — następnym królem został bocian; co do *kiedy tedy* ‘prędzej czy później’ por. RejZwierc 179: *przecz tego żalowác masz, czego pewnie kiedy tedy odbieżeć musisz; aż ‘dopóki nie’*, zob. np. FalZioł IV 45d: *przystawże go do ognia, aże wezwre, toż dopiero gąszcz czyni*; też KochOdpr C2v: *Helena niechaj w Troi zostanie, aż też nam Grekowie zá Medea nagrodę uczynią*; zob. też KochWz 140/23.

Por. również Ziemanina Solikowskiego: „ale przyjdziemy li na bociana a na tyrana” (za wyd. Gaertnera, s. 30). H. Gaertner przytacza również inne miejsca — Solikowskiego *Pokazanie błędów*: „traficie li z niemi na bociana, będziecie w robocie i kłopotcie” (za Czubkiem, s. 170–171); *Rozmowa Gąski*: „na was Pan Bóg tyrana jako na żaby bociana przepuści” (także za Czubkiem, s. 619).

s. 30/25: *Ácz ták bąje, że ... — acz ‘jednak, jednak przecież’*, zob. np. ModrzBaz 138: *Lecz co o sądziech nášzych ziem mówić mam, ták rozumiem, że káždy z was u siebie rozmyśła. Ácz nie chcę mówić o onych, które w káżdym powiecie sprawują*; zob. też KochPs 52: *Ácz ci ták długo będą ná dobrych przewodzić ... , Że przedśię czasu swego przypláca swych złości, Á nie ujdą Twéj pomsty, Pánie, i srogości; bajać ‘opowiadać’*, zob. np. RejZwierc 170: *Prosto jestechmy jáko on dziad, co o nim Ezop bájál, który niosł w gorący dzień brzemię drew z lásá ná sobie*.

s. 31/1–2: co inszy filozofowie wiele około odmiány rzeeczypospolitych pisáli — *około ‘na temat’*, zob. np. GórnDworz B4: *á nie tylko mi sie nie zda, ábym máło około tej mýłości powiedział, ále mi sie ták widzi, że przylisz wiele*; też PaprPan Mv: *Ókoło spraw rycerskich tu rozmowę macie; odmiana ‘zmiana na gorsze’*, zob. KochWr 26/14 i komentarz.

s. 31/2–3: krótkiemi słowy zawiązał — wyrażenie *krótkie słowa* jest przez Sl. XVI odnotowane jako dość częste (83 razy), zob. np. MiechGlab *3v: *Przeto ja, chcąc cie w tej rzeczy upewnić, wypiszę prawdę krotkimi słowy*; też RejPos 29: *O krotkież to słowá, ále węzłowáte, jáko ono mówią*; z Kochanowskiego zostało wykazane tylko to jedno miejsce z Wr 31/2–3; *zawiązać ‘zakończyć, podsumować’*, zob. np. RejPos 130: *Á ná koniec krocichno to zawiązał: co sie tobie nie podoba, nie czyni drugiemu*.

s. 31/3–4: zá niedbáłstwem przełożonych roście contemptus legum — *za ‘z powodu’*, zob. KochWr 20/17 i komentarz; roście ‘powstaje, narasta’, zob. KochWr 30/16 i komentarz.

Terminy *niedbáłstwo* (łac. *negligentia*) i *contemptus legum* (czyli ‘lekceważenie prawa’) wyznaczają na sejmach egzekucyjnych kierunek walki o przywrócenie praworządności i są obiegowymi hasłami politycznymi, zob. m.in. propozycję sejmową Piotra Myszkowskiego (*Żródlopisma II*, s. 192): „wzgarda prawa i wszelakiej zwierzchności”. Por. KochZg A2: „Sądy milczą i prawa”; zob. też Dembińska, *passim*.

s. 31/4–5: kto pod prawem żyć nie chce — *pod prawem ‘zgodnie z prawem’*, zob. np. GórnRozm Elv: *co lepiej: jesli pod prawem żyć, czyli pod władzą człowieka cnotliwego i mądrego ... , który by był miásto práwá*.

s. 31/6: to już ostatni munsztuk ná swąwolą — *munsztuk ‘wędzidło’*, tu w znaczeniu przenośnym ‘sposób na powściągnięcie czego, utrzymywanie w karności’, zob.

np. GórnRozm I 3: *trzeba by i munsztuki stamtąd przynieść te, kotoremi we Włoszech występki hámują*; składnia *munsztuk na co* jest w Sł. XVI poświadczona 3 razy: poza KochWr 31/6 jeszcze z GórnRozm G2 oraz LatHar 250 marg; por. też *munsztuk* w znaczeniu konkretnym z KochPs 44/31.

s. 31/6–8: inaczej nie wysiedziałyby się przed nią ... i Bóg w niebie – *nie wysiedzieć się* ‘nie uchronić się, nie uratować się’, zob. np. KochPieś 31: *Z ludźmi pospołu i miastá, i grody Nieuśmiérzoné zátopyły wody. Nie wysiedział sie pástérz z bydłem w cále Ná żadnej skále.*

s. 31/10–11: *Á zlych obyczájów zásię przyczyná skázóné nászé przyrodzenie naprzód – skáżony* ‘zepsuty, zniszczony’, zob. np. CzechRozm 88: *do Bogá sie náwrocil, á jego o napráwę skáżonej swej náture wzywál*; w znaczeniu konkretnym zob. też BielKron 55v: *Á w tym času Pántus, przyrodzony Pryjamusow, powiedál, iż slychál od swego ojca, jesli kiedy Parys żonę pojmie z Grecyjej, będzie wszytká Troja skázona; przyrodzenie ‘natura’, zob. np. LubPs N5v: Prorok przypomina, ukázując, jáko jest skázone grzechem nédzne przyrodzenie násze, ták iż málo wiemy o Pánu Bogu*; por. też KochWr 25/2 i komentarz; *naprzód* ‘najpierw, przede wszystkim’ – zob. KochWr 21/10 i komentarz; zob. też KochFr 110: *weźmi naprzód z głowy Ná poty już przewiędły wieniec fijołkowy, Potym lutniá.*

s. 31/12: *rzeczypospolitéj niedbáłość*, to jest przełożonych – *niedbáłość* ‘lenistwo, niedbalstwo’, zob. np. Mącz 491c: *Śpiak zmorzył to miasto, to jest lenistwá, niedbáłości i proznovánia się jéło*; forma *rzeczypospolitej* występuje tu w funkcji dopełniacza podmiotowego, a więc chodzi o to, że niedbała jest Rzeczpospolita, tj. (jej) przełożeni.

s. 31/13–14: *którzy ludzi swowolnych ... w čás nie hámują – hamowác* ‘powstrzymywać’, zob. np. GórnRozm 13: *niemász, kto by hámowál á od zbytkow do pracej młodź obrácał*; też KochTr 18: *Kto zás ná plác lekkość wkláda, Slysze dobrze, co powiáda, Lecz sie tym žal nie hámuje, Owszem, wiétszy postępuje.*

s. 31/15: w nabywaniu łakomym májétności – *nabywanie łakome* ‘pożądliwe pozyskiwanie’, zob. np. BierRozm 19: *kto málo žáda, ... Prožen jest wrzodu ciężkiego, Nabywania łakomego*; też GórnDworz B7: *áni łakomstwá w nabywániu, áni pustoty w dostátku ... w nim znác áni slychác nie bylo.*

s. 31/17–18: *żem ja ábo łakomy, ábo utrátny – łakomy* ‘chciwy, pożądliwy’, zob. KochWr 30/14 i komentarz; *utrátny* ‘rozrzutny, marnotrawny’, zob. np. BielKron 145: *Ták utrátnym byl, iż kazał sieci działác ... ze zlotá á ryby imi łowić, á obierzwy z jedwabiu.*

s. 31/18–19: *co sie utrat tycze, mnie to bárziej niż komu inszému wádzi – utrata* ‘rozrzutność, marnotrawstwo’, zob. KochWr 29/3 i komentarz; *tycze się* ‘dotyczy’, zob. np. GórnDworz B3v: *Co sie też tycze nowej inwektywy ná stárce ...; wádzić komu* ‘przeszkadzać, szkodzić’, zob. np. Mącz 151d: *Nic nam nie wádzi, ábysmy sie ná dobrá myśl nie mogli zdobyć*; też Mącz 294b: *Nie wádzi nic robotá żrębnym świerzóbóm, Nic nie przeszkadza*; zob. też KochDz 104: *co nawięcéj tákim przymiotóm więc wádzi.*

s. 31/19–20: *á łakomy to podobno winien, żeby sie rad dobrze miał – łakomy* ‘chciwy, pożądliwy’, zob. KochWr 30/14 i komentarz; wyrażenie *łakomy człowiek* (człek) jest w Sł. XVI odnotowane (wśród charakterystycznych połączeń) 22 razy; *dobrze się mieć* ‘być zamożnym, bogatym’, zob. np. GórnRozm I: *Tę, kogo rániá, ábo jego przyjáciéle nie ná tego opiszą rány, ktory ranił, ále ná tego, kto się má dobrze, á byl przy zránieniu, wiedzác, że tę má czem záplácić*; też KochFr 84: *Mnimasz ty, że ja tobie klániam się dlatego ... , że sie masz dobrze i zlotá ná tobie ... dosyc widzę*; zwrot *dobrze się*

mieć jest w tym znaczeniu poświadczony w Sł. XVI łącznie 62 razy; *podobno* 'chyba', zob. też KochWz 135/14 i komentarz.

s. 31/20–21: łakomy człowiek do tego tylko krésu sie brał – *do kresu się brać* 'zmierzać do czego'; Sł. XVI s.v. kres 3 notuje powyższy zwrot tylko 2 razy – w obu wypadkach z KochWr; poza cytowanym tutaj miejscem zob. też KochWr 25/19.

s. 31/22: mógłby się jakokolwiek cierpieć – *jakokolwiek* 'jako tako, lepiej lub gorzej, jakoś', zob. np. ModrzBaz 83v: *Tákíe urzędów rozdawanie ábo wždy temu jakokolwiek podobne*; zob. tu też KochWr 20/3; *mógłby się cierpieć* 'mógłby być tolerowany'; w Sł. XVI jest to jedyny przykład z *cierpieć się* 'tolerować się' (w znaczeniu biernym), drugi przykład z *cierpieć się* występuje już w funkcji wzajemnej w BibRadzRom 15 arg: *áby się cirpieli* 'aby się (wzajemnie) tolerowali'.

s. 31/25–32/1: człowiek ... już ten krés dawno minął – *kres minąć* 'osiągnąć co, dojść do czego'; zwrot ten jest w Sł. XVI (s.v. kres) poświadczony tylko 1 raz, właśnie z KochWr 32/1; zwraca uwagę antonimiczność znaczenia wyrażen *kres mijać* 'nie osiągnąć celu' (zob. KochWr 25/19–20 i komentarz) i *kres minąć* 'osiągnąć co, dojść do czego'; oba zwroty są w Sł. XVI notowane tylko z Kochanowskiego.

s. 32/3: ku dobremu miéniu nigdy nie przyjdzie – *dobre mienie* 'majątek, bogactwo', zob. np. RejPos 23: *iż i bogáctwá swe, i gospodarstwá swe, i wszystko dobre mienie swe byli opuścili*; też KochFr 118: *Bo dobre mienie, Perły, kámienie, Tákże wiek młody I dar urody, Mieścá wysokié, Władze szerokié Dobré są, ále Gdy zdrowie w cále ...; ku dobremu przysć 'wzbogacić się', zob. np. BierEz P2: *jáko ci żołnierze ... Ták sie prętko wzbogáćili, Chocia niewiele walczyli. Á ja ták ciężko kopájác, Wiecznie rolą przewracájác, Będác ták pilny w orániu, Nie mogę przysć k dobremu mieniu.**

s. 32/4: áby sie miał dobrze – *dobrze się mieć* 'być zamożnym', zob. KochWr 31/20 i komentarz.

s. 32/4–5: co ná używaniu rzeczy nábytych zależy – *rzeczy nábyte* 'osiągnięte, zdobyte', zob. np. GostGospSieb ¶ 2: *nie złe práwo, co rzeczy zostáwionych álbo nábytych ó szárpániny á pástwienia sie złych ludzi nád niemi obrania ...; zależeć* 'polegać', zob. komentarz do Wr 24/24–25/1, 25/15.

s. 32/5: żeby miał co náwięcej – *co náwięcej* 'jak náwięcej', zob. np. PowodPr 66: *szubienice budowál, áby co náwięcej ludzi wywieszano*; zob. też KochWz 138/1 i komentarz.

s. 32/7: prawdziwy ono wiérszyk jest – *ono* 'to', zob. np. RejPos 309: *Bo sluchaj, jáko ono on nędzny Dawid ... mowi, gdyż ustyszał á przywiódł sobie ná pámięć ony srogie dekretá jego*; zob. też KochWr 38/18.

s. 32/8–9: łakomy ... chyba umiérájác dobrze czyni – *chyba* 'jedynie, tylko', zob. np. GórnDworz 33: *ále mnie sie tego wlozyć nie widziáło, ábowiem Bokácýjusá chyba ci Polacy znájá, ktorzy we Włószech bywáli*; też KochFr 35: *Chyba w serce, miłósci, proszę nie udérzaj, Ále ná káždy członek inszy śmieie zmiérzaj.*

s. 32/9–10: Á rzeczypospolitéj tym łakomstwo wádzi – *łakomstwo* 'chciwość, żądza posiadania', zob. KochWz 136/9 i komentarz; *wadzić* 'szkodzić', zob. KochWr 31/19 i komentarz.

s. 32/11: żadnym obyczájem być nie może – *żadnym obyczajem* 'w żaden sposób', zob. KochWz 140/23 i komentarz.

s. 32/11–12: jeno gdzie cnoty á przystojęństwá ludzie sie dzierzá – *jeno gdzie* 'tylko wtedy, gdy'; co do opuszczenia zapowiednika to por. KochWr 25/24–25: *Ja inszej nie widzę, jeno jáka [tzn. tylko taką, jaką] dziś w Ejipte ...; gdzie* 'gdą', zob. RejPos 337: *Co szyrzej zrozumiemy z słów Páná nášzego, gdzie je sobie z pilnością rozbiérác*

będziemy, *które Máteusz św. napisał*; też KochPieś 59: *I chłop foremniejszy bywa, Gdzie kot we lbie przemieszkwa; przystojenstwo 'przyzwoitość', zob. np. GórnDworz Ee5: *jesliby miał powinien być posluszeństwo cnotie, pocziwości i przystojenstwu, biorąc to przedsię, iż ten, kto podlega czemu, już nie jest zupełnym pánem; dzierżec się czego 'kierować się czymś, przestrzegać czegoś', zob. np. BielKron 306: *Jam jest gotow posluszen być zawnždy májestatowi krolewskiemu, ále prze ták rozne rozkazanie krolewskie nie wiem, czego sie mam dzierżec.***

s. 32/12–13: łakomstwo wywraca – *wywracać 'niszczyć, rujnować, burzyć', zob. np. BielKron 129v: *ączkolwiek májjetności pozbyli, ále smysłu á chytrości nic, á ták lepiej to miejsce do gruntu wywrocic á zniszczyć.**

s. 32/13–14: niemász tak sprosnej niecnoty i ták szkarádęgo uczynku – *sprosny 'wstrętny, haniebny', zob. np. Mącz 1d: Absurdus – Nietráfny, nieobyczajny, sprosny; też Mącz 36c: Turpitudinem suscipere – Sprosnego uczynku sie dopuścić; zob. też KochPieś 28: *Ábych kiedy okrutnych rázów nie podjęła Od tych sprosnych pijánic; niecnota 'zły uczynek, przestępstwo', zob. np. Mącz 365c: Ab hoc crimen resilit – Nie zostoi sie álbo nie lnie żadna niecnotá ná tym; szkarady 'straszny, okropny', zob. np. RejPos 210v: *Nie lękał sie nic á wierz mocno, moj miły synaczku, á będziesz uzdrowiony i wszytki rány twoje, á ty sprosne, á szkaráde blizny nieznośnych grzechow twoich.***

s. 32/15–16: stąd fałsze, stąd trucizny, ... stąd zdrády nád pány własnymi – *falsz 'oszustwo', zob. np. Mącz 171c: Insistoria actio – Prawó przeciwko krámarzowi o niejáki fáłsz álbo niepewność hándlu; też SarnStat 281: *jesliby kto álbo węższe sukno, álbo krotsze nád zwyczaj śmiał przedawác, tákowy niech będzie karan winá falszu; trucizny 'morderstwo przez otrucie', zob. np. ModrzBaz 94v: *Nie o gwałt áni o mord, áni o truciznę, Lecz o trzy kozki idzie, o mojé iściznę, Ktore moj sąsiad ukradł; też WerKaz 303: *stąd rostą między małżeństwem rozterki, nienawiści, nieprzyjáźni ... , rozwody, trucizny, zábijánia i inne nierozliczne grzechy; zdrada nád kim 'zdradzenie kogo', zob. np. Leop Ps 108 arg: *Zmiánka tu jest o zdrádzie Judaszowej nád Pánem Chrystusem i o nienawiści żydowskiej przeciwko niemu.*****

s. 32/17–18: podawanie zamków i miast w ręce nieprzyjacielskie – *podawanie 'poddawanie', zob. np. Mącz 350d: *Trawę podác, to jest podác się, znać się być zwycięzonym.**

s. 32/19–20: o dziwnie twárdym á niedobytym zamku powiádano – *twardy 'warowny'; niedobyty 'nie do zdobycia', zob. np. w Sl. stp. (s.v. twárdy) przykład z BZ II Par 8/4: *Twarda miasta [civitates munitissimas] udziała [Salomon];* też Mącz 357b: *Twárdy, niedobyty zamek; Mącz 474b: *Twarde, niedobyte miásto, dobrze obronne; też KochPieś 36: *W twárdéj kámiennéj wieży i zá troistými Drzwiámi siedząc Dánáe nieprzelomionými, ... Moglá wiecznie nie uznác nocnych wszeteczników.****

s. 32/20–21: pytał, jesliby tám osiel ... doléżc nie mógl – *jesliby 'czyby', zob. np. KochWz 140/12 i komentarz; *doléżc 'dotrzeć', zob. np. SkarŻyw 472: *krył się ... ná tákíe miejsce ... , na ktore doléżc prze przykrą gorę trudno kto miał.***

s. 32/24: przepráwiwszy sobie winę przez dáry – *przepráwić 'załagodzić, przejednáć', zob. np. w Sl. stp. przykład z 1434 KsMaz III nr 546: *O ktory lup Wojciech na mié żalował, o tem on mnie przepráwił pirwej, niżli był czas dáć do księstwa; zob. też Mącz 126a: *Przepráwić sobie u kogo gniew á w láskę być wzięt.***

s. 33/2–4: Tymże duchem ... powiedział – *tymże duchem 'w tym duchu, w tym sensie', zob. np. WujNT 811: *Pismo Św. nie własnym jákim áni osobnym duchem heretyckim ma być rozumiane i wykládane, ále onym duchem, ktorym jest podáne i spisáne.**

s. 33/4–5: Gdzieś mię to była fortuną ná té czasy zachowała — *gdzieś* w tym miejscu to partykuła żądająca, wprowadzająca życzenie, a więc w funkcji dzisiejszego ‘gdyby, żeby, bodaj’, zob. np. KmitaSpit A4: *Krolá trzeźwego, krolá potrzebá czujnego, I jáko ono mówią, gdzieś nie rozkosznego*; połączenie *gdzieś to* (w Śl. XVI — 10 razy) notowane przede wszystkim z Kochanowskiego (8 razy), wyjątkowo z Reja (2 razy), zob. np. KochPs 80: *I mówię czasem sobie: Gdzieś to człowiekowi Wolno było tak látác jáko gołębiowi, Leczalbych co nadáléj.*

s. 33/6–23: Mogę ... vendidissent — w podobnym duchu, lecz znacznie szerzej opisuje wyjazd królowej Bony Łukasz Górnicki w *Dziejach w Koronie Polskiej* (Pisma, oprac. R. Pollak, t. II, Kraków 1953, s. 663–679). Por. m.in.: „Po tym poselstwie do królowej, które ks. biskup krakowski [Zebrzydowski] z kolegami swymi sprawował, uczyniono wnet edykt na Rynku, iżby żaden człowiek z królową jechać nie śmiał; szlachcic pod utraceniem poczciwości, a prostego stanu człowiek pod utraceniem żywota” (s. 676); „Królowa Bona czując o sobie z osobna do każdego pana poselstwo posłała; a do pięknych słów były i upominki do niektórych senatorów, tak iż ostatek dnia tego i wielka część nocy na tym się strawiła” (s. 667). Słowa Bony zanotowane osobno przez Górnickiego (s. 703) na temat swego głównego przeciwnika w tej sprawie, kanclerza Jana Przerębskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego: „o którym królowa Bona (gdy żal przyszedł, iż z Polski wyjechała) to mawiała we Włoszech, iż tylko jeden Przerębski znalazł się miłośnik króla i Rzeczypospolitej, bo drudzy — prawi — gdybych była syna u nich kupić chciała, wzięliby byli zań pieniądze”.

s. 33/7: nowo zeszlą páníą — *zeszły* ‘zmarły’, zob. np. Mącz 382b: Człowiek zeszy od stárości; por. też *zeście* ‘śmierć’, np. Mącz 105b: Po ich śmierci, ześciu; por. też dzisiejsze medyczne *zejście* (śmiertelne).

s. 33/8–9: uczyniono było edykt — *edykt* ‘obwieszczenie władzy państwowej’, zob. np. KlonKr C: *I wydał edykt, áby przy mszej káždy Mieczá dobywał*; w Śl. XVI *uczynić edykt* jest tylko z tego miejsca w KochWr oraz z BielKron 218.

s. 33/9–11: ten poczciwość, jeśli szláhcic, á jeśli chłop, tedy gárdło miał strácić — *poczciwość* ‘cześć, honor’, zob. np. Mącz 194d: Ab omni honestate relictus — Ze wszelakiej poczciwości obnażony; zob. też KochFrag 40: *Á iż mi ma poczciwość gwałtem wziętá była Przez cię, zły królewicze ...; gardło strácić* ‘stracić życie’, zob. np. RejKup d8v: *Pychy, złości, nieczystości Wam przed tymi nędze dosyć. Ale iż bych milczeć miała, Gardło bych strácić wolala.*

s. 33/11–14: nie miałby ... trudności około Baru, własnej macierzyzny swéj, ani około zebránía jéj — *około Baru* ‘w związku z Barem, związane z Barem’, zob. np. Górndworz E2: *żeby dworzánin rozumiał ... i wiedział postęпки wszystkie i fortele około bitwy w szránkach; macierzyzna* ‘spadek po matce’ — wyraz znany już w staropolszczyźnie, zob. np. w Śl. stp. przykład z 1411 Pozn nr 837: *Jako Wawrzyniec przeprosił Marty, swe siostry, o jej macierzyznę dwiema grzywnoma*; też 1418 Pozn nr 1018: *Naramowice kupiony za óczyznę Rosmanową, ale nie za macierzyznę*; w Śl. XVI zob. np. SarnStat 587: *Dzieci, gdy im mátká umrze, macierzyzny od ojcá nie mają sie upominác.* Po śmierci Bony król hiszpański Filip II zagarnął jej dziedziczne księstwo Bari; *zebranie jej* — tzn. sumy neapolitańskie, które tenże Filip pożyczył od Bony, a których nie udało się od niego odebrać (zob. komentarz J. Krzyżanowskiego na s. 845 w *Dzielałach polskich* J. Kochanowskiego, wyd. 10). O sprawie tej zob. Konopczyński, s. 113.

s. 33/14: Ále cóż potym? — ‘ale co z tego?’, zob. np. GosłCast 37: *mam miejsce przednie, dostátek wszystkiego, Cóż po tym? Ręką swą nie tknę sie niczego*; też KochPieś 29: *Á táję, ilé mogę, jej zbytków i złości. Cóż po tym, kiedy ludzie ná zęby ją wzięli?*

s. 33/16–17: ále jeszcze nádto król będzie utrąty nágradzał – *nadto* ‘poza tym, dodatkowo’, zob. np. HistAl H5: *Niektorzy też z jego rycerzow lizáli trawę, drudzy pili oliwę, á niektorzy pili swoj własny mocz, á nádto jeszcze dla wielkiej wielkości węzow musieli we zbroi jeździć*; też KochFr 63: *i temuż ukazał Oné swé księgi, ále zawiązáné I nádto jeszcze zápieczętowáné*; *utrąty nagradzać* ‘wynagradzać straty’, zob. np. BielKron 369v: *Á gdy zásię wyjechał* [Władysław Łokietek], *Swánicá Piotr, syn wojewody gdańskiego, żálując sie, iż mu nie nágrodzono utrąty jego, ktorą wziął, broniąc pomorskiej ziemie, poczał nowe rzeczy myślić*.

s. 33/18–19: którym tego fortelem doszto – *dojść czego czym jest składnią spotykaną* i u innych autorów XVI-wiecznych, zob. np. GórnDworz Bb4v: *nájdują sie tácy łotrowie drudzy, iż czego dobrocią dojść nie mogą, złością dowieść chcą*; z Kochanowskiego tylko ten 1 przykład z Wr 33/19; por. też *fortelem czego dojść*, zob. np. LibMal 1554/186: *wszakże się ona domysłała, iż złodziejskim fortelem rzeczy tych [ryb] dostawali; doszto – forma bezosobowa dojść*.

s. 33/20: á ci tész już podobno pomárli – *podobno* ‘prawdopodobnie, chyba’, zob. KochWz 135/14 i komentarz.

s. 33/22: w głos powiádála – *w głos* ‘głośno, jawnie, otwarcie’; zwrot *w głos powiadać* (z wariantami *w głos powiedzieć, opowiadać, mówić*) został w Śl. XVI poświęcony 9 razy (w tym z Kochanowskiego aż 4 razy), zob. np. Prot B: *Tu powiem wam, com słyszał, bo to w głos mówiono*; przykład z KochPs 4: *przez mię będzie wiedział Świat twe wyroki, boś mi w głos powiedział: Tyś mój syn, jam cię dziś umnożył sobie*.

s. 33/25–34/1: gdzie ludzie ná piéniądze chciwi – *gdzie* to zapewne ‘gdy’, zob. tu komentarz do KochWr 32/11; *chciwy na piéniądze* ‘pożądający piéniędzy’, zob. np. Phil R: *Czym znác dał, że wiele jest ludzi chciwych ná bogáctwá*; też KochMarsz 154: *Bo byśmy byli wszyscy ná piéniądze chciwi ... Jáka ciżbá, jákié by mordy być musiały?*

s. 34/3–4: Á utrątni, by tácy wszystko chcieli być – *utrątny* ‘rozrzutny’, zob. KochWr 31/18 i komentarz; *by* ‘gdyby’ – jest to funkcja *by* bardzo częsta w XVI w., zob. np. BierEz D2: *By zázwdy ludzie milczeli, Więcej by pokoju mieli*; zob. też KochPieś 27: *Więc by tácy synowie Byli jáko ojcowie, Dawno by z téj przyczyny Świat sie jál zébrániny*.

s. 34/7: jeszcze bych je jáko táko ciérpiał – *cierpieć* ‘cierpliwie znosić’, zob. np. KlonWor 45: *Ták, brácie próznujący, wykládamy ciebie, Szkodá cię w dobrym cierpieć miéście, prózny chlebie*; zob. też KochZg A2v: *jedno że równého Jeden ciérpieć nie umiał, á drugi wyższego*.

s. 34/9–10: więc rozterki sieją, rzeczpospolitą miészają – (*rozterki*) *siac* ‘(niezgodę) czynić, powodować’, zob. np. BielKom Clv: *Kto sieje złość, nędzę źnie, gniew go swoj zátrać*; *mieszac co* ‘wprowadzać w coś zamieszanie, zakłócać spokój czego’, zob. np. BierEz O4v: *Á ták gdy przyjaźń mieszają, Nigdy práwej nie uznają*; zob. też KochTr 11: *Nieznájomy wróg jákiś miésza ludzkie rzeczy, Nie mając áni dobrych, áni zlych ná pieczy*.

s. 34/10: żeby sie im tész w tym rozruchu co dostało – *rozruch* ‘niepokoje’, zob. KochWr 25/18 i komentarz.

s. 34/11: jáko więc w ogień bywa – *więc* to może ‘czasami’, zob. np. BielKron 342v: *Gdy sie pánowie polscy i sláchtá zjechała do Kruszvice ná wybieránie pána, nie mogli sie jednostájnje zgodzić ná jednego wszyscy, jáko to więc bywa; ogień* ‘pożar’, zob. np. ModrzBaz 83v: *Áby budowanie nie podejmowało szkody od ognia, káždy mieszczánin niech się stára o to, áby piece, kominy, ogniská ... były gliną i inszemi rzeczámí dobrze obwárowáne*; zob. też KochPs 110: *ogień srogi Wszystki w popiół obrócił Páńskie synágoty*; zob. też KochJez A3v.

s. 34/12–13: Kátyliná ... przewieczerzawszy wszytkę majątność swą – *przewieczerzać (majątność)* to 'roztrwonić, przehulać (majątek)'; Sl. XVI (s.v. majątność 1) zwrot *przewieczerzać majątność* odnotował wśród charakterystycznych połączeń tylko 1 raz.

s. 34/14: Á iż mu nie szły ciché praktyki – *praktyka* 'spiski, knowania, zdrady', zob. np. RejZwierc 191: *Pátrzajże zásię, jákie zuchwałstwá, jákie mordy, jákie krwie rozlanie, jákie podstępki, jákie praktyki, jákie niespráwiedliwosci, jákie zle nábycie, co wszytko z tego źrzdolá rość musi, z tej szárej pychy nászej, rozniosły sie po świátu*; zob. też KochOdr A3v: *Czuje o sobie, widzę, Áleksánder. Praktyki czyni, towarzysztwá zbiera, Śle upominki; cichy 'skryty, tajemny'*, zob. np. KochPieś 4: *Dzbanie ... Ty mądrych spráwy ... Ná świát wydawasz przez twą cichą zdrádę*; połączenie *ciche praktyki* zostało w Sl. XVI wśród charakterystycznych połączeń odnotowane tylko 1 raz.

s. 34/15–17: zebrał wojsko z takichże jáko i sam, ná kóniec zwiódl bitwę, á jáko Bóg chciał, przegrał i sam ná plácu został – *taki jáko i sam* to 'jemu (urodzeniem) równy', zob. np. w Sl. stp. przykład z Sul 93: *Tego ma doświadczyć takimi ślachcicy, jaki jest sam*; też Tęcz w. 12: *Do wrocławianow posłali [krakowianie], do takich jako i sami; zwiész bitwę 'stoczyć bitwę'*, zob. KochWz 141/6 i komentarz; *jako 'ponieważ'*, zob. KochWz 140/4 i komentarz.

s. 34/17–18: siłá zacnych Rzymian – *siła* 'wiele, duża liczba', zob. np. Górno-Rozm Cv: *Á to my ná tej wolności przestajemy, á podobno siłá národow przyzwoliloby ná taką wolność, áby ją mieć mogły*; zob. też KochPs 97: *Bóg siłá Moźnych tyránnow pobil*.

s. 34/19–21: Nie tylko sobie tedy ludzie utrątni szkodliwi ..., ále i rzezczypospolitéj bázro wádzá, jáko sie z tego przykłądu znaczy – *utrątny 'rozrzutny'*, zob. KochWr 31/18 i komentarz; *wadzić 'szkodzić'*, zob. KochWr 31/19 i komentarz; *się znaczy 'wynika'*, zob. np. KarnNap B3v: *Á kiedy mu już kmotrowie imię dádzą (przez co się znaczy, że go w obcowaniu chrześcijańskim i w pospolstwie ludzi wiernych mieć chcą), tedy káplan tchnie ná nie [dzieciátko] ...*

s. 34/23–24: bo oni gárdząc práwem, wzgardzają urząd i zwiérzchność páńską – *gardzić (prawem)* 'lekceważyć (prawo)', zob. KochWz 139/7 i komentarz; połączenie *gardzić prawem* jest w Sl. XVI wymienione wśród charakterystycznych połączeń tylko 1 raz.

s. 34/25: jesliby im kiedy groźna byłá – *jesliby 'gdyby'*, zob. np. GroicPorz g2: *Á jesliby kto co niespráwiedliwego o rádzie mowił, temu wedłóg moźności mojej chcą się przeciwić; być groźnym komu 'być niebezpiecznym dla kogo'*, zob. np. Prot D3v: *Dojrzy swych miast i zamkow jáko pan ostroźny, Zátym nieprzyjaciólom twoim będziesz groźny*; zob. też KochSat A4 i KochJez A3.

s. 35/1: miészając – 'zakłócając spokój', zob. KochWr 34/10 i komentarz.

s. 35/1–2: jákoby wszytkiego zniknąć mogli – *jakoby 'żeby'*, zob. np. Sekl-Kat K2: *Mierno jeść i pić, jakoby ciało nie miało swowolności ku grzechu, á toć jest post krześcijański*; zob. też KochPs 15: *Czyha, jákoby porwał nędzniká zdrádnie; zniknąć 'u-
niknąć'*, zob. KochWr 24/19 i komentarz.

s. 35/2: Á gdzieby im to nie szło, tedy ... – *gdzieby 'gdyby'*, zob. np. Biel-Kron 212v: *gdzieby potomká męskiego u nich nie stáło, tedy to księstwo ná Ferdynánda álbo ná jego potomki ma przysć*; też CzechRozm 239v: *Ále gdzieby nie mieli od Bogá rozkázania osobliwego, tedy sie im nigdy żadnego czlowieká zábijác nie godzi*; wśród różnych poświadczeń w Sl. XVI połączenia *gdzieby* ..., tedy (s.v. gdzieby) z Kochanowskiego zasygnalizowano tylko powyższy przykład z Wr.

s. 35/4: wódmzi przeciw ojczyźnie swój będą – *wódz* ‘przywódca’, zob. np. BielKron 254: *Papież ... ciebie naprzędniejszym wodzem przeloży przeciw temu okrutnikowi Máchometowi*.

s. 35/5: Do tegóž krésu i ámbicyja ludzi wiedzie – *do tego kresu wieść* ‘prowadzić do tego’; zob. tu KochWr 22/22 i komentarz (*do jednego kresu ciągnąć* ‘zierać do czego’); połączenie *do kresu wieść* Sł. XVI sygnalizuje jeszcze tylko z RejPos 68.

s. 35/6–7: bo gdzie przewieść swégo praktykami nie mogą – *przewieść* (swego) ‘dokonać, osiągnąć’, zob. np. GlabGad K7v: *Wszakóž ustanie li natura w onym poruszeniu gwałtownym, iż nie przewiedzie tego, o co sie pokusiła, tedy już ostatecznie upada i bywa zaduszona; praktyki ‘zmony, intrygi’*, zob. np. SarnStat 118: *Kto by od tego czasu w praktykach z kimkolwiek około pánowania czyjégokolwiek i posádzzenia ná stolicy państw tych doznán był, tedy...*; zob. też KochWr 34/14 i komentarz.

Podobny motyw ideowy pojawiał się w wypowiedziach Piotra Myszkowskiego, por. jego propozycję sejmową w Diar 46: „Ale gdzie miasto miłości waśń a obłudność, a miasto zgody spór a niesformość i jakieś ciche bunty, które dziś zową praktykami (bo to po staropolsku inaczej zwano), tam i postronnego nieprzyjaciela nie trzeba”.

s. 35/8: z postrónnymi niejakié ... bunty miéwają – *postronny* ‘obcy, zagraniczny’, zob. np. Mącz 148b: Miejsce w Rzymie, gdzie posłowie postronni, á zwłaszcza greccy ná sejmiech stawáli; też Mącz 186a: Dáry, które Rzymianie postronnym posłóm zwykli dáwać; zob. też KochWr 20/14–15 i komentarz; w tym temjuscu *postronny* występuje w funkcji rzeczownikowej, w innych zaś przykładach (też we Wr) wyłącznie w zwykłej funkcji przymiotnikowej; *bunt* ‘sojusz, związek; spisek’, zob. np. BielSatGv: *Szwedowie z Moskwicinem stoją w jednym buncie*.

s. 35/10: Mam zá to, że ... – *mieć zá to* ‘mniemać, spodziewać się’, zob. np. w Sł. XVI s.v. *mieć* 19 przykład z BielKron 309: *miał też zá to krol Ferdynánd, áby go cesarz brát ráutował*; też KochFr 125: *Pókiś ná świecie była, pókiś używála Wdzięcznych dárow niebieskich, mam zá to, żeś znála Moję uprzejmość i chęć przeciw sobie*.

s. 35/13–14: Á to cóć sie zda, że ... pan potomká nie ma? – Á to cóć sie zda, że ... ‘co sądzisz o tym, że ...’, zob. np. WujNT Matth 22/17: *Powiedzże nam tedy, cóć się zda? Godzi li się dáć czynsz cesárzowi, czyli nie?*; pan potomká nie ma – aluzja odnosząca się do króla. Brak współżycia małżeńskiego Zygmunta Augusta z królową Katarzyną był kilkakrotnie tematem wystąpień posłów w czasie sejmów, por. Źródłopisma II, s. 152, przemowa Mikołaja Siennickiego na zakończenie sejmu piotrковского 25 marca 1563 r.: „pokornie prosimy jako swego M. Pana: abyś wszystkie sprawy swe Królewskie, a naprzód obejście swe Pańskie tak stosować raczył, jakoby się na wszem zgadzały z wolą Miłego Pana Boga, chcesz li, aby postępkiem tym i innym wszem błogosławić raczył, od której jeślibyś się co namniej w obejściu swem odchyłać raczył, na nas ci przekleństwo od Pana Boga założone spadać musi – nos plectemur Achivi”. Na marginesie wyrażniej: „Obejście wspomnieli, bo małżonkę sobie zhydziwszy, innemi sie bawil”. Podobne wystąpienia miały miejsce na innych sejmach: w 1565 r. wystąpienie Jakuba Ostroroga, w 1570 – Stanisława Szafráncá (Konopczyński, s. 146).

s. 35/14–19: Który áczby żadného práwá dziedzicznego do nas nie miał, wszákóž byłaby wždy niejaka nádzieja, ... rzędem nam pánowali, ... gdzie nam kogo obcégo szukać przydzie – *acz*(by) ..., *wszakóž* ..., *wždy* ‘choć (by) ..., to jednak zawsze’, zob. OpecŻyw 67v: *kto w mię wierzy, acz by umarł, będzie żyw*; też HistLan Cv: *Przezoż miły stáruszek, ácz w rozpácz przychodził, Wszakóž sie tym przykládem málcuzko ochłodził; rzędem ‘po kolei, kolejno’*, zob. tu Mącz 268b: *Rzędem*

rozsadzam, każdą rzecz na swym miejscu pokładam; też KochMon 48: *Konie ... i wozy rzędem postawili; gdzie 'gdy'*, zob. KochWr 32/11 i komentarz.

O. Balzer, a za nim T. Silnicki zasadę elekcyjności w dynastii Jagiellonów datują od obioru Władysława Warneńczyka (Ludwik, Jadwiga i nawet Jagiello byli jeszcze traktowani jako ewentualni założyciele dynastii dziedzicznej). Jednakże взгляд na unię polsko-litewską oraz przywiązanie do dynastii jagiellońskiej kazaly aż do zgonu Zygmunta Augusta (a nawet i później) poszukiwać elektów wśród członków rodu jagiellońskiego (zob. O. Balzer, *Historia ustroju Polski*, Lwów 1907, s. 325, i Silnicki, s. 4–7).

s. 35/19–22: I toć niemála [nadzieja], i mówionoć już o tym ... umieją rzeczy podać, á potom z miejscá nikam ... Ná kogóž wotowali? ... Každý ná swégo – *niemála 'ważne, istotne'*, zob. np. LatHar 77: *rozumiej, żeć i to niemála stać przy prawdziwej i rzeczywistej okoliczności* – wystąpiła tu w obu wypadkach elipsa rzeczownika *rzecz*; częściej występuje to wyrażenie bez elipsy (w Sł. XVI 13 r.), np. Diar 82: *Bo też aby ty sejmiki miały być dla obierania sędziów i stanowienia sądów, iż są to rzeczy niemále i wszem należą, potrzeba, aby wszyscy o tym radzili*; forma z elipsą jest w Sł. XVI poświadczona tylko z tego miejsca i z LatHar 77; *rzeczy podać* 'wygłosić mowę', por. *rzecz* 'mowa', np. BielKron 195: *Frydrych też sáskie książę wotował ná Kárlá, przekládając to szeroką rzeczą, iż jest s námi w przyległości*; z miejscá nikam 'dalej ani rusz, nic z tego nie wynika', zob. np. BielKron 1597, s. 612 (za Lindem): *Było popisowania dosyć z chęćiami swemi ku R.P. jeden nád drugiego z orácyją sie wynosząc, ále z miejscá, jáko ono mowią, nikam; wotować* 'głosować', zob. np. BielKron 353v: *ktorzy mię o to wygnáli, iżem wotował ná twego wnuká krolem być*.

Kochanowski nawiązuje tu do nadziei wyrażonej w poprzednim zdaniu. Ale „mówionoć już o tym” odnosi się bądź do formy elekcji (na temat ordynacji elekcyjnej obradowano na sejmach 1558, 1565 i 1572 – zob. Konopczyński, s. 145), bądź do ewentualnego następstwa po Zygmuncie Auguście. Wydaje się jednak, że o tym na sejmach nie wotowano. Wiadomo natomiast, że kandydatury do tronu polskiego były przedmiotem dyplomatycznych zabiegów jeszcze przed bezkrólewiem (por. Konopczyński, s. 152; zob. też Sucheni-Grabowska, s. 200–204).

s. 35/23: *jesli kiedy przyjdzie k temu – przyść k czemu 'dojść do czego'*, zob. np. BielKron 104: *Á nie wiedząc, jáko ináczej k temu przyść, zmowił sie z jednym ... , áby mu syná jego żywo przysłał potájemnie*.

s. 35/24–25: *Pánie Boże, chowaj nam tego páná długo – chować 'mieć w opiece'*, zob. np. GórnRożm C2: *bo jáko to dáleko lepszy lekarz, który ták chowa człowieka, żeby nie záchorzał, niżli tén, który lekárstwy uzdrawia chorego*; zob. też KochPs 39: *Pan lud swój chowa, Pan jest nieprzebitem Królowi szczytem*.

s. 35/25–36/1: *jáko sie drógá ku złému ściele – droga się ściele ku czemu 'dążyć się, zmierza się do czego'*; *droga ku czemu* zob. np. RybGęśli C2v: *Jam jest śrzodek i miará k wszelkiej rzeczy*; połączenie *droga się ściele* nie jest w Sł. XVI osobno wyodrębnione.

s. 36/1–6: *Opátrzyli to byli dobrze przodkowie nászy ... uczynili primatem árcybiskupá gnieźnińskiego i dáli mu moc séjm skłádać, ná którym by król miał być obieran i od niego koronowan – opatrzyć 'przewidzieć coś, zadbać o coś'*, zob. np. ModrzBaz 38v: *To też trzeba pilnie opátrzyć, áby od proznowánia nie znikczemnieli ubodzy*; też KochMuza 25: *I opátrzył to dawno syn pięknej Látony, Że moich kości popiół nie będzie wzgárdzony*; *primat 'prymas'*, zob. np. ModrzBaz 140: *nie mniej zacne słowá onego wielkiego á zacnego człowieka, Mikolájá Dziergowskiego, árcybiskupá i prymatá, który ná przeszłym sejmie ... powiedział ...*; ale por. też XVI-wieczną formę *prymas, prymasa* ..., zob. np. SkarJedn 369: *Á jesliby mu się dáleko*

zdąło, mogłoby to podobno papież prymasowi królestwa tego, to jest arcybiskupowi gnieźnieńskiemu polecić i tę moc dać, nie jako arcybiskupowi, ale jako prymasowi; dać moc 'upoważnić, dać prawo', zob. np. LibLeg 11/82v: *co możecie najmniejszą summą odkupić, odkupujcie, wszakże jesiłby na male nie mogło przestać, tedy wam dawamy moc postępowania do summy czterech tysięcy złotych*; zob. też BibRadz 1. Mach 11/58: *Posłał mu [Antyjoch Jonatanowi] przy tym kubki złote ... dając mu moc, aby w szarłacie chodził; sejm składać 'zwoływać sejm'*, zob. np. LibLeg 11/154: *ale już trzy lata zawżdy sejm W.K.M. składa, a do tych czasow nigdy go nie masz, a mychmy zawżdy gotowi*.

Zob. *Historia Kościoła w Polsce*, t. I: *Do roku 1764*, cz. 2: *Od roku 1506*, Poznań – Warszawa 1974, rozdz. V, par. 7: *Dzieje ustroju kościelnego w Polsce* (oprac. B. Kumor): „Zwierzchnie stanowisko arcybiskupa gnieźnieńskiego w Kościele polskim zostało formalnie wprowadzone w czasie soboru w Konstancji. Dnia 14 III 1418 kancelaria Władysława Jagielly po raz pierwszy nazwała arcybiskupa Gniezna «prymasem Polski». Na początku XVI w. tytułatura i uprawnienia prymasów zostały wzbogacone przez Stolicę Apostolską”. Przewodnia rola prymasów podczas bezkrólewia wytworzyła się jednak poprzez praktykę: obradom senatu zamiast króla przewodniczył na ogół prymas. Szczególnie eksponowaną rolę pełnili w czasie elekcji Aleksandra – jego brat prymas Fryderyk Jagiellończyk, a w czasie obioru Zygmunta I – prymas Andrzej Róża-Borzyszowski (zob. Silnicki, s. 35, 41, 62). Tradycja ta nie stała się jednak prawem pozytywnym, jak wskazują późniejsze dyskusje po zgonie Zygmunta Augusta na temat tego, kto ma reprezentować w okresie bezkrólewia państwo, a zatem zwoływać sejmiki i sejm oraz przygotowywać elekcję: prymas – co podtrzymywali katolicy, czy marszałek sejmu – jak chcieli różnowiercy (zob. Sucheni-Grabowska, s. 205 i nn., oraz Grzybowski, s. 111). Natomiast prawo koronowania króla i królowej było zagwarantowane prymasom już w r. 1451 przez Kazimierza Jagiellończyka (*De praerogativis archiepiscopi Gnesnensis et jure coronandi regis*, Vol. leg. 1, s. 77–78), co zostało potwierdzone w *Przywileju króla Zygmunta Augusta* z r. 1550: „A naprzod około koronacyjej Krolow Polskich takeśmy to opatrzyli i postanowili: iż nikt koronowany na Królestwo bydź nie ma, ażyby pierwej od wszech Stanow dobrowolnie, wedle przywilejow Koronie Polskiej od Krolow danych, obran był, którego tak wolno obranego żaden inny koronować nie ma oprócz ks. Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, wedle przywileju jego przez Kazimierza Trzeciego danego roku 1451 z temi Biskupy, ktorzy ktemu należą, wedle starodawnego obyczaju” (Vol. leg. II, s. 6). Do tego przywileju prymasów nawiązywał Stanisław Orzechowski w *Quincunxie*. Zob. także S. Plaza, *Próby reform ustrojowych w czasie pierwszego bezkrólewia (1572–1574)*, Kraków 1969, s. 28, 29, 63.

s. 36/6: *W jákiéjże dziś cenie arcybiskup? – być w cenie 'cieszyć się znaczeniem, szacunkiem'*, zob. np. KromRozm II qv: *Augustyná świętego náuka i písanie ... w wielkiej cenie jest*; por. też KochPs 124: *Złoto i drogié kámiemie W málej są u śmierci cenie*.

Na sejmie koronacyjnym w 1572 r. szlachta zredagowała protestację przeciwko przywłaszczaniu sobie przez arcybiskupa gnieźnieńskiego tytułu prymasa i interreksa, a dwóch posłów stwierdziło przed senatem: „przodkowania nie przyznawajmy księdzy arcybiskupowi ani panom rządów” (Grzybowski, s. 111). Zob. także Czubek, s. 211–212, przeciwko uzurpowaniu tytułu interreksa w *Napomniani braciej stanu rycerskiego*.

s. 36/7: *Ábo będziem li go chcieć wszyscy słucháć? – abo (li) 'czyż'*, zob. np. RefFig Bb2: *Pániej jeden powiedział: álboś oszálálá, Żeś leb sobie chustámi około zwiázálá*; też GórnTroas 10: *Ále cóż ja to pláczę Trojéj wywrócénia? Ábo swiéższéj przyczyny niémász rozrzewniénia?*

s. 36/7–8: Powiádajá, że jest sługá ántykrystów – *sluga antykrystów* ‘sluga wrogów Chrystusa’ – wyrażenie to jest w Sł. XVI notowane łącznie 17 razy, zob. np. CzechEp 337: *postępek tákowy nie komu inszemu też służy, jedno służe ántychrystowemu*.

Na sejmie w 1572 r. projekt przyszłej elekcji wykluczał z niej biskupów jako zaprzysiężonych papieżowi (zob. Konopczyński, s. 145). Kierowane pod adresem papieża wyzwicko antychrysta, rozpowszechnione w publicystyce różnowierczej od czasów dzieła Jana Husa *De anatomia Antichristi*, ze szczególnym upodobaniem wykorzystwał w swych pismach Marcin Krowicki, por. jego *Obraz...* w: *Chrześcijańskie a żalobliwe napominanie...*, *passim*.

s. 36/9–12: Á jesli ten nierząd będzie ... mieć będziém – chodzi ciągle o prerogatywy prymasa. Istotnie, już drugie i trzecie interregnum przyniosło podwójne elekcje; w r. 1575 szlachta uchylila decyzję prymasa, w r. 1587 to samo uczynili Zborowscy i ich zwolennicy. Zob. Konopczyński, s. 157 i 176.

s. 36/10–11: Boże daj to, ábych ja skłámał – *aby(ch)* ‘żeby(m)’, zob. np. GroicPorz C2: *á daj Boże, áby ich [kłopotów prawnych] żaden nie znał*; też KochFrag 47: *Doświádczamy tego sámí ná sobie, daj Boże, áby nie ták często*; *abych ja skłámał* ‘abym się mylił’, ‘abym był złym prorokiem’ – takiego połączenia Sł. XVI nie notuje.

s. 36/12–16: W tym sie też przypátrz ... ták wielkie królestwo, między ták wielkimi nieprzyjacielmi siedząc, hétmáná nie ma; stárostwo by ták dlugo nie wákwáło – *siedzieć (między kim)* ‘być położonym (między kim)’, zob. np. BielKron 430v: *Wólodzimierz, miásto wielkie ... siedzi między wielkimi dwiémá rzekámi, Wólgá á Oká; wákwáć* ‘nie być obsadzonym’, zob. np. BielKron 378v: *Nád to ustáwił, iż ilekroć będzie biskupstwo wrocłáwskie wákwáło, tyle każdy raz ósm tysięcy złotych máją dáć do Rzymá ánnaty*.

Zacytowane powyżej sformułowanie jest główną podstawą różnych prób chronologizacji *Wrózek*. W okresie trwania sejmów egzekucyjnych wystąpiły dłuższe wakaty na stanowisku hetmana w. koronnego: pierwszy po śmierci Jana Tarnowskiego, a przed nominacją Mikołaja Sieniawskiego trwał od 16 maja 1561 do 26 marca 1563 r., drugi formalnie od śmierci Sieniawskiego, tj. od 21 lutego 1569 do nominacji Mikołaja Mieleckiego w końcu 1578. Ale już w roku śmierci Sieniawskiego, 3 września 1569, został mianowany Jerzy Jazłowiecki, wprowadzic z tytułem hetmana polnego, ale z prerogatywami hetmana wielkiego (zob. *Matricularium Regni Poloniae Summaria V*, nr 10293 – wg: *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski i in., Biblioteka Kórnicka, Kórnik 1992, s. 42 i 45, nry 122, 142, 143), dlatego w niektórych źródłach nazywany jest hetmanem wielkim – por. także *Proporzec*, wiersz dedykacyjny inc. *Zacny koronny hetmanie...* (hołd ks. Albrechta II Fryderyka odbył się 19 lipca 1569 r., czyli *Proporzec* został napisany bądź po 3 września – albo wiersz przewodni do niego – bądź Jazłowiecki faktycznie objął to stanowisko wcześniej, a nominacja została formalnie zatwierdzona dopiero we wrześniu).

Trzy inne sygnały chronologizacyjne to upadek Połocka (15 lutego, ale wiadomość o tej stracie dotarła na sejm piotrkowski w dniu 25 lutego 1563 r.), właśnie w sprawie unii oraz ukazanie się drukiem *Satyra*. Wszystkie te wskazówki kolidują ze sobą. Gdyby przyjąć, że *Wrózki* powstały po wieści o upadku Połocka, a przed nominacją Sieniawskiego, to znaczy między 25 lutego a 26 marca 1563 r., to datowaniu takiemu przeczy data ukazania się *Satyra*, napisanego przed 1 stycznia 1564, a wydanego przed 6 lipca tegoż roku (w tym dniu Andrzej Patrycy Nidecki wysłał egzemplarz *Satyra* Hozjuszowi), oraz pierwsze zerwanie rokowań przez panów litewskich, którzy opuścili sejm warszawski 22 lutego 1564 r. Mimo to H. Gaertner, a za nim inni (M. Korolko) powstanie *Wrózek* widzą

w r. 1564, bądź w końcu sejmu warszawskiego, bądź w czasie sejmu parczowskiego (czerwiec–sierpień 1564 r.). J. Pelc, biorąc pod uwagę datę śmierci Sieniawskiego (26 marca) i manifestacyjny odjazd z Lublina posłów litewskich (1 marca 1569), proponuje datowanie *Wrózek* między 26 marca a 28 czerwca lub 1 lipca 1569 (przyjęcie i zaprzysiężenie unii). WP stwierdza na podstawie wzmianki o hetmanie (t. II, s. 257): „*Wróżki* napisane były pomiędzy r. 1570 a 1572”. W pewnym sensie takie przesunięcie godzi się ze słowami: „starostwo by tak długo nie wakowało”. Nie można było tak napisać pomiędzy marcem a czerwcem 1569, po niedawnej jeszcze śmierci Sieniawskiego. Nie byłoby też prawdopodobne, by Kochanowski napisał słowa o waśni w sprawie unii po uroczystym akcie unii lubelskiej, którą już w tymże roku słaui w *Proporcu* jako wielkie i przełomowe wydarzenie. Kwestia daty – w obrębie tych wzajemnie się wykluczających danych chronologicznych – pozostaje zatem nie rozstrzygnięta.

Można jednak przypuścić, że autor *Wrózek* napisał wprawdzie: „nie ma” (w czasie teraźniejszym), ale odniósł tę bolączkę Rzeczypospolitej do roku poprzedniego, w którym utrata Połocka przypadła na okres braku hetmana w. koronnego (aczkolwiek wojnę z Moskwą toczyły wówczas wojska litewskie pod wodzą Mikołaja Rudego Radziwiłła). Również już w pół roku po nominacji Sieniawskiego mówił Piotr Myszkowski w swej propozycji sejmowej z dnia 22 listopada 1563 r.: „Teraz, kiedyśmy z pola zjachali, a miasto drzewa i tarcze plugówesmy się i czego innego jęli, wprawdzie więcej złota, więcej półmisków, więcej majętności ma każdy z nas na swą stronę, ale R.P. mało nie do gruntu zginęła. Granice otworem stoją; ku potrzebie nie tylko o hetmana, nie tylko o rotmistrza abo o towarzysza, ale i statecznego pacholika trudno” (*Źródłopisma* II, s. 195). Por. dalej KochWr 36/17–19, odnoszące się – w dalszym ciągu – do hetmana: „*Áż kiedy nagła potrzeba przyjdzie, tóż go szukać będziem, á Boże daj to, byśmy go wždy náleźli*”.

Powinności hetmana w. koronnego odnosiły się nie do pospolitego ruszenia, nad którym dowództwo sprawował z reguły sam król (wyjątkowo mógł je zlecić hetmanowi), lecz do organizowania i prowadzenia „obrony potocznej”, która angażowała go tradycyjnie na terenach Rusi i Podola, stale narażonych na ataki ze strony Tatarów i Mołdawian. Sprawa Inflant i unia z Litwą przenosiły teatr wojny na północ. Odczuwa się tu niekiedy brak hetmana, dowodzącego zgrupowanymi na terenie Litwy lub Inflant wojskami koronnymi (zaciężnymi). Toteż już po objęciu funkcji hetmana w. koronnego przez Sieniawskiego (w marcu 1563) wyznaczono – w wyniku interpelacji Litwinów – osobnego wodza tych wojsk 23 marca 1564: „I mianowan hetman do Moskwy pan krakowski Marcin Zborowski” (*Źródłopisma* II, s. 418).

s. 36/16: *Názbytechmy bezpieczni – bezpieczny* 'lekkomyślny, zbyt pewny siebie', zob. np. RejWiz 117v: *fuż go nikt nie przeswárzy, bo on upor jego Czyni go bezpiecznego*.

s. 36/17–18: *Áż kiedy nagła potrzeba przyjdzie – áż kiedy* 'dopiero kiedy', zob. np. FalZioł IV 17a: *Dzieci swoich barzo broni, á nigdy nie opuści, áże kiedy samy sie bronić mogą*; też KochFr 63: *Ále cię proszę, byś ich nie otwierał, Áż kiedy także sam będziesz umierał; potrzeba* 'walka, konieczność walki', zob. np. Prot B4: *Nie żalują Polacy w potrzebie żelazá, Ále głod do zwycięstwá wielka jest przekázá*; wyrażenie *nagła potrzeba* jest w Śl. XVI zapisane 17 razy, zob. np. GrabPospR L2: *Pomieważ te media zebránia skárbu ... wolnego czasu potrzebują, á z przetká ná nagłą potrzebę, gdyby się teraz tráfiłá, porwane być nie mogą*.

s. 36/19: *Boże daj to, byśmy go wždy náleźli – Boże daj* 'Boże, spraw', zob. np. OrzRożm O4v: *Boże, daj to, áby nászy przelożeni ná to pomnieli; wždy* 'jednak', zob. np. GórńDworz Aav: *Fryne, białagłowá piękna, polożyłá sie podłe niego, używając dziw-*

nych przysmaków ... , aby sie mogli ku miłości zapalić, a wždy żadną miarą dowieść tego nie mogła, aby ... ; zob. też KochPij Cv/3 i C2/22.

s. 36/19–20: K temu owo zániedbání zamków potrzebnych — k temu 'poza tym', zob. np. ArtKanc A12v: *Naprzod tu dlatego mieszkał, by nas sobie pozyskał, a k temu też, by wszystkie uczył, a fundamentem Kościoła był*; zob. też KochPieś 1: *Wielki posag — rodziców postępkę uczciwą, A k temu obyczaję skromné i wstydlivé; potrzebny 'związany z bitwą, wojną', por. np. czas potrzebny 'bitwa, wojna', zob. np. PaprPan P4: Zawsze prawdy u tego ná wszem doświádszycie, Bą i męstwá doznacie czasu potrzebnego*; por. też *miejsce potrzebne 'pole walki', zob. np. PaprPan T3v: Szable swej ná potrzebnym miejscu dobywają, Prze co ich ludzie ważą i w wielkiej czci mają*.

Dbałość o zamki nadgraniczne wchodziła w zakres obowiązków hetmana w. koronnego. Na sejmie piotrkowskim 1562/63 sprawa ta stawała parokrotnie. 9 stycznia w cedule od posłów: „Było też to między pany posły namawiano, że tego widzą wielką być potrzebą, aby zamki pograniczne tak Ukrainne od Tatar, jako od granice węgierskiej i szląskiej były działy, prochy i spiżá opatrzone, k' temu na takowe starosty osobliwe baczenie było, gdyż oni na takowych zamkach więcej sług niż na inszych chować potrzebują”. Kanclerz wniósł (21 stycznia), że „J.K.M. raczy czwartą część dochodu stolice swej, którekolwiek są totius corporis regni, tam private jako publice na żołnierze, a trzy części ostawować sobie raczy na ordinarios et extraordinarios sumptus, jako na opatrzenie wychowania swego Pańskiego i nakładów, które przypadają, opatrywania Posłów ziemskich i cudzoziemskich, a także na opravowanie zamków Koronnych i opatrzenie ich działmi, prochy etc., etc.” (Źródłopisma II, s. 41 i 52, a także 53 — zgoda posłów na projekt kanclerza).

s. 36/20–21: że ich nie nápráwują — *naprawować 'naprawiać', zob. np. BudBib 2. Esdr 6/6: Gaszma powieða, że ty i Judowie myślicie się sprzeciwić i dlatego nápráwujesz mur, ábys był krolem ich*.

s. 36/21: niepráwie i to dobrze — 'to bardzo źle', zob. KochWz 142/7–8 i komentarz; zob. też KochWr 20/4–5, 21/2.

s. 36/22–23: bo czasu potrzeby gdzie sie indziej ... uciéc mają? — *czasu potrzeby 'w razie wojny', zob. np. BielSpr 52: ktorzy [ludzie pieszy i jezdni] też czasu potrzeby dają wielką pomoc uffom przednim álbo wszemu wojsku*; KlonŻal A2v: *Owa w bitwie i w pokoju, doma i w potrzebie Nie lutujecie prac, dzieci, dobr i sámie siebie*, por. też Calep 96b: *Armaty — Zbroiny [w oryg. : Zbroinij] do potrzeby nagotowany*; KochEpRadz A3v: *Tych jáko cnotá naprzód i szczérość złączyła, Ták zaś potym i spólna potrzebá stoczyła. Bo ten żołniérzem polskim, á ów zaś litewskim Ludem władnąc, Stárodub wzięli pod Moskiewskim*.

s. 36/23–24: Á moglibysmy sie Połockiém karać, bo ten jeno prze złé opátrzenie zginął — *karać się czym 'brać sobie coś za przestrogę', zob. np. RejPos 197v: O nieszczęsne Jeruzalem á mizerny świecie tych dzisiejszych czasów nášnych, przecz sie nie karzesz tym nędznym upadkiem przodków swoich? Warto tu przywołać przypominaną przez E. Kotarskiego (s. 90) przestrogę podkanclerzego Myszkowskiego, który upominał w imieniu króla, by Polacy, „swych szkód nie czekając, cudzemi się karali, a z nich przykład brali” (Źródłopisma II, s. 198); jeno (prze) 'jedynie, wyłącznie (z powodu)', zob. np. OrzJan 58: *Práwo bowiem jeno każe używać piéniężnego żołniérzá dla lekkich wycięczek*; zob. też KochTr 12–13: *Omyliłás mié jáko nocny sen znikomy, Który ... nagle uciecze, á temu ná jáwi Z onych skárbów jeno chęć á żądzą zostáwi; opatrzenie 'umocnienie', zob. np. SkarKazSej 705a: Niemász piéniędzy ná żołniérzá, ná sypanie wálów, ná działá i prochy, ná opátrzenie twierdzej*.*

Wiadomość o wzięciu Połocka dotarła do Piotrkowa w dniu 25 lutego: „przyszła żalobna nowina, iż Moskwa wzięła Połocko w Księstwie Litewskim, zamek i prowincyjá

wielką, mocą a ogniem ... Żalosiw był król, senatus et totus populus" (Żródłopisma II, s. 102). Wspominał także o tym Myszkowski w swej propozycji 22 listopada 1563 r., wygłoszonej na otwarcie sejmu warszawskiego, wymieniając przykłady polskiej „niesprawy” (ib., s. 195 i 197). Fakt tak łatwego zdobycia tej twierdzy budził różne wątpliwości, por.: „Były rozmaite powieści o tem wzięciu Połocka, jako to w walkę a w mor pospolicie bywa; na potem inni o tem dać lepszą sprawę do potomstwa nie omieszkają” (ib., s. 149).

s. 36/25 – 37/1: byśmy go tak łącno zaśię dostać mo(gli) – łącno ‘łatwo, bez trudności’, zob. np. BielSpr 27: *Wiele tych fortelów bywa, ktorými nieprzyjaciela nieopatrznego łącno pożyć*; też KochFr 43: *Á ja [lipa] swym cichym szeptem spráwić umiem snádnie, Że człowiekowi łącno słodki sen przypádnie*; zaśię ‘ponownie’, por. KochPieś 35/12: *Fortuna co da, to zaśię wziąć może; dostać czego ‘zdobyć, odzyskać co’*, zob. np. BielKron 366: *Konrad, mázowieckie książę, wziąwszy ná pomoc Litwę i Ruś, dostał zamku Gostyniná przez zdráde niektórych*; zob. też KochJez A3: *Tá dobra myśl go nászlá, gdy Połocká dostał*.

s. 37/2: Przychodzą mi ná myśl wiérsze jedné – *przychodzić ná myśl ‘przypominać (sobie)’*, zob. np. KochPs 113: *Przychodziły mi ná myśl dáwniejsze láta, Co dla swych zá piérszého Pan czynił świáta*; jeden ‘pewien’, zob. np. SkarKaz 386a: *I było jedno przekłéctwo w zakonie: nie leżeć zmártemu w grobie ojców swoich*; też KochFr 24: *I to być musi do frászek włożono, Jáko práláta jedného uczczono*.

s. 37/3: Cycero z jákiéjci komedyjéj stárej przywodzi – *jakiéci ‘jakiś, pewien’* – zaimek w Sl. XVI notowany rzadko (łącznie 5 razy), w tym z Czechowica (2 razy), z Kochanowskiego (2 razy – tylko z Wr) oraz z Budnego; zob. też KochWr 39/25 i komentarz; *przywodzić ‘przycacać’*, zob. np. WujNT 614: *Przetoż to nic k rzeczy, co sektarze z tego rozdziału przeciw mszej lácińskiej i modlitwám kościelnym przywodzią*; też LubPs D2v: *Bo częstokróć ápostołowie świéci w dziejoch swoich ten psalm ná świádecstwo przywodziłi*. Zob. też komentarz II.

s. 37/3–4: á będą nam téż służyć ku nászéj rzeczy – *rzecz ‘rozmowa, mowa’*, zob. KochWr 26/7 i komentarz, też 35/21.

s. 37/8: Á nie o nászychże to posléch mówi? – *a ‘czyż’*, zob. np. Leop 3. Reg 13/14: *I rzekł k niemu: Á tyś jest mąż Boży, ktorýs przyszedł z ziemié Judá?*; też KochFrag 45: *á rychlóz mié chcecie wypráwować?*

s. 37/9: Chybábyś chciał oratores posly wykládać – *wykládać ‘tłumaczyć z języka ná język’*, zob. np. WujNT Act 19/35 marg: *Tu jest toż słowo greckie γραμματεός, ktore indzie wykládamy doktorem ábo doktorem zakonnym*.

s. 37/10: Á jákóz? Á za nie tak w káncelláryjéj piszą ...? – *jakoż ‘jak’*, zob. np. RejAp 57: *Ále by tak snadź kto rzekł: Á jákóz to zwyciężyli, wszák je pobito ...; aza ‘czyż’*, zob. KochWr 21/14 i komentarz.

s. 37/12–13: jáko mniémam, że i sam wiész – *jako mniémam ‘jak sądzę’*, zob. np. OrzRozm A4: *ku czemu nie záwádzą (jako mniémam) ty Dyjálogi násze, ktore W.M. posyłam*.

s. 37/14–15: biádá téj rzeczypospolitéj, o ktorą tácy ludzie rádzą – *rádzić o co ‘zastanawiać się nad czymś, dbać o coś’*, zob. np. Mącz 63c: *O pospolity pożytek rádzić*; zob. też KochPs 94: *Dziwny to Pan, dziwnie rádzi O swéj ná świécie czeládzi*.

M. Bobrzyński (s. 143) i W. Weintraub (s. 25) fragment ten wydobywają jako świádecstwo orientacji Kochanowskiego bliskiej radzie królewskiej i krytycznej wobec form szlacheckiego parlamentaryzmu.

s. 37/16–19: gdzie ich jeszcze tak wiele będzie ... Żle, gdzie ich wiele rządzí – *gdzie ‘gdy’*, zob. KochWr 32/11 i komentarz.

s. 37/19–20: jeden król niechaj będzie – *powołuje się ná tę maksymę również Orzechowski w Pro Ecclesia Christi (1540) – podają za Weintraubem, s. 40, przyp. 49*.

s. 37/20–21: *À césarz ... principem* – por. M. de Montaigne, *Próby*, przel. T. Boy-Żeleński, Warszawa 1965, s. 415: „Adrian cesarz umierając wołał bez przerwy, iż ciżba lekarzy go zabiła”. Zob. też kom. II.

s. 37/24: *lepiěj, by mało, á mądrych – by ‘żeby’*, zob. np. SienLek 75: *Po jedzeniu czosnku, by z ust nie śmierdział, jedz rutę*.

s. 37/25: *Á ná to zezwolisz mi – zezwolisz mi ‘zgodzisz się ze mną (pod tym względem)’*; *co do zezwalać (się) ‘zgadzać (się)’* zob. KochWr 19/15 i komentarz; por. też KochWr 20/1.

s. 38/2: *Trudna to ná mię – trudna ‘trudna sprawa’*, zob. np. GórnDworz Cc3: *Powiedział ná to pan Derśniak: Bá, to nie trudna ...*

s. 38/3–4: *muzyká ma moc nád umysły ludzkiemi – mieć moc (nad czym) ‘wpływać, działać na co’*, zob. KochWr 25/2 i komentarz; *umysł ‘rozum’*, zob. KochWr 25/3 i komentarz.

s. 38/4–5: *między inszym ćwiczeniem, które dzieci miéwały – ćwiczenie ‘umiejętności’*, zob. np. RejWiz A4v: *powiedają, iż żadny narod nie jest przykłonniejszy i ku kstatom, i ku ćwiczeniu, jáko Polak*; por. też KochWr 30/14–15.

s. 38/6–7: *ták wiele dla przystojnej rozkoszy álbo zabawy – przystojny ‘godny, słuszny’*, zob. KochWz 137/1 i komentarz; *rozkosz ‘przyjemność’*, zob. np. Biel-Kron 342: *Popiel wtory ... jął sie rozkoszy domowych, wesela, tańcow, muzykow z proźnowania, opuścivszy spráwy i rzeczpospolitą*; zob. też KochPieś 20: *Gniéwaj sie, jáko raczysz, jeno nie bij, pánie, Bo ja w tym piwie twoim rozkoszy nie czuję; zabawa ‘rozrywka’*, zob. np. SkarŻyw 258: *uczynił dla niego to cielesne widome stworzenie, áby je miał sobie ku doczesnemu mieszkaniu, pociesze, ochłodzie, ku potrzebie i ku uczciwej zabawie swej*.

s. 38/7–8: *dla postanowienia dobrych obyczajów – postanowienie ‘ustanowienie, utrwalenie’*, zob. np. LibLeg 68v: *a od postanowienia i umocnienia granic, áby potym każdy swe wiedząc, swego używał, a na cudze nie przychodził*.

s. 38/8–9: *I stąd ... jest muzyká ... taką postanowiona – postanowiony ‘urządzony, zorganizowany, pomyślany’*, zob. np. ModrzBaz 113: *to też pewna, że mają ná to szkoły postanowione, gdzie się młodzi ludzie uczą wojennej náuki, á przetoż i nášzy ludzie nie mieliby tego opuszczać*.

s. 38/9–10: *áby ludzie ku nabożeństwu pobudzáła – nabożeństwo ‘pobożność’*, zob. np. WróbŻoIt ff8v: *Tym pienim każda jurtrznia poczyna sie a pobudza prorok ludzie ku nabożeństwu*.

s. 38/10–12: *czego taką dálece ci nowi prorocy nie baczą ... mniémają, że to wszystko w taniec, kiedy orgány słyszają – dálece ‘bardzo, zupełnie’*, zob. np. Leop 3. Reg 21/26: *[Achab] stał sie obrzydliwym taką dálece, że sie udał zá báltwany, których byli náczynili Ámorejczykowie*; też KochPs 41: *Mnie po prawdzie szczęście bylo Ták dálece już zblaźniło, Żem śmiał rzec: „W téj klubie stoję, Że sie odmiany nie boję”*; *baczyć ‘rozumieć’*, zob. np. RejPos 66v: *iż oni wszyscy stali przedsię jáko głuchowie, á nic tego nie baczyli; owszem, jáko ewánjelista pisze, iż ty słowa były zakryte przed nimi; w taniec ‘do tańca’*, zob. np. GórnDworz Aa5: *Owa młodzieniec nie mógł jej dálej wyciągnąć, chyba jesli mu sie czásem z okná widzieć dáła ábo iż ná weselu szła s nim, jáko i z kim drugim, w taniec*.

Protestanci krytykowali obrzędowość katolicką, m.in. też i muzykę kościelną, por. np. M. Krowicki, *Drugie napominanie do wiernych chrześcijanów...* w jego *Chrześcijańskim a żalobliwym napominaniu...*, s. 24: „Nie mówi też [Chrystus]: «Po ulicach z piszczkami i z bębenicami noście»” (chodzi o procesje).

s. 38/12–13: *tym kościocy porządne ludzióm prostym hydzą – hydzieć ko komu ‘obrzydzać, poniżać’*, zob. np. Prot Cv: *Á Rzymianie z obudwu iście słusznie szydzą,*

Ewangeliją świętą prostym ludziom hydzą; też KochPs 167: Gębá ná mié sie tárğa, język fálszywy Ludziom żywot mój hydzi, da Bóg, uczciwy; co do hydzić czym zob. np. PaprUp F3: á wždy také nieprzyjaciel tym go wam hydzi, że za upominki krole promował.

s. 38/13–14: jákoby muzyká nic dáléj sie nie ściągála – *ściągać się* ‘sprowadzać się do ...’, zob. np. RejPos 143: *Obyczaj jest dawny, iż przy káżdym wykładu [!] Ewangelijej świętej bywáją z niej wzięte niektóre słowá za początek, ku którym by sie ine słowá Páńskie ściągály.*

s. 38/14–15: poki sie był z mnistryrá w ministrá nie przewięrzgnął – *mnistryr* według Śl. XVI to ‘minstrel, wędrowny śpiewak i poeta w średniowieczu’; jedyny przykład tego wyrazu jest w Śl. XVI notowany z tego właśnie miejsca w KochWr; w Śl. XVI s.v. *minister* forma ta jest objaśniona jako złośliwe przekręcenie wyrazu *minister*. Według J. Krzyżanowskiego (w jego komentarzu do *Wrózek*): „Mnester (wymawiane mnistir) – zalotnik”; WP: „mnistir, wyraz grecki *μνηστήρ* (wymawiany podług zasady Reuchlina) – zalotnik, gach, człowiek starający się o rękę swej oblubienicy”; całość miałaby znaczyć: „póki z gacha nie przerobił się w pastora”; *minister* ‘kapłan heretycki’, zob. np. WujJud 32v: *Czyli Kálwin, Bezá i wászy ministrowie áńjółowie, á nie ludzie ...?* Złośliwe przekręcenie wyrazu *minister*, choć innego rodzaju (*synister* – zob. łac. *sinister* ‘szkodliwy, przeciwny’), Śl. XVI zanotował z OrzRozm F3: *Od waszych li synistrów, chciałem rzec: ministrow, czyli od papieżá rzymskiego ...; przewięrzgnąć się* ‘przemienić się’, zob. np. KmitaSpit C2v: *Ci tám áż do tych czasow zostác już musieli I tuszą, áby w żáby przewięrzgnąć się mieli.*

s. 38/16–17: Mieli tedy stárzy już pewné miáry ábo – *iż ich słowem rzekę – hármónije – miara* ‘rytm i melodia w utworze muzycznym’; w Śl. XVI w tym znaczeniu jest tylko z tego miejsca we Wr; *ábo* ‘czyli’, zob. np. Mącz 179b: *Iurulentus panis – Chleb polewká polány ábo prosto polewká z chlebem.*

s. 38/17–18: które któremu áffektowi służyły – *któremu áffektowi* ‘określönemu wzruszeniu’, zob. np. GórnRozm B2: *i sámí się potykali jáko ktorej chorągwi kazáno i jáko się ktora chorągiew w onej potrzebie popisála, ták sławę ábo nielawę odnosila; zob. też KochPs 203: tysz miał w swych księgách, co dniá którego Przyróść miáło.*

s. 38/18: skąd ono jest, co powiádáją o Áleksándrze – *ono* ‘to’, zob. np. ModrzBaz 135: *Stára ono między ludźmi przypowieść, że poczcziwość chowa náuki.*

s. 38/21–22: który sie gwałtem w dóm do jednéj białej głowy dobywał – *gwałtem* ‘przemocą’, zob. np. BielKron 393v: *rzucili sie á dobyli gwałtem zákrystyjej; dobywać się* ‘wdzierać się, dostawać się gwałtem’; w Śl. XVI są odnotowane tylko 2 przykłady takiego znaczenia czasownika *dobywać się*: poza cytowanym tu przykładem z KochWr 38 jest jeszcze przykład z RejFig Bb 6v: *Páni jednego zámknie, drugiemu kazála, By sie k niemu dobywał, pánu powiedziála; biała głowa* ‘kobieta’, zob. KochWz 140/14 i komentarz.

s. 38/23: i uśmierzył go, że dał pokój – *uśmierzyć* ‘uspokoić’, zob. np. WujNT Act 19/35: *Á pisarz, uśmierzywszy rzesze, rzekl ...; dáć pokój* ‘zostawić w spokoju’, zob. np. Leop Marc 14/6: *Ále Jezus rzekl k nim: dajcie jej pokój, czemu sie jej uprzykrzacie?*; zob. też KochFr 6: *Daj pokój, przebóg, sámá báczysz snádnie, Ze nic po ciérniu, kiedy róza spádnie.*

s. 38/23–24: nie uczyniwszy żadného gwałtu – *gwałt* ‘przemoc’, zob. np. SarnStat 141: *iżes ty sądy i komissarze, i séjmów pokój pospolity zruszył ábo posłóm nászym gwałt uczynił; też KochOdpr C2: poniewáz sámiz okazáli, Jáko táki gwałt czynić.*

s. 39/1–2: á zá obyczajmi i práwá – w zdaniu tym mamy elipsę orzeczenia (... *idą, postępują* itp.).

s. 39/2: I o żadną inszą przyczynę – *o przyczynę* ‘z powodu’, zob. np. BielSpr

38: obaczył to posel, kijem páná swego wezbrał przed wszystkimi, dawszy mu winę o ledá przyczynę, á tak z domniemánia wyszedł i ze zlej toniej; też RejRozpr D4: Á to wniwecz, com dal winę Ledá o jaká przyczynę.

s. 39/4–5: był jedną strónę do swęgo instrumentu przyczynił – przyczynić ‘dodać, dołożyć’, zob. np. w Sł. stp. przykład z Błaż 319: *Jenże przyczyniw więcej panostwa i poslal je ku świętemu Błażeju*; zob. też Mącz 127c: Przyczynić wymysłów, przykstałtować, przylepić; *stróna* ‘struna’, zob. np. KlonWor 39: *Wyciągną go jak stronę, wywrocą lopátki. Á on plecie i swoje, i cudze niestátki*; zob. też KochPs 104: *Przeto Cię, o mój Boże, Boże nieskończony, Ná wieki śpiewać będą moje wdzięczne strony*.

s. 39/7–8: tak daleko są różne od Bogurodzice – daleko ‘bardzo’, zob. np. SkarŻyw 358: *w wojszcze swej káplany májac i od nich błogosláwienstwo i rozgrzeszenie biorac, huffy nieprzyjacielskie dáleko liczbą i mocą nierowne stárli i siłę ich rozsypáli*; por. też (*tak*) *dalece* ‘bardzo’ w KochWr 38/10 i komentarz; Bogurodzice – tak też w 1 wyd. JK, w dalszych: Bogurodzice, zob. Aneks 1, s. 105.

s. 39/11–12: którzy ludzkiemi áffekty, gdzie chcą, wládać mogą – *áfekt* ‘uczucie’, zob. np. Phil L marg: *Bojaźń, miłość, chciwość, nienawiść, gniew i ine áffekty dálekie od sędziow być májac; gdzie ‘gdý’, zob. KochWr 32/11 i komentarz; wládać ‘rządzić’, zob. np. BielKron 187v: Wyrwał napirwej Rzymianom zwirzchność, postánowił z swej strony stárosty, hetmány i ine urzędniki, ktorzy wszystkim miástem wládałi*.

s. 39/14–15: ále masz tych wrózek co więcej? – *ale* ‘czyż’, zob. np. RejZwierc 27v: *Pyta go gospodarz : Ále nie wiesz, co mówil?; wrózka ‘snucie przypuszczeń na temat przyszłości’, zob. KochWr 19/1 i komentarz; co więcej ‘więcej’ – co jest tu partykulą wzmacniającą, towarzyszącą przysłówkowi w stopniu wyższym, zob. np. WujNT 2. Cor 10/8: *jeslibyich się ja też co więcej chelpil z zwirzchności nászej ... , nie zástydzę się*.*

s. 39/15: Á nie wiem, bych ci już co miał – *bych miał* ‘czy mam’, zob. np. GórnDworz S: *nie wiem, by jako żyw byl ná biesiedzie*; też ModrzBaz 116: *nie wiem, by to nie bylo przyczyną wielu wojnam*; także KochFr 87: *nie mam w pamięci, Bych cię ... I przez sen kiedy widzial ...*

s. 39/16–18: że się już máło nie wszystkie królestwá obeszyły tą niezgodą o wiárę i rzadkie, które by jákiej znacznej klęski nie wzięło – *máło nie wszystkie* ‘omal, prawie wszystkie’, zob. np. NiemObr 70: *Gdyż tych czasow ludzie máło nie wszyscy przywłaszczáją to sobie, iż Bogá słusznie i przystojnie chwalaq; klęska ‘przegrana w bitwie’, zob. np. KmitaSpit C: Przez wszystkie wojnę tákiej klęski nie uználi; wziąć klęskę ‘przegrać bitwę, wojnę’, zob. np. KochProp 10: *Bo Niemcy pod przymiérzem do Polski wtárgnęli Á jako Bóg chcial, i tak przecię klęskę wzięli*.*

Co do poglądów, które we *Wrózkach* głosi Pleban (w. 16–20), por. Myszkowski, *Propositio* (Źródłopisma II, s. 198): „abyście się strzegli onego srogiego bicza, który Pan Bóg nagotował na wszystkie nieporządne R.P., którym za pamięci dziadów naszych skarał Państwa Greckie, niegdy sławne a mocne, i wiele inszym narodom panujące, którym teraz karze dwie możne a bogate Korony: Francuską i Węgierską, którym karze sąsiedzy nasze ... i bracią naszą Litwę, i wszystkie insze państwa takie tym biczem karze, które ... odstąpiwszy Pana Boga swego ... udawają się na gnuśność ... , na rozterki”. J. Krzyżanowski (t. II, s. 304) uważa, że mowa tu o walkach religijnych we Francji za Karola IX i powstaniu protestantów niderlandzkich przeciw panowaniu hiszpańskiemu (1566).

s. 39/18–19: Naposzledzėj teraz Fráncya, á po niej Niderlánd – *naposzledzej* ‘na końcu, ostatnio’ to forma stopnia najwyższego od przysłówka *posledz* ‘na końcu, ostatnio’, zob. np. GłabGad E2v: *Serce (prawi) naprzod żywie, á posledz umiera*; por. też GostGosp 44: *Kmiecie zimie ná robotę do dniá wychodzić májac, á urzędnik i włodarz ma teq dojrzeć; ktory posledzej przyjedzie, skarać, i do domu po wszystkich puścić*.

s. 39/21–22: Páná Bogá ... áby nam dał Duchá swégo – chyba chodzi o dobrą (natchnioną) radę, a nie o Trzecią Osobę Trójcy Św. – por. dalej 40/17 i 41/6 („postanowienia lepszego”).

s. 39/23–24: Jákóż to sámó powiedziawszy, przestánę – *jakoż* ‘i istotnie, i rzeczywiście’, zob. np. HistRzym 88: *Slugá wnetki przal, á jał przysięgác, że o nich nic nie wiedzial; jakoż prawdę powiadał; to samo* ‘to tylko’, zob. np. Górndworz Mm3v: *áby nic gorszego nie było, tedy to sámó, kiedy człowiek osobno jest od tego, kogo miłuje, wielką mu ciężkość á trapienie przynosi.*

s. 39/24–25: Rozumiém temu, żeś slychał o stárzej jákiéjści praktyce – rozumieć czemu ‘domyślać się czego’, zob. np. KochPij C/5–6: *Rozumiém temu, że mię nie wszyscy rádzi sluchác będą; jákiści ‘jakiś’, zob. np. BudBib Cv: niejáki człowiek ... ujrzał jákiéjści człowieka, ktory był synem Álfuszowym; zob. też KochWr 37/3 i komentarz; praktyka ‘wróżba’, zob. np. BielKron 55v: Á w tym czasie Pántus, przyrodzony Pryjamusow, powiedział, iż slychał od swego ojca, jeśli kiedy Parys żonę pojmie z Grecyjej, będzie wszystkie Troja skázoná; Ále tá praktyká od nich była w śmiech obroconá.*

s. 39/25–40/1: która niepráwie dobrze tój Korónie zá tych czasów nászych tuszy – *niepráwie dobrze* ‘bardzo źle’, zob. KochWz 142/7–8 i komentarz; zob. też KochWr 36/21; *za tych czasów nászych* ‘wspólcznie, teraz’, zob. np. BielKron 360: *Też i miástečko Kázimierz, i czternáście wsi dzierzeli to ci mniszy ták długo, áż je zá nászego czasu wykupił Krzysztóf z Szydłowcá, wojewodá krákowski z Opátowá; tuszyć ‘wróżyć, zapowiadać’, zob. KochWr 19/6 i komentarz.*

s. 40/2–6: W Poznánii jest salá wielka biskupia ... niżli ją był ... biskup Czárnkowski odnowił, byli námálowáni rzędem wszyscy królowie polscy, jákóż podobno jeszcze i dziś są – *niżli* ‘zanim’, zob. np. Mącz 147d: *Porádzmy sie trochę, niżli sie w rzecz wdamy; też KochTr 21: jej látá Piérwej są przyłomioné, niżli tego sviátá Rozkoszy záżyć moglá; rzędem ‘kolejno’, zob. KochWr 35/18 i komentarz; jakoż podobno ‘jak prawdopodobnie’, zob. np. RejPos 260: kto będzie czedł, niech sie domysła, jákóż sie podobno snádnie domyslić może.*

Pałac biskupi w Poznaniu był w latach 1503–1520 odnowiony i ozdobiony galerią portretów biskupów poznańskich, pędzla Stanisława Skórki, na zlecenie biskupa Jana Lubrańskiego (1456–1520), zob. hasło L. Hajdukiewicza, PSB t. XVIII, s. 83. K. Lutyński sądzi, że ta wzmianka we *Wrózkach* dowodzi, iż Kochanowski nigdy w Poznaniu nie był i wiadomość tę powziął od niezbyt kompetentnego informatora. Andrzej Czarnkowski, biskup poznański w latach 1553–1562, nie dbał o katedrę, ale pałac biskupi odnawiał. Píše o tym K. Lutyński (s. 209–210, przyp. 3): „Na posiedzeniu kapituły generalnej 12 XI 1555 postanowiono zwrócić się do biskupa Andrzeja Czarnkowskiego, by zniszczone z jego polecenia portrety biskupów poznańskich (a więc nie królów) polecił ponownie w innym miejscu pałacu namalować. Portrety te powstały za rządów biskupa Jana Lubrańskiego. Wezwanie kapituły pozostało widoczne bez skutku, bo ponownie zwrócono się do biskupa w tej sprawie w r. 1561”.

Galeria wizerunków królewskich znajdowała się w Poznaniu na attyce ratusza, zbudowanego w latach 1550–1560 przez Jana Baptistę Quadro, polichromia wraz z wizerunkami i „krańcą” powstała w r. 1563. Zob. *Poznań. Zarys dziejów*, pod red. J. Topolskiego, Poznań 1973, s. 56, oraz *Dzieje Wielkopolski*, t. I: *Do roku 1793*, pod red. J. Topolskiego, Poznań 1969, s. 665 (artykuł A. Sławskiej). Można by zatem sądzić, że Kochanowski – nie będąc osobiście w Poznaniu – skontaminował informacje o obu galeriach portretów, biskupich w pałacu biskupim i królewskich na ratuszu; informatorem jego mógł być ewentualnie kanonik poznański Albert Rudnicki, będący jednym

z nadwornych audytorów biskupa Czarnkowskiego, a potem pierwszym spośród prokuratorów (pełnomocników) Jana Kochanowskiego jako proboszcza poznańskiego. Zob. hasło J. Nowackiego Andrzej Czarnkowski w PSB, t. IV, s. 216–217, także Lutyński, s. 210. Jednakże wedle ustnej opinii prof. Jerzego Kowalczyka nie jest rzeczą wykluczoną, że oprócz galerii biskupiej mogła się w pałacu biskupim znajdować również galeria królewska: w pałacach senatorów galerie takie były bardzo częste.

s. 40/6: Owa – ‘oto’, zob. np. Górndworz Kk3v: *Owa jako ow doktor, co między zdrowemi ludźmi mieszka, chocia nikogo nie uzdrawia (bo trudno tam leczyć, gdzie nikt nie choruje)*; też KochPs 50: *Gęby do uszu na mię rozdziéwili, Mówiąc: „Owasmy przedsię nacieszyli Chciwé swé oczy”*.

s. 40/12–13: Tego nie wiedzieć, kto to pisał i jako tam dołazł – *nie wiedzieć* ‘nie wiadomo’, zob. np. RejWiz 65v: *I leciał z nim do lásá, nie wiedzieć, gdzie zginął; doleżć* ‘dojść z trudem’, zob. np. RejZwierc 59: *á on jako pies obzárly ledwo dolezie do bárlogu swego; doleżć* jest w Sł. XVI zanotowane zaledwie 9 razy, z tego 2 razy z KochWr: poza tym miejscem jeszcze z KochWr 32/21.

s. 40/14–15: ten, ktokolwiek był, stąd wziął naprzód wrózkę, iż ... – *stąd naprzód ...*, iż ... ‘przede wszystkim stąd, że ...’, zob. np. RejPs 36v: *Á obaczywszy ten ucisk á udręczenie moje, nic inszego naprzod nie proszę, jedno oddał grzechy á występki moje ode mnie;* też KochSat B4: *Tego naprzod bądź pewien, iż Bog wszystko widzi.*

s. 40/19–20: nie śmiem się na żadną stronę skłonić – *skłonić się* ‘opowiedzieć się’, zob. np. LibLeg 10/62: *a panowie wszyscy ziemie moldawskiej ku mnie sie są skłonili, za co bądź cześć a chwala Bogu miłemu, iżem zasie ostał panem ziemi tej, ktorejem i przedtym panował.*

s. 40/21–22: Pan Bóg mocen wszystko w dobré obrócić – *obrócić* ‘zmienić’, zob. KochWr 20/9 i komentarz.

s. 40/23: i przecz się o nią boję – *przecz* ‘dlaczego’, zob. np. KuczKat 410: *Á przecz by go powszednim chlebem zwano, łatwia jest i ná to i dwojaka odpowiedź.*

s. 40/24–25: trzeba się było lepiej ná to rozmyślić – *rozmyślić się* na to ‘zastanowić się nad tym’, zob. np. BielKron D8: *Gniewasz sie o dobre słowá, Rozmyśl sie ná wszystkie strony.*

s. 41/1: ále wedle czasu nie mogło być ináčziej – *wedle czasu* ‘stosownie do (posiadanego) czasu’, zob. np. Mącz 510b: *Spráwować sie wedle czasu, miejscá, rzeczy i pogody.*

s. 41/2: z tym nie pójdę do drukárnie – *zwrot pójść do drukarnie* ‘wydać coś w postaci tekstu drukowanego’ jest w Sł. XVI notowany tylko z tego miejsca w KochWr.

s. 41/3: żesmy Polacy we zléj toni – *we zlej toni* ‘w złym położeniu, w niebezpieczeństwie’, zob. np. WerGość 210: *Ktorej to przestrogi á przykazánia Páná nášzego nie mielibychmy sobie lekce považác, nie chcąc we zlej toni być, w której byli przodkowie nászy;* zob. też KochBr 152: *przyjaciela rátuj we zlej toni.*

s. 41/4: do kónca o sobie zwątpić – *o sobie zwątpić* ‘wątpić w siebie’, zob. np. CzechRozm 227: *Á tám dopiero zgolá naprzod o samym sobie zwątpiwszy.*

s. 41/5–6: Jesli Bogá naprzód nie będzie á postanowienia lepszégo – *naprzód* ‘przede wszystkim’, zob. KochWr 40/15 i komentarz; *postanowienie* ‘ustawa, prawo’, zob. np. Mącz 375c: *Praescriptio* – Polecenie, rozkazanie, zakazanie, postanowienie, ustawa, statut.

s. 41/8: jákoby temu upadkowi zábiégác – *zabiegać* ‘zapobiegać’, zob. np. RejZwierc 255v: *Coż by tu uczynić? Jákoż by o tym rádzić? Jákoż by temu zábiegác?*

s. 41/8–9: *Áza nie o tym ná sėjmiech rádzą? – aza ‘czyż’, zob. KochWr 21/14 i komentarz.*

s. 41/10–12: i podatku pilno ... I zá ten podátek ... niewiele sprawili ... kónie i pieniądze wynieśli, á Litwę ogłodzili – *ogłodzić* ‘pozbawić żywności, doprowadzić do głodu’, zob. np. OrzRozm R4v–S: *wézmiesz li mi ty to, cóś mi dal ... , wiela ludzi godnych tobie przy mnie ogłodzisz.*

Brak konkretnych danych w tekście, by te wydarzenia chronologicznie uściślić. Są tu dwa elementy treści: apel o nowy podatek i relacja o niewłaściwym użyciu poprzedniego. Podatki w Koronie były uchwalane doraźnie, na konkretną wyprawę wojenną, i to o charakterze defensywnym. Wojna o Inflanty, która przez czas długi była powodem przebywania na Litwie zaciężnych wojsk polskich, była traktowana jako wojna regalistyczna, podejmowana w sprawach obcych (Litwy, Inflant). Niemniej od czasu podjęcia egzekucji każdy sejm składał podatki: warszawski 1563/64, piotrkowski 1565, lubelski 1566, piotrkowski 1567, lubelski 1569. Pierwszą kampanią, w której brały udział oddziały polskie w sile 5000 (a także 3 tys. Prusaków ks. Albrechta), była interwencja polsko-litewska w r. 1577, zakończona bez akcji zbrojnej 14 września traktatem pokojowym w Pozwolu w wyniku samego zastraszenia Inflantczyków liczebnością zebranych wojsk. W kampanii tej brał udział prymas Jan Przerębski, który w czasie pertraktacji opowiadał się za pokojem, albowiem – jak pisał do Hozjusza – wojna ta, „choć podjęta przeciw Inflantczykom, prowadzona była w istocie gorliwie przeciw biednym chłopom litewskim i ich wołom i krowom ... Tak więc jako że zawsze byłem zwolennikiem pokoju, gdy widziałem, jak wojna była oblewana łzami nieszczęśników, dołożyłem wszelkich sił, aby doprowadzić do pokoju” (hasło Jan Przerębski w PSB).

W 1564 r., już w trakcie wojny z Moskwą, na Litwie przebywało koronne wojsko pod Krzysztofem Tarnowskim, synem hetmana, jednak ze względu na toczące się negocjacje w sprawie unii (zwycięstwa na tym froncie wzmacniały opór panów litewskich) „nie bardzo nadstawiało karku za Litwinów” (Konopczyński, s. 129). W związku z tym pobyt żołnierzy polskich na Litwie stał się przyczyną interpelacji sejmowej w dniu 21 lutego i dyskusji w dniu 23 marca 1564 r. Poruszył tę sprawę Mikołaj Czarny Radziwiłł, wojewoda wileński i przywódca delegacji litewskiej: „Prosimy też o to osobliwie, aby W.M. warunek pewny uczynić raczyli, jakoby krzywdy przy granicach nam i braciej naszej nie było. Oznajmujemy też W.M., iż panowie Polacy, bracia W.M. i nasi, którzy w Księstwie Litewskim natenczas na potrzebie są, panowie żołnierze, wielkie krzywdy braciej naszej czynią. Jako mamy sprawę, że nie tylko z domów biorą, ale i żonom od mężów, dziewczkom od matek nie przepuszczają, co aby W.M. zahamować raczyli, pilno prosimy ... , aby tam lustratorowie posłani byli ... , aby występni karani byli”. Odpowiadali na to kasztelan krakowski i wojewoda ruski, że całego wojska polskiego nie można obwiniać występkami poszczególnych żołnierzy, że te zarzuty winny być skierowane do hetmana, a nie poruszane na sejmie. Na to Radziwiłł odparł, że zostało wystosowane pismo do króla, „a jeśli się niepotrzebnie z takowemi skargami śpieszyli, mamy my swoje prawo prędkie, że takowy każdy bez karanía nie będzie” (Źródłopisma II, s. 373, 376–377, 379). W dniu 23 marca „bela in Senatu namowa niemała około obrony przeciw Moskwicinowi, na którą był złożon przeszlego sejmu podatek niemały i wiele ludzi z Polski kosztem swym jeździło; także było wojsko całe lato, niemałe. Bo Król J.M. ogłosił to, żeby osobą swą ciągnąć miał, jakoż wielkim kosztem wyprawował się, działa i potrzeby insze gotując, na co ludzi postronnych, rycerstwo i rzemieśników zdobywał. Przyległe książęta dowiadywały się o tym pilno, chcąc też z królem jechać, jeśli by sam jachał. Ale nic się i wojskiem, które tak

z Litwy wojenną służbą, jako z Polski żołnierską, nie zrobiło i gotowanie to królewskie doma ostało. Kładli jedni na drugie winy. Litwa na Polaki, iż się nierychło zjachali z rotami swemi; Polacy na niesprawę litewską, król na niewydanie rychło poborów, z którym omieszkanie się działo, a czas co lepszy odszedł. Wojsko służebne darmo leżąc, ciężkie być musiało onym krajom litewskim, w których mieszkało, tak że barzo pospolity człowiek amarykował na ich ociążenie, mało nie wołac nieprzyjaciela, niż ich tam mieć. Jakoż to być musi, gdzie wojsko darmo leży”. Mianowano zatem „hetmana do Moskwy”, pana krakowskiego, Marcina Zborowskiego (*ib.*, s. 417–418).

Również na sejmie 1565 poruszono sprawę żołnierzy na Litwie: „Obrony trzeba, obaczywszy to, kogo bronić i co za pożytek tego, gdyż nas Litwa nie żądają, a wždy ich więcej miłujemy niżli samych siebie. Żołnierz w tej tam wojnie niszczał, jedni już umarli, drudzy pouciekali. A tak już tam na to miejsce osadzają poczty woźnicami, kucharzami, chłopcy etc. Litewskie kraje zwojowali, ogłodzili nierządem, tak iż teraz tam żywności nie stawa i teraz ku walce nie dostanie, ratio belli nigdy słusznie nie było używano, tak iż i tak wojennem nicechmy nie sprawili. Nieprzyjaciel to jest mądry, chytry, nas wytrwa, trzeba teraz wojsko posilić, bo niszczało nierządem, swawolą, konie im odeszły ... A tak lepiej obyczaj znaleźć, podatek wielki dać, ruszenie pospolite uczynić” (Diar 304).

Następnym okresem przebywania na Litwie wojska koronnego w sile 2400 ludzi jest wyprawa radoszkowicka w r. 1567/68 – do tego szczególnie czasu odwołują się interpretatorzy, którzy przesuwają datę powstania *Wrózek* na lata 1569–1572 (WP, t. II, s. 378; Krzyżanowski, t. II, s. 304). W czasie sejmu 1570 wojewoda wileński Mikołaj Rudy Radziwiłł, kanclerz litewski, stwierdził, iż Litwini rezygnują z prośby o pomoc polskiego pospolitego ruszenia, „a to dla zapobieżenia i do końca zniszczenia litewskiej ziemi, która nie tylko podatki jest zubożona, ale też na poły zniszczona żołnierzami, ludźmi” (*Diariusze sejmów koronnych 1548, 1553 i 1570*, wyd. J. Szujski, *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. II, Kraków 1872, s. 115). Jest to zapewne wspomnienie dawniejszych wydarzeń.

s. 41/11–12: kónie ... wynieśli – konie były w Polsce szczególnie cenione. Specjalne uchwały wzbraniały wyprowadzania koni z granic Rzeczypospolitej (odnosiło się to jednak do spraw cywilnych), por. art. 24 przywileju króla Zygmunta Augusta z r. 1550 (potwierdzenie dotychczasowych praw i przywilejów): „Konie przez kupce ... wywożone z Korony bydz nie mają ... wedle uchwały statutów dawnych”. To samo w art. 11 statutów sejmu warszawskiego 1557: „Aby konie z Korony wywodzone nie były, starostowie pilnie strzedz mają” (Vol. leg. II, k. 956, 607).

s. 41/12–13: Owa nie umiesz jeno ganić, co jest łączno – *nie umieć jeno ganić* ‘umieć tylko ganić’, zob. np. SarnStat 528: *skázujemy, áby starostowie ziem nászych nie sądzili jedno té rzeczy niżej napisané*; zob. też KochSat A2: *Niemasz dziś w Polsce jedno kupcy a rataje; łączno* ‘łatwo’, zob. KochWr 36/25 i komentarz.

s. 41/13–14: ále ukazać drogę, jákoby to nápráwić – *droga* ‘sposób’, zob. komentarze do KochWr 23/21 i do KochWz 140/15; co do zwrotu *ukazać drogę* ‘wskazać sposób’ zob. np. RejWiz 135v: *Pátrrajże, jáko mu Pan wnet ukazał drogę, Iż mu pewnie sowito <z>stało zá tę trwogę*.

s. 41/14–15: Przetóż sie ja tego zbraniam, ábych o tym nie mówił – *zbraniac się czego* ‘bronić się przed czym’, zob. np. KochTarn 77: *Co niesie przyrodzenie, zbraniac się nie godzi; aby* ‘żeby’, zob. KochWr 36/11 i komentarz.

s. 41/15–16: zem od mądrych dáleko – ‘daleko mi do mądrych’, por. np. KromRozm I I4: *Ták dáleko to od onego, co nam nászy doktorowie powiádają*.

s. 41/16: czasu swęgo powięm – *czasu swego* ‘we właściwym czasie’, zob. np. BierEz 12: *Slusze-ciem to ná mądrogo Działác wszystko czasu swego*.

s. 41/17–18: i jam sie námówił – *namówić się* ‘nagadać się’, zob. np. Mącz 269d: *Orationis satis est sequere me* – Dosyć o tym, dosyć-eś sie námówił.

s. 41/18–19: Przetawam ná twym zdaniu – *przetawac na czym* ‘poprzetawac na czym’, zob. np. OrzQuin S4v: *Com słyszał, już ná tym przetawam*.

Komentarz II

s. 19/13–16: Ábowiém ... ná cokolwiek jednostájnie wszyscy sie zezwaláją, to trudno chybić ma – podobna myśl u Arist. *Pol.* III, 1286a30–31: *κρίνει ἡμείνων ὄχλος πολλὰ ἢ εἰς ὅστισοῦν* (w przekładzie L. Piotrowicza – Arystoteles, *Polityka*, Warszawa 1964, s. 138: ‘masa wiele rzeczy lepiej sądzi aniżeli jakakolwiek jednostka’).

s. 19/17: *Vox populi, vox Dei* – przysłowie po raz pierwszy zaświadczone w liście Alkuina do Karola Wielkiego (Alcuinus *Epist.* 127, za: *Oxford Dictionary of Quotations*, London 1968, s. 3).

s. 19/17–20/2: Á ná koniec i filozofowie ... chcąc to rozumem wywieść, że Bóg jest, tym sie naprzód zákładáli, że sie ná to wszyscy ... narody zezwaláją – argument wysuwany przez Epikura. Por. Cic. *Nat. deor.* I, 16, 43–17, 44: *Solus enim (Epicurus) vidit primum esse deos, quod in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura. Quae est enim gens aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam deorum? ... Cum enim non instituto aliquo aut more aut lege sit opinio constituta maneatque ad unum omnium firma consensio, intellegi necesse est esse deos*.

s. 20/2–3: żaden ták gruby nie jest, który by Bogá jákokolwiek nie wyznawał – Por. Cic. *Leg.* I, 8, 24: *nulla gens est neque tam mansueta neque tam fera, quae non, etiamsi ignoret, qualem haberi deum deceat, tamen habendum sciat*.

s. 20/7–9: Mówić o przyszłych rzeczách ... to są wszystko wróźki, ábowiém Bóg mocen wszystko jáko chce obrócić – por. Iac 4/13–15: *Ecce nunc qui dicitis: hodie aut crastino ibimus in illam civitatem et faciemus ibi quidem annum et mercabimur et lucrum faciemus, qui ignoratis, quid erit in crastino ... Pro eo ut dicatis: si Dominus voluerit, et: si vixerimus, faciemus hoc aut illud*.

s. 20/11–13: Upadáją rzeczypospolité ... ábo prze wnętrzną, ábo prze zwiérzchnią przyczynę – to rozróznienie występuje wielokrotnie u Arystoteles, zob. np. Arist. *Pol.* V, 1312b38–40: *βασιλεία δ' ὑπὸ μὲν τῶν ἔξωθεν ἤμιστα φθείρεται ... ἔξ αὐτῆς δ' αἱ πλείστα φθοραὶ συμβαίνουσι* (w przekładzie L. Piotrowicza, s. 245: ‘Królestwo upada najmniej pod działaniem przyczyn zewnętrznych ... natomiast w największej części wypadków upadek jego następuje pod działaniem przyczyn wewnętrznych’).

s. 21/5–6: *Omne ... regnum in se divisum desolabitur* – Matth 12/25 i Luc 11/17.

s. 21/9–12: Bo iż miastá ... ná zgodzie ... rosta, tedy zásię niezgodą ... upadác muszá – por. Sall. *Iug.* 10, 6: *Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur*.

s. 21/12–13: *contraria contrariis facillime dissolvuntur* – nawiązanie do zasady medycznej: *ὅτι τὰ ἐναντία τῶν ἐναντίων ἐστὶν ἰάματα* – ‘ze rzeczy przeciwne są lekarstwami na rzeczy przeciwne’, dewizy allopatii. Myśl tę znajdujemy po raz pierwszy

w traktacie Hipokratesa *De natura hominis* 9. Por. H. Gossen, *Hippokrates*, [w:] *Real-encyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, t. VIII, Stuttgart 1913, kol. 1919.

s. 22/14–16: ták święty związek i to chwalebne zjednoczenie między ludźmi – podobne wyrażenie spotykamy w *Śnie Scypiona* (Cic. *Rep.* VI, 13, 13): *concilia coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur*. Do tego samego miejsca nawiązuje Kochanowski nieco dalej – por. kom. II do s. 24/1–3.

s. 24/1–3: Bóg nic miłszégo ná świecie nie ma, jedno zbory porządnie postánowioné, á to są rzeczypospolité – nawiązanie do *Snu Scypiona* (Cic. *Rep.* VI, 13, 13): *nihil est enim illi principi deo, qui omnem mundum regit, quod quidem fiat in terris, acceptius, quam concilia coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur*.

s. 24/16–20: Ábowiém jeszcze tój rzeczypospolitéj áni gruntownéj, áni porządnej zwąc mozem, gdzie, bojąc się kaźni ... ludzie swój urząd czynią; bo, by karánia zniknąć mogli, grzeszyliby – por. Cic. *Leg.* I, 14, 40: *quod si poena, si metus supplicii, non ipsa turpitude deterret ab iniuriosa facinerosaque vita, nemo est iniustus, aut incauti potius habendi sunt improbi*. J. Krzyżanowski zestawia ten ustęp *Wrózek* z Cic. *Rep.* V, 4, 6, lecz ów fragment *De republica* nie był znany za czasów Kochanowskiego.

s. 26/6–7: Dimitte nobis Barabbam – Luc 23/18.

s. 26/17–18: *Moribus antiquis stat res Romana virisque* – Enn. *Ann.* 500 (ed. J. Vahlen), fragment zachowany u Aug. *Civ. Dei* II, 21. Kochanowski cytuje ten tekst niedokładnie: u Aug. mamy szyk: *res stat, zamiast: stat res*.

s. 26/19–27/18: który wiérsz ... już strócili – niemal dosłowny przekład Cic. *Rep.* V, 1, 1–2 (ustęp zachowany – podobnie jak fragment Enniusza – u Aug. *Civ. Dei* II, 21): *quem quidem ille versum, inquit (to słowo jest wtrętem Aug.) vel brevitate vel veritate tamquam ex oraculo quodam mihi esse effatus videtur. nam neque viri, nisi ita morata civitas fuisset, neque mores, nisi hi viri prae fuissent, aut fundare aut tam diu tenere potuissent tantam et tam iuste lateque imperantem rem publicam. itaque ante nostram memoriam et mos ipse patrius praestantes viros adhibebat, et veterem morem ac maiorum instituta retinebant excellentes viri. nostra vero aetas cum rem publicam sicut picturam accepisset egregiam, sed iam evanescentem vetustate, non modo eam coloribus iisdem, quibus fuerat, renovare neglexit, sed ne id quidem curavit, ut formam saltem eius et extrema tamquam lineamenta servaret. quid enim manet ex antiquis moribus, quibus ille dixit rem stare Romanam? quos ita oblivione obsoletos videmus, ut non modo non colantur, sed iam ignorentur. nam de viris quid dicam? mores enim ipsi interierunt virorum penuria, cuius tanti mali reddenda non modo ratio nobis, sed etiam tamquam reis capitibus quodam modo dicenda causa est. nostris enim vitiis, non casu aliquo, rem publicam verbo retinemus, re ipsa vero iam pridem amisimus*.

s. 26/25: ták świętobliwie – odpowiednik występującego w rękopisach Aug. wyrażenia: *tam iuste*. Warto zauważyć, że Kochanowski nie przyjął koniektury Nideckiego (*Fragmentorum M.T. Ciceronis tomus IV cum adnotationibus*, Venetiis 1561), który proponuje: *tam fuse, zamiast: tam iuste*. Poprawka Nideckiego jest do dzisiaj przyjmowana przez wydawców.

s. 27/2: zwyczaj ojczysty zacnych ludzi używał – odpowiednik Cic.: *mos ipse patrius praestantes viros adhibebat*; por. *Mącz* 283d/24–26: *Patrius, a, um, Ojczysty ... Patria abliguriet bona* – Ojczyste dobrá utrącil.

w. 3–4: poważni ludzie – odpowiednik Cic.: *excellentes viri*; por. *Mącz* 46b/54–55: *Dignitate ceteris excellere*. Mieć poważność więszą przed inszemi.

w. 5: málówánié napiéknjejszé – odpowiednik Cic.: *picturam ... egregiam*; por. Mącz 300a/48: *Pictura ... Málowanie, i 149d/38: Egregia forma. Piękna urodá.*

w. 6–7: którémí byío – dokładny odpowiednik Cic.: *quibus fuerat*. Zgodność z oryginałem kaže tu odrzucić poprawkę Krzyżanowskiego: *którémí byío <malowane>*.

w. 15: mamy liczbę dáć – odpowiednik Cic.: *reddenda ratio nobis* – por. Mącz 347b/1–2: *Reddere rationem vilicationis suae* (por. Luc 15/2). Dáć liczbę z włódowánia swego.

w. 15–16: mamy sie spráwowác – odpowiednik Cic.: *dicenda causa est*; por. Mącz 42d/5: *Caussam orare*. Spráwowác.

w. 16: występy – odpowiednik Cic.: *vitiis*; por. Mącz 499d/45–46: *Vitium ... Niecnotá, występ.*

w. 18: rzeczą – odpowiednik Cic.: *re ipsa*; por. Mącz 353b/14–16: *Re ipsa ... rzeczą sámą.*

s. 28/11–12: *regna iisdem artibus conservantur, quibus ab initio parantur* – zniekształcony cytat z Sall. *Cat. 2, 4: nam imperium facile iis artibus retinetur, quibus initio partum est*. Wersję podobną do wersji Kochanowskiego znajdujemy u OrzRozm D2v: *Imperia eisdem actibus [!] retinentur, quibus parantur*. Por. KochSat A2v/23–24 i kom. II.

s. 29/8–12: Chwałá wszystki historyjé Kuryjusá rzymskiégo, który siedząc przy ognisku á rzepę sobie piekąc, nie chciał áni pójżrzéc ná oné známienité dáry, którým(i) u niego Sámnitowie pokój odkupić chcieli – ta anegdota o Maniuszu Kuriuszu Dentatusie występuje u wielu pisarzy łac. (m.in. Cic. *Cato* 16, 55 i *Rep. III, 28, 40*; Aur. Vict. 33, 7; Flor. I, 18; Val. Max. IV, 3, 5; Plin. *Nat. XIX, 26, 86–87*) oraz dwukrotnie u Plut. (*Cato maior* 2, 2 i *Mor. 194ef = Regnum et imperatorum apophthegmata, Manius Curius* 2). Ustęp Kochanowskiego wykazuje najwięcej zbieżności z wersją Plut. z biografii Katona Starszego: *πρὸς ἐσχάρῃ καθήμενον αὐτὸν ἔψοντα γογγυλίδας εὐρόντες οἱ Σαυνιτῶν πρέσβεις ἐδίδοσαν πολὺ χρυσίον· ὁ δ' ἀπεπέμψατο φήσας οὐδὲν χρυσοῦ δεῖν, ᾧ δεῖπνον ἀρκεῖ τοιοῦτον, αὐτῷ μόντι τοῦ χρυσοῦ ἐχειν κάλλιον εἶναι τὸ νικᾶν τοὺς ἔχοντας*; w przekładzie Wilhelma Ksylandra (*Plutarchi ... opus, quod Parallela et Vitae appellant*, t. I, Heidelbergae 1561): *eidem Curio ad focum sedenti et rapa elixanti Samnitum legati cum advenissent aurumque multum obtulissent, eos hoc cum responso dimisisset, quod auro nihil opus ei diceret, qui hac cena esset contentus; se quidem aurum habentes vincere, quam possidere aurum, malle.*

s. 29/22–24: umysły ludzkie – jáko medykowie powiádájá – *sequuntur temperaturam corporis* – wpływowi proporcjonalnego zmieszania humorów w ciełe na umysł jest poświęcony 11 list Seneki. Występuje tam również wyrażenie *temperatura corporis* (Sen. *Epist. 11, 6*). Pogląd ten wywodzi się z nauki Hipokratesa (zob. Hippocr. *De natura hominis* 4, 8). Galen poświęcił temu zagadnieniu osobny traktat, którego tytuł w łac. przekładzie Bartłomieja Silvaniusa (*Galenii Pergameni omnia, quae extant*, t. I, Basileae 1562, s. 636h–646f) brzmi: *Quod animi mores corporis temperaturas sequantur*.

s. 30/12–14: jeśli urzędy i piérwszé miejscá zá pieniądzmí idá, tám nie dziw, że ludzie są chciwi i lákomi – ta sama myśl u Modrz. I, 19 (s. 111, w. 21–25): *Fieri enim non potest, ut qui per largitionem adepti sunt honores, non velint ex eis quaestum facere. Neque vero tantum ... nocent reipublicae, sed etiam imitationem perniciosi exempli aliis hominibus produunt.*

s. 30/16–18: jeśli zapláty cnotá nié ma, tám chuc ku służbie rzeçzypopolitój zgásnáć musi – por. Modrz. I, 19 (s. 101, w. 10–12): *certe virtus maximo*

honore afficienda est. Friget enim, cum se debitis honoribus privari ... videt; por. też epigram Piotra Roizjusza (*Carmina, In Poloniae memorabilia*, nr 21, cz. II, s. 21):

Publica res, recte factis si praemia desint
Poenaque delictis debita, stare nequit.

s. 30/21–22: z przyrodzenia wszyscysmy ku złości skłonni, jeśli nas co od niej nie pohámuje – por. Eccle 9/2 wg *Biblii gdańskiej*: „serce synów ludzkich pełne jest złego, a ... głupstwo trzyma się serca ich za żywota ich”; Vulg. inaczej rozumie ten ustęp. Konieczność ochrony człowieka przed złymi skłonnościami jest częstym motywem traktatów o wychowaniu. Por. Sen. *Epist.* 94, 55–56 (należy jednak zauważyć, że Sen. wini za ludzkie wady otoczenie, gdyż uważa naturę człowieka za dobrą): Non licet, inquam, ire recta via: trahunt in pravum parentes, trahunt servi ... et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit ... Sit ergo aliquis custos et aurem subinde pervellat. Por. też Erasm. *De pueris instituendis*, s. 33, w. 5–8: Natura cum dat tibi filium, nihil aliud tradit quam rudem massam. Tuae partes sunt obtemperantem et in omnia sequacem materiam in optimum habitum fingere. Si cesses, feram habes; si advigiles, numen, ut ita loquar, habes.

s. 30/24–25: kiedy tedy być żabom ná desce, aż bocian przyleci, jáko Ezop báje – bajka o tym, jak Zeus zsyła żabom proszącym o króla małą deskę (u Phaedr.: parvum tigillum), a gdy są niezadowolone z takiego władcy, czyni ich królem bociana, który je zżera, występuje u Aes. *Fab.* 66 (ed. Chambry) i Phaedr. I, 2.

s. 31/4–5: á kto pod právem żyć nie chce, ten pod tyránnem musi – w literaturze łac. częste jest zestawienie posłuszeństwa prawu z posłuszeństwem władcy; wykorzystuje się przy tym nierzadko podobieństwo wyrazów *lex* i *rex* dla zastosowania paronomazji. Miejsca takie zestawia *Thesaurus linguae Latinae*, t. VII, 2, Leipzig 1985, kol. 1256, w. 15–24; por. np. Sen. frg. u Lact. *Inst.* 7, 15: maluisse legibus obtemperare quam regibus. Por. też Joachim Bielski *Carm.* I, 2, 38–42 (*Joachimi Bilsicii Carmina Latina*, wyd. T. Bieńkowski, Varsoviae 1962, s. 120), gdzie Junona przedstawia na radzie bogów bezprawie panujące w Polsce:

denique legum honor
Nullus, metus poenaeque nullus,
Sola licentia saeva regnat.

Id qui mederi, magne Diespiter,
Possit tyrannus, rex fuat.

s. 31/6: munsztuk ná swąwolą – por. Hor. *Carm.* IV, 15, 10–11 (o Auguście): frena licentiae Iniecit. Por. też Mącz 193a/2–8: Licentia ... Swa wola ... Poena abest, licentia consecuta est. Żadnej kaźni nie masz, swej wolej pełno.

s. 31/6–8: ináčej nie wysiedziałby sie przed nią, jáko i piérwój przed Giganty i Bóg w niebie – por. Ov. *Met.* I, 151–155, gdzie mamy opis stłumienia siłą przez Jowisza buntu Gigantów.

s. 31/23–24: chciwość nie jest násycona, i owszem, im więcej ma, tym jeszcze więcej chce – por. Sen. *Epist.* 119, 6–9: qui multum habet, plus cupit ... Neminem pecunia divitem fecit, immo contra: nulli non maiorem sui cupidinem incussit. W innym liście (*Epist.* 94, 43) Sen. cytuje sentencję z jakiejś komedii łac. (*Comicorum Romanorum fragmenta*, ed. O. Ribbeck, *Comodia palliata, ex incertis incertorum fabulis* 68 = Publil. Syr. A 55, ed. W. Meyer): Avarus animus nullo satiatur lucro. Por. też Hor.

Carm. II, 2, 13–16, gdzie chciwość przytównuje Horacy do puchliny wodnej, w czasie której im więcej się pije, tym bardziej chce się pić.

s. 32/4–5: áby sie miał dobrze (co ná używaniu rzeczy nábytych zale-
ży) – por. Sen. *De vita beata* 3, 3: *Beata est ergo vita ... usura fortunae muneribus, non servitura.*

s. 32/6–7: i sam nie używał, i drugiemu używać nie dał – nawiązanie do greckiego przysłowia o psie w żłobie, por. Luc. *Timon* 14: ἀποπα γοῦν ποιεῖν ἔφασκες αὐτοῦς ... ἱκανὴν ἀπόλαυσιν οἰομένους οὐ τὸ αὐτοῦς ἀπολαβεῖν ἔχειν, ἀλλὰ τὸ μηδενὶ μεταδιδόναι τῆς ἀπολαύσεως, καθάπερ τὴν ἐν τῇ φάτνῃ κύνα μήτε αὐτὴν ἐσθίουσαν τῶν κριθῶν μήτε τῷ ἴπῳ πεινῶντι ἐπιτρέπουσαν, w przekładzie K. Boguckiego (*Lukian, Dialogi*, t. I, Wrocław 1960, s. 200): „Oni – mówiliś – całe używanie zasadzają nie na tym, żeby używali, jeno by drugiemu używać nie dali, nie przymierzając jak ten pies przy żłobie [dokładniej: „w żłobie”] co sam jęczmienia nie je, a koniowi głodnemu nie da”. Przysłowia tego używa Lukian również w *Adversus indoctum* 30. Por. też Erasm. *Adag.* 913 („*Canis in praesepe*”). Dziś, pod wpływem tytułu Lope de Vegi *El perro del hortelano* (ok. 1618), mówimy o „psie ogrodnika”.

s. 32/8: *Avarus, nisi cum moritur, nihil recte facit* – Publil. Syr. A 25 (ed. W. Meyer). Sentencję tę cytuje również (choć niedokładnie i z błędnym przekładem) Mącz 19c/23–25: *Avarus nisi moriens nil recte facit, Proverb.* Łakomy człowiek nigdy nie szczodry, tylko w wigilią śmierci.

s. 32/13–15: niemász tak sprosnej niecnoty i tak szkárádęgo uczynku, do któręgo by chciwość á łakomstwo człowieka nie przywiodło – por. Verg. *Aen.* III, 56–57: *quid non mortalia pectora cogis, Auri sacra fames?*

s. 32/15–18: stąd fałsze, stąd trucizny, stąd mordy, stąd zdrády ... i podawánié zamków i miast w ręce nieprzyjacielskie – por. katalog występków, które pojawiły się w świecie po odkryciu złota i żelaza u Ov. *Met.* I, 142–148, i nawiązujący do niego ustęę KochEl III, 17, 35–38.

w. 16: stąd trucizny – cf. Ov. *Met.* I, 147: *lurida terribiles miscent aconita novercae.*

w. 17–18: podawánié ... miast w ręce nieprzyjacielskie – por. KochEl III, 17, 37: *hoc (= aurum) sustulit urbes.*

s. 32/18–21: Filip ... pytał, jesliby tám osiel z skrzynią złotá doléżć nie mógl – Kochanowski idzie tu za Plut. *Mor.* 178ab (*Regum et imperatorum apophthegmata, Philippus* 14): Φρούριον δέ τι βουλόμενος λαβεῖν ὄχυρόν, ὡς ἀπήγγειλαν οἱ κατάσκοποι χαλεπὸν εἶναι παντάπασι καὶ ἀνάλωτον, ἠρώτησεν, εἰ χαλεπὸν οὕτως ἐστίν, ὥστε μηδὲ ὄνον προσελθεῖν χρυσίον κομίζοντα; w przekładzie Raphaela Regiusa (*Apophthegmata Graeca regum et ducum ... ex Plutarcho et Diogene Laertio*, [Genavae] 1568, s. 47): *Munitum vero quoddam castellum cum capere vellet, exploratoresque renuntiasent undique aditu esse difficile neque capi posse, interrogavit, an ita difficile accessu foret, ut ne asinus quidem auro onustus adire posset. Ten sam apoftegmtat przytacza Cic. Att. I, 16, 12: Philippus omnia castella expugnari posse dicebat, in quae modo asellus onustus auro posset ascendere, i Diod. Sic. XVI, 54, 3. Nawiązuje również do niego Hor. Carm. III, 16, 13–15; por. KochPieś 36/13–15 (II, 4, 14–16) i kom. II.*

s. 32/22–33/2: Á Jugurtá ... oglądájac sie ná Rzym, té słowá często powtarzał: „Miásto przedájné i zginiénia bliskie, jesli kupcá najdzie” – nawiązanie do Sall. *Iug.* 35, 10: *sed postquam Roma egressus est, fertur saepe eo tacitus respiciens postremo dixisse: „urbem venalem et mature perituram, si emptorem*

invenerit!” Kochanowski zmienia trochę sens zdania Sall., u którego Jugurta często się ogląda za siebie, natomiast swoją uwagę wypowiada tylko jeden raz.

s. 33/2–6: i on Poncyjusz Sámnis ... powiedział: „Gdzieś mi to była fortuná ná té czasy zachowała, kiedy Rzymianie dáry bráć poczęli, nie dałbych im był dłużej pánować” – nieco skrócony, lecz poza tym wierny przekład Cic. *Off.* II, 21, 75: Utinam, inquit C. Pontius Samnis, ad illa me tempora fortuna reservavisset et tum essem natus, quando Romani dona accipere coepissent! Non essem passus diutius eos imperare. Samnita Gajusz Poncjusz zwyciężył Rzymian pod Kaudium w r. 321 p.n.e.

s. 34/6: Będę grał ná lutni i tym się pożywię – apoftegmat Nerona cytowany przez Suet. *Ner* 40.

s. 34/8–9: qui sua perdidierunt, cum deest, aliena sequuntur – heksametrum z *Dicta Catonis* III, 21, 2 (ed. M. Boas). Zob. H. Walther, *Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters*, cz. IV, Göttingen 1966, nr 24806.

s. 34/12–19: Tákí był Kátyliná ..., á około niego ... siłá zacnych Rzymian ... legło – dają się tu zauważyć echa Sall. *Cat.*

w. 13–14: chciał się ná rzeczpospolitą rzucić – por. Sall. *Cat.* 16, 4: Catilina ... opprimundae rei publicae consilium cepit.

w. 16–17: przegrał i sam ná plácu został – por. Sall. *Cat.* 60, 7: Catilina ... fusas copias seque cum paucis relicuom videt.

w. 17–19: siłá zacnych Rzymian ... legło – por. Sall. *Cat.* 61, 7: strenuissimus quisque ... occiderat in proelio.

s. 35/3–5: do nieprzyjacielá zjádą i wódzmi przeciw ojczyźnie swéj będą, jákich przykładów w hiStoryjach pełno – najslawniejsze przykłady starożytne to dzieje Alkibiadesa i Koriolana. Koleje życia ich obu opisuje i porównuje Plut. *Vitae*.

s. 37/2–8: Przychodzą mi ná myśl wiérsze ... Pyta jeden: „Quaeso, qui vestram rempub<licam> tam cito amisistis?” Odpowiada mu drugi: „Proveniebant oratores novi, stulti adolescentuli” – fragment komedii Newiusza *Lupus* lub *Ludus* (Naev. s. 14, ed. O. Ribbeck), cytowany przez Cic. *Cato* 6, 20. Pierwszy wiersz brzmi w tekście Cic. nieco inaczej niż u Kochanowskiego: Cedo, qui vestram rem publicam tantam amisistis tam cito?

s. 37/17–20: Jest wiérszyk jeden u Homerá ... „Żle, gdzie ich wiele rządzí; jeden król niechaj będzie” – chodzi o Hom. *Il.* II, 204: οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίῃ· εἰς κοίρανος ἔστω – ‘nie jest dobrą rzeczą wielowładztwo; jeden władca niech będzie’. Cytat ten stale się pojawia w traktatach politycznych począwszy od Arist. *Pol.* IV, 1292a13.

s. 37/20–21: Á Césarz téż któryś ... powiedział, że multitudo medicorum occidit principem – cytat z Men. *Sent.* 659: πολλῶν ἰατρῶν εἰσοδός μ’ ἀπόλεσεν. Ta sentencja Menandra stworzyła okazję do powstania anegdoty o Aleksandrze Macedońskim skarżącym się, że umiera wskutek zbytniego natłoku lekarzy, do której czyni tu aluzję Kochanowski. Zob. np. M. Maloux, *Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes*, Paris 1960, s. 338. Zob. też kom. I.

s. 37/25–38/2: Pláto mówi, że zá odmiáną muzyki i rzeczpospolita odmiénić się musi – chodzi tu o ustęp Plat. *Rep.* III, 398c–401a, gdzie Platon omawia wpływ muzyki na postawę i uczucia obywateli i zastanawia się, jakie jej rodzaje są potrzebne w państwie.

s. 38/2–4: Ná to się wszyscy filozofowie stárzy zgadzáli, że muzyká ma moc nád umysły ludzkiémi – pogląd często pojawiający się w starożytności,

poczynając od wspomnianego wyżej ustępu Plat. aż po Boeth. *Inst. mus.* 1, 1 (zob. kom. II do KochWr 38/20–24 i 39/1–5).

s. 38/4–6: między inszym ćwiczeniem, które dzieci mięwały, kazano im i muzykę umieć – muzyka należała do powstałego w okresie wczesnego hellenizmu kanonu siedmiu sztuk wyzwolonych, zob. np. Mart. Cap. ks. IX (*De harmonia*). Uważano ją również za niezbędny składnik wykształcenia mówcy – zob. Quint. *Inst.* I, 10, 9–33.

s. 38/15: mnistryrá – gr. słowo *μνηστήρ* ('zalotnik') pojawia się bardzo często w *Odysei* Homera. W formie użytej przez Kochanowskiego widoczna jest poklasyczna wymowa głoski *η* jako *i*. Zob. też kom. I.

s. 38/16–18: Mieli tedy stárzy ... miáry ábo ... hármonije, które które-mu áffektowi służyły – wpływ poszczególnych tonacji muzycznych na nastrój omawia Plat. *Rep.* III, 398e–399a.

s. 38/18–19: co powiádają o Áleksánderze, że skoro usłyszał granié, porwał się od stołu do zbroje – anegdota przytoczona przez Plut. *De Alexandri Magni fortuna aut virtute* (*Mor.* 335a).

s. 38/20–24: Pitágorás także, widząc gniewliwego młodzieńcá, który się gwałtem w dóm do jednéj białej głowy dobywał, kazał zágráć ... spondaem i uśmiérzył go, że dał pokój i szedł do domu, nie uczyniwszy żadného gwałtu – anegdota zaczerpnięta z Boeth. *Inst. mus.* 1, 1: Cui enim est illud ignotum, quod Pythagoras ebrium adulescentem ... subphrygii modi sono incitatum spondeo succinente reddiderit mitiorem et sui compotem? Nam cum scortum in rivalis domo esset clausum atque ille furens domum velit amburere, ... Pythagoras ... mutari modum praecepit atque ita furentis animum adulescentis ad statum mentis pacatissimae temperavit. Opowieść tę zaczerpnął Boecjusz z zaginionego dziś utworu Cic. *De consiliis suis*, frg. 3 (Mueller). Przytacza ją także Quint. *Inst.* I, 10, 32. Za Boecjuszem powtarza ją Erasm. *Adag.* 1493 („A Dorio ad Phrygium”).

s. 38/23: uśmiérzył – odpowiednik Boeth.: temperavit; por. Mącz 442d/55: Tempero ... uśmiérzam. Por. kom. I.

szedł do domu – być może wynik mylnego zrozumienia zwrotu Erasm.: Boethius refert iuvenem ... mutato modo ad se redisse ('odzyskał panowanie nad sobą').

s. 39/2–5: I o żadną inszą przyczynę ... Tymoteuszá ... z Átén nie wygnano, jeno iż był jednę strónę do swégo instrumentu przyczynił – ta informacja o Timoteosie z Miletu (zm. ok. 450 p.n.e.) wydaje się również zaczerpnięta z Boeth. *Inst. mus.* 1, 1: quoniam vero eis (= Lacedaemoniis) Timotheus Milesius super eas, quas ante reppererat, unum addidit nervum ac multipliciorem musicam fecit, exigere de Laconica consultum de eo factum est. Kochanowski popełnia tu błąd, pisząc o wygnaniu Timoteosa z Aten zamiast ze Sparty.

s. 39/8–10: odmiáná w muzyce czyni odmiánę i w rzeczypospolitéj, jesli Płátonowi chcemy wierzyć – zob. kom. II do KochWr 37/25–38/2.

s. 39/10–12: Płátonowi ..., który w rzeczypospolitéj swéj poetów mieć nie chciał jáko tych, którzy ludzkiemi áffekty, gdzie chcą, władác mogá – nawiązanie do wywodu na początku III ks. *Państwa* Platona. Podsumowanie tego wywodu znajduje się w Plat. *Rep.* 398a–b.

s. 39/20–21: similes causae similes effectus przynoszą – por. Arist. *Cael.* II, 295a29: τὰ γὰρ αὐτὰ τῶν αὐτῶν ἀναγκαῖον εἶναι αἰτία τοῖς αὐτοῖς (w przekładzie P. Siwka – Arystoteles, *O niebie*, Warszawa 1980, s. 93: 'dla tych samych rzeczy ta sama przyczyna musi mieć koniecznie te same skutki').

s. 39/21–22: Páná Bogá by nam trzebá prosić, áby nam dał Duchá swégo – por. Act 8/15: oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum.

s. 41/13: gánić, co jest łáčno – por. Theogn. 611: Οὐ χαλεπὸν ψέξει τὸν πλῆσιον ('nie jest trudno ganić bliźniego').

O CZECHU I LECHU HISTORYJA NAGANIONA
K TEMU
O CNOCIE I O SPROSNOŚCI PIJAŃSTWA

PRZEDMOWA JANA JANUSZOWSKIEGO

Komentarz I

k. A2/1–3: Jego M<iłości> Ks<iędzu> Ádámowi Dzierżánowskiému, kánonikowi wárszáwskiemu – Adam Dzierżánowski, syn jedynej siostry Andrzeja Patrycego Nideckiego, która wyszła za mieszczanina z Wieliczki Jakuba Dzierżánowskiego, wychowanek i spadkobierca Nideckiego. Kształcił się w początku lat siedemdziesiątych u jezuitów w Braniewie, później (ok. r. 1578) przebywał na dworze Kromera. W tym czasie sprawiał wiele kłopotów swym wychowawcom, toteż w testamentacie z r. 1572 oraz w dopisanym „ręką swą własną” uzupełnieniu do tegoż Nidecki poczynił wiele zastrzeżeń, legując wszakże siostrzeńcowi całą swą spuściznę. Nie wiadomo, kiedy został kanonikiem kapituły warszawskiej, ale był nim jeszcze w 1593 r. – pod tą datą wymieniają go herbarze Bonieckiego i Uruskiego, wiodąc go zresztą mylnie z rodu Dzierżánowskich herbu Grzymała z ziemi czerskiej, aczkolwiek nie umieją podać jego bezpośredniej linii genealogicznej. Zob. Morawski, s. 20, 164–167, 278, 360–376; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. V, Warszawa 1902, s. 182; *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, oprac. S. hr. Uruski i in., t. III, Warszawa 1906.

k. A2/7–12: Jest temu coś blisko czterech lat ... wydał – przedmowa Jana Januszowskiego w pierwszym wydaniu zbioru *Jan Kochanowski* (adresowana do Jana Myszkowskiego) jest datowana z Krakowa 12 grudnia 1585; dedykacja Dzierżánowskiemu datowana 4 czerwca 1589, brak zatem paru miesięcy do 4 lat.

k. A2/8–10: onégo ... w godność dzielnégo Janá Kochánowskiego – *godność* 'cnota, zasługi', zob. np. RejPs 36: *I nie dla godności mej, miły Pánie, ale dla wielkiego miłosierdzia Twego nie rácz sobie przypomináć występów moich*; zob. też KochSat B3: *Ale niech ma zapłatę godność między wami. Ręczę wam, że zrownacie z ich tam Sorbonami; dzielny 'znakomity, wybitny'*, zob. np. OrzRozm Qv: *pobudzasz mię do tego, drogi mi nie ukázując, którą bym ja też godnym i dzielnym w Polszcze był*; por. tu też KochTr 12: *Ták wiele cnót jéj młodość i tákich dzielności Nie moglá zniéść*; połączenia *w godność dzielny* jest w Śl. XVI jedyny przykład właśnie z tego miejsca.

k. A2/12–13: Teraz, iż sie jeszcze cokolwiek frágment jego zebráło – *iz* 'ponieważ', zob. KochWr 20/9 i komentarz; *fragment* 'fragmentów' (G pl z końcówką zerową); por. też Śl. XVI s.v. ze znaczeniem 'częstka, ułomek czego, drobina, okruszyna', jak np. OrzQuin F4: *Frágmentać to są: drobné odrobiny to są ...* Użytkowanie wyrazu *fragment* w renesansowej praktyce edytorskiej poświadczają także formuły łacińskie. Por. np. *Ciceronis fragmenta variis in locis dispersa*, Caroli Sigonii diligentia collecta et scholiis illustrata, Venetiae 1559; *Fragmentorum Marci Tullii Ciceronis tomus IV* Andrzeja Patrycego Nideckiego, 1561; *Cai Salustii Crispi Coniuratio Catilinae et Bellum Iugurthinum ... Fragmenta eiusdem historiarum e scriptoribus antiquis ab Aldo Manutio, Pauli filio,*

collecta, Venetiae 1563. Po tych edycjach wyraz *fragmenta* nabral, jak się wydaje, znaczenia filologicznego: 'pozostałe (nie wydane dotąd lub rozproszone albo nie ukończone) pisma', tak jak w tytule edycji H. Stephanusa *Fragmenta poetarum veterum Latinorum*, Parisiis 1564. Por. też tytuł: *Fragmenta albo pozostałe pisma Jana Kochanowskiego* (Kraków 1590, Druk. Łazarzowa), oraz dedykację Januszowskiego Janowi Firlejowi w tymże wydaniu: *kart pisanych kilką pozostałych onego pamięci wiecznej Kochanowskiego Jana, które jeszcze dotąd światá nie widziały*. Widać stąd, że wydawca traktował Jana Kochanowskiego jako klasyka polskiej literatury, którego najmniejszy albo nawet i niepełny tekst winien być ogłoszony, wzorując się być może na uwagach samego Nideckiego zawartych w jego edycji *Fragmentów* Cyserona: „sameż te ruiny, tak jak są, oczom czytelnika przedstawić, zwłaszcza że te skazy czasem większy urok mieć się zdają dla oczu uczonych niż wszelki pokost i barwy z zewnątrz przydane”; por. również w innym miejscu zdanie Nideckiego, iż wszelkie ślady tego boskiego umysłu uważa za godne nieśmiertelności (*Adnotationes Praef. i Adnot. III, 33* – przytaczam za K. Morawskim, s. 128, i w jego przekładzie).

k. A2/13–14: jáko namniejsza rzecz jego godna światá i piastowania ludzkiego – *jako* 'wobec tego, że; ponieważ', zob. np. GostCast 73: *Rzékł tak: Jákom pod władzą sam jest pána mego, Nie mam zá zlé, co pádnie tu ná mié od niego; piastować 'troszczyć się, mieć staranie'*, zob. np. SkarKazSej 663a: *málo jest uczonych ... , ktorzy rękami swemi spráwy R.P. długo piastowali i w nich przebywali*.

k. A2/15: bez grzechu zákryć – *zakryć* 'ukryć, zataić', zob. np. Mącz 442b: *Obtegere peccatum – Zákryć grzech; też KochPieś 65: Já spíewam, á žal zákryty Mnoży we mnie pláč obfity*.

k. A2/16: Przyczyny nie kładę – *kląć przyczynę* 'wskazać, podać przyczynę', zob. np. CzechRozm 125: *Á tak ty powiedział, co tego zá przyczynę kłáda, żeby miejsćá tego pierwszego niestusznie Máteusz z Ezázaszá używał*.

k. A2/19–21: czego i głosy ludzkie ... láčno podeprzeć mogą – *głosy ludzkie* 'wiadomości pochodzące od ludzi', zob. np. OrzJan 128–129: *Wszyscy ci stáwią sie Wászój Kró<lewskiej> M<iłości> jako sie osłyszá ... przez sámé wieści i głosy ludzkie*.

Oprócz pochwał poety wygłaszanych za jego życia ukazały się po śmierci Kochanowskiego liczne utwory na jego cześć. Przed r. 1589 do największych należą: *Trenodia* Andrzeja Trzecieckiego (1584), współwydana z *Żalami nagrobnymi* Sebastiana Fabiana Klonowica (1585), bez podania nazwiska drukarza, a także wydany w Drukarni Łazarzowej cykl epigramatów Stanisława Niegoszewskiego *Ad ... Petrum Miscovium ... Epigrammata Ioanni Kochanovio* (1584). Zob. Cochanoviana II, poz. nr 69, 72, 75a, 75b.

k. A2v/3–5: Jego M<iłością> Ks<iędzem> Ándrzejem Pátrycym Nideckim ... biskupem inflanckim etc. – Andrzej Patrycy Nidecki (1522–1587) został wyswięcony na księdza ok. 1573 r. Piastował liczne beneficja kościelne, a 29 maja 1585 został nominowany biskupem wendeńskim w Inflantach. Był również – jak Kochanowski – sekretarzem królewskim (od 1560 r.), a nadto sekretarzem królowy, potem królowej Anny Jagiellonki (PSB).

k. A2v/5–7: we Włoszech ... jáko brát z brátem domá zyjąc – Nidecki był w Padwie dwukrotnie: koniec 1553 r. (lub początek 1554) do połowy 1556 oraz jesień 1557 – maj 1559 (22 marca 1559 uzyskał promocję na doktora obojga praw, wrócił do kraju w końcu maja – zob. Pelc, s. 47 i przyp. 4). Kochanowski przebywał tu już od lata 1552, latem 1554 był konsyliarzem nacji polskiej, do kraju wrócił w połowie 1555 r., potem był w Padwie ponownie w latach 1556 (sierpień) do początku 1557 oraz od wiosny 1558 do końca 1558 lub początku 1559 (zob. Pelc, s. 25–31). A zatem wspólny pobyt obu

Polaków to cały rok 1554 i początek 1555 oraz niemal cały rok 1558. Prawdopodobnie Kochanowski i Nidecki mieszkali razem, tj. byli „contubernales” — sugestia K. Morawskiego, negowana przez S. Łempickiego. Por. Pelc, s. 38 i tamże przyp. 72.

k. A2v/7–8: wszystkie secreta ingenii z sobą komunikowali — *kommunikować co z kim* ‘porozumiewać się, uzgadniać coś z kims’, zob. np. ActReg 82: *kiedy co do niego wskaże, żeby mu razem odkazał na tę albo na onę stronę nie komunikując tego z nikim*.

k. A2v/8–9: czemuś się sam często przysłuchiwał i przypatrzył — Januszowski studiował w Padwie dopiero w latach 1575–1576, więc nie o kontakty padewskie tu chodzi, lecz o polskie, i to zapewne krakowskie. Kochanowski i Nidecki spotykali się często na dworze Filipa Padniewskiego, a później na dworze królewskim jako sekretarze królewscy. W r. 1562 i później w pracy nad drugim wydaniem *Fragmentów* Cycerońskich okazywali Nideckiemu szczególną pomoc Jan Kochanowski, Stanisław Porębski i Łukasz Górnicki. (Zob. Pelc, s. 63, 66 oraz 54 i przyp. 27.) Liczne ślady tej przyjaźni pozostały w twórczości Kochanowskiego i Nideckiego. Nidecki odnotowuje propozycje koniunktur w tekście *De republica* i w tekście *Phaenomenów* Aratosa wysunięte przez Kochanowskiego (zob. Cochanoviana II, poz. nr 20a i 20c) oraz zapowiada przekład Aratosa, którego podjął się Kochanowski (*ib.*, poz. nr 20b). I wzajemnie, Kochanowski korzystał w tekście Aratosa z koniunktur Nideckiego (Morawski na s. 380 podaje wiersze: 273, 291 i 626 wg numeracji Kayzera). Zob. też postać motto do *Trenów* zgodną z koniunkturą Nideckiego w: J. Kochanowski, *Treny*, t. II niniejszego wydania, kom. II do karty tytułowej (s. 104). W liście do Stanisława Hozjusza z 6 lipca 1564 Nidecki chwali twórczość łacińską Kochanowskiego i poleca wydanego właśnie *Satyra* (zob. Cochanoviana II, poz. nr 21). Natomiast Kochanowski opatrzył w r. 1583 wierszem wstępnym dziełko Nideckiego *Gratulationum triumphalium ex Moscovicis orationes III. Ad Stephanum Batorium Regem Polonorum ...*, Kraków 1583. (Zob. Cochanoviana II, poz. nr 62.) Liczne świadectwa tej przyjaźni zawiera sama twórczość poetycka Kochanowskiego, por. *Lyriconum libellus*, *Ode VIII*, *Foricoenia* 10, 40, 122, *Elegie* III 14, I 3, *Fraszki* I 28, II 34, 47, 53, 61 oraz II 26.

k. A2v/14–15: Jednak żywszy ... nie chcieli — Kochanowski zmarł w sierpniu 1584 r., Nidecki 2 stycznia 1587 (tak podaje L. Hajdukiewicz, PSB, t. XXII, s. 715; inaczej Nowy Korbut: 6 lutego 1587). W przygotowanym już w 1572 r. testamencie Nidecki wyznaczył Kochanowskiego na jednego z egzekutorów swej woli (zob. Morawski, s. 363, 365, 371, 374 — tekst testamentu został tu opublikowany w całości na s. 355–376).

k. A2v/16–17: iż ich też ... zetrzcć nie będą mogły — iż ‘przeto, więc’, zob. np. HistAl E8v: *rzecz jest nieprzezpieczna krolowi isc za posla, a wszakże sie nie lekaj, bowiem ja tobie będę na pomocy, iż żadnego ucisku nie poczujesz*.

k. A2v/18: *acz za żywota swęgo — acz ‘chociaż’, zob. np. BierEz F: *Acz są tu gotowi Niektorzy dąć hold krolowi, Alec ja tego nie rádżę**.

k. A2v/19: po zeszciu — zeszcie ‘śmierć’, zob. np. Mącz 105b: *Po ich śmierci, zeszciu*.

k. A2v/22: *tak dzielności i pism pozostałych — dzielność ‘czyn, dzieło’, zob. np. ModrzBaz 58v: *temu, gdy się prostej do cnoty drogi trzyma, a nie za cudze, ale za swe dzielności nagrody pragne, nie ma nic przodkowania i slawy zabraniać**.

k. A2v/23–25: *aby secreta ingenii jego mole psować albo, prochem w kącie leżąc, zagnić miały — secreta ingenii występuje tu w podwójnej funkcji składniowej: 1) w zdaniu: *aby secreta ingenii jego mole psować ... miały — secreta (ingenii)* jest dopełnieniem, a 2) w zdaniu: *aby secreta ingenii ... , prochem w kącie leżąc, zagnić**

miały – *secreta (ingenii)* jest podmiotem; połączenie typu *mol psuje* jest w Sł. XVI (s.v. *mol*) odnotowane kilkakrotnie, zob. np. SienHerb 570a: *Ostátnie lekárstwo szátam, áby ich mole nie psowały ... , á gdy uschnie* [sok oliwiny], *dopiero száty do skrzynie włóż, nie boj sie więcej molow, by-ć mieli szkodzić; proch* 'kurz, pył', zob. np. w Sł. stp. przykład z Fl 1, 5: *Nie tako niemilóściwi, nie tako, ale jako proch, jenże rzuca wiatr od oblicza ziemie*; zob. też Mącz 279b: *Coopertus pulvere* – *Przypádły prochem*; zob. też RejWiz 58v: *Tes-táment leży zdárty, prochem przypadł w kącie*; zob. też KochSz B: *Otrząsnął sie z prochu; zagnić* to zapewne 'zbutwieć', zob. np. Mącz 38d: *Cariem inducere dicuntur ligna* – *Gnić* albo *prochnieć*.

Zadanie to było również zlecone siostrzeńcowi przez samego Nideckiego w jego testamentie (zob. Morawski, s. 372–373): księgi drukowane miały być przekazane spadkobiercy, „jesliby sie do końca uczeł”, albo „libraryej Św. Franciszka” w Krakowie, a rękopisy – po przejrzeniu ich przez egzekutorów testamentu lub osoby powołane do tej czynności – winny były pozostać albo do korzystania z nich przez Adama Dzierżanowskiego (gdyby kontynuował prace wuja), albo zwłaszcza „iuz pene ad perfectum adducta ... radbym, aby ... się Królowi J.M. dedykować mogło” – pisał Nidecki, myśląc o ich druku.

k. A2v/25–A3/1: nie upośledził Pan Bóg baczeniem – *upośledzić* czym 'poskąpić czegoś', zob. np. KlonKr Ev: *Nátura Łoktow wzrost upośledziła, Lecz mu to mężnym sercem nágradziła; baczenie* 'rozum' – zob. komentarz do KochWz 141/12–13. W odrębnym dopisku Nideckiego do testamentu uwaga o zdolnościach Adama: „bacząc przy bystrzejszym ingenium jego” (Morawski, s. 375).

k. A3/1–4: nie tylko imię nieboszczyka Wujá ... podeprzeć ... będziesz mógł i umiał – *imię* 'sława', zob. np. KochFr 95: *Nie tegoć zasłużyły wdzięczné rymy moje, Któré od umárzłego morzá imię twoje Rozniosły aż do brzegu murzyńskiej gránice; podeprzeć* 'umocnić', zob. np. RejPos 53: *O wiernych zásię ták rozumiał, iż chociajbzy czemu málo mie rozumieli, tedy tego mieli podeprzeć wiárą swojá*; też SiebRozmyśl E3: *podeprzy skázoną náturę nászę z táką doskonáłością, jákiej nas powinność nászá krzeszcjánska uczy*.

k. A3/5: ponieważ rzeczy jego ręki mych doszły – *dojść rąk* 'dotrzeć do rąk' to konstrukcja wyjątkowa, zanotowana w Sł. XVI tylko z tego miejsca w KochCz; por. tu też ActReg 100: *nierad bych, by ten list miał gdzie zablądzić, mniemam jednak, że doszedł do rąk*.

k. A3/7: drugie ... wydam – idzie prawdopodobnie o *Fragmenta*, rzeczy, które już po pierwszym wydaniu tomu *Jan Kochanowski* doszły do rąk Januszowskiego. I rzeczywiście, w ciągu roku zostały wydane, z dedykacją Janowi Firlejowi z 20 czerwca 1590, w której wydawca pisze o tym zbiorze: „Wprawdzie ná niektórych miejscach niezupełny, bom go niskąd dostać nie mógł. Ále áza kto u siebie zupełnie wszystko miawszy, do mnie poszle, tedy sie potym wszystko w cále wydało” (Cochanoviana II, poz. nr 95).

k. A3/10–11: będąc wdzięczen łaski ..., którą przeciwko sobie ... – *być wdzięczen czego* 'być wdzięcznym za co', zob. np. Mącz 149a: *Dziękując, żeś tego wdzięczen á przymujesz to zá dobre ode mnie; łaska przeciwko komus* 'życzliwość wobec kogoś' – jest to dosyć charakterystyczna w Sł. XVI składnia rzeczownika *łaska* 'życzliwość', zob. np. FalZioUng 119v: *Á łaska wasza za pracami mojemi przeciw mnie w waszych sie sercach pomnożyła*.

k. A3/11: mimo zasługi moje – *mimo* 'prócz, więcej niż', zob. np. NiemObr 111: *upátrować mamy jednego, sáмого, najwyższego Bogá, mimo ktorego i nád ktorego inszego żadnego niemász*.

k. A3/14: powolności mych — *powolność* 'służba, posłuszeństwo', zob. np. Mącz 21c: Auscultatio — Słuchanie, powolność, posłuszeństwo; też Mącz 508a: Ku uprzejmy służbie i powolności jednemu gotowy, chętny, chciwy.

k. A3/17–18: Przyjmieź tedy, W(ąszą) M(iłość), z łaską ode mnie — *przyjmieź* należy zapewne rozumieć tutaj jako 'przyjm-ież', czyli 'przyjmij-że'. Partykuła -ź(e) łączy się z trybem rozkazującym dosyć często, por. np. KochSz B4: *Idzi-ż nieboże; z łaską 'z życzliwością, przychylnie'*, zob. np. SapEpit B2: *Tám monárchy sławnego łáskę nieomylną Káždy widział ku tobie, káždy chęć uprzejmą.*

k. A3/18–20: aż sie ... służby moje ... przydad będą mogły — jest to zapewne aluzja do zobowiązań Januszowskiego wynikających z zaciągniętej od Nideckiego 27 marca 1583 r. pożyczki 1166 talarów, która miała być spłacona egzemplarzami wydrukowanych u niego książek Nideckiego „*diversae materiae variique generis*” w okresie 1583–1586. W tym czasie wyszły zresztą z Drukarni Łazarzowej trzy pozycje Nideckiego (zob. Nowy Korbut: *Twórczość*, nr 5–7), ale widocznie nie zostały zaliczone na poczet tego długu, skoro w r. 1590 Adam Dzierżanowski ceduje zobowiązania Januszowskiego (oraz Jana Trzecieckiego) na rzecz nowego biskupa wendeńskiego Ottona Schenkinga; dalsze pertraktacje w tej sprawie były prowadzone z nowym wierzycielem. (Zob. J. Ptaśnik, *Cracovia impressorum XV et XVI saeculorum*, Monumenta Poloniae Typographica XV et XVI Saeculorum, t. I, Lwów 1922, nr 704, 759, 770.) Spośród dzieł Nideckiego gotowy był już w r. 1583 tekst *Commentariorum rerum memorabilium sui temporis libri X*, który nie został wydany i z czasem zaginął w Inflantach (zob. Morawski, s. 281–282).

Komentarz II

k. A2v/13–14: dwoje lumina ... Korony Polskiej — przenośne użycie słowa *lumen* w sensie 'postać wyróżniająca się w jakiejś grupie osób, społeczności' jest częste w literaturze łac. od czasów Cyserona (zob. *Thesaurus linguae Latinae*, t. VII, Lipsiae 1935, kol. 1821, w. 13–51). Nierzadko określa się parę wybitnych osób jako *dwoje lumina* — mamy wówczas do czynienia z nawiązaniem do innego przenośnego znaczenia słowa *lumen*, mianowicie 'oko'. Taka przenośnia zastosowana do pary osób występuje już u Cic. *Cato* 11, 35: *alterum ... lumen civitatis*. W literaturze chrześcijańskiej spotyka się ją często w odniesieniu do apostołów Piotra i Pawła (zob. np. Ven. Fort. *Carm.* III, 7, 3).

k. A3/6: *curta suppellex domestica* — nawiązanie do Pers. *Sat.* 4, 52: *noris, quam sit tibi curta supellex*.

O CZECHU I LECHU HISTORYJA NAGANIONA

Komentarz I

k. A4/2: historyja nágániona — *naganiony* 'nie zasługujący na zaufanie, podany w wątpliwość, zakwestionowany', zob. np. RejZwierc 158v: *Á to nadziwniejsza, iż wszyscy ten trudny á zawiłany żywot gánimy, á ten wolny á počciwy wszyscy chwalimy, á wždy sie z tego nágánionego nigdy wyplátac nie możemy.*

k. A4/5–7: básniami więcéj niżli czym pewnym ... dowodzą — *baśń* 'bajka, mit', zob. np. BielKron 466: *Pisáli też o ráju ziemskim baśń, która niżej będzie nápisána; zob. też KochZg A3v: Muszą pewnie nádłóżyć kazánia básniami.*

k. A4/8–10: przodków swoich do tój doby nie jest pewien — *do tej doby* 'do tej pory', zob. np. OpecŻyw 54: *Polutuj Stworzyciela twego, do tój doby od wieczora*

począwszy sie modlącego; na 10 poświadczeń tego połączenia w Sł. XVI aż 6 pochodzi od Kochanowskiego, zob. np. KochFrag 48: *bosmy do téj doby ... zászcia žádného z nikim nie mieli*.

k. A4/10–11: puściwszy ná stronę Noego – *puścić na stronę* ‘pominać’, zob. np. RejZwierc 239v: *puśmy już chociaj pismo ná stronę*; zob. też KochPij C/18. Kochanowski ma tu na myśli Gen 10/1–32.

k. A4/11–13: owé wszystkie jeneáloije, przez które naród słowięński nieodróżnie i niepodobnie wiódą – (*przez*) *jeneáloiją wieść* ‘wywodzić genealogię’ to składnia zanotowana w Sł. XVI w sumie 3 razy; zob. też przykład *jeneálogiją wieść* ze StrýjKron 427: *iz ci wszzyjst [książęta] z stárodawná z pokolenia i z narodu krolow polskich jeneálogiją wíedli; wíodą jest tu użyte w funkcji bezosobowej, a więc jako ‘wiedzie się, wywodzi się’; nieodróżnie ‘niesłusznie, niewłaściwie’, zob. np. MurzNT 18v: Zaištěć się za co lękać mámy, a tego czekać, co Pán ku takowém w psal. 49 mowi: Który się gniewá na bratá swého nieodróżnie ...; niepodobnie ‘niesłusznie, niewłaściwie’, zob. np. w Sł. stp. przykład z Rozm 46: *Aza by mi co niepodobno uczynić, a ja wszystko uczynil i stworzył słowem? Przecz sobie tak niepodobnie myślisz?*; szereg nieodróżnie i niepodobnie jest notowany tylko z Kochanowskiego.*

k. A4/15: krojnikarze nászy podawáją – *krojnikarz* z owym -j- to jedyny w Sł. XVI zapis, właśnie z KochCz; forma *kronikarz* (bez -j-) jest w Sł. XVI zanotowana 53 razy; zob. też uwagi do formy *krojnika* KochCz A4v/3.

k. A4/15–16: ciągná zá sobá jeszcze nieco wątpliwości – *ciągnąć za sobą* ‘wywoływać, nastreczać’ to zwrot odnotowany w Sł. XVI dość licznie, zob. np. Phil G3: *Rozumiejác, iz ten członek [język] wiele zá sobá požytkow ciągnie, gdy w dobrym rządzie i moderácýje bywa*.

k. A4/16–17: potomkowie nie owszejki się do przodków swych znać mogą – (*nie*) *owsze(j)ki* to rodzaj partykuły wzmacniającej, tu *nie owszejki* może jako ‘niezupełnie’, zob. np. w Sł. stp. przykład z 1474 Zab 540: *Jakobus ... między wszými ludźmi obojga rodu Plocensis okłoci i owszejki in civitate Plocensi domino za poczestnego ... jest ... mian; poza tym (nie) owszejki pełni szereg innych wzmacniających funkcji, np. ‘całkowicie’, ‘bez wątpienia’, ‘a nawet’ itd., zob. np. GórnDworz 18: *Nie owszejki ja też tego, pánie Bojánowski, zákázuję (odpowiedział pan Myszkowski), ále tak bych chciał, iz-by ...*; zob. też Mącz 66b: *Videtur mihi modicum quoddam corpus confici posse – Mnie się zda, że mogą być nie owszejki mále księgi*; zob. też KochFr 52: *Możem się nie owszejki skárżyć ná té látá. Jákokolwiek jest przedsię godności zaplátá; znać się do kogo, czego ‘przyznawać się do kogo, czego, nie wypierać się’*. U Mączynskiego jest podobna konstrukcja, ale o nieco innej składni, zob. np. Mącz 119c: *Znam sie k temu, wyznawam, nie przę; też Mącz 250d: Nie znam sie k temu, co mi przywłaszczasz*.*

k. A4/17–18: Naprzód u žádného historyká – *naprzód* ‘przede wszystkim’, zob. np. SkarŻyw 337: *Dziękuję Pánu Bogu (mowi Pawel św.) zá wszystkie wierne, ale naprzod zá was wszystkich, bo wy pierwszy jesteście*; też KochSat B4: *Tego naprzod bądź pewien, iz Bog wszystko widzi*.

k. A4v/2–3: áni Kádłubski, który ... polską krojnikę pisał – *ani* ‘nawet’, zob. tu KochWr 29/10 i komentarz; *krojnika* ‘kronika’ – forma ta jest w Sł. XVI odnotowana 24 razy (wobec ogółem 416 poświadczeń wyrazu *kronika*, w kilku zresztą wariantach); u Kochanowskiego wystąpiła ona tylko 1 raz, właśnie w postaci z -j-.

k. A4v/3–4: žádněj o nich – ile pomnieć mogą – *wzmiánki* nie czyni – *pomnieć* ‘przypomnieć sobie, pamiętać’, zob. np. OrzRozm Q3v: *ile teraz pomnieć mogą, ludzie w rádzie krolewskiej Demostenowi i Cyceronowi bárzo podobne*; zob. też

KochPs 201: *Pomni ... , co nam wyrządzałi Edomczycy; czynić wzmiankę 'wspominać', zob. np. MycPrz IIC: I to też k temu, że niktorzy wzmiankę czynią, żeby cesarz miał traktaty jákieś mieć z krolew nieboszczykiem.*

k. A4v/5–6: tego Lechà z Czechem ná nogi stáwiájá – *stawiác na nogi* w tym miejscu to zapewne 'twierdzić, że rzeczywiście istnieli'; w Śl. XVI drugiego przykładu takiego użycia zwrotu *stawiác na nogi* (s.v. *noga*) nie ma, jest tylko znaczenie 'wynosić', zob. np. GórnRozm D2v: *nástájá tákie práwá, ktore władzá krolewską z gruntu wywracájá, á rowność, ktora niejakiem sposobem jest dobra, á niejakiem zła, stáwiájá ná nogi*; por. tu też KochWr 21/19: *na nogi stawiać 'realizować, urzeczywistniać'.*

k. A4v/6–7: ták niedowodnie tego swégo mniémánia popiérájá – *niedowodnie 'nieprzekonywajáco'*, zob. np. Mącz 391b: *Sucho mówić, to jest krótko i ledwej, nierad, niedowodnie*; w Śl. XVI z podstawowego kanonu źródeł notowane są tylko te 2 przykłady *niedowodnie*: z Mącz oraz z tego miejsca w KochCz; *mniemanie 'zdanie, opinia, domysł'*, zob. np. Mącz 265c: *Ná tym mniémánie jest, że Cesarz na tych miejscách jest; popierać czego 'potwierdzać co'*, zob. np. PowodPr 48: *ále dworskich mow swoich zmysłaniem, bluźnierstwý ábo przysięgámi pospolicie popierájá*; co do składni z G zob. też KochPieś 80: *Gdy synowie ojcowskiej wiary popiéráli.*

k. A4v/8: własnie miánowác nie umiejá – *własnie 'właściwie, w sposób właściwy'*, zob. np. Mącz 60c: *Columbarium – Gołębnik, kosz własnie, w którym się dzikie gołębie gniezdzá álbo lęgá; mianowác 'wskazać, wymienić'*, zob. np. ModrzBaz 2: *Trzymałem się też tej onej ustáwy, ábym strofujác występki, nikogo nie miánowal.*

k. A4v/9: ták głucho piszá – *głucho 'niejasno, niezrozumiale'*; Śl. XVI notuje przysłówek *głucho* tylko w tym jednym znaczeniu i w sumie 2 razy; poza przykładem z tego miejsca jest jeszcze przykład z CzechRozm 12v: *Trzeci jeszcze, ktorzy głucho jákóś o tym urodzeniu przedwiecznym Syná Bożego z istności Bożej mówią.*

k. A4v/9–10: niewiádomóść tylko swoję á bezpieczność písánia ... okázujá – *niewiádomóść 'niewiedza, ignorancja'*, zob. np. ModrzBaz 6v: *sámo ludzkie ná świecie życie jáśnie to pokázác może, jáko wiele ciężkich złości chodzi zá niewiádomóścią jáko zá ślepotá; bezpieczność 'lekkomyślność, beztraska, brak rozważgi'*, zob. np. BielSjem 26: *Wie wszystko nieprzyjaciel: bezpieczność pánuje, Á ják domá ták sobie káždy postępuje.*

k. A4v/11: nie baczá się w tym, że ... – *baczyć się 'zastanawiać się, uświadamiać sobie'*, np. PaprUp Gv: *I ták je [Zborowskich] sakiem by kuropatwy nakryć chcieli, nie baczywszy sie w tym, że temu dosyć uczynić nie mogli dla wielkiej możności i rozrodzenia ich.*

k. A4v/14–15: winien téż to oznajmić, jáko je przedtym, niż w té kráje przyszli, zwano – *oznajmić 'podać do wiadomości, wyjaśnić'*, zob. np. BibRadz Iob 13/23: *oznajmże mi przestępstwá i grzechy moje; niż 'zanim'*, zob. np. RejKup e5: *Panie, już ci się drzwi walá, Káż puścić, niż się obalá*; też KochSob 71: *ále jáśnie zorze Západlyby znowu w morze, Niżby mój głos wyrzékł wszystkie Wiesné wczásy i požytki.*

k. A4v/17: z áwždy był miánowan – *mianowan 'nazwany'*, zob. np. PaxLiz D3v: *Mowilem o nim osobnie, że tu do nas zyjdzie. Democillus imieniem od wszech miánowaný.*

k. A4v/17: jáko to Bulgárowie – *jako to 'na przykład'*, zob. np. FalZiół I 156b: *Wino jest dobre naprzeciwo wszelkiemu zaszkożeniu w człowiecez, ktore bywa z zimnej przyczyny, jako z bedł, z ryb, z maku, z owocu*; też FalZiół II 1d: *nakładá do niego ziół, jako to bielonu.*

k. A4v/19–20: z árazem zá ich przyszcziem ich własnémi imiony zowá – *zarazem 'natychmiast'*, zob. np. Mącz 220b: *By to na mojej mocy bylo, by ná mnie lezáło, nie chciałbych temu żadnej przewłoki czynić, ábych z árazem nie dáł*; też KochSz C3v:

zárázem po pánně poslano; zob. też KochWz 137/17; *własny* 'właściwy, prawdziwy', zob. np. HistLan ktv: *Ácz niepewna historyja to sie będzie zdála, Gdyž własnych imion osob tych nie przypominamy, Ktorych sprawy tu ná pismie ludziom podawamy.*

k. A4v/20: *iz* — 'ponieważ', zob. KochWr 20/9 i komentarz.

k. A4v/21–22: Bo to nie jest podobno, áby ... — *podobno* 'prawdopodobne, możliwe', zob. np. Mącz 203c: *Maenomenon* — *Másłak* podobno turecki, którym sie pokrzeźwiają, gdy sie mają potykác, á tak ná poły są szaleni; też KochTr 11: *sny lekkie, sny płóché nas báwią, Które sie nam podobno nigdy nie wyjáváją*; zob. też KochCz Bv/15 oraz KochWr 26/7.

k. A4v/22–23: *té* *dwá* *ták* *wielkie* *narody*, *które* *dwoje* *królestwo* *zálóżyly* — *dwoje królestwo* 'dwa królestwa'; liczebnik *dwoje* w XVI w. często występował w funkcji liczebnika głównego, zwłaszcza w połączeniu z rzeczownikami rodzaju nijakiego, zob. np. BibRadz Num 34/15: *Dwoje pokolenie i połowicá trzeciego*; zob. też KochSat A2v: *Tym ci Polska urosła, a granice swoje Rozciągnęła szyroko między morza dwoje.*

k. A4v/23–24: *będąc* *zwłaszcza* *w* *té* *kráje* *przychodniámi* — *zwłaszcza* w funkcji partykuły, zob. też KochBr 150: *będzie li zwłaszcza po temu urodá; zwłaszcza* w KochCz występuje kilkakrotnie, zob. np. Bv/15, 19, B2/22; *przychodzień* 'przybysz, obcokrajowiec', zob. np. w Sl. stp. przykład z BZ Ex 12/19: *Zginie dusza jego <z> zboru izraelskiego tako z przychodniow, jako turodzicow w ziemi*; zob. też Mącz 6d: *Alienigenus* — *Cudzoziemiec*, *przychodzień*.

k. A4v/25: *áz* *kiedy* *się* *im* *dopiero* — *aż* *kiedy* 'dopóki nie', zob. np. BibRadz 1. Par arg: *Zámýkáją też w sobie sprawy Dawidowe od tego času, jáko wstąpił ná dostojenstwo krolewskie po śmierci Saulowej, áz gdy poczał Sálomon krolowác.*

k. B/2: *dopiero* *i* *pod* *ten* *czas* — *dopiero* 'dopiero wtedy', zob. np. PowodPr 86: *Gdy przypádnie ucisk, będą dopiero chcieć wetowác pokóju, á już go nie będzie*; por. też KochTr 16: *Á śmierć dopiero w ten czas k nam należy, Gdy już k nam bieży; pod ten czas* 'wtedy', zob. np. GórnDworz B6: *Á co drugiego, wspominam páná Janá Kochánowskiego, ktorego wirsze pod ten czas, gdy go ja wspominam, jeszcze sie były nie wslawiły; szereg dopiero i pod ten czas jest notowany w Sl. XVI s.v. dopiero tylko 1 raz, z tego właśnie miejsca w KochCz.*

k. B/2–3: *kiedy* *nowo* *té* *kráje* *nowé* *osiadáli* *i* *ná* *mieszkánié* *się* *sobili* — *nowo* 'świeżo', zob. np. BielKron 257: *miásteckzo, ktore byl nowo Skánderbeg zálózył, jeszcze w nim ludzi nie bylo, Chinryl rzeczono, zborzył w ciagnieniu*; zob. też KochTr 22: *Dziéwká twójá ... w swoich rzeczach sobie ták poczélá, Jáko gdy kto ná morze nowo sie puściwszy ...; osiadać* 'zajmować, zasiedlać', zob. np. BielKron 442: *Potym krol onego wyspu wskazał do Kolumbusá, iz to ná mié powstáli ini krolowie możniejszy nád mié, izem dopuścił Hiszpánom osiadać ten wysep; mieszkanie* 'osiedlenie się', zob. np. SarnStat 1103: *którym též zupełná dájemy wolność z ziem i państw nászych do ziem królestwá ... względem mieszkánia przenosić sie; sobić się* 'urządzać się', zob. np. KochProp 13: *á naród słowiánski Nie opárl sie áz o brzeg wielki ádryjánski. Pátrrze jáko sie sobią: bróń nieuchroniona W jednéj ręce, á w drugiéj kielnia ugládzona; połączenie na mieszkanie się sobić* zostało odnotowane w Sl. XVI (s.v. mieszkanie) wśród charakterystycznych połączeń jako pojedyncze.

k. B/4–5: *to* *nie* *może* *stać* — 'to nie może być', zob. np. WujJud 156v: *Do czego należy dyscypliná álbo kárność kościelna, bez ktorej rzád ludu Bożego stać nie może.*

k. B/5–6: *nád* *Morzem* *Weneckim* *usiedli* — *Morze Weneckie* 'Morze Adriatyckie' zostało w Sl. XVI odnotowane tylko 1 raz, właśnie z KochCz B/6. Pewne uzasadnienie tej nazwy zawarte jest w cytacie z BudNT h marg: „Adria morze niespokojne,

ktore przyległo aż pod Wenecyją”; *usiedli* ‘osiedlili się’, zob. np. Mącz 379b: *In solitudine considerare* — Na puszczy usieść, to jest postanowić się mieszkąć; też RejZwierc 137: *bochmy tu są rownie jako kráwczycy, co wędrują od miastá do miastá, aż potym ku stárości szukáją wárstátow swoich, gdzie by już też usieść á gdzie by już też żywotá swego dokonác mieli.*

k. B/7: *Á iż* — ‘ponieważ’, zob. KochWr 20/9 i komentarz.

k. B/10–12: historykowie z tego narodu ludzi najpierw Słowaki poznali i świata jakoby poznali — co do połączenia *narod ludzi* zob. BielKron 433v: *Drugi narod ludzi zowú Okolcy, blisko zamku Lepiná; jakoby ‘niejako, poniekąd’,* zob. np. GliczKsiąż H3v: *Náuká ... tego człowieka, który by się nią ogrodził, nie dopuszcza jakoby umierác; zob. też KochOdpr A2: Inter caetera trzy są chory, trzeci jakoby greckim chorom przygánia.*

k. B/12–14: Przetóż którzykolwiek jedno tymże językiem mówili, za Słowaki je mieli — brak tutaj normalnego dzisiaj w takich zdaniach zapowiednika; należy to zdanie rozumieć w sposób następujący: ‘przetóż tych, którzykolwiek ... mówili, za Słowaki mieli’; *jedno* to partykuła towarzysząca formie zaimka *którzykolwiek*; por. tu też np. Diar 24: *napomina J.K.M., abyście o tym, co pilniejsze jest, o obronie pierwszej mowili i stanowili, a potym i o innych, które się jednokolwiek tu kończyć mogą a sprawować.*

k. B/14–15: to ... imię wszystkim tego języka narodom dáli — *naród (jakiegoś) języka ‘naród mówiący (jakimś) językiem’,* zob. np. LubPs T2v: *świát, w którym sie mieli rozmnożyć ... rozlicznych językow narodowie; też BibRadz 2: rzecz tákowá ... między narod słowieńskiego języka pod tytułem á imieniem W.K.M. sławnym krolewskim kazalem wydáć; zob. też KochCz B2v/4–5; dáć imię ‘nadać nazwę, nazwać’,* zob. np. BielKron 338v: *nowe imioná dáli swym ziemiám, to jest gdzie była Wielka Mizyja, przewáli Bolgáryją, gdzie była Málá, dáli imię Serbija.*

k. B/15–18: ná nowotku ... różny i osobny naród był — *na nowotku* ‘na początku’; w Śl. XVI połączenie to jest notowane tylko z tego miejsca; spoza kanonu źródeł Śl. XVI notuje to połączenie jeszcze BielKron 1597/735: *Już też był sobie obral zrązu ná tej koronacyjej człowieká godnego krol Stefan Janá Zamojskiego, który by go, zwlászczá ná nowotku, w wielu rzeczách ostrzegál i informowál; różny ‘odmienny’,* zob. np. RejWiz 102v marg: *Rozná dobrych á złych nádziejá; też KochPieś 55: O mnie Moskwá i będą wiedziéć Tátárowie, I różného mieszkáncy świátá Ánglikowie; osobny ‘odrębny’,* zob. np. BielKron 43: *Ubral tedy Moiżesz ludu godnego ku walce tysiąc we zbroję z osobnych narodow wybranych.*

k. B/20–21: Polacy nie byli prawými Słowaki — *prawy* ‘prawdziwy, rzeczywisty’, zob. np. w Śl. stp. 1391 Hube Zb 64: *Jako Bronék jest prawy złodziej i lice na niem zastano; też Mącz 418b: Prawy, stały, gruntowny przyjaciel; też KochPieś 12: z postáwy Zdá sie mąż práwy.*

k. B/22–24: Bo co niektórzy twirdzą, żeby ..., to jest baśń — zdanie podrzędne bez zapowiednika; z zapowiednikiem, jak to jest na ogół dzisiaj, brzmiałoby ono: *Bo to, co niektórzy twirdzą ...,* por. tu też KochCz B/12; *twirdzić* ‘wypowiadać opinię’; co do składni *twirdzić, żeby ...* zob. np. KlonWorJud 6: *Drudzy twirdzą, żeby to Cicones być mieli, co w Trácyjej nád Hebrem bogáтым siedzieli.*

k. Bv/1: jáko z prawdziwych historyj się znáczy — *znaczyć się* ‘pokazywać się, okazywać się’, zob. np. KochTr 5: *z piéknými przymioty, Z których sie już znáczyły twoje przyszlé cnoty; też KochPs 173: Wielka tám ná nich láska Páńska sie znáczyła I niepodobna ku wierze silá.*

k. Bv/1–2: Áni to jest podobieństwo, áby ... — *podobieństwo* ‘możliwość’, zob. np. w Śl. stp. Rozm 510: *Wszyszcycie sie zesšli prze to, iże szukacie podobieństwa,*

jakobyście mogli jąć nieprzyjaciela swego i mogli zabić; zob. też KochTr 17: Ugodzi nie-szczęścię wszędzie, Choć podobieństwá nie będzie.

k. Bv/2–3: áby w ták máłéj ziemicy ták wiele się ludzi spostrzec miało – *ziemica* ‘kraina’, zob. np. KwiatOpis Dv: *Liflándzkie tedy páństwo ty wszystkie ziemice, powiády, kontorstwá, landfojtowstwá, klucze, miástá, zamki ... zámykálo w sobie; spostrzec się to zapewne ‘pomieścić się, rozmieścić się’; w indeksie wyrazów do Śl. XVI s.v. spostrzec się zostało odnotowane tylko to jedno miejsce z KochCz.*

k. Bv/4–5: Á Rusi, ták ludnému narodowi, i owym, co nád Gdańskim Morzem mieszkáli, co rzeczem? – *ludny* ‘obfitujący w ludzi’; Śl. XVI s.v. *ludny* wymienia wyrażenie *ludny naród* (wśród charakterystycznych połączeń) 2 razy; por. tu też SkarŻyw 93: *Ja Rzym przeto miłuję ... , iż wielki, stary, piękny, ludny, narodom rozkazujący, wáleczny; zob. też KochPieś 54: áni ja już przebywáć ná ziemi Więcej będę, á wiétszy nád zazdrość, ludnemi Miásty wzgárdzę; Gdańskie Morze to zapewne ‘Bałtyk’, a owi, co nád Gdańskim Morzem mieszkáli to zapewne ‘Pomorzanie’; połączenie Gdańskie Morze jest w Śl. XVI odnotowane tylko 1 raz, właśnie z KochCz Bv/5; zob. tu jednak też KochJez B3: zdroje, Z których dwie wielkie rzéce biorą tryby swoje: Dżwiná i można Wołhá; owa ku Gdańskiemu, Á ta zásię ku morzu płynąc Chwáleńskiemu; rzec co komu to zapewne ‘jak kogo nazwać’, zob. np. rzeczon ‘nazwany’ w KochProp 13: To Láksi, skąd Lách rzeczon, to możni Cekowie, Od których imię mają dzisiejszy Czechowie.*

k. Bv/6: Czyli tész ci z Kroacyjéj poszli? – *czyli* ‘czy’, zob. np. KrowObr 225v: *czemuż się káplani i żydowie inni w starym zakonie oczyszcáli, czyli dlatego, iż w małżeństwie żyli i obcowáli?; zob. też KochTr 21: Czyli nas już umárlé macie zá stráconé I którym już ná wieki słońce jest zgászoné?*

k. Bv/6–7: Podobniejsza rzecz dáleko – *podobny* ‘prawdopodobny, możliwy’, por. tu *podobno* ‘prawdopodobnie’, zob. np. KochWr 29/12–13: *Tóż ci podobno i oni nászy cni królowie czynili; też KochCz B2/5–7: podobno ... Lách zázwdy był zwan Láchem?; daleko występuje tu w funkcji uintensywniającej ‘dużo, znacznie, o wiele’, zob. też komentarz do KochWr 30/20.*

k. Bv/7–8: z tész tu wielkości támtá garść ludzi ... wyszła – *wielkośc* ‘wielość, duża liczba, ilość’, zob. np. RejPos 173: *Á gdy to uczynili, zágárnęli wielką wielkośc ryb, ták iż sie sieć ich pádálá; zob. też KochPs 166: áz ich bárzo málo Z onéj wielkości piérwszej zostálo; garść ‘niewielka ilość, mała liczba czego’, zob. np. StryjKron 757: Ták iż zá dziwnym forytowánim Bożym onę piędziesiąt tysiąc Wołochow i Turkow, nászych sześć tysiąc, á práwie garść ludzi pobilá i rozgromilá; połączenie *garść ludzi* jest w Śl. XVI odnotowane ogólem 3 razy.*

k. Bv/8–10: Jáko tedy przodkowie nászy ... áni Słowaki byli – *jako* (tedy) ‘skoro (więc)’, zob. np. NiemObr 53: *Jáko tedy Chrystus Pan Piotrowi nigdy tej mocy nie dáł, áby stolice jákie fundowác miał, ták i Piotr tego nie czynił; ani ... byli ‘nie byli’, por. np. KromRozm III C8v: Á jednák sie nie wszyscy wedlug jego wolej spráwowáli áni wszyscy weszli do rádości jego.*

k. Bv/10–11: á tych imion dzisiejszych od Czechá i Lechá dopiéro dostáli – *dostać imienia* ‘zostać nazwanym’, zob. np. RejPosWiecz² 92v: *Ja, Páwél, klękam ná koláná ku ojcu Páná nászego Jezú Krystá, od ktorego wszystkie narod ná niebie i ná ziemi dostal imienia.*

k. Bv/12–13: jáko je z stárádawná zwano – *jako* ‘bo, dlatego że’, zob. np. GórnDworz T2: *Owa wymyślając niezwyčajne klátwy i zlorzeczenia, jáko ná to są Włószy mistrzowie, položyl sie ták spác; zob. też KochPs 180: Bronń mię, chętného Twój prawdzi, jákós spráwiedliwy; z starádawna ‘od dawna’, zob. np. SkarŻyw 298: Zá czasow jego*

wyszczęło się ono niezbędne kacerstwo obrazoborskie, które z kościołow Bożych obrazy z stáro-dawná, jeszcze od czasow ápostolskich stáwiane, wymiatáło.

k. Bv/13: Około Láchów — około 'na temat', zob. KochWr 31/1 i komentarz.

k. Bv/14–15: Ále jáko Czechowie nie od Czechá podobno idą — (ale) jako 'skoro', zob. tu KochCz Bv/12 i komentarz: *podobno* 'prawdopodobnie', zob. komentarz do KochCz A4v/21–22; *idą od Czechá* 'wywodzą się od Czechá', zob. np. Mącz 143c: Genarcha, pierwszy ociec ktorego pokolenia, od którego wszystek rodzaj idzie.

k. Bv/17: niżli od tego istého Lechá — niżli 'niż', zob. np. RejPs 189: *język tákowy fáleczny áno sie mnie zda szkodliwszy, niżliby kto ku mnie strzelał z náteższego luku*; zob. też KochTr 5: *Zdálác sie ojác twého bárziej uszczuplona Ojczyzná, niżlibyś ty przestác ná niej miálá; ten isty 'wspomniany'*, zob. np. HistRzym 12v: *I stáło sie, że tá ista księżná imieniem Lucyná, przyprawiwuszy sie, przyszlá przed ojácá*; zob. też KochWz 142/2 i komentarz.

k. Bv/18: Domácác się w téj mierze prawdy — *domacác się czego* 'dopatrzyć się, przekonać się o czym', zob. np. ModrzBaz 116: *Nietrudno domácác się przyczyn ták wiela złego, które trzeba bylo przypomniać w tej rozpráwie o hetmánie*; połączenie *domacác się prawdy* jest przez Sł. XVI wymienione wśród charakterystycznych połączeń 2 razy; *w tej mierze* 'pod tym względem', zob. komentarz do KochWr 29/19.

k. Bv/21–22: Polaká Láchem ... Ruś miánuje — *mianowác* 'nazywác', zob. np. BielKron 118: *Jożef mniejszy ... Ársesem go miánuje Euzebijus*.

k. Bv/22: Czy to jest jákoby ucinek całego słowa — *ucinek* 'część, fragment', zob. np. Mącz 377d/4: *Segmen — Uciniek, odcinek, zrzaz, obrzaz, sztuczka, kęs wszelákiej rzeczy. Co do etymologii wyrazu Lach Kochanowski pisze jeszcze w Prop 13: „To Láksi, skąd Lách rzeczon”*.

k. Bv/23–24: z przewróceniem ostatniej litery cienkiej w swoje hrubą — *litera cienka* — *hruba*: ponieważ w KochCz mowa o przekształceniu się głoski *k* w wyrazie *Polak* w głoskę *ch* w wyrazie *Lach*, więc określenia Kochanowskiego mogą dotyczyć strony graficznej liter; zatem *litera cienka* to zapewne 'litera pojedyncza' (*k*), a *litera hruba* to zapewne 'litera podwójna' (*ch*); z innych źródeł wyrażenia *litera cienka*, *litera hruba* nie zostały przez Sł. XVI odnotowane.

k. Bv/24–B2/1: Czyli nas od wiáry látskiej, to jest lácińskiej ..., Láchy zową? — *wiara látska* 'wiara rzymskokatolicka'. Przymiotnik *látski* (por. tu strus. *ljadbskij* 'polski') został przez Kochanowskiego potraktowany jako synonim przymiotnika *láciński*. Nazwę *Lach* Kochanowski wywodzi właśnie od wyrażenia *wiara látska*. Poeta popiera tę etymologię następująco: jak *Czech* od przymiotnika *czeski* w wyrażeniu *czeska wiara* i *Włoch* od przymiotnika *włoski* w wyrażeniu *włoska wiara*, tak *Lach* od przymiotnika *látski* (w wyrażeniu *látska*, to jest *lácińska wiara*). Sł. XVI notuje tylko 3 zapisy przymiotnika *lacki* || *látski* 'láciński': 2 razy z KochCz i 1 zapis z JanNKar C2, wyraźnie powtórzony za Kochanowskim. Jest w Sł. XVI jeszcze jeden zapis wyrazu *lacki*, w którym można widzieć rzeczownik o znaczeniu 'ksiądz katolicki': *Popu grosz, lackiemu drugi, To są nasze wszystkie plugi Za zdradne posługi (Rozmowa księdza z popem, Królewiec ok. 1549, k. C4v)*. O rzeczywistej etymologii zob.: M. Fasmier [Vasmer] *Etimologiczeskij słowar' ruskogo jazyka*, t. II, Moskwa 1986, s. 553.

k. B2/3–4: zá tą tych dwu liter ... bliskością — *za (czym)* 'z powodu (czego), dzięki (czemu)', zob. np. GórnDworz Hh4: *bo jáko przyrodzony rozum zá náuką dosko-nálszy bywa, ták zásię urodzona dobroć zá zwyczájem dosko-nálsza sie zestawa*; zob. też KochTr 12: *Málé pociuchy plácé wielkim zálem swoim Zá tym nieodpowiednym požegnáním*

twoim; bliskość 'podobieństwo'; jest to jedyny w Sł. XVI przykład tego znaczenia; drugi przykład cytowany pod *bliskość* 6 jest już trochę inny: Mącz 493d: *Vicinitas nominis* – *Bliskość imienia* to jest jedynakość albo równobrzmienność; tutaj *bliskość* to 'równość, identyczność'.

k. B2/5: *Czyli téż podobno* – jest to dalszy ciąg zdania, które się zaczęło na k. Bv/22: *Czy to jest ...; czyli téż podobno ...*; dalszy ciąg tego zdania jest na k. B2/10: *czyli jako Grekowie ...*.

B2/8–9: *Które imię [Lach], chociasmy je my, á zá námi wszytki skoro narody, nowym imieniem ... jákoby zátłumili – skoro* 'szybko, wkrótce', zob. np. Mącz 54d: *Cito* – *Prętko, skoro, hnet*; też KochPs 86: *Wszakże nie trac ich záraz áni názbýt skoro, Áby nie bylo ludziom zápomniéć ták sporo Twojej spráwiedliwosci; jákoby* to tu partykuła przybliżająca 'prawie, niemal', zob. np. FałZioł III 11c: *Drugie [sandali] są jákoby czerwone, trzecie są prawie żolte*; też Mącz 281a: *Paronomasia* – *Przysłowie* nie, gdy różne słowa jákoby jednáko brzmią; *zátłumić* to właściwie 'zniszczyć, zapomnieć', zob. np. Mącz 362a: *Obruerer nomen alicuius* – *Pamiętkę czyję zátłumić*; ale Kochanowskiemu chodzi o to, że nowa nazwa *Polak* niemal całkowicie wyparła starą nazwę *Lach*.

k. B2/12: *wszytki narody ná zachód słońca mieszkájące* – w Sł. XVI pod połączeniem *mieszkájący gdzie* (t. XVI, 112a), gdzie wymieniono m.in. i KochCz B2/12, zacytowano jedynie przykład ze składnią *mieszkájący na zachodzie słońca* z LeovPrzep Ev: *które zácimienie [słońca] skutki swoje okazowác będzie przez dwie lecie u ludzi ná zachodzie słońca mieszkájących*; s.v. na odnotowana została też składnia *na zachód słońca* z BielKron 432v (t. XV, 308a): *Jest Pleszkow od Nowogrodá ná zachód słońca trzydzieści i sześć mil*. Wśród charakterystycznych połączeń czasownika *mieszkać* zostało odnotowane połączenie *na wschód || zachód słońca* 3 razy, poza tym *ku wschodzie* [!] *słońca*.

k. B2/16: *Prokop Cezáryński, zacny historyk* – *zacny* 'szanowany, godny szacunku', zob. np. StryjKron 135: *Młodzieńca uczynił rycerzem sławnym i ojca jego człowiekiem zacnym*; wyrażenie *zacny historyk* jest w Sł. XVI odnotowane (wśród charakterystycznych połączeń) 5 razy.

k. B2/18: *między inszými narody* – 'wśród innych narodów', zob. KochWr 38/4–5.

k. B2/21–22: *Czechowie nászy od támtych Cekków idą* – zob. też KochProp 13: *to możni Cekowie, Od których imię mają dzisiejszy Czechowie; idą od kogo* 'wywodzą się od kogo', zob. tu komentarz do KochCz Bv/14–15.

k. B2/23: *miánuje* – *mianowác* 'wyliczać, wyszczególniac', zob. WerGość 215: *Owo zgoła miánują kroniki najpierwsze hersty niejákiego Jákubá Melstýnskiego, wojtá z miastá Brzeziny, Piotrá Zatorskiego ... i drugich im we wszytkim lotrostwie rownych*.

k. B2/24: *około Dunájá miejscá posiedli* – *miejscá posieść* 'zamieszkać, zatrzymać się na stałe' jest w Sł. XVI odnotowane tylko 4 razy: poza wskazanym miejscem z KochCz jeszcze z OpecŻyw 83 i z Reja 2 razy.

k. B2/24–25: *żeby się téż z niémi i ci Cekkowie ruszyli i w Niemcých zásiedli* – zdanie to należy rozumieć jako podrzędne do zdania z Cz B2v/1–2: *nie śmiálbych ja tego twirdzić; zasiéść* 'zająć miejsce', zob. np. Mącz 258c: *Ego prior hunc locum occupavi* – *Jam tu sobie pierwej zásiadł*; por. też *zasiéść miejsce* w KochTr 7: *Już ja tobie, mojá mátko, slúżyć nie będę Áni zá twym wdzięcznym stolem miejscá zásiędę*.

k. B2v/1: *Ále prze wielkość słowieńského narodu* – *prze* 'z powodu', zob. tu KochWz 135/8 i komentarz.

k. B2v/1–2: nie śmiałbych ja tego twierdzić, áby ... – co do składni *twirdzić, aby ...* ‘twierdzić, że ...’ zob. KochCz B/22 i komentarz.

k. B2v/2–3: wszyscy z tego źróźdła iść mieli, chybáby ... – iść ‘brać początek, wywodzić się’, zob. np. BielRozm 9: *Á tym práwnym poswarkom, ktore idą z práwá, Áby była porządna á rychła odpráwá*; zob. też KochWr 22/8–10: *Tę przyrodzoną waśń, która z różnych wiar idzie, ... sámismy ná sie zá tym roztárgnieniem obrocili; chybaby ‘chyba żeby’, zob. np. HistAl G3v: Ádama jest tákowej twardości, iż áni od żelaza, áni od kámienia nie może być stłuczón, chybáby był polan krwią kozłową.*

k. B2v/4–5: Przyszcie tych wszystkich narodów, które się tu miánują – przyscie ‘przyjście, przybycie’, zob. np. Mącz 294c: *Przyczynę przyscia powiedzieć; mianować się ‘być wymienionym, wzmiankowanym’, zob. np. BielKron 159: Iż sie tu wielekroć rázow miánują Gottowie ... , przeto o nich krotko wypisuję, co to był zá narod.* Całe zdanie robi wrażenie zdefektowanego, albowiem po zdaniu przydawkowym rozpoczynającym się od *które ...* oczekivalibyśmy orzeczenia do podmiotu *przyszcie*.

k. B2v/6–7: Wątpić w tym nie trzeba – *wątpić w czym* ‘wątpić w co’, zob. np. Mącz 126a: *Krześcijańska wiara jest uprzejmie dufać á nic nie wątpić w miłosierdziu Bożym*; zob. też KochPam 86: *Á tym czasem proporzec duński podniesiono, Támże sie okazało, w czym dawno wątpiono.*

k. B2v/7: z starádawná – ‘od dawna’, zob. komentarz do KochCz Bv/12.

k. B2v/7–9: tedyzmy przedsię ná to miejsce przezwisko jákie insze mieć musieli – *na to miejsce* ‘zamiast tego’, zob. np. BiałKat 371: *Gdyż ty nie chcesz być mnie k woli, jest ci ná to miejsce insza, która mi powolna będzie*; zob. też KochOdpr C: *Jesli w láskę dufa Boginiej swej, niech ná to miejsce dwu sie boi, Ktore dla niej rozgniewał; przezwisko ‘nazwa własna, przydomek’, zob. np. Mącz 107a: Epitheton – Własny tytuł, własne przezwisko komu osobliwe.*

k. B2v/10: zá czasem się roztárgnęli – *za czasem* ‘z biegiem czasu’, zob. np. BiałKaz Hv: *ktory iż się był urodził, pod dekret Boży podległ, że zá czasem też umrzeć musiał*; też Oczko 2v: *Á to, co my wedle dowcipu nászego czynim, by nawárowniój, by namisterniój, leci á zá czasem ginie*; zob. także KochPieś 32: *Á kiedy sie już práwie dosyć zstáło Páńskiemu gniewu, po trosze spadáło Wielkiego morzá, áż zá czasem skály Z wody wyźrzály*; zob. też KochCz B2v/24; *roztárgnęli się* to zapewne ‘rozdzielili się, rozproszyli, rozeszli się’; por. tu w znaczeniu przenośnym Mącz 462a: *Roztárgnąć jego umysł rozmáitymi naukámi.*

k. B2v/10–11: Bo to imię Polak ... dopiero w tych krájach urosło – *imię* ‘nazwa narodowościowa’, zob. np. StryjKron 340: *dziś imię Jatwieżow nie bárdzo znájome jest. Ostátki ich Boleslaw mieczem do wiary chrześcijańskiej przymusił, bo ktory się chrzcić wzbraniał, káżdego ścięto; urosło ‘zaczęło się, wzięło początek, wyniknęło’, zob. np. Mącz 227d: Ustąpiło sie z drógi, tylko by k temu stąd co złego nie urosło*; zob. też KochWr 19/16: *i stąd urósł ón głos záwołány.*

k. B2v/12: bez chyby – ‘bez wątpienia, na pewno, niezawodnie’ to dość częste wyrażenie przyimkowe, zob. np. LubPs Yv: *á tám bez uszej chyby Poból we wszystkich rzekach ich uszech rodzajow ryby*; zob. też KochPs 211: *Slugom swoim jest láskaw, lecz niepobożnému Srogość swoję bez chyby okaże káżdému.*

k. B2v/14: od tych miejsc imioná niosą – *imię nieść* ‘mieć imię, nazwę’; w Sł. XVI zwrot *imię nieść* jest raczej wyjątkowy; poza przykładem tutaj cytowanym Sł. XVI s.v. imię I.I.c. wskazuje jeszcze – już bez przytoczenia cytatu – na KochCz Bv/16–17, jest to już jednak zwrot *przezwisko odnieść*: *ták i Láchowie podobno skáđinąd rychlej to przezwisko odnieśli.*

k. B2v/17: z przodku — ‘początkowo’, zob. komentarz do KochWr 22/2.

k. B2v/18–19: imię ... inszê nád Láchá mieli — *inszy nad kogo, co to dość częsta w XVI w. struktura porównawcza, odpowiadająca dzisiejszemu (i znanemu też w XVI w.) inszy niż*, zob. np. RejKup H: *A prawda, iż nic inszego Nad moc Boga wszechmocnego Teraz tobie nie pomoże*; też KochPs 157: *Inszej chłuby nád Jego imię nie macie, Trwálszej rádości prózno indziéj szukacie*.

k. B2v/21–22: Bo nie dármo ... Leszkámi się kilká ksiąząt názywało — *nie darmo ‘nie bez przyczyny’*, zob. np. BiałKat 113v: *Nie darmoć prorocy ná niewdzięczność żydowską skárżyli, iż Pána zá dobrodziejstwo jego nie ználi*; też KochOdpr B3v: *Bo ácz ci to podobno niedármo rzeczone : Kretw nie wodá*.

Komentarz II

k. A4/1: O Czechu i Lechu — konstrukcje eponimiczne rodziły się najpierw na gruncie czeskim, jednakże — wedle B. Kürbisówny — ich polski odpowiednik, zawarty w interpolacji do *Kroniki wielkopolskiej*, jest zapewne od nich niezależny, nawiązuje prawdopodobnie do dwu rodzimych legend wielkopolskich: o jakimś (znanym już pewno Kadłubkowi i Mierzwie, lecz nie wymienionym przez obu) księciu Lechu i o założeniu Gniezna. Wiek XIII i XIV to okres powstawania wielu legend eponimicznych. W Czechach pierwszą próbą jest „pater Bohemus” Kosmasa (XII w.); rodzime imię Czecha zostało wprowadzone w kronice rymowanej tzw. Dalimila (†1314): „V tej zemi bieše lech, jemuž jmě bieše Čech” (*Nejstarší česká rymovaná kronika tak řečeného Dalimila*, wyd. B. Havránek, J. Daňhelka, Praha 1957, kap. 2, w. 3–4) — wyraz *lech* oznaczał tu naczelnika. Następny kronikarz Pulkava († 1374) zinterpretował to zdanie w ten sposób, że dodał rodzimemu Czechowi brata Lecha. Wywód zawarty w *Kronice wielkopolskiej*, w jej XIV-wiecznej interpolacji, dodaje trzeciego brata, Rusa, i wszystkich trzech braci wyprowadza z Panonii: „Ex hiis itaque Pannoniis tres fratres filii Pan principis Pannoniorum nati fuere quorum primogenitus Lech, alter Rus, tercius Czech nomina habuerunt. Et hii tres hec tria regna Lechitarum, Ruthenorum et Czechorum qui et Bohemi, ex se et sua gente multiplicatis possederunt, in presenti possident ac in posterum possidebunt ... quorum maioritas semper apud Lechitas ... habebatur” (MHP. Series Nova, t. VIII, s. 4 oraz 130, przyp. 16). Na fragment ten powołał się Jan Dąbrowka w swym komentarzu do kroniki Kadłubka, aby wytłumaczyć literacką nazwę Lechitów, wprowadzoną przez krakowskiego kronikarza (na wzór formy *Alexandritae* — wedle B. Kürbisówny): „Polonia eciam Lechia appellatur, a qua Lechite suum sumpserunt vocabulum, qui a Lech seniore filio Panonis nomen sibi usurpaverunt. Pano enim legitur tres filios habuisse: Lech, Rus et Czech, de quo satis plane ponitur in quedam alia cronica Polonorum ...” (rkps Jag. 2574, s. 3–4; wyd. dobromil., s. 5–8 — zob. M. Zwiercan, *Komentarz Jana z Dąbrowki do Kroniki mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem*, Wrocław 1969, s. 116–117, przyp. 10).

Dalszym etapem w rozwoju legendy jest ważna zarówno dla czeskiego, jak i dla polskiego kronikarstwa opowieść zawarta w *Kronice czeskiej* Eneasza Sylwiusza Piccolominiego. Niemal wszyscy późniejsi pisarze, i to już od Długosza poczynając, musieli się do niej pozytywnie lub negatywnie ustosunkować. Eneasza odrzucał wprawdzie biblijne wywody narodów (zob. komentarz do A4/4–13), nie zrezygnował jednak z czeskiej opowieści eponimicznej, a nawet ją w pewnych partiach rozszerzył. W rozdziale 3: „De Zechio, primo duce Bohemiae”, mówi jedynie o dwóch braciach i wyprowadza ich z Kroatcji: „Zechius Croatinus haud obscuris parentibus ortus, gentem Bohemicam condidit; quando homicidio domi perpetrato iudicium ultionemque fugiens, in regionem eam venit,

cui nunc Bohemia nomen est: ac montem incoluit Chezip vocatum: quod vocabulum latine «respiens» interpretatur ... Terram incultam fuisse tradunt, nemoribus atque santibus asperam, ferisque quam hominibus aptiorem. Credimus id quidem: nam prisci Germani, qui ea loca tenuerunt, pastorem vitam agentes, agrorum culturam neglexerunt, ac more nomadum alimoniam ex pecoribus trahentes ... Zechio frater fuit nomine Leches, paupertatis et exilii comes. Hic ubi germanum agris ditatum, bobusque potentem animadvertit, ad Orientem profectus in magna camporum planicie sedem collocavit: Poloniamque nomen ex loco dedit. Nam planicies, Sclavonica lingua «Pole» nominatur. Cuius haeredes innumeram multitudinem brevi coaluerunt, ac Rusuniam, Pomeraniam, Casubianque sui generis hominibus impleverunt” (cyt. za: *Historia Bohemica*, [w:] *Aeneae Sylvii Opera quae extant omnia*, Basileae 1551, s. 84–85). Główne punkty tego wywodu to: 1) pozostawienie dwu postaci mitu, 2) związanie ich z Kroacją, 3) kryminalna przyczyna opuszczenia rodzinnych stron, 4) wzmianka o Germanach jako pierwotnych mieszkańcach Bohemii, 5) związok z Rusią nie przez brata Rusa (jak w *Kronice wielkopolskiej*), lecz przez potomków Lecha.

Jan Długosz znalazł *Kronikę wielkopolską* i komentarz Dąbrówki, ale przejął również podstawowe elementy legendy od Sylwiusza: dwu braci (Rus to potomek Lecha), wywód z Kroacji, skompilowany jednak z Panonią, złagodzona wzmianka o bałkańskich sporach. Przytaczam w przekładzie polskim — *Roczniki*, ks. 1, s. 96–98 i 134, 137: „Dwaj przeto synowie Jana [Jawana], potomka Jafeta, Lech i Czech, którym podlegały Dalmacja syrmaska, Sławonia, Chorwacja i Bośnia, pragnąc uniknąć tak obecnych, jak i przyszłych niesnasek i niebezpieczeństw ... porzuciwszy pierwotną ojczyznę, zdecydowali się wyszukać nowe siedziby i zaludnić je. Tedy resztę braci pozostawiając w Pannonii, oni sami ze wszystkimi osadnikami i rodzinami oraz z całym mieniem, które podlegały ich władzy, wyruszyli ze Sławonii, Serbii, Chorwacji i Bośni, [mianowicie] z zamku Psary, położonego na bardzo wyniosłym brzegu rzeki Huj, opływającej zamek i dzielącej Sławonię od Chorwacji ... Podążyli więc Lech i Czech w sąsiednie i najbliższe ziemie w kierunku na zachód ... Posuwając się zatem stronami, które oblewają rzeki Morawa, Egra, Łaba i Moldawa, ... Czech, młodszy brat, tę krainę dla siebie na skutek wielokrotnych prośb otrzymał od starszego brata Lecha, by pozostała mu na wieczne i dziedziczne posiadanie i na udział ... Lech zatem, pożegnawszy swego młodszego brata Czecha, odjechał od niego dalej z poddanymi, krewnymi, taborami i całym mieniem, po czym przebywszy góry i lasy dzielące Polskę od Czech, zwane od dawna Hercyńskimi, znalazłszy kraj bardzo rozległy, obfity w lasy, gaje i bory, pokryty pustkowiami, puszciami i jak gdyby odwiecznymi ostępami ... w nim osiadł i kraj ten dziedzictwem i posiadłością dla siebie i potomstwa swego jako pierwszy ustanowił”. „Otóż ta wschodnia połać od jednego z potomków Lecha, który miał na imię Rus, przyjąwszy nazwę Rusi ... z biegiem lat rozszerzyła się w bardzo bogate kraje i miasta”. „Usiłowali też niektórzy utrzymywać, że Rus nie był potomkiem Lecha, lecz bratem, i że z nim razem i z bratem Czechem jako trzecim wyszedłszy z Chorwacji bardzo obszerne państwo ruskie z głównym i stołecznym miastem Kijowem ... zaludnił”.

Dość wiernie — z pewnymi uściśleniami geograficznymi — przejął wersję Długosza Maciej z Miechowa (*Chronica Polonorum*, Kraków 1521), upowszechniając ją drukiem. Tu również Czech jest bratem młodszym Lecha i z jego nadania obejmuje ziemię najpierw przez obu braci zajęłą. Natomiast wydany równocześnie tryptyk historyczny Jodoka Ludwika Decjusza (Kraków 1521) w cz. 1: *De vetustatibus Polonorum*, uwzględnia trzy postaci mitu, wraz z bratem Rusem. Marcin Bielski w swej *Kronice wszystkiego świata* dzieje Czech omawia na podstawie wydanej w 1541 r. *Kroniki czeskiej* Vaclava Hájka

z Liboczan i w ślad za nią przyjmuje starszeństwo Czecha. W części polskiej przedrukowuje kronikę Wapowskiego przejmującą ujęcie Długosza. Dzięki popularyzacji legendy wielkopolskiej przez Dąbrówkę, a potem przez drukowane epitomy dzieła Długoszowego postać Lecha stała się własnością nie tylko historiografii w jej prehistorycznych wywodach, ale również wchodzi do poezji i prozy publicystycznej. Wzmianki te i ich funkcje ideowe omawia J. Malicki, rozdz. 2. Zob. także: B. Kürbisówna, *Studia nad Kroniką wielkopolską*, Poznań 1952, oraz też *Dziejopisarstwo wielkopolskie XIII i XIV wieku*, Warszawa 1959, *passim*, a nadto hasło Lech opracowane przez K. Ślaskiego w SSS, t. III, s. 31.

k. A4/2: historyja nágániona – w tradycji historiografii łacińskiej funkcjonowało rozróżnienie dwu terminów: „*annales*” i „*historia*”. *Annales* rozwijały się w państwie rzymskim jako oficjalny rejestr urzędów i wydarzeń publicznych, ułożony chronologicznie; historie zawierały więcej elementu narracyjnego i interpretacyjnego (moralistycznego), wchodząc w zakres literatury. W średniowieczu określenie „*historia*” odnoszono do utworów o motywach legendarnych i biograficznych, zwłaszcza hagiograficznych. (Zob. Kürbisówna 1959, s. 231 i s. 126–127, przyp. 84 oraz literatura tam cytowana.) W w. XVI skala znaczeń była dość szeroka, od ściślej historiograficznych do bardziej literackich. Zob. Śl. XVI: Narracyjny albo dramatyczny utwór literacki, mający za temat wydarzenia historyczne, współczesne albo tylko wymyślone dla potrzeb akcji. Zob. też Mącz 113b, 278a: *Historia fabularis*. Niepewna historiá. Wymyślona powieść prawdziwie niejako podobna. Por. KochZuz A5: *Koniec historyje*. Por. też tytuły: *Fortuny i cnoty różność w historyi o niektorym młodzieńcu ukazana*, także *Historyja o św. Józefie*, *Historyja Aleksandra Wielkiego*, *Historyja żaloszna o Franciszku Spierze* S. Murzynowskiego, *Historyje rzymskie*, *Historyja o chwalebnyim zmartwychwstaniu Mikołaja z Wilkowiecka*. Por. także teoretyczne rozróżnienia w XVI-wiecznej *ars historica*, np. F. Robortello, *De historica facultate disputatio*, Florentiae 1548, k. 21 i nn. (o związkach historii z retoryką).

k. A4/4–13: Jáko wszytkié niemal ... národy ... niepodobnie wiódą – wstęp wzorowany na rozdziałku wstępnym Eneasza Sylwiusza w jego *Historia Bohemica*, będącym przedmiotem licznych polemik ze strony polskiej i czeskiej (Polacy słusznie zdawali sobie sprawę, że wysunięte tam zarzuty dotyczą nie tylko Czechów: etnogeneza była przecież często łączna), ale również stanowiącym pierwszy manifest renesansowego krytycyzmu. Zob. Eneasza Sylwiusza Piccolominiego *Historia Bohemica* (*Opera*, s. 84), rozdz. 2 „*De origine gentis Bohemorum*”: „*Bohemi sicut caeteri mortalium, originem quam vetustissimam ostendere cupientes, Sclavorum se prolem asserunt. Sclavos autem inter eos fuisse, qui post universale diluvium condendae famosissimae turris Babel autores habentur: atque ibi dum linguae confusae sunt, Sclavonos, id est verbosos appellatos, proprium idioma sumpsisse. Relicto deinde campo Sennaar, ex Asia in Europam profectos, eos agros occupasse, quos nunc Bulgari, Servii, Dalmatae, Croaci et Bosnenses incolunt. Nondum ego quempiam legi autorem, cui fides adhibenda sit, qui tam altae suae gentis initium reddiderit: Hebraeos excipio, omnium mortalium primos. Multi ex Germanis satis se nobiles arbitrantur ex Romanis ortos, Romani ex Teucris originem ducere gloriosissimum putant. Franci qui et Germani fuerunt, Troianum se sanguinem esse dixerunt. Eadem Britannis gloria satis est, qui Brutum quendam, exilio profectum, generi suo principium dedisse affirmant. Et Bohemi longe altius orsi, ab ipsa confusionis turre se missos iactitant. Caeterum, nec qui tunc principes fuerunt, nec quem regem habuerint, nec cuius terrae cultores extiterint, nec sub quo duce, nec quibus periculis in Europam venerint, nec quo tempore tradunt. Fuisse illic Sclavonos aiunt, dum labium universae terrae confusum est. Vana laus, ac ridenda. Quod si quis Bohemos imitari velint, nobilitatem generis ex ipsa venustate quaerentes, non iam ex turri Babyloica, sed ex Arca Noe,*

atque ex ipsa deliciarum Paradiso, primisque parentibus, et ab utero Evae, unde omnes egressi, facile sibi principia vindicabunt. Nos ista tanquam anilia deliramenta praetermittimus. Omnes reges ex servis ortos, omnes servos ex regibus scripsit Plato. Veram nobilitatem solo [sic] atque unica virtus gignit. Multa sunt quae de Bohemis vera ac memorabilia traduntur, ad ea nugis omissis, festinat calamus". Do tych historycznych „majaczeń” Eneasza nie zaliczył jednak legendy eponimicznej o Czechu, od niej bowiem rozpoczyna następny rozdział i całą czeską historię. Kochanowski w tym względzie posuwa się dalej, kwestionując również i ten element dawnej historiografii.

Ze strony XVI-wiecznych kronikarzy czeskich do krytyki Eneasza ustosunkował się głównie Vaclav Hájek z Liboczan przede wszystkim w przedmowie do swojej *Kroniki*, w której zestawiał znanych historyków (nie tylko czeskich) wywodzących początki narodów z dziejów biblijnych. Rozpoczął ją Hájek (jak Eneasza) od legendy o Czechu i Lechu.

Wśród pisarzy polskich genealogię dynastów lechickich rozszerzył w kierunku biblijnym Mierzwa, którego kronika jest epitomą dzieła Kadłubka. Genealogię biblijną stosowali również Długosz i Miechowita, ten drugi zarówno w *Tractatus de duabus Sarmatiis* (1517), jak i w *Chronica Polonorum* (1519 i 1521) – zob. ed. 1521, cap. I, k. 1: „Origo Polonorum est ex Slavis, Slavorum ex Iavan, filio Iaphet per Helisam, Noe siquidem genuit Sem, Cham et Iaphet. Iaphet vero lavan quarto genitum et fratres eius ...” (Zob. też Malicki, s. 65 i *passim.*) Od Noego i od potopu początek Słowian wywodził Marcin Bielski w 2 wydaniu swej *Kroniki* (Kraków 1564, list 335), a Stanisław Sarnicki od Assarmota (*Annales*) (podają za Malickim, s. 55). Długosz znał *Bohemię* Eneasza, ale jej w pewnych tezach nie aprobował, m.in. w kwestii genealogii biblijnej oraz w pewnych szczegółach opowieści o Czechu i Lechu, choć w innych z niej korzystał. Z Eneaszem w tej kwestii dyskutowali również Decjusz, Kromer, Joachim Bielski. (Zob. I. Zarębski, *Stosunki Eneasza Sylwiusza z Polską i Polakami*, Kraków 1939, s. 43–44.)

k. A4/15: krojnikarze nąszy – to jest zarówno polscy, jak i czescy (zob. komentarz poprzedni). Od czasów Długosza wszyscy właściwie kronikarze polscy odwoływali się do tej legendy, starając się ją tak czy inaczej uwiarygodnić. Wyjątkiem był Filip Kallimach, wprowadzając w miejsce Lecha-eponima wodza scytyjskiego Deombrota, który nauczył starożytnych Polaków wielu pożytecznych czynności (zob. Malicki, s. 61 i 92).

k. A4/18–21: u żadného historyká ... z Czechem – chodzi tu zapewne nie tylko o pisarzy starożytnych, ale również współczesnych. O pochodzeniu Słowian (i ich kolebce) oprócz Eneasza, który właśnie odwoływał się do historiografii czeskiej i polskiej (zob. Malicki, s. 62), pisali m.in. Flavio Blondo (wyd. pośmiertne zbiorowe *Roma instaurata, Roma illustrata, Roma triumphans*, Venetiis 1483, w XVI w. wyd. osobne: *Blondi Flavii Forliviensis De Roma triumphante libri decem*, Basileae 1531) i Coccius Marcus Antonius Sabellicus (*Enneades M.A. Sabellici Ab urbe condita ad inclinationem Romani Imperii*, Venetiis 1498, także *Rapsodiae historiarum Enneadum ... ab urbe condita*, Lugduni 1535 oraz *Opera: Rapsodiae historicae Enneadum XI*, Basileae 1538).

k. A4v/2–4: Kádłubski ... nie czyni – por. Kromer, ed. 1555, ks. 1, cap. X, s. 20: „Convenit certe inter omnes, Zechum et Lechum, sive Lachum, germanos fratres hunc quidem apud Polonos, illum vero apud Boemos primum regnasse. Quamvis enim Vincentius Cadlubicus nullam horum mentionem fecerit, Lechitas tamen Polonos vocat, a Lecho procul dubio”.

k. A4v/4–8: którzykolwiek ... nie umieją – por. Miechowita, *Chronica*, cap. IV, k. VI: „Quo tempore et quotto anno post diluvium princeps Lech ingressus sit in Poloniam, et quod lustris immo saeculis ipse, prolesque eius Polonis praesidebat ... incertum est nec ullis traditum litteris ...” Podobnie wykazuje niejasności legendy, zwa-

szcza chronologiczny brak precyzji, M. Kromer (1555), ks. 1, cap. XIII, s. 20 oraz ks. 2, s. 26: „Quamdiu vero Lechus regnaverit, quid praeclari bello paceque gesserit, quosque liberos reliquerit, nihil comperti habemus”.

k. A4v/11–15: kto chce twierdzić ... zwano – Kochanowski, przyjmując ewentualne historyczne istnienie obu braci, myśli już jednak kategoriami etnicznymi, nie genealogiczno-dynastycznymi (i eponimicznymi), podobnie jak Kromer (por. Malicki, s. 78–79).

k. A4v/17–20: Bułgarowie, Serbi, Słowacy ... zową – Kochanowski mylnie traktuje nazwę *Bułgarzy* jako słowiańską, mimo że współczesna pamięć historyczna notowała inwazję w połowie VII w. (ok. 670 r.) tureckich Bułgarów (niektórzy badacze twierdzą, że był to związek plemienny turecko-ugrofińsko-irański), przybyłych znad Morza Azowskiego na tereny nad dolnym Dunajem, tj. Dolną Mezję, zamieszkałą przez słowiańskie plemiona Siewierzan i Siedmiu Rodów, czyli Siedmiu Plemion (zbiorcze określenie związku plemion słowiańskich, których partykularne nazwy się nie zachowały, istniejące już od VI w.). Bułgarzy szybko asymilowali się wśród podbitych plemion słowiańskich, w X w. proces ten był już ukończony. Spośród źródeł bizantyńskich pierwszy wspomina o nich dopiero w VII w. Teofylakt Simokatta (SSS, t. I, s. 203; t. IV, s. 366–368; t. V, s. 157–158 i 178–179 – hasła: Bułgarzy naddunajscy, Proto-bułgarzy, Siedem Plemion, Siewierzanie autorstwa W. Swobody).

Serbowie bałkańscy – większość badaczy wyprowadza ich z Naddnieprza, prowadząc przez Rumunię i Siedmiogród do Dalmacji. Według Konstantyna Porfirogenety (*De administrando imperio*, cap. XXXII) w VI w. zamieszkiwali tzw. Serbię Białą, którą badacze lokalizują bądź w okolicach dzisiejszej Rumunii, bądź też na terenach Małopolski, a nawet Wielkopolski, skąd miały wyjść dwie odnogi plemion zwanych serbskimi: na zachód – hużycka, i na południe – bałkańska. Serbowie bałkańscy założyli w VIII w. związek plemion słowiańskich, któremu narzucili swe miano plemienne. Po rozpadzie tego związku powstało w IX w. państwo serbskie, w połowie tego stulecia schryścianizowane (SSS, t. V, s. 135–145 – hasła Serbia i Serbowie bałkańscy autorstwa T. Wasilewskiego i Serbia Biała autorstwa G. Labudy).

Słowacy – tu zapewne chodzi o grupę Słowian, która w VI–VIII w. zasiedliła zachodnią część Półwyspu Bałkańskiego i wschodnie Alpy (rzymska Panonia, Noricum). W okresie kolonizacji źródła określają ich nazwami: Sclavi, Sclavani, Sclaveni albo Vinades, Vinadi, Vinedi. Sami nazywali się Slovjene. Istnieją różne teorie na temat migracji tego odłamu Słowian – prawdopodobnie należeli do większych grup słowiańskich wędrujących wraz z Awarami i pod ich zwierzchnictwem. Najobszerniejsze terytorium zajmowali w w. IX: od górnej Drawy po Balaton i od Adriatyku po Dunaj. Między IX a XV w. terytorium zajmowane przez Słoweńców zmniejszyło się o ok. $\frac{1}{3}$ poprzedniego obszaru (do ok. 20 tys. km²) w wyniku braku niezależności politycznej i kościelnej oraz obcej kolonizacji i postępującego wynaradawiania. W połowie VIII w. pisał o tym odłame Słowian Paweł Diakon (zob. SSS, t. V, s. 265 i 271–273 – hasła Słowenia i Słoweńcy autorstwa W. Swobody). W w. XVI nazwa *Słowak* odnosiła się zresztą do wszystkich Słowian i w tym kontekście może oznaczać również inne słowiańskie ludy, zwłaszcza południowe (bizantyńskie, wielkomorawskie).

k. A4v/23–24: będąc ... przychodniami – jakby to wynikało z legendy o wędrowce dwu braci.

k. A4v/24–B/1: nie miały ... imiienia ..., aż kiedy się ... zjawił – Kochanowski zakłada, że już w momencie migracji „tę dwa tak wielkie narody” były etnicznie różne od Słowian bałkańskich, od których się oderwały. Zob. komentarz do k. Bv/2–4.

W tym miejscu Kochanowski używa nazwy *Słowak* w sensie partykularnym, odnoszącym się tylko do Słowian Południowych.

k. B/1–3: Á zjawił się ... sobili – czas exodusu dwu braci różnie wyznaczali historycy. „Porro quo tempore id factum sit – pisał Kromer – non satis convenit inter omnes, nostrates fere non multo post oecumenicum diluvium opinantur” (1555, s. 21). Jest to zapewne aluzja do Miechowity, który pisał: „Słowianie na własnych terytoriach i Lech w Polsce, a Czech w Czechach byli od potopu, są tam nadal i będą za wolą Bożą” (*Opis Sarmacji*, s. 50). Natomiast inni historycy starają się zlokalizować wyprawę Lecha i Czecha w bliższej przeszłości: Hájek datuje ją na r. 650, Wapowski na r. 550, Bielski w 3 wyd. z 1564 w ks. 7 list 317v („O Czeskim Krolestwie kronika”) podaje rok 644, a w ks. 8 („O Polskim Krolestwie kronika”) przytacza część kroniki Wapowskiego z jego rokiem 550, list 339. Kromer kwestię daty pozostawia nie rozstrzygniętą (zob. Malicki, s. 75; Otwinowska, s. 136–137).

k. B/4–7: Słowacy ... Sławoniją zową – tu również Kochanowski odnosi tę nazwę do Słowenów.

k. B/9–12: narody słowięńskimi się miánują ... oznajmili – por. Kromer, 1555, ks. 1, cap. VIII „Unde Slavi et Slavini appellentur”, s. 13: „Ac nomen quidem Slavorum et Slavinorum ante Procopii et Iornandis historiam, et Iustiniani Imperatoris tempora, nusquam neque apud Latinos, neque apud Graecos scriptores adhuc invenimus, quemadmodum initio scripsimus ... Neque vero loci ullius in terris neque hominis cuiusquam prisci nomen apud veteres, vel geographos, vel historicos adhuc reperimus, haec unde gens, sive natio verisimiliter denominata esse videatur. Slavoniam enim a Slavos, non hos ab illa appellationem accepisse, satis opinor constat ex his, quae supra memorata sunt”.

k. B/15–18: ná nowotku ... różny i osobny naród był – Kochanowski sugeruje pradawność pluralizmu etnicznego w językowej rodzinie słowiańskiej, nie operuje pojęciem wspólnego źródła jakiegos praslaviańskiego narodu czy – jak pisano w wieku XVI – „matki” języków, ale i ludów słowiańskich; podobne myśli formułował jedynie Miechowita (zob. Otwinowska, s. 167–171 oraz 138–142).

k. B/19–21: Czechowie tedy i Polacy nie byli prawými Słowaki nigdy – Kochanowski traktuje te nazwy w znaczeniu współczesnym, bez sugerowania wspólnego prazródła.

k. B/22–24: Bo co niektórzy ... to jest baśń – *niektórzy* – por. komentarz do k. A4/1. Pochodzenie obu braci z Kroacji było podstawowym elementem legendy; tu jednak Kochanowski traktuje ich imiona eponimicznie i w tym sensie pisze, że to „baśń”, opowiada się bowiem – jak Kromer – za północną kolebką Słowian, również bałkańskich. Kromer (rozd. XIV i XVI) tworzy kompromisową teorię: księżęta z południa, założyciele państw, ale nie narodów, przybyli nie do pustych ziem, lecz zasiedlonych już przez pokrewne (słowiańskie) ludy, „gdyż to nie nowina, że ludzie postronnych krajów na księstwa bierzemy, onych nad domowe przekładając ... Toż jeśli tymże sposobem Lech i Czech nie jako przychodniowie do krajów obcych przyszli, ale jako tutezni do swoich się nawrócili, z których albo sami byli, albo ojcowie lub przodkowie ich do karwackiej ziemi wynieśli się” (cyt. wg przekładu M. Błażowskiego: *O sprawach ...*, ks. 1, rozdz. XVI, s. 23). Kromer powołuje się przy tym na podobny sąd I. Dubrawskiego, *Historia Boiemia*, Bazyleae 1575 (zob. Otwinowska, s. 136–137).

k. Bv/1: jáko z prawdziwych historij się znaczy – WP wskazuje w tym miejscu na Konstantyna Porfirogenetę (*De administrando imperio*, cap. XXX) i jego tezę, że Słowianie bałkańscy przybyli na południe z Podkarpacia, tu bowiem lokalizował

ich pierwotną ojczyznę — Białą Chorwację (i Białą Serbię), por. komentarz do k. A4v/17–20.

k. Bv/2–4: w tak małej ziemiцы ... narody — już Miechowita jako jeden z motywów exodusu wskazywał przeludnienie: „Tum autem ex multiplicatione hominum et genealogiarum Dalmacia, Croacia et Slavonia eas non comprehenduntium ...” (*Chronica*, cap. I). Kochanowski przejmując argument od Kromera, negującego bałkańską kolebkę pozostałych Słowian: „Profecto non est credibile, unum aliquem tam exiguum populum ex angusto terrae angulo profectum, tam parvo tempore tantas vires et incrementa sumpsisse, ut dimidiarum fere totius Europae partem occuparit impleretque” (cap. IX).

k. Bv/4–6: Á Rusi ... poszli? — Kochanowski zauważa, że legenda nie uwzględnia innych — poza Polakami i Czechami — ludów północnej i wschodniej Słowiańszczyzny (aczkolwiek Ruś była wtórnie dołączana przez Rusa lub Roksolana, wprowadzonego już w *Kronice wielkopolskiej*, i to raczej w polskiej niż w czeskiej historiografii). Natomiast Słowian Zachodnich i Północnych najszerzej uwzględniała teza wywiedziona z Jordanesa *De origine actibusque Getarum*, s. 34, którą Kromer tak charakteryzował: „Alii porro, cum animadverterent nationem Slavorum Vindos seu Vendos a Germanis appellari, eam gentem antiquitus haec loca, quae nunc Polonia, Silesii, Marchiani Brandenburgenses, Casubii et Pomerani, sinus Codani sive Balthici, marisque Sarmaticae accolae tenent, antiquitus ad Chersonesum usque Cymbricam tenuisse ex veteribus historicis et geographis recognoscerent, eosdem esse existimarunt Slavos ac Vandalos ...” (Kromer, 1555, s. 3).

k. Bv/10–13: á jeśli nie byli Słowaki ... musieli jākiekolwiek imię przedsię mieć, jāk je z starądawną zwano — tu, idąc za Kromerem, Kochanowski oddziela pierwotny lud osiadły na ziemiach polskich od późniejszych przybyszów, książąt Lecha i Czecha, od których wywodzą się obecne nazwy dwu narodów.

k. Bv/13–14: Około Láchów w starych historyjach nic się nie nájduje — w *starych historyjach*, tj. w historiografii starożytnej.

k. Bv/14–15: Czechowie nie od Czechá ... tego niedawného zwłaszcza — por. k. B2/5–8; niedawného — wedle datowania historyków na VI lub VII w. (zob. komentarz do k. B/1–3). Kochanowskiemu trudno się jednak uwolnić od myślenia epopijniczego — również dawniej mógł być jakiś Czech, skoro ta nazwa wydaje się dawniejsza niż założenie państwa przez przybyłego z Krocacji księcia Czecha.

k. Bv/20–21: Czechá ... Czechem zowie — por. Kromer, 1555, ks. 1, cap. IX, s. 14: „Quanquam ipsi se Zeches appellant, et a caeteris Slavis ita vocantur”.

k. Bv/21–22: Polaká Láchem tylko sámá Ruś miánuje — w XIII w. Wincenty Kadłubek wprowadził sztuczną nazwę *Lechici*, będącą kontaminacją ruskiej nazwy *Lachowie* i imienia osobowego *Lech*. Odrębność tego nazewnictwa komentowali już kronikarze XVI w., zestawiając ją z tradycją królestwa Lechitów (wg Kadłubka) oraz z legendą o Lechu. Por. Miechowita, *Chronica*, cap. 2: „Quemadmodum a Lech toti Poloniae titulus obvenit et dicebatur regnum lechitarum. Quod usque in hanc diem orientales servant. Graeci enim, Tartari, Besserabes et Rutheni polonos vocant lechitas, Hungari quoque a Lech polonos vocant lengel”. Także Kromer, ed. 1555, ks. 1, cap. XIII, s. 20: „Polaci sive Polane, a vicinis eiusdem linguae populis, atque inde Poloni a Latine loquentibus dicti sunt: regio vero Polonia. Duplex autem nominis huius ratio assignatur. Vel enim a Pole ... vel a conditore ac primo duce gentis Lecho sive Lacho, Polacos, quasi Polachos, hoc est, posteritatem Lachi, dici autumant. Cui rationi ac denominationi ad stipulatur illud, quod Russi et Moschi, nec scio an alii quoque Slavi, praeter Boemos, non Polanos, neque Polacos, verum Lachos eos in hanc usque diem vocant. Nec multum ab hoc diversa esse videtur ratio nominis Ungarici, qui Polonos Lengel, quasi Lechel, ut

mihi quidem videtur, hoc est, a Lecho conditos, appellant”. Dzisiejsza literatura przedmiotu nie odbiega daleko od sugestii renesansowych kronikarzy. *Lach*, *Lachowie* to nazwa plemienna, uogólniona przez Rusinów na wszystkie plemiona, zwane później (za Kadłubkiem) lechickimi. Pierwotne brzmienie *Lęch* – od rdzenia ps. *Lęd* (*lęda*) ‘pole nieuprawne’ z przyrostkiem *-ch* – jest może zgrubieniem starszej nazwy plemiennej od tego samego rdzenia *Lędzanie* albo *Lędzice* ‘mieszkańcy lęd’. Nazwę *Lendizi* (*Lędzice*) Geograf Bawarski zanotował w IX w. (*Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*), wśród plemion zgrupowanych w zachodniej części obszaru polskiego i pomorskiego. Nazwy *Lendzanenoi* albo *Lendzeninoi* (*Lędzanie*) występują w dziele Konstantyna Porfirogenety (X w.), bez dokładniejszej lokalizacji tego pokolenia, w związku z informacjami o Rusi (kwestia umiejscowienia Lędzan stanowi przedmiot dyskusji naukowych); problemem naukowym jest pytanie, czy były to plemiona identyczne, czy różne, mające jedynie nazwy o tym samym źródle etymologicznym. Zgrubiła ruska forma *Lachów*, czyli *Lęchów* (jak na to wskazuje przymiotnik *ljadskij*), stała się podstawą nomenklatury litewskiej i łotewskiej *Lenkas*, bizantyńskiej *Lechoi* i węgierskiej *Lengyel*. Zob. hasła *Lachowie* (T. Wasilewskiego i T. Lehra-Splawińskiego) i *Lędzianie* (*Lędzanie*) (T. Lehra-Splawińskiego i H. Łowmiańskiego) w SSS, t. V, s. 12 oraz 52–53, a także odnotowaną tam literaturę przedmiotu, zwłaszcza artykuł T. Lehra-Splawińskiego *Lędzice – Lędzanie – Lachowie*, [w:] *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*, Poznań 1959, s. 195–209.

k. Bv/22–23: Czy to jest jakoby uciniek całego słowa Polak – zob. komentarz do k. Bv/21–22, ale Kochanowski derywuje inaczej niż Kromer, bardziej fonetycznie, a nie semantycznie.

k. Bv/24–B2/3: Czyli ... od wiary łacińskiej ... wiedzion być może – *latski* rozumiane jako ‘łaciński’, zob. komentarz I; Sl. XVI notuje użycie wyrazu *lacki* w znaczeniu ‘łaciński’ już w 1549 r.

k. B2/14: *Wláchami* – może forma południowosłowiańska *Wlach*, czeska *Vlach*, polska *Woloch* ‘Vlachus, generatim homo Romanae originis’, zob. SSS s.v. *Wołosi*.

k. B2/16–20: Prokop Cezaryński ... i *Sábery* zową – zob. Procopius *De bellis* II, 29, 15: ἐνταῦθα ἐφην ἄλλα τε πολλὰ καὶ Ἄλανοὶ τε καὶ Ἀβασγοὶ φηκνται Χριστιανοὶ τε καὶ Ῥωμαῖοις φίλοι ἐκ παλαιοῦ ὄντες, Ζῆχοι τε καὶ μετ’ αὐτοῦς Οὐννοὶ, οἱ Σάβειροι ἐπικαλοῦνται.

k. B2/21–22: Czechowie nászy od támtych Cekków idą – *Cekkwowie* czy *Zichowie* to późniejsi Czerkiesi, sąsiadowali z Alanami na Kaukazie od północnego zachodu (zob. SSS, t. I, s. 10–11, hasło *Alanowie* T. Lewickiego, por. nadto tegoż autora hasło *Kaukaz – Słowianie na Kaukazie*: dotąd informacje o Słowianach na Kaukazie są niejasne). Najdalej na południowy wschód sięgało plemię Siewierzan.

k. B2/25: i w Niemczech zaśiedli – por. komentarz do k. A4/1 i cytat z kroniki Eneasz, który odwoływał się do Tacytowego pojęcia Wielkiej Germanii: „nam prisci Germani, qui ea loca tenuerunt ...” Polemizował z nim w tej sprawie Vaclav Hájek w przedmowie do swej *Kroniki czeskiej*. Natomiast kronikarze polscy godzili się w tym miejscu z Eneaszem, por. M. Bielski, *Kronika* (1564), list 317v: „Lech á Czech ... książęta Karwátskie ... wezbráli sie z swym ludem ku zachodnym krainám i przyszli pod gory, gdzie pierwej obywali Boemowie narod niemiecki!”. Także Kromer (1555, cap. IX, s. 24) wspomina o germańskich Markomanach, pierwotnych mieszkańcach ziemi czeskiej.

k. B2v/3–4: i *Áláni*, i *Ábázgi* ... Hunni inszy są – *Alani* – plemię irańskie, bliskie Sarmatom; *Abazgi* – inaczej *Abchazowie*, plemię kaukaskie, sąsiadujące od zachodu z Alanami; *Hunni* – lud azjatycki turskiego pochodzenia, w Europie pojawiają się

w końcu IV w., stanowiąc już wówczas mieszaninę etniczną: prócz turkmeńskiego, także elementy sarmackie, irańskie, germańskie, a nawet wschodniosłowiańskie (Antowie). Część Hunnów nosiła miano Sabirów i weszła w obręb tzw. Bułgarii Wielkiej.

k. B2v/9–10: álbosmy jeden naród z Czechy byli – jak to by wynikało z legendy; takiej jednak etnicznej hipotezy w kronikach tego czasu nie spotykamy.

k. B2v/10–12: imię Polak ... od polá bez chyby – etymologia wprowadzona przez Długosza, zob. *Roczniki*, ks. 1, s. 136–137: „Lechici, a zwłaszcza ci, którzy na polach mieszkali, ... zaczęli być zwani Polanami, tj. mieszkańcami pól”, obecna także u Eneasza (zob. komentarz do k. A4/4–13), a powtórzona przez Miechowitę: „Caeteri vero Slesite, et qui in plana terra mansionem sortiti sunt, a iugis montium remoti, Polonorum nuncupationem acceperunt a «pole», quod est planura seu campus, et non a polo arctico, quoniam non subsunt ei”. Tu Miechowita przeczy średniowiecznej etymologii, która m.in. została przekazana na początku *Kroniki wielkopolskiej*: „Jakkokolwiek dziejopisowie Lechitów, którzy teraz nazywają się Polakami od bieguna północnego lub inaczej nazywali się Polanami od grodu Polanowa leżącego w kraju Pomorzan ...” (s. 45 i komentarz na s. 43). Por. też Kromer, ed. 1555, cap. XIII, s. 20: „Duplex autem nominis huius ratio assignatur. Vel enim a «Pole», quod et planiciem, et venationem Slavis significat Polanos et Polacos appellari volunt: propterea quod et planam fere apertamque regionem tenent, et apprime tenentur venandi studio: vel a conditore ... Lecho sive Lacho ...” Zob. też komentarz do k. Bv/21–22. Nazwa *Polanie* pojawia się w wersji lac. od X w., zob. SSS, t. IV, s. 181: hasło *Polanie* pióra S. Urbańczyka i A. Gieysztora.

k. B2v/12–14: względem inszych ... imioná niosą – Miechowita wymienia różne nazwy Słowian pochodne od miejsc zamieszkania lub obyczaju: wśród nich „Drzeuyanie, quasi lignosi abundantia lignorum” – to w ślad za *Kroniką wielkopolską*, „Są jeszcze inni Słowianie, którzy nazywają się Drzewianie; tych Niemcy nazywają Holzatami” (s. 49). WP wymienia w tym miejscu nazwy: Podlasianie, Górale, Podgórzanie, Podolanie.

k. B2v/19–20: od Láchá ... jákiégo – tu myśl raczej o ewentualnym założycielu dynastii, a nie o legendarnym wodzu.

k. B2v/22: Leszkámi się kilká książąt nazywáło – *Leszek*, w źródłach raczej *Lestek*, *Lestko*, imię zdrobnione od nie poświadczonego imienia *Lścimir* lub *Lścislaw* (*leść* ‘chytrość’), spopularyzowane przez Galla (ks. I, 3), gdzie występuje Lestik, syn Siemowita – wedle tradycji dworskiej z początków XII w. Rządy tego Lestka – przyjmując ową tradycję dynastyczną jako prawdopodobną – przypadają na początek X w. Nawiązują do tej relacji amplifikacje Kadłubka, który wprowadził trzech legendarnych książąt polskich: Leszka I, Leszka II i Leszka III. Zob. w SSS hasła *Leszek* (S. Urbańczyka), *Leszek/Lestek* (A. Gieysztora) i *Leszek I, II, III* (A. Gieysztora).

WYKŁAD CNOTY

Komentarz I

k. B3/2: Wykład cnoty – *wykład* ‘objaśnienie’, zob. np. RejPos 126 marg: *Gdzie sie uciekác o wyklad Pismá; cnota* ‘zaczność, dodatnie cechy moralne’, zob. np. BierEz K2: *Ktokolwiek swej cnoty nie ma, Prozno sie sláchetnym mniema*; zob. też KochSat B2: *Nie byl żaden prokurat między nimi sławny, Bo nie statutem, ale cnotą się rządzili*.

k. B3/4–5: w nieznanymyich miłujemy – *nieznajomy* (w funkcji rzeczownika) ‘nie należący do danej wspólnoty, obcy’, zob. też OpecŻyw 28: *Patrż, jestli to nie byl*

wielki kłopot i smutek Matuchnie i Jozefowi, iż w cudze strony między nieznanome ic mieli; miłować 'cenić', zob. np. BierEz S3v: *Zadnych skárbow nie żáłowác, Sve zdrowie więcej miłowác*; też KochTarn 74: [Jan Tárnowski] *Spráwiedliwośc i prawdę jáko żyw miłowal I nieprzyjacielowi wiárę rad záchowal*.

k. B3/6: wiele w sobie zamyka – *zamyka w sobie* 'zawiera w sobie', por. tu np. Mącz 221c: *Milliarius – Co tysiąc funtów waży, też co tysiąc w sobie zamyka*; zob. też KochSz A3v: *Ty w sobie kártá zámýkáłá sztuki*.

k. B3/7: Naprzód mądrość – *naprzód* 'po pierwsze', zob. np. GłabGad A5v: *Naprzod jest smysl pospolity, ktorým roznośc rzeczy obaczamy. Przy nim jest fantazyja i dumanie – trzeci smysl*; zob. też KochCn B3v/15.

k. B3/8–9: czego się chronić, uczy – *chronić się* czego to pospolita składnia czasownika *chronić się* 'wstrzegać się, stronić, unikać', zob. np. BielKom C6v: *Prácuý ná końskich nogach, chroń sie próżnowánia*; też KochPieś 19: *Chrónię sie ludzi, sámá nie wiem czemu*.

k. B3/10–11: sprawiedliwość, która każdemu, co jego jest, dać każe – *dać* 'oddać', zob. np. ModrzBaz 8: *Stąd ci roście oná nazacniejsza cnotá spráwiedliwośc, ktora rozkázuje, áby nikomu krzywdy nie czyniono, ále co czyje jest, dano*.

k. B3/12–13: wielkość umysłu, która na wzgardzeniu rzeczy doczesnych zależy – *rzeczy doczesne* 'rzeczy, sprawy przemijające', zob. np. WujNT 271: *Oto żywot wieczny zapláta jest zá opuszczenie dobrowolne rzeczy doczesnych*; zob. też KochPieś 51: *Jest kto, co by wzgárdziwszy té doczesné rzeczy Chciał ze mną dobrą tylko sławę mieć ná pieczy*.

k. B3/17–18: obyczaje ludzkie naprawiają – *naprawiać obyczaje* jest w Sł. XVI (s.v. *naprawiać*) odnotowane tylko 2 razy: poza powyższym przykładem z KochCn jeszcze z BierEz G3v: *Obyczáje nápráwiájác, W báśniach mądrośc osláwiájác*.

k. B3/19: Na rozumie ... nauki się przyjmują – *przyjmować się* na czym można by określić jako 'rozвивać się'. Chodzi tu zapewne o przenośne użycie czasownika *przyjmować się* (*przyjąć się*) odnoszącego się w swym podstawowym znaczeniu do nasion, roślin itp., zob. tu np. Mącz 159a: *Nie chce sie przyjmowác w iney ziemi. Również przenośne znaczenie czasownika *rozвивać się* wywodzi się zapewne ze znaczenia odnoszącego się pierwotnie do roślin itp.*

k. B3/20–21: napiérwsze miejsce – rycérskie i práwne, po nich nauki wyzwoloné mają – *nauka* 'umiejętność, wiedza', zob. np. BielSpr b3: *Náuká rycerska jest potrzebna káżdemu krolestwu i rzeczypospolitěj; nauki wyzwolone to – na stopniu wyższym (*quadrivium*) – 'arytmetyka, geometria, muzyka i astronomia', zob. np. BielKron 160v: *Wielebny Augustyn ... z mlodych lat jeszcze w náukach wyzwolonych uczony*.*

k. B3/22: Dwie ... rzeczy człowieká szláchcą – *szlachcić* 'uszlachetniać, zdobić', zob. np. Mącz 206c: *Rzadkie mowienie wielmi záleca i śláchci białá głowę*.

k. B3v/2–3: obiedwie rzeczy w sobie mieć rzecz nieprzeplácona jest człowiekowi – *nieprzeplácony* 'bezcenny', zob. np. ZawJeft 14: *Pokój nieprzeplácony, jáko powiedáją Mdli stárcowie, ktorzy sie w nim bárzo kocháją*; zob. też KochPs 105: *Spádnie jáko deszcz nieprzeplácony Ná uprágnioné suché zágony*; składnia *nieprzeplácony komu* jest w Sł. XVI cytowana tylko z tego miejsca.

k. B3v/6–7: Cnotá, choć dobrze sámá będzie, chwalebna jest – *dobrze* 'nawet' jest w Sł. XVI często poświadczone, zob. np. BielKron 257: *bysmy też dobrze bitwy wygráli, nie móžem być bez wielkiej szkody w ludziach*; samo połączenie *choć dobrze* jest rzadkie – Sł. XVI notuje je tylko 4 razy: 2 razy z Kochanowskiego i 2 razy z Klonowica; *chwalebny* 'pochwały godzien', zob. KochWr 22/15 i komentarz.

k. B3v/9: pożytki — *pożytek* 'korzyść, zysk', zob. np. Mącz 418a: Tylko ábyś wiedział, co zá pożytek stąd wyniesiesz, co sie zá pożytek k tobie może stąd wrócić; też KochPieś 51: *Służmy pocziwéj sławie, á jako kto może, Niech ku pożytku dobrá spólného pomoże.*

k. B3v/9—10: Á prostych ludzi niczym rychléj nie przywabisz jako hojnością á dáry — *prości ludzie* to zapewne 'pospółstwo'; *prości ludzie* bywają w Śl. XVI przeciwstawiani *przedniejszym ludziom*, zob. np. BielKron 119: *nie potrzebá sprawiec od prostych ludzi wybráných, jedno od przedniejszych*; z kolei *przedniejsi ludzie* są przeciwstawiani *pospółstwu*, zob. np. LatHar 679: *Cierpiał od stanów rozmaitych: od pogan i od żydów, od męskiej i białej płci, od przedniejszych ludzi i pospółstwa*; wyrażenie *prości ludzie* mamy też w KochWr 38/13: *kościóły porządne ludziom prostym hydżą; przywabić 'przyciągnąć, pozyskać'*, zob. np. Mącz 461b: *Attraho — Przyciągam, attrahere, allicere — przywabić; zob. też KochPieś 4: Dobra myśli, którój nie przywabisz, Choć kto ściány drogó ujedwabisz; jako w tym miejscu to partykuła podkreślająca '(jak) właśnie'*, zob. np. OpecŻyw 22: *nasz miły Zbawiciel raczył jako dziś za nás swą świętą krew przelać.*

k. B3v/11—12: datek więcéj niż ciebie miłuje — *datek* 'dar', zob. też BierEz R: *Nie żądam ci dátku twego, Jedno, miły, ciebie sámego.*

k. B3v/13—14: okrom którzy ná dobrodziejstwa pámiętają — *okrom* 'oprócz', zob. komentarz do KochWz 139/19; w zdaniu *okrom którzy ... pámiętają* oczekivalibyśmy dzisiaj zapowiednika *tych*; zob. tu też KochDz 105: *Ze mu nic, okróm co wrzód rodzi, nie smákuje; pámiętać ná coś 'pamiętać o czymś'*, zob. np. Mącz 236b: *Dáleko lepiej jest ná dobrodziejstwo niżli zloczynstwo pámiętać.*

k. B3v/15: Trzebá tedy dwu rzeczy w téj mierze — 'w tej sprawie', zob. np. KromRozm I Pv: *I owszem, godziłoby sie w tej mierze powiedzieć to, co ápostołowie żydowskiem przelożonym powiedzieli*; też KochSat B: *Bracie, nie chcę się z tobą w rzecz wdawać o wierze, Bo ja sam ná się wyznam, zem prostak w tej mierze.*

k. B3v/15—16: Naprzód, ábyś tak dawał, jákobyć záwždy dostawáło — *naprzód* 'przed wszystkim', zob. KochWr 31/11 i komentarz; por. też KochCn B3/7; *tak ... , jákoby ... 'tak ... , żeby ...'*; *jąkoby 'żeby'* jest w Śl. XVI dość często notowane, zob. np. BielKron 17v: *áby do młodszego brátá w wor włożył kubek srebrny, jákoby nikt nie obaczył*; zob. też KochSat C: *tobie tak trzeba myśleć o pokoju, Jákobyś się mógł zaraz przydać i do boju; dostawać 'wystarczać'*, zob. np. RejWiz 28: *Zaż nie wilcza postawá musi sie z nim zjawić, Pátrząc w kąty ponuro, by co złego spráwić, Wyłudzić álbo wydrzeć, áby dostawáło, Bowiem ná ty jej figle záwždy bywa máło*; też KochSat A4v: *Ba, nędzać to, kiedy już nie dostawa komu, A tym więtsza, gdy każą wynosić się z domu.*

k. B3v/16—17: Druga, ábyś tym dawał, którzy ... — *druga* 'po drugie', zob. np. WujJud 194: *Lecz wy te słowá Ireneusá św. trojako fálszujecie. Naprzód, że o czterdzięci dniách postu powiedacie ... , druga, że mowicie, iż tá rozność poszła stąd, że nie záchowywáli tego, co im było dano z początku.*

k. B3v/21: z jákiéj nieprzystojnéj spráwy wystrzeże — *nieprzystojny* 'niestosowny, niegodny', zob. np. HistLan D2: *jesliżem ja sobie głupie postąpiła, Tedy jáko stárego twojá to rzecz byłá Przestrzec mię i nápomnieć ... Á zgromić nieprzystojne w tym postępkó moje; wystrzec kogo 'ustrzec od czego, ostrzec przed czym'*, zob. np. BielKron 72: *Dał tedy znáć Chussy káptanom tájemie, áby wystrzegli krolá, by ná puszczy nie mieszkał onej nocy, ále áby przez Jordan przeciągnął.*

k. B3v/21—22: zá to wszystko człowieká ludzie miłują — *miłować kogo* 'być komus zycziwym, pragnąć czyniegos dobra', zob. np. RejJóz L3v: *A wielka to rzecz, gdzie pana miłują poddani*; zob. też KochPieś 12: *Bóg fálszu nie chce; á jako miłuje Spráwiedliwego, Piast i dziś to czuje.*

k. B3v/23: Trzeci sposób jest zachowania dostawać — *zachowanie* 'szacunek, względy', zob. np. Mącz 62d: Cnota jedna przyjaźń á zachowanie; też KochZuz A2: *Mając wielkie zachowanie i ná zámiar złotá; dostawać czego* 'osiągać co', zob. np. Glicz-Książ F4v: *Zacność, moc rycerska nie w sukni áni w szacie mięszka, ále dostawają jej z rozumu á z mądrości; zachowania dostawać* to 'cieszyć się szacunkiem'.

k. B3v/24: kto komu jest ku rozkoszy — *być ku rozkoszy* 'dostarczać komu radości, zadowolenia', zob. np. Mącz 222b: Nauki ku rozkoszy pomagające; co do składni por. BielKron 231: *iż krol Kázimierz nie mógł być ku pomocy cesárzowi Frydrychowi*.

k. B3v/25: áby dla podobania komu — *podobanie komu* 'przypodobanie się komu, uznanie czyje', zob. tu np. Mącz 383a: Assensu omnium dicere — *Zá chuciá i podobaniem kázdego człowieka co mówić*.

k. B3v/25—B4/1: áby ... przeciwko cnocie á przystojności nic się nie występowało — *przystojność* 'prawość, przyzwoitość', zob. np. Mącz 157d: Honestum substantive pro honestate crebro sumitur — *Uczciwość, przystojność*; też KochWr 32/11—12: *gdzie cnoty á przystojęństwá ludzie sie dzierzą; także KochPij C/12—13: którzy przystojność á smotę rozeznác mogą; występować przeciwko czemu* 'popelniać wykroczenia, grzeszyć', zob. np. BielKron 203: *bowiem spisek uczynili [chłoptwo] porządny między sobą, o co krzywde mieli, podáli ji swoim przelożonym, prosząc, áby sie według jego s nimi záchowali, á jesli w czym z miáry wykroczyli, już dálej nie występować*; też KochMon 47: *Nád przystojność ... nic nie występujesz; występowało się* ma tu charakter bezosobowy.

k. B4/1—2: Chwalić go nie ták w oczy, jáko przed ludźmi — zwrot *chwalić kogo w oczy* jest spotykany dość często, zob. np. Mącz 65b: Nie chcę cie w oczy więcej chwalić; też KochFr 61: *W oczy cię chwali, á ná stronie gáni; nie tak ..., jáko ...* 'nie tyle ..., ile ...', zob. np. ModrzBaz 29: *Przy stánowieniu kázdey rzeczy nalepiej by było wotá nie ták liczyć, jáko je ważyć*; też KochOdpr B2v: *Z ktorego macie nie ták swe własne rzeczy, jáko wszytek ludzki mieć rozdáj ná pieczy*.

k. B4/4: Ále że jest rzecz niepodobna — *niepodobny* 'trudny, niemożliwy', zob. np. Mącz 215c: *Rzecz niepodobna ku powiedániu, jáko sie prętko zjednoczyli*; też BielŻyw 15: *Głupia myśl jest niepodobnych rzeczy żądać*; też KochFr 108: *Już nie o to ja stoję, by mię miłowála, Álbo, co niepodobno, cnotliwą być chciałá*.

k. B4/6—8: dosyć będzie, kiedy ... cnotliwie á przystojnie się w kázdej rzeczy záchowa — *dosyć będzie* 'wystarczy', zob. np. FalZioł V 111: *jestli [rana] nie barzo szkodliwa, tedy będzie dosyć raz dáć mu pić; cnotliwie* 'uczciwie, dobrze', zob. np. KochPs 52: *Miěj ty nádzieję w Pánu, á cnotliwie Swój żywot spráwuj; przystojnie* 'jak należy', zob. np. Mącz 79c: Decenter — *Przystojnie, trafnie, słusnie*. Szereg *cnotliwie a przystojnie* nie jest w Sl. XVI wyróżniony, ale por. u Kochanowskiego Cn B3v/25—B4/1: *przeciw cnocie á przystojności*, też Wr 32/11—12: *cnoty a przystojęństwa; w kázdej rzeczy 'w kázdej sprawie'*, zob. np. RejZwierc 116v: *Rozum człowieczy, Gdy w kázdej rzeczy Ma sie ná pieczy, Tym wszytko zleczy*.

k. B4/8: przecz by go słusnie kázdy miłowác miał — *priecz* 'przez co, dlaczego', zob. np. RejWiz 71: *Á ták sie już nie pytaj, przecz sie krol frásuje, Zwłaszczá ten, co przed sobą przyszłe rzeczy czuje*; też KochPieś 3: *Ále to grunt wesela práwego, Kiedy człowiek sumnienia cátého Áni czuje w sercu kázdej wády; Przecz by sie miał wstyďác swojej rády?*

k. B4/8—9: Czego jesli nie dostąpi, nie jego winá będzie — *dostąpić czego* 'osiągnąć, uzyskać, otrzymać', zob. np. KwiatKsiąż Av: *Áni byś ty, choćbyś też Áten-*

czykiem był, zaczej sławy dostąpił; też KochPs 216: *Áby ... wierni sławy wiecznej stąd dostąpili.*

k. B4/12–13: *Ále i wiele przyjaciół sobie jednać nie jest do końca do-brze – jednać* ‘pozyskiwać, zjednywać sobie’, zob. np. LibLeg 7/36: *A będziesz ich od nas żądał i prosił, aby nam przyjaźń brańską cesarską jednali, przyczyniali się do jego cesar. miłości; do końca* ‘całkiem, zupełnie’, zob. np. WujJud 153v: *I tu nie do końca własnie Cypryanowe słowá przywodzicie.*

k. B4/13–14: miłość roztárgniona ná wiele części nie jest ták mocna jáko spólna á spojona – *roztárgniony* ‘rozerwany’, zob. np. Mącz 478d: *Rosypaná a roztárgnioná rzecz spoić, zlic; wyrażenie miłość roztárgniona nie zostało w Sł. XVI wydzielone (s.v. miłość), jest więc pewno wyjątkowe; spólny* ‘wzajemny, wspólny’, zob. np. Mącz 239c: *Spólna miłość, spólna życzliwość, spólna pomoc; też KochMon 58: siądz oto przy mnie w spólnéj życzliwości; spojony* ‘silnie połączony’, zob. np. Mącz 497a: *Spojone, ugruntowane przyjaźni między tyłkiem ich.*

k. B4/15: kto kogo po málu miłuje – *po málu* ‘trochę, niewiele’, zob. np. BierEz H4v: *Liszka widząc tę jej butę ... Po málu sie uśmiechnęła.*

k. B4/17: którym by się dufać godziło – *dufać komu* ‘liczyć na kogoś, ufać komuś’, zob. np. BielKron 83v: *Przyszedł do niego prorok Ánáni, karał go z tego, iż więcej dufał Benádálowi niż Bogu, przeto Ázá dał usądzić proroká onego; też KochPij C3/10–11: práwego przyjaciela ..., któremu by bezpiecznie dufać mógl; godziło się* ‘należało’, zob. komentarz do *godzi się* ‘należy’ KochWr 23/12–14.

k. B4/21: Tákich przyjaciół dostawać – *dostawać kogo* ‘dobierać, zjednywać, pozyskiwać’, zob. np. ModrzBaz 93v: *ták by też i sędziowie tákich sobie ná ten urząd towarzyszew dostawali, ktorzy by dowcipu, biegłości w sądziech i dobroci świadomi byli; por. też żony dostawać w KochOdpr B4: [Bog] będzie i do końca szczęścił ... Ábych też był żony swej ludzkim obyczajem Dostawał; zwrot przyjaciół dostawać Sł. XVI sygnalizuje też z RejPosWstaw 423v.*

k. B4/21–22: *ác z to wszystko służy ..., wszákóz ... – acz ..., wszákóz ...* ‘chociaż ..., to jednak ...’, zob. np. HistLan Cv: *Przetoż miły stáruszek, ácz w rozpácz przychodził, Wszákóz sie tym przykładem máluczko ochłodził; służy* ‘pomaga, skutkuje’, zob. np. KlonWor 1: *Ty ostatnim rátkiem, gdy rzeczy nie służą, Czynisz ochotne nogi i puszczasz ná dlužą.*

k. B4/22–23: osobliwéj i tu náuki trzebá, á nawięcéj powolności – *osobliwy* ‘specjalny, szczególny, nadzwyczajny’, zob. np. Mącz 260d: *Niejáka osobliwa potráwa z ciásta, z miodu, z sérá i z jájec uczyniona, ná kstált bochná chlebá upieczona; też RejPs 214v: Bo ty osobliwą pieczą masz o tych, ktorzy wiernie sie stánowią przy świętem bostwie twojem; nauka* ‘umiejętność’, zob. np. BielSat C3: *Przetosmy sie uczyli swojego rzemioslá, By nam nászá náuka pożytek przymoslá; powolność* ‘usłużność, uczynność, uprzejmość, gotowość’, zob. np. PudłFr 47: *Ále chęć, ále miłość kiedy w kim najduje, Bądz z gmáchu slomiánego, ja go wnet miłuje. Á ták i ty bądz pewien mojej powolności, Ponieważ zem ja doznał twojej uprzejmości.*

k. B4/24–25: poki się cnoty nie tknie, á jáko Grekowie mówią – *po óltarz – póki się cnoty nie tknie ... po óltarz* – jest to nawiązanie do starego zwyczaju greckiego, o którym pisze Calep 1616, s. 111 (s.v. ara): „Iurantes etiam olim aras tangebant. Unde celebratur nobilis illa Periclis sententia: Ad aras usque me amicum esse oportet: qua significatur neminem amici causa aut pejerare, aut quidpiam inonestum facere oportere”. Por. kom. II.

k. B4v/1–2: jednákié zabáwienia człowieká ku człowieku pospolicie

ciągną — *jednaki* 'taki sam, równy', zob. np. BierEz O2v: *Áleć mnie żywot jednáki Ná wsi i między żołdaki*; też KochPieś 17: *Śmierć sprawiedliwa Jednákiego ná wszystkie práwá używa*; *zabawienie* to zapewne 'zajęcie', zob. np. Mącz 258d: *Occupatio rei familiaris — Zábawienie okolo żołnierstwá*; *pospolicie* 'zwykle, najczęściej', zob. np. ModrzBaz 50: *Á iż pospolicie ci, ktorzy się urzędow ląkomie dopiráją, w wielkich zbytkoch żywą, chcąc się tem sposobem zdąć okazalszemi*; też KochZuz A3v: *Pan Bog pospolicie prawdę ná wirzch kládzie*.

k. B4v/2—4: *jako* żołnierz ku żołnierzowi, myśliwiec ku myśliwcowi *zawždy się ma — mieć się ku komu* 'szukać czyjego towarzystwa', zob. np. GlabGad A4v: *wszelki baczny hnet sie będzie miał ku mądre mu*.

k. B4v/5—6: *przyjaciela* w potrzebie doświadczamy — *doświadczac* 'wypróbować, przekonywać się o wartości', zob. np. BielŻyw 107: *Tak nam slusze doświadczone przyjacioly miłowac, jako je miłując doświadczac*.

k. B4v/6—7: *Jesli tedy ná towarzyszá co przyjdzie ... — przyjdzie co ná kogo* 'spadnie na kogo, zdarzy się komu, przytrafi się komu', zob. np. RejPos 318v: *iż nigdy nie przyjdzie ná was żadny niedostátek*.

k. B4v/7—8: *masz miejsce okazać się, jesliś mu przyjacielem — masz miejsce* 'możesz'; wariantem tego zwrotu jest *mieć plac*, zob. np. Górndworz B7v: *miał plác człowiek pokázac to, co umiał w gromádzie onych osobnych ludzi*; jedyny przykład wycytowany przez Śl. XVI z *mieć miejsce* 'móc' (s.v. mieć 9) pochodzi z BudBib 4. Esdr 9/11: *Á brzydźili się zakonem moim, gdzie jeszcze mieli miejsce* [erant habentes libertatem — Vulg.] *ku pokucie*; *jesli* 'czy', zob. np. BielKron 309v: *Weszli tedy w rádę, jesli mają drugie działá potłuc*; zob. też KochOdpr C: *I nie wiem, jesli mam co do tego*.

k. B4v/8—10: *bo* pochlébce, pókiś w szczęściu, *jako* cień w jasny dzień, *tak* cię naszládują — *naszladowac kogo* 'iść w ślad za kim, być blisko', zob. np. OpecŻyw 95v: *bo wy jesteście, ktorzy nasladowujecie mnie, a jesteście ze mną w pokusach i w przeciwnościach moich*; też KochTr 5: *Nie lza, nie lza, jedno sie zá tobą gotowác, Á stopieczkami twémi ciebie naszladowác*. Porównanie przyjaciół do cienia towarzyszącego człowiekowi przy pięknym słońcu zob. też w KochPieś 35: *Á ci, co z tobą teraz przedstawáją, Twej sie fortunie, nie tobie klániáją; Skoro tá zniknie, tyl káždy podawa, Jáko cień, kiedy slóncá mu nie zstawa*.

k. B4v/10: *jako* *namniej* fortuná *zmyli* — *jako* *namniej* 'gdy choć trochę', zob. komentarz do KochWr 30/8—9: *jako* *namniej* *oslabieje*; *zmylić* też *omylić* 'zawieść, oddalić się', por. np. KochPieś 41: *Ále człowiek zhárdzieje, Gdy mu sie dobrze dzieje, Więc téż kiedy go Fortuná omyli, Wnet głowę zwiesi i powagę zmyli*.

k. B4v/11—12: *ani* *wiedzieć*, gdzie się *podzieją* — *ani* *wiedzieć* 'nie wiadomo, trudno się zorientowac', por. np. RejZwierc 129: *Á sami ani wzwiemy, Kiedy w dol wpádniemy*; por. też KochFr 14: *Bo ani wzwiemy, kiedy wsiádac każá*.

k. B4v/14: *przy* towarzyszu *mocnie* stać — *mocnie* 'wytrwale, wiernie', zob. np. Mącz 122b: *Animi magnitudinem affere ad alicuius causam — Świebodnie, stale, mocnie á aż do gárdła przy kim stać*.

k. B4v/15—16: *niech* się o to człowiek *naprzód* stára, *aby* co *nalepszym* był — *naprzód* 'przede wszystkim', zob. KochWr 31/11 i komentarz; *co* *nalepszy* 'jak najlepszy', por. np. RejZwierc Aaa: *powiedal, iż w zatrudnionym żywocie dwa co naslächetniejsze klenoty ociązone być muszá: wolność á summienie*.

k. B4v/18: *Gnuśny*, *utrątny*, *łakomy*, *zwádlivy* — *gnuśny* 'leniwy, ocięzaly', zob. np. RejPosWstaw 41v: *Tákowi są podobni oraczom gnuśnym á leniwym, ktorzy z wielką pilnością szczepią drzewá rozmaite, á potym o nie málo dbáją*; też KochPieś 72: *Wino*

Jesień i jablek różnait dawaj, Potym do gotowego gnuśna Zimá wstawaj; utratny 'rozrzutny, marnotrawny', zob. KochWr 31/18 i komentarz; lakomy 'chciwy, poządlivy', zob. KochWr 30/14 i komentarz.

k. B4v/19–21: Dobrodziejstwo, nadzieja, miłość, nauka, powolność, pochlebstwo – wszystko to nam miłość u ludzi jedna – *dobrodziejstwo* 'łaskawość, pomoc', zob. np. KochPieś 71: *Czego chcesz od nas, Pánie, ... zá dobrodziejstwá, którym niémášz miáry?; dobrodziejstwo* w połączeniu szeregowym z *miłość* występuje jeszcze w SarnStat 588: *Ojcu téż zá jego miłość i dobrodziejstwo okázujúc sie niewdzięcznymi i przypędzajúc go częstokróć ku niedostátkowi; nadzieja* tutaj to może 'dobra opinia o kimś'; w Sl. XVI są przykłady z *nadzieja* '(zła) opinia o kimś', zob. np. CzahTr K2v: *Ktoś jest, wierzę, z mátki zlej á ojca złodziejá, Ta o tobie jest mojá zupełna nádziejá; teź Mącz 434b: Nádzieję á mniemánie ludzkie zwycięzác; zob. teź KochSob 60: Tę nádzieję mam o tobie, Że mię téż masz zá co sobie; nauka* 'wiedza', zob. także KochCn B3/21 i komentarz; *powolność* 'grzeczność, usłużność, uprzejmość', zob. KochCn B4/23 i komentarz; *pochlebstwo* to zapewne 'układność, pogodne, przymilne mówienie', zob. np. Mącz 25d: *Blandiloquentia* – Pochlebstwo, łágodne mówienie; teź KochPieś 35: *Lecz jáko sámá [fortuna] oczy zástloniła, Ták swym pochlebstwem ludzi poblaźniła, Że drugi wysszěj nosá gębę nosi, Á wszystkie inszė oczymá przenosi.*

k. B4v/24: rzecz własna á to, co w sobie ma godność – *własny* 'właściwy, należyty', zob. np. GórnDworz G3v: *ále żadna rzecz własniesza, żadna przyzwoitsza człowiekowi nie jest jáko umienie; godność* 'dobre cechy, zalety', zob. np. ModrzBaz 60v: *támże zarázem spierájú się o godność, ktory z nich lepszy; zob. teź KochJez A4v: Bo zá swá godnością Godzienė jeszcze więcj.*

k. B4v/25: álbo co jest godno miłowánia – *albo* 'czyli', zob. np. GroicPorz e4v: *wiele ludzi dla ták wielkiego kosztu i nákladów opuszczáli spráwiedliwość swoję ... dla kosztu álbo lupiestwá prokuratorського, nie sądowego.*

Komentarz II

Źródłami *Wykładu cnoty* są pisma filozoficzne Cycerona, przede wszystkim *Laelius* i *De officiis*, oraz traktat *De amicorum multitudine* zawarty w *Moraliach* Plutarcha. Kochanowski pisząc *Wykład* sięgał często do *Adagiów* Erazma.

k. B3/3–B3v/7: Cnotę ... pożyteczna – ogólne rozważania o cnocie służą za punkt wyjścia rozważań o przyjaźni również Plutarchowi, *Am. mult.* 93ab, lecz tam chodzi jedynie o analogię między deprecjacją cnoty jako takiej przez próbę podzielenia jej na wiele poszczególnych cnót a deprecjacją przyjaźni przez oddzielanie nią wielu osób.

k. B3/3–5: Cnotę i w nieprzyjacielu, i w nieznajomych miłujemy – por. Cic. *Lael.* 9, 29: *tanta vis probitatis est, ut eam vel in eis, quos numquam vidimus, vel, quod maius est, in hoste etiam diligamus* (cytuję za komentarzem S.T. Włoszka w WP).

w. 3: Cnotę – odpowiednik Cic.: *probitatis*; por. Mącz 323c/1–2: *Probitas ... cnotá.*

k. B3/7–14: Naprzód mądrość ... Potym spráwiedliwość ... Trzecia – wielkość umysłu ... Czwarta – skromność – lista czterech cnót kardynalnych. To zestawienie czterech cnót pojawia się często w filozofii od czasów Platona (zob. np. Plat. *Rep.* IV, 427e). Zob. teź kom. II do KochTarn 74/21–24 w t. IV tej edycji.

k. B3/7–9: Naprzód mądrość, która, czego szukác á czego się chronić, uczy – por. Cic. *Off.* I, 43, 153: *Princepsque omnium virtutum illa sapientia, quam σοφίαν Graeci vocant – prudentiam enim, quam Graeci φρόνησιν dicunt, aliam quamdam intellegimus, quae est rerum expetendarum fugiendarumque scientia.*

w. 7: mądrość – odpowiednik wszystkich czterech terminów Cic.: sapientia, σοφία, prudentia i φρόνησις; por. Mącz 368a/34: Sapientia, ae. Mądrość, 402c/24–25: Sophia, ae. Latine sapientia, Mądrość, 328b/18: Prudentia, ae. Mądrość, i 298c/36–37: Phronesi ... Latine prudentia, Mądrość.

w. 8–9: czego się chronić – odpowiednik Cic.: fugiendarum; por. Mącz 138c/28–30: Fugere curam, Chronić się prace. Fugere congressus hominum, Chronić się ludzi albo towarzystwa.

k. B3/10–11: sprawiedliwość, która każdemu, co jego jest, dać każe – nawiązanie do Cic. *Fin.* V, 23, 67: Iustitia in suo cuique tribuendo (cernitur). Por. też *Dig.* (Kodeks Justyniana) I, 1: Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuens.

w. 11: dać – odpowiednik Cic.: tribuendo, i *Dig.*: tribuens; por. Mącz 463d/26–27: Tribuo ... Dawam, daję.

k. B3/12: Trzecia – wielkość umysłu – zazwyczaj na liście cnót kardynalnych występuje w tym miejscu męstwo (ἀνδρεία, fortitudo); wyrażenie *wielkość umysłu* jest odpowiednikiem łac. słowa *magnanimitas*, będącego synonimem słowa *fortitudo* i występującego w spisie cnót kardynalnych u Cic. *Off.* I, 43, 152: omnis honestas manet a partibus quattuor, quarum una sit cognitionis, altera communitatis, tertia magnanimitatis, quarta moderationis.

k. B3/12–13: wielkość umysłu, która na wzgardzeniu rzeczy doczesnych zależy – por. Cic. *Off.* I, 20, 66: Omnino fortis animus et magnus duabus rebus maxime cernitur, quarum una in rerum externarum despicientia ponitur.

w. 12–13: na wzgardzeniu rzeczy – odpowiednik Cic.: in rerum ... despicientia; por. Mącz 405d/3–5. Rerum humanarum despicientia, Wzgardzanie ludzkich albo cielesnych rzeczy.

k. B3v/4–5: rączęj przy cnocie niż przy nauce zostań – por. Cic. *Off.* I, 43, 155: intellegitur studiis officiiisque scientiae praeponenda esse officia iustitiae.

k. B3v/5–6: nauka bez cnoty jako miecz u szalonego – ta sama myśl u Cic. *De or.* III, 14, 55: quarum virtutum (= probitatis et prudentiae) expertibus si dicendi copiam tradiderimus, ... furentibus quaedam arma dederimus. Dokładnie ten obraz, co u Kochanowskiego, w innym kontekście u Cic. *Off.* III, 25, 95: Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens, reddere peccatum sit, officium non reddere. Por. też anegdotę o królu angielskim Henryku VII u Erasm. *Adag.* 1418 („Ne puero gladium”): cum theologum quempiam ... concionantem audisset, ... „Videbatur – inquit – furiosi manibus commissus gladius”.

k. B3v/6–7: Cnota, choć dobrze sama będzie, chwalebna jest i pożyteczna – Kochanowski nawiązuje tu do stoickiej tezy, głoszącej, że sama cnota wystarcza do szczęśliwego życia. Słuszności tej tezy, sformułowanej przez Zenona z Kition i Chryzypa (zob. Diog. Laert. VII, 127), dowodzi Cic. w V księdze *Tuskulańek*.

k. B3v/8–24: Miłują tedy ludzie cnotę ..., miłują też i pożytki ... Trzeci sposób jest zachowania dostawać, kiedy kto komu jest ku rozkoszy – por. Plut. *Am. mult.* 94b (cytuję w przekładzie Wilhelma Ksylandra, w: *Plutarchi Chaeronensis omnia, quae exstant, opera*, t. II, Francofurti 1620; przekład ten wyszedł po raz pierwszy drukiem w r. 1570): amicitia tria potissimum requirente: virtutem ..., familiaritatem vitaeque dulcem consuetudinem ceu voluptatem, et utilitatem, primum ad deligendum amicos iudicio est opus, deinde voluptate in conversando simul et postremum, ut usui sint, si illorum egeamus opera.

k. B3v/12–13: á kiedy nie będzie co dáć, i przyjaciela nie będzie – por. Plut. *Am. mult.* 94b: neque tamen ... illi utilitate sublata manent.

k. B3v/14: których bárzo máło – por. uwagi Cic. i Plut. o rzadkości wiernych i stałych przyjaciół: Cic. *Lael.* 17, 62: Sunt igitur firmi (amici) et stabiles, et constantes eligendi; cuius generis est magna penuria; Plut. *Am. mult.* 93f: Quod autem est nomisma, quo amici comparantur? Benevolentia et gratia cum virtute coniuncta, quibus rebus nihil rarius fert natura, i 97b (ostatnie zdanie traktatu): Ideo rarus et inventu difficilis est constans amicus.

k. B3v/15–17: Naprzód, ábyś ták dawał, jákobyć zówždy dostawało. Druga, ábyś tym dawał, którzy tego są godni – nawiązanie do Cic. *Off.* I, 14, 42: Videndum est ... ne maior benignitas sit quam facultates, tum ut pro dignitate cuique tribuatur.

w. 16: dostawało – być może echo Cic.: facultates; por. Mącz 112b/26–28: Facultates ... Dostátek.

k. B3v/17–18: dobrému dobrze czyniąc, sobie dobrze czynisz – por. Cic. *Off.* II, 18, 63: Quod autem tributum est bono viro et grato, in eo cum ex ipso fructus est, tum etiam ex ceteris.

k. B3v/19–20: Ále i słowy może człowiek pożyteczen być drugiemu, kiedy mu w jego potrzebie porádzi – por. Cic. *Lael.* 12, 44: consilium vero dare audeamus libere. Plurimum in amicitia amicorum bene suadentium valet auctoritas.

k. B3v/24–B4/1: tego trzeba przestrzegáć, áby dla podobánia komu przeciwko cności á przystojności nic się nie występowało – ta sama myśl u Cic. *Lael.* 11, 37: Nulla est igitur excusatio peccati, si amici causa peccaveris; ... difficile est amicitiam manere, si a virtute defeceris.

w. 1: występowało – być może ślad Cic.: peccati i peccaveris; por. Mącz 285c/15–16: Pecco ... Występuję.

k. B4/1–3: Chwalić go nie ták w oczy, jáko przed ludźmi, kogo chcesz przyjacielem mieć, dobrze – por. Ter. *Adelph.* 269–270: vereor coram in os te laudare amplius, Ne id adsentanti magis quam quo habeam gratum facere existumes.

w. 1–2: Chwalić ... w oczy – odpowiednik Ter.: coram in os laudare; por. Mącz 65b/52–53: Vereor coram in os laudare amplius, Nie chcę cie w oczy więcej chwalić.

k. B4/4–5: jest rzecz niepodobna wszystkim się podobać – por. H. Walther, *Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters*, cz. III, Göttingen 1965, nr 16396a: Nemo placet omnibus umquam. Źródło tego przysłowia upatruje Walther w Eccli 41/20: Et non omnia omnibus bene placent. Por. też wiersz Solona (frg. 5, 11 w wyd. Diehla) cytowany przez Plut. *Solon* 25, 6: ἔργμασιν ἐν μεγάλοις πᾶσιν ἀδεῖν χαλεπὸν 'w wielkich sprawach trudno wszystkim dogodzić'.

k. B4/12–13: Ále i wiele przyjaciół sobie jednáć nie jest do końca dobrze – myśl często się pojawiająca w literaturze od czasów Hes. *Op.* 715: μηδὲ πολυξείνων, μηδ' ἄξεινων καλέεσθαι ('niech cię nie nazywają ani człowiekiem mającym wielu przyjaciół, ani człowiekiem pozbawionym przyjaciół'), i będąca tematem traktatu Plutarcha *De amicorum multitudine*. Wyrażające to przekonanie ustępy pisarzy starożytnych zestawia Erasm. *Adag.* 2537 („Neque nullis sis amicus, neque multis”).

k. B4/13–14: ábowiém miłość roztárgniona ná wiele części nie jest ták mocna jáko spólna á spojona – cf. Plut. *Am. mult.* 93ef (w przekładzie Ksylandra): itaque valde amare et amari inter multos locum non habet, sed sicuti amnes in multos

divisi alveos imbecilli fluunt ac tenues, sic vehemens amor in animo si dissipetur in multos, enervatur.

k. B4/18–20: Piládes á Orestes, ... Pirytoús á Tezeus, Dámon á Pityjás, Scypijo á Scewolá – podobna lista sławnych przyjaciół u Plut. *Am. mult.* Plutarch wymienia tam kolejno Tezeusza i Peiritoosa, Achillesa i Patroklosa, Orestesa i Pyladesa, Fintiasza i Damona oraz Epaminondasa i Pelopidasa. Być może Kochanowski ostatnią z tych par uznał za zbyt mało znaną szesnastowiecznemu czytelnikowi i zastąpił ją parą Rzymian.

w. 18: Piládes á Orestes – tę parę przyjaciół wspomina Cic. *Lael.* 7, 24 w związku ze sławną sceną jednej z tragedii Pakuwiusza (zdaniem jednych uczonych *Chryses*, zdaniem innych *Dulorestes*): cum ignorante rege, uter Orestes esset, Pylades Orestem se esse diceret, ut pro illo necaretur, Orestes autem, ita ut erat, Orestem se esse perseveraret ... Wspomina ją również Ov. *Trist.* I, 9, 27–28 (tuż przed wzmianką o Peiritoosie i Tezeuszu) i Cic. *Fin.* II, 24, 79 (czyniąc też aluzję do Damona i Fintiasza).

w. 18–19: Pirytoús á Tezeus – najslawniejszą ze wspólnych przygód Peiritoosa i Tezeusza jest ich wyprawa do Hadesu, skąd próbowali porwać Persefonę. Szczegółowo opowiada o tym Hyg. *Fab.* 79. Często nawiązują do tej historii poeci rzymscy, np. Hor. *Carm.* IV, 7, 27–28. Por. też poprzedni komentarz.

w. 19: Dámon á Pityjás – o tej parze przyjaciół wspomina wielokrotnie Cic., np. *Off.* III, 10, 45: Damonem et Phintiam Pythagoreos ferunt hoc animo inter se fuisse, ut, cum alteri Dionysius tyrannus diem necis destinavisset et is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulavisset, vas factus sit alter eius sistendi, ut, si ille non revertisset, moriendum esset ipsi. Qui cum ad diem se recepisset, admiratus eorum fidem tyrannus petivit, ut se ad amicitiam tertium ascriberent. Por. też kom. II do w. 18. W XVI w. imię *Phintias* przybierało czasem błędną postać *Pythias* – np. u Ksylandra w przekładzie wspomnianego powyżej ustępu Plut. *Am. mult.*

w. 19–20: Scypijo á Scewolá – przypis S.T. Włoszka w WP: „należałoby się tu spodziewać raczej Leliusza niż Scewoli ... Q. Mucius Scaevola Augur, zięć Leliusza, należał w samej rzeczy do grona najbliższych Scypionowi, był wszelako znacznie odeń młodszy, pod względem zaś stosunku przyjaźni do Scypiona nie może się równać z teściem swoim Leliuszem”. Ten lapsus Kochanowskiego można wytłumaczyć ważną rolą Scewoli w dialogu Cycerona *Laelius*, poświęconym przyjaźni Scypiona Młodszego z Leliuszem.

k. B4/25: á jáko Grekowie mówią – po ołtarz – przypis S.T. Włoszka w WP: „w przysłowie obrócili Grecy odpowiedź daną wedle zapewnienia Plutarcha ... przez Peryklesa przyjacielowi, który go poprosił o poparcie świadectwem sprawy niezupełnie czystej, do czego trzeba było chwycić się ręką ołtarza i wezwać bogów na świadków, że prawdę zeznaje. Perykles odpowiedział: «Winiennem popierać przyjaciół, ale jestem przyjacielem tylko po ołtarz (μέχρι τοῦ βωμοῦ φίλος εἰμί)», dając do zrozumienia, że dla przyjaźni nie przysięże krzywo”. Wspomniany ustęp to Ps.-Plut. *Regum et imperatorum apophthegmata*, *Pericles* 3, [w:] Plut. *Mor.* 186c. Tę samą anegdotę znajdujemy w *Mor.* 531c i 808a oraz u Gell. *Noct. Att.* I, 3, 20. Jak zaznacza Włoszek, anegdotę tę przytacza Erasm. *Adag.* 2110 („Usque ad aras amicus”). Mało dokładne wyjaśnienie u Mącz 13d/15–16: Usque ad aras esse amicum, Uprzejmym przyjacielem być. Zob. kom. I.

k. B4v/1–2: Jednákíe téz obyczájé, jednákíe zábáwieníá człowieká ku człowieku pospolície ciągną – por. Cic. *Lael.* 8, 27: similis sensus exstitit amoris, si aliquem nacti sumus, cuius cum moribus et natura congruamus, i 14, 50 (w związku

z zawieraniem przyjaźni): *illud etiam addimus ... nihil esse, quod ad se rem ullam tam adliciat et attrahat quam similitudo*. Myśl ta pojawia się już u Hom. *Od.* 17, 218: ὡς αἰεὶ τὸν ὁμοῖον ἔχει θεὸς ὡς τὸν ὁμοῖον ('jak to zawsze bóg prowadzi podobnego ku podobnemu'). Łac. odpowiednik tego samego powiedzenia u Cic. *Cato* 3, 7: *parēs autem veterē proverbio cum paribus congregantur*. Zob. też Erasm. *Adag.* 120–124 („*Aequalis aequalē delectat*”, „*Simile gaudet simili*”, „*Semper similem ducit deus ad similem*”, „*Semper graculus assidet graculo*”, „*Cicada cicadae chara, formicae formica*”), gdzie można znaleźć wiele innych przykładów z literatury gr. i łac.

k. B4v/5–6: *Ále jáko złotá w ogniu, ták przyjacielá w potrzebie doświadczamy* – swobodny przekład Men. *Sent.* 385: κρίνει φίλους ὁ καιρός, ὡς χρυσὸν τὸ πῦρ ('właściwa chwila osądza przyjaciół, jak ogień osądza złoto'). Por. też Erasm. *Adag.* 3058 („*Aurum igni probatum*”); Erazm nie przytacza jednak sentencji Menandra.

w. 6: *doświadczamy* – odpowiednik Erasm.: *probatum*; por. Mącz 323c/26–27: *Probo ... doświadczam*.

k. B4v/8–12: *pochłébce, pókiś w szczęściu, jáko cień w jáсны dzień, ták cię nászládújá; jáko namniéj fortuná zmyli, równie jáko i cień ... áni wiedzieć, gdzie się podziejé* – nawiązanie do Ov. *Trist.* I, 9, 11–14.

*Utque comes radios per solis euntibus umbra,
Cum latet hic pressus nubibus, illa fugit;
Mobile sic sequitur Fortunae lumina vulgus:
Quae simul inducta nube teguntur, abit.*

k. B4v/12–14: *Przystoi tedy práwému przyjacielowi ... przy towarzyszu mocnie stać* – ta sama myśl u Erasm. *Adag.* 286 („*Ad felicem inflectere parietem*”). Podobny zwrot w innym kontekście u Pind. *Pyth.* 4, 1–2: *χρή σε παρ' ἀνδρι φίλω Στᾶμεν* ('trzeba, [Muzo,] byś stała przy miłym ci mężu').

w. 13–14: *ná złość fortunie, która niestała jest, przy towarzyszu mocnie stać* – podobne przeciwstawienie niepewności losu i niezawodności wiernego przyjaciela w sławnym wierszu z tragedii *Hekuba* Enniusza (frg. 210 u Vahlen): *Amicus certus in re incerta cernitur*, cytowanym przez Cic. *Lael.* 17, 64. Pierwowzorem wiersza Enniusza jest Eur. *Hec.* 1226–1227: Ἐν τοῖς κακοῖς γὰρ ἀγαθοὶ σαφέστατοι φίλοι ('w złej sytuacji najwyraźniej widać dobrych przyjaciół').

k. B4v/15: *fundament przyjaźni cnotá jest* – por. Cic. *Lael.* 6, 20: *haec ipsa virtus amicitiam gignit et continet, nec sine virtute amicitia esse ullo pacto potest* (cytuje za S.T. Włoskiem w WP), i 27, 100: *Virtus, virtus, inquam ... , et conciliat amicitias, et conservat* (por. KochPij C3/13–14 i kom. II). Zdaniem Arist. *Eth. Nic.* VIII, 1156b8–32 najpełniejszym i najtrwalszym rodzajem przyjaźni jest przyjaźń oparta na cnotcie.

k. B4v/17: *będąc sam dobrym, u dobrych przyjaźni szukał* – por. Cic. *Lael.* 22, 82: *par est autem primum ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui quaerere*, i 5, 18: *hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse* (oba miejsca cytuje S.T. Włoszek w WP). Stwierdzenie, że najdoskonalszą przyjaźnią jest przyjaźń między ludźmi dobrymi, pojawia się kilkakrotnie w *Etyce nikomachejskiej* (np. Arist. *Eth. Nic.* VIII, 1156b8–9 i 1157b25).

k. B4v/22: *Herkules co uczynił, áby był miłowan?* – por. Cic. *Fin.* II, 35, 118: *At cum de omnibus gentibus optime mererere, cum opem indigentibus salutemque ferres, vel Herculis perpeti aerumnas ... exigerem de te. Ustępn ten jest cytowany przez Erasm. Adag. 2001 („Herculei labores”)*.

k. B4v/23–25: Dwie są przyczynie, które miłość w ludziach pobudzają: rzecz własna a to, co w sobie ma godność miłości albo co jest godno miłowania – por. Cic. *Lael.* 21, 80: *Ipse ... se quisque diligit*, 21, 81: *homo et se ipse diligit, et alterum acquirit*, i 21, 79: *Digni autem sunt amicitia, quibus in ipsis inest causa, cur diligantur* (wszystkie te miejsca cytuje S.T. Włoszek w WP).

IŻ PIJAŃSTWO JEST RZECZ SPROSNA

Komentarz I

k. C/1: Iż 'że' – rozpoczynające tytuł utworu, rozdziału itd. nie jest w XVI w. czymś wyjątkowym, por. np. SzarżRyt C3v: *Pieśń IX. Iż próżne człowiecze stárnie bez Bożej pomocy*; dzisiaj tego rodzaju tytuł zaczynałby się następująco: (*O tym,*) *że; sprosny 'wstrętny, haniebny'*, zob. KochWr 32/13 i komentarz; *nieprzystojny 'niegodny, haniebny'*, zob. np. GroicPorz h2: *Nápisano támže o duchownych, jáko sie mają zachowác ... , do kárczmy nie chodźić, z cudzymi żonámi nie miészkać, gry nie pátrzać ... i innych rzeczy nieprzystojnych sie wiárować*; co do szeregu *sprosny a nieprzystojny* zob. ModrzBaz 74v: *jáko go pędzi ku czynieniu i podejmowánium wiele rzeczy níkczemnych, sprosnych i nieprzystojnych*.

k. C/5–6: Rzecz niezwykłą uszóm wászym powiém – *niezwykłą uszóm wászym* należy rozumieć jako 'niezwyczajną dla waszych uszu'; jest to składnia w XVI w. rzadka, w Śl. XVI odnotowana (bez wycytowania) poza tym miejscem jeszcze z Kwiat-Książ G4v.

k. C/6–7: Rozumiém temu, że ... – *rozumieć czemu* 'domyślać się czego', zob. tu też KochWr 39/24–25: *Rozumiém temu, żeś slychał o stárěj jákiejści praktyce*.

k. C/9–10: Ále kiedy ja prawdę powiém – *kiedy 'gdy'*, zob. np. BierEz K4v: *Á kiedy go ták uzdrowił, O zaplatę z wilkiem mowil*; zob. też KochOdpr C2v: *Kiedy się rozstąpili, nie bylo co równać*; por. też KochWr 31/20.

k. C/12–14: ludzie bączné, którzy przystojność a sromotę rozeznąć mogą, po sobie mieć będą – *baczny* 'mądry, rozumny, rozsądny', zob. np. BudNT Ii6: *Bo ludzie bączni, a zwłaszcza ktorzy by więcej niż jednego języká niejáko świadomi byli, wiedzą, że słowa są niektóre, co wiele rzeczy znaczą; przystojność 'prawość, cnota'*, zob. np. ModrzBaz 10: *Słowa i sprawy wszystkie ich niechajby stosowali ku czci a przystojności, ku sprawiedliwości, cichości i ku skłonności*; zob. też KochCn B4/1; *po sobie mieć* 'za sobą, po swojej stronie mieć', zob. np. SkarŻyw 301: *Gdy świeckie pány po sobie mają*.

k. C/15: ále to nacięższa bywa – *ciężki* 'przykry, smutny', zob. np. OpecŻyw 191v: *Tamo będzie jedna godzina w męce cięższa niżli tu na tym świecie sto lát*; zob. też KochPs 81: *Nigdy by mi ták ciężkie jego zlorzéczenie Nie bylo*; forma *nacięższa* jest tu użyta w funkcji orzecznika; w podobnej funkcji połączenie *nacięższa bywa* występuje w SkarŻyw 140: *To bywa w pojimaniu nieprzyjacielskim nacięższa, gdy się mátká z dziećmi dzieli*.

k. C/15–16: ludzie jáwną lekkość cudnémi słowy zdobią – *jawny* 'wyrażony, oczywisty', zob. np. WerGość 243: *pijaństwo, jako Seneká, mędrzec pogáński, powieda, jest jáwne száleństwo*; też KochPs 50: *Widzisz, o Pánie, jáwną krzywdę moję, Nie rácz jěj milczéć, okaż bytność swoję Przy mnie, swym sludze; lekkość 'głupota'*, zob. np. KochPieś 7: *Ojczye moj laskáwy, Któregóm zbyła prze mé głupie sprawy! ... Málo jest jedná śmierć pánienskiej winie. Ále ná jáwiż pláczę swěj lekkości; wyrażenie *jawna lekkość* jest w Śl. XVI s.v. *lekkość* odnotowane wśród charakterystycznych połączeń tylko 1 raz; *cudny* 'miły, piękny, przyjemny', zob. np. OpecŻyw 192: *Tedy więcej będą wáżné uczynki dobre i święte**

nizli słowa wielkie a cudné; teź SkarŻyw 147: *Tedy go Kálpurnijus poruczył niejákíemu Ásteryjuszowi, prosząc, áby go cudnymi słowy zmiękczył.*

k. C/16–18: á za co by sie spráwnie wstydać mieli, to sobie nie tylko za kochánié, ále i za chęć poczytáją – *spráwnie* ‘włáściwie; włáśnie’, zob. np. Papr-Pan K3v: *Nászemu to nie wádzi nic Podwerbeckiemu, Nie wiem, w czym by przygánę chciał dáć spráwnie jemu; kochanie* występuje tu zapewne w znaczeniu ‘uciecha, przyjemność, rozkosz’, co w Sl. XVI jest poświadczone stosunkowo rzadko, zob. np. RejPs 68: *Á nie inákszą wonność podawa odzienie twoje ... nátarće mirrá, kassyjá i innemi prochy rozmáicie woniájecymi, ktore by czyniły kochánié tobie; poczytać (sobie za co) ‘uznać, uważać (za co)’, zob. np. SzarzRyt ktv: *Jáko wolności stroże, w ktorych ta ochotá, Że i umrzeć za wolność zyskiem poczytáją.**

k. C/18–19: Á puściwszy ná stronę wiele innych rzeczy ... – *puściwszy na stronę* ‘pomináwwszy’, zob. KochCz A4/10 i komentarz.

k. C/19: jesli ‘czy’, zob. KochCn B4v/7 i komentarz.

k. C/20–Cv/1–2: w którym człowiek ... *powinności swój ... zápomniéć musi* – *powinność* ‘obowiązek’, zob. np. Mącz 53c: *Suscitare aliquem ad suum officium* – *Nápominać kogo ku swej powinności.*

k. Cv/2: ná ostátek i sam siebie zápomniéć musi – *na ostátek* ‘w końcu’, zob. np. WróbŻolt C5v: *gdyż pirwej bywa poczęcie, potym rodzenie, na ostátek porodzenie;* zob. teź KochFr 32: *I ná ostátek gárdlá položyli.*

k. Cv/3: wždy to ludzie ták sobie cukrować umieją – *wždy* ‘jednak, przecieź’, zob. np. RejZwierz 62v: *Silnáć teź wol bestyja á niewielki wilczek. Á wždy kędy rozkáże, musi skákáć byczek;* zob. teź KochPs 62: *Przyjádzie wždy ten czas, że ja swą osobá Stánę przed Tobą?;* por. teź KochWr 35/16; *cukrować* ‘zachwalać, dopatrywać się dobrych stron’, zob. np. BiałKaz B4v: *Gdyż śmierć wszystkimu zlemu koniec, ná co pátrząc pogány ták sobie śmierć cukrowáli;* zob. teź KochPs 73: *Używa wczasów, žádzom swym folguje, Á tenże żywot i drugim cukruje;* por. teź KochPij C3v/3.

k. Cv/3–5: żadna biesiádá, żadna krotochwilá bez pijáństwa być nie może – *krotochwila* ‘zabawa, biesiada’; szereg *biesiada i krotochwila* został w Sl. XVI (s.v. *krotofila* 1) odnotowany 13 razy, zob. np. RejZwierc 60: *Ázábzy nie lepiej pobożnej, pomiernej, počciwej á nie ożárlej biesiády i krotofile użyć;* teź PowodPr 74: *W tym przykazániu obrażáją teź jeszcze Bogá biesiády i krotochwile, ktorych nászá Polska jest pełná;* Sl. XVI notuje obocznie do formy *krotochwila* formę *krotofila*; z Kochanowskiego jest notowana tylko forma *krotochwila*, z Reja – przede wszystkim *krotofila*, ale i – rzadziej – *krotochwila*.

k. Cv/5: tym záchowánia szukać – *zachowanie* ‘szacunek’, zob. komentarz do KochCn B3v/23.

k. Cv/6–7: Tákí káždy przyrodzeniu swemu jáwną niechuć okázuje – *przyrodzenie* ‘natura’, zob. np. RejWiz A7: *Ten filozof, ácz był pogánin, á wszákoż wiele písał ... tákże i o przyrodzeniu człowieczym; jáwny* ‘wyraźny, oczywisty’, zob. KochPij C/15–16 i komentarz; *niechuć* ‘wrogość’, zob. np. BielSjem 30: *Wszákem ja to mowiła i tákem mieć chciała, Áby z námi tá Páni w rádzie nie siedziála, Bo ma w sobie szkodliwą przywárę i wádę, Niechuć k nam okázuje;* wyrażenie *jáwna niechuć* jest wśród charakterystycznych połączeń w Sl. XVI (s.v. *jáwny* 1) wykazane tylko 1 raz.

k. Cv/7: á práwie znáć dawa – *prawie* ‘zupelnie’, zob. np. BierEz K4v: *Lew z miłości práwie oszalał, zęby i páznopty obrzezác dáł.*

k. Cv/9: á nie inszą bestyjá stworzył – *bestyja* ‘zwierzę’, zob. np. BielŻyw

109: *Koń, osieł, wol i inne bestyje, szaty, domy, kamienie drogie pirwey oglądane bywają niżli sie kupi*; zob. też KochPij Cv/13.

k. Cv/10–12: czemu rozum ... dobrowolnie swym pijąństwem tłumi? — *tłumić* 'niszczyć', zob. np. RejPos 65: *aby co rychlej tłumil á zániszczal onę szczyrą prawdę w nim*.

k. Cv/12–14: Czemu dowcip á baczenie, co nád inné bestyje ma, swym obżárstwem ták nıkczemnie tráci? — *dowcip* 'rozum, inteligencja, bystrość umysłu', zob. np. KwiatKsiąż k2v: *Sq też niektore dowcipy jákoby ograniczone*; też KochTr 4: *owom ominął, jáko w dordzłości Dowcipu coś ránego; baczenie* 'rozważa, rozsądek, rozum', zob. np. GórnDworz N: [białogłowy] *máło nie wszystkie rządzą sie czym innym niż baczeniem*; też KochTr 11: *Żáłości, co mi czynisz? Owa już oboje Mam strácić: i pociechę, i baczenie swoje?*; szereg *dowcip a baczenie* jest odnotowany w Sl. XVI kilka razy, zob. np. GórnDworz K6: *Á [dworzanin] ku temu ták przydzie, kiedy będzie miał w sobie to baczenie, ten dowcip, że pozna, co sie pánu podoba; bestyja* 'zwierzę', zob. komentarz do KochPij Cv/9; *co 'które'*, zob. np. LubPs R6: *Cudá, co im okazał, pomnieć ich nie chcieli; nád inne ma* 'ma więcej niż inne (zwierzęta)', zob. np. HistJóz Av: *á Izráel miłował Jozefá nád wszystkie syny dlatego, iż go miał w starości swej*; też KochDz 104: *Helena i w królewskim domu sie urodziła, I gládkością nád inszé obdárzoná była; nıkczemnie* 'nierozważnie, bez sensu', zob. np. Mącz 451a: *Deterere sumptum — Nıkczemnie stawić, utrácić*; też KochSat C2: *niż utrácać nıkczemnie w cieniu wieku swego*.

k. Cv/14–15: Nie trzebá mi ná száleństwo ich dowodów wiele — *szalenie* 'nieodpowiedzialność, głupota', zob. np. BielKron 58v: *iż tego była niegodná tá niewiásta [Helena], co wiele zacnych ludzi zginęło dla niej przez szalenie wasze*.

k. Cv/16: *jesli* — 'czy', zob. KochCn B4v/7 i komentarz.

k. Cv/16–18: I náleżli sobie wymówkę ..., że sie pod pijány wieczór zstáło — zwrot *należć wymówkę* 'wymyślić usprawiedliwienie' jest w Sl. XVI odnotowany 5 razy, zob. np. Mącz 279b: *Causam reperire — Należć wymówkę; pod pijany wieczór* 'podczas wieczornej pijatyki', zob. np. RejWiz 30v: *Ále sobie po ránu zásię powracajmy, Pijánego wieczorá dziś nie wspominaemy*; też KlonWor 69: *Skazałbám być zły kontrákt, ktorego by powód Nie umocnił po trzeźwiu, á miał pewny dowód, Iż pod pijány wieczór tá sie kłotniá stála*.

k. Cv/18–20: Tymeś wiétszjéj káźni godzien, żeś i bliźniégo obráził, i k temu, żeś się upił — *káźń* 'kara', zob. np. GórnRozm D3: *Á jáko ná nowe choroby nowych lekarstw, ták ná nowe zbrodnie nowych potrzebá káźni; (być) godzien czego* '(być) wart, zasługiwać' (też w znaczeniu negatywnym), zob. np. Calep 422a: *Występek, złość káźni godna; bliźni* 'każdy człowiek w stosunku do drugiego człowieka'; zwrot *obrazić* (i podobne) *bliźniégo* jest odnotowany wielokrotnie, por. też. WujNT Dddd: *Zgorszenie i obráźenie bliźniemu áni w náuce, áni w żywocie nie ma być dawáne; k temu* 'dlatego, ponieważ', zob. np. GórnDworz I3: *wielka to jest rzecz, którą ná W.M. włożono; to k temu, iż káźdy, kto tu w tym kole, nádziéwa sie usłyszeć co osobnego*.

k. Cv/21: *prze* ciężką niemoc — *prze* 'z powodu', zob. KochWz 135/8 i komentarz; *ciężka niemoc* 'poważna choroba', zob. np. FalZioł V 4v: *Naprzód uryna biała jako mleko ... na przodku loźnej niemocy ciężkiej ukazuje choremu upadek znamenity*.

k. Cv/21–22: *prze* jákié fráśunki rozumu pozbyli — *frásunek* 'troska, kłopot, zmartwienie', zob. np. RejPs 51v: *oni náśmiewce ludzcy ... nie przestáwali ná mié zaocznie zgrzytác zębámi, náśmiewájác sie z fráśunków moich*; też KochPs 205: *Kiedy Pan będzie krzywdy mścił ubogich, Á wybáwi je z ich fráśunków srogich*.

k. Cv/23: skromnie ludzie przyjmują — *skromnie* 'cierpliwie, wyrozumiale',

zob. np. ModrzBaz 49v: *skázowáli, żebysmy wády ábo występkí ich skromnie znosili á odkládáli je do Bożego sądu*; też KochTr 14: *Mylę sie, czyli pátrząc ná ludzkie przygody Skromniej człowiek uważa i swé własné szkody?*

k. Cv/23–24: więcej bliźniego przygodá niżli swoją własną krzywdá boli – *przygoda* ‘nieszczęście’, zob. np. RejPs 24: *Á w nawięcszej przygodzie nigdziej indziej ucieczká mojá, jedno ku Pánu swemu*; co do *przygoda* ‘nieszczęście’ zob. też przykład z KochTr 14 przytoczony w komentarzu do KochPij Cv/23; *niźli* ‘niż’, zob. komentarz do KochWz 137/13.

k. Cv/25–C2/1: pijány żadnej w tój mierze wymówki słusznej nie ma – *w tej mierze* ‘w tej sprawie, pod tym względem’, zob. komentarz do KochWr 29/19.

k. C2/2–3: przyczyna postronna ... ábo kaźń Pańska – *postronny* ‘zewnętrzny’, zob. KochWr 20/14 i komentarz; *kaźń* ‘kara za grzechy’, zob. np. OrzQuin Z3v: *záwždy Bóg posyłał i posyła proroki i upominájące swé, wzywájące ku pokájaniu ludzi przed kaźnią swą*; zob. też KochPs 134: *Onić kaźni nie ujdą zá swé wszeteczności I odniosą zaplátę godną swoich złości*; *kaźń Pańska* w Sl. XVI jest odnotowana 9 razy.

k. C2/3: jego własna chuć, jego wolá sámá – *chuć* ‘chęć, wola, zamiar’; *chuć i wola* dość często w przykładach cytowanych w Sl. XVI występują razem (21 razy), zob. np. KuczbKat 235: *álbo sámí z chucią i z dobrą swoją wolą ten sobie żywot obieráją*.

k. C2/3–4: zły nalóg przyprawuje – *zły nalóg* jest odnotowany w Sl. XVI 15 razy, zob. np. Mącz 33c: *Zły nalóg w zlych rzeczach*; *przyprawować o co* ‘doprowadzić do czego’, zob. np. MycPrz I B3: *W którym páństwie te spráwy tákie sie nájdúją, Już ono o upadek záwždy przyprawúją*.

k. C2/4–5: jáko wiele zwad, jáko wiele mordérstwá – *morderstwo* występuje tu w znaczeniu zbiorowym (bez liczby mnogiej), co w XVI w. nie jest wyjątkowe, zob. np. Leop 1. Mach 13/32: *I krolował ná miejscu jego, á włożył ná się koronę ázyjską i uczynił morderstwo wielkie w ziemi*; *morderstwo* może mieć w XVI w. też formy liczby mnogiej, zob. np. KochFr 18: *Bodaj zdechł, kto się naprzód złotá rozmilował ... Stąd walki, stąd morderstwá*.

k. C2/6–7: zbytnie á niemiérne pijáństwo – *niemierny* ‘nadmierny, nieumiarkowany’, zob. np. Mącz 247c: *Nimius – Zbytny, niemierny*; też GórnRozm M3: *Bo pomierne rzeczy rzeczpospolitą twierdzą i záchowują onę cáłą, á niemiérne zgubić ją muszą*.

k. C2/7: człowiek po trzeźwiu – *po trzeźwiu* ‘na trzeźwo’, zob. np. KochPieś 21: *I ták we łbie rozumu po trzeźwiu niewielé*.

k. C2/8–10: Żadna ták sromotna rzecz nie jest ..., żadna ták sprosna, którój by się on nie ważył – *sromotny* ‘hańbiący, poniżający, godny nagany’, zob. np. Mącz 118d: *Infandum facinus – Niecnotliwy uczynek, Infanda res – Sromotna, bezecna rzecz*; *sproсны* ‘wstrętny, haniebny’, zob. KochWr 32/13 i komentarz; *ważyć się czego* ‘odwagać się na co’, zob. np. BielKron 212v: *gárdlem kárał ty, ktorzy by sie tego ważyli*.

k. C2/11–12: Wszystko mu równo; i Bóg się czasem nie wysiedzi – *wysiedzieć się* ‘uchronić się, uniknąć’, zob. np. Mącz 86d: *Nikt sie przed tobą nie może wysiedzieć, to jest umiesz sie z koźdego náśmiać*; por. tu też KochWr 31/7 i komentarz.

k. C2/12: Jáko się im téż to płáci, to káždy ná oko widzi – *plácić* ‘nagradzać, odwdzięczać się’, zob. np. KochPieś 19: *Żłéc by mi płácił moje życzliwości, Bych miałá doznác tákiéj niewdzięczności*; forma *pláci się* tu w znaczeniu bezosobowym ‘opłaca się’, zob. np. Prot B4v: *Drugim ráne wstawanie płáci się sowito*; *na oko (widzieć)* ‘wyraźnie (widzieć)’, zob. np. VotSzl B: *Baczymy ná oko, że w żadnej stronie sąsiedztwá pewnej przyjáźni nie mamy*; też KochPs 9: *Á ludzie nieżyczliwi zápálác sie muszą, Widząc ná oko, że sie próžno o mię kuszą*.

k. C2/13–14: Sámó przyrodzenie jáko z niewdzięcznych synów winy bierze — *niewdzięczny syn* jest w Sl. XVI notowany tylko 1 raz; *winy brać* 'karać', zob. np. GroicPorz d3v: *Wojt winy bierze, á nikt inny, jákoż wedle práwá wojtowi przynależą*; zwrot ten wystąpił w Sl. XVI tylko 3 razy, poza cytowanymi tutaj, jeszcze w BielRozm 31.

k. C2/14: tego ná rękú, tego ná nogách karze — składnia *karać na czym* jest w Sl. XVI s.v. *karać* 'nękać, dręczyć' poświadczona tylko 1 raz, właśnie z KochPij C2/14, ale por. tu też *karać* 'wymierzać sprawiedliwość' z RejWiz 54: *Wiesz też, iż ty pieszczoszki á świeckie mocarze Ná wszem Pan Bóg i szczęście zawždy dziwnie karze*.

k. C2/15–16: ten puchnie, ów gnije; ábo wrzodliwi, ábo trędowáci — *gnić* 'o rozkładaniu się ciała żywego', zob. np. Leop 1. Reg 5/9: *i zaráżał mężé w kázdym mieście, od máłego do wielkiego, i gniły trzewá ich, wychadzając z nich; trędowaty* 'zarażony trędem', zob. np. RejPos 257: *Nie podobnoć też było onym opuchłym, onym páralizem zaráżonym, onym trędowátym, onym z przyrodzenia głuchym i niemym, pomoc sobie jákiemi lekárstwy swiátá tego, á wždy byli uzdrowieni z miłosierdzia Páńskiego*.

k. C2/16–17: to wniwecz, co ich nagle pomrze ábo co ich pobiją — *to wniwecz (co)* 'ponadto', zob. np. RejWiz 87: *Jedno nędzna koszulá tá sie nam dostanie. A to wniwecz, iż sławá rozleci się wszędzie; nagle* 'szybko, w krótkim czasie', zob. np. SienLek 82: *Jesliby się też przydáło, iżby co w gárdle komu uwięzło, ma nagle nogi wrázić w zimná wodę; pobić* 'pomordować, pozabijać', zob. np. Leop Num 21: *Porázili tedy i tego krolá, i pobili syny, i uszytek lud jego do szczędu, á sámi opánowali ziemię jego*.

k. C2/17–19: Táką rozmáitą bárwę swym dworzánóm zwyklá niemierność dáwać — *barwa* 'liberia, strój noszony przez dworzan', zob. np. GliczKsiąż F4: *u krolá są dworzanie, w mieściech też dwor i dwornie; jáka bárwá u dworu, táká też w mieściech; niemierność* 'niepowściągliwość, brak umiaru, przede wszystkim w piciu', zob. np. LatHar 598: *niemász lákomstwa i rozpustności, niemász obżárstwa i niemierności*.

k. C2/19: ták je sobie stroi, ták im służbę pláci — *stroić* 'urządzać', zob. np. RejJóz C8: *Dziwnieć nas wždy ten swiát stroi: Acz da urodę, bogactwo, A což, jako w klatkach pastwo Tego jedno używamy ...; służbę plácić* 'placić za służbę', zob. np. ModrzBaz 119: *Szacowanie májętności ábo dochodów jedni ściągáją do tego, áby stąd żóltierzom służbę plácono*.

k. C2/19–20: Co u mnie ... w podziwieniu jest — *być u kogo w podziwieniu* 'zdumiewać kogo', por. tu *podziwienie* 'zdumienie', np. SkarJedn 301: *to jeszcze Pan Bog uczynić raczył, co u mnie jest w wielkim podziwieniu*.

k. C2/21: choć dobrze baczą, że tego zdrowiem przyplacáją — *baczyć* 'wiedzieć', zob. np. OrzJan 58: *Pieniędzy tedy potrzebá, jáko baczący, wielkich; przyplacać czego czym* 'placić za coś czym, odpokutować', zob. np. Mącz 247c: *Ja tego szubienicą przyplacę, wyjąwszy bych sie omylił; co do zdrowiem przyplacać* zob. np. RejJóz H8: *Przyplacić mi zdrowiem za to; por. też GórnRozm Hv: á komu sie chce delatorem być, wiedząc, żeby tego gárdlem mogli przyplacić?*

k. C2/23: áni mierności żadnym obyczájem nászládowác chcą — *mierność* 'umiarkowanie, brak zbytku', zob. np. RejZwierc [213]v: *Nie toć jest rozkosz, kto w bogactwach pływa, Lecz tu z miernością kto cnoty używa; też KochMarsz 154: Więc kto będzie chciw ná grosz i złoto miłował, Ten będzie mojej rádzie wielce sie dziwował, Nie wiedząc, zem ja z inszej gliny ulepiony, Já miernością, á ón snać żądzą przesádzony; żadnym obyczajem* 'w żaden sposób', zob. komentarz do KochWz 140/23; *naszládowác czego* 'postępować w określony sposób, przestrzegać czego', zob. np. BielŻyw 19: *Rzeczy sprawiedliwej naszláduj, nie lada ocz się prawuj; też SarnStat 240: naturá ludzka łączno upada we złości, ták iże i rádzi nászládujemy występków*.

k. C2/24–25: przez którą by ... i zdrowie z pełną zachować mogli – z pełną 'w pełni, całkowicie', zob. np. Diar 71: *Ukazowaliśmy też pokornie W.K.M., że ty urzędy, które świeckie zowiąmy, nie zachowują też swej sprawiedliwości z pełna. (Bo Ich M. panowie wojewodowie non reddunt nobis, quod nostrum est.)*

k. C2v/2–3: dowcipu swęgo ... użyć mogą? – *dowcip* 'rozum, inteligencja', zob. KochPij Cv/12 i komentarz.

k. C2v/3–4: kiedy się ani jedłem, ani pić zbytnim nie przełożą – wyraz *jedło* występuje u Kochanowskiego – jak to wynika z danych Sł. XVI – tylko 1 raz, właśnie tutaj, często natomiast występuje ten wyraz u Reja: według danych Sł. XVI – 24 razy.

k. C2v/4–5: jako słońce światłość swoją traci – *światłość* 'światło', zob. np. SkarKaz 549: *Insza jest światłość słońca, a insza miesiąca i innych gwiazd.*

k. C2v/6: rozum ludzki od zbytków tępieje – *rozum tępieje* 'rozum staje się ograniczony, słabnie, traci na ostrości', por. np. Mącz 153d: Hebeo – Tępieje, nie jestem ostry; zob. też *rozum tępy* 'ograniczony', np. GórnDworz E1: *ci obrzymowie ... miewają niemal zawdy rozum tępy, bywają też niezgrabni*; por. też dzisiejsze *otępiały* o człowieku.

C2v/7–8: człowiek na ten czas zda się sobie namędrszym – *na ten czas* 'wtedy', zob. np. BielKron 224: *Do cesarza też przyszły wieści, który na ten czas był w Geldryjej*; też KochPs 173: *Na ten czas, gdy Żydowie, dostawszy swobody, Bystré Nilowé żegnali wody, Wielka tam na nich laska Pańska się znaczyła.*

k. C2v/9–10: stąd łatwo niedostatek albo poruszenie rozumu znaczyć się może – *łatwie* 'łatwo, bez trudu, prosto' to pospolita w XVI w. forma przysłówkowa, zob. np. GłabGad H4v: *Bowiem krew niedobrze dostała a niedobrze strawiona ciepłem łatwie się w białość przemienia*; też KochFr 9: *Wszystkich inszych łatwie zbęde, Tobie służyć wiecznie będę*; forma przysłówkowa *łatwo* została w Sł. XVI odnotowana tylko 2 razy – ze StryjKron; *niedostatek* 'brak', zob. np. WujNT 310: *jeszcze nie jest czas uczynienia cudu, aż wszyscy poznają niedostatek winą; poruszenie rozumu to zapewne 'choroba umysłowa'*, zob. np. Mącz 141b, który łac. *furor* objaśnia jako „poruszenie albo nādchnienie umysłu”, ale też jako „wścikiwość, oszalenie”; w Sł. stp. poruszenie 2 to 'uszkodzenie, naruszenie, skażenie'.

k. C2v/12–13: nigdy człowiek w to nie wda – *wdać* 'wciągnąć', zob. *wdać w co* 'wciągnąć, wplatać w co' np. w SkarŻyw 166: *nászesz przyjaciele wdał w wielkie niebeśpieczeństwo.*

k. C2v/14: co wszystko rozum sprawuje – *sprawować kogo, co* 'rządzić, kierować kim, czym', zob. np. Mącz 308b: *Gdzie wiele dobrych a zacniejszych ludzi panują, to jest gdzie zacna a uczciwa rada rzeczpospolitą sprawuje*; też KochPieś 74: *umysł, który w nim to wszystko sprawował.*

k. C2v/14–15: godności swej ... zamilczy – *zamilczeć czego* 'zataić, ukryć, przemilczeć', zob. np. Mącz 311d: *Zamilczeć, zataić czyich cnotliwych uczynków.*

k. C2v/15: niżli się o rzecz sobie nierówną pokusi – *niżli* 'niż', zob. komentarz do KochWz 137/13: *rzecz sobie nierówna* 'coś dla siebie niemożliwego do osiągnięcia', zob. np. GórnRozm A2: *Także też nie to zgubiło one krole cne, iż na wojnę jechali, ale to, że się o nierówną rzecz pokusili, prosto się rzucili z motyką na słońce.*

k. C2v/15–16: Nieprzeplacona jest rzecz rozum – *nieprzeplacony* 'bezcenny', zob. komentarz do KochCn B3v/2–3.

k. C2v/18: największa głupia moc – *głupia moc* to zapewne 'siła nie mająca

poparcia w rozumie'; wyrażenie *glupia moc* jest w Sł. XVI s.v. *moc* 'siła' odnotowane wśród charakterystycznych połączeń tylko 1 raz.

k. C2v/20–21: nie tylko rozum zdrowy, ale i moc zupełną mamy – *moc zupełna* jest w Sł. XVI s.v. *moc* 'siła' notowana tylko 1 raz, z tego właśnie miejsca w KochPij; przy innych znaczeniach wyrazu *moc* wyrażenie *moc zupełna* jest dosyć częste.

k. C2v/21: Trzeźwość á miarą – szereg *trzeźwość a miara* jest odnotowany w Sł. XVI s.v. *miara* 'umiara, brak przesady' kilka razy, zob. np. RejPos 185: *Á tak miarą á trzeźwością, jáko nas Piotr święty uczy, trzeba go jáko ostrogami do tego docisnąć*; por. tu też komentarz do KochWr 28/24–25.

k. C2v/21–22: nawierniejszy stróż zdrowia naszego – *stróż* 'strażnik' w połączeniu z rzeczownikiem abstrakcyjnym zob. np. RejPs 36v: *Ále gdy ty będziesz stróżem dusze mojej, nic sie przed niemi żadnem strachem nie zawnstydzę*; też RejJóz Iv: *A niewierny to jest stróż młodość poczcwiósci*.

k. C2v/23: człowiek wiele ciężkich niemocy się ustrzeże – *ciężka niemoc* 'poważna choroba', zob. komentarz do KochPij Cv/21.

k. C2v/24: niektórych zbędzie – *zbyć* 'pozbyć się', zob. np. GliczKsiąż L7v: *á jesliby obyczájow nie miał ..., więcej zbędzie, niż nabędzie, álbo więcej zgłupieje, niżby rozumu nábył*.

k. C2v/24–25: I to jest napiérwszy wstępku ku uléczeniu – *napiérwszy wstępku* 'początek', por. np. SkarŻyw 371: *postem się tak był ná pierwszym wstępie zmo-rzył, iż chcąc nieprzyjaciela gubić, sąsiáda, to jest własne zdrowie obráził*.

k. C2v/25–C3/1: skromné á mierné postanowienie życia – *mierny* 'powściągliwy, unikający przesady', zob. np. RejWiz 81: *Obierz żywot spokojny, poczcwiwy á mierny, Nikomu nie szkodliwy*; szereg *skromny (a) mierny* jest w Sł. XVI poświadczony kilkakrotnie, zob. np. GórnDworz L2: *Znam ja te pány, ktorzy ná wszetecznego i pátrzyć nie mogą, á skromnego, miernego bárzo miłują; postanowienie 'reguły, zasady, podstawy', zob. np. RejPos 62: á takich drog pilno szukać, ktore by go ku poczcwiemu stanowi jego i ku cnotliwemu postanowieniu żywota jego zawnždy przywozić mogły*.

k. C3/1: Krótce mówiąc – połączenie *krótce mówiąc* czy *krótce powiedając* jest w Sł. XVI odnotowane tylko 3 razy: poza omawianym tu miejscem jeszcze z Phil B3 oraz z RejPos 343, zresztą już w postaci *krótce powiedając*: *Owa krotce powiedając, poráził, pogromił, pobił ony wszystkie nieprzyjaciele swoje*; połączenie *krótko mówiąc* jest w Sł. XVI znacznie częstsze – ogółem 104 razy – ale nie wykazano tam ani jednej lokalizacji z Kochanowskiego.

k. C3/2: jedną cnotą wszystkim innym drogę ściele – *drogę ślać* to 'wynazaczać, przygotowywać drogę', zob. np. WujNT 174 marg: *Kácerze dzisiejszy drogę ście-lą ántychrystowi*; zob. tu też KochWr 35/25: *Więc pátrzaj dáléj, jáko się drogá ku złému ściele*.

k. C3/3–5: że się ná nim wszelka poczcwiwa náuka ... łatwie przyjąć może – *poczcwiwy* tu zapewne 'rzetelny', zob. np. RejWiz 171v: *Cirpi głod przyrodzony poczcwiwej náuki, Gdyż já ciáło przywozí ná rozliczne sztuki*; też RejZwierc 20v: *Tákże sie zábawiaj i náukami poczcwiwemi á rozważnemi, ktore by w tobie nadobne cnoty á poczcwiwe obyczáje i stánowiły, i polerowały; łatwie 'łatwo, bez trudu', zob. KochPij C2v/9 i komentarz*.

k. C3/5–6: pijáństwo á zbytek nam drogę zamykają – *zamykać drogę* 'unieroznawiać dostęp', zob. np. ModrzBaz 91: *Zámknęłaby się też i onym drogá, ktorzy áż do Rzymu ábo do inszych niektorych kráin biegają*.

k. C3/7–8: O záchowanié ábych nie stał, záden mi tego przyczytać nie może – *stać o co* 'dbać, starać się o co', zob. np. BielKom D6v: *Podźcie ku mnie, mili moi,*

Ktory o ten świat nie stoi. Zalecę was Pánu swemu, Stworzycielowi naszemu; zachowanie 'szacunek', zob. KochCn B3v/23 i komentarz; przczytać 'przypisać, zarzucić', zob. np. CzechRozm 152: tedy przystojniej ludziom omylnóść niż Pismu przczytać.

k. C3/9–10: bo temu nie wierzę, aby ... – *wierzyć temu, aby ... 'wierzyć w to, że ...', zob. np. WujJud 31: ktorzy nie wierzyli temu, aby Pismo Świète z Duchá Bożego być miało.*

k. C3/10–11: prąwého przyjaciela ... któremu by bezpiecznie dufác mógł – *prawy 'prawdziwy', zob. KochCz B/20 i komentarz; bezpiecznie 'pewnie, niezawodnie', zob. np. KochPs 177: Bezpieczniej Bogu dufác niżli człowiekowi; zwrot dufác bezpiecznie jest odnotowany w Śl. XVI wśród charakterystycznych połączeń tylko 1 raz (s.v. dufác 'liczyć na kogoś'); co do dufác komu zob. komentarz do KochCn B4/17.*

k. C3/12: I ták pospolicie mówią – *pospolicie 'powszechnie', zob. np. CzechRozm 140v: tedy sie temu wszyscy dziwowali i to pospolicie między sobą mawiali: Izali też i Saul między proroki?*

k. C3/12–13: Kogo u pełnej nabędziesz, tego u pełnej pozbędziesz – *pełna 'naczynie do picia wina', zob. np. WerGość 242: á jeszcze sobie ust nie utári, á przedsię wołal, aby mu pełną iną nálano, i inszych upominal, aby też spelnili; nabyć kogo 'zjednać, pozyskać', zob. np. BielŻyw 34: Czyni dobrze, komu możesz, tak sobie przyjaciel wiele nabędziesz. Z uwagi Kochanowskiego: „ták pospolicie mówią”, wynika, że powiedzenie kogo u pełnej nabędziesz, tego u pełnej pozbędziesz było traktowane jako przysłowie. W N. ks. przysł. zostało ono odnotowane z Kochanowskiego pod Przyjacieli 123. Tak samo sformułowane przysłowie zostało odnotowane w tej Księdze też z Niezabitowskiego 1886, a przez Adalberga 1894 został zapisany wariant tego przysłowia: Kogo u pełnej nabędziesz, tego przy pustej pozbędziesz. Może być tu też interesujące, że na tych samych co u Kochanowskiego rymach: nabędziesz – pozbędziesz, zostało zbudowane i inne przysłowie: Posługą przyjaciel [!] nabędziesz, prawdę mu rzekłszy – pozbędziesz. N. ks. przysł. s.v. Przyjaciel 56 zapisała je z Knapskiego 1632.*

k. C3/13–14: Cnota á ukládné obyczaje – *té ludzióm zachowáné jednáją – szereg cnota a obyczaje jest w Śl. XVI udokumentowany wieloma przykładami, zob. np. BierEz B3: Bacz cnotę i obyczaje, Ktorac [!] dobry umysł dáje; jednać komu 'pozyskiwać, zjednywać', zob. np. Mącz 62d: Cnota jedna przyjaźni i zachowáné; zwraca uwagę zbieżność frazeologiczna między przykładem z Mącz a przykładem z KochPij: cnota jedna zachowáné; co do zachowáné 'szacunek' zob. komentarz do KochCn B3v/23.*

k. C3/15–16: ná co by ludzie ... láskáwi być mieli – *laskawy na co 'życzliwy, przyjazny, dobrze usposobiony', zob. np. GroicPorz hh4v: Sędzia ták się w ten czas przeciw człowiekowi ma stáwić, aby się więcej widział być láskawym sędziem niż okrutnikiem; też KochSat Bv: Bachus był na mię laskaw i żadnej biesiady Nigdy nie miał beze mnie; zob. też KochWz 137/13 i komentarz.*

k. C3/16–17: tego wiele, czym by się spráwnie brzydzić mogli – *sprawnie 'właściwie, w gruncie rzeczy', zob. KochPij C/17 i komentarz; brzydzić się 'odczuwać wstręt moralny, pogardzać, potępiać', zob. np. BibRadz I 113v: jáko się Pan brzydzi plugástwem á nieczystością duszną; też KochSat B4: iż Bog wszystko widzi, A jako cnotę lubi, tak się grzechem brzydzi.*

k. C3/17–18: Ále mi podobno rzeczesz: „U Włochóweś tego náwykl” – *podobno 'prawdopodobnie', zob. KochWz 135/14 i komentarz; náwyknąć 'nauczyć się', zob. np. BierEz Rv: Á tákóž onym sprzeženim, Czéstym brozdy powtárázánim Młody [koń] náwykl u stárego Słuchác oraczą sámeego; też KochSat B3v: Nie w lesieś tego náwykl.*

k. C3/19: tákież ózralcy jáko i my – *ózralca a. ózralec 'pijak', zob. np. Rej-*

Zwierc 103: *Jáko ji tráca opilcy, oźralcy, kozerowie i ini wszetecznicy, co go połowicę záspi, á drugá połowicę jáko w blazná á w posmiech obroci*; też Calep 129b: Bibax — Oźralec, Bibaculus — Oźralca, Bibacitas — Opilstwo. Jest prawdopodobne, że oźralec jest czechizmem: „Analiza występowania oźralec, oźralstwo, oźrać się w polszczyźnie (Calepin, Rej, Bielski, Glaber), ich znaczenie i postać fonetyczna wskazują, że mamy do czynienia z zapożyczeniem czes. *oźralec, oźralstwo* (jest w stcz. również *oźralstwie*), *oźrati se* ‘pijak, pijaństwo, pić’” (M. Basaj, J. Siatkowski, *Przegląd wyrazów uważanych w literaturze naukowej za bohemizmy*, cz. IX, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* XI, 1972, s. 30).

k. C3/20: w tym nászládować nie zda — *naszladować w tym* ‘wzorować się pod tym względem’, zob. np. GliczKsiąż 14v: *Niechby w tem nászládowali oraczow, ktorzy násiawszy zboża, nie zaráz, gdy wznidzie, onego żną álbo sieką, ále gdy sie już będzie godziło*.

k. C3/21–22: Lecz báczny człówek nie to ma czynić — *baczny* ‘mądry, rozsądny’, zob. KochPij C/12 i komentarz.

k. C3/23: co mu przystoi — ‘co jest dla niego stosowne’, zob. np. Diar 62: *posłowie ... będą umieć zachować się w tym, jako Polakom przystoi*.

k. C3/23: Nie kładęć zá powinność — *kläć co za co* ‘sądzić, twierdzić, że coś jest jakies’, zob. np. KromRozm I H: *Zgadza się z tym confessio augustana art. XI, gdzie też wiadrę kładą zá część pokuty; -ć ‘ci, tobie’, zob. np. KochJez A4v/29: Państwo Tróckieć téż dano*.

k. C3/24: áby się im przypátrzył — należy to rozumieć jako *ábyś się im przypátrzył*, gdyż wtedy to zdanie pozostaje w zgodzie składniowej z pierwszą częścią tego zdania: *Nie kładęć zá powinność* ‘nie kładę ci za powinność’.

k. C3/25: Á będą li się z cnotą ... zgadzác — *li* ‘jesli’, zob. np. BierEz I4: *Chcesz li, by rychle zdrowie miał, Daj psu, by-ć ránę wylizal*; też KochTr 10: *Gdziekolwiek jest, jesliś jest, lituj mej żalosci, Á nie możesz li w onéj dawnéj swéj cálości, Pociesz mię, jáko możesz, á starw sie przede mną*.

k. C3v/2–3: twojá powinność niesie — *powinność niesie* ‘nakazuje obowiązek’, zob. np. Mącz 418a: *Nie mniej k wolej będę, jáko bych sie z tobą widział, álbo wszystko to uczynię, co jedno mogę, álbo co powinność niesć może; co do powinność ‘obowiązek’ zob. tu KochPij Cv/1 i komentarz*.

k. C3v/3: Bo cukruj ty sobie jáko chcesz pijaństwo — *cukrować* ‘zachwalać’, zob. komentarz do KochPij Cv/3.

k. C3v/4–5: zázwdy je przedsię mierności najdziesz przeciwné — *mierność* ‘umiarkowanie w jedzeniu i piciu’, zob. np. BielKom Fv: *Á tak wolę mierność swą záchowác, Niż brzuchowi bez miáry oldowác*. Z Kochanowskiego — poza tym miejscem — *mierność* w tym znaczeniu nie jest w Sł. XVI notowana; por. też *niemierność* w KochPij C2/18.

k. C3v/5: ná co mi kázdy pozwoli — *pozwoić komu na co* ‘zgodzić się z kims’, zob. np. Mącz 504b: *ále sie ja nie pierwej w to wdám, álizci okáže, żeć tego spráwnie mam odmowić, żeć w tym żadnym obyczájem nie mogę pozwolić*.

k. C3v/6: ná cię sámégo się puszcę — *puścić się na kogo* ‘dać komuś do rozstrzygnięcia’, zob. np. Sł. stp.: 1421 Kościan nr 886: *Jakom był jednaczem miedzy Domini-kiem a Wyszemirem, a ci mocnie puścili na mię, gdzie bych ja jał a uczynił granicę; też ‘polegać na kim’, zob. np. Górndworz Ff4v: okręt ..., gdy sie powrozy portwą, mászt sie zlamie ábo obáli, żagle rozerwane spádną, puści sie ná fortune*.

k. C3v/6–8: ábyś pijaństwu słuszne á przystojne przezwisko samże znalazł – *przezwisko* ‘nazwa, określenie’, zob. np. SkarŻyw 260: *dając taki rozum i mądrość Jádámowi, iż wiedział naturę wszystkich i dał im przezwiská wedle przyrodzenia káżdego*; por. tu też KochCz B2v/8 i komentarz.

Komentarz II

W utworze widoczne są echa krytyki pijaństwa zawartej w jednym z *Listów moralnych* Seneki (Sen. *Epist.* 83, 18–27). Innym sławnym starożytnym tekstem poświęconym pijaństwu jest Eccli 31/25–31, gdzie radości wynikającej z umiarkowanego użycia wina przeciwstawione są tragiczne skutki jego nadużycia.

k. C2/1–4: bo go o száleństwo ... jego własna chuć, jego wolá sámá ... przypráwuje – por. Sen. *Epist.* 83, 18: *dic ... nihil aliud esse voluntatem quam voluntarium insaniam*.

k. C2/7–10: O czym człowiek po trzeźwiu áni pomyśli, to wszystko upiwszy się popełni. Żadna ták sromotna rzecz nie jest, którój by się on wstydzil – por. Sen. *Epist.* 83, 18: *dic ..., quam multa ebrii faciant, quibus sobrii erubescant*.

w. 8–10: Żadna ták sromotna rzecz nie jest, którój by się on wstydzil, żadna ták sprośna, którój by się on nie ważył – por. bardziej szczegółowy opis w Sen. *Epist.* 83, 20: *Tunc libidinosus ne cubiculum quidem exspectat, sed cupiditatibus suis, quantum petierunt, sine dilatione permittit. Tunc impudicus morbum profitetur ac publicat. Tunc petulans non linguam, non manum continet*.

k. C2/11–12: Wszystko mu równo; i Bóg się czásem nie wysiedzi – por. Plat. *Rep.* IX, 573b–c: *Καὶ μεθυσθεὶς ἀνὴρ τυραννικόν τι φρόνημα ἴσχει; Ἴσχει γάρ. Καὶ μὴν ὁ γε μαινώμενος καὶ ὑποκειννηκῶς οὐ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ θεῶν ἐπιχειρεῖ* (w przekładzie W. Witwickiego, *Platona Państwo*, t. II, Warszawa 1958, s. 9:

‘– Pijany człowiek też czuje się poniekąd dyktatorem?’

– On ma tę postawę.

– A obłąkany i narwany – ten nie tylko nad ludźmi próbuje panować, ale nad bogami też, i ma nadzieję, że potrafi’).

k. C2v/21–22: Trzeźwość á miará toć są nawierniejszy stróże zdrowia nászego – por. Arist. *Eth. Nic.* II, 1104a17–18: *καὶ τὰ ποτὰ καὶ τὰ σιτία πλείω καὶ ἐλάττω γινόμενα φθείρει τὴν ὑγίειαν, τὰ δὲ σύμμετρα καὶ ποιεῖ καὶ αὖξει καὶ σφῆξει* (w przekładzie D. Gromskiej – Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, Warszawa 1956, s. 47: ‘podobnie też jadło i napój, jeśli są zbyt obfite lub nie wystarczające, niszczą zdrowie, w miarę natomiast używane stają się źródłem zdrowia, wzmacniają je i utrzymują’).

k. C3/13–14: Cnotá á ukládné obyczáje – té ludzióm záchowánié jednájá – por. Cic. *Lael.* 27, 100: *Virtus, virtus, inquam, ... et conciliat amicitias, et conservat* (na podobieństwo obu miejsc zwraca uwagę S.T. Włoszek w WP).

k. C3v/5–6: Á jesli mierność ... cnotą názwác musim ... – nawiązanie do Arystotelesowskiej koncepcji cnoty jako środka pomiędzy dwiema wadami – nadmiarem i niedostatkiem; zob. Arist. *Eth. Nic.* II, 1106b36–1107a3.

Indeksy

INDEKS
WYRAZÓW I FORM POLSKICH
W TEKŚCIE PROZAICZNYM CIĄGŁYM*

- A (161) *cn* – A *Wz* 136/19, 137/21, 138/10, 139/21, 140/2, 19, 141/15, 142/14, *Wr* 21/3, 19, 23/23, 30/22, 31/10, 32/9, 22, 34/3, 36/16, 23, 37/20, 39/15, *Cz* B/1, *Cn* B3/16, B3v/9, *Pij* C/18; á *Wz* 137/16, 139/8, 12, 13, 22, 24, 142/13, *Wr* 20/1, 2, 21/8, 11, 22/7, 16, 23, 23/24, 24/13, 25/22, 26/2, 8, 12, 12, 27/3, 8, 19, 20, 28/25, 29/10, 13, 24, 30/4, 9, 19, 31/4, 8, 19, 32/5, 12, 15, 19, 25, 33/20, 34/17, 35/11, 24, 36/21, 37/3, 24, 39/1, 7, 19, 40/21, 41/6, 12, *Cz* A4v/10, Bv/10, B2/4, 5, 7, B2v/10, *Cn* B3/8, B3v/1, 1, 8, 10, B4/1, 7, 14, 14, 18, 19, 19, *Pij* C/13, 16, Cv/7, 9, 13, C2/3, 6, C2v/17, 21, 25, C3/5, 10, 13, 25, 25, C3v/7; á bych dobrze ... tedy iednak *Wr* 19/10, A choćci ... wżákże *Cz* B2v/15, A co *Wr* 21/17, 22/24, A gdy *Wz* 138/3, á gdzieby *Wr* 35/2, á iáko *Wr* 34/16, *Cn* B4/25, A iefli *Wr* 36/9, *Cz* Bv/10, *Pij* C3v/5, A iefli *Wr* 27/22, á iefli *Wr* 33/10, A iż *Wz* 136/8, 138/20, 139/5, 141/8, *Cz* B/7, á iż *Wr* 34/14, á kiedy *Cn* B3v/12, á może téż *Wr* 40/16, A ná koniec *Wr* 19/17, á nákoniec *Wr* 30/18, á nawięcy *Cn* B4/23, A nietylko ... ále *Wr* 24/6, A nie tylko ... ále *Cz* A4/21, á nietylko ... ále *Wr* 22/10, á potym *Wr* 31/11, 35/21, á przedsię *Wr* 29/14, A przeto *Wr* 27/1, á przytym *Wr* 29/1, á ráczej *Wz* 142/5, á fnadż *Pij* Cv/23, á téż *Wr* 41/1, A to *Wz* 135/6, *Wr* 35/13, *Pij* C2v/6, á to *Wr* 22/12, 24/3, 23, 25/15, *Cz* B2/1, *Cn* B4v/24, A wżákże *Wr* 37/13, á wždy *Pij* Cv/2, C2/22, á zwłafcza (!) *Wr* 37/16, á zwłafczá *Wr* 28/9.
- A (7) *pt* – A o ludziéch co mam powiedziéc? *Wr* 27/12, A nie o názychże to pośléch mówi? *Wr* 37/8, A iákóz? *Wr* 37/10, A ná to zezwolifz mi ... że zá odmiáną muzyki/ y rzeczpołpolita odmiénic fie mußi? *Wr* 37/25, A Ruśi ... co rzeczem? *Cz* Bv/4, á Boże day/ byfmy ... *Wr* 36/18, 24.
- *ABAZGUS (2) *n-ethn m* – *pl N*: między infszemi narody Aláni/ y Abázgi mieszkáią *Cz* B2/18, chybáby y Aláni/ y Abázgi tegóz ięzyká byli *Cz* B2v/3.
- ABO *cn* cf ALBO.
- ABO (2) *pt* – z kądże tak prędká odmiáná? ábo którym tego fortélem dofzto? *Wr* 33/18, Wiákiéyże dziś cénie Arcybifkup? ábo będziemli go chćiec ... fluchác? *Wr* 36/7.
- ABOWIEM (12) *cn* – Abowiem *Wz* 135/9, 139/17, *Wr* 19/13, 24/16, 27/9, 31/3, *Pij* C2/25; ábowiem *Wr* 20/8, 25/20, 29/20, *Cn* B3v/11, B4/13.
- ABY (40) *cn* – áby *Wz* 136/17, 137/2, 14, 22, 139/6, 8, 141/7, 14, 15, 142/4, 10, 20, *Wr* 22/16, 23/5, 25/17, 27/8, 28/16, 31/21, 25, 32/4, 33/8, 36/2, 11, 38/9, 39/19, 21, 41/15,

---

* Wykaz skrótów gramatycznych jest zamieszczony w tomie wstępnym *Dziel wszystkich* Jana Kochanowskiego. W niniejszym tomie wystąpiły nadto skróty: Ab – ablativus (narzędnik), Ac – accusativus (biernik); abs – absolute (samodzielnie), petr – petrificatum (wyrażenie skostniałe).

Cz A4v/22, Bv/2, B2v/2, Cn B3v/16, 17, 25, B4/16, B4v/16, 22, Pij C3/7, 10, 24, C3v/6.

ACZ (5) *cn* – Acz *Wr* 30/25; ácz ... ále Cz B/17; ácz ... iednák *Wz* 137/19, ácz ... wفزákož *Wz* 35/14, *Cn* B4/21.

ADAM *cf* JADAM.

AFFEKT (2) *sb m* – *sg D*: miáry/ ábo ... hármóniie/ któré któremu affektowi (!) służyły *Wr* 38/17. *pl I*: [Poeci] ludzkiemi affekty (!) gđzie chcą/ wládać mogą *Wr* 39/12.

*ALANUS (2) *n-ethn m* – *pl N*: między infzemi narody Aláni/ y Abázgi miefzkiáią Cz B2/18, chybáby y Aláni/ y Abázgi tegóz ięzyká byli Cz B2v/3.

ALBO, ABO (25 + 15 = 40) *cn* – ábo *Wr* 38/16, 40/11, *Pij* C2/2, 17, C2v/10, C3v/2, ábo ... ábo *Wr* 31/17, 17, *Pij* Cv/21, 21, C2/15, 15; ábo *Wz* 135/7, 140/12, *Wr* 22/4, 5, 11, 23/16, 28/23, 31/14, 38/6, 40/19, Cz A4v/7, B/16, 23, B2/4, B2v/9, *Cn* B4v/25, ábo ... ábo *Wr* 20/18, 20, 26/24, 24, ábo ... ábo ... ábo ... lubo Cz B2v/12, 13, iefli ... ábo nié *Wz* 135/18; abo (!) ... ábo *Wr* 20/12, 13; ábo ... ábo *Wr* 35/7, 8.

ALE (80) *cn* – Ale *Wz* 137/12, 142/3, *Wr* 25/3, 26/7, 27/4, 29/6 15, 31/16, 33/14, 21, 37/1, 39/5, 14, Cz B/15, B2v/1, *Cn* B3/5, B3v/10, *Pij* Cv/25, C2v/11, C3/17; ále *Wz* 135/11, *Wr* 19/18, 20/15, 23/19, 24/20, 21, 27/18, 28/24, 35/12, 20, 39/6, 41/13, Cz B2/10, *Cn* B4/10, *Pij* C/15, Cv/22, C2/3, C3/8, 22; ácz ... ále Cz B/17, Ale iáko ... ták *Cn* B4v/5, Ale iáko ... ták y Cz Bv/14, ále iáko ... ták y *Wr* 32/1, Ale iednák *Wr* 40/20, 41/16, Ale iefli *Cn* B3v/3, Ale ieflić *Pij* C3/19, ále iż ... przeto *Wr* 31/22, Ale kiedy *Pij* C/9, ále niźli ... tym *Wr* 36/11, Ale owo *Wr* 34/7, ále przeto že *Pij* C3v/2, Ale skoro ... tedy *Wr* 30/1, ále tylko áby *Pij* C3/24, Ale y *Cn* B3v/19, B4/12, ále y *Wr* 40/1, Ale že *Cn* B4/4, B4v/15, ále žeby *Wr* 32/5, Nie iednoc ... ále *Wr* 19/8, nietylko ... ále *Wr* 24/7, nietylko ... ále iefcze nádto *Wr* 33/16, Nie tylko ... ále y *Wr* 34/20, nie tylko ... ale (!) y *Wr* 21/23, nietylko ... ále y *Wr* 23/10, 24/12, nie tylko ... ále y *Pij* C/18, C2v/20, 24, nie tylko ... nie ... ále áni *Wr* 27/12, Cz A4v/2, nietylko že ... ále *Wr* 27/15, nietylko/ že ... ále *Wr* 22/11, nie tylko že ... ále y *Wr* 27/7, nie wiele ... ále *Cn* B4/17, poprawdźie ... ále *Wr* 41/1, Prawdác ieft/ zec (!) ... ále *Wr* 20/5, Prawdác že ... Ale *Wr* 37/12, Y owfzem ... ále *Wz* 137/2.

ALEKSANDER (2) *n-pers m* – *sg N*: KIedy Alexándér Król Mácedońfki wziął przez moc Tebás *Wz* 140/6. *L*: powiádáią o Alexándrze/ že ... *Wr* 38/18.

ALEKSANDROW (1) *ai* – *pl G*: ieden z przednieyfzych Hetmánów Alexándrowych *Wz* 140/9.

AMBICYJA (1) *sb f* – *sg N*: Do tegóz kréfu y ámbicia ludźi wiedzíe *Wr* 35/6.

ANDROGIN (1) *sb m* – *sg A*: [Żyd Leon] wywodźi/ iż Plato (!) śwého Androgíná z tego mieyfca Moyżefzowého wyczérpnął *Wz* 135/17.

ANI (19) *cn* – Ani *Wr* 23/12, Cz Bv/1; áni *Wz* 138/10, *Wr* 22/3, 28/23, 33/13, *Pij* C2/1, 23, áni ... áni *Wr* 24/17, 17, 26/21, 22, 32/2, 2, *Pij* C2v/3, 3, áni ... áni *Wr* 34/1, 1, 2.

ANI (6) *pt* – nietylko ich [starych obyčzajów] nie wzywamy/ ále áni o nich wiemy *Wr* 27/12, [Kuryjus] niechćiał áni poyźrzćć ná oné známienité dáry *Wr* 29/10, nie tylko historykowie cudzoziemfscy ich nie wfpomináią: ále áni Kádłubfki ... žadný o nich ... wzmíánki nie czyni Cz A4v/2, Iáko tedy przodkowie náfzy nie z Sláwonijéy wyfzli/ ták áni Slówaki byli Cz Bv/9, [pochlebcy] iáko namniéy fortuná zmyli ... áni wiedzíć gđzie się podźciá *Cn* B4v/11, o czym człowiek potrzebźwiu áni pomyśli/ to wfztyko wpiwfzy się popelni *Pij* C2/7.

ANTYOGON (1) *n-pers m* – *sg G*: w nádźiciej Królá Antigoná *Wz* 141/19.

ANTYKRYST (1) *sb m* – *pl G*: powiádáią že [arcybiskup] ieft słuğá antikriřtów (!) *Wr* 36/8.

- APOLLINOW (1) *ai* – *pl* *G*: Oyciec ... myślił dołożyć sę wiefczków Apollinowych *Wz* 137/10.
- ARCYBISKUP (2) *sb m* – *sg N*: Wiąkiéyże dziś cénie Arcybiskup? *Wr* 36/6. *A*: vczynili primatem Arcybiskupá Gniéznienińského *Wr* 36/4.
- ARYSTOKLIJA (1) *n-pers f* – *sg A*: THEophanes niciáki/ miał dziewkę imieniem Aryftokliá *Wz* 137/5.
- ARYSTOTYMUS (2) *n-pers m* – *sg N*: ARiftotimus Tjran (!) Eliénski ... furowo y niepobożnie z ludźmi fwymi fye obchodził *Wz* 141/19. *G*: Nie rufzyła tá rzecz namniéy Aristotimá *Wz* 142/17.
- ATENY (1) *n-loc pl t* – *G*: o żadną infzá przyczynę ... Tymoteufzá sławného muzyká z Athén nie wygnano/ ieno iż ... *Wr* 39/4.
- AZA (3) *pt* – *Aza* *Wr* 41/8; *áza* *Wr* 21/14, 37/10.
- AZYJA (3) *n-loc f* – *sg L*: iáka dziś [chwala Pańska] w Aegiptcie/ w Aziiéy/ w Greciiéy *Wr* 25/25; Turków w Thráciéy/ álbo w Azijéy nie szukamy *Wr* 22/11; kiedy Rzymiáne Gáláty w Azyiéy porázili *Wz* 136/5.
- AŻ (6) *cn* – *áz* *Wz* 140/23, *Wr* 28/5, 30/25, *áz* kiedy ... *tóz* *Wr* 36/17, do tego czáfu/ *áz* kiedy *Cz* A4v/25, nie piérwéy ... *áz* *Wz* 140/3.
- AŻ (1) *pt* – *áz* do rzéki *Wz* 136/14.
- BACZENIE (3) *sb n* – *sg G*: ná fáme Tymokliá baczenia nie miał *Wz* 140/11. *D*: Dziwował fye Król/ y fercu/ y baczeniu onéy poważnéy białygłowy *Wz* 141/12. *A*: czemu dowcip/ á baczenie ... fwym obzárftwem ták nikczemnie tráci? *Pij* Cv/13.
- BACZNY (3) *ai* – *sg m N*: iáko bączny gość od chudého gospodarzá w dóm wezwány doftátku swého częśc ... zá fobá niéfc (!) kaže *Wr* 24/7, bączny człowiek nie to ma czynić/ co v drugiégo widzi/ ále to co mu przyłtoi *Pij* C3/21. *pl A m pers*: ludzi bączné/ którzy przyłtoynośc á fromotę rozeznác mogą/ po fobie miéć będe *Pij* C/12. *Cf* NIEBACZNY.
- BACZYĆ (6) *vb impf* – *praes 3 pl*: czego ták dálece ci nowi prorocy niebaczá *Wr* 38/11, ludzie/ choć dobrze baczá/ że tego zdrowiem przypłaciá/ á wždy jednák zbytków fwych przestác nie mogą *Pij* C2/21, Abowiém kiedy ludzie naylepiéy swá powinnośc y baczá/ y czyniá/ ieno trzeźwio? *Pij* C2v/1. *con 3 sg m*: nikt nie iest ták tępý/ żeby niebaczył/ między iákiémi sásiády siedziemy *Wr* 20/22. *part praes act*: Co bacząc Kállifthenes/ zniknął z oczu ludzkich *Wz* 138/8, Król bacząc wniéy ták z vrody/ iáko y z twarzy powagé iákás *Wz* 141/2.
- BACZYĆ SIE (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: niebaczá się w tym/ że ... *Cz* A4v/11.
- BAC SIE (3) *vb impf* – *praes 3 sg*: boię się áby nas téz ten požar nie doszedł *Wr* 39/19, przécz się o nié boię *Wr* 40/23. *part praes act*: boiác fye kaźni *Wr* 24/18.
- BAJAĆ (2) *vb impf* – *praes 3 sg*: iáko Aefop báie. Acz ták báie/ że ... *Wr* 30/25, 25.
- BAR (1) *n-loc m* – *sg G*: nie miałby Pan náfz dzišieyfy takich trudnośc okolo Baru włáfnéy mácierzynny swéy *Wr* 33/13.
- BARWA (1) *sb f* – *sg A*: Táka rozmáitá bárwę fwym dworzánóm zwyklá niemiernośc dáwác *Pij* C2/18.
- BARZO (7) *av* – tak (!) bárzo źle *Wr* 19/5, bárzo wádzá *Wr* 34/20, bárzo málo *Cn* B3v/14. *comp*: bárziéy ... pómniać *Wz* 136/16, bárziéy ... miłował *Wz* 137/7, iż fye bárziéy ... obawał *Wz* 137/9, bárziéy ... wádzí *Wr* 31/18.
- BAŚŃ (2) *sb f* – *sg N*: to iest baśń *Cz* B/24. *pl I*: baśniámi wiécéy/ niżli czym pewnym poczátków fwych dowodzá *Cz* A4/5.
- BESTYJA (2) *sb f* – *sg I*: że go Bóg człowiekiem/ á nie infzá bestyá stworzył *Pij* Cv/9.

- pl A*: czemu dowcip/ á baczenie/ co nád inné beftye ma/ fwym obzárftwem ... tráci?
Pij Cv/13.
- BEZ** (8) *praep cum G* – bez *Wz 141/16, Wr 25/6, Cn B3v/5, Pij Cv/4*, bez chyby *Cz B2v/12*, bez pochyby *Wr 29/2, 30/11*; *béz (!)* pochyby *Wr 29/13.*
- BEZPIECZEŃSTWO** (5) *sb n – sg N*: w tym porządnym zgromádeniu/ nietylko ludzkié bępieczeństwo pewniey/zé/ ále y chwałá iego [*Boga*] gruntuowniey/za być miałá *Wr 24/11*, tám dopiéro bępieczeństwo iest/ y rząd dobry/ gdzie ludzie nie dla boiázni iákiéy/ ále z cnoty fwéy dobrze czyniá *Wr 24/20. D*: wiára/ y práwo ... ku iednému kréfu ciągná/ to iest/ ku wtwierdzeniu/ y bępieczeństwu rzeczypospolitých *Wr 22/22. A*: wřzyftki rzeczypospolité/ którękolwiek cálość y bępieczeństwo fwé miłuiá *Wr 22/17. L*: Pan ... podáł nam iednę dróęę/ któręy fye trzymáiąc ... wporządku/ y w bępieczeństwie więtfzym żyć ... móžem *Wr 23/22. Cf NIEBEZPIECZEŃSTWO.*
- BEZPIECZNIE** (1) *av* – áby kto fobie práwego przyiáciela/ á którémuby bezpiecznie dufác móęł/ tym [*pijaństwem*] kiedy ziednáł *Pij C3/11.*
- BEZPIECZNOŚĆ** (1) *sb f – sg A*: w téy rzeczy [*o Lechu i Czechu*] niewiádomość tylko fwoię/ á bępieczność pińania fáme okazuiá *Cz A4v/10.*
- BEZPIECZNY** (1) *ai – pl N m pers*: królestwo ... Hétmáná niéma ... Názytechmy bępieczni *Wr 36/16.*
- BIADA** (1) *sb f – sg N*: biadá téy rzeczypospolitéy *Wr 37/14.*
- BIAŁA GŁOWA** (4) *sb f – sg N*: Oná/ iáko byłá białągłowá roftropná/ rádá byłá téy dródze *Wz 140/14. G*: Dźiwował fye Król/ y fercu/ y baczeniu onéy powážnéy białęgłowy *Wz 141/13, młodzieńcá/ który fie gwałtem^m wdóm do iednéy białęy głowy dobywał Wr 38/21. A*: poiął żonę imieniem Kámmę: białągłowę/ która ná ten czás/ y vrodá/ y vczciwością/ przed infzymi przodek miałá (!) *Wz 138/18.*
- BIAŁY** (1) *ai – sg f N*: czym fye biála pęc przed męfká chlubić móže *Wz 135/9. Cf BIAŁA GŁOWA.*
- BIĆ SIE** (1) *vb impf – praet 3 pl m pers*: ómy zebránych zakonników .. z Turki/ y z Sáráceny fye bili *Wr 22/6.*
- BIESIADA** (1) *sb f – sg N*: żadná biesiádá/ żadná krotochwyłá (!) bez pijáńftwá być niemože *Pij Cv/4.*
- BISKUP** (1) *sb m – sg N*: niżli iá [*salę*] był niebofczyk Bifkup Czárnkowski odnowił *Wr 40/4.*
- BISKUPI** (1) *ai – sg f N*: W Poznánui iest falá wielká biskupia *Wr 40/3.*
- BITWA** (3) *sb f – sg A*: który niedawno zwiódfzy bitwę zwámi ... iest zábit *Wz 141/6, nákoniec zwiódl bitwę Wr 34/16. pl A*: fámi z sobá ... krwáwé bytwy (!) zwódzim *Wr 22/12.*
- BLISKI** (1) *ai – sg n N*: miáfto przedáyné/ y zginiénia blifkié/ iefli kupcá naydzie *Wr 33/2.*
- BLISKOŚĆ** (1) *sb f – sg I*: bo iáko od Czełkiéy Czech/ od Włofkiéy Włoch/ ták od Látfkiéy wiáry/ Lách wiedzion być móže/ zá tą tych dwu liter/ którą między sobá máiá/ bliłkością f. álbo t s/ á z Greckim X. á nářzym ch. *Cz B2/4.*
- BLIŹNI** (2) *sb m – sg G*: fnađz ich więcéy bliźnięgo przygodá/ niżli fwoiá włáfná krziwdá (!) boli *Pij Cv/23. A*: żeś y bliźnięgo obráził *Pij Cv/19.*
- BŁOGOSŁAWIENSTWO** (2) *sb n – sg G*: dufznęgo błogofłáwieńftwá ... doftápiem *Wr 23/9. L*: vbępieczywřzy nas o przyřlym wiecznym błogofłáwieńftwie (!) *Wr 23/17.*
- BO** (57) *cn* – Bo *Wr 20/18, 22/20, 41/17, Cz A4/10, A4v/21, B/3, 5, 22, B2v/10, 21, Pij*

C3v/3; bo *Wz* 141/10, *Wr* 21/12, 23/6, 24/19, 22, 25/1, 26/9, 27/25, 28/11, 16, 29/4, 30/21, 31/5, 32/1, 3, 13, 33/11, 19, 34/1, 23, 35/6, 36/22, 24, 37/4, 39/13, 20, 40/13, *Cz* B/24, *Bv*/25, *B2v*/4, *Cn* B3v/5, 17, *B4*/5, 9, *B4v*/8, *Pij* C2/1, *C2v*/17, *C3*/9, 19; bo *áni* ... *áni* *Wr* 26/21; bo *iáko* *Wr* 30/4, *Cz* B2/1; *Bo* *iefli* *Pij* Cv/9; *Bo* *iż* *Wr* 21/9; bo *iż* *Wr* 24/3; bo *y* ... *y* *Wr* 20/24.

BOCIAN (1) *sb m* – *sg N*: kiedy tedy być żabom na (!) desce aż boćian przyleci/ *iáko* *Aefop* *báie* *Wr* 30/25.

BOG (28) *sb m* – *sg N*: *Kámmę* y w tym *Bóg* *poćiefzył*/ że ... *Wz* 140/3, chcąc to rozumem *wywieść*/ że *Bóg* *ieft* *Wr* 19/20, *Bóg* *mocen* *wfzyftko* *iáko* *chce* *obróćić* *Wr* 20/8, *P. Bóg* ... *wolá* *swoię* *nam* *obiáwił* *Wr* 23/4, *Bóg* *nic* *milszého* *ná* *świecie* *niéma*/ *iedno* *zbery* *porządnie* *poftánowioné* *Wr* 24/1, *Bóg* ... *przyłożył* *fye* y *fam* *ku* *tę* *spóeczności* *Wr* 24/10, *czego* *Bóg* ... *wżyczyć* *raczył* *Wr* 25/10, *niewysiedziałby* *fi* *przed* *nią* [*swawolá*] ... y *Bóg* *w* *niebie* *Wr* 31/8, *v* *tákich* ... y *Bóg* *podobno* *nie* *ieft* *ták* *mily*/ *iáko* *ieft* *złoto* *Wr* 34/2, *iáko* *Bóg* *chciał* *Wr* 34/16, *á* *wię* *Bóg*/ *iáka* *zgodá* *będzie* *Wr* 35/24, *Pan* *Bóg* *mocen* *wfzyftko* *w* *dobré* *obróćić* *Wr* 40/21, *práwie* *znác* *dawa*/ że *mu* *to* *niewdźięczno*/ że *go* *Bóg* *człowiekiem*/ *á* *nie* *infzá* *beftýá* *stworzył* *Pij* Cv/8, *wfzyftko* *mu* *równó*: y *Bóg* *fię* *czáfem* *nie* *wysiedzi* *Pij* C2/11. *G*: [*Mikka*] *prosiła* [*ojca*] y *dla* *Bogá*/ *áby* ... *Wz* 142/4, *do* *Bogá* *o* *pómstę* *woláli* *Wz* 142/14, *záden* [*naród*] *ták* *gruby* *nie* *ieft*/ *któryby* *Bogá* *iákokolwiek* *nie* *wyznawał* *Wr* 20/2, *Páná* *Bogáby* *nam* *trzebá* *prosić*/ *áby* ... *Wr* 39/21, *Iefli* *Bogá* *naprzód* *nie* *będzie* ... *próžno* *fi* *czego* *dobrégo* [*podziéwác* *Wr* 41/5, *pijáńftwo*/ *w* *którym* *człowiek* y *Bogá*/ y *ludzi*/ y *powinności* *fwéy*/ *ná* *oftátek* y *fam* *śiebie* *zápomniéć* *muśi* *Pij* Cv/1. *A*: *Bogá* *wyznawać* y *fluchác* *będziem* *Wr* 23/7. *V*: *czego* *fye* *Boże* *pozáł* *Wr* 22/12, *Pánie* *Boże* *choway* *nam* *tego* *Páná* *długo* *Wr* 35/24, *Boże* *vchoway* *być* *mu* [*arcybiskupowi*] *wczym* *poftufnym* *Wr* 36/8, *Boże* *day* *to* *ábych* *ia* *zklámał* *Wr* 36/10, *Boże* *day* *to* *byfmy* ... *Wr* 36/19, 25, *Strzeż* *Boże*/ *by* ... *Wr* 37/22.

BOGATY (1) *ai* – *comp sg m N*: *Strato* (!) *był* *bogátfzy* *Wz* 137/7.

BOGINI (1) *sb f* – *sg V*: *Tobá* *świadcze* *nazacnieyfa* *bogini*/ *żem* ... *Wz* 139/15.

BOGURODZICA (1) *n-pr f* – *sg G*: *pieśni* *dźisieyfe* *ták* *dáleko* *ią* *różné* *od* *Bogu-* *rodzice*/ *iáko* y *obczyáie* *od* *ftátutu* *Wr* 39/7.

BOJAŻŃ (2) *sb f* – *sg G*: *nie* *dla* *boiáźni* *iákiéy*/ *ále* *z* *cnoty* *fwéy* *dobrze* *czynią* *Wr* 24/21. *I*: *Toż* *iéy* *oyćiec* y *mátká*/ *boiáźniá* *przyćišnieni* *rádzili* *Wr* 142/3.

BOK (1) *sb m* – *sg G*: *biała* *pleć* ... *nie* *ieft* *ták* *iáko* *ládam* *z* *gliny* *wlepioná*/ *ále* ... *z* *kości* *fczeréy* y *z* *boku* *wziętá* *Wr* 135/11.

BOLEĆ (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: *fnadz* *ich* *więcéy* *bliźniého* *przygodá*/ *nizli* *fwoiá* *wláfná* *krziwdá* (!) *boli* *Pij* Cv/24.

BOWIEM (2) *cn* – *Náźzemi* *bowiem* *wyftepy* *Wr* 27/16; *obczyáie* *bowiem* *niedoftátkiem* *Wr* 27/13.

BRAĆ (4) *vb impf* – *inf*: *kiedy* *Rzymiánie* *dáry* *brać* *poczéli* *Wr* 33/5, *prócz* *tych* [*historyków*] ... *co* *od* *náźnych* *brać* *mogli* *Cz* A4/20. *praes 3 sg*: *Sámo* *przyrodzenie* *iáko* *z* *niewdźięcznych* *fynów*/ *winy* *bierze*: *tego* *ná* *ręku*/ *tego* *ná* *nogách* *karze* *Pij* C2/14. *con 3 sg m*: *wfkazála* *póná*/ *áby* *do* *niéy* *do* *Kościólá* *przyfzedł*/ *á* *tám* *ślub* *z* *nią* *brał* *Wr* 139/9.

BRAĆ SIE (2) *vb impf* – *praes 3 pl*: *ten* *krés* *rozmnożenia* *chwały* *Pánkiéy*/ *do* *którégo* *fi* *oni* *biorá*/ *dáleko* *miiáią* *Wr* 25/20. *con 3 sg m*: *Kiedyby* *lákomy* *człowiek* *do* *tego* *tylko* *kréfu* *fi* *brał*/ *áby* *fi* *miáł* *dobrze* *Wr* 31/21.

BRAK (1) *sb m* – *sg G*: *ieśli* *między* *dobrym*/ *á* *między* *złym* *bráku* *niémáfz* *Wr* 30/19.

BRAT (2) *sb m* – *sg G*: *Láchowie* *podobno* *zkąd* *ináđ* *rychléy* *to* *przezwińko* *odnieśli*/

- nizli od tego iŝtego Lechá brátá Czechowégo Cz Bv/17. *I*: ten Czech z Lechem brátem ... ciągná zá sobá ielcze nieco wátpliwóŝci Cz A4/14.
- BRZYDZIĆ SIE** (2) *vb impf* – *inf*: w piiánŝtwie ... widzę ... tego wiele/ czymby ŝię ŝprawnie brzydzić mogli *Pij* C3/17. *praes 3 sg*: co jeden miłue/ tym ŝię drugi brzydzi *Cn* B4/5.
- BUDOWAĆ** (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: niewiém iáką oni chwałę Pánŝką w ŝwéy głowie buduią *Wr* 25/24.
- BULGAR** (2) *n-ethn m* – *pl N*: káždy naród Słowińŝki ŝwoim włádnym przezwiŝkiem záwždy był miánowan: iáko to Bulgárowie/ Serbi/ Słowacy/ y wiele infznych Cz A4v/17, iáko Bulgárowie ... ták y Słowacy/ ácz tegóz ięzyká/ ále rózný y ofobny naród był Cz B/16.
- BUNT** (1) *sb m* – *pl A*: zpoŝtrónnymi nieiákie porozumienié/ y bunty miéwáią *Wr* 35/9.
- BY** (11) *cn* – *by* *Wr* 19/10, 21/20, 24/19, 22, 34/3, 6, 36/19, 25, 37/22, 24, 39/15. *Cf* **CHOCIABY**.
- BYĆ** (203) *vb impf* – *inf*: być *Wz* 135/18, 142/11, *Wr* 20/15, 24/12, 25/10, 29/6, 8, 32/11, 34/4, 36/5, 40/14, 16, 19, 41/1, Cz B2/3, *Pij* C/20, Cv/5, C3/16, kiedy tedy być zábom na (!) defce áż boćian przyleći *Wr* 30/24, Boże vchoway być mu [*arcybis-kupowi*] wczym poŝlufznym *Wr* 36/8; bydź Cz A4v/21, B2v/18, *Cn* B3v/19. *praes 1 sg*: Ieftem *Wz* 141/5; -em *Wr* 19/7; -m *Wr* 31/17, 41/15. *2 sg*: -eŝ *Pij* Cv/18; -ŝ *Cn* B4v/8, 9. *3 sg*: Ieft *Wr* 37/17; ieft *Wz* 135/10, 136/1, 141/7, 22, *Wr* 19/5, 11, 20, 20/2, 3, 9, 14, 22, 21/17, 22/19, 23/2, 24, 24/20, 23, 25/17, 28/17, 25, 29/24, 31/23, 32/7, 33/25, 34/2, 3, 22, 36/8, 38/8, 18, 25, 40/3, 41/5, 13, Cz A4/9, A4v/21, B/24, Bv/2, 20, 22, B2v/11, *Cn* B3/11, 20, B3v/3, 7, 11, 23, 24, B4/4, 12, 14, B4v/13, 15, 25, *Pij* C/20, Cv/11, C2/9, 20, C2v/16, 24, to ieft *Wr* 22/22, 23/1, 25/3, 26/18, 31/12, Cz Bv/25, B2/8. *1 pl*: -echmy *Wr* 36/16; -fmy *Wr* 30/21, 41/3. *3 pl*: ŝą *Wz* 137/3, *Wr* 20/8, 21/7, 24/3, 25/3, 18, 30/14, 23, 31/9, 35/9, 39/7, 40/6, Cz Bv/3, 25, B2v/4, *Cn* B3v/17, B4v/23, *Pij* C2v/21. *praet 3 sg m*: był *Wz* 137/7, 8, 18, 139/3, 140/18, 22, *Wr* 32/25, 34/12, 38/14, 39/14, 40/14, Cz A4v/17, B/18, B2/6, *Cn* B4/18, 18. *f*: byłá *Wz* 136/4, 139/13, 140/14, 15, *Wr* 33/11. *n*: było *Wz* 136/22, 138/14, 140/20, *Wr* 27/7, trzeba ŝie było ... rozmyŝlić *Wr* 40/24, mniémał/ że mu wólno było *Wz* 136/8, znać było zárazem/ że ... *Wz* 137/17. *1 pl m pers*: -fmy ... byli Cz B2v/9. *3 pl m pers*: byli *Wz* 138/16, *Wr* 28/10, 22, 29/15, 40/4, Cz B/4, 20, Bv/9, 10. *fut 3 sg*: będzie *Wr* 30/10, 20, 35/23, 24, 36/9, 37/16, 41/6, *Cn* B3v/7, 13, B4/6, 9, *Pij* C2v/16, kiedy nie będzie co dáć *Cn* 3v/12. *3 pl*: będą *Wr* 35/4. *imp 3 sg*: niechay będzie *Wr* 37/20. *con 3 sg*: godzienby/ áby ... *Wr* 22/16, Spytácbý ich kogoby woleli *Wr* 26/4, tymby ŝye nam znimi ná ŝtzych puŝcić *Wr* 29/7, Páná Bogáby nam trebać proŝić *Wr* 39/21, Tobý o tym mówić/ iákoby ... *Wr* 41/7, iákoby to nápráwić/ to by mádrého rzecz *Wr* 41/14. *3 sg m*: by był *Wz* 138/21, *Cn* B4v/22; by ... był *Wz* 137/3, *Wr* 23/6, 26/21, *Cn* B4v/16. *f*: byłáby *Wr* 35/16; by ... byłá *Wz* 141/4, *Wr* 34/25, 36/3. *n*: áby pánnie wolno było ... mežá obráć *Wz* 137/14. *1 pl m pers*: bychmy ... byli *Wr* 21/23. *3 pl m pers*: by ... byli *Wz* 141/17, *Wr* 34/7, Cz B2v/4. *part praes act*: będąc *Wz* 136/9, 142/7, 14, *Wr* 32/22, 33/22, Cz A4v/2, 23, *Cn* B4v/17, *Pij* C2v/11. – jako nieaglutynowane słowo poŝilkowe (162): *praet 1 sg*: -m *Wz* 139/15, 19, 141/8, *Wr* 25/21, 34/4, 40/9, 22, 23, 41/18, Cz B/18. *2 sg*: -eŝ *Pij* C3/18; -ŝ *Wr* 34/20, 39/24, 41/2, 18, *Pij* Cv/19, 19. *1 pl*: -fmy *Wr* 19/9, 21/14, 22/9, 26/11, 37/1, Cz B2/7, B2v/9; -zmy Cz B2v/8. *plusq 1 sg m*: -em był *Wr* 39/23. *3 sg m*: był *Wr* 38/15, 39/4, 40/3. *n*: było *Wz* 136/8, *Wr* 40/10, 16. *3 pl m pers*: byli *Wr* 36/1. *fut 1 sg*: będę *Wr* 34/6, 41/21,

Pij C/14. 2 sg: będźiefz Wr 34/5, 41/19. 3 sg: będźie Wr 33/17, 37/17. 1 pl: będźiem Wr 23/8, 36/7; będźiem Wr 36/12, 18. 3 pl: będą Wr 24/23, 34/25, 37/3, Pij C/8, C3/25. con 1 sg: bych Wr 19/10, 34/7, 36/11, 39/15, 41/15, Pij C3/7. 2 sg: byś Wz 141/11, Wr 37/9, 40/2, Cn B3v/16, 17, Pij C3v/6. 3 sg: by Wz 136/7, 137/2, 11, 14, 22, 138/21, 139/4, 6, 6, 140/12, 141/4, 14, 142/4, 10, 20, Wr 20/2, 22, 23/5, 14, 18, 26/5, 21, 28/16, 18, 19, 31/20, 20, 21, 25, 32/4, 5, 14, 20, 34/10, 25, 35/2, 15, 36/2, 5, 15, 38/9, 13, 39/17, 19, 21, Cz B/4, 23, Bv/2, Cn B3/25, B3v/16, B4/8, 16, 17, B4v/16, 22, Pij C2/4, 9, 10, C2v/13, C3/10, 11, 24. 1 pl: bychmy Wr 21/22; byfmy Wr 35/16, 36/19, 25. 2 pl: byście Wr 21/20. 3 pl: by Wz 141/15, Wr 22/16, 24/19, 22, 25/17, 26/4, 6, 34/3, 6, 35/1, Cz A4v/22, B/21, B2/24, B2v/2, 3, 22, Pij C/16, C2/24, C3/15, 16. con praet 1 sg m: bych ... byl Wr 33/6. 3 sg m: by byl Wr 27/8, 33/12; by ... byl Wr 33/9. f: by była Wr 33/8; Gdźieś mię to była fortuná ná té záľy záchowáľa Wr 33/4. n: by było Wr 26/22. 1 pl subst: byfmy ... były Wz 141/7. 3 pl m pers: by byli Wr 26/23. subst: by były Wr 26/24. impers plusq: było Wr 33/9, 40/18. con: by Wr 37/22.

BYWAC (2) *vb impf – praes 3 sg: ále to náciężľa bywa/ kiedy ľudzie iáwná lekkóść cudnými flowy zdobią Pij C/15, iáko więc w ogień bywa/ że nie wfzyfcy gáľzą Wr 34/11.*

CAŁOŚĆ (1) *sb f – sg A: rzecypopolité/ którėkolwiek cáłość y bėpieczeństwo swė miľuią Wr 22/17.*

CAŁY (1) *ai – sg n G: Czy to [Lach] iest iáko by vćinek cáłego flowá/ Polak Cz Bv/22.*

*CEKKUS (3) *n-ethn m – pl N: miėdzy infzėmi narody Aláni/ y Abázgi mieľzkáią/ y Cėkki/ y Hunni Cz B2/19, Zeby się tėż zniėmi y ċi Cėkkowie rufzyli/ y w Niemcėch záśiedli Cz B2/19. G: Czechowie náľzy od támtych Cėkków idą Cz B2/21.*

CENA (1) *sb f – sg L: Wiákiėyże dźis cėnie Arcybikup? Wr 36/6.*

CESARZ (1) *sb m – sg N: Cėfarz tėż którýs vmiėráiąc powiedział Wr 37/20.*

CEZARYŃSKI (1) *ai – sg m N: Prokop Cėfarinľki (!)/ zácný (!) historyk ... powiáda Cz B2/16.*

CH (1) *głoska – zá tą tych dwu liter ... bliľkością f. áľbo t s/ á z Greckim X. á náľzym ch. Cz B2/5.*

CHCIEĆ (35) *vb impf – praes 1 sg: chcė Wr 29/8. 2 sg: chćefz Cn B4/3, Pij C3v/3. 3 sg: chce Wz 135/13, Wr 20/9, 31/5, 24, 32/4, Cz A4v/11, Pij C/11. 1 pl: chcemy Wr 39/10. 3 pl: chcą Wr 25/16, 39/12, Pij Cv/6, C2/24. praet 3 sg m: chćiał Wz 137/20, 138/5, Wr 29/10, 34/13, 16, 39/11. f: chćiałá Wz 142/11. 1 pl m pers: chćieli Wr 29/6, 12. plusq 3 sg m: -em byl chćiał Wr 39/23. fut 2 sg: będźiefz chćiał Wr 41/20. 1 pl: będźiem ... chćieć Wr 36/7. 3 pl: będą chćieć Wr 34/25. con 1 sg m: chćiałbych Wr 20/6. 2 sg m: byś chćiał Wr 37/9; byś ... chćiał Wz 141/12. 3 pl m pers: by ... chćieli Wr 34/3. part praes act: chcąc Wz 136/13, Wr 19/19, 33/7.*

CHCIWOŚĆ (3) *sb f – sg N: chćiwość [ľakomego czľowieka] nie iest náľycona Wr 31/23, iego [ľakomego czľowieka] chćiwość niėma áni kóńcá/ áni miáry Wr 32/2, niemáľz ták ľprofnėy niecnoty/ y ták ľzkarádego vczynku/ do którėgoby chćiwość á ľakomľstwo czľowieká nieprzywióľdo Wr 32/14.*

CHCIWY (3) *ai – sg m N: Czľowiek chćiwy kazaľ fye zárazem do ogrodá prowadźić Wz 140/18. pl N m pers: ieśli wrzėdy y piėrwfzė mieľfca zá pieniáďzmi idą/ tám nie dźiw że ľudzie ľą chćiwi/ y ľakomi Wr 30/14, w iákim niebėpieczeństwie y ten Pan y tá Rzecypopolita iest/ gďdzie ľudzie ná pieniáďze chćiwi Wr 34/1.*

CHĘĆ (1) *sb f – sg A: zá coby się ľpráwnie wftydáć mieli/ to ľobie nie tylko zá kochániė/ áľe y zá chćė poczytáią Pij C/18.*

- CHIOMARA (1) *n-pers f* – *sg N*: CHIomárá żoná nieiákięgo Ortiągontá/ była ...
poimána *Wz* 136/4.
- CHŁOP (1) *sb m* – *sg N*: ktobykolwiek znią [królową Bona] był jechał/ ten ... iefli chłop/
tedy gárdło miał strácić *Wr* 33/10.
- CHŁUBIĆ SIE (1) *vb impf* – *inf*: czym sye biała plec przed męską chłubić może *Wz*
135/10.
- CHMURA (2) *sb f* – *sg A*: pochłébce ... iáko namniéy fortuná zmyli/ równie iáko y cień/
kiedy słońce zá chmurę zaydzie/ áni wiedzieć gdzie się podzieią *Cn* B4v/11, iáko
słońce światłość swoię tráci/ gdy zá chmurę zaidzie/ ták rozum ludzki od zbytków
tępieie *Pij* C2v/5.
- CHOCIA *cf* CHOCIABY, CHOĆ, CHOĆCI.
- CHOCIABY (1) *cn* – chociaby kto rzékl/ że to byli Słowacy/ tedy to nie może stać *Cz* B/3.
- CHOĆ, CHOCIA (3+1=4) *cn* – choć *Cn* B3v/6, *Pij* C2v/16, choć ... á wždy *Pij*
C2/21; chocia ... przedsię *Cz* B2/7. *Cf* CHOĆCI.
- CHOĆCI (1) *cn* – choćci ... wżákże *Cz* B2v/15.
- CHODZIĆ (1) *vb impf* – *inf*: prosiła y dla Bogá/ áby iéy po háńbę y lekkość chodzić nie
dopufzczał *Wz* 142/5.
- CHOWAĆ (2) *vb impf* – *inf*: mali zá rzecz przystoyną chowác komu wiárę? *Wz* 137/1.
imp 2 sg: Pánie Boże choway nam tego Pána dłuго *Wr* 35/24.
- CHRONIĆ SIE (1) *vb impf* – *inf*: mądrość/ która/ czego szukác/ á czego się chronić/
vczy *Cn* B3/9.
- CHRYSZTUS (1) *n-pers m* – *sg A*: áni oné krześciánńkie woýká ... ták dálece o Ieruzá-
lem ... sye bili/ iáko o fámeo Chryftusá więcý/ á o wiárę ieo *Wr* 22/7.
- CHUĆ (2) *sb f* – *sg N*: ieśli zapláty cnotá niéma/ tám chuć ku słuźbie rzeczypospolitéy
zgáfnąc muśi *Wr* 30/17, [prijanego] o szálerństwo ... iego włafna chuć/ iego wolá (!)
fámá/ á zly náłóg (!) przypráwuie *Pij* C2/3. *Cf* NIECHUĆ.
- CHUDY (1) *ai* – *sg m G*: iáko bączny gość od chudęgo gospodarzá w dóm wezwány
doftátku swęgo część ... zá sobą niefc (!) każe *Wr* 24/7.
- CHWALEBNY (3) *ai* – *sg f N*: Cnotá choć dobrze fámá będzie/ chwalebna iest/ y pozy-
teczna *Cn* B3v/7. *n A*: Wielkie tedy przeklęctwo ... záśłużył/ który ... to chwalebne
ziednoczenié miedzy ludźmi tárğa *Wr* 22/15. *pl G*: ná co sye y Sátyr skárzy/ zefmy (!)
stárych á chwalebnych obyczáiów odstąpili *Wr* 26/12.
- CHWALIĆ (3) *vb impf* – *inf*: Chwalić go nie ták w oczy/ iáko przed ludźmi/ kogo chceź
przyácielem mieć/ dobrze *Cn* B4/1; zbytku żadnégo chwálic nie mogę *Pij* C/14.
praes 3 pl: Chwałá wżyftki historye Kuryufá Rzymkięgo *Wr* 29/8.
- CHWALON (1) *part praet pass impf* – *sg m N*: Bóg ... przez Syná swęgo wolá swoię nam
obiáwił/ áby z tąd był poznán y chwalón *Wr* 23/6.
- CHWAŁA (7) *sb f* – *sg N*: chwálá Páńfka to zá sobą niefie/ iż ... *Wr* 23/6, chwálá iego
[Boga] gruntownieýsza być miáła *Wr* 24/12. *G*: krés rozmnożenia chwały Páńkięy
... dáleko miiáią *Wr* 25/19, Iákięy tedy chwały táká cnotá niegodná *Pij* C2v/19. *A*:
niewieím iáką oni chwálę Páńfką w swéy głowie buduią *Wr* 25/23, pogánin ... wy-
rzućiwłzy z kościółów prawdziwą chwálę Páńfką (!) Máchometowi swemu ié po-
święcił *Wr* 26/3; Ani sye nam ták ... rozumieć godźi/ żeby [Bóg] ... fámę tylko
chwálę (!) swą ná myśli mieć miał *Wr* 23/16.
- CHYBA (2) *cn* – Chybáby *Wr* 37/9; chybáby *Cz* B2v/3.
- CHYBA (1) *pt* – chybá *Wr* 32/9.
- CHYBA (1) *sb f* – *sg G*: to imię Polak ... w tych kráiach wroflo: od polá bez chyby *Cz*
B2v/12.

- CHYBIĆ** (1) *vb pf – inf*: ná cokolwiek iednoftáynie wfyłcy fye zezwalaia/ to trudno chybić ma *Wr* 19/16.
- CI** *cf – Ć*.
- CIAŁO** (5) *sb n – sg N*: ciała á vmyśl máia z sobą porozumienié *Wr* 30/4. *I*: wiára ... y vmyśleń/ y ciałem ludzkim záraz władnie *Wr* 25/4, rzeczpóspolita ma nieiákie podobieństwo w téy mierze z ciałem człowieczym *Wr* 29/19. *L*: Nie przeplácona iest rzecz rozum/ choć będzie czáfem w słábym/ á w włomnym cieie *Pij* C2v/17. *pl A*: práwa tylko ná ciála ludzkie moc máia *Wr* 25/1.
- CIAĞNAĆ** (4) *vb impf – praes 3 pl*: Bo wiára/ y práwo ... zda fye iż oboie ku iednému kréfu ciagna *Wr* 22/22, ták wiára iáko y práwo do iedného kréfu ciagna *Wr* 23/1, ten Czech z Lechem ... ciagna zá sobą iefcze nieco wąpłiwośći *Cz* A4/15, iednákie zábawienia człowieká ku człowieu połpolicie ciagna *Cn* B4v/2.
- CIAĞNAĆ SIE** (1) *vb impf – praes 3 pl*: wfyłtki [przyczyny] niemal/ iáko strumienié do głównéy rzeki (!) ták do niezgody fye ciagna *Wr* 20/17.
- CICERO** *cf* CYCERO.
- CICHY** (2) *ai – pl N subst*: [Katylinie] nie szły ciché práktiki (!) *Wr* 34/14. *petr sg n D*: sładze po cichu rokazála *Wz* 136/17.
- CIENKI** (1) *ai – sg f G*: [Lach] iest iákoby vćinek całego fłowá/ Polak/ z przewróceniém óstátniéy litery cienkiéy w swoię [ruską] hruhá *Cz* Bv/23.
- CIEN** (3) *sb m – sg N*: rzeczpóspolita ku temu końcowi przyzłá/ że iéy y cień nie zołtał *Wr* 28/7, pochłébe/ pókiś w sczęściu/ iáko cień w iány dzień/ ták cię názláduia: iáko namniéy fortuná zmyli/ równie iáko y cień/ kiedy fłońce zá chmurę zaydzie/ áni wiedzieć gđzie się podzieia *Cn* B4v/9, 11.
- CIERPIEĆ** (3) *vb impf – praes 1 pl*: ábyłmy my tego były vřzly/ co dziś ciérpiemy *Wz* 141/8. *con 1 sg m*: by mówię tácy wřzlyto byli/ iefczebych ie iáko táko ciérpiał *Wr* 34/7. *pass inf*: Kiedyby iákomy człowiek do tego tylko kréfu sie brał/ áby sie miał dobrze/ móglby sie iákokolwiek ciérpieć *Wr* 31/22.
- CIESZYĆ** (1) *vb impf – praes 3 sg*: co y mnie sáméo niepráwie ciefzy *Wr* 20/5.
- CIEŻKI** (3) *ai – sg f A*: szaleni/ którzy ... prze ciężką niemoc ... rozumu pozbyli *Pij* Cv/21. *pl f G*: Zá tych [trzeźwości i miary] pomocá ... człowiek wiele ciężkich niemocy się vřtrzeze *Pij* C2v/23. *sup sg f N*: ále to náciężza bywa/ kiedy ... *Pij* C/15.
- CIŻBA** (1) *sb f – sg I*: co nawięcy towarzystwá/ y flug/ fobie fšofobił/ które nieznácznie między ciżbá rozłádził *Wz* 138/2.
- CNOTA** (24) *sb f – sg N*: Cnota choć dobrze sámá będzie/ chwalebna iest/ y požyteczna *Cn* B3v/6, Cnota á vkladné obyčziae/ té ludzióm záchowánié iednáia *Pij* C3/13; iесли zapláty cnotá niéma/ tám chuć ku fluzbie rzeczpóspolitěy zgáfnáć muśi *Wr* 30/16, to flowo cnotá wiele w fobie zámyka *Cn* B3/5, fundáme't przyiáźni cnotá iest *Cn* B4v/15, iákiéy tedy chwały táka cnotá niegodná ...? *Pij* C2v/19, tá iedná cnotá wřzlytkim innym drógé ściele *Pij* C3/2, skromné á mierné pořtanowienié žyčia ... ták rozum ludzki y vmyśl [řráwuie/ że się ná nim ... wfzelka cnotá látwie przyiáć móže *Pij* C3/4. *G*: gđzie ludzie nie dla boiáźni iákiéy/ ále z cnoty fwey dobrze czynia *Wr* 24/22, gđzie cnoty/ á przyřtoieństwo ludzie sie dźierzá *Wr* 32/11, náuká bez cnoty/ iáko miecz v řzalónégo *Cn* B3v/5, którzy cnoty nie miłuia *Cn* B4/10, poki się cnoty nie tknie *Cn* B4/24. *D*: áby dla podobánia komu przeciwo cnoćie/ á przyřtoynośći nic się nie wystépowáło *Cn* B3v/25. *A*: CNotę y w nieprzyiáćielu/ y w nieznáiomych miłuiemy *Cn* B3/3; Miłuia tedy ludzie cnotę *Cn* B3v/8. *I*: á będąli się [cudze obyčza-je] z cnotá/ á z rozumem zgadzác/ czemu ich názláduwác niemař? *Pij* C3/25, iесли mierność ... cnotá názwáć muřim *Pij* C3v/6. *L*: ráczéy przy cnoćie/ niż przy náuce

zoftań *Cn* B3v/4, Miluią tedy ludzie cnotę/ á przy cności náuke *Cn* B3v/8, Przy téy ia cności zoftawam *Pij* C3/6. *pl G*: A z tych czterech cnot/ iako czterech studzien/ wiele infzych cnot pochodzi *Cn* B3/16, 17, obyčzái z cnot pochodzą *Cn* B3v/1. *Cf* NIE-CNOTA.

CNOTLIWIE (1) *av* – dofyć będzie/ kiedy ten który záchowánia szuka/ cnotliwie á przystoynie fię w káždéy rzeczy záchowa *Cn* B4/7.

CNY (1) *ai* – *pl N m pers*: Tóžci podobno y oni náfzy cni królowie czynili *Wr* 29/13.

CO (116) *pron* – *N*: *CO Wr* 19/5; *Co Wz* 141/1, *Wr* 20/21, 25/9, *Pij* C2/19; *co Wz* 136/22, *Wr* 20/4, 21/17, 23/10, 30/22, 31/18, 32/4, 34/11, 41/13, *Cn* B3/11, B4v/7, 24, 25, *Pij* C/19, *Cv*/16, C3/23. *G*: Czego *Cz* A4v/20, *Cn* B4/8; czego *Wr* 22/11, 14, 25/5, 10, 30/24, 38/10, 41/6, *Cn* B3/8, 8. *D*: czemu *Wr* 26/8, 29/4, *Pij* *Cv*/10, 12, C2v/13, C3/5, 25. *A*: *Co Wz* 138/8, 139/23; *co Wz* 135/13, 139/18, 141/8, 22, *Wr* 20/6, 10, 19, 21/3, 4, 20, 22/24, 23/2, 24/5, 5, 25/6, 26/14, 27/9, 13, 18, 28/17, 29/20, 31/1, 32/12, 34/5, 37/25, 38/18, 39/15, 40/22, 41/17, *Cz* B/22, Bv/5, *Cn* B3v/12, B4/5, 10, 22, B4v/22, *Pij* *Cv*/13, 17, C2v/14, C3/22, ná *co Wr* 26/11, 29/5, *Pij* C3/15, C3v/5, zá *co Pij* C/16, przécz *Wr* 40/23, *Cn* B4/8, zacz *Wz* 141/4. *I*: czym *Wz* 135/9, *Cz* A4/6, *Pij* C3/9, 16, zá czym *Wr* 25/4, 21. *L*: ná czym *Wr* 19/18, o czym *Pij* C2/7, wczym *Wr* 36/9, w czym *Wz* 135/18, 142/10, *Wr* 29/6, *Cn* B3v/24. *indecl pro sg N m*: *co Wr* 28/18. *pro sg A f*: *co Wr* 24/18. *pro pl N pers*: *co Wr* 26/6, 33/17, 20, *Cz* A4/19, Bv/5. *pro pl N subst*: *co Wr* 35/9. *indecl* = 'ile': małz tych wrózek co więcy? *Wr* 39/15, to wniwecz *co* ich nagle pomrze/ ábo *co* ich pobiją *Pij* C2/16, 17. *indecl*: = 'jak': A to coć fię zda/ że ...? *Wr* 35/13. *indecl*: *co* zá niebefpieczeństwo *Wr* 20/23, pytał iéy/ coby zacz była *Wz* 141/4. *Cf* COKOLWIEK, NIC, NIECO.

CO (3) *pt* – *co* nawięcý towarzysztwá/ y slug *Wz* 138/1, żeby miał *co* nawięcý *Wr* 32/5, áby *co* nalepzym był *Cn* B4v/16.

COKOLWIEK (1) *pron* – *A*: ná cokolwiek *Wr* 19/15.

COŻ (3) *pron* – *N*: cóž *Wr* 31/16, 33/14. *A*: Cóż *Wr* 28/20.

CUDNY (1) *ai* – *pl n I*: ludzie iáwną lekkość cudnémi stowy zdobią *Pij* C/16.

CUDZOZIEMSKI (2) *ai* – *sg n L*: ná ón čás nie ... w cudzoziemkim pićiu szczęścia álbo mnimánia fwégo ludzie pokládáli *Wr* 28/23. *pl N m pers*: historykowie cudzoziemscy ich [*Lecha i Czecha*] nie wfpomináją *Cz* A4v/1.

CUDZY (1) *ai* – *pl m G*: Nie kládec zá powinność cudžich (!) obyčzaiów *Pij* C3/23.

CUKROWAĆ (2) *vb impf* – *inf*: ludzie ták fobie cukrowáć vmieją *Pij* *Cv*/3. *imp 2 sg*: cukruy ty fobie iáko chcez pijaństwo (!) *Pij* C3v/3.

CYCERO (7) *n-pers m* – *sg N*: Wychwalić fye niemože Cicero ná niektórym mieyfcu Wierfzá Enniufowégo *Wr* 26/16, (mówi Cicero) *Wr* 26/20, nie omylił fye y Cicero ná tym *Wr* 27/23, wierfze iádné/ które Cicero ziąkiéyści komædiiéy stáréy przjwodzi (!) *Wr* 37/3; Poncius Sámnis (którégo Cycero wfpomina) *Wr* 33/3. *G*: Y nie rzekł nic ... wierze náfzýy przeciwnégo v Ciceroná Scipio *Wr* 24/1. *L*: y ia po Ciceronie oyczynie fwéy źle tufzyc (!) muřzę *Wr* 29/17.

CZARNKOWSKI (1) *n-pers m* – *sg N*: niżli iá [*sałę*] był niebofczyk Bifkup Czárnkowski odnowił *Wr* 40/4.

CZAS (30) *sb m* – *sg N*: Gdy tedy čás náznáczony przjzedł (!) *Wz* 136/11, *co* mi ták dlugi čás przynieść mógl okróm ... *Wz* 139/18, Ale čás nam podobno w rzecz wftápic *Wr* 26/7. *G*: od tego czáfu *Wz* 141/14, *bo* czáfu potreby gđzie fię indziéy z żóná ... wćieć máią? *Wr* 36/22, wedle czáfu nie mógło być ináčéy *Wr* 41/1, czáfu fwégo powieím ia przećię/ *co* rozumieím *Wr* 41/16, od tego czáfu/ áž ... *Cz* A4v/25. *A*: Sługá vpátrzywřzy čás/ wczynił rořkazániu pániéy fwéy dofyć *Wz* 136/18, ná ón

czas *Wr* 28/19, 22, ná on czas ... iefli kiedy ... *Wr* 35/23, ná ten czas *Wz* 138/18, *Wr* 20/10, 28/13, 29/8, ná ten czas ... iefli ... *Cn* B4v/7, ná ten czas ... kiedy ... *Wz* 136/5, *Pij* C2v/7, pod ten czas/ kiedy ... *Cz* B/2, ludzi swowolnych/ y występnych w czas nie hámuia *Wr* 31/13. *I*: groząc iéy czáfem/ czáfem téz y lágodnémi flowy iéy wzywáiac *Wz* 140/13, 13, álbosmy ieden naród z Czechy byli/ á zá czáfem się roztárgnęli *Cz* B2v/10, iákoby to od wielkiégo iákiégoś Láchá mniefzy Lázkowie zá czáfem się pokazáli *Cz* B2v/24, y Bóg się czáfem nie wysiedzi *Pij* C2/11, Nie przepláconá ieft rzecz rozum/ choć bédzie czáfem w flábym/ á w włomnym cíele *Pij* C2v/16. *pl* *G*: zeby tych czáfów y podly ziemiánin wftydził sye tak żyć *Wr* 28/20, [*praktyka*] która nie práwie dobrze téy korónie (!) zá tych czáfów (!) nálfzych tufzy *Wr* 40/1. *A*: Gdźies mié to byłá fortuná ná té czáfy záchowálá/ kiedy ... *Wr* 33/4.

CZASZA (2) *sb f* – *sg A*: [*Kamma*] wziáwfy w rękę czáfzę złotá ... nápiłá sye sámá naprzód *Wz* 139/10. *L*: w czáfzy byłá trucizná *Wz* 139/13.

CZECH (15) *n-ethn m* – *sg N*: bo iáko od Czeškiéy Czech/ od Włofkiéy Wloch/ ták od Látkiéy wiáry/ Lách wiedzion być może *Cz* B2/2, Czyli téz podobno iáko Czech od wieku Czechem/ ták y Lách závázdy był zwan Láchem *Cz* B2/6. *A*: Czechá káždy Słowiéńki naród Czechem zowie *Cz* Bv/20. *I*: Czechá káždy Słowiéńki naród Czechem zowie *Cz* Bv/21, Czyli téz podobno iáko Czech od wieku Czechem/ ták y Lách závázdy był zwan Láchem *Cz* B2/6. *pl N*: ták Polacy/ iáko y Czechowie/ Ruś ktemu/ y Moskwa/ y wiele infzych/ narody Słowiéńkiémi się miánuia *Cz* B/8, iáko Czechowie ... ták y Słowacy/ ácz tegóz ięzyká/ ále rózný y ofobny naród był *Cz* B/15, Czechowie tedy/ y Polacy nie byli práwémi Słowaki nigdy *Cz* B/19, Ale iáko Czechowie nie od Czechá podobno idá *Cz* Bv/14, Czechowie náfzy od támtych Cekków idá *Cz* B2/21. *D*: nam y Czechom *Cz* A4/14. *A*: Czechowie tedy/ y Polacy nie byli práwémi Słowaki nigdy/ zeby z tego narodu mieli się w Czechy y w Láchy przekrzćić *Cz* B/21, Czechy závázdy Czechámi zwano *Cz* B2v/16. *I*: álbosmy ieden naród z Czechy byli/ á zá czáfem się roztárgnęli *Cz* B2v/9, Czechy závázdy Czechámi zwano *Cz* B2v/16.

CZECH (8) *n-pers m* – *sg N*: ten Czech z Lechem brátem *Cz* A4/13, áz kiedy się im dopiéro ten Czech z Lechem ziawił *Cz* B/1, Czech y Lech *Cz* B/23. *G*: tych imion dźisiefzych od Czechá y Lechá dopiéro dostáli *Cz* Bv/11, Ale iáko Czechowie nie od Czechá podobno idá *Cz* Bv/14, od Czechá y Lechá dopiéro w tych kráiach imioná swoié wzięly *Cz* A4v/12. *I*: ci dwa wódzowie Słowiéńcy/ Lech z Czechem *Cz* A4/21, kórtzykolwiek tego Lechá z Czechem ná nogi ftáwiáia *Cz* A4v/5.

CZECHOW (1) *ai* – *sg m G*: od tego íftégo Lechá brátá Czechowégo *Cz* Bv/18.

CZEKAĆ (3) *vb impf* – *inf*: znáku pewnégo czekác kazał *Wz* 138/3, wolé vmrzéc/ niźli tákiéy drugiéy nocy czekác *Wz* 141/11. *praes I sg*: tego od ciebie czekam *Wr* 26/10.

CZESKI (1) *ai* – *sg f G*: bo iáko od Czeškiéy Czech ... ták od Látkiéy wiáry/ Lách wiedzion być może *Cz* B2/1.

CZĘSTO (1) *av* – té flowá częfto powtarzáł *Wr* 33/1.

CZĘSTOKROĆ (1) *av* – Ci wkázuiác częftokroć do niego/ áby zony/ y dzieći ich zá nimi puścíl/ nie mogli tego v niego zyfkác *Wz* 142/20.

CZĘŚĆ (3) *sb f* – *sg N*: Przyźcié ... do Dunáia część/ drudzy ku zachodu *Cz* B2v/6. *A*: dostátku swégo część ... zá sobá niéc (!) każe *Wr* 24/8. *pl G*: miłóść roftárgniona ná wiele częścí/ nie ieft ták mocná/ iáko fpólna/ á fpoiona *Cn* B4/14.

CZŁOWIECZY (1) *ai* – *sg n I*: rzeczpopólita ma nieiákié podobienftwo w téy mierze z ciałem człowieczym *Wr* 29/20.

CZŁOWIEK (26) *sb m – sg N*: Człowiek chciwy kazał syc zarázem do ogrodá prowadzić/ y dół fobie vkázác *Wz* 140/18; Tu ftyzlyfz co ten mądry/ á w rzeczypospolitéy fwéy godny człowiek o téy fkázíe obyczáiów trzyma *Wr* 27/19, kázdy człowiek przed śmíercią syc odmieni *Wr* 29/21, póty y człowiek obyczáiów zwykłych syc trzyma *Wr* 29/25, Kiedyby lákomy człowiek do tego tylko kréfu sie brał/ áby ... *Wr* 31/21, trudno sie tym człowiek lákomy zdobić ma/ że to czyni *Wr* 31/25, bo to szlyfzć (!) vczóny człowiek był *Wr* 39/14, Ale y fłowy może człowiek pożyteczen bydź drugiému *Cn* B3v/19, Moia ráda tedy/ áby człowiek nie wiele przyaciól miał *Cn* B4/16, niech się o to człowiek naprzód ftára/ áby co nalepszym był *Cn* B4v/16, pijáńftwo/ w którym człowiek y Bogá/ y ludzi/ y powinności fwéy zápomnieć musi *Pij* Cv/1, o czym człowiek potrzebnie áni pomysli *Pij* C2/7, A to nadziwnieyfza/ że człowiek ná ten czas zda się fobie namędrzym/ kiedy náfprofnieyfzy *Pij* C2v/7, Zá tych pomocą/ nie tylko człowiek wiele ciężkich niemocy się vftreże/ ále y niektórych zbędzie *Pij* C2v/23, báczny człowiek nie to ma czynić/ co v drugiego widzi/ ále to co mu przystoi *Pij* C3/22. *G*: niemáfz ... ták fzkárádého vczynku/ do którégoby chciwość á lákómfstwo człowieká nieprzywiodło *Wr* 32/15, Ale trzeźwość/ będąc świadoma dobrze y sił/ y niedofrátków swoich/ nigdy człowieká w to nie wda/ czemuby fprostać nie mógl *Pij* C2v/12. *D*: obiedwie rzeczy [*cnotę i naukę*] w fobie mieć/ rzecz nieprzeplácona íeft człowiekowi *Cn* B3v/3; Iednákie téż obyczáie ... człowieká ku człowieku popolicie ciągná *Cn* B4v/2. *A*: Dwie tedy rzeczy człowieká fzláchcią (!) obyczáie/ á rozum *Cn* B3/22, zá to wfzytko człowieká ludzie miłuiá *Cn* B3v/22, Iednákie téż obyczáie ... człowieká ku człowieku popolicie ciągná *Cn* B4v/1. *I*: że go Bóg człowiekiem/ á nie infzá beftyá fтворzył *Pij* Cv/8, człowiekiem się rad widzi *Pij* Cv/10. *L*: Cóż rozumiemy o popolitým człowieku/ kiedy tácy królowie byli? *Wr* 28/21. *V*: zły człowiecze *Wz* 139/21. *Cf* LUDZIE.

CZTERY (2) *nm – G*: A z tych czterech cnót/ iáko czterech studzien/ wiele infzych cnót pochodzi *Cn* B3/16, 16.

CZTERYSTA (1) *nm – G*: około czterech fet do Aetoliéy wyiecháło *Wz* 142/19.

CZUĆ (1) *vb impf – part praes act*: Synorix ... iuz nieiáko íad w fobie czuiác ... wypadł z kościołá *Wz* 139/24.

CZWARTY (1) *nm – sg f N*: Czwarta [*cnota*] fkromność *Cn* B3/14.

CZY (3) *pt – Czy ... Czyli ... Czyli téż ... Czyli Cz Bv/22; czy Wr 26/5, 41/5. Cf CZYLI.*

CZYLI (4) *pt – Czy ... Czyli ... Czyli téż ... Czyli Cz Bv/24, B2/5, 11; czyli Cz Bv/6. Cf CZY.*

CZYNIĆ (18) *vb impf – inf*: báczny człowiek nie to ma czynić/ co v drugiego widzi/ ále to co mu przystoi *Pij* C3/22. *praes 2 sg*: dobrému dobrze czyniác/ fobie dobrze czynifz *Cn* B3v/18. *3 sg*: przeto trudno sie tym człowiek lákomy zdobić ma/ że to czyni/ áby sie miał dobrze *Wr* 31/25, Lákomy/ powiáda/ chybá vmiériájąc dobrze czyni *Wr* 32/9, Táka tedy odmianá w muzyce czyni odmianę y w rzeczypospolitéy *Wr* 39/9, żadný o nich ... wzmianki nie czyni *Cz* A4v/4, ták Włoch ábo Hifzpan czyni *Pij* C3v/2. *3 pl*: Czyniá wiele przykrości ludzióm fpokoinym fzaleni *Pij* Cv/20; boiác syc kázni/ co práwo w fobie ma/ ludzie fwóy vrząd czyniá *Wr* 24/19, gdzie ludzie ... z cnoty fwéy dobrze czyniá *Wr* 24/22, czego íesli nieczyniá/ kiedy tedy być zábom na (!) defce áz boćian przyleci *Wr* 30/24, Abowiém kiedy ludzie nálepiéy fwá powinność y baczá/ y czyniá/ ieno trzeźwio? *Pij* C2v/1. *praet 3 sg m*: Herkules co czynil/ áby był miłowan? *Cn* B4v/22. *3 pl m pers*: Tóžci podobno y oni náfzy cni królowie czynili *Wr* 29/13. *fut 2 sg*: co będziefz czynil vtráciwfzy wfzytko? *Wr* 34/5.

- 3 *pl*: przedsię źle czynić niebędą *Wr* 24/23. *part praes act*: wzięwfyz w rękę czáfz zlotą/ czyniąc wrzczy ofiárę wedla zwyczajú pogániłkiego Diánie/ nápiła fye sámá naprzód *Wz* 139/11, dobrému dobrze czyniąc/ sobie dobrze czyniłz *Cn* B3v/18.
- CZYTAĆ (4) *vb impf* – *praes 1 pl*: co/ kiedy dziś czytamy/ kto ieft między námi/ coby fye temu nie śmiał? *Wr* 28/17, iáko whiftoriiách czytamy *Wr* 39/3. *imp 3 sg*: niechay czyta Diálóg wtóry o miłości *Wz* 135/15. *impers*: Wychwalić fye niemoże Cicero ná niektórym mieyfcu Wiérzáz Enniufowého/ który ták fye v niego czyta *Wr* 26/17.
- Ć, CI (5 + 2 = 7) *pt* – mówionóć *Wr* 35/20, Prawdác *Wr* 20/3, prawdác *Wr* 37/11, toć *Wr* 35/19, Pij C2v/21; bychci *Wr* 39/15, Tóźci *Wr* 29/12. *Cf* CHOĆCI, JAKIŚCI, JEDNOĆ, TAKŻEC, ŻEC.
- ĆMA (1) *sb f* – *pl N*: áni oné ... ćmy zebránych zakonników ... o Konftántinopole z Turki/ y z Sáráceny fye bili *Wr* 22/4.
- ĆWICZENIE (2) *sb n* – *sg G*: ieśli ćwiczenia żadného ludźie młodzi niemiáią *Wr* 30/14. *I*: między infzym ćwiczeniem/ które dzieci miéwały/ kazano im y Muzykę wmieć *Wr* 38/4.
- DAĆ (19) *vb pf* – *inf*: pozwolił iá dác ná okup *Wz* 136/11, Słudzy ... w tym rozruchu pánnę między sobą rozzerwáli/ ták iż gárdło dác musiáła *Wz* 138/8, z którego wpadku nietylko że mamy liczbę dác/ ále ... *Wr* 27/15, sprüfungliwóść/ która káždému/ co iego ieft/ dác káże *Cn* B3/11, á kiedy nie będzie co dác/ y przyaciéla nie będzie *Cn* B3v/12. *praet 3 sg m*: [Synoryks] dáł potáiemnie Sinátá zabić *Wz* 138/22, [Arystotymus] wielé ich/ którzy o tę krzywđę mówili/ dáł strácić *Wz* 142/18, żeby miał co nawięcéy/ á tego nigdy y sam nie wzywał/ y drugiemu używác nie dáł *Wr* 32/7, dáł pokóy y fzedł do domu *Wr* 38/23. *f*: [Tymoklija] zftámtád (!) [z dółu] żadnym obyćziem wynidź mu [hetmanowi] nie dáła *Wz* 140/23, [Kamma] dáła fye námówić *Wz* 139/7. 3 *pl m pers*: dáli mu moc féym zkládác *Wr* 36/4, y to iákoby powfzechné imię wfzytkim tego ięzyká narodom dáli *Cz* B/15. *imp 2 sg*: Boże day to ábych iá zklámał *Wr* 36/10, Boże day to/ byfmy ... *Wr* 36/19, 25. *con 3 sg m*: áby nam dáł Duchá śwého *Wr* 39/22. *con praet 1 sg*: nie dáł bych im [Rzymianom] byl dluzéy pánowác *Wr* 33/6. *part praet act*: dawfzy znák pomocnikom fwym/ rzucił fye sam naprzód do niéy *Wz* 138/3. *Cf* DAN.
- DALECE (5) *av* – Oná nie ták dálece ná teráznieyfzáz wczynność iego/ iáko bárziéy ná piérwłz zelżenié fwé pómniác *Wz* 136/15, które flowá nie ták dálece Prorockim duchem fá powiedziáné/ iáko ... *Wr* 21/7, áni oné ... ćmy zebránych zakonników/ ták dálece o Jeruzálem ... z Sáráceny fye bili/ iáko ... *Wr* 22/5, Ale wiárá ... y wymyślem/ y ciálem ludzkim zaráz wladnie/ czego práwá ták dálece niemiáią *Wr* 25/5, czego ták dálece ci nowi prorocy niebaczą *Wr* 38/10. *Cf* DALEKO.
- DALEKO (9) *av* – ten krés rozmnożenia chwały Páńłkiéy ... dáleko miáią *Wr* 25/20, ieśli między dobrym/ á między złym bráku niémáfz/ tám dáleko więcéy złych niżli dobrych będzie *Wr* 30/20, á pieśni dziśieyfzéz ták dáleko fá rózné od Bogurodzice/ iáko y obyćzié od státutu *Wr* 39/7, wiem/ zem od mądrych dáleko *Wr* 41/16, Podobnieyfza rzecz dáleko/ że z téy tu wielkości támta garśc ludzi ... wyłzła *Cz* Bv/7. *comp*: Rozumiém dobrze/ ále słucham dáléy *Wr* 35/13, pátrzay dáléy/ iáko fie drógá ku złému ścieli *Wr* 35/25, Słuchayze mié dáléy *Wr* 37/2, y tym kościoly porządne ludźiom profnym hydzą/ iákoby muzyká nic dáléy fie nieściągáła/ ieno iáko iéy on byl świádo^m *Wr* 38/13. *Cf* DALECE.
- DAMON (1) *n-pers m* – *sg N*: [przyjaciele] iáko byl ... Damon (!) á Pythiás *Cn* B4/19.

- DAN (2) *part praet pass pf* – *sg f N*: iefli mu wiara ma być dana/ albo nie *Wz* 135/18; niewiem iaka im y w ofatku wiara ma być dana *Cz* A4v/21.
- DAR (4) *sb m* – *pl A*: niechciał ani poyrzć na one znamięnitę dary *Wr* 29/11, Iugurtá ... przeprawiwszy sobie winę przez dary/ pufczón był wolno *Wr* 32/24, kiedy Rzymianie dary brąc poczęli *Wr* 33/5. *I*: prostych ludzi ... nie przywabifz/ iako hoynośćią á dary *Cn* B3v/10.
- DARMO *cf* NIEDARMO.
- DATEK (1) *sb m* – *sg A*: datek więcý/ niż ciebie/ miłue *Cn* B3v/11.
- DAWAĆ (7) *vb impf* – *inf*: Táka rozmaitá bárwę swym dworzanóm zwyklá niemierność dawać *Pij Cz* 2/19. *praes 3 sg*: [pijany] prawie znać dawa/ że mu to [bycie człowiekiem] niewdzięczno/ że ... *Pij Cv* 7. *3 pl*: łami zły przykład z siebie daia *Wr* 31/14, ktemu owo zanedbanie zamków potrzebnych/ że ich nie náprawiui/ á daia sie im walić *Wr* 36/21. *con 2 sg*: Naprzód abyś tak dawał/ iakobyć zawnždy dostawało. Druga/ abyś tym dawał/ którzy tego są godni *Cn* B3v/16, 17. *part praes act*: daiać znać/ iż pieniądzmi wwszytkiego zyskać może *Wr* 32/21.
- DAWNO (2) *av* – *P*. Bóg iefcze dawno przez proroki ... wola swoię nam obiawił *Wr* 23/4, iuz ten krés dawno minał *Wr* 32/1. *Cf* NIEDAWNO.
- DAWNOŚĆ (1) *sb f* – *sg A*: EWA ... piérwsze miefye zastępuie. A to nie tak prze dawność/ albo vprzędzeni wwszytkich infzych ludzi/ iako prze dziwny początek *Wz* 135/7.
- DAWNY (5) *ai* – *sg m A*: stáré obycaie/ á dawny porządek zachowywali poważni ludzie *Wr* 27/3. *n A*: imię swé dawne ... straciwszy/ od Lechá ... Láchy się nazywali *Cz* B2v/18. *pl G*: od dawnych wieków iuz fye temu ludzie przypátrzyli *Wr* 19/13, dawnych królów żywot/ á przytym bez pochyby y poddanych mizerny fye zda *Wr* 29/1. *petr sg n G*: Kto tedy wiare zdawna od wwszytkich przyięta wzrusza *Wr* 25/7. *Cf* NIEDAWNY, STARADAWNY.
- DBAŁOŚĆ *cf* NIEDBAŁOŚĆ.
- DESKA (1) *sb f* – *sg L*: kiedy tedy być zábom na (!) defce aż boćian przyleci *Wr* 30/24.
- DLA (10) *praep cum G* – dla *Wr* 24/8, 21, 29/17, 38/6, 7, *Cn* B3v/25; dla Bogá *Wz* 142/4, dla tego *Wr* 23/3, 25/15, dla tegóz *Wr* 32/7.
- DLATEGO *cf* DLA, TEN.
- DLATEGOŻ *cf* DLA, TENŻE.
- DŁUGI (2) *ai* – *sg m N*: co mi tak długi czas przynieść mógl/ okróm nádzieie těj dżiśiefzy pómty? *Wz* 139/18. *pl L*: nie w długich obiádach ... szczęścia albo mnińmiania swego ludzie pokládáli *Wr* 28/22.
- DŁUGO (6) *av* – Synorix ... mordowawfzy fye długo/ téyże nocy vmárł *Wz* 140/2, ani obycaie ... niemoglyby były albo zálozyć/ albo tak długo trzymać ... tak szeroko władný rzecypopolitý *Wr* 26/24, którzy naprzód tę sławną rzecypopolitá záložyli (!) y długo trzymáli *Wr* 28/11, Pánie Boże choway nam tego Pána długo *Wr* 35/25, Stároftwoby tak długo niewákováło *Wr* 36/15. *comp*: nie dał bych im był dlužý pánować *Wr* 33/6.
- DNO (1) *sb n* – *sg L*: kiedy iuz ná dnie fámym był/ poczęła nań walić kámienie *Wz* 140/21.
- DO (45) *praep cum G* – Do *Wr* 35/5; do *Wz* 137/18, 138/3, 5, 139/1, 6, 8, 8, 20, 140/7, 19, 142/2, 8, 14, 19, 20, *Wr* 20/16, 17, 22/25, 23/1, 25/19, 29/16, 31/21, 32/14, 33/8, 35/3, 7, 15, 38/9, 19, 21, 23, 39/4, 6, 41/2, *Cz* A4/9, 17, B2/23, B2v/5, 15, aż do *Wz* 136/14, do tego czáfu *Cz* A4v/25, do koncá *Wr* 26/8, do koncá *Cn* B4/12, do koncá *Wr* 41/4. *Cf* DOTYCHMIAST.

- DÓBA** (1) *sb f* – *sg G*: PolŃki naród przodków swoich do téy doby nie iest pewien *Cz A4/9*.
- DOBRO** (1) *sb n* – *sg G*: przepomniałszy dobrá/ y pożytku náfzégó *Wr 23/15*.
- DOBROĆ** (1) *sb f* – *sg L*: Ani Ńye nam ták Ńkápíe o nieprzebránéy dobroci páńŃkiéy ... rozumieć godźi *Wr 23/13*.
- DOBRODZIEJSTWO** (2) *sb n* – *sg N*: Dobrodziejstwo/ nádzieciá/ miłość/ náuká/ powolność/ pochłébfstwo/ wŃztyko to nam miłość v ludźi iedná *Cn B4v/19*. *pl A*: á kiedy nie będzie co dáć/ y przyiacielá nie będzie/ okrom którzy ná dobrodziejstwá pámiétá-ia *Cn B3v/13*.
- DOBROTLIWY** (1) *ai* – *sg m N*: iáko Pan dobrotliwy/ y rodzáiowi ludzkiemu (!) záwždy przychylny *Wr 23/19*.
- DOBROWOLNIE** (1) *av* – czemu rozum ... dobrowolnie Ńwym pijáńŃstwem tłumí? *Pij Cv/11*.
- DOBRY** (16) *ai* – *sg m N*: tám dopiéro bezpieczeńŃstwo iest/ y rząd dobry/ gdzie ... *Wr 24/21*, Niepráwie y to znak dobry ... żeŃmy Ńtárych á chwalebnych obyczáiów odŃtąpili *Wr 26/10*. *D*: dobrému dobrze czyniáć/ Ńobie dobrze czyniŃz *Cn B3v/17*. *I*: będąc Ńam dobrym/ v dobrych przyiáźni Ńzukał *Cn B4v/17*. *f N*: Dobra to byłá rádá *Wr 33/11*. *G*: fámi miédy Ńobá dobréy przyiáźni vzywáli *Wz 138/16*. *L*: chciál z nimi v dobréy przyiáźni mieŃzkáć *Wz 137/21*. *n G*: prózno Ńie czego dobrégo Ńpodziéwáć *Wr 41/7*. *D*: on ku dobrému miéniu nigdy nie przydzie *Wr 32/3*. *A*: Pan Bóg mocen wŃztykto v dobré obrócić *Wr 40/22*. *I*: ieŃli miédy dobrym/ á miédy złym bráku niémáŃz/ tám dáleko wiécyéy złych niżli dobrych będzie *Wr 30/19*. *pl G*: ieŃli miédy dobrym/ á miédy złym bráku niémáŃz/ tám dáleko wiécyéy złych niżli dobrych będzie *Wr 30/20*, kazano im [*dzieciom*] Muzykę wmiéć ... dla poŃtánowiéniá dobrych obyczáiów *Wr 38/7*, będąc Ńam dobrym/ v dobrych przyiáźni Ńzukał *Cn B4v/17*. *comp sg n G*: IeŃli Boga naprzód nie będzie/ á poŃtánowiéniá lepszégo *Wr 41/6*. *sup sg m I*: niech Ńię o to człowiek naprzód Ńtára/ áby co nalepŃzym był *Cn B4v/16*. *Cf NIEDOBRY*.
- DOBRYE** (24) *av* – bych dobrze żadnéy przyczyny ná to powiedzieć (!) nie vmiál *Wr 19/10*, ludzie nie dla boiáźni iákiéy/ ále z cnoty Ńwéy dobrze czyniá: bo tácy/ by dobrze y kaźni vŃc mogli/ przedŃię źle czynić niebędá *Wr 24/22*, 22, á lákomy to podobno winien/ żeby Ńie rad dobrze miał. (–) Kiedyby lákomy człowiek do tego tylko kréŃu Ńie brał/ áby Ńie miał dobrze/ móglby Ńie iákokolwiek ciérpieć *Wr 31/20*, 22, áby Ńie miał dobrze/ bo iuź ten kréŃ dawno mináł *Wr 32/1*, nie tego ón chce/ áby Ńie miał dobrze ... ále żeby miał co nawięcy *Wr 32/4*, Lákomy/ powiáda/ chybá vmiéráiáć dobrze czyni *Wr 32/9*. Rozumiém dobrze/ ále Ńlucham dáley *Wr 35/12*, Opátrzyli to byli dobrze przodkowie náŃzy *Wr 36/1*, ktemu owo zániedbánié zamków potrzebnych ... nie práwie y to dobrze *Wr 36/21*, Dobrze że mi przyŃzlo ná pámiéć iużem był chciál przeŃtáć *Wr 39/22*, która [*praktyka*] nie práwie dobrze téy koró-nié (!) zá tych czáfow náŃzych tufzy *Wr 39/25*, Cnotá choć dobrze Ńamá będzie/ chwalebna iest/ y pożyteczná *Cn B3v/6*, dobrému dobrze czyniáć/ Ńobie dobrze czyniŃz *Cn B3v/18*, 18, Chwalić go nie ták w oczy/ iáko przed ludźmi/ kogo chceŃz przyiacielem mieć/ dobrze *Cn B4/3*, Ale y wiele przyiaciół Ńobie iednáć/ nie iest do końcá dobrze *Cn B4/13*, ludzie/ choć dobrze baczá/ że tego zdrowiem przypláciáią/ á wždy iednáć zbyt-ków Ńwych przeŃtáć nie mogá *Pij C2/21*, Ale trzeźwoŃć/ będąc Ńwiadoma dobrze y Ńił/ y niedoŃtátków swoich/ nigdy człowieká w to nie wda *Pij C2v/11*. *comp*: źle gdzie ich wiele rządźi/ lepiéy/ by máłó/ á mądrych *Wr 37/24*, trzebá Ńie było lepiéy ná to rozmyŃ-lić *Wr 40/24*. *sup*: Abowiém kiedy ludzie náylepiéy Ńwá powinnoŃć y baczá/

- y czynią/ ieno trzeźwio? kiedy ludzie nalepię dowcipu śwęgo ku włzelkię s[pr]awie
wżyć mogą/ ieno kiedy się ani iédłem/ ani pićiem zbytnim nieprzełożą? *Pij* C2/25, C2v/2.
- DOBYTY** *cf* **NIEDOBYTY**.
- DOBYWAĆ SIE** (1) *vb impf – praet 3 sg m*: młódzięcá/ który sie gwałte^m wdóm do
iednéy białéy głowy dobywał *Wr* 38/22.
- DOCZEKAĆ SIE** (1) *vb pf – praet 3 sg f*: którój [pomsty] zem sie zá pomocą twą
doczeká/ z rádością/ y wefolo do męzá idę *Wz* 139/20.
- DOCZESNY** (2) *ai – sg m L*: żeby téz o tym doczefnym (!) nászym żywoćie myślic
niemial *Wr* 23/18. *pl G*: Trzecia wielkość vmyślu/ która ná wzgárdzeniu rzeczy
doczefnych zależy *Cn* B3/13.
- DOJŚĆ** (2) *vb pf – con 3 sg m*: boię sie áby nas téz ten požar nie dofzedł *Wr* 39/20. *impers*
praet: którym tego fortélem dofzto? *Wr* 33/19.
- DOLEŻĆ** (2) *vb pf – inf*: Filip ... pytał/ iefliby tám osiel z fkrzynią złotá doléść nie mógl
Wr 32/21. *praet 3 sg m*: Tego niewiedzieć kto to pił/ y iáko tám dolazł/ bo pod
fámym ftropem *Wr* 40/13.
- DOŁ** (3) *sb m – sg A*: powiedziá/ mu/ że w[ł]z[ty]tki swoie fkarby wrzuci/á w ieden dó/ł
który był w ogrodzie. Człowiek chćiwy kazal fye zarázem do ogrodá prowadzić/ y dó/ł
sobie vkázá *Wz* 140/17, 19. *pl L*: którzy ... álbo przy niżinách/ lubo doléch
miefzká/á *Cz* B2v/14.
- DOŁOŻYĆ SIE** (1) *vb pf – inf*: Oyciec ... myślił dołóżyć fye wiefczków Apollinowych/
którego by z nich miał sobie zá fyná wziáć *Wz* 137/10.
- DOM** (8) *sb m – sg A*: Lucyus ... szedł sam w dóm do Philodemá *Wz* 142/8, ále iáko
báczny gość od chudého gofpodarzá w dóm wezwány doftátku fwęgo część ... zá sobą
niéfc (!) każe *Wr* 24/8, Pithágorás tákże widząc gniewliwého młódzięcá/ który sie
gwałte^m wdóm do iednéy białéy głowy dobywał *Wr* 38/21; [Strato] przyzedł w dom
do Theophaná (!) *Wz* 137/18, dom Timokliiéy ... záftąpił ieden z przednieyfzych
Hetmánów Alexándrowych *Wz* 140/7. *G*: všmiérzył go/ że dał pokóy y szedł do
domu *Wr* 38/23. *L*: Ten poczyná/ąc sobie w domu/ iáko iego myśl niof/á/ y ná fáme
Tymokliá baczenia nie miał *Wz* 140/10. *pl D*: kazal wywo/áć áby ... żaden gwalt fye
nie dział vczćiwym domóm *Wz* 141/15.
- DOMACÁĆ SIE** (1) *vb pf – inf*: Domáćć się w téy mierze prawdy ... trudna rzecz ieft
Cz Bv/18.
- DOMOWY** (1) *ai – pl G*: Strato (!) má/áć od fług domowych tę s[pr]awę/ że ... *Wz*
137/12.
- DOMYŚLAĆ SIE** (1) *vb impf – inf*: Z tych fłów móglby się kto podobno domyśláć/
że ... *Cz* B2/20.
- DOMYŚLIĆ SIE** (1) *vb pf – inf*: kto chce wiécéy co wiedzieć/ niź fye z proftych fłów
Moyzéfzowych podobno domyślic móže *Wz* 135/14.
- DOPIERO** (6) *pt – tám dopiero* biefpieczeństwo ieft/ y rząd dobry/ gđzie ... *Wr* 24/20, te
dwá narody ... dopiero w tych krá/ách imioná swoie wzięły *Cz* A4v/12, kiedy się im
dopiero ten Czech z Lechem ziáwił *Cz* A4v/25, Czech z Lechem ... ziáwił się ...
dopiero y pod ten czás/ kiedy ... *Cz* B/2, z tych imion dżiśieyfzych od Czechá
y Lechá dopiero doftáli *Cz* Bv/11, imię Polak/ nowé ieft/ y tu dopiero ... vrostlo *Cz*
B2v/11.
- DOPUSZCZAĆ** (1) *vb impf – con 3 sg m*: prośila y dla Bogá/ áby iéy po háńbę y lekkość
chodźć nie dopufczal *Wz* 142/5.
- DOROZUMIEĆ SIE** (1) *vb pf – part praet act*: Mąż ... dorozumiawfzy fye co było/
fpytał iéy *Wz* 136/22.

- DOSTAĆ** (2) *vb pf – inf*: Boże day to/ byfmy go [*Polock*] tak łączno zaśię doftać mogli/ iakolŕmy go stráciłi *Wr* 36/25. *praet 3 pl m pers*: á tych imion dżisieyŕzych od Czechá y Lechá dopięro doftáli *Cz* Bv/11.
- DOSTAĆ SIE** (3) *vb pf – praet 3 sg f*: Tá przy ŕzácówaniu korzyści/ doftalá ŕye jednému Rotmiŕstrzowi *Wz* 136/6. *n*: w roŕtérku ... rzeczpoŕpolitá vpáść muŕi/ co ŕye Rzymłkiéy doftaló *Wr* 20/19. *con 3 sg n*: rzeczpoŕpolitá miéŕzáia: żeby ŕie im téż w tym rozruchu co doftaló *Wr* 34/11.
- DOSTATEK** (1) *sb m – sg G*: goŕć ... doftátku ŕwégo częŕć ... zá ŕobá niéŕc (!) każe *Wr* 24/8. *Cf* NIEDOSTATEK.
- DOSTAWAĆ** (3) *vb impf – inf*: Trzeci ŕpoŕob (!) ieŕt záchowánia doftawáć/ kiedy kto komu ieŕt ku rofkofzy *Cn* B3v/23, Tákich przyációl (!) doftawáć *Cn* B4/21. *con 3 sg n*: Naprzód ábyŕ tak dawal/ iakobyć záwždy doftawáło *Cn* B3v/16.
- DOSTAPIĆ** (3) *vb pf – inf*: po ŕmierci wiecznégo żywotá doŕtápić możem *Wr* 23/23. *fut 3 sg*: Czego ieŕli niedoŕtápi/ nie ieŕo winá bédzie *Cn* B4/9. *1 pl*: nietylko duŕzného blogoŕłáwieńŕtwá ... doŕtápiem/ ále y ... *Wr* 23/10.
- DOSYC** (2) *av – Slugá* ... wczynił roŕkazánium pániéy ŕwéy doŕyc *Wz* 136/19, Ale że ieŕt rzecz niepodobná/ wŕzytkim ŕię podobáć ... doŕyc bédzie/ kiedy ten który záchowánia ŕzuka/ cnotliwie á przyŕtoynie ŕię w káždéy rzeczzy záchowá *Cn* B4/6.
- DOŚWIADCZAĆ** (1) *vb impf – praes 1 pl*: iáko złotá w ogniu/ tak przyácielá w poŕtrzebie doŕwiadczamy *Cn* B4v/6.
- DOTYCHMIAST** (2) *av – żem* tylko w nádzieię dżisieyŕzého dnia po méżu ŕwym dotychmiaŕt żywá zoŕtalá *Wz* 139/16, z Vniéy niewidze/ byŕćie co inŕzého do tychmiaŕt z obudwu ŕtron odnieŕli *Wr* 21/20.
- DOWCIP** (2) *sb m – sg G*: kiedy nalepiéy dowcipu ŕwégo ku wŕzelkiéy ŕpráwie wzyć mogá/ ieno kiedy ŕię áni iédlem/ áni pićiem zbytnim nieprzełóżá? *Pij* C2v/2. *A*: czemu dowcip/ á baczenie/ co nád inné beŕtye má/ ŕwym obżáŕŕtwem tak nikczemnie tráći? *Pij* Cv/12.
- DOWOD** (1) *sb m – pl G*: Nie trzebá mi ná ŕzáleńŕtwo ich dowodów wiele *Pij* Cv/15.
- DOWODNIE** *cf* NIEDOWODNIE.
- DOWODZIĆ** (1) *vb impf – praes 3 pl*: báŕniámi wiécéy/ niźli czym pewnym poczátków ŕwych dowodzá *Cz* A4/7.
- DROGA** (10) *sb f – sg N*: tá iŕta drógá/ ieŕt wiará náŕzá/ á náuka ieŕo ŕwiéŕta *Wr* 23/24, pátrzay dáléy/ iáko ŕie drógá ku złému ŕćiele *Wr* 36/1. *A*: A oná wćiáwŕzy trupowi glowę/ záwinéłá iá wŕzáte/ y tak w drógę z ŕobá niolá *Wz* 136/20, žeby ... podal nam iednę drógę/ któr éy ŕye trzymáiac/ y ná ŕwiećie wpoŕzákdu/ y w beŕpieczeńŕtwie wiéŕŕzym żyć ... możem *Wr* 23/21, wkażá drógę/ iakoby to nápráwić/ to by mádrého rzecz *Wr* 41/13, tá iedná cnotá [*skromne a mierne postanowienie życia*] wŕzytkim innym drógę ŕćiele *Pij* C3/2, ku czemu wŕzytkiému pijáńŕtwo á zbytek nam drógę zámykáia *Pij* C3/6. *D*: rádá byłá téy dródze/ któr á mogłá ŕye nád nieprzyácielem lekkoŕci ŕwéy pómsćie *Wz* 140/15. *L*: Królowá przed ŕwymi iuż bédáć w dródze w głoŕ powiádálá *Wr* 33/22. *pl G*: tych dróg bédá chćieć ŕzukać *Wr* 34/25.
- DROŻNIE** *cf* NIEDROŻNIE.
- DRUGI** (2) *nm – sg f N*: Drugá *Cn* B3v/16; druga *Wr* 25/17.
- DRUGI** (11) *pron – sg m N*: drugi *Wr* 37/7, *Cn* B4/5. *G*: drugiégo *Wz* 137/10, *Pij* C3/22. *D*: drugiému *Wr* 32/6, *Cn* B3v/19. *f G*: tákiéy drugiéy *Wz* 141/11, *Z* drugiéy ŕtrony *Wr* 21/22. *pl N m pers*: drudzy *Cz* B2v/6. *subst*: drugie (!) *Wr* 40/21. *A m pers*: drugié *Wz* 142/18.
- DRUKARNIA** (1) *sb f – sg G*: téż z tym nie póyde do Drukáŕnie *Wr* 41/2.

- DUCH (4) *sb m* – *sg A*: Pána Bogáby nam trzebá prośić/ áby nam dał Duchá śwého *Wr* 39/22. *I*: które flowá nie ták dálece Prorockim duchem są powiedziáné/ iáko ... *Wr* 21/7, Tymże duchem y on Poncius Sámnis ... powiedział *Wr* 33/2, może téż być że iákim infzym duchem/ którego my niewiémy *Wr* 40/17.
- DUFAC (2) *vb impf* – *inf*: którymby się dufác godziło *Cn* B4/17, bo temu nie wierzę/ áby kto sobie práwego przyaciéla/ á którémuby bezpiecznie dufác mógl/ tym kiedy ziednał *Pij* C3/11.
- DUNAJ (4) *n-loc m* – *sg G*: té wŹytki narody ... okolo Dunáia mieyfcá posiedli *Cz* B2/24, PrzyŹcicie tych wŹytkich narodów/ które się tu miánuią/ do Dunáia część/ drudzy ku zachodu *Cz* B2v/5. *A*: Slowacy przefzli przez Dunay *Cz* B/5, przeprowadził się przez Dunay *Cz* B/19.
- DUSZA (1) *sb f* – *sg G*: stráciwŹy niemał połowicę dufze swoiéy *Wz* 139/18.
- DUSZNY (2) *ai* – *sg n G*: dufzného błogofławieniŹtwá/ wedle obietnic nam wczynionych/ doŹtapiem *Wr* 23/8. *pl L*: żebychmy nie tylko w Źwietckich ale (!) y w dufznych rzeczách od siebie róźni byli *Wr* 21/23.
- DWA (9) *nm* – *N m pers*: dwá młodziéncy *Wz* 137/6, ci dwá wódzowie *Cz* A4/20. *subst*: té dwá narody *Cz* A4v/12, té dwá ták wielkie narody *Cz* A4v/22, té dwá narody *Cz* Bv/3. *f subst*: Dwie tedy rzeczy *Cn* B3/22, Dwie są przyczynie *Cn* B4v/23. *G*: dwu liter *Cz* B2/3, dwu rzeczy *Cn* B3v/15.
- DWOJ (2) *nm* – *N*: W Gálacie dwoie Paniąt zacnych było *Wz* 138/14. *n A*: narody/ które dwoie królestwo záłożyły *Cz* A4v/22.
- DWORZANIN (2) *sb m* – *sg N*: [Arystotymus] miał dziewkę imieniem Mikkę/ którą Lucius nieiáki dworzánin tjránnow (!) rad widział *Wz* 142/1. *pl D*: Táką rozmáitą bárwę Źwym dworzánóm zwykła niemierność dáwać *Pij* C2/18.
- DYJALOG (1) *sb m* – *sg A*: niechay czyta Diálóg wtóry o miłości/ náuczoného Źyda Leoná *Wz* 135/15.
- DYJANA (1) *n-pers f* – *sg D*: czyniác wrzeczy ofiárę wedla zwyczáiu pogańŹkiego Diánie *Wz* 139/12.
- DZIAĆ SIE (5) *vb impf* – *praes 3 sg*: Tákże równie y w rzeczypospolitéy Źye dzieie *Wr* 30/6, Ktoby mógl wylczyć/ iáko wiele zwad/ iáko wiele mordérŹtwá/ y innych wiele hániebnych rzeczy Źie dzieie *Pij* C2/6. *praet 3 sg n*: bo Źie w nocy działo *Wr* 33/20, niechay Źami powiedzą/ iefli wŹyŹtko pomnią/ co Źie wczorá działo *Pij* Cv/16. *con 3 sg m*: kazał wywołać áby od tego czáfu żaden gwałt Źye nie dział wczciwym domóm *Wz* 141/14.
- DZIAD (1) *sb m* – *sg N*: którego oćiec/ dziad/ y prádziad rzędem nam pánowáli *Wr* 35/17.
- DZIECI (4) *sb pl t* – *N*: v tákich áni zóná/ áni dzieci/ áni oyczyzná/ y Bóg podobno nie iest ták miły/ iáko iest złoto *Wr* 34/1, między infzym ćwiczeniém/ które dzieci miéwály/ kazano im y Muzykę vmieć *Wr* 38/5. *A*: Ci wkázuiać częŹtokróć do niego/ áby żony/ y dzieci ich zá nimi puścił/ nie mogli tego v niego zyskáć *Wz* 142/20. *I*: gdzie Źie indziéy z zóná/ y z dziećmi ludzie wćieć máia? *Wr* 36/22.
- DZIEDZICZNY (1) *ai* – *sg n G*: áczyby żadného práwá dziedziczného do nas nie miał *Wr* 35/15.
- DZIELIĆ SIE (1) *vb impf* – *inf*: Ale Źkoro ono zięcié/ y Źpólek wilgotności przyrodzonych ná których Źywot naleŹy imie Źye dzielić *Wr* 30/3.
- DZIEŹ (5) *sb m* – *sg G*: żem tylko w nádzieię džiŹieyŹzého dnia po męzu Źwym dotychmiałt żywá zoŹtála *Wz* 139/16. *A*: ná ten dzień co nawięcy towarzýŹtwá/ y Źlug/ Źobie Źpofobił *Wz* 137/22, pochłébcé/ póki iáko ciéń w iáfny dzień/ ták cię náŹláduia *Cn*

- B4v/9; Ruś . . . nie Polaki nas/ ále Láchy poštáremu podziś dzień iefcze zowie Cz B2/11.
pl G: W kilká dni potym przyźedel [*Strato*] w dom do Theophaná (!) Wz 137/17.
- DZIERŻEĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: to co máią/ bez wiáry słábo dżierżá Wz 25/6.
- DZIERŻEĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 pl*: gđzie cnoty/ á przyftoiéńftwá ludźie fie dżierżá Wz 32/12.
- DZIEWIĘĆ (1) *nm – A*: dżewięć strón do lutnie przydano Wz 39/6.
- DZIEWKA (4) *sb f – sg G*: Theophanes (!) iáwnie przy wżytkich dżiewki pytał Wz 137/16. *A*: THEophanes (!) nieiáki/ miał dżiewkę imieniem Aryftokliá Wz 137/5, Ten [*Arystotymus*] miał dżiewkę imieniem Mikkę Wz 141/23, Lucius . . . onę niewinná dżiewkę zabił Wz 142/16.
- DZISIEJSZY (10) *ai – sg m N*: nie miałby był Pan nářz dżisieyřzy tákich trudności okolo Baru Wz 33/12. *G*: żem tylko w náđźieię dżisieyřżego dnia po mężu řwym dotychmiáft żywá zořtálá Wz 139/16. *A*: Tám kiedy przyřzło málowáć dżisieyřżego též Páná Wz 40/8. *f G*: co mi ták dlugi czás przynieść mógl/ okróm náđźieie téj dżisieyřzy pómfsty? Wz 139/19. *pl N subst*: pieśni dżisieyřże ták dáleko řá różné od Bogurodźice/ iáko y obyczáie od řtátutu Wz 39/7. *G*: zá lářką tych dżisieyřżych nowych Theologów Wz 22/20, Niegodźi řye nam tedy téy rořpuřty/ y tych dżisieyřżych zbyřków nářnych lekce ważyć Wz 28/8, niecháiąc řtárych obyczáiów których iuż w Polfcze niemářz/ wróćmy řye do dżisieyřżych Wz 29/16, tych imion dżisieyřżych od Czechá y Lechá dopiéro dořtáli Cz Bv/10. *D*: dawnych królow żywot . . . mizerny řye zda przećiw nářzym dżisieyřżym pořpolitym wřátóm Wz 29/3.
- DZIŚ (1) *ai – podziś dzień Cz B2/11*.
- DZIŚ (9) *av – dziś Wz 141/8, 8, Wz 25/25, 27/9, 28/17, 29/5, 36/6, 40/6, Cz B/6*.
- DZIW (1) *sb m – sg N*: tám nie dżiw że ludźie řá chćiwi/ y łákomi Wz 30/14.
- DZIWNIE (1) *av – kiedy mu o dżiwnie twárdym á niedobyřym zamku powiáđano/ pytał . . . Wz 32/19*.
- DZIWNY (3) *ai – sg m A*: A to nie ták prze dawność . . . iáko prze dżiwny počátek Wz 135/8. *pl A subst*: rořtárgneřliřmy řye ná dżiwné y rozmáité wiáry Wz 21/24. *sup sg f N*: A to náđźiwneyřza/ że człowiek ná ten czás zda řię řobie namęřřřym/ kiedy nářprořnieyřzy Pij C2v/6.
- DZIWOWAĆ SIE (2) *vb impf – inf*: niemářz řye czemu dżiwowáć Wz 29/4. *praet 3 sg m*: Dżiwowáł řye Król/ y řercu/ y baczeniu onéy powáźnéy biáłygłowy Wz 141/12.
- EDYKT (2) *sb m – sg N*: ieno przez iednę noc ten edykt trwáł Wz 33/15. *A*: wczyniáno było edykt/ iź . . . Wz 33/9.
- EGIPT *cf* EJIPT.
- EGZEKUCYJA *cf* EKSEKUCYJA.
- EJIPT (1) *n-loc m – sg L*: ia inřzéy [*chwały Pařskiej*] nie widzę/ ieno iáka dżiř w Aegipt-ćie/ w Aziięy/ w Greciięy Wz 25/25.
- EKSEKUCYJA (1) *sb f – sg A*: z iákim nákoniec odpowiódánim tę Exekucyá ná nogi řtáwiaćie Wz 21/19.
- ELIJEŃSKI (1) *ai – sg N*: ARiřtotimus Tjran (!) Eliéřřki Wz 141/19.
- ENNIJUS (1) *n-pers m – sg N*: A ieřli Ennius prawdě powiáđáł Wz 27/22.
- ENNIJUSOW (1) *ai – sg m G*: Wychwálic řye niemoże Cicero ná niektórym mieyřcu Wiéřřzá Enniuřwégo Wz 26/16.
- ETOLIJA (1) *n-loc f – sg G*: okolo czřtęrech řet do Aetoliéy wyiecháło Wz 142/19.
- ETYMOLOIJA (1) *sb f – sg G*: nas od wiáry Lářřkiéy . . . Láchy zowá/ á to wedle etymologiéy Cz B2/1.

EUROPA (1) *n-loc f* – *sg G*: té wŹytki narody ... przyŹly potym do Europy Cz B2/23.
 EWA (1) *n-pers f* – *sg N*: EWA/ wŹytkich rodzajów mátká/ Źlufnie w tych Hiftoriach
 piérwŹe mieyŹce záŹtpeuie Wz 135/5.
 EZOP (1) *n-pers m* – *sg N*: iáko Aefop báie Wr 30/25.

FAŁSZ (1) *sb m* – *pl N*: ztąd fałŹe/ ztąd trućizny/ ztąd mordy/ ztąd zdrády Wr 32/16.
 FARBA (1) *sb f* – *pl I*: nietylko že go témi fárbámi/ którými było/ odnowić zániedbał/ ále
 y ... Wr 27/6.

FILIP (1) *n-pers m* – *sg N*: Filip Król MácedónŹki Wr 32/18.

FILODEM (2) *n-pers m* – *sg G*: Lucyus ... Źzedł Źam w dóm do Philodemá Wz 142/8. I:
 Między ... iego poŹtępki znáczny y to ieft/ co nád Philodemem wczynił Wz 141/22.

FILOZOF (3) *sb m* – *pl N*: Ná to Źie wŹyŹcy philozophowie Źtárzy zgadzáli Wr 38/3;
 Philozophowie którzy nie ládá ná czym Źye wiefzáli Wr 19/17, co inŹy philozophowie
 wiele około odmiány rzeczyŹopolitych piŹáli Wr 31/1.

FORTEŁ (1) *sb m* – *sg I*: którým tego fortełem doŹto? Wr 33/19.

FORTUNA (3) *sb f* – *sg N*: GdźieŹ mię to była fortuna ná té czáfy záchowáta Wr 33/4,
 iáko namnięý fortuna zmyli Cn B4v/10. D: PrzyŹtoi tedy práwému przyiácielowi/ ná
 złoŹć fortunie/ która nieŹtala ieft przy towarzyszu mocnie Źtać Cn B4v/13.

FRANCYJA (1) *n-loc f* – *sg N*: NapoŹledzýy teraz Fráncia/ á po nięý Niderlánd Wr
 39/18.

FRASUNK (1) *sb m* – *pl A*: Źzaleni/ którzy ábo prze ciężká niemoc/ ábo prze iákie (!)
 fráŹunki rozumu pozbyli Pij Cv/22.

FUNDAMENT (2) *sb m* – *sg N*: fundámeⁿt przyiáźni cnotá ieft Cn B4v/15. *pl G*:
 fundáméntów rzeczyŹopolitéy wzruŹa Wr 25/9.

*GALATA (1) *n-ethn m* – *pl A*: kiedy Rzymiáne Gáláty w Azyięý poráźili Wz 136/5.

GALATA (1) *n-loc f* – *sg L*: W Gálácie dwoie PaniáŹ zacnych było Wz 138/14.

GANIĆ (1) *vb impf* – *inf*: Owa niewmięłz ieno gánić Wr 41/13.

GARDŁO (2) *sb n* – *sg A*: w tym rozruchu pánnę między Źobá rozerwáli/ ták iź gárdło
 dáć muŹiáta Wz 138/8, iefli chłop/ tedy gárdło miał Źtráćić Wr 33/10.

GARDZIĆ (3) *vb impf* – *praet 3 pl m pers*: oni tym iáko Źkázá rzeczyŹopolitéy gárdźili
 Wr 29/5. *con 3 sg f*: áby przyiáźniá iego nie gárdźiła Wz 139/7. *part praes act*: oni
 gárdzáć práwem/ wzgardzáiá vrzáđ/ y zwięrzchnoŹć páńŹká Wz 34/23.

GARŚĆ (1) *sb f* – *sg N*: z téy tu wielkoŹci támtá garŹć luđzi/ iź ták mam rzec/ wyŹlá Cz
 Bv/7.

GASIĆ (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: iáko więc w ogięćn bywa/ že nie wŹyŹcy gáŹzá
 Wr 34/12.

GDAŹSKI (1) *ai* – *sg n I*: owym co nád GdańŹkim morzem mieŹŹkáli/ co rzeczem? Cz
 Bv/5.

GDAŹSKIE MORZE *cf* GDAŹSKI, MORZE.

GDY (7) *cn* – Gdy Wz 136/11; gdy Wz 137/15, 138/3, 139/13, 141/1, Wr 34/4, Pij
 C2v/5.

GDZIE (13) *av* – gdźie Wz 135/16, 136/15, 137/18, 140/12, Wr 24/18, 33/25, 36/22,
 37/19, 24, Cz B/6, Cn B4v/12, támt ... gdźie Wr 24/21, gdźie ... támt Wr 35/6.

GDZIE (4) *cn* – gdźie Wr 32/11, 35/18, 37/16, 39/12.

GDZIEBY (3) *cn* – gdźieby Wr 26/22, 23, 35/2.

GDZIEINDZIEJ *cf* GDZIE, INDZIEJ.

- GDZIEŚ (1) *av* – co gdzieś Plato (!) mówi *Wr* 37/25.
- GDZIEŚ (1) *pt* – Gdzieś mię to była fortuną ną té cząły zachowała ... nie dał bych ... *Wr* 33/4.
- GĘSTY (1) *ai* – *pl* *A subst*: poczęła nań walić kámienni tak gęsté/ że ... *Wz* 140/22.
- GIGANT (1) *sb m* – *pl* *I*: Inaczéy niewysiedziałyby sie przed nią [*swawola*]/ iáko y piérwéy przed Gigánti (!) y Bóg w niebie *Wr* 31/7.
- GLINA (1) *sb f* – *sg* *G*: EWA ... nie iest tak iáko Iádam z gliny vlepióná *Wz* 135/10.
- GŁOS (4) *sb m* – *sg* *N*: tak iest głos póspolity ... y ztąd vróft ón głos záwołány: Vox populi, vox Dei *Wr* 19/11, 16. *A*: Królowa ... w głos powiádála *Wr* 33/22. *I*: [*Kamma*] té słowá głofem rzeklá *Wz* 139/14.
- GŁOWA (3) *sb f* – *sg* *A*: A oná wciáfwy trupowi głowé/ záwinęlá iá wzáte *Wz* 136/19, [*z upadku obyczajów*] iáko o głowé mamy fye sřprawowác *Wr* 27/15. *L*: niewiém iáka oni chwale Páńfká w fwyé głowie buduiá *Wr* 25/24. *Cf* BIAŁA GŁOWA.
- GŁOWNY (1) *ai* – *sg* *f* *G*: wfzytki niemal [*przyczyny upadku państw*]/ iáko strumienié do głównéy rzeki (!) tak do niezgody fye ciągná *Wr* 20/16.
- GŁUCHO (1) *av* – tak głucho piřáz/ że w téy rzeczy niewiádomóř tylko fwoię/ á bępieczność piřania łámę okázuiá *Cz* A4v/9.
- GŁUPI (1) *ai* – *sg* *f* *N*: rozum ... rádá fwoiá wiécéy pomoc móže/ niżli nawiętfza głupia moc *Pij* C2v/18.
- GNIC (1) *vb impf* – *praes* 3 *sg*: ten puchnie/ ów gnije *Pij* C2/15.
- GNIEW (1) *sb m* – *sg* *I*: Lucius będący winem y gniewem zápalony ... onę niewinná dzięwkę zábil *Wz* 142/15.
- GNIEWLIWY (1) *ai* – *sg* *m* *A*: Pithágorás také widząc gniewliwégo młodziéncá/ który sie gwałte^m wdóm do jednéy biáleý głowy dobywał *Wr* 38/20.
- GNIEŻNIENSKI (1) *ai* – *sg* *m* *A*: przodkowie náfzy ... wczynili primatem Arcybiskupá Gnieźniéńkiégo *Wr* 36/4.
- GNUŚNY (1) *ai* – *sg* *m* *N*: Gnuśny/ vtrátny/ lákomy/ zwádlivy/ nie dobry przyiaciél *Cn* B4v/18.
- GODNOŚĆ (2) *sb f* – *sg* *G*: rychléy godności fwyé ... zámilczy/ niżli ... *Pij* C2v/14. *A*: to co w sobie ma godność miłóřci *Cn* B4v/24.
- GODNY *cf* GODZIEN.
- GODZIC SIE (3) *vb impf* – *praes* 3 *sg*: Niegodzi fye nam tedy téy rořpuřty/ y tych dziřieyfzych zbytków náfzych lekce wáżyć *Wr* 28/7, Ani fye nam tak łkápie o nieprzebránéy dobrořci páńkiéy ... rozumieć godzi *Wr* 23/14. *con* 3 *sg* *n*: przyiaciół ... tákich/ którymby fię dufác godziło *Cn* B4/17.
- GODZIEN, GODNY (4+2=6) *ai* – *sg* *m* *N*: ten mádry/ á w rzeczy póspolitéy fwyé godny człowiek *Wr* 27/19, [*burzący jedność religijná*] godzienby/ áby wfzytki rzeczy póspolité ... tego práwá przeciwo niemu wzyli/ ktoré ná rozšiewcé rořtyrku ... iest póřtanowione *Wr* 22/16, Tyméř więtfzéy kaźni godzien/ żeř y bliźniégo obráził/ y ktemu żeř się vpil *Pij* Cv/19. *f* *N*: Iákiéy tedy chwaly táka cnotá niegodná *Pij* C2v/19. *n* *N*: á to co w sobie ma godność miłóřci/ álbo co iest godno miłowania *Cn* B4v/25. *pl* *N* *m* *pers*: ábys tym dawál/ którzy tego są godni *Cn* B3v/17.
- GORA (1) *sb f* – *pl* *L*: którzy álbo przy leřiéh/ álbo przy górách ... mieřkáiá *Cz* B2v/13.
- GOSPODARSKI (1) *ai* – *sg* *f* *G*: iáko báczny gořć od chudégo gořpodarzá w dóm wezwány dořtátku fwego częřć/ tak wiele dla fweý/ iáko y gořpodárkiéj poczćiwóřci/ zá sobá nieć (!) każe *Wr* 24/9.
- GOSPODARZ (1) *sb m* – *sg* *G*: iáko báczny gořć od chudégo gořpodarzá w dóm wezwány *Wr* 24/7.

- GOŚĆ (2) *sb m – sg N*: iako bączny gość od chudego gołpodarzá w dóm wezwány dołtátku łwego część ... zá sobą niefc (!) kaže *Wr* 24/7. *pl A*: kiedy król goście miał *Wr* 28/16.
- GRAĆ (1) *vb impf – fut 1 sg m*: będą grał ná lutni/ y tym sie pożywie *Wr* 34/6.
- GRANICA (1) *sb f – pl L*: Prokop Cefarínski (!) ... o Kaukázie/ y o gránicach Iberfskich mówiąc *Cz* B2/17.
- GRANIE (1) *sb n – sg A*: [Aleksander] łkoro wstýżał gránié/ porwał sie od łtołu do zbroie *Wr* 38/19.
- GRECKI (2) *ai – sg f G*: Czyli nas od wiary Látlkiéy/ to iest Láćínskiéy/ (bo fámi są Greckiéy) Láchy zową *Cz* Bv/25. *n I*: zá tą tych dwu liter/ którą między łobą máią/ blifkością ł. álbo t s/ á z Greckim X. á náłzym ch. *Cz* B2/5.
- GRECYJA (3) *n-loc f – sg N*: w nieprzyacielskié ręce przyydzie/ iako Grécia zá niedawnych lat *Wr* 20/20. *G*: o wolność wstýtkiéy Gréciéy iest zábit *Wz* 141/7. *L*: ia infzéy [chwały Pańskie] nie widzę, ieno iaka dziś w Aegipcie/ w Aziiéy/ w Greciiéy *Wz* 25/25.
- GREK (3) *n-ethn m – pl N*: iako Grekowie wstýtki narody ná zachód łloncá (!) miełkáiácé Latinos zową *Cz* B2/11, Włáchami (którym łowem nas y Grekowie zową) *Cz* B2/14, iako Grekowie mówią *Cn* B4/25.
- GROB (1) *sb m – sg A*: A tobie zly człowiecze miásto łóźnice grób ... przyiaciele/ y krewni twoi łprawią *Wz* 139/21.
- GROZA (1) *sb f – sg I*: rołkazał iéy práwie z grozá áby z nim łzła (!) *Wz* 142/10.
- GROZIĆ (1) *vb impf – part praes act*: groząc iéy czáfem/ czáfem téz y łagodnémi łowy iéy wzywáiác *Wz* 140/13.
- GROŻNY (1) *ai – sg f N*: wżgardzáią vrząd/ y zwierzchność páńfka: która iefliby im kiedy groźna byłá/ tych dróg będą chćieć łzukác *Wr* 34/25.
- GRUBY (1) *ai – sg m N*: żaden [naród] tak gruby nie iest/ któryby Bogá iákokolwiek nie wyznawał *Wr* 20/2.
- GRUNT (1) *sb m – sg G*: ázałmy iuz te'ó gru'tu rzeczypołpolitéy (!) náłzéy ... nieporufzili (!) *Wr* 21/14.
- GRUNTOWNY (3) *ai – sg f G*: téy rzeczypołpolitéy áni gruntownéy/ áni porządnéy zwác możem *Wr* 24/17. *comp sg f N*: ále y chwałá iego [Boga] gruntownieyřza być miała *Wr* 24/12. *n G*: chćiałbych od ćiebie co gruntownieyřzého łtyřzec *Wr* 20/6.
- GRZESZYĆ (1) *vb impf – con 3 pl m pers*: by karánia zniknąć mogli/ grzeřzyliby *Wr* 24/20.
- GWAŁCIC (1) *vb impf – praes 3 sg*: wiará/ y práwo ... oboie ku iednému kréfu ćiągną ... á kto iedno z tych gwałći/ ten iednáko rzeczypołpolitéy łzkodzi *Wr* 22/24.
- GWAŁT (6) *sb m – sg N*: kazał wywołác áby ... żaden gwałt łye nie dział wćziwym domóm *Wz* 141/14, Zwiérzchnia przyczyná [upadku pańřtw] iest gwałt/ lubo nieprzyiaciel (!) pořtronny *Wr* 20/14. *G*: tám sie ... do gwałtu pořpolićie wćiekáią *Wr* 35/7, řzedł do domu/ nie wćzyniwřzy żadného gwałtu *Wr* 38/24. *I*: Kállifthenes ... chćiał mu iá [pannę] gwałtem wydrzć *Wz* 138/5, Pithágorás także widząc gniewliwego mlóđziéńcá/ który sie gwałte^m wdóm do iednéy biáleý głowy dobywał *Wr* 38/21.
- HAMOWAĆ (3) *vb impf – inf*: A miályby nas hámowác práwá/ y ći którzy łą praw łtróźmi *Wr* 30/23, Moğé téz tu y nowozefřzł pánią náłzé przypomnić/ którą chcąc hámowác/ áby byłá do włóch nie ieździłá wćzyniáno bylo edykt *Wr* 33/8. *praes 3 pl*: niebátość ... przelożonych/ którzy łudzi łwowlonych/ y wyřtepných w čas nie hámuią *Wr* 31/14.

- HANIEBNY (1): *ai* – *pl* *G*: Ktoby mógł wyliczyć/ iáko wiele zwad/ iáko wiele mordértwá/ y innych wiele hániebnych rzeczy sie dzieie *Pij* C2/6.
- HAŇBA (1) *sb f* – *sg A*: prošíta y dla Bogá/ áby iey po háńbę y lekkość chodźić nie dopufczal *Wz* 142/5.
- HARMONIJA (1) *sb f* – *pl A*: Mieli tedy stárzy iuž pewné miáry/ ábo iz ich flowem rzekę/ hármoniie/ które którému affektowi (!) Ńużyły *Wr* 38/17.
- HERKULES (1) *n-pers m* – *sg N*: Herkules co czynil/ áby byl miłowan? *Cn* B4v/22.
- HETMAN (2) *sb m* – *sg G*: ták wielkie królestwo ... Hétmáná niéma *Wr* 36/14. *pl G*: ieden z przednieyfzych Hetmánów Alexándrowych *Wz* 140/9.
- HISTORYJA (8) *sb f* – *sg L*: áni Kádtubski ... w Ńwéy historiéy/ žadnéy o nich [o *Czechu i Lechu*] ... wzmíánki nie czyni *Cz* A4v/3. *pl N*: Chwałá wšyřtki hiftorye Kuryuřá Rzymřkiego *Wr* 29/9. *G*: z tych tu pułnocnych kráiów y řámi Słowacy tám przyřzli/ iáko z prawdziwych hiftoryi řię znáczy *Cz* Bv/1. *L*: EWA ... w tych Hiftoriách piérwře mieřce zástępuie *Wz* 135/6; iákich przyřládów w hiftoriách peľno *Wr* 35/5, (iáko whiftoriiách czytamy) *Wr* 39/2; Około Láchów w stárzych hiftoryách nic řię nie náyduie *Cz* Bv/13; w hiftoriách nářznych Lefřkami řię kilká Křiážat názywálo *Cz* B2v/21.
- HISTORYK (5) *sb m* – *sg N*: Prokop Cefarinřki (!)/ žácný (!) hiftoryk *Cz* B2/16. *G*: v žadného hiftoryká/ którýzkolwiek naród Słowięńřki wřpomináią ... nie náyduią řię ři dwa wódzowie Słowięńřcy/ Lech z Czechem *Cz* A4/18. *pl N*: hiftorykwie cudzořiemřcy ich [*Lecha i Czecha*] nie wřpomináią *Cz* A4v/1, które [narody *słowiáńskie*] hiftorycy žárázem zá ich przyřřciem ich wřáfnými imiony zowá *Cz* A4v/18; to z tąd przyřřlo/ že hiftorikowie z tego narodu luďzi náypiérwéy Słowaki poználi/ y řwiátu iákoby oznaymili *Cz* B/10.
- HISZPAN (1) *n-ethn m* – *sg N*: nieprzeto že ták Włoch ábo Hifřpan czyni/ ále przeto že ták twoiá powinnořć nieřie *Pij* C3v/2.
- HOJNOřĆ (1) *sb f* – *sg I*: prořtych luďzi niczym rychléy nie przywabifř/ iáko hojnořciá/ á dáry *Cn* B3v/10.
- HOMER (1) *n-pers m* – *sg G*: Ieřt wiérřzyk ieden v Homerá *Wr* 37/18.
- HRUBY (1) *ai* – *sg f A*: [*Lach*] ieřt iákoby vćinek cáłégo flowá/ Polak/ z przewróceniém ořtátniéy litery ćienkiéy w řwoie [ruská] hrubá *Cz* Bv/24.
- *HUNNUS (2) *n-ethn m* – *pl N*: między infřzemi narody Aláni/ y Abázgi mieřřkáią/ y Cekki/ y Hunni/ które y Sáberi zowá *Cz* B2/19, bo Hunni infřy řá *Cz* B2v/4.
- HYDZIĆ (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: ci nowi prorocy ... mniémáią/ že to wřzyřtko wřániec (!) kiedy orgány řlyřžá/ y tym kořcioty poržádné luďzióm prořtým hydžá *Wr* 38/13.
- I (208) *cn* – *Y Wz* 140/16, *Wr* 23/24, 29/18, 35/19, 39/2, 41/10, *Pij* Cv/16, C2v/24; y *Wz* 135/8, 11, 136/20, 137/6, 7, 8, 19, 138/1, 2, 15, 16, 139/7, 9, 20, 22, 23, 140/19, 141/2, 13, 15, 20, 142/3, 5, 12, 20, *Wr* 19/14, 16, 20/23, 21/10, 11, 18, 21, 24, 22/6, 15, 17, 19, 20, 22, 23/3, 4, 6, 8, 11, 11, 13, 15, 19, 22, 24/14, 15, 16, 20, 25/6, 26/14, 19, 25, 28/6, 8, 11, 30/1, 3, 8, 12, 13, 14, 16, 23, 31/2, 13, 32/7, 14, 17, 17, 24, 33/1, 34/2, 6, 16, 23, 24, 35/1, 3, 4, 9, 14, 17, 19, 36/4, 5, 22, 38/4, 8, 9, 12, 23, 23, 39/17, 40/13, 23, 25, 41/3, 11, 19, *Cz* A4/11, 13, 14, A4v/12, 18, B/2, 3, 5, 6, 11, 14, 17, 19, 20, 21, 23, Bv/4, 11, B2/10, 17, 24, 25, B2v/11, 14, 24, *Cn* B3/20, B3v/7, *Pij* Cv/10, C2/5, C3/3, 12, y ... y *Wz* 136/9, 9, 138/15, 15, 18, 18, 139/5, 5, 141/12, 12, 15, 16, 142/14, 14, *Wr* 20/24, 21/1, 23/21, 22, 24/4, 5, 25/4, 4, 26/20, 20, 27/2, 2, 32/6, 6, 33/24, 25, 41/17, 18, *Cz* A4v/7, 8, B/8, 9, B2v/3, 3, 16, 16, *Cn* B3/3, 4, B3v/6, 6, *Pij* Cv/19, 19,

- C2/24, 24, C2v/1, 1, 11, 11, y ... y ... y Cz B2/18, 19, 19, Pij Cv/1, 1, 1; Y owfzem Wz 137/2, Wr 26/9, 41/9; y owfzem Wz 142/17, Wr 31/18, 23, Pij C2v/13.
- I (86) *pt* – y Wz 137/18, 140/2, 13, 141/22, Wr 19/17, 22, 26/10, 27/23, 25, 28/3, 7, 20, 29/2, 12, 13, 17, 30/5, 31/8, 33/2, 7, 35/5, 23, 36/21, 37/23, 38/1, 5, 39/1, 2, 9, 40/6, 41/10, Cz A4v/20, B/6, B2/14, 19, 25, Cn B3v/9, 12, B4/21, 23, Pij C2/11, C3/20, y mnie fámęo Wr 20/4, y ná fámę Wz 140/10, y sam Wr 24/13, 37/12, Pij Cv/2, y fámí Wr 31/14, Cz B/25, y téy fáméy Wr 19/12, Ale y Cn B3v/19, B4/12, ále y Wr 40/1, iáko y Wr 20/12, 30/7, 34/15, 40/21, Cn B4v/11, Pij C3/19, IAko ... ták y Cz A4/8, iáko ... ták y Wr 32/2, Cz B/17, Bv/16, B2/6, iáko ... tákże y Wr 24/10, iáko ... wnet y Wr 30/10, Nie tylko ... ále y Wr 34/20, nie tylko ... ále y Wr 21/23, 23/10, 27/7, Pij C/18, C2v/20, 24, nietylko ... ále y Wr 24/12, póki ... póty y Wr 29/25, 30/7, fkoró ... tedy y Wr 30/3, ták ... iáko y Wz 141/3, Wr 19/9, 22/25, 24/9, 31/15, 34/18, 39/8, Cz B/8, Cn B3/14.
- IBERSKI (1) *ai* – *pl f L*: Prokop Cefarinfki (!) ... o gránicách Iberfkich mówiąc Cz B2/17.
- ILE (1) *av* – áni Kádłubfki ... żadnéy o nich/ ile pomnieć moge/ wzmiánki nie czyni Cz A4v/3.
- ILLIRYK (1) *n-loc m* – *sg L*: Słowacy ... różny y ofobny naród był: który ... w Illiryku ośiadł Cz B/19.
- IM (1) *cn* – chćwióść ... im więcéy ma/ tym iefcze więcéy chce Wr 31/23.
- IMIĘ (15) *sb n* – *sg N*: Bo to imię Polak/ nowé ieft/ y tu dopięro w tych kráicach wroflo Cz B2v/10. *G*: nie ieft podobno/ áby té dwa wielkié narody ... nie miály mieć włáfnégo śwégó imiénia Cz A4v/24. *A*: hiftorikowie ... to iákoby powfzeczne imię [Słowaki] wfzyftkim tego ięzyká narodóm dáli Cz B/14, przodkowie názy ... musieli iákiékolwiek imię przedfię mieć Cz Bv/12, które imię [Lach] ... wfztyki fkoró narody/ nowym imieniem/ to ieft/ Polakiem iákoby zátłumili Cz B2/7, oni [Polacy] imię fwé dawné ... ftráciwfy/ od Lechá ... Láchy fię názwáli Cz B2v/18, od wielkiégo iákiégoś Láchá mniefzy Láfzkowie zá czáfem fię pokazáli/ y przodká fwégo imię iákoby wfkrzešili Cz B2v/24. *I*: THEophanes (!) nieiáki/ miał dziéwkę imieniem Aryftokliá Wz 137/5, Sinátus/ poiął żonę imieniem Kámmę Wz 138/17, Ten [Aryftotymus] miał dziéwkę imieniem Mikkę Wz 141/23, które imię [Lach] ... nowym imieniem/ to ieft/ Polakiem iákoby zátłumili Cz B2/8. *pl G*: przodkowie názy ... tych imion dzišiefzych od Czechá y Lechá dopięro doftáli Cz Bv/10. *A*: té dwa narody od Czechá y Lechá dopięro w tych kráicach imioná fwoié wzięly Cz A4/13, którzy álbo przy lešićh/ álbo przy górách/ álbo przy niżinách/ lubo dolééh miefzkáia/ y od tych mieyć (!) imioná niofá Cz B2v/14. *I*: hiftorycy zarázem zá ich [narodów słowiánskich] przyfziéim ich włáfnémi imiony zowá Cz A4v/19.
- INACZEJ (3) *av* – Ináčéy Wr 31/6; ináčéy Wr 34/9, 41/1.
- INDZIEJ (1) *av* – gdzie ... indziéy Wr 36/22.
- INNY (5) *pron* – *pl G*: innych Pij C/19, Cv/11, C2/5. *D*: innym Pij C3/2. *A subst*: inné Pij Cv/13.
- INSTRUMENT (1) *sb m* – *sg G*: Tymoteufzá ... wygnano/ ieno iż był iednę ftrónę do fwégo instrumentu przyczynił Wr 39/5.
- INSZY (28) *pron* – *sg m D*: komu infzému Wr 31/19. *I*: infzym Wr 40/25, iákim infzym Wr 40/17. *L*: wewfelákim infzym Wr 31/16. *f G*: infzéy Wr 25/24. *A*: o żadną infzá Wr 39/2. *I*: infzá Pij Cv/9. *n G*: co infzégo Wr 21/20. *A*: iákié infzé Cz B2v/8, które infzé Cz B2v/19. *I*: czym infzym Pij C3/9, między infzym Wr 38/4. *pl N m pers*: infzy Wr 31/1, Cz B2v/4. *subst*: wfztykie (!) niemal infzé Cz A4/5. *G*: od infzych Wr

- 23/3, wiele infznych Cz A4v/18, B/9, Cn B3/17, wŹytkich infznych Wz 135/7, względem infznych Cz B2v/12. D: infzym Wr 25/2, 40/7. A subst: między infzē Wr 40/21. I: Między infzēmi Wz 141/21, między infzēmi Cz B2/18; między infzymi Wz 135/15, przed infzymi Wz 138/19.
- ISTY (3) *pron* – *sg m N*: ten to ifti (!) Wz 142/2. G: od tego iftēgo Lechā Cz Bv/17. *f N*: tā ifta drōgā Wr 23/24.
- IŚĆ (15) *vb impf* – *inf*: nie śmiałbych ia tego twirdzić/ aby wŹyŹcy z tego Źródłā iŹ mieli Cz B2v/3. *praes 1 sg*: z radoŹciā/ y wefoło do mēżā idę Wz 139/21. *3 sg*: Tę przyrodzonā waŹn/ ktōra z rōżnych wiar idzie Wr 22/8, rzeczpoŹpolitā/ co zā zgodā idzie/ mocnā/ y obronnā ... poŹtānowiēm Wr 23/11, Ale wiārā myŹli ludzkie Źobie ŹpoŹabia/ zā czym to idzie/ Źe y wmyŹlem/ y ciāłem ludzkim zārāz włādnie Wr 25/4, zāczym pewny wpadek ... idzie rzeczypoŹpolitēy Wr 25/22, to podobno Źtād idzie/ iŹ ... Wr 29/22. *3 pl*: ieŹli wrzēdy y piērwŹzē mieyŹcā zā pieniādzmi idā/ tām nie dziw Źe ludzie Źā chēiwi/ y iākomi Wr 30/13, Ale iāko Czechowie nie od Czechā podobno idā Cz Bv/15, Czechowie nāŹy od tāmtych Cekkōw idā Cz B2/21. *praet 3 sg m*: Lucyus ... Źzedł fam w dōm do Philodemā Wz 142/8, dał pokōy y Źzedł do domu Wr 38/23. *3 pl subst*: ā iŹ mu nie Źly cīchē prāktiki (!) wiechāł z Rzymu Wr 34/14. *con 3 sg f*: roŹkazał iēy prāwie z grozā aby z nim Źzłā (!) Wz 142/10. *n*: ā gōdzieby im to nieŹzłō/ tedy oyczynę y Pānā zdrādziwŹy do nieprzyiācielā ziādā Wr 35/2.
- IŹ (48) *cn* – IŹ tedy Wr 29/1; iŹ Wz 135/16, 137/9, 142/10, Wr 20/9, 22/1, 14, 21, 25, 23/3, 7, 24/1, 10, 24, 25/8, 10, 18, 27/22, 28/13, 29/21, 22, 30/18, 32/10, 21, 33/9, 15, 37/14, 40/15, 41/15, Cz A4v/12, 20, Bv/7, A iŹ Wz 136/8, 138/20, 139/5, 141/8, Cz B/7, ā iŹ Wr 34/14, ābo iŹ Wr 38/16, āle iŹ Wr 31/22, Bo iŹ Wr 21/9, bo iŹ Wr 24/3, dla tego/ iŹ Wr 25/15, ieno iŹ Wr 39/4, 41/9, tāk iŹ Wz 138/8, 9, tāk ... iŹ Pij Cv/3.
- JA (39) *pron* – *N*: ia Wz 141/8, Wr 20/10, 23/25, 25/24, 26/8, 29/8, 17, 31/17, 36/11, 37/1, 41/14, 16, 18, Cz B2v/2, Pij C/9, C3/6, Nie iednociem ia fam tākī/ mōy Pānie/ āle wŹŹycyc (!) to ludzē Wr 19/7. G: odemnie Wr 23/3, v mnie Cz B2v/15, Pij C2/20, Źluchayē mie dālēy Wr 37/1, rozumiēm temu/ Źe miē nie wŹyŹcy rādzi Źluchāc bēdā Pij C/7. D: mi Wz 139/18, Wr 25/13, 29/18, 37/2, 25, 39/22, 41/4, 17, Pij Cv/14, C3/8, 17, C3v/5, mnie to bārdziēy niŹ komu infzēmu wādzi Wr 31/18. A: miē Wr 33/4, 38/2, Pij C/10, mnie Źāme^o Wr 20/4.
- JAD (1) *sb m* – *sg A*: Synorix ... iuŹ nieiāko iad w Źobie czuiāc/ zlēknāwŹy Źye wypadł z koŹciolā Wz 139/23.
- JADAM (1) *n-pers m* – *sg N*: biālā plec ... nie ieft tāk iāko Iādām z gliny vlepiōnā Wz 135/10.
- JAKI (26) *pron* – *sg m G*: iākiego Cz B2v/20. I: iākim infzym Wr 40/16. *f N*: iāka Wr 25/24, 25, 35/24, 41/5, Cz A4v/20. G: iākiēy Pij C2v/18; iākiēy Wr 24/21, 39/17, Cn B3v/21. A: iākā Wr 21/25, 25/23. I: z iākā Wr 21/17. *n A*: iākie infzē Cz B2v/8. I: z iākiem (!) Wr 25/16; iākim Wr 27/17, z iākim Wr 21/18. L: w iākim Wr 33/24. *pl G*: iākich Wz 140/12, Wr 28/9, 35/4. A *m pers*: iākie Wr 37/15. *subst*: iākie Pij Cv/21. I: miedzy iākiēmi Wr 20/23, z iākiēmi Wr 21/18. Cf NIEJAKI.
- JAKIKOLWIEK (2) *pron* – *sg m G*: iākiēgokolwiek Cz A4v/7. *n A*: iākiēgokolwiek Cz Bv/12.
- JAKIŚ (3) *pron* – *sg m G*: iākiēgoŹ Cz B2v/23. *f A*: iākāŹ Wz 141/3. *n N*: iākiēs Wz 137/19.
- JAKIŚCI (2) *pron* – *sg f G*: ziākiēyŹci Wr 37/3. L: o ... iākiēyŹci Wr 39/25.
- JAKIŹ (1) *pron* – *sg f L*: WiākiēyŹe Wr 36/6.

- JAKO (53) *av* – Iáko ... ták y Cz A4/4, Iáko ... to Pij C2/12; iáko Wz 137/20, 140/10, Wr 20/9, 20, 23/19, 24/7, 27/5, 15, 28/3, 29/4, 35/20, 25, 38/14, 39/11, 40/13, 21, Cz A4v/14, Bv/1, 12, Cn B3/16, B3v/5, 10, Pij C/11, C2/13, C3v/3, iáko ... ták Wr 20/16, Cz B2/1, Cn B4v/5, 9, Pij C2v/4, iáko ... ták teź Cz B2/11, iáko tákó Wr 34/7, iáko wiele Pij C2/4, 5, iáko więc Wr 34/11, iáko y Wr 20/12, 31/7, 34/15, równie iáko y Cn B4v/10, ták iáko Wz 135/10, Wr 19/19, ták ... iáko Wz 136/7, Wr 37/1, Pij C/20, nie iest ták ... iáko Wr 34/4, Cn B4/14, ták wiele ... iáko Inadz więcej Wr 38/7, ták wiele ... iáko to Cz Bv/3, ták wiele ... iáko y Wr 24/9, ták ... iáko y Wr 39/8, tákież ... iáko y Pij C3/19. Cf JAKOBY, JAKOKOLWIEK, JAKOŚ, JAKOŻ, NIEJAKO.
- JAKO (46) *cn* – Iáko tedy ... nie ... ták áni Cz Bv/8, Iáko to Cz A4v/17; iáko (!) Wr 30/4; iáko Wz 135/11, 140/14, Wr 20/5, 23/25, 25/21, 29/22, 30/25, 31/9, 34/4, 16, 20, 21, 35/11, 37/12, 38/22, 39/2, 40/9, 41/20, Cz B/18, 23, Cn B4/18, 18, 25, B4v/2, 10, iáko namniéy ... wnet Wr 30/8, iáko ... ták y Wr 32/1, Cz B/15, Bv/14, B2/5, ták iáko Cn B4/24, áni ták dálece ... iáko Wr 22/6, nie ták dálece ... iáko Wr 21/8, nie ták dálece ... iáko bárziéy Wz 136/16, nie ták ... iáko Wz 135/8, Cn B4/2, ták ... iáko y Wz 141/3, Wr 19/9, 22/25, 31/15, 34/18, Cz B/8, Cn B3/14.
- JAKOBY (6) *av* – iákoby Wz 139/4, Wr 35/1, 40/2, 41/8, 13, Cz B/14.
- JAKOBY (4) *cn* – iákoby Wr 26/21, 38/13, iákoby to Cz B2v/22, ták ... iákoby Cz B3v/16.
- JAKOBY (5) *pt* – iákoby Wr 38/25, Cz B/12, Bv/22, B2/9, B2v/25.
- JAKOKOLWIEK (4) *av* – Iákokolwiek/ rzecz pewna/ że to ták było nápisáno Wr 40/17; żaden [naród] ták gruby nie iest/ któryby Bogá iákokolwiek nie wyznawał Wr 20/3, tych które fobie iákokolwiek zá przyiaćioły poczytamy/ niepráwie szánuiemy Wr 21/1, Iákomy człówiek ... móglby sie iákokolwiek ciérpieć Wr 31/22.
- JAKOŚ (1) *av* – Iudzióm iákoś ferce vpádło Wr 20/4.
- JAKOŻ (1) *av* – Chybábys chćiał Oratores pošly wykłádác. (–) A iákóź? Wr 37/10.
- JAKOŻ (2) *cn* – Dobrze że mi przyźlo ná pámiéć iużem był chćiał przestác: iákóź to fámo powiedziawłzy/ przestánę Wr 39/23, ták ... byli námáłowáni rzéde^m wżyfcy królowie Polfcy/ iákóź podobno iefcze y dziś są Wr 40/5.
- JASNY (1) *ai* – *sg m A*: pochłébce/ pókiś w szczęściu/ iáko cién w iáfny dzień/ ták cié náźláuđiá Cn B4v/9.
- JAWNIE (2) *av* – Theophanes (!) iáwnie przy wżytkich dziewki pytał Wz 137/15, którzy sye nam iáwnie nieprzyiaćioły (!) stáwiá Wr 20/25.
- JAWNY (2) *ai* – *sg f A*: ále to náciężlza bywa/ kiedy Iudzie iáwná lekkóść cudnémi flowy zdobią Pij C/15, Tákí káźdy [pijak] przyrodzeniu swemu iáwná niechuc okázuie Pij Cv/7.
- JĄĆ (1) *vb pf* – *fut 3 sg*: fkoró ono zięćie/ y spólek wilgotności przyrodzonych ná których żywót náleży imie sye dzielić Wr 30/2.
- JĄĆ SIE (1) *vb impf* – *praet 1 pl m pers*: ięlifmy sye zbytków/ rospufty/ wszeteczności Wr 26/13.
- JECHAĆ (2) *vb impf* – *inf*: wolno káždému z królowá iechác Wr 33/16. *con praet 3 sg m*: ktobykolwiek zniá [z królowá] był iechal/ ten poczcíwość ... miał stráćić Wr 33/9.
- JEDEN (17) *nm* – *sg m N*: áby z tych/ którzy Ióżá mégo są winni/ tylko ieden żyw był Wz 137/3. Zle gdzie ich wiele rzádzi: ieden Król niechay bęđzie Wr 37/19, álbofmy ieden naród z Czechy byli Cz B2v/9. G: ták wiárá iáko y práwo do iednégo kréfu ciągná Wr 22/25. D: wiárá/ y práwo ... oboie ku iednému kréfu ciągná Wr 22/21, po Królu Zygmuncie/ niezostáło iuż mieyfćá infzym królóm ieno iednému Wr 40/7, iuż

ieno jednému Królowi mieyfce było zostało *Wr* 40/15. *I*: Aefop ... to jednym przykładem y krótkiemi flowy zowiązał *Wr* 31/2. *f N*: tá jedná cnotá wšytkim innym drógę ściele *Pij* C3/2. *A*: żeby ... iáko Pan dobrotliwy ... podał nam iednę drógę *Wr* 23/20, ieno przez iednę noc ten edykt trwał *Wr* 33/14, [*Tymoteusz*] był iednę sfrónę do śwęgo instrumentu przyczynił *Wr* 39/4, zá náłzého wieku nie iednę/ ále dziewięć sfrón do lutni przydano *Wr* 39/6. *L*: iefli przy iednéy tylko małz zostác/ ráczéy przy cnoćie/ niż przy náuce zostań *Cn* B3v/3. *n N*: ná tym mieyfcu/ które ... iuz ieno iedno było zostało *Wr* 40/9. *A*: kto iedno z tych [*wiareę lub prawo*] gwałci *Wr* 22/23. *I*: wšyftki iednym flowem zámknę *Wr* 30/18.

JEDEN (11) *pron* – *sg m N*: Z tych ieden *Sínátus*/ poiał zónę imieniem *Kámme* *Wz* 138/17, dom *Timoklii*éy ... záłtąpił ieden z przednieyších *Hetmánów* *Alexándrowych* *Wz* 140/8, *Pyta* ieden *Wr* 37/5, *Ieft* wieršyky ieden v *Homerá* *Wr* 37/18, co ieden miłue/ tym się drugi brzydži *Cn* B4/5. *G*: *Oyciec*/ iż sye bárziéy iedného obawał niż drugiégo *Wz* 137/9. *D*: *CHiomára* ... došlať sye iednému *Rotmistrzowi* *Wz* 140/17. *A*: wšyftki swoie fkarby wrzuciť w ieden dół *Wz* 140/17. *L*: iákom o iednym slyžal *Wr* 34/4. *f G*: [*młodzieniec*] który się gwałte^m wdóm do iednéy białéy głowy dobywał *Wr* 38/21. *pl N subst*: *Przychodzą* mi ná myšł wierše iedné *Wr* 37/2.

JEDŁO (1) *sb n* – *sg I*: kiedy nalepiéy dowćipu śwęgo ... vžyc mogą/ ieno kiedy się áni iédlem/ áni pićiem zbytnim nieprzełożá? *Pij* C2v/3.

JEDNAĆ (3) *vb impf* – *inf*: wiele przyiaćiół sobie iednáć/ nie ieft do końca dobrze *Cn* B4/12. *praes 3 sg*: wšytko to nam miłość v ludzi iedná *Cn* B4v/21. *3 pl*: Cnotá á vkladné obyčzáie/ té ludzióm zachowánié iednáia *Pij* C3/14.

JEDNAK (6) *cn* – ácz ... iednáć *Wz* 137/20, *Ale iednáć* *Wr* 40/20, 41/16, *Ale to iednáć* *Wr* 33/21, *tedy iednáć* *Wr* 19/12, á wždy iednáć *Pij* C2/22.

JEDNAKI (2) *ai* – *pl N subst*: *Iednákie* též obyčzáie/ iednákie zábáwienia człowieká ku człowieku poľpolicie čiágná *Cn* B4v/1, 1.

JEDNAKO (1) *av* – kto iedno z tych [*wiareę lub prawo*] gwałci/ ten iednáko rzeczy-poľpolicitéy fškodži *Wr* 22/24.

JEDNO *cf* **JENO**.

JEDNOĆ (1) *pt* – Nie iednoćiem ia sam táki ... ále wšyžycýc (!) to ludžie ... mówia *Wr* 19/7.

JEDNOSTAJNIE (2) *av* – ná cokolwiek iednoftáynie wšyžycý sye zezwaláia/ to trudno chybić ma *Wr* 19/15, kiedy wšyžycý iednoftáynie *Boga* wyznawác y slychác bédžiem *Wr* 23/7.

JENEALOIIJA (1) *sb f* – *pl A*: pušćiwšy ná sfrónę *Noego*/ y owé wšyžykié genealogiæ (!) *Cz* A4/12.

JENO (2) *cn* – ieno iuz *Wr* 27/5, ieno iż *Wr* 41/9.

JENO, JEDNO (14 + 3 = 17) *pt* – iedno *Wr* 24/2, *Cz* B/13, iedno že *Wr* 19/11; ieno *Wr* 21/21, 22/3, 25/24, 33/14, 36/24, 40/7, 9, 15, 41/12, *Pij* C2v/1, 3, ieno gdje *Wr* 32/11, ieno iáko *Wr* 38/14, ieno iż *Wr* 39/4.

JERUZALEM (1) *n-loc m* (?) – *sg A*: áni one krzešćiańfkie woýfka ... ták dálece o *Ieruzále*m ... sye bili *Wr* 22/5.

JESLI, JEŠLI (16 + 8 = 24) *cn* – *Iefli* *Wr* 41/5; *iefli* *Wr* 33/2, 39/10, *Cz* B2v/19, *Cn* B4/9, *iefli* ... á *iefli* *Wr* 33/10, 10, *iefli* kiedy *Wr* 35/23, *iefli* tedy *Cn* B4v/6, *A* *iefli* *Wr* 36/9, *Cz* Bv/10, *Pij* C3v/5, *Ale* *iefli* *Cn* B3v/3, *Pij* C3/19, *Bo* *iefli* *Pij* Cv/9, že *iefli* *Cz* B2v/7; *iešli* *Wr* 30/22, 24, *iešli* ... tá^m *Wr* 30/10, 12, 14, 16, 19, *A* *iešli* *Wr* 27/22. *Cf* **JESLIBY** *cn*.

JESLI (4) *pt* – *iefli* *Wz* 135/18, *Cn* B4v/8, *Pij* C/19, Cv/16. *Cf* **JESLIBY** *pt*.

JESLIBY (2) *cn* – iefliby *Wz* 141/11, *Wr* 34/25.

JESLIBY (2) *pt* – iefliby *Wz* 140/12, *Wr* 32/20.

JESZCZE (15) *pt* – iefcze *Wr* 24/16, 34/7, 41/5, *Cz* A4/16, B2/13, iefcze dawno *Wr* 23/4, iefcze tak wielę *Wr* 37/16, iefcze więcý *Wr* 24/24, 31/24, iefcze y dziś *Wr* 40/5, iefcze z przodku *Wr* 22/2, *Cz* B2v/17, iefcze zá iego wieku *Wr* 28/1, nie tylko ... ále iefcze nád to *Wr* 33/16, podziš dzień iefcze *Cz* B2/11.

JEŠLI *cf* JESLI.

JEŹDZIĆ (1) *vb impf* – *con praet* 3 *sg f*: áby była do włóch nie ieŹdziła *Wr* 33/8.

JĘZYK (4) *sb m* – *sg G*: historykowie ... to iákoby powŹezchnę imię [*Słowacy*] wŹyŹtkim tego ięzyká narodom dáli *Cz* B/14, *Słowacy*/ ácz tegóz ięzyká/ ále rózný y ofobny naród był *Cz* B/17, chybáby y Aláni/ y Abázgi tegóz ięzyká byli *Cz* B2v/4. *I*: którzykolwiek iedno tymŹe ięzykiem mówili [*historycy*]/ zá *Słowaki* ie mieli *Cz* B/13.

JUGURTA (1) *n-pers m* – *sg N*: Iugurtá będąc więźniem w Rzymie ... puŹczón był wolno *Wr* 32/22.

JUŹ (28) *pt* – iuŹ *Wz* 139/23, 140/21, *Wr* 19/14, 21/14, 27/5, 18, 29/16, 30/4, 31/9, 32/1, 33/20, 21, 35/10, 20, 36/12, 38/16, 39/15, 16, 23, 40/6, 9, 15, 41/2, *Cz* A4/14, *Pij* Cv/17, iuŹ do końcá *Wr* 26/8, to iuŹ ofátni munŹtuk ná Źwáwolá *Wr* 31/6, iuŹ w tych kráiách *Cz* B2v/20. *Cf* JUŹLI.

JUŹLI (1) *pt* – iuŹli mamy do końcá o Źobie zwátpić/ czy ieft iefcze iáká nádzieiá? *Wr* 41/4.

K *cf* KU.

KADŁUBSKI (1) *n-pers m* – *sg N*: KádłubŹki/ który Polakiem będąc/ PolŹká Kroynikę piŹal *Cz* A4v/2.

KAFTAN (1) *sb m* – *sg G*: wielę náŹlanię káftaná [*stato*] *Wr* 28/15.

KALLISTENES (7) *n-pers m* – *sg N*: Tę dwá młodzieńcy miłowáli/ *Strato* (!) y *Kállifthenes* *Wz* 137/6, *Kállifthenes* záŹię więŹŹá láŹkę znał *Wz* 137/8, przyŹedł w dom do *Theophaná* (!) gdzie był y *Kállifthenes* *Wz* 137/19, *Kállifthenes* obaczywŹy/ chciál mu iá gwałtem wydrzęc *Wz* 138/5, Co bacząc *Kállifthenes*/ zniknął z oczu ludzkich *Wz* 138/8. *A*: *Strato* (!) máiác od Źlug domowych tę Źpráwę/ że nań pánná láŹkávŹza niŹli ná *Kállifthená* *Wz* 137/13, á oná *Kállifthená* obrátá *Wz* 137/16.

KAMIENIE (1) *sb n* – *sg A*: poczęła nań wálić kámienię tak gęŹtę/ że ... *Wz* 140/22.

KAMMA (3) *n-pers f* – *sg G*: [*Synoryks*] poŹly Źwe do *Kámmy* poŹal *Wz* 139/2. *A*: *Sinátus* poiál żonę imieniem *Kámmę* *Wz* 138/18, *Kámmę* y w tym *Bóg* poćiefzył/ że ... *Wz* 140/2.

KANCELLARYJA (1) *sb f* – *sg L*: áza nie tak w *Káncellárii*y piŹá *Wr* 37/10.

KARAC (1) *vb impf* – *praes* 3 *sg*: przyrodzenię ... tego ná rękü/ tego ná nogách karze *Pij* C2/14.

KARAC SIE (1) *vb impf* – *inf*: moglibyŹmy Źie *Pólockiem* karác/ bo ten ieno prze zię opátrzenię zginął *Wr* 36/24.

KARANIE (1) *sb n* – *sg G*: by karánia zniknąć mogli/ grzeŹyliŹby *Wr* 24/19.

KARNOŠĆ (1) *sb f* – *sg G*: ieŹli kárnoŹci ná wyŹtępnę nie máŹz/ tám bez pochyby wŹzetechnoŹć/ y Źwawola pánowác muŹi *Wr* 30/11.

KATYLINA (1) *n-pers m* – *sg N*: Táki był *Kátiliná* w Rzymie *Wr* 34/12.

KAUKAZ (1) *n-loc m* – *sg L*: *Prokop* *CesarinŹki* (!) zácny (!) historyk/ o *Kaukázii*/ y o gránicách *IberŹki* mówiac *Cz* B2/17.

KAZAC (8) *vb impf* – *praes* 3 *sg*: goŹć ... doŹtátku Źwego częŹć ... zá Źobá nięc (!) kaŹe *Wr* 24/10, ŹpráwiedliwoŹć/ która káŹdému/ co iego ieft/ dáć kaŹe *Cn* B3/11. *praet* 3 *sg*

m: [Strato] znaku pewnego czekać kazał *Wz* 138/3, Człowiek chciwy kazał syc zarazem do ogrodą prowadzić *Wz* 140/18, Król ... kazał wywołać aby od tego czasu żaden gwałt syc nie działał wczciwym domóm *Wz* 141/13, ten to ifti (!) kazał iéy do siebie przysć *Wz* 142/2, Pithágorás ... kazał zagrać (iáko oni zwáli) spondæu^m *Wr* 38/22. *impers praet*: między infzym ćwiczeniem/ które dzieci miéwały/ kazano im y Muzykę vmieć *Wr* 38/5.

KAŻŃ (4) *sb f* – *sg N*: bo go [pijanego] o fzalenieftwo żadna przyczyna postronna/ żadna przygodá/ ábo kaźń páńka (!) ále iego włafna chuc/ iego wola (!) fáma/ á zly ná-lóg (!) przypráwuie *Pij* C2/2. *G*: boiác syc kaźni/ co práwo w sobie ma/ ludzie swóy rząd czynią *Wr* 24/18, tácy/ by dobrze y kaźni wś mogli/ przedsię źle czynić niebę-dą *Wr* 24/22, Tymes wíetłzýy kaźni godzien/ żeś y bliźniégo obraził/ y ktemu żeś się vpił *Pij* Cv/18.

KAŻDY (13) *pron* – *sg m N*: Káždy *Wr* 35/22; káždy *Wr* 29/21, *Cz* A4v/15, Bv/20, *Cn* B4v/8, *Pij* C/10, C2/12, C3v/5, Táki káždy *Pij* Cv/6. *D*: káždému *Wr* 33/16, *Cn* B3/11. *f N*: káżdá rzecz wfzelka *Wr* 20/12. *L*: w káždýy rzeczy *Cn* B4/7.

KIEDY (6) *av* – *kiedy* *Wr* 34/25, 35/23, *Pij* C3/11, *kiedy* ... ieno *Pij* C2/25, C2v/2, *kiedy* tedy być żabom na (!) defce áż boćian przyleci *Wr* 30/24. *Cf* **KIEDY-KOLWIEK**.

KIEDY (28) *cn* – *Kiedy* ... zarázem *Wz* 140/6; *Kiedy* ... tedy *Wr* 38/24, *Kiedyby* *Wr* 31/20; *kiedy* *Wr* 28/15, 17, 21, 32/19, 38/12, 40/7, *Cn* B3v/12, 20, 20, 23, B4/6, B4v/11, *Pij* C/9, C2v/3, 9, do tego czasu/ áż *kiedy* ... dopiéro *Cz* A4v/25, ná ten czas ... *kiedy* *Wz* 136/5, *Pij* C2v/8, ná té czasy ... *kiedy* *Wr* 33/5, pod ten czas/ *kiedy* *Cz* B/2, *kiedy* iuz *Wz* 140/21, *Pij* Cv/17, *kiedy* ... tedy *Wr* 23/7, to ... *kiedy* *Pij* C/15, áż *kiedy* ... tóz *Wr* 36/17.

KIEDYKOLWIEK (1) *av* – *kiedykolwiek* *Wr* 41/19.

KILKA (4) *pron* – *N*: w hiftoriách názych Lefzkámi się kilká Książát názywálo *Cz* B2v/22. *A*: W kilká dni potym przyzedł [Strato] *Wz* 137/17, ále niżli my Królá oberzem/ tym ich iuz kilká mieć będziem *Wr* 36/12. *L*: mówionoć iuz o tym ná kilku féymiech *Wr* 35/20.

KLĘCZEC (1) *vb impf* – *part praes act*: Lucyus ... záftawfzy pánnę v nóg oycowfkich klęząc *Wz* 142/9.

KLĘKNAĆ (2) *vb pf* – *part praet act*: oná klęknáwfzy przed ołtarzem *Wz* 139/14, oná klęknáwfzy v nóg oycowfkich *Wz* 142/4.

KLĘSKA (1) *sb f* – *sg G*: rzadkié [królestwo] któreby iákiéy znacznýy klęfki nie wzięlo *Wr* 39/18.

KŁAŚC (1) *vb impf* – *praes 1 sg*: Nie kładęc zá powinność cudźich (!) obyczáiów *Pij* C3/23.

KLĘBEK (1) *sb m* – *sg G*: prawdy ták iáko klębká po nići fzukáli *Wr* 19/19.

KOCHANIE (1) *sb n* – *sg A*: zá coby się sfpáwnie wftydác mieli/ to sobie nie tylko zá kochánié/ ále y zá chęc poczytáią *Pij* C/17.

-KOLWIEK – w pozycji nieaglutynowanej (1): ktobykolwiek *Wr* 33/9. *Cf* **CO-KOLWIEK**, **JAKIKOLWIEK**, **JAKOKOLWIEK**, **KIEDYKOLWIEK**, **KTO-KOLWIEK**, **KTORYKOLWIEK**.

KOMEDYJA (1) *sb f* – *sg G*: wiérfze ... które Cicero ziákiéyści komediíy ftaréy przjwodzi (!) *Wr* 37/3.

KONIEC (10) *sb m* – *sg G*: Ale czas nam podobno w rzecz wftápic/ á okázác to iuz do koncá (!) czemu syc ia o rzeczospolitá nálfzę lękam *Wr* 26/8; Ale y wiele przyaciótł sobie iednáć/ nie iest do koncá dobrze *Cn* B4/12; iego chciwość niéma áni koncá/ áni

- miary *Wr* 32/2, powiedźże mi/ iuzli mamy do końca o sobie zwątpić *Wr* 41/4. *D*: rzeczpolpolita ku temu końcowi przyzła/ że ię y cień nie zołał *Wr* 28/6. *A*: A ná koniec y Philosofowie ... tym sye naprzód zakładáli *Wr* 19/17, z iąką waśnią/ z iąkiemi swary/ y z iąkim nákoniec odpowiadánim tę Exekucyą ná nogi stáwianie *Wr* 21/18, Rzymianie ... nákoniec pod Tyráná wpádli *Wr* 28/4, nákoniec/ iz wsfyftki jednym słowem zámknę/ iesli ... tám ... *Wr* 30/18; Kátiliná ... nákoniec zwiódl bitwę *Wr* 34/16.
- KONSTANTYNOPOLE (1) *n-loc n* – *sg A*: o Konftántinopole ... sye bili *Wr* 22/6.
- KOŃ (1) *sb m* – *pl A*: z PolŃki kóniec/ y piędziáze wyniesli *Wr* 41/11.
- KORONA (1) *sb f* – *sg D*: [praktyka] która nie prawie dobrze téy korónie (!) zá tych czáłow náfzych tufzy *Wr* 40/1.
- KORONOWAN (1) *part praet pass impf* – *sg m N*: féym ... ná którymby Król miał byc obieran/ y od niego [arcybiskupa gnieźnińskiego] koronowan *Wr* 36/6.
- KORZYŚĆ (1) *sb f* – *sg G*: Tá przy szácówaniu korzyści/ doftála sye jednému Rotmistrzowi *Wz* 136/6.
- KOŚCIOŁ (6) *sb m* – *sg G*: wfkazála pón/ áby do nię do Kościoła przyzedeł *Wz* 139/8; Synorix ... wypadł z kościoła *Wz* 139/24. *L*: co więc odemnie y od infzych w kościele slychafz *Wr* 23/3. *pl G*: wyrzuciwfzy z kościołów prawdziwą chwałę Páńską (!)/ Máchometowi swemu ie poświęcił *Wr* 26/2, ztąd w niešioná iest muzyká do kościołów *Wr* 38/9. *A*: tym kościoły porzadné ludzióm proftym hydzą *Wr* 38/12.
- KOŚĆ (1) *sb f* – *sg G*: biała plec nie iest tak iáko Iádam z gliny vlepioná/ ále ... z kości łczéréy y z boku wziętá *Wz* 135/11.
- KRAJ (8) *sb m* – *pl G*: z tych tu pulnocnych kráiów y fámi Slowacy tám przyzli *Cz* B/25. *A*: niż w té kráie przyzli *Cz* A4v/15, będąc zwláfczá w té kráie przychodniámi *Cz* A4v/23, kiedy nowo té kráie nowé osiadáli *Cz* B/2. *L*: té dwa narody od Czechá y Lechá dopiéro w tych kráiach imioná swoie wzięły *Cz* A4v/13, A ziawił się w tych kráiach *Cz* B/1, od Lechá potym iákiego iuz w tych kráiach Láchy się názwali *Cz* B2v/20; Bo to imię Polak/ nowé iest/ y tu dopiéro w tych kráiach wrošło *Cz* B2v/11.
- KRES (6) *sb m* – *sg N*: iuz ten krés dawno mináł *Wr* 32/1. *G*: tak wiára iáko y práwo do jedného krefu ciągną *Wr* 22/25, Kiedyby lákomy człowiek do tego tylko krefu sie brał/ áby ... *Wr* 31/21, Do tegóz krefu y ámbicia ludzi wiedzie *Wr* 35/5. *D*: wiára y práwo ... ku jednému krefu ciągną *Wr* 22/22. *A*: obaczyli/ iz ten krés rozmnożenia chwały Páńskiey ... dáleko miiáią *Wr* 25/19.
- KREW (1) *sb f* – *sg G*: myśliła o tym/ iákoby sye niewinnéy krwie mężá swého pómsćić mogła *Wz* 139/4.
- KREWNY (2) *ai* – *pl N m pers*: A tobie ... pogrzeb (!) przyiaciele/ y krewni twoi spráwią *Wz* 139/22, rofkazał/ áby y oná sámá/ y wfzyfcy krewni ię bez szkody wfzelákiey byli *Wz* 141/16.
- KROACYJA (2) *n-loc f* – *sg G*: twirdzą/ zeby Czech y Lech ... z Kroáciyéy wyfzedł *Cz* B/24, czyli téż či z Kroáciyéy pozli? *Cz* Bv/6.
- KROJNIKA (1) *sb f* – *sg A*: KádlubŃki/ który Polakiem będąc/ Polską Kroynikę piśał *Cz* A4v/3.
- KROJNIKARZ (1) *sb m* – *pl N*: ten Czech z Lechem brátem/ które nam y Czechom iuz zá napewniefzē przodki Kroynikarze náfzy podawáią *Cz* A4/15.
- KROL (19) *sb m* – *sg N*: KIedy Alexánder Król MácedónŃki wziął przez moc Tebás *Wz* 140/6, Król bacząc z nię tak z vrody/ iáko y z twarzy powagé iákaš/ pytał ię *Wz* 141/2, Dziwował sye Król/ y fercu/ y baczeniu onę poważnéy białęgłowy *Wz* 141/12, Filip Król MácedónŃki ... pytał *Wr* 32/18, ále iefcze nád to Król będzie

vtráty nággradzał Wr 33/17, dáli mu [*prymasowi*] moc féym zkládác/ ná którymby Król miał być obieran Wr 36/5, ieden Król niechay bédzie Wr 37/19; wielé wino [*stało*] kiedy król goście miał Wr 28/16. G: ARifotimus Tjran (!) Elieńki/ w ná-dzieię Królá Antigoná/ surowo ... z ludźmi fwymi fye obchodził Wz 141/19. D: ieno jednému Królowi mieyfce było zoftáło Wr 40/15. A: poimano Timokliá/ y wiedżiono przed Królá Wz 141/2, ále niżli my Królá obierzem/ tym ich iuz kilká mieć bédziém Wr 36/11. L: po Królu Zygmuncie/ niezoftáło iuz mieyfcá Wr 40/6. pl N: Ták fkromnie ná ón czás Królowie Polfczy żyli Wr 28/19; Cóz rozumiémy o poſpolitym czlowieku/ kiedy tácy królowie byli? Wr 28/21, Tóźci podobno y oni náfzy cni królowie czynili Wr 29/13, byli námálowáni rzéde^m wftyfcy królowie Polfcy Wr 40/5. G: dawnych królów żywot ... mizerny fye zda Wr 29/1. D: niezoftáło iuz mieyfcá infzym królóm Wr 40/7.

KROLESTWO (4) *sb n – sg N*: ták wielkié królestwo ... Hétmáná niéma Wr 36/13. A: té dwa ták wielkié narody/ które dwoie królestwo záložylý Cz A4v/23. pl A: przypo-mnié/ że fie iuz málo nie wftyfki królestwá obefzly (!) tą niezgodá o wiaré Wr 39/16. L: w tych wftyzkich królestwách/ które pogánin krześciánóm wydárł Wr 26/1.

KROLEWSKI (1) *ai – sg n G*: wielé vřánié krolewſkiego łoża (!) stało Wr 28/14.

KROLOWA (2) *sb f – sg N*: Królowa przed fwymi iuz bédąc w dródze w głos powiádáá Wr 33/21. I: wolno káždému z Królowá iechác Wr 33/16.

KRONIKA cf **KROJNIKA**.

KRONIKARZ cf **KROJNIKARZ**.

KROTCE (1) *av – Krotce mówiác Pij C3/1*.

KROTKI (1) *ai – pl n I*: to jednym przykádém y krótkiemi řowy záwiázá Wr 31/2.

KROTKOŚĆ (1) *sb f – sg I*: który wiérřz (mówi Cicero) y krótkoścíá/ y prawdá zda fye iákoby z orákulum był wyrzeczón Wr 26/20.

KROTOCHWILA (1) *sb f – sg N*: żadna bieśiádá/ żadna krotochwylá (!) bez pijánřtwá być niemože Pij Cv/4.

KRWAWY (1) *ai – pl A subst*: fámi z sobá ... krwáwé bytwy (!) zwodžim Wr 22/12.

KRZEŚCIJANIN (2) *sb m – pl N*: wftyfki woyny/ którekolwiek ... krześciánié z pogá-ny wiedli Wr 22/2. D: w tych wftyzkich królestwách/ które pogánin krześciánóm wydárł Wr 26/1.

KRZEŚCIJAŃSKI (1) *ai – pl N subst*: oné krześciánřkie woyská Wr 22/4.

KRZYWDA (2) *sb f – sg N*: á fnadź ich wiécý bliźnięgo przygodá/ niżli fwoiá wřafna krziwdá (!) boli Pij Cv/24. A: [*Arystotymus*] wielé ich/ którzy o tę krzywdę mówili/ dáł řtráć Wz 142/17.

KSIADZ (1) *sb m – sg V*: Co to ieřt X. Plebanie Wr 19/5.

KSIAŻĘ (1) *sb n – pl G*: w hiftoriách nářzych Lefzkámi řię kilká Książát názywáło Cz B2v/22.

KTO (23) *pron – N*: Kto Wr 25/7, Pij C2/4; kto Wz 135/13, 139/3, Wr 40/13, Cz B/4, B2/20, Cn B3v/24, Pij C3/10, kto ... co Wr 28/17, kto ... tego Cn B4/15, kto ... ten Wr 22/23, 31/4, Cz A4v/11. G: kogo obcégo Wr 35/18. D: komu Wz 137/1, Cn B3v/24, 25, komu infžému Wr 31/19. A: kogo Wr 26/4, Cn B4/2, 15, kogo ... tego Pij C3/12. Cf **KTOKOLWIEK**, **KTOŻ**, **NIKT**.

KTOKOLWIEK (2) *pron – sg N*: ktobykolwiek zniá był iecháł/ ten ... Wr 33/9, ten ktokolwiek był zřád wziáł Wr 40/14.

KTORY (114) *pron – sg m N*: który Wz 136/7, 140/17, 141/6, Wr 20/2, 22/14, 26/17, 29/9, 35/14, 38/21, 39/10, Cz A4v/2, B/18, ten który Cn B4/6, który wiérřz Wr 26/19. G: któręgo Wr 28/4, 34/4, 37/18, 40/17, ná tego ... któręgo Wr 35/17, do któręgo Wr

25/19, 32/14, z którego wypadku *Wr* 27/14. *D*: któremu *Pij* C3/11, Mieli tedy stárz, iuż pewné ... háromnie/ które któremu affektowi (!) flużyły *Wr* 38/17. *A*: którego *Wr* 33/3, którego by z nich *Wz* 137/11. *I*: którym *Pij* Cv/11, którym ... fortélem *Wr* 33/18. *L*: ná którym *Wr* 36/5, w którym *Wr* 28/2. *f N*: która *Wz* 138/18, 141/4, *Wr* 22/8, 28/25, 29/24, 34/24, 38/25, 39/25, *Cn* B3/7, 11, 12, B4v/13. *G*: której *Wz* 139/19; której *Wr* 23/21, *Pij* C2/9, 10, C2v/19. *A*: którą *Wz* 139/13, 141/23, *Wr* 33/7, *Cz* B2/4, o którą *Wr* 37/15, przez którą *Pij* C2/24. *I*: którą *Wz* 140/15, zá którą *Wr* 20/17. *L*: o której *Wz* 140/8. *n N*: ktoré roftárgnienie *Wr* 21/24; které *Wr* 39/17, 22/18, 40/9. *A*: které *Wr* 38/5, které imię *Cz* B2/7, které infzé *Cz* B2v/19. *I*: którym flowem *Cz* B2/14. *L*: O którym piérfwznych rodziców náfznych stwózeniu *Wz* 135/12, w którym *Pij* Cv/1. *pl N m pers*: którzy *Wz* 138/15, *Wr* 19/18, 28/10, 31/13, 38/11, *Cz* B2v/12, *Cn* B3v/13, *Pij* C/12, Cv/21, wiele ich/ którzy *Wz* 142/17, z tych/ którzy *Wz* 137/3, tym którzy *Wr* 20/24, iáko tych/ którzy *Wr* 39/11, tym ... którzy *Cn* B3v/17, tych/ którzy *Cn* B4/10, či/ którzy *Wr* 25/18, či/ którzy *Wr* 30/23. *subst*: které *Wr* 25/2, 27/11, 38/17, *Cz* A4v/22, B2v/5, *Cn* B3/17, B4v/23, které flowá *Wr* 21/6. *G*: których *Wz* 142/18, *Wr* 29/16, *Cn* B3/19, B3v/14, dla których *Wr* 29/17. *D*: którym *Wr* 25/15, *Cn* B4/17, z nimi ... którym *Wr* 29/7. *A m pers*: které *Wz* 138/1, *Cz* A4/14, A4v/18, B2/19, *Pij* C3/21, tych které *Wr* 21/1. *subst*: které *Wr* 26/1, 37/2, *Cz* B2/22, przez které *Cz* A4/12. *I*: któremi *Wr* 27/6, 10, którym (!) *Wr* 29/11. *L*: ná których *Wr* 30/2. *Cf* KTORYKOLWIEK, KTORYŚ, NIEKTORY.

KTORYKOLWIEK (5) *pron* – *pl N m pers*: którzykolwiek *Cz* A4/18, A4v/4, którzykolwiek iedno *Cz* B/12. *subst*: którekolwiek *Wr* 22/17. *A subst*: którekolwiek *Wr* 22/1.

KTORYŚ (1) *pron* – *sg m N*: A Césarz téz któryś vmiéráiac powiedział *Wr* 37/20.

KTOŻ (1) *pron* – *A*: Nákokóz (!) wotowáli? *Wr* 35/22.

KU, K (22 + 4 = 26) *praep cum D* – ktemu *Wr* 35/23, 36/19, *Cz* B/8, *Pij* Cv/19; ku czemu *Pij* C3/5, ku czlowieku *Cn* B4v/2, ku dobrému miéniu *Wr* 32/3, ku iednému kréfu *Wr* 22/21, ku iéy napráwie *Wr* 25/11, ku iéy skázie *Wr* 25/12, ku nabożeństwu *Wr* 39/9, ku náfzýy rzeczy *Wr* 37/4, ku piérfwzýy powieści *Wr* 25/8, ku rokfoszy *Cn* B3v/24, ku fluźbie *Wr* 30/17, ku temu końcowi *Wr* 28/6, ku téy spēłeczności *Wr* 24/13, ku włéczeniu *Pij* C2v/25, ku wtwiárdzeniu/ y bępieczeństwu rzeczypospolitych *Wr* 22/22, ku wfzelkiéy spráwie *Pij* C2v/2, ku zachodu *Cz* B2v/6, ku zgubie *Wr* 35/9, ku zlému *Wr* 36/1, ku złości *Wr* 30/21, ku żołniéřzowi *Cn* B4v/3; kv myśliwcowi *Cn* B4v/3.

KUPIEC (1) *sb m* – *sg A*: miásto przedáyné/ y zginiénia blifkié/ iefli kupcá naydzie *Wr* 33/2.

KURYJUS (1) *n-pers m* – *sg A*: Chwalá wfzýftki hiftoryé Kuryufá Rzymfkiégo *Wr* 29/9.

LACH (14) *n-ethn m* – *sg N*: od Látfkiéy wiáry/ Lách wiedzion býć może *Cz* B2/3, Lách záwždy býł zwan Láchem *Cz* B2/6. *A*: iefli které infzé [imié] nád Láchá mieli *Cz* B2v/19. *I*: Polaká Láchem tylko sámá Ruś miánuie *Cz* Bv/21, Lách záwždy býł zwan Láchem *Cz* B2/7. *pl N*: Ale iáko Czechowie nie od Czechá podobno idá ... ták y Láchowie podobno zkąd inąd rychléy to przezwiśko odnieśli *Cz* Bv/16. *G*: Około Láchów w ftárych hiftoryách nic fię nie náyduie *Cz* Bv/13. *A*: Czechowie tedy/ y Polacy ... mieli fię w Czechy y w Láchy przekřřć *Cz* B/22. *I*: Czyli nas od wiáry ... Láćinfiéy (!) ... Láchy zowá *Cz* Bv/25, Ruś ... nie Polaki nas/ ále Láchy poftáreému podziś dzień iefcze zowie *Cz* B2/10, iefli nas z ftáradáwná Láchy nie zwano *Cz* B2v/7, Polki naród Láchy iefcze z przodku fię názywał *Cz* B2v/17, od Lechá potym iákiégo ... Láchy fię názwáli *Cz* B2v/20; Ruś iefcze przykádem nas ... Láchámi przezywáią *Cz* B2/15.

- LACH (1) *n-pers m* – *sg G*: iákoby to od wielkiego iákięgoś Láchá mnieyfzy Láfzkowie zá czáfem fię pokazáli *Cz B2v/23*.
- LACKI (2) *ai* – *sg f G*: Czyli nas od wiáry Látfkię/ to ięft Láćinfiękię (!) (bo fámi są Greckię) Láchy zowá *Cz Bv/24*, od Látfkię wiáry/ Lách wiedzion być może *Cz B2/2*.
- LADA (1) *pt* – Philosophowie którzy nie ladá ná czym fye więfzáli *Wr 19/18*.
- LAS (1) *sb m* – *pl L*: álbo przy leśiéh/ álbo przy górách/ álbo przy niżinách/ lubo doléh miefzkáią *Cz B2v/13*.
- LASZEK (1) *n-pers m* – *pl N*: iákoby to od wielkiego iákięgoś Láchá mnieyfzy Láfzkowie zá czáfem fię pokazáli *Cz B2v/23*.
- LATO (2) *sb n* – *pl G*: iáko Gréciia zá niedawnych lat *Wr 20/21*, zá pierwfzych lat onych *Wr 27/1*.
- LEC (1) *vb pf* – *praet 3 sg n*: á około niego przedšie sílá zacnych Rzymian ták z tęg/ iáko y zowéy stróny leglo *Wr 34/18*.
- LECH (9) *n-pers m* – *sg N*: v żadnégo historyká ... nie náyduią fię ci dwa wódzowie Słowięncy/ Lech z Czechem *Cz A4/21*, twirdzá/ żeby Czech y Lech z Słowięnfkiękię ziemie ... wyfzedł *Cz B/23*. *G*: té dwa narody od Czechá y Lechá ... imioná swoię wzięły *Cz A4v/12*, ięfli [*przodkowie naszymy*] ... tych imion dżisieyfzych od Czechá y Lechá dopięro dostáli *Cz Bv/11*, Láchowie podobno zkąd inąd rychléy to przezwífko odnieśli/ niźli od tego íftęgo Lechá brátá Czechowégó *Cz Bv/17*, od Lechá potym iákięgo iuź w tych kráíách Láchy fię názwáli *Cz B2v/19*. *A*: którzylowégo tego Lechá z Czechem ná nogi stáwiáią *Cz A4v/5*. *I*: ten Czech z Lechem brátém ... ciągná zá sobá ięfcze nieco wátpliwości *Cz A4/13*, áż kiedy fię im dopięro ten Czech z Lechem ziáwił *Cz B/1*.
- LECZ (1) *cn* – Lecz ... nie to ... ále to *Pij C3/21*.
- LEKCE (2) *av* – tęg fámeý wrótki lekce nam pokládác nie potrzebá *Wr 19/12*, Niegodzi fye nam tedy tęg rofpufty/ y tych dżisieyfzych zbytków náfzych lekce wáżyć *Wr 28/9*.
- LEKCEWAŻYĆ *cf* LEKCE, WAŻYĆ.
- LEKKOŚĆ (4) *sb f* – *sg G*: [*Tymoklija*] rádá bylá tęg dródcę/ którą moglá fye nád nieprzyácielem lekkóci swéy pómsćić *Wz 140/16*. *A*: A íżem ia tęg lekkóć dżiś popásć musiáła/ która ná mój ród nigdy nie przychodźlá *Wz 141/8*, [*Mikka*] prosiá y dla Bogá/ áby ięy po háńbę y lekkóć chodźić nie dopufczál *Wz 142/5*, ále to nacięźsza bywa/ kiedy ludzie iáwná lekkóć cudnémi flowy zdobią *Pij C/16*.
- LEON (1) *n-pers m* – *sg G*: niechay czyta Diálóg wtóry o miłóści/ náuczónégó Zydá Leoná *Wz 135/16*.
- LEPIEJ *cf* DOBRZE.
- LEPSZY *cf* DOBRY.
- LESZEK (1) *n-pers m* – *pl I*: w históriách náfzych Leszkámi fię kilká Książát názywálo *Cz B2v/22*.
- LEKAĆ SIE (1) *vb impf* – *praes 1 sg*: czás nam ... okázác to iuź do koncá (!) / czemu fye ia o rzeczpofpolitá náfzę lękam *Wr 26/9*.
- LI (2) *cn* – nie mogli ináčęy/ więc roftrérki sieią *Wr 34/9*, á będáli fię z cnotá/ á z rozumem zgadzác/ czemu ich náfzládowác niemáfz? *Pij C3/25*.
- LI (3) *pt* – (pytał ięy: mali zá rzecz przyfytoyná chowác komu wiárę? *Wz 137/1*, będziemli go chćić wfzyfcy fluchác? *Wr 36/7*, wáźnoli to ma być/ álbo niewáźno/ nieśmiém fię ná żadná strónę fłkónić *Wr 40/19*. *Cf* JUŻLI.
- LICZBA (1) *sb f* – *sg A*: z którégó wpadku nietylko że mamy liczbę dáć/ ále ... *Wr 27/15*.
- LINIJA (1) *sb f* – *pl A*: náfz wiek ... tego nie wczynił/ áby był przynamnięy wizerunk ięgo/ á zwierzchnię linię záchowál *Wr 27/9*.

- LITERA (3) *sb f* – *sg G*: z przewróceniem ofstátniéy litery cienkiéy w swoię hrubą *Cz Bv/23*. *A*: odiałwzy piérwżą literę *Cz B2/15*. *pl G*: zá tą tych dwu liter ... blifkością *Cz B2/3*.
- LITWA (1) *n-loc f* – *sg A*: z Polfki kónie/ y piéniądze wynieśli/ á Litwę ogłodzili *Wr 41/12*.
- LUBO (2) *cn* – Zwiérzchnia przyczyna iest gwałt/ lubo nieprzyziaciel postronny *Wr 20/14*, którzy álbo ... álbo ... álbo przy niżinách/ lubo doléch miefzkáią *Cz B2v/13*.
- LUCYJUS (3) *n-pers m* – *sg N*: Mikkę/ którą Lucius nieiáki dworzánin tjránnow (!) rad widział *Wz 141/23*, A Lucius będąc y winem y gniewem zápalony ... dziewkę zábil *Wz 142/14*; Łucyus ... szedł fam w dóm do Philodemá *Wz 142/6*.
- LUDNY (1) *ai* – *sg m D*: A Ruśi/ ták ludnému narodowi ... co rzeczem? *Cz Bv/4*.
- LUDZIE (60) *sb pl t* – *N*: wżiżycy (!) to ludzie ták máli iáko y wielcy wobec mówią *Wr 19/8*, iuz fye temu ludzie przypátrzyli *Wr 19/14*, Bóg ... co napożytecznieyfżego ludzie miedzy sobą máią/ rad widzi *Wr 24/5*, boiác fye káźni ... ludzie fwóy vrząd czynią *Wr 24/18*, gdzie ludzie nie dla boiáźni iákiéy/ ále z cnoty fwéy dobrze czynią *Wr 24/21*, ludzie ... niechcą rozumieć *Wr 25/15*, fluchay co mądry ludzie rozumieią *Wr 26/15*, gdzieby byli tácy ludzie nie rządžili *Wr 26/23*, stáré obyczáie/ á dawny porządek záchowywáli powážni ludzie *Wr 27/4*, á zwláfczą wiedząc iákich obyczáiów to ludzie byli *Wr 28/10*, nie w długich obiádách ... mnímánia fwego ludzie pokládáli *Wr 28/24*, co ludzie fpořlićie mówią *Wr 29/20*, póki ... póty y ludzie vrzędu fwego/ y powinności przeftržegáią *Wr 30/7*, tám nie dziw že ludzie ią chćiwí/ y iákomi *Wr 30/14*, ieśli ćwiczenia żadného ludzie młodzi niémáią *Wr 30/15*, ieno gdzie cnoty/ á przyfioięńfwa ludzie fie dzierzá *Wr 32/12*, gdzie ludzie ná piéniądze chćiwí *Wr 33/25*, Nie tylko fobie tedy ludzie vtrátni fzkodliwi *Wr 34/19*, gdzie ... ludzie vćieć máią? *Wr 36/23*, biádá téy rzeczyfopolitěy/ o którą tácy ludzie rádzą *Wr 37/15*, Miłuią tedy ludzie cnotę *Cn B3v/8*, zá to wżytko człowieká ludzie miłuią *Cn B3v/22*, kiedy ludzie iáwná lekkość cudnémi fłowý zdobią *Pij C/15*, ludzie ták fobie cukrowác vmieią/ iż ... *Pij Cv/3*, to od nich [*przykrości od szalonych*] przedfię fkromnie ludzie prziyumią *Pij Cv/23*, ludzie ... zbytów fwych przeftać nie mogą *Pij C2/20*, kiedy ludzie naylepiéy fwą powinność y baczą/ y czynią/ ieno trzeźwio? *Pij C2/25*, w pi-iańfwie (!) nic tákiego nie widzę/ ná coby ludzie flufznie iáfkáwi być mieli *Pij C3/15*. *G*: EWA ... piérwżé mieyfce záftępuie. A to nie ták prze dawność/ álbo vprzędzenie wfzytkich infzych ludzi/ iáko prze dziwny początek *Wz 135/8*, zwyczaj oyczyfity zacnych ludzi vżywał *Wr 27/2*, obyczáie bowiem niedofćátkiem ludzi zginęły *Wr 27/14*, przyfzli w roftryrk Rzymiánie/ w którym iáko wiele ludzi miedzy sobą potráćili/ ftrách y fluchác *Wr 28/3*, niedbałość ... przelożonych/ którzy ludzi fwowolnych/ y wfstępných w čas nie hámuią *Wr 31/13*, Tóz niebefpieczńfwo iest rzeczyfopolitěy od ludzi fwowolnych y rofpułtnych *Wr 34/22*, hiftorikowie z tego narodu ludzi naypiérwéy Słowáki poználi *Cz B/11*, áby w ták máłéy ziémicy ták wiele fie ludzi fpořtrzec miáło *Cz Bv/3*, z téy tu wielkości támtá garść ludzi/ iż ták mam rzec/ wyfzłá *Cz Bv/7*, A proftych ludzi niczym ... nie przywabifz *Cn B3v/9*, wfzytko to nam miłość v ludzi iedná *Cn B4v/21*, człowiek y Bogá/ y ludzi/ y powinności fwéy ... zápomnieć muři *Pij Cv/1*. *D*: tym [*pijańfwtwem*] fie ludzióm podobác chćá *Pij Cv/5*; ludzióm iákoś ferce vpádło *Wr 20/4*, w mierze/ która ludzióm rycérskim iest potrzebna *Wr 28/25*, tym kořioły porządne ludzióm proftým hydzą *Wr 38/13*, náuká bez cnoty ... y fobie y ludzióm fzkodži *Cn B3v/6*, Czynią wiele przykrości ludzióm fpokoynym fzaleni *Pij Cv/20*, Cnotá á vkladné obyczáie/ té ludzióm záchowánie iednáią *Pij C3/14*. *A*: wznofzą roftrék miedzy ludzi *Wr 25/21*, ludzi wyfłępné/

á rospuŃné/ mężobóyce práwie rzeczypospolitéy zowie Wr 27/20, miéfzaiąc/ y podbórzaiąc ludzi Wr 35/1, Do tegóz kréfu y ámbicia ludzi wiedzie Wr 35/6, ludzi báczné ... po fobie mieć będą Pij C/12; które roftárgnienié iáką waśń miedzy ludzie w nośi? Wr 21/25, áni ludzie/ gdzieby było tych obyczaiów miásto niemiáło Wr 26/21, áby [muzyka] ludzie ku nabożeńftwu pobudzála Wr 38/9. *I*: ARiŃtotimus ... furowo ... z ludzmi Ńwymi Ńye obchodził Wz 141/20, który ták Ńwiéty zwiázek/ y to chwalebne ziednoczenié miedzy ludzmi tárga Wr 22/15, Chwalić go nie ták w oczy/ iáko przed ludzmi/ kogo chcfz przyáicielem mieć/ dobrze Cn B4/2. *L*: o ludziéich co mam powiedzieć? Wr 27/13, Dwie Ńá przyczynie/ które miłość w ludziéich pobudzaią Cn B4v/23.

LUDZKI (17) ai – *sg m N*: rozum ludzki od zbytków tępicie Pij C2v/6. *D*: o ... láfce przeciw rodziáowi ludzkiému Wr 23/14, iáko Pan ... rodziáowi ludzkiému (!) záwždy przychylny Wr 23/20. *A*: bo iž ón rodzaj ludzki miłował Wr 24/4, tá jedná cnotá wŃytkim innym drógé Ńciele: ták rozum ludzki y wymyŃ Ńpráwuić/ że ... Pij C3/3. *n N*: Bóg rozumieiąc/ iž ... nietylko ludzkie beŃpieczeńftwo pewnieyŃzć/ ále y chwálá iego gruntownieyŃza być miála Wr 24/11. *I*: wiára ... y wymyŃem/ y ciátem ludzkim záraz wládnie Wr 25/5. *pl N subst*: wymyŃy ludzkie Ńequuntur temperaturam corporis Wr 29/22, tedy y obyczáie ludzkie muŃzá Ńye niéco odmienić Wr 30/3, Kiedy Ńie tedy Muzyká odmieni ... tedy zá niá y ludzkie obyczáie Wr 39/1. *G*: Kállifthenes zniknáł z oczu ludzkich Wz 138/9, Bóg ... praw ludzkich ... podpárl Wr 24/14. *A subst*: práwá tylko ná ciátlá ludzkie moc máiá Wr 25/1, wiára myŃli ludzkie Ńobie Ńpofábia Wr 25/3, które [cnoty] obyczáie ludzkie nápráwiáią Cn B3/17. *I m*: Muzyká ma moc nád wymyŃy ludzkiemi Wr 38/4, [Platon] Poetów mieć niechciál/ iáko tych/ którzy ludzkiemi affekty (!) gdzie chcá/ wládać mogá Wr 39/12.

LUDZKOŚĆ (1) sb f – *sg A*: RotmiŃtrz chcąc przedŃie ludzkość nieiáką po Ńobie pokázáć Wz 136/14.

LUTNIA (2) sb f – *sg G*: dziewięć Ńtron do lutnié przydano Wr 39/6. *L*: będą grał ná lutni/ y tym Ńie pożywić Wr 34/6.

ŁACIŃSKI (1) ai – *sg f G*: Czyli nas od wiáry Látfkiéy/ to iéft ŁáciŃskiéy (!) ... Láchy zowá Cz Bv/25.

ŁACNO (2) av – Boże day to/ byŃmy go [Polock] ták láčno záŃie doftáć mogli/ iákofmy go ŃtráciŃi Wr 36/25, Owa niewmiéŃz ieno gánić/ co iéft láčno Wr 41/13.

ŁAGODNY (1) ai – *pl n I*: groząc iéy czáfem/ czáfem též y lágodnemi Ńlowy iéy wzywaiąc Wz 140/13.

ŁAKOMSTWO (5) sb n – *sg N*: A iž Ńye w nim poŃpołu było zefzlo/ y niepówŃciág-liwość/ y lákomŃtvo Wz 136/9, A rzeczypospolitéy tym lákomŃtvo wádzi/ iž ... Wr 32/10, co wŃyŃtko lákomŃtvo wywráca Wr 32/12, niemáŃz ... ták Ńzkáradégo wczynku/ do którégoby chciwość á lákomŃtvo człowieká nieprzywiodlo Wr 32/15. *G*: ięliŃmy Ńye zbytków/ roŃpuŃty/ wŃzetecznoŃci/ lákomŃtwá/ y temu równia Wr 26/13.

ŁAKOMY (8) ai – *sg m N*: Lákomy/ powiáda/ chybá wmiériáiąc dobrze czyni Wr 32/8; Ale cóž to Rzeczypospolitéy Ńzkodzić ma/ žem ia ábo lákomy/ ábo wtrátny? Wr 31/17, á lákomy to podobno winien/ žeby Ńie rad dobrze miál Wr 31/19, Kiedyby lákomy człowiek do tego tylko kréfu Ńie brał/ áby ... Wr 31/20, przeto trudno Ńie tym człowiek lákomy zdobić ma/ że to czyni Wr 31/25, GnuŃny/ wtrátny/ lákomy/ zwádliwy/ nie dobry przyáicieł Cn B4v/18. *n L*: zly przykád z Ńiebie dáią/ ták w nabywániu lákomym máiętnoŃci/ iáko ... Wr 31/15. *pl N m pers*: tám nie dziw/ że ludzie Ńá chciwi/ y lákomi Wr 30/14.

- ŁASKA** (3) *sb f* – *sg A*: Kállifthenes zaśię więtszą łáfkę znał *Wz* 137/8. *I*: zá łáfką tych dżisieyfzych nowych Theologów *Wr* 22/20. *L*: Ani fye nam ták skapie o nieprzebránéy dobroći páńfkiéy/ y łáfce przeciw rodzáiowi ludzkiemu rozumieć godzi *Wr* 23/13.
- ŁASKAWY** (2) *ai* – *pl N m pers*: w piianstwie (!) nic tákiego nie widzę/ ná coby ludzie łufznie łáfkáwi być mieli *Pij C3/16*. *comp sg f N*: máiąc od łlug domowych tę fpráwę/ że nań pánná łáfkáwfa niżli ná Kállifthená *Wz* 137/13.
- ŁATWIE** (2) *av* – *zkąd łatwie niedoftátek/ ábo porufzenié rozumu znáczyć się może Pij C2v/9*, że się ná nim [na rozumie] ... wfzelka cnotá łatwie przyiąć może *Pij C3/4*.
- ŁOŻE** (2) *sb n* – *sg G*: ále to przystoyniefsza/ áby z tych/ którzy lozá mégo fą winni/ tylko ieden żyw był *Wz* 137/3, wiele włánié krolewfskiego loża (!) stáło *Wr* 28/14.
- ŁOŻNICA** (1) *sb f* – *sg G*: A tobie zły czlowieczé miałto łóźnicé grób ... przyáiciele/ y krewni twoi fpráwiá *Wz* 139/21.
- ŁUP** (1) *sb m* – *sg G*: żołnierze (!) zarázem do łupu fye rzucili *Wz* 140/7.
- MACEDOŃSKI** (2) *ai* – *sg m N*: Alexánder Król Mácedońfki *Wz* 140/6; Filip Król Mácedońfki *Wr* 32/18.
- MACHOMET** (2) *n-pers m* – *sg D*: wyrzuciwfzy z kościolów prawdziwą chwałę Pánfká (!)/ Máchometowi fwemu ié poświęcił *Wr* 26/3. *A*: Spytácbý ich kogoby woleli/ Máchometá czy Papiézá *Wr* 26/4.
- MACIERZYNA** (1) *sb f* – *sg G*: nie miałby Pan náfz dżisieyfzy tákich trudności około Baru włáfnéy mácierzyny fwéy *Wr* 33/13.
- MAHOMET** *cf* **MACHOMET**.
- MAJĘTNOŚĆ** (3) *sb f* – *sg G*: fámi zły przykład z siebie dáią ... w nábywaniu łákomym máiętności *Wr* 31/15. *A*: przewieczerzawfzy wfzytkę máiętność fwą *Wr* 34/13. *I*: Sinátus y Synorix ... y záchowaniém/ y máiętnościá równi fobie byli *Wz* 138/15.
- MALOWAĆ** (1) *vb impf* – *inf*: kiedy przyfzlo málowáć dżisieyfzého téż Páná *Wr* 40/8.
- MALOWANIE** (1) *sb n* – *sg A*: náfz wiek wziáwfzy rzeczpořpolitá iáko málowánié napiękniefzéz/ ieno iuz prze stárość niečo zelzle *Wr* 27/5.
- MAŁO** (8) *av* – Máło potym pořły fwé do Kámmy pořláł *Wz* 139/1, źle gdzie ich wiele rządzil/ lepiéy/ by máło/ á mądrych *Wr* 37/24, że sie iuz máło nie wfzyřtki króleřtwá obefzly (!) tá niezgodá o wiáre *Wr* 39/16, którých [pamiętájących na dobrodziejřtwá] bárzo máło *Cn B3v/14*. *sup*: řmierci namniéy fye nie zbraniám *Wz* 141/10, Nie rufzylá tá rzecz namniej Arifřotimá *Wz* 142/16, iáko namniéy rzeczpořpolitá ořłábieie ... wnet y w obyčzáiách odmianá będzie *Wr* 30/8, iáko namniéy fortuná zmyli ... áni wiedzicę gdzie się podziciá *Cn B4v/10*.
- MAŁY** (5) *ai* – *sg f L*: Ani to ieft podobieřtwo/ áby w ták máłéy ziemicy ták wiele się ludzi fpořřzec miało *Cz Bv/2*. *pl N m pers*: wfzřfcyć (!) to ludzie ták máli iáko y wielcy wobec mówiá/ řefmy zginęli *Wr* 19/8. *comp pl N m pers*: od wielkiego iákięgoř Láchá mniefzy Lářzkowie zá czáfem się pokazáli *Cz B2v/23*. *petr sg n D*: kto kogo pomálu miłuię/ tego téż pomálu miłuiá *Cn B4/15*, 15. *Cf* **NIEMAŁY**.
- MAŁŻEŃSTWO** (1) *sb n* – *sg A*: [Synoryks] pořły fwé do Kámmy pořláł/ żądáiąc iéy w małżeřtwo *Wz* 139/2.
- MATKA** (3) *sb f* – *sg N*: EWA/ wfzyřtkich rodzáiów mátká *Wz* 135/5, Toż iéy oyciec y mátká ... rádzili *Wz* 142/3, Oyciec potym y mátká pářřzac ná ták zálořną rzecz *Wz* 142/12.
- MADROŚĆ** (1) *sb f* – *sg N*: mądrość/ która/ czego řzukáć/ á czego się chronić/ vczy *Cn B3/7*.

- MĄDRY** (6) *ai* – *sg m N*: ten mądry/ á w rzeczypořpolitěy fwéy godny człowiek *Wr* 27/18. *G*: to by mądrego rzecz *Wr* 41/14. *pl N m pers*: słuchay co mądry ludzie rozumieją *Wr* 26/15. *G*: lepiéy/ by málo/ á mądrych *Wr* 37/24, wiem/ zem od mądrych dáleko *Wr* 41/16. *sup sg m I*: człowiek ná ten czas zda się sobie namędrzym/ kiedy náprofnieyzy *Pij* C2v/7.
- MAŻ** (7) *sb m* – *sg N*: Mąż zlékl sye naprzód *Wz* 136/21. *G*: [Kamma] myśliá o tym/ iákoby sye niewinnéy krwi mężá fwégo pómścić moglá *Wz* 139/4, z radością/ y wesoło do mężá idę *Wz* 139/21. *A*: Potym przyzedzy przed mężá/ rzučila iá [głowe rotmistrza] przed nogi iego *Wz* 136/21, áby pannie wolno było sobie mężá obráć *Wz* 137/15. *L*: zem tylko w nádzieię dżisieyżego dnia po mężu fwym dotychmiał żywá zoftála *Wz* 139/16. *pl I*: Obyczáymi ftáreimi ftoi rzeczypořpolita Rzymřka/ y mężmi *Wr* 26/19.
- MEDYK** (1) *sb m* – *pl N*: iáko medykowie powiádaia *Wr* 29/22.
- MĘSKI** (1) *ai* – *sg f I*: czym sye biala pleć przed męřką chlubić może *Wz* 135/10.
- MĘŻNY** (1) *ai* – *sup sg m I*: człowiek ... zda się sobie namężnieyzym/ kiedy náłábfzy *Pij* C2v/8.
- MĘŻOBOJCA** (1) *sb m* – *pl I*: ludzi wyftępné/ á rořpuřtné/ mężzobóyce práwie rzeczypořpolitěy zowie *Wr* 27/21.
- MIANOWAĆ** (3) *vb impf* – *inf*: synów ich/ áłbo potomká iákięgokolwiek włáfnie miánowác nieumieia *Cz* A4v/8. *praes 3 sg*: Polaká Láchem tylko fáma Ruř miánuie *Cz* Bv/22, té wřzytki narody/ które on tu ná tym mieyřcu miánuie *Cz* B2/23. *Cf* MIA-NOWAN.
- MIANOWAĆ SIE** (2) *vb impf* – *praes 3 pl*: ták Polacy/ iáko y Czechowie/ Ruř ktemu/ y Mořkwá/ y wiele infřych/ narody Słowięřřkiemi się miánuia *Cz* B/10. *pass praes 3 pl*: Przyřćie tych wřzytkich narodów/ które się tu miánuia/ do Dunáia częřć/ druzy ku zachodu *Cz* B2v/5.
- MIANOWAN** (1) *part praet pass impf* – *sg m N*: káždy naród Słowięřřki swoim włáfnym przezwiřkiem záwždy był miánowan *Cz* A4v/17.
- MIARA** (11) *sb f* – *sg N*: Trzeřwořć á miárá/ toć są nawiernieyzy řtróze zdrowia nářžego *Pij* C2v/21. *G*: Synorix miáry w fwéy proźbie niemiał *Wz* 139/5, iego chćiwořć niema áni kóřcá/ áni miáry *Wr* 32/2. *L*: w téy mierze *Wr* 20/10, 29/19, *Cz* Bv/18, *Cn* B3v/15, *Pij* Cv/25, póki w fwéy mierze trwa *Wr* 29/24, nie w długich obiádař/ áni w cudzoziemřkim pićiu chćeřćia áłbo mnimania fwégo ludzie pokládałi/ ále rychléy w trzeřwořći/ á w mierze *Wr* 28/25. *pl A*: Mieli tedy řtarzy iuř pewné miáry/ ábo iř ich řlowem rzekę/ hářmoniie *Wr* 38/16.
- MIASTO** (3) *praep cum G* – miářto łóźnice grób/ á miářto wefela pogrzeb (!) *Wz* 139/21, 22, miářto tego *Wr* 26/12.
- MIASTO** (5) *sb n* – *sg N*: gđzieby było tych obyczáiów miářto niemiało *Wr* 26/22, miářto przedáyné/ y zginieņa bliřkie/ iefli kupcá naydźie *Wr* 33/1. *G*: [Aryřtotymus] drugi z miářtá wygnáł *Wz* 142/18. *pl N*: miářtá y wřzytki rzeczypořpolitě ná zgodzie naprzód zásiadaia/ y potym rořtá *Wr* 21/10. *G*: zřad ... podawánié zamków/ y miářt w ręce nieprzyaciellkie *Wr* 32/17. *Cf* DOTYCHMIAST.
- MIECZ** (1) *sb m* – *sg N*: náuká bez cnoty/ iáko miecz/ v řzalonego *Cn* B3v/5.
- MIEĆ** (89) *vb impf* – *inf*: żeby ... řámę tylko chwáę (!) fwá ná myřli mieć miał *Wr* 23/16, Poetów mieć niechćiał *Wr* 39/11, áby té dwa ták wielkie narody ... nie miały mieć włáfnego fwégo imiěņa *Cz* A4v/24, musieli iákięgokolwiek imię przedię mieć *Cz* Bv/12, tedyzmy ... przezwiřko iákie infže mieć musieli *Cz* B2v/9, obiědwie rzeczy [cnotę i náukę] w sobie mieć/ rzecz nieprzeřlácona iefť człowiekowi *Cn* B3v/2, Chwa-

lic go nie ták w oczy/ iáko przed ludźmi/ kogo chcefz przyacielem mieć/ dobrze Cn B4/3; wymówki słuźnej niéma/ áni mieć może Pij C2/1. *praes 1 sg*: Mam zá to/ że iuż z tąd rozumiełfz/ iáko ... Wr 35/10, A o ludziéich co mam powiedzieć? Wr 27/13, iż ták mam rzec Cz Bv/8, Tę nádzieię mam/ że ... Pij C/12. *2 sg*: małz tych wrózek co więcéy? Wr 39/14, ále y to małz ták pewną Wr 40/1, przy jednéy tylko małz zołtác Cn B3v/4, ná ten czas małz mieyfce okazác się Cn B4v/7, które ty zá pogány małz Pij C3/21, czemu ich náśládowác niemałz? Pij C3v/1. *3 sg*: iełli mu wiára ma być daná/ álbo nie Wz 135/18, mali zá rzecz przyftoyną chowác komu wiarę? Wz 137/1, to trudno chybić ma Wr 19/16, Bóg nic miłšzego ná świećie niéma/ iedno ... Wr 24/2, boiác sýe káźni/ co práwo w sobie ma Wr 24/18, Co mu tym więcéy zá złé ma być poczytano Wr 25/10, rzeczpópolita ma nieiákie podobieństwo w téry mierze z ciálem człowieczym Wr 29/19, iełli zapłáty cnotá niéma/ tám ... Wr 30/17, Ale cóż to Rzeczypópolitéy szkodzić ma/ zem ia ... Wr 31/17, im więcéy ma/ tym iefcze więcéy chce Wr 31/24, przeto trudno sie tym człowiek iákomy zdobić ma/ że to czyni Wr 31/25, iego chćiwóść niéma áni kóncá/ áni miáry Wr 32/2, A to coć sie zda/ że wtéry niezgodzie y rofpuście náłzey Pan potomká niema? Wr 35/14, ták wielkie królestwo ... Hétmáná niéma Wr 36/15, Muzyká ma moc nád vmyfły ludzkiemi Wr 38/3, wáźnoli to ma być Wr 40/19, niewiem iáka im y w oštátu wiára ma byđz dáná Cz A4v/21, to co w sobie ma godność miłóści Cn B4v/24, baczenie/ co nád inné befyte ma Pij Cv/13, wymówki słuźnej niéma/ áni mieć może Pij C2/1, Lecz báczny człowiek nie to ma czynić Pij C3/22. *1 pl*: Abowiém co dziś mamy z onych ftárych obyčzáiów Wr 27/9, z którego vpádku nietylko że mamy liczbę dáć Wr 27/15, iáko o głowę mamy sýe sřáwowác Wr 27/15, iużli mamy do kóncá o sobie zwátpić Wr 41/4, nie tylko rozum zdrowy/ ále y moc zupelná (!) mamy? Pij C2v/20. *3 pl*: ludzie miedzy sobá máiá Wr 24/6, práwá tylko ná ciáta ludzkie moc máiá Wr 25/2, czego práwá ták dálece niémaiá/ y to co máiá/ bez wiáry flabo dzierzá Wr 25/6, 6, ciáto á vmył máiá z sobá porozumienie Wr 30/5, iełli ćwiczenia zádnego ludzie młodzi niémaiá Wr 30/15, gdzie sie ... ludzie wćieć máiá? Wr 36/23, zá tą tych dwu liter/ którą miedzy sobá máiá/ bliłkością f. álbo t s Cz B2/4, Napiérwłzē mieyfce/ rycérkié/ y práwné/ po nich náuki wyzwoloné máiá Cn B3/21. *praes 3 sg m*: THEophanes (!) nieiáki/ miał dziewkę imieniem Arystokliá Wz 137/5, [Synoryks] o poniewoleniu též próžno miał myšlic Wz 138/21, Synorix miáry w fwyé próžbie niemiał Wz 139/5, ná fámę Tymokliá baczenia nie miał Wz 140/11, Ten miał dziewkę imieniem Mikkę Wz 141/23, ten vpádek ftárych obyčzáiów miał zá sobá y rzeczpópolitá potárgnác Wr 27/25, wiele wino [stalo]/ kiedy król gošćie miał Wr 28/16. *f*: Rotmiftrz ... prowadził iá aż do rzeki/ gdzie sýe wozić miałá Wz 136/15, chwałá iego gruntownieyša być miałá Wr 24/13; białogłowe/ która ná ten czas/ y vrodá/ y wćziwością/ przed infzymi przodek miałá (!) Wz 138/19. *3 pl m pers*: Mieli tedy ftárzy iuż pewné miáry Wr 38/16; którzykolwiek iedno tymže ięzykiem mówili/ zá Słowaki ie mieli Cz B/13, iełli które [imię] nád Láchá mieli Cz B2v/19. *fut 1 sg*: ludzie baczné ... po sobie mieć będą Pij C/14. *1 pl*: niźli my Króla obierzem/ tym ich iuż kilká mieć będziém Wr 36/12. *con 1 sg m*: niewiém bychći iuż co miał Wr 39/15. *3 sg m*: którego by z nich miał sobie zá sýná wziác Wz 137/11, żeby ... fámę tylko chwálę (!) sřwá ná myšli mieć miał Wr 23/16, żeby též o tym doczéfny (!) nášzym żywoćie myšlic niemiał Wr 23/19, ále żeby miał co nawięcéy Wr 32/5, ktobykolwiek zniá był iechał/ ten poczćiwóść ... miał stráćić Wr 33/11, który áczyby zádnego práwá dziedziczného do nas nie miał/ wřzákóz ... Wr 35/15, sęym ... ná którymby Król miał być obieran Wr 36/5, przéczyby go słuźnie káždy miłowác miał Cn B4/8, Moiá rádá tedy/ áby człowiek nie wiele przyia-

ciół miał *Cn* B4/17. *n*: Ani to jest podobieństwo/ aby w tak mały ziemicy tak wiele się ludzi społtrzcę miało *Cz* Bv/3. *3 pl m pers*: żeby z tego narodu mieli się w Czechy y w Láchy przekrzčić *Cz* B/21, nie śmiałbych ia tego twirdzić/ aby wżyfcy z tego żródłá isć mieli *Cz* B2v/3, zá coby się spráwnie wftydáć mieli *Pij* C/17, w piiánftwie (!) nic takięgo nie widzę/ ná coby ludzie słuftnie lákáwi być mieli *Pij* C3/16. *subst*: A miałyby nas hánowác práwá *Wr* 30/22, aby té dwá tak wielkié narody ... nie miały mieć włáfnęgo swęgo imiěníá *Cz* A4v/24. *con praet 3 sg m*: nie miałby był Pan nász dżiśieyfzy takich trudności około Baru *Wr* 33/12. *n*: gdżieby było tych obyczáiów miafto niemiało *Wr* 26/22. *part praes act*: Strato (!) máiać od sług domowych tę spráwę/ że ... *Wz* 137/12, Domácác się w téy mierze prawdy/ nie máiać zwláfczá pífmá przed fobá żádnęgo *Cz* Bv/19. *Cf* NIEMASZ.

MIEĆ SIE (5) *vb impf* – *praes 3 sg*: żołniérz ku żołniérzow ... záwždy się ma *Cn* B4v/4. *con 3 sg m*: á lákomy to podobno winien/ żeby się rad dobrze miał *Wr* 31/20, aby się miał dobrze *Wr* 31/22, 25, 32/4.

MIEDZY *cf* MIĘDZY.

MIEJSCE (17) *sb n* – *sg N*: ieno jednęmu Królowi mieyfce było zoftáło *Wr* 40/16. *G*: Plato (!) fwęgo Androginá z tego mieyfca Moyżefzowęgo wyczerpnął *Wz* 135/17, z mieyfca fwęgo poftąpi *Wr* 30/9, á potym z mieyfca nikam *Wr* 35/21, niezoftáło iuz mieyfca infzym króólóm *Wr* 40/7. *A*: EWA ... w tych Hiftoriách piérwżé mieyfce záftępuie *Wz* 135/6, tedyzmy przedsię ná to mieyfce przezwińko iákí infżé mieć muśieli *Cz* B2v/8, Napiérwżé mieyfce/ rycérłkié/ y práwnéj po nich náuki wyzwolóné máia *Cn* B3/20, máfz mieyfce okazác się *Cn* B4v/7. *L*: Zdáło mi sye zá rzecz potrzebńá ... ná tym mieyfscu nieco sye zábáwić *Wr* 25/24, Wychwálić sye niemoże Cicero ná niektóрым mieyfscu Wiérłzá Enniufowęgo *Wr* 26/16, tu ná tym mieyfscu ... nie pofel się znáczy *Wr* 37/12, kiedy przyłzło málowác [króóla] ... ná tym mieyfscu *Wr* 40/9, które on tu ná tym mieyfscu miánuie *Cz* B2/23. *pl N*: ieśli wrzędy y piérwżé mieyfca zá pieniádzmi idá *Wr* 30/13. *G*: y od tych mieyfć (!) imioná niofá *Cz* B2v/14. *A*: około Dunáia mieyfca pośiedli *Cz* B2/24.

MIENIĆ (1) *vb impf* – *part praes act*: mieniac to/ iz ... *Wr* 24/1.

MIENIE (1) *sb n* – *sg D*: tak y on [chciwy] ku dobręmu mięniu nigdy nie przydżie *Wr* 32/3.

MIERNOŚĆ (3) *sb f* – *sg G*: áni mierności żádnym obyczáiem náłzádowác chcá *Pij* C2/23. *D*: záwždy ie przedsię mierności náydżiefz przeciwné *Pij* C3v/4. *A*: A ieśli mierność ... cnotá názwác muśim *Pij* C3v/5. *Cf* NIEMIERNOŚĆ.

MIERNY (1) *ai* – *sg n N*: to jest napiérwży wftępek ku włęczeniu wśelákíey niemocy/ fkromné a mierné poftánowienié życia *Pij* C3/1. *Cf* NIEMIERNY.

MIESZAĆ (2) *vb impf* – *praes 3 pl*: więc roftérki śieia/ rzeczpośpolitá miéřzáia *Wr* 34/10. *part praes act*: miéřzáiać/ y podbóřzáiać ludzi *Wr* 35/1.

MIESZKAĆ (4) *vb impf* – *inf*: chciał z nimi w dobręy przyáźni mieřkác *Wz* 137/21. *praes 3 pl*: między infżemi narody Aláni/ y Abázgi mieřkáia *Cz* B2/19, którzy álbo przy léśiech/ álbo przy górách ... mieřkáia *Cz* B2v/14. *praet 3 pl m pers*: owym/ co nád Gdańkim morzem mieřkáli/ co rzeczem? *Cz* Bv/5. *Cf* MIESZKAJACY.

MIESZKAJACY (1) *part praes act* – *pl A m*: Grekowie wśzytki narody ná zachód flonca (!) mieřkáiaćé Latinos zowá *Cz* B2/12.

MIESZKANIE (1) *sb n* – *sg A*: kiędy nowo té kráie nowé ośiadáli/ y ná mieřkáníé się fobili *Cz* B/3.

MIEWAĆ (2) *vb impf* – *praes 3 pl*: zpořtrónnymi nieiákíe porozumienié/ y bunty miéwáia *Wr* 35/9. *praet 3 pl subst*: między infżym ćwiczeniém/ które dzieći miéwáli/ kazano im y Muzykę wnieć *Wr* 38/5.

MIEDZY, MIEDZY (12+7 = 19) *praep* – *cum A* (1+2 = 3): między *Wr* 21/25, 25/21; między *Wr* 40/20. *cum I* (11+5 = 16): między *Wr* 20/22, 22/15, 24/6, 28/3, 18; Między *Wz* 141/21; między *Wz* 135/15, 138/2, 7, 16, *Wr* 36/14, 38/4, *Cz* B2/4, 18, między dobrym/ á między złym *Wr* 30/19, 19.

MIJAĆ (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: ten krés rozmnożenia chwały Páńkiéy ... dáleko miiaią *Wr* 25/20.

MIKKA (1) *n-pers f* – *sg A*: Ten miał dziewczkę imieniem Mikkę *Wz* 141/23.

MIŁOŚĆ (6) *sb f* – *sg N*: miłość roftárgniona ná wiele części/ nie iest ták mocna/ iáko spólna/ á spoiona *Cn* B4/13, Dobrodzieyftwo/ nádzieia/ miłość/ náuká/ powolność/ pochłébfstwo/ wfzytko to nam miłość v ludzi iedna *Cn* B4v/19. *G*: to co v sobie ma godność miłości *Cn* B4v/25. *A*: Dobrodzieyftwo/ nádzieia/ miłość/ náuká/ powolność/ pochłébfstwo/ wfzytko to nam miłość v ludzi iedna *Cn* B4v/20, Dwie są przyczynie/ które miłość v ludziach pobudzaią *Cn* B4v/23. *L*: niechay czytá Diálog wtóry o miłości/ náuczoného Zydá Leoná *Wz* 135/15.

MIŁOWAĆ (14) *vb impf* – *inf*: przéczy go flufznie káždy miłowác miał *Cn* B4/8. *praes 3 sg*: datek wiécéy/ niż ciebie/ miłuié *Cn* B3v/12, co ieden miłuié/ tym fię drugi brzydzi *Cn* B4/5, kto kogo pomátu miłuié/ tego téz pomátu miłuią *Cn* B4/15. *1 pl*: CNotę y v nieprzyaiélu/ y v nieznáiomych miłuiemy *Cn* B3/4. *3 pl*: Miłuią tedy ludzie cnotę/ á przy cności náukę *Cn* B3v/8, wfzytki rzeczyopolité/ którérkolwiek cáłość y bępieczeńftwo fwé miłuią *Wr* 22/17, miłuią téz y požytki *Cn* B3v/9, zá to wfzytko człowieká ludzie miłuią *Cn* B3v/22, którzy cnoty nie miłuią *Cn* B4/11, kto kogo pomátu miłuié/ tego téz pomátu miłuią *Cn* B4/15. *praet 3 sg m*: Strato (!) ... bárziéy Pánnę miłował *Wz* 137/7, bo iz ón rodzaj ludzki miłował *Wr* 24/4. *3 pl m pers*: Tę dwá młodziénicy miłowáli *Wz* 137/6. Cf MIŁOWAN.

MIŁOWAN (1) *part praet pass impf* – *sg m N*: Herkules co czynił/ áby był miłowan? *Cn* B4v/22.

MIŁOWANIE (1) *sb n* – *sg G*: co iest godno miłowánia *Cn* B4v/25.

MILY (2) *ai* – *sg m N*: y Bóg podobno nie iest ták miły/ iáko iest złoto *Wr* 34/2. *comp sg n G*: Bóg nic milżého ná świecie niéma/ iedno ... *Wr* 24/2.

MIMO (1) *praep cum A* – Mimo to wfzytko *Cz* A4v/11.

MINAĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: iuz ten krés dawno minął *Wr* 32/1.

MINISTER (1) *sb m* – *sg A*: poki fię był z mniftirá (!) v ministrá nieprzewierzgnął *Wr* 38/15.

MIZERNY (1) *ai* – *sg m N*: dawnych królów żywot/ á przytym bez pochyby y podáných mizerny fye zda *Wr* 29/2.

MŁODY (1) *ai* – *pl N m pers*: ieśli ćwiczenia żadného ludzie młodzi niémaią *Wr* 30/15.

MŁODZIENIEC (2) *sb m* – *sg A*: Pithágorás tákże widząc gniewliwego młodziénca *Wr* 38/20. *pl N*: Tę dwá młodziénicy miłowáli *Wz* 137/6.

MNIEMAĆ (3) *vb impf* – *praes 1 sg*: iáko mniémam że y sam wiész *Wr* 37/12. *3 pl*: którzy mniémaią/ że *Wr* 38/11. *praet 3 sg m*: ták poczynal/ iáko mniémał że mu wolno było *Wz* 136/7.

MNIEMANIE, MNIMANIE (1+1 = 2) *sb n* – *sg G*: ták niedowodnie tego fwého mniémánia popiéráią/ że ... *Cz* A4v/6; Znáć że ná ón czas nie v długich obiádách/ áni v cudzoziemskim piéciu szczęścia álbo mmimánia fwého ludzie pokládáli *Wr* 28/23.

MNIMANIE *cf* MNIEMANIE.

MNISTYR (1) *sb m* – *sg G*: poki fię był z mniftirá (!) v ministrá nieprzewierzgnął *Wr* 38/15.

MOC (6) *sb f* – *sg N*: rádá swoią wiécéy pomoc może/ niżli nawetfza głupia moc *Pij*

C2v/18. *A*: Kiedy Alexánder ... wziął przez moc Tebás *Wz* 140/7, práwá tylko ná ciała ludzkie moc máia *Wr* 25/2, y dáli mu moc sěym zkládać *Wr* 36/4, Muzyká ma moc nád vmyšly ludzkiemi *Wr* 38/4, cnotá ... któręy się trzymáiac/ nie tylko rozum zdrowy/ ále y moc zupełná (!) mamy? *Pij* C2v/20. *Cf* NIEMOC.

MOC (62) *vb impf* – *praes 1 sg*: Mogę též tu y nowozefzlá pániá nářę przypomniać *Wr* 33/6, ile pomnieć mogę *Cz* A4v/4, zbytku żadného chwálić nie mogę *Pij* C/15. **2 *sg*:** Ztych tedy przykładów obaczyc możefz *Wr* 33/24. **3 *sg*:** Może być/ że ... *Wr* 40/14; czym sye biála pleć przed męfká chlubić może *Wz* 135/10, kto chce więcéy co wiedzić/ niż sye z prostych słów Moyzéfzowych podobno domyslić może *Wz* 135/14, Z tąđ sye tedy znaczyć może/ iż ... *Wr* 24/24, Wychwalić sye niemože Cicero ... Wiérřzá Enniusowego *Wr* 26/15, oná trwála żadnym obyczáiem być nie może *Wr* 32/11, pieniádzmi wfzytkiego zylkáć może *Wr* 32/22, może též być że ... *Wr* 40/16, może všć między infzė wróżki *Wr* 40/20, tedy to nie może řtać *Cz* B/5, od Lářkięy wiary/ Lách wiedzion być może *Cz* B2/3, Ale y řlowy może człowiek pożyteczen byđž drugiemu *Cn* B3v/19, iefli co pod řlónćem ták řprofnęgo náležiono być może/ iáko ieft pijáńřtvo *Pij* C/20, żadna krotochwylá (!) bez pijáńřtwa być niemože *Pij* Cv/5, pijány ... wymówki řlufznęy niéma/ áni mieć może *Pij* C2/1, zkad łatwie niedofřatek/ ábo poruřzeniė rozumu znaczyć się może *Pij* C2v/10, ráđá swoiá więcéy pomoc może *Pij* C2v/18, że się ... wfzelka cnotá łatwie przyiáć może *Pij* C3/4, żaden mi tego przyczytáć nie może *Pij* C3/8. **1 *pl*:** Z tąđ rozumieć możem/ iż ... *Wr* 22/1, po řmierci wieczného řywotá dořtápic możem *Wr* 23/23, řęy rzeczyřpolitey áni grunťownęy/ áni porzádnęy zwać możem *Wr* 24/17, tego się z tego wiérřzá możem náuczyć/ iż ... *Wr* 37/14; tym [*nieprzyjaciólom*] ... odeprzć niemožeme *Wr* 21/1. **3 *pl*:** nie mogli ináczęy/ więc rořterki řięiá *Wr* 34/9, gdzie przewieřć řwego práktikámi (!) niemoęá/ táđ ... *Wr* 35/7, którzy [*poeci*] ludzkiemi affekty (!) gdje chcą/ włádać mogá *Wr* 39/12, potomkowie nie owřzeyki się do przodków řwych znać mogá *Cz* A4/17, [*ludzie bacznii*] którzy przyřtoynořć á fromotę rozeznáć mogá *Pij* C/13, zbyťków řwych przefřtać nie mogá *Pij* C2/22, kiedy nalepię dowcipu řwego ... wřzyc mogá *Pij* C2v/3. ***praet 3 sg m*:** A iż ięy prošbámi wřzyc nie mógl *Wz* 138/20, co mi ták dlugi čas przynieřć mógl ...? *Wz* 139/19, on wfzytko vczynił co mógl *Cn* B4/10. ***f*:** ráđá bylá řęy dróđze/ którá moglá sye náđ nieprzyiácielem ľekkořci řwęy pómřć *Wz* 140/15. ***n*:** nie mogło być ináczęy *Wr* 41/1, wfzákže mogło též to byđž/ że ... *Cz* B2v/18. **3 *pl m pers*:** nie mogli tego v niego zylkáć *Wz* 142/21, którego potym nigdy z řiebie zrzucić niemoęli *Wr* 28/5, od nářznych bráć mogli *Cz* A4/20. ***řut 3 sg f*:** że im bęđzie mógl mówić *Wr* 37/17. ***con 3 sg m*:** Kiedyby ľakomy człowiek do tego tylko kręfu się brał/ áby się miał dobrze/ móęlyby się iákokolwiek ćierpieć *Wr* 31/22, pytał/ iefliby táđ ořiel z řkrzyniá zlotá dolęć nie mógl *Wr* 32/21, Z tych řlów móęlyby się kto podobno domysláć/ że ... *Cz* B2/20, Ktoby móęly wyliczyć/ iáko wiele ... *Pij* C2/4, czemuby řprořřtać nie mógl *Pij* C2v/13, którémuby bezpiecznie dufáć móęli *Pij* C3/11. ***f*:** myřliłá o tym/ iáko by sye niewinnęy krwi męžá řwego pómřć moglá *Wz* 139/4. **1 *pl m pers*:** A moglibyřmy się Polockiėm karáć/ bo ten ieno prze złė opářzeniė zgináł *Wr* 36/23, Bože day to/ byřmy go ták ľáćno zářię dořřtać mogli *Wr* 36/25. **3 *pl m pers*:** bo/ by karáńia zniknáć mogli/ grzeřzyliby *Wr* 24/19, by dobrze y kaźni všć mogli *Wr* 24/23, iáko by wfzyťkiego zniknáć mogli *Wr* 35/2, przez którąby y rozum/ y zdrowie řpełná záchowáć mogli *Pij* C2/25, czymby się řpráwnie brzyđzić mogli *Pij* C3/17. ***con praet 3 pl m pers*:** niemoęlyby były ábo záořzyć/ ábo ták dlugo trzymáć ták wielkięy ... rzeczyřpolitey *Wr* 26/24. ***part praes act*:** nie mogáć żadný ráđy wpyřitęy truciźnie náleřć *Wz* 139/24, nie mogáć nic prošbá zylkáć *Wz* 142/13.

MOCEN *cf* **MOCNY**.

MOCNIE (1) *av* – Przyttoi ... prawému przyiacielowi ... przy towarzyfzu mocnie ftać *Cn* B4v/14.

MOCNY, MOCEN (2+2 = 4) *ai* – *sg m N*: Bóg mocen wfzytko iáko chce obrócić *Wr* 20/8, Pan Bóg mocen wfzytko w dobré obrócić *Wr* 40/21. *f N*: miłość roftárgniona ná wiele części/ nie ieft ták mocna/ iáko fpólna/ á spoiona *Cn* B4/14. *A*: rzecz-popolitá ... mocná/ y obronna ... poftánowiem *Wr* 23/11.

MOJ (6) *pron* – *sg m A*: ná mój ród *Wz* 141/9. *V*: mój Pánie *Wr* 19/7, 26/11, mój pánie *Wr* 20/7. *f N*: Moia ráda *Cn* B4/16. *n G*: lozá mégo *Wz* 137/3.

MOJZESZ (1) *n-pers m* – *sg N*: iáko Moyzéfz pífze *Wz* 135/11.

MOJZESZOW (2) *ai* – *sg n G*: [Leon] wywodzi/ iż Plato (!) fwego Androginá z tego mieyfcá Moyzéfzowego wyczerpnał *Wz* 135/17. *pl G*: niź fye z proftych flów Moyzéfzowych podobno domyślić może *Wz* 135/14.

MORD (1) *sb m* – *pl N*: ztąd fałfze/ ztąd trucizny/ ztąd mordy/ ztąd zdrády *Wr* 32/16.

MORDERSTWO (1) *sb n* – *sg G*: wiele mordérftwá ... fie dzieie/ prze to zbytnié/ á nie mierné pijánftwo? (!) *Pij* C2/5.

MORDOWAĆ SIE (1) *vb impf* – *part praet act*: Synorix ... mordowawfzy fye dlwgo téyże nocy wmarł *Wz* 140/1.

MORZE (2) *sb n* – *sg I*: Słowacy ... nád morzem Weneckim vsiedli *Cz* B/6, owym co nád Gdańskim morzem miefzkáli *Cz* Bv/5.

MORZE WENECKIE *cf* **MORZE, WENECKI**.

MOSKWA (1) *n-ethn f* – *sg N*: Polacy/ iáko y Czechowie/ Ruś ktemu/ y Mořkwá/ y wiele infzych narody Słowińfkiemi fię miánuia *Cz* B/8.

MOWA (1) *sb f* – *sg L*: fkromność ták w mowie/ iáko y w wczynkách *Cn* B3/14.

MOWIĆ (27) *vb impf* – *inf*: Nieśmiem nic przeciw Plátónowi mówić (!) *Wr* 39/13; Mówić o przyfzłych rzeczách *Wr* 20/7; niźli co pocznę mówić *Wr* 21/4, gdzie ich iefcze ták wiele będzie/ że im będzie mógl mówić/ Proveniebant oratores *Wr* 37/17, trzeba ... bylo ... infzym porządkiem podobno mówić *Wr* 40/25, Toby o tym mówić/ iákoby temu wpadkowi zabiégáć *Wr* 41/7, kiedykolwiek będziefz chciał o tym mówić *Wr* 41/20. *praes 1 sg*: A co mówię iż ... *Wr* 22/25, by mówię tácy wfzytko byli *Wr* 34/6, prócz tych mówię/ co od náfzych bráć mogli *Cz* A4/19, ten (mówię) winien téż to oznaymić *Cz* A4v/13. *3 sg*: (mówi Cicero) *Wr* 26/20, A nie o náfzychże to poślých mówi? *Wr* 37/8, co gđzieś Plato (!) mówi/ że ... *Wr* 37/25. *3 pl*: wfzjfcyc (!) to ludzie ... wobec mówia *Wr* 19/9, co ludzie popolićie mówia/ iż ... *Wr* 29/20, o wpadku rzeczypopolitéy mówia *Wr* 37/5, iáko Grekowie mówia *Cn* B4/25, ták popolićie mówia *Pij* C3/12. *praet 3 pl m pers*: wiele ich/ kórzoy o tę krzywde mówili/ dał ftraćić *Wz* 142/18, kórzoykolwiek iedno tymże ięzykiem mówili/ zá Słowaki ie mieli *Cz* B/13. *con 1 sg m*: ábych o tym nie mówił *Wr* 41/15. *impers praet*: y mówio-noć iuz o tym ná kilku féymiech *Wr* 35/19. *con*: Strzeż Boże/ by o náfzhey rzeczypopolitéy tegóž niemówiono *Wr* 37/22. *part praes act*: mówiać o niezgodzie náfzhey *Wr* 25/13, Prokop Cefarinfi (!) ... o gránicách Iberfkich mówiać *Cz* B2/17, Krótce mówiać *Pij* C3/1.

MUNSZTUK (1) *sb m* – *sg N*: [tyran] to iuz oftátni munfztuk ná fwałólá *Wr* 31/6.

MUSIEĆ (15) *vb impf* – *praes 1 sg*: y ia po Ciceronie oyczyźnie fwéy źle tufzyc (!) muřzę *Wr* 29/18. *3 sg*: fáma od fwych fił rzeczypopolita wpaść muři *Wr* 20/19, prawdá fye rzec muři *Wr* 20/25, tám bez pochyby wfzeteczność/ y fwawola pánowáć muři *Wr* 30/12, ieřli zapláty cnotá niéma/ tám चुć ku službie rzeczypopolitéy zgáľnáć muři *Wr* 30/18, kto pod práwem żyć niechce/ ten pod Tyránnem muři *Wr* 31/5, y rzecz-

połpolita odmienić sie musi? *Wr* 38/2, sam siebie zapomnieć musi *Pij Cv/2*. *1 pl*: iefli mierność ... cnotą názwać musím *Pij C3v/6*. *3 pl*: miáfta y wlyztki rzeczypołpolité ... niezgodą/ á roftrykiem vpádác muftą *Wr* 21/12, tedy y obyczáie ludzkie muftą fye niečo odmienić *Wr* 30/3. *praet 3 sg f*: w tym rozruchu pánnę między sobą rozerwáli/ ták iż gárdlo dáć musiála *Wz* 138/8, A iżem ia tę lekkość dziś popáść musiála *Wz* 141/9. *3 pl m pers*: musieli iákiékolwiek imię przedsię mieć *Cz Bv/11*, tedyzmy ... przezwiško iákie infzë mieć musieli *Cz B2v/9*.

MUZYK (1) *sb m – sg G*: o żadną infzą przyczynę ... Tymoteufzá sławného muzyká z Athén nie wygnano/ ieno ... *Wr* 39/3.

MUZYKA (7) *sb f – sg N*: Muzyká ma moc nád vmyfły ludzkiemi *Wr* 38/3, Kiedy sie tedy Muzyká odmiéni *Wr* 38/24, ztąd w niešioná iefst muzyká do kościołów *Wr* 38/8, iákoby muzyká nic dáléy sie niešciągála *Wr* 38/13. *G*: że zá odmiáną muzyki/ y rzeczypołpolita odmienić sie musi? *Wr* 38/1. *A*: kazano im y Muzykę vmieć *Wr* 38/5. *L*: Táka tedy odmiáná w muzyce czyni odmiánę y w rzeczypołpolitéy *Wr* 39/9.

MY (38) *pron – N*: my *Wz* 141/7, *Wr* 29/5, 36/11, 40/17, *Cz B2/7*, *Pij C3/19*. *G*: nas *Wr* 30/22, 39/19, *Cz B2v/7*, do nas *Wr* 35/15. *D*: nam *Wr* 19/12, 20/24, 23/5, 9, 12, 20, 26/7, 28/7, 29/7, 35/18, 18, 25, 37/4, 39/21, 21, 41/10, *Cz A4/14*, *Cn B4v/20*, *Pij C3/5*. *A*: nas *Wr* 23/17, 30/23, *Cz Bv/24*, *B2/10*, 13, 14. *I*: między námi *Wr* 28/18, nád námi *Wr* 20/24, zá námi *Cz B2/7*.

MYŚL (5) *sb f – sg N*: Ten poczynáiac fobie w domu/ iáko iego myśl nioflá *Wz* 140/10. *A*: Przychodzá mi ná myśl wierfze iedné *Wr* 37/2. *L*: sámę tylko chwátę (!) fwą ná myśli mieć miał *Wr* 23/16. *pl A*: wiára myśli ludzkie fobie fpofabia *Wr* 25/3. *L*: o niewfornych myślách nálfzych/ niżli co pocznę mówić *Wr* 21/3.

MYŚLIĆ (4) *vb impf – inf*: o poniewoleniu téż próžno miał myślic/ póki by był Sinátus żyw *Wz* 138/21, żeby téż o tym doczéfny (*!*) nálfzym żywocie myślic niemial *Wr* 23/19. *praet 3 sg m*: Oyciec ... myślił dołóżyć fye wiefczków Apollinowych *Wz* 137/10. *f*: Oná ... myśliá o tym/ iákoby ... *Wz* 139/3.

MYŚLIWIEC (2) *sb m – sg N*: myśliwiec kv myśliwcowi záwždy fię ma *Cn B4v/3*. *D*: kv myśliwcowi *Cn B4v/3*.

NA (105) *praep – cum A* (73): nań *Wz* 137/13, 140/22; Ná *Wr* 35/22, 38/2; ná *Wz* 136/11, 15, 16, 137/13, 21, 140/10, 141/9, 142/12, *Wr* 19/10, 14, 20/1, 21/24, 22/9, 18, 25/1, 26/6, 11, 29/5, 11, 30/11, 31/6, 32/25, 33/25, 34/13, 35/17, 22, 37/2, 25, 38/2, 39/22, 40/2, 19, 24, *Cz B/3*, *B2/12*, *Cn B3v/13*, *B4/13*, *B4v/6*, *Pij Cv/14*, *C3/15*, *C3v/5*, 6, ná ten czás *Wz* 136/4, 138/18, *Wr* 20/9, 28/13, 29/8, *Cn B4v/7*, *Pij C2v/7*, ná on czás *Wr* 35/23, ná ón czás *Wr* 28/19, 22, ná té czáfy *Wr* 33/4, ná ten dzień *Wz* 137/22, ná koniec *Wr* 19/17, nákoniec *Wr* 21/18, 28/4, 30/18, nákoniec *Wr* 34/15, ná to mieyfce *Cz B2v/8*, ná nogi ftáwiać *Wr* 21/19, ná nogi ftáwiaią *Cz A4v/5*, ná oko widzi *Pij C2/12*, ná oftátek *Pij Cv/2*, odłóżywfzy ... ná ftronę *Wr* 20/5, pušciwfzy ná ftronę *Cz A4/10*, *Pij C/18*, tymby fye nam znimi ná fzych pušcić *Wr* 29/7, ná złošć fortunie *Cn B4v/13*. *cum L* (32): Ná *Cn B2/19*; na (!) *Wr* 30/24; ná *Wz* 140/21, 142/11, *Wr* 19/18, 21/10, 23/11, 16, 21, 24/2, 25, 25, 26/16, 27/24, 30/2, 32/4, 34/6, 17, 35/20, 36/5, 40/11, 41/9, 19, *Cn B3/12*, *Pij C2/14*, 14, *C3/3*, ná nowotku *Cz B/15*, ná tym mieyfcu *Wr* 25/14, 37/12, 40/8, *Cz B2/22*.

NABOŻENSTWO (1) *sb n – sg D*: w niešioná iefst muzyká do kościołów ... áby ludzie ku nabożeńftwu pobudzála *Wr* 38/10.

NABYĆ (1) *vb pf – fut 2 sg*: kogo v pełnéy nábedziefz/ tego v pełnéy pozbedziefz *Pij C3/12*.

- NABYTY** (1) *part praet pass pf – pl G*: co ná vzywaniu rzeczy nábytych zależy *Wr* 32/5.
- NABYWANIE** (1) *sb n – sg L*: [przełożeni] zly przykład z siebie dáia ... w nábywaniu lákomym máietności *Wr* 31/15.
- NAD** (13) *praep – cum A* (4): Nádto *Wz* 140/11; nád *Cz* B2v/19, *Pij* Cv/13, nád to *Wr* 33/16. *cum I* (9): nád *Wz* 138/11, 140/15, 141/22, *Wr* 20/24, 32/16, 38/4, 40/10, *Cz* B/5, Bv/5.
- NADZIEJA** (7) *sb f – sg N*: wřzákóz byłáby wždy nieiáka nádzieiá *Wr* 35/16, czy iest iefcze iáka nádzieiá? *Wr* 41/5, Dobrodzieyftwo/ nádzieiá/ miłość/ náuka/ powolność/ pochłébstwo/ wřztyko to nam miłość v ludzi jedna *Cn* B4v/19. *G*: co mi ták dlugi czás przynieść mógl/ okróm nádzieie tój dźisieyřzy pómty? *Wz* 139/19. *A*: žem tytko w nádzieie dźisieyřzého dnia dotychmiałt żywá zořtálá *Wz* 139/16, ARistotimus ... w nádzieie Królá Antigoná furowo ... z ludźmi řwymi řye obchodźil *Wz* 141/19, Te nádzieie mam/ že ... *Pij* C/11.
- NAGLE** (1) *av – to wniwecz* co ich nagle pomrze/ ábo co ich pobija *Pij* C2/17.
- NAGŁY** (1) *ai – sg f N*: áž kiedy nagle potrzebá przydźie *Wr* 36/18.
- NAGRADZAĆ** (1) *vb impf – fut 3 sg m*: Król będzie wtráty nágradzał tym co zniá poiáda *Wr* 33/17.
- NAJDOWAĆ SIE** (3) *vb impf – praes 3 sg*: Náyduie řye w reyefřtrách řtárych *Wr* 28/13, Okolo Láchów w řtárych hiftoryách nic řię nie náyduie *Cz* Bv/14. 3 *pl*: nie náyduia řię ci dwa wódzowie Słowieńřcy *Cz* A4/20.
- NAJPIERWEJ** *cf* PIERWEJ.
- NALEZION** (1) *part praet pass pf – sg n N*: iefli co pod řloncem ták řprofného náleżiono być może/ iáko iest pijáńftwo *Pij* C/20.
- NALEŻĆ** (7) *vb pf – inf*: nie mógąc żadnéy rády wypitéy truciźnie náleść *Wz* 140/1. *fut 2 sg*: naydźiefz to y v Turków *Pij* C3/20, zázwdzy ie [pijáńftwo] mierności naydźiefz przeciwné *Pij* C3v/4. 3 *sg*: miáfto przedáyné/ y zginieńia bliřkié/ iefli kupcá naydźie *Wr* 33/2. *praet 3 pl m pers*: náleźli řobie wymówkę *Pij* Cv/17. *con 1 pl m pers*: Boże day to/ byłmy go [hetmana] wždy náleźli *Wr* 36/19. *impers praet*: náleżiono nád nim piřmo *Wr* 40/10.
- NALEŻĆ SIE** (1) *vb pf – con 3 sg n*: Nic w tym nie wátpię/ žeby řye wiele tákich náláźlo/ coby ... *Wr* 26/6.
- NALEŻEĆ** (3) *vb impf – praes 3 sg*: iefcze więcéy ná wierze/ niźli ná práwách porządny rzeczypořpolitéy náleży *Wr* 25/1, ludźie/ którym to náleży/ niechcá rozumieć *Wr* 25/15, řkoro ono zięćie/ y řpótek wilgotności przyrodzonych ná których żywot náleży imie řye dziełieć *Wr* 30/2.
- NAŁOG** (1) *sb m – sg N*: bo go o řzaleńftwo ... zly náłóg (!) przypráwuie *Pij* C2/4.
- NAMALOWANY** (1) *part praet pass pf – pl N m pers*: byli námáłowáni ržede^m wřzycy królowie Polřcy *Wr* 40/4.
- NAMOWIĆ** (1) *vb pf – inf*: [Kamma] dáłá řye námówieć *Wz* 139/7.
- NAMOWIĆ SIE** (1) *vb pf – praet 1 sg m*: y iam řie námówil/ y tyř řie nářłuchał *Wr* 41/18.
- NAONCZAS** *cf* CZAS, NA, 2. ON.
- NAPIC SIE** (1) *vb pf – praet 3 sg f*: wźiáwřzy w rękę czářzę złotá ... nápiłá řye řámá naprząd *Wz* 139/12.
- NAPIERWSZY** *cf* PIERWSZY.
- NAPISAĆ** (1) *vb pf – impers plusq*: rzecz pewná/ že to táb było nápiřano *Wr* 40/18.
- NAPOSZLEDZEJ** *cf* POSZLEDŹ.
- NAPRAWA** (1) *sb f – sg D*: czego Bóg rzeczypořpolitéy ku iey nápráwie vźyczyć raczył *Wr* 25/11.

NAPRAWIAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: [cnoty] które obyczaje ludzkie naprawiają *Cn B3/18*.

NAPRAWIĆ (1) *vb pf – inf*: wskazać drogę/ iakoby to naprawić/ to by mądrego rzecz *Wr 41/13*.

NAPRAWOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: owo zaniebdanie zamków potrzebnych/ że ich nie naprawuia *Wr 36/20*.

NAPRZOD (14) *av – Naprzód Cz A4/17, Naprzód ... Druga Cn B3v/15, Naprzód ...* Potym *Cn B3/7*; naprzód *Wz 138/4, Wr 19/20, 28/10, 40/15, 41/5, napiła fye sama naprzód/ á ostátek Synorixowi podała Wz 139/12, naprzód/ potym Wz 136/22, naprzód ... potym Wr 21/13, Cn B4v/16, naprzód/ á potym Wr 31/11, naprzód ... y potym Wr 21/10*.

NAROD (24) *sb m – sg N*: Polki naród przodków swoich do téy doby nie iest pewien *Cz A4/8*, każdy naród Słowięński swoim włafnym przezwiłkiem zawnždy był miánowan *Cz A4v/15*, Słowacy ... różny y ofobny naród był *Cz B/17*, Czechá každý Słowięński naród Czechem zowie *Cz Bv/20*, álbofmy ieden naród z Czechy byli/ á zá czáfem się rozstárgnęli *Cz B2v/9*, Polki naród Láchy iefcze z przodku się názywał *Cz B2v/17*. *G*: hiftorikowie z tego narodu ludzi naypierwéy Slovaki poználi *Cz B/11*, žeby z tego narodu mieli się w Czechy y w Láchy przekrzcić *Cz B/21*, prze wielkość Słowięńskiego narodu/ nie śmiałbych ia tego twirdzić *Cz B2v/1*. *D*: A Ruśi/ tak ludnému narodowi ... co rzeczem? *Cz Bv/4*. *A*: genealogiá (!) przez które naród Słowięński ... wiodá *Cz A4/12*, [historycy] którzykolwiek naród Słowięński wfpomináją *Cz A4/18*. *pl N*: że fye ná to wfzyłtki á wfzyłtki ziemłkie národy (!) zezwalaia *Wr 20/1*, IAKo wfzyłtkie niemal infzé národy/ báśniámi wiefcéy/ niż czym pewnym poczátków swych dowodzą *Cz A4/5*, té dwa národy od Czechá y Lechá dopiéro w tych kráiaich imioná swoie wzięły *Cz A4v/12*, nie iest podobno/ áby té dwa tak wielkie národy nie miały mieć włafného swégo imiienia *Cz A4v/22*, tak wiele ... ludzi ... iáko to fą té dwa národy *Cz Bv/4*, które imię [Lach] ... wfzyłtki skoro národy/ nowym imieniem/ to iest/ Polakiem iakoby zátumili *Cz B2/8*, té wfzyłtkie národy ... przyšly potym do Europy *Cz B2/22*. *G*: Przyłzćie tych wfzyłtkich narodów/ które się tu miánuia/ do Dunáia czéść/ drużky ku zachodu *Cz B2v/5*. *D*: to iakoby powfzeczne imię wfzyłtkim tego ięzyká narodom dáli *Cz B/15*. *A*: Grekowie wfzyłtkie národy ná zachód fioncá (!) mieszkáiącé Latinos zowá *Cz B2/12*. *I*: tak Polacy/ iáko y Czechowie ... národy Słowięńskiémi się miánuia *Cz B/9*, między infszemi národy Aláni/ y Abázgi mieszkáią *Cz B2/18*.

NARUSZONY (1) *part praet pass pf – sg f N*: póki [temperatura ciała] w fwéy mierze trwa/ á nie iest narufzona *Wr 29/24*.

NASŁANIE (1) *sb n – sg N*: wiele náslánié káftaná [stało] *Wr 28/15*.

NASŁUCHAĆ SIE (1) *vb pf – praet 2 sg m*: y iam sie námówił/ y tyś sie násluchał *Wr 41/18*.

NASYCONY (1) *part praet pass pf – sg f N*: chćiwóść nie iest náfycona *Wr 31/23*.

NASZ (39) *pron – sg m N*: Pan nász dżisieyfzy *Wr 33/12*, nász wiek *Wr 27/4*. *G*: dobrá y pożytku nászégo *Wr 23/15*, zá nászégo wieku *Wr 39/5*. *D*: nászému nierządowi *Wr 36/13*, połłowi nászému *Wr 37/11*. *L*: o tym doczefnym (!) nászym żywócie *Wr 23/18*. *f N*: wiára nászá *Wr 23/24*. *G*: tego gru"tu rzeczypópolitéy (!) nászéy *Wr 21/15*. *D*: ku nászéy rzeczy *Wr 37/4*, Rzeczypópolitéy nászéy *Wr 19/6*, wierze nászéy *Wr 23/25*. *A*: nowozefzłá pánia nászé *Wr 33/7*, o rzeczypópolitá nászé *Wr 26/9*. *L*: o niezgodzie nászéy *Wr 25/14*, wtéy niezgodzie y rospuście nászéy *Wr 35/14*, o nászéy rzeczypópolitéy *Wr 37/22*, o rzeczypópolitéy nászéy *Wr 20/11, 40/23*. *n N*: fkażone nászé przyrodzenie *Wr 31/11*. *G*: rzecz nászégo przedsięwzięcia teráz-

niefyzégo *Wz* 136/1, stróże zdrowia náfzého *Pij* C2v/22. *I*: z Greckim X. á náfzym ch. *Cz* B2/5. *pl N m pers*: iáko náfzy/ vmieią rzeczy podác/ á potym z mieyfcá níkam *Wr* 35/20, Czechowie náfzy od támtych Cekków idą *Cz* B2/21, oni náfzy cni królowie *Wr* 29/13, Kroynikarze náfzy *Cz* A4/15, przodkowie náfzy *Wr* 36/2, *Cz* Bv/8. *G*: v żadného historyká ... (prócz tych mówię/ co od náfzych brác mogli) *Cz* A4/20, zá tych czáfów náfzych *Wr* 40/1, O którym piérwzych rodziców náfzych ftworzeniu *Wz* 135/12, wódzem vmyftów náfzych *Wr* 39/1, tych džíseyftzych zbytków náfzych *Wr* 28/8. *D*: przeciw náfzym džíseyftzym popolitym vtrátóm *Wr* 29/3. *I*: Náfzemi ... wyftępy *Wr* 27/16. *L*: w historiách náfzych *Cz* B2v/22, o niewornych myftách náfzych *Wr* 21/3, o náfzychże to pošléch *Wr* 37/8.

NASZLADOWAC (4) *vb impf – inf*: áni mierności żadnym obyczáiem náfzładowác chca *Pij* C2/23, ieflic fię Wlochów w tym náfzładowác niezda *Pij* C3/20, czemu ich [*cu-dzych obyczájów*] náfzładowác niemafz? *Pij* C3v/1. *praes 3 pl*: pochłébcę/ pókis w szczęfcíu/ iáko cień w iáfny dzień/ ták cień náfzładuią *Cn* B4v/9.

NATENCZAS *cf* CZAS, NA, TEN.

NAUCZONY (1) *sb m – sg G*: niechay czyta Diálog wtóry o miłości/ náuczóného Zydá Leoná *Wz* 135/16.

NAUCZYĆ SIE (1) *vb pf – inf*: tego fię z tego wiérfzá możem náuczyc/ iz ... *Wr* 37/14.

NAUKA (1) *sb f – sg N*: tá ifta drógá/ ieft wiárá náfzá/ á náuká iego święta *Wr* 23/24, náuká bez cnoty/ iáko miecz v fzalóného *Cn* B3v/5, Dobrodžíeystwo/ nádzieía/ miłość/ náuká ... wfzytko to nam miłość v ludzi iedna *Cn* B4v/19, ták rozum ludzki ... fpráwuie/ że fię ná nim wfzelka poczcíwa náuká ... przyiác może *Pij* C3/4. *G*: wfzákóz ofobliwéy y tu náuki trzebá *Cn* B4/23. *A*: Miluią tedy ludzie cnotę/ á przy cnoćie náukę *Cn* B3v/8. *I*: Bóg ... praw ludzkich ... obiáwieniem sámého fiębie/ y náuką fwą niebieską podpárł *Wr* 24/15. *L*: ráczéy przy cnoćie/ niż przy náuce zoftañ *Cn* B3v/4. *pl N*: Ná rozumie záfię náuki fię przyimuią/ których ieft wiele *Cn* B3/19, Napiérwfcz mieyfce/ rycérkfié/ y práwné/ po nich náuki wyzwoloné máią *Cn* B3/21. *G*: obyczáie z cnot pochodzá/ á rozum z nauk *Cn* B3v/2.

NAWYKNAĆ (1) *vb pf – praet 2 sg m*: v Wlochóweft tego náwykl *Pij* C3/18.

NAZAJUTRZ (2) *av – Nazájutrz záfię wolano Wr* 33/15, Co gdy fye názájutrz ogłófiło *Wz* 141/1.

NAZBYT (1) *av – Nazbytechmy befpieczni Wr* 36/16.

NAZNACZONY (1) *part praet pass pf – sg m N*: Gdy tedy czás náznáczony przijzedł (!) *Wz* 136/11.

NAZWAĆ (1) *vb pf – inf*: iefli mierność ... cnotą názwác muftím *Pij* C3v/6.

NAZWAĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 pl m pers*: [*Polacy*] od Lechá potym iákiého ... Láchy fię názwáli *Cz* B2v/20.

NAZYWAĆ SIE (2) *vb impf – praet 3 sg m*: Polfki naród Láchy iefcze z przodku fię názywał *Cz* B2v/17. *n*: w historiách ... Lefzkámi fię kílka ksiázát názywało *Cz* B2v/22.

NIC (4) *av – Nic w tym nie wátpię Wr* 26/5; tedy to owému nie ieft nic przeciwno *Wr* 23/2, iákoby muzyká nic dáléy fię niefcíagála/ ieno ... *Wr* 38/13, áby ... przeciwko cnoćie ... nic fię nie wyftępowáło *Cn* B4/1.

NIC (8) *pron – N*: nic *Cz* Bv/14. *G*: nic *Wz* 142/13, *Wr* 23/25, 24/2, 39/13, *Pij* C3/15. *A*: wniwecz *Pij* C2/16. *I*: niczym *Cn* B3v/9.

NIC (1) *sb f – sg L*: Philofophowie ... prawdy ták iáko kłébká po nići fzukáli *Wr* 19/19. **NIDERLAND** (1) *n-loc m – sg N*: rzadkié [*królestwo*] którétby iákiéy znáczný kłéfki nie wžíęło. Napofzledzýy teraz Fráncía/ á po niéy Niderlánd *Wr* 39/19.

NIE (196) *pt – cum vb*: Nie *Wz* 142/16, *Wr* 28/7, 39/13, *Pij* C3/23; nie *Wz* 135/10,

- 136/1, 138/10, 20, 139/7, 24, 140/12, 23, 141/9, 10, 12, 14, 142/5, 13, 21, *Wr* 19/11, 20/2, 3, 22, 22, 21/1, 16, 17, 20, 22/3, 11, 14, 23/2, 25, 24/23, 25/15, 23, 24, 26/5, 15, 23, 23, 27/7, 12, 23, 28/5, 7, 17, 18, 29/8, 10, 24, 30/22, 24, 31/5, 6, 13, 23, 32/3, 6, 7, 11, 15, 21, 33/6, 8, 34/2, 9, 14, 35/2, 7, 36/15, 20, 37/22, 38/11, 14, 15, 23, 39/4, 11, 15, 18, 20, 40/6, 12, 17, 19, 41/1, 2, 6, 12, 15, *Cz* A4/9, 20, A4v/1, 4, 8, 11, 20, 20, 21, B/4, 20, Bv/10, 14, B2v/1, 7, *Cn* B3v/10, 11, 12, 13, B4/1, 9, 11, 12, 14, 24, *Pij* C/15, Cv/5, C2/9, 10, 11, 22, C2v/4, 12, 13, C3/7, 8, 10, 15, 20, niema *Wr* 35/14, nie máiac *Cz* Bv/19, niemałz *Pij* C3v/1, niemał *Wz* 139/5, nie miał *Wz* 140/11, by ... niemał *Wr* 23/19, by ... nie miał *Wr* 35/15, nie miałby był *Wr* 33/11, by było niemało *Wr* 26/22, by ... nie miały *Cz* A4v/24; niema *Wr* 24/2, 30/17, 32/2, 36/15, *Pij* C2/1, niemaia *Wr* 25/6, 30/15. *cum praed*: Nie trzebá *Pij* Cv/14; nie trzebá *Cz* B2v/6, nie trzebá *Wr* 19/13. *cum ai*: iákíey tedy chwały táka cnotá niegodná *Pij* C2v/19. *cum av et pt*: Nie iednoc *Wr* 19/7, Nie tylko ... ále y *Wr* 34/19; nie ládá ná czym *Wr* 19/18, nie owfzem trudné sputczenié *Wz* 140/20, nie owfzeyki *Cz* A4/16, nie piérwéy ... áz *Wz* 140/3, nie ták *Wr* 37/10, nie ták ... iáko *Wz* 135/7, 136/15, *Wr* 21/7, *Cn* B4/2, nietylko ... ále *Wr* 22/10, 24/6, 27/14, nietylko ... ále áni *Wr* 27/12, nie tylko ... ále áni *Cz* A4/21, nie tylko ... ále iefcze *Wr* 33/15, nietylko ... ále y *Wr* 23/8, 24/11, 27/6, nie tylko ... ale (!) y *Wr* 21/22, nie tylko ... ále y *Pij* C/17, C2v/20, 22. *cum nm et pron*: nie iedné/ ále dziewięć strón *Wr* 39/6, nie iego winá *Cn* B4/9, człowiekiem/ á nie infzá beftya *Pij* Cv/9, nie tego ... ále *Wr* 32/3, nie to ... ále *Pij* C3/22, nie wfzyfcy *Wr* 34/11, *Pij* C/7, málo nie wfzytki królestwá *Wr* 39/16. *cum sb*: nie dżiw że ... *Wr* 30/14, nie niezfzczeńciem *Wr* 27/16, nie Polaki *Cz* B2/10, nie pofeł *Wr* 37/13. *cum constr praep*: nie dla boiáźni *Wr* 24/21, nie o názfychże to pošléch *Wr* 37/8, nie w długich obiádách *Wr* 28/22, nie o tym *Wr* 41/8, nie z Sławonijéy *Cz* Bv/9, nie od Czechá *Cz* Bv/14, nie v Niemców *Pij* C3/18, nieprzeto *Pij* C3v/1. *abs*: iefli mu wiára ma być daná/ álbo nie *Wz* 136/1. *Cf* NIEMASZ, NIERAZ.
- NIEBACZNY** (*I*) *ai* – *sg m I*: czego Bóg rzeczypospolitéy ku iéy napráwie wżyczy raczył/ tego ón swym niebácznym postępkíem ku iéy skázíe wzywa *Wr* 25/12.
- NIEBEZPIECZEŃSTWO** (*4*) *sb n* – *sg N*: co zá niebezpieczeństwo ztąd nád námi wiśi *Wr* 20/23, Tóz niebezpieczeństwó iefł rzeczypospolitéy ód ludzi swowolnych *Wr* 34/21. *I*: niechcą rozumieć z iákíem niebezpieczeństwem rzeczypospolitéy ten spór o wiaré złączón iefł *Wr* 25/16. *L*: w iákim niebezpieczeństwie (!) y ten Pan y tá Rzeczypospolita iefł *Wr* 33/24.
- NIEBIESKI** (*I*) *ai* – *sg f I*: Bóg ... praw ludzkich ... náuká swá niebieská podpárl *Wr* 24/15.
- NIEBO** (*I*) *sb n* – *sg L*: Ináczéy niewysiedziałby fie przed nią [swawolá]/ iáko y piérwéy przed Gigánti (!) y Bóg w niebie *Wr* 31/8.
- NIEBOSZCZYK** (*I*) *sb m* – *sg N*: niżli iá [salé] był niebosczyk Biskup Czárnkowski ódnówił *Wr* 40/3.
- NIECH** *cf* NIECHAJ.
- NIECHAĆ** (*I*) *vb impf* – *part praes act*: Ale niecháiac stárych obyczáiów ... wróćmy sýe do dżisieyfzych *Wr* 29/15.
- NIECHAJ, NIECH** (*4+1=5*) *pt* – niech *Cn* B4v/15; niechay *Wz* 135/15, *Wr* 37/19, *Pij* C/10, Cv/15.
- NIECHUĆ** (*2*) *sb f* – *sg A*: z obudwu strón ódniesli/ ieno niechuć/ y waśni przeciw sobie *Wr* 21/21, Táki każdy przyrodzeniu swemu iáwná niechuć okázuie *Pij* Cv/7.
- NIECNOTA** (*I*) *sb f* – *sg G*: bo niemałz ták sprofnéy niecnoty/ y ták szkárádégo wczyn-ku/ do którégoby chćiwóć á iákomftwo człowieká nieprzywódló *Wr* 32/13.

- NIECO (3) *av* – Zdąło mi syc za rzecz potrzebną ... ná tym mieyscu nieco syc zabáwić
Wr 25/14; málowanié napiékniefzê/ ieno iuz prze stárość nieco zefzlé *Wr* 27/6,
 obyczáie ludzkie mufzã syc nieco odmienić *Wr* 30/4.
- NIECO (1) *pron* – *A*: ten Czech z Lechem ... ciągnã za sobã iefcze nieco wãtpliwości *Cz*
 A4/16.
- NIEDARMO (1) *av* – nie dármo ... Lefzkãmi fię kilkã Książãt názywãto *Cz* B2v/21.
- NIEDAWNO (1) *av* – niedawno zwiódfzy bitwé zwãmi ... ieft zãbit *Wr* 141/6.
- NIEDAWNY (2) *ai* – *sg m G*: Czechowie nie od Czechã podobno idã/ tego niedawnego
 zwãfzã *Cz* Bv/15. *pl G*: Rzeczpospolita ... w nieprzyaciélfkie ręce przyydzie/ iãko
 Gréciã za niedawnych lat *Wr* 20/21.
- NIEDBALSTWO (1) *sb n* – *sg I*: zã niedbãlftwem przelozonych roście contemptus
 legum *Wr* 31/3.
- NIEDBAŁOŚĆ (1) *sb f* – *sg N*: zlych obyczãiów zãsié przyczynã ... Rzeczypospolitéy
 niedbãłość/ to ieft/ przelozonych *Wr* 31/12.
- NIEDOBRZY (1) *ai* – *sg m N*: Gnuśny/ vtrãtny/ lãkomy/ zwãdliwy/ nie dobry przyaciél
Cn B4v/18.
- NIEDOBYTY (1) *ai* – *sg m L*: kiedy mu o dziwne twãrdym á niedobytym zamku
 powiãdano *Wr* 32/19.
- NIEDOSTATEK (3) *sb m* – *sg N*: zkãd lãtwie niedofãtek/ ábo porufzenie rozumu
 znãczyé fię moze *Pij* C2v/9. *I*: obyczáie bowiém niedofãtkiem ludzi zginély *Wr*
 27/14. *pl G*: trzeźwość/ będcã świãdomã dobrze y síl/ y niedofãtków swoich/ nigdy
 czlowiekã w to nie wdã/ czemuby sproftãc nie mógl *Pij* C2v/12.
- NIEDOWODNIE (1) *av* – tãk niedowodnie tego swégo mniémãniã popiérãiã/ ze ... *Cz*
 A4v/6.
- NIEDROŻNIE (1) *av* – genealogiã (!)/ przez którã naród Słowiéñfki niedróznie/ y nie-
 podobnie wiodã *Cz* A4/12.
- NIEJAKI (7) *pron* – *sg m N*: THEophanes (!) nieiãki miãl dziewkę *Wz* 137/5, Lucius
 nieiãki dworzãnin tjrãnnów (!) *Wz* 141/23. *G*: CHIomãrã zonã nieiãkiego Ortiãgontã
Wz 136/4. *f N*: wfzãkoż bylãby wfzdy nieiãkã nãdzieãã *Wr* 35/16. *A*: Rotmiftrz chcãc
 przedsié ludzkość nieiãkã po fobie pokãzãc *Wz* 136/14. *n A*: nieiãkie podobieñstwo
 ... z ciãlem czlowieczym *Wr* 29/19, zpostrónnymi nieiãkie porozumienié/ y bunty
 miéwãiã *Wr* 35/8.
- NIEJAKO (2) *av* – Kállifthenes ... pãnnie byl nieiãko powinowãty *Wz* 137/9, Synorix
 ... już nieiãko iãd w fobie czuiãc *Wz* 139/23.
- NIEKTORY (3) *pron* – *sg n L*: ná niektóрым mieyscu Wiérzfã *Wr* 26/16. *pl N m pers*: co
 niektórzy twirdzã *Cz* B/22. *G*: Zã tych [cnót] pomocã/ nie tylko czlowiek wiele
 ciężkich niemocy fię vftrzeze/ ále y niektóрых zbędzie *Pij* C2v/24.
- NIEMAL (3) *av* – strãciwfzy niemal polowicé duze *Wz* 139/17, wfzyfki niemal [we-
 wnętrzne przyczyny upadku rzeczypospolitych] ... do niezgody syc ciągnã *Wr* 20/16,
 wfzytkie (!) niemal ... narody/ bãśniãmi ... poczãtków fwych dowodzã *Cz* A4/4.
- NIEMAŁY (2) *ai* – *sg f N*: Y toé niemãlã/ y mówionoc iuz o tym ná kilku féymiéch *Wr*
 35/19. *n N*: A choći v mnie nie málé podobieñftwo do prawdy fię zda *Cz* B2v/15.
- NIEMASZ (6) *vb impf* – *praes*: niemãfz syc czemu dziwowãc *Wr* 29/3, niemãfz tãk
 sprofnéy niecnoty *Wr* 32/13; ieśli kãrności ná wyftępné nie mãfz *Wr* 30/11; niecháiãc
 stãrych obyczãiów którých iuz w Polfcze niemãfz *Wr* 29/16, ieśli miédy dobrym/
 á miédy zlym brãku niemãfz *Wr* 30/20, żãdnégo zdrowégo niemãfz *Pij* C2/16.
- NIEMCY (1) *n-loc pl t* – *L*: Zeby fię też zniémi y éi Cekkowie rufzyli/ y w Niemcêch
 zãsiédli *Cz* B2/25.

- NIEMIEC (1) *n-ethn m* – *pl G*: v Włochówes tego náwykl: prawdá/ że nie v Niemców *Pij C3/18*.
- NIEMIERNOŚĆ (1) *sb f* – *sg N*: Táką rozmáitą bárwę fwym dworzánóm zwyklá niemierność dáwác *Pij C2/18*.
- NIEMIERNY (1) *ai* – *sg n A*: iáko wiele mordérstwá ... fie dzieie/ prze to zbytnié/ á nie mierné pijánstwo (!)? *Pij C2/6*.
- NIEMOC (3) *sb f* – *sg G*: Y to iest napiérwfzy wftępek ku włéczeniu wfzelákiéy niemocy/ fkromné á mierné poftánowienié życia *Pij C2v/25*. *A*: prze ciężką niemoc ... rozumu pozbyli *Pij Cv/21*. *pl G*: Zá tych pomocá/ nie tylko czlowiek wiele ciężkich niemocy fie wftreże/ ále y niektórych zbędzie *Pij C2v/23*.
- NIEODMIENNY (1) *ai* – *pl G*: względem wlálnych á nieodmiennych przyczyn zniŹczenia wfzelákiégo páństwá *Wr 21/8*.
- NIEOWSZEJKI *cf* OWSZEJKI.
- NIEPOBOŻNIE (1) *av* – *AR*istotimus ... furowo y niepobożnie z ludźmi fwymi fye obchodził *Wz 141/20*.
- NIEPOBOŻNY (1) *ai* – *sg f A*: Synorix ... rádę niepobożną wziął przed fye/ że dáł potáiemnie Sinátá zábic *Wz 138/22*.
- NIEPODOBNIÉ (1) *av* – *genealogiæ (!)*/ przez które národ Słowięński niedróžnie/ y niepodobnie wiodá *Cz A4/13*.
- NIEPODOBNY (1) *ai* – *sg f N*: rzecz niepodobná/ wfzytkim fie podobác *Cn B4/4*.
- NIEPOWŚCIAGLIWOŚĆ (1) *sb f* – *sg N*: iż fye w nim poŹpołu bylo zefzłó/ y niepowściagliwość/ y lákomftwo *Wz 136/9*.
- NIEPRAWIE (7) *av* – Niepráwie y to znák dobry *Wr 26/10*, co y mnie fáme^o niepráwie ćiefzy *Wr 20/4*, tych które fobie iákokolwiek zá przyiációly poczytamy/ niepráwie fzánuiemy *Wr 21/2*; będąc nie práwie trzézwi *Wz 142/7*, w czym iż go nie práwie poŹufzna być chćiálá *Wz 142/10*, nie práwie y to dobrze *Wr 36/21*, [*praktyka*] która nie práwie dobrze téy korónie (!) ... tufzy *Wr 39/25*.
- NIEPRZEBRANY (1) *ai* – *sg f L*: Ani fye nam ták fkápie o nieprzebránéy dobroći páńfkiéy ... rozumieć godzi *Wr 23/13*.
- NIEPRZEPLACONY (2) *ai* – *sg f N*: Nie przeplácona iest rzecz rozum *Pij C2v/15*, obiedwie rzeczy [*cnotę i rozum*] w fobie mieć/ rzecz nieprzeplácona iest człowiekowi *Cn B3v/2*.
- NIEPRZYJACIEL (9) *sb m* – *sg N*: Zwiérzchnia przyczyná iest gwałt/ lubo nieprzyiáciel (!) poŹtronny *Wr 20/14*. *G*: nie piérwéy vmárlá/ áž o Źmierći nieprzyiáciéla fwégo wflyfzálá *Wz 140/3*, oyczynę y Páná zdráđziwfzy do nieprzyiáciéla ziadá *Wr 35/3*. *I*: rádá bylá téy dródze/ którą moglá fye nád nieprzyiáciélem lekkóŹi fwéy pómsćic *Wz 140/15*. *L*: CNotę y w nieprzyiácielu/ y w nieznáiomych miłuiemy *Cn B3/3*. *pl G*: Co fye poŹtronnych nieprzyiációl tydze *Wr 20/21*. *D*: nieprzyiációlóm (!) fwym frodzy byli *Wr 29/14*. *I*: którzy fye nam iáwnie nieprzyiációly (!) ftáwią *Wr 20/25*, między ták wielkimi nieprziácielmi Źiedząc *Wr 36/14*.
- NIEPRZYJACIELSKI (2) *ai* – *pl A subst*: rzeczpoŹpolita ... w nieprzyiáciélfkié ręce przyydzie *Wr 20/20*, ztąd ... podawánié zamków/ y miał w ręce nieprzyiáciélfkié *Wr 32/18*.
- NIEPRZYSTOJNY (1) *ai* – *sg f G*: Ale y Źlowy može człowiek pożyteczén byđ drugiému ... kiedy go z iákiéy nieprzyŹtoynéy Źprawy wyŹtreže *Cn B3v/21*.
- NIERAZ (1) *av* – iáko fie iuž nie raz rzekłó *Wr 31/9*.
- NIEROWNY (1) *ai* – *sg f A*: rychléy godnoŹi fwéy ... zámilczy/ nižli fie o rzecz fobie nierówná pokuŹi *Pij C2v/15*.

- NIERYCHŁO (1) *av* – Lucyus widząc/ że syc poeł nie rychło wraca *Wz* 142/7.
- NIERZĄD (2) *sb m* – *sg N*: A iefli ten nierząd będzie/ że ... *Wr* 36/9. *D*: Wtym fie też przypátrż nářzemu nierządowi/ że ... *Wr* 36/13.
- NIESPRAWIEDLIWY (1) *ai* – *pl m I*: Między infzemi niespráwiedliwemi iego pořtęki znáczny y to iest *Wz* 141/21.
- NIESTAŁY (1) *ai* – *sg f N*: ná złość fortunie/ która niestała iest *Cn* B4v/13.
- NIESWORNÝ (1) *ai* – *pl L*: o niewornych myślách nářznych *Wr* 21/3.
- NIESZCZĘŚCIE (2) *sb n* – *sg N*: ácz mu nieczczęście iákies żony zayřzáło *Wz* 137/19. *I*: Nářzemi bowiem wyřtępy/ nie nieczczęciem iákim rzeczpořpolitá flowy tylko trzy-mamy *Wr* 27/16.
- NIEŚĆ (6) *vb impf* – *inf*: dořtátku řwego część ... zá sobá nieć (!) każe *Wr* 24/9. *praes 3 sg*: tá chwałá Páńka to zá sobá niefie *Wr* 23/7, nieprzeto że tak Włoch ábo Hiřpan czyni/ ále przeto że tak twoiá powinność niesie *Pij* C3v/3. *3 pl*: którzy álbo przy leřiéch/ álbo przy górách ... mieřkáiá/ y od tych miecyř (!) imioná niořá *Cz* B2v/14. *praet 3 sg f*: A oná wciáwřzy trupowi głowę/ záwinęłá iá wřzáteř/ y tak w drógę z sobá niořá *Wz* 136/20, Ten poczynáiąc sobie w domu/ iáko iego myřl niořá *Wz* 140/10.
- NIEWAŻEN (1) *ai* – *sg n N*: waźnoli to ma być/ álbo nieważno/ nieřmiem fie ná žádná řtrónę řklonić *Wr* 40/19.
- NIEWDZIĘCZEN *cf* NIEWDZIĘCZNY.
- NIEWDZIĘCZNY, NIEWDZIĘCZEN (1+1 = 2) *ai* – *sg n N*: [přjak] práwie znáć dawa/ że mu to niewdzięczno że go Bóg człowiekiem ... řtworzył *Pij* Cv/8. *pl G*: Sámo przyrořdzenié iáko z niewdzięcznych řynów winy bierze *Pij* C2/13.
- NIEWIADOMOŚĆ (1) *sb f* – *sg A*: w téy rzeczy niewiádomość tylko řwoieř/ á beřpieczność piřánia řámę okázuia *Cz* A4v/9.
- NIEWIELE (2) *av* – widzę nie wiele řpráwili *Wr* 41/11, Moia rádá tedy/ áby człowiek nie wiele przyaciól miał *Cn* B4/16.
- NIEWINNY (2) *ai* – *sg f G*: [Kamma] myřliłá o tym/ iákoby syc niewinnéy krwie meřá řwego pómřcić mogłá *Wz* 139/4. *A*: Lucius ... onę niewinná dzieřwkę zábil *Wz* 142/16.
- NIEWOLNICA (1) *sb f* – *sg G*: będąc w tym od przyaciól onéy niewolnice přzenáydo-wány/ pozwolił iá dáć ná okup *Wz* 136/10.
- NIEZGODA (5) *sb f* – *sg G*: wřzytki niemal/ iáko řtrumienié do głównéy rzeki (!)/ tak do niezgody syc ciągná *Wr* 20/17. *I*: niezgodá/ á rořtyrkem wřádác muřzá *Wr* 21/11, tá niezgodá o wiářę *Wr* 39/17. *L*: mówiać o niezgodzie nářzéy *Wr* 25/14, A to coć fie zda/ że wtéy niezgodzie y rořpuřcie nářzéy Pan potomká niema? *Wr* 35/13.
- NIEZNACZNIE (1) *av* – [Strato] řlug/ sobie řpofobił/ które nieznácznie między ciřbá rořřádził *Wz* 138/2.
- NIEZNAJOMY (1) *ai* – *pl L*: CNotę y w nieprzyacielu/ y w nieznáiomych miřuiemy *Cn* B3/4.
- NIEWYCZAJNY (1) *ai* – *sg n A*: EWA ... piéřwřzē mieyřce zářtępie ... přze ... niewyczáyné řtworzenié řwoie *Wz* 135/8.
- NIEWYKŁY (1) *ai* – *sg f A*: RZECZ niezwyklá wřzóm wářzym powiém *Pij* C/5.
- NIGDY (6) *av* – nigdy *Wz* 141/9, *Wr* 28/5, 32/3, 6, *Cz* B/21, *Pij* C2v/12.
- NIKAM (1) *av* – mówionoć iuř o tym ná kilku řéymieřch/ ále iáko nářzy/ vmieiař rzeczy podác/ á potym z mieyřcá nikam *Wr* 35/21.
- NIKCEMNIEM (1) *av* – czemu [człowiek] ... baczeniē/ co náđ innē beřtye ma/ řwym obžářřtwem tak nikcemnie tráci? *Pij* Cv/14.
- NIKT (2) *pron* – *N*: nikt *Wz* 138/9, *Wr* 20/22.

- NISZCZEĆ** (1) *vb impf – praes 3 pl*: do niezgody syc ciągną/ za którą rzeczypolpolitę nifczaią *Wr* 20/17.
- NIZINA** (1) *sb f – pl L*: przy niżinach ... miefzkaią *Cz* B2v/13.
- NIŻ** (8) *cn – bārziéy niż Wr* 31/19, bārziéy ... niż *Wz* 137/10, przed tym/ niż *Cz* A4v/15, ráczéy ... niż *Cn* B3v/4, rychléy ... niż *Wr* 35/18, więcéy/ niż *Cn* B3v/12, więcéy ... niż *Wz* 135/13, wołę ... niż *Pij* C3/9. *Cf* NIŻLI.
- NIŻLI** (13) *cn – niżli ... piérwéy Wr* 21/3, ráczéj ... niżli *Wz* 142/6, rychléy ... niżli *Cz* Bv/17, *Pij* C2v/15, niżli ... tym ... iuż *Wr* 36/11, więcéy/ niżli *Cz* A4/6, więcéy ... niżli *Wr* 24/25, 30/20, *Pij* Cv/24, C2v/18, wołę ... niżli *Wz* 141/11, że nań pánná láfkáwfa niżli ná Kállifthená *Wz* 137/13, tám niżli ią [salę] był niebofczyk Bifkup Czárnkowski odnowił/ byli námálowáni ... królowie Polfcy *Wr* 40/3.
- NOC** (4) *sb f – sg G*: Synorix ... téyze nocy vmárl *Wz* 140/2, wołę vmrzéc/ niżli tákiéy drugiéy nocy czekák *Wz* 141/11. *A*: ieno przez iedną noc ten edykt trwał *Wr* 33/14. *L*: bo fie w nocy działo *Wr* 33/20.
- NOE** (1) *n-pers m – sg A*: puściwfzy ná ftronę Noego/ y owé wfzytkié genealogiæ (!) *Cz* A4/11.
- NOGA** (6) *sb f – pl G*: oná klęknáwfy v nóg oycowfkich *Wz* 142/4, zástawfy pánnę v nóg oycowfkich klęczák *Wz* 142/9. *A*: rzuciłá ią [glówę gwałciciela] przed nogi iego *Wz* 136/21, z iáká waśniá ... tę Exekucyá ná nogi ftáwiacie *Wr* 21/19, którzykolwiek tego Lechá z Czechem ná nogi ftáwiáiá *Cz* A4v/5. *L*: tego ná rękú/ tego ná nogách karze *Pij* C2/14.
- NOWO** (2) *av – Mogę téz tu y nowozefzlá pániá náfzę przypomniéc Wr* 33/7, kiedy nowo té kraie nowé ośiadáli *Cz* B/2.
- *NOWOTEK** (1) *sb m – sg L*: ná nowotku *Cz* B/15.
- NOWY** (5) *ai – sg n N*: Bo to imię Polak/ nowé ieft *Cz* B2v/11. *I*: choćáfmy ie [imię Lach] ... nowym imieniem/ to ieft/ Polakiem iákoby zátlumili *Cz* B2/8. *pl N m pers*: czego ... ci nowi prorocy niebaczą *Wr* 38/10. *G*: zá láfká tych dżiśieyfczych nowych Theologów *Wr* 22/21. *A subst*: kiedy nowo té kraie nowé ośiadáli/ y ná miefzkánié fie łobili *Cz* B/3.
- NOŻ** (1) *sb m – sg I*: pífmo ná wápnie żelázem/ ábo nożem wykréśloné *Wr* 40/11.
- O** (63) *praep – cum A* (20): *O Pij* C3/7; *o Wz* 137/14, 141/6, 142/14, 17, *Wr* 22/5, 5, 7, 7, 25/17, 26/8, 27/15, 37/15, 39/2, 17, 40/23, *Cn* B4v/15, *Pij* C2/1, C2v/15, C3/9. *cum L* (43): *O Wz* 135/12; *o Wz* 135/15, 136/1, 138/10, 20, 139/3, 140/3, 8, *Wr* 20/7, 11, 21/3, 4, 23/13, 17, 18, 25/13, 26/14, 27/12, 13, 19, 28/21, 32/19, 33/20, 34/4, 20, 35/20, 37/4, 8, 22, 38/18, 39/24, 40/22, 41/4, 7, 8, 9, 15, 20, *Cz* A4v/3, 8, B2/16, 17, *Pij* C2/7.
- OBA** (1) *nm – G*: Stúdy z obu ftrón pánom fwym pomagáli *Wz* 138/6.
- OBACZYĆ** (5) *vb pf – inf*: Ztych tedy przykádów obaczyć możefz *Wr* 33/24. *con 3 pl m pers*: áby ci/ którzy tego rozruchu są przyczyná/ obaczyli iż ... *Wr* 25/18. *part praet act*: Kállifthenes obaczywfzy/ chciał mu ią gwałtem wydrzcéc *Wz* 138/5, *A* obaczywfzy/ że nie owfzem trudné fpufczenié było *Wz* 140/19, To naprzód obaczywfzy *Wr* 21/13.
- OBADWA** (2) *nm – G*: z obudwu ftron *Wr* 21/20. *A*: obiedwie rzeczy *Cn* B3v/2.
- OBAWAĆ SIE** (1) *vb impf – praet 3 sg m*: Oyciec/ iż syc bārziéy iednégo obawał niż drugiégo *Wz* 137/9.
- OBCHODZIĆ SIE** (1) *vb impf – praet 3 sg m*: furowo y niepobożnie z ludźmi fwymi syc obchodził *Wz* 141/20.

- OBCY (1) *ai* – *sg m G*: gdzie nam kogo obcego szukać przydzie *Wr* 35/19.
- OBEJŚĆ SIE (1) *vb pf* – *praet 3 pl subst*: to przypomnieć/ że sie już mało nie wszyscy królestwa obezly (!) tą niezgodą o wiarę *Wr* 39/16.
- OBIAD (1) *sb m* – *pl L*: nie w długich obiadach/ ani w cudzoziemskim pićiu szczęścia albo mnimania swęgo ludzie pokládali *Wr* 28/22.
- OBIECAĆ (2) *vb pf* – *praet 3 sg m*: obiecał im to/ że ... *Wz* 137/19. *part praet act*: On obiecawzy/ stáral syc/ áby ... *Wz* 137/22.
- OBIECOWAĆ (1) *vb impf* – *praes 2 sg*: kiedykolwiek bądźzief chciał o tym mówić/ iáko obiecuezf/ będę cie zázwdy rad sluchał *Wr* 41/20.
- OBIERAN (1) *part praet pass impf* – *sg m N*: dali mu moc sęym zkládác/ ná którymby Król miał być obierán *Wr* 36/5.
- OBIETNICA (1) *sb f* – *pl G*: dufznęgo błogofławienstwa/ wedle obietnic nam wczynionych/ dostapiem *Wr* 23/9.
- OBJAWIĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: dla tego P. Bóg ... wołá swoię nam obiáwił *Wr* 23/5.
- OBJAWIENIE (1) *sb n* – *sg I*: Bóg ... praw ludzkich ... obiáwieniem sámęgo siebie/ y náuką swą niebiefką podpárł *Wr* 24/14.
- OBOJ (1) *nm* – *pl N*: Bo wiará/ y práwo ... oboie ku iednému kręfu ciągná *Wr* 22/21.
- OBRAĆ (4) *vb pf* – *inf*: áby pánnie wolno bylo sobie męzá obrác *Wz* 137/15. *fut 1 pl*: niżli my Królá obierzem/ tym ich już kilká mieć będziem *Wr* 36/11. *praet 3 sg f*: á ona Kállithená obrála *Wz* 137/16. *con 3 sg m*: prosiła y dla Bogá/ áby iey go háńbę y lekkość chodzić nie dopufczał/ á ráczěj obrál widziéc iá vmárłá *Wz* 142/6.
- OBRAZIĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: zęs y bliźnięgo obráził *Pij Cv*/19.
- OBRAZIĆ SIE (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: znác bylo zarázem/ że syc tym Stráto obráził *Wz* 137/17.
- OBROCIĆ (3) *vb pf* – *inf*: Bóg mocen wżyfłko iáko chce obrócić *Wr* 20/9, Pan Bóg mocen wżyfłko w dobrę obrócić *Wr* 40/22. *praet 1 pl m pers*: Tę przyrodzoną waśń ... sámifmy ná syc zátym rostárgnieniem obroćili *Wr* 22/10.
- OBRONNY (1) *ai* – *sg f A*: rzeczpospolitá ... mocná/ y obronná ... poftánowiem *Wr* 23/11.
- OBYCZAJ (32) *sb m* – *sg I*: zftamtąd (!) żadnym obyczáiem wynidź mu nie dáłá *Wz* 140/23, ona trwála żadnym obyczáiem być nie może *Wr* 32/11, ani mierności żadnym obyczáiem nászládowác chcá *Pij C2*/23. *pl N*: áni obyczáie/ gdzieby byli tácy ludzie nie rzádzili *Wr* 26/23, obyczáie bowiem niedofstátkiem ludzi zginęly *Wr* 27/13, tedy y obyczáie ludzkie mużá syc niéco odmienić *Wr* 30/3, Zlé tedy á swowolné obyczáie ... są przyczyná zginienia Rzeczypospolitéy *Wr* 31/8, złé á rospuśtné obyczáie rzeczypospolitéy szkodzá *Wr* 35/11, Kiedy sie tedy Muzyká odmięni ... tedy zá nią y ludzkie obyczáie *Wr* 39/1, pieśni dżisieyżé tak dáleko są różné od Bogurodzice/ iáko y obyczáie od státutu *Wr* 39/8, Dwie tedy rzeczy człowieká szláchcią (!)/ obyczáie/ á rozum *Cn B3*/22, obyczáie z cnót pochodzá *Cn B3v*/1, Iednákie téż obyczáie ... człowieká ku człowieku pospolicie ciągná *Cn B4v*/1, Cnotá á wkládné obyczáie/ té ludzióm záchowánié iednáią *Pij C3*/14. *G*: zefmy (!) stárych á chwalebnych obyczáiów odftapili *Wr* 26/12, bo áni ludzie/ gdzieby bylo tych obyczáiów miáfto niemiáfto *Wr* 26/22, co dżis mamy z onych stárych obyczáiów *Wr* 27/10, Tu slyszysz co ten mądry/ á w rzeczypospolitéy swęy godny człowiek o téy skázie obyczáiów trzyma *Wr* 27/20, ten wpadek stárych obyczáiów *Wr* 27/24, zá tym stárych obyczáiów wzgárdzeniem przyzli w rostryk Rzymianie *Wr* 28/1, á zwláczá wiedzac iákich obyczáiów to ludzie byli *Wr* 28/9, Ale niechájac stárych obyczáiów *Wr* 29/15, póty y człowiek obyczáiów zwyklych syc trzyma *Wr* 29/25, A zlych obyczáiów zásię przyczyná skázó-

né nářzé przyrodzenié *Wr* 31/10, kazano im [*dzieciom*] y Muzykę wmiéć ... dla pořtánowaniá dobrych obyczáiów *Wr* 38/8, Nie kládéć za powinność cudžich (!) obyczáiów *Pij* C3/24. *A*: řtáré obyczáie/ á dawny porządek záchowywáli poważni ludzie *Wr* 27/3, [*cnoty*] któr é obyczáie ludzkie nápráwiáią *Cn* B3/17. *I*: Obyczáymi řtárémi řtoi rzeczpořpolita Rzymřka/ y m éřźmi *Wr* 26/18, řtárémi obyczáymi Rzymřka rzecz řtoi *Wr* 27/23, zá niá y ludzkie obyczáie/ á zá obyczáymi y práwá *Wr* 39/1. *L*: wnet y w obyczáích odmiáná b éđźie *Wr* 30/10.

OBŹARSTWO (1) *sb n – sg I*: czemu dowócip/ á baczenié ... řwym obźarřtwem ták nikczemnie tráci? *Pij* Cv/13.

OCIEC *cf* **OJCIEC**.

OD, ODE (38 + 1 = 39) *praep cum G – od Wz* 136/10, 13, 137/12, 141/14, *Wr* 20/6, 18, 21/23, 23/3, 24/7, 25/7, 26/10, 30/22, 34/22, 36/5, 38/19, 39/7, 8, 41/15, *Cz* A4/20, A4v/12, B/7, Bv/11, 14, 17, 24, B2/1, 2, 2, 21, B2v/11, 14, 19, 23, *Pij* Cv/11, 22, C2v/6, od dawnych wieków *Wr* 19/13, od wieku *Cz* B2/6; odemnie *Wr* 23/2.

ODEPRZEĆ (1) *vb pf – inf*: bo y tym którzy řye nam iáwnie nieprziációły (!) řtáwiá ... odeprzéć niemořemy *Wr* 21/1.

ODJAĆ (1) *vb pf – part praet act*: odiařwřzy piérwřzá liter é *Cz* B2/15.

ODKUPIĆ (1) *vb pf – inf*: v niego řámnitowie pokóy odkupić chćieli *Wr* 29/12.

ODŁOŹYĆ (2) *vb pf – part praet act*: powinowáci on éy páni éy odłóżywřzy pieniádze/ řám é z rąk od niego wzięli *Wz* 136/12, ále odłóżywřzy t é wróřki ná řtron é *Wr* 20/5.

ODMIANA (7) *sb f – sg N*: wnet y w obyczáích odmiáná b éđźie *Wr* 30/10, z káđže ták přédka odmiáná? *Wr* 33/18, odmiáná w muzyce czyni odmián é y w rzeczpořpolit éy *Wr* 39/8. *G*: wiele około odmiány rzeczpořpolitych piřáli *Wr* 31/1. *A*: odmiáná w muzyce czyni odmián é y w rzeczpořpolit éy *Wr* 39/9. *I*: zá odmiáná muzyki/ y rzeczpořpolita odmiénić řie muři? *Wr* 38/1. *L*: o ták éy odmián é řluchay co mąđrzy ludzie rozumieá *Wr* 26/14.

ODMIENIĆ SIE (4) *vb pf – inf*: tedy y obyczáie ludzkie muřzá řye ni éco odmiénić *Wr* 30/4, y rzeczpořpolita odmiénić řie muři? *Wr* 38/1. *řut* 3 *sg*: káđdy człowiek přzed řmierciá řye odmiéni *Wr* 29/21; Kiedy řie tedy Muřzák odmiéni *Wr* 38/25.

ODMIENNY *cf* **NIEODMIENNY**.

ODNIEŚĆ (2) *vb pf – praet 3 pl m pers*: ták y Láchowie podobno zkáđ ináđ rychléy to přezwřřko odnieřli *Cz* Bv/17. *con* 2 *pl m pers*: *A* z Vni éy niewidzé/ byřcie co inřž égo do tychmiařt z obudwu řtron odnieřli/ i éno niechucé/ y wařni přeci řw řobie *Wr* 21/21.

ODNOWIĆ (2) *vb pf – inf*: nietylko že go t émi řárbámi/ któr émi był o/ odnowić zániebář/ ále y ... *Wr* 27/7. *řlusa* 3 *sg m*: niřli iá [*řal é*] był niebořczyk Biřkup Czárnkowřki odnowił *Wr* 40/4.

ODPOWIADAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Odpowiáda mu drugi *Wr* 37/6.

ODPOWIADANIE (1) *sb n – sg I*: z iákim nákoniec odpowiadánim t é Exekuciá ná nogi řtáwiacie *Wr* 21/18.

ODPOWIEDZIEĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: która mu w t é řłowá odpowidziářá *Wz* 141/5.

ODSTÁPIĆ (2) *vb pf – fut 1 pl*: tego řtárádawnégo zwyczáiu odřtápiř *Wr* 36/10. *praet* 1 *pl m pers*: ná co řye y řátyr řkárży/ řefmy (!) řtáry ř á chwalebnych obyczáiów odřtápiřli *Wr* 26/12.

OFIARA (1) *sb f – sg A*: czyniáć wrzeczy ofiářé wedřa zwyczáiu pogánřkiego Diánie *Wz* 139/11.

OGIEŃ (2) *sb m – sg A*: iáko wi éć w ogi éni bywá/ že nie wřřyřcy gářzá *Wr* 34/11. *L*: Ale iáko złotá w ogniu/ ták przyáci éřlá w potrzebie dořwiádczamy *Cn* B4v/5.

- OGŁADAĆ SIE (1) *vb impf* – *part praes act*: Iugurtá ... ogládaiąc sie ná Rzym té flowá częłto powtarzał *Wr* 32/25.
- OGŁODZIĆ (1) *vb pf* – *praet 3 pl m pers*: z Polłki kónie/ y piéniądze wynieśli/ á Litwę ogłodziłi *Wr* 41/12.
- OGŁOSIĆ SIE (1) *vb pf* – *praet 3 sg n*: Co gdy fye názáiutrz ogłósił/ poimano Timokliá *Wz* 141/1.
- OGNISKO (1) *sb n* – *sg L*: siedząc przy ognisku/ á rzepę łobie piekąc *Wr* 29/10.
- OGROD (2) *sb m* – *sg G*: Człowiek chćiwy kazał fye zarázem do ogrodá prowadzić *Wz* 140/18. *L*: łwoie łkarby wrzuciłá w ieden dól/ który był w ogrodzie *Wz* 140/17.
- OJCIEC, OCIEC (3+1=4) *sb m* – *sg N*: Oyciec ... myślił dolożyć fye wiefczków Apollinowych *Wz* 137/9, Oyciec potym y mátká pátrząc ná ták żáłoñną rzecz *Wz* 142/12; Toż iéy oyciec y mátká ... rádzili *Wz* 142/3; którego ociec/ dziad/ y pradziad rzędem nam pánowáli *Wr* 35/17.
- OJCOWSKI (2) *ai* – *pl G*: oná klęknáwłzy v nóg oycowłkich *Wz* 142/4, Lucyus ... záftawłzy pánnę v nóg oycowłkich klęcząc *Wz* 142/9.
- OJCZYSTY (1) *ai* – *sg m N*: zwyczaj oyczyłty zacnych łudzi vżywał *Wr* 27/2.
- OJCZYŻNA (4) *sb f* – *sg N*: v tákich áni zóná/ áni dzieci/ áni oyczyżná/ y Bóg podobno nie iest ták miły *Wr* 34/2. *D*: y ia po Ciceronie oyczyżnie łwéy źle tufzyc (!) mułżę *Wr* 29/17, wódmzi przeciw oyczyżnie łwéy będá *Wr* 35/4. *A*: oyczyżnę y Páná zdráđziwłzy do nieprzyácielá ziądá *Wr* 35/3.
- OKAZAĆ (2) *vb pf* – *inf*: Ale czás nam podobno ... okázáć to iuz do koncá (!) *Wr* 26/8. *praet 1 sg m*: iákóm to zprzodku okazał *Wr* 25/22.
- OKAZAĆ SIE (1) *vb pf* – *inf*: ná ten czás máłz miełfće okázáć łię/ ielłił mu przyáciélem *Cn* B4v/7.
- OKAZOWAĆ (2) *vb impf* – *praes 3 sg*: Tákí káždy przyrodzeniu łwemu iáwnná niechuc okázuié *Pij Cv*/7. 3 *pl*: niewiádomość tylko łwoię/ á bełpieczność piłánia łárnę okázuiá *Cz* A4v/10.
- OKO (4) *sb n* – *sg A*: to káždy ná oko widzi *Pij C2*/12. *du G*: Kállifthenes/ zniknął z oczu łudzkih *Wz* 138/9. *A*: Chwalił go nie ták w oczy/ iáko przed łudźmi/ kogo chćelz przyáciélem mieć/ dobrze *Cn* B4/2. *I*: Lucius ... przed oczymá włáfnych rodziców onę niewinná dziewłkę zabił *Wz* 142/15.
- OKOŁO (7) *praep* – *cum G*: Około *Cz Bv*/13; około *Wz* 142/19, *Wr* 31/1, 33/12, 13, 34/17, *Cz* B2/24.
- OKROM (2) *praep* – *cum G* (1): okróm náđzieie *Wz* 139/19. *cum propos* (1): kiedy nie bęđie co dáć/ y przyácielá nie bęđie/ okrom którzy ná dobrodziełftwá pámiétiá *Cn* B3v/13.
- OKRUTNIE (1) *av* – Lucyus ... zbil iá okrutnie *Wz* 142/12.
- OKUP (1) *sb m* – *sg A*: pozwolił iá dáć ná okup *Wz* 136/11.
- OŁTARZ (3) *sb m* – *sg A*: przyięłá go wdźięcznie/ y wiodłá przed ołtarz *Wz* 139/10, poki łię cnoty nie tknie/ á iáko Grekowie mówiá/ po ołtarz *Cn* B4/25. *I*: oná klęknáwłzy przed ołtarzem ... rzekłá *Wz* 139/14.
- OMYLIĆ SIE (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: nie omylił fye y Cicero ná tym *Wr* 27/23.
1. ON (194) *pron* – *sg m N*: On *Wz* 137/22; on *Wr* 32/2, 38/14, *Cz* B2/22, *Cn* B4/9, *Pij C2*/9, 10; ón *Wr* 24/4, 25/12, 32/4. *G*: go *Wz* 137/21, 138/9, 142/10, *Wr* 36/7, 18, 25; iego *Wz* 136/16, 21, 139/7, 140/10, 141/21, *Wr* 22/7, 23/24, 24/12, 28/1, 32/1, *Cn* B3/11, B3v/20, B4/9, *Pij C2*/3, 3; do niego *Wz* 142/20, od niego *Wz* 136/13, *Wr* 36/6, około niego *Wr* 34/17, v niego *Wz* 142/22, *Wr* 26/17, 29/11. *D*: mu *Wz* 135/18, 136/8, 137/19, 138/5, 140/17, 23, 141/4, *Wr* 25/9, 32/19, 34/14, 36/4, 8, 37/6, *Cn*

- B3v/20, B4v/8, *Pij Cv/8, C2/11, C3/23*; przeciwko niemu *Wr 22/18. A: go Wz 136/17, 139/9, 140/23, Wr 36/19, 37/1, 38/23, Cn B3v/20, B4/2, 8, Pij Cv/8, C2/1*; y *Wz 142/4*; nań *Wz 137/13, 140/22, pón Wz 139/8, weń Wz 140/21. I: z nim Wz 142/10. L: ná nim Pij C3/3, o nim Wz 138/10, w nim Wz 136/8. f N: Oná Wz 136/15, 139/2, 140/14; oná Wz 136/19, 137/16, 139/14, 141/16, 142/3, Wr 30/6, 32/10. G: iéy Wz 137/1, 138/20, 139/2, 3, 140/14, 141/4, 16, Wr 25/11, 12, 28/7, 33/14, 38/14; do niéy Wz 138/5, 139/8, od niéy Wr 30/22. D: iéy Wz 140/13, 142/2, 2, 5, 9. A: ią Wz 136/11, 14, 20, 21, 138/5, 139/6, 142/6, 12, Wr 40/3; o nią Wr 40/23. I: przed nią Wr 31/7, znią Wr 33/9, 17, z nią Wz 136/7, 139/9, zá nią Wr 39/1. L: ná niéy Wz 142/11, po niéy Wr 39/19, w niéy Wz 141/3. n N: dla tegóz prawdziwy ono wierfzyk ieft *Wr 32/7, zkad ono ieft co powiadaia o Alexandrze Wr 38/18. G: go Wr 27/6; iego Wr 27/8. A: ie Cz B2/7, Pij C3v/4; o nié (!) Pij C3/9. I: nád nim Wr 40/10. pl N m pers: oni Wz 137/21, Wr 25/20, 23, 29/4, 6, 34/23, 38/22, Cz A4v/20, B/24, B2v/18. G: ich Wz 142/17, 20, Wr 26/4, 27/12, 36/12, 20, 37/16, 19, 24, 38/16, Cz A4v/1, 7, 9, 19, 19, Pij Cv/15, C2/17, 17, C3v/1; od nich Pij Cv/22, z nich Wz 137/11. D: im Wz 137/19, Wr 33/6, 34/10, 25, 35/2, 36/21, 37/16, 38/5, Cz A4v/20, 25, Pij C2/12, 19, C3/24. A m pers: fnadz ich wiécéy bliźniégo przygodá/ nizli swoia włafna krziwdá (!) boli Pij Cv/23; ie Wr 34/7, Cz A4v/14, B/13, Bv/12, Pij C2/19. subst: ié Wr 20/6, 26/3. I: zniémi Cz B2/24; z nimi Wz 137/20, Wr 29/7, zá nimi Wz 142/21. L: o nich Wr 27/12, 34/20, Cz A4v/3, po nich Cn B3/21. Cf ONZE.**
2. ON (*18*) *pron* – *sg m N*: on Poncius Sámnis *Wr 33/2, on Wloch Wr 36/16; ón glos záwołány Wr 19/16, ón nawysfzy prorok Wr 21/5. A: ná on czás Wr 35/23; ná ón czás Wr 28/19, 22. f N: oná rzeczpópolita Wr 28/5. G: onéy niewolnice Wz 136/10, onéy pániéy Wz 136/12, onéy powaźnéy białéyglowy Wz 141/13. A: oné niewinná dziéwkę Wz 142/16. n N: ono zięćie Wr 30/1. pl N m pers: oni náfzy cni królowie Wr 29/12. subst: oné krześciarıńskie woýłká Wr 22/4. G: zá piérwzych lat onych Wr 27/2, z onych ftárych obyćziáiw Wr 27/9. A: ná oné známienité dáry Wr 29/11.*
- ONZE (*1*) *pron* – *pl G*: od nichže ziemié támtę Sławoniją zowá Cz B/7.
- OPATRZENIE (*1*) *sb n* – *sg A*: moglibyfmy fie Połockiém karác/ bo ten ieno prze złé opátrzenie zginął *Wr 36/24.*
- OPATRZYĆ (*1*) *vb pf* – *plusq 3 pl m pers*: Opátrzyli to byli dobrze przodkowie náfzy *Wr 36/1.*
- OPISOWAĆ (*1*) *vb impf* – *praes 3 sg*: tácy ludzie ... iákie tu Poetá opifuie *Wr 37/15.*
- OPOWIADAĆ SIE (*1*) *vb impf* – *praes 1 sg*: Przy téy ia cnoćie zoftawam/ przy téy fie opowiadám *Pij C3/7.*
- OPUŚCIĆ (*1*) *vb pf* – *part praet act*: Tę przyrodzoná waśń ... opuściwfzy pogány/ sámifmy ná fye ... obroćili *Wr 22/8.*
- ORAKULUM (*1*) *sb n* – *sg G*: który wierfz ... y krótkościá/ y prawdá zda fye iákoby z orákulum był wyrzeczón *Wr 26/21.*
- ORESTES (*1*) *n-pers m* – *sg N*: [przyjaciele] iáko był Pylades (!)/ á Orestes *Cn B4/18.*
- ORGANY (*1*) *sb pl* – *A*: mniémáia/ że to wfzytko wtániec (!) kiedy orgány slyfzú *Wr 38/12.*
- ORTYJAGON (*1*) *n-pers m* – *sg G*: CHiomará zóná niejákiego Ortiáontá *Wz 136/4.*
- OSIADAĆ (*1*) *vb impf* – *praet 3 pl m pers*: kiedy nowo té kraie nowe ośiadáli *Cz B/3.*
- OŚIEŁ (*1*) *sb m* – *sg N*: pytał/ iefliby tám ośiel z fkrzynią złotá doléść nie mógl *Wr 32/20.*
- OŚIEŚĆ (*1*) *vb pf* – *praet 3 sg m*: przeprowádził się przez Dunay/ y w Illiryku ośiadł *Cz B/19.*

- OSŁABIEĆ (1) *vb pf* – *fut 3 sg*: iako namniéy rzeczpospolita osłábieie *Wr* 30/9.
- OSOBLIWIY (1) *ai* – *sg f G*: wżákóž ofobliwéy y tu náuki trzebá *Cn* B4/22.
- OSOBNY (1) *ai* – *sg m N*: Słowacy/ ácz tegóž ięzyká/ ále róžny y ofobny naród był *Cz* B/17.
- OSTATEK (3) *sb m* – *sg A*: nápiła fye fámá naprzód/ á oftátek Synorixowi podála *Wz* 139/12, ná oftátek y sam siebie zápomniéć muši *Pij* Cv/2. *L*: niewiem iáka im y w oftátku wiára ma bydz dána *Cz* A4v/21.
- OSTATNI (2) *ai* – *sg m N*: to iuž oftátni munfztuk ná fwałóła *Wr* 31/6. *f G*: z przewróceniem oftátniéy litery cienkiéy w fwoię hrubá *Cz* Bv/23.
- OW (6) *pron* – *sg m N*: ten puchnie/ ów gnije *Pij* C2/15. *D*: tedy to owému nie iest nic przeciwno *Wr* 23/2. *f G*: siła zacnych Rzymian ták z téy/ iáko z owéy ftróny legło *Wr* 34/18. *n N*: owo zániedbánié zamków *Wr* 36/19. *pl D*: A Ruši ... y owym co nád Gdańkim morzem miefzkáli/ co rzeczem? *Cz* Bv/4. *A subst*: owé wfzytkié genealogiæ (!) *Cz* A4/11.
- OWA (3) *pt* – Owa po Królu Zygmuncie/ niezofáło iuž mieyfcá *Wr* 40/6, Owa niewmiéřz ieno gánić *Wr* 41/12; Słudzy z obu ftrón pánom fwym pomagáli: owa/ że w tym rozruchu pánné miédy fobá rozerwáli *Wz* 138/7.
- OWO (1) *pt* – Ale owo gorfzy/ qui fua perdideruⁿt *Wr* 34/8.
- OWSZEJKI (1) *pt* – potomkowie nie owfzeyki fię do przodków fwyh znác mogá *Cz* A4/17.
- OWSZEM (8) *pt* – Y owfzem *Wz* 137/2, *Wr* 26/9, 41/9, y owfzem *Wz* 142/17, *Wr* 31/18, 23, *Pij* C2v/13, obaczywfzy/ że nie owfzem trudné fpufczenié było/ fpuścił fye weń *Wz* 140/20.
- OZNAJMIĆ (2) *vb pf* – *inf*: ten ... winien též to oznaymić *Cz* A4v/14. *praet 3 pl m pers*: hiftorikowie z tego narodu ludži naypiérwéy Słowaki poználi/ y świátu iákoby oznaymili *Cz* B/12.
- OŻRALEC (1) *sb m* – *pl N*: bo [*Niemcy*] tákiéž ožrálcy iáko y my *Pij* C3/19.
- PAMIĘĆ (1) *sb f* – *sg A*: Dobrze że mi przyfzło ná pámiéć *Wr* 39/22.
- PAMIĘTAĆ (2) *vb impf* – *praes 1 sg*: którego tén fens pámiétam *Wr* 37/18. *3 pl*: którzy ná dobrodziefstwá pámiétáią *Cn* B3v/14.
- PAN (18) *sb m* – *sg N*: iáko Pan dobrotliwy/ y rodzáiowi ludzkiemu (!) závády przychylny *Wr* 23/19, nie miałby był Pan nářz džišiefzy tákich trudnoći około Baru *Wr* 33/12, w iákim niebefpieczenftwie (!) y ten Pan y tá Rzeczpospolita iest *Wr* 33/25, A to cóć fię zda/ że wtéy niezgodzie y rofpuście nářzéy Pan potomká niema? *Wr* 35/14, Pan Bóg mocen wfzytko w dobré obrócić *Wr* 40/21; P. Bóg ... woła fwoię nam obiáwił *Wr* 23/3. *G*: Pána Bogáby nam trzebá prořić *Wr* 39/21. *A*: oyczynę y Pána zdrádziefzy *Wr* 35/3, Pánie Bože choway nam tego Pána dlugo *Wr* 35/25, kiedy przyfzło málowác džišiefzfého též Pána *Wr* 40/8. *V*: mój Pánie *Wr* 19/8, 26/11, Pánie Bože *Wr* 35/24; mój pánie *Wr* 20/8. *pl D*: Słudzy z obu ftrón pánom fwym pomagáli *Wz* 138/6, [*ciała ludzkie*] z przyrodzenia infzym pánom/ to iest/ vmyřłóm fá podané *Wr* 25/2. *A*: wíawfzy fobie piérwfzé Pány pieniádzmi *Wr* 32/23. *I*: zřáđ zdrády nád Pány wláfnymi *Wr* 32/17.
- PANI (3) *sb f* – *sg G*: powinowáci onéy pániéy odložyfzy pieniádze/ fámę z rąk od niego wzięli *Wz* 136/12, Sługá ... wczynił rořkazaniu pániéy fwéy dofyc *Wz* 136/18. *A*: Mogę též tu y nowozefzłá pániá nářzé przypomniéć *Wr* 33/7.
- PANIĘ (1) *sb n* – *pl G*: W Gálácie dwoie Paniáť zacnych było *Wz* 138/14.
- PANNA (8) *sb f* – *sg N*: Strato (!)/ máiać ... tę fpráwę/ że nań pánná lálkáwfza niřli ná

- Kállifthená *Wz* 137/13. *D*: Kállifthenes ... pannie był nieiako powinowaty *Wz* 137/8, starał syc o to vprzémie/ aby pannie wolno bylo sobie męża obrac *Wz* 137/14. *A*: Strato (!) ... bárziéy Pannę miłował *Wz* 137/7; A gdy pannę do ślubu wiedziono *Wz* 138/3, w tym rozruchu pannę między sobą rozerwali *Wz* 138/7, zařtawfzy pannę/ v nóg oycowfskich klęcząc *Wz* 142/9. *I*: Strato (!) ... stanáfzfy nád panną/ swą włafną ręką syc zabił *Wz* 138/11.
- PANOWAĆ (3) *vb impf – inf*: tam bez pochyby wfzeteczność/ y swawola pánowac muři *Wr* 30/12, kiedy Rzymiánie dáry brác poczęli/ nie dał bych im byl dłužey pánowac *Wr* 33/6. *praet 3 pl m pers*: którego oćiec/ dziad/ y prádziad rżędem nam pánowáli *Wr* 35/18.
- PAŃSKI (7) *ai – sg f N*: tá chwałá Pańfka to zá sobą nieřie/ iż ... *Wr* 23/6, bo go o řzáleńřtwo ... żadná przygodá/ ábo kaźń páńfka (!) ále ... zły náłóg (!) przypráwue *Pij C2/3*. *G*: krés rozmnożenia chwały Pańfkiéy ... dáleko miiáią *Wr* 25/19. *A*: niewięm iáká oni chwałę Pańfką w swéy głowie buduią *Wr* 25/23, wyrzuciwfzy z kořciólów prawdziwą chwałę Pańfką (!) *Wr* 26/3, wzgardzáią vrząd/ y zwiérzčnořć páńfką *Wr* 34/24. *L*: Ani syc nam ták lkapie o nieprzebránéy dobroći páńfkiéy ... rozumieć godźi *Wr* 23/13.
- PAŃSTWO (2) *sb n – sg G*: řłowá ... powiedziáné ... względem ... przyczyn zniřřczenia wfzelákiégo Pańřřtwá *Wr* 21/9. *L*: řłuchaymy piérwéy/ co o rořřárgnionym páńřřtwie ón nawysfzy prorok powiáda *Wr* 21/5.
- PAPIEŻ (1) *sb m – sg A*: Spytáby ich kogoby woleli/ Máchometá czy Papiéżá *Wr* 26/5.
- PATRZAĆ (2) *vb impf – imp 2 sg*: pátrzay dáley/ iákó řie drógá ku złému řćieli *Wr* 35/25. *con 2 sg m*: iákobyř řam ná to pátrzał *Wr* 40/2.
- PATRZYĆ (1) *vb impf – part praes act*: Oyciec potym y mátká pátrzac ná ták żálořná rzeř *Wz* 142/12.
- PEŁEN *cf* PEŁNY.
- PEŁNO (1) *av – iákich przykłádów w historiách pełno* *Wr* 35/5.
- PEŁNY, PELEN (2+1=3) *ai – sg f G*: kogo v pełnéy nábedźiefz/ tego v pełnéy pozbędźiefz *Pij C3/12, 13*. *petr sg n G*: przez którąby y rozum/ y zdrowie řpełná záchowác mogli *Pij C2/24*.
- PEWIEN *cf* PEWNY.
- PEWNY, PEWIEN (8+1=9) *ai – sg m N*: wznořzą rořřérk miedzy ludźi/ záczyń pewny vpadek ... idźie rzeřřypóřřolitéy *Wr* 25/21; Polfki náród przodków řwoich ... nie ieřř pewien *Cz A4/10*. *G*: znáku pewnégo czekác każál *Wz* 138/2. *f N*: rzeřř pewná/ że ... *Wr* 40/18. *A*: ále y to mařř ták pewná/ iákobyř ... *Wr* 40/2. *n I*: národy/ bářniámi więcéy/ niźli czym pewnym počátków řwych dowodzą *Cz A4/6*. *pl A subst*: Mieli tedy řtárzy iuź pewné miáry *Wr* 38/16. *comp sg n N*: nietylko ludźkie beřpieczeńřtwo pewnieyřřé/ ále y chwałá iégo [*Boga*] grunřownieyřza być miálá *Wr* 24/11. *sup pl m A*: ten Czech z Lechem brátem/ ktoré nam i Czechom iuź zá nápewnieyřře przodki Kroynikarze nářzy podawáią *Cz A4/14*.
- PICIE (2) *sb n – sg I*: kiedy řię áni iédlem/ áni pićiem zbyřnim nieprzełožá? *Pij C2v/3*. *L*: nie w ... cudzoziemřkim pićiu řczęřćia áłbo mnińmáńia řwego ludźie pokłádáli *Wr* 28/23.
- PIEC (1) *vb impf – part praes act*: który [*Kuryjusz*] řiedząc przy ognifku/ á rzeřę sobie piekąc *Wr* 29/10.
- PIEKARNIA (1) *sb f – pl L*: nářzy cni królowie ... w piekárniách řiádáli *Wr* 29/14.
- PIENIADZ (7) *sb m – pl G*: pilnie syc wywiádował/ ieřřliby gdzie piéniędzy/ áłbo řkár-bów iákich nie zákopála *Wz* 140/12. *A*: powinowáci onéy páńiey odłožyfzy piénią-

dze/ samę z rąk od niego wzięli Wz 136/12; gdzie ludzie ná pieniądze chciwi Wr 33/25, z Polki kónie/ y pieniądze wynieśli Wr 41/11. I: ieśli wrzędy y piérwżé mieyfcá zá pieniądzi idą Wr 30/13, wiąwży sobie piérwżé Pány pieniądzi Wr 32/23; dáiąc znáč/ iż pieniądzi wżyftkięgo zykác móże Wr 32/21.

PIERWEJ (4) *av* – nie piérwéy ... aż Wz 140/3, fluchaymy piérwéy Wr 21/4, Ináčéy niewyśiedzialby sie przed nią [swawolą]/ iáko y piérwéy przed Gigánti (!) y Bóg w niebie Wr 31/7. *sup*: hiftorikowie z tego narodu ludzi napierwéy Słowaki poználi Cz B/11.

PIERWSZY (10) *nm* – *sg f A*: odiawży piérwżą literę Cz B2/15. *D*: iż sye ku piérwżéy powieści swéy wróće Wr 25/8. *n A*: EWA ... piérwżé mieyfce záftepuie Wz 135/6, ná piérwżé zelżenie swé pómniać Wz 136/16. *pl N subst*: ieśli wrzędy y piérwżé mieyfcá zá pieniądzi idą Wr 30/13. *G*: zá piérwżych lat onych Wr 27/1; O ... piérwżych rodziców názych stworzeniu Wz 135/12. *A m pers*: wiąwży sobie piérwżé Pány pieniądzi Wr 32/23. *sup sg m N*: to ieft napiérwży wftępek ku włéczeniu wżeláciéy niemocy Pij C2v/24. *n A*: Napiérwżé mieyfce/ rycérkié/ y práwné/ po nich náuki wyzwoloné máią Cn B3/20.

PIEŚŃ (1) *sb f* – *pl N*: pieśni dżisieyfczé tak dáleko są rózné od Bogurodżice Wr 39/7.

PIĘKNY (2) *ai* – *sup sg n A*: co napiękniefzého/ y co napożytecznieyfczego ludzie między sobą máią Wr 24/5; wżiawży rzeczpořpolitą iáko málowánié napiękniefzého Wr 27/5.

PIJANY (2) *ai* – *sg m N*: pijány/ żadnéy ... wymówki flufznej niéma Pij Cv/25. *A*: że sie pod pijány wieczór sftáło Pij Cv/18.

PIJAŃSTWO (9) *sb n* – *sg N*: ieśli co pod floncem tak sřprofnégo náleżono być móże/ iáko ieft pijáńftwo Pij C/20, ku czemu wżytkiému pijáńftwo á zbytek nam dróge zámykáią Pij C3/5. *G*: żadna krotochwylá (!) bez pijáńftwá być niemoże Pij Cv/4. *D*: ábys pijáńftwu (!) flufzné á przyftoyné przezwiřko samże znalazł Pij C3v/7. *A*: cukruy ty sobie iáko chceřz pijańftwo (!) Pij C3v/3; iáko wiele zwad ... sie dżieie/ prze to zbytnie/ á nie cherné pijáńftwo (!) Pij C2/7. *I*: ále się wołé czym infzym o nię (!) [o zachowanie] ftaráć/ niż pijáńftwem (!) Pij C3/9, rozum ... dobrowolnie swym pijáńftwem tłumi Pij Cv/12. *L*: w pijańftwie (!) nic tákięgo nie widzę/ ná coby ludzie flufznie láfkáwi być mieli Pij C3/14.

PILADES (1) *n-pers m* – *sg N*: [przyjaciele] iáko był Pylades (!) á Orestes Cn B4/18.

PILNIE, PILNO (1 + 1 = 2) *av* – pilnie sye wywiádował/ ieřliby ... Wz 140/11; ieno iż nam y podatku pilno Wr 41/10.

PILNO *cf* PILNIE.

PILAT (1) *n-pers m* – *sg A*: nie wątpię/ żeby sye wiele tákich nálażło/ coby ná Pilatá wołáli: dimitte nobis Barabbam Wr 26/6.

PIRYTOUS (1) *n-pers m* – *sg N*: [przyjaciele] iáko był Pirithous/ á Thezeus Cn B4/18.

PISAĆ (7) *vb impf* – *praes 3 sg*: iáko Moyżéfz piřze Wz 135/11. *3 pl*: áza nie tak w Kancellárii piřzą Wr 37/10, Prawdác że tak piřzą Wr 37/11, o sřpřawách ich tak glucho piřzą Cz A4v/9. *praet 3 sg m*: Tego niewiedzić kto to piřał Wr 40/13, Kád-lubřki ... Polřká Kroynikę piřał Cz A4v/3. *3 pl m pers*: co infzy philofophowie ... piřáli/ to Wr 31/2.

PISANIE (1) *sb n* – *sg G*: niewiádomořć tylko swoię/ á beřpiecznořć piřánia samę okážuią Cz A4v/10.

PISMO (2) *sb n* – *sg G*: nie máiać zwlářczá piřmá przed sobą żadnégo Cz Bv/19. *A*: náleżono ná nim piřmo Wr 40/10.

PITAGORAS (1) *n-pers m* – *sg N*: Pithágorás tákże widząc Wr 38/20.

- PITYJAS (1) *n-pers m* – *sg N*: [przyjaciele] iako był ... Damon (!) á Pythiás Cn B4/19.
- PLAC (1) *sb m* – *sg L*: sam ná plácu zořtal Wr 34/17.
- PLATO, PŁATO (3+1=4) *n-pers m* – *sg N*: Plato (!) řwégo Androginá z tego mieřfca Moyřfzówégo wyczerpnał Wz 135/16, co gđzieř Plato (!) mówi/ że ... Wr 37/25. *D*: Nieřmieř nic przećiw Plátónowi mówic (!) Wr 39/13; iefli Platonowi (!) chcemy wierzyć Wr 39/10.
- PLEBAN (1) *sb m* – *sg V*: CO to iefł X. Plebanie Wr 19/5.
- PLĄCIC (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: niemierność ... ták im [swym dworzanom] řuźbę pláci Pij C2/19.
- PLĄCIC SIE (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: Iáko řię im [pijacom] tēz to pláci/ to káždy ná oko widzi Pij C2/12.
- PLĄCZ (1) *sb m* – *sg I*: z pláczem do Bogá o pómfę wołali Wz 142/13.
- PŁATO *cf* PLATO.
- PŁEĆ (1) *sb f* – *sg N*: czym řye biała pleć przed męřką chlubić moźe Wz 135/9.
- PO (39) *praep* – *cum D (5)*: po ćichu Wz 136/17, pomálu Cn B4/15, 15, pořtáremu Cz B2/10, potrzézwiu Pij C2/7. *cum A (4)*: podziř dzień Cz B2/11, po háńbę y lekkoř Wz 142/5, po óltarz Cn B4/25; pón Wz 139/8. *cum L (30)*: Potym Wz 136/20, 137/15, Cz A4v/4, Cn B3/10; po Ciceronie Wr 29/17, po Królu Zygmuncie Wr 40/6, po męžu řwym Wz 139/16, po nich Cn B3/21, kłębka po nići řzukáli Wr 19/19, po nięy Wr 39/19, poprawdźie Wr 40/24, po řobie Wz 136/14, Pij C/13, po řmierći Wr 23/22, potym Wz 136/22, 137/18, 138/9, 139/1, 142/12, Wr 21/11, 14, 23/4, 28/5, 31/11, 33/14, 35/21, 37/23, Cz B2/23, B2v/20, Cn B4v/16.
- POBIĆ (1) *vb pf* – *fut 3 pl*: to wniwecz co ich nagle pomrze/ ábo co ich pobijá Pij C2/17.
- POBOŻNIE *cf* NIEPOBOŻNIE.
- POBOŻNY *cf* NIEPOBOŻNY.
- POBUDZAĆ (2) *vb impf* – *praes 3 pl*: Dwie řá przycynie/ które miłość w ludziach pobudziá Cn B4v/23. *con 3 sg f*: áby ludzie ku naboźeńřtwu pobudziá Wr 38/10.
- POCHLEBCA (1) *sb m* – *pl N*: pochłebce/ pókiř w řczęřciu/ iáko ćień w iářny dzień/ ták ćię nářłáduiá Cn B4v/8.
- POCHLEBSTWO (1) *sb n* – *sg N*: Dobrodźieřřtwo/ náđzieiá/ miłość ... pochłebřtwo/ wřzytko to nam miłość v ludzi jedna Cn B4v/20.
- POCHODZIC (3) *vb impf* – *praes 3 sg*: z tych ćztéřech cnót ... wiele infřych cnót pochodzi Cn B3/17. *3 pl*: obyczáie z cnót pochodzá Cn B3v/1. *praet 3 pl subst*: wřzyřtki woyny ... z niřkad nie pochodziły/ ieno z różnořci wiary Wr 22/3.
- POCHYBA (3) *sb f* – *sg G*: bez pochyby Wr 29/2, 30/11, bész (!) pochyby Wr 29/13.
- POCIESZYĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: A Kámmę y w tym Bóg póćiefzył/ że ... Wz 140/3.
- POCZAĆ (4) *vb pf* – *fut 1 sg*: niřli co pocznę mówic Wr 21/3. *praet 3 sg m*: jednák iáko począł/ chćiał z nimi w dobreý przyiáźni mieřřkác Wz 137/20. *f*: poczęła nań wálic kámienie Wz 140/22. *3 pl m pers*: kiedy Rzymiánie dáry brác poczęli Wr 33/5.
- POCZĄTEK (2) *sb m* – *sg A*: EWA ... piéřwřze mieřřce zářtěpuie ... prze dźiwny początek/ y niezwyćzáyne řtworzenie řwoie Wz 135/8. *pl G*: Iáko wřzyřtkie niemal infře národy/ bářniámi więćey/ niřli czym pewnym początków řwych dowodzá Cz A4/6.
- POCZCIWOŚĆ (2) *sb f* – *sg G*: dla řwéy/ iáko y gořpódarřkięy poczćiwořci Wr 24/9. *A*: ten poczćiwořć/ iefli řřłáhcic ... miał řtraćić Wr 33/10.
- POCZCIWY (1) *ai* – *sg f N*: rozum ludzki ... řpáwuie/ że řię ná nim wřzelka poczćiwa náuká látwie przyiáć moźe Pij C3/4.

- POCZYNAĆ** (2) *vb impf* – *praet 3 sg m*: który z nią tak poczynal/ iako mniemał że mu wolno było *Wz 136/7. part praes act*: Ten poczynając fobie w domu/ iako iego myśl niofla *Wz 140/9.*
- POCZYTAĆ** (2) *vb pf* – *fut 1 pl*: tych które fobie iakokolwiek za przyiacioły poczytamy/ nieprawie szanuiemy *Wr 21/2. 3 pl*: [pijacy] za coby fie sprawnie wftydác mieli/ to fobie nie tylko za kochanić/ ale y za chęć poczytąią *Pij C/18.*
- POCZYTAN** (1) *part praet pass pf* – *sg n N*: Co mu tym więcęcy za złe ma być poczytano/ iż ... *Wr 25/10.*
- POD** (7) *praep* – *cum A (3)*: pod *Wr 28/4, Pij Cv/18*, pod ten czas *Cz B/2. cum I (4)*: pod *Wr 31/4, 5, 40/13*, pod słońcem *Pij C/19.*
- PODAĆ** (3) *vb pf* – *inf*: nączy/ vmieią rzeczy podać/ á potym z mieycfca nikam *Wr 35/21. praet 3 sg f*: oftátek [napoju] Synorixowi podala *Wz 139/13. con 3 sg m*: żeby ... iako Pan dobrotliwy ... podal nam iednę drogę *Wr 23/20.*
- PODANY** (1) *part praet pass pf* – *pl N subst*: [ciała ludzkie] z przyrodzenia infzym pánóm/ to ieft/ vmyflóm fą podané *Wr 25/3.*
- PODATEK** (2) *sb m* – *sg G*: ieno iż nam y podatku pilno *Wr 41/10. A*: za ten podátek ... nie wiele spráwili *Wr 41/10.*
- PODAWAĆ** (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: ten Czech z Lechem brátem/ które nam y Czechom iuz za napewnicyzē przodki Kroynikarze nączy podawaią *Cz A4/15.*
- PODAWANIE** (1) *sb n* – *sg N*: ztąd zdrády nád Pány wlfnyymi/ y podawániē zamków/ y miaft w ręce nieprzyacięlfkie *Wr 32/17.*
- PODOBORZAC** (1) *vb impf* – *part praes act*: miēfzaiąc/ y podobórzaiąc ludzi *Wr 35/1.*
- PODDANY** (2) *sb m* – *pl N*: Tóćci podobno y oni nączy cni królowie czynili/ á bez pochyby y poddáni *Wr 29/13. G*: dawnych królów żywot/ á przytym bez pochyby y poddánych mizerny fye zda *Wr 29/2.*
- PODEPRZEĆ** (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: Bóg ... praw ludzkich ... náuką fwą niebiefką podpárł/ y ráutowál *Wr 24/15.*
- PODŁY** (1) *ai* – *sg m N*: żeby tych czáfów y podly ziemiánin wftydził fye tak żyć *Wr 28/20.*
- PODOBAC SIE** (2) *vb impf* – *inf*: ieft rzecz niepodobna/ wfzytkim fię podobác *Cn B4/4*, tym záchowániá fzukác: tym fie ludziom podobác chcą *Pij Cv/6.*
- PODOBANIE** (1) *sb n* – *sg G*: áby dla podobániá komu przeciwo cnoćie ... nic fię nie wyftępowáło *Cn B3v/25.*
- PODOBIENSTWO** (4) *sb n* – *sg N*: podobienftwo że ... *Wr 24/4, Ani to ieft podobienftwo/ áby ... Cz Bv/2, A* choći v mnie nie malé podobienftwo do prawdy fię zda *Cz B2v/15. A*: rzeczpofpolita ma nieiákie podobienftwo v tēy mierze z ciálem człowieczym *Wr 29/19.*
- PODOBNIÉ** *cf NIEPODOBNIÉ.*
- PODOBNO** (15) *av* – *niž fye z proftych flów Moyzēfzowych podobno domyflić może Wz 135/14, Ale czas nam podobno w rzecz wftápić Wr 26/7, Tóćci podobno y oni nączy cni królowie czynili Wr 29/12, to podobno ftąd idzie/ iż ... Wr 29/22, á lákomy to podobno winien Wr 31/19, ci tēz iuz podobno pomárli Wr 33/20, v tákich ... y Bóg podobno nie ieft tak miły/ iako ieft złoto Wr 34/2, iákóž podobno iefcze y dziś fą Wr 40/5, trzebá fie było lepięcy ná to rozmyflić/ y infzym porządkiem podobno mówić Wr 40/25, Bo to nie ieft podobno/ áby ... Cz A4v/21, Ale iako Czechowie nie od Czechá podobno idą Cz Bv/15, Láchowie podobno zkad inąd rychlęty do przezwilko odniefló Cz Bv/16, podobno ... Lách záwždy byl zwan Láchem Cz B2/5, móglby fię kto podobno domyflác Cz B2/20, Ale mi podobno rzeczezf Pij C3/17. Cf NIEPODOBNIÉ.*

- PODOBNY (1) *ai* – *comp sg f N*: Podobniejsza rzecz daleko/ że ... *Cz Bv/6. Cf NIEPODOBNY.*
- PODRAPAĆ (1) *vb pf* – *part praet act*: podrąpawfszy ná nięý száty/ zbił ią okrutnie *Wz 142/11.*
- PODZIAĆ SIE (1) *vb pf* – *fut 3 pl*: áni wiedzieć gdzie się podzięią *Cn B4v/12.*
- PODZIWIENIE (1) *sb n* – *sg L*: Co v mnie tym więceý (!) v podziwieniu iest/ że ... *Pij C2/20.*
- POETA (2) *sb m* – *sg N*: ludzie ... iákie tu Poetá opifuie *Wr 37/15. pl G*: [Plato] wrzeczypospolitęý swęý Poetów mieć niechćiał *Wr 39/11.*
- POGANIN (4) *sb m* – *sg N*: w tych wfszytkich królestwách/ które pogánin krześćianóm wydárł *Wr 26/1. pl A*: opuściwfszy pogány *Wr 22/9, v Turków/ które ty zá pogány mafz Pij C3/21. I*: wfszytki woyny/ którękolwiek ... krześćianie z pogány wiedli *Wr 22/2.*
- POGAŃSKI (1) *ai* – *sg m G*: czynięć wrzeczy ofiárę wedla zwyczáiu pogaŃskiego *Wz 139/11.*
- POGRZEB (1) *sb m* – *sg A*: A tobie zly człowiecze ... miáfto wefela pogrzeb (!) ... krewni twoi spráwią *Wz 139/22.*
- POHAMOWAĆ (1) *vb pf* – *fut 3 sg*: z przyrodzenia wfszyfcymy ku złości fklonni/ ieśli nas co od nięý nie pohámuie *Wr 30/22.*
- POIMAC (1) *vb pf* – *praet impers*: poimano Timoklią/ y wiadziono przed Króla *Wz 141/1. Cf POIMANY.*
- POIMANY (1) *part praet pass pf* – *sg f N*: CHiomára ... byłá ná ten czás poimána *Wz 136/5.*
- POJAĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: Sinátus/ poiął żonę imieniem Kámmę *Wz 138/17.*
- POJECHAĆ (1) *vb pf* – *fut 3 pl*: Król będzie vtráty nágradzał tym co znią poiądá *Wr 33/17.*
- POJRZEĆ *cf* POJŹRZEĆ.
- POJŚĆ (2) *vb pf* – *fut 1 sg*: z tym nie póýdę do Drukárnie *Wr 41/2. praet 3 pl m pers*: czyli téż ci z Kroacijęý polzli? *Cz Bv/6.*
- POJŹRZEĆ (1) *vb pf* – *inf*: niechćiał áni poyŹrzćć ná onę známienité dáry *Wr 29/10.*
- POKAZAĆ (1) *vb pf* – *inf*: Rotmiftrz chcąc przedsię ludzkość nieiáką po sobie pokazázć *Wz 136/14.*
- POKAZAĆ SIE (1) *vb pf* – *con 3 pl m pers*: iákoby to od wielkiego iákiegoś Láchá mnieýszy Láfzkowie zá czáfem się pokazáli *Cz B2v/24.*
- POKI (6) *cn* – *poki Wr 38/14, Cn B4/24; póki Wz 138/21, Cn B4v/8, póki ... póty y Wr 29/24, 30/6.*
- POKŁADAĆ (2) *vb impf* – *inf*: téý sámęý wróŹki lekce nam pokládác nie potrzebá *Wr 19/12. praet 3 pl m pers*: Znáć że ná ón czás nie w dlugich obiádách/ áni w cudzoziemfkim pićiu szczęścia álbo mniámnia swęýo ludzie pokládáli *Wr 28/24.*
- POKOJ (2) *sb m* – *sg A*: [Kurýjrus] niechćiał áni poyŹrzćć ná onę známienité dáry/ którym (!) v niego Sámnitowie pokóý odkupić chćieli *Wr 29/12, dáł pokóý y fzedł do domu Wr 38/23.*
- POKUSIĆ SIE (1) *vb pf* – *fut 3 sg*: zámilczy/ niŹli się o rzecz sobie nierówną pokuśi *Pij C2v/15.*
- POLAK (9) *n-ethn m* – *sg N*: Czy to iest vćinek cáłego słowá/ Polak *Cz Bv/23, Bo to imię Polak/ nowé iest Cz B2v/10. A*: Polaká Láchem tylko sámá Ruś miánuie *Cz Bv/21. I*: Kádłubfski/ który Polakiem będąć/ Polką Kroynikę pífał *Cz A4v/2, choćiafmy ie [imię Lach] ... nowym imieniem/ to iest/ Polakiem iákoby zátłumili Cz B2/9. pl N*:

żefmy Polacy we zléy toni *Wr* 41/3, A iż ták Polacy/ iáko y Czechowie/ Ruś ktemu/ y Moskwa ... narody Słowieńkiemi się miánuią *Cz* B/8, Czechowie tedy/ y Polacy nie byli práwemi Slovaki nigdy *Cz* B/20. *I*: Ruś ... nie Polaki nas/ ále Láchy poftáremu podziś dzień iefcze zowie *Cz* B2/10.

POLE (1) *sb n – sg G*: Bo to imię Polak ... od polá bez chyby *Cz* B2v/12.

POLSKA (2) *n-loc f – sg G*: z PolŃki kónie/ y piéniądze wynieśli *Wr* 41/11. *L*: niecháiąc ftárych obyczáiów których iuz w Polfcze niémálfz *Wr* 29/16.

POLSKI (5) *ai – sg m N*: PolŃki naród przodków swoich ... nie iest pewien *Cz* A4/8, PolŃki naród Láchy ... się názywał *Cz* B2v/17. *A*: KádŃubŃki ... PolŃká Kroyniké píŃal *Cz* A4v/2. *pl N pers*: Ták skromnie ná ón czas Królowie Polfczy żyli *Wr* 28/19, byli námálowáni rzéde^m wfzyŃcy królowie Polfcy *Wr* 40/5.

POŁOCK (1) *n-loc m – sg I*: A moglibyŃmy Ńie Polockiém karác *Wr* 36/23.

POŁOWICA (1) *sb f – sg A*: Ńtráciwfzy niemal połowicę dufze Ńwoiéy *Wz* 139/18.

POMAGAĆ (1) *vb impf – praet 3 pl m pers*: Ńludzy z obu Ńtrón páńóm Ńwym pomagáli *Wz* 138/6.

POMAŁU *cf* MAŁY, PO.

POMNIEĆ (4) *vb impf – inf*: ile pomnieć mogę *Cz* A4v/4. *praes 3 pl*: niechay fámi powiedzá/ iefli wfzyŃtko pomniá/ co Ńie wczorá džiálo *Pij* Cv/16. *imp 2 sg*: pomni/ że ... *Cn* B4v/7. *part praes act*: Oná ... ná piérwfze zelénie Ńwé pómniác *Wz* 136/17.

POMOC (2) *sb f – sg I*: którój [pomŃty] žem Ńye zá pomocá twá doczekála *Wz* 139/20, Zá tych pomocá ... człowiek wiele ciężkich niemocy się wftrzeže *Pij* C2v/22.

POMOC (1) *vb pf – inf*: rádá Ńwoiá wiécéy pomoc może/ niźli náwiéŃŃza głupia moc *Pij* C2v/18.

POMOCNIK (1) *sb m – pl D*: dawŃzy znák pomocníkóm Ńwym *Wz* 138/4.

POMRZEĆ (2) *vb pf – fut 3 sg*: to wniwecz co ich nagle pomrze *Pij* C2/17. *praet 3 pl m pers*: á ci též iuz podobno pomárli *Wr* 33/20.

POMSTA (2) *sb f – sg G*: co mi ták dlugi czas przynieś mógl/ okróm nádzieie téj džiŃŃieyŃŃy pómŃty? *Wz* 139/19. *A*: z pláczem do Bogá o pómŃtę wołáli *Wz* 142/14.

POMŚCIC SIE (2) *vb pf – inf*: wŃŃŃliá o tym/ iákoby Ńye niewinnyé krwié męžá [wégo pómścic moglá *Wz* 139/4, rádá byłá téy dróde/ którą moglá Ńye nád nieprzyácielem lekkoŃŃi Ńwéy pómścic *Wz* 140/16.

POMYŚLIĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: o czym człowiek potrzebziwu áni pomyŃli *Pij* C2/8.

PONCYJUS (1) *n-pers m – sg N*: Tymže duchem y on Poncius Sámnis ... powiedział *Wr* 33/3.

PONIEWAŻ (1) *cn – poniewaž* *Cz* A4v/15.

PONIEWOLENIE (1) *sb n – sg L*: o poniewoleniu též próžno miał myŃlić *Wz* 138/21.

POPAŚĆ (1) *vb pf – inf*: A iżem ia tę lekkoŃć džiś popáŃ muŃiáá *Wz* 141/8.

POPEŁNIC (1) *vb pf – fut 3 sg*: to wfzytko wpiwŃŃy się popelni *Pij* C2/8.

POPIERAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: ták niedowodnie tego Ńwégo mniémánia popiéráia/ że ... *Cz* A4v/6.

PORADZIĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Ale y Ńlowy może człowiek pożyteczén byđž drugiému/ kiedy mu w iego potrzebie poráđzi *Cn* B3v/20.

PORAZIĆ (1) *vb pf – praet 3 pl m pers*: kiedy Rzymiánie Gáláty w Azyiéy poráđili *Wz* 136/5.

POROZUMIENIE (2) *sb n – sg A*: ciáło á wmyŃł máia/ z Ńobá porozumienié *Wr* 30/5, [swawolni i rozpustni] zpoŃtrónnymi nieiákíe porozumienié/ y bunty miéwáia *Wr* 35/8.

PORUSZENIE (1) *sb n – sg N*: zkáđ [z pijáŃŃwa] látwie niedoŃtátek/ ábo poruŃzenie rozumu znáczyć się może *Pij* C2v/10.

- PORUSZYĆ** (1) *vb pf* – *praet 1 pl*: ázafmy iuz te^o gru^otu rzeczypofpolitý (1) náfzýy ... nieporufzjli (!)? *Wr* 21/16.
- PORWAC SIE** (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: [Aleksander] fkoro vřlyřzał gránić/ porwał ťie od řtołu do zbroie *Wr* 38/19.
- PORZĄDEK** (4) *sb m* – *sg A*: řtáré obyčzáie/ á dawny porządek záchowywáli poważni ludzie *Wr* 27/3. *I*: trzebá ... bylo ... infzym porządkiem podobno mówić *Wr* 40/25. *L*: ná ťwiećie wporządku ... żyć ... mořem *Wr* 23/21, áby tempore interregni przećię rzeczypofpolita wporządku była *Wr* 36/3.
- PORZĄDNIK** (1) *av* – Bóg nic milřzého ná ťwiećie niéma/ iedno zbory porządnie pořtánowioné *Wr* 24/2.
- PORZĄDNY** (4) *ai* – *sg f G*: iefcze téy rzeczypofpolitý áni gruntowný/ áni porządný zwáć mořem/ gđzie ... *Wr* 24/17. *D*: iefcze więcý ná wierze/ niřli ná práwách porządný rzeczypofpolitý należy *Wr* 24/25. *n L*: w tym porządnym zgromádeniu *Wr* 24/10. *pl A subst*: nowi prorocy ... tym kořćioły porządne ludźiom prořtym hydzą *Wr* 38/12.
- POSEŁ** (6) *sb m* – *sg N*: Lucyus widząc/ że ťye pořel nie rychło wraca *Wz* 142/7, ná tym mieyřcu ... [orator] nie pořel ťie znáczy *Wr* 37/13. *D*: piřzą/ Oratori nořtro, pořlowi nářzému *Wr* 37/11. *pl A*: pořly řwé do Kámmy pořłał *Wz* 139/1. *I*: Chybábýř chciał Oratores pořly wykláďác *Wr* 37/9. *L*: A nie o nářzychże to pořłéř mówi? *Wr* 37/8.
- POSIEŚĆ** (1) *vb pf* – *praet 3 pl m pers*: té wřzytki narody ... około Dunáia mieyřćá pořiedli *Cz* B2/24.
- POŚLAĆ** (2) *vb pf* – *praet 3 sg m*: pořly řwé do Kámmy pořłał *Wz* 139/2. *part praet act*: Pořłařzy tedy řlugę (!) řwého ten to ifti (!) *Wz* 142/1.
- POŚLUSZNY** (2) *ai* – *sg m I*: Boże vchoway być mu [arcybiskupowi] wczym pořłufznym *Wr* 36/9. *f N*: rořkazał iéy práwie z grozą áby z nim řzła/ w czym iř go nie práwie pořłufzna być chćiała *Wz* 142/11.
- POSPOLICIE** (4) *av* – co ludzie pořpolicie mówia *Wr* 29/20, tář ťie ... do gwałtu pořpolicie wćiekáia *Wr* 35/7, iednákie zábáwienia człowięká ku człowięku pořpolicie ćiağná *Cn* B4v/2, y ták pořpolicie mówia *Pij* C3/12.
- POSPOLITY** (4) *ai* – *sg m N*: ták iest glos pořpolity *Wr* 19/11. *L*: Cóż rozumiémy o pořpolitym człowięku *Wr* 28/21. *pl G*: ázafmy iuz te^o gru^otu rzeczypofpolitý (1) nářzýy ... różnémi praw pořpolitjch (!) wykláďy ... nieporufzjli (!)? *Wr* 21/15. *D*: dawnych królów żywot ... miřerny řye zda przećiw nářzym dřiřiefzym pořpolitym wtrátóm *Wr* 29/3. *Cf* RZECZPOSPOLITA.
- POSPÓŁU** (1) *av* – A iř ťye w nim pořpólu bylo zezřlo/ y niepowřiąğliwořć/ y łákomřtwo *Wz* 136/8.
- POSTANOWIĆ** (1) *vb pf* – *fut 1 pl*: rzeczypofpolita ... mocná / y obronná ... pořtánowiem *Wr* 23/12. *Cf* POSTANOWIONY.
- POSTANOWIENIE** (3) *sb n* – *sg N*: to iest napiérwřzy wřtěpek ku włéczeniu wřzelákiey niemocy/ řkromné á miřné pořtánowienie życia *Pij* C3/1. *G*: kazano im [dzieciom] Muzykę wmić ... dla pořtánowienia dobřych obyčzáiów *Wr* 38/7, Ieřli Boga napřzd nie bęďzie/ á pořtánowienia lepřzého *Wr* 41/6.
- POSTANOWIONY** (3) *part praet pass pf* – *sg f N*: y zřąď w nieřioná iest muzyká do kořćiolów/ y ták pořtánowiona/ áby ... *Wr* 38/9. *n N*: tego práwá ... które ná rozřięcę rořtyřku ... iest pořtánowioné *Wr* 22/19. *pl N subst*: Bóg nic milřzého ná ťwiećie niéma/ iedno zbory porządnie pořtánowioné *Wr* 24/3.
- POSTĄPIĆ** (1) *vb pf* – *fut 3 sg*: iáko namniéy rzeczypofpolita ořłábieć/ á z mieyřćá řwého pořtápi/ wnet ... *Wr* 30/10.

- POSTĘPEK (2) *sb m – sg I*: czego Bóg rzeczypolitéy ku iéy naprawie wżyczyć raczył/ tego ón swym niebácznym poftępkim ku iéy lkázie wżywa *Wr* 25/12. *pl I*: Między infzemi nieprawiedliwými iego poftępki znáczny y to ieft co nád Philodemem wczynił *Wz* 141/21.
- POSTRONNY (4) *ai – sg m N*: Zwiérzchnia przyczyna ieft gwałt/ lubo nieprzyziaciel (!) poltronny *Wr* 20/14. *f N*: bo go o fzáleńftwo żadna przyczyna poltronna ... ále ... zły náłóg (!) przypráwuie *Pij C2/2*. *pl G*: Co fye poltronnych nieprzyziaciól tycze *Wr* 20/21. *I*: [swawolmi i rozpustni] zpoltrónnymi nieiákie porozumienié/ y bunty miéwáią *Wr* 35/8.
- POSZLEDŹ (1) *av – sup*: to przypomnié/ że fie iuż máło nie wfzýftki królestwa obefzły tą niezgodą o wiárę ... Napozledzýy teraz Fráncja/ á po niéy Niderlánd *Wr* 39/18.
- POŚWIĘCIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: pogánin ... wyrzuciwfzy z kościólów prawdziwą chwałę Pánfką (!) Máchometowi fwemu ié poświęcił *Wr* 26/3.
- POTAJEMNIE (1) *av – Synorix* ... dał potáiemnie Sinátá zabić *Wz* 138/22.
- POTARGNAĆ (1) *vb impf – inf*: ten vpadek ftárych obyczáiów miał zá sobą y rzeczypolitéą potárgnąć *Wr* 27/25.
- POTOMEK (4) *sb m – sg G*: A to cóc fie zda/ że ... Pan potomká niema? *Wr* 35/14, synów ich/ álbo potomká iákiegokolwiek włáfnie miánowác nieumieią *Cz A4v/7*. *pl m N pers*: potomkowie nie owfzeyki fię do przodków fwych znác mogą *Cz A4/16*. *D*: rzeczypolitéą ... mocną/ y obronną ... fobie/ y fwym pokomkóm (!) poftánowiém *Wr* 23/12.
- POTRACIĆ (1) *vb pf – praet 3 pl m pers*: przyfzli w roftyrk Rzymiánie/ w którym iáko wiele ludzi miedzy sobą potráćili/ ftrách y fluchác *Wr* 28/3.
- POTRZEBA (1) *praed – téy sáméy wróžki lekce nam pokládać nie potrzebá* *Wr* 19/13.
- POTRZEBA (4) *sb f – sg N*: áż kiedy naglá potrzebá przydzie *Wr* 36/18. *G*: bo czáfú potrzeby gdzie fie indziej ... wóić máią? *Wr* 36/22. *L*: Ale y flowy moze czlowiek pożyteczcen bydž drugiemu/ kiedy mu w iego potrzebie porádzi *Cn B3v/20*, Ale iáko złotá w ogniu/ ták przyziacielá w potrzebie dofwiadczamy *Cn B4v/5*.
- POTRZEBNY (3) *ai – sg f N*: która [trzeźwość i miara] ludzióm rycérfkim ieft potrzebna *Wr* 29/1. *A*: Zdáło mi fye zá rzecz potrzebną ... ná tym mieyfcu nieco fye zábáwić *Wr* 25/13. *pl G*: owo zániedbánié zamków potrzebnych *Wr* 36/20.
- POTY (2) *cn – póki ... póty y* *Wr* 29/25, 30/7.
- POTYM *cf PO, TEN*.
- POWAGA (1) *sb f – sg A*: Król bacząc w niéy ták z vrody/ iáko y z twarzy powagé iákąś *Wz* 141/3.
- POWAŻNY (2) *ai – sg f G*: Dżiwował fye Król/ y fercu/ y baczeniu onéy powážnéy białyegłowy *Wz* 141/13. *pl N m pers*: ftáré obyczáie/ á dawny porządek záchowywáli powážni ludzie *Wr* 27/3.
- POWIADAĆ (12) *vb impf – praes 3 sg*: Y owfzem/ powiáda: ále ... *Wz* 137/2, fluchaymy piérwýy/ co ... ón nawyfzy prorok powiáda *Wr* 21/5, ten powiáda że ... *Wr* 27/10, powiáda *Wr* 32/9, (powiáda) *Cz B2/18*. *3 pl*: (iáko medykowie powiádaią) *Wr* 29/23, powiádaią że ... *Wr* 36/7, zkad ono ieft co powiádaią o Alexándrze/ że ... *Wr* 38/18. *praet 3 sg m*: A iefli Ennius prawdę powiádał/ iż ... *Wr* 27/22, iákos ty o nich powiádał *Wr* 34/20. *f*: Królowa ... w głos powiádała *Wr* 33/22. *impers praet*: kiedy mu o dziwnie twárdym á niedobyтым zamku powiádaño *Wr* 32/20.
- POWIĘDZIANY (1) *part praet pass pf – pl N subst*: kotóre słowá nie ták dálece Prorockim duchem fą powiedziáne/ iáko ... *Wr* 21/7.
- POWIEDZIEĆ (20) *vb pf – inf*: á bych dobrze żadnéy przyczyny ná to powiedziec (!)

nie vmiął *Wr* 19/10; A o ludzié ch co mam powiedzié? *Wr* 27/13. *fut 1 sg*: powiem ia/ co w téy mierze ... rozumiém *Wr* 20/10, czáfu swégo powiem ia przecié/ co rozumiém *Wr* 41/16, RZECZ niezwyklá vřzóm wářzym powiem *Pij* C/6, kiedy ia prawdę powiem *Pij* C/9. *praet 1 sg m*: iákom powiedział *Wr* 40/9, wřzyřtkom powiedział *Wr* 40/24, iákom wysřzý powiedział *Cz* B/18. *2 sg m*: Toř iuz powiedział *Wr* 41/2. *3 sg m*: Tymže duchem y on Poncius Sámnis ... powiedział *Wr* 33/4, powiedział/ będę grał ná lutni/ y tym řie pożywié *Wr* 34/5, A on Włoch prawdę powiedział/ že ... *Wr* 36/17, A Céřarř téř któryř vmiériáiąc powiedział/ že ... *Wr* 37/20. *f*: Y powiedziála mu/ že ... *Wřz* 140/16. *imp 2 sg*: powiedźže mi *Wr* 41/3. *3 pl*: niechay řami powiedźa/ iefli ... *Pij* Cv/15. *impers praet 3 sg n*: acz to wřzyřtko řluzý/ co řię tam powiedziáło *Cn* B4/22, ták iáko řię powiedziáło *Cn* B4/24. *part praet act*: iákóř to řámo powiedziawřzy/ přeřřtáńę *Wr* 39/23.

POWIEŚĆ (1) *sb f* – *sg D*: iř řye ku piérwřřzý powieřci řwéy wróćę *Wr* 25/8.

POWINNOŚĆ (5) *sb f* – *sg N*: ták twoia powinnoř nieřie *Pij* C3v/2. *G*: póty y ludzie vrřędu řwégo/ y powinnořci přeřřřřzégáią *Wr* 30/8, [*řijany*] y Bogá/ y ludzi/ y powinnořci řwéy ... zápomniéć musi *Pij* Cv/1. *A*: kiedy ludzie naylepiéy řwá powinnoř y bacźa/ y czynia/ ieno trzeřwio? *Pij* C2v/1, Nie kláďęć zá powinnoř cudřich (!) obyčziáów *Pij* C3/23.

POWINOWATY (2) *ai* – *sg m N*: Kállifřthenes ... páńnie byl nieiáko powinowaty *Wřz* 137/9. *pl N m pers*: powinowáci onéy pániéy ... řámę z rąk od niego wřzięli *Wřz* 136/12.

POWOLNOŚĆ (2) *sb f* – *sg N*: Dobrodźieřřtwo/ náďziéiá/ miłóř/ náuká/ powolnoř/ pochłébfřtwo/ wřzyřtko to nam miłóř v ludzi jedna *Cn* B4v/20. *G*: wřřzákóř ofobliwéy y tu náuki trzebá/ á nawięćéy powolnořci *Cn* B4/23.

POWSZECHNY (1) *ai* – *sg n A*: řifřtorikowie ... to iákoby powřřzecné imię [*řlowacy*] wřřzyřřtkim tego ięřyká narodóm dáli *Cz* B/14.

POWŚCIĄGLIWOŚĆ *cf* **NIEPOWŚCIĄGLIWOŚĆ**.

POWTARZAĆ (1) *vb impf* – *praet 3 sg m*: Iugurtá ... té řłowá czeřřto powřřarřał *Wr* 33/1.

POZBYĆ (2) *vb pf* – *fut 2 sg*: kogo v pełný náběďđieřřř/ tego v pełný pozbęďđieřřř *Pij* C3/13. *praet 3 pl m pers*: řzaleni/ řřřřřy ábo přeřř cieżká niemoc/ ábo přeřř iákie (!) řřřřřki rozumu pozbýli *Pij* Cv/22.

POZNAĆ (1) *vb pf* – *praet 3 pl m pers*: řifřtorikowie z tego narodu ludzi naypiérwéy řlowáci poználi *Cz* B/11. *cf* **POZNAN**.

POZNAN (1) *part praet pass pf* – *sg m N*: áby z táď [*řan Bóg*] byl poznán y chwálón *Wr* 23/6.

POZNAŃ (1) *n-loc m* – *sg L*: W Poznánii iefř řalá wielka řifřkupia *Wr* 40/2.

POZWOLIĆ (2) *vb pf* – *fut 3 sg*: ná co mi káďdy pořwoli *Pij* C3v/5. *praet 3 sg m*: pořwolił iá dáć ná okup *Wřz* 136/10.

POŻALIĆ SIE (1) *vb pf* – *imp 2 sg*: (czego řye Bože pořal) *Wr* 22/12.

POŻAR (1) *sb m* – *sg N*: boię řię áby nář téř ten pořar nie dořřęďł *Wr* 39/19.

POŻYTECZEN *cf* **POŻYTECZNY**.

POŻYTECZNY, POŻYTECZEN (2+1 = 3) *ai* – *sg m N*: Ale y řlowy moře řłowiek pořyteczen byďř drugiému *Cn* B3v/19. *f N*: Cnotá ... chwalebna iefřř/ y pořyteczna *Cn* B3v/7. *sup sg n A*: Bóg ... co nápiéknieyřřžęgo/ y co nápořytecznieyřřžęgo ludzié miedzy řobá máiá/ řad wřďzi *Wr* 24/5.

POŻYTEK (2) *sb m* – *sg G*: přeřřpomniawřřzy dobrá y pořyřřřku nářřžęgo *Wr* 23/15. *pl A*: miłuiá téř y pořyřřřki *Cn* B3v/9.

POŻYWIĆ SIE (1) *vb pf* – *fut 1 sg*: będę grał ná lutni/ y tym řie pożywié *Wr* 34/6.

- PRADZIAD** (1) *sb m – sg N*: [Zygmunt August] którego oćiec/ dziad/ y prądziad rzędem nam pánowali Wr 35/17.
- PRAKTYKA** (3) *sb f – sg L*: Rozumiém temu żeś słychał o staréy iákiedyśi praktyce Wr 39/25. *pl N*: iż mu nie szły ciché praktiki (!)/ wiechał z Rzymu Wr 34/14. *I*: gdzie przewieść swégo praktikami (!) niemoga/ tám ... Wr 35/7.
- PRAWDA** (12) *sb f – sg N*: Prawdác ieft/ zec (!) ... Wr 20/3, Prawdác że tak piszą Wr 37/11; (prawdą sye rzec musi) Wr 20/25, prawdá/ że nie v Niemców Pij C3/18. *G*: Philosophowie ... prawdy tak iáko klębká po nići szukáli Wr 19/18, Domácác się w téy mierze prawdy ... trudna rzecz ieft Cz Bv/18, nie malé podobieństwo do prawdy się zda/ że ... Cz B2v/15. *A*: iesli Ennius prawdę powiádał Wr 27/22, A on Włoch prawdę powieźiał/ że ... Wr 36/16, kiedy ia prawdę powieím Pij C/9. *I*: którzy wierz ... y krótkością/ y prawdą zda sye iákoby z orákulum był wyrzeczón Wr 26/20. *L*: poprawdzie trzeba się było lepiéy ná to rozmyslić Wr 40/24.
- PRAWDZIWIY** (3) *ai – sg m N*: y dla tegóz prawdziwy ono wierzyk ieft Wr 32/7. *f A*: wyrzuciwszy z kościólów prawdziwą chwałę Páńską (!) Wr 26/2. *pl G*: iáko z prawdziwych hiftoriy się znáczy Cz Bv/1.
- PRAWIE** (4) *av – áz go* prawie w ziemię wbiła Wz 140/23, rofkazał iéy prawie z grozą Wz 142/10, ludzi występne/ á rofpuśne/ mężobóyce prawie rzeczypośpolitéy zowie Wr 27/21, [pijak] prawie znác dawa/ że mu to niewdzięczno/ że go Bóg człowiekiem/ á nie infzą beftyá stworzył Pij Cv/7. Cf NIEPRAWIE.
- PRAWNY** (1) *ai – pl N subst*: Napiérwzże mieyfce/ rycérkié/ y prawne/ po nich náuki wyzwoloné máją Cn B3/20.
- PRAWO** (17) *sb n – sg N*: wiará/ y práwo ... zda sye iż oboie ku iednému kréśu ciągną Wr 22/20, tak wiará iáko y práwo do iedného kréśu ciągną Wr 22/25, boiác sye kaźni/ co práwo w łobie ma Wr 24/18. *G*: áby ... tego práwá przeciwno niemu vzyli Wr 22/18, [Zygmunt August] który áczyby żadného práwá dziedzicznego do nas nie miał Wr 35/15. *I*: kto pod práwem żyć niechce/ ten pod Tyránem musi Wr 31/5, oni gárdząc práwem/ wzgardziáją vrząd/ y zwierzchnóść páńfká Wr 34/23. *pl N*: práwá tylko ná ciała ludzkie moc máią Wr 25/1, czego práwá tak dálece niemáią Wr 25/5, A miályby nas hánowác práwá/ y ci którzy są praw stróźmi Wr 30/23, Kiedy się tedy Muzyká odmieni ... tedy zá nią y ludzkie obyczáie/ á zá obyczáiami y práwá Wr 39/2. *G*: ázaľmy iuż te^o gru^{tu} rzeczypośpolitéy (!)/ náľzý ... róźnemi praw póśpolitich (!) wykłady ... nieporuszli (!)? Wr 21/15, A co sye praw tyce Wr 21/17, Bóg ... praw ludzkich ... náuką swą niebiefką podpárl/ y rátował Wr 24/14, póki sye ona [rzeczypośpolita] swych praw/ swych vchwał státecznie trzyma/ póty ... Wr 30/6, miályby nas hánowác práwá/ y ci którzy są praw stróźmi Wr 30/23. *L*: iefczé więcéy ná wierze/ niżli ná práwach porządny rzeczypośpolitéy náleży Wr 24/25.
- PRAWY** (3) *ai – sg m D*: Przytói tedy práwému przyacielowi ... przy towarzyszú mocnie stać Cn B4v/12. *A*: nie wierzę/ áby kto łobie práwego przyaciela ... tym [pijaństwem] kiedy ziednał Pij C3/10. *pl m I*: Czechowie tedy/ y Polacy nie byli práwemi Slovaki nigdy Cz B/20.
- PRĘDKI** (1) *ai – sg f N*: z kaźde tak prędka odmiána? Wr 33/18.
- PROBIERZ** (1) *sb m – sg I*: którym probierzem ia ná ten czás być niechcę Wr 29/7.
- PROCZ** (1) *praep cum G – prócz* Cn A4/19.
- PROKOP** (1) *n-pers m – sg N*: Prokop Cefarinłki (!)/ zácný (!) hiftoryk Cz B2/16.
- PROROCKI** (1) *ai – sg m I*: które słowá nie tak dálece Prorockim duchem są powiedziáne/ iáko ... Wr 21/7.
- PROROK** (3) *sb m – sg N*: ón nawyszy prorok Wr 21/5. *pl N*: czego tak dálece ci nowi

- prorocy niebaczą *Wr* 38/11. *A*: przez proroki/ y zaś potym przez Syną swęgo *Wr* 23/4.
- PROSIĆ (3) *vb impf – inf*: Pána Bogáby nam trzeba prosić/ áby ... *Wr* 39/21. *praet 3 sg f*: Ale ona klękawszy v nóg oycowfkich/ prosiła y dla Boga *Wz* 142/4. *3 pl m pers*: A oni zátym prosiłi go ná wesele *Wz* 137/21.
- PROSTY (3) *ai – pl G*: z proftych słów Moyzéfzowych *Wz* 135/13, proftych ludzi ... nie przywabifz *Cn* B3v/9. *D*: y tym kościoty porządne ludzióm proftym hydzą *Wr* 38/13.
- PROŚBA (3) *sb f – sf I*: á nie mogąc nic prośbą zyfkac *Wz* 142/13. *L*: Synorix miary w fwéy prózbie niemiał *Wz* 139/5. *pl I*: A iż iéy prośbami wzyć nie mógł *Wz* 138/20.
- PROWADZIĆ (2) *vb impf – inf*: Człowiek chćiwy kazał fye zázarem do ogrodá prowadzić *Wz* 140/19. *praet 3 sg m*: Rotmistrz ... prowadził iá aż do rzeki *Wz* 136/14.
- PROZNO, PROŻNO (1+1 = 2) *av – Synorix ...* o poniewoleniu téz prózno miał myślic/ póki był Sinátus żyw *Wz* 138/21, Iefli Boga naprzód nie będzie ... prózno fie czego dobrého spodziéwac *Wr* 41/6.
- PROZNOWANIE (1) *sb n – sg G*: z próznowania zbytek/ y wtráty rosta *Wr* 30/15.
- PROŻNO *cf* PROZNO.
- PRZE (19) *praep cum A – prze* *Wz* 135/8, 8, *Wr* 20/12, 13, 22/13, 27/5, 36/24, *Cz* B2v/1, *Pij* Cv/21, 21, C2/6, przeto *Wr* 27/1, 31/24, *Pij* C3v/1, 2; Przetóz *Wr* 41/14, *Cz* B/12; przéc *Wr* 40/23, przéczy *Cn* B4/8.
- PRZEBRANY *cf* NIEPRZEBRANY.
- PRZECIĘ *cf* PRZEDSIĘ.
- PRZECIW (5) *praep cum D – przeciw* *Wr* 21/21, 23/13, 29/2, 35/4, 39/13.
- PRZECIWKO (2) *praep cum D – przeciwko* *Wr* 22/18, *Cn* B3v/25.
- PRZECIWNY (3) *ai – sg n N*: tedy to owému nie ieft nic przeciwno *Wr* 23/2. *G*: nie rzekł nic ... wierze náfzý przeciwného ... Scipio *Wr* 23/25. *A*: zázwdy ie [pijaństwo] przedsię mierności naydziefz przeciwné *Pij* C3v/4.
- PRZECZ *cf* CO *pron*, PRZE.
- PRZED (17) *praep – cum A* (5) przed *Wz* 136/21, 21, 139/10, 141/2, rádę niepobożną wziął przed fye *Wz* 138/22. *cum I* (12): przed *Wz* 135/9, 138/10, 19, 139/14, 142/15, *Wr* 29/21, 33/21, *Cz* Bv/19, *Cn* B4/2, Ináčzý niewysiedziałby fie przed nią/ iáko y piérwý przed Gigánti (!) y Bóg w niebie *Wr* 31/7, 7, przed tym/ niż ... *Cz* A4v/14. *Cf* PRZEDSIĘ, PRZEDSIĘWZIĘCIE.
- PRZEDAJNY (1) *ai – sg n N*: miásto przedáyné/ y zginiénia bliſkié/ iefli kupcá naydzie *Wr* 33/1.
- PRZEDNI (1) *ai – comp pl G*: ieden z przednieyfzych Henmánów Alexándrowych *Wz* 140/8.
- PRZEDSIĘ, PRZEDSIĘ, PRZECIĘ (9+1+2 = 12) *pt – przeciw* *Wr* 36/2, 41/17; przedšie *Wr* 34/17; przedsię *Wz* 136/13, *Wr* 24/23, 29/14, *Cz* Bv/12, B2/9, B2v/8, 21, *Pij* Cv/22, C3v/4.
- PRZEDSIĘWZIĘCIE (1) *sb n – sg G*: sądzić o tym/ nie ieft rzecz náfzého przedsięwzięcia teráznieyfzého *Wz* 136/1.
- PRZEDTYM *cf* PRZED, TEN.
- PRZEGRAC (1) *vb pf – praet 3 sg m*: nákoniec zwiódł bitwę/ á iáko Bóg chćiał przegrał *Wr* 34/16.
- PRZEJŚĆ (1) *vb impf – praet 3 pl m pers*: Bo Słowacy przefzli przez Dunay *Cz* B/5.
- PRZEKLĘCTWO (1) *sb n – sg A*: Wielkié tedy przeklęctwo ... záfluzył *Wr* 22/13.
- PRZEKRZCIĆ SIE (1) *vb pf – inf*: z tego narodu mieli się w Czechy y w Láchy przekrzćić *Cz* B/22.

- PRZEŁOŻONY (2) *ai* – *pl G*: za niedbáltwem przelożonych roście contemptus legum
Wr 31/4, zlych obyczaiów zásię przyczyna ... Rzeczyppolitéy niedbáłość/ to iest
 przelożonych *Wr* 31/12.
- PRZEŁOŻYĆ SIE (1) *vb pf* – *fut 3 pl*: kiedy fię áni iédtem/ áni pićiem zbytnim nie-
 przelożą *Pij C2v/4*.
- PRZENAJDOWANY (1) *part praet pass impf* – *sg m N*: będąc w tym od przyaciól onéy
 niewolnice przénajdowany *Wz* 136/10.
- PRZEPOMNIEĆ (1) *vb pf* – *part praet act*: przepomniałfzy dobrá/ y pożytku náńżego
Wr 23/15.
- PRZEPRAWIĆ (1) *vb pf* – *part praet act*: Iugurtá ... przeprowiłfzy sobie winę przez
 dáry *Wr* 32/24.
- PRZEPROWADZIĆ SIE (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: przeprowádził fię przez Dunay *Cz B/18*.
- PRZESTAĆ (3) *vb pf* – *inf*: iuzem był chciał przestáć *Wr* 39/23, zbytków fwych przestáć
 nie mogą *Pij C2/22*. *fut 1 sg*: iákoż to fámo powiedziawłfzy/ przestánę *Wr* 39/24.
- PRZESTAWAĆ (1) *vb impf* – *praes 1 sg*: Przetawám (!) ná twym zdániu *Wr* 41/18.
- PRZESTRZEGĄĆ (2) *vb impf* – *inf*: w czym teg° trzeba przestrzegáć/ áby ... *Cn*
B3v/24. *praes 3 pl*: póki ... póty y ludzie wrzędu fwého/ y powinności przestrzegáią
Wr 30/8.
- PRZETO *cf* PRZE, TEN.
- PRZETOŻ *cf* PRZE, TENŻE.
- PRZEWIECZERZAĆ (1) *vb pf* – *part praet act*: Kátiliná ... przewieczierzawłfzy wfzytkę
 máiętność fwą *Wr* 34/12.
- PRZEWIERZGNAĆ SIE (1) *vb pf* – *plusq 3 sg m*: poki fie był z mniłtirá (!) w miniftrá
 nieprzewierzgnął *Wr* 38/15.
- PRZEWIEŚĆ (1) *vb pf* – *inf*: gdzie przewieść fwého prácticami (!) niemoga/ tám ... *Wr*
 35/6.
- PRZEWROCENIE (1) *sb n* – *sg I*: z przewróceniem oftátniéy litery ćienkiéy w swoię
 hrubą *Cz Bv/23*.
- PRZEZ (9) *praep cum A*: przez *Wz* 140/6, *Wr* 23/4, 4, 32/24, 33/14, *Cz A4/12*, *B/5*, 19,
Pij C2/24.
- PRZEWISKO (4) *sb n* – *sg A*: ták y Láchowie podobno zkąd inąd rychléy to prze-
 zwifko odnieśli *Cz Bv/16*, tedyzmy ... przewifko iákié infzē mieć musieli *Cz B2v/8*,
 ábys pijánftwu (!) flufzné á przyftoyné przewifko samže znalazł *Pij C3v/7*. *I*: káždy
 naród Słowiętfki swoim włafnym przewifkiem zázwdy był miánowan *Cz A4v/16*.
- PRZEZYWAĆ (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: Ruś iefcze przykłádem nas ... Láchami przezy-
 wáią *Cz B2/16*.
1. PRZODEK (6) *sb m* – *sg G*: przodká fwého imię iákoby wfkrzēsili *Cz B2v/24*. *pl N*:
 Opátrzyli to byli dobrze przodkowie náńzy/ áby ... *Wr* 36/2, przodkowie náńzy nie
 z Słáwonijéy wyfzli *Cz Bv/8*. *G*: Polfki naród przodków fwoich ... nie iest pewien *Cz*
A4/8, potomkowie nie owfzeyki fię do przodków fwych znáć mogą *Cz A4/17*. *A*: ten
 Czech z Lechem ... którē nam ... zá napewnieyfzē przodki Kroynikarze náńzy poda-
 wáią *Cz A4/15*.
2. PRZODEK (4) *sb m* – *sg G*: wfzytki woyny/ którēkolwiek iefcze z przodku krzēs-
 ciániē z pogány wiedli *Wr* 22/2, iákóm to zprzodku okazał *Wr* 25/22, Polfki naród
 Láchy ... z przodku fię názywał *Cz B2v/17*. *A*: białógłowē/ która ... przed infzými
 przodek miála (!) *Wz* 138/19.
- PRZY (14) *praep cum L* – Przy *Pij C3/6*; przy *Wz* 136/6, 137/15, *Wr* 29/9, *Cz B2v/12*,
 13, 13, *Cn B3v/3*, 4, 4, 8, *B4v/14*, *Pij C3/6*, przytym *Wr* 29/1.

- PRZYCHODZIĆ** (2) *vb impf – praes 3 pl*: Przychodzą mi na myśl wierze iedné *Wr* 37/2. *praet 3 sg f*: A iżem ia tę lekkość dziś popaćć musiała/ która na mój ród nigdy nie przychodziła *Wz* 141/9.
- PRZYCHODZIEŃ** (1) *sb m – pl I*: będąc zwiłsczą w té kraie przychodniami *Cz* A4v/24.
- PRZYCHYLNY** (1) *ai – sg m N*: iako Pan ... rodziowi ludzkiemu (!) zawnždy przychyl-ny *Wr* 23/20.
- PRZYCIŚNIONY** (1) *part praet pass pf – pl N m pers*: Toż iey oyciec y mátká/ boiżnią przyciśnieni rádzili *Wz* 142/3.
- PRZYCZYNA** (11) *sb f – sg N*: Zwiérzchnia przyczyna iest gwałt *Wr* 20/14, A zlych obycaziów zaię przyczyna skazoné náfzē przyrodzeniē *Wr* 31/10, bo go o száleńftwo żadna przyczyna postronna ... ále ... zly náłóg (!) przypráwue *Pij* C2/2. *G*: á bych dobrze żadnéy przyczyny ná to powiedziec (!) nie vmiał *Wr* 19/10. *A*: Vpadaia rzeczypospolité ... abo (!) prze wnétrzną/ ábo przez zwiérzchnią przyczynę *Wr* 20/13, o żadną infzā przyczynę ... Tymoteufzā ... nie wygnano/ iedno iż ... *Wr* 39/2. *I*: Oná wiedząc/ kto przyczynā iey široctwā był *Wz* 139/3, či/ którzy tego rozruchu są przyczynā *Wr* 25/18, Złē tedy á fwowolné obycaie ... są przyczynā zginieniā Rzeczypospolitéy *Wr* 31/9. *pl G*: które flowā ... są powiedziāné ... względem włafnych á nieodmiennych przyczyn zniŹczenia wŹelakięgo PánŹtwā *Wr* 21/9. *du N*: Dwie są przyczynie/ które miłość w ludziach pobudzāia *Cn* B4v/23.
- PRZYCZYNIĆ** (1) *vb pf – plusq 3 sg m*: iż był iednę Źtrōnę do Źwego instrumentu przyczynił *Wr* 39/5.
- PRZYCZYTAĆ** (1) *vb pf – inf*: O záchowaniē abych nieŹał/ żaden mi tego przyczytác nie może *Pij* C3/8.
- PRZYDAC** (2) *vb pf – impers praet*: bo to tám przydano/ wierzę aby Źye wiele nie zdáło *Wr* 28/16, zá náfzēgo wieku ... dziewiē Źtrōn do lutniē przydano *Wr* 39/6.
- PRZYGODA** (2) *sb f – sg N*: á Źnadz ich wiēcy bliżnięgo przygodā/ niŹli Źwoia włafna krziwdā (!) boli *Pij* Cv/24, bo go o Źzáleńftwo żadna przygodā/ ábo kaŹn pánska (!)/ ále ... zly náłóg (!) przypráwue *Pij* C2/2.
- PRZYJACIEL** (15) *sb m – sg N*: taki przyziaciēl trwāly nie iest *Cn* B3v/11, GnuŹny/ vtrātny/ łākomy/ zwádlivy/ nie dobry przyziaciēl *Cn* B4v/19. *G*: kiedy nie bēdzie co dáć/ y przyziaciēlá nie bēdzie *Cn* B3v/13, iako złotā w ogniu/ tāk przyziaciēlá w po-trzebie doŹwiadczy *Cn* B4v/5. *D*: PrzyŹtoi tedy práwēmu przyziaciēlowi ... przy towarŹyŹu mocnie Źtać *Cn* B4v/13. *A*: nie wierzę/ aby kto łobie práwēgo przyziaciēlá ... tym [pijańŹtwem] kiedy ziednáł *Pij* C3/10. *I*: kogo chceŹ przyziaciēlem mieć *Cn* B4/3, maŹ mieyŹce okazać Źię/ ieliŹ mu przyziaciēlem *Cn* B4v/8. *pl N*: przyziaciēle ia do tego vŹtawicznie wiedli/ aby ... *Wz* 139/6, A tobie zly człowiecze miáŹto łōŹnice grōb ... przyziaciēle/ y krewni twoi Źprāwiā *Wz* 139/22. *G*: będąc w tym od przyziaciōl onę niewolnice przēnāydowāny *Wz* 136/10, wiele przyziaciōl łobie iednáć/ nie iest do końca dobrze *Cn* B4/12, Moia ráda tedy/ aby człowiek nie wiele przyziaciōl miáł *Cn* B4/16, Tákich przyziaciōl (!) doŹtawác *Cn* B4/21. *A*: tych które łobie ... zá przyziaciō-ły poczytamy/ nieprāwie Źzānujemy *Wr* 21/2.
- PRZYJACIELSKI** *cf* NIEPRZYJACIELSKI.
- PRZYJAŹŃ** (5) *sb f – sg G*: Sinātus y Synorix ... Źami miēdy łobā dobrēy przyziāŹni vŹywāli *Wz* 138/16, fundāme"t przyziāŹni cnotā iest *Cn* B4v/15, aby ... będąc łam dobrym/ v dobrych przyziāŹni Źzukał *Cn* B4v/17. *I*: aby przyziāŹniā iego nie gárdziła *Wz* 139/6. *L*: Strāto ... obiecał im to/ że ... chciał z nimi w dobrēy przyziāŹni mieŹzkác *Wz* 137/21.

- PRZYJAĆ** (1) *vb pf* – *praet 3 sg f*: Skoro przy[zedł/ przyięła go wdzięcznie *Wr 139/9. Cf PRZYJĘTY.*
- PRZYJAĆ SIE** (1) *vb pf* – *inf*: tak rozum ludzki y vmyśl [sprawuie/ że się ... wšelka cnota łatwo przyiąć może *Pij C3/4.*
- PRZYJĘTY** (1) *part praet pass pf* – *sg f A*: Kto tedy wiare zdawna od wšyftkich przyiętą wzrulfza *Wr 25/7.*
- PRZYJMOWAĆ** (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: ále to od nich [od szalonych] przedsię skromnie ludzie przyjmuią *Pij Cv/23.*
- PRZYJMOWAĆ SIE** (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: Ná rozumie zásię náuki się przyjmuią *Cn B3/19.*
- PRZYJŚĆ cf PRZYŚĆ.**
- PRZYKŁAD** (6) *sb m* – *sg G*: iáko się z tego przykłádu znáczy *Wr 34/21. A*: y sámi zły przykład z siebie dáia *Wr 31/14. I*: Aefop ... to iednym przykładem y krótkiemi słowy záwiązał *Wr 31/2, Ruš iefcze przykładem nas také ... Láchami przezywaią Cz B2/13. pl G*: Ztych tedy przykładów obaczyć możefz *Wr 33/23, iákich przykładów w historiiách pełno Wr 35/5.*
- PRZYKROŚĆ** (1) *sb f* – *pl G*: Czynią wiele przykrości ludzióm [pokoynym] szaleni *Pij Cv/20.*
- PRZYLECIEĆ** (1) *vb pf* – *fut 3 sg*: tedy być zábom na (!) defce áż boćian przyleći *Wr 30/25.*
- PRZYŁOŻYĆ SIE** (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: Bóg ... przyłożył [sye y] sam ku téy [spóteczności] *Wr 24/13.*
- PRZYNAMNIEJ** (1) *av* – áby był przynamniéy wizerunk iego/ á zwierzchnię linię zachował *Wr 27/8.*
- PRZYNIEŚĆ** (1) *vb pf* – *inf*: co mi také długi czas przynieść mógł/ okróm nádzieie ... pómfty? *Wz 139/18.*
- PRZYNOSIĆ** (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: similes causæ, similes effectus przynofzą *Wr 39/20.*
- PRZYPATROWAĆ SIE** (1) *vb impf* – *part praes act*: przypátruiąc się nálezióno ná nim písmo *Wr 40/10.*
- PRZYPATRZYĆ SIE** (4) *vb pf* – *praet 3 pl m pers*: iuz [sye] temu ludzie przypátrzyli *Wr 19/14. imp 2 sg*: Wtym się téż przypátrzná [szému] nierządowi *Wr 36/12. I pl*: przypátrzymy [sye] potym sámi sobie *Wr 21/13. con 2 sg m*: áby się im przypátrzył *Pij C3/24.*
- PRZYPLACAĆ** (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: choć dobrze baczą/ że tego zdrowiem przypłacią *Pij C2/21.*
- PRZYPOMNIEĆ** (3) *vb pf* – *inf*: Mogę téż tu y nowozefzłą pánia ná [szę] przypomniéć *Wr 33/7. fut 1 sg*: iż ná ten czas to sámó przypomnię *Wr 28/14, to przypomnię/ że ... Wr 39/15.*
- PRZYPRAWOWAĆ** (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: bo go o [szalenftwo ...] zły ná [tóg] (!) przyprawuie *Pij C2/4.*
- PRZYRODZENIE** (5) *sb n* – *sg N*: złych obyczáiów zásię przyczyna [szakóné] ná [szę] przyrodzenie *Wr 31/11, Sámó] przyrodzenie iáko z niewdzięcznych synów/ winy bierze Pij C2/13. G*: práwá tylko ná [ciála] ludzkie moc máia/ które z przyrodzenia infzym pánóm/ to iest/ vmyślóm [szę] podané *Wr 25/2, z przyrodzenia w [szylcyfmy] ku złości [szklonni] Wr 30/21. D*: Táki káždy przyrodzeniu [szwemu] iáwná niechuc okázuie *Pij Cv/6.*
- PRZYRODZONY** (2) *ai* – *sg f A*: Tę przyrodzoną waśń ... sámifmy ná [sye] ... obroćili *Wr 22/7. pl G*: [szkoro] ono zięćie/ y [szpótek] wilgotności przyrodzonych ... imie [sye] dzielić á [szłowac] *Wr 30/2.*

- PRZYSŁUCHAĆ SIE** (1) *vb pf* – *praet 3 pl m pers*: iuz sje temu ludzie ... przyślucháli *Wr* 19/14.
- PRZYSTAĆ** (2) *vb impf* – *praes 3 sg*: Przystoi tedy prawému przyiacielowi ... przy towarzyszu mocnie stac *Cn B4v/12*, baczny czlowiek nie to ma czynic/ co v drugiego widzi/ ale to co mu przystoi *Pij C3/23*.
- PRYZSTOJENSTWO** (1) *sb n* – *sg G*: gdzie cnoty/ á przystoięntwa ludzie sie dzierzą *Wr* 32/12.
- PRYZSTOJNIE** (1) *av* – kiedy ten który zachowania szuka/ cnotliwie á przystojnie sie w káždéy rzeczy zachowa *Cn B4/7*.
- PRYZSTOJNOŚĆ** (2) *sb f* – *sg D*: trzebá przeftzrzegáć/ áby ... przeciwko cnoćie/ á przystojności nic sie nie wyftępowálo *Cn B4/1*. *A*: ludzi baczne/ którzy przystojność á fromotę rozeznáć mogá/ po sobie mieć będe *Pij C/13*.
- PRYZSTOJNY** (4) *ai* – *sg f G*: kazano im [*dzieciom*] y Muzykę umieć/ ták wiele dla przystojnéy rofkofzy/ álbo zabáwy/ iáko ... *Wr* 38/6. *A*: spytał iéy: mali zá rzecz przystojną chowác komu wiárę? *Wz* 137/1. *n A*: ábys pijánstwu (!) slufzné á przystojné przezwilko samze ználazl *Pij C3v/7*. *comp sg f N*: ále to przystojnieyfa/ áby ... *Wz* 137/2.
- PRYZSZCIE** (2) *sb n* – *sg N*: Przyščicie tych wfzytkich narodów *Cz B2v/4*. *I*: zá ich przyščiciem *Cz A4v/19*.
- PRYZSZŁY** (2) *ai* – *sg n L*: [*Bóg*] vbefspieczywłzy nas o przyščlym wiecznym blo-goflawięntwie (!) *Wr* 23/17. *pl L*: Mówić o przyščlych rzeczách ... to są wfzytko wrózki *Wr* 20/7.
- PRZYŚĆ, PRZYJŚĆ** (3+4+14 = 21) *vb pf* – *inf*: ten to ifti (!) kazał iéy do siebie przyść *Wz* 142/2. *fut 3 sg*: iefli kiedy przyydzie ktemu *Wr* 35/23, áz kiedy naglá potrzebá przyydzie *Wr* 36/18, iefli tedy ná towarzyszá co przyydzie *Cn B4v/7*, ták y on ku dobrému miéniu nigdy nie przyydzie *Wr* 32/3, niź gdzie nam kogo obcégo szukáć przyydzie *Wr* 35/19; rzeczpospolita ... w nieprzyiacielskie ręce przyydzie *Wr* 20/20. *praet 3 sg m*: Gdy tedy czas náznáczony przyjedł (!) *Wz* 136/11; Stráto ... przyjedł w dom do Theophaná (!) *Wz* 137/18, Skoro przyjedł/ przyięlá go wdzięcznie *Wz* 139/9. *f*: rzeczpospolita ku temu końcowi przyščlá *Wr* 28/7. *n*: Dobrze że mi przyščlo ná pámięć *Wr* 39/22, kiedy przyščlo málowác dżisieyščego téż Pána *Wr* 40/8, to z tąd przyščlo/ że ... *Cz B/10*. *3 pl m pers*: zá tym starych obyczáiów wzgárdzeniem przyščli w roftyrk Rzymiánie *Wr* 28/2, niź [*Czesi i Polacy*] w té kráie przyščli *Cz A4v/15*, sámi Slowacy tám przyščli *Cz Bv/1*. *subst*: [*stare obyczaje*] w tákíe zániedbánié przyščly/ że ... *Wr* 27/11, té wfzytki narody ... przyščly potym do Europy *Cz B2/23*. *con 3 sg m*: wfkazála póń/ áby do niéy do Kościóla przyščedł *Wz* 139/8. *part praet act*: Potym przyščedfzy przed mežá *Wz* 136/21.
- PRYZWABIĆ** (1) *vb pf* – *fut 2 sg*: A prostych ludzi niczym rychléy nie przywabifz/ iáko hoynościa/ á dáry *Cn B3v/10*.
- PRZYWIEŚĆ** (1) *vb pf* – *con 3 sg n*: niemáfz ... ták szkarádego vczynku/ do którégoby chćiwóść á lákomftwo czlowieka nieprzywiodlo *Wr* 32/15.
- PRZYWODZIĆ** (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: wierfze iedné/ które Cicero ziákięysći komædiéy stáréy przjwodzi (!) *Wr* 37/3.
- PSOWAĆ SIE** (1) *vb impf* – *inf*: Ikoro ono zięćie/ y spótek wilgotności przyrodzonych ... imie sje dzielic/ y płowác *Wr* 30/3.
- PUCHNAĆ** (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: ten puchnie/ ów gnije *Pij C2/15*.
- PULNOCNY** (1) *ai* – *pl G*: z tych tu pulnocnych kráiów *Cz B/25*.
- PUSZCZON** (1) *part praet pass pf* – *sg m N*: Iugurtá ... pufczón był wolno *Wr* 32/24.

- PUŚCIĆ** (5) *vb pf – inf*: Ale w czym też oni znaczni być chcieli/ tymby fye nam znimi ná lztych puścić *Wz* 29/7. *praet 3 sg m*: A Timoklią wolno puścił *Wz* 141/15. *con 3 sg m*: áby żony/ y dzieci ich zá nimi puścił *Wz* 142/21. *part praet act*: puściwfy ná stronę Noego *Cz* A4/10, A puściwfy ná stronę wiele innych rzeczy *Pij C*/18. *Cf* PUSZCZON.
- PUŚCIĆ SIE** (1) *vb pf – fut 1 sg*: ná cię sámego się pułczę *Pij C3v*/6.
- PYTAĆ** (5) *vb impf – praes 3 sg*: Pyta ieden *Wr* 37/5. *praet 3 sg m*: Theophanes (!) iawnie przy wżytkich dziewki pytał *Wz* 137/16, Król ... pytał iéy/ coby zacz była *Wz* 141/4, Filip ... pytał/ ieliby ... *Wr* 32/20. *impers praet*: którego gdy pytano/ co bédziefz czynił *Wr* 34/4.
- RACZEJ** (2) *pt – ráczéj ... niżli Wz* 142/5; ráczéy ... niż *Cn B3v*/4.
- RACZYĆ** (1) *vb impf – praet 3 sg m*: czego Bóg rzeczypolpolitéy ku iéy naprawie wżyczyc raczył *Wr* 25/11.
- RAD** (8) *ai – sg m N*: Ten miał dziewkę ... którą Lucius ... rad widział *Wz* 142/1, Bóg ... rad widzi *Wr* 24/6, A nietylko rad widzi/ ále ... *Wr* 24/6, żeby się rad dobrze miał *Wr* 31/20, będą cie záwždy rad słuchał *Wr* 41/22, y człowiekiem się rad widzi *Pij Cv*/10. *f N*: Oná ... rádá była téy dródze *Wz* 140/15. *pl N m pers*: rozumiém temu/ że mié nie wżyfcy rádzi słuchać będą *Pij C*/8.
- RADA** (5) *sb f – sg N*: Dobra to była rádá *Wr* 33/11, Moia rádá tedy/ áby ... *Cn B4*/16. *G*: nie mogąc żadný rády wypitéy truciznie náléśc *Wz* 140/1. *A*: rádcę niepobożná wziął przed fye/ że ... *Wz* 138/22. *I*: rozum ... rádá swoią węcýy pomoc może/ niżli náwiétfza głupia moc *Pij C2v*/17.
- RADOŚĆ** (1) *sb f – sg I*: z radością/ y wesoło do mężá idę *Wz* 139/20.
- RADZIĆ** (3) *vb impf – praes 3 pl*: biadá téy rzeczypolpolitéy/ o którą tácy ludzie rádzá *Wr* 37/15, Aza nie o tym ná séymiech rádzá? *Wr* 41/9. *praet 3 pl m pers*: Tóz iéy oyciec y mátká boiáznia przyciśnieni rádzili *Wz* 142/3.
- RATOWAĆ** (1) *vb impf – praet 3 sg m*: Bóg ... praw ludzkich ... náuką śwá niebiefką podpárł/ y ráutował *Wr* 24/16.
- RAZ** (5) *sb m – sg A*: y wymyłem/ y ciálem ludzkim záraz władnie *Wr* 25/5. *I*: znác było zárazem/ że ... *Wz* 137/17, żołnierze (!) zárazem do łupu fye rzucili *Wz* 140/7, Człowiek chciwy kazal fye zárazem do ogrodá prowadzić *Wz* 140/17, [narody słowieńskie] hiftorycy zárazem zá ich przyłzciem ich włáfnými imiony zowá *Cz* A4v/19. *Cf* NIERAZ.
- REJESTR** (1) *sb m – pl L*: Náyduie fye w reyestrách stárych *Wr* 28/13.
- RĘKA** (6) *sb f – sg A*: wżiáwfy w rękę czáfę złotá *Wz* 139/10. *I*: A Strato (!) ... śwá włáfná ręká fye zábil *Wz* 138/11. *du A*: rzeczypolpolita w nieprzyacielŃkie ręce przyydzie *Wr* 20/20, ztąd ... podawánié zamków/ y miaft w ręce nieprzyacielŃkie *Wr* 32/18. *L*: Sámo przyrodzenié ... tego ná rękú/ tego ná nogách karze *Pij C2*/14. *pl G*: powinowáci onéy pániéy ... sámę z rák od niego wżieli *Wz* 136/13.
- ROD** (1) *sb m – sg A*: lekkość ... która ná móy ród nigdy nie przychodzilá *Wz* 141/9.
- RODZAJ** (4) *sb m – sg D*: o nieprzebránéy dobroci páńŃkiéy/ y láfce przeciw rodziáowi ludzkiému *Wr* 23/14, iáko Pan ... rodziáowi ludzkiému (!) záwždy przychylny *Wr* 23/19. *A*: bo iz ón rodzaj ludzki miłował *Wr* 24/4. *pl G*: EWA/ wżytkich rodziáów mátká słufznie ... piérfwzé mieyfce záftépuie *Wz* 135/5.
- RODZICE** (2) *sb pl t – G*: O którym piérfwzych rodziáów náłzych stworzeniu/ kto chce węcýy co wiedzic *Wz* 135/12, przed oczymá włáfnych rodziáów onę niewinná dziewkę zábil *Wz* 142/15.

- ROŚĆ (3) *vb impf* – *praes 3 sg*: zá niedbáltwem przelożonych roście contemptus legum *Wr* 31/4. *3 pl*: miáltá y wšytki rzeczypolité ná zgodzie naprzód zásiadáią/ y potym roftá *Wr* 21/11, z próznowánia zbytek y vtráty roftá *Wr* 30/16.
- ROTMISTRZ (2) *sb m* – *sg N*: Rotmistrz chcąc przedsię ludzkość nieiáką po sobie pokázác *Wz* 136/13. *D*: Tá [Chijomara] ... doftáta fyie jednému Rotmistrzowi *Wz* 136/7.
- ROWIEN *cf* ROWNY.
- ROWNIE (2) *av* – Tákże równie y rzeczypolitéy fyie dzieie *Wr* 30/5, pochlébce ... iáko namniéy fortuná zmyli/ równie iáko y cień ... áni wiedzić gdzie się podzięia *Cn* B4v/10.
- *ROWNIE (1) *sb n* – *sg G*: miásto tego ięlifmy fyie zbytków ... y temu równia *Wr* 26/14.
- ROWNY, ROWIEN (1+1=2) *ai* – *sg n N*: wšytko mu równo *Pij* C2/11. *pl N m pers*: Sinátus y Synorix/ którzy y záchowánim/ y máiętnością równi sobie byli *Wz* 138/15. *Cf* NIEROWNY.
- ROZERWAĆ (1) *vb pf* – *praet 3 pl m pers*: w tym rozruchu pánnę między sobą rozé-rwáli/ ták iż gárdlo dáć mušiała *Wz* 138/8.
- ROZEZNAĆ (1) *vb pf* – *inf*: ludzi báczné/ którzy przyštoyność á fromotę rozeznać mogą/ po sobie mieć będą *Pij* C/13.
- ROZKAZAĆ (3) *vb pf* – *praet 3 sg m*: rofkazał/ áby ... *Wz* 141/15, rofkazał iéy ... áby ... *Wz* 142/9. *f*: ťudze po éichu rofkazála/ áby ... *Wz* 136/17.
- ROZKAZANIE (1) *sb n* – *sg D*: Śługá ... vczynił rofkazánium pániéy ťwéy dofyć *Wz* 136/18.
- ROZKOSZ (2) *sb f* – *sg G*: kazano im [dzieciom] y Muzykę vmieć/ ták wiele dla przyštoinéy rofkofzy/ álbo zabáwy/ iáko ... *Wr* 38/6. *D*: kiedy kto komu ieft ku rofkofzy *Cn* B3v/24.
- ROZLICZNY (1) *ai* – *pl f I*: ázafmy iuż te^o gru^{tu} rzeczypolitéy (!) náńzéy ... wiárámi rozlicznými nieporuťzili (!)? *Wr* 21/16.
- ROZMAITY (2) *ai* – *sg f A*: Táką rozmáitą bárwę ťwym dworzánóm zwyklá niemier-ność dáwác *Pij* C2/17. *pl A subst*: roftárgnělifmy fyie ná dziwné y rozmáité wiáry *Wr* 21/24.
- ROZMIŁOWAĆ SIE (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: Téy rozmiłował fyie Synorix *Wz* 138/19.
- ROZMNOŻENIE (1) *sb n* – *sg G*: krés rozmnożenia chwały Páńťkiéy ... dáleko miiáią *Wr* 25/19.
- ROZMYŚLIĆ SIE (1) *vb pf* – *inf*: trzeba ťie było lepiéy ná to rozmyšlic *Wr* 40/25.
- ROZNOŚĆ (2) *sb f* – *sg G*: woyny [chrzešćijan z poganami] z niťkad niepochođzily/ ieno z róžnošći wiáry *Wr* 22/3. *A*: ťámi z sobą ... krwáwé bytwy (!) zwodzim/ á to wšyťtko prze róžnošć wiáry *Wr* 22/13.
- ROZNY (6) *ai* – *sg m N*: Słowacy ... róžny y ofobny naród był *Cz* B/17, czemu rozum/ którým od innych zwiérzát ieft róžny/ dobrowolnie ťwym pijáńťwem tłumí? *Pij* Cv/11. *pl N m pers*: żebychmy ... od ťiebie róžni byli *Wr* 21/23. *subst*: piešni dzi-šieyťzé ták dáleko ťá róžné od Bogurođzice *Wr* 39/7. *G*: wašń/ która z róžnych wiar idzie *Wr* 22/8. *I n*: ázafmy iuż te^o gru^{tu} rzeczypolitéy (!) náńzey ... róžnémi praw poťpolitich (!) wykłady ... nieporuťzili (!)? *Wr* 21/15.
- ROZPUSTA (3) *sb f* – *sg G*: miásto tego ięlifmy fyie zbytków/ roťpuťty/ wťzeteczności *Wr* 26/13, Niegodzi fyie nam tedy téy roťpuťty ... lekce ważyć *Wr* 28/8. *L*: A to coć ťie zda/ że wtéy niezgodzie y roťpušćie náńzey Pan potomká niema? *Wr* 35/14.
- ROZPUSTNY (3) *ai* – *pl N subst*: złé á roťpuťné obyćzáiie rzeczypolitéy ťzkodzá *Wr* 35/11. *G*: Tož niebéťpieczéńťtwo ieft rzeczypolitéy od ludži ťwowlonych

- y rospuŃnych Wr 34/23. *A m pers*: ludzie wyŃtepné/ á rospuŃné/ mężobóyce práwie rzeczypoŃpolitéy zowie Wr 27/21.
- ROZRUCH (3) *sb m – sg G*: či/ którzy tego rozruchu są przyczyną Wr 25/18. *L*: w tym rozruchu pánnę między sobą rozerwali Wz 138/7, żeby Ńie im téż w tym rozruchu co doŃtało Wr 34/10.
- ROZSADZIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: które [towarzystwo i Ńlugi] nieznácznie między ciżbą rozfádził Wz 138/2.
- ROZSIEWCA (1) *sb m – sg A*: [prawo] które ná rozsiewcę roŃtyrku/ y Ńkażęc rzeczypoŃpolitéy (!) ieŃt poŃtanowioné Wr 22/18.
- ROZTARGNAĆ SIE (2) *vb pf – praet 1 pl m pers*: roŃtargnęŃifmy Ńye ná dziwné y rozmáité wiary Wr 21/23; álbomŃy jeden naród z Czechy byli/ á zá czásem Ńię roŃtargnęŃi Cz B2v/10. Cf ROZTARGNIONY.
- ROZTARGNIENIE (2) *sb n – sg N*: ktoré roŃtargnienié/ iáką waŃń między ludzie w noŃi? Wr 21/25. *I*: Té przyrodzoną waŃń ... Ńámifmy ná Ńye záтым roŃtargnieniem obroćili Wr 22/9.
- ROZTARGNIONY (2) *part praet pass pf – sg f N*: miłość roŃtargniona ná wiele częŃci/ nie ieŃt ták mocna Cn B4/13. *n L*: co o roŃtargnionym páńŃtwie ón nawyszy prorok powiáda Wr 21/4.
- ROZTERK, ROZTYRK (3 + 3 = 6) *sb m – sg G*: [prawo] które ná rozsiewcę roŃtyrku ... ieŃt poŃtanowioné Wr 22/19. *A*: zá tým Ńtarych obyczáiów wzgárdzeniem przyŃzli w roŃtyrk Rzymiánie Wr 28/2; wznofzá roŃterk między ludzi Wr 25/20. *I*: niezgodą/ á roŃtyrkiem vpáádá muŃzá Wr 21/11. *L*: Bo w roŃterku ... rzeczypoŃpolita vpáŃć muŃi Wr 20/18. *pl A*: nie mogli ináczéy/ więc roŃterki Ńiecią Wr 34/9.
- ROZTROPNY (1) *ai – sg f N*: Oná/ iáko bylá białáglowá roŃtropna Wz 140/14.
- ROZTYRK cf ROZTERK.
- ROZUM (14) *sb m – sg N*: Dwie tedy rzeczy człowieká Ńzláchcią (!)/ obyczáie/ á rozum: obyczáie z cnót pochodzá/ á rozum z náuk Cn B3v/1, 1, rozum ludzki od zbytków tepie Pie C2v/6, co wŃzytko rozum Ńpráwue Pie C2v/14, Nie przeplácona ieŃt rzecz rozum Pie C2v/16. *G*: Ńzaleni/ którzy ... rozumu pozbyli Pie Cv/22, zkąd [z pijáńŃstwa] látwie niedoŃtátek/ ábo poruŃzenie rozumu znáczyć Ńię może Pie C2v/10. *A*: czemu rozum ... Ńwym pijáńŃtwem tłumí? Pie Cv/10, [miernoŃć] przez którąby y rozum/ y zdrowié Ńpełná záchowác mogli Pie C2/24, cnotá ... ktoréy Ńię trzymáiąc/ nie tylko rozum zdrowy/ ále y moc zupełná mamy? Pie C2v/20, tá iedná cnotá ... ták rozum ludzki y vmyŃł Ńpráwue Pie C3/2. *I*: Chcąc to rozumem wywieŃć/ że ... Wr 19/19, będáŃi Ńię [cudze obyczaje] z cnotá/ á z rozumem zgadzác Pie C3/25. *L*: Ná rozumie záŃię náuki Ńię przyimuią Cn B3/19.
- ROZUMIEĆ (15) *vb impf – inf*: Z tád rozumieć mozem/ iż ... Wr 22/1, Ani Ńye nam ták Ńkapie o nieprzebránéy dobroći páńŃkiéy ... rozumieć godzi Wr 23/14, ludzie/ którzy to należy/ niechcą rozumieć Wr 25/16. *praes 1 sg*: Rozumiém dobrze/ ále Ńlucham dáléy Wr 35/12, Rozumiém temu żeŃ ... Wr 39/24; powiem iá/ co w téy mierze o rzeczypoŃpolitéy náŃzéy rozumieć Wr 20/11, iáko iá rozumieć Wr 23/25, powiem iá przećię/ co rozumieć Wr 41/17, rozumieć temu/ że ... Pie C/6. *2 sg*: Mam zá to/ że iuz z tád rozumieŃz/ iáko ... Wr 35/11. *1 pl*: Cóż rozumieemy o poŃpolitym człowieku Wr 28/21. *3 pl*: o tákiéy odmíánie Ńluchay co mádrzy ludzie rozumiecią Wr 26/15. *praet 1 sg m*: com rozumial o rzeczypoŃpolitéy náŃzéy/ ... wŃzyŃtkom powieďziál Wr 40/22. *part praes act*: Timoklia rozumieciác/ kiedy iuz ná dnie Ńáмым byl Wz 140/20, Bóg/ rozumieciác/ iż ... Wr 24/10.
- ROŻNOŚĆ cf ROZNOŚĆ.

ROŻNY *cf* ROZNY.

RUSZYĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg f*: Nie rufzyła tá rzecz namniey Arifotimá *Wz* 142/16.

RUSZYĆ SIE (1) *vb pf* – *con 3 pl m pers*: Zeby fię téż zniemi y ci Cekkowie rufzyli *Cz* B2/25.

RUŚ (6) *n-ethn f* – *sg N*: ták Polacy/ iáko y Czechowie/ Ruś ktemu ... narody Słowińńkiemi fię miánuią *Cz* B/8, Ruś ... ofobny naród był *Cz* B/16, Polaká Láchem tyłko sámá Ruś miánuie *Cz* Bv/21, Ruś przedsię sámá [nazwę *Lach*] zátrzymála *Cz* B2/9, Ruś iefcze przykładem nas ... Láchámi przezywáią *Cz* B2/13. *D*: A Rusi/ ták ludnému narodowi ... co rzeczem? *Cz* Bv/4.

RYCERSKI (2) *ai* – *pl N subst*: Napiérwżé mieyfce/ rycérńkié/ y práwné/ po nich náuki wyzwoloné máią *Cn* B3/20. *D*: która ludzióm rycérńkim ieft potrzebna *Wr* 28/25.

RYCHŁO (5) *av* – *comp*: nie w długich obiádach ... mnińmánia [wégo] ludźie pokládá/ rychłý w trzézwości/ á w mierze *Wr* 28/24, zebyfmy fię rychłý ná tego zgodzili *Wr* 35/17, ták y Láchowie podobno zkąd inąd rychłý to przezwińko odnieśli *Cz* Bv/16, prostych ludzi rychłý nie przywabifz/ iáko hoynościa/ á dáry *Cn* B3v/9, rychłý godności [wéy] ... zámilczy/ niźli ... *Ptj* C2v/13. *Cf* NIERYCHŁO.

RZADKI (1) *ai* – *sg n N*: rzadkié [królestwo] którýby iákiéy znáczný kłęski nie wzięło *Wr* 39/17.

1. RZAD (1) *sb m* – *sg N*: tám dopiéro befpieczęńtvo ieft/ y rząd dobry/ gdzie ... *Wr* 24/21.

2. RZAD (2) *sb m* – *I*: którýgo óciec/ dziad/ y prádziad rzędem nam pánowáli *Wr* 35/18, byli námáłowáni rzéde^m wżyfcy królowie Polfcy *Wr* 40/5. *Cf* NIERZAD.

RZĄDZIĆ (3) *vb impf* – *praes 3 sg*: Zle gdzie ich wiele rządzí *Wr* 37/19, źle gdzie ich wiele rządzí *Wr* 37/24. *con praet 3 pl m pers*: gdzieby byli tácy ludźie nie rządzili *Wr* 26/23.

RZEC (11) *vb pf* – *inf*: iż ták mam rzec *Cz* Bv/8. *fut 1 sg*: iż czego więcéy nie rzekę *Wr* 22/14, iż ich słowem rzekę *Wr* 38/17. *2 sg*: Ale mi podobno rzeczezf *Pij* C3/17. *1 pl*: A Rusi/ ták ludnému narodowi ... co rzeczem? *Cz* Bv/5. *praet 3 sg m*: Y nie rzekł nic ... wierze náłżey przečiwnégo ... Scipio *Wr* 23/25. *f*: té słowá głosem rzekłá *Wz* 139/15. *con 3 sg m*: Bo choćiaby kto rzékł/ że ... *Cz* B/4. *pass inf*: prawdá fye rzéc muśi *Wr* 20/25. *impers praet 3 sg n*: bo iáko fye iuż rzekło *Wr* 30/4, iáko fię iuż nie raz rzekło *Wr* 31/9.

RZECZ (37) *sb f* – *sg N*: sądzić o tym/ nie ieft rzecz náłżégo przedsięwzięcia teráz-nieyłżégo *Wz* 136/1, dom Timokliiéy/ o którý teráz rzecz *Wz* 140/8, Nie rufzyła tá rzecz namniey Arifotimá *Wz* 142/16, káżdá rzecz wżelka *Wr* 20/12, nie ieft rzecz táyna *Wr* 21/17, co dziś mamy z onych stárych obyczáiów/ którými ten powiáda że rzecz Rzymśka stoi? *Wr* 27/10, stáreimi obyczáymi Rzymśka rzecz stoi *Wr* 27/23, iákokolwiek/ rzecz pewna/ że ... *Wr* 40/18, iáko by to nápráwić/ to by mádrégo rzecz *Wr* 41/14, Podobnieyła rzecz dáleko/ że ... *Cz* Bv/6, trudna rzecz ieft *Cz* Bv/20, obiedwie rzeczy w sobie mieć/ rzecz nieprzeplácona ieft człowiekowi *Cn* B3v/2, ieft rzecz niepodobna/ wżytkim fię podobác *Cn* B4/4, miłość w ludźiech pobudzáią/ rzecz wláfna ... álbo co ieft godno miłowánia *Cn* B4v/24, Zádna ták fromotna rzecz nie ieft/ którýby fię on wftýdził *Ptj* C2/9, Nie przeplácona ieft rzecz rozum *Pij* C2v/16. *D*: będą nam téż służyć ku náłżéy rzeczy *Wr* 37/4. *A*: RZECZ niezwyklá wżóm wáżym powiém *Pij* C/5; mali zá rzecz przystoyną chowác komu wiárę? *Wz* 137/1, Oyciec potym y mátká pátrząc ná ták zálofná rzecz *Wz* 142/13, Zdáło mi fye zá rzecz potrzebná *Wr* 25/13, Ale czás nam podobno w rzecz wftápíc *Wr* 26/7, rychłý godności [wéy] ... zámilczy/ niźli fię o rzecz sobie nierówná pokuśi *Pij* C2v/15. *I*:

rzeczypolita flowy tylko trzymamy/ ale rzeczą iuż strąčili Wr 27/18. L: czyniac wrzeczy ofiarę wedla zwyczajiu pogańskiego Dianie Wz 139/11, w téy rzeczy niewiadomość tylko swoię ... okazuią Cz A4v/9, ten który zachowania szuka/ cnotliwie á przystoynie się w każdéy rzeczy zachowa Cn B4/7. p/ G: co ná wzywaniu rzeczy nábytych zależy Wr 32/4, wielkość wmyślu/ która ná wzgardzeniu rzeczy doczesnych zależy Cn B3/13, Trzebá tedj (!) dwu rzeczy w téy mierze Cn B3v/15, puściwfy ná ftronę wiele innych rzeczy Pij C/19, wiele hániebnych rzeczy/ fie dzieie prze ... pijańftwo Pij C2/6. A: názy/ vmieią rzeczy podác Wr 35/21. L: Mówić o przyfzlych rzeczách Wr 20/7, żebychmy ... w dufnych rzeczách od siebie różni byli Wr 21/23. du N: Dwie tedy rzeczy czlowieká fzláchciá (!) obyczáie/ á rozum Cn B3/22. A: obiedwie rzeczy w sobie mieć/ rzecz nieprzeplácona ieft czlowiekowi Cn B3v/2.Cf RZECZOSPOLITA.

RZECZOSPOLITA (56) sb f – sg N: w iákim niebezpieczeńftwie (!) y ten Pan y tá Rzeczypolita ieft Wr 33/25; rzeczypolita vpác musi Wr 20/18, Obyczáymi stáremi stoi rzeczypolita Rzymfska/ y męźmi Wr 26/19, ták zacna rzeczypolita ku temu końcowi przyfzlá Wr 28/6, rzeczypolita ma nieiákie podobieńftwo w téy mierze z ciálem czlowieczym Wr 29/18, iáko namniéy rzeczypolita oflábieie ... wnet ... Wr 30/9, áby tempore interregni rzeczypolita wporządku bylá Wr 36/3, zá odmiána muzyki/ y rzeczypolita odmiénié fie musi Wr 38/1. G: Zlé tedy á swololné obyczáie ... fą przyczyná zginiénia Rzeczypolitéy Wr 31/10, złych obyczáów ... przyczyná ... Rzeczypolitéy niedbáłość/ to ieft/ przełożonych Wr 31/12; ázafmy te^o gru^{tu} rzeczypolitéy (!) náfzý ... nieporufzili (!)? Wr 21/15, [prawo] które ná rozsiewcę roftryku/ y skażcę rzeczypolitéy (!) ieft poftánowioné Wr 22/19; ták wiará/ iáko y práwo ... ciągná ... do wtwierdzenia rzeczypolitéy Wr 23/1, téy rzeczypolitéy áni gruntownéy/ áni porządny zwác możem Wr 24/16, fundámentów rzeczypolitéy wzrufza Wr 25/9, z iakiem (!) niebezpieczeńftwem rzeczypolitéy ten spór o wiaré złączón ieft Wr 25/16, záczym pewny wpadek/ iákom to zprzodku okazał/ idzie rzeczypolitéy Wr 25/22, niemoglyby były álbo zálozyć/ álbo ták dlugo trzymác tak wielkiéy/ ták fwiátobliwié (!)/ y ták szeroko włádnéy rzeczypolitéy Wr 27/1, męžobóyce práwie rzeczypolitéy zowie Wr 27/21, bo oni tym iáko fkázą rzeczypolitéy gárdzili Wr 29/5, co wfzyftko fą fzciefzki ku zgubie rzeczypolitéy Wr 35/10, o wpadku rzeczypolitéy mówią Wr 37/4. D: ták bárzo źle tufzycie Rzeczypolitéy náfzý? Wr 19/16, Ale cóž to Rzeczypolitéy fzkodzić ma Wr 31/16; ten iednáko rzeczypolitéy fzkodzi Wr 22/24, ná práwach porządny rzeczypolitéy náleży Wr 24/25, czego Bóg rzeczypolitéy ku iéy napráwie wżyczyć raczył Wr 25/11, ieśli zapláty cnotá niéma/ ták chuc ku fluzbie rzeczypolitéy zgáfnác musi Wr 30/17, rzeczypolitéy tym lákomftwo wádzi/ iz ... Wr 32/9, ludzie wtrátni ... rzeczypolitéy bárzo wádzá Wr 34/20, Tóž niebezpieczeńftwo ieft rzeczypolitéy od ludzi swololnych Wr 34/22, złé á rofpuftné obyczáie rzeczypolitéy fzkodzá Wr 35/11, biadá téy rzeczypolitéy Wr 37/14. A: rzeczypolita/ co zá zgodá idzie ... poftánowiem Wr 23/10, stráciwfy rzeczypolita Wr 25/23, czemu fye ia o rzeczypolita náfzý lękam Wr 26/9, náfz wiek wziáfwy rzeczypolita iáko málowánié napiękniefzé Wr 27/4, rzeczypolita flowy tylko trzymamy/ ale rzeczą iuż strąčili Wr 27/17, ten wpadek stárych obyczáów miał zá sobá y rzeczypolita potárgnac Wr 27/25, którzy naprzód tę flawná rzeczypolita zálozyli (!) Wr 28/11, roftrki sieiá/ rzeczypolita miéfzáiá Wr 34/9, chciál fie ná rzeczypolita rzucić Wr 34/13. L: o rzeczypolitéy náfzý rozumiém Wr 20/11, co ten ... w rzeczypolitéy fwéy godny czlowiek o téy fkázie obyczáów

trzymia *Wr* 27/19, Tákże równie y w rzeczypoſpolitéy ſye dzieie *Wr* 30/5, Strzeż Boże/ by o náſzey rzeczypoſpolitéy tegóž niemówiono potym *Wr* 37/22, Táká tedy odmianá w muzyce czyni odmianę y w rzeczypoſpolitéy *Wr* 39/9, [*Platon*] wrzeczypoſpolitéy ſwéy Poetów mieć niechciał *Wr* 39/10, To com rozumiał o rzeczypoſpolitéy náſzey *Wr* 40/22. *pl N*: Vpadáią rzeczypoſpolité/ iáko y káżdá rzecz wſzelka *Wr* 20/11, do niezgody ſye ciągná/ zá ktorą rzeczypoſpolité niſczeią *Wr* 20/17, miáftá y wſzytki rzeczypoſpolité ná zgodzie naprzód záſiadáią/ y potym roftą *Wr* 21/10, áby wſzytki rzeczypoſpolité ... tego práwá przeciwo niemu wzyli *Wr* 22/16, zbory porządnie poſtánowioné: á to ſą rzeczypoſpolité *Wr* 24/3. *G*: ku wtwierdzeniu/ y bępieczeńſtwu rzeczypoſpolitych *Wr* 22/23, philoſophowie wiele około odmiány rzeczypoſpolitych pifáli *Wr* 31/1.

RZEKA (2) *sb f* – *sg G*: Rotmiftrz ... prowadził iá aż do rzeki *Wz* 136/15; iáko ſtrumienié do glównéy rzeki (!) ... ſye ciągná *Wr* 20/16.

RZEPA (1) *sb f* – *sg A*: rzepę ſobie piekąc *Wr* 29/10.

RZUCIĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg f*: Potym przyſzedłzy przed mężá/ rzuciłá iá [*odcietą głowę*] przed nogi iego *Wz* 136/21.

RZUCIĆ SIE (3) *vb pf* – *inf*: chciał ſie ná rzecz poſpolitá rzucić *Wr* 34/14. *praet 3 sg m*: dawfzy znák pomocnikóm ſwym/ rzucił ſye ſam naprzód do niéy *Wz* 138/4. *3 pl m pers*: żołnierze (!) zárazem do łupu ſye rzucili *Wz* 140/7.

RZYM (4) *n-loc m* – *sg G*: Kátiliná ... wiechał z Rzymu *Wr* 34/15. *A*: Iugurtá ... ogláđáiąc ſie ná Rzym *Wr* 32/25. *L*: Iugurtá będąc więźniém w Rzymie *Wr* 32/23, Tákí był Kátiliná w Rzymie *Wr* 34/12.

RZYMIANIN (4) *n-ethn m* – *pl N*: kiedy Rzymiánie Gáláty w Azyiéy poráżili *Wz* 136/5, zá tym ſtárych obyczáiów wzgárdzeniém przyſzli w roſtyrk Rzymiánie *Wr* 28/2, kiedy Rzymiánie dáry brác poczéli *Wr* 33/5. *G*: około niego przedſie ſilá zacych Rzymian ... legło *Wr* 34/18.

RZYMSKI (5) *ai* – *sg m A*: Chwałá wſzytki historye Kuryuſá Rzymſkiego *Wr* 29/9. *f N*: Obyczáymi ſtárými ſtoi rzeczypoſpolita Rzymſka/ y mężmi *Wr* 26/19, co dziś mamy z onych ſtárych obyczáiów/ ktorými ... rzecz Rzymſka ſtoi? *Wr* 27/11, ſtárými obyczáymi Rzymſka rzecz ſtoi *Wr* 27/23. *D*: co ſye [*rzeczypoſpolitej*] Rzymſkiéy doſtało *Wr* 20/19.

S (1) *litera* – zá tą tych dwu liter/ ktorą między ſobá máią/ bliſkoſcią f álbo t s *Cz* B2/4, 4.

*SABERUS (1) *n-ethn m* – *pl A a. I*: y Cekkij y Hunni/ któróre y Sáberi zowá *Cz* B2/19.

SALA (1) *sb f* – *sg N*: W Poznáníu ieſt ſalá wielka biſkupia *Wr* 40/3.

SAM (40) *pron* – *sg m N*: ſam *Wz* 138/4, 142/8, *Wr* 24/13, 32/6, 34/17, 37/12, 40/2, *Cn* B3v/17, ia ſam *Wr* 19/7, zebrał woylko z tákich iáko y ſam *Wr* 34/15, ſam ſiebie *Pij* Cv/2. *G*: ſámégo ſiebie *Wr* 24/15. *A*: mnie ſáme*o *Wr* 20/4, o ſáme*o Chryſtuſá *Wr* 22/7; ná cię ſámégo *Pij* C3v/6. *I*: pod ſámym *Wr* 40/13. *f N*: ſámá *Wz* 139/12, *Wr* 20/18, *Cz* Bv/21, B2/9, *Cn* B3v/7, *Pij* C2/3, oná ſámá *Wz* 141/16. *G*: téy ſáméy *Wr* 19/12. *A*: ſámę *Wz* 136/13, *Wr* 23/15, *Cz* A4v/10, ná ſámę *Wz* 140/10. *n N*: Sámo *Pij* C2/13. *A*: to ſámo *Wr* 28/14, 39/23. *L*: ná ... ſámym *Wz* 140/20. *pl N m pers*: ſámi *Wr* 27/9, 31/4, *Cz* B/25, Bv/25, *Pij* Cv/15, ſámi między ſobá *Wz* 138/16, ſámi ſobie *Wr* 21/14, ſámi z ſobá *Wr* 22/11. *Cf* SAMŹE.

SAMNIS (2) *n-ethn m* – *sg N*: Tymże duchem y on Poncius Sámnis ... powiedział *Wr* 33/3. *pl N*: dáry/ ktorým (!) v niego Sámnitowie pokóy odkupić chcieli *Wr* 29/11.

SAMŹE (1) *pron* – *sg N*: ábyſ pijánſtwu (!) ſtuſzné á przyſtoyné przezwiſko ſamŹe znalazł *Pij* C3v/7.

- SARACEN (1) *n-ethn m – pl I*: [krzyżowcy] z Turki/ y z Sáráceny fye bili Wr 22/6.
- SATYR (1) *sb m – sg N*: ná co fye y Sátyr fkarzy Wr 26/11.
- SĄDZIĆ (2) *vb impf – inf*: sądzić o tym/ nie iest rzecz nálezego przedsięwzięcia teraz-nieyfzého Wz 136/1. *imp 3 sg*: niechay mię każdy/ iáko chce/ sądzi Pij C/11.
- SĄSIAD (1) *sb m – pl I*: między iákiemi sąsiady siedziemy Wr 20/23.
- SCEWOLA (1) *n-pers m – sg N*: [przyjaciele] iáko był ... Scipio/ á Scawolá Cn B4/20.
- SCYPIJO (2) *n-pers m – sg N*: Y nie rzekł nic ... wierze nálezý przeciwného ... Scipio Wr 24/1, [przyjaciele] iáko był ... Scipio/ á Scawolá Cn B4/19.
- SEJM (3) *sb m – sg A*: y dáli mu moc féym zkládać Wr 36/4. *pl L*: mówionó iuz o tym ná kilku féymiech Wr 35/20, Aza nie o tym ná féymiech rózdzá? Wr 41/9.
- SENS (1) *sb m – sg A*: wiérzzyk ieden w Homerá/ którego tén sens pámiętam Wr 37/18.
- SERB (2) *n-ethn m – pl N*: Iáko to Bulgárowie/ Serbi/ Słowacy/ y wiele infzych Cz A4v/18, Serbi/ álbo Sorabi (!) Cz B/16.
- SERCE (2) *sb n – sg N*: ludzióm iákos serce vpádro Wr 20/4. *D*: Dziwował fye Król/ y sercu/ y baczeniu onéy poważnéy białéyglowy Wz 141/12.
- SIAC (1) *vb impf – praes 3 pl*: roftérki sieiá/ rzeczpořpolitá miéřzaiá Wr 34/9.
- SIADAĆ (1) *vb impf – praet 3 pl m pers*: náfzy cni królowie ... w piekárniách siádáli Wr 29/14.
- SIEDZIĘĆ (4) *vb impf – praes 1 pl*: między iákiemi sąsiady siedziemy Wr 20/23. *3 pl*: Słowacy ... nád morzem Weneckim vsiedli/ gdzie y dziś siedzą Cz B/6. *part praes act*: [Kuryjusz] który siedząc przy ogniku/ á rzepę sobie piekąc Wr 29/9, tak wielkie królestwo między tak wielkimi nieprziiaćielmi siedząc Hétmána niéma Wr 36/14.
- SIEĆ (59) *pron – G*: do siebie Wz 142/2, od siebie Wr 21/23, sam siebie Pij Cv/2, sámego siebie Wr 24/15, z siebie Wr 28/5, sámi ... z siebie Wr 31/14. *D*: sobie Wz 137/11, 14, 138/1, 16, 140/10, 19, Wr 21/1, 23/11, 25/4, 29/10, 32/23, 24, 34/19, Cn B3v/6, 18, B4/12, Pij C/17, Cv/3, 17, C2/19, C2v/7, 8, 15, C3/10, C3v/3, przeciw sobie Wr 21/21, sámi sobie Wr 21/14. *A*: się Pij Cv/10; fye Wz 139/7, 140/18, sámi ... ná fye Wr 22/9, wziął przed fye Wz 138/22. *I*: między sobą Wr 24/6, 28/3, między sobą Wz 138/7, Cz B2/4, sámi między sobą Wz 138/16, przed sobą Cz Bv/19, z sobą Wz 136/20, Wr 30/5, sámi z sobą Wr 22/11, zá sobą Wr 23/7, 24/9, 27/25, Cz A4/16. *L*: o sobie Wr 41/4, po sobie Wz 136/14, Pij C/13, w sobie Wz 139/23, Wr 24/18, Cn B3/6, B3v/2, B4v/24. – *Jako składnik czasowników zwrotnych lub form pass i impers (191)*: fie Wr 25/19, 31/7, 9, 18, 20, 21, 21, 22, 24, 25, 32/4, 12, 25, 33/19, 34/6, 10, 13, 21, 35/7, 13, 16, 36/1, 12, 21, 22, 23, 37/13, 13, 23, 38/1, 2, 14, 15, 19, 21, 24, 39/16, 19, 40/10, 19, 24, 41/6, 14, 17, 18, 18, Pij C/16, Cv/5, 16, 17, C2/6; fye Wz 135/9, 13, 136/6, 8, 15, 22, 22, 137/9, 14, 17, 22, 138/4, 11, 20, 139/4, 12, 20, 24, 140/2, 7, 11, 15, 20, 141/1, 10, 12, 14, 20, 142/7, Wr 19/14, 15, 18, 20, 20/1, 15, 17, 19, 21, 24, 25, 21/14, 17, 24, 22/6, 11, 21, 23/12, 21, 24/13, 18, 24, 25/8, 13, 14, 26/5, 8, 11, 13, 15, 17, 21, 27/16, 23, 28/7, 13, 17, 18, 20, 29/2, 4, 5, 7, 16, 18, 21, 25, 30/2, 3, 4, 6, 6; się Wr 40/23, Cz A4/17, 20, A4v/11, 25, B/1, 3, 9, 19, 21, Bv/1, 3, 14, 18, B2/20, 24, B2v/5, 10, 16, 17, 20, 22, 24, Cn B3/8, 19, B4/1, 4, 5, 7, 17, 22, 24, 24, B4v/4, 8, 12, 15, Pij C2/8, 9, 10, 11, 12, C2v/3, 7, 8, 10, 15, 19, 23, C3/3, 7, 8, 16, 19, 24, 25, C3v/6; fyę Wz 137/10; się Pij Cv/19. *Cf* PRZEDSIEĆ, PRZEDSIĘWZIEĆ, ZASIEĆ.
- SIŁA (1) *av – około niego przedsię siłá zacnych Rzymian ... legło Wr 34/17.*
- SIŁA (2) *sb f – pl G*: w roftérku/ álbo sámi od fwych sił rzeczpořpolita vpásć musi ... álbo ... Wr 20/18, trzeźwóść/ będąc świadoma dobrze y sił/ y niedoftátków fwoich Pij C2v/11.

- SIOSTRA (1) *sb f* – *sg N*: Iestem Timoklia/ siostrą Theágenową *Wz* 141/5.
- SIROCTWO (1) *sb n* – *sg G*: Oná wiedząc/ kto przyczyną iéy síroctwá był *Wz* 139/3.
- SKARB (2) *sb m* – *pl G*: pilnie iye wywiadował/ ieliby gdzie pieniędzy/ álbo íkárków iákich nie zákopáá *Wz* 140/12. *A*: wízytki fwoie íkárby wrzuciá w jeden dól *Wz* 140/17.
- SKARŻYĆ SIE (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: ná co iye y Sátyr íkárzy *Wr* 26/11.
- SKAZA (3) *sb f* – *sg D*: czego Bóg rzeczyfopolitéy ku iéy napráwie wízyzyć raczył/ tego ón ... ku iéy íkázie wíywa *Wr* 25/12. *I*: bo oni tym iáko íkázá rzeczyfopolitéy gárdżili *Wr* 29/4. *L*: co ten ... godny człowiek o téy íkázie obyczáiów trzyma *Wr* 27/20.
- SKAŻCA (1) *sb m* – *sg A*: [prawo] które ná rozsíewcę roftyрку/ y íkáżcę rzeczyfopolitéy (!) iest poftánowioné *Wr* 22/19.
- SKAŻONY (1) *part praet pass pf* – *sg n N*: złych obyczáiów zásię przyczyná íkáżóné náíże przyrodzenié *Wr* 31/11.
- SKĄD (2) *av* – *zkáđ* *Wr* 38/18, *Pij* C2v/9. *Cf* SKĄDINĄD, SKĄDŻE.
- SKĄDINĄD (1) *av* – *zkáđ inąd* *Cz* Bv/16.
- SKĄDŻE (1) *av* – z kądże ták přédka odmianá? *Wr* 33/18.
- SKĄPIE (1) *av* – Ani iye nam ták íkápie o nieprzebranéy dobroci páńíkiéy ... rozumieć godzi *Wr* 23/13.
- SKŁADAC (1) *vb impf* – *inf*: dáli mu moc féym zkládac *Wr* 36/5.
- SKŁAMAĆ (1) *vb pf* – *con 1 sg m*: Boże day to ábych ia zklámał *Wr* 36/11.
- SKŁONIC SIE (1) *vb pf* – *inf*: nieśmiém fie ná żadną ftroné íklónić *Wr* 40/20.
- SKŁONNY (1) *ai* – *pl N m pers*: bo z przyrodzenia wfzyfcyfmy ku złości íklónni *Wr* 30/21.
- SKORO (1) *av* – *my/ á zá námi wfzytki íkoro narody* *Cz* B2/8.
- SKORO (3) *cn* – Skoro *Wz* 139/9; íkoro *Wr* 30/1, 38/19.
- SKROMNIE (2) *av* – Ták íkromnie ná ón čás Królowie Polfczy żyli *Wr* 28/18, Czyniá wiele przykrości ludzióm ípokoynym ízalení ... ále to od nich przedsię íkromnie ludzie przíymuiá *Pij* Cv/23.
- SKROMNOŚĆ (1) *sb f* – *sg N*: íkromność ták w mowie/ iáko y w wfzynkách *Cn* B3/14.
- SKROMNY (1) *ai* – *sg n N*: to iest napiérwfzy wfstępек ku włéczeniu wfzelákiéy niemo-cy/ íkromné á mierné poftánowienié życia *Pij* C2v/25.
- SKRZYNIA (1) *sb f* – *sg I*: pytał/ ieliby tám ósieł z íkryzniá złotá doléść nie mógl *Wr* 32/20.
- SKUTEK (1) *sb m* – *sg N*: przedsię źle czynić niebędá/ á to iest íkutek wíary *Wr* 24/23.
- SŁABO (1) *av* – práwá ... bez wíary słábo dżierzá *Wr* 25/6.
- SŁABY (2) *ai* – *sg n L*: Nie przeplácona iest rzec rozum/ choć będzie czáfem w słábym/ á w włomnym cieie *Pij* C2v/17. *sup sg m N*: człowiek ... zda się fobie namężnieyfzym/ kiedy náíábfzy *Pij* C2v/9.
- SŁAC (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: tá jedná cnotá wfzytkim innym drógę ściieie *Pij* C3/2.
- SŁAC SIE (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: pátrzy dáleý/ iáko fie drógá ku złému ściieie *Wr* 36/1.
- SŁAWNY (2) *ai* – *sg m G*: Tymoteufzá sławnégo muzyká z Athén ... wygnano *Wr* 39/3. *f A*: tę sławná rzecyfopolitá záložyli (!) *Wr* 28/10.
- SŁAWONIJA (2) *n-loc f* – *sg G*: przodkowie náízy nie z Sławoníjéy wfzli *Cz* Bv/9. *I*: Słowacy ... od nichże ziemié támté Sławoniá zowá *Cz* B/7.
- SŁOŃCE (4) *sb n* – *sg N*: równie iáko y cień/ kiedy słońce zá chmurę zaydżie *Cn* B4v/11, iáko słońce świátłość fwoię tráci/ gdy zá chmurę zaidżie *Pij* C2v/4. *G*: Grekowie

- wszystki narody ná zachód floncá (!) mieszkaiącë Latinos zową Cz B2/12. *I*: iefli co pod floncem ták sprofnégó náležiono być może/ iáko ieft pijáńftwo Pij C/19.
- SŁOWAK** (10) *n-ethn m – pl N*: Iáko to Bulgárowie/ Serbi/ Słowacy/ y wiele infzych/ ktoré hiftorycy ... ich włafnémi imiony zową Cz A4v/18, Bo chočiaby kto rzékł/ że to byli Słowacy/ tedy to nie może ftać. Bo Słowacy przefzli przez Dunay Cz B/4, 5, iáko ... Bulgárowie/ Serbi/ álbo Sorábi (!)/ ták y Słowacy różny y ofobny naród był Cz B/17, z tych tu pułnocnych kráiów y fámi Słowacy tám przyfzli Cz B/25. *A*: hiftorykowie ... naypiérwéy Słowaki poználi Cz B/11, którzykolwiek iedno tymże ięzykiem mówili/ zá Słowaki ie mieli Cz B/13. *I*: Polacy nie byli práwémi Słowaki nigdy Cz B/20, Iáko tedy przodkowie náfzy nie z Sláwonijéy wyfzli/ ták áni Słowaki byli: A iefli nie byli Słowaki/ á tych imion dżíšiefzych od Czechá y Lechá dopiéro doftáli/ mušieli iákiékolwiek imię przedfię mieć Cz Bv/9, 10.
- SŁOWIENSKI** (8) *ai – sg m N*: káždy naród Słowieńki fwoim włafnym przezwifkiem záwždy był miánowan Cz A4v/16, Czechá káždy Słowieńki naród Czechem zowie Cz Bv/20. *G*: Ale prze wielkość Słowieńkiégó narodu/ niešmiałbych ia tego twirdzić Cz B2v/1. *A*: genealogiæ (!)/ przez které naród Słowieńki niedróžnie/ y niepodobnie wiodá Cz A4/12, [hiforycy] którzykolwiek naród Słowieńki wšpomináią Cz A4/19. *f G*: żeby Czech y Lech z Słowieńkiéy ziemie ... wyfzedł Cz B/23. *pl N m pers*: v žádnégó hiftoryká ... nie náyduią fie či dwa wódzowie Słowieńcy/ Lech z Czechem Cz A4/21. *I m*: y Mołkwá/ y wiele infzych/ narody Słowieńkiémi fię miánuią Cz B/9.
- SŁOWO** (17) *sb n – sg N*: Ale to flowo cnotá wiele w fobie zámyka Cn B3/5. *G*: Czy to ieft iákoby véinek cáłégo flowá/ Polak Cz Bv/22. *I*: á nákoniec/ iż wfzytki iednym flowem zámknę Wr 30/18, iż ich flowem rzekę Wr 38/16, którym flowem nas y Grekowie zowá Cz B2/14. *pl N*: které flowá nie ták dálece Prorockim duchem fá powiedziáné/ iáko ... Wr 21/7. *G*: niž fye z profytn flów Moyžéfzowych podobno domyšlic może Wz 135/14, Z tych flów móglby fię kto podobno domyšláć/ że ... Cn B2/20. *A*: té flowá głofem rzeklá Wz 139/14, która mu w té flowá odpowiedziála Wz 141/4, ogládáiąc fie ná Rzym té flowá często powtarzał Wr 32/25. *I*: czáfem též y lágodnémi flowy iéy wżywáiąc Wz 140/14, rzeczpołpolitá flowy tylko trzymamy/ ále rzeczá iuž ftráčili Wr 27/17, to iednym przykládem y krótkiémi flowy záwiázal Wr 31/3, pišmo ná wapnie želázem/ ábo nožem wykréšloné témi flowy Wr 40/12, Ale y flowy może człowiek pošyteczen bydž drugiému Cn B3v/19, ludžie iáwná lekkóš cudnémi flowy zdobią Pij C/16.
- SŁUCHAĆ** (9) *vb impf – inf*: ftrách y fluchać Wr 28/4, ábo bédziemli go chćiec wfzyfcy fluchać? Wr 36/7. *praes 1 sg*: Rozumiém dobrze/ ále flucham dáléy Wr 35/12. *fut 1 sg*: będeć cie záwždy rad fluchał Wr 41/22. *1 pl*: wfzyfcy iednoštáynie Bogá wyznawáć y fluchać bédziem Wr 23/8. *3 pl*: rozumiém temu/ że mię nie wfzyfcy rádži fluchać będá Pij C/8. *imp 2 sg*: o tákíéy odmíánie fluchay co mądry ludžie rozumieią Wr 26/14; fluchayže mię dáléy Wr 37/1. *1 pl*: fluchaymy piérwéy/ co ... ón nawyfzy prorok powiáda Wr 21/4.
- SŁUGA** (7) *sb m – sg N*: Slugá ... wczynił rofkazániu pániéy fwéy dofyc Wz 136/18. *D*: fludze po cichu rofkazála Wz 136/17. *A*: Pošlawfzy tedy flugę (!) fwégo Wz 142/1. *I*: powiádáią/ że ieft [arcybiškup] flugá antikriřtów (!) Wr 36/8. *pl N*: Sludzy z obu ftrón pánom fwym pomagáli Wz 138/6. *G*: Strato (!) máiąc od flug domowych tę špráwę/ że ... Wz 137/12, co nawięcéy towarzyfřtwá/ y flug/ fobie špofobił Wz 138/1.
- SŁUSZNI** (3) *av – EWA* ... flufznie ... piérwfzē mieyfce zářtepuie Wz 135/5, přezćzy go flufznie káždy miłowác miał Cn B4/8, w piianřtwie (!) nic tákíégo nie widzę/ ná coby ludžie flufznie lářkáwi być mieli Pij C3/15.

- SŁUSZNY** (2) *ai* – *sg f G*: pijány żadný ... wymówki sľufznej niema *Pij Cv/25. n A*: abyš pijánstwu (!) sľufzná á przyštoyné przezwilko ľamže znalazł *Pij C3v/7*.
- SŁUŻBA** (2) *sb f* – *sg D*: iešli zapľaty cnotá niema/ tám chuć ku sľuźbie rzeczypopolitéy zgáfnáč muši *Wr 30/17. A*: niemierność ... ták im [*swym dworzanom*] sľuźbę pláci *Pij C2/19*.
- SŁUŻYĆ** (3) *vb impf* – *praes 3 sg*: ácz y to wšytko sľuży/ co fię tám powiedziało *Cn B4/22. praet 3 pl subst*: Mieli tedy stárzy ... hármoniié/ ktoré którému affektowi (!) sľużyly *Wr 38/17. fut 3 pl*: Przychodzą mi ná myšľ wierže iedné ... á będą nam tēž sľużyć ku nářzēy rzeczy *Wr 37/4*.
- SŁYCHAĆ** (2) *vb impf* – *praes 2 sg*: co więc odemnie/ y od inszych w kościele sľycharz *Wr 23/3. praet 2 sg m*: Rozumiém temu żeš sľychal o ... práktyce *Wr 39/24*.
- SŁYSZEĆ** (7) *vb impf* – *inf*: chćiałbych od ćiebie co gruntowniefzēgo sľyřzēć *Wr 20/7. praes 1 sg*: bo to sľyřzēć (!) vczóny ćzłowiek był *Wr 39/14. 2 sg*: Tu sľyřyzfz co ten mądry ... ćzłowiek ... trzyma *Wr 27/18. 3 pl*: mniémáią/ że to wšytko wtániēć (!) kiedy orgány sľyřzā *Wr 38/12. praet 1 sg m*: iákóm o iednym sľyřzał *Wr 34/4. 3 sg m*: ták iž go potym nikt nie widział/ áni o nim sľyřzał *Wz 138/10. part praes act*: Co Synorix sľyřzāć/ y iuž nieiáko iad w sobie ćzuiāć *Wz 139/23*.
- SNADŹ** (2) *pt* – ták wiele ... iáko snadž wiēcēy *Wr 38/7, á snadž ... wiēcēy ... niźli Pij Cv/23*.
- SOBIĆ SIE** (1) *vb impf* – *praet 3 pl m pers*: kiedy nowo tē kraie nowé ośiadáli/ y ná mieřzkániē sľę sobili *Cz B/3*.
- * **SORABUS** (1) *n-ethn m* – *pl N*: Serbi/ álbo Sorabi (!) *Cz B/16*.
- SPODZIEWAĆ SIE** (1) *vb impf* – *inf*: prózno fiē czego dobrēgo sľodziēwāć *Wr 41/7*.
- SPOJONY** (1) *part praet pass pf* – *sg f N*: miłość rořtárgniona ... nie iēř ták mocna/ iáko spólna/ á spoiōna *Cz B4/14*.
- SPOKOJNY** (1) *ai* – *pl D*: Czyniā wiele przykrořći ľudzióm spokoynym řzaleni *Pij Cv/20*.
- SPOLNY** (1) *ai* – *sg f N*: miłość rořtárgniona ... nie iēř ták mocna/ iáko spólna/ á spoiōna *Cn B4/14*.
- SPOŁECZNOŚĆ** (1) *sb f* – *sg D*: Bóg ... przyložyl fye y ľam ku tēy spólēcznořći *Wr 24/13*.
- SPOŁEK** (1) *sb m* – *sg N*: skoro ono žięćię/ y spólek wilgotnořći przyrořzonych ná ktorých żywot należy imię fye dzielić *Wr 30/1*.
- SPOR** (1) *sb m* – *sg N*: z iákim niebespiećeńřtwem rzeczypopolitéy ten spór o wiāřē zľączón iēř *Wr 25/17*.
- SPOSABIAĆ** (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: wiārā myšľi ľudzkiē sľobie sľosabia *Wr 25/4*.
- SPOSOB** (2) *sb m* – *sg N*: Trzeci sľosob (!) iēř záchowānia dořtawāć/ kiedy kto komu iēř ku rořkofzy *Cn B3v/23. L*: zły przykľad z řiebie dáia/ ták w nábywāniu ľákomym máiętnořći/ iáko y wewřzelákim infzym sľosobie żywotā *Wr 31/16*.
- SPOSOBIĆ** (1) *vb impf* – *con 3 sg m*: řtáral fye/ aby ná ten dzień co nawięćy towāřzyřtwā/ y sľug/ sľobie sľosobił *Wz 138/1*.
- SPOSTRZEC SIE** (1) *vb pf* – *inf*: Ani to iēř podobieńřtwo/ aby w ták máłēy žiemicy ták wiele sľę ľudzi sľostrzēć miało *Cz Bv/3*.
- SPRAWA** (4) *sb f* – *sg G*: kiedy go z iákiēy nieprzyštoynēy sľprawy wyřtrzeže *Cn B3v/21. D*: kiedy nalepiēy dowćipu řwego ku wřelkiēy sľprawy vžyc mogā *Pij C2v/2. A*: Strato (!)/ máięć od sľug domowych tē sľprāwē/ že ... *Wz 137/12. pl L*: o sľprāwach ich ták gľucho piřzā *Cz A4v/8*.
- SPRAWIĆ** (2) *vb pf* – *fut 3 sg*: A tobie zły ćzłowiece ... miāřto wēřela pogrzeb (!) ... krewni twei sľprāwiā *Wz 139/23. praet 3 pl m pers*: nie wiele sľprāwili *Wr 41/11*.

- SPRAWIEDLIWOŚĆ** (1) *sb f* – *sg N*: s*pr*awiedliwość/ która każdemu/ co iego iest/ dąć każe *Cn B3/10*.
- SPRAWIEDLIWY** *cf* **NIESPRAWIEDLIWY**.
- SPRAWNIE** (2) *av* – za coby sie s*pr*awnie w*st*ydąć mieli *Pij C/17*, czy*mb*y się s*pr*awnie brzydzic mogli *Pij C3/16*.
- SPRAWOWAĆ** (2) *vb impf* – *praes 3 sg*: co w*sz*ytko rozum s*pr*awuie *Pij C2v/14*, tá iedná cnotá ... rozum ludzki y vmył s*pr*awuie *Pij C3/3*.
- SPRAWOWAĆ SIE** (1) *vb impf* – *inf*: iáko o głowę mamy s*pr*awowác *Wr 27/16*.
- SPROSNY** (4) *ai* – *sg f N*: Zadná ták s*pr*omotná rzecz nie iest ... Zadná ták s*pr*ofná *Pij C2/10*. *G*: niemá*z* ták s*pr*ofnéy niecnoty *Wr 32/13*. *n G*: iestli co pod s*l*ońcem ták s*pr*ofnégo náležiono być może/ iáko iest pijá*ń*stwo *Pij C/19*. *sup sg m N*: cz*l*owiek ná ten czas zda się fobie namédrzylim/ kiedy na*pr*ofnieyszy *Pij C2v/8*.
- SPROSTAĆ** (1) *vb pf* – *inf*: trze*z*wość ... nigdy cz*l*owieká w to nie w*d*a/ cz*em*uby s*pr*ostác nie mógi *Pij C2v/13*.
- SPUSZCZENIE** (1) *sb n* – *sg N*: obaczyw*sz*y/ że nie ow*sz*em trudné s*pr*uszczenié by*ł*o/ s*pr*uscił s*pr*e weń *Wz 140/20*.
- SPUŚCIĆ SIE** (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: obaczyw*sz*y/ że nie ow*sz*em trudné s*pr*uszczenié by*ł*o/ s*pr*uscił s*pr*e weń *Wz 140/20*.
- SPYTAĆ** (2) *vb pf* – *inf*: Spytá*by* ich kogoby woleli *Wr 26/4*. *praet 3 sg m*: s*pr*ytá*ł* iéy *Wz 137/1*.
- SROGI** (1) *ai* – *pl N m pers*: nieprziá*ci*o*ł*óm (!) s*pr*wym s*pr*odzy byli *Wr 29/15*.
- SROMOTA** (1) *sb f* – *sg A*: k*t*órzy przystoynó*ś*ć á s*pr*omotę rozeznác mogá *Pij C/13*.
- SROMOTNIE** (1) *av* – pro*ś*itá ... á*by* ... rá*cz*éj obrá*ł* widzié*ć* iá w*mr*á*ł*á/ ni*z*li s*pr*omotnie żywá *Wz 142/6*.
- SROMOTNY** (1) *ai* – *sg f N*: Zadná ták s*pr*omotná rzecz nie iest/ k*t*ór*é*y*by* się on w*st*ydził *Pij C2/9*.
- STAĆ** (7) *vb impf* – *inf*: Bo cho*ci*aby k*to* rzé*ł* że to byli Słowacy/ t*edy* to nie może stá*ć* *Cz B/5*, Przys*ł*oi t*edy* prá*w*ému prz*yi*á*ci*e*ł*owi ... prz*ys* to*w*á*r*zys*z*u mocnie stá*ć* *Cn B4v/14*. *praes 3 sg*: Obyczá*mi* stá*r*émi s*to*i rzec*z*spolita Rzym*l*ka *Wr 26/19*, co dzi*ś* mamy z onych stá*r*ych obyczá*io*w/ k*t*ór*é*mi ten powiá*da* że rzec*z* Rzym*l*ka s*to*i? *Wr 27/11*, stá*r*émi obyczá*mi* Rzym*l*ka rzec*z* s*to*i *Wr 27/23*. *praet 3 sg n*: wielé w*l*ánié k*ro*lew*l*kiego łó*z*a (!) stá*ł*o *Wr 28/15*. *con 1 sg m*: O záchowánié á*by*ch nie*stá*ł/ żá*de*n mi tego przycytá*ć* nie może *Pij C3/7*.
- STAŁY** *cf* **NIESTAŁY**.
- STAMTAD** (1) *av* – z*st*ám*t*ád (!) żá*dn*ym obyczá*ie*m wy*ni*d*z* mu nie dá*ł*á *Wz 140/22*.
- STANAĆ** (1) *vb pf* – *part praet act*: A Strato (!) ... stá*n*á*w*sz*y* ná*d* pá*n*ná*ł*/ s*pr*wá w*l*ásná r*é*ká s*pr*e z*á*b*í*ł *Wz 138/11*.
- STARAC SIE** (4) *vb impf* – *inf*: á*ł*e się w*o*łé cz*ym* in*sz*ym o nié (!) [zachowanie] stá*r*á*ć* *Pij C3/9*. *praet 3 sg m*: Ale Strato (!) ... stá*r*á*ł* s*pr*e o to w*pr*é*z*ymie/ á*by* ... *Wz 137/13*, On obicá*w*sz*y*/ stá*r*á*ł* s*pr*e/ á*by* ... *Wz 137/22*. *imp 3 sg*: niech się o to cz*l*owiek na*pr*zód stá*r*á*ł*/ á*by* ... *Cn B4v/16*.
- STARADAWNY** (3) *ai* – *sg m G*: tego stá*r*ádawnégo zwyczá*iu* odstá*p*im *Wr 36/10*. *petr sg n G*: iáko ie z stá*r*ádawná zwano *Cz Bv/12*, iestli nas z stá*r*ádawná Láchy nie zwano *Cz B2v/7*.
- STAROSTWO** (1) *sb n* – *sg N*: Stá*r*ostwoby ták d*ł*ugo niewá*k*owá*ł*o *Wr 36/15*.
- STAROŚĆ** (1) *sb f* – *sg A*: má*l*owánié napié*k*niey*sz*é/ ieno iu*z* prz*e* stá*r*o*ś*ć niéco z*ef*z*í*e *Wr 27/5*.
- STARY** (15) *ai* – *sg f G*: w*ie*r*z*e iedné/ k*t*ór*e* Cicero z*í*á*ki*e*z*sci komé*dii* s*pr*á*z*éy stá*r*éy

przjwdzi (!) *Wr* 37/3. *L*: żeś ftychał o ftaréy iákiéyści práktyce *Wr* 39/24. *n D*: Ruś ... nie Polaki nas/ ále Láchy poftárému ... iefcze zowie *Cz* B2/10. *pl N m pers*: Ná to fie wfyfscy philozophowie ftarzy zgadzáli/ że ... *Wr* 38/3, Mieli tedy ftarzy iuz pewné miáry/ ábo ... hármónie *Wr* 38/16. *G*: zechmy ftarych á chwalebnych obyczáiów odftąpili *Wr* 26/11, co dziś mamy z onych ftarych obyczáiów *Wr* 27/10, tufząc/ że ten vpadek ftarych obyczáiów miał zá sobą y rzeczpofpolitą potárgnąć *Wr* 27/24, zá tym ftarych obyczáiów wzgárdzeniem przyfzli w roftryrk Rzymiánie *Wr* 28/1, niecháiac ftarych obyczáiów którých iuz w Polfcze niemáfz *Wr* 29/15. *A subst*: ftaré obyczáie ... záchowywáli powážni ludzie *Wr* 27/3. *I*: Obyczáyimi ftárými stoi rzeczpofpolita Rzymfka/ y męźmi *Wr* 26/18, ftárými obyczáyimi Rzymfka rzecz stoi *Wr* 27/22. *L*: Náyduie fye w reyeftrách ftarych *Wr* 28/13, Około Láchów w ftarych hiftoryách nic fię nie nayduie *Cz* Bv/13.

STATECZNIE (1) *av* – póki fye oná [*rzeczpofpolita*] fwych vchwal ftátecznie trzyma *Wr* 30/7.

STATUT (1) *sb m* – *sg G*: pieśni dziśieyfszé ták dáleko fá rózné od Bogurodzice/ iáko y obyczáie od ftátutu *Wr* 39/8.

STAWIAC (2) *vb impf* – *praes 2 pl*: z iákim nákoniec odpowíadánim tę Exekucyą ná nogi ftáwíacie *Wr* 21/19. *3 pl*: którzykolwiek tego Lechá z Czechem ná nogi ftáwíaiá *Cz* A4v/5.

STAWIĆ SIE (1) *vb pf* – *fut 3 pl*: którzy fye nam iáwnie nieprzyiációly (!) ftáwíá *Wr* 20/25.

STĄD (14) *av* – ftąd *Wr* 29/22; *Z* tąd *Wr* 22/1, 24/24; *z* tąd *Wr* 23/5, 35/10, *Cz* B/10; *ztąd* *Wr* 19/16, 20/24, 32/15, 16, 16, 16, 38/8, 40/14.

STOŁ (1) *sb m* – *sg G*: porwał fie od ftołu do zbroie *Wr* 38/19.

STRACH (1) *sb m* – *sg N*: iáko wiele ludzi miedzy fobą potráćili/ ftrách y fluchác *Wr* 28/3.

STRACIĆ (7) *vb pf* – *inf*: [*Arystotymus*] wiele ich ... dáł ftrácić *Wz* 142/18, ktobykolwiek zniá byl iechał/ ten poczcíwość/ iefli fzláchćie ... miał ftrácić *Wr* 33/11. *praet 1 pl m pers*: rzeczpofpolitá flowy tylko trzymamy/ ále rzeczą iuz ftráciłi *Wr* 27/18, iákofmy go ftráciłi *Wr* 37/1. *part praet act*: ftráciłwfy niemal polowice duŹze fwoiey *Wz* 139/17, ftráciłwfy rzeczpofpolitą *Wr* 25/22, imię fwé dáwné ftráciłwfy *Cz* B2v/19.

STRATO (5) *n-pers m* – *sg N*: Tę dwa młodzieńcy miłowáli/ Strato (!) y Kállifthenes. Strato (!) byl bogatfzy *Wz* 137/6, 7, Ale Strato (!) ... ftárał fye o to ... áby ... *Wz* 137/12, A Strato (!) ... fye zábil *Wz* 138/10; znác bylo zárazem/ że fye tym Stráto obraził *Wz* 137/17.

STROIĆ (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: niemierność ták ie [*swych dworzan*] fobie ftroi *Pij* C2/19.

1. STRONA (8) *sb f* – *sg G*: *Z* drugiéy ftrony ... roftárgnełifmy fye ná ... rozmáité wiáry *Wr* 21/22, sílá zacnych Rzymian ták z téy/ iáko y zowéy ftróny legło *Wr* 34/18. *A*: odłóżyłwfy té wróźki ná ftronę *Wr* 20/5, puściłwfy ná ftronę Noego *Cz* A4/11, A puściłwfy ná ftronę wiele innych rzeczy *Pij* C/18; nieśmiém fie ná żadną ftronę fklónić *Wr* 40/20. *pl G*: niewidzę/ byście co infzého ... z obu dwu ftron odnieśli/ ieno niechuc *Wr* 21/21; Słudz y z obu ftron pánom fwym pomagáli *Wz* 138/6.

2. STRONA (2) *sb f* – *sg A*: iž byl iednę ftronę do fwégo inftrumentu przyczynil *Wr* 39/4. *pl G*: dziewięć ftron do lutni przydáno *Wr* 39/6.

STROP (1) *sb m* – *sg I*: pod fámym ftropem *Wr* 40/14.

STROŻ (2) *sb m* – *pl N*: Trzeźwość á miárá/ toć fá nawiernieyfy ftróże zdrowia náfzého *Pij* C2v/22. *I*: miályby nas hámowác práwá/ y cí którzy fá praw ftróźmi *Wr* 30/23.

- STRUMIENÍ (1) *sb m* – *pl N*: iáko strumienié do głównéy rzeki (!) ... sye ciągną *Wr* 20/16.
- STRZEC (1) *vb impf* – *imp 2 sg*: Strzeż Boże/ by ... *Wr* 37/21.
- STUDNIA (1) *sb f* – *pl G*: z tych czterech cnót/ iáko czterech studzien/ wiele infzych cnót pochodzi *Cn B3/16*.
- STWORZENIE (2) *sb n* – *sg A*: EWA ... piérwíże mieysce zástępuie ... prze ... niezwyčajné stworzenie swoie *Wz* 135/9. *L*: O którym piérwízych rodziców nálfzych stworzeniu/ kto chce wiécéy co wiedziec *Wz* 135/13.
- STWORZYĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: że go Bóg człowiekiem/ á nie infzją beftją stworzył *Pij Cv/9*.
- SUROWO (1) *av* – ARifotimus furowo y niepobożnie z ludźmi swymi sye obchodził *Wz* 141/20.
- SWAR (1) *sb m* – *pl I*: z iáką waśnią/ z iákíemi swary ... tę Exekucją ná nogi stáwiacie *Wr* 21/18.
- SWAWOLA (2) *sb f* – *sg N*: tám bez pochyby wízeteczność/ y swawola pánować musí *Wr* 30/12. *A*: to iuz oftátni munfztuk ná fwąwolą *Wr* 31/6.
- SWOJ (76) *pron* – *sg m G*: fwégo *Wz* 139/4, 140/4, *Wr* 24/8, 30/8, *Cz B2v/24*, *Pij C2v/2*, czáfu fwégo *Wr* 41/16, do fwégo *Wr* 39/5. *D*: fwemu *Wr* 26/3. *A*: fwégo *Wz* 135/17, 142/2, *Wr* 39/22, ná fwégo *Wr* 35/22, przed ... fwégo *Wr* 23/5; fwóy *Wr* 24/19. *I*: fwym *Wr* 25/12. *L*: po ... fwym *Wz* 139/16. *f N*: swoiá włáfná *Pij Cv/24*. *G*: dla fwéy *Wr* 24/9; fwéy *Wz* 136/19, 140/16, *Pij Cv/2*, *C2v/14*, włáfnéy ... fwéy *Wr* 33/13, z ... fwéy *Wr* 24/22; swoiéy *Wz* 139/18. *D*: fwéy *Wr* 29/18, ku ... fwéy *Wr* 25/8, przeciw ... fwéy *Wr* 35/4. *A*: fwą *Wr* 23/16, 34/13, *Pij C2v/1*; swoié *Wr* 23/5, *Cz A4v/10*, *Pij C2v/5*, w swoié *Cz Bv/24*. *I*: fwą *Wr* 24/15, fwą włáfną *Wz* 138/11; swoiá *Pij C2v/17*. *L*: w fwéy *Wz* 139/5, *Wr* 25/24, 29/24, *Cz A4v/3*, w ... fwéy *Wr* 27/19, 39/11. *n G*: fwégo *Wr* 28/24, 35/6, *Cz A4v/6*, włáfnégo fwégo *Cz A4v/24*, z ... fwégo *Wr* 30/9. *D*: fwemu *Pij Cv/7*. *A*: fwé *Wr* 22/17, *Cz B2v/18*, ná ... fwé *Wz* 136/17; prze ... swoie *Wz* 135/9. *I*: swoim włáfnym *Cz A4v/16*; fwym *Pij Cv/12*, 13. *pl G*: swoich *Cz A4/9*, *Pij C2v/12*; fwych *Wr* 30/6, 7, *Cz A4/7*, *Pij C2/22*, do ... fwych *Cz A4/17*, od fwych *Wr* 20/18. *D*: fwym *Wz* 138/4, 6, *Wr* 23/12, 29/15, *Pij C2/18*. *A m pers*: fwé *Wz* 139/1. *subst*: swoie *Wz* 140/17; swoié *Cz A4v/13*. *I*: przed fwymi *Wr* 33/21, z ... fwymi *Wz* 141/20. *Cf* SWAWOLA.
- SWOWOLNY (5) *ai* – *pl N subst*: Zlé tedy á swowolné obyčajie ... fá przyczyná zginienia Rzeczypośpolitéy *Wr* 31/8. *G*: niedbáłość ... przelożonych/ którzy ludźi swowolnych/ y wyftépných w czas nie hámuia *Wr* 31/13, Tóz niebezpiečajstwo íest rzeczypośpolitéy od ludźi swowolnych y róspuśtných *Wr* 34/22.
- SYN (4) *sb m* – *sg A*: Bóg ... przez Syná fwégo wolá swoie nam obiáwił *Wr* 23/5; którégó by z nich miał sobie zá syná wziáć *Wz* 137/11. *pl G*: że y synów ich/ álbo potomká iákiégokolwiek włáfnie miánowác nieumieia *Cz A4v/7*, Sámo przyrodzenie iáko z niewdzięcznych synów/ winy bierze *Pij C2/13*.
- SYNATUS (4) *n-pers m* – *sg N*: W Gálácie dwoie Paniát zacnych było/ Sinátus y Synorix *Wz* 138/14, Z tych íeden Sinátus/ poiął żonę imieniem Kámmę *Wz* 138/17, póki by był Sinátus żyw *Wz* 138/21. *A*: Synorix ... dał potáiemnie Sinátá zábić *Wz* 139/1.
- SYNORYKS (5) *n-pers m* – *sg N*: W Gálácie dwoie Paniát zacnych było/ Sinátus y Synorix *Wz* 138/15, Téy rozmiłował sye Synorix *Wz* 138/20, Synorix miáry w fwéy próżbie nie miał *Wz* 139/5, Co Synorix slyżąc *Wz* 139/23. *D*: oftátek [napoju] Synorixowi podátá *Wz* 139/12.

- SZACOWANIE** (1) *sb n – sg L*: Ta przy szacowaniu korzyści/ dostała sje jednemu Rotmistrzowi *Wz* 136/6.
- SZALEŃSTWO** (2) *sb n – sg N*: Nie trzeba mi na szaleństwo ich dowodów wiele *Pij Cv*/14, bo go o szaleństwo żadna przyczyna postronna ... ale jego ... zły nąłóg (!) przyprowadzi *Pij C2*/1.
- SZALONY** (2) *ai – sg m G*: nauka bez cnoty/ jako miecz w szalonego *Cn B3v*/5. *pl N m pers*: Czynią wiele przykrości ludziom spokojnym szaleni *Pij Cv*/21.
- SZANOWAĆ** (1) *vb impf – praes 1 pl*: tych które sobie iakokolwiek za przyjaciół poczytamy/ nieprawie szanujemy *Wr* 21/2.
- SZATA** (2) *sb f – sg A*: A ona wciąż trupa głowę/ zawięła ją w szatę *Wz* 136/20. *pl A*: podrapawczy na niego szaty *Wz* 142/11.
- SZCIEŻKA** (1) *sb f – pl N*: co wszystko ją szczyłki ku zgubie rzeczypośpolitey *Wr* 35/9.
- SZCZERY** (1) *ai – sg f G*: biała pleć ... nie jest tak iako iadam z gliny wlepiona/ ale ... z kości szczery y z boku wzięta *Wz* 135/11.
- SZCZĘŚCIE** (2) *sb n – sg G*: Znać że ... nie w długich obiadach ... szczęścia ... swęgo ludzie pokładali *Wr* 28/23. *L*: pókiś w szczęściu *Cn B4v*/9. *Cf* NIESZCZĘŚCIE.
- SZEROKO** (1) *av – niemogliby byli ... tak długo trzymać tak wielkiy/ tak świątobliwie (!)/ y tak szeroko władney rzeczypośpolitey* *Wr* 26/25.
- SZKARADY** (1) *ai – sg m G*: niemalz tak profney niecnoty/ y tak szkaradego czynku *Wr* 32/14.
- SZKODA** (1) *sb f – sg G*: rozkaża/ aby ... bez szkody w szelakiy byli *Wz* 141/16.
- SZKODLIWY** (1) *ai – pl N m pers*: Nie tylko sobie tedy ludzie wtrątni szkodliwi *Wr* 34/19.
- SZKODZIĆ** (4) *vb impf – inf*: Ale cóż to Rzeczypośpolitey szkodzić ma/ zem ja abo lakomy/ abo wtrątny? *Wr* 31/17. *praes 3 sg*: ten jednako rzeczypośpolitey szkodzi *Wr* 22/24, nauka bez cnoty ... y sobie y ludziom szkodzi *Cn B3v*/6. *3 pl*: złe a rozpustne obyczaje rzeczypośpolitey szkodzą *Wr* 35/12.
- SZLACHCIC** (1) *sb m – sg N*: ten poczciwość/ iefli szlachcic ... miał stracić *Wr* 33/10.
- SZLACHCIC** (1) *vb impf – praes 3 pl*: Dwie tedy rzeczy czlowiek szlachcicia (!) obyczaje/ a rozum *Cn B3*/22.
- SZTYCH** (1) *sb m – sg A*: Ale w czym też oni znaczni być chcieli/ tym by sje nam znimi na sztych puścić *Wr* 29/7.
- SZUKAĆ** (9) *vb impf – inf*: tych dróg będą chcieć szukać/ miećszaiąc/ y podbórszaiąc ludzi *Wr* 35/1, gdzie nam kogo obcego szukać przydzie *Wr* 35/19, czego szukać/ a czego się chronić *Cn B3*/8, tym zachowania szukać ... chcą *Pij Cv*/5. *praes 3 sg*: dożyć będzie/ kiedy ten który zachowania szuka/ cnotliwie a przystoynie się w kądzy rzeczy zachowa *Cn B4*/6. *1 pl*: nietylko/ że Turków w Thráciiy/ albo w Azijey nie szukamy/ ale ... *Wr* 22/11. *praet 3 pl m pers*: Philosophowie ... prawdy tak iako kłębka po nici szukałi *Wr* 19/19. *fut 1 pl*: tóż go szukać będziemy *Wr* 36/18. *con 3 sg m*: niech się ... szara/ aby ... będąc sam dobrym/ w dobrych przyiaźni szukał *Cn B4v*/17.
- ŚCIAGAĆ SIE** (1) *vb impf – con 3 sg f*: iakoby muzyka nic daley sie nieściągala *Wr* 38/14.
- ŚCIEŻKA** *cf* SZCIEŻKA.
- ŚLUB** (2) *sb m – sg G*: gdy panna do ślubu wiedziono *Wz* 138/3. *A*: wkszała pón/ aby ... ślub z nią brał *Wz* 139/8.
- ŚMIAĆ SIE** (1) *vb impf – con 3 sg m*: kto jest między nami/ coby sje temu nie śmiał? *Wr* 28/18.

- ŚMIEĆ** (3) *vb impf* – *praes 1 sg*: Nieśmiem nic przeciw Plátónowi mówic (!) *Wr* 39/13, nieśmiem fie ná żadną ftrónę fklónić *Wr* 40/19. *con 1 sg m*: nie śmiałbych ia tego twirdzić/ áby ... *Cz* B2v/2.
- ŚMIERĆ** (4) *sb f* – *sg G*: śmierci namniéy fye nie zbraniam *Wz* 141/10. *I*: káždy człowiek przed śmiercią fye odmieni *Wr* 29/21. *L*: nie piérwéy vmárlá/ áż o śmierci nieprzyaciela fwego vftyżalá *Wz* 140/3, po śmierci wieczného żywotá doftąpić możem *Wr* 23/22.
- ŚWIADCZYĆ** (1) *vb impf* – *praes 1 sg*: Tobá świadczę nazacnieyfza bogini/ zem ... *Wz* 139/15.
- ŚWIADOM, ŚWIADOMY** (1+1 = 2) *ai* – *sg m N*: ieno iáko iéy [muzyki] on był świado^m *Wr* 38/14. *f N*: trzeżwość/ będąc świadoma dobrze y sił/ y niedoftátków fwoich *Pij* C2v/11.
- ŚWIADOMY** *cf* ŚWIADOM.
- ŚWIAT** (4) *sb m* – *sg D*: hiftrorikowie ... naypiérwéy Słowaki poználi/ y świátu iákoby oznaymili *Cz* B/12. *L*: rzeczpofpolitá ... obronná ná tym świecie ... poftánowiem *Wr* 23/11, ná świecie wporządku/ y w bępieczeńftwie więtfzym żyć ... możem *Wr* 23/21, Bóg nic milfzého ná świecie niéma/ iedno zbory porządnie poftánowioné *Wr* 24/2.
- ŚWIATŁOŚĆ** (1) *sb f* – *sg A*: iáko flońce światłość fwoię tráci/ gdy zá chmurę zaidzie *Pij* C2v/5.
- ŚWIĄTOBLIWIE** (1) *av* – niemogłyby były ... ták długo trzymać ... ták światobliwie (!) y ták szeroko włádnéy rzeczpofpolitéy *Wr* 26/25.
- ŚWIECKI** (1) *ai* – *pl L*: żebychmy nie tylko w światckich ale (!) y w dufznych rzeczách od siebie różni byli *Wr* 21/22.
- ŚWIĘTY** (2) *ai* – *sg m A*: który ták święty związek ... targa *Wr* 22/14. *f N*: A tá ifta dróga/ ieft wiára náfzá/ á náuka iego święta *Wr* 23/24.
- TAJNY** (1) *ai* – *sg f N*: nie ieft rzecz táyna *Wr* 21/17.
- TAK** (88) *av* – Ták ... żeby *Wr* 28/18; tak (!) *Wr* 19/5, 26/24; ták *Wz* 136/20, 139/18, 142/12, *Wr* 19/11, 22/14, 23/12, 25/5, 26/17, 25, 25, 25, 28/5, 6, 20, 32/13, 14, 33/18, 36/13, 14, 15, 37/10, 11, 38/10, *Cz* A4v/22, Bv/2, 4, 8, *Pij* Cv/14, C2/19, 19, C3/12, C3v/1, 2, ták ... áby *Wr* 38/9, ták iáko *Wr* 19/19, *Cn* B4/24, nie ... ták iáko ... ále *Wz* 135/10, ták ... iáko *Wz* 136/7, *Wr* 31/14, 34/2, 36/25, 38/6, *Cz* Bv/2, *Pij* C/19, áni ... ták ... iáko *Wr* 22/5, nie ták ... iáko *Wz* 135/7, 136/15, *Wr* 21/7, *Cn* B4/2, nie ... ták ... iáko *Cn* B4/14, ták ... iákoby *Wr* 40/2, *Cn* B3v/16, ták ... iáko y *Wz* 141/3, *Wr* 19/8, 22/25, 24/8, 34/18, 39/7, *Cz* B/7, *Cn* B3/14, iáko ... ták *Wr* 20/16, *Cz* B2/2, *Cn* B4v/5, 9, *Pij* C2v/5, Iáko tedy ... ták áni *Cz* Bv/9, iáko ... ták téż *Cz* B2/13, Iáko ... ták y *Cz* A4/8, iáko ... ták y *Wr* 32/2, *Cz* B/16, Bv/15, B2/6, ták iż *Wz* 138/8, 9, ták ... iż *Pij* Cv/3, żaden ták ... któryby *Wr* 20/2, Żadna ták ... którójby *Pij* C2/9, 10, ták ... że *Wz* 140/22, *Wr* 30/25, 37/16, *Cz* A4v/6, 9, *Pij* C3/2, ták ... żeby *Wr* 20/22. *Cf* TAKO, TAKŻE, TAKŻEĆ.
- TAKI** (22) *pron* – *sg m N*: Táki *Wr* 34/12, Táki káždy *Pij* Cv/6; táki *Wr* 19/7, *Cn* B3v/11. *f N*: Táka *Wr* 39/8; táka *Pij* C2v/19. *G*: tákiéy *Wz* 141/11. *A*: Táka *Pij* C2/17. *L*: o tákiéy *Wr* 26/14. *n G*: nic tákiého *Pij* C3/15. *A*: w tákié *Wr* 27/11. *pl N m pers*: tácy *Wr* 24/22, 26/23, 28/21, 34/3, 6, 37/15. *G*: Tákich *Cn* B4/21; tákich *Wr* 26/6, 33/12, 34/1, *Cn* B4/17. *Cf* TAKIŻ.
- TAKIŻ** (2) *pron* – *pl N m pers*: bo tákiéż oźralcy iáko y my *Pij* C3/19. *G*: zebrał woýfko z tákichże iáko y fam *Wr* 34/15.

- TAKO (1) *av* – ięczybech ie iáko táko ćierpiał *Wr* 34/7.
- TAKŹE (4) *av* – Tákże równie y *Wr* 30/5; tákże *Wr* 38/20, *Cz* B2/14, tákże y *Wr* 24/10.
- TAKŹEĆ (1) *av* – Tákżeć y *Wr* 35/22.
- TAM (18) *av* – Tám *Wz* 139/10, *Wr* 40/7; tám *Wz* 139/8, 142/8, *Wr* 28/16, 32/20, 40/3, 13, 18, *Cz* B/25, *Cn* B4/22, tám dopiero *Wr* 24/20, ieśli ... tám *Wr* 30/11, 13, 15, 17, 20, gdzie ... tám *Wr* 35/7.
- TAMTEN (3) *pron* – *sg f N*: z tēy tu wielkości támtá garśc ludźi *Cz* Bv/7. *A*: támtę *Cz* B/7. *pl G*: od támtych *Cz* B2/21.
- TANIEC (1) *sb m* – *sg A*: mniémáia/ że to wfzyftko wtániec (!) kiedy orgány flyfzą *Wr* 38/12.
- TARGAC (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: który ták święty związek/ y to chwalebne ziednoczenie miedzy ludźmi targa *Wr* 22/16.
- TEAGENOW (1) *ai* – *sg f N*: Iestem Timoklia/ śioftrá Theágenowá *Wz* 141/5.
- TEDY (1) *av* – czego ieśli nieczynia/ kiedy tedy być żábom na (!) defce aż boćian przyleci/ iáko Aefop báie *Wr* 30/24.
- TEDY (32) *cn* – tedj (!) *Cn* B3v/15; tedy *Wz* 136/11, 142/1, *Wr* 21/11, 22/13, 23/2, 24/24, 25/7, 28/8, 29/1, 31/8, 33/23, 34/19, 38/16, 24, 39/8, *Cz* B/20, Bv/8, *Cn* B3/22, B3v/8, B4/16, B4v/6, 12, *Pij* C2v/19, bych dobrze ... tedy iednak *Wr* 19/12, chocia-by ... tedy *Cz* B/4, gdzieby ... tedy *Wr* 35/2, ieśli ... tedy *Wr* 33/10, *Cz* B2v/7, Kiedy ... tedy *Wr* 39/1, kiedy ... tedy *Wr* 23/8, skoro ... tedy *Wr* 30/3.
- TEN (374) *pron* – *sg m N*: Ten *Wz* 140/9, 141/22; ten *Wr* 25/17, 27/10, 18, 24, 32/1, 33/15, 24, 36/9, 24, 39/19, *Cz* A4/13, A4v/25, kto ... ten *Wr* 22/24, 31/5, *Cz* A4v/13, ktobykolwiek ... ten *Wr* 33/9, ten ktokolwiek *Wr* 40/14, ten który *Cn* B4/6, ten ... ów *Pij* C2/15, ten to ifti (!) *Wz* 142/2. *G*: tego *Wr* 25/18, 36/10, *Cz* B/14, Bv/15, kogo ... tego *Pij* C3/13, do tego *Wr* 31/21, do tego czáfu *Cz* A4v/25, od tego czáfu *Wz* 141/14, od tego iftęgo *Cz* Bv/17, z tego *Wr* 34/21, 37/13, *Cz* B/10, 21; te^o *Wr* 21/14. *D*: temu *Wr* 41/8, ku temu *Wr* 28/6. *A*: tego *Wr* 35/25, *Cz* A4v/5, *Pij* C2/14, 14, kto ... tego *Cn* B4/15, ná tego *Wr* 35/17; ten *Wr* 25/18, 37/18, ná ten czás *Wz* 138/18, *Wr* 20/10, 28/13, 29/8, *Cn* B4v/7, ná ten czás ... kiedy *Wr* 136/4, *Pij* C2v/7, ná ten dzień *Wz* 137/22, dopiero/ y pod ten czás/ kiedy *Cz* B/2, zá ten *Wr* 41/10. *L*: ná tym *Wr* 23/11, o tym *Wr* 23/18, w tym *Wz* 138/7, *Wr* 34/10. *f N*: Tá *Wz* 136/6; tá *Wz* 142/16, *Wr* 23/6, 33/25, tá iedná *Pij* C3/1, tá ifta *Wr* 23/23. *G*: tēj *Wz* 139/19; Tēy *Wz* 138/19; tēy *Wr* 24/16, 28/8, tēy sáméy *Wr* 19/12, do tēy doby *Cz* A4/9, ták z tēy/ iáko y zowēy ftróny *Wr* 34/18, z tēy tu wielkości támtá garśc *Cz* Bv/7. *D*: tēy *Wz* 140/15, *Wr* 37/14, 39/25, ku tēy *Wr* 24/13. *A*: Tę *Wz* 137/6, *Wr* 22/7, *Pij* C/11; tę *Wz* 137/12, 141/8, *Wr* 21/19, 28/10, o tę *Wr* 142/17. *I*: tą *Wr* 39/17, zá tą *Cz* B2/3. *L*: o tēy *Wr* 27/20, Przy tēy *Pij* C3/6, przy tēy *Pij* C3/7, w tēy *Wr* 35/13, *Cz* A4v/9, w tēy mierze *Wr* 20/10, 29/19, *Cz* Bv/18, *Cn* B3v/15, *Pij* Cv/25. *n N*: to *Wz* 135/7, 137/2, 141/22, *Wr* 19/5, 15, 20/9, 22/22, 23/1, 2, 24/3, 23, 25/2, 4, 15, 15, 26/10, 18, 28/10, 29/22, 31/6, 12, 16, 18, 33/11, 35/2, 13, 36/21, 38/2, 40/15, 19, 41/14, *Cz* A4v/21, B/4, 4, 10, 24, Bv/2, 3, 22, 24, B2/1, 8, B2v/10, 18, *Cn* B3/5, B4v/24, *Pij* C/15, Cv/8, C2/12, 16, C2v/6, 24, toć *Wr* 35/19, *Pij* C2v/21, to wfzyftko *Wr* 22/12, 38/11, to ... wfzyftko *Wr* 20/8, to wfzyftko *Cn* B4/21, wfzyftko to *Cn* B4v/20. *G*: Tego *Wr* 40/12; tego *Wz* 141/7, 11, 142/21, *Wr* 22/18, 26/9, 27/7, 32/3, 6, 33/18, 37/13, 41/14, *Cz* A4v/6, B2v/2, *Cn* B3v/17, 24, *Pij* Cv/10, C2/21, C3/8, 16, 18, czego ... tego *Wr* 25/11, dla tego *Wr* 23/3, dla tego/ iż *Wr* 25/15, do tego *Wz* 139/6, miafto tego *Wr* 26/12, z tego *Wz* 135/17, *Cz* B2v/2. *D*: temu *Wr* 19/14, 26/14, 28/18, 39/24, *Pij* C/7, C3/9, ktemu *Wr* 35/23, 36/19, *Cz* B/8, *Pij* Cv/19. *A*: To *Wr* 21/13, 41/2, To

co *Wr* 40/22; to *Wz* 137/19, *Wr* 19/8, 19, 22/15, 23/6, 24/1, 4, 25/6, 21, 26/8, 28/16, 31/2, 19, 25, 33/19, 21, 36/1, 39/14, 15, 40/1, 13, 18, 41/13, *Cz* A4v/14, B/14, Bv/16, *Pij* C/17, Cv/3, 22, C2/12, C3/20, Boże day to/ áby *Wr* 36/11, Boże day to/ by *Wr* 36/19, 25, to co *Pij* C3/23, to ... co *Pij* C3/22, to fámó *Wr* 28/13, 39/23, to wftytko *Pij* C2/8, Mimo to wftytko *Cz* A4v/11, Ná to *Wr* 38/2, ná to *Wr* 19/10, 20/1, 37/25, 40/2, 25, *Cz* B2v/8, Nádto *Wz* 140/11, nád to *Wr* 33/17, o to *Wz* 137/14, *Cn* B4v/15, prze to *Pij* C2/6, przeto *Wr* 27/1, 31/24, *Pij* C3v/1, 2, w to *Pij* C2v/12, zá to *Wr* 35/10, zá to wftytko *Cn* B3v/21. *I*: tym *Wz* 137/17, *Wr* 19/20, 29/4, 31/24, 32/10, 34/6, 38/12, *Pij* Cv/5, 5, C3/11, co ... tym *Cn* B4/5, w czym ... tym *Wr* 29/6, przed tym/ niż *Cz* A4v/14, z tym *Wr* 41/2, zá tym *Wr* 28/1, 22/9, zátym *Wz* 137/21, *Wr* 33/1. *L*: ná tym *Wr* 27/24, ná tym mieyfcu *Wr* 25/14, 37/12, 40/8, *Cz* B2/23, o tym *Wz* 136/1, 139/3, *Wr* 33/20, 35/20, 41/7, 8, 9, 15, 20, Potym *Wz* 136/20, *Cz* A4v/4, *Cn* B3/10, Potym gdy *Wz* 137/15, potym *Wz* 136/22, 138/9, 142/12, *Wr* 21/11, 28/5, 33/14, 35/21, 37/23, *Cz* B2/23, B2v/20, Málo potym *Wz* 139/1, naprzód ... potym *Wr* 21/14, *Cn* B4v/16, naprzód/ á potym *Wr* 31/11, iefcze dawno ... y záś potym *Wr* 23/4, W kilká dni potym *Wz* 147/18, przytym *Wr* 29/2, Wtym *Wr* 36/12, w tym *Wz* 136/10, 140/2, *Wr* 24/10, 26/5, *Cz* A4v/11, B2v/6, *Pij* C3/20, wtym *Wr* 37/23. *pl* *N m pers*: Ci *Wz* 142/19; ci *Wr* 33/20, 38/10, *Cz* A4/20, Bv/6, B2/25, ci/ którzy *Wr* 25/18, 30/23. *subst*: té *Cz* A4v/12, 22, Bv/3, *Pij* C3/14, té wftytki *Cz* B2/22. *G*: tych *Wr* 22/20, 26/22, 28/8, 19, 34/25, 39/14, *Cz* Bv/10, B2/3, *Pij* C2v/22, tych/ które *Wr* 21/1, tych/ którzy *Wr* 39/11, *Cn* B4/10, tych wftytkich *Cz* B2v/4, od tych *Cz* B2v/14, prócz tych ... co *Cz* A4/19, Z tych *Wz* 138/17, *Wr* 33/23, *Cz* B2/20, z tych *Wz* 137/3, *Wr* 22/23, *Cn* B3/16, z tych tu *Cz* B/25, zá tych czáfów *Wr* 40/1. *D*: tym/ co *Wr* 33/17, tym którzy *Wr* 20/24, tym/ którzy *Cn* B3v/17. *A m subst*: té *Wz* 139/14, *Wr* 20/5, 32/25, *Cz* B/2, ná té *Wr* 33/4, w té *Wz* 141/4, *Cz* A4v/15, 23. *I*: témi *Wr* 27/6, 40/11. *L*: w tych *Wz* 135/6, *Cz* A4v/13, B/1, B2v/11, 20, w tych wftytkich *Wr* 25/25. *Cf* DOTYCHMIASZ, TENŻE, TO, TYM.

TENŻE (13) *prom* – *sg m G*: tegóz *Cz* B/17, B2/3, Do tegóz *Wr* 35/5. *I*: Tymże *Wr* 33/2; tymże *Cz* B/13. *f G*: téyże *Wz* 140/2. *n N*: Tóz *Wr* 34/21. *G*: tegóz *Wr* 37/22, dla tegóz *Wr* 32/7. *A*: Tóz *Wz* 142/2, Tózci *Wr* 29/12; Przetóz *Wr* 41/14, *Cz* B/2.

TEOFANES (3) *n-pers m* – *sg N*: THEophanes (!) nieiáki *Wz* 137/5; Theophanes (!) iáwnie ... dżiewki pytał *Wz* 137/15. *G*: przyfzedł w dom do Theophaná (!) *Wz* 137/18.

TEOLOG (1) *sb m* – *pl G*: zá láfká tych dżisiefzych nowych Theologów *Wr* 22/21.

TERAZ (3) *av* – teraz *Wz* 140/8, *Wr* 39/18, 41/17.

TERAZNIEJSZY (2) *ai* – *sg f A*: nie ták dálece ná teráznieyfczá wczynność iego ... pómniác *Wz* 136/15. *n G*: fádzić o tym/ nie ieft rzecz náfżégo przedśiwzięcia teráznieyfczégo *Wz* 136/2.

TEZEUS (1) *n-pers m* – *sg N*: [przyjaciele] iáko był Pirithous/ á Thezeus *Cn* B4/19.

TEŻ (24) *pt* – téż *Wz* 138/21, 140/13, *Wr* 29/6, 33/6, 20, 34/10, 36/12, 37/4, 20, 39/19, 40/8, 16, *Cz* A4v/14, Bv/6, B2v/18, *Cn* B3v/9, B4/15, B4v/1, *Pij* C2/12, żeby téż *Wr* 23/18, á téż *Wr* 41/1, Czyli téż *Cz* B2/5, ták téż *Cz* B2/13, Zeby ... téż *Cz* B2/24.

TEPIEĆ (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: rozum ludzki od zbytków tępieie *Pij* C2v/6.

TEPY (1) *ai* – *sg m N*: nikt nie ieft ták tępy/ żeby niebaczył/ między iákiémi fásiády síedziemy *Wr* 20/22.

TKNAĆ SIE (1) *vb pf* – *fut 3 sg*: poki się cnoty nie tkanie *Cn* B4/24.

TŁUMIĆ (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: czemu rozum ... dobrowolnie fwym pijánftwem tłumi? *Pij* Cv/12.

- TO (3) *cn* – Toby o tym mówić *Wr* 41/7; to ... to *Wr* 21/15, 16.
- TO (5) *pt* – ten to ifti (!) *Wz* 142/2, Gdzieś ... to *Wr* 33/4, iakoby to *Cz* B2v/23, o nálezchże to posłéch *Wr* 37/8.
- TONÍ (1) *sb f* – *sg L*: żefmy Polacy we złyé toni *Wr* 41/3.
- TOWARZYSTWO (1) *sb n* – *sg G*: [Strato] co nawięcéy towarzystwá/ y flug/ sobie spofobil *Wz* 138/1.
- TOWARZYSZ (2) *sb m* – *sg A*: iefli tedy ná towarzyszá co przyjdzie *Cn* B4v/6. *L*: Przyttoi tedy práwému przyiacielowi ... przy towarzyszú mocnie stać *Cn* B4v/14.
- TOŻ (1) *cn* – aż kiedy ... tóż *Wr* 36/18.
- TRACIĆ (2) *vb impf* – *praes 3 sg*: czemu dowócip/ á baczenie ... swym obzárftwem tak nikczemnie tráci? *Pij Cv*/14, iakó słońce światłość swoje tráci/ gdy zá chmurę zaidzie *Pij C2v*/5.
- TRACYJA (1) *n-loc f* – *sg L*: Turków w Thráciéy/ álbo w Azijéy nie szukamy *Wr* 22/10.
- TRĘDOWATY (1) *ai* – *pl N m pers*: [pijacy] ábo wrzodliwi/ ábo trędowáci *Pij C2*/15.
- TRUCIZNA (3) *sb f* – *sg N*: á w czáfzy była trucizná *Wz* 139/13. *D*: nie mogąc żadnéy rády wypitéy truciznie náléśc *Wz* 140/1. *pl N*: ztąd fałsze/ ztąd trucizny/ ztąd mordy/ ztąd zdrády *Wr* 32/16.
- TRUDNO (3) *av* – Trudno to wiedzieć *Wr* 33/19; to trudno chybić ma *Wr* 19/16, przeto trudno sie tym człowiek lákomy zdobić ma *Wr* 31/24.
- TRUDNOŚĆ (1) *sb f* – *pl G*: nie miałby Pan náíz dżisiefzy takich trudności około Baru *Wr* 33/12.
- TRUDNY (3) *ai* – *sg f N*: Trudna to ná mié *Wr* 38/2, Domáćác się w téy mierze prawdy ... trudna rzecz iest *Cz Bv*/19. *n N*: obaczywfy/ że nie owfzem trudné spufczenie bylo *Wz* 140/20.
- TRUP (1) *sb m* – *sg D*: A ona wciáfwy trupowi głowę/ záwinéla iá wózátę *Wz* 136/19.
- TRWAĆ (2) *vb impf* – *praes 3 sg*: póki [temperatura corporis] w fwéy mierze trwa *Wr* 29/24. *praet 3 sg m*: ieno przez jednę noc ten edykt trwał *Wr* 33/15.
- TRWAŁY (2) *ai* – *sg m N*: taki przyiaciel trwały nie iest *Cn B3v*/11. *f I*: [rzeczpospolita] trwałá żadnym obczyáiem być nie może/ ábo gdzie cnoty/ á przystoieńftwá ludzie sie dżierzá *Wr* 32/10.
- TRZEBÁ (7) *praed* – *praes*: Trzebá tedj (!) dwu rzeczy *Cn B3v*/15; Wątpić w tym nie trzebá/ że ... *Cz B2v*/6, w czym tego trzebá przefstrzegáć *Cn B3v*/24, wżákóz ofobliwéy y tu náuki trzebá *Cn B4*/23, Nie trzebá mi ná szálenftwo ich dowodów wiele *Pij Cv*/14. *praet*: trzebá sie bylo lepiéy ná to rozmyślic *Wr* 40/24. *con*: Páná Bogáby nam trzebá prósić / áby ... *Wr* 39/21.
- TRZECI (2) *nm* – *sg m N*: Trzeci spofob iest záchowánia doftawáć *Cn B3v*/23. *f N*: Trzecia wielkość vmyftu *Cn B3*/12.
- TRZEŻWI (2) *ai* – *sg m N*: Lucyus ... będąc nie práwie trzeźwi *Wz* 142/8. *petr sg n D*: o czym człowiek potrzebziwu áni pomysli *Pij C2*/7.
- TRZEŻWIO (1) *av* – kiedy ludzie naylepiéy swá powinność y baczá/ y czyniá/ ieno trzeźwio? *Pij C2v*/1.
- TRZEŻWOŚĆ (3) *sb f* – *sg N*: Trzeźwość á miárá/ toć są nawierniefzy stróże zdrowia náléżego *Pij C2v*/21; trzeźwość/ będąc świadoma dobrze y sił/ y niedoftátków swoich *Pij C2v*/11. *L*: nie w długich obiádach ... mnimánia swégo ludzie pokládáli/ ále rychléy w trzeźwości/ á w mierze *Wr* 28/24.
- TRZEŻWY *cf* TRZEŻWI.
- TRZYMAC (4) *vb impf* – *inf*: niemogłyby były álbo záłożyć / álbo tak długo trzymáć ... rzeczypołpólitéy *Wr* 26/24. *praes 3 sg*: Tu styfyzfz co ten mądry ... człowiek

o t $\acute{e}$ y sk $\acute{a}$ zie obycz $\acute{a}$ iw trzyma *Wr* 27/20. *1 pl*: rzeczpo $\acute{s}$ polit $\acute{a}$ s $\acute{l}$ owy tylko trzymamy/
 $\acute{a}$ le rzecz $\acute{a}$ iu $\acute{z}$ str $\acute{a}$ cili *Wr* 27/17. *praes 3 pl m pers*: kt $\acute{o}$ rzy naprz $\acute{o}$ d t $\acute{e}$ s $\acute{l}$ awn $\acute{a}$ rzecz-
 po $\acute{s}$ polit $\acute{a}$ z $\acute{a}$ lo $\acute{z}$ yli (!) y d $\acute{l}$ ugo trzymali *Wr* 28/11.

TRZYMAĆ SIE (4) *vb impf* – *praes 3 sg*: p $\acute{o}$ ty y cz $\acute{l}$ owiek obycz $\acute{a}$ iw zwyk $\acute{l}$ ych s $\acute{y}$ e
 trzyma *Wr* 30/1, p $\acute{o}$ ki s $\acute{y}$ e on $\acute{a}$ [rzeczpo $\acute{s}$ polit $\acute{a}$] s $\acute{w}$ ych praw/ s $\acute{w}$ ych vchwa $\acute{l}$ s $\acute{r}$ atecznie
 trzyma *Wr* 30/7. *part praes act*: dr $\acute{o}$ g $\acute{e}$ / kt $\acute{o}$ r $\acute{e}$ y s $\acute{y}$ e trzym $\acute{a}$ iac ... po s $\acute{m}$ ierci $\acute{e}$ wieczn $\acute{e}$ go
 $\acute{z}$ ywota $\acute{d}$ o $\acute{s}$ ta $\acute{p}$ ic $\acute{c}$ mo $\acute{z}$ em *Wr* 23/21, cnot $\acute{a}$ ... kt $\acute{o}$ r $\acute{e}$ y si $\acute{e}$ trzym $\acute{a}$ iac ... moc zupe $\acute{l}$ na (!)
 mamy? *Pij C2v/20*.

TS (1) *litery* – z $\acute{a}$ t $\acute{a}$ tych dwu liter/ kt $\acute{o}$ r $\acute{a}$ m $\acute{i}$ ędzy sob $\acute{a}$ m $\acute{a}$ ia/ bli $\acute{s$ k $\acute{o}$ sci $\acute{a}$ s $\acute{.}$ $\acute{a}$ lbo t s *Cz*
B2/4.

TU (11) *av* – Tu *Wr* 27/18, *Cz B2/17*; tu *Wr* 33/6, 37/15, *Cz B2v/5*, *Cn B4/23*, tu n $\acute{a}$
 tym mieys $\acute{c}$ u *Wr* 37/12, *Cz B2/22*, z tych tu pu $\acute{l}$ nocnych kr $\acute{a}$ iw *Cz B/25*, z t $\acute{e}$ y tu
 wielko $\acute{s}$ ci *Cz Bv/7*, tu dopi $\acute{e}$ ro *Cz B2v/11*.

TUREK (3) *n-ethn m* – *pl G*: Turk $\acute{o}$ w w Thr $\acute{a}$ ci $\acute{e}$ y/ $\acute{a}$ lbo w Azij $\acute{e}$ y nie szukamy *Wr*
 22/10, nayd $\acute{z}$ iesz to y v Turk $\acute{o}$ w *Pij C3/21*. *I*: z Turki/ y z S $\acute{a}$ r $\acute{a}$ ceny s $\acute{y}$ e bili *Wr* 22/6.

TUSZYĆ (4) *vb impf* – *inf*: y ia po Ciceronie oyczyznie s $\acute{w}$ ey $\acute{z}$ le tufzyc (!) mu $\acute{z}$ ę *Wr* 29/18.
praes 3 sg: nie pr $\acute{a}$ wie dobrze t $\acute{e}$ y kor $\acute{o}$ ni $\acute{e}$ (!) z $\acute{a}$ tych cz $\acute{a}$ fw (!) n $\acute{a}$ znych tufzy *Wr* 40/1.
2 pl: CO to iest X. Plebanie/ $\acute{z}$ e tak b $\acute{a}$ rzo $\acute{z}$ le tufzycie Rzeczypo $\acute{s}$ polit $\acute{e}$ y n $\acute{a}$ z $\acute{y}$ ę? *Wr* 19/6.
part praes act: nie omyli $\acute{l}$ s $\acute{y}$ e y Cicero n $\acute{a}$ tym/ tufzac/ $\acute{z}$ e ... *Wr* 27/24.

TUŻ (1) *av* – Strato (!) tu $\acute{z}$ przed w $\acute{z}$ ytkimi s $\acute{t}$ an $\acute{a}$ w $\acute{z}$ y n $\acute{a}$ d p $\acute{a}$ nn $\acute{a}$ *Wz* 138/10.

TWARDY (1) *ai* – *sg m I*: kiedy mu o d $\acute{z}$ iwnie tw $\acute{a}$ rdym $\acute{a}$ niedoby $\acute{t}$ ym zamku powi $\acute{a}$ dano
Wr 32/19.

TWARZ (1) *sb f* – *sg G*: Kr $\acute{o}$ l baczac w ni $\acute{e}$ y t $\acute{a}$ k z vrody/ i $\acute{a}$ ko y z twarzy powag $\acute{e}$ i $\acute{a}$ ka $\acute{s}$
Wz 141/3.

TWIRDZIĆ (3) *vb impf* – *inf*: kto chce twirdzi $\acute{c}$ / i $\acute{z}$ ... *Cz A4v/12*, nie s $\acute{m}$ ialbych ia tego
 twirdzi $\acute{c}$ / $\acute{a}$ by ... *Cz B2v/2*. *praes 3 pl*: Bo co niekt $\acute{o}$ rzy twirdza/ $\acute{z}$ eby ... *Cz B/22*.

TWOJ (5) *pron* – *sg f N*: wol $\acute{a}$ twoi $\acute{a}$ *Wr* 20/10, twoi $\acute{a}$ powinno $\acute{s}$ ć *Pij C3v/2*. *I*: z $\acute{a}$ pomoc $\acute{a}$
 tw $\acute{a}$ *Wz* 139/20. *n L*: n $\acute{a}$ twym zdaniu *Wr* 41/19. *pl N m pers*: przyi $\acute{a}$ ciele/ y krewni
 twoi *Wz* 139/22.

TY (19) *pron* – *N*: ty *Wz* 141/11, *Wr* 20/6, 34/20, 41/18, *Pij C3/21*. *G*: ci $\acute{e}$ *Wr* 41/21; od
 ci $\acute{e}$ bie *Wr* 20/6, 26/10; ci $\acute{e}$ *Cn B4v/9*. *D*: - $\acute{c}$ *Wr* 35/13, *Cn B3v/16*, *Pij C3/19*, 23;
 tobie *Wz* 139/21. *A*: ci $\acute{e}$ bie *Cn B3v/12*; n $\acute{a}$ ci $\acute{e}$ *Pij C3v/6*. *I*: Tob $\acute{a}$ *Wz* 139/15, z tob $\acute{a}$
Wr 37/23. *V*: cukruy ty fobie i $\acute{a}$ ko ch $\acute{c}$ esz pija $\acute{n}$ st $\acute{w}$ o *Pij C3v/3*.

TYKAĆ SIE (3) *vb impf* – *praes 3 sg*: Co s $\acute{y}$ e po $\acute{s}$ tr $\acute{o}$ nych nieprzyi $\acute{a}$ ci $\acute{o}$ l tycze *Wr* 20/22,
 co s $\acute{y}$ e praw tycze *Wr* 21/17, co s $\acute{y}$ e v $\acute{t}$ rat tycze *Wr* 31/18.

TYLKO (24) *pt* – tylko *Wz* 137/3, 139/16, *Wr* 23/15, 25/1, 31/21, *Cz A4v/10*, *Bv/21*,
B3v/3, tylko ... $\acute{a}$ le *Wr* 27/17, Nie ... $\acute{a}$ le tylko *Pij C3/24*, nietylko ... $\acute{a}$ le *Wr* 24/6,
 27/12, nie tylko ... $\acute{a}$ le $\acute{a}$ ni *Cz A4/21*, nie tylko ... $\acute{a}$ le i $\acute{e}$ sz $\acute{c}$ e *Wr* 33/15, Nie tylko ...
 $\acute{a}$ le y *Wr* 34/19, nie tylko ... $\acute{a}$ le (!) y *Wr* 21/22, nie tylko ... $\acute{a}$ le y *Pij C/17*, *C2v/20*,
 23, nietylko ... $\acute{a}$ le y *Wr* 23/8, 24/11, nietylko $\acute{z}$ e ... $\acute{a}$ le *Wr* 22/10, 27/15, nietylko $\acute{z}$ e
 ... $\acute{a}$ le y *Wr* 27/6.

TYM (5) *cn* – Tym ... $\acute{z}$ e *Pij Cv/18*; im ... tym *Wr* 31/24, ni $\acute{z}$ li ... tym *Wr* 36/12, tym
 ... $\acute{z}$ e *Wr* 25/10, *Pij C2/20*.

TYMOKLIJA (6) *n-pers f* – *sg N*: Timoklia ... poc $\acute{z}$ ę $\acute{t}$ $\acute{a}$ na $\acute{n}$ w $\acute{a}$ lic k $\acute{a}$ mieni $\acute{e}$ *Wz* 140/20,
 i $\acute{e}$ stem Timoklia/ s $\acute{i}$ o $\acute{s}$ tr $\acute{a}$ The $\acute{a}$ genow $\acute{a}$ *Wz* 141/5. *G*: dom Timoklii $\acute{e}$ y ... z $\acute{a}$ tp $\acute{a}$ pi $\acute{l}$
 ieden z przednie $\acute{y}$ sz $\acute{y}$ ch Hetman $\acute{o}$ w Alex $\acute{a}$ ndrowych *Wz* 140/8. *A*: poimano Timokli $\acute{a}$
Wz 141/2, Timokli $\acute{a}$ wolno pu $\acute{s}$ ci $\acute{l}$ *Wz* 141/15; n $\acute{a}$ s $\acute{a}$ m $\acute{e}$ Tymokli $\acute{a}$ baczenia nie mia $\acute{l}$
Wz 140/10.

- TYMOTEUZ (1) *n-pers m* – *sg G*: Tymoteusz a sławnego muzyka Wr 39/3.
- TYRAN (3) *sb m* – *sg N*: ARistotimus Tjran (!) Elieński ... surowo y niepobożnie z ludźmi swymi sye obchodził Wz 141/19. *A*: nákoniec pod Tyránna wpadli Wr 28/4. *I*: kto pod právem żyć niechce/ ten pod Tyránnem musi Wr 31/5.
- TYRANNOW (1) *ai* – *sg m N*: Mikkę/ którą Lucius nieiaki dworzánin tjránnów (!) rad widział Wz 142/1.
- U (20) *praep cum G* – *v Wz* 142/4, 9, 22, *Wr* 24/1, 26/17, 29/11, 34/1, 37/18, *Cz* A4/18, B2v/15, *Cn* B3v/5, B4v/17, 21, *Pij* C2/19, C3/12, 13, 17, 18, 20, 22.
- UBEZPIECZYĆ (1) *vb pf* – *part praet act*: vbepieczwfy nas o przyszłym wiecznym błogofławieństwie (!) Wr 23/16.
- UCHO (1) *sb n* – *pl D*: RZECZ niezwykłą wżóm wáżym powiem *Pij* C/6.
- UCHOWAĆ (1) *vb pf* – *imp 2 sg*: Boże vchoway być mu [arcybiskupowi] wczym posłufznym Wr 36/8.
- UCHWALONY (1) *part praet pass pf* – *pl G*: vchwalonych zwyczaiów ... náuką swą niebiełką podpárł/ y ráował Wr 24/14.
- UCHWAŁA (1) *sb f* – *pl G*: póki sye oná swych praw/ swych vchwał státecznie trzyma Wr 30/7.
- UCIAĆ (1) *vb pf* – *part praet act*: A oná vciáwfy trupowi głowę/ záwinęła iá wżaté Wz 136/19.
- UCIEC (1) *vb pf* – *inf*: gdzie ... ludzie vciéc máią? Wr 36/23.
- UCIEKAĆ SIE (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: tám sie ábo do gwałtu pospolicie vciekáią/ álbo ... Wr 35/8.
- UCINEK (1) *sb m* – *sg N*: Czy to [Lach] jest iákoby vćinek całego słowá/ Polak ... Czyli ... Cz Bv/22.
- UCZCIWOŚĆ (1) *sb f* – *sg I*: pojał ... Kámme: białagłowe/ która ná ten czas/ y vrodą/ y vczciwością/ przed infzymi przodek miała (!) Wz 138/18.
- UCZCIWY (1) *ai* – *pl D*: áby ... żaden gwałt sye nie dział vczciwym domóm Wz 141/14.
- UCZONY (1) *ai* – *sg m N*: bo to szlyfzę (!) vczóny człowiek był Wr 39/14.
- UCZYĆ (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: mądrość/ która/ czego szukác/ á czego się chronić/ vczy *Cn* B3/9. *Cf* UCZONY.
- UCZYNEK (2) *sb m* – *sg G*: niemáfz tak [profnéy niecnoty/ y tak szkárádého vczynku Wr 32/14. *pl L*: [kromność tak w mowie/ iáko y w vczynkach *Cn* B3/15.
- UCZYNIĆ (7) *vb pf* – *praet 3 sg m*: Sługá ... vczynił roskazaniu pániéy swéy dofyć Wz 136/18, Między infzými niespráwiedliwými iego postępkí znáczny y to [eft/ co nád Philodemem vczynił Wz 141/22, ále y tego nie vczynił Wr 27/7, on wżytko vczynił co mógl *Cn* B4/10. 3 *pl m pers*: vczynili primatem Arcybiskupá Gnieźniéńskiego Wr 36/3. *impers plusq*: vczyniono bylo edykt Wr 33/8. *part praet act*: nie vczyniwłzy żadného gwałtu Wr 38/24. *Cf* UCZYNIONY.
- UCZYNIONY (1) *part praet pass pf* – *pl G*: dušného błogofławieństwą/ wedle obietnic nam vczynionych/ doštápiem Wr 23/9.
- UCZYNNOŚĆ (1) *sb f* – *sg A*: Oná nie tak dálece ná teráznieyřzą vczynność iego/ iáko bárziéy ná piéřwřzé zelénié swé pómniác Wz 136/16.
- UJAĆ (1) *vb pf* – *part praet act*: A Iugurtá ... wiáwřzy sobie piéřwřzé Pány piéniádzmi Wr 32/23.
- UJECHAĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: vjechał z Rzymu Wr 34/14.
- UJŚĆ *cf* UŚĆ.

- UKAZAĆ (2) *vb pf – inf*: Człowiek chciwy kazał ... dół fobie vkázác *Wz* 140/18, vkazác drógę/ iákoby to náprawić/ to by mądręgo rzecz *Wr* 41/13.
- UKAZOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: Czego iż oni nie vkázuią/ niewiem iáka im y w ofstátku wiárá ma bydź dáná *Cz* A4v/20.
- UKŁADNY (1) *ai – pl N subst*: Cnotá á vkládné obyčzáie/ té ludzióm záchowánié iednáią *Pij* C3/13.
- ULECZENIE (1) *sb n – sg D*: to iest napiérwfzy wftepek ku vléczeniu wfzelákiéy niemo-cy *Pij* C2v/25.
- ULEPIONY (1) *part praet pass pf – sg f N*: biała plec ... nie iest ták iáko Iádam z gliny vlepióná/ ále ... z kości fczéréy y z boku wziętá *Wz* 135/10.
- UŁOMNY (1) *ai – sg n L*: rozum/ choć będzie czáfem w flábym/ á w włomnym cíele *Pij* C2v/17.
- UMARŁY (1) *ai – sg f A*: prosiła y dla Bogá/ áby ... ráczéj obrał widziéć iá vmárłá/ niżli frototnie żywą *Wz* 142/6.
- UMIEĆ (6) *vb impf – inf*: kazano im y Muzykę vmieć *Wr* 38/6. *praes 2 sg*: Owa nievmieífz ieno gánić *Wr* 41/12. *3 pl*: náfzy/ vmieią rzeczy podác/ á potym z mieyfca níkam *Wr* 35/21, fynów ich/ álbo potomká iákiegokolwiek włáfnie miánowác nie-umieią *Cz* A4v/8, ludzie ták fobie cukrowác vmieią *Pij* Cv/3. *con 1 sg m*: á bych dobrze żádnéy przyczyny ná to powiedziéć (!) nie vmiał *Wr* 19/11.
- UMIERAĆ (2) *vb impf – part praes act*: Lákomy/ powiáda/ chyba vmieráiąc dobrze czyni *Wr* 32/9, A Céfárz téż którys vmieráiąc powiedziál *Wr* 37/20.
- UMRZEĆ (3) *vb pf – inf*: wołę vmrzéc/ niżli tákiéy drugiéy nocy czekáć *Wz* 141/10. *praet 3 sg m*: Synorix ... mordowawfzy fye długo/ téyże nocy vmárl *Wz* 140/2. *f*: nie piérwéy vmárłá/ aż o śmierci nieprzyácielá fwęgo wflyfzálá *Wz* 140/3.
- UMYSŁ (8) *sb m – sg N*: ciáło á vmyśl máią z sobą porozumienié *Wr* 30/4. *G*: wielkość vmyśłu/ która ná wzgárdzeniu rzeczy doczefnych zależy *Cn* B3/12. *A*: tá iedná cnotá ... ták rozum ludzki y vmyśl fpráwuie/ że ... *Pij* C3/3. *I*: wiárá ... y vmyślem/ y ciálem ludzkim záraz włádnie *Wr* 25/4. *pl N*: vmyśly ludzkie ... fequuntur temperaturam corporis *Wr* 29/22. *G*: Muzyká ... która iest iákoby wódzem vmyśłów náfzych *Wr* 38/25. *D*: ná ciálá ludzkie ... które z przyrodzenia infzym pánóm/ to iest/ vmyśłóm fá podáné *Wr* 25/3. *I*: Muzyká ma moc nád vmyśly ludzkiémi *Wr* 38/4.
- UNIJA (1) *sb f – sg G*: A z Vniéy niewidzę/ byście co infzého ... odnieśli/ ieno niechuć/ y waśni przeciw fobie *Wr* 21/19.
- UPADAĆ (2) *vb impf – inf*: miáftá y wfztyki rzeczyfopolité ... niezgodá/ á roftrykiem vpádác mufzá *Wr* 21/12. *praes 3 pl*: Vpádáią rzeczyfopolité/ iáko y káżdá rzecz wfzelka *Wr* 20/11.
- UPADEK (5) *sb m – sg N*: wznofzá roftrék miedzy ludźmi/ záczym pewny vpadek ... idzie rzeczyfopolitéy *Wr* 25/21, ten vpadek ftárych obyčzáiów miał zá fobą y rzeczyfopolitá potárgnác *Wr* 27/24. *G*: z którégo vpádku nietylko że mamy liczbę dác/ ále ... *Wr* 27/14. *D*: Toby o tym mówić/ iákoby temu vpádkowi zábiégáć *Wr* 41/8. *L*: wiérfze iedné ... o vpádku rzeczyfopolitéy mówią *Wr* 37/4.
- UPAŚĆ (2) *vb pf – inf*: Bo w roftréku/ álbo fámá od fwych śil rzeczyfopolita vpáść muśi álbo ... *Wr* 20/19. *praet 3 sg n*: ludzióm iákos ferce vpádkło *Wr* 20/4.
- UPATRZYĆ (1) *vb pf – part praet act*: Sługá vpátrzywfzy czás/ vczynił rofkazániú pániéy fwéy dofyc *Wz* 136/18.
- UPIĆ SIE (2) *vb pf – praet 3 sg m*: Tymés wiétfzéy kaźni godzien ... żeś się vpil *Pij* Cv/19. *part praet act*: to wfztyko vpilfzy fię popelni *Pij* C2/8.
- UPRZEDZENIE (1) *sb n – sg A*: EWA ... piérwfze mieyfce záftepuie. A to nie ták

- prze dawność/ albo vprzędzenié wŕszytkich infznych ludzi/ iáko prze dziwny początek
Wz 135/7.
- UPRZEJMIE (1) *av* – Strato (!) ... stáral ŕye o to vprzéymie/ áby ... Wz 137/14.
- URODA (2) *sb f* – *sg G*: bacząc w niéy ták z vrody/ iáko y z twarzy powagę iákás Wz
141/3. *I*: poiął ... Kámme: białogłowę/ która ná ten czas/ y vrodą/ y vczciwością/
przed infznymi przodek miała (!) Wz 138/18.
- UROŚĆ (2) *vb pf* – *praet 3 sg m*: y ztąd vróft ón glos záwołány: Vox populi, vox Dei Wr
19/16. *n*: Bo to imię Polak/ nowé ieft/ y tu dopiéro w tych kráinách vrosfo Cz B2v/11.
- URZĄD (4) *sb m* – *sg G*: póty y ludzie vrzędu ŕwego/ y powinności przeltrzegáią Wr
30/7. *A*: ludzie ŕwego vrząd czynią Wr 24/19, oni gárdząc práwem/ wzgardzáią vrząd/
y zwiérchność páńnką Wr 34/24. *pl N*: iesli vrzędy y piérwŕze mieycfá zá pieniądźmi
idą Wr 30/12.
- USIEŚĆ (1) *vb pf* – *praet 3 pl m pers*: Słowacy ... nád morzem Weneckim vsiedli Cz B/6.
- USŁANIE (1) *sb n* – *sg N*: wielé vŕláníé krolewkiégo loża (!) ŕtalo Wr 28/14.
- USŁYSZEC (2) *vb pf* – *praet 3 sg m*: skoro vŕŕyŕzał gránié/ porwał ŕie od ŕtołu do zbroie
Wr 38/19. *f*: nie piérwéy vmártá/ áż o ŕmierci nieprzyacielá ŕwego vŕŕyŕzálá Wz
140/4.
- USTAWICZNIE (1) *av* – przyaciéle iá do tego vŕtáwicznie wiedli/ áby ... Wz 139/6.
- USTRZEC SIE (1) *vb pf* – *fut 3 sg*: Zá tych pomocá/ nie tylko czlowiek wiele ciéżkich
niemocy ŕie vŕtrzeże/ ále y niektórych zbédzie Pij C2v/23.
- UŚĆ (3) *vb pf* – *inf*: by dobrze y kaźni vŕc mogli Wr 24/23, moze vŕc miédzy infze
wróźki Wr 40/20. *con praet 1 pl m pers*: ábyfmy my tego były vŕzly Wz 141/8.
- UŚMIERZYĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: vŕmierzył go/ że dáł pokóy y ŕzedł do domu/ nie
vczyniŕfzy żadnégo gwałtu Wr 38/23.
- UTRACIĆ (1) *vb pf* – *part praet act*: co bédziefz czynil vtráciŕfzy wŕszytko? Wr 34/5.
- UTRATA (4) *sb f* – *pl N*: zbytek y vtráty roftą Wr 30/16. *G*: y owfzem co ŕie vtrat tycze
Wr 31/18. *D*: dawnych królów żywot ... mizerny ŕye zda przeciw náŕfzym dźisiey-
ŕzym pofpolitym vtrátóm Wr 29/3. *A*: Król bédzie vtráty nágradzał tym co zniá
poiáda Wr 33/17.
- UTRATNY (4) *ai* – *sg m N*: Ale cóz to Rzeczypofpolitéy ŕzkodzić ma/ zem ia ábo
lákomy/ ábo vtrátny? Wr 31/18, Gnuśny/ vtrátny/ lákomy/ zwádlivy/ nie dobry
przyaciél Cn B4v/18. *pl N m pers*: A vtrátni/ by tácy wŕszytko chcieli byé Wr 34/3,
Nie tylko fobie tedy ludzie vtrátni ŕzkodliwi ... ále y rzeczypofpolitéy bárzo wádzą
Wr 34/19.
- UTWIERDZENIE (2) *sb n* – *sg G*: ták wiára iáko y práwo do iednégo kréfu ciágną/ to
ieft/ do vtwiérdenia rzeczypofpolitéy Wr 23/1. *D*: wiára/ y práwo ... ku iednému
kréfu ciágną/ to ieft ku utwiérdeniu/ y biefpieczeniŕtwu rzeczypofpolitych Wr 22/22.
- UŻYCZYĆ (1) *vb pf* – *inf*: czego Bóg rzeczypofpolitéy ku iéy napráwie vŕzyczyc raczył
Wr 25/11.
- UŻYĆ (3) *vb pf* – *inf*: A iz iéy prósbámi vŕzyc nie mógl Wz 138/20, kiedy nalepiéy
dowcipu ŕwego ku wŕzelkiéy ŕpráwie vŕzyc mogą Pij C2v/3. *con 3 pl m pers*: á godzien-
by/ áby wŕszytki rzeczypofpolité ... tego práwá przeciwko niemu vŕzyli Wr 22/18.
- UŻYWAĆ (7) *vb impf* – *inf*: á tego nigdy y ŕam nie vŕywał/ y drugiému vŕywać nie dáł
Wr 32/6. *praes 3 sg*: tego ón ŕwym niebácznym pofŕępkieŕm ku iéy ŕkázie vŕywa Wr
25/13. *1 pl*: nietylko ich nie vŕywamy/ ále áni o nich wiemy Wr 27/12. *praet 3 sg m*:
A przeto zá piérwŕzych lat onych/ y zwyczay oyczyŕty zacnych ludzi vŕywał/ y ... Wr
27/2, á tego nigdy y ŕam nie vŕywał/ y drugiému vŕywać nie dáł Wr 32/6. *3 pl m pers*:
Sinátus y Synorix ... ŕámi miédzy fobą dobréy przyiáźni vŕywáli Wz 138/16.

part praes act: grożąc iéy czáfem/ czáfem téz y łagodnémi flowy iéy wzywáiąc Wz 140/14.

UŻYWANIE (1) *sb n – sg L*: co ná wzywaniu rzeczy nábytych zależy Wz 32/4.

W, WE (140 + 4 = 144) *praep – cum A* (34 + 2 = 36): W kilká dni Wz 137/17; w Wz 136/20, 20, 137/18, 139/2, 10, 140/17, 141/4, 142/8, Wz 20/20, 24/7, 27/11, 28/2, 32/18, 34/11, 38/12, 15, 21, 40/22, Cz A4v/15, 23, B/21, 22, Bv/24, Pij C2v/12, w czas Wz 31/13, w iáfny dzień Cn B4v/9, w głos powiádála Wz 33/22, w nádzieię Wz 139/16, 141/19, wniwecz Pij C2/16, Chwalić ... w oczy Cn B4/2, w té słowá odpowiedziála Wz 141/4, w rzec wstápić Wz 26/7; weń Wz 140/21, wniwecz Pij C2/16. – *cum L* (106 + 2 = 108): W Wz 138/14, Wz 36/6, 40/2, Wtym Wz 36/12; w Wz 135/5, 18, 136/5, 8, 137/21, 138/7, 139/5, 13, 23, 140/10, 18, 141/3, 142/10, Wz 20/18, 21/22, 23, 22/10, 11, 23/3, 21, 22, 24/10, 18, 25/23, 25, 25, 25, 27/19, 28/2, 13, 22, 23, 24, 25, 29/6, 14, 16, 24, 30/5, 10, 31/8, 15, 32/23, 33/19, 22, 24, 34/10, 12, 35/5, 13, 36/3, 9, 37/10, 39/2, 9, 9, 10, Cz A4v/3, 9, 13, 21, B/1, 19, Bv/2, 13, B2/25, B2v/11, 20, 21, Cn B3/3, 4, 6, 14, 14, B3v/2, 20, 24, B4/7, B4v/5, 5, 9, 23, 24, Pij C/20, C2/20, C2v/16, 17, C3/14, w téy mierze Wz 20/10, 29/19, Cz Bv/18, Cn B3v/15, Pij Cv/25, w tym Wz 136/9, 140/2, Wz 26/5, Cz A4v/11, B2v/6, Pij C3/20, wtm Wz 37/23, czyniác wrzeczy ofiárę Wz 139/11; wewłzelákim infzym spofobie Wz 31/15, we złyé toni Wz 41/3.

WADZIĆ (3) *vb impf – praes 3 sg*: mnie to bárziéy niż komu infzému wádzi Wz 31/19, rzeczypospolitéy tym lákomftwo wádzi/ iż ... Wz 32/10. 3 *pl*: ludzie wtrátni ... rzeczypospolitéy bárzo wádzą Wz 34/21.

WAKOWAĆ (1) *vb impf – con 3 sg n*: Stároftwoby ták długo niewákowało Wz 36/15.

WALIĆ (1) *vb impf – inf*: pocztéłá nań wálić kámienié Wz 140/22.

WALIĆ SIE (1) *vb impf – inf*: że ich [zamków] nie nápráwuia/ á dáia sie im wálić Wz 36/21.

WAPNO (1) *sb n – sg L*: nálezióno ... písmo ná wapnie żelázem/ ábo nożem wykréslóné Wz 40/11.

WASZ (1) *pron – pl D*: RZECZ niezwyklá wřzóm wáfzym powiém Pij C/6.

WAŚŃ (4) *sb f – sg A*: ktoré rostárgnienié/ iáká waśń miedzy ludzie w noři? Wz 21/25, Té przyrodzoná waśń/ która z różnych wiar idzie ... sámifmy ná fye ... obroćili Wz 22/8. *I*: z iáká waśnią ... tę Exekucyá ná nogi stáwianie Wz 21/17. *pl A*: niewidzę/ byście co infzého ... odnieśli/ ieno niechuc/ y waśni przeciw łobie Wz 21/21.

WAŻEN (1) *ai – sg n N*: waźnoli to ma być/ álbo nieważno Wz 40/18. Cf NIEWAŻEN.

WAŻYĆ (1) *vb impf – inf*: Niegodži fye nam tedy téy rofpufty/ y tych dzišiefzých zbytków náfzých lekce ważyć Wz 28/9.

WAŻYĆ SIE (1) *vb impf – con 3 sg m*: Zadna [rzecz nie jest] ták [spofna/ ktoréby się on nieważył Pij C2/10.

WĄTPIĆ (3) *vb impf – inf*: Wątpić w tym nie trzebá/ że ... Cz B2v/6. *praes 1 sg*: Nic w tym nie wątpię/ żeby ... Wz 26/5, Ale ia wątpię Wz 37/1.

WĄTPLIWOŚĆ (1) *sb f – sg a. pl G*: ten Czech z Lechem brátem ... ciągná zá sobá iefcze nieco wątpliwóści Cz A4/16.

WBIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: áz go práwie w ziemię wbiłá Wz 141/1.

WCZORA (1) *av – co sie wczorá džiáło Pij Cv/16.*

WDAĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: trzeźwóć ... nigdy człowieká w to nie wda Pij C2v/13.

WDZIĘCZEN (1) *ai – sg m N*: Bo iefli wdzięczen tego Pij Cv/9. Cf NIEWDZIĘCZENY.

- WDZIĘCZNIE** (1) *av* – przyjął go wdzięcznie *Wz* 139/9.
- WE** *cf* **W**.
- WEDLA** *cf* **WEDLE**.
- WEDLE, WEDLA** (3 + 1 = 4) *praep cum G* – wedla *Wz* 139/11; wedle *Wr* 23/9, 41/1, *Cz* B2/1.
- WENECKI** (1) *ai* – *sg n I*: Słowacy ... nád morzem Weneckim vsiedli *Cz* B/6.
- WESELE** (2) *sb n* – *sg G*: A tobie zły człowiecze ... miałto wefela pogrzeb (!) przyiaciele/ y krewni twoi sprüfung *Wz* 139/22. *A*: A oni zątym prosili go ná wefelę *Wz* 137/22.
- WESOŁO** (1) *av* – z radością/ y wefelo do męża idę *Wz* 139/20.
- WEZWANY** (1) *part praet pass pf* – *sg m N*: iáko bączny gość od chudého gospodarzá w dóm wezwány *Wr* 24/8.
- WIARA** (22) *sb f* – *sg N*: iefli mu wiára ma być daná *Wz* 135/18, wiára/ y práwo ... ku iednému kréfu ciągną *Wr* 22/20, ták wiára iáko y práwo do iedného kréfu ciągną *Wr* 22/25, tá ista drógá/ iest wiára nászá/ á náuka iego święta *Wr* 23/24, wiára myśli ludzkie sobie sprofabia *Wr* 25/3, iáka im y w oftátku wiára ma byđz daná *Cz* A4v/21. *G*: woyny ... z niłkąd niepochođzili/ ieno z różności wiary *Wr* 22/3, á to wšyftko prze różność wiary *Wr* 22/13, á to iest skutek wiary *Wr* 24/24, to co máia/ bez wiary flábo dżierzą *Wr* 25/6, Czyli nas od wiary Látłkiéy/ to iest Lácínskiéy (!) ... Láchy zową *Cz* Bv/24, od Látłkiéy wiary/ Lách wiedzion być może *Cz* B2/2. *D*: Y nie rzekł nic ... wierze náłzý przeciwného ... Scipio *Wr* 23/25. *A*: mali zá rzecz przyłtoyną chowác komu wiarę? *Wz* 137/1, áni ... ták dálece o Ieruzálem ... sye bili/ iáko o fáme°o Chrystufá więcý/ á o wiarę ie°o *Wr* 22/7, Kto tedy wiarę zdawná od wšyftkich przyjętá wzrůfza *Wr* 25/7, z iákim niebezpieczeństwem ... ten spór o wiarę złączón iest *Wr* 25/17, że sie iuż máło nie wšyftki królestwá obeszly (!) tą niezgodą o wiarę *Wr* 39/17. *L*: iefcze więcý ná wierze/ niłzi ná práwách ... náleży *Wr* 24/25. *pl G*: waśń/ która z różnych wiar idzie *Wr* 22/8. *A*: roftárgnęłifmy sye ná dżiwne y rozmáité wiary *Wr* 21/24. *I*: ázafmy iuż te°o gru°tu rzeczypospolitý ... wiarámi rozlicznými nieporůfzili (!)? *Wr* 21/16.
- WIDZIEĆ** (14) *vb impf* – *inf*: áby ... ráczéj obráł widziéc iá wmarłá *Wz* 142/6. *praes 1 sg*: niewidzē/ byście co infzého ... odnieśli/ ieno ... *Wr* 21/20, ia infzý [chwałý *Pańskiey*] nie widzē/ ieno ... *Wr* 25/24, widzē nie wiele sprüfung *Wr* 41/10, w pi-iaństwie (!) nic tákiego nie widzē/ ná coby ludzie słuźnie łáfkáwi być mieli *Pij* C3/15. *3 sg*: Bóg ... to co napiękniefzého ... rad widzi *Wr* 24/6, A nietylko rad widzi/ ále ... *Wr* 24/6, człowiekiem się rad widzi *Pij* Cv/10, Iáko się im téż to pláci/ to káždy ná oko widzi *Pij* C2/12, bączny człowiek nie to ma czynić/ co w drugiego widzi *Pij* C3/22. *praet 3 sg m*: Kállifthenes/ zniknął z oczu ludzkich/ ták iż go potym nikt nie widział/ áni o nim słyřzał *Wz* 138/10, Ten miał dżiwkę imieniem Mikkę/ którą ... dworzánin tjránów (!) rad widział *Wz* 142/1. *part praes act*: Lucyus widząc/ że ... *Wz* 142/7, Pithágorás tákże widząc gniewliwego mlóđzięcá *Wr* 38/20.
- WIECZNY** (2) *ai* – *sg m G*: po śmierci wieczného żywotá dořtápić możem *Wr* 23/23. *n L*: wbezpiechwšy nas o przyřlym wiecznym błogóřláwiefstwem (!) *Wr* 23/17.
- WIECZOR** (1) *sb m* – *sg A*: że sie pod pijány wieczór sřtáło *Pij* Cv/18.
- WIEDZIEĆ** (15) *vb impf* – *inf*: kto chce więcý co wiedziéc ... niechay czyta *Wz* 135/13, Trudno to wiedziéc *Wr* 33/19, Tego niewiedziéc kto to piřál *Wr* 40/12, áni wiedziéc gdzie się podziéiá *Cn* B4/11. *praes 1 sg*: niewiém iáką oni chwálę Páńská w swéy głowie buduią *Wr* 25/23, niewiém bychci iuż co miał *Wr* 39/15, wiém/ zem od mądrych dáleko *Wr* 41/15, niewiém iáka im y w oftátku wiára ma byđz daná *Cz* A4v/20. *2 sg*: (iáko mniémam że y sam więřz) *Wr* 37/13. *3 sg*: á wié Bóg/ iáka zgodá

będzie *Wr* 35/24. *1 pl*: nietylko ich nie wzywamy/ ale ani o nich wiemy *Wr* 27/12, iakim infzym duchem/ którego my niewiemy *Wr* 40/17. *praet 3 pl m pers*: ci też iuz podobno pomarli/ co o tym wiedzieli *Wr* 33/21. *part praes act*: Ona wiedząc/ kto przyczyną iéy šíroctwá był *Wz* 139/2, á zwłafczá wiedząc iákich obyczáiów to ludzie byli *Wr* 28/9.

WIEDZION (*1*) *part praet pass impf* – *sg m N*: ták od Látskiéy wiáry/ Lách wiedzion być może *Cz* B2/3.

WIEK (*5*) *sb m* – *sg N*: náfz wiek wzáwfwy rzeczpořpolitá iáko málowánié napiékniefzé *Wr* 27/4. *G*: iefcze zá iego wieku ... przyřzli w rořtyrk Rzymiánié *Wr* 28/1, zá náfzého wieku ... dziewięć řtrón do lutnié przyřdano *Wr* 39/5, iáko Czech od wieku Czechem/ ták y Lách záwždy był zwan Láchem *Cz* B2/6. *pl G*: od dawnych wieków iuz fye temu ludzie przypátrzyli/ y przyřtucháli/ że ... *Wr* 19/13.

WIELE (*49*) *av* – wiele *Cn* B4/13, *Pij Cv*/15, 20, ták wiele ... iáko y *Wr* 24/8, żeby fye wiele tákich náłázło *Wr* 26/6, iáko wiele ludzi miedzy sobá potráćili *Wr* 28/3, infzy philofophowie wiele około odmániy rzeczpořpolitých piřáli *Wr* 31/1, Zle gdzie ich wiele rzáđzi *Wr* 37/19, źle gdzie ich wiele rzáđzi *Wr* 37/24, ták wiele ... iáko řnadź wiefcéy *Wr* 38/6, y wiele infzych *Cz* A4v/18, B/9, ták wiele řię ludzi řpořtrzeć miáło *Cz* Bv/3, Ale to řlowo cnotá wiele w fobie zámyka *Cn* B3/6, wiele infzych cnot *Cn* B3/17, Ná rozumie zářię náuki řię przyimuiá/ których iefť wiele *Cn* B3/20, Ale y wiele przyiációl fobie iednáć/ nie iefť do końcá dobrze *Cn* B4/12, mifofć rořtárg-niona ná wiele częřći/ nie iefť ták mocna/ iáko řpólna/ á řpoiona *Cn* B4/13, wiele innych rzeczy *Pij C*/19, Ktoby móğł wyliczyć/ iáko wiele zwad/ iáko wiele mordérftwá/ y innych wiele hániebnych rzeczy řie dźieie *Pij C*2/5, 5, 5, Zá tych pomocá ... człowiek wiele ciężkich niemocy řię vřtrzeże *Pij C*2v/23, tego wiele/ czymby řię řřáwnie brzyđzić mogli *Pij C*3/16; wiele ich/ którzy ... *Wz* 142/17, wierzę áby fye wiele nie zdáło *Wr* 28/17, Náyduie fye w reyeftrách řtárych ... wiele vřłánié kro-lewřkiégo řoźa (!) řtało/ wiele nářłánié kářtaná/ wiele wino/ kiedy król gořćie miał *Wr* 28/14, 15, 15, gdzie ich iefcze ták wiele będzie *Wr* 37/16. *comp*: wiefcéy co ... niź *Wz* 135/13, zda fye biefć wiefcéy *Wr* 20/15, fye bili/ iáko o řáme^o Chryřtuřá wiefcéy *Wr* 22/7, iż czego wiefcéy nie rzekę *Wr* 22/14, iż iefcze wiefcéy *Wr* 24/24, tym wiefcéy zá źle ma być poczytano *Wr* 25/10, dáleko wiefcéy źlych niźli dobrych będzie *Wr* 30/20, im wiefcéy ma/ tym iefcze wiefcéy chce *Wr* 31/23, 24, řnadź wiefcéy *Wr* 38/7, ále máfz tych wróźek co wiefcéy? *Wr* 39/15, bářniámi wiefcéy/ niźli czym pewnym poczátków řwych dowodzą *Cz* A4/5, datek wiefcéy/ niź ciebie/ mifuié *Cn* B3v/11, wiefcéy ... boli *Pij Cv*/23, bo řáđá řwoiá wiefcéy pomoc może/ niźli náwięřza głupia moc *Pij C*2v/17; Co v mnie tym wiefcéy (!) w podźiwieniu iefť/ że ... *Pij C*2/20. *sup*: [Strato] řtáral fye/ áby ná ten dźień co náwięćy towarzřftwá/ y řlug/ fobie řpofobił *Wz* 138/1, żeby miał co náwięćy *Wr* 32/5, wřzákóź ofobliwéy y tu náuki trzebá/ á náwięćy powolnořći *Cn* B4/23.

WIELKI (*13*) *ai* – *sg m G*: od wielkiégo iákiégoř Láchá mniiefzy Láfzkowie zá czářem řię pokazáli *Cz* B2v/23. *f N*: oná ták wielka/ y ták zacna rzeczpořpolitá ku temu końcowi przyřzłá/ że ... *Wr* 28/6, W Poznániu iefť řalá wielka biřkupia *Wr* 40/3. *G*: niemogłyby były ... ták długo trzymáć ták wielkiéy ... rzeczpořpolitéy *Wr* 26/25. *n N*: Wielkié tedy przekłéctwo ... zářřużył/ który ... *Wr* 22/13, ták wielkié króleřtvo ... Hétmáná niéma *Wr* 36/13. *pl N m pers*: ludzie ták máli iáko y wielcy wobec mówia/ řefmy zginęli *Wr* 19/9. *subst*: té dwa ták wielkié narody *Cz* A4v/22. *I m*: króleřtvo miedzy ták wielkimi nieprziácielmi řiedząc ... Hétmáná niéma *Wr* 36/14. *comp sg f G*: Tymeř wiefćzýy kaźni godźien *Pij Cv*/18. *A*: Kállifthenes zářię wiefćřá

- łaskę znał *Wz* 137/8. *n L*: w bezpieczeństwie więźszym żyć ... możemy *Wr* 23/22. *sup sg f N*: rądą swoią więćcy pomoc może/ niżli nawiętła głupia moc *Pij* C2v/18.
- WIELKOŚĆ** (3) *sb f – sg N*: wielkość vmyłtu/ która na wzgardzeniu rzeczy doczesnych zależy *Cn* B3/12. *G*: z tēy tu wielkości tāmta garść ludzi ... wyfłżł *Cz* Bv/7. *A*: prze wielkość Słowienkiego narodu nieśmiałbych ia tego twirdzić/ aby ... *Cz* B2v/1.
- WIERNY** (1) *ai – sup pl N m pers*: Trzeźwość a miarą/ toć są nawiernieyſzy ſtróże *Pij* C2v/21.
- WIERSZ** (4) *sb m – sg N*: który wierłz ... y krótkością/ y prawdą zda ſye iakoby z orakulum był wyrzeczón *Wr* 26/20. *G*: Wychwalić ſye niemoże Ciceró ná niektórym mieyſcu Wierſzã Enniusowégó *Wr* 26/16; tego ſie z tego wierſzã możemy náuczyc/ iż ... *Wr* 37/14. *pl N*: Przychodzą mi ná myſł wierſze iedné *Wr* 37/2.
- WIERSZYK** (2) *sb m – sg N*: dla tegóz prawdziwy ono wierzyk ieſt *Wr* 32/7, Ieſt wierzyk ieden v Homerá *Wr* 37/18.
- WIERZYĆ** (3) *vb impf – inf*: ieſli Platonowi (!) chcemy wierzyć *Wr* 39/10. *praes 1 sg*: wierzę aby ſye wiele nie zdáło *Wr* 28/16, bo temu nie wierzę/ aby ... *Pij* C3/10.
- WIESZAĆ SIE** (1) *vb impf – praet 3 pl m pers*: Philolophowie którzy nie lądá ná czym ſye wierſzáli *Wr* 19/18.
- WIESZCZEK** (1) *sb m – pl G*: Oyciec ... myſlił dółozyc ſye wieſczków Apollinowych *Wz* 137/10.
- WIEŚĆ** (7) *vb impf – praes 3 sg*: Do tegóz kręfu y ámbicia ludzi wiedzie *Wr* 35/6. *3 pl*: puſciwſzy ná ſtronę Noego/ y owé wſzytkie genealogiæ (!)/ przez które národ Słowienki niedróźnie/ y niepodobnie wiodą *Cz* A4/13. *praet 3 sg f*: przyięł go wdzięcznie/ y wiodłá przed óltarz *Wz* 139/10. *3 pl m pers*: przyiaciele iá do tego vſtáwicznie wiedli/ aby przyiáźniá iego nie gárdziłá *Wz* 139/6, wſzytki woyny/ którekolwiek ... krzeſciáni z pogány wiedli *Wr* 22/2. *impers praet*: gdy pánnę do ſlubu wiedziono *Wz* 138/3, poimano Timokliá/ y wiedziono przed Królá *Wz* 141/2. *Cf* WIEDZION.
- WIĘC** (2) *cn – Więc* *Wr* 35/25; więc *Wr* 34/9.
- WIĘC** (2) *pt – co więc* *Wr* 23/2, iáko więc *Wr* 34/11.
- WIĘZIEN** (1) *sb m – sg I*: Iugurtá będąc więźniem w Rzymie *Wr* 32/22.
- WILGOTNOŚĆ** (1) *sb f – pl G*: Ale lkoro ono zięćić/ y ſpółek wilgotności przyrodzonych ... imie ſye dzielić *Wr* 30/1.
- WINA** (3) *sb f – sg N*: nie iego winá będzie *Cn* B4/9. *A*: Iugurtá przepráwiwſzy ſobie winę przez dáry *Wr* 32/24. *pl A*: Sámo przyrodzenie iáko z niewdzięcznych ſynów/ winy bierze *Pij* C2/14.
- WINIEN** (3) *ai – sg m N*: łákomy to podobno winien/ żeby ſie rad dobrze miał *Wr* 31/20, ten (mówię) winien téż to oznaymic *Cz* A4v/14. *pl N m pers*: ále to przyſtoynieyſza/ aby z tych/ którzy lożá mégo są winni/ tylko ieden żyw był *Wz* 137/3. *Cf* NIEWINNY.
- WINNY** *cf* NIEWINNY, WINIEN.
- WINO** (2) *sb n – sg N*: wiele wino [stało]/ kiedy król goſcie miał *Wr* 28/15. *I*: Lucius będąc y winem y gniewem zápalony *Wz* 142/14.
- WISIEĆ** (1) *vb impf – praes 3 sg*: co zá niebezpieczeńſtwo ztąd nád námi wiſi *Wr* 20/24.
- WIZERUNK** (1) *sb m – sg N*: aby był przynamniéy wizerunk iego *Wr* 27/8.
- WLACH** (1) *n-ethn m – pl I*: Ruſ ielcze przykładem nas tákże Wláchami ... odiáwſzy piérwſzá literę/ Láchami przezywáią *Cz* B2/14.
- WŁADAĆ** (1) *vb impf – inf*: [poeci] którzy ludzkiemi affekty (!)/ gdzie chcą/ wládac mogą *Wr* 39/12.
- WŁADNAĆ** (1) *vb impf – praes 3 sg*: wiará ... y vmyſtem/ y ciálem ludzkim záraz wládnie *Wr* 25/5.

- WŁADNY** (1) *ai* – *sg f G*: niemogłyby były ... tak długo trzymać tak wielkię/ tak świątobliwie (!) y tak szeroko władnéy rzeczypoſpolitęy *Wr* 26/25.
- WŁASNIE** (2) *av* – y fynów ich/ álbo potomká iákiegokolwiek włafnie miánowác nieumieią *Cz* A4v/8. *comp*: krześciániłki woýłká/ álbo włafnięy cmy zebráných zakonników *Wr* 22/4.
- WŁASNY** (11) *ai* – *sg f N*: miłość w ludziach pobudzaią/ rzecz włafna/ á to co w sobie ma godność miłości *Cn* B4v/24, fnadź ich więcéy bliźnięgo przygodá/ niźli swoiá włafna krziwdá (!) boli *Pij* Cv/24, bo go o fzaleńftwo ięgo włafna chuc ... przypráwuie *Pij* C2/3. *G*: nie miałby Pan nász dźisieýszy takich trudności około Baru włafnéy mácierzyny fwęy *Wr* 33/13. *I*: Strato (!) ... śwá włafną ręká fye zabił *Wz* 138/11. *n G*: nie ięft podobno/ áby té dwá tak wielkię narody ... nie miály mieć włafnégo fwęgo imiēnia *Cz* A4v/24. *I*: káždy naród Słowięńki swoim włafnym przewizkięm zázwdy był miánowan *Cz* A4v/16. *pl G*: Lucius ... przed oczymá włafnych rodziców onę niewinná dźięwkę zabił *Wz* 142/15, które słowá ... są powiedziáne ... względem włafnych/ á nieodmienných przyczyn zniszczenia wfzelákięgo Páńftwá *Wr* 21/8. *I*: [narody] które hiftorycy zázrazem zá ich przyłżciem ich włafnémi imiony zowá *Cz* A4v/19, ztąd zdrády nád Pány włafnymi *Wr* 32/17.
- WŁOCH** (5) *n-ethn m* – *sg N*: A on Włoch prawdę powiedział *Wr* 36/16, bo iáko ... od Włofkięy Włoch/ tak od Látfkięy wiáry/ Lách wiedzion być może *Cz* B2/2, tak Włoch ábo Hifzpan czyni *Pij* C3v/1. *pl G*: v Włochówęs tego náwykl *Pij* C3/18, Ale ięflić fię Włochów w tym náłzładowác niezda *Pij* C3/19.
- WŁOCHY** (1) *n-loc pl t* – *G*: áby byłá do włóch nie iędzilá *Wr* 33/8.
- WŁOSKI** (1) *ai* – *sg f G*: bo iáko ... od Włofkięy Włoch/ tak od Látfkięy wiáry/ Lách wiedzion być może *Cz* B2/2.
- WNET** (1) *av* – *wnet* y w obyczáiách odmianá będzie *Wr* 30/10.
- WNĘTRZNY** (2) *ai* – *sg f A*: Vpadáią rzeczypoſpolitę ... ábo (!) prze wnątrzná/ ábo prze zwierzchniá przyczynę *Wr* 20/13. *pl G*: Wnątrzných [przyczyn] zda fye być więcéy *Wr* 20/15.
- WNIESION** (1) *part praet.pass pf* – *sg f N*: ztąd w niešioná ięft muzyká do košciółów *Wr* 38/8.
- WNIWECZ** *cf* **NIC** *pron, W*.
- WNOSIĆ** (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: ktoré roftárgnienię/ iáká wašń miedzy ludzie w noši? *Wr* 21/25.
- WOBEC** (1) *av* – wfzłfcy (!) to ludzie ... wobec mówiá *Wr* 19/9.
- WODZ** (3) *sb m* – *sg I*: Muzyká ... która ięft iákoby wódzem vmyšłów náłznych *Wr* 38/25. *pl N*: nie náyduiá fię ci dwá wódzowie Słowięńcy/ Lech z Czechem *Cz* A4/20. *I*: wódzmi przeciw oyczyźnie fwęy będá *Wr* 35/4.
- WOJNA** (1) *sb f* – *pl N*: wfzytki woyny ... z niškąd nie pochodziły/ iedno z różności wiáry *Wr* 22/1.
- WOJSKO** (2) *sb n* – *sg A*: zebrał woýłko z takichże iáko y sam *Wr* 34/15. *pl N*: áni onę krześciániłki woýłká ... tak dálece o Ieruzáleń ... fye bili *Wr* 22/4.
- WOLA** (3) *sb f* – *sg N*: iz to ięft ná ten czás wola twoiá *Wr* 20/10, bo go o fzaleńftwo ... ięgo włafna chuc/ ięgo wolá (!) fáńá ... przypráwuie *Pij* C2/3. *A*: dla tego P. Bóg ... wolá swoię nam obiáwił *Wr* 23/5.
- WOLEĆ** (3) *vb impf* – *praes 1 sg*: bo wolę vmrzęc/ niźli takięy drugięy nocy czekác *Wz* 141/10, ále fię wolę czym inłzym o nię (!) [o zachowanie] ftáráć *Pij* C3/8. *con 3 pl m pers*: Spytáchy ich kogoby woleli *Wr* 26/4.
- WOLNO** (5) *av* – ftárał fye o to ... áby páńnie wolno było sobie męzá obrác *Wz* 137/14,

- [Aleksander] Timoklią wolno puścić *Wz* 141/5, Iugurtá ... pufczón był wolno *Wr* 32/25, wolno každému z królową iechác *Wr* 33/16; iáko mniémał że mu wolno było *Wz* 136/8.
- WOLNOŚĆ (1) *sb f* – *sg A*: [Teagenes] o wolność wŕzytkiéy Gréciíey iest zábit *Wz* 141/6.
- WOŁAĆ (3) *vb impf* – *praet 3 pl m pers*: Oyciec ... y mátká ... z płáčzem do Boga o pómstę wołáli *Wz* 142/14. *con 3 pl m pers*: nie wątpię/ żeby fye wiele takich náležo/ coby ná Pilatá wołáli *Wr* 26/6. *impers praet*: Názáiutrz zásię wołano/ iż ... *Wr* 33/15.
- WOTOWAĆ (1) *vb impf* – *praet 3 pl m pers*: Nákokóz (!) wotowáli? *Wr* 35/22.
- WOZIĆ SIE (1) *vb impf* – *inf*: prowadził iá aż do rzeki/ gdzie fye wozić miała *Wz* 136/15.
- WPAŚĆ (1) *vb pf* – *praet 3 pl m pers*: nákoniec pod Tyránná wpádli *Wr* 28/4.
- WRACAĆ SIE (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: Lucyus widząc/ że fye poleł nie rychło wraca *Wz* 142/7.
- WROCIC SIE (2) *vb pf* – *fut 1 sg*: (iż fye ku piérwŕzéy powieści swéy wrócę) *Wr* 25/8. *imp 1 pl*: niechájąc stárych obyczáiów których iuz w Polfcze niémáŕz/ wrócmý fye do dźíšeyfŕzých *Wr* 29/16.
- WROŻKA (6) *sb f* – *sg G*: téy fámeý wróŕki lekce nam pokládáć nie potrzebá *Wr* 19/12. *A*: ten ktokolwiek był ztąd wziął naprzód wróŕkę *Wr* 40/15. *pl N*: to są wŕzŕŕtko wróŕki *Wr* 20/8. *G*: máŕz tych wróŕek co wiécéy? *Wr* 39/14. *A*: ále odlożywŕzy té wróŕki ná ftronę *Wr* 20/5, moŕze wŕć miéduy infŕzé wróŕki *Wr* 40/21.
- W RZECZY *cf* RZECZ, *W*.
- WRZODLIWY (1) *ai* – *pl N m pers*: [pijacy] ábo wrzodliwi/ ábo trédowáci *Pij* C2/15.
- WRZUCIĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg f*: wŕzŕŕtki fwoie fkárbý wrzuciłá w ieden dół *Wz* 140/17.
- WSKAZAĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg f*: wfkazálá pón/ áby do niéy ... przyŕzedł *Wz* 139/7.
- WSKAZOWAĆ (1) *vb impf* – *part praes act*: Ci wfkázuiác częŕtokróć do niego/ áby żony/ y dzieći ich zá nimi puścił *Wz* 142/19.
- WSKRZESIĆ (1) *vb pf* – *con 3 pl m pers*: mniefzy Láŕzkowie ... przodká swégo imię iákoby wkrzészili *Cz* B2v/25.
- WSPOMINAĆ (3) *vb impf* – *praes 3 sg*: Poncius Sámnis (którégó Cýcero wŕpomina) *Wr* 33/3. *3 pl*: v żadnégo historyká/ którzykolwiek naród Słowiéńŕki wŕpominiá *Cz* A4/19, historykowie cudzoziemŕcy ich nie wŕpominiá *Cz* A4v/1.
- WSTÁPIĆ (1) *vb pf* – *inf*: Ale čás nam podobno w rzecz wŕtápić *Wr* 26/8.
- WSTĘPEK (1) *sb m* – *sg N*: to iest napiérwŕzy wŕtępek ku włéczeniu wŕzelákiéy niemocy *Pij* C2v/24.
- WSTYDAĆ SIE (1) *vb impf* – *inf*: zá coby ŕie ŕpáwnie wŕtydáć mieli *Pij* C/17.
- WSTYDZIĆ SIE (2) *vb impf* – *con 3 sg m*: żeby ... y podly ziemiánin wŕtydził fye ták żyć *Wr* 28/20, Zadná ták fromotná rzecz nie iest/ któréyby ŕię on wŕtydził *Pij* C2/9.
- WSZAKOŕ, WSZAKŕZE (3+3 = 6) *cn* – wŕzákóz *Wr* 35/16, *Cn* B4/22, 23; wŕzákŕze *Wr* 20/9, *Cz* B2v/18, *A* wŕzákŕze *Wr* 37/13.
- WSZAKŕZE *cf* WSZAKOŕ.
- WSZELAKI (4) *pron* – *sg m L*: wewŕzelákim *Wr* 31/15. *f G*: wŕzelákiéy *Pij* C2v/25, bez ... wŕzelákiéy *Wz* 141/16. *n G*: wŕzelákiégó *Wr* 21/9.
- WSZELKI (4) *pron* – *sg f N*: wŕzelka *Pij* C3/3, 4, káŕdá rzecz wŕzelka *Wr* 20/12. *D*: ku wŕzelkiéy *Pij* C2v/2.
- WSZETECZNOŚĆ (2) *sb f* – *sg N*: tám bez pochyby wŕzeteczność ... pánowác muŕi *Wr* 30/12. *G*: iélimý fye zbytków/ roŕpuŕty/ wŕzeteczności *Wr* 26/13.
- WSZYSTEK *cf* WSZYTEK.

- WSZYTEK, WSZYSTEK** (29 + 21 + 11 = 61) *pron* – *sg f G*: wszytki^ę *Wz* 141/7. *A*: wszytkę *Wr* 34/13. *n N*: co wszytko *Wr* 35/9, to wszytko *Wr* 22/12, 38/11, to ... wszytko *Wr* 20/8; wszytko *Pij* C2/11, to wszytko *Cn* B4/21, wszytko to *Cn* B4v/20. *G*: wszytkiego *Wr* 32/21, 35/1. *D*: ku czemu wszytkiemu *Pij* C3/5. *A*: wszytko *Wr* 20/9, 34/5, 40/21, 23, *Pij* Cv/16, co wszytko *Wr* 32/12, wszytko *Cn* B4/10, co wszytko *Pij* C2v/14, to wszytko *Pij* C2/8, Mimo to wszytko *Cz* A4v/11, zá to wszytko *Cn* B3v/22. *pl N m pers*: wšzjfcyc (!) to *Wr* 19/8; wšzjfcy *Wz* 141/16, *Wr* 19/15, 23/7, 30/21, 36/7, 38/2, 40/5, *Cz* B2v/2, nie wšzjfcy *Wr* 34/11, *Pij* C/8. *subst*: wšzjftki *Wr* 22/1, 16, 29/8, wšzjftki á wšzjftki *Wr* 20/1, 1, málo nie wšzjftki *Wr* 39/16, wšzjftki niemal *Wr* 20/15; wšzjftki *Wr* 21/10, wšzjftki skoro *Cz* B2/8, té wšzjftki *Cz* B2/22; wšzjftkie (!) niemal infžé *Cz* A4/4. *G*: od wšzjftkich *Wr* 25/7; wšzjftkich *Wz* 135/5, wšzjftkich infžych *Wz* 135/7, tych wšzjftkich *Cz* B2v/4. *D*: wšzjftkim *Cn* B/14; wšzjftkim *Cn* B4/4, wšzjftkim innym *Pij* C3/2. *A subst*: wšzjftki *Wr* 30/18; wšzjftki *Wz* 140/17, *Cz* B2/12; owé wšzjftkie *Cz* A4/11. *I*: przed wšzjftkimi *Wz* 138/10. *L*: przy wšzjftkich *Wz* 137/15, w tych wšzjftkich *Wr* 26/1. *indecl*: by tácy wšzjftko chčieli być *Wr* 34/3, by mówié tácy wšzjftko byli *Wr* 34/7.
- WTORY** (1) *nm* – *sg m A*: niechay czyta Diálog wtóry o miłóści *Wz* 135/15.
- WY** (1) *pron* – *I*: zwámi *Wz* 141/6.
- WYCHWALIĆ SIE** (1) *vb pf* – *inf*: Wychwalić fye niemože Cicero *Wr* 26/15.
- WYCZERPNAĆ** (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: Plato (!) fwego Androgina z tego mieyřca Moyžéfzowego wyczerpnáł *Wz* 135/17.
- WYDRZEĆ** (2) *vb pf* – *inf*: Kállifthenes ... chčiał mu iá gwałtem wydrzeć *Wz* 138/6. *praet 3 sg m*: w tych wšzjftkich królestwách/ które pogánin krzeřćianóm wydárł *Wr* 26/2.
- WYGNĄĆ** (2) *vb pf* – *praet 3 sg m*: drugié z miáftá wygnáł *Wz* 142/18. *impers praet*: o žadná infžá przyczynę ... Tymoteufzá ... z Athén nie wygnano/ ieno iž ... *Wr* 39/4.
- WYJECHAĆ** (1) *vb pf* – *praet 3 sg n*: okolo czterech řet do Aetoliéy wyiecháło *Wz* 142/19.
- WYJŚĆ cf WYNIĆ**.
- WYKŁAD** (1) *sb m* – *pl I*: ázafmy iuz te^o gru^{tu} rzeczi^ępopolit^y (!) ... różnémi praw popolitich (!) wykłády ... nieporuřzili (!)? *Wr* 21/16.
- WYKŁADAĆ** (1) *vb impf* – *inf*: Chybábys chčiał Oratores pořty wykłádać *Wr* 37/9.
- WYKREŚLONY** (1) *part praet pass pf* – *sg n A*: náležiono ... piřmo ná wapnie želázem/ ábo nožem wykreřloné témi řlwy *Wr* 40/11.
- WYLICZYĆ** (1) *vb pf* – *inf*: Ktoby mógl wyliczyc/ iáko wiele zwad ... řie dzieie ... prze ... pijánřtwo (!) *Pij* C2/4.
- WYMÓWKA** (2) *sb f* – *sg G*: pijány/ žadnéy ... wymówki řlufnéy niéma *Pij* Cv/25. *A*: náležli łobie wymówkę *Pij* Cv/17.
- WYNIĆ** (4) *vb pf* – *inf*: zřtámřd (!) žadnym obyczáiem wynidž mu nie dáłá *Wz* 140/23. *praet 3 sg f*: z téy tu wielkořci támtá garřć ludiř ... wyřzłá *Cz* Bv/8. 3 *pl m pers*: przodkowie nářzy nie z Sláwonijéy wyřzli *Cz* Bv/9. *con 3 sg m*: žeby Lech y Czech ... z Kroáciřjéy wyřzedł *Cz* B/24.
- WYNIEŚĆ** (1) *vb pf* – *praet 3 pl m pers*: z Polřki kónie/ y pięniádze wynieřli *Wr* 41/11.
- WYPAŚĆ** (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: zřeknáwřzy fye wypadł z kořćiolá *Wz* 139/24.
- WYPICĆ** (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: w czářzy byłá trućizna: ktorá ... wypil *Wz* 139/14. *Cf WYPITY*.
- WYPITY** (1) *part praet pass pf* – *sg f D*: nie mogáć žadnéy rády wypitéy trućiznie náleřć ... téyže nocy vmářł *Wz* 140/1.

- WYRZECZON (1) *part praet pass pf* – *sg m N*: który wierzył ... iakoby z orakulum był wyrzeczón *Wr* 26/21.
- WYRZUCIĆ (1) *vb pf* – *part praet act*: wyrzuciwszy z kościołów prawdziwą chwałę Pánfką (!) *Wr* 26/2.
- WYSADZAĆ SIE (1) *vb impf* – *praes 1 pl*: bo oni tym ... gárdzili/ ná co my fye dziś wyfadzamy *Wr* 29/5.
- WYSIEDZIEĆ SIE (2) *vb pf* – *fut 3 sg*: y Bóg fię czáfem nie wysiedzi *Pij C2/11. con 2 sg m*: Ináčey nie wysiedziałby fię przed nią ... y Bóg w niebie *Wr* 31/7.
- WYSOKI (1) *ai* – *sup sg m N*: ón nawysfzy prorok powiada *Wr* 21/5.
- WYSOKO (1) *av* – *comp*: iakóm wysfzýy powiedział *Cz B/18*.
- WYSTĘP (1) *sb m* – *pl I*: Náfzemi bowiem występy/ nie niefczęcím iákim/ rzecz-popolitá fłowy tylko trzymamy/ ále rzeczą iuż stráćili *Wr* 27/16.
- WYSTĘPNY (3) *ai* – *pl G*: ludzi sfwolnych/ y wyftępných w czas nie hámuia *Wr* 31/13.
A m pers: ludzi występné/ á rospuśtné/ męzobóyce práwie rzeczypopolitéy zowie *Wr* 27/20, ieśli kárności ná występné nie mářz/ tám ... sfwawola pánować muśi *Wr* 30/11.
- WYSTĘPOWAĆ (1) *vb impf* – *impers con 3 sg n*: áby dla podobánia komu przeciwko cnoćie/ á przyftoynóśi nic fię nie występowáło *Cn B4/1*.
- WYSTRZEC (1) *vb pf* – *fut 3 sg*: kiedy go z iákíey nieprzyftoynéy sfprawy wyftrzeże *Cn B3v/21*.
- WYWIADOWAĆ SIE (1) *vb impf* – *praet 3 sg m*: Nádto pilnie fye wywiadował/ ieftliby gdje pieniądze ... nie zákopála *Wz* 140/11.
- WYWIEŚĆ (2) *vb pf* – *inf*: chcąc to rozumem wywieść/ że Bóg ieft *Wr* 19/20. *praet 2 sg m*: Toś iuż powiedział/ y wywiódł/ żeřmy ... *Wr* 41/3.
- WYWODZIĆ (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: [Żyd Leon] wywodzi/ iź Plato (!) ... *Wz* 135/16.
- WYWOLAĆ (1) *vb pf* – *inf*: kazał wywołać áby od tego czáfu żaden gwałt fye nie dział vczciwym domóm *Wz* 141/13.
- WYWRACAĆ (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: co wfzyftko lákomftwo wywráca *Wr* 32/13.
- WYZNAWAĆ (2) *vb impf* – *fut 1 pl*: wfzyfcy iednoftáynie Bogá wyznawać y fłucháć będzím *Wr* 23/7. *con 3 sg m*: któřby Bogá iákokolwiek nie wyznawał *Wr* 20/3.
- WYZWOLONY (1) *ai* – *pl N subst*: Napiérwfzé mieyfce/ rycerfkíe/ y práwné/ po nich náuki wyzwoloné máia *Cn B3/21*.
- WZGARDZAĆ (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: oni gárdząc práwem/ wzgardzáia wrząd/ y zwiérchnóś páńfką *Wr* 34/24.
- WZGARDZENIE (2) *sb n* – *sg I*: zá tym ftárych obyčzáiów wzgárdzeniém przyřzli w roftryrk Rzymiánie *Wr* 28/1. *L*: wielkoś vmyřlu/ która ná wzgárdzeniu rzeczy doczeřnych zależy *Cn B3/12*.
- WZGLĘDEM (2) *praep cum G* – *względem* ... przyczyn *Wr* 21/8, *względem infzých Cz B2v/12*.
- WZIAĆ (9) *vb pf* – *inf*: któřego by z nich miał fobie zá fyná wziąć *Wz* 137/11. *praet 3 sg m*: rádeę niepobożná wziął przed fye/ że ... *Wz* 138/22, Kíedy Alexándér Król Mácedónřki wziął przez moc Tebás *Wz* 140/6, ten ktokolwiek był ztąd wziął naprzód wróřkę *Wr* 40/14. *3 pl m pers*: powinowáci onéy pániéy ... fáme z rák od niego wzięli *Wz* 136/13. *subst*: té dwa narody ... w tych kráiaich imioná fwoie wzięły *Cz A4v/13. con 3 sg n*: rzadkie [królestwo] któřeby iákíey znáčnéy kłęřki nie wzięło *Wr* 39/18. *part praet act*: Tám wziáwřzy w rękę czáfę *Wz* 139/10, wziáwřzy rzeczypopolitá iákó máłowánié napiękniefzé *Wr* 27/4. *Cf WZIĘTY*.
- WZIĘT (1) *part praet pass pf* – *sg f N*: biala pleć nie ieft ... z gliny vlepióná/ ále ... z kości řčéréy y z boku wziętá *Wz* 135/12.

WZMIANKA (1) *sb f* – *sg G*: żadný o nich ... wzmiánki nie czyni Cz A4v/4.
 WZNOSIĆ (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: wznofzą roftérk miedzy ludzi Wr 25/20.
 WZRUSZAĆ (2) *vb impf* – *praes 3 sg*: Kto tedy wiäre zdawná od wftytkich przyiętá
 wzrufza ... fundámentów rzeczypospolitę wzrufza Wr 25/7, 9.
 WŹDY (4) *pt* – wždy Wr 35/16, 36/19, á wždy Pij Cv/3, á wždy iednák Pij C2/22.

X (1) *litera* – zá tą tych dwu liter ... blifkością ... z Greckim X. á názym ch. Cz B2/5.

Z (108) *praep* – *cum G* (68): ſpełná Pij C2/24; Z Wz 138/17, Wr 33/23, Cz B2/20,
 Z drugiý ſtrony Wr 21/22; z Wz 135/10, 11, 11, 13, 17, 136/13, 137/2, 138/9,
 139/24, 140/8, 141/3, 3, 142/18, Wr 21/19, 22/3, 8, 23, 24/21, 25/2, 26/2, 21, 27/9, 14,
 28/5, 30/9, 15, 21, 31/14, 34/15, 15, 21, 35/21, 37/3, 13, 38/15, 39/3, 41/11, Cz B/10,
 21, 23, 24, 24, Bv/1, 6, 7, 9, B2v/2, Cn B3/16, B3v/1, 1, 21, Pij C2/13, zdawná Wr
 25/7, z nich Wz 137/11, z przodku Wr 22/2, 25/21, Cz B2v/17, z ſtárádná Cz
 Bv/12, B2v/7, z obu ſtrón Wz 138/6, z obudwu ſtron Wr 21/20, ták z téy/ iáko
 y z owéy ſtróny Wr 34/18, 18. *cum I* (40): z Wz 136/20, 139/20, 141/6, 20, 142/10,
 13, Wr 21/17, 18, 18, 22/2, 6, 6, 11, 25/16, 29/19, 30/5, 32/20, 33/16, 35/8, 36/22, 22,
 37/23, 41/2, Cz A4/13, 21, A4v/5, B/1, Bv/23, B2/4, B2v/9, Pij C3/25, 25, z nią Wz
 136/7, 139/9, zniá Wr 33/9, 17, z niemi Cz B2/24, z nim Wz 142/10, z nimi Wr
 137/20, z nimi Wr 29/7.

ZA (52) *praep* – *cum G* (5): zá niedawnych lat Wr 20/21, zá pierwfzych lat onych Wr
 27/1, zá iego wieku Wr 28/1, zá náſzého wieku Wr 39/5, zá tych czáfów náſzych Wr
 40/1. *cum A* (18): zá Wz 137/1, 11, Wr 21/2, 25/10, 13, 41/10, Cz A4/14, B/13, Cn
 B3v/21, B4v/11, Pij C/17, 18, C2v/5, C3/21, 23, zá co Pij C/16, záraz Wr 25/5, zá to
 Wr 35/10. *cum I* (29): Zá Pij C2v/22; zá Wz 139/20, Wr 20/17, 22/20, 23/6, 10, 24/9,
 27/25, 30/13, 31/3, 38/1, 39/1, Cz A4/15, A4v/19, B2/3, 7, zá czáfem Cz B2v/10, 24,
 zá czym Wr 25/4, záczym Wr 25/21, zá nimi Wz 142/21, zárazem Wz 137/17, 140/7,
 18, Cz A4v/19, zá tym Wr 28/1, zá tym Wz 137/21, Wr 22/9, 33/11.

ZA (2) *pt* – pytał iey/ coby zac bylá Wz 141/4; co zá niebefpieczéníftwo Wr 20/23.

ZABAWA (1) *sb f* – *sg G*: kazano im y Muzykę vmieć ... dla przyſtoynéy rofkofzy/ álbo
 zabáwy Wr 38/7.

ZABAWIĆ SIE (1) *vb pf* – *inf*: Zdálo mi ſye zá rzecz potrzebná ... ná tym mieyſcu nieco
 ſye zabáwić Wr 25/14.

ZABAWIENIE (1) *sb n* – *pl N*: Iednákié téz obyčzáie/ iednákié zabáwienia człowieká ku
 człowieku poſpolicie ciągná Cn B4v/1.

ZABIĆ (3) *vb pf* – *inf*: [Synoryks] dáł potáiemnie Sinátá zábić Wz 139/1. *praet 3 sg m*:
 Lucius ... onę niewinná dziewkę zábil Wz 142/16. *con 3 sg m*: ſtudze ... rofkazáá
 áby go zábil Wz 136/17.

ZABIĆ SIE (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: Strato (!) ... ſwą włáfná ręká ſye zábil Wz 138/11.

ZABIEGAĆ (1) *vb impf* – *inf*: Tobý o tym mówić/ iákoby temu vpadkowi zábiegáć Wr
 41/8.

ZABIT (1) *part praet pass pf* – *sg m N*: [Teagenes] o wolnoſć wftytkiéy Gréciiéy ieft zábit
 Wz 141/7.

ZACHOD (2) *sb m* – *sg D*: Przyſzćie ... do Dunáá częſć/ drudzy ku zachodu Cz B2v/6.
A: Grekowie wftytki narody ná zachód ſloncá (!) mieſzkáiąćé Latinos zowá Cz
 B2/12.

ZACHOWAĆ (3) *vb pf* – *inf*: [miernoſć] przez którąby y rozum/ y zdrowie ſpełná
 záchowáć mogli Pij C2/24. *con 3 sg m*: áby był przynamniéy wizerunk iego/ á zwierzch-

- nie linię zachował *Wr* 27/9. *con praet 3 sg f*: Gdzieś mię to była fortuná ná té czáfy zachowała *Wr* 33/5.
- ZACHOWAĆ SIE** (1) *vb pf* – *fut 3 sg*: kiedy ten który zachowania szuka/ cnotliwie á przystoynie się w káždéy rzeczy zachowa *Cn* B4/7.
- ZACHOWANIE** (6) *sb n* – *sg G*: Trzeci sposób (!) iest zachowania dostawáć *Cn* B3v/23, kiedy ten który zachowania szuka/ cnotliwie á przystoynie się w káždéy rzeczy zachowa *Cn* B4/6, tym zachowania szukáć: tym sie ludzióm podobáć chcá *Pij* Cv/5. *A*: O zachowanié ábych niestał/ żaden mi tego przycytáć nie może *Pij* C3/7, Cnota á wkładné obyczáie/ té ludzióm zachowanié iednáią *Pij* C3/14. *I*: Sinátus y Synorix/ którzy y zachowaniém/ y máietnością równi sobie byli *Wz* 138/15.
- ZACHOWYWAĆ** (1) *vb impf* – *praet 3 pl m pers*: stáre obyczáie ... zachowywáli poważni ludzie *Wr* 27/3.
- ZACNY** (6) *ai* – *sg m N*: Prokop Cefarinłki (!) zácny (!) historyk ... powiáda *Cz* B2/16. *f N*: oná tak wielka/ y tak zacna rzeczpospolita ku temu końcowi przyślzá/ że ... *Wr* 28/6. *pl G*: W Gálácie dwoie Paniát zacnych bylo *Wz* 138/14, y zwyczaj oyczyfsty zacnych ludzi vzywał *Wr* 27/2, sílá zacnych Rzymian ... legło *Wr* 34/17. *sup sg f V*: Tobá świadcze nazacnieyfza bogini *Wz* 139/15.
- ZACZ** *cf CO pron, ZA pt.*
- ZA CZYM** *cf CO pron, ZA praep.*
- ZAGRAĆ** (1) *vb pf* – *inf*: kazał zágráć spondæum *Wr* 38/22.
- ZAJŚĆ** (2) *vb pf* – *fut 3 sg*: kiedy flońce zá chmurę zaydzie *Cn* B4v/11; iáko flońce ... gdy zá chmurę zaidzie *Pij* C2v/5.
- ZAJŹRZEĆ** (1) *vb pf* – *praet 3 sg n*: ácz mu nieszczęście iákiés żony zayźrzało *Wz* 137/20.
- ZAKŁADAĆ SIE** (1) *vb impf* – *praet 3 pl m pers*: tym fye naprzód zakládáli/ że ... *Wr* 19/20.
- ZAKONNIK** (1) *sb m* – *pl G*: ómy zebránych zakonników *Wr* 22/5.
- ZAKOPAĆ** (1) *vb pf* – *con 3 sg f*: iefliby gdzie pieniędzy ... nie zákopála *Wz* 140/13.
- ZALEŻEĆ** (2) *vb impf* – *praes 3 sg*: co ná vzywaniu rzeczy nábytych zależy *Wr* 32/5, wielkość vmyflu/ która ná wzgárdzeniu rzeczy doczefnych zależy *Cn* B3/13.
- ZALOŻYĆ** (3) *vb pf* – *inf*: niemoglyby były álbo zálożyć/ álbo tak długo trzymáć ... rzeczpospolitéy *Wr* 26/24. *praet 3 pl m pers*: którzy naprzód tę sławną rzeczpospolitą záłożyli (!) y długo trzymáli *Wr* 28/11. *subst*: té dwa tak wielkie narody/ które dwoie królestwo záłożyły *Cz* A4v/23.
- ZAMEK** (3) *sb m* – *sg L*: kiedy mu o dziwnie twárdym á niedobytym zamku powiádao *Wr* 32/19. *pl G*: ztąd ... podawánié zamków ... w ręce nieprzyacielfłki *Wr* 32/17, owo zániedbánié zamków potrzebnych *Wr* 36/20.
- ZAMILCZEĆ** (1) *vb pf* – *fut 3 sg*: godności fwéy ... zámilczy *Pij* C2v/14.
- ZAMKNAĆ** (1) *vb pf* – *fut 3 sg*: nákoniec/ iż wfyzłtki iednym słowem zámknę *Wr* 30/19.
- ZAMYKAĆ** (2) *vb impf* – *praes 3 sg*: Ale to słowo cnota wiele w sobie zámýka *Cn* B3/6. *3 pl*: ku czemu wfyzłtkiemu pijáństwo á zbytek nam drógę zámýkaią *Pij* C3/6.
- ZANIEDBAĆ** (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: nietylko że go témi fárbámi ... odnowić zániedbał/ ále y ... *Wr* 27/7.
- ZANIEDBANIE** (2) *sb n* – *sg N*: owo zániedbánié zamków potrzebnych *Wr* 36/20. *A*: [stare obyczáje] które w tákie zániedbánié przyślzy/ że ... *Wr* 27/11.
- ZAPALONY** (1) *part praet pass pf* – *sg m N*: Lucius będąc y winem y gniewem zápalony *Wz* 142/15.
- ZAPLATA** (1) *sb f* – *sg G*: iefłi zapláty cnota niémá/ tám ... *Wr* 30/16.
- ZAPOMNIEĆ** (1) *vb impf* – *inf*: ná oftátek y łam siebie zápomniéć muśi *Pij* Cv/2.

- ZAPRAWDĘ (2) *pt* – Zápprawdę zbytku żadného chwálic nie mogę *Pij C/14*, Zápprawdę ... rozum ludzki od zbytków tępieie *Pij C2v/4*.
- ZARAZ *cf* RAZ, ZA *praep*.
- ZARAZEM *cf* RAZ, ZA *praep*.
- ZASIADAĆ (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: miała y wŷytki rzeczypolpolitę ná zgodzie nápród zásiadaia/ y potym roftá *Wr 21/11*.
- ZASIEŚĆ (1) *vb pf* – *con 3 pl m pers*: Zeby fię téz zniemi y ci Cekkowie rufzyli/ y w Niemcéch zásiedli *Cz B2/25*.
- ZASIEĆ, ZAŚ (1 + 1 = 2) *av* – P. Bóg iefcze dawno przez proroki/ y zaś potym przez Syná śwęgo wołá fwoię nam obiáwił *Wr 23/4*; Boże day to/ byfmy go [*Polock*] ták láčno zásię doftác mogli/ iákofmy go stráćili *Wr 36/25*.
- ZASIEĆ (5) *cn* – zásię *Wz 137/8*, *Wr 31/10*, *33/15*, *Cn B3/19*, tedy zásię *Wr 21/11*.
- ZASŁUŻYĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: Wielkié tedy przekłętwo ... záŷlużył/ który ták ŷwięty zwiázek ... tárga *Wr 22/14*.
- ZASTAĆ (1) *vb pf* – *part praet act*: Lucyus ... záftawŷzy pánnę v nóg oycowŷkich klęcząc *Wz 142/9*.
- ZASTĄPIĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: dom Timokliiéy ... záftąpił ieden z przednieyfzych Hetmánów *Wz 140/8*.
- ZASTĘPOWAĆ (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: EWA ... w tych Hiftoriach piérwizé mieyŷce záftępuie *Wz 135/6*.
- ZATŁUMIĆ (1) *vb pf* – *praet 3 pl m pers*: które imię [*Lach*] ... wŷytki ŷkoro narody/ nowym imieniem/ to ieft/ Polakiem iákoby zátlumili *Cz B2/9*.
- ZATRZYMAĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg f*: które imię [*Lach*] ... Ruŷ przedŷię ŷámá zátrzymála *Cz B2/9*.
- ZATYM *cf* TEN, ZA *praep*.
- ZAWIĄZAĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: Aefop ... to iednym przykłádem y krótkiemi ŷlowy záwiázal *Wr 31/3*.
- ZAWINAĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg f*: A oná vciáwŷzy trupowi głowę/ záwinęła iá wŷzátę *Wz 136/19*.
- ZAWOŁANY (1) *ai* – *sg m N*: ztąd wroíl ón głos záwołány: Vox populi, vox Dei *Wr 19/16*.
- ZAWŹDY (8) *av* – záwŷdy *Wr 23/20*, *41/21*, *Cz A4v/17*, *B2/6*, *B2v/16*, *Cn B3v/16*, *B4v/4*, *Pij C3v/4*.
- ZBIĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: podrápawŷzy ná niéy ŷzáty/ zbil iá okrutnie *Wz 142/11*.
- ZBOR (1) *sb m* – *pl N*: Bóg nic milŷzego ná ŷwiecie niéma/ iedno zборы porzádnie poŷtánowioné *Wr 24/2*.
- ZBRANIAĆ SIE (2) *vb impf* – *praes 1 sg*: ŷmierci namniéy [ŷye nie zbraniám *Wz 141/10*, Przetóz ŷie ia tego zbraniám ábych otym nie mówił *Wr 41/15*.
- ZBROIĆ (1) *vb pf* – *fut 3 pl*: náleźli ŷobie wymówkę/ kiedy iuz co zbroia *Pij Cv/17*.
- ZBROJA (1) *sb f* – *sg G*: porwał ŷie od ŷtola do zbroie *Wr 38/19*.
- ZBRONIĆ (1) *vb pf* – *inf*: wołę vmrzéc/ niźli tákiéy drugiéy nocy czekác/ ieflibyŷ ty tego zbrónić niechciał *Wz 141/12*.
- ZBYĆ (1) *vb pf* – *fut 3 sg*: człowiek wiele ciężkich niemocy fię vŷtrzeze/ ále y niektórych zbędzie *Pij C2v/24*.
- ZBYTEK (7) *sb m* – *sg N*: ieŷli ćwiczenia żadného ludźie młodzi niémáia/ tám z próznowánia zbytek *Wr 30/16*, ku czemu wŷytkiému pijáñŷtwo á zbytek nám drogę zámykáia *Pij C3/5*. *G*: zbytku żadného chwálic nie mogę *Pij C/14*. *pl G*: á miaŷto tego ięliŷmy [ŷye zbytków/ roŷpuŷty ... y temu równia *Wr 26/13*, Niegodzi ŷye nam tedy téy

rospufty/ y tych dzisiejszych zbytków náleznych lekce ważycy Wr 28/8, zbytków fwych przestać nie mogą Pij C2/22, rozum ludzki od zbytków tępiecie Pij C2v/6.

ZBYTNI (2) ai – sg n N: iako wiele zwad ... sie dziecie/ prze to zbytnie/ á nie mierné pijánstwo (!) Pij C2/6. I: kiedy się áni iédlem/ áni piéciem zbytnim nieprzełożą Pij C2v/4.

ZDAĆ SIE (13) vb impf – praes 3 sg: Wnętrznych [przyczyn] zda syc być więcéy Wr 20/15, zda syc iż ... Wr 22/21, który wierz ... y krótkością/ y prawdą zda syc iakoby z orákulum był wyrzeczón Wr 26/20, dawnych królów żywot ... mizerny syc zda Wr 29/2, Y zda mi syc że ... Wr 29/18, A to coć sie zda/ że ... Wr 35/13, zda mi sie/ że ... Wr 41/17, A choći v mnie nie malé podobieństwo do prawdy sie zda/ że ... Cz B2v/16, człowiek ná ten czas zda się fobie namędrszym/ kiedy náspoinieyfy: zda się fobie namężnieylyzm/ kiedy nábláby Pij C2v/7, 8, ieflic się Włochów w tym názládowác niezda Pij C3/20. praet 3 sg n: Zdálo mi syc zá rzecz potrzebną Wr 25/13. con 3 sg n: áby syc wiele nie zdálo Wr 28/17.

ZDANIE (1) sb n – sg L: Przeztawám (!) ná twym zdániu Wr 41/19.

ZDOBIĆ (1) vb impf – praes 3 sg: ludzie iáwną lekkość cudnémi slowy zdobią Pij C/16.

ZDOBIĆ SIE (1) vb impf – inf: przeto trudno sie tym człowiek iákomy zdobic ma/ że to czyni Wr 31/25.

ZDRADA (1) sb f – pl N: ztąd fałsze/ ztąd ... zdrády nád Pány włáwnymi Wr 32/16.

ZDRADZIC (1) vb pf – part praet act: oyczyznę y Páná zdrádziwly do nieprzyaciéla ziadą Wr 35/3.

ZDROWIE (3) sb n – sg G: Trzeźwość á miárá/ to są nawiernieyfy stróże zdrowia nálezgo Pij C2v/22. A: przez któraby [przez mierność] y rozum/ y zdrowie spelná zachowác mogli Pij C2/24. I: ludzie ... tego zdrowiem przypłacią Pij C2/21.

ZDROWY (2) ai – sg m N: nie tylko rozum zdrowy/ ále y moc zupelną (!) mamy? Pij C2v/20. G: żadnego zdrowego niémáż Pij C2/16.

ZEBRAĆ (1) vb pf – praet 3 sg m: zebrał woysko z tákichże iako y sam Wr 34/15.

ZEBRANIE (1) sb n – sg G: nie miałby był Pan nález dzisieyfy tákich trudności około Baru włáfnéy mácierzyny swéy/ áni około zebránia iéy Wr 33/14.

ZEBRANY (1) part praet pass pf – pl G: áni ... ómy zebráných zakonników/ ták dálece o Jeruzálem ... syc bili/ iako o fáme*o Chrystufá Wr 22/4.

ZEJŚĆ SIE (1) vb pf – plusq 3 sg n: A iż syc w nim pospołu było zefzlo/ y niepowsięciągliwość/ y iákومتwo Wz 136/8.

ZELŻENIE (1) sb n – sg A: Oná ... ná piérwzé zelżenie swé pómniác Wz 136/16.

ZESZLY (2) ai – sg f A: Mogę téż tu y nowozefzłą pánią nález przypomniéc Wr 33/7. n N: wziáwly rzeczpospolitą iako málowanie napięknieyfé/ ieno iuz prze stárość niečo zefzle Wr 27/6.

ZEZWALAĆ SIE (2) vb impf – praes 3 pl: ná cokolwiek iednoštáynie wfzyfcy syc zezwaláią/ to trudno chybić ma Wr 19/15, Philofophowie ... zákládáli/ że syc ná to wfzyftki á wfzyftki ziemskie národy (!) zezwaláią Wr 20/1.

ZEZWOLIĆ (1) vb pf – fut 2 sg: A ná to zezwolifz mi Wr 37/25.

ZGADZAĆ SIE (3) vb impf – inf: będąli się z cnotą/ á z rozumem zgadzác/ czemu ich názládowác niemáż? Pij C3/25. praes 1 sg: Zgadzám sie wtym z tobą/ że ... Wr 37/23. praet 3 pl m pers: Ná to sie wfzyfcy philofophowie stárzy zgadzáli/ że ... Wr 38/3.

ZGASNAĆ (1) vb pf – inf: iefli zápláty cnotá niéma/ tám chuc ku službie rzeczypospolitéy zgáfnác musi Wr 30/17.

ZGINAĆ (3) vb pf – praet 3 sg m: bo ten [Połock] ieno prze złé opátrzenie zginął Wr

- 36/24. 3 *pl m pers*: wŹyŹcyć (!) to ludzie ... mówią/ Źefmy zginęli *Wr* 19/10. *subst*: obyczáie bowiem niedoŹtátkiem ludzi zginęły *Wr* 27/14.
- ZGINIENIE (2) *sb n – sg G*: Złé tedy á Źwowlné obyczáie ... Źá przyczyná zginienia Rzeczypopolitéy *Wr* 31/9, miáŹto przedáyné/ y zginienia bliŹkié/ iefli kupcá naydzie *Wr* 33/1.
- ZGODA (3) *sb f – sg N*: á wié Bóg/ iáka zgodá będzie *Wr* 35/24. *I*: rzeczypopolitá/ co zá zgodá idzie/ mocná ... poŹtánowiém *Wr* 23/10. *L*: wŹytki rzeczypopolité ná zgodzie naprzód záŹiadáią *Wr* 21/10.
- ZGODZIĆ SIE (1) *vb pf – con 3 pl m pers*: Źebyfmy Źie rychléy ná tego zgodzili *Wr* 35/17.
- ZGROMADZENIE (1) *sb n – sg L*: Bóg/ rozumieáć/ iż w tym porzádnym zgromádzieniu ... chwałá iego gruntownieyŹa być miáłá *Wr* 24/11.
- ZGUBA (1) *sb f – sg D*: co wŹyŹtko Źá ŹcziéŹki ku zgubie rzeczypopolitéy *Wr* 35/10.
- ZIEMIA (3) *sb f – sg G*: twirdzá/ Źeby Czech y Lech z SłowiéńŹkiéy ziemie ... wyŹedł *Cz* B/23. *A*: áŹ go práwie w ziemię wbiłá *Wz* 141/1, y od nichŹe ziemię támté Słáwoniá zowá *Cz* B/7.
- ZIEMIANIN (1) *sb m – sg N*: Źeby tych czáŹów y podły ziemianin wŹtydził Źye ták żyć *Wr* 28/20.
- ZIEMICA (1) *sb f – sg L*: áby w ták maléy ziemicy ták wiele Źię ludzi ŹpoŹtrzeć miáło *Cz* Bv/2.
- ZIEMSKI (1) *ai – pl N subst*: Źe Źye ná to wŹyŹtki á wŹyŹtki ziemŹkié národy (!) zezwałáią *Wr* 20/1.
- ZJAWIĆ SIE (2) *vb pf – praet 3 sg m*: áŹ kiedy Źię im dopiéro ten Czech z Lechem ziawił. A ziawił Źię w tych kráíách dopiéro ... kiedy ... *Cz* B/1, 1.
- ZJECHAĆ (1) *vb pf – fut 3 pl*: oyczynę y Páná zdráŹdziwŹy do nieprzyácielá ziađá *Wr* 35/3.
- ZJEDNAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: temu nie wierzę/ áby kto Źobie práwego przyácielá ... tym kiedy ziednáł *Pij* C3/11.
- ZJEDNOCZENIE (1) *sb n – sg A*: który ták Źwiéty zwiázek/ y to chwalebné ziednoczenie miedzy ludźmi tárğa *Wr* 22/15.
- ZJĘCIE (1) *sb n – sg N*: Źkoro ono zięćie/ y Źpólek wilgotnoŹci przyrodzonych ná których żywot náleży imie Źye dzielić *Wr* 30/1.
- ZŁĘKNAĆ SIE (2) *vb pf – praet 3 sg m*: MáŹ złękl Źye naprzód *Wz* 136/22. *part praet act*: złęknáwŹy Źye wypadł z koŹciolá *Wz* 139/24.
- ZŁĄCZON (1) *part praet pass pf – sg m N*: Ludzie ... niechcá rozumieć z iákiem niebefpieczenŹstwem rzeczypopolitéy ten Źpór o wiárę złączón iefł *Wr* 25/17.
- ZŁOŚĆ (2) *sb f – sg D*: z przyrodzenia wŹyŹcyfmy ku złoŹci Źkłonni *Wr* 30/21. *A*: PrzyŹtoi tedy práwému przyácielowi/ ná złoŹć fortunie/ która nieŹtála iefł przy towarŹyŹu mocnie Źtać *Cn* B4v/13.
- ZŁOTO (3) *sb n – sg N*: y Bóg podobno nie iefł ták miły/ iáko iefł złoto *Wr* 34/3. *G*: pytał/ iefliby tám oŹiel z Źkrzynią złotá doléŹ nie mógl *Wr* 32/21, Ale iáko złotá w ogniu/ ták przyácielá w potrzebie doŹwiadczámy *Cn* B4v/5.
- ZŁOTY (1) *ai – sg f A*: wŹiáwŹy w rękę czáŹę złotá *Wz* 139/10.
- ZŁY (13) *ai – sg m N*: bo go o ŹzálenŹtwo ... zły náłóg (!) przypráwuie *Pij* C2/3. *A*: Źámi zły przykład z Źiebie dáią *Wr* 31/14. *V*: A tobie zły człowiecze *Wz* 139/21. *f L*: Źefmy Polacy we złéy toni *Wr* 41/3. *n D*: iáko Źie drógá ku złému Źciele *Wr* 36/1. *A*: Co mu tym wiécéy zá złé ma być poczytano *Wr* 25/10, [Polock] ieno prze złé opárzenie zgináł *Wr* 36/24. *I*: iefli miedzy dobrym/ á miedzy złym bráku niémáŹ/ tám ... *Wr*

30/19. *pl N subst*: Złé tedy á fwowolné obyczáie ... fą przyczyną zgniénia Rzeczy-
pošpolitéy *Wr* 31/8, złé á rošpuftné obyczáie rzeczypošpolitéy ſzkodzą *Wr* 35/11. *G*:
tám dáleko więcéy złych niſli dobrych będzie *Wr* 30/20, A złych obyczáiów záſie
przyczyną ſkázóné náſzé przyrodzenie *Wr* 31/10. *comp pl N m pers*: Ale owo gorfzy
Wr 34/8.

ZMYLIĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: iáko namniéy fortuná zmyli *Cn* B4v/10.

ZNACZNIE *cf* NIEZNACZNIE.

ZNACZNY (3) *ai – sg m N*: Między inſzými nieſprawiedliwými iego poſtępki znaczny
y to ieſt co nád Philodemem wczynił *Wz* 141/22. *f G*: rzádkie [*królestwo*] któręby
iákiéy znaczny klęſki nie wzięło *Wr* 39/18. *pl N m pers*: w czym téż oni znaczni być
chcieli *Wr* 29/6.

ZNACZYĆ SIE (5) *vb impf – inf*: Z tąd ſye tedy znaćzyć może/ iſz ... *Wr* 24/24, zkąd
łatwie niedoſtátek/ ábo poruſzenie rozumu znaćzyć ſię może *Pij* C2v/10. *praes 3 sg*:
iáko z prawdziwych historyj ſię znaćzy *Cz* Bv/1, iáko ſie z tego przykłądu znaćzy *Wr*
34/21, Ale tu ná tym mieyfcu ... nie poſeł ſie znaćzy *Wr* 37/13.

ZNACĆ (5) *vb impf – inf*: Znać że ná ón czás *Wr* 28/22; Potym ... znać było zárazem/ że
... *Wz* 137/16, dáiac znać/ iſz ... *Wr* 32/21, á prawie znać dawa/ że mu to niewdzięcz-
no *Pij* Cv/7. *praet 3 sg m*: Kállifthenes záſie więtſzą láſkę znał *Wz* 137/8.

ZNACĆ SIE (1) *vb impf – inf*: potomkowie nie owſzeyki ſię do przodków ſwych znać
mogą *Cz* A4/17.

ZNAJOMY *cf* NIEZNAJOMY.

ZNAK (3) *sb m – sg N*: Nieprawie y to znak dobry/ móy Pánie/ ná co ſye y Sátyr ſkárzy
Wr 26/10. *G*: znáku pewnégo czekać kazał *Wz* 138/2. *A*: dawſzy znak pomocnikóm
ſwym *Wz* 138/4.

ZNALEŹĆ (1) *vb pf – con 2 sg m*: ábyſ pijánſtwu (!) ſluſzné á przyſtoyné przezwiſko
ſamże ználazł *Pij* C3v/8.

ZNAMIENTY (1) *ai – pl A subst*: niechciał áni poyrzrzeć ná oné známienité dáry *Wr*
29/11.

ZNIKNAĆ (3) *vb pf – inf*: by karánia zniknąć mogli/ grzeſzyliby *Wr* 24/19, tych dróg
będą chćieć ſzukáć/ miéſzáiac/ y podbórzáiac ludzi/ iákoby wſzytkiego zniknąć mogli
Wr 35/2. *praet 3 sg m*: Co bacząc Kállifthenes/ zniknął z oczu ludzkich *Wz* 138/9.

ZNISKAD (1) *av – wſzytki woyny ... z niſkad nie pochodzily/ ieno z różnoſci wiary*
Wr 22/3.

ZNISZCZENIE (1) *sb n – sg G*: które ſłowá ... fą powiedziáne ... względem właſnych
á nieodmiennych przyczyn zniſzczenia wſzelákiego Pánſtwa *Wr* 21/9.

ZOSTAĆ (8) *vb pf – inf*: ieſli przy iednéy tylko maſz zoſtáć *Cn* B3v/4. *praet 3 sg m*: y ták
zacna rzeczpošpolita ku temu końcowi przyſzła/ że iéy y cień nie zoſtał *Wr* 28/7,
przegrał/ y ſam ná plácu zoſtał *Wr* 34/17. *f*: zem tylko w nádzieię džiſieyſzego dnia
po méžu [wym dotychmiałt żywá zoſtála *Wz* 139/17. *n*: niezoſtáło iuſz mieyfcá inſzym
królóm *Wr* 40/6. *plusq 3 sg n*: iuſz ieno iedno [*miejſce*] było zoſtáło *Wr* 40/10, ieno
iednému Królwi mieyſce było zoſtáło *Wr* 40/16. *imp 2 sg*: ráczéy przy cnoćie/ niſz
przy náuce zoſtań *Cn* B3v/5.

ZOSTAWAĆ (1) *vb impf – praes 1 sg*: Przy tēy ia cnoćie zoſtawam *Pij* C3/6.

ZRZUCIĆ (1) *vb pf – inf*: pod Tyránna wpádli/ któręgo potym nigdy z ſiebie zrzucić
niemogli *Wr* 28/5.

ZSTAĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 sg n*: że ſie pod pijány wieczór ſtáło *Pij* Cv/18.

ZUPEŁNY (1) *ai – sg f A*: nie tylko rozum zdrowy/ ále y moc zupełną (!) mamy? *Pij*
C2v/20.

ZWAĆ (17) *vb impf – inf: tĕy rzeczypospolitĕy ni gruntownĕy/ ni porzdny zwać* moŹem *Wr* 24/17. *praes 2 sg: wrzki ... (iko iĕ ty zowieŹ) Wr* 20/6. *3 sg: ludzie wyŹtepnĕ/  rospuŹtnĕ/ mĕŹoboyce prwie rzeczypospolitĕy zowie Wr* 27/21, Czech kdzy SłowienŹki nard Czechem zowie *Cz Bv*/21, RuŹ przedŹiĕ Źam ... nas ... Lchy poŹtarĕmu podŹiŹ dŹiĕn iefcze zowie *Cz B2*/11. *3 pl: [narody] ktrĕ historycy ... ich wlnĕmi imiony zowa Cz A4v*/19, y od nichŹe ziemiĕ tmtĕ Swoni zowa *Cz B*/7, z SłowienŹkiej ziemiĕ/ lbo iko oni zowa z Krocijĕy *Cz B*/24, Czyli nas od wiry LtŹkiĕy ... Lchy zowa *Cz Bv*/25, Grekowie wŹytki narody n zachd Źonc (!) mieŹzkic Latinos zowa *Cz B2*/13, Wlchmi (ktrym Źlowem nas y Grekowie zowa) *Cz B2*/15, y Cekk/ y Hunni/ ktrĕ y Sberi zowa *Cz B2*/19. *praet 3 pl m pers: kazał zgrc (iko oni zwli) Źponďæu^m Wr* 38/22. *impers praet: iko iĕ przed tym/ niŹ w tĕ krie przyŹzli/ zwano Cz A4v*/15, iko iĕ z Źtardawn zwano *Cz Bv*/13, iefli nas z Źtardawn Lchy nie zwano/ tĕdyŹmy przedŹiĕ ... przezwiŹko ikiĕ inŹŹe mieć muŹieli *Cz B2v*/7, Czechy zwŹdy Czechmi zwano *Cz B2v*/16. *Cf ZWAN.*

ZWADA (1) *sb f – pl G: wiele zwad ... Źie dŹiĕie Pij* C2/5.

ZWADLIWY (1) *ai – sg m N: GnuŹny/ vtrtny/ lkomy/ zwdliwy/ nie dobry przyziciĕl Cn* B4v/18.

ZWAN (1) *part praet pass impf – sg m N: Lch zwŹdy był zwan Lchem Cz* B2/7.

ZWAŹPIĆ (1) *vb pf – inf: iuŹli mamy do knca o Źobie zwaŹpić Wr* 41/4.

ZWIZEK (1) *sb m – sg A: ktry tk Źwiĕty zwizek ... mieczy ludŹmi trg Wr* 22/15.

ZWIERZCHNI (3) *ai – sg f N: Zwiĕrzchnia przyczyn iĕŹt gwalt/ lubo nieprzyziciĕl (!) poŹtronny Wr* 20/13. *A: Vpadi rzeczypospolitĕe abo (!) prze wnĕtrŹn/ bo prze zwiĕrzchni przyczynĕ Wr* 20/13. *pl A subst: by był przynamniĕy wizerunk iego/  zwiĕrzchniĕ liniĕ zchował Wr* 27/8.

ZWIERZCHNOŹĆ (1) *sb f – sg A: oni grdzc prwem/ wzgardzi vrŹd/ y zwiĕrzchnoŹć pnŹk Wr* 34/24.

ZWIEŹĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m: nknĕiec zwidł bitwĕ Wr* 34/16. *part praet act: ktry [Teagenes] niedawno zwidŹy bitwĕ zwmi ... iĕŹt zbit Wz* 141/6.

ZWLSZCZA (6) *pt –  zwlacz (!) Wr* 37/16; *zwlacz Cz A4v*/23, *Bv*/15, 19,  zwlacz *Wr* 28/9, *zwlacz Źe Cz* B2/22.

ZWODZIĆ (1) *vb impf – praes 1 pl: Źami z Źob ... krwwĕ bytwy (!) zwodŹim Wr* 22/12.

ZWYCZAJ (4) *sb m – sg N: z pierwŹyŹy lat onych/ y zwyczy oyczyŹty zacnych ludŹi wŹywał Wr* 27/2. *G: czynic wrzeczy ofirĕ wedla zwycziu pognŹkiĕgo Wz* 139/11, tĕgo Źtardawnĕgo zwycziu oŹŹtpim *Wr* 36/10. *pl G: Bg ... praw ludzkich/ y vchwalonych zwyczi ... podprł/ y rtował Wr* 24/14.

ZWYCZAJNY cf NIEZWYCZAJNY.

ZWYKŁY (1) *ai – pl G: pty y czlowiek obycziw zwykłych Źyĕ trzyma Wr* 29/25.

ZWYKNAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f: Tk rozmit brwĕ Źwym dworznm zwyk niemiernoŹć dawać Pij* C2/18.

ZYGMUNT (1) *n-pers m – sg L: po Krlu Zygmunci/ niezoftlo iuŹ mieyŹc inŹyym krlm iĕno iĕdnĕmu Wr* 40/6.

ZYSKC (3) *vb pf – inf:  nie mogc nic proŹb zyiŹkc/ z plczem do Boga o pmŹtĕ wolił Wr* 142/13, nie mogli tĕgo v niego zyiŹkc *Wz* 142/22, dic znc/ iŹ piĕnidŹmi wŹyŹftkiĕgo zyiŹkc moŹe *Wr* 32/22.

ŹLE (5) *av – Zle gŹdzie ich wiele rŹdŹi Wr* 37/19; tak brŹo Źle tufŹyciĕ Rzeczypospolitĕy nŹŹy *Wr* 19/6, przedŹiĕ Źle czyniĕ niebĕd *Wr* 24/23, oyczyŹnie Źwĕy Źle tufŹyc (!) muŹŹ *Wr* 29/18, Źle gŹdzie ich wiele rŹdŹi *Wr* 37/23.

ŻRZODŁO (1) *sb n* – *sg G*: nieśmiałybych ia tego twirdzić/ aby wfzyfcy z tego żrzdółá iść mieli *Cz B2v/3*.

ŻWIERZĘ (1) *sb n* – *pl G*: czemu rozum/ którym od innych żwierząt ieft różny/ dowolnie fwym pijáńftwem tłumi? *Pij Cv/11*.

-*Ż* *cf* *ZE pt*.

ŻABA (1) *sb f* – *pl D*: kiedy tedy być żabom na (!) defce aż boćian przyleci *Wr 30/24*.

ŻADEN (25) *pron* – *sg m N*: żaden *Wz 141/14, Wr 20/2, Pij C3/8*. *G*: żadného *Wr 38/24, Cz A4/18, Pij C/14, C2/16*. *I*: żadnym obyczáiem *Wz 140/22, Wr 32/11, Pij C2/23*. *f N*: Żadná *Pij C2/8, 10*; żadná *Pij Cv/3, 4, C2/1, 2*. *G*: žádný *Wz 140/1, Wr 19/10, Cz A4v/3, Pij Cv/25*. *A*: ná žádná ftrónę *Wr 40/20*, o žádná *Wr 39/2*. *n G*: žádného *Wr 30/15, 35/15, Cz Bv/19*.

ŻAŁOSNY (1) *ai* – *sg f A*: pátrząc ná tak żálofná rzecz *Wz 142/12*.

ŻADAĆ (1) *vb impf* – *part praes act*: pofty śwę do Kámmy poftal/ żadáiac ię w małżeńftwo *Wz 139/2*.

ŻE (92) *cn* – *ze (!) Wr 26/11*; *że Wz 136/8, 137/13, 17, 19, 138/7, 22, 139/15, 19, 140/3, 17, 20, 22, 142/7, Wr 19/5, 9, 11, 14, 20, 20/1, 22/10, 24/4, 25/4, 27/6, 10, 11, 15, 20, 24, 28/7, 22, 29/18, 30/14, 25, 31/17, 25, 34/11, 35/10, 13, 36/8, 9, 13, 17, 20, 37/11, 12, 16, 21, 23, 25, 38/3, 11, 18, 23, 39/16, 22, 24, 40/14, 16, 18, 41/3, 15, 17, Cz A4/16, A4v/7, 9, 11, B/4, 10, Bv/7, B2/21, 22, B2v/7, 16, 18, Cn B4/4, B4v/7, 15, Pij C/7, 12, Cv/8, 8, 17, 19, 19, C2/20, 21, C2v/7, C3/3, 18, C3v/1, 2*.

ŻE, -*Ż* (3 + 1 = 4) *pt* – przypátrzymyfz fye *Wr 21/14*; Słuchayże *Wr 37/1*, o náfzych że to poštěch *Wr 37/8*, powiedźze mi *Wr 41/4*. *Cf* *COŻ, JAKIŻ, JAKOŻ, KTOŻ, ONŻE, PRZETOŻ, SAMŻE, SKADŻE, TAKIŻ, TENŻE, TOŻ, TUŻ, WSZAKOŻ, ŻE-BY*.

ŻEBY (13) *cn* – *Zeby Cz B2/24*; *żeby Wr 20/22, 21/22, 23/14, 18, 26/5, 28/19, 31/20, 32/5, 34/10, 35/16, Cz B/21, 22*.

ŻEĆ (1) *cn* – *Prawdác ieft/ zec (!) ludzióm iákoś ferce vpádro Wr 20/3*.

ŻELAZO (1) *sb n* – *sg I*: piřmo ná wapnie żelázem/ ábo nożem wykřeřlonę *Wr 40/11*.

ŻOŁNIERZ (3) *sb m* – *sg N*: żołnięrz ku żołnięrzowi ... zázwdy fię ma *Cn B4v/2*. *D*: żołnięrz ku żołnięrzowi ... zázwdy fię ma *Cn B4v/3*. *pl N*: żołnięrze (!) zázrazem do łupu fye rzucili *Wz 140/7*.

ŻONA (6) *sb f* – *sg N*: gdzie ludzie ná pięniądze chćiwi: bo v takich áni żoná/ áni dzieći/ áni oyczyzná/ y Bóg podobno nie ieft tak miły/ iáko ieft złoto *Wr 34/1*, CHiomará żoná nieiákiego Ortiágotá *Wz 136/4*. *G*: ácz mu niefczęćie iákię żony zayżrzáło *Wz 137/20*. *A*: poiąt żonę imieniem Kámmę *Wz 138/17*. *I*: z żoná/ y z dziećmi *Wr 36/22*. *pl A*: áby żony/ y dzieći ich zá nimi puřcił *Wz 142/20*.

ŻYCIE (1) *sb n* – *sg G*: řkromné á miernę pořtánowienię życia *Pij C3/1*.

ŻYĆ (4) *vb impf* – *inf*: ná świece wporzádku/ y w beřpieczeńftwie więřfzym żyć *Wr 23/22*, żeby tych czáfów y podly żiemiánin wftydžil fye tak żyć *Wr 28/20*, kto pod práwem żyć niechce/ ten pod Tyránnem muři *Wr 31/5*. *praes 3 pl m pers*: Ták řkromnie ná ón czás Królowie Polfczy żyli *Wr 28/19*.

ŻYD (1) *n-ethn m* – *sg G*: Diálog wtóry o mitořci/ náuczónęgo Żydá Leoná *Wz 135/16*.

ŻYW, ŻYWY (3 + 1 = 4) *ai* – *sg m N*: áby z tych ... tylko ieden żyw był *Wz 137/3*, póki by był Sinátus żyw *Wz 138/22*. *f N*: zem ... dotychmiař żywá zořtálá *Wz 139/17*. *I*: pořilá y dla Bogá/ áby ... ráczęj obráł widzięć iá vmárlá/ niřli fromotnie żywá *Wz 142/6*.

ŻYWOT (5) *sb m* – *sg N*: dawnych królów żywot ... mizerny fye zda *Wr 29/1*, ono

zięćie/ y spółek wilgotności przyrodzonych na których żywot należy Wr 30/2. G: po śmierci wiecznego żywota doścąpić mozem Wr 23/23, wewzelákim infzym sposobie żywota Wr 31/16. L: o tym doczefnym (!) náfzym żywocie Wr 23/18.
ŻYWY *cf* ŻYW.

INDEKS
WYRAZÓW I FORM POLSKICH TYTUŁÓW,
ŻYWEJ PAGINY
I OPRAWY EDYTORSKIEJ

A (2) *cn* – á Wr 19/3, Pij C/2.

ARYSTOKLIJA (1) *n-pers f* – *sg N*: ARISTOKLIA Wz 137/4.

BYĆ (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: Iz (!) piiánftwo (!) ieft rzecz sprofna, á nieprzyftoyna człowiekowi Pij C/1.

CHIJOMARA (1) *n-pers f* – *sg N*: CHIOMARA Wz 136/3.

CNOTA (5) *sb f* – *sg G*: I. KOCHANOWSKIEGO Wykład Cnoty Cn B3/2. L: Hiftoria nágániona. Ktemu/ O Cnoćie/ Y o sprofności piiánftwá Cz kt/7, O Cnoćie Cn B3v/żp, B4/żp, B4v/żp.

CZECH (5) *n-pers m* – *sg L*: O CZECHV Y LECHV Hiftoria nágániona Cz kt/3; O Czechu y Lechu hiftoria nágániona Cz A4/1, O Czechu y Lechu Cz A4v/żp, Bv/żp, B2v/żp.

CZŁOWIEK (1) *sb m* – *sg D*: Iz (!) piiánftwo (!) ieft rzecz sprofna, á nieprzyftoyna człowiekowi Pij C/3.

DRUKARNIA (2) *sb f* – *sg G*: z Druk. Láz. Cz kt/9. L: w Drukárni Lázá. Wr kt/4.

EWA (1) *n-pers f* – *sg N*: EWA Wz 135/4.

HISTORYJA (4) *sb f* – *sg N*: O CZECHV Y LECHV Hiftoria nágániona Cz kt/5; O Czechu y Lechu hiftoria nágániona Cz A4/2, hiftoria nágániona Cz B/żp; hiftorya nágániona Cz B2/żp.

I (6) *cn* – Y Cz kt/4, 8; Cz A4/1, A4v/żp, Bv/żp, B2v/żp.

IŻ (1) *pt* – Iz (!) Pij C/1.

JAN (22) *n-pers m* – *sg G*: WROZKI IANA KOCHANOWSKIEGO Wr kt/2, 19/2, IANA KOCHANOWSKIEGO O CZECHV Y LECHV Hiftoria nágániona Cz kt/1; O Czechu y Lechu hiftoria nágániona. I. KOCHANOWSKIEGO Cz A4/3, I. KOCHANOWSKIEGO Wykład Cnoty Cn B3/1, Iz (!) piiánftwo (!) ieft rzecz sprofna, á nieprzyftoyna człowiekowi. I. KOCHANOWSKIEGO Pij C/4; Ianá Kochánowlkiego Wz 136/żp, 138/żp, 140/żp, 142/żp; Ianá Kochánowlkiego Wr 21/żp, 23/żp, 25/żp, 27/żp, 29/żp, 31/żp, 33/żp, 35/żp, 37/żp, 39/żp, 41/żp; WZOR PAN Mężnych (!) J. Kochánowlkiego Wz 135/3.

- K (1) *praep cum D* – Ktemu Cz kt/6.
- KAMMA (1) *n-pers f* – *sg N*: KAMMA Wz 138/13.
- KOCHANOWSKI (22) *n-pers m* – *sg G*: WROZKI IANA KOCHANOWSKIEGO Wr kt/3, 19/2, IANA KOCHANOWSKIEGO O CZECHV Y LECHV Historia nágániona Cz kt/2, O Czechu y Lechu historia nágániona. I. KOCHANOWSKIEGO Cz A4/3, I. KOCHANOWSKIEGO Wykład Cnoty Cn B3/1, Iz (!) piiánstwo (!) iest rzecz sprofna, á nieprzystoyna człowiekowi. I. KOCHANOWSKIEGO Pij C/4; Ianá Kochánowfskiego Wr 21/żp, 23/żp, 25/żp, 27/żp, 29/żp, 31/żp, 33/żp, 35/żp, 37/żp, 39/żp, 41/żp; WZOR PAN Mężnych (!) J. Kochánowskiého Wz 135/3, Ianá Kochánowskiého Wz 136/żp, 138/żp, 140/żp, 142/żp.
- KRAKOW (2) *n-loc m* – *sg L*: W Kráko. Wr kt/4, W Krákwie Cz kt/9.
- LECH (5) *n-pers m* – *sg L*: IANA KOCHANOWSKIEGO O CZECHV O LECHV Historia nágániona Cz kt/4; O Czechu y Lechu historia nágániona Cz A4/1, O Czechu y Lechu Cz A4v/żp, Bv/żp, B2v/żp.
- ŁAZARZOW (2) *ai* – *sg f G*: z Druk. Łáz. Cz kt/9. L: w Drukárni Łázá. Wr kt/4.
- MĘŻNY (4) *ai* – *pl G*: WZOR PAN Mężnych (!) Wz 135/2; Wzór Pań mężnych Wz 137/żp, 139/żp, 141/żp.
- MIKKA (1) *n-pers f* – *sg N*: MIKKA Wz 141/18.
- NAGANIONY (4) *part praet pass pf* – *sg f N*: O CZECHV Y LECHV Historia nágániona Cz kt/5, O Czechu y Lechu historia nágániona Cz A4/2, historia nágániona Cz B/żp, historya nágániona Cz B2/żp.
- NIEPRZYSTOJNY (1) *ai* – *sg f N*: Iz (!) piiánstwo (!) iest rzecz sprofna, á nieprzystoyna człowiekowi Pij C/2.
- O (15) *praep cum L* – O CZECHV Y LECHV Historia nágániona. Ktemu/ O Cnoćie/ Y o sprofności pijánstwa Cz kt/3, 7, 8, O Czechu y Lechu historia nágániona Cz A4/1, O Czechu y Lechu Cz A4v/żp, Bv/żp, B2v/żp, O Cnoćie Cn B3v/żp, B4/żp, B4v/żp, O piiánstwie (!) Pij Cv/żp, O pijánstwie (!) Pij C2/żp, O pijánstwie (!) Pij C2v/żp, C3/żp, C3v/żp.
- PANI (4) *sb f* – *pl G*: WZOR PAN Mężnych (!) Wz 135/1; Wzór Pań mężnych Wz 137/żp, 139/żp, 141/żp.
- PAŃSKI (2) *ai* – *sg m G*: Roku Pánfskiego/ 1587 Wr kt/5, Roku Pánfskiego 1589 Cz kt/10.
- PIJAŃSTWO (9) *sb n* – *sg N*: Iz (!) piiánstwo (!) iest rzecz sprofna, á nieprzystoyna człowiekowi. I. KOCHANOWSKIEGO Pij C/1. G: O CZECHV Y LECHV Historia nágániona. Ktemu/ O Cnoćie/ Y o sprofności pijánstwa Cz kt/8. L: O piiánstwie (!) Pij Cv/żp; O pijánstwie (!) Pij C2/żp; O pijánstwie (!) Pij C2v/żp, C3/żp, C3v/żp, C4/żp, C4v/żp.
- PLEBAN (18) *sb m* – *sg N*: Ziemiánin á Pleban Wr 19/3; P. Wr 19/7, 20/7, 26/5, 10, 31/20, 35/13, 21, 22, 37/9, 11, 25, 38/2, 39/15, 41/5, 8, 10, 14.
- ROK (2) *sb m* – *sg G*: Roku Pánfskiego/ 1587 Wr kt/5, Roku Pánfskiego 1589 Cz kt/10.
- RZECZ (1) *sb f* – *sg N*: Iz (!) piiánstwo (!) iest rzecz sprofna, á nieprzystoyna człowiekowi Pij C/1.

SPROSNOSĆ (1) *sb f* – *sg L*: O CZECHV Y LECHV Historia nágániona. Ktemu/
O Cnoćie/ Y o sprofności pijárníftwá Cz kt/8.

SPROSNY (1) *ai* – *sg f N*: Iz (!) piiánftwo (!) ieft rzecz sprofna, á nieprzyftoyna
człowiekowi Pij C/2.

TEN (1) *pron* – *sg n D*: Ktemu Cz kt/6.

TYMOKLIJA (1) *n-pers f* – *sg N*: TIMOKLIA Wz 140/5.

W (3) *praep cum L* – W Kráko. w Drukárni Lázá. Wr kt/4, 4, W Krákovie Cz kt/9.

WROŻKA (13) *sb f* – *pl N*: WROZKI IANA KOCHANOWSKIEGO Wr kt/1, 19/1;
Wrożki Wr 20/żp, 22/żp, 24/żp, 26/żp, 28/żp, 30/żp, 32/żp, 34/żp, 36/żp, 38/żp,
40/żp.

WYKŁAD (1) *sb m* – *sg N*: I. KOCHANOWSKIEGO Wykład Cnoty Cn B3/2.

WZOR (4) *sb m* – *sg N*: WZOR PAN Mężnych Wz 135/1; Wzór Pań mężnych Wz
137/żp, 139/żp, 141/żp.

Z (1) *praep cum G* – z Druk. Láz. Cz kt/9.

ZIEMIANIN (19) *sb m* – *sg N*: ZIEMIANIN Wr 19/4; Ziemiánin á Pleban Wr 19/3;
Z. Wr 20/3, 26/4, 9, 31/16, 35/12, 19, 22, 37/8, 9, 23, 38/2, 39/13, 41/2, 7, 9, 12, 18.

INDEKS WYRAZÓW I FORM ŁACIŃSKICH

AB (1) *praep cum Ab* – *ab initio* Wr 28/12.

ADOLESCENTULUS (1) *ai* – *pl m N*: Proueniebant oratores noui, ftulti, adolescentuli
Wr 37/7.

ALIENUS (1) *ai* – *pl n Ac*: aliena fequ^utur Wr 34/8.

AMITTO (1) *vb* – *pf 2 pl*: qui veſtram Rempub: tam citò amififtis? Wr 37/6.

ANTIQUUS (1) *ai* – *pl m Ab*: Moribus antiquis, ſtat res Romana, uirisque Wr 26/17.

ARS (1) *sb f* – *pl Ab*: regna iisde^m artibus coⁿferuantur Wr 28/12.

AVARUS (1) *ai* – *sg m N*: Auarus niſi cùm moritur nihil rectè facit Wr 32/8.

BARABBAS (1) *n-pers m* – *sg Ac*: dimitte nobis Barabbam Wr 26/7.

CAUSA (1) *sb f* – *pl N*: fimiles cauſæ, fimiles effectus przynofzą Wr 39/20.

CITO (1) *av* – qui veſtram Rempub: tam citò amififtis? Wr 37/6.

CONSERVO (1) *vb* – *pass praes 3 pl*: regna iisde^m artibus coⁿferuantur Wr 28/12.

CONTEMPTUS (1) *sb m* – *sg N*: zá niedbálftwem przelożonych roſcie contemptus
legum Wr 31/4.

CONTRARIUS (2) *ai* – *pl n N*: Contraria contrarijs facillimè diſſoluuntur Wr 21/12.

Ab: Contraria contrarijs facillimè diſſoluuntur Wr 21/12.

CORPUS (1) *sb n* – *sg G*: vmyſły ludzkie ... fequuntur temperaturam corporis Wr
29/23.

CUM (2) *cn* – cùm Wr 32/8, 34/8.

DESOLO (1) *vb* – *pass fut 3 sg*: Omne ... regnum in ſe diuifum defolabitur Wr 21/6.

DESUM (1) *vb* – *praes 3 sg*: cùm deeft, aliena fequ^utur Wr 34/8.

INDEKS WYRAZÓW I FORM

- DEUS (1) *sb m* – *sg G*: Vox populi, vox Dei *Wr* 19/17.
 DIMITTO (1) *vb* – *impf 2 sg*: dimitte nobis Barabbam *Wr* 26/6.
 DISSOLVO (1) *vb* – *pass praes 3 pl*: Contraria contrarijs facillimè dissoluuntur *Wr* 21/13.
 DIVISUS (1) *part pf pass* – *sg n N*: Omne ... regnum in se diuifum defolabitur *Wr* 21/6.
 EFFECTUS (1) *sb m* – *pl A*: similes caufæ, similes effectus przynofzą *Wr* 39/20.
 EGO (1) *pron* – *D*: mihi *Wr* 33/23.
 ET (1) *cn* – & *Wr* 33/23.
 FACILE (1) *av* – *sup*: Contraria contrarijs facillimè dissoluuntur *Wr* 21/12.
 FACIO (1) *vb* – *praes 3 sg*: Auarus nifi cùm moritur nihil rectè facit *Wr* 32/8.
 FILIUS (1) *sb m* – *sg Ac*: filium mihi vendidiffent *Wr* 33/23.
 HIC (1) *av* – hic Regnum mutabitur *Wr* 40/12.
 IDEM (1) *pron* – *pl f Ab*: iisde^m artibus *Wr* 28/12.
 IN (2) *praep cum Ab* – regnum in se diuifum *Wr* 21/6, in Polonia *Wr* 36/17.
 INITIUM (1) *sb n* – *sg Ab*: ab initio *Wr* 28/12.
 INQUAM (1) *vb* – *praes 3 sg*: inquit *Wr* 21/6.
 INTERREGNUM (1) *sb n* – *sg G*: áby tempore interregni przećię rzeczpofpolita wpozrządku byłá *Wr* 36/2.
 LATINUS (1) *n-ethn m* – *pl Ac*: Grekowie wfzytki narody ná zachód floncá (!) miefzkáiąćé Latinos zowá *Cz* B2/12.
 LEX (1) *sb f* – *pl G*: zá niedbálfwtwem przelożonych roście contempus legum *Wr* 31/4.
 MEDICUS (1) *sb m* – *pl G*: multitudo medicoru^m occidit principem *Wr* 37/21.
 MORIOR (1) *vb* – *praes 3 sg*: Auarus nifi cùm moritur nihil rectè facit *Wr* 32/8.
 MOS (1) *sb m* – *pl Ab*: Moribus antiquis, ftat res Romana, virisqúe. *Wr* 26/17.
 MULTITUDO (1) *sb f* – *sg N*: multitudo medicoru^m occidit principem *Wr* 37/21.
 MUTO (1) *vb* – *pass fut 3 sg*: hic Regnum mutabitur *Wr* 40/12.
 NIHIL (1) *pron* – *Ac*: nihil *Wr* 32/8.
 NISI (1) *cn* – nifi *Wr* 32/8.
 NOS (1) *pron* – *D*: nobis *Wr* 26/7.
 NOSTER (1) *pron* – *sg m D*: Oratori noftro *Wr* 37/10.
 NOVUS (1) *ai* – *pl m N*: Proueniebant oratores noui *Wr* 37/7.
 OCCIDO (1) *vb* – *pf 3 sg*: multitudo medicoru^m occidit principem *Wr* 37/21.
 OMNIS (1) *pron* – *sg n N*: Omne ... regnum *Wr* 21/5.
 ORATOR (4) *sb m* – *sg D*: w Káncelláriiéy piżą/ Oratori noftro, poftłowi náfzému *Wr* 37/10. *pl N*: Proueniebant oratores noui, ftulti, adolefcentuli *Wr* 37/7, Proueniebant oratores *Wr* 37/17. *Ac*: Chybábyś chćiał Oratores poftly wykłádác *Wr* 37/9.
 PARO (1) *vb* – *pass praes 3 pl*: regna iisde^m artibus coⁿferuantur, quibus ab initio parantur *Wr* 28/12.

- PERDO (1) *vb* – *pf 3 pl*: sua perdideruⁿt Wr 34/8.
 POLONIA (1) *n-loc f* – *sg Ab*: forte in Polonia vinitur Wr 36/17.
 POPULUS (1) *sb m* – *sg G*: Vox populi, vox Dei Wr 19/17.
 PRIMAS (1) *sb m* – *sg Ac*: vczynili primatem Arcybiskupá Gnieźniénłkiego Wr 36/3.
 PRINCEPS (1) *sb m* – *sg Ac*: multitudo medicoru^m occidit principem Wr 37/21.
 PROVENIO (2) *vb* – *impf 3 pl*: Proueniebant oratores Wr 37/7, 17.
 PUBLICUS (1) *ai* – *sg f Ac*: qui veftram Rempub: tam citò amififtis? Wr 37/6.
- QUAESO (1) *vb* – *praes 1 sg*: Quæfo Wr 37/5.
 -QUE (1) *cn* – *virisq̄ue* Wr 26/18.
 QUI (1) *av* – qui veftram Rempub: tam citò amififtis? Wr 37/6.
 QUI (2) *pron* – *pl m N*: qui Wr 34/8. *f Ab*: quibus Wr 28/12.
- RECTE (1) *av* – Auarus nisi cùm moritur nihil rectè facit Wr 32/8.
 REGNUM (3) *sb n* – *sg N*: hic Regnum mutabitur Wr 40/12; Omne ... regnum in fe diuifum defolabitur Wr 21/6. *pl N*: regna iisde^m artibus coⁿferuantur Wr 28/11.
 RES (2) *sb f* – *sg N*: Moribus antiquis, fstat res Romana, virisq̄ue Wr 26/18. *Ac*: qui veftram Rempub: tam citò amififtis? Wr 37/6.
 ROMANUS (1) *ai* – *sg f N*: Moribus antiquis, fstat res Romana, virisq̄ue Wr 26/18.
- SE (1) *pron* – *Ab*: regnum in fe diuifum Wr 21/6.
 SEQUOR (1) *vb* – *praes 3 pl*: vmyŃly ludzkie ... fequuntur temperaturam corporis Wr 29/23, aliena fequuⁿtur Wr 34/8.
 SI (1) *cn* – Si Wr 33/22.
 SIMILIS (2) *ai* – *pl m Ac*: fimiles caufæ, fimiles effectus przynofzå Wr 39/20. *f N*: fimiles caufæ, fimiles effectus przynofzå Wr 39/20.
 SORS (1) *sb f* – *sg Ab*: forte in Polonia vinitur Wr 36/17.
 SPONDEUS (1) *sb m* – *sg Ac*: kazał zágrác (iáko oni zwáli) fpondæu^m Wr 38/22.
 STO (1) *vb* – *praes 3 sg*: Moribus antiquis, fstat res Romana, virisq̄ue Wr 26/18.
 STULTUS (1) *ai* – *pl m N*: Proueniebant oratores noui, ftulti, adolefcentuli Wr 37/7.
 SUUS (1) *pron* – *pl n Ac*: sua perdideruⁿt Wr 34/8.
- TAM (1) *pt* – tam citò Wr 37/6.
 TEMPERATURA (1) *sb f* – *sg Ac*: vmyŃly ludzkie ... fequuntur temperaturam corporis Wr 29/23.
 TEMPUS (1) *sb n* – *sg Ab*: áby tempore interregni przećię rzeczpoŃpolita wporzådku była Wr 36/2.
 THEBAE (1) *n-loc f pl* – *Ac*: KIedy Alexánder Król Mácedońki wziął przez moc Tebås Wz 140/7.
- VENDO (1) *vb* – *con plusq 3 pl*: filium mihi vendidiffent Wr 33/23.
 VESTER (1) *pron* – *sg f Ac*: veftram Rempub: Wr 37/5.
 VIR (1) *sb m* – *pl Ab*: Moribus antiquis, fstat res Romana, virisq̄ue Wr 26/18.
 VIVO (1) *vb* – *pass praes 3 sg*: forte in Polonia viuitur Wr 36/17.
 VOLO (1) *vb* – *con plusq 1 sg*: Si voluiffem Wr 33/22.
 VOX (2) *sb f* – *sg N*: Vox populi, vox Dei Wr 19/17, 17.

INDEKSY FREKWENCYJNE

INDEKSY FREKWENCYJNE
WYRAZÓW POLSKICH
W TEKSTACH GŁÓWNYCH

Uwaga: Po lewej stronie kolumny pierwsza liczba (lub dwie liczby połączone myślnikiem) informuje czytelnika o randze hasła lub grupy haseł o identycznej frekwencji. Druga liczba informuje o ilości haseł z daną frekwencją, trzecia liczba – o frekwencji hasła.

W kolumnie wypełnionej hasłami przecinek oddziela od siebie hasła, ukośna kreska – oboczności haseł. Hasła homonimiczne oznaczono skrótami części mowy i ewentualnie kolejnymi numerami.

WZÓR PAŃ MEŻNYCH

	1	1	71	<i>I. on</i>
	2	1	46	ten
	3	1	42	<i>i cn</i>
	4	1	32	być
	5	1	30	w(e)
	6	1	26	z
	7	1	23	nie
	8	1	22	<i>a cn</i>
	9	1	18	ktory
	10	1	17	swoj
	11	1	16	do
12–13	2	15		na <i>praep</i> , się
14	1	14		że <i>cn</i>
15	1	13		co <i>pron</i>
16–18	3	12		aby <i>cn</i> , o <i>praep</i> , po
19–20	2	11		mieć, tak
21	1	10		przed
22–23	2	9		iż, moc <i>vb</i>
24–28	5	8		czas, jeden <i>pron</i> , panna, sam <i>pron</i> , za <i>praep</i>
29–31	3	7		dać, Kallistenes, wszytek
32–38	7	6		chcieć, i <i>pt</i> , mąż, przyść, rzecz, sługa, Tymoklija
39–46	8	5		dom, gdy, jako <i>cn</i> , król, między, Strato, Synoryks, wziąć
47–62	16	4		ale <i>cn</i> , dziewczka, gdzie <i>av</i> , inszy, jako <i>av</i> , kazać, nad, niejaki, od, 2. on, słowo, Synatus, widzieć, wieść <i>vb</i> , żona, żyw(y)
63–100	38	3		abo <i>cn</i> , barzo, biała głowa, bog, drugi <i>pron</i> , dzień, imię, iść, Kamma, kiedy <i>cn</i> , kto, lekkość, Lucyjus, mało, myśleć, nadzieja, naprzod, niżli, noga, obrać, ociec, owszem, pierwszy <i>nm</i> , prośba, przyjaciel, przyjaźń, raz <i>sb</i> , ręka, rozkazać, tam, Teofanes, ty, u, umrzeć, wiele, wolno, zabić, żaden
100–192	92	2		abowiem, Arystotymus, aż <i>cn</i> , baczenie, baczyć, czasza, czekać, człowiek, dobry, doł, droga, dzisiejszy, dziś <i>av</i> , Filodem, gwałt, ja, jakiś, już, klęknąć, kościół, krewny, ludzie, matka, miasto <i>praep</i> , miejsce, miłować, moj, Mojzeszow, musieć, nasz, niejako <i>av</i> , nieprawie, nieprzyjaciel, nieść, niewinny, niż <i>cn</i> , noc, obaczyć, obiecać, ogród, oj-

owski, oko, ołtarz, pani, pieniądz, począć, poczynąć, pomsta, pomścić się, posłać, posłać, powinowaty, prawie, prosić, prowadzić, prze, przy, przystojny, puścić, pytać, rad, rada, rodzice, rotmistrz, rzucić się, skarb, słyszeć, starać się, stracić, stworzenie, szata, ślub, śmierć, tedy *cn*, tenże, terazniejszy, też *pt*, trucizna, twój, tylko, uczynić, uroda, używać, wesele *sb*, wiara, wiedzieć, własny, zacny, złąknąć się, znać, znak, zyskać

193 – 531 339 1 acz, Aleksander, Aleksandrow, androgin, ani *cn*, Antygon, Apollinow, Arystoklija, Azyja, aż *pt*, bez *praep*, biały, bitwa, bo, bogaty, bogini, bojaźń, bok, brać *vb*, chciwy, Chijomara, chlubić się, chodźć, chować, cichy, cierpieć, ciżba, co *pt*, częstokroć, czteryista, czuć, czynić, czytać, dalece, dan, dawność, dla, długi, długo, dno, doczekać się, dołożyć się, domowy, domyślić się, dopuszczać, dorozumieć się, dostać się, dosyć, dotychmiast, dusza, dwa, dwoj, dworzanin, dyjalog, Dyjana, dziać się, dzieci, dziwny, dziwować się, elijeński, Etolija, Ewa, Galata *n-ethn*, Galata *n-loc*, gardło, gardzić, gęsty, glina, głos, głowa, gniew, Grecyja, grob, groza, grozić, hańba, hetman, historyja, isty, jad, Jadam, jaki, jakoby *av*, jawnie, jeden *nm*, jednak *cn*, jeśli *pt*, jesliby *cn*, jesliby *pt*, kamienie, kilka, kłęczeć, korzystać, kość, krew, krzywda, Leon, li *pt*, ludzki *ai*, ludzkość, łagodny, łakomstwo, laska, łaskawy, łoże, łożnica, łup, macedoński, majątność, małżeństwo, męski, miara, miasto *sb*, mieszkać, Mikka, miłość, młodzieniec, mniemac, moc *sb*, Mojzesz, mordować się, mówić, my, myśl, należeć, namowić, napić się, nauczony, nazajutrz, naznaczony, nic *pron*, niechaj, niedawno, niemal, niepobożnie, niepobożny, niepowściągliwość, nierychło, niesprawiedliwy, nieszczęście, niewolnica, nieznacznie, niewyznajny, nigdy, nikt, oba, obawać się, obchodzić się, obrazić się, obyczaj, odłożyć, odpowiedzieć, ofiara, ogłosić się, około *praep*, okrom, okrutnie, okup, Ortyjagon, ostatek, owa *pt*, pan, panię, patrzyć, pewny, pierwej, pilnie, pisać, Plato, płacz, pleć, pocieszyć, początek, podać, podobno, podrapać, pogański, pogrzeb, poimać, poimany, pojąć, pokazać, poki, połowica, pomagać, pomnieć, pomoc *sb*, pomocnik, poniewolenie, popaść, porazić, posłuszny, pospołu, postępek, potajemnie, powaga, poważny, powiadać, powiedzieć, pozwolić, prosty, prozno, przedni, przedsię, przedsięwzięcie, przenjadowany, przez, 2. przodek, przychodzić, przyciśniony, przyczyna, przyjąć, przynieść, raczej, radość, radzić, rod, rodzaj, równy, rozierać, rozkazanie, rozmiłować się, rozruch, rozsadzić, roztropny, rozumieć, ruszyć, rzec, rzeka, rzucić, Rzymianin, sądzić, serce, siostra, siroctwo, skoro *cn*, słusznie, sposobić, sprawa, sprawić, spuszczenie, spuścić się, spytać, sromotnie, stamtąd, stanąć, 1. strona, surowo, syn, szacowanie, szczerzy, szkoda, świadczyć, taki, Teagenow, teraz, towarzystwo, trudny, trup, trzeźwi, tuż, twarz, tyran, tyranow, uciąć, uczciwość, uczciwy, uczynność, ukazać, ulepiony, umarły, upatrzeć, uprzedzenie, uprzejmie, usłyszeć, ustawicznie, uść, użyć, walić, wbić, wdzięcznie, wedla *praep*, wesoło, wielki, wieszczek, winien, wino, woleć, wolność, wołać, wozić się, wracać się, wrzucić, wskazać, wskazywać, wszelaki, wtory, wy, wyczerpnąć, wy-

INDEKSY FREKWENCYJNE

drzeć, wygnać, wyjechać, wynić, wypaść, wypić, wypity, wywiadować
 się, wywozдить, wywołać, wzięt, za *pt*, zabić się, zabit, zachowanie,
 zajrzeć, zakopać, zapalony, zastać, zastąpić, zastępować, zasię *cn*, za-
 winąć, zbić, zbraniać się, zbronić, zejść się, żelzenie, ziemia, złoty *ai*,
 zły, znaczny, zniknąć, zostać, zwiesić, zwyczaj, żalony, żądać, żołnierz,
 Żyd

Ogółem 1330 wyrazów, w tym 531 różnych.

WRÓŻKI

1	1	200	ten
2	1	111	nie
3	1	106	i <i>cn</i>
4	1	104	być
5	1	86	a <i>cn</i>
6	1	74	<i>l.</i> on
7	1	67	w(e)
8	1	65	na
9	1	62	co <i>pron</i>
10	1	58	ktory
11	1	56	rzeczpospolita
12	1	54	i <i>pt</i>
13	1	52	z
14	1	49	że <i>cn</i>
15	1	46	mieć
16	1	45	ale <i>cn</i>
17	1	43	tak <i>av</i>
18	1	41	o <i>praep</i>
19	1	37	ludzie
20–22	3	34	bo, iż, swój
23	1	33	wszy(s)tek
24	1	30	nasz
25	1	28	moc <i>vb</i>
26–29	4	26	ja, jako <i>av</i> , my, za <i>praep</i>
30	1	25	jako <i>cn</i>
31	1	24	obyczaj
32–35	4	23	chcieć, już, się, wiele
36–37	2	22	bog, do
38–39	2	20	a(l)bo <i>cn</i> , sam <i>pron</i>
40–41	2	19	jaki, tedy <i>cn</i>
42	1	18	mówić
43–45	3	17	pan, prawo, wiara
46–47	2	16	k(u), od(e)
48–50	3	15	aby <i>cn</i> , dobrze, jeśli/jeśli <i>cn</i>
51–58	8	14	czas, je(d)no <i>pt</i> , krol, <i>2.</i> on, po, rzecz, taki, tylko
59–67	9	13	ani <i>cn</i> , inszy, jeden <i>nm</i> , ludzki, powiedzieć, rozumieć, stary, stąd, tam

68–69	2	12	miedzy/między, też
70–74	5	11	by <i>cn</i> , jeszcze, kiedy <i>cn</i> , wiedzieć, zły
75–78	4	10	dobry, powiadać, przy(j)ść, żeby
79–86	8	9	czynić, dać, iść, koniec, miejsce, musieć, prze, zdać się
87–97	11	8	człowiek, daleko, dla, kto, podobno, prawda, przyczyna, słuchać, ty, wielki, żaden
98–107	10	7	abowiem, Cycero, dzisiejszy, gdzie <i>av</i> , łakomy, muzyka, naprzod, odmiana, słowo, tenże
108–121	14	6	a <i>pt</i> , chwała, ć/ci, droga, dziś <i>av</i> , kres, miara, nieprzyjaciel, pański, rozterk/roztyrk, rzec, umysł, widzieć, wróżka
122–144	23	5	bezpieczeństwo, długo, mądry, nad, niemasz <i>vb</i> , nieprawie, niezgoda, niżli, pewny, pieniądz, przeciw, przedsię/przedzie/przecię, przykład, rzymski, słyszeć, <i>I</i> . strona, szukać, u, upadek, używać, zostać, źle, żywot
145–193	49	4	bez <i>praep</i> , ciało, dalece, dawny, drugi <i>pron</i> , duch, gdzie <i>cn</i> , gwałt, jakoby <i>av</i> , jakkolwiek <i>av</i> , jednak <i>cn</i> , każdy, kościół, łakomstwo, miasto <i>sb</i> , mieć się, myśl, niebezpieczeństwo, odmienić się, ojczyzna, około <i>praep</i> , owszem, pierwszy, pisać, pod, porządek, porządny, poseł, pospolity, przed, przez, rad, rozny, Rzym, stać, stracić, trzymać, tu, tuszyć, uczynić, umieć, urząd, utrata, waśń, wiek, wiersz, zwać, ż(e) <i>pt</i> , żyć
194–277	84	3	aza, aż <i>cn</i> , bać się, barzo, chciwość, cnota, coś, czytać, dar, dawać, dom, dzieci, filozof, gdzieby, głos, gruntowny, hamować, historyja, inaczej, kazać, kiedy <i>av</i> , krolestwo, mało, moc <i>sb</i> , mocny/mocen, moj, należeć, należeć, nic <i>av</i> , nic <i>pron</i> , nieco <i>av</i> , niejaki, nigdy, obaczyć, obroczyć, ow <i>pron</i> , panować, Plato, pochyba, poganin, poki, postanowiony, postronny, potrzebny, praktyka, prorok, przypatrzeć się, przypomnieć, przyrodzenie, pytać, rodzaj, rość, rozpusta, rozpuszny, rządzić, Rzymianin, sejm, siedzieć, skaza, swowolny, szkodzić, świat, także, to <i>cn</i> , to <i>pt</i> , trudno, trzymać się, tykać się, tym <i>cn</i> , utratny, wadzić, własny, wszakoż/wszakże, występny, wziąć, zacny, zamek, zasię <i>cn</i> , zbytek, zginać, zgoda, znaczyć się, zwierzchni, zwyczaj
278–441	164	2	abo <i>pt</i> , acz, affekt, ani <i>pt</i> , arcybiskup, Azycja, baczyć, bajać, bitwa, błogosławieństwo, bowiem, brać się, chciwy, chwalebny, ciągnąć, cierpieć, czy <i>pt</i> , ćwiczenie, dawno, dojsć, doleżeć, dostać się, dostąpić, duszny, dziać się, edykt, gardzić, głowa, godzić się, godzien/godny, gość, Grecyja, jakiści, jakoby <i>cn</i> , jakoż <i>cn</i> , jechać, jeden <i>pron</i> , jednostajnie, jeno <i>cn</i> , kaźń, kilka, krolowa, krześcijanin, ktokolwiek, którykolwiek, lato, lekce, li <i>pt</i> , lutnia, łącno, łaska, Machomet, majątność, mieszać, miewać, miłować, miły, mniemać, nadzieja, nauka, nieprzyjacielski, nierząd, nieść, niż <i>cn</i> , noc, nowy, odnowić, odstąpić, okazać, owa <i>pt</i> , państwo, patrzeć, pierwej, piękny, począć, pocziwość, podać, podatek, poddany, podobieństwo, poeta, pokładać, pokój, Polska, polski, porozumienie, pospolicie, postanowienie, potomek, potrzeba <i>sb</i> , poty <i>cn</i> , prawdziwy, przeciwny, przełożony, przestać, <i>2</i> . przodek, przy, przydać, przyrodzony, przyszły, radzić, ręka, rozność, rozruch, roztargnienie, rychło, <i>2</i> . rząd, Samnis, skoro <i>cn</i> , sławny, służyć, słyhać,

2. strona, swawola, śmieć *vb*, śmierć, święty, teraz, trwać, trzeba, Turek, twój, tyran, umierać, upadać, upaść, uść, utwierdzenie, wątpić, wedle, wieczny, wierszyk, wierzyć, wieść *vb*, więc *cn*, więc *pt*, wewnętrzny, wodz, wojsko, wola, wolno, wołać, wrocić się, wszelaki, wszeteczność, wywieść, wyznawać, wzruszać, wzdry, zachować, założyć, zaniedbanie, zasię/zaś *av*, zawždy, zeszyły, zezwalać się, zgadzać się, zginienie, złoto, znaczny, znać, zniknąć, zwłaszcza, żona

442-1038 597 1 Aleksander, ambycja, antykryst, Ateny, baczny, Bar, bezpieczny, biada, biała głowa, bić się, biskup, biskupi, bliski, bocian, bogurodzica, bojaźń, brać *vb*, brak, budować, bunt, bywać, całość, cena, cesarz, chłop, chować, Chrystus, chuć, chudy, chwalić, chwalon, chyba *cn*, chyba *pt*, chybić, ciągnąć się, cichy, cień, cieszyć, cny, co *pt*, cokolwiek, cudzoziemski, Czarnkowski, czekać, często, część, człowieczy, ćma, deska, długi, dobro, dobroć, dobrotliwy, dobywać się, doczesny, dopiero, dostać, dostatek, dotychczas, drugi *nm*, drukarnia, dziad, dziedziczny, dzielić się, dzierzeń, dzierzeń się, dziewięć, dziw, dziwnie, dziwny, dziwować się, Egipt, eksekucja, Ennius, Enniusow, Ezop, fałsz, farba, Filip, fortel, fortuna, Francja, fundament, ganić, gardło, gasić, gdy, gdzieś *av*, gdzieś *pt*, gigant, głowny, gniewliwy, gnieźniński, gospodarski, gospodarz, grać, granie, groźny, gruby, grunt, grzeszyć, gwałcić, harmonija, hetman, Homer, hydzić, im, indziej, instrument, isty, jakiż, jakoby *pt*, jakoś, jakoż *av*, jawnie, jąc, jąc się, jednako *av*, jednoć, Jeruzalem, jesliby *cn*, jesliby *pt*, jeździć, Jugurta, jużli *pt*, kaftan, kancelaryja, karać się, karanie, karność, Katylna, kiedykolwiek, kłęska, kłębek, komedyja, Konstantynopole, koń, korona, koronowan, krolewski, krotki, krotkość, krwawy, krześcijański, ksiądz, któryś, ktoż, kupiec, Kuryjus, lada *pt*, lec, lękać się, li *cn*, liczba, linija, Litwa, lubo *cn*, łoże, macedoński, macierzyna, malować, malowanie, mały, mąż, medyk, męzobojca, miasto *praep*, mienić, mienie, mijać, minąć, minister, mizerny, młody, młodzieniec, mnimanie, mnistry, mord, munsztuk, muzyk, myśleć, nabożeństwo, nabyty, nabywanie, nagły, nagradzać, najdować się, należć się, namalowany, namowić się, napisać, naprawa, naprawić, naprawować, naród, naruszony, nasłanie, nasłuchać się, nasycony, nauczyć się, nazajutrz, nazbyt, nić, Niderland, niebaczny, niebieski, niebo, nieboszczyk, niechać, niechaj, niechuć, niecnota, niedawny, niedbalstwo, niedbałość, niedobyty, niedostatek, niektory, niemal, niemały, nieodmienny, nieprzebrany, nieraz, niesworny, nieszczęście, nieważen, niewiele, nikam, nikt, niszczyć, noga, nowo, noż, obadwa, obcy, obejść się, obiad, obiecować, obieran, obietnica, objawić, objawienie, oboj *nm*, obracć, obronny, ociec, odeprzeć, odkupić, odłożyć, odnieść, odpowiadać, odpowiadanie, ogień, oglądać się, ogłodzić, ognisko, ojczysty, omylić się, opatrzenie, opatrzyć, opisywać, opuścić, orakulum, organy, osieł, osłabieć, ostatni, owo *pt*, pamięć, pamiętać, pani, papież, pełno, picie, piec *vb*, piekarnia, pieśń, pilno, Piłat, pismo, Pitagoras, plac, pleban, pobudzać, pochodzić, poczytać, poczytan, podany, podawanie, podborzać, podeprzeć, podły, poha-

mować, pojechać, pojąć, spojrzeć, Polak, Polock, pomrzeć, Poncy-
 jus, poruszyć, porwać się, porządnie, posłuszny, postanowić,
 postąpić, postępek, poszedł *av*, poświęcić, potargnąć, potrącić,
 potrzeba *praed*, poważny, powiedziany, powieść *sb*, powinność, po-
 wtarzacz, poznan, Poznań, pozalić się, pożar, pożyteczny, pożytek,
 pożywić się, pradziad, prawie, prędko, probierz, prorocki, prosić,
 prosty, prozno, proznowanie, przeciwko, przedajny, przegrać, prze-
 klęctwo, przepomnieć, przeprowić, przestawać, przestrzegać, prze-
 wieczerać, przewierznąć się, przewieść, *l.* przodek, przychodzić,
 przychylny, przyczynić, przyjaciel, przyjęty, przylecieć, przyłożyć
 się, przynajmniej, przynosić, przypatrować się, przysłuchać się, przy-
 stojeństwo, przystojny, przywieść, przywodzić, psować się, puszczo-
 n, puścić, raczyć, rada, ratować, raz *sb*, rejestr, równie *av*, równie
sb, rozkosz, rozliczny, rozmaity, rozmnożenie, rozmyślić się, rozsiew-
 wca, roztargnąć się, roztargniony, rozum, rycerski, rzadki, *l.* rząd,
 rzeka, rzepa, rzucić się, sala, Saracen, satyr, sąsiad, Scypijo, sens,
 serce, siać, siadać, siła *av*, siła *sb*, skarżyć się, skażca, skażony, skąd,
 skądże, skąpie, składać, skłamać, skłonić się, skłonny, skromnie,
 skrzynia, skutek, słabo, słać się, służa, służba, snadź, spodziewać się,
 społeczność, spolek, spor, sposabiać, sposób, sprawić, sprawować
 się, sprosny, spytać, srogi, staradawny, starostwo, starość, statecznie,
 statut, stawiać, stawić się, stoł, strach, strop, stroż, strumień, strzec,
 swar, syn, szanować, szczęście, szeroko, szkarady, szkodliwy, szlach-
 cic, sztych, ściągać się, ścieżka, śmiać się, świadom, świątobliwie,
 świecki, tajny, takiż, tako, także *av*, taniec, targać, tedy *av*, teolog,
 tępy, toń, toż *cn*, Tracja, trucizna, trudność, trudny, trwały, trzeź-
 wość, twardy, Tymoteusz, ubezpieczyć, uchować, uchwalony,
 uchwała, uciec, uciekać się, uczony, uczynek, uczyniony, ująć, uje-
 chać, ukazać, unija, urość, usłanie, usłyszeć, uśmierzyć, utracić, uży-
 czyć, użyć, używanie, wakować, walić się, wapno, ważen, ważyć,
 wezwany, wieszać się, więzień, wilgotność, wina, winien, wino, wi-
 sieć, wizerunek, władać, władnąć, władny, właśnie, Włoch, Włochy,
 wnet, wniesion, wnosić, wobec, wojna, woleć, wotować, wpaść,
 wspominać, wstąpić, wstydzić się, wszelki, wychwalić się, wydrzeć,
 wygnąć, wykład, wykładać, wykreślony, wynieść, wyrzeczony, wyrzu-
 cić, wysadzać się, wysiedzieć się, wysoki, występ, wywracać, wzgar-
 dzać, wzgardzenie, względem *praep*, wznosić, za *pt*, zabawa, zabawić
 się, zabiegać, zachowywać, zagrać, zakładać się, zakonnik, zależeć,
 zamknąć, zaniedbać, zapłata, zasiadać, zasłużyć, zawiązać, zawołany,
 zbor, zbraniać się, zbroja, zdanie, zdobyć się, zdrada, zdradzić, ze-
 brać, zebranie, zebrany, zezwolić, zgasnąć, zgodzić się, zgromadze-
 nie, zguba, ziemianin, ziemski, zjechać, zjednoczenie, zdjęcie, złączony,
 złość, znak, znamienity, zniskąd, zniszczenie, zrzucić, zwątpić, zwią-
 zek, zwierchność, zwieść, zwodzić, zwykły, Zygmunt, zyskać, żaba,
 żeć *cn*, żelazo

Ogółem 4211 wyrazów, w tym 1038 różnych.

O CZECHU I LECHU HISTORYJA NAGANIONA

1	1	67	ten
2	1	36	i <i>cn</i>
3	1	26	być
4–5	2	23	narod, nie
6	1	22	z
7	1	20	w
8	1	17	<i>l. on</i>
9	1	16	od
10–12	3	15	Czech <i>n-ethn</i> , który, tak
13	1	14	Lach <i>n-ethn</i>
14–15	2	13	mieć, zwać
16–19	4	12	a <i>cn</i> , imię, swój, że <i>cn</i>
20–21	2	11	bo, i <i>pt</i>
22	1	10	Słowak
23–25	3	9	Lech, wszytek, za <i>praep</i>
26–33	8	8	abo <i>cn</i> , Czech <i>n-pers</i> , inszy, jako <i>cn</i> , kraj, my, Polak, słowieński
34–36	3	7	jako <i>av</i> , moc <i>vb</i> , na
37–43	7	6	ale, co <i>pron</i> , do, nasz, Ruś, też, tu
44–50	7	5	dopiero, dwa, historyk, po, podobno, <i>l. przodek</i> , sam <i>pron</i>
51–67	17	4	czas, czyli, Dunaj, historyja, iż, jakoby <i>pt</i> , jeszcze, język, miejsce, mówić, o <i>praep</i> , przedsię, przyść, tedy <i>cn</i> , tenże, wiele, zwłaszcza
68–98	31	3	aby, *Cekkus, iść, jaki, jeśli <i>cn</i> , kto, którykolwiek, litera, ludzie, mianować, mieszkać, nad, nowy, pewny/pewien, polski, przez, przezwisko, przy, rzec, rzecz, się, słowo, tamten, twirdzić, tylko, wiara, własny, wynić, zawsze, żaden, żeby <i>cn</i>
99–146	48	2	*Abazgus, *Alanus, ani <i>pt</i> , baśń, brat, Bulgar, grecki, Grek, *Hun-nus, ja, jakikolwiek, jakoby <i>cn</i> , już, każdy, kiedy <i>cn</i> , Krocycja, k(u), lacki, mały, mianować się, między/między, morze, musieć, najdować się, nazywać się, niżli, około, ow <i>pron</i> , oznajmić, pisać, podobieństwo, potomek, prawda, prze, przed, przyszcie, Serb, Sławonija, staradawny, stary, to <i>pt</i> , u, wielki, wielkość, wspominać, zachod, ziemia, zjawić się
147–357	211	1	a <i>pt</i> , acz, ani <i>cn</i> , aż <i>cn</i> , baczyć się, bez <i>praep</i> , bezpieczeńność, bliskość, brać <i>vb</i> , cały, cezaryński, ch <i>litera</i> , chcieć, chocia, chociaby, choćci, chyba <i>cn</i> , chyba <i>sb</i> , ciągnąć, cienki, cudzoziemski, Czechow, czeski, część, czy, czynić, dać, daleko, dan, dawny, doba, doł, domacać się, domyślać się, dostać, dowodzić, drugi <i>pron</i> , dwoj, dzień, dzisiejszy, dziś <i>ai</i> , dziś <i>av</i> , etymoloija, Europa, garść, gdański, gdzie <i>av</i> , głucho, gora, granica, hruby, iberski, ile, Illiryk, isty, jakiś, jakoby <i>av</i> , jeden <i>nm</i> , jedno <i>pt</i> , jenealoija, Kadłubski, Kaukaz, kilka, krojnika, krojnikarz, krolestwo, książę, Lach <i>n-pers</i> , las, Laszek, Leszek, lubo <i>cn</i> , ludny, łaciński, mianowan, miara, mieszkający, mieszkanie, mimo <i>praep</i> , mniemanie, Moskwa, naprzod, nazwać się, nic <i>pron</i> , nieco <i>pron</i> , niedarmo, niedawny, niedowodnie, niedroźnie, niekory, niemal, niemaly, Niemcy, niepodobnie, nieść, niewiadomość, nigdy, nizina, niż <i>cn</i> , Noe, noga, nowo, *nowotek, odjąć, odnieść, okazować

onże, osiadać, osieść, osobny, ostatek, ostatni, owszejki, pierwej, pierwszy, pisanie, pismo, początek, pod, podawać, podobny, pojąć, pokażać się, pole, pomnieć, ponieważ, popierać, posieść, powiadać, powiedzieć, powszechny, poznać, prawdziwy, prawy, procz, Prokop, przejść, przekrzcić się, przeprowadzić się, przewrocenie, przezywać, 2. przodek, przychodzić, przykład, pułnocny, puścić, raz *sb*, rozny, roztargnąć się, ruszyć się, rychło, s *litera*, *Saberus, siedzieć, skądinąd, skoro *av*, słońce, sobić się, *Sorabus, spostrzec się, sprawa, stać, stawiać, stąd, stracić, 1. strona, syn, śmieć *vb*, świat, także, tam, trudny, trzeba, *ts litery*, ucinek, ukazować, umieć, urość, usieść, wątpić, wątpliwość, wedle, wenecki, wiedzieć, wiedzion, wiek, wieść *vb*, winien, Włach, właśnie, Włoch, włoski, wodz, wskrziesić, wszakże, wysoko, względem *praep*, wziąć, wzmianka, X *litera*, zacny, założyć, zasieść, zatłumić, zatrzymać, zdać się, ziemica, znaczyć się, znać się, zwan, źródło

Ogółem 1072 wyrazy, w tym 357 różnych.

WYKŁAD CNOTY

1	1	28	być
2	1	19	a <i>cn</i>
3	1	18	ten
4	1	17	w
5–6	2	14	cnota, co <i>pron</i>
7	1	13	ktory
8	1	12	nie
9–12	4	10	ale <i>cn</i> , miłować, 1. on, przyjacieli
13–19	7	8	człowiek, i <i>pt</i> , jako <i>cn</i> , mieć, nauka, rzecz, wiele
20–23	4	7	jako <i>av</i> , ludzie, na <i>praep</i> , tak
24–30	7	6	aby <i>cn</i> , i <i>cn</i> , kiedy <i>cn</i> , kto, po, się, tedy <i>cn</i>
31–35	5	5	bo, dobrze, miłość, przy, wszy(s)tek
36–39	4	4	dobry, ku, obyczaj, z
40–53	14	3	czynić, dostawać, dwa, jeśli <i>cn</i> , każdy, naprzod, rozum, szukać, taki, też, trzeba, ty, u, że <i>cn</i>
54–87	34	2	abowiem, cień, cztery, dać, dawać, dobrodziejstwo, drugi <i>pron</i> , fortuna, godzien/godny, jednać, jednaki, mało, mały, miejsce, moc <i>vb</i> , myśliwiec, niż <i>cn</i> , pochodzić, poki, potrzeba <i>sb</i> , powiedzieć, powolność, pożyteczny/pożyteczen, przyjaźń, sam <i>pron</i> , słowo, towarzysz, trzeci, wszakoż, za <i>praep</i> , zachowanie, zawsze, zostać, żołnierz
88–253	166	1	acz, albo <i>cn</i> , ani <i>pt</i> , barzo, bez <i>praep</i> , brzydzić się, chcieć, chmura, choć, chronić się, chwalebny, chwalić, ciągnąć, cnotliwie, co <i>pt</i> , czas, część, czwarty, Damon, dar, datek, dla, do, doczesny, dostąpić, dosyć, doświadczać, drugi <i>nm</i> , dufać, dzień, fundament, gdzie <i>av</i> , gnuśny, godność, godzić się, Grek, Herkules, hojność, inszy, jaki, jasny, jeden <i>pron</i> , jeden <i>pron</i> , jeśli <i>pt</i> , kazać, koniec, ludzki, łakomy, mądrość, miara, miecz, mieć się, miłowan, miłowanie, mocnie, moc-

INDEKSY FREKWENCYJNE

ny/mocen, moj, mowa, mowić, my, nadzieja, naprawiać, naszladować, nic *av*, nic *pron*, niech, niedobry, niepodobny, nieprzeplacony, nieprzyjaciel, nieprzystojny, niestały, niewiele, nieznamy, o *praep*, obadwa, ogień, okazać się, oko, okrom, ołtarz, Orestes, osobliwy, pamiętać, pierwszy, Pilades, Pityjas, Pirytoos, pobudzać, pochlebca, pochlebstwo, podobać się, podobanie, podziąć się, pomnieć, poradzić, pospolicie, pożytek, prawny, prawy, prosty, prze, przeciwko *praep*, przed, przestrzegać, przyczyna, przyjmować, przyjść, przystać, przystojnie, przystojność, przywabić, raczej, rada, równie *av*, rozkosz, roztargniony, rycerski, rychło, Scewola, Scypijo, skromność, słońce, słusznie, służyć, spojony, spolny, sposób, sprawa, sprawiedliwość, stać, starać się, studnia, szalony, szczęście, szkodzić, szlachcić, tam, Tezeus, tknąć się, trwały, tu, tylko, uczyć, uczynek, uczynić, umysł, utratny, wiedzieć, wielkość, wina, własny, występować, wystrzec, wyzwolony, wzgardzenie, zabawienie, zachować się, zająć, zależeć, zamykać, zasię *cn*, złość, złoto, zmylić, zwadliwy

Ogółem 618 wyrazów, w tym 253 różne.

IŻ PIJAŃSTWO JEST RZECZ SPROSNA

1	1	43	ten
2	1	27	mie
3–4	2	22	a <i>cn</i> , 1. on
5	1	21	co <i>pron</i>
6	1	18	i <i>cn</i>
7	1	16	moc <i>vb</i>
8	1	15	ale <i>cn</i>
9	1	14	że <i>cn</i>
10–11	2	13	być, swój
12–13	2	12	się, tak
14–18	5	11	ludzie, mieć, na <i>praep</i> , wiele, żaden
19–21	3	10	który, rozum, w(e)
22–24	3	9	ja, jako <i>av</i> , pijaństwo
25–26	2	8	albo <i>cn</i> , człowiek
27–31	5	7	cnota, i <i>pt</i> , u, wszy(s)tek, za <i>praep</i>
32–34	3	6	bo, kiedy <i>cn</i> , rzecz
35–39	5	5	inny, o <i>praep</i> , prze, sam <i>pron</i> , ty
40–52	13	4	aby <i>cn</i> , ani <i>cn</i> , chcieć, czynić, dobrze, każdy, k(u), powinność, taki, tylko, widzieć, z, zbytek
53–74	22	3	bog, ciężki, czas, jeśli <i>cn</i> , kiedy <i>av</i> , kto, mierność, mowić, należeć, naszladować, niemoc, niżli, obyczaj, od, pełen, powiedzieć, sprosny, Włoch, wszelki, zachowanie, zdać się, zdrowie
75–128	54	2	baczny, baczyć, bestyja, bliźni, choć, cukrować, dawać, dowcip, droga, dziać się, godzien, inszy, jaki, jawny, jeno <i>pt</i> , jeśli <i>pt</i> , każn, ludzki, łatwie, miara, moc <i>sb</i> , musieć, my, nic <i>pron</i> , niechaj, niedostatek, niewdzięczny/niewdzięczzen, pijany, po, pod, pozbyć, prawda,

129–357 229 1

przedsię, przy, przygoda, przyrodzenie, rad, słaby, słońce, słuszny,
 sprawnie, sprawować, szaleństwo, tracić, trzeźwość, tym *cn*, upić się,
 wielki, własny, wymowka, wzdry, zaprawdę, zbytni, zdrowy

abowiem, ani *pt*, baczenie, barwa, bez *praep*, bezpiecznie, biesiada,
 boleć, brać *vb*, brzydzić się, bywać, chęć, chmura, чуć, chwalić,
 chwala, ciało, cudny, cudzy, -ć, dobrowolnie, dowod, drugi *pron*,
 dufać, dworzanin, dziwny, frasunk, gdy, głupi, gnić, godność, hanieb-
 ny, Hiszpan, iż, jeden *nm*, jedło, jednać, jednak, już, karać, kłaść,
 kochanie, krotce, krotochwila, krzywda, lecz, lekkość, li *cn*, łaskawy,
 mądry, mężny, mierny, morderstwo, nabyć, nad, nadzieja, nagle,
 nalezion, nałog, nasz, nauka, nawyknać, nazwać, niechuć, niektory,
 niemasz *vb*, Niemiec, niemierność, niemierny, nieprzepsaony, nie-
 rowny, nieść, niezwykły, nigdy, nikczemnie, niż *cn*, noga, obrazić,
 obzarstwo, okazować, oko, opowiadać się, ostatek, ow *pron*, owszem,
 oźralec, pański, picie, pierwszy, płacić, płacić się, pobić, pocziwy,
 poczytać, podobać się, podobno, podziwienie, poganin, pokusić się,
 pomnieć, pomoc *sb*, pomoc *vb*, pomrzec, pomyślić, popełnić, poru-
 szenie, pospolicie, postanowienie, postronny, pozwolić, prawie, pra-
 wy, przeciwny, przelożyć się, przestać, przez, przezwisko, przyczy-
 na, przeczytać, przyjaciel, przyjąć się, przyjmować, przykrość, przy-
 patrzeć się, przypłacać, przyprawować, przystać, przystojność, przy-
 stojny, puchnąć, puścić, puścić się, rada, ręka, rowien, rozeznać,
 rozmaity, rozny, rozumieć, rychło, rzecz, samże, sądzić, siła *sb*, skąd,
 skromnie, skromny, słać, słowo, słucać, słusznie, służba, snadz,
 spokojny, sprawa, sprostać, sromota, sromotny, stać, starać się, stro-
 ic, *I.* strona, stroż, stworzyć, syn, szalony, szukać, świadomy, świat-
 łość, takiz, tedy *cn*, też, tępieć, tłumieć, trędotawy, trzeba, trzeźwi,
 trzeźwio, trzymać się, Turek, twój, ucho, układny, uleczenie, uło-
 mny, umieć, umysł, ustrzec się, użyć, wasz, ważyć się, wczora, wdać,
 wdzięczen, wieczor, wierny, wierzyć, wina, wola, woleć, wrzodliwy,
 wstępek, wstydać się, wstydzic się, wszelaki, wyliczyć, wysiedzieć
 się, zachować, zająć, zamilczeć, zamykać, zapomnieć, zawždy, zbroić,
 zbyć, zdobić, zgadzać się, zjednać, zły, znaczyć się, znać, znaleźć,
 zostawać, zstać się, zupełny, zwada, zwyknać, zwierzę, życie

Ogółem 909 wyrazów, w tym 357 różnych.

Aneks 2

Z RĘKOPISU MIKOŁAJA KOCHANOWSKIEGO PLUTARCHUS AUTOR GRECKI

Podajemy tu odpowiadające *Wzorowi pań męźnych* ustępy z przekładu *Moralistów* zachowanego w rękopisie Biblioteki Narodowej BOZ 1393 (*Plutarchus autor grecki przełożony na język polski przez Mikołaja Kochanowskiego*). W transkrypcji nie uwzględniono dialektałnych cech fonetycznych, tj. mazurzenia, wyrażającego się licznymi zapisami *c* na miejscu *cz* i *s* na miejscu *sz*, a także hiperpoprawnym *sz* na miejscu *s* (jak na przykład bardzo często w wyrazie *sam*) oraz doprowadzenia wymowy *e* pochylonego do *i* (*nieprziiacił*) i *ó* do *u* (*Aritostimuw*). Tekst został opracowany przez Małgorzatę Mielczarską.

ZE ZBIORU ZACNE BIAŁE GŁOWY

k. 249v

Mikka i Megistona

Arystotymus opanowawszy miasto Elis dzierżał je za pokojem w nadzieję krola Antygona, a niepomierne używając władzy swej nowemi zawsze krzywdami cisnął poddane będąc i sam z przyrodzenia człowiekiem okrutnym, i bawiąc się radą ludzi pogańskich, którym był i rząd wszystek u siebie, i straż ciała swego zlecił. Przykład jeden jego wielkiego okrucieństwa, który się stał na osobie Filodema, człowieka zanego, wspominają. Miał ten Filodem dziewczkę imieniem Mikkę, dziwnie nadobną i cnotliwą białą głowę, którą miłował Lucyjus, dworzanin Arystotymow. Ten Lucyjus posłał jednego czasu w dom do onej panienki, rozkazując jej przyść na pewny czas do siebie. I sami rodzice jej nie byli barzo przeciwko temu, widząc, że | sie mocy trudno było odjąć. Ale Mikka będąc i przyrodzonym baczniem obdarzona, i wychowania cnotliwego, upadwszy u nóg ojcowskich prosiła go, aby jej raczej gardło wziął, niżli ją poddał ku tak srogiemu zelzeniu. Tym czasem Lucyjus gdy sie posła doczekać nie mógł, podpiwszy sobie dobrze i zamięłowawszy, przybiegł sam w dom do Filodema i nalazwszy Mikkę, a ona u ojcowskich nog leży, kazał jej zarazem za sobą ić. Ktora gdy

k. 250

sie ociągała, rozdarł szatę na niej i zbił ją barzo Nielutościwie. Wszakże przedsie ona tak skromnie bol niosła, że i słowka żadnego ani westchnienia z ust nie wypuściła. Rodzice patrząc na taką swą żalność okrutnie płakali, ale bacząc, iż u niego prośby miesca nie miały, głosem wielkim na nędzę swą narzekali, przed Bogiem i przed ludźmi oświadczając krzywdy i doległości swe wielkie. Co widząc Lucyjus, wzruszony i gniewem, i winem pospołu, dobywszy miecza uciął Mice głowę, tak jako ją była na łonie ojcowskim położyła. Przedsie to nic Arystotyma nie ruszyło. I owszem którzy sie byli o to zasadzili i sprawiedliwości sie u niego za takim gwałtem domagali, jedny dał potracić, drugie z miasta wygnał, których przez ośmset do Etoliji uciekło. Ci nie mogli tego sobie u niego uprosić, aby żony i dziatki ich małe za nimi posłał. . . .

k. 257v

Kamma

Dwa Galatowie byli przedniejszych domow w Galacyjej, Synatus i Synoryks, którzy i powinnowactwo barzo bliskie między sobą, i towarzystwo wielkie z sobą mieli. Jeden między nimi, Synatus, pojął żonę Kammę, osobnie białą głowę gładką, która nie tylko wstyd i miłość przeciwko małżonkowi miała, co każda biała głowa mieć powinna, ale k. 258 i rozum wielki, i baczenie osobne w niej | było, k temu ludzkość i układność wielka przeciwko inszym stanom wszystkim ją ludzkiem zalecała. Przystąpiła i ona nie lada ozdoba w onym kraju, że była poświęcona boginiej Dyjanie, której jako swej patronce nawięcej Galatowie służyą. I kiedy już jej święto przyszło, takim dostatkiem i porządkiem w kościele służyła Kamma, że to było u wszystkich ludzi w podziwieniu. Tej sie tedy rozmiłowawszy Synoryks, bacząc, iż trudno miał k niej przyć, poki Synatus był żyw, zdradą ji zabił i mało co potym dziewosłęby swe do niej do kościoła Dyjany, gdzie mieszkała, posłał, żądając jej sobie w stan małżeńskiej. Która mając zawsze przed oczyma niewinną śmierć męża swego, na to najwięcej była złożyła myśl i serce swe, jako by sie była siroctwa swego nad Synorygiem pomścić mogła. O czym nie myśląc Synoryg co dzień to więtszą pilność i staranie o jej przyjaźni czynił, a chcąc sobie jeszcze i tym u niej pomoc, okazował to, iż ani zacnością domu, ani żadną inszą rzeczą nie był nad Synoryga [!] podlejszy, na ktorego zdrowie nie przywiodła go żadna niechęć ani żadne łakomstwo, ale miłość uprzejma przeciwko jej, której żadną miarą złożyć z siebie nie mógł. A tak z tej przyczyny nie miałoby go to do łaski jej tak dalece psować. Kamma, gdy ją częstymi namowami nalegali, jeszcze z przodku

chytrze nie do końca przyjaźnią Synoryga gardząc, uczyniła to potym sobie u niego i u inszych mnimanie, jakoby sie namyślić i obaczyć miała. Do czego | ją i powinnowaci jej wszyscy gwoli Synorygowi wiedli k. 258v i gwałtem jej od niego grozili. Takie kłopoty przywiedły ją do tego, że kazała do kościoła przyć Synorygowi, jakoby przy oczach boginiej swej miała wolą s nim wstąpić w stan małżeński. A gdy on nic nie mieszkając do kościoła przyszedł, ochotnie go przywitała i ujawszy za rękę przyprowadziła do ołtarza. Tam mając kubek w ręku, w którym był miód przyprawny trucizną, nie inaczej jedno jako była zwykła ceremonije boginiej sprawować, naprzod sama do połowice z niego wypila, ostatek Synorygowi podała. Obaczywszy, że już Synoryg dopił, ukloniła się obrazowi i zawołała głosem: „Tobą, o święta bogini, świadczę, iż ja po ześciu męża swego jednom dla tego dnia żywot przedłużyła. Bo jedno nadzieja pomsty za rozlanie niewinnej krwi jego tak długo mie na świecie dzierżała, którą iż już oczema swema widzę, umieram rada. A ty, zły człowiecze, będziesz miał grob miasto łoża, a pogrzeb miasto wesela”. Co słysząc Synoryks, czując już w sobie truciznę, wsiadł na woz chcąc z siebie truciznę wypracować, a gdy od boleści nie mógł na nim siedzieć, kazał sie na krześle nosić, wszakże potym w kilka godzin umarł. A Kamma, poki nie wiedziała o ześciu Synorygowym, przeciwiała sie czas niemały truciznie, potym jako jej o śmierci jego powiedziano, umarła z czystą myślą.

Chijomara

k. 259

Z tejsze Galacyjej była i Chijomara, małżonka Ortyjagontowa, która w tych czasiech była poimana, kiedy Rzymianie Galaty zwalczyli, którzy mieszkali w Azji. Tę jeden rotmistrz rzymski, ktoremu sie była działem dostała, jako w takich ludziach pobożność mała, po niewoli zelżył. Był człowiek i wszeteczny, i łakomy dziwnie ten rotmistrz. Preto kiedy powinnowaci Chijomary obiecowali mu za nią okup wielki jej przynieść, tedy temu był barzo rad on rotmistrz. Trafiło sie, iż oboz rzymski rzeka dzieleła od onego miesca, gdzie powinnowaci Chijomary mieszkali, przez którą przeprawiwszy się, przynieśli mu za nią okup. Ktorem ją, odebrawszy pieniądze, oddał i do rzeki sam prowadził. A w ten czas Chijomara zawoławszy do siebie sługi jednego swego, poszeptala mu po cichu, aby rotmistrza onego zabił. Sługa upatrzywszy czas, kiedy sie rotmistrz z panią żegnał, zabił ji z tyłu. Ktoremu głowę uciawszy Chijomara i uwinawszy w szatę niosła ją z sobą do domu,

a jako skoro męża oglądała, porzuciła ją przed jego nogami. Który z-
dziwowawszy się onej jej sprawie spytał jej, jeśli sie jej rzecz słuszną
k. 259v widzi wiarę trzymać. A ona mu odpowiedziała: „Azaż to nie słuszniej-
sza, | aby jedno tobie samemu było wolno se mną sypiać?” Powiada
Polibijus, że mu o tym tak tę sprawę wszyscy ludzie dawali, kiedy
mieszkał w Sardis. . . .

k. 260

Tymoklea

Teagenes, z Pelopidą i z Epaminondem jedną myśl i radę mając około
rzeczy pospolitej, był zabit w onej sławnej bitwie u Cheroni, kiedy się
o wszystkę Grecyją z Macedończyki potykano. Ten przelomwszy hu-
fiec nieprzyjacielski, z którym się mu potkać rozkazano, puścił się wciąż
za sławnem jednym rotmistrzem, który gdy go pytał uciekając przed
nim: „Daleko li nas będziesz jeszcze gonił?”, powiedział mu: „Aż do
Macedonijej”. Została po nim siostra jego, która sprawami swemi to
pokazała, że z tegoż rodzaju była co i on. Abowiem gdy Teby dobył
Aleksander, jego żołnierze wszędzie się po mieście rozbieżeli, biorąc i łu-
piąc, gdzie który czego dostać mógł. Z trefunku wjechał też w dom
Tymokleej hetman jeden przełożony nad wojskiem, z Tracyjej, powin-
k. 260v nowaty Aleksandrow i tegoż przezwiska co i on, ale obyczajow | daleko
inakszych, który nie dbając nic na zacność domu Timocleae ani na jej
stateczność kazał ją sobie do łoża po wieczery sługom przywieść. Po-
tym uczyniwszy s nią woli swej dosyć, pytał jej o skarby i o pieniądze,
gdzie je podziła, obiecując ją za własną żonę sobie wziąć, jeśli by o nich
powiedziała, a jeśli by nie powiedziała, tedy srodze ją dać zmęczyć. Ona,
jako roztropna biała głowa, była temu rada, że sam nieprzyjaciel drogi
jej na sie podawał. A tak puściwszy łzy wielkie z oczu: „Bodajbych —
powiada — umarła była przed wczorajszą nocą, boby ciało moje żad-
nego było zelżenia nie uczuło. Teraz gdy podobno już cie muszę mieć
panem, opiekunem i mężem swym, nie chcę przed tobą tego tacić, co
twoje jest, bo już ze mną wolno tobie, widzę, czynić, co raczysz. Mając
ja tedy po części złota, srebra i pereł, i szat kosztownych, wrzuciłam
to wszystko w studnię, bacząc, że się już wy do miasta szanćujecie.
O tej studniej mało ludzi wie, bo jej z fastu mało widać i ma wieko na
sobie. A tak ty pobrawszy tam ty skarby zostaniesz wielkim panem,
ktore tobie poświadczą zacność moję i pierwsze szczęście me”. Słyszac to
on żołnierz nie chciał tak długo czekać, żeby odniało, ale co pręcej kazał
sie jej tam dowieść i zawrzeć ogrod za sobą, żeby tam nikt nie szedł.

A potym sie sam jedno w koszuli w studnię wpuścił, niosąc tam z sobą pomstę Bożą i krzywdę, i zelzenie Tymokleej. Widząc tedy Tymoklea, że już dna nogami sięga, zawoławszy swej czeladzi, poczęła nań z wirszchu | kamienie miotać, nie dbając nic na płacz i na prośby jego, i tak go k. 261 długo kamieniami w onej studniej kołatała, aż musiał gardło dać. Żołnierze jego gdy sie tego dowiedzieli, poimali Tymokleą, a iż już był dekret od krola wyszedł, żeby dalej nie śmiał żaden w mieście mordu czynić, przywiedli ją przed krola i skargę na nią przed nim położyli. Krol, znając z twarzy, z postawy i z pochodu coś zacnego, pytał jej, co by zaccz była. Powiedziała mu, że jest siostra Teagenisowa, który hetmanem będąc zabity jest u Cheroni, potykając sie z wami o wszytkę Grecyją, abysmy tego byli nie cierpieli, co teraz cierpimy. A ja ponieważ ważem zelżywość odniosła od żołnierza twego, gotowam umrzeć. Abo wiem daleko mi śmierć milsza będzie niżli taka noc druga, jakąm wczora miała. Słyszac to ci, ktorzy okolo krola stali, wszyscy płakali, a Aleksander obrociwszy sie do hetmanow swych: „Nie żal mi — powiada — tego, co sie stało tej białej głowie, w ktorej taką nieprzyjaźń widzę przeciwko rodzajowi naszemu, ale sie jej przedsie cnotcie i osobliwemu rozumowi bardzo dziwuję”. I zarazem rozkazał rotmistrzom wszystkim, aby sie na potym takie rzeczy w domach ślacheckich nie działy, a Tymokleą i wszytki jej powinnowate z majątnościami ich kazał w cale zachować.

ZE ZBIORU PRZYKŁADY MIŁOŚCI

O Stratonie i Kalistenesie

k. 278

W Alijarcie mieście była jedna biała głowa osobliwie gładka imieniem Aristoklea, corka Teofanowa. Tej dwa młodzienicy służyli, jeden Strato z Orchomenu, drugi Kalistenes z Alijartu; wszakże bogatszy był Strato i bardziej był zamiłował, ujrzawszy ją z trefunku w Lebadyjej, kiedy sie w rzece kąpała. Obawiając sie tedy Teofanes, ociec Arystoklei, Stratona, jako człowieka możnego i familijej w Boecyjej naprzedniejszy, umyślił był Boga w tym sie dołożyć, ktoremu s nich miał dać corkę swą. Ale Strato, mając dobrą otuchę od powinnowatych onej panienki, ktorzy mu za to przyrzekali, że ona daleko raczej zań iść będzie wolala niżli za Kalistenesa, czynił o to pilne staranie, aby był ociec dał to na wolą samej Arystokleej. I gdy potym to przewiodł, że ociec corki swej przy wielu osob zacnych pytał, za ktorego by s nich ić wolą miała, powiedzia-

ła, że za Kalistenesa. Co Straton usłyszawszy, acz pokrywał na ten czas żal swój, wszakże jednak znać to po nim było, że go to barzo bolało. Potym w dzień albo we trzy po tej sprawie przyszedł Straton w dom do Teofana, zastawszy go z zięciem pospołu, i powiedział mu, że chociaż Bog mu corki jego nie obiecał, tedy on przedsię przyjaźń chce z obiema stateczną zachować. Oni, cnotę i stateczność jego pochwaliwszy, prosili go na wesele. A tak Straton sług i przyjaciół nazbierawszy poczet niemały rozsadził je roznie po domu, nie chcąc, aby ich kto w kupie baczyć miał. Ci, skoro sie pani młoda z zastola ruszyła dla odprawienia ceremonij, ktore na ten czas młode panie zwykły były boginiom wodnym k. 278v sprawować u rzeczki, którą Cysorsa zwano, rzucili sie | z kątow na nią, chcąc ją drugim białym głowom, ktore ją prowadziły, wydrzeć. Ale Kalistenes obaczywszy to począł im ją wydzierać, Strato także z drugiej strony dać mu jej nie chciał. I tak długo ją sobie wydzierali, że ją między sobą rozdrapali. Potym zarazem Kalistenes nie wiedzieć kędy się podział, a Strato przy oczach wszech ludzi nad ciałem sie przebił.

BŁĘDY I UZUPEŁNIENIA
(Jan Kochanowski, *Dzieła wszystkie*, t. IV: *Pieśni*)

Str.	Wiersz	Jest	Powinno być
9	10d	kominie	kominie,
11	18d	nalezion	nalezion,
12	12d	wądy:	wądy
12	11d	Czuje:	Czuje –
12	10d	jády!	jády.
12	9d	nágradzi:	nágradzi;
13	7d	żywić 'powodować życie', 'wzmacniać życie'	żywić 'dawać życie, utrzymywać przy życiu'
18	11g	śpiewa	Śpiewa
18	8d	te	té
19	13g	jako	jáko
19	15g	natenczas	ná ten czas
21	4g	Aryjadno	Áryjádno
21	6d	<i>Pieśni księgi dwoje</i>	<i>Pieśni ... księgi dwoje</i>
21	2d	ojczyzna	ojczyzná
22	12g	druk 1561 r.	zaginiony pierwodruk, według Piekarskiego 1561 r.
23	po 9g		O tym, że niektóre przynajmniej pieśni były znane w pewnym kręgu osób jeszcze przed ukazaniem się w druku, świadczą liczne niewątpliwe naśladownictwa w utworze M. Pułdowskiego <i>Fraszek księgi pierwsze</i> , Kraków 1586 (zakładając, że wiersze te nie mogły powstać i zostać wydane po ukazaniu się w druku <i>Pieśni</i> , a przed końcem tegoż roku), zob. kom. I do 3/24–25 (I 2, 19–20), 4/3 (I 2, 27) (Błę-

Str.	Wiersz	Jest	Powinno być
			dy i uzupełnienia), 5/16 (I 4, 15) (Błędy i uzupełnienia), 5/17 (I 4, 16), 6/21–24 (I 5, 29–32) (Błędy i uzupełnienia), 9/3–4 (I 7, 11–12), 18/26 (I 17, 5), 35/20–21 (II 3, 15–16); prócz tego w tym tekście wiele innych, choć nie tak oczywistych, zapożyczeń i reminiscencji z <i>Pieśni</i> .
25	11g	stałego <i>śc</i>	stałego poza tym <i>śc</i>
27	8d	<i>Cóż potym</i>	<i>Cóż po tym</i>
37	7d	<i>baczy</i> itd.:	<i>baczy</i> itd./ <i>baczenié</i> ;
55	2g	<i>domyslić</i>	<i>odmyslić</i>
55	14g	<i>zdać sie</i> ;	<i>zdać sie</i> , niektóre użycia <i>zájézrzeć</i> ;
65	4–3d	<i>ná sercu miéj</i>	<i>ná ser^lcu miéj</i>
70	13g	<i>węgle</i>	<i>węgla</i>
71	po 18g		g. O szesnastowiecznych naśladowcach Kochanowskiego.
74	8d	KochPaprpam	KochPamPaprp
86	15g	vsthawicznie	vřthawicznie
87	1d	kiedy koth	Kiedy koth
87		[dodać we właściwym miejscu:]	59/14 (Sob 3, 18) KochPieś1 płota Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich Rkps BOZSob řplotha
88	20g	mař	mařz
88	1d	krziwą	Krziwą
89	1d	w řinowskim	wřinowskim
90	15g	A by	Aby
91		[dodać we właściwym miejscu:]	68/24 (Sob 11, 15) KochPieś1 czárnawé Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich

BŁĘDY I UZUPEŁNIENIA DO T. IV: PIEŚNI

Str.	Wiersz	Jest	Powinno być
			Rkps BOZSob czarnyawę 69/17 (Sob 12, 4)
			KochPieś1 wfpómniéc Tak samo we wszystkich następnych przedrukach staropolskich
			Rkps BOZSob spomniecz
92	15g	W rzecze	Wrzecze
100	16d		[usunąć]
229	3g	pókim żywá,	pókim żywá.
288	19d	Bydgoszcz 1561	Bydgoszcz 1961
289	po 1d		Opisy bibliograficzne tekstów cytowanych za Lindem podawane są w postaci zgodnej z wykazem znajdującym się w I t. <i>Słownika</i> Lindego.
296	22d	fragment	fragment Hor. <i>Carm.</i>
300	6g	<i>przymierze publicznie</i>	<i>przymierze, publicznie</i>
309	4d	<i>Tám będąc</i>	<i>Tám będąc</i> [Jan Ewangelista]
312	1g	chlódnikiem chróściánym	Nie gardz moim chlódnikiem chró- ściánym
312	3g	<i>álábástry ich.</i>	<i>álábástry ich</i> ; por. niewątpliwe nawiązanie do tego miejsca (wraz z w. 1) PudlFr 64: <i>Zaż to</i> <i>jedno dobra myśl w chlódniku pánuje?</i>
313	3d	<i>Albertus z wojny,</i> 1596:	<i>Albertus z wojny, 1596, s. 24:</i>
314	22–21d	Skar Żyw	SkarŻyw
318	7–8g	<i>wdzięczny</i> – w naj- ogólniejszym zna- czeniu 'miły', jak	<i>wdzięczny</i> – ogólnie 'sprawiający radość', w tym też: swoim wyglądem, a więc 'piękny', por. PudlFr 10: <i>nadobny wieniec jest różány,</i> <i>Lecz wdzięczniejszy, ftyjolki kiedy przeplátá-</i> <i>ny, w tymże znaczeniu np. wdzięczna rzeka</i> (RejWiz 65), <i>wdzięczny ogrod</i> (WisznTr 11), <i>wdzięczne czolo</i> (SapEpit B3v), zob. też
318	9g	twarzy;	twarzy, po i za Kochanowskim zob. PudlFr 31: <i>Bodaj twej wdzięcznej twarzy stárość folgo-</i> <i>wálá Ták, żeby z tą gládkością ná wiele lat</i> <i>trwálá,</i>

Str.	Wiersz	Jest	Powinno być
320	17g	wojować –	wojować – <i>waleczny</i> – ‘wojowniczy’, por. Mącz s.v. <i>bellax, pugnax, natus ad bellum</i> ;
321	23d	s. 6/24 (I 5, 32): sie zostoi	s. 6/21–24 (I 5, 29–32): Wszystko to zos- tanie Po twój śmierci, pánie, Á coś ty zebrał przez ten czas łákómie, To sie zostoi nie wiem w czyim dómie – sie zostoi
321	21d	zostoi.	zostoi; nawiązanie do całości zob. w PudiFr 43: <i>Wiédz to zápewné, iż wszytko zebránié Twoje łákomé po tobie zostanie.</i>
326	4–3d	zob. też Mącz 50b: Cestus – Pás a opa- sanie álbo upominek miłości;	[usunąć]
336	19–20g	zmyśla sny – [...] zob. kom. II.	zmyśla sny – sen nie miał wówczas narzu- cającego się tu dzisiejszemu czytelnikowi sensu ‘marzenie o szczęściu’, w tym połączeniu na- tomiasz możliwe jest tylko znaczenie ‘zesłany przez Boga we śnie znak proroczy’; zwrot <i>zmy- ślać sny</i> był nacechowany negatywnie, por. Leop Deut 13/1–5: <i>Powstał li by między wámi prorok ábo ktory by powiádał o sobie, że widział jáki sen álbo widzenie . . . , on prorok ábo wymy- ślacz snow zábit będzie</i> , podobnie RejJóz A7: [bracia o Józefie] <i>Jeszcze sobie nad zwyczaj dziwne sny wymyśla</i> ; całość wydaje się mieć sens ‘miłość okłamuje samą siebie’; zob. kom. II.
364	9g	serdecznój rány – w sensie ‘niepo- koju, lęku’	serdecznój rány – <i>serdeczny</i> – ‘we- wnętrzny, duchowy’, por. SkarŻyw 412 marg: <i>Pokoj serdeczny w świeckich zábáwach [= za- jęciach] záchowác jáko się musi; serdeczna ra- na</i> – ‘niepokój, lęk’,
364	14g	Przécz mam zaj- źrzéc	Przécz mam zajźrzéc kosztownych pálaców
364	15g	9/7 (I 7, 15).	9/7 (I 7, 15); <i>kosztowne palace</i> – dość częste wyrażenie, zob. np. RejWiz 25v: <i>Zá nią kosz- towny páłac dziwnie przystrojony.</i>
376	6g	uświadomić	uświadamiać
376	23d	‘nie zatai lat’;	‘nie zatai lat’ lub ‘nie odmłodzi zabiegami ko- smetycznymi’;
383	23g	Cithare	Citharae

BŁĘDY I UZUPEŁNIENIA DO T. IV: *PIEŚNI*

Str.	Wiersz	Jest	Powinno być
391	2g	ostatek (czasu).	ostatek [= resztę] (czasu).
392	9g	(końcówka -ę świadczy o dzierżawczości przymiotnika)	(końcówka -ę świadczy o dzierżawczości przymiotnika, a więc wyklucza rozumienie takie, jakie podaje w komentarzu do tego miejsca L. Szczerbicka-Ślęk w: J. Kochanowski, <i>Pieśni</i> , Wrocław 1970).
394	9g	głowá – <i>kiedyby</i>	głowá – Łatwiejsza – przymiotnik r. ż. funkcjonował wówczas składniowo tak jak dziś przymiotnik r. n., zob. w niniejszym tomie Cechy gramatyczne języka <i>Pieśni</i> , s. 60; <i>kiedyby</i>
394	11g	jedni	jedno
395	15g	A	Ā
402	3–2d	psował – normalna postać czasu przeszłego od <i>psuć</i>	<i>psować</i> – powszechna wówczas postać dzisiejszego czasownika <i>psuć</i>
407	21–20d	<i>Co działasz, serce zimné á i zátwárdziálé?</i>	<i>Co działasz, serce zimné a i zawardziałé?</i>
409	19–17d	<i>noc nosić</i> – jedynym [...] <i>cienie</i> ;	<i>noc nosić</i> – w Sl. XVI brak podobnego użycia;
409	14d	'nie pozwalająca na przerwanie snu'	'sprowadzająca sen, z którego nie można się zbudzić'
417	2g	<i>użynác niepochybny</i>	<i>użynác; niepochybny</i>
417	11d	<i>spráwq</i>	<i>spráwq</i> [= dobrym rządzeniem]
417	7d	<i>wielożqđny</i> –	<i>wielożqđny</i> – 'chciwy, zachłanny',
422	23d	dobytki pustosząc	dobytki, pustosząc
423	19d	BudBibIs	BudBib Is
424	20g	KochCzBv	KochCz Bv
427	2d	odbiera możliwość ratunku	odbiera natychmiast możliwość ratunku
428	1–2g	'ratunek przynosi upad ('niepowodzenie, klęskę') lub też 'doznaje niepowodzenia'	'ratunek doznaje niepowodzenia', zob. dla pierwszego wariantu wersji pierwszej <i>brać</i> 'pozbawiać możliwości' w GórnDworz Kk4: <i>bo látá, jeśli biorq używánie tych rzeczy, wdy nie biorq ... rozumienia okolo nich</i> , dla drugiego wariantu <i>brać z sobą</i> w sensie przenośnym w GórnDworz H5v: <i>lata precz bieżq, biorq z sobą</i>

Str.	Wiersz	Jest	Powinno być
			<i>wiele człowieczego dobra; upad 'śmierć' zob. KochFr 116: Ták dziad zginął, ták ociec ... Tenże upad i mojej naznaczon był głowie; dla drugiej wersji brać 'doznawać' zob. Phil P: jeśliż za przyczyną ludzką zgubę swą i zmocnienie biorą państwá; najmocniej podbudowany językowo jest wariant drugi pierwszej wersji, w którym wszystkie składniki tworzą spójną całość, najmniej – wersja druga: nie znajduje w niej wyjaśnienia wyrażenie z sobą, nie znaleziono też wyrazu upad w sensie 'niepowodzenie ludzkiego przedsięwzięcia'; przy każdej z podanych interpretacji szczegółowych myśl całości, wraz z w. 39/24, jest ta sama: należy przyjmować bez sprzeciwu śmierć drogiej osoby jako nieodwołalny wyrok losu.</i>
429	23g	list	list ... przyjemna zaplátá
429	24g	cebuli.	<i>cebuli; przyjemny – 'mile widziany', zob. Leop-Luc 4/24: iż żądny prorok nie jest przyjemny w ojczyźnie swojej; przyjemna zaplata – wyrażenie notowane w kartotece Sl. XVI, zob. HistAl F8: ... mniemając, aby mieli wziąć przyjemną zaplátę od Aleksandra.</i>
431	22g	złote góry – wyrażenie utarte	złote góry – dosłownie 'kopalnie złota', por. np. Mącz 15d: Argentaria ... est fodina, Złote góry, w których złoto kopają; często o nierealnych obietnicach;
433	7d	od 1570 r.; zob.	od 1570 r.; <i>szczęście wszelakie</i> – 'jakakolwiek odmiana losu'; zob.
441	1g	nieodpráwny	nieodpráwny (= którego nie można odprawić, tj. odesłać od siebie, pozbyć się, zob. Sl. XVI s.v. odprawić)
445	18d	w Sl. XVI	w Sl. XVI, może też należy je rozumieć jako czasownik słowotwórczo podzielný: przedrostek <i>do-</i> w produktywnej funkcji oznaczającej dotkliwe pobicie + <i>godzić</i> 'uderzać, nacierać', por. w Sl. XVI <i>dochłóścić, dokołatać, dołomić komu</i> itp.;
450	11–12g	wojować – w podobnym użyciu	<i>wojować</i> – dosłownie 'napadać zbrojnie, walczyć z kimś, zwłaszcza skutecznie', a więc 'pokonywać', zob. np. LibLeg 7/9: <i>Carz tatarski słał ludzi swe wojować ziemie ... pana mego,</i>

BŁĘDY I UZUPEŁNIENIA DO T. IV: *PIEŚNI*

Str.	Wjersz	Jest	Powinno być
			oraz <i>VotSzl B: Nieciężko było ... Łokietkowi Prusaki i Pomorzycy wojować</i> , w podobnym użyciu
450	18g	<i>izeby</i>	<i>izęby</i>
457	16g	<i>a to</i>	<i>á to</i>
458	5–6g	znaczenie nie potwierdzone w materiałach <i>Sl. XVI</i>	znaczenie nie potwierdzone w materiałach <i>Sl. XVI</i> , zob. spoza kanonu tekstów <i>Sl. XVI A. G. Busbequius, Drogi trzy ... do Solimana ...</i> , [tłum. J. Licinius], Wilno 1597, s. 16: <i>Są też dwie w Konstantynopolu pamiętne kolumny.</i>
466	1g	<i>jěj sercem</i> – w materiałach <i>Sl. XVI</i> dość często o uczuciach;	<i>jěj sercem</i> – <i>serce</i> w materiałach <i>Sl. XVI</i> dość często o uczuciach;
466	13d	<i>ujmę.</i>	<i>ujmę</i> , lub też: że woli żyć w nieprawym, tj. haniebnym, związku z inną kobietą niż z prawowitą żoną, por. <i>niewola</i> w kom. I do 5/6 (I 4, 5) i <i>pan</i> w kom. I do 26/17 (I 23, 4).
468	10–9d	<i>LeopProv</i>	<i>Leop Prov</i>
469	3d	<i>Moja lutnia Kupidyna</i>	<i>Moja lutnia [chce śpiewać] Kupidyna</i>
481	22g	<i>drġaj.</i>	<i>drġaj</i> , zob. też przykład w kom. I do 63/25 (Sob 7, 12)
481	4d	<i>nie chce ...</i>	<i>nie chce ...</i> , zob. też 63/25 (Sob 7, 12) i kom. I.
482	3g	<i>mercede</i> , jak np. <i>LubPs</i>	<i>mercede</i> , lub może 'będzie droższa od wszystkich', jak np. <i>LubPs</i>
483	8–7d	<i>strách sąsiádá</i> – 'sąsiad budzi strach'; <i>strach kogo</i> w znaczeniu 'strach przed kim' zob.	<i>strách sąsiádá</i> – można rozumieć dwójako: <i>sąsiádá</i> (= jakiegoś sąsiada panny) jest formą biernika, a więc 'sąsiad boi się (kota)', lub <i>sąsiádá</i> (= kota) jest formą dopełniacza, a więc 'boimy się sąsiada', por. oba typy dopełnień przy rzeczowniku <i>strach</i> w użyciu predykatywnym
485	po 6g		s. 60/21 (Sob 4, 8): <i>Tóž i o mnie ... rozumiéj</i> – to samo myśl o mnie, tj. że ja też mam ciebie na sercu.
486	10g	od 1564 r.	od cytowanego przykładu z <i>Mącz.</i>
486	19d	<i>Dziś już nic</i>	<i>Dziś już nic</i> , i pókim żywa

Str.	Wiersz	Jest	Powinno być
486	17d	<i>ciebie nic.</i>	<i>ciebie nic</i> ; sens całości zapewne: dziś i pókim żywa — już nie (tj. już ci nie wierzę).
488	16g	<i>Bogá</i>	<i>Bogá</i> , zwrot ten oznacza, że zrobiono już wszystko, co należało, co było możliwe; może on też wyrażać poczucie bezpieczeństwa jak w odpowiedniku łacińskiego powiedzenia, zob. Mateusz z Kęt, <i>Ex P. Terentii Comoediis Latinissimae colloquiorum formulae ... idiomate Polonico donatae</i> , Kraków 1545, R: <i>Omnis res iam in vado: Już jedno Bogá, kiedy domá nogá.</i>
489	przed 1g		s. 63/19 (Sob 7, 6): Trudno bym się zdobyć miała — 'nie zdobędę się', zob. 17/8 (I 15, 20) i kom. I.
493	20d	[35d]	[35]
494	13g	co zob. III.	co, znacz. III.
513	14d	biblizm, zob.	<i>ogarnąć</i> — 'pomieścić w sobie', zob. Krom-Rozm II d3: <i>Iżby sie miało wszystko popisác, wszystek by świat takowych ksiąg ogárnąć nie mógł</i> , zob. też podobny do omawianego przykład biblijny
513	12d	<i>ogarnąć.</i>	<i>ogarnąć</i> ; warto też zwrócić uwagę na przejętą z Kochanowskiego frazę w niepoetyckim tekście marginesowym do cytowanego powyżej miejsca biblijnego w przekładzie Biblii J. Wujka, Kraków 1599, s. 425a: <i>Wiedział Sálomon, iż kościół nie ogární Bogá, á przecię Mu budował kościół ... Á tak godzi sie budować kościół Bogu, chocia Go nie ogární.</i>
515	10g	<i>mdły</i>	<i>mdły</i> — 'słaby',
517	6d	<i>w oboim szczęściu — 'w szczęściu i w nieszczęściu'</i>	w oboim szczęściu — 'w złym i dobrym losie', tj. w szczęściu i w nieszczęściu.
522	po 14g a <i>linea</i>		s. 75/17 (Tarn 65): Prozno ... ma — 'nie powinien', zob. 10/26 (I 9, 21) i kom. I.
538	12d		[<i>a linea</i>] Liczne zapożyczenia z <i>Pamiętki</i> znajdujemy w zachowanym w rękopisie dziele M. Strykowskiego <i>O początkach, wywodach, dzielnościach ... narodu litewskiego...</i> , oprac. J. Radziszewska, Warszawa 1978.
542	13g	cytat z listu	cytat z przekładu listu

BŁĘDY I UZUPEŁNIENIA DO T. IV: *PIEŚNI*

Str.	Wiersz	Jest	Powinno być
544	22g	kórl	król
547	1–2g	sie zwiérzwały – <i>serdeczne tajemnice</i> – zob. SkarJedn	sie zwiérzwały – <i>serdeczny</i> – zob. 18/17 (I 16, 29) i kom. I (Błędy i uzupełnienia); był to też prosty przymiotnik odrzeczownikowy od <i>serce</i> , zob. Mącz 65b: Praecordia [= o- sierdzie], Błónka albo siatká serdeczna wnétrzna; a więc <i>serdeczne tajemnice</i> to może 'tajem- nice serca', toż wyrażenie zob. SkarJedn
547	18d	jédź w dobrą go- dzinę – w dobrą go- dzinę – utarta for- muła życzenia	jédź w dobrą godzinę – utarta formuła życzenia
550	23d	'robić bruzdy'	'orać, robić bruzdy', zob. Mącz 428b: Sulco, Porzę, wzorywam rolę,
551	13g	w swój ... nadzie- je;	w swój ... nadzieje, z przecinkiem przed wyrażeniem i na jego końcu (zwracamy uwagę, że <i>nadzieje</i> nie może być formą miej- scownika);
551	14g	swój ... nadzie- je;	swój ... nadzieje, tj. nie cierpiąc odwło- ki swej dawnej nadziei (nie mogąc znieść przeciągania swych oczekiwań), <i>nadzieja</i> w znaczeniu 'oczekiwanie' zob. 16/9 (I 14, 13);
553	18g	doprowadzić	doprowadzać
555	12g	może przenośnia	przenośnia
557	19g	w szczęściu i w żalo- bie –	<i>żałoba</i> – 'smutek', zob. RejJóz P2: <i>My idzie- my i w radości, i w wielkiej żalobie; w szczę- ściu i w żalobie</i> –
673	18g	sg G: ftrach fąsiada (r) 59/28. D:	sg D:
673	20g	V:	G a. A: ftrách fąsiádá (r) 59/28. V:
686	22g	62/28	68/28
704	22d	WIERCIĆ SIE	WIERCIEĆ SIE
738	7d	wiercić sie	wiercieć sie
807	3d	człowieka	człowieka'
828	8d	dopiero	dopiro

Spis treści

Wstępy wydawców	5
Wybór przekazu i charakterystyka wydania – B. Otwinowska	7
Cechy gramatyczne prozy Kochanowskiego – B. Kreja	16
Aneks 1. Zmiany tekstowe w poszczególnych wydaniach – B. Otwinowska	93
Wykaz błędów druku – B. Kreja	117
Tekst. Reprodukacja fototypiczna. Transkrypcja – B. Kreja	121
<i>Wzór pań mężnych</i>	122
<i>Wróżki</i>	146
<i>O Czechu i Lechu historyja naganiona k temu O cnoście i o sprośności pijaństwa</i>	192
Objaśnienia	239
Źródła i literatura	241
Pozycje z literatury przedmiotu przywołane w objaśnieniach więcej niż jeden raz – B. Otwinowska	241
Źródła <i>Słownika staropolskiego</i> – B. Otwinowska	243
Kroniki – B. Otwinowska	243
Spis skrótów stosowanych przy cytowaniu literatury klasycznej – M. Szymański	244
Wykaz edycji, wedle których cytowane są teksty nowołacińskie i wło- skie – M. Szymański	247
<i>Wzór pań mężnych</i>	248
Komentarz I – B. Kreja, B. Otwinowska	248
Komentarz II – M. Szymański	261
<i>Wróżki</i>	282
<i>Nie frasuj sobie, Mikołaju, głowy</i>	282
Komentarz I – B. Otwinowska	282
<i>Dedykacja Jana Januszowskiego</i>	288
Komentarz I – B. Kreja, B. Otwinowska	288
Komentarz II – M. Szymański	291
<i>Wróżki</i>	291
Komentarz I – B. Kreja, B. Otwinowska	291
Komentarz II – M. Szymański	337
<i>O Czechu i Lechu historyja naganiona, k temu O cnoście i o sprośności pijaństwa</i>	344
<i>Przedmowa Jana Januszowskiego</i>	344
Komentarz I – B. Kreja, B. Otwinowska	344
Komentarz II – M. Szymański	348

SPIS TREŚCI

<i>O Czechu i Lechu historia naganiona</i>	348
Komentarz I – B. Kreja, B. Otwinowska	348
Komentarz II – B. Otwinowska	357
<i>Wykład cnoty</i>	365
Komentarz I – B. Kreja, B. Otwinowska	365
Komentarz II – M. Szymański	371
<i>Iż pijaństwo jest rzecz sprosna</i>	376
Komentarz I – B. Kreja, B. Otwinowska	376
Komentarz II – M. Szymański	385
Indeksy	387
Indeks wyrazów i form polskich w tekście prozaicznym ciągłym – B. Kreja	389
Indeks wyrazów i form polskich tytułów, żywej paginy i oprawy edytorskiej	
– B. Kreja	498
Indeks wyrazów i form łacińskich – J. Woronczak	500
Indeksy frekwencyjne wyrazów polskich w tekstach głównych – J. Woron-	
czak	503
Aneks 2. Z rękopisu Mikołaja Kochanowskiego <i>Plutarchus autor grecki</i> –	
M. Mielczarska	513
Błędy i uzupełnienia (Jan Kochanowski, <i>Dzieła wszystkie</i> , t. IV: <i>Pieśni</i>) – K. Wil-	
czewska	519

**Redaktor naukowy
JERZY WORONCZAK**

**Publikacja wydana przy pomocy finansowej
Ministerstwa Kultury i Sztuki
oraz Komitetu Badań Naukowych**

**Okładkę, obwolutę i wyklejkę projektował
Jacek Sikorski**

**Redaktor
Krystyna Wasielczyk**

**Redaktorzy techniczni
Jacek Sikorski, Alicja Januszczak**

*© Copyright by Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo
Wrocław 1997*

**PL ISSN 0519-864X
ISBN 83-04-04155-3**

Printed in Poland
Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1997
Wydanie pierwsze
Wykonanie Wrocławska Drukarnia Naukowa
Zam. 2646/94